

میخایل شولوخوف

تنچ دون

(3)



میخایل شولوخوف

تىنچ دون

(3 - كىتاب)

تەرجىمە قىلغۇچى: رەخمىتۇللا جارى
مەسئۇل مۇھەررىرى: غوجاخۇن خۇداۋەردى

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

بۇ كىتاب خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تەرىپىدىن 1982 - يىل 7 - ئايدا نەشر قىلىنغان خۇبېي 1 - نەشرى، 5 - باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە قىلىندى.

本书根据人民文学出版社一九八二年七月第一版湖北第五次印刷本翻译.

تىنچ دون (3)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇش يولى 9 - قورۇ)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ «1 - ئاۋغۇست» باسما زاۋۇتىدا تىزىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1168×850مم، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى:25.25
1985 - يىل 7 - ئاي 1 - نەشرى
1986 - يىل 9 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: M 10124·173
سانى: 1 — 7·150
باھاسى: 2.00 يۈەن

ئەي شۆھرەتلىك تىنچدون، ئاتسىز سەن جانىجان،
سەن دون ئىۋانوۋىچ، بىزگە غەمخور مېھرىۋان،
قۇتلۇق نامىڭ، شۆھرىتىڭ يەر يۈزىگە پۇر كەتكەن،
قۇتلۇق نامىڭ، شۆھرىتىڭ گويا تىللاردا داستان،
بىر زامانلار ئۆركەشلەپ، شىددەت بىلەن چاپاتتىڭ،
شىددەت بىلەن چاپاتتىڭ، چېچىپ سۇپ ـ سۇزۇك مارجان،
ئەمدىلىكتە سەن، ئەي دون، نىمانچە لاي ئاقسەن،
ئۇستۇڭدىن ئاستىڭغىچە سۇيۇق تامام بۇلغانغان.
تىلغا كىرىپ ئېيتىدۇ شان ـ شۆھرەتلىك تىنچ دون:
«لايلانماستىن ئېقىشقا ماڭا بار ئىمە ئىمكان؟
قويۇۋەتتىم مەيلىگە مەن شوخ لاچىنلىرىمنى،
ئاشۇ لاچىنلىرىمنى ـــ دوننىڭ كازاكلىرىنى.
يار ئالماقتا ئۇلارسىز سۇ تىك قىرغاقلىرىمنى،
قوم باسماقتا ئۇلارسىز، ئىسىل ئوتلاقلىرىمنى».

ـــ قەدىمقى كازاك قوشىغى


ئالتىنچى قىسىم

1

1918 ـ يىل ئاپرېلدا دوندا ئۇزۇل ـ كېسىل ئىككىگە ئايرىلىش تاماملاندى: شىمالىي ئوكرۇگلارنىڭ ـ خوپېر ئوكرۇگى، ئۇست ـ مېدۋېدىتسكى ئوكرۇگى ۋە قىسمەن يۇقۇرقى دون ئوكرۇگىنىڭ فۇرونتچى كازاكلىرى* بۇ يەردىن چېكىنىۋاتقان قىزىل ئارمىيە قىسىملىرىغا قوشۇلۇپ بىللە كېتىشتى؛ تۆۋەنكى ئوكرۇگلارنىڭ كازاكلىرى ئۇلارنى قوغلاپ، ئوبلاست چېگرىسىغچە قىستاپ باراتتى.

خوپېر كازاكلىرىنىڭ دىگۈدەك ھەممىسى، ئۇست ـ مېدۋېدىتسكى كازاكلىرىنىڭ يېرىمى، يۇقۇرقى دونلۇقلارنىڭ پەقەت ئازغىنا بىر قىسمى قىزىل ئارمىيە بىلەن بىللە كەتتى.

پەقەت 1918 ـ يىلغا كەلگەندىلا تارىخ يۇقۇرقى دونلۇقلار بىلەن تۆۋەنكى دونلۇقلارنى بىر-بىرىدىن ئۇزۇل ـ كېسىل ئايرىۋەتتى. لېكىن بۇ ئايرىلىش بۇنىڭدىن نەچچە يۈز يىل بۇرۇن باشلانغان بولۇپ، ئۇ چاغدا شىمالىي ئوكرۇگلاردىكى بىرقەدەر ھاللىغراق كازاكلار ئازۇۋ دېڭىزى بويلىرىدا نەھوسۇلدار يەرلەر-

* فۇرونتچى كازاك ـــ 1 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ۋاقتىدا چار روسىيە ئارمىيىسى سەپىدە تۇرۇپ گېرمانلارغا قارشى سوقۇشقا قاتناشقان كازاكلار (فۇرونت كۆرگەن كونا سولداتلار) كۆزدە تۇتۇلىدۇ ـــ ت.

گه، نه ئۆزۈمزارلىقلارغا، نه مول پايدا كەلتۈرىدىغان ئۇۋچىلىق، بېلىقچىلىق كەسپىلىرىگە ئىگە بولمىغانلىقتىن، پات - پات چېر- كاسسىكىدىن ئاجرىلىپ چىقىپ، چوڭ رۇسىيە يەرلىرىگە ئۆز بې- شىمچىلىق بىلەن ھۈجۈم قىلىپ تۇردى ۋە رازىنىدىن* تارتىپ تاكى سىبكاچغىچە ھەممە ئىسيانچىلارنىڭ ئىشەنچلىك تېرىگى بولۇپ كەلدى.

ھەتتا ئەڭ يېقىنقى زاماندا پۇتۇن ۋويسكو** ئۇلۇغ پادىشالىقىنىڭ قۇدرەتلىك پەنجىسى ئاستىدا ئېزىلىپ، ئوچۇق تۈس ئالمىغان نارازىلىق بىلەن غۇلغۇلا قىلىشقا باشلى- غان چاغلاردىمۇ، يۇقۇرقى دون كازاكلىرى ئۆز ئاناملىرىنىڭ رەھبەرلىگىدە ئوچۇق - ئاشكارا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، چار پادىشا ھۆكۈمرانلىغىنىڭ ئاساسىنى تەۋرىتىۋەتتى: ھۆكۈمەت ئەسكەرلە- رى بىلەن جەڭ قىلدى، دوندا كاروانلارنى بۇلاڭ - تالاڭ قىل- دى، ۋولگا بويىدىكى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلۈپ، كۆچ - مادارى قالمىغان زاپە- روزىيە ۋىلايىتىنى قوزغىلاڭ كۆتۈرىشكە قۇترىتتى.

ئاپرىل ئېيىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، قىزىلىلار دونىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان يەرلەرنى تاشلاپ چىقتى، شۇنداق كېيىن ئوبلاستلىق ھاكىمىيەت قۇرۇلۇرى- يىتى ئوچۇقلا مەلۇم بولۇپ قالدى - دە، جەنۇبتا ئۇرۇش ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاق گۋۋاردىيىچى كازاك قوشۇنلىرىغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ھەربىي باشلىقلار ئومۇمى قوشۇن سەرلەشمە يىغىنى چاقىرىش تەكلىۋىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 28 - ئاپرىلدا، نوۋوچېر-

* رازىن — ستېپان رازىن (71 — 1630) ئىسيانچى دون كازاك لىرىنىڭ باشچىسى — ت.

**ۋويسكو — مۇستەقىل تېرىتورىيە ئىگىلەپ تۇرغان كازاك ئا- ھالىسى — ت.

كاسسكىدا دون‌ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئەزالىرى، شۇنىڭدەك كەنت‌لەر ۋە ھەربى قىسىملار ۋەكىللىرى قاتنىشىدىغان چوڭ يىغىن چاقىرىلىدىغان بولدى.

تاتارىسكى يېزىسى ۋېشىنسكايا كەنتىنىڭ ئاتامانى يوللىغان سىر ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇۋالدى، بۇ ئۇقتۇرۇشتا ۋېشىنسكايا كەنتىدە مۇشۇ ئاينىڭ 22 - كۈنى ئومۇمى قوشۇن سىرلەشمە يىغىنغا ۋەكىل سايلاش ئۈچۈن كەنت يىغىنى ئۆتكۈزۈلىدۇ، دەپ خەۋەر قىلىنغان ئىدى.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ كورشۇنوپ يېزا چوڭ يىغىنىدا بۇ ئۇقتۇرۇشنى ئوقۇپ ئۆتتى، تاتارىسكى يېزىسى مىرون گىرىگورىيېۋىچنى، بوگاتىرېۋ بوۋىنى ۋە پانتېلېي پروكوفىيېۋىچنى ۋېشىنسكايا غا ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى.

كەنت يىغىنىدا ئومۇمى قوشۇن سىرلەشمە يىغىنىغا سايلانغان باشقا ۋەكىللەر قاتارىدا پانتېلېي پروكوفىيېۋىچنىمۇ سايلاشتى. ئۇ، ۋېشىنسكايادىن شۇ كۈنلا قايتىپ كەلدى - دە، ئەتىسى نوۋوچېركاسسكىغا بالدۇراق بېرىۋېلىش ئۈچۈن مىللىرووۋوغىچە قۇدىسى بىلەن بىللە مېڭىش قارارىغا كەلدى (مىرون گىرىگورىيېۋىچ مىللىرووۋودا كىرسىن، سوپۇن ۋە باشقا كۈندىلىك لازىمەتلىكلەرنى سېتىۋالماقچى ئىدى، تومۇرىسىنى ئېيتقانىدا، موخوفنىڭ تۇغمىنى ئۈچۈن ئەگلەك، غەلۋىر ۋە بابىت قاتارلىق نەرسىلەرنى ئۇلگۈچە سېتىۋېلىپ، ئوتتۇرىدىن پايدا تاپماقچى بولغان ئىدى).

ئۇلار تاڭ سەھەردىلا يولغا چىقىشتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ قارا ئاتلىرى تۆت چاقلىق ھارۋىنى يېنىكلا تارتىپ

باراتتى. ئىككى قۇدا رەڭدار سرلانغان هارۋا تەڭنسى ئىچىده يانمۇ يان ئولتۇرۇشتى. دۆڭنىڭ ئۈستىگه چىقۋالغاندىن كېيىن پاراڭغا چۈشۈشتى؛ مىللىيروۋودا نېمىسلار تۈرۈشاتتى، شۇنىڭ ئۈچون مىرون گىرىگورىيېۋىچ ئەندىشه قىلىپ، سورىماي تۇرالمىدى:

— هه، قۇدام، بىزنى گېرمانلار توساپ قويماسمۇ؟ يامان خەق، بۇ لەنىتلەر!

— ياقەي،—دىدى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ ئىشەنچ بىلەن،— ماتۇپي كاشۇلىن ئۇ يەرگه بارغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئېيتىشىچه، نېمىسلار قورقىشىدىكەن... كازاكلارغا تېگىپ قويۇشتىن هەزەر قىلىدىكەن.

— شۇنداق دېگىن! — مىرون گىرىگورىيېۋىچ تۇلكىدەك سېرىق ساقىلىنى يالماپ، مىيغىدا كۈلۈپ قويدى ۋە چىلان دەستىلىك قامچىسىنى ئوينىتىپ قويدى؛ ئۇ خېلى خاتىرجەم بولۇپ قالغاندەك. گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى، — سېنىڭ پەرزەنتچە، قانداق هاكىمىيەت قۇرۇلار؟

— ئاتامان سايلايمىز. ئۆز كىشىمىزنى سايلايمىز! كازاكنى!

— خۇدا نېسىپ قىلسۇن! ياخشىراق ئادەمنى سايلاڭلار! سىگان ئاتىنى سلاپ كۆرگەندەك، گېنېرالنى سلاپ - سېپلاپ تاللاڭلار، ياراقسىز چىقىپ قالمىسۇن.

— ئوبدىنىنى سايلايمىز. دوندا ئەقىللىق باشلار تېخى تۇگەپ قالغىنى يوقتۇ!

— شۇنداق، شۇنداق. قۇدام... ئەمما ئەقىللىقلار بىلەن دۆتلەرنى ئۇرۇق چېچىپ تېرنمايدۇ — ئۆزلىرى تۇغۇلىدۇ، — مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ، سەپكۈن باسقان

يۈزىده غەمكىنلىك پەيدا بولدى. — مەن ئۆزەمنىڭ مىتكامىلى ئادەملەرنىڭ ئىچىده بىلىملىك قىلىپ يېتىشتۈرۈشنى ئويلىغان ئىدىم، ئوقۇپ ئوقتىسىز بولۇشنى خالىغان ئىدىم، ئەمما ئۇ، مەھەللىدىكى مەكتەپتە تولۇق ئوقۇمىدى، 2 — يىلى قىشتا قېچىپ كەتتى.

ئۇلار بىر دەقىقە جىم بولۇشۇپ، بولشېۋىكلەرنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىشىپ نەگىدۇ كەتكەن ئوغۇللىرىنى ئويلاشتى. هارۋا ئوڭغۇل — دوڭغۇل يولدا سىلكىنىپ ماڭاتتى: ئوك تەرەپتىكى قارا ئاتنىڭ پۇتلىرى بىر — بىرىگە ئۇرۇلۇپ، يىغىر بولۇپ كەتتى، سىلىقلانمىغان تاقىدىن جىرىڭ — جىرىڭ ئاۋاز ئاڭلىناتتى، هارۋا تەڭنسى چايقالغاندا، بىر — بىرىگە يېقىن ئولتۇرغان ئىككى قۇدا خۇددى بېلىقلار تۇخۇم قويغان چاغدىكىدەك، سۇۋۇشۇپ كېتەتتى.

— بىزنىڭ كازاكلار قەيەردىدۇ؟ — دەپ خۇرسىنىپ قويدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ.

— خوپىر بويلاپ كېتىشىپتۇ. فېدوتكا — قالماقنىڭ ئېتى ئۆلۈپ، كۆمىلىژبىنسكايادىن قايتىپ كەلگەن ئىكەن. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلار تىشانسكايا دېگەنتىگە باريدىغان چوڭ يولدا كېتىۋاتقان ئىمىش.

ئىككى قۇدا يەنە ئۇنچىقىشمىدى. ئۇلارنىڭ دۇمبىسى سوغاق شامالدىن توڭلاشقا باشلىدى. ئارقىدا، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىده، قىپ — قىزىل تاڭ شەپىقىغە چۆمۈلگەن ئورمانلار، ئوتلاقلار، كۆللەر ۋە توقايلىق ئارىسىدىكى چىملىقلار ئۇلۇغۋار تۈس ئېلىپ، سۈكۈنات ئىچىده ئوتقاشتەك لاۋۇلداپ تۇراتتى. قۇملۇق ئىدىر گويا سېرىق هەسەلدىن ياسالغان بولكا نان پارچىسىدەك كۆرۈنەتتى. قىرغاق ئاستىدىكى دولقۇنلارنىڭ ئۆركەشلىرى مىس

قەلەيدەك غۇۋا يالتىراپ تۇراتتى.

باھار بىر تەرىقە ئۆتۈۋاتاتتى، ئورمانلارنىڭ چەچ رەڭ يېشىللىغى ئاللىقاچان قويۇق باراقسان يېشىللىق بىلەن ئالمىشىلغان، دالا گۈللەشكە باشلىغان، تاشقىن سۇ قىرغاق بويىغا يامرىغاندا سان - سانساقسىز ئۇششاق كۆلچەكلەرنى قالدۇرۇپ پەسلەپ كەتكەن ئىدى، يارلىقلاردا تېنك قىيانىڭئاستىدا ئىللىق ھاۋا شۇمۇپ خورىتىۋەتكەن قار تېخىچە سېغىز توپىغا چاپلىشىپ، كىشىنىڭ زوقى كەلگۈدەك ئاپپاق ئاقىرىپ تۇراتتى.

2- كۈنى كەچقۇرۇندا ئۇلار مىللىروۋوغا يېتىپ كېلىپ، بىر تونۇش ئوكرائىنىنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قېلىشتى، بۇئوكرائىنىڭ ئۆيى ماشىنىلاشتۇرۇلغان چوڭ ئاشلىق ئامبىرىنىڭ كۈل رەڭتېمىنىڭ بىقىنىدىلا ئىدى. ئەتىسى ئەتىگەنلىك تامافتىن كېيىن مىرون گىرىگورىيېۋىچ ئاتلىرىنى ھارۋىغا قوشۇپ، ماگىزىنلارغا فاراپ يول ئالدى. ئۇ تۆمۈرىيولنى كېسىپ ئۆتىدىغان يولدىن تۇسقۇنسىز ئۆتۈپ، ئۆمرىدە 1 - قېتىم نېمىسلارنى كۆردى. يېڭىدىن ئەسكەرلىككە ئېلىنغان ئۈچ نېمىس ئۇنىڭ ئالدىغا توساتتىنلا يان تەرەپتىن چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى پاكار بويلۇق، قىزغۇچ جىنگىلەك ساقال بىرسى قولى بىلەن ئىملاپ چاقىردى.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ تىزگىننى تارتىپ، تەشۈش بىلەن لەۋلىرىنى چىشلەپ «ئۇم!» دەپ كۈتۈپ تۇردى. نېمىسلار يېقىن كەلدى. ئىگىز بوي،قاۋۇل پىرۇسىيلىك بىرسىئاپپاق چىشلىرىنى پالدىرلىتىپ، ھەجىيىپ يېنىدىكى شىرىگىگە مۇنداق دېدى:

— مانا بۇ كەم - كۈتىسىز ھەقىقى كازاك ئىكەن! قارا، ئۇ ھەتتا پۇتۇنلەي كازاكچە كىيىنگەن!ئۇنىڭ بالىلىرى ئېھتىمال، بىز بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقاندۇ. ئۇنىتىرىكلابېرلىنغائەۋەتىۋېتەيـ

لى. بۇ ئۇ بەردە ئەڭ قىزىقارلىق كۆرگەزمە بۇيۇمى بولىدۇ!

— بىزگە ئۇنىڭ ئاتلىرى كېرەك، ئۇۋزى نەگە بارسا بېرىپ، كۆزدىن يوقالسۇن!— دەپ كۈلمەستىنلا جاۋاپ بەردى هىلىقى مايماق پاچاق قىزىل ساقال نېمىس.

ئۇ ئېھتىيات بىلەن ئاتلارنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، هارۋىنىڭ قېشىغا كەلدى.

— ئاتتىن چۈش، قېرى، بىزگە ئاتلىرىڭ كېرەك، ئاۋۇ تۈگمەندىن ۋوگزالغا سىر بۆلۈك ئۇننى توشۇپ ئاپىرىمىز. قېنى، چۈش، مەن ساڭا دەۋاتىمەن! سەن ئاتلىرىڭ ئۈچۈن شەھەرلىك گارنىزون باشلىغى قېشىغا بېرىشىڭ مۇمكىن،— نېمىس كۆز ئىشارىسى بىلەن تۈگمەن تەرەپنى كۆرسەتتى ۋە ئۇۋز بۇيرۇغىدا قەتئى تۇرىدىغانلىغىنى بىلدۈرىدىغان قول هەركىتى بىلەن مىرون گىرىگورىيېۋىچنى هارۋىدىن چۈشۈشكە ئۇندىدى.

قالغان ئىككىسى ئارقىسىغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ، تۈگمەن تەرەپكە كېتىشتى. مىرون‌گىرىگورىيېۋىچ بىر تاتىرىپ، بىر قىزىرىپ كەتتى. ئۇ تىزگىنىنى هارۋا تەڭنىسىنىڭ ئىلمىگىگە ئۇراپ قويۇپ، هارۋىدىن چاققانلىق بىلەن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، ئالدى تەرەپتىن ئاتلارنىڭ ئارىلىغىغا كىردى.

ئاپلا، يېنىمدا قۇدام يوق بولۇپ قالدى، — دېگەن يېكىر يالت قىلىپ خىيالىدىن كەچتى ـ دە، ئەزايى ـ بەدىنى مۇزلاپ كەتتى،— ئاتلارنى ئېلىپ كېتىدىغان بولدى! ئېھ، مېنى قارا باستى! جىن ئۇرسۇن!

نېمىس لېۋىنى مەھكەم قىسىپ، مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ يېڭىدىن تۇتۇپ، تۈگمەن تەرەپكە ماڭدى. دېگەن ئىشارىنى بىلدۈردى.

— قولۇمنى قويۇۋەت! — مىرون گىرىگورىيېۋىچ ئالدىغا

ئۇمتۇلدى ۋە چىرايى سېزىلەرلىك تاتىرىپ كەتتى،— قولۇڭنى تەككۈزگۈچى بولما! ئاتنى بەرمەيمەن.

نېمىس ئۇنىڭ ئاۋازىدىن نېمە دەپ جاۋاپ بەرگەنلىگىنى ئۇقتى. ئۇ تۈيۈقسىز ئاغزىنى يېرتقۇچلارچە سەت ھىجايتىپ، كۆكۈمتۇل ئاق چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى. كۆزلىرى ئالىيىپ، يوغان ئېچىلدى، ئاۋازى دوق - پوپوزا بىلەن جاقىراپ چىقىشقا باشلىدى، نېمىس مۇرىسىدىكى مىلتىقىنىڭ تاسمىسىنى ۋولغا ئېلىۋىدى، ئاڭغىچە مىرون‌گىرىگورىيېۋىچ ياشلىغىنى ئەسكە ئالدىدە، غۇلچىنى ئانچە يايماستىن، پالۋانلارچە مۇشتى بىلەن ئۇنىڭ ياڭغىغا قاس قىلىپ بىرنى سالدى. مۇشتىنىڭ زەربىدىن نېمىسنىڭ بېشى دەلدەڭلەپ كەتتى ۋە تۆمۇر قالپىغىنىڭ تاسما بوغۇچى ئىگىگى ئاستىدىن ئۈزۈلدى. نېمىس ئوڭدىسىغا يىقىلدى - دە، بار كۈچى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇشقا ئۇرۇندى، ئاغزىدىن قېپ - قىزىل مۆنەك - مۆنەك قان كەلدى. مىرون‌گىرىگورىيېۋىچ گەجگىسىگە يەنە بىرنى سالدى، ئاندىن تۆت ئەتراپىغا بىر قارىۋالغاندىن كېيىن ئېگىشىپ تۇرۇپ، مىلتىقىنى شارتتىدە تارتىۋالدى. شۇئاندا ئۇنىڭ مىڭىسى تېز ۋە كارامەت ياخشى ئىشلىدى. ئۇ، ئاتنىڭ بېشىنى بۇراۋاتقاندىلا نېمىسنىڭ ئارقىسىدىن ئوق ئاتمايدىغانلىغىنى بىلگەن ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ، تۆمۇربولنىڭ چېتىدىكى تاختاي توساقلارنىڭ كەينىدىن ياكى يولنىڭ چېتىدىن قاراۋۇللار كۆرۈپ قالسا قانداق بولار، دەپ قورقاتتى.

قارا ئاتلار ھەتتا بەيگىدىمۇ مۇنچىلىك جان - جەھلى بىلەن تېز چاپمىغان ئىدى! ھارۋىنىڭ چاقلىرى ھەتتا نويلاردا قىز كۆچۈرگەندىمۇ مۇنداق تېز چۆگىلىمىگەن ئىدى! ئەي، جانابى ئالالا، ئۆزەڭ قۇتقۇزۇپ ئېلىپ كەت! ئامان - ئېسەن ئېلىپ

چىققىن، ئەي ئاللائىگەم! ئادەم ئاتىمىزنىڭ شاراپىتى ئۈچۈن!...— مىرون گىرىگورىيېۋىچ ئۆز پىكرى - خىيالىدا مانا شۇنداق پىچىرلاپ، ئاتالارنىڭ دۇمبىسىگە ھەدەپ قامچا تەككۈزەتتى. ئۇنىڭ تۇغما ئاچكۆزلۈكى ئۆزىنى ھالاك قىلغىلى تاس قالدى: ئۇ ئۆزى چۈشكەن ئۆيگە كىرىپ ئۆتۈپ، بۇ يەردە قالدۇرۇپ قويغان بىر پارچە تېرە ياپقۇچنى ئېلىۋالماقچى بولغان ئىدى، ئەمما ئەقلى ئۇستۇن كەلدى - دە، ئاتالارنىڭ بېشىنى باشقا تەرەپكە بۇرىدى. ئۇ ئورىخوۋوي يېزىسىغىچە 20 چاقىرىم يولنى شامالدەك تېز بېسىپ ئۆتتى. كېيىنرەك ئۆزىمۇ بۇ سەپىرى توغرىلىق ئېلىيە پەيغەمبەر ئۆز ھارۋىسىدا ئولتۇرۇپ چاپقاندىنمۇ ئېلدامراق ماڭدىم، دىگەن ئىدى، مىرون گىرىگورىيېۋىچ ئورىخوۋوي يېزىسىغا يېتىپ كېلىش بىلەنلا بىر تونۇش ئوكرائىنىڭ قوراسىغا تېز چېپىپ كىردى - دە، ھاسراپ - ھۆمىدەپ بولغان ۋەقەنى ئۆي ئىگىسىگە سۆزلەپ بېرىپ، ئۆزىنى ۋە ئاتلىرىنى يوشۇرۇپ قويۇشنى ئۆتۈندى. ئوكرائىن يوشۇرۇشنى يوشۇردى، ئەمما مۇنداق دەپ ئاگاھلاندۇردى:

— مەن يوشۇراي، ئەمما قاتتىق قىستىسا، ئۇ چاغدا، گىرىگورىيېۋىچ، كۆرسىتىپ قويىمەن، چۈنكى بۇنىڭ ئۈچۈن بالاغا مەن قالىمەن! ئۆي - ماكانىمنى كۆيدۇرۇۋېتىدۇ، تېخى بوينۇمغا سىرتماق سالىدۇ.

— ھەي، يوشۇرمامسەن، قېرىندىشىم! مەن ساڭا مىننەتدارلىق بىلدۇرىمەن، نىمىنى سورىساڭ بېرىمەن! پەقەت ئۆلۈمدىن قۇتقۇزغىن، بىر يەرگە مۆكتۈر، بىر پادا قوي ھەيدەپ كېلىپ بېرەي! ئەگەر ياخشى قويلىرىمدىن ئوننى ئايمايمەن ساڭا! — دەپ پالۋۇراتتى ھەم ۋەدە بېرەتتى مىرون گىرىگورىيې-

ۋىچ هارۋىسىنى ئامبارنىڭ باستىرمىسىغا يوشۇرۇۋېتىپ.

ئۇ ئارقامدىن قوغلاپ كېلەرمىكىن دەپ ئۆلۈمدىنمۇ بەتتەر قورققان ئىدى. ئوكرايىنىڭ هويلىسىدا كەچكىچە تۇرۇپ، قارائىغۇ چۈشە ـ چۈشمەستىنلا ئۇ يەردىن قارىسىنى يوقاتتى.

ئورىخوۋوي يېزىسىدىن چىققاندىن كېيىن ئۇ پۈتۈن يول بويى ئاتلىرىنى خۇددىنى بىلمەستىن تېز چاپتۇرۇپ كەتتى. ئاتـ لارنىڭ ئىككى بىقىنىدىن ماغزاپتەك تەر ئېقىشقا باشلىدى، هارـ ۋىسى شۇنچىلىك تـاراقلىدىكى، چاقنىڭ شادىلىرى بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ كەتكەن ئىدى، شـۇ چېپىشتا ئـۇ نەۋرىنى يابلونوۋىسكى يېزىسىنىڭ قېشىغا كەلگەندىلا، ئاندىن هۇشىغا كەلدى. ئۇ يېزىـ غا يەتمەي تۇرۇپلا ئۆزى ئولتۇرغان كۇرسىنىڭ ئاستىدىن هىلقى قولغا چۈشۈرگەن مىلتىقنى ئالدى ـ دە، تـاسمىسىغا كۆز يۈگۈرـ تۈپ، ئىچى تـەرىپىگە قـارا قېرىنداش بىلەن يېزىلغان خـەتنى كـۆردى، شـۇنىڭ بىلەن بىردىنلا يېنىكلىشىپ تـامغىنى قىرىپ قويدى.

ـــ قېنى، قوغلاپ كېلەلمىدىڭلىمۇ، شەيتاندىن تۆرەلگەنلەر؟ قولۇڭلاردىن هېچنىمە كەلمەيدۇ سەنلەرنىڭ!

ئـوكرايىنغا ۋەدە قىلغان قـويلارنى ئـۆز دىگىنى بـويىچە هەيدەپ كەلمىدى. كۆزدە بۇ يەردىن ئۆتكەندە ئـۆي ئىگىسىنىڭ تەلمۈرۈپ قارىشىغا مۇنۇ جاۋابنى بەردى:

ـــ قويلىرىمىزغا كېسەل تېگىپ قىرىلىپ كـەتتى. قوينىڭ ئىشى يامان بـولۇۋاتىدۇ... ئـەمدى مەن سېنىڭ يـاخشىلىغىڭنى ئەسته تۇتۇپ، ئۆز بېغىمدىن ئاموت ئالغاچ كەلدىم! ـــ ئۇ هارـ ۋىدىن يـولدا ئېزىلىپ كـەتكەن ئىككى غەلۇبر ئـامۇتنى تۆكۈپ تۇرۇپ، مۇغەمبەر كۆزلىرىنى بىر چەتكە تىكىپ مۇنداق دىدى،ـــ ئامۇتىمىز ناهايىتى ياخشى، سەرخىل... ئۇزاق ساقلانغان،ـــ شۇ

سۆز بىلەن ئۇ خوشلىشىپ كېتىپ قالدى.

مىرون گىرىگورىيېۋىچ مىللىيروۋوددىن ئېتىنى چاپتۇرۇپ قېيىنچىپ كېتىۋاتقان چاغدا، قۇددىسى ۋوگزالدا دېگگىيىپ تۇراتتى. ياش نېمىس ئوفىتسېرى يول خېتى يېزىۋېتىپ، تىلماچ ئارقىلىق پانتېلېي پروكوفىيېۋىچتىن تېگىشلىك گەپ سورىغاندىن كېيىن، ئەرزان باھالىق سىگار تاماكىسىنى چېكىپ تۇرۇپ، غەمخورلۇق ئاھانگى بىلەن مۇنداق دېدى:

— يولىڭىز بولسۇن، بېرىنىڭ، ئەمما شۇنى ئەسته تۇتۇڭكى، سىزلەرگە ئىناقلانە ھاكىمىيەت لازىم. پېرېزىدېنت سايلامىسلەر، پادىشا سايلامىسلەر، كىمنى سايلىساڭلار سايلاڭلار، پەقەت شۇ شەرت بولسۇنكى، سايلانغان شۇ ئادەم دۆلەتنى ئىدارە قىلىش ئىدراكىدىن مەھرۇم بولغان بولمىسۇن ۋە بىزنىڭ دۆلىتىمىزگە قارىتا توغرا نىيەتلىك سىياسەت يۈرگۈزۈشنى بىلسۇن.

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ نېمىسقا خېلىلا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ سۆزلىشىشكە ھېچ خۇشتى يوق ئىدى، شۇڭا يول خېتىنى ئالغاندىن كېيىن، دەرھال بېلەت سېتىۋېلىشقا كەتتى.

نوۋوچېركاسسكىدا ياش ئوفىتسېرلەرنىڭ كۆپلۈگى ئۇنى ھەيران قالدۇردى: ئۇلار توپ - توپ بولۇپ، كوچىلاردا يۈرۈشەتتى، رېستورانلاردا ئولتۇرۇشاتتى، قىزلار بىلەن كوچا ئايلىناتتى، ئاتامان ساربىي ۋە ئومۇم قوشۇن بىرلەشمە يىغىنى ئېچىلىدىغان سوت مەھكىمىسى بىناسىنىڭ يېنىدا لاغايلاپ يۈرۈشەتتى.

ۋەكىللەر ئۇچۇن تايىنلانغان ئومۇمى ياتاقتا پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ بىرنەچچە كەنتداشلار بىلەن ئۇچراشتى، يېلانىسكايا كەنتىدىن بولغان بىر تونۇشنى يولۇقتۇردى. ۋەكىللەرنىڭ

ئارىسىدا كازاكلارنىڭ سانى ئۇستۈن ئورۇندا تۇراتتى. ئوفىتسېرلەر ئاز ئىدى، كەنت زىيالىلىرىدىن پەقەت بىرنەچچە ئون كىشى ۋەكىل بولۇپ كېلىپتۇ. ئوبلاستلىق ھاكىمىيەتنىڭ سايلىمى توغرىلىق ھېچبىر تەينى يوق گەپ ـ سۆزلەر بولۇۋاتاتتى. بىر نەرسە ئېنىق بايقالدى، ئۇ بولسىمۇ ئاتامان سايلاش كېرەك. دېگەن خاھىش ئىدى. كازاك گېنېرالىرىنىڭ ھەممىگە مەشھۇر بولغان نامىلرى ئاتىلىپ ئۆتتى، نامزاتلار مۇھاكىمە قىلىندى.

كەلگەن كۈننىڭ كەچقۇرۇنلۇغى، چايدىن كېيىن پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئۆز بۆلمىسىدە ئۆيىدىن ئالغاچ كەلگەن ئوزۇقلۇقنى يەۋېلىشقا ئولتۇرغان ئىدى. بىر تىزىق قۇرۇتۇلغان سازاك بېلىغىنى ئالدىغا يېيىپ، نانىنى توغرىدى. ئۇنىڭ قېشىغا مىگۇلىنىسكايادىن كەلگەن ئىككى كىشى كېلىپ ئولتۇردى ۋە بىرنەچچە ئادەم كەلدى. فۇرونتتىكى ئەھۋال توغرىلىق پاراڭ باشلىنىپ، گەپ بارا ـ بارا ھاكىمىيەت سايلاش مەسىلىسىگە كۆچتى.

ـ مەرھۇم كالىدىن ـ جايى جەننەتتە بولسۇن! ـ دېدى ياخشىراق ئادەمنى ئىزلەپ تېپىشقا بولماس، ـ دەپ خۇرسىنىپ قويدى شۇمىلىنىسكايادىن كەلگەن كۆل رەئىس ساقال كازاك.

ـ بۇ سۆز توغرا، ـ دەپ قوشۇلدى يېلانىسكىدىن كەلگەن بىر ۋەكىل.

مۇشۇ پاراڭنىڭ ئىچىدە بىللە ئولتۇرغان مۇئاۋىن ياساۋۇل، بېسىرگېنېۋىسكايا كەنتىدىن كەلگەن ۋەكىل قىزىق قانلىق بىلەن سۆزلىمەي تۇرالمىدى:

ـ قانداقچىسىغا مۇۋاپىق ئادەم يوق ئىكەن؟ نېمە دېگىنىڭلار بۇ، جاناپلار؟ گېنېرال كىراسنوفچۇ؟

ـ بۇ كىراسنوف‌دېگىنىڭ قانداق ئادەم؟

ـ قانداق ئادەم دېگىنىڭ نېمىسى؟ بۇنىمۇ سوراپ تۇ-

رۇش تۇيـات ئەمەسمۇ، جاناپلار؟ نامى چىققان گېنېـرال، 3 ـ ئاتلىق كورپۇسنىڭ كوماندىرى، ئەقىل ـ ئىدراك ئىگىسـى، گېـ نۇرگىيېۋ كىرېست مېدالىغا ئېرىشكەن، تالانتلىق سەركەردە!

مۇئاۋېن ياساۋۇلنىڭ زوققا تولۇپ، هولۇقۇپ سـۆزلىگەن سۆزى فۇرونتچىلار قىسمىدىن ۋەكىل بولۇپ كەلگەن بىرسىنىـڭ قاتتىق غەزىۋىنى كەلتۈردى.

ـــ مەن سىلەرگە پاكىت سۈپىتىدە شۇنى ئېيتايكـى، بـز ئۇنىڭ تالانتىنى بىلمىز! هېچنىمگە ئەرزىمەيدىغان گېنېـرال! گېرمان سوقۇشىدا يامان ئەمەس خىزمـەت كۆرسـەتكەن ئىـدى، ئىنقىلاپ بولمىغاندا، ئۇ ناھايىتى كەلسە بىر بىرىگادا گېنېرالى بولۇپ جان باققان بولاتتى!

ـــ ئەزىزىم، گېنېرال كىراسنوفنى بىلمەي تۇرۇپ، بۇ سۆزـ لەرنى ئېيتقىنىڭىز قانداق؟ ئۇندىن كېيىن سىز، هەممىنىڭ هۆرـ مىتىگە سازاۋەر بولغان بىر گېنېرال هەققىدە بۇنداق سۆزلەرنى ئېيتىشقا ئومۇمەن قانداق پېتىنىڭىز؟ سىز، هەر ئېهتىمـال بو ـ يىچە، ئۆزىڭىزنىڭ قاتارىدىكى ئاددى كازاك ئىكەنلىگىڭىزنى ئۇنـ تۇپ قالغان ئوخشايسىز!

مۇئاۋېن ياساۋۇل چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، مۇزدەك سۆزلـەر بىلەن دوق قىلغان ئىدى، كازاك گاگىراپ، قورقۇپ كەتتى، شۇـ نىڭ بىلەن دۇدۇقۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ـــ جانابى ئالى، مەن شۇ كىشىنىڭ قول ئاستـىدا خىزـ مەت قىلغان ئىدىم، شۇنى دەۋاتىمەن... ئۇ ئاۋستىرىيە فۇرونتـ دا بىزنىڭ پولكنى تىكەنلىك سىم توساقنىڭ ئۈستـىدە ئولتۇرـ غۇزۇپ قويغان ئىدى! شۇنىـڭ ئۈچۈن بـز ئۇنـى هېچنىـمگە يارىـمايدىغان دەپ هېسابلايمىز... بەلكـم، پۈتـۈنلەي بۇنـڭ تەتۈرىسىچە...

ـ گېئورگىيېۋ كىرېست مېدالىنى ئۇنىڭغا نىسمە ئۈچۈن بېرىپتىكەن؟ ئەخمەق! ـ دېيىشىگە پانتېلېي پىروكوفېيېۋنىڭ گېلىغا سازاڭ بېلىغىنىڭ قىلتىرىغى تۇرۇپ قالدى، تازا بىر يۆتىلىۋالغاندىن كېيىن فۇرونتچى يىگىتكە ھۇجۇم قىلدى، ـ سەنلەرگە ئەخمەقلىقنىڭ جىنى چېپىلىپ قاپتۇ. ھەممە ئادەمنى ھاقارەتلەيسىلەر، سەنلەرگە بىرمۇ ئادەم ياقمايدۇ ... قانداق ئادەتنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈۋالغانكىن. بۇ نىمىلەر! ئازراق ۋالاقلىغان بولسىڭلار، بۇنچىلىك ئارا بۇزۇلۇش بولمايتتى. ئۆزەڭلىنى بەك ئەقىللىق چاغلايسىلەر، ۋالاق تەككۈر مەمەدانلار!

چېركاسلىقلار بىلەن تۆۋەنكى دون ۋەكىللىرى بىرلىكتە كىراسنوفنى قوللاشتى. قېرىلارنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغىنى ئاشۇ گېئورگىيېۋ مېدالىغا سازاۋەر بولغان گېنېرال ئىدى: بۇلارنىڭ كۆپچىلىگى مۇشۇ گېنېرال بىلەن بىللە رۇسىيە ـ ياپون ئۇرۇشىغا قاتناشقان ئىدى. كىراسنوفنىڭ ئۆتمۈشى ئوفىتسېرلەرنى بەكمۇ قىزىقتۇراتتى: ئۇ گۇۋاردىيىچى بولغان، پادىشا سارىيىدا خىزمەت قىلغان ۋە ئىمپېراتۇر ھەزرەتلىرىنىڭ يېنىدا مۇلازىم بولغان ئەڭ مەلۇماتلىق گېنېرال ئىدى. لېنېرال زىيالىلارنى مۇنۇ بىر جەھەت فانائەتلەندۈرەتتىكى، كىراسنوف يالغۇز بىر گېنېرالا ئەمەس، يالغۇز ئەسكەرلەرنى سەپكە تۇرغۇزۇشنى، قوپال ھەربىي تەرتىپنى ساقلاشنى بىلىدىغان ئادەملا ئەمەس، بەلكى ئۇ قانداق بولمىسۇن بىر يازغۇچى ئىدى، ئۇنىڭ ئوفىتسېرلەر تۇرمۇشىدىن يازغان ھېكايىلىرى ئۆز ۋاقتىدا «نىۋا» ژورنىلىنىڭ قوشۇمچە سانلىرىغا بېسىلغان بولۇپ، زور قىزىقىش بىلەن ئوقۇلۇپ كەلگەن ئىدى: ئۇ يازغۇچى ئىكەن ـ دېمەك، ھەر ھالدا مەدەنىيەتلىك كىشى دېگەن سۆز.

ياتاقخانىدا كىراسنوفنى قوللاش يۈزىسىدىن جىددى نەشـ

ۆقات كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ نامى ئالدىدا باشقا گېنېرالالارنىڭ ناملىرى پەگاغا چۈشۈپ قالدى. كىراسنوفنى ياقلايدىغان ئوفتسېرلەر ئافرىكان بوگايبۇسكى توغرىلىق مۇنداق بىر مىش - مىشنى تارقىتىشقان ئىدى: گويا بوگايبۇسكى بىلەن دىنىكىننىڭ قاچا - قومۇچى بىر ئىمىش، شۇڭلاشقا بوگايبۇسكى ئاتامان قىلىپ سايلىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا بولشېۋىكلەرنى قوغلۇپ تىپ، موسكۋاغا كىرىش بىلەنلا، كازاكلارنىڭ بارلىق ئىمتىيازلىرى ۋە ئاپتونومىيىسى تۈگىدى دېگەن سۆز.

كىراسنوفنىڭمۇ دۈشمەنلىرى بار ئىدى. بىر ئوقۇتقۇچى ۋەكىل گېنېرالنىڭ نامىنى قارىلاشقا بەھۈدە ئۇرۇنۇپ كۆردى. مۇئەللىم ۋەكىللەر چۈشكەن ئۆيلەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ، زەھەر چېچىپ، پاشىغا ئوخشاش گىژىلداپ، كازاكلارنىڭ قۇلىغىنى ئاغرىتتى:

— كىراسنوفنىمۇ؟ بۇ ئەكە پەسكەش گېنېرال، ئۇنىڭ يازغۇچىلىغىمۇ بىر تىيىنگە ئەرزىمەيدۇ! ئۇ پادىشا سارىيىدىكى «تېشى پال - پال، ئىچى غال - غال» يالاقچى! مۇنداقچە ئېيتقاندا، ھەم مىللى دەسمايىگە ئىگە بولۇشنى، ھەم دېموكراتىيىچى دېگەن پاك نامنى ساقلاپ قېلىشنى ئويلايدىغان ئادەم. تېخى كۆرىسىلەر، دوننى دەسلەپكى خېرىدارغا دۇڭلا سېتىۋېتىدۇ! پەس، چاكىنا ئادەم! سىياسەتكە كەلگەندە نۆلگە باراۋەر! ئاگىيېۋنى سايلاش كېرەك! بۇ ئادەمنىڭ ئىشى پۈتۈنلەي باشقا گەپ.

ئەمما ئوقۇتقۇچىنىڭ سۆزى مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدى.

1 - مايدا، يىغىننىڭ 3 - كۈنى مۇنداق ئاۋازلار ئاڭلاندى:

— گېنېرال كىراسنوف تەكلىپ قىلىپ چاقىرىلسۇن!

— تۆۋەنچىلىك بىلەن ...

— ئېھتىرام بىلەن ...

— ئىلتىماس قىلىمىز!

— ئىپتىخارىمىزنى سايلايمىز!

— بۇ يەرگە كەلسۇن، بىزگە ئۆز ھاياتى توغرىلىق سۆزلەپ بەرسۇن! — پۈتۈن كەڭ زال مەۋج ئۇرۇشقا باشلىدى.

ئوفىتسېرلەر ئالقانلىرىنى پاقىلدىتىپ چاۋاك چېلىشتى، ئۇلارغا قاراپ كازاكلارمۇ چالا - چۈلپا قوللىرىنى بىر - بىرىگە بوشلا ئۇرۇپ قويدى. ئۇلارنىڭ ئەمگەك بىلەن قاپارغان قارا قوللىرىدىن چىققان شاپىلاق ئاۋازى قۇرۇق، شالدۇر - شۇلدۇر، ھەتتا يېقىمسىز ئاڭلاندى. بۇنىڭ تەتۈرىسىچە، دەھلىز ۋە كورىدورلارغا توشۇپ كەتكەن قىزلار ۋە خانىملار، ئوفىتسېرلەر ۋەئۇقۇغۇچىلارنىڭ ماۋقىتەك يۇمشاق ئالقانلىرىدىن چىققان مەيىن مۇزىكىلىق ئالقىش سادالىرى باشقىچە ئاڭلاندى.

ئۇزۇن بويلۇق، قامەتلىك، ئالپىتە كىيىنگەن، ئۇستىدىكى مۇندىرىغا زىچ چىدە كىرىست مېدالىلىرى تاقالغان، كالۇتون بۇغۇچلار ئېسىلغان ۋە باشقا ئالاھىدە گېنېرالىلىق بەلگىلەر تاقالغان يېشى چوڭىيىپ قالغانلىغىغا قارىماستىن، ھامان چىرايلىق، كېلىشكەن گېنېرال، سالاپەت بىلەن يىگىتلەرچە قەدەم تاشلاپ، سەھنىنىڭ ئوستىگە چىققاندا، زالدا چاۋاك باشلىنىپ، بارغانسېرى ئالقىش سادالىرى ياڭرىدى. ۋەكىللەرنىڭ سەپلىرىنى شادىمانلىق سەيرە قىلاتتى. كۆڭلى ئېرىپ، يۈزىدە ھاياجانلىنىش ئالامەتلىرى ئىپادىلەنگەن، سۈرەتتەك بىر ھالەتتە تۇرغان بۇ گېنېرالنى كۆرگەندە، زالدىكىلەرنىڭ كۆپچىلىگى ئىمپېرىيىنىڭ بۈرۈنقى كۈچ - قۇدرىتىنىڭ غۇۋا ئەكسىنى كۆرگەندەك بولدى.

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ كۆزىگە ياش ئېلىپ، فۇراژكىسىدىن قىزىل قولياغلىغىنى چىقاردى - دە، ئۇزاقتىن بۇرنىنى

قېقىپ ئولتۇردى. «مانا، گېنېرال دېگەن مۇشۇ! بىر كۆرۈپلا بۇ-يۇك ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلگىلى بولىدۇ! چىرايىدىن، خۇددى ئىمپېراتور دەك، ئۇلۇغۋارلىق چېقىپ تۇرىدۇ. مەرھۇم ئالېكساندىر نىك • دەل ئۆزىنى تارتقاندەكلا!» دەپ ئىچىدە ئاشۇلارنى ئويلىدى ئۇ سەھەنىنىڭ لېۋىدە تۇرغان كىراسنوفقا مېھرى بىلەن قاراپ.

«دوننى قوتقۇزۇش يىغىنى» دەپ ئاتالغان بۇ ئومۇم قوشۇن بىرلەشمە يىغىنى ئۆز مەجلىسىنى ئالدىرىماي ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. يىغىننىڭ رەئىسى ياساۋۇل يانوفنىڭ تەكلىۋى بويىچە، پاگون تاقاش، شۇنىڭدەك ھەر دەرىجىلىك ھەربى ئۇنۋانلارنىڭ بەلگىلىرىنى تاقاپ يۈرۈش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىندى. كىراسنوف سۆز - جۈملىلىرى ماھارەت بىلەن تۈزۈلگەن نۇتقىنى پاساھەت بىلەن سۆزلەپ ئۆتتى. ئۇ «بولشېۋىكلەر تەرىپىدىن تەھقىرلەنگەن رۇسىيە» توغرىلىق، رۇسىيىنىڭ «بۇرۇنقى كۈچ - قۇدرىتى» توغرىلىق، «دوننىڭ تەقدىرى» توغرىلىق ھېسسىيات بىلەن سۆزلىدى. ھازىرقى ۋەزىيەتنى تەسۋىرلەپ كېلىپ، نېمىس ئىشغالىيىتى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتتى، نۇتقىنىڭ ئاخىرىدا بولشېۋىكلەر مەغلۇپ بولغاندىن كېيىنكى دون ئوبلاستىنىڭ مۇستەقىل ھايات كەچۈرۈشى توغرىلىق روھلىنىپ سۆزلىگەندە، قىزغىن ماقۇللاش سادالىرى ياڭرىدى.

— قۇدرەتلىك ھەربى بىرلەشمە دون ئوبلاستىنى ئىدارە قىلىدۇ! ئىنقىلاپ ئازات قىلغان كازاك خەلقى كازاك تۇرمۇشىنىڭ بارلىق قەدىمقى گۈزەل قائىدە - يوسۇنلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، بىز بۇرۇنقىئاتا - بوۋىلىرىمىزغا ئوخشاش جاراڭلىق، قۇدرەتلىك ئاۋاز بىلەن ئېيتايلۇقكى، «چاقماق تاش

• بۇ يەردە چار پادىشاسى ئالېكساندىر II كۆزدە تۇتۇلىدۇ — ت.

بىلەن ياسالغان موسكۋادا، ئاق پادىشا ياشىسۇن، بىز كازاكلار تىنچ دوندا ياشاۋېرەيلى!»— دىدى.

3 ـ ماي كۈنى كەچكى مەجلىستە 30 ئاۋازغا قارشى 107 ئاۋاز بىلەن ۋە ئون كىشى ئاۋاز بەرمەي بىتەرەپ قالغان ئەھۋال ئاستىدا، گېنېرال مايور كىراسنوف قوشۇن ئاتامانى بولۇپ سايلاندى. ئۇ قوشۇن ياساۋۇلىنىڭ قولىدىن ئاتامانلىق گۈرزىسىنى* تاپشۇرۇۋالماي تۇرۇپ، شەرت قويدى: ئۆزى ھەربىي بىرلەشمىگە تەكلىپ قىلغان ئاساسىي قانۇنلارنى تەستىقلاشنى ۋە ئۆزىگە چەكسىز، تولۇق ئاتامانلىق ھوقۇقى بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

— مەملىكىتىمىز ھالاك بولۇش ئالدىدا تۇرۇپتۇ! ئاتامانغا تولۇق ئىشەنچ بولغان شارائىتتىلا مەن گۈرزىنى تاپشۇرۇۋالىمەن. ھازىرقى ۋەقەلەر شۇنى تەلەپ قىلىدۇكى، دون ئىرادىسىنىڭ ئالى ئىپادىلىگۈچىسى بولغان ھەربىي بىرلەشمە ساڭا ئىشىنىدىغانلىغىنى بىلگىنىڭدىلا، بولشېۋىكلەرنىڭ تەرتىپسىزلىگى ۋە ھۆكۈمەتسىزلىگىگە قارىمۇ قارشى ھالدا مۇستەھكەم ھوقۇق، نورمىلىرى بېكىتىلگەن چاغدىلا خىزمەتنى ئىشەنچ بىلەن ئىشلەيسەن ۋە ئۆز بۇرچۇڭنى سۆيۈنۈشلۈك ئاڭ ـ سېزىم بىلەن ئادا قىلالايسەن.

كىراسنوف تەكلىپ قىلغان قانۇنلارخۇددى چاپانىنىڭ تېشىنى ئۆرۈپ تىككەندەك، ئالدىراشلا ئوڭى ئۆرۈلگەن، سەل-پەل يېڭىلاپ، قايتا تىكلەنگەن بۇرۇنقى ئىمپېرىيە قانۇنلىرىنىڭ ئۆزى بولۇپ چىقتى. ئۇمۇمى قوشۇن بىرلەشمە يىغىنى بۇ قانۇنـ

* گۈرزا — بۇرۇنقى چاغدا كازاكلاردا ئاتامانلىق ئۇنۋانىنى بىلدۈرىدىغان بەلگىلەردىن بىرى بولۇپ، قوشۇنىڭ پەيلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن چوقماق — ت.

لارنی قانداقمۇ ماقۇل كۆرمسۇن؟ خوشاللىق بىلەن ماقۇللاشتى. ھەممە نەرسە، ھەتتا ئۇگۇشسىز قايتا ياسالغان بايراقمۇ كۆك، قىزىل ۋە سېرىق (بۇ رەڭلەر كازاكلار، چەت شەھەر لىكلەر، قالماقلارنى ئىپادىلەيتتى) يوللۇق بولۇپ، بۇرۇنقى بايراقنى ئەسلىتەتتى، پەقەت ھۆكۈمەت گېربىلا كازاك روھىغا يېقىش ئۈچۈن كەسكىن ئۆزگەرتىلگەن ئىدى: قانىتىنى كەڭ يېيىپ، تىرناقلىرىنى راسلاپ تۇرغان ئىككى باشلىق يىرتقۇچ بۇركۇتنىڭ ئورنىغا بەشىغا پاپاخ كىيگەن، يېنىغا قىلىچ، ملتىق، قورال ـ ياراق ئاسقان، بىر شاراپ بوچكىسىنىڭ ئۈستىگە ئاتقا ئوخشاش مىنىۋالغان قىپ ـ يالىڭاچ بىر كازاكنىڭ رەسمى چۈشۈرۈلگەن ئىدى.

تەخسىكەش، ساددا ددل ۋەكىللەردىن بىرى خوشامەتكۆيلۈق بىلەن بىر سوئال سورىدى:

ـ قوبۇل قىلىنغان قانۇنلارنىڭ تۈپ ـ ئاساسىدا بەزىبىر يەرلىرىنى ئۆزگەرتىش ياكى قايتا ئىشلەش جانابى ئالىلىرىنىڭ نىيىتىدە باردۇر، بەلكىم؟

كىراسنوف ئىلتىپات بىلەن كۈلۈپ قويۇپ، بىر ئاز شوخلۇق بىلەن چاخچاق قىلىشنى ئۆزىگە جايىز كۆردى. ئۇ ۋەدە بېرىش نەزىرى بىلەن ھەربى بىرلەشمە ئەزالىرىغا كۆز يۈگۈرتۈپ، كۆپچىلىكىنىڭ خوشامىتىگە ئۇگىنىپ قالغان ئادەمنىڭ تاۋۇشى بىلەن جاۋاپ بەردى:

ـ ئۆزگەرتىش قولۇمدىن كېلىدۇ. بايراق، گېرب، دۆلەت گېمنى توغرىسىدىكى 48 ـ، 49 ـ ۋە 50 ـ ماددىلارنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ. سىزلەر ماڭا قىزىلدىن باشقا ھەرقانداق بايراقنى تەكلىپ قىلىشىڭلار مۇمكىن، يەھۇدىلەرنىڭكىگە ئوخشاش

بەش يۇلتۇزلۇق بايراقتىن باشقا ياكى ماسونلۇق* بەلگىدىن باشقا ھەرقانداق گېربىنى تەكلىپ قىلىشكىلار مۇمكىن ۋە «ئىنتېرناتسىئونال» دىن باشقا ھەرقانداق گېمىنىنى تەكلىپ قىلىشكىلارغا بولىدۇ.

يىغىندىكىلەر پاراققىدە كۆلىشىپ، قانۇنلارنى تەستىقلاشتى. شۇنىدىن كېيىن ئاتامانىنىڭ چاخچىغى ئۇزاققىچە ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ يۈردى.

5 - مايدا يىغىن تارقالدى. ئاخىرقى نۇتۇقلارمۇ سۆزلىنىپ، بېسىقىپ قالدى. شىمالىي ھەربىي گۇرۇپپىنىڭ قوماندانى، كىراسنوفىنىڭئوك قولى پولكوۋنىك دېنسوف ناھايىتى تېز ۋاقىت ئىچىدە بولشېۋىكلەرنىڭ ئىسيانىنى يوقىتىمەن، دەپ ۋەدە بەردى. بىرلەشمە يىغىنغا قاتناشقان ئەزالار ئاتامانىنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك سايلانغانلىغىدىن ۋە فۇرونتتىن كەلگەن مەلۇماتلاردىن كۆڭۈللىرى تەسكىن تېپىپ، خوشال - خورام ئۆز جايلىرىغا جۆنەپ كېتىشتى.

پانتېلېيې پروكوفېيېۋىچ چوڭقۇر ھاياجانغا چۆمۈپ،شاتلىغى ئىچىگە سىغماستىن، دون پايىتەختىدىن يولغا ئاتلانغان ئىدى. ئۇ شۇنىڭغا قەتئى ئىشەنگەنكى، گۈرزى ئىشەنچلىك قولغا چۈشتى، كۆپ ئۆتمەي بولشېۋىكلەرنى تېرى - پېرەڭ قىلىۋېتىدۇ ۋە ئوغۇللىرى ئىگىلىك ئىشلىرىغا قايتىپ كېلىدۇ، چال ۋاگون دەرىزىسىنىڭ ئالدىدا جەينىگىنى كېچىك جوزىنىڭ ئۇستىگە قويۇپ ئولتۇراتتى؛ دون گېمىنىنىڭ خوشلىشىش سادا-

* ماسونلۇق — 18 - ئەسىردە پەيدا بولغان دىنىي - سىياسىي ئېقىم، بۇ ئېقىم «ئەخلاقنى كامالەتكە يەتكۈزۈش» مەقسىدىدە خۇراپىي مۇراسىملارنى ئۆتكۈزىدىغان مەخپىي دىنىي - پەلسەپىۋى خەلقارا جەمىيەت، سۆپىتىدە مەيدانغا چىققان — ت.

لىرى ھامان قۇلىغىدا دولقۇنلىناتتى، يىغىندا ئېيتىلغان ھاياتـ بەخش سۆزلەر ئاڭ ـ سېزىمىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىگىچە سىڭـ گەن بولۇپ، گويا ھەقىقى رەۋىشتە «پراۋوسلاۋ تىنچ دون مەۋج ئۇرغان ۋە دولقۇنلانغان» دەك تۇيۇلدى.

ئەمما، نوۋوچېركاسسكىدىن بىرنەچچە چاقىرىم يول ماڭغاندىن كېيىن، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ دەرىزىدىن باۋارىيە* ئاتلىق ئەسكەرلىرىنىڭ ئالدىنقى ساقچى ئەترەتلىرىنى كۆرۈپ قالدى. بىر كۆرۈپپا نېمىس ئاتلىقلىرى تۆمۈرىول يېقىسىنى بويلاپ پويىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار ئىگەر ئۈستىدە خاتىرجەم مۇكچىيىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئاستىدىكى كەڭ ساغرىلىق سېمىز ئاتلىرى، كېسىلگەن كالتا قۇيرۇقلىرىنىشىپاڭلىتىپ، ئاپتاپـ تا يالتىراپ تۇراتتى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئالدىغا ئىگىشىپ، قاشلىرىنى ئازاپلانغاندەك ئۇچۇرۇپ، نېمىس ئاتلىرىنىڭ تۇياقـ لىرى كازاك يەرلىرىنى غالىبانە دەسسەپ ـ چەيلەپ كېلىۋاتقانـ لىغىنا كۆز تىكتى ـ دە، كەڭ دۇمبىسىنى دەرىزىگە قىلىۋېلىپ، ئۇزاققىچە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، بۇرنىنى پىشىلدىتىپ ئولتۇردى.

2

قاتار چېتىلغان قىزىل ۋاگونلار غىلدىرلاپ چىقىپ، دونـ دىن ئوكرايىنا ئارقىلىق گېرمانىيىگە بۇغداي ئۇنى، تۇخۇم، سېـ

* باۋارىيە ــ گېرمانىيە ئىتتىپاق جۇمھۇرىيىتىدىكى بىر جاي بولۇپ، بۇ يەردە نېمىسلارنىڭ باۋار قەبىلىسى ياشايدۇ ــ ت.

رىق ياغ، ئۆكۈزلەرنى ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. ۋاگون سەھنىلىرىدە بېشىغا كۈزىركىسىز شەپكە، ئۇستىگە كۆك سۇر پەشمەت كىيگەن نېمىسلار شتىكلىك مىلىتسىلارنىسى تۈتۈشۈپ ئۆرە تۇرۇشاتتى.

نېمىسلارنىڭ ئەڭ پىششىق سىبرىق كۆندىن تىكىلگەن، ئۇپىرىماسلىغى ئۈچۈن پاشنىسىغا ناھال قېقىلغان ئۆتۈكلىرى دون يوللىرىنى دەسسەپ، چىڭدايتتى، باۋارىيە ئاتلىق ئەسكەرلىرى ئۆز ئاتلىرىنى دون دەريياسىغا ئېلىپ چۈشۈپ سۇغىرىشۋاتاتتى، ئوكرايىنا بىلەن چېگرىداش يەرلەردە بولسا يېڭىلا پېرىسىدانوفكىدا تەلىم بېرىلىپ، بايراق ئاستىغا چاقىرىلغان يېش كازاكلار پېتلىيۇراچىلار* بىلەن ئۇرۇشۇۋاتاتتى. يېڭىدىن قۇراشتۇرۇلغان 12 - دون كازاك پولكىنىڭ دىگۈدەك يېرىمى ئوكرايىنا تۈپرىغىنىڭ بىر قىسمىنى ئوبلاستقا ئېلىپ بېرىمىز دەپ، ستاروبېلسىك بوسۇغىسىدا يەر قۇچۇپ ياتقان ئىدى.

شىمالدا ئۇست - مېدۋېدىتسا كەنتى قولدىن - قولغا ئۆتۈپ تۇردى: بۇنى ئاۋال گلازۇنوۋسكايا، نوۋوئالېكساندروۋسكايا، كۇملىژېنسكايا، سكۇرىشېنسكايا كەنتلىرىنىڭ ۋە باشقا كەنتلەرنىڭ يېزىلىرىدىن توپلانغان قىزىل گۋۋاردىيىچى كازاكلارنىڭ ئەتىدى ئىگەللەپ تۇرغان ئىدى، ئەمما بىر سائەتتىن كېيىن ئوفىتسېر ئالېكسىيېۋنىڭ ئاق گۋۋاردىيىچى ئەتىدى ئۇلارنى قوغلاپ چىقاردى - دە، كوچىلاردا ئەترەتنىڭ ئاساسىي كادىرلىرىنى تەشكىل قىلغان گىمنازىيە ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ، تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ، سېمنازىيە ئوقۇغۇچىلى-

* پېتلىيۇراسىمون — ئوكرايىنا مىللەتچى ئەكسىلئىنقىلابىنىڭكاتتىۋېشى، جاھانگىر ھۆكۈمەتلەرنىڭ يالانما غالچىسى، ئوكرايىن خەلقىنىڭ ئەشەددى دۈشمىنى — ت.

رنىڭ شىنپللىرى متىلداپ كۆزگە چېلىقىشقا باشلىدى.

يۇقۇرقى دون كازاكلىرى شىمالغا قاراپ، كەنتتىن-كەنتە كە توپ - توپ بولۇپ ئاقاتتى. قىزىللار ساراتوف ئۆلكىسىنىڭ چېگرىسىغا قاراپ چېكىنەتتى. ئۇلار دىيەرلىك پۇتۇن خوپىر ئوكرۇگىنى تاشلاپ كېتىشتى. يازنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، قوزال كۆتىرەلەيدىغان ياشتىكى بارلىق كازاكلاردىن تەشكىل قىلىنغان دون ئارمىيىسى چېگرىلارغا كېلىپ تۇرۇشتى. بۇ ئارمىيە يول ئۈستىدە قايتىدىن ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىپ، نۇۋۇچېركاسسكىدىن كەلگەن ئوفىتسېرلەر بىلەن تولۇقلىنىپ، ھەقىقى ئارمىيە تۈسىنى ئالدى: كەنتلەردىن كەلگەن ئاز سانلىق خەلق قوشۇنلىرى بىرلەشتى؛ گېرمان ئۇرۇشىدىن ئامان قالغان بۇرۇنقى جەڭچى، ئوفىتسېرلەردىن يېڭىۋاشتىن مۇنتىزىم پولكلار قۇرۇلۇپ، پولكلاردىن دىۋىزىيىلەر تۈزۈلدى؛ شتاپلاردىكى خورۇنجىلەرنىڭ* ئورنىغا كۈچلۈك پولكوۋنىكلار قويۇلدى؛ باشلىقلار تەركىۋىمۇ ئاستا - ئاستا ئالماشتۇرۇلدى.

يازنىڭ ئاخىرىدا مگۇللىنىسكايا، مىشكوۋىسكايا، كازانىسكايا ۋە شۇملىنىسكايا كازاكلىرىنىڭ يۇزلۈك بۆلۈنمىلىرىدىن قۇراشتۇرۇلغان جەڭگىۋار بىرلىكلەر گېنېرال مايور ئالفېروفنىڭ بۇيرۇغى بويىچە دون چېگرىسىدىن ئۆتۈپ، ۋورونېژ ئۆلكىسىنىڭ دەسلەپكى چوڭ يېزىسى — دونېتسكوينى ئىشغال قىلدى - دە، بوگۈچار ناھىيىسىنىڭ شەھرىنى قورشىۋالدى.

× ×

پېترو مېلېخوف قوماندىسى ئاستىدىكى تاتارىسكى كازاك

* خورۇنجى — كازاك ئەسكەرلىرىدە پودپورۇچىك دەرىجىلىك ئوفىتسېر.

لىرىنىڭ يۈزلۈك بۆلۈنمىسى يېزا ۋە كەنتلەردىن ئۆتۈپ، ئوست-مېدۋېدىتسا ئوكرۇگىنىڭ شىمالىغا قاراپ كېتىۋاتقانلىغىغا تۆت سوتكا بولۇپ قالغان ئىدى. بۇلارنىڭ ئوڭ تەرىپىدىرەكبىر يەر-دە قىزىللار ئۇرۇشقا قاتناشماي، ئالدىراش تۆمۈرىيول لىنىيىسى-گە قاراپ چېكىنىۋاتاتتى. شۇ ۋاقىت ئىچىدە تاتارىسكى كازاك-لىرى دۈشمەننى تېخى كۆرۈشمىدى. ئۇلار ئانچە ئۇزۇن مۇسا-پىنى باسمىغان ئىدى. پېترو ۋە باشقا كازاكلارمۇ تىل بىرىكە-تۈرمەي تۇرۇپلا، ئەجەلگە ئالدىراشنىڭ ھېچ پايدىسى يوق ئىكەنلىگىنى كۆڭلىگە پۈكۈشۈپ، كۈنىگە 30 چاقىرىمدىن ئارتۇق يول باسمىغان ئىدى.

5 - كۈنى ئۇلار كۆمىلىۋېنسكايا كەنتىگە كىرىشتى. دۇندوكوف يېزىسىدا خوپىر دەرياسىدىن كېچىپ ئۆتۈشتى. دەريا يېقىنىدىكى چىمەنلىكنىڭ ئۈستىنى پاشا - چۈۋىنلەر داكا پەردىدەك قاپلاپ كەتكەن ئىكەن. پاشىنىڭ غۇكۇلدىغان ئىنچىكە ئاۋازى بارغانسېرى كۈچىيىپ باراتتى. سان - ساناق-سىز پاشا قارغۇلارچە قۇيۇندەك چۆگىلەپ، ئات بىلەن ئادەم-لەرنىڭ قۇلاق - كۆزلىرىگە كىرىپ، خاپا قىلاتتى. ئاتلار چىدىر-يالماي، پىشقىراتتى، كازاكلار قوللىرىنى سىلكىشتۈرۈپ، ئۆزى ياسىغان ئاچچىق تاماكىنىڭ تۈتۈنىنى تىنىمسىز پۈقۇرىتىپ تۇرۇشتى.

— مانا بۇ بىر ئويۇن بولدىغۇ، پەدىرىگە مىڭ لەنەت!— دەپ قېقىلاتتىخىرىستونە ياشلانغان كۆزىنى يېڭى بىلەن ئېرتىپ.

— نىمە بولدى، كىرىپ كەتتىمۇ؟ — دەپ كۈلدى گىرىگورىي.

— كۆزۈمنى ئېچىشتۇرۇۋاتىدۇ، دىمەك، زەھەرلىك ئىكەن شەيتان!

خىرىستونەقىزىرىپ گەتكەن قاپىغىنى تۆپىگەقايرىپ تۇرۇپ، قوپال بارمىغى بىلەن كۆزىنىڭ ئىچىنى سىپىلاپ قويىدى: كېيىن كالپۇكلىرىنى كېرىپ، قولىنىڭ ئارقىسى بىلەن كۆزىنى ئۇزاققىچە سۈرتتى.

گىرىگورىي يانمۇ يان كېلىۋاتاتتى. بۇلار يولغا چىققاندىن تارتىپ بىللە ئىدى. بۇ ئىككىيلەنگە ئانىكۇشكىمۇ قوشۇلۇۋالدى، كېيىنكى چاغلاردا ئانىكۇشكا بۇرۇنقىدىنمۇ يوغىناپ كەتكەنلىكتىن، ئايالىلارغا تېخىمۇ ئوخشاپ قالغان ئىدى.

ئەتىرەت تولۇق بىر بۆلۈنمىگە توشمايتتى. تاتارىسكى يېزىسىغا كۆيوغۇل بولۇپ كەلگەن ۋاخمىستر لاتىشېۋ پېترونىڭ يارەمچىسى ئىدى. گىرىگورىي بىر ۋىزۋوتقا باشچىلىق قىلدى. يېزىنىڭ تۆۋەنكى بېشىدىن بولغان كازاكلارنىڭ دېگۈدەك ھەممىسى ئۇنىڭ ۋىزۋودىدا ئىدى: خىرىستونە، ئانىكۇشكا، فېدوت بوەدوۋسكوف، مارتىن شامىل، ئىۋان تومىلىن، ئۇزۇنتۇرا بورىشچېۋ، ئېبىقتەك كومشا كەلگەن زاخار كورولېۋ، پىروخور زىكوف، سىگان ئۇرۇغىدىن بولغان مىركۇلوف، يېپىپان ماكسايېۋ، يېگور سىنىلىن ۋە 10 ـ 15 تەك تەڭقۇر يىگىتلەر بار ئىدى.

2 ـ ۋىزۋوتقا نىكولاي كوشۇۋوي كوماندىرلىق قىلاتتى، ئۇ چىنچىسىگە ياكوف كولوۋېيدىن، تۆتىنچىسىگە مىتكا كورشۇنوپ باشچىلىق قىلاتتى، پودتېلكوف دارغا ئېسىلغاندىن كېيىن گېنېرال ئالفېروف ئۇنىڭغا دەرھاللا ستارشى ئوفىتسېرلىك ئۇنۋانىنى بەرگەن ئىدى.

بۆلۈنمىنىڭ ئاتلىرى دالىدا بىر خىل چېپىشتا مېڭىپ، قىزىپ كېلىۋاتاتتى، يول سۇ باسقان چوڭقۇرچاقلارنى ئارلاپ، ياش كىيىك ئوت ۋە تال ئۆسكەن ئويمانلارغا شۇڭغۇپ كىرىپ، چىمەنلىكلەردىن ئۆتەتتى.

ئارقىدىكى قاتاردا ياكوف تاغا بوم ئاۋاز بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭغا ئاندرىيوشكا كاشۇلىن ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن جۆر بولغان ئىدى، بۇمۇ پودتېلكوفنىڭ شىركىلىرى قېنىنى تۆككەنلىگى ھەققى ئۈچۈن ئۇرەدنىكلىك پاگونىغا ئىگە بولغان ئىدى.

پېترو مېلېخوف لاتىشېۋ بىلەن سەپنىڭ بىربىقىنىدا يانمۇ يان بىللە كېلىۋاتاتتى. ئۇلار بىر نەرسە توغرىلىق ئاستا سۆزلىشىپ كېلەتتى. لاتىشېۋ قىلىچنىڭ يېپ - يېڭى پۈپۈكلۈك بېغىنى ئويناتتى، پېترو سول قولى بىلەن ئېتىنى سىلاپ، ئىككى قۇلۇغنىڭ ئارىلىغىنى قاشلاپ قويياتتى. لاتىشېۋنىڭ ئىككى مەگىزى تومپىيىپ چىققان يۈزىدە تەبەسسۇم جىلۋىلىنەتتى، تاماكا ئىسى بىلەن قارايغان، ئۇچى ئۆتكۈرلىشىپ كەتكەن چىشلىرى شالاڭ بۇرۇتىنىڭ ئاستىدىن قارامتۇل ساغۇچ تۈستە كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ھەممىنىڭ ئارقىسىدا كازاكلار «ئانتېۋ بربخوۋىچ» دەپ لەقەم قويغان ئاۋدېي يالغاننىڭ ئوغلى ئانتېۋ ئاۋدېيېۋىچ ئاق ساق ئالا بايتىلىنى دىگگاكلىتىپ كېلەتتى.

كازاكلارنىڭ بەزىلىرى پاراڭغا چۈشكەن، بەزىلىرى سەپنى بۇزۇپ، بەشتىن - بەشتىن قاتارلىشىۋالغان، باشقىلىرى ئالاھىدە دىققەت بىلەن ناتونۇش يەرلەرگە، چېچەك ئىزىدەك چىمىرلاپ تۇرغان كۆل بويىدىكى چىمەنلىككە، ياپ - يېشىل ئىماتە قىلىنغان تېرەك ۋە سۆگەتلەرگە كۆز تىكىپ قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ قورال - جابدۇقلىرىدىن يىراق سەپەرگە ئاتلانغانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى: ئىگەرگە ئارتىلغان خۇرجۇنلىرى تومپايغان، يۇكى تولۇق، ھەرقايسىسىنىڭ غانجۇغىسىدا شىنىلى بۇكتەرمە قىلىنغان ئىدى. يەنە ئىگەر - جابدۇقلىرىغا قاراپ شۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىشقا بو-

لاتتىكى، ھەر بىر تاسما جابدۇقلىرى پىششىق مومىلانغان يىپ بىلەن ناھايىتى زىچ قوش بىخى قىلىپ تىكىلگەن، ھەم يامالـ غان. بۇنداق بىر ئاي ئىلگىرى بۇلار ئۇرۇش بولمايدۇ، دىگەن ئىشەنچتە بولغان بولسا، ئەمدىلىكتە قان تۆكۈشتىن قېچىپ قۇ تۇلالمايمىز، دەيدىغان كۆڭۈلسىز ئاڭ - سېزىمغا بوي سۇنۇپ كېلىشەتتى. «بۇگۈن تېرەك ئۈستۈكدە، ئەتىلىككە بەلكىم، تاقىر دالىدا قاغىلار تېرەكنى ئاشلايدۇ»، دەپ ھەر قايسىسى ئۆز ئىچىدە ئويلىشاتتى.

بۇلار كرېپتىسى يېزىسىدىن ئۆتۈپ كېتىشتى، ئوك تەرەپتە قومۇچ بىلەن يېپىلغان ئۆيلەر ئاندا - ساندا كۆزگە چېلىقىشقا باشلىدى. ئانىكۇشكا شالۋۇرنىك يانچۇغىدىن قۇرۇتۇلغان بىر بوغۇرساقنى ئېلىپ، يېرىمىنى چىشلىدى - دە، ئۇششاق چىشلـ رىنى يىرتقۇچتەك ھىجايتىپ، جاۋغايلىرىنى توشقاندەك قىمىرلـ تىپ چاينا شقا باشلىدى.

خىرىستونە ئۇنىكغا كۆز قىرى بىلەن قاراپ:

— ئېچىرقاپ كەتتىڭمۇ؟ — دىدى.

— ئېچىرقىمايچۇ... ئايالىم پىشۇرۇپ بەرگەن ئىدى.

— سەن تاماقنى قالتىس يەيدىكەنسەن! قارنىك ئېھتـ ىمال، چوشقىنىك قارنىدەك بولسا كېرەك، — ئۇ، گىرىگورىيغا بۇرۇلۇپ، ئاچچىغى بىلەن ۋە زارلىنىش ئاھاڭىدا يەنە مۇنداق دىدى، — بۇ ئالۋاستى تاماقنى ھەددىدىن زىيادە يەيدۇ! شۇنچە تاماقنى قوسىغىنىك قەيىرىگە پاتقۇزىدىكىنىتاك؟ شۇ كۈنلەردە ئۇنىكغا قاراپ يۇرىمەن، ھەر قارىغىنىمدا ئەھشەت: ئۆزى، دـ مەك، بىر غېرىچلا، ئەمما يىگەن نەرسىسىنى تېگى يوق ھاڭغا ئىنتىرىۋاتقاندەكلا تۇيۇلىدۇ.

— يەسەم، ئۆزەمنىڭكىنى يەيمەن، قوساقنى توق تۇتۇشقا تىرىشمەن. كەچتە پۇتۇن بىر قوينى يەسەك، ئەتىسى ئەتىگەن يەنە يىگۈك كېلىدۇ. بىز ھەرقانداق مۇئىنى ئىستىمال قىلۇپ رىمىز، بىزگە ھەممىسى پايدىلىق، ئاغزىمىزغا كىرگىنىنىڭ ھەممىسى پايدىلىق.

ئانىكۇشكا قاقاقلاپ كۈلۈپ، گىرىگورىيغا كۆزىنى قىسىپ، ئەلەم بىلەن يەرگە تۆكۈرگەن خىرىستونەنى ئىملاپ كۆرسەتتى.

— پېترو پانتېلېيېۋ، بىزنى نەدە قوندۇرماقچىسەن؟ قارىماسەن، ئات بىچارىلەرمۇ ھېرىپ دەرماندىن كەتتى! — دەپ توۋلىدى تومىلىن.

ئۇنىڭ پىكرىنى مېركۇلوف قوللىدى:

— قونىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى، كۈن ئولتۇرۇۋاتىدۇ.

پېترو قامچىسىنى شىلتىپ قويدى:

— كىلىۋچكىدا قونىمىز، بەلكىم، كۈمىلگىنىمۇ يېتىپ بېرىۋېلىشىمىز مۇمكىن.

مېركۇلوف قارا چاڭگا ساقىلىغا كۈلكىسىنى پۈركەپ، تومىلىنغا پىچىرلىدى:

— ئالغىروفنىڭ ئالدىدا خوشامەتكۈيلۈق بىلەن ياخشى كۆرۈنمەكچى بولسا كېرەك، قانچۇق! ئالدىرىغىنىنى قارىماسەن...

بىرسى مېركۇلوفنىڭ ساقال - بۇرۇتىنى ياساپ قويماقچى بولۇپ، شوخلۇق بىلەن ئۇنىڭ ساقىلىنى تومتاقلا قىرقىپ، قېلىن ساقىلىدىن كىچىككىنە قىڭغىر چوققا ساقالچاق قويۇپ قويغانلىقتىن، مېركۇلوف كىشىنىڭ كۈلكىسىنى كەلتۈرگۈدەك يېڭى بىر چىرايغا كىرىپ قالغان ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش دائىمىي

چاخچاققا بانا بولۇپ كېلەتتى. تومىلسن ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرالماي:

— سەنمۇ ياخشى كۆرۈنۈشكەھەركەتلىنىۋاتقىنىڭ يوقمۇ؟— دىدى.

— بۇ نىمە دىگىنىڭ؟

— ساقلىگىنى گېنېرالچە ياستىۋاتسەنغۇ. ئېھتىمال، گېنېرالغا ئوخشاش ساقال قويسام، ماڭا دەرھاللا بىر دۈنيانىڭ باشقۇرۇشقا تاپشۇرىدۇ، دەپ ئويلايدىغانسەن! سەن ئاددى سولدات بولۇشنى خالىمامسەن؟

— ھەي ئەخمەق، شەيتان! مەن ساڭا چىن سۆزنى قىلۋاتسام، سەن ئۇنى چاخچاققا ئايلاندۇرۇۋاتسەن.

ئۇلار كۈلكە ـ چاخچاق، پاراڭ بىلەن بولۇپ، كىلىۋچى يېزىسىغا كېلىپ كىرىشتى. ئۆي تەييارلاشقا ئالدىن ئەۋەتىلگەن ئاندرىيوشكا كاشۇلىن بۆلۈنمىنى ئەڭ چەتتىكى قورانىڭ ئالدىدا قارشى ئالدى.

— بىزنىڭ ۋىزۋوت ئارقامدىن مېڭىڭلار! بىرىنچى ۋىزۋوتقا— مۇنۇ ئۇچ ھويلا، ئىككىنچىسىگە — سول تەرەپتىكى ھويلىلار، ئۈچىنچىسىگە — ئەنە ئاۋۇ قۇدۇقنىڭ قېشىدىكى ھويلا بىلەن يەنە شۇ قاتاردىكى تۆت ھويلا، — دىدى ئۇ.

پېترو ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

— ھېچنىمە ئاڭلىمىدىڭمۇ؟ سوراپ باقمىدىڭمۇ؟

— بۇ يەردە ئۇلارنىڭ بىرەرسىنىڭمۇ قارىسى كۆرۈنمەيدۇ. ئەمما ھەسەل دىسەڭ، يېگىتتىم، بۇ يەردە چەكسىز مول. بىر موماينىڭ 300 ھەرە ئۇۋىسى بار ئىكەن. كەچ كىرگەندە ئېلۋەتتە، بىرەرسىنى قاقتى ـ سوقتى قىلىمىز!

— نىمە - نىمە، ئەخمەق بولما!مەن ساڭا قاقتى - سوقتى قىلىشنى كۆرسىتىپ قويماي يەنە! — پېترو قاپىغىنى تۇرۇپ، ئېتىنى قامچىلاپ يۈرۈپ كەتتى.

كازاكلار ئۆي - ئۆيلەرگە ئورۇنلاشتى. ئاتلارنى جايلاشتۇردى. قاراڭغۇ چۈشتى. ئۆي ئىگىلىرى كازاكلارغا ھاردۇق مېشى بەردى. ھويلىلارنىڭ ئالدىدىكى بۇلتۇر كېسىلگەن سىدە ياغاچ لارنىڭ ئۈستىدە ھەربى خىزمەتتىكى كازاكلاربىلەن يېزا كازاكلىرى ئارىلىشىپ ئولتۇرۇشۇپ، ئۇ - بۇ توغرىلىق بىردەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇخلاشقا تارىشىپ كەتتى.

ئەتىسى ئەتىگەن بۆلۈنمە يېزىدىن يولغا چىقتى. كۇمىلىڭ نىسكايانىڭ نەق قېشىغا يېتىپ بارغاندا، بۆلۈنمىنى بىر چاپار مەن قوغلاپ يەتتى. پېترو قەغەز خالتىنى ئېچىپ، ئالدىغاسوزۇلغان قولى بىلەن بىرۋاراق قەغەزنى گويا ئېغىر نەرسىنى كۆتەرگەندەك ئارانلا تۇتۇپ تۇرۇپ، ئىگەرنىڭ ئۈستىدە تەۋرىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇزاققىچە ئوقۇدى. ئۇنىڭ قېشىغا گىرىگورىي كەلدى.

— بۇيرۇقمۇ؟

— ھە - ئە!

— نىمە دەپ يېزىپتۇ؟

— ئىشلار ... بۆلۈنمىنى تاپشۇر، دەپ بۇيرۇپتۇ. مەن بىلەن تەڭقۇرلارنىڭ ھەممىسىنى ئارقىغا قايتىشقاچاقىرىپتۇ، كازاكلار 28 - پولك قۇرۇلۇۋاتقان ئوخشايدۇ. زەمبىرەكچىلەر بىلەن پىلىموتچىلارنى چاقىرتىپتۇ.

— قالغانلار نەگە باردىكەن؟

— مانا مۇنۇ يەردە مۇنداق يېزىلغان: «ئارڭ بىنوۋىسكايا غا بارغاندىن كېيىن 22 - پولك كوماندىرىنىڭ قارمىغىغا ئۆتسۇن.

گېچىكمەستىن دەرھال ئاتلىنىڭلار.» مانا قارا! «گېچىكمەستىن» دېيىلگەن!

لاتىشىۋ كېلىپ، پېترونىڭ قولىدىن بۇيرۇقنى ئالدى. ئۇ تومپىيىپ تۇرغان قېلىن كالپۇكلىرىنى پىچىرلىتىپ، بىر قېشىنى قىيا ئېگىپ تۇرۇپ ئوقۇپ چىقتى.

— مېڭىلسۇن! — دەپ توۋلىدى پېترو.

بۆلۈنمە قوزغىلىپ، قەدەملەپ ماڭدى. كازاكلار قايىرىلىپ نىمە دەركىن دەپ كۆتۈپ، پېتروغا دىققەت بىلەن قاراشتى. پېترو بۇيرۇقنى كۆمىلىۋېنسكايا دائىلان قىلدى. چوڭ ياشتىكى كازاكلار ئالدىرىشىپ، ئارقىغا قايتىشقا تەييارلىق كۆرۈشتى، بىر كۈننىڭ ھۇشۇ كەنتته ئۆتكۈزۈپ، ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەنلا ھەر قايسىسى ئۆز تەرىپىگە يولغا چىقىشقا قارار قىلىشتى، پۈتۈن كۈن ئىنىسى بىلەن سۆزلىشىۋېلىش پۇرسىتىنى ئىزلىگەن پېترو ئۇنىڭ ئۆيىگە باردى.

— مەشق مەيدانىغا بارايلى، — دىدى ئۇ.

گىرىگورىي ئۇنچىقماستىن دەرۋازىنىڭ سىرتىغا چىقتى، مىتكا كورشۇنوف بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يەتكەن ئىدى، ئەمما پېترو ئۇنىڭدىن سوغاققىنا ئۆتۈندى:

— مىترىي، سەن كېتىپ تۇر. ئىنىم بىلەن سۆزلىشىۋالماقچى ئىدىم.

— بولىدۇ، بۇ مۇمكىن، — مىتكا گەپنى چۈشەنگەندەك بولۇپ كۈلۈمسىرەپ، ئارقىدا قېپقالدى.

گىرىگورىي كۆز قىرى بىلەن پېتروغا قاراپ كېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ جىددىي بىر ئىشنى ئېيتماقچى ئىكەنلىگىنى بايقىدى. ئۇ، پەملىنىپ قالغان نىيىتىنى باشقا ياققا چالغىتماقچى بولۇپ، ئەتەي جائىلىنىپ، سۆز باشلىدى:

— ئاجايىپ ئىش: ئۆيدىن چىقىپ، بار - يوقى100 چاقىرىم چە يول يۈرگەن ئىدۇق، بۇ يەرنىڭ خەلقى پۈتۈنلەي باشقا ئىكەن. گەپلىرىمۇ بىزنىڭكىگە ئوخشمايدۇ، سالغان ئۆيلىرىمۇ باشقىچە — كونازامانىدىكى دىندار ئادەملەرنىڭ ئۆيىگە ئوخشايدۇ، ئەنە كۆرۈۋاتامسەن، دەرۋازىنىڭ ئۈستى كىچىككىنە چېركاۋغا ئوخشاش تاختاي بىلەن يېپىلغان. مۇنداق ئۆيلەر بىزدە يوق. ئەنە ئاۋۇ، — ئۇ، يېقىندىكى باي بىر ئۆينى كۆرسەتتى، — تېمىنىڭ تۈۋىدىكى سۇپىچاقلىرىمۇ تاختاي بىلەن قاپلانغان: ياغىچى چىرىمىسۇن ئۈچۈن بولسا كېرەك. شۇنداقمۇ؟

— بۇ گېپىڭنى قويۇپ تۇر، — دەپ تەرىنى تۇردى پېتىرو، — سېنىڭ دەيدىغىنىڭ بۇ گەپ ئەمەس... توختا، قاشانىڭ قېشىغا بارايلى، كىشىلەر قارىشۇاتىدۇ.

مەيداندىن كېلىۋاتقان ئايالار بىلەن كازاكلار بۇلارغا قىزىقىپ قارىشۇاتاتتى. ئۇستىگە بەلۋاغسىزكۆڭ كۆينەك كىيگەن، بېشىدىكى كازاكچە فۇراژكىسى كۇنىراپ كەتكەنلىكتىن، جىيىگى قىزىرىپ كۆرۈنگەن بىر چال توختاپ تۇرۇپ:

— بۇگۈن شۇ يەردە تۇرامسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

— كۈننى مەشەدە ئۆتكۈزمەكچىمىز.

— ئېتىگىلارغا بېرىدىغان سۇلۇ بارمۇ؟

— ئازراق بار، — دەپ جاۋاپ قايتۇردى پېترو.

— ئۇنداق بولسا، بىزنىڭ ئۆيگە كىرىڭلار، بىر - ئىككى توربا سۇلۇ فۇيۇپ بېرەي.

— ئەيسا رەھمەت قىلسۇن، ئاتا!

— ئۇنۇغ ئاللا ئۇچۇن ... بىر كىرىپ چىقىڭلار. ئاۋۇ يېشىل تۈنىكە بىلەن يېپىلغان مېنىڭ ئۆيۈم.

— سەن نېمە توغرىلىق سۆزلىمەكچىسەن؟ — دەپ سورى-

دى گىرىگورىي تاقەتسىزلىك بىلەن قاپىغىنى تۇرۇپ.

— ھەممە تـوغرىدا، — دىدى پـېترو ئـەيىپكارلارچە ۋە قىينىلىپ كۆلۈمسىرەپ ئاغزىنىڭ بـۇرجىگى بـىلەن بۇغداي رەڭ بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى چـىشلەپ تۇرۇپ، — ۋاقىت شۇنداق نەرسە، گىرىشاتكا، بەلكىم، بىز بىر - بىرىمىز بىلەن كۆرۈشەلمەسمىز ...

گىرىگورىيىنىڭ ئۆز ئاكىسىغا نـىسبەتەن تېخى چۈشىنىلىپ يەتمىگەن ۋە نەشتىرىنى سـانچىپ تۇرغان ئـۆچمەنلىگى بىردىنلا غايىپ بولدى - دە، پېترونىڭ ئېچىنىشلىق كۆلكىسى ۋە بۇرۇنقى باللىق چاغلىرىدا ئـىشلەتكەن «گىرىشاتكا» دىگەن ئـەركىلەتمە ئىسمىنى يەنە ئىشلەتكەنلىگى بايىقى سـېزىمنى بېسىپ چۈشكەن ئىدى. پېترو ئـۇزاققىچە ئوڭايسىزلىنىپ كۆلۈمسىرىگەن پېتى ئـۇ نىسىغا مېھرىۋانلىق بىلەن قاراپ تـۇردى. ئۇ لەۋلىرىنى قىمىرلىتىپ، بـايىقى كۆلۈمسىرىشىنى تـوختاتتى - دە، يۈزى جىددى تۈس ئېلىپ، مۇنداق دىدى:

— قـارا، خەلقنى نـەچچىگە بۆلۈپ تـاشلىدى، رەزىللەر! خۇددى پىلۇگ بىلەن يەرنى تىلغاندەك: بىرسىنى بىر ياققا، ئىكـكىنچىسىنى يـەنـە بىر يـاققا ئـايـرىۋەتتى. ھايات رەھـىمسىز، زامان دەھشەت! بىرسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بـىرسى بىلەلمەيدۇ ... مانا سەن، — ئۇ گەپنى بـىردىنلا باشقا يـاققا بۇرىۋەتتى، — سەن مانا — مېنىڭ بىر تـۇققان ئىنىمسەن، ئـەمما مەن سېنى چۈشەنمەيمەن، خۇدا تۇرۇپتۇ! سېزىپ تۇرۇپتىمەن، سەن قانداق- تۇ مـەندىن يىراقلىشىپ كېتىۋاتسەن ... شۇ گېپىم راستمۇ؟ — ئۇ ئۆزىگە - ئۆزى جاۋاپ بەردى، — بۇ راست گەپ. سەن لاي سۈرەك بۇلغىنىۋاتسەن ... سېنى قىزىللار تەرەپكە ئۆتۈپ كېتەر- مىكىن، دەپ قورقىمەن ... سەن، گىرىشاتكا، شۇ كەمگىنچە ئۆز يو- لۇڭنى تاپقىنىڭ يوق.

— خوش، سەن تاپتىڭمۇ؟ — دەپ سوردى گىرىگورىي، خوپپر دەريا سىنىڭ كۆز ئىلغىماس قىرغىغىنىڭ نېرىقى تەرىپىگە، گەج تاغنىڭ ئارقىسىغا پەيتىپ كېتىۋاتقان قۇياشقا، لاۋولداپ تۇرغان شەپەققە ۋە شۇ ياقتىن كۆيۈپ پۈچۈلۈپ كەتكەن قارا بۇلۇتنىڭ ئۇزۇپ كېلىۋاتقانلىغىغا كۆز تىكىپ.

— تاپتىم. ئۆز يولۇمغا چۈشكەنمەن. بۇ يولدىن مېنى تايدۇرالمايسەن! مەن، گىرىشكا، ساڭا ئوخشاش تەۋرىنىپ يۈرمەيمەن.

— هو - هۇي! — دىدى گىرىگورىي غەزەپلىنىك كۈلكىسىنى ئىچىدىن سىقىپ چىقارغاندەك.

— مەن تەۋرەنمەيمەن! — دىدى پېترو بۇرۇتىنى ئاچچىق بىلەن تولغاپ، ئاپتاپتا چاقايغاندەك كۆزىنى چىمىلدىتىپ، — مېنى مىزىللار تەرەپكە ئاغامچا بىلەنمۇ سۆرەپ ئاپىرالمايسەن. كازاكلار ئۇلارغا قارشى، مەنمۇ قارشى. ئۇلارنىڭ ئۇرادىسىگە خىلاپلىق قىلىشنى خالىمايمەن، خىلاپلىق قىلمايمەن ھەم! مۇنداقچە ئېيتقاندا ... نېمىشقا باردىمەن ئۇلارنىڭ قېشىغا، ئەسلىدە يولىمىز بىر ئەمەسقۇ!

— بۇ گەپلەرنى قوي، — دىدى گىرىگورىي ھارغىنلىق بىلەن ئۆتۈنۈپ.

ئۇ قەدىمىنى چىڭ - چىڭ دەسسەپ، قېيسايغان مۇرىسىنى قىمىرلىتىپ، بىرىنچى بولۇپ، ئۆز ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە پېترو توختاپ سوردى:

— ئېيتقىنا، مەنمۇ بىلىپ قالاي ... ئېيتقىنا، گىرىشكا، سەن شۇلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمەسسەن؟

— دەرگۇمان ... ئۆزەممۇ بىلمەيمەن.

گىرىگورىي خوشياقماسلىق بىلەن ئېزىلىپ جاۋاپ بەردى.

پېترو خۇرسىنىپ قويدى، ئەمما گەپ سوراشنى توختاتتى. ئۇ ھايا جانلىنىپ، نەچچىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كېتىپ قالدى. ئۇنىڭغىمۇ ۋە گىرىگورىيغىمۇ ناھايىتى ئېنىق بولغىنى شۇ بولدىكى، بۇ ئىككىسىنى باغلاپ تۇرغان بۇرۇنقى چىغىرىلىنى باشتىن ئۆتكەن ئىشلارنىڭ قېلىن ئوت - چۆپى بىھىسپ كەتكەن بولۇپ، ئەمدىلىكتە يۈرەككە ئىچكىرىلەپ كىرىدىغان يول توسالغان ئىدى. بۇ خۇددى شۇنداق بولدىكى، يارلىقىنىڭ ئۈستىدە ئۆشكە تۈيا قىلىرى دەسسەپ چىڭداپ سىلغايتۇەتكەن يالغۇز ئايال يول قىيا بويلاپ سىرغىلاپ چۈشۈپ، تۈيۇقسىز بىر بۇرۇلۇشتا ساينىڭ تېگىگە شۇڭغۇپ كىرىپ كېتىپ، قىڭغاق بىلەن كەسكەندەك تۇگەپ قالىدۇ، — ئۇنىڭ نېرىسىدا يول يوق، ئەمەن - قورايلار تامدەك قېلىن ئۆسكەن بولۇپ، كۆڭۈلسىز تۈيۇق يولنى شەكىللەندۈرگەن.

...ئەتىسى پېترو بۆلۈنمىنىڭ يېرىمىنى ئارقىسىغا قايتۇرۇپ، ۋېشىنىسكايا ئىلىپ كەتتى. قالغان ياش كازاكلار گىرىگورىينىڭ قوماندىسى ئاستىدا ئارژېنوۋىسكايا قاراپ يولغا چىقتى.

قۇياش ئەتىگەندىن تارتىپلا كەڭ زېمىننى رەھىمسىز كۆيدۈرۈشكە باشلىغان ئىدى. دالا كۈل رەڭ سەراپ ئىچىدە قايناۋاتقاندەك ئىدى. ئارقا تەرەپتە خوپىر دەريا سى بويىدىكى تاغ تىزمىلىرى كۆكىرىپ تۇراتتى، قۇملار زەپىران تاشقۇندەك سارغىيىپ ياتاتتى. ئاتلىقلارنىڭ ئاستىدىكى ئاتلار تەرلەپ، قەدەملەپ ئاستا تەۋرىنىپ كېلەتتى. كازاكلارنىڭ يۈزلىرى ئاپتاپتا كۆيۈپ، رەڭگى سۇرلىشىپ ئۆڭگەن. ئىگەرنىڭ يۆلەنچۈگى، ئۇزەڭگىلەر، يۈگەننىڭ تۆمۈرلىرى شۇنداق قىزىغان ئىدىكى، قولنى تەككۈزۈپ بولمايتتى. ئورمانىنىڭ ئىچىدىمۇ سالقىندىن

ئەسەر قالمىغان. ھاۋانى ھورلاتقان دىمىق قاپلىۋالغان بولۇپ، يامغۇرنىڭ كۆچلۈك ھىدى پىقىراپ تۇراتتى.

گىرىگورىينىڭ كۆڭلىنى قاتتىق غەم - غۇسسە باسقان ئىدى. ئۇ كۈن بويى ئىگەرنىڭ ئۈستىدە تەۋرىنىپ، كەلگۈسى ھاياتى توغرىلىق باغلاشمايدىغان ئوي - پىكىرلەر بىلەن بەنت بولۇپ كەلدى؛ شىشەمارجان دانىلىرىنى تەرگەندەك، پېترونىڭ سۆزلىرىنى قايتا - قايتا ئېسىگە چۈشۈرۈپ، بۇ ئىشتىن ئەلەم چېكىپ كېلەتتى. ئەمەن - شۇاقنىڭ قانىسق ئاچچىق پۇرىغى ئادەمنىڭ لېۋىنى كۆيدۈرەتتى، يول جەزىرىمە ئىسسىقتىن تۆتەپ تۇراتتى. ئالتۇنسىمان سۇر دالا ئاپتاپتا سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئۈستىدە قۇرغاق شامال كېزىپ، قۇرۇپ قاخشال بولۇپ قالغان ئوت - چۆپلەرنى ئېزىپ، قۇم ۋە چاڭ - توزاڭلارنى سۇرۇپ - توقاي قىلاتتى.

كەچكە يېقىن غۇۋا سۇزۇك تۇمان قۇياشنى قاپلىۋالدى. ئاسمانىنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، سۇر رەڭ تۇسكە كىردى. غەرپتە ئېغىر بۇلۇتلار پەيدا بولدى. بۇ بۇلۇتلار، ئۆزىنىڭ ساڭگىلاپ تۇرغان ئۇچلىرى بىلەن ئۇپۇقنىڭ ئىنچىكە ئىگىرىلگەن كۆزگە كۆرۈنمەس يىپلىرىغا تۇتىشىپ، جايدا مىدىرلىماستىن تۇراتتى. كېيىن، شامال ئۇچۇرۇپ، قوغلاشقا باشلىغانلىقتىن، ئاچچىقلانغاندەك قوڭۇر قۇيرۇقلىرىنى تۆۋەنگە سۆرىتىپ، ئۈستىدىكى يۇمۇلاق چوققىلىرىنى ئاپپاق قەنتتەك چاقنىتىپ، شىددەت بىلەن ئۈزۈشكە باشلىدى.

ئەتىرەت كۈمىلگا دەريا سىنى 2 - قېتىم كېسىپ ئۆتۈپ، تېرەكلىكنىڭ گۈمبىزى ئاستىدا تىقىلىشىپ قالدى. ياپراقلار شامالنىڭ كۈچى بىلەن سۈتتەك ئېقىش ھاۋارەڭ ئارقا بېتىنى تەتۈر ئۆرۈپ، بىر مۇقامدا شاراق - شاراق شىلدىرلايتتى.

قەيەردىدۇ، خوپبر دەريا سىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە بۇلۇتنىڭ ئاپپاق ئىتىگىدىن ھەسەن - ھۈسەننىڭ رەڭگا - رەڭ بەلۇغى بىلەن ئورالغان مۆلدۈر ئارىلاش يامغۇر قىيپاش قۇيۇلۇپ يەرنى چوقۇشقا باشلىدى.

بۇلار كېچىككىنە قاقاس بىر يېزىدا قونۇشتى، گىرىگورىي ئېتىنى جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، ھەسەل ھەرىسى باقىدىغان ئۆيگە كەتتى. ئۆي ئىگىسى ياشىنىپ قالغان پاخماچاچ كازاك، سالىقلىغا يېپىشۇالغان ھەسەل ھەرىسىنى ئاجرىتىپ تۇرۇپ،گىرىگورىيغا تەشۇش بىلەن سۆز ئاچتى:

— مۇنۇ بىر ساندۇقنى تۇنۇگۈن سېتىۋالغان ئىدىم. بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن نېمە سەۋەپتىندۇ، باللىرىنىڭ ھەممىسى ئۆلدى. كۆردۈڭمۇ، ئانا ھەرىلەر ئۆلگەنلىرىنى سىرتقا تارتىشۋاتىدۇ، — چال تۆشۈك تېشىلگەن ئۈۋىنىڭ قېشىدا توختاپ، ئۇۋىنىڭ ئاغزىنى كۆرسەتتى: ھەرىلەر باللىرىنىڭ ئۆلۈگىنى تۆشۈكتىن تىنىمسىز سىرتقا تارتىپ چىقارغاندىن كېيىن، ئۇنى كۆتەرگەن پېتى ئوكۇلدىشىپ ئۇچۇپ كېتەتتى.

ھەرە ئىگىسى ئېچىنغان ھالدا مەللەرەڭ كۆزلىرىنىچىملىدىتىپ، لەۋلىرىنى ئەلەم بىلەن چوكۈلدىتاتتى. ئۇ تېز - تېز ۋە قوپاللىق بىلەن ئىككى يانغا قول تاشلاپ گۇس - گۇس ماڭاتتى. ھەمىشەم ئالدىراپلا تۇرىدىغان، تولىمۇچەبدەس، ئۆزى دۇمچەكرەك كەلگەن بۇ چال، نىمىشقىدۇ بېزاۋىتا بولۇپ، ئاشۇ سان - ساناقسىز ھەرىلەر توپىئۆزىنىڭدانا ئىشلىرىنى ئاجايىپ تەرتىپ بىلەن بىر ئۆلچەمدە ئاستا ئېلىپبېرىۋاتقانئۇۋا ئالدىدا ئوشۇقچە بىر ئادەمدەك كۆرۈنەتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭغا سەل - پەل كۆرەلمەسلىك تۇيغۇسى بىلەن سىنچىلاپ قاراپ تۇراتتى. بۇ خىل تۇيغۇنى ئاشۇ جۇشقۇن روھ كەڭ يەلكىلىك قېرى كازاك

ئىختىيارسىز تۇغدۇرغان ئىدى، ئۇ چىقىراق ئاۋاز بىلەن تېز ـ تېز سۆزلەپ مۇنداق دېدى:

ـ بۇ يىل هوسۇل ياخشى. ئاق لەيلى ئوبدان چىچەك ئاچتى، هەربىر شۇنىڭدىن ئېلىپ كەلدى. رامدىكىلىرى ئۇۋىنىڭ ئىچىدىكىلەردىن چىچەنرەك كېلىدۇ. مۇنۇ مەن باققان...

گىرىگورىي يىلىمدەك سوزۇلۇپ تۇرغان قويۇق هەسەل بىلەن چاي ئىچتى. هەسەلدىن ئاق لەيلى، ئۇچ قۇلاق ۋە باشقا چىمەن گۈللىرىنىڭ شىرىن پۇرىغى گۈپۈلدەپ تۇراتتى. چاينى ئۆي ئىگىسىنىڭ قىزى قويۇپ بەردى ـ بۇ ئۇزۇن بويلۇق چىرايلىق سولدات ئايالى ئىدى. ئۇنىڭ ئېرى قىزىللار بىلەن بىللە كەتكەن ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆي خوجايىنى خوشامەتكۆي، يۇۋاش بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ، قىزىنىڭ تومقىزىل يۇقىلا لەۋلىرىنى هىملەپ، كىرپىگى ئاستىدىن گىرىگورىيغا تېز ـ تېز قاراپ قويغانلىغىنى بايقىمايتتى. كېلىنچەك چەينەككە قولىنى ئۇزاتقاندا، قولتۇغىدىكى قاپ ـ قارا جىنگىلەك تۈكلەرگە گىرىگورىينىڭ كۆزى چۈشتى. ئۇ، بىرنەچچە قېتىم كېلىنچەكنىڭ ئۆزىگە قىزىقىپ، سىناق نەزىرى بىلەن قاراۋاتقانلىغىنى بايقىدى، هەتتا بىر قېتىم كۆز ئۇچىراشتۇرغاندا، ياش كېلىنچەكنىڭ ئىككى مەڭزى قىزىرىپ، لەۋلىرىنىڭ ئىككى بۇرجىگىدە يوشۇرۇنغان ئىللىق تەبەسسۇم بايقالغاندەك بولدى.

ـ مەن سىزگە مېهمانخانىغا ئورۇن سېلىپ بېرەي، ـ دېدى ئۇ چايدىن كېيىن، كۆپە، ياستۇق كۆتىرىپگىرىگورىينىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ هەمدە ئۇچۇقلا تەشنا نەزەر بىلەن گىرىگورىينىڭ ئەزايىغا ئوت ياقتى. ياستۇقنى كۆپتۈرۈپ تۇرۇپ ئېرى ـ بېرى سۆزلىگەن بولۇپ، شارتلا مۇنداق دېدى، ـ مەن لاپاسنىڭ ئاستىدا ياتسەن... ئۆينىڭ ئىچى دىمىق، بۇرگە چېـ

قىپ ئارام بەرمەيدۇ...

گىرىگورىي، ئۆي ئىگىسىنىڭ خورىگىنى ئاڭلاش بىلەنلا ئۆتۈگىنى سېلىپ تاشلاپ، ئاستا لاپاسىنىڭ ئاستىدىكى كېلىنچەكـ نىڭ قېشىغا باردى. كېلىنچەك ئالدى چاقى چىقىرۇۋېتىلگەن هارۇنىنىڭ ئۈستىدە گىرىگورىيغا ئۆز يېنىدىن ئورۇن بېرىپ،قوي تېرىسىنى ئۈستىگە تارتىپ يېپىندى ـ دە، پۇتلىرىنى گىرىگورىيغا تەككۈزۈپ جىم بولۇپ قالدى. كېلىنچەكنىڭ لەۋلىرى قۇرۇغاق، يىرىك بولۇپ، ئۇنىڭدىن گۈپۈلدەپ پىيازنىڭ پۇرىغى كېلەتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ قارا قۇمچاق ئىنچىكە بىلىگى ئۈستىدە تاڭنى ئاتقۇزدى. كېلىنچەك ئۇنى كېچىچە باغرىغا بېسىپ، پۇخادىن چىققۇچە ئەركىلەتتى، خىر ـ خىر كۈلۈپ، هەزىل چاخچاق قىلىپ، گىرىگورىينىڭ لەۋلىرىنى چىشلەپ قانىتۇەتتى، ئۇنىڭ بوينى، كۆكرىگى ۋە يەلكىلىرىدە ئۆپۈش ـ چىشلەشنىڭ بىنەپشەرەڭ داغلىرىنى،يىرتقۇچتەك ئۆتكۈر ئۇششاق چىشلىرىنىڭ ئىزلىرىنى قالدۇردى.خوراز 2 ـ قېتىم قىچقارغاندىن كېيىن گىرىگورىي مېهمانخانىغا سېلىپ بەرگەن ئۆز ئورنىغا كىرىپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، ئەمما ئايال ئۇنى يېنىدىن كەتكۈزمەي قويدى.

ـ قويۇۋەتسەڭچۇ، سۆيۈملۈگۈم، قويۇۋەت ئامرىغىم! ـ دەپ يالۇۋراتتى گىرىگورىي سالپىيىپ تۇرغان قارا بۇرۇتنىڭ ئاستىدىن كۈلۈمسىرەپ، ئۆزىنى ئاستا بوشىتىشقا تىرىشىپ.

ـ يەنە ئازراق بات... ياتقىنا!

ـ هوي، ئاۋۇلار كۆرۈپ قالىدۇ! ماڭا قارا، تاڭ ئاتاي دەپ قالدى!

ـ مەيلى، ئاتسا ئاتسۇن!

ـ ئەمما داداڭ كۆرۈپ قالسچۇ؟

— دادام بىلمدۇ.

— قانداق بىلمدۇ؟ — گىرىگورىي ھەيران بولۇپ قاشلىرىنى ئۇچۇردى.

— مۇنداقلا...

— مانا گەپ! ئۇ نەدىن بىلمدۇ؟

— ئۇ، قارا... ئۇ ماڭا ئاخشام ئېيتىپ قويغان: ئەگەر ئوفتسىر ساڭا يېپىشسا، ئۇنىڭ قوينىدا ياتساڭ مەيلى. ئۇنىڭ گېپىگە ماقۇل دېگىن، ئۇنداق بولمىغاندا، گېپراسكا ئوچۇن بىزنى كۆيدۇرۇپ، ئاتلىرىمىزنى ئېلىپ كېتىدۇ ياكى باشقا نەرسىلىرىمىزنى... دەپ جېكىلەپ قويغان ئىدى. ئېرىم گېپراسىم قىزىللار بىلەن بىللە كەتكەن ئىدى...

— ھە، شۇنداقمۇ؟ — دېدى گىرىگورىي ئىستېھزا بىلەن كۈلۈپ، ئەمما ئىچىدە قاتتىق رەنجىدى.

بۇ يېقىمسىز تۇيغۇنى كېلىنچەكنىڭ ئۆزى تارقىتىۋەتتى. ئۇ قولىنى مېھرى - مۇھەببەت بىلەن گىرىگورىينىڭ قولىغا تەككۈزۈپ نۇرۇپ، تىترەپ كەتتى.

— مېنىڭ ئېرىم ساڭا ئوخشاش ئەمەس ئىدى...

— خوش، قانداق ئىدى ئۇ؟ — دەپ مىزىقىپ سورىدى گىرىگورىي ھوشيار كۆزلىرى بىلەن ئاقىرىۋاتقان ئاسمانغا قەرىگە قارىپ.

— ھېچنىمىگە يارىمايدىغان... بوشاڭ...، — كېلىنچەك ئىشەنچ بىلەن گىرىگورىيغا ئومتۇلدى، ئۇنىڭ ئاۋازىدا قۇرۇق يىغلامسىراش بىلىنىپ تۇراتتى، — ئۇنىڭ بىلەن ئۆي تۇتۇپ، ھېچبىر لەززەت كۆرگىنىم يوق. ئايالار ئىشىغا ئۇ بەك يارامسىز...

باللارچه مەسۇم بىر يات قەلب خۇددى شەبنەمگەتويۇنغان گۈل پورەك ئاچقاندەك، گىرىگورىنىڭ ئالدىدائاسانلا ئېچىلدى. بۇ ھال ئۇنى مەس قىلىپ، ئىچ ئاغرىتىش تۇيغۇسىنى ئويغاتتى. گىرىگورىنىڭ ئىچى ئاغرىپ، تاسادىپى ئۇچرىشىپ قالغان بىر مەھبۇبنىڭ چۈۋۈلغان چېچىنى يۇمشاققىنا سىلاپ، ھارغىن كۆزلىرىنى يۇمدى.

قومۇش بىلەن يېپىلغان چەللىنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ئۆچۈپ بېرىۋاتقان ئاينىڭ خىرە يورۇغى چۈشۈپ تۇراتتى. ئۇچار يۇلتۇز كۈلرەڭ ئاسماندا فوسفورەسەنت ۋال - ۋۇل ئىز قالدۇرۇپ، شىددەت بىلەن ئۇپۇققا سرغىنىپ، كۆزدىن غايىپ بولدى. كۆلدە ئانا ئۆردەك غاقىلدىغان ئىدى، ئەركەك ئۆردەك مېھىرلىك بوغۇق ئاۋاز بىلەن جاۋاپ قايتۇردى.

گىرىگورىي ھارغىنلىقنىڭ شىرىن جىرىكلىشى قاپلىۋالغان بەدىنىنى پەيدەك يېنىك ھېس قىلىپ، مېھمانخانا ئۆيگە راۋان بولدى. ئۇ، كېلىنچەكنىڭ لەۋلىرىنىڭ شورتاكراق پۇرىغىنى ئۆز لەۋلىرىدە ھېس قىلىپ، ئۇيقۇغا كەتتى، ئۇنىڭ خاتىرىسىدە كازاك ئايالنىڭ مۇھەببەتكە ئىشتىياقى زور بولغان تېنى ۋە شۇ تەنىڭ پۇرىغى — ئاق لەيلىدىن ھاسىل بولغان ھەسەلنىك، تەرنىڭ ۋە ئىلىلىقلىقنىڭ ئارىلاشما پۇرىغى مېھرى بىلەن ساقلىنىپ قالدى.

ئىككى سائەتتىن كېيىن گىرىگورىنى كازاكلار كېلىپ ئويغاتتى. پىروخور زىكوف ئۇنىڭ ئېتىنى ئىگەرلەپ دەرۋازىنىڭ سىرتىغا ئېلىپ چىقتى. گىرىگورىي ئۆي ئىگىسىنىڭ ئۆچمەنلىك بىلەن تۇتەپ تۇرغان كۆز قارىشىغا مەھكەم بەرداشلىق كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى - دە، خوجايىنىنىڭ ئۆيى تەرەپكە ئۆتۈپ

كېتىۋاتقان قىزنىڭ بېشىنى ئەگدى. كېلىنچەك رەڭگى ئۆڭگەن يۈققا لەۋلىرىنىڭ ئىككى بۇرجىگىدە ئىللىق كۈلۈمسىرەپ ۋە ئەپسۇسلۇقنىڭ ئاچچىق ئەلىمىنى بىلدۈرۈپ، بېشىنى تۆۋەن سالدى.

گىرىگورىي ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ، تار كوچا بويلاپ يۈرۈپ كەتتى. بۇ كوچا، ئاشۇ قونۇپ قالغان ئۆيىنىڭ ھويلىسىدىن يېرىم دائىرە ئايلىنىپ ئۆتەتتى، شۇ يەردە ئۇ، كېچە ئۆزى قۇچاقلاپ ياتقان كېلىنچەكنىڭ قاشا تامدىن بوينىنى سوزۇپ، ئاپتاپتا قارايغان كىچىككىنە قولىنى كۆزىگە تۇتۇپ، ئارقىسىدىن قاراپ تۇرغانلىغىنى كۆردى. گىرىگورىي تۇيۇقسىز قاپساپ كەلگەن سېغىنىش تۇيغۇسى بىلەن ئارقىسىغا قاراپ، كېلىنچەكنىڭ يۈز ئىپادىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە تىرىشتى، ئەمما تۇگەل كۆرەلمىدى. ئۇ پەقەت كېلىنچەكنىڭ ئاق رومال چىگىۋالغان بېشىنى ئاستا قايرىپ، ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن كۆز تىكىپ تۇرغانلىغىنى كۆردى. كۈننىڭ ئاستا ئايلانما يۈرۈشىنى كۈزىتىۋاتقان ئاپتاپپەرەسنىڭ شىلەپىسىمۇ خۇددى شۇنداق قايرىلىپ قاراپ تۇراتتى.

× ×

مىخايىل كوشۇوينى ۋېشېنسكايادىن ساقچىلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا فۇرونتقا ھەيدەپ باراتتى. فېدوسىيېۋىسكايا كەنتىگە يېتىپ بارغاندا، ئۇنى كەنت ئاتامانى بىر كۈن توختىتىپ قويۇپ، كېيىن، مۇھاپىزەتچى بىلەن ئارقىسىغا قايتۇرۇپ، ۋېشېنسكايا ئەۋەتىۋەتتى.

— مېنى نېمىشقا ئارقامغا قايتۇرۇۋېتىسىلەر؟ — دەپ

سوربدی مخایل که‌نت کاتئوددن.

— ۋېشكىدىن بۇيرۇق كەلدى، — دەپ جاۋاپ بەردى كاتىپ خوشياقماسلىق بىلەن.

مەلۇم بولدىكى، مشكىنىڭ ئانىسى يېزىدىكى چاللارنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ، يالۋۇرغاندىن كېيىن، ئۇلار جامائەت نامىدىن ھۆكۈمنامە يېزىپ، مخايىل كوشۇۋي بىر ئائىلىنى بېقىپ كېلىۋاتقان يالغۇز ئوغۇل، ئۇنى يىلقىچى قىلىپ تەيىنلىسەك دەپ ئىلتىماس قىلغان ئىكەن. مىرون گىرىگورىيېۋىچ شەخسەن ئۆزى ھۆكۈمنامىنى كۆتىرىپ ۋېشىنىسكايا كەنتىگە كېلىپ، ئاتامانىدىن ئۆتۈنۈپتۇ.

كەنت باشقارمىسىدا ئاتامان ئۇزۇنىڭ ئۇدۇلىدا يۈزمۇ يۈز قاراپ تۇرغان مشكىغا بىر قۇر ۋاقىراپ كايىغاندىن كېيىن بىر ئاز ئۆز بېسىغىغا چۈشۈپ، ئاچچىغى بىلەن مۇنداق دېدى:

— بىز دوننى قوغداشنى بولشېۋىكلەرگە ئىشىنىپ تاپشۇرالمايمىز! يىلقا مەيدانىغا كەت! شۇ يەردە يىلقىچى بولۇپ ئىشلەيسەن. ئۇندىن كېيىن بىر گەپ بولۇر. كۆزۈڭگە قاراپ يۈر، جۇمۇ، ئىتنىڭ بالىسى! ئاناڭغا ئوچۇم ئاغرىپ قالدى، ئۇنداق بولمىغاندا... ماڭ، يۈگۈر!

چوغدەك قىزىغان كوچىلاردا مشكا ئەمدى مۇھاپىزەتچىسىز مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. تاناً بىلەن يۇمۇلاق تېڭىپ يەلكىسىگە يۇدۇۋالغان شىنىلى مۇرىسىنى پىچاقتەك كېسەتتى. 150 چاقىرىم يول يۈرۈپ، ماغدۇرى كەتكەن ئايالىرىنىڭ ئەمدى ماڭغۇچىلىگى قالمىغان ئىدى. ئۇ كەچكە يېقىن يېزىسىغا ئاران يېتىۋالدى — دە، ئەتىسى يىغلاپ — قاخشاپ، بالىسىنى مېھرىۋانلىق بىلەن سىلاپ — سىپىلاپ تويمىغان ئانىسىنىڭ قولىدىن تەسلىكتە ئاجراپ

يىلقا مەيدانغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ خاتىرىسىدە ئانىسىنىڭ قېرىپ قالغان چىرايىي ۋە 1 ـ قېتىم ئۆزىگە بايقالغان بېشىدىكى بىر تۇتام ئاق چېچى ساقلىنىپ قالدى.

كارگىنىسكايا كەنتىنىڭ جەنۇبىدا، ئۇزۇنلۇغى 28 چاقىرىم، كەڭلىگى ئالتە چاقىرىم كېلىدىغان يەردە ئېچىلمىغان بوز يەر، ئەسىرلەر بويى ھەيدەلمىگەن دالا يېيىلىپ ياتاتتى. چوڭلۇغى نەچچە مىڭ دېسەتىنا كېلىدىغان بىر پارچە زېمىن، كەنتنىڭ ئايغىرلىرىنى يايلىتىش ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يەر يىلقا مەيدانى دەپ ئاتالغان ئىدى. ھەر يىلى يېگوروف كۈنى* يىلقىچىلار ۋېشېنسكايادىكى قىشلىق ئات ئېغىللىرىدىن پۇتۇن قىش قولدا بېقىلغان ئايغىرلارنى ئېلىپ چىقىپ، يىلقا مەيدانىغا ھەيدەپ كېلەتتى. يىلقا مەيدانىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كەنت پۇلى ھېسابىغا 18 ئايغىرغا مۆلچەرلەنگەن يازلىق ئۇستى ئۇچۇق قورالىرى بار چوڭ بىر ئاتخانا سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ قېشىدا يىلقىچىلار، نازارەتچى ۋە بىر مال دوختۇرى ئۇچۇن تاختاي تاملىق گازارما قۇرۇلغان ئىدى. ۋېشېنسكايا يايلىغىنىڭ كازاكلىرى بايتاللىرىنى مۇشۇ يەرگە ھەيدەپ كېلەتتى. مال دوختۇرى بىلەن نازارەتچى بايتاللارنى قوبۇل قىلىۋالغاندا، ھەر بىر بايتالنىڭ ئېگىزلىگى ئىككى گەز، يېشى تۆت ياشتىن كەم بولماسلىغى ئۇچۇن ئەتراپلىق كۆرۈپ چىقاتتى. ساغلام بايتاللارنى 40 تىن ئۇيۇرغا ئايرىيتتى. ھەربىر ئايغىر رەشىك بىلەن بايتاللارنى قوغداپ، ئۆز ئۇيۇرىنى دالىغا ئېلىپ كېتەتتى.

---

* يېگوروف كۈنى ــ بۇرۇنقى زاماندا رۇسلارنىڭ كونا كالېندارى بويىچە 6 ـ ئاي ئىچىدە بولىدىغان بىر بايرىمى ــ ت.

مشكا ئۆز ئىگىلىگىدىكى بىردىن - بىر بايتالنى مىنىپ يولغا چىقتى. ئانىسى ئۇنى ئۇزىتىپ تۇرۇپ، پەشتامىسى بىلەن كۆز يېشىنى سۈرتۈپ مۇنداق دېدى:

— بايتىلىك، بەلكىم ئايغىردىن چىقىپ كېتەر... ئۇنىڭغا ئوبدانراق كۆز - قۇلاق بولۇپ يۈر، ئورۇقلىتىپ قويما. بىزگە يەنە بىر ئات كېرەك!

دەل چۈش ۋاقتىدا مشكا ئۇستىنى هور - تۇمان قاپلاپ تۇرغان ساينىك نېرىقى تەرىپىدىن گازارمىنىك تۇنىكە قاپلانغان ئۆگزىسىنى، ئىھاتە توساقلارنى، ئاتخانىنىك يامغۇر - يېشىندىن كونىراپ كەتكەن سۈر تاختاي ئۆگزىسىنى كۆردى. ئۇ بايتىلىنىك مېڭىشىنى تېزلەتتى: قىر بېشىغا چىققاندىن كېيىن، ئۇ يەردىكى قۇرۇلۇشلارنى ۋە ئۇلارنىك ئارقىدىكى سۈتتەك ئاقىرىپ تۇرغان ئىوت - چۆپلەرنى ئېنىق كۆردى. يىراق - يىراقتا، شەرق تەرەپتە، كۆلگە چېپىپ كېتىۋاتقان بىر ئۈيۈر يىلقىنىك چوقۇر چېكىت - چېكىت قارىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى: ئۇلارنىك بىر چېتىدە ئات چېپىپ يۈرگەن يىلقىچى يىراقتىن خۇددى ئويۇنچۇق ئاتقا يېپىشتۇرۇپ قويغان قونچاقتەك كۆرۈنەتتى.

مشكا قوراغا كىرگەندىن كېيىن ئاتتىن چۈشۈپ تىزگىنىنى پىشايۋاننىك پەنجىرىسىگە باغلاپ ئۆيگە كىردى. كەك كالىرىدا ئۇنىڭغا يۇزىنى سەپكۈن باسقان پاكار بوي بىر يىلقىچى كازاك ئۇچرىدى.

— ساڭا كىم كېرەك؟ — دەپ سورىدى ئۇ قاپىغىنى ئاچماستىن مشكىغا باشتىن - ئاياق قاراپ چىقىپ.

— نازارەتچى بىلەن كۆرۈشەتتىم.

— ستروكوف بىلەنمۇ؟ يوق، سرتقا چىقىپ كەتكەن. ئۇ كىشىنىك يارەمچىسى سازونوف مەشەدە. سول تەرەپتىن 2 -

ئىشلىك... نىمە ئىشلىك بار ئىدى؟ قەيەردىن كەلدىڭ؟

— سىزلەرگە يىلقىچىلىققا كەلگەن ئىدىم.

— ئۇچرىغانلا ئادەمنى بۇ يەرگە تىقىدۇ...

ئۇ، غودۇڭشىپ، ئىشىككە قاراپ ماڭدى. بوينىغا ئارتىۋالغان ئۇزۇن ئاغامچا ئارقىسىدىن يەرگە سۆرىلىپ قالدى. يىلقىچى ئىشكىنى ئېچىپ، مىشكىغا ئارقىسىنى قىلىپ تۇرۇپ، قامچىسىنى شىلتىپ قويدى ـ دە، ئەمدى مۇلايىملىق بىلەن دىدى:

— بىزدە بۇرادەر، ئىش ئېغىر، بەزىدە ئىككى كېچە-كۈندۈز ئاتتىن چۈشمەيسەن.

مىشكا ئۇنىڭ مۇكچەيگەن دۈمبىسىگە، ئېگىلىپ كەتكەن مايماق پۇتلىرىغا قاراپ قالدى، ئىشكىنىڭ يورۇغدا كازاكنىڭ ئىسكەتسىز تۇرقىنىڭ ھەربىر ھەركىتى روشەن، ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يىلقىچىنىڭ چاقىسىدەك ئېگىلگەن پۇتلىرىغا مىشكىنىڭ زوقى كەلدى. «ياپىرىم، ئۇ 40 يىل بوچكىغا مىنىپ يۈرگەن ئوخشايدۇ»، دەپ ئويلىدى ئىچىدە كۈلۈمسىرەپ، كۆزلىرى بىلەن ئىشكىنىڭ تۇتقۇچىنى ئىزلەپ.

سازونوف يېڭى يىلقىچىنى چوڭ سۈپەت ۋە مەنىستىمەسلىك بىلەن قوبۇل قىلدى.

كۆپ ئۆتمەي نازارەتچىنىڭ ئۆزى ــ گەۋدىلىك كازاك، ئاتامان پولكىنىڭ ۋاخمىستىرى ئافاناسىي ستروكوف قەيەردىنــ دۇ قايتىپ كەلدى. ئۇ كوشۇۋينى تەمىناتقا ئېلىش تۇغرىلىق بۇيرۇق بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇنجۇق جەزىرىمە كۆيۈپ تۇرغان پېشايۋانغا چىقتى.

— ئاساۋنى ئۇگىتەلەرسەنمۇ؟ بىرەر ئاتنى ئۇگىتىپ كۆرگەنمىدىڭ؟ ــ دىدى ئۇ.

— ياق ئۇگەتكەن ئەمەسمەن،— دەپ مىشكا راستىنى ئېيتتى ـ دە، نازارەتچىنىڭ ئىسسىقتا خىرەلەشكەن يۈزىنىڭ بىردىن جانلىنىپ، ئۇنىڭدا نارازىلىق ئالامىتى يالت قىلىپ ئۆتكەنلىگىنى بايقاپ قالدى.

نازارەتچى تەرلىگەن دۈمبىسىنى قاشلاپ، كۆچلۈك تاغىنى بۇكۈپ، مىشكىنىڭ كۆز ئارىلىغامەناسىز قاراپ تۇراتتى.

— ئاغامچا تاشلىيالامسەن؟

— تاشلىيالايمەن.

— ئاتقا كۆيۈنەمسەن؟

— كۆيۈنمەن.

— ئۇلارمۇ ئادەمگە ئوخشايدۇ، پەقەت تىلسىز. كۆيۈن جۇمۇ،— دەپ بۈيرۇق قىلدى ـ دە، بىكاردىن ئاچچىقلىنىپ ۋاقىرىدى،— كۆيۈن، كۆيۈنمەيدىغان بولساڭ، قامچا بىلەن سالىمەن!

نازارەتچىنىڭ يۈزى بىر دەقىقە مەنالىق تۈس ئېلىپ جانلىنىپ قالدى، ئەمما جانلىنىش شۇئانلا غايىپ بولۇپ، يۈز ئىپادىسى مەنىستەمسلىكنىڭ قوپال پەردىسى بىلەن قاپلانغاندەك بولدى.

— سەن ئۆيلەنگەنمۇ؟

— ياق، تېخى ئۆيلەنمىدىم.

— ئەخمەق ئىكەنسەن! ئۆيلەنسەڭچۇ، — دىدى نازارەتچى سۆيۈنۈش بىلەن.

كېيىن ئۇ بىر نېمىنى كۈتكەندەك ئۇنچىقماستىن، بىر دەقىقە كەڭ قۇچاق ئېچىپ ياتقان دالىغا كۆز تىكتى ـ دە، ئەسنەپ قويۇپ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. شۇندىن كېيىن يىلقىچى بولۇپ ئىشلىگەن بىر ئاي جەريانىدا مىشكا ئۇنىڭدىن بىرەر ئېغىز سۆز ئاڭلىمىدى.

مەيداندا ھەممىسى بولۇپ 55 ئايغىر بار ئىدى. ھەر بىر يىلقىچىغا ئىككى - ئۈچتىن ئۈيۈر تۇغرا كېلەتتى. مىشكىغا باخار ناملىق كۆچلۈك قېرى ئايغىر يېتەكلەپ يۈرىدىغان چوڭ بىر ئۈيۈر بىلەن يەنە بىر كىچىكرەك ئۈيۈرنى، 20 چە بايتىلى بار بانالنى لەقەملىك ئايغىرنىڭ ئۈيۈرىنى تاپشۇردى. نازارەتچى ئەلچاقان، ئەڭ جەسۇر يىلقىچىنىڭ بىرى ئىلىيە سولداتوفنى ئالدىغا چاقىرىپ، ئۇنىڭغا مۇنۇنى تاپىلىدى:

— مۇنۇ يېڭى يىلقىچى، كوشۇۋوي مىخايىل، تاتارىسكى يېزىسىدىن كەلدى. ئۇنىڭغا بانالنى بىلەن باخارنىڭ ئۈيۈرىنى كۆرسىتىپ قوي، قولىغا ئاغامچا بەر. سىلەرنىڭ بوتكىدا ياتىدۇ. بىلمىگىنىنى كۆرسىتىپ تۇر. قېنى مېڭىڭلار.

سولداتوف ئونچىقماي تاماكا تۇتاشتۇرۇپ، مىشكىغا باش ئىشارىسى قىلدى:

— يۈر، كەتتۇق.

پېشايۋانغا چىققاندىن كېيىن، ئۇمىشكىنىڭ ئاپتاپتا دۈگدەيىپ تۇرغان بايتىلىنى كۆزى بىلەن ئىشارە قىلىپ:

— مۇنۇ جانۋار سېنىڭكىمۇ؟— دەپ سورىدى.

— ھەئە، مېنىڭكى.

— بوغازمۇ؟

— ياق.

— باخارنىڭ ئۈيۈرىغا قوشۇپ قوي. باخار بىزنىڭ كورول زاۋۇدىدا ئېنگىلىز بايتىلى نەسلىدىن يېتىشىپ چىققان ئايغىر، ئوھۇ، ناھايىتى شوخ، ناھايىتى چاپقۇر جۈمۇ!... قېنى ئاتقا مىن.

ئۇلار يانمۇ يان كېتىشتى. ئوت - چۆپلەر ئاتنىڭ تىزىغا چىقاتتى، گازارما بىلەن ئاتخانا ئارقىدا يىراق يەردە قالدى.

ئالدىدا كەڭ دالا نەپىس ھاۋارەڭ پەردىگە ئورىلىپ، ئۇلۇغۋار سۈكۈناتقا چۆمگەن ئىدى. ئاسماننىڭ قەرىدە، بىر تۇتام ھېقىق رەڭلىك بۇلۇتلارنىڭ ئارقىسىداقۇياش تاۋلىنىپ تۇراتتى. ئاپتاپ-تا قىزىغان ئوت - چۆپتىن چىققان قويۇق، شىرىلىك خۇش‌پۇراق ھەممە يەرنى قاپلىغان. ئوڭ تەرەپتە، تۇمان قاپلىغان ئويمان ساينىڭ بېرىقى يېنىدا ژىروف كۆلىنىڭ يۈزى ئاپپاق مەرۋايىتتەك چىمىرلاپ تۇراتتى. ئەتراپتىكى كۆز يېتىم يەرلەرنىڭ ھەممىسىدە-ياپ - يېشىل بىپايان بوشلۇق، ۋىللىداپ تۇرغان سەرئاپ ئېقىسى، چۈش ۋاقتىنىڭ جەزىرىمە ئىسسىغىغا چىۋىمكەلگەن قەدىمقى دالا، ئۇپۇقتا بولسا - خۇددى چۆچەكتە ئېيتىلغاندەك ئاجايىپ، قول يەتمەس، كۆكرەكلىك زەڭگەر قورغان.

قاپ - قارا بۇلۇق ئوت - چۆپلەر غولىنىڭ ئاستىدىن تارتىپ ياپ - يېشىل كۆكىرىپ تۇراتتى، يۇمران چۆپلىرى قۇياش-نىڭ نۇرىدا زەرھەل بەرگەندەك پاقىرايتتى. تېخى پىشىپ يېتىل-مىگەن يۇمران ئاق چۈجگۈن پاخپىيىپ تۇراتتى، ھۆرپەيگەن يۆگىمەچ چىرمىشىپ ئۇنىڭغا يامىشقان، ئاپىخان دان تۇتقان بېشىنى يۇقۇرىغا سوزۇپ، كۈنگە تەشنالىق بىلەن ئۈمتىلەتتى. بەزى جايلاردا پاكار ئۆسكەن قامچا ئوتلار قارىغۇلارچە يەرگە مەھكەم يېپىشىۋالغان، يەنە نېرىراق ماڭغاندا، يېڭىدىن كۈچكە كىرگەن ئاق چۈجگۈن تاشقىنەڭ كەڭ يېيىلغان، ئاندا - ساندا رەڭگا - رەڭ مۇشۇك قۇيرۇق، سېرىق كىرپىست گۈل-لەر، سۈتلۈك ئوت، چىنگىسكىغا ئوخشاش ئۆزى ئۆسكەن يەردىن باشقا گىيالارنى سقىپ چىقارغان ئۆزبېشىمچى يازا ئوتلار ئۈچرايتتى.

كازاكلار ئۇنچىقماستىن كېلىۋاتاتتى، مىشكا ئۇزاقتىن بۇيان بولۇپ باقمىغان ئىتائەتكارانە تىنچلىنىپ قېلىش تۇيغۇ-

سىنى باشتىن كەچۈرەتتى، دالا ئۆزىنىڭ تىپ - تىنچلىغى ۋە كارامەت ئۇلۇغۋارلىغى بىلەن ئۇنىڭ قەلبىنى باساتتى، يېنىدىكى ھەمراسى ئىگەرنىڭ ئۈستىدە ئاتنىڭ يايلىغا ئىگىشىپ، سەپكۈن باسقان قوللىرىنى ئىگەرنىڭ ئالدى لوكسىغا قويۇپ ئۈگدەپ كېلەتتى.

ئاياق ئاستىدىن بىر بەزغالداق پىرىدە كۆككە پەرۋاز قىلىپ، ئاق قاناتلىرىنى كۈن نۇرىدا پاقىرىتىپ، ساينىڭ ئۈستى بىلەن ئۈچۈپ كەتتى، جەنۇپ شامىلى ئوت - چۆپلەرنى بېسىپ سوقۇپ تۇراتتى، بۇ شامال، بەلكىم ئەتىگەندىن بېرى ئازۇۋ دېگىزىنى بېسىپ ئۆتكەن بولۇشى مۇمكىن.

يېرىم سائەتتىن كېيىن بۇلار كۆك تېرەك كۆلىنىڭ قېشىدا ئوتلاپ يۈرگەن ئۇيۇرنىڭ ئۈستىگىلا كېلىپ قالدى. سولداتوف ئويغىنىپ، ئىگەرنىڭ ئۈستىدەبىر كېرىلىۋالدى - دە، خوشياقماس لىق بىلەن دېدى:

— بۇ لوماكىن پانتېلېيوشكا باقىدىغان ئۇيۇر، نىمىشقا ئۆزى كۆرۈنمەيدىغاندۇ.

— ئۇنىڭ ئايغىرىنىڭ ئېتى نىمە؟ — دەپ سورىدى مىشكا، ئاچ سېرىق ئۇزۇن دونېتس ئايغىرىنى كۆرگەندىن كېيىن قىزىقىپ.

— فرازېر، — دېدى سولداتوف، — ئاچچىغى يامان، قاغىش تەككۈر! كۆردۈڭمۇ ئۇنىڭ پەيلىنى! ئۇيۇرنى قالتىس باشقۇرىدۇ!

ئايغىر بىر تەرەپكە باشلاپ مېڭىۋىدى، ئارقىسىدىن بايتاللار توپ بولۇپ ئەگەشتى.

مىشكا ئۆزىگە ئاجرىتىلغان ئىككى ئۇيۇرنى تاپشۇرۇۋېلىپ، نەرسە - كېرەكلىرىنى دالا بوتكىسىغا قويۇپ قويدى، ئۇ كەلمەس

تىن بۇرۇن بۇ بوتكىدا ئۇچ ئادەم: سولداتوف، لوماكىن ۋەيالـ
لانمايىلقىچى ــ ياشىنىپ قالغان جىمغۇركازاك توروۋېروۋقتۇراتـ
تى، سولداتوف ئۇلارنىڭ باشلىغى سانىلاتتى، ئۇ مىشكىنىڭ
قىلىدىغان ۋەزىپىسىنى جان ـ دىلى بىلەن چۈشەندۈردى، ئەتىسى
ئۇنىڭغا ئايغىرلارنىڭ خوللىق ـ مىجەزىنى سۆزلەپ بەرگەندىن
كېيىن مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ مەسلىھەت كۆرسەتتى:

ــ قائىدە بويىچە سەن ئۆزەڭنىڭ ئېتىغا مىنىپ، يىلقا
بېقىشنىڭ كېرەك ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئۈستىدە كۈنمۇ كۈن چايـ
قىلىپ يۈرسەڭ ــ ئۇنى تۈگەشتۈرۈۋېتىسەن. شۇڭا ئۇنى ئۈيۈرغا
قويۇۋېتىپ، باشقا بىر بايتالنى ئىگەرلەپ مىن، شۇنداقتىمۇ ئۇلارـ
نى پات ـ پات ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش كېرەك.

بۇ ئادەم مىشكىنىڭ كۆزئالدىدا ئۈيۈلدىن بىر بايتالـنى
ھەيدەپ چىقىپ، تازا چېپىپ كېلىۋاتقاندا ئارقىسىدىن قوغلاپ
يېتىپ، ئادىتى بويىچە چاقچاقلىق بىلەن بوينىغا ئاغامچا تاشلـ
دى. ئۇنىڭغا مىشكىنىڭ ئىگىرىنى توقۇدى ـ دە، ئەزايى تىتـ
رەپ، ئارقا پۇتىغا زوڭ ئولتۇرۇپ قالغان بايتالنى ئۇنىڭ قېشـ
غا ئېلىپ كەلدى.

ــ مەن، تازا كۆنۈكمىگەندەك تۇرىدۇ، شەيتان! مىنۋال،
قېنى! ــ ئۇ ئاچچىغى بىلەن ۋاقىراپ، ئوڭ قولى بىلەن تىزگىننى
قاتتىق تارتىپ تۇرۇپ، سول قولى بىلەن بايتالنىڭ خارتىلداپ
تۇرغان بۇرنىنى مەھكەم قىسۋالدى، ــ سەن بۇلارغا يۇمشاقراق
مۇئامىلە قىل، ئات ئېغىلدا ئايغىرغا ۋاقىراپ: «بۇياققا ئۆت!»
دەسەڭ، تىل ئۇقۇپ، بىر ياققا قىسلىپ تۇرىدۇ، ئەمما بۇ يەردە
شوخلۇق قىلما! بولۇپمۇ، باخاردىن پەخەس بول، قېشىغا يېقىن
بارما، تېپىپ تاشلايدۇ، ــ دىدى ئۇ ئۆزەڭگىنى تۇتۇپ تۇرۇپ،
ئاندىن بىر پۇتىدىن يەنە بىر پۇتىغا يۆتكىلىپ، تىپىرچىلاپ

تۇرغان بايتالنىڭ ئەتلەستەك قارا، قاتتىق يېلىنىنى مېھرى بىلەن سىلاپ قويدى.

3

مىشكا كۈن‌بويى ئىگەرنىڭ ئۈستىدە يۇرۇپ، بىر ھەپتە دەم ئالدى، دالا ئۇنى ئۆزىگە بوي سۇندۇردى، ئىپتىدائى زاماندىكى ئۆسۈملۈك ھايۋاتى بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر قىلدى. ئۇيۇر يېقىن يەرلەردە ئوتلاپ يۈردى، مىشكا ياكى ئىگەرنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئۇگدەيتتى، يا بولمىسا ئوتنىڭ ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىپ،شامال ھەيدەپ يۇرگەن، ئاسماندا سايادەت قىلىۋاتقان، ئاق كىگىزدەك كۆچمە بۇلۇتلارنىڭ ئۇيۇرلىرىنى ئوي - پىكىرسىز كۈزىتەتتى. كىشىلەر دۇنياسىدىن قول ئۈزگەن مۇنداق ھالەت دەسلەپتە ئۇنى قانائەتلەندۈرگەندەك بولدى. كىشىلەردىن يىراقتا، يىلقا مەيدانىدا ھايات كەچۈرۈش ھەتتا ئۇنىڭغا ياقتى. لېكىن ھەپتىنىڭ ئاخىرىسىغا كەلگەندە، يېڭى شارائىتقا ئۆزلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلىدە چۈشىنىپ بولمايدىغان بىر قورقۇش ھېسسى ئويغاندى. «ئۇ يەردە كىشىلەر ئۆز تەقدىرىنى ۋە باشقىلارنىڭ تەقدىرىنى ھەل قىلىدۇ، مەن بولسام بۇ يەردە بايتال باقىمەن، مۇشۇنداق ئۆتۈۋېرىشكە بولامدۇ؟ ياق، كېتىشىم كېرەك، ئۇنداق بولمىغاندا، پاتقاققا پېتىپ قالىمەن»، دەپ ھۇشيارلىق بىلەن ئويلىدى ئۇ. لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ ئېڭىدا باشقا مۇنداق بىر ئوي - پىكىر ھورۇنلۇق‌بىلەن

قۇلغىنى ئاغرىماقتىن: «مەيلى ئۇ يەردىكىلەر سوقۇشۇۋەرسۇن، ئۇ يەردە ئەجەل كېزىپ يۈرىدۇ، بۇ يەردە ــ كەك ئەركىن دالا. ئوت ـ چۆپ ۋە ئاسمان. ئۇ يەر ئۆچ ـ غەزەپ بىلەن تولغان، بۇ يەردە تىنچلىق، قالغانلار بىلەن سېنىڭ نېمە ئىشىڭ بار؟...» پىكىرلەر مىشكىنىڭ بوي سۇنۇپ ئۆگىنىپ قالغان خاتىرجەملىگىنى بۇزۇپ، قىزغانچۇقلۇق بىلەن تاتلاشقا باشلىدى. بۇ ھال ئۇنى كىشىلەر تەرەپكە قوغلايتتى ـ دە. ئۇ دەسلەپكى كۈنلەردىن كۆرە ھازىر كۆپرەك ئۆزىنىڭ ئۈيۈرلىرىنى دۇدارىۋ كۆلى ئەتراپىدا بېقىپ بۇرگەن سولداتوق بىلەن ئۇچرىشىشنى خالايدىغان بولۇپ قالدى ۋە ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلىشىشقا تىرىشتى.

سولداتوق يالغۇزچىلىقتىن ئانچە زېرىكىش ھېس قىلمايدىغان ئوخشايدۇ. ئۇ بوتكىدا ئاندا ـ ساندىلا قوناتتى، دېيەرلىك ھەممە چاغ ئۈيۈر بىلەن بىللە يۈرەتتى ياكى كۆلنىڭ قېشىدا بولاتتى. ئۇ ياۋايى ھايۋانلاردەك ھايات كەچۈرەتتى، ئۆزىگە ـ ئۆزى ئووۋ بىلەن تاماق تاپاتتى ۋە ئۆمۈربويى مۇشۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغان ئادەمدەكلاتاماقنى ئىنتايىن ماھىرلىق بىلەن ئېتىپ يەيتتى. بىر كۈنى مىشكا ئۇنىڭ ئاتىنىڭ قىلىدىن قارماق ياسىغى ئېشىۋاتقانلىغىنى كۆردى. مىشكا بۇ ئىشقا قىزىقىپ سورىدى:

— بۇنى نېمىگە ئېشىۋاتىسەن؟

— بېلىق تۇتۇشقا.

— نەدە بېلىق بار؟

— كۆلدە. تاباندا بېلىغى بار.

— قۇرۇت بىلەن تۇتامسەن؟

— نان بىلەنمۇ تۇتىمەن، قۇرۇت بىلەنمۇ.

— سۇدا پىشۇرامسەن؟

— ئاپتاپقا قاقلاپ، يەۋېرىمەن. مانا، يەپ باقامسەن،— ئۇ. شالۋۇرىنىڭ يانچۇعىدىن قافلانغان بېلىقنى ئېلىپ ئوچۇق چىراي بىلەن مىشكىغا سۇندى.

يەنە بىر كۈنى مىشكا يېلقىلىرىنى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ، توزاققا چۈشكەن بەزگالداقنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئۈستىلىق بىلەن ياسالغان بەزگالداقنىڭ قورچىغى بولۇپ، قېلىن ئۆسكەن ئوتنىڭ ئىچىدە كىچىككىنە قوزۇقىقا باغلانغان توزاق ماھىرلىق بىلەن يوشۇرۇپ قويۇلغان ئىدى. سولداتوف بەزگالداقنى شۇ كۈنلا كەچتە يەرنى ئويۇپ ياسۇالغان ئوچاقتىكى كۈل بىلەن كۆمۈپ قويغان چوغنىڭ ئۈستىدە پىشۇردى. مىشكىنىمۇ كەچكى تاماقتا چاقىردى. گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇرغان گۆشنى قولى بىلەن پارچىلاپ تۇرۇپ ئۆتۈنۈش قىلدى:

— كېيىنكى قېتىمدا توزاققا تەگمە، جۇمۇ، ئۇنداق بولمىغانىدا، مېنىڭ ئىشىمنى بۇزۇپ قويىسەن.

— سەن بۇ يەرگە قانداق بولۇپ كېلىپ قالغان ئىدىڭ؟— دەپ سورىدى مىشكا.

— بالا — چاقامنى باقمەن دەپ.

سولداتوف بىردەم ئۇنچىقماي، تۇيۇقسىز سوراپ قالدى:

— ماڭا قارا، باللار سېنى قىزىللارنىڭ ئادىمى دېيىشىدۇ، راستمۇ شۇ گەپ؟

مۇنداق سوئالنى كۈتمىگەن كوشۇۋي ھولۇقۇپ قالدى.

— ياق... ھەي، نېمە دېسەم بولار... ئەسلىدە شۇلارنىڭ قېشىغا كېتەي دېگەن ئىدىم... تۇتۇۋالدى...

— نىمىشقا كەتمەكچى بولغان ئىدىڭ؟ نىمە تاپالمىدىڭ؟— دەپ ئاستا سورىدى سولداتوف كۆزلىرى جىددى تۇس ئېلىپ، ئاغزىدىكى گۆشنى ئالدىرىماي چاينايپ تۇرۇپ.

بۇلار ئوتنىڭ يېنىدا قۇرغاق ساينىڭ قىرى ئۈستىدە ئولتۇرۇشاتتى، تىزەكنىڭ تۈتۈنى پەسكىرايپ، كۈلنىڭ ئاستىدىن چوغ ۋىلىلداپ تۇراتتى. ئارقا تەرەپتە، تۈن قۇرغاق ئىللىق ھاۋا بىلەن نەپەس ئېلىپ، سولۇپ بېرىۋاتقان ئەمەننىڭ پۇرىغىنى تارقىتاتتى. ئۇچار يۇلتۇزلارقاپ - قارا ئاسماننىڭ باغرىنى يول - يول تىلىپ ئۆتتى. شۇ يۇلتۇزلاردىن بىرسى ئېغىپ چۈشكەندە، ئۇزاققىچە يۇرۇپ، خۇددى ئاتنىڭ ساغرىسىغا قامچا تەككەندەك تۇكلۈك ئىز قالدۇردى.

مىشكا ئوتنىڭ يورۇغىدا ئالتۇندەك قىزىرىپ تۇرغان سولداتوفنىڭ يۈزىگە ئېھتىيات بىلەن تىكىلىپ قاراپ، جاۋاپ بەردى:

— ھەق - ھوقۇق تاپماقچى ئىدىم.

— كىمگە؟ — دەپ ئورنىدىن بىرچاپچىپ قويدى سولداتوف.

— خەلقگە.

— قانداق ھوقۇق؟ قېنى ئېيتىپ باققىنا.

سولداتوفنىڭ ئاۋازى پەسەيىپ، بىرئاز قۇۋلىشىپ قالدى. مىشكا بىر دەقىقە ئىككىلىنىپ قالدى، سولداتوف ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ يۈز ئېپادىسىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئوتنىڭ ئۈستىگە ئەتەي يېڭى تىزەكنى تاشلىغاندەك تۇيۇلدى. شۇنداقتىمۇ قەتئى قارارغا كېلىپ سۆز باشلىدى:

— ھەممە ئادەم تەڭ - باراۋەر بولۇش ھوقۇقى — مانا شۇنداق ھوقۇق! پان - پومىششىكخوجايىنىمۇ، قوللارمۇ بولماسلىق كېرەك. چۈشەندىڭمۇ؟ بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ، ئاخىر.

— سېنىڭچە، كادېتلار غەلىبە قىلماسمۇ؟

— ئەلۋەتتە غەلىبە قىلالمايدۇ.

— دېمەك، سېنىڭ خالايدىغىنىڭ شۇ ئىكەن - دە...، — سولداتوف بىر تىنىۋېلىپ، چاچراپ ئورنىدىن تۇردى، — سەن، ئىتنىڭ بالىسى، كازاكلارنى جوھۇتلارغا قۇل قىلىپ بېرمەكچى ئىكەنسەن - دە؟! — دېدى ئاچچىق بىلەن ۋاقىراپ، — سەن... چىشلىرىڭنى... سەن نېمىلەر بىلەن قۇرۇتماقچىمۇ؟! ھەئە، شۇنداق ئىكەن - دە!... دالىدا جېھۇتلار ئۆز غايىرىكىسىنى قۇرسۇن دەمسەن؟ بىلەن ئۆز يەرلىرىمىزدىن ئايرىماقچىمۇ؟!

مىشكا ھاڭ - تاڭ بولۇپ، ئاستا ئورنىدىن تۇردى. سولداتوف ئۇنى ئۇرماقچى بولغاندەك تۇيۇلۇپ كەنتى، شۇڭا ئۆزىنى چەتكە ئالدى، سولداتوف، مىشكىنىڭ قورقۇپ ئارقىغا چېكىنگەنلىگىنى كۆرۈپ، غۇلچىنى يايدى. مىشكا ئۇنىڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان قولىنى شاپ قىلىپ تۇتۇۋالدى؛ بىلىگىدىن قىسىپ تۇرۇپ، ئايىماستىن چورتلا مەسلىھەت بەردى:

— تاغا، سەن بۇ ئىشىڭنى قوي، ئۇنداق بولمىغاندا. مەن ساڭا كۆرسىتىپ قويىمەن جۇمۇ فاندىق ئۇرۇشنى! سەن نېمە ۋاقىرايسەن؟

بۇلار قاراڭغۇدا بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى تۇرۇشاتتى. ئايىاق ئاستىدا تاپتالغان ئوت ئۆچۈپ قالدى؛ پەقەت بىر تەرەپكە يۇمۇلاپ كەتكەن تىزەكنىڭ چوغى قىزىرىپ تۇتەپ تۇراتتى. سولداتوف سول قولى بىلەن مىشكىنىڭ كۆينىگىنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇۋېلىپ، ئىڭىدىن ئۇستىگە كۆتەردى - دە، سول قولىنىبوشتىشقا ھەركەت قىلدى.

— ياقامدىن تۇتما! — دېدى مىشكا خىرىلداپ، كۆچلۈك بويىنىنى تولغاپ تۇرۇپ، — ياقامنى تۇتما دەۋاتسەن! ئۇرۇۋېۋ

تىمەن، ئاڭلىدىڭمۇ؟...

— يا - ا - اق، سەن... تاياق يەيسەن! — دىدى سولداتوف ھاسراپ.

مىشكا ئۇنىڭ قولىدىن بوشىنىپ چىقىپ، مەيدىسىدىن قاتتىق ئىتتىرىۋەتتى - دە، پەيلىنى بۇزۇپ، ئۇنى بىر مۇشت بىلەن يىقىتىپ تاشلاپ، توغرا كەلگەن يېرىگە ئۇرۇۋەتكۈسى كەلدى، تىترەپ تۇرۇپ كۆينىگىنى تۈزىتىشكە باشلىدى.

سولداتوف ئۇنىڭ قېشىغا يېقىن كەلمىدى. ئۇ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، ئاغزىغا كەلگەننى تىللاپ، ۋاقىراشقا باشلىدى:

— بېرىپ چاقىمەن!... نازارەتچىنىڭ قېشىغا ھازىرلا بارىمەن! مەن سېنى ئاپارغۇزۇۋاتىمەن!... زەھەرلىك يىلان! مەلئۇن!... بولشېۋىك!... سېنىمۇ پودتېلكوفقا ئوخشاش بىر تەرەپ قىلىش كېرەك! بوينۇڭغا سىرتماق سېلىپ، دەرەخنىڭ شېخىغا ئېسىش كېرەك!

«بۇكاساپەت بېرىپ چاقىدۇ... يالغان-ياۋداقلارنى ئېيتىدۇ... ئۇ يەردىكىلەر تۈرمىگە ئەۋەتىدۇ ... فۇرونتقا ھەرگىز ئەۋەتمەيدۇ — دېمەك، ئۆزىمىزنىڭكىلەرنىڭ قېشىغا قېچىپ ئۆتەلمەيدىغان بولدۇم، ئەمدى تۇتۇلغىشتىم!» مىشكىنىڭ بەدىنى مۇزلاپ كەتتى - دە، ئوي - پىكرى خۇددى دەريا تاشقىنىدا قىرغاقتىكى بىر چوڭقۇرچاققا چۈشۈپ قالغان بېلىقتا ئوخشاش بىر ھالغا چۈشۈپ، جان - جەھلى بىلەن چىقىش يولى ئىزلەيتتى، «ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتەي! ھازىرلا بوغۇپ ئۆلتۈرىمەن ... باشقا ئىلاجىم يوق... » مىشكىنىڭ ئوي - پىكرى مۇشۇ بىر دەملىك قارارغا بوي سۇنۇپ، ئۆزىنى ئاقلاشقا باغا ئىزلەيتتى: «مېنى ئۇرماقچى بولۇپ دۇەيلەپ كەلگەن ئىدى ... مەن ئۇنىڭ كىكىرتىگىدىن تۇتۇپ ... بايقىماستىن ... قېنىم قىزىغانلىقتىن ... دەيمەن.»

مشكا تىترەپ، سولداتوفقا قاراپ قەدەم باستى، ئەگەر شۇ تاپتا سولداتوف قاچقان بولسا، بۇلارنىڭ ئۈستىدە ئەجەل بىلەن قان گىرەلەشكەن بولاتتى. ئەمما سولداتوف قاچماستىن، ئاغزىنى بۇزۇپ، ۋاقىراپ تۇرۇۋەردى، شۇنىڭ بىلەن مشكىنىڭ غەزىۋى سۇ سەپكەندەك بېسىلىپ قالدى، پەقەت ئىككى پۇتى بوشىشىپ تىترەشكە باشلىدى ۋە دۇمبىسىدىن، قولتۇغىدىن تەر قۇيۇلدى.

— خوش، سەن توختاپ تۇر ... گېپىمنى ئاڭلاۋاتامسەن؟ سولداتوف، توختا، چوقان كۆتەرمە. ئالدى بىلەن ئۇرماقچى بولغان سەن ...

شۇنىڭ بىلەن مشكا ئۆزىنى كەمتەر تۇتۇپ، ئەپۇ سوراشقا باشلىدى، ئىگەكلىرى تىترەپ، كۆزلىرى مۆلدۈرلەپ كەتتى.

— دوستلارنىڭ ئارىسىدا نىمە ئىشلار ئۆتۈلمەيدۇ ... مەن ساڭا قول تەككۈزگىنىم يوققۇ ... سەن ئۇزەڭ كىكىرتىگىمدىن ئالدىڭ ... خوش، مەن ساڭا باشقا گەپلەرنى قىلغىنىم يوقۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئىسپاتلاش كېرەكمىكەن؟ ... رەنجىتكەن بولسام، ئەپۇ قىل ... ھەي خۇدا! ماقۇلمۇ؟

سولداتوف ۋاقىرىشىنى ئاستا ـ ئاستا پەسلىتىپ، جىمىپ قالدى. بىرئازدىن كېيىن ئۇ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، كوشۇوينىڭ تەرلەپ كەتكەن مۇزدەك قولىدىن ئۆزىنىڭ قولىنى بىرلا ئاجرىتىپ، مۇنداق دېدى:

— سەن يىلانغا ئوخشاش قۇيرۇق تولغىماقچىمۇسەن؟ ماقۇل، ئېيتمايمەن. ئەخمەقلىغىڭغا ئىچىم ئاغرىيدۇ ... سەن ئىككىنچى كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولما، سېنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق! سەن رەزىل ئادەم! سەن جوھۇتلارغا سېتىلغان، مەن مۇناداق پۇلغا سېتىلغان ئادەملەرگە رەھىم قىلمايمەن.

مشكا بوينىنى قىسىپ، بىچارە ھالەتتە قاراڭغۇدا كۆلۈمسىرەپ تۇردى. ئەمما سولداتوف ئۇنىڭ يۈز - چىرا-يىنى كۆرمەيتتى، شۇنىڭدەك مشكىنىڭ مۇشتىنى تۇڭۇپ، قېنى تېشىغا تېپىپ، ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتكەنلىگىنىمۇ كۆرمەيتتى.

ئۇلار ئەمدى بىرەر ئېغىز سۆز قىلماستىن ئايرىلىپ، ئۆز يولىغا مېڭىشتى. كوشۇوي يىلقىلىرىنى ئىزلەپ، ئېتىنى قەھ-رى بىلەن قامچىلاپ چاپتۇرۇپ كەتتى. شەرقتە چاقماق چېقىلىپ، ھاۋا گۈلدۈرلەشكە باشلىدى.

بۇ كېچە يىلقا مەيدانىدا بوران - چاپقۇن بولۇپ ئۆتتى. يېرىم كېچە بولغاندا، شامال دىمىقىپ قالغاندەك ماڭقىسىنى پىشىلدىتىپ، ئۇشقۇرتۇپ سوقۇشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قويۇق سالقىن ھاۋا بىلەن ئاچچىق چاڭ - توزاڭ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئىتىگىنى يېيىشقا باشلىدى.

ئاسمانىنى قارا بۇلۇت قاپلىدى. چاقماق چېقىلىپ، تاغنىڭ چوققىسىدەك باش كۆتىرىپ تۇرغان قارا بۇلۇتنىڭ باغرىنى تى-لىپ ئۆتتى - دە، ئارقىدىن يەر - جاھان ئۇزاققىچە سۈكۈناتقا چۆمدى، يىراق بىر يەردە خۇددى ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەندەك ھاۋا گۈلدۈرلىدى. پۈرچاقتەك چوڭ - چوڭ يامغۇر تاراسلاپ، گى-يالارنى يەنچىشكە باشلىدى. 2 - قېتىم دائىرە شەكلىدە چېقىلى-غان چاقماقنىڭ يورۇغىدا كوشۇوي، كۆل رەڭ، چەتلىرى كۆمۈردەك قاپ - قارا، قورقۇنچلۇق بۇلۇتنى ۋە شۇ بۇلۇتنىڭ ئاستىدا يېيى-لىپ تۇرغان يەردە بىر جايغا توپلىشىۋالغان ئاتلارنى كۆردى. گۈلدۈرماما دەھشەتلىك كۈچ بىلەن ياڭرىدى - دە، چاقماق شىد-دەت بىلەن يەرگە قاراپ ماڭدى. يەنە بىر قېتىم ھاۋا گۈلدۈرى-لىگەندە، بۇلۇتنىڭ باغرىدىن يامغۇر چىلەكلەپ قۇيغاندەك تۆ-كۈلۈشكە باشلىدى، دالا غودۇكشىپ زارلانغىلى تۇردى، قۇيۇن

كوشـــۇوينىڭ ھۆل شەپكىسىنى بېشىدىن ئۇچۇرۇپ كەتتى، ئۆزىنى بىر كۈچ بىلەن ئىگەرنىڭ قېشىغا پۈكلەپ قويدى. بىرەر مـــنۇت تىمتاسچىلىق ھۆكۈم سۈرگەندىن كېيىن، ئاسماندا يـــەنە ۋال ـ ۋۇل چاقماق چېقىپ تېخىمۇ قاپ ـ قارا ئىغۇچىلىق بولۇپ كەتتى. كېيىنكى قېتىم شۇنداق قاتتىق ھاۋا گۈلدۈرلىدىكى، ئۇنىڭ يانـ رىشـــىدىن كـــوشـــۇوينىڭ ئېتى زوڭ ئولتۇرۇپ قـــېلىپ، ئـــالدى پۈتلىرى ئاسمانغا تىك كۆتىرىلىپ قالدى. ئۇ يەردىكى ئـــاتلارمۇ ئۆز جايىدا دۈپۈرلەشكە باشلىدى. كـــوشـــۇوي ئېتىنىڭ تىزگىنىنى بار كۈچى بىلەن تـــارتىپ تـــۇرۇپ، ئاتلارنى تېتىكلەشتۈرمەكچى بولۇپ:

ـــ توختا!... تىر ـ ر ـ ر!...، ـــ دەپ ۋاقىرىدى.

بۇلۇتنىڭ قىر چوققىلىرى بويلاپ داۋاملىق سىپلاپ‌تۇرغان چاقماقنىڭ ئەگرى ـ بۈگرى ئاپپاق يورۇغىدا كوشـــۇوي ئـــۆزىگە قاراپ چېپىپ كېلىۋاتقان ئۈيۈرنى كۆردى. ئاتلار تۈمشۇقلىرىنى دېيەرلىك يـــەرگە تەككۈزۈپ، تومتاراقاي قۇتۇرغاندەك تېز چېپىپ كـــېلىۋاتـــاتتى. لوپـــۇلداپ تـــۇرغان بـــۇرۇن تـــۆشۈكلىرى خارلـــداپ ھاۋانى سۈمۈرەتتى، تاقىلانمىغان تۇياقلىرى نەم يـــەر ئۈســـتىدە توكۇر ـ تـــوكۇر ئـــاۋاز چىقىراتتى. بـــاخار، ئـــەڭ ئـــالدىدا ئىنتايىن تېز سۈرئەت بىلەن كېلىۋاتاتتى. كوشـــۇوي ئېتىنىڭ بېشـــىنى بىر تەرەپكە شارتلا بۇراپ، يانغا ئۆتۈۋالدى. ئاتلارمۇ غۇيۇلـــداپ ئۆتۈپ، يېقىنلا يەردە توختاپ قېلىشتى. كوشـــۇوي، گۈلدۈرـــماسدىن قورقۇپ سارىسىمگە چۈشكەن ئاتلارنىڭ بايىقى ئۆزىنىڭ ۋاقىرىشىغا قاراپ چېپىپ كەلگەنلىگىنى بىلمەيتتى، شۇڭلاشقا ئۇ، يەنە بىر قېتىم قاتتىقراق ۋاقىردى:

ـــ توختاڭلار! بەس!

شۇنىڭ بىلەن سان ـ سانا‌قسىز دۈپۈرلىگەن ئات تۇياقلىرى

ئەمدى قاراڭغۇدا ــ مشكىنىڭ ئۈستىگە بېسىپ كېلىشكە باشلىدى. ئەرۋاھى ئۇچۇپ دەھشەتكە چۈشكەن كوشۇوي بايتىلىنىڭ ماڭلىيىغا قامچا بىلەن سالدى، ئەمما بىر چەتكە ئۆتۈۋېلىشنا ئولگۈرەلمىدى. شۇ ئاردا ئەقلى ـ ھۇشىنى يوقاتقان بىر ئات كۆكرىگى بىلەن ئۇنىڭ بايتىلىنىڭ ساغرىسىغا سوقۇلۇپ كەتتى ـ ده. كوشۇوي خوددى پالاخمان بىلەن ئېتىلغاندەك ئىگەرنىڭ ئۈستىدىن ئۇچۇپ چۈشتى. ئۇ پەقەت بىر مۆجزە بىلەنلا ساق قالـ دى: يىلقىلارنىڭ ئاساسىي كۆپچىلىگى ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن ئۆتۈپ كەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن دەسسىلىپ كەتمىدى، پەقەت بىر بايتال تۆيىغى بىلەن مشكىنىڭ ئوڭ فولىنى پاتقاقتا پاتۇرۇۋەتتى. مشكا ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئىمكان قەدەر تېچلىق ساقلاشقا تىرىشىپ، ئاۋايلاپ يان تەرەپكە ئۆتۈۋالدى. ئۇ، يىلقىلارنىڭ يەنە بېسىپ كېلىشى ئۈچۈن ۋاقىراشنى كۈتۈپ يېقىنلا يەردە تۇرغانلىغىنى، ياخارنىڭ ئالايىتەن خارتىلداۋاتقانلىغىنى ئاڭلىدى. كوشۇوي بوتكىغا پەقەت تاڭ يورۇش ئالدىدىلا كەلدى.

4

15 ـ ماي كۈنى دوننىڭ ئەڭ ئۇلۇغ قوشۇنىنىڭ ئاتامانى كىراسنوف، ئۆز سەپىرىدە مۇدىرلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى، تاشقى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى گېنېرال مايور ئافرىقان بوگايېۋىسكىنى، دون ئارمىيىسىنىڭ باش كۇارتىرمېيىستىرى* پولكوۋـ

* كۇارتىرمېيىستىر ــ ئارمىيىدە ئۆي ـ جاي ۋە ئوزۇق ـ تۆلۈك تەمىنات ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئوفىتسېر ــ ت.

نىڭ كىسلوفنى ۋە كۈبان ھەربى رايونىنىڭ ئاتامانى فىلىمو-
نوفنى ئۆزىگە ھەمراھلىپ، پاراخوت بىلەن مانچىسكايا كەنىگە كەلدى.

دون بىلەن كۈبان تۈپرىغىنىڭ خوجايىنلىرى كىمە سەھە-
نىسىدە تۇرۇپ، پاراخوتنىڭ پىرىستانغا كىلىپ توختىغانلىغىغا،
ماتروسلارنىڭ ئالدىرىشىپ يۈرگەنلىگىگە ۋە زەڭگەر دولقۇنلارنىڭ
پاراخوت يېنىدىكى كۆۋرۈكتىن ساپچىپ فاياناپ تۇرغان-
لىغىغا زېرىكىشلىك قىياپەتتە قاراپ تۇرۇشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن
بۇلار قىرغاققا چىقىشتى، پىرىستانغا يىغىلغان خالايىقنىڭ مىڭ-
مىگلىغان كۆزلىرى ئۇلارغا تىكىلگەن ئىدى.

ئاسمان، ئۇپۇق، كۈندۈز كۈنى، نەپىس ھىلھىلى پەردىدەك
ئۇچۇپ تۇرغان سەرئاپ ــ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆپ - كۆك.
دون دەريا سىنىڭ ئۆزىمۇ خۇددى ھاي - ھاي ئەينەكتەك، بۇلۇت-
نىڭ قارلىق چوققىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ. ئۆزىگە خاس بول-
مىغان ھاۋارەڭ تۈس ئالغان ئىدى.

شامال بىلەن ئاپتاپ ئارىلىشىپ، فاغجىراپ كەتكەن شور-
تاڭ تۈپراقنىڭ ۋە بۇلتۇرقى چىرىگەن گىيالارنىڭ پۈرىغىنى تار-
قىتاتتى. خالايىق مەيدە - چۈيدە پاراڭ بىلەن گۈرۈڭلىشاتتى.
يەرلىك ھاكىمىيەت كىشىلىرى كۈتۈۋالغان گېنېرالار مەشق مەي-
دانىغا قاراپ يول ئالدى.

بىر سائەتتىن كېيىن كەنت ئاتامىنىڭ ئۆيىدە دون
ھۆكۈمىتى بىلەن پىدائىلارنىڭ ئارمىيىسى* ۋەكىللىرىنىڭ كې-

* پىدائىلار ئارمىيىسى ــ گىراژدانلارئۈرۈشى ۋاقتىدا رۇسىيىنىڭ جەنۇ-
بىدىكى ئەكسىلئىنقىلاپنىڭ زەربىدار كۈچى. ئەڭ دەسلەپتە بۇ ئارمىيە
ئىنقىلاپقا قارشى پىدائىلار ــ ئاق ئوفىتسېرلەر، يۇنكېرلەر، ئەكسى-
يەتچى روھتىكى ئىستودېنتلار، كازاكلارنىڭ ھەربى ئاشلىقلىرىدىن
مەيدانغا كەلگەن ئىدى، كېيىنرەك، مەجبورى سەپەرۋەرلىك يولى بىلەن
سانى كۆپەيتىلگەن ــ ت.

گەش مەجلىسى باشلاندى. پىدائىلار ئارمىيىسىدىن گېنېرال دېنىكىن بىلەن گېنېرال ئالېكسىيېۋ كەلگەن بولۇپ، بىللە كەلگەنلەر ئىچىدە يەنە ئارمىيە شتاۋىنىڭ باشلىغى گېنېرال رومانوۋىسكى، پولكوۋنىك رەسنەنسكى ۋە پولكوۋنىك ئېۋالد بار ئىدى.

بۇ ئۇچرىشىشنىڭ ھاۋاسى سوغاق ئىدى. كىراسنوف يۇقۇرى مەرتىۋىسىنى نامايەن قىلىپ، ئۆزىنى سالماق تۇتتى. ئالېكسىيېۋ مەجلىس قاتناشچىلىرى بىلەن تېچلىق سوراشقاندىن كېيىن، شىرە يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى؛ ئۇ سالپىيىپ تۇرغان ئىككى مەكىزىگە قۇرغاق ئاپپاق قوللىرىنى تىرەپ، ھېچ ئىش بىلەن ئالاقىسى يوق كىشىدەك كۆزىنى يۇمدى. ئاپتوموبىلدا يۈرگەندە تولا چايقىلىپ كەيپى كەتكەن ئىدى. ئۇ قېرىلىقتىن ھەمدە باشتىن كەچۈرگەن ئىزتىراپلىرىدىن چىرايى سولغۇن كۆرۈنەتتى. لەۋلىرى قۇرۇپ ئېچىنىشلىق ھالدا پەسكە ساڭگىلاپ قالغان، كۆكسىپ كەتكەن ئىككى قاپىغىنى ئىنچىكە قان تومۇرچىلار توردەك قاپلىغان بولۇپ، ئىششىق ھەم ئېغىرلىشىپ قالغان. يەلپۈگۈچتەك قاتار ئۇششاق قورۇقلار ئىككى چىكسىگىچە يېيىلغان. يۈزىنىڭ بوشاك تېرىسىنى مەھكەم قىسىپ تۇرغان بارماقلىرىنىڭ ئۇچى قېرىلىقتىن سارغايغان، قىسقا قىرقىلغان چېچىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ تۇراتتى،پولكوۋنىك رەسنەنسكى تاراقلاپ تۇرغان خەرىتىنى شىرەنىڭ ئۈستىگە ئاۋايلاپ يايدى، ئۇنىڭغا كىسلوۋى يارەملەشتى، رومانوۋىسكى چىمچىلىغىنىڭ تىرنىغى بىلەن خەرىتىنىڭ بىر بۇرجىگىنى بېسىپ، شۇلارنىڭ يېنىدا تۇراتتى. بوگايېۋىسكى پاكار دەرىزە تەكچىسىگە يۆلىنىپ، ئالېكسىيېۋنىڭ ئىنتايىن ھارغىن يۈزىگە ئىچ ئاغرىتقاندەك تازا سەپسېلىپ

قارىغان ئىدى، بۇ ئادەمنىڭ يۈزى گېپىس ماسكىسىدەك ئاقىرىپ كېتىپتۇ. «نىمە دېگەن قېرىپ كەتكەن! دەھشەت قېرىپ كېتىپ تۇ!» — دېدى ئۆز ئىچىدە بوگايبۇسكى. بادام قاپاق نەم كۆز-لىرىنى ئالىكسىيېۋدىن ئۈزمەي، مەجلىس قاتناشچىلىرى تېخى شىرە بېنىغا ئولتۇرۇپ بولماستىلا دېنىكىن، كىراسنوفقا قاراپ، ھايا جانلانغان ھالدا كەسكىن تەلەپپۇز بىلەن سۆز باشلىدى:

— مەجلىس ئېچىلىشتىن بۇرۇن، مەن سىزگە ئۇقتۇرۇپ قويۇشۇم كېرەككى ، سىز باتاينىسكىنى ئېگەللەش ئۈچۈن بىرىلگەن يازما بۇيرۇقتا، سىزلەرنىڭ ئوك تەرەپتىكى كولوننىدا بىر نېمىس باتالىيونى ۋە بىر توپچى باتارىيىسى ئۇرۇش ئىلىپ بارماقتا دەپسىز، بۇ ئەھۋال بىزنى ئىنتايىن ھەيران قالدۇرماقتا. ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، بۇنداق ھەمكارلىقنىڭ پاكىتى ھېنى تولىمۇ ئەجەپلەندۇرمەكتە. ھېنىڭ بىلىۋېلىشىمغا ، ئۇخسەتقىلىسىز، سىز ۋەتەننىڭ دۈشمەنلىرى بىلەن — مەنپۇر دۈشمەنلىرى بىلەن! — ئالاقە ئورنىتىپ، ئۇلارنىڭ ياردىمىدىن پايدىلانماندا، نىمىگە ئەمەل قىلدىڭلار؟ ... ئىتتىپاقداشلارنىڭ بىزنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەشكە تەييار ئىكەنلىگىدىن، ئەلۋەتتە، سىزلەرنىڭ خەۋىرىڭىزلار بار. پىدائىلار ئارمىيىسى نېمىسلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىشنى رۇسىيىنى قايتا تىكلەش ئىشىغا خائىنلىق دەپ باھالايدۇ. دون ھۆكۈمىتىنىڭ قىلمىشلىرى كەلگۈسى ئىتتىپاقداشلىرى ئالدىسىدىمۇ ئەنە شۇنداق باھاغا ئىگە بولماقتا. بۇنى چۈشەنىدۇرۇپ بېرىشىڭىزنى سورايمەن.

دېنىكىن غەزەپ بىلەن قاشلىرىنى ئۈچۈرۈپ جاۋاپ كۈتتى.

كىراسنوف، سەۋرى ـ تاقەت ۋە ئۆزىگە خاس سىپايىلىگى

ئارقىسىدىلا تاشقى كۆرۈنۈشتىكى خاتىرجەملىكىنى ساقلاپ قالالـ
دى؛ شۇنداقتىمۇ ھەر ھالدا فەھرى ـ ئەزىزى ئۇستۇنلۇك قىلدى؛
كۆمۈشتەك ئاقارغان بۇرۇتى ئاستىدا ئاغزى ئـەسەبىلەرچە پىر ـ
پىر نىترەپ، قىيسىيىپ كەتتى. شۇنداق بولسىمۇ كىراسنوف نا ـ
ھايىتى خاتىرجەم ۋە تولىمۇ ئەدەپلىك جاۋاپ بەردى:

ـ پۈتۈن ئىشنىڭ تەقدىرى خەرىتىگە قويۇلغان چاغدا،
بۇرۇنقى دۈشمەنلەرنىڭ يارىدىمىدىنمۇ بىرگىنىشكە تـوغرا كەلـ
مەيدۇ. ئۇندىن كېيىن، ئۇمۇمەن دون ھۆكۈمىتى ـ ھېچكىمنىڭ
ھامىلىسىدا بولمىغان، بەش مىليون سۇۋېرېن ھوقۇقلۇق ھۆكۈمـ
تى مۇستەقىل ھەركەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. بـۇ ھىل ھەركەت
ئۆزىنى قوغداشقا چاقىرىلغان كازاك ئاممىسىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە
ئۇيغۇن.

مۇشۇ سۆزلەر ئېيتىلغاندا، ئـالېكسېيۇ كـۆزىنى ئاچتى ـ
دە، تازا كۆچىنىپ، دەققەت بىلەن قۇلاق سېلىشقا تىـرىشقاندەك
بولدى. كىراسنوف كامان شەكلىدە قويۇلغان بـۇرۇتىنى ئەسەبـ
لەرچە تولغاپ ئولتۇرغان بوگايېۋىسكىغا قاراپ قـويۇپ، سۆزىنى
داۋاملاشتۇردى:

ـ سىزنىڭ مۇلاھىزىڭىزدە، جانابى ئالىلىرى، مـۇنداقچە
ئېيتقاندا، ئەخلاقسىز ھائىدە مۇقامى ئۇستۇنلۇك قىلمۇاتىدۇ. سىز
بىزنىڭ ھەققىمىزدە گويا رۇسىيە ئىشىغا، ئىتتىپاقداشلارغا خائىنـ
لىق قىلدى، دېگەن مەزمۇندا بىر مۇنچە مەسئۇلىيەتلىك سۆزلەرنى
قىلدىڭىز... ئەمما پىدائىلار ئارمىيىسى بىزدىن ئالغان سىنارەتـ
لەرنى بىزگە نېمىسلاز سېتىپ بەرگەنلىگى، مېنىڭ پـەرىزىمچە،
سىزگە مەلۇم پاكىت بولسا كېرەك؟...

ـ ماھىيەتى بىر ـ بىرىدىن چوڭقۇر پەرق قىلىدىغانلىقىنى سىلەر ـ

ئى ئېنىق ئاجرىتىپ سۆزلىشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمەن! سىزلەرنىڭ ئوق ـ دورىلارنى بىمىسلاردىن قايسى يول بىلەن ئالغانلىقىڭىزلار بىلەن مېنىڭ كارىم يوق، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ يارىدىمىدىن پايدىلىنىش دېگەن بۇ قانداق سۆز؟! ... ــ دېمىسىمۇ ئاچچىقى بىلەن ئىككى مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى.

كىراسنوف سۆزىنى ئايالاشتۇرۇپ كېلىپ، گەپ ئارىسىدا ئۆزىنىڭ ئاۋستىرىيە ـ گېرمان فۇرونتىدا دېمىسىمۇ كۆرگەن بۇرۇنقى بىرىگادا گېنېرالى ئەمەسلىكىنى ئەپلەپ تۇرۇپ، ئەمما كەسكىن تۇردە ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇپ قويدى.

دېمىسىمۇ، كىراسنوفنىڭ سۆزىدىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن ئەپسىز جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، ئاقىلانىلىك بىلەن گەپنى دون ئارمىيىسى بىلەن پىدائىلار ئارمىيىسىنى بىرلەشتۇرۇش ۋە شۇ بىرلەشكەن ئارمىيىگە بىرلەشمە قوماندانلىق بەرپا قىلىش مەسىلىسىگە يۆتكىدى. لېكىن بۇنىڭدىن بۇرۇن يۈز بەرگەن ماجرالار، ماھىيەتتە، بۇندىن كېيىنكى بۇلار ئارىسىدا توختاۋسىز كەسكىن لىشىپ بارىدىغان مۇناسىۋەتنىڭ باشلىنىشى بولدى، بۇ مۇناسىۋەت كىراسنوف ھاكىمىيەتتىن ئايرىلغان پەيتكە كەلگەندە چورتلا ئۆزۈلگەن ئىدى.

كىراسنوف تۇغرىدىن ـ توغرا ھاۋاپ بېرىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، بۇنىڭ ئۇرنىغا تىسارتىسنىغا بىرلىكتە يۈرۈش قىلىش تەكلىۋىنى بەردى، بۇنىڭدىكى مەقسىدى: بىرىنچىدىن، ئەڭ چوڭ ئىستراتېگىيىلىك مەركەزنى قولغا كەلتۈرۈش؛ ئىككىنچىدىن، ئاشۇ مەركەزنى قولدا تۇتۇپ تۇرۇپ، ئورال كازاكلىرى بىلەن بىرلىشىش ئىدى.

قىسقىچە مۇنداق گەپ ـ سۆز بولدى:

— ... تسارتسننىڭ بىز ئۇچۇن ئىنتايىن زور ئەھمىيىتى بارلىغىنى سىزگە ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

— پىدائىلار ئارمىيىسى نېمىسلار بىلەن ئۇچرىشىشى مۇمكىن. تسارتسىنغا مەن بارمايمەن. ئالدى بىلەن مەن كۆبانلىقلارنى ئازات قىلىشىم كېرەك.

— دۇرۇس، ھەر ھالدا تسارتسىننى ئېلىش ئەڭ ئاسان ئەمەس ئەزىپە. دون ھەربىي ھۆكۈمىتى جانابى ئالىلىرىدىن ئىلتىماس قىلىشنى ماڭا تاپشۇرغان ئىدى.

— يەنە بىر قېتىم ئېيتىپ قويايكى، مەن كۆبانلىقلارنى تاشلاپ قويالمايمەن.

— تسارتسىنغا ھۇجۇم قىلىش شارائىتىدىلا بىرلەشمە قوماندانلىقنى قۇرۇش نوقتىسى سۆز ئېچىش مۇمكىن.

ئالېكسېيېۋ ياقتۇرمىغاندەك لېۋىنى چىشلىدى.

— بۇ ئەھمەلگە ئاشمايدىغان‌پىكىر! بولشېۋىكلەردىن ئۈزۈل ـ كېسىل نازىلانمىغان ئوبلاست چېگرىسىدىن چىقىپ، كۆبانلىقلار تسارتسىنغا بارمايدۇ، پىدائىلار ئارمىيىسىدە بولسا 2,500 مىلتىقلىق ئەسكەر بار. يەنە كېلىپ ئۇچىتىن بىر قىسمى سەپتىن چىققان — يارىدارلار ۋە ئاغرىقلار.

ئۇلار ئاددىغىنا چۈشلۈك تاماق ئۈستىدە خوشياقمىغاندەك ئانچە ئەھمىيىتى بولمىغان ئۇششاق ـ چۈششەك پاراڭلارنى سېلىشىپ ئولتۇردى، بىر پۈتۈمگە كېلىشەلمەيدىغانلىغى ئوچۇق ئىدى. پولكوۋنىك رەسنەنسكى گېنېرال ماركوف‌دىن بىر قىسىدىكى بىر كاللا كېسەرنىڭ يېرىم لەتىپە خاراكتېرىدىكى كۈلكىلىك بىر قەھرىمانلىق ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىر تەرەپتىن تاماق، بىر تەرەپتىن كۆڭۈللۈك ھېكايىنىڭ بىرلەشكەن

تەسىرى بىلەن جىددى كەيپىيات بارا - بارا تارقالغانىدەك بىلـ دى. ئەمما تاماقتىن كېيىن تاماكا چېكىشىپ، ھەرقايسىسى ئۆز خانىلىرىغا تارقالغان چاغدا، دېنىكىن، رومانوۋسكىنىڭ مۇرىسـ دىن تۆتۈپ، قىسىلغان ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن كىراسنوفنى كۆرـ سىتىپ تۇرۇپ پىچىرلىدى:

— بىر ئوبلاستنىڭ ناپالىيونى... ئەقىلسىز ئادەم، بىلەمسىز...

رومانوۋسكى كۈلۈمسىرەپ، دەرھاللا جاۋاپ بەردى:

— كېنەز بولغۇسى، ھەممىنى تەنھا ئىگەللىگۈسى كېلىدۇ... بىرىگادا گېنېرالى پادىشالىق ھاكىمىيەتنىڭ كەيپىنى سۈرىمەن دەيدۇ. مېنىڭچە، ئۇنىڭدا ھەزىل قىلىش تۇيغۇسىمۇ يوق...

ئاخىر بېرىپ، ئۇلار تولۇپ تاشقان دۇشمەنلىك ۋە ئۆچـ مەنلىك بىلەن تارقىلىشتى. شۇ كۈندىن تارتىپ پىدائىلار ئىارـ مىيىسى بىلەن دون ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت كەسكىن تۈردە يامانلىشىشقا قاراپ يۈز تۇتتى، بۇ يامانلىشىش ئىيۇن ئېيىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئەڭ يۇقۇرى چېكىگە يەتتى، چۈنكى بۇ چاغدا كىراسنوفنىڭ گېرمان ئىمپېراتورى ۋىلھېلىمگە يازغان خېتىنىڭ مەزمۇنى پىدائىلار ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىقىغا مەلۇم بولغان ئىدى. پىدائىلار ئارمىيىسىنىڭ نوۋوچېركاسسكىدا ئۇزاق ۋاقىت يېتىپ دەم ئالغان يارىدارلىرى كىراسنوفنىڭ ئاپتونوـ مىيىگە بولغان ئارزۇسىنى زاكلىق قىلىپ ۋە كازاكلارنىڭ كونا ئادەتلىرىنى قايتا تىكلەش ساھەسىدىكى ئاجىزلىغىدىن كۈلۈپ، ئۆز ئارىلىرىدا ئۇنى نەپرەت بىلەن «خوجايىن» دەپ ئاتاشتى، دوننىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويسكوسىغا بولسا «ئەڭ شادىمان» ۋويـ يسكو دەپ ئات قويۇشتى. بۇنىڭغا جاۋابەن دوننىڭ ئىستىقلالـ

چىلىرى* ئۇلارغا «سەرگەردان مۇزىكانت»، «تېرىتوريىسى يوق ھۆكۈمدار» دەپ لەقەم قويغان ئىدى. پىدائىلار ئارمىيىسىنىڭ «ئۇلۇغلىرى» دىن بىرسى دون ھۆكۈمىتىنى زەھەرلىك تىل بىلەن: «نېمىسلارنىڭ كۆپىسىدە يېتىپ پۇل تاپىدىغان حالاپ» دىگەن. بۇ سۆزگە گېنېرال دېنىسوف: «ئەگەر دون ھۆكۈمىتى جالاپ بولسا، ئۇ چاغدا پىدائىلار ئارمىيىسى ئاشۇ جالاپنىڭ تەخسىسىنى يالاپ، جان باقىدىغان «مۇشۇك»». دەپ جاۋاپ قايتۇرغان.

بۇ جاۋاپ پىدائىلار ئارمىيىسىنىڭ دونغا بېقىنىپ قالغانلىغىغا كىنايە ئىدى، چۈنكى دون ھۆكۈمىتى گېرمانىيىدىن ئالغان قورال - ياراقلارنىڭ بىرئۈلۈشىنى پىدائىلار ئارمىيىسىگە بۆلۈپ بەرگەن ئىدى. پىدائىلار ئارمىيىسىنىڭ ئارقا سېپى ھېسابلانغان روستوف بىلەن نوۋوچېركاسسكى ئوفىتسېرلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن ئىدى. بۇلارنىڭ مەكتەبلىرى ئېلىپ - ساتارلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى، سان - ساناقسىز ئارقا سەپ ئىدارىلىرىدە خىزمەت قىلاتتى، ئۇرۇق - تۇققان، تونۇش - بىلىشلىرىنىڭ ئۆيىدە پانالىناتتى، بەزىلىرى يارىدار ئىكەنلىكى توغرىلىق ساختا ھۆججەتلەرگە ئىگە بولۇۋېلىپ، ھەربىي دوختۇرخانىلاردا ياتاتتى ... بۇلارنىڭ باتۇرراقلىرى ئۇرۇشتا ئۆلگەن ياكى كېزىكتىن، يارىدارلىقتىن قازاتاپقان، قالغانلىرى ئىنقىلاپ يىللىرىدا ئار - نومۇسىنى يوقاتقان بولۇپ، چىلبۆرىگە ئوخشاش ئارقا سەپكە يوشۇرۇنۇپ، بوران - چاپقۇنلۇق كۈنلەرنىڭ يۈزىدە ئەخلەت - چاۋا، يۇندا كۆپۈگىدەك لەيلەپ يۈرۈشتى. بۇلار نېخى تىگىلمىگەن،

* نۆز ۋاقتىدا ئوكرايىنانىڭ بۇرژۇئا مىللەتچىسى «ساموستىينىك» (ئىستىقلالچى) دەپ ئاتىلاتتى — ت.

ئۆز پېتىچە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ئوفىتسېر كادىرلىرى بولۇپ، بۇلارنى بىر زامانداجاللات چېرنېتسوفنىڭ ئۆزى رۇسىيىنى قوغداش چاقىرىغى ئاستىدا تېرى - پېرەڭ قىلغان، پاش قىلغان ۋە ئۇياتقا قويغان ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىگى ھەربى كېيىم كېيىۋالغان،بۇرۇنقى چاغدا «پىكىر قىلغۇچى زىيالى» دەپ ئاتالغانلارنىڭ ئەڭ ياماق بىر تۈرى ئىدى: بۇلار بولشېۋىكلەردىن قاچقان، ئاقلارغىمۇ قوشۇلمىغان، رۇسىيىنىڭ تەقدىرى توغرىلىق مۇنازىرىلىشىپ قويۇپ، ئاستا كۈن ئۆتكۈزەتتى، ئۇششاق بالىلىرىنىڭ ئوتىگە پۇل تېپىش بىلەن بولۇپ، ئۇرۇشنىڭ تۈگىشىنى ئىنتايىن ئارزۇ قىلاتتى.

بۇلار ئۇچۈن ھەممە بەربىر ئىدى — مەملىكەتنى كىم ئىدارە قىلامدۇ، نېمىسلارمۇ ياكى بولشېۋىكلەرمۇ — كىم ئىدارەقىلسا - قىلسۇن — ئىشقىلىپ سوقۇش تۈگىسە بولدى، دەيتتى.

ۋەقەلەر كۈندىن - كۈنگە جىددىلەشمەكتە ئىدى. سىبىرده چېخوسلوۋاكلارنىڭ ئەكسىلئىنقىلاۋىي توپىلىڭى،* ئوكرايىنادا— ماخنو**بىلەن نېمىسلار. كاۋكاز، مۇرمانسك ئاستراخان... پۈتۈن رۇسىيە ئوت چەمبىرىگى ئىچىدە قالغان ... پۈتۈن رۇسىيە—

* چېخوسلوۋاكلار توپىلىڭى — 1 - دۇنيا ئۇرۇشى ۋاقتىدا ئەسىرگە چۈشكەن چېخوسلوۋاك ھەربى قىسىملىرى 1918 - يىلى يازدا سوۋېت ھاكىمىيىتىگەقارشى توپىلاڭ كۆتەرگەن ئىدى.بۇ توپىلاڭ چەتئەل مودا-خىلىسچىلىرىنىڭكۆرسەتمىسى بويىچە ئۇيۇشتۇرۇلغان بولۇپ،مىنشېۋىكلەر بىلەن سوتسىيال ئىنقىلابچىلار ئاكتىپ قوللىغان (ئاپتورنىڭ ئىزاھى).

** ماخنونېستور — ئوكرايىنىدىكى ئەڭ چوڭ باندىتلار ئەترىدىنىڭ باشلىغى. ۋرانگېلنىڭ قوشۇنى تارمارقىلىنغاندىن كېيىن ماخنونىڭ باندىتلىرى جەنۇبىي ئوكرايىنىدا سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ ئاساسىي دۈشمىنى بولغان ئىدى.

چوڭ تەقسىملىنىش ئازاۋى ئىچىدە...

ئىيۇن ئېيىدا بىر مىش-مىش خەۋەر دون بويلاپ، شەرق شامىلىدەك كەڭ تارىلىشقا باشلىدى، گويا چېخوسلوۋاكلار گېرمان ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ۋولگىداشەرقىي فرونت قۇرۇش مەقسىدىدە ساراتوفنى، تىسارتسىننى ۋە ئاستراخاننى ئىشغال قىلىۋاتقان ئىمىش. ئوكرائىنىدا نېمىسلار، پىدائىلار ئارمىيىسى تۈمى ئاستىدا رېئىسىددىن كېلىۋاتقان ئوفىتسېرلەرنى چېگرىدىن كىرگۈزۈشكە ئۇنچىلىك رىغبەت كۆرسەتمىگەن.

«شەرقىي فرونت»نىڭ تەشكىل قىلىنىۋاتقانلىغى توغرىسىدىكى مىش-مىش خەۋەرلەر بىلەن تەشۋىشلەنگەن گېرمان قوماندانلىغى دونغا ئۆز ۋەكىللىرىنى ئەۋەتتى، 10-ئىيۇل كۈنى نوۋوچېركاسسكىغا گېرمان ئارمىيىسىنىڭ مايورلىرى — فون كوكېنخاۋزېن، فون ستېفانى ۋە فون شلەيىنتىس كەلدى.

بۇلارنى ئاتامان كىراسنوف شۇ كۈنلا ئۆز ساراىيىدا قوبۇل قىلدى، قوبۇل قىلىشقا گېنېرال بوگايېۋسكىمۇ قاتناشتى.

مايور كوكېنخاۋزېن، گېرمان قوماندانلىغىنىڭ بارلىق كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، ھەتتا قوراللىق ئارىلىشىشقىچە بېرىپ، بولشېۋىكلەرگە قارشى كۈرەشتە ۋە چېگرىلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە دوننىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويىسكوسىغا يارەم بېرىدىغانلىغىنى ئەسلىتىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئەگەر چېخوسلوۋاكلار نېمىسلارغا قارشى ئۇرۇش باشلايدىغان بولسا، دون ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا قانداق قارايدۇ، دەپ سورىدى. كىراسنوف ئۇنى ئىشەندۈرۈپ: كازاك خەلقى بىتەرەپلىك ساقلاشقا قەتئى رىئايە قىلىدۇ ۋە ئەلۋەتتە دوننى ئۇرۇش مەيدانى قىلىشقا رۇخسەت قىلمايدۇ، دېدى. مايور فونستېفانى ئاتامانىڭ جاۋاۋىنى

يازما شەكىلده بىكىتىپ بېرىش خاھىشىنى بىلدۈردى.

سۆھبەت شۇنىڭ بىلەن ئايا قىلاشتى، ئەتىسى كىراسنوف گېرمان ئىمپېراتورىغا تۆۋەندىكىچە خەت يازدى:

ئالى مەرتىۋىلىك ئىمپېراتور ۋە كورول ھەزرەتلىرى!

ئۇشبۇ خەتنى سۇنغۇچى، زىموۋايا كەنتىنىڭ ئاتامانى، دونىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويسكوسىنىڭ ئىمپېراتور ھەزرەتلىرى ساريىي ھوزۇرىدىكى ئەلچىسىنى ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرىنى مەن، دونىڭ ئاتامانى سىز ئىمپېراتور ئەلا ھەزرەتكە، ئۇلۇغ گېرمانىيەنىڭ قۇدرەتلىك پادىشاسىغا سالام بېرىش ۋە تۆۋەندىكىلەرنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىل قىلىپ تەيىنلىدىم:

شەۋكەتلىك دون كازاكلىرىنىڭ ئىككى ئاي داۋامىدا ئۆز ۋەتەنىنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن قەھرىمانانە ئېلىپ بارغان كۈرىشى، يېقىنقى ۋاقىتتا گېرمان خەلقىغە قېرىنداش بولغان بۇرلارنىڭ* ئەنگلىيەلىكلەرگە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرىشىگە ئوخشاش، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە فۇرونتلىرىدا تولۇق غەلبە قازاندى، جۈملىدىن ھازىر دونىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويسكوسى تۈپرىغىنىڭ ئوندىن توققۇز قىسمى ياۋايى قىزىل گۈۋاردىيە قاراقچىلىرىدىن ئازات قىلىندى. مەملىكەت ئىچىدىكى دۆلەت تەرتىۋى بۇزۇلۇپ كەتكەن ۋە تولۇق قانۇنچىلىق ئورنىتىلدى. سىز ئىمپېراتور ئەلا ھەزرەت ئەسكەرلىرىنىڭ دوستانە ياردىمى ئارقىسىدا ۋويسكونىڭ جەنۇبىدا تېچلىق بارلىققا كەلدى، مەن مەملىكەت ئىچىدە تەرتىپ ساقلاش ئۈچۈن، دۇشمەنلەرنىڭ سىرتتىن بولىدىغان ھۇجۇملىرىنى توساش ئۈچۈن كازاكلار كورپۇسىنى تەييارلاپ قويدۇم. يېڭىدىن مەيدانغا كەلگەن دون ۋويسكوسىنىڭ ياش دۆلەت ئورگانىزىمىغا بالغۇز ھايات كەچۈرۈش قىيىن، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ۋويسكو ئاستىراخان ۋە كۇبان ۋويسكوسىلىرىنىڭ ماشىلىقلىرى بولمىش پولكوۋنىك كېنەز ئۇندۇتوف ۋە پولـ

* بۇرلار — جەنۇبىي ئافرىقىدىكى ئاق تەنلىك خەلق.

كوۋنىك قىلمونوف بىلەن زىچ ئىتتىپاق تۈزدى، بۇنىڭدىن مەقسەت، ئاستىراخان ۋويىسكوسى بىلەن كۇبان ئوبلاستىنىڭ زىمىنلىرىنى ۋولگا شېۋكىلەردىن تازىلىغاندىن كېيىن، دونىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويىسكوسى دېگەن ئاستىراخان ۋويىسكوسى بىلەن ستاۋروپول ئۆلكىسىدىكى قالماقلاردىن، كۇبان ۋويىسكوسىنىڭ، شۇنىڭدەك شىمالىي كاۋكاز خەلقلىرىدىن قېدېراتسىيە بىرلىسىپى ئاساسىدا دۆلەت قۇرۇشنى بەرپا قىلىش ئىدى. مۇشۇ ئەللەرنىڭ ھەممىسى بۇ ئىشقا بىردەك رازى بولۇشتى، بۇ يېڭىدىن قۇرۇلماقچى بولغان دۆلەت دونىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويىسكوسىنىڭ تولۇق رازىلىغىنى ئىدى بولغان بولۇپ، ئۆز زىمىنلىرىنىڭ قان تۆكۈلىدىغان توقۇنۇشلار مەيدانىغا ئايلىنىپ قېلىشىغا يول قويماسلىققا ئەل باغلىدى ۋە تولۇق بىتەرەپ يول تۇتۇش مەجبۇرىيىتىنى ئۈستىگە ئالدى. سىز ئىمپېراتور ئەلا ھەزرەتلىرىنىڭ ساربىي ھوزۇرىدىكى بىزنىڭ زىموۋايا كەنتىنىڭ ئاتامانىنى مەن تۆۋەندىكىلەرنى ئىلتىماس قىلىشقا تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىل قىلدىم:

سىز ئىمپېراتور ھەزرەتلىرى دونىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويىسكوسىنىڭ مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىشنى ئىلتىماس قىلىش ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە كۇبان، ئاستىراخان، تېرېك ۋويىسكولىرىنىڭ ۋە شىمالىي كاۋكاز ئازات قىلىنغاندىن كېيىن — دون - كاۋكاز ئىتتىپاقى دېگەن نام ئاستىدا قۇرۇلىدىغان بارلىق قېدېراتسىيىنىڭ مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىش.

سىز ئىمپېراتور ئەلا ھەزرەتلىرىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ھەربىي رايونىنىڭ بۇرۇنقى جۇغراپىيە، ئېتنوگىرافىيە مقياسىدىكى چېگرىلىرىنى ئېتىراپ قىلىشنى ئىلتىماس قىلىش، ئوكرايىنا بىلەن دون ۋويىسكوسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تاگانروگ ۋە ئۇنىڭ ئوكرۇگى سەۋەبىدە پەيدا بولغان تالاش - تارتىشنى دون ۋويىسكوسىنىڭ پايدىسىغا ھەل قىلىشقا ياردەم قىلىشنى ئىلتىماس قىلىش، چۈنكى دون ۋويىسكوسى تاگانروگ ئوكرۇگىغا 500 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان ئىگىدارچىلىق قىلىپ كەلگەنلىكتە ھەمدە تاگانروگ ئوك

رؤگی دون ئوبلاستنىڭ تۈپ ئاساسى بولغان تەمۇتاركانىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ.

سىز ئەلاھەزرەتتىن ئىستىراتېگىيە جەھەتتىن مۇھىم بولغان كامىشىن، تىسارتسىن شەھەرلىرىنى، ساراتوف ئۆلكىسىنى ۋە ۋورونېژ شەھىرى بىلەن لىسكى، پوۋورىنو كەنتلىرىنى دون ۋويسكو-سىغا قوشۇش توغرىلىق، دون ۋويسكوسىنىڭ چېگرىسىنى زىموۋايا كەنتىدىكى خەرىتىدە كۆرسىتىلگەندەك قىلىپ سىزىش توغرىلىق يارەملىشىشنى ئىلتىماس قىلىش.

سىز ئەلا ھەزرەتتىن موسكۋادىكى سوۋېت ھاكىمىيەتلىرىگە بېسىم ئىشلىتىپ، ئۇلارنى ئۆز بۇيرۇغىڭىز بىلەن دونىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويسكوسىنىڭ چېگرىسىنى ۋە دون - كاۋكاز ئىتتىپاقىغا كىرگەن باشقا دۆلەتلەرنىڭ چېگرىلىرىنى قىزىل ئارمىيىنىڭ قاراقچى ئەترەتلىرىدىن تازىلاشقا مەجبۇر قىلىشىڭىزنى ھەمدە موسكۋا بىلەن دون ۋويسكوسى ئوتتۇرىسىدا نورمال تىنچلىق مۇناسىۋەتنى قايتا تىكلەشكە ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىش، بولشېۋىكلەرنىڭ باسقۇنچىلىغى سەۋەبىدىن دون ۋويسكوسى ئاھالىسى سودا - سانائەت جەھەتتە تارتقان بارلىق زىيان - چىقىملارنى سوۋېت رۇسىيىسى تۆلەپ بېرىشى كېرەك.

سىز ئىمپېراتور ئالى ھەزرەتتىن بىزنىڭ ياش دۆلىتىمىزگە توپ - زەمبىرەك، سىلتىق، ئوق - دورا ۋە ھەربىي ئىنژېنېرلىق ئەسلىھەلىرى يارەم قىلىشنى ئىلتىماس قىلىش، ئەگەر بۇ ئىشنى پايدىلىق دەپ تاپسىڭىز، دون ۋويسكوسى زىمىنىدا توپ-زەمبىرەك، سىلتىق، سىنارەت ۋە پاترون ياسايدىغان زاۋۇتلار قۇرۇشنى ئىلتىماس قىلىش.

دونىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويسكوسى ۋە دون - كاۋكاز ئىتتىپاقىدىكى باشقا دۆلەتلەر گېرمان ھەلقىنىڭ دوستانە يارەملىرىنى ئۇنتۇمايدۇ، كازاكلار 30 يىللىق ئۇرۇش ۋاقتىدا گېرمان ھەلقى بىلەن مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ جەڭگە قاتناشقان، دون پولكلىرى ۋاللېنشتەيىن ئارمىيىسى سەپلىرىدە بولغان، 1807 — 1813 يىل-

لىرى دون كازاكلىرى ئۆزىنىڭ ئاتامانى گىراف پىلاتوف بىلەن بىللە گىرمانىيىنىڭ ئازاتلىغى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان، ئەدىلىكتە، ئۇچ يىل ئالتە ئاي جەريانىدا پىرۇسىيە، گالتسىيە، بۇكوۋىنا، پولشا داللىرىدا ئېلىپ بېرىلغان قانلىق ئۇرۇشتا، كازاكلار بىلەن گىرمانلارئۆزئارا بىر - بىرلىرىدىن ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ باتۇرلۇغى ۋە ماتانەتلىگىنى ھۆرمەتلەشنى ئۈگەندى، ئەمدى بولسا بۇ ئىككى قوشۇن ئىككى ئالىجاناپ جەڭچىلەر سۈپىتىدە بىر - بىرىگە دوستلۇق قولىنى سوزۇپ، جانىجان دوستىنىڭ ئازاتلىغى ئۈچۈن بىرلىكتە كۈرەش قىلماقتا.

دوستىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋويىسكوسى سىز ئىمپېراتور ئالى ھەزرەتلىرىنىڭ كۆرسەتكەن ياردىمىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن خەلقئەرنىڭ جاھان سەقياسىدىكى كۆرىشى مەزگىلىدە تولۇق بىتەرەپلىك ساقلاشقا ۋە گېرمان خەلقىنىڭ دۈشمەن بولغان قورالىنى كۆچلەرنى ئۆز تېرىتورىيىسىگە كىرگۈزمەسلىككە مەجبۇرىيەت ئالدى. بۇنىڭغا ئاستىراخان ۋويىسكوسىنىڭ ئاتامانى كېنەز تۇندۇتوفمۇ، كۇبان ھۆكۈمىتىمۇ ۋە بىزگە قوشۇلغاندىن كېيىنكى دون - كاۋكاز ئىتتىپاقىنىڭ قالغان قىسىملىرىمۇ ئۆز رازىلىغىنى بېرىشتى.

ئەڭ ئۇلۇغ دون ۋويىسكوسى گېرمان ئىمپېرىيىسىگە يەرلىك ئاھالىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرىدىغانلىرىنىڭ سىرتىدىكى ئوشۇقچە ئوزۇق-تۆلۈكلەرنى، دانلىق ئاشلىق ۋەئۇنلارنى، كۆن-خۇروم تاۋارلىرى ۋە خام ئەشيا، يۇڭ، بېلىق تاۋارلىرى، ئۆسۈملۈك يېغى ۋە چارۋا يېغى، سېرىق ياغ ۋە سېرىق ياغدىن ئىشلەنگەن مەھسۇلات، تاماكا يىپراقلىرى ۋە مەھسۇلاتلىرى، قارامال ۋە يىلقىلار، ئۆزۈم ھارىغى ۋە باشقا باغۋەنچىلىك، دېخانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى توشۇپ كېتىشكە ئىمتىيازلىق ھوقۇق بېرىدۇ. بۇنىڭ بەدىلىگە گېرمان ئىمپېرىيىسى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، خىمىيە مەھسۇلاتلىرى، تېرە ئەيلەشكە ئىشلىتىلىدىغان خۇرۇلار، دۆلەت ئاقچىسى تەييارلايدىغان بۆلۈمنىڭ جابدۇق - جاھازلىرى بىلەن بۇنىڭغا لازىملىق

بولغان ئاتىرىيال زاپاسلىرىنى، موۇۋت، گەزمال، كۆن ـ خۇرۇم، خەمىيە، ئېكەر زاۋۇتلىرىنىڭ ۋە باشقا زاۋۇتلارنىڭ ئەسۋاپ ـ ئۈسكۈنىلىرىنى ھەمدە ئېنېكتىر تېخنىكىسىغا ئائىت جاھازلارنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، دونىنىڭ ئەڭ ئۇزۇن ۋويىسكوسى ھۆكۈمىتى دون سانائەت كارخانىلىرى بىلەن سودىسىغا سەرمايە سېلىش جەھەتتە، جۈملىدىن سۇ يوللىرى ۋە باشقا يوللارنى ئېچىش جەھەتتە گېرمانىيە سانائىتىگە ئالاھىدە ئىمتىياز بېرىدۇ.

زىچ ھەمكارلىق شەرتنامىسى ھەرئىككى تەرەپكە پايدىلىق، گېرمان ۋە كازاك جەڭگىۋار خەلقلىرىنىڭ ئومۇمى جەڭ مەيدانلىرىدا بىرلىكتە تۆككەن قانلىرى بىلەن يۇغۇرۇلغان دوستلۇق بىزنىڭ بارلىق دۈشمەنلىرىمىز بىلەن بولغان كۈرەشتە قۇدرەتلىك كۈچكە ئايلانماقتا.

سىزنىڭ پېراتور ئالى ھەزرەتكە ئۇشبۇ خەت بىلەن مۇراجەت قىلغۇچى ــ دىپلومات ئەمەس، خەلقارا ھوقۇقنىڭ ماھىر بىلىمدانىمۇئەمەس، بەلكى ئادالەتلىك ئۇرۇشتا گېرمان قورالىنىڭ كۈچىنى قەدىرلەشكە ئادەتلەنگەن ئەسكەرسولدات، شۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ قۇۋۇلۇق ـ شۆھلۇق ئىشلىتىلمەي، توغرىلائېيتىلغان سۆزلىرىمنى كەچۈرۈشىڭىزنى سورايمەن ۋە كۆڭلۈمنىڭ سەمىمى ئىكەنلىگىگە ئىشىنىشىڭىزنى ئۆتۈنىمەن.

«سىزنى ھۆرمەتلىگۈچى پېتىر كىراسنوف
دون ئاتامانى، گېنېرال مايور».

× ×

15 ـ ئىيۇلدا بۇخەت بۆلۈم باشلىقلىرىنىڭ كېڭىشىدە مۇھاكىمە قىلىندى، بۇخەتكە نىسبەتەن كۆپچىلىك ئىنتايىن ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ھالدا مۇئامىلىدە بولۇشتى، ھەتتا بوگايېۋسكى ۋەبىرقانچە ھۆكۈمەت ئەزالىرى ماقۇل كۆرۈشمىدى، شۇنىڭغا قا-

ۋىماستىن، كىراسنوف خەتنى ھايالسىزلا زىموۋايا كەنتىنىڭ بىر-لىندىكى ئاتامانى گېرتسوگ لىختېنبېرگسكىگە تاپشۇردى - دە، ئۆزى بۇئادەمبىلەن كىيىۋغىچە بىللە باردى، بۇ يەردىن گېنېرال چىرەچۇكىنىنى ھەمرا قىلىپ ئىككىسىنى گېرمانىيىگە يولغا سالدى.

خەت ئەۋەتىلىشتىن بۇرۇن تاشقى ئىشلار بۆلۈمىدە ماشىنكىدا ياستۇرۇلغان ئىدى (بۇ ئىشتىن بۇگايىۋىسكىمۇ بىخەۋەر ئەمەس ئىدى). ئۇنىڭ كۆچۈرمىلىرى قولدىن - قولغا ئۆتۈپ، كەڭ تارقىلىپكەتتى - دە، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا تېگىشلىك ئىزاھلار قوشۇلۇپ، كازاك ھەربى قىسىملىرى ئارىسىغا ۋە كەنتلەرگە يېيىلىشقا باشلىدى. خەت قۇدرەتلىك تەشۋىقات قورالىغا ئايلاندى. كىراسنوف نېمىسلارغا سېتىلدى، دېگەن سۆز بارغانسېرى ھەممە يەرگە پۇر كەتتى، ئالدىنقى سەپلەردە ئارازلىق دولقۇنلىرى كۆتىرىلىشكە باشلىدى.

دەل شۇچاغدا ئۇتۇقلار بىلەن روھلىنىپ، كېرىلىپ كەتكەن نېمىسلار رۇس گېنېرالى چېرەچۇكىنىنى پارتىزانلىق قېشىغا ئېلىپ باردى - دە، بۇيەردە چېرەچۇكىن نېمىسلار باش شتابىنىڭ ئەمەلدارلىرى بىلەن بىللە كىرۇپپادىكى ئېغىر زەمبىرەكلەر ئۇرۇشىنى، ئېنگېلىز - فرانسۇز ئەسكەرلىرىنىڭ تارمار قىلىنغانلىغىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ تۇردى.

5

مۇز يۇرۇشى ۋاقتىدا* يېۋگېنىي لىستىنىتسكى ئىككى قېتىم ياردارىبولدى: 1 ـ قېتىم ئۈست ـ لابىنسكايا كەنتىنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن بولغان جەڭدە؛ 2 ـ قېتىم يېكاتېرىنودارغا ھۇجۇم قىلىش ۋاقتىدا. ھەرئىككى قېتىمقى يارا ئېغىرغا ئالغۇچىلىگى يوق يېنىكلا ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ قايتىدىن سەپكە قايتىپ كەلدى. ئەمما پىدائىلار ئارمىيىسى نوۋوچېركاسسكى رايونىداقىسقا مۇددەتلىك دەم ئېلىشقا توختىغاندا، لىستىنىتسكى بىتاپلىق ھېس قىلىپ، ئىككى ھەپتىلىك دەم ئېلىشنىڭ ئېپىنى تاپتى ئۆيگە بەكمۇ بارغۇسى بولسىمۇ، يول يۇرۇش بىلەن ۋاقىتنى ئىسراپ قىلماي، نوۋوچېركاسسكىدا تۇرۇپ دەم ئېلىش قارارىغا كەلدى.

بىر ۋىزۇوتتا خىمەت قىلىدىغان ئىشدىشى روتمىستر گورچاكوفمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە دەم ئېلىشقا چىقتى. گورچاكوف مېنىڭ ئۆيۈمدە تۇرغىنى، دەپ تەكلىپ قىلدى:

ــ مېنىڭ بالام يوق، ئايالىم سېنى كۆرگەنگە خوشال بولىدۇ، مېنىڭ يازغان خەتلىرىمدىن سەن ئۇنىڭغا نوتۇش بولۇپ قالدىڭ.

يازنىڭ تازا ئىسسىق، ھاۋا ئوچۇق چۈش ۋاقتىدا ئۇلار

*مۇز يۇرۇشى ــ كورنىلوفچىلار ئۆزلىرىنىڭ روستوفتىن كۇبانغا چېكىنىشىنى مۇز يۇرۇشى دەپ ئاتىغان ئىدى.(ئەسلى ئىزاھ).

ۋوگزال بىنىدىكى كوچىلارنىڭ بىرىدە جايلاشقان پاكار بىر ئۆيـ
نىڭ قېشىغا كېلىپ توختاشتى.

ــ مۇنۇ مېنىڭ بۇرۇنقى قـەسىرىم، ــ دىدى قارا بۇرۇت، شادا پاچاق گورچاكوف، ئالدىراپ قەدەم تاشلاپ، لىستنىتسكىگە بىر ــ بىر قاراپ قويۇپ.

گورچاكوفنىڭ دۆمبەچـەك، سەل كۆكۈش قارا كـۆزلـىرى بەختىيار كـۆكۈل شاتلىغـىدىن ياشـلانغـان. گرېـكـنىـڭكىدەك گـۆشـلـۈك بۇرنـى تەبەسـسـۇمدىن تۆۋەنگە ئىگىلگەن ئىدى. ئۇ ماش رەڭ تار پاقالچاقلىق شىمنىڭ تىزلىگىنى شىرىقلىتىپ، چوڭ-چوڭ چامداپ ئۆيگە كىرگەن ئىدى. بىردىنلا ئۆينىڭ ئىچى سولـ داتلارغا خاس چۈچۈمەل پۇراق بىلەن تولدى.

ــ لىلە* قېنى؟ ئولگا نىكولايېۋنا نەدە؟ ــ دىدى ئۇ، ئاشخانىدىن كۈلۈمسىرەپ ئالدىراپ چىقىپ كېلىۋاتقان خىزمەتكار ئايالغا تۇۋلاپ، ــ باغدىمۇ؟ شۇ يەرگە بارايلى.

باغدا ئالما دەرەخلىرىنىڭئاستىدا ــ يولۋاس تېرىسىدەك ئالا ــ چىبار سايىلەر جىلۋىلىنەتتى. ھـەرە ئـۇۋۇسىنىڭ ھىدى، ئاپتاپتا كۆيگەن توپىنىڭ پۇرىغى دىماققا ئۇرۇلاتتى. لىستنىتسىـ كىنىڭ كۆزەينىكىدە قۇياشنىڭ شولىسى شىراپنېل ئوقىدەك چاچـ راپ، ئۇچقۇنلاپ تۇراتتى. قەيەردىدۇ، تۆمۈرىول ئۇستىدە پاراۋۇز دېمىنى ئالماستىن، ئارقا ــ ئارقىدىن ھۆكىرەيتتى، ئاشۇ بىرخىلـ دا ياڭرىغان ھۆكىرەش ئارىلىغىدا گورچاكوف:

ــ لىلە! لىلە! سەن قەيەردە؟ ــ دەپ قىچقـاردى. يـان تەرەپتىكى خىيابانىدىن، جىغانلىقنىڭ ئـارقىسىدىن ئـاچ سېرىق كۆينەك كىيگەن ئىگىز بوي بىر ئايال پايپاسلاپ چىقىپ كەلدى.

---

* لىلە ــ ئولگانىڭ ئەركىلەتمە ئاتىلىشى.

ئايال چۆچۈگەن پېتى ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن قولىنى كۆكسىگە بېسىپ، بىردەم تۇرۇپ قالدى - دە، كېيىن ھاي - ھايلاپ قولىنى سوزۇپ، بۇلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئايال شۇنچىلىك تېز يۈگۈردىكى، لىستىنتسكى پەقەت ئۇنىڭ يوپكىسى ئاستىدا دۈگىلەكلىنىپ تۇرغان ئىككى تىزىنىڭ لىپىگىنى، توپلىنىڭ ئىنچىكە تۈمشۈقلىرىنى ۋە ئارقىغا تاشلانغان بېشى ئۇستىدىكى چۈۋۈق ئالتۇن چاچلىرىنى كۆردى.

ئايال، ئاپتاپتىن قىزارغان يالىڭاچ قوللىرىنى ئېرىنىڭ بوينىغا گىرە سالدى - دە، پۈتىنىڭ ئۇچىدا كۆتىرىلىپ، ئېرىنىڭ چاچ قونغان ئىككى مەڭزىدىن، بۇرنىدىن، كۆزىدىن، لەۋلىرىدىن ۋە ئاپتاپ بىلەن شامالدىن قارايغان بوينىدىن سۆيۈشكە باشلىدى. چوكۈلدىغان سۆيۈش ئاۋازى پىلىموت ئوقىدەك ئۇزۇلمەيتتى.

لىستىنتسكى ئەتراپىدىكى توزغۇپ تۇرغان تىزىمگۈلنىڭ پۇرىغىنى ئىچىگە يۇتۇپ، كۆزەينىكىنى سۈرتتى - دە، كۈلۈمسىرەپ قويدى، بۇ زومۇ زو كۈلگەن ياسىما كۈلۈمسىرەشنىڭ ئەخمىقانىلىكىنى ئۆزىمۇ چۈشىنەتتى.

شۇ بىر سېكۇنت داۋام قىلغان شادىمانلىق دولقۇنى بېسىلغاندا، گورچاكوف بوينىغا چىرمىشقان ئايالنىڭ قولىرىنى ئاۋايلاپ، ئەمما قەتئىلىك بىلەن ئاجراتتى - دە، ئۇنىڭ يەلكىسىدىن قۇچاقلاپ، ئاستا يانغا بۇرۇلدى:

— لىلە — مېنىڭ دوستۇم لىستىنتسكى.

— ھە، لىستىنتسكىمۇ! ئىنتايىن خوشالمەن! سىز توغرىلىق ئېرىم ماڭا... — ئۇ ھاسىراپ، بەختىيارلىقتىن ھېچنىمىنى كۆرمەي كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن لىستىنتسكىگە يالت قىلىپ قاراپ قويدى.

بۇلار قاتارلىشىپ مېڭىشتى. گورچاكوف تىرىشىپ كىر يۇڭى لۇق قولى بىلەن ئايالىنىڭ قىز بالىنىڭكىدەك خېپچە بىلىدىن قۇچاقلىۋالغان ئىدى. لىستىنتسكى مېڭىپ كېتىۋېتىپ، ئاشۇقولغا كۆز قىرى بىلەن قاراپ قويدى - دە، تىزىمگۈل ھىدىدىن ۋە ئاپتاپتا قىزىغان ئايال بەدىنىنىڭ ئەتىر بويىدىن نەپەس ئېلىپ، ئۆزىنى بەختسىز يېتىم بالىدەك ۋە بىراۋ ئۆيى ئادالەتسىزلىك بىلەن قاتتىق خورلىغاندەك ھېس قىلدى. ئۇ بىر تۇتام ئالتۇن دەك ساپ - سېرىق چاچ يېپىپ تۇرغان كىچىككىنە قۇلاقنىڭ ھالـ رەڭ مونچىغىغا ۋە ئۆزىدىن بىر گەزلا نېرىدا تۇرغان ئايال يۈـ زىنىڭ يېپەكتەك مەيىن تېرىسىگە پات - پات قاراپ قويياتتى؛ ئۇنىڭ كۆزى سالمىدەك يورغىلاپ، كۆينەكنىڭ كۆكرەك ئۇستىدىكى ئويمىسىغا چۈشتى - دە، ئالمىدەك كىچىك، سۈتتەك ئاق ئەمچەكـ نى ۋە ئۇنىڭ سەل - پەل ئىگىلىپ تۇرغان دالچىن رەڭ ئىمىزـ گىسىنى كۆرۈپ قالدى. گورچاكوۋا ئۇنىڭغا ئاندا - ساندا روـ شەن زەڭگەر كۆزلىرىنى تىكىپ، مۇلايىم ۋە دوستانە نەزەر بىلەن قاراپقويياتتى، ئەمما بۇ كۆزلەر گورچاكوفنىڭقاپ - قارا يۈزـ گە قادالغاندا باشقىچە نۇرلىنىپ كېتەتتى، بۇنى كۆرگەندە، لىستىنتسكىنىڭ ئىچى ئېچىشىپ كېتەتتى...

لىستىنتسكى پەقەت چۈشلۈك تاماقتىن كېيىنلا ئايال ئۆيى ئىگىسىنىڭ جامالىنى ئويدان كۆرەلىدى. ئۇنىڭ كېلىشكەن تەقى - تۇرقى ۋە چېھرىسىدە 30 كۈزنى ئۆتكۈزگەنبىر ئايالنىڭ سولۇپ بېرىۋاتقان سۈنئىي گۈزەللىگى غۇۋايىرۇپ تۇراتتى. ئەمما ئۇنىڭ ئىستەھزالىق سوغاققىنا كۆزلىرىدە، ھەركەتلىرىدە ياشلىق باھارىنىڭ تېخى سەرپ قىلىنمىغان مول بايلىقى ساقلانغان، پېچىمى تازا جايىدا بولمىسىمۇ، مۇلايىم، جازىپدار كۆرۈنگـەن يۈزىنىڭ ئانچە ئۆزگىچىلىگىمۇ يوق، ئاددىلا بىر چىراي ئىدى.

پەقەت بىر قارىمۇ قارشىلىق ياققال كۆزگە تاشلىناتتى: لەۋلىرى پەقەت جەنۇپىنىڭ قارا چاچ ئايالىرىدىلا بولىدىغان يۇقما، قارامتۇل قىزىل، يېرىلغان، ئىسسىق لەۋلەردەك بولۇپ، ئىككى مەڭزى قىزىل، قاشلىرى ئاق سىرىق ئىدى. كۇلگەندە يايراپ كۆلەتتى. ئۇششاق، زىچ چىشلىرى ئېچىلىپ، تەبەسسۇم قىلغاندا يادلىۋالغان سىرنەرسە تارەدەك قىلاتتى. ئاۋازى زىل ئەمەس، ئاھانگدارلىق كەم. كىرگە پىشقان بىر تالاي تىببى ھەمشىرىلەرنى ھېساپقا ئالمىغاندا، ئىككى ئايدىن بۇيان ئايال كۆرمىگەن لىستىنتىسكىنىڭ كۆزىگە بۇ ئايال تولىمۇ چىرايلىق كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇ، ئولگانىكولايېۋنانىڭ چىڭ تۈگۈۋالغان چېچىنىڭ سالمىغى بىلەن گىردىيىپ تۇرغان بېشىغا قاراپ تۇرۇپ، سوئال لارغا ئورۇنسىز جاۋاپ بەردى - دە، كۆپ ئۆتمەي، ھېرىپ كەتكەنلىگىنى ئېيتىپ، ئۆزىگە تايىن قىلىنغان ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

... مانا شۇنىڭ بىلەن ھەم شىرىن، ھەم زېرىكىشلىك كۈنلەر سوزۇلۇشقا باشلىدى. كېيىن بۇ كۈنلەرنى لىستىنتىسكى ئېھتىرام بىلەن بىر - بىرلەپ ئەسكە ئېلىپ يۈردى. ھالبۇكى، ئۇ چاغدا بالىلارچە، ئەقىلسىزلىق بىلەن ئەخمىقانە ئازاپ چەككەن ئىدى. ئەر - ئايال ئىككىسى بىر جۇپ كەپتەردەك يەككە بولۇۋېلىپ، لىستىنتىسكىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشاتتى. ئۇلار لىستىنتىسكىنى ياتاق ئۆيگە يانداش بولغان ئۆيدىن ياساش بانىسى بىلەن بۇلۇڭدىكى ئۆيگە كۆچۈرۈشتى، گورچاكوف بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى چىشلەپ تۇرۇپ، پاكىز قىرىلغان، ياشىرىپ قالغان يۈزىدەتەبەسسۇم ئارىلاش جىددىلىكنى ساقلىغان ھالدا بۇ توغرىلىق گەپ ئاچتى. لىستىنتىسكى دوستىنىڭ قىسىلىپ قالغانلىغىنى چۈشەندى، ئەمما نىمىشقىدۇ باشقا تونۇشلىرىنىڭ ئۆيىگە كۆچۈشنى خالىمە-

دى. ئەتىگەندىن كەچكىچە ئالما دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كىرىۋېلىپ، توق سېرىق چاڭ ئۈچۈپ تۇرغان سايە ئاستىدا نەرسە ئورايدىغان ئەسكى قەغەزگە بېسىلغان گېزىتلەرنى ئوقۇيتتى ياكى كىشىنى لەقۇالاشتۇرۇپ قويىدىغان ئېغىر ئۇيقۇغا چۆمۈلۈپ، كۈن ئۆتكۈزەتتى. تېگى ئاق، جىگەررەڭ چېكىم-چېكىم خاللىق چىرايلىق ئوۋ ئىتىنى بۇ جاندىن جاق تويدۇرىدىغان زېرىكىشكە ئورتاقلىشاتتى. بۇ ئىت ئۇنچىقماستىن ئىگىسىنىڭ ئايالىنى كۈزلەپ، لىستىنىتسكىنىڭ قېشىغا كېلىپ ياتاتتى ـ دە، خۇرسىنىپ قويا تتى، لىستىنىتسكى ئۇنى سىلاپ، خەيرىخاھلىق بىلەن پىچىرلايتتى:

خىيال سۈر ... خىيال سۈر ... ھامان دەرتلىكسەن،
سەن غەمكىن قارايسەن ئالتۇن كۆز بىلەن...

لىستىنىتسكى يادىدا ساقلىنىپ قالغان بۇنىن* شېئىرلىرىنىڭ خۇددى ئاق لەيلىگۈل ھەسىلىدەك شىرىن، قويۇق خۇش پۇراق مىسرالىرىنى مۇھەببەت بىلەن ئېسىگە چۈشۈرەتتى ـ دە، يەنە ئۇيقۇغا كېتەتتى...

ئولگانىكولايېۋنا پەقەت ئايالارغا خاس بولغان دەت بىلەن لىستىنىتسكىنىڭ كەيپىياتىنىڭ چاغ ئەمەسلىگىنى چۈشىنىپ يۇرەتتى. بۇرۇن بۇ ئايال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ يۇرەتتى، ھازىر لىستىنىتسكى بىلەن بولغان مۇئامىلىدە ئۆزىنى تېخىمۇ قاتتىقراق تۇتۇۋالىدىغان بولۇپ قالدى. بىر قېتىم كەچقۇرۇن

* بۇنىن (1870 ـــ 1953) ـــ لېرىك رۇس شائىرى ھەم يازغۇچىسى. 1920 ـ يىلى چەتئەلگە مۇھاجىر بولۇپ چىقىپ كەتكەن. 1933 ـ يىلى نوبېل مۇكاپاتى لائۇرىياتى بولغان ـــ ت.

شەھەر باغچىسىدىن قايتقاندا، بۇ ئىككىلەن يانمۇ يان مېڭىشقان ئىدى (گۈرچاكوفنى باغنىڭ چىقىش ئىشىگى ئالدىدا گېنېرال ماركوفنىڭ پولكىدىكى بىرنەچچە تونۇش ئوفىتسېر گەپكە تۇتۇپ، يولدىن قالدۇرغان ئىدى)، لىستنىتسكى،ئولگا-نىكولايېۋنانىڭ قولتۇغىدىن تۇتۇپ ماڭدى - دە، ئۇنىڭ جەيـ-نىگىنى باغرىغا مەھكەم بېسىپ، تەشۋىشكە سالدى.

— نىمانداق قارايسىز؟ — دەپ سورىدى ئولگانىكولايېۋنا مىيغىدا كۈلۈپ.

لىستنىتسكىگە ئۇنىڭ پەس ئاۋازىدا شوخلۇق، كىنايە ئاھاڭى بارەڭ تۇيۇلۇپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ مۇڭلۇق بىر بېسىت ئوقۇپ، تەۋەككۈل بىلەن كۆزىر تاشلىماقچى بولدى (شۇكۇنلەردە لىستنىتسكى شېئىرىيەتنىڭ ئاشىغى بولۇپ قالغان ئىدى)، ئۇ بېشىنى ئېلىپ، تەبەسسۇم بىلەن پىچىرلىدى:

مەن يېقىنلىق رىشتىسىگە چىرمالدىم،
تىم قاراڭغۇ تور پەردىگە كۆز سالدىم.
كۆردۈم شۇ چاغ غايىەت گۈزەل قەرىغاقنى
ھەم سېھىرلىك بىر يىراقنى، يىراقنى.

ئولگانىكولايېۋنا قولىنى ئاستا بوشىتىۋېلىپ، شادىمان ئاھاڭ بىلەن مۇنداق دېدى:

— يېۋگېنىي نىكولايېۋىچ، مەن يېتەرلىك دەرىجىدە... مەن سىزنىڭ ماڭا قانداق مۇئامىلىدە بولۇۋاتقانلىغىڭىزنى كۆرمەسلىگىم مۇمكىن ئەمەس ... بۇ ئىشىڭىز ئۈيات ئەمەسمۇ؟ توختاپ تۇرۇڭ، توختاڭ! مەن سىزنى بىر ئاز ... باشقىچە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگەن ئىدىم ... خوش، بۇنداق قىلىقنى توختىتىپ

قويايلى. ئۇنداق بولمىغاندا، توگمەي قالغان سۆزبارەك بىرئىش بولۇپ قالىدۇ ھەمدە كىشىنىڭ ۋىجدانى كۆتەرمەيدۇ... مەن مۇنداق تەجرىبىكار ئەرلەر ئۈچۈن ئوبېكت بولالمايمەن. سىزنىڭ يېگىتلىك قىلغىڭىز كېلىپقالدىمۇ؟خوپ،مەيلى، دوستلۇق مۇناسىۋىتىمىزنى ئۈزمەيلى. ئەمما مۇنداق ئەخمەقلىقنى تاشلاڭ. مەن «ناتونۇش سەتەك» ئەمەسمەن. ئاخىر، چۈشەندىڭىزمۇ! شۇ گېپىم ماقۇل كېلەمدۇ؟ قېنى، قولىڭىزنى بېرىڭ.

لىستىنىتسكى مۇغەمبەرلىك بىلەن ئالىجاناپ قەھرى - غەزىۋىنى بىلدۈرگەن بولدى، ئەمما ئاخىرىدا رولىنى ياخشى ئوينىيالمايلا، ئولگانىكولايېۋناغا ئەگىشىپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ قويدى. بۇلارنى گورچاكوف قوغلاپ يېتكەندىن كېيىن، ئولگا- نىكولايېۋنا جانلىنىپ، بىخەمئو گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى، ئەمما لىستىنىتسكى جىمىقىپ، زۇۋان سۈرەلمەي قالدى، تاكى ئۆيگە يېتىپ بارغۇچە ئۆز كۆڭلىدە ئۆزىنى - ئۆزى قاتتىق حورلىغاندەك بولدى.

ئولگانىكولايېۋنانىڭ ئەقلى - ھۇشى جايىدا بولۇپ، ئاشۇ چۈشەندۈرۈشلەردىن كېيىن لىستىنىتسكى بىلەن دوست بولۇپ كېتەرمىز، دەپ سەمىمى ئىشەنگەن ئىدى. كۆرۈنۈشتە لىستىنىتسكى ئاشۇ ئىشەنچنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىگەندەك بولسىمۇ، ئەمما كۆڭلىدە بۇ ئايالنى ئىنتايىن ياماں كۆرۈپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئولگىنىڭ مەجەز - خۇلقى ۋە تاشقى كۆرۈنۈشىدىن قۇسۇر تاپمەن دەپ قىينىلىپ يۈرۈپ، ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ ھەقىقى چوڭ ئىشقى ماجراسىنىڭ گىرۋىكىدە يۈرگانلىغىنى چۈشەندى.

دەم ئېلىش كۈنلىرى تۈگىدى، ئېڭىدا ئەلەملىك داغ قال-

دى. پىدائىلار ئارمىيىسى ئۆز سېپىنى تولۇقلاپ، دېمىنى ئالغاچ دىن كېيىن، ھۇجۇمغا تەييارلىق كۆردى؛ مەركەزدىن قاچۇرما كۈچلەر بۇ ئارمىيىنى كۈبانغا نارتىپ تۇراتتى. كۆپ ئۆتمەي، گورچاكوفبىلەن لىستىنتسكى نوۋوچېركاسسكىدىن كېتىشتى.

ئولگا بۇلارنى ئۇزىتىپ قويدى. ئۇنىڭ قارا ئەتلەس كۆيلىنگى تۆتۈقراق كەلگەن ھۆسۈن - چىرايىنى ئېنىق كۆرسىتىپ تۇراتتى. ياش يۈقى كۆزلىرى كۈلۈمسىرەيتتى، خۇنۈك پولتىيىپ تۇرغان لەۋلىرى يۈزىگە ياش بالىنىڭ چىرايىدەك مەسۇم، ھايات جانلىق ئىپادە بەرگەن ئىدى. لىستىنتسكىنىڭ خاتىرىسىدە ئولگانىكولايېۋنانىڭ چىرايى خۇددى شۇ پېتى ساقلىنىپ قالدى. لىستىنتسكىبۇ ئايالنىڭ يارقىن ئۆچمەس سىماسىنى گويا ئېرىشىپ بولمايدىغان شۆھرەت ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر نەرسە دەپ بىلىپ، ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن قانلىق ۋە يىرگىنىشلىك ھايات ئىچىدە ئۇزاق ۋاقىت، ئېتىۋار بىلەن يادىدا ساقلاپ كەلدى.

ئىيۇن ئېيىدا پىدائىلار ئارمىيىسى ئۇرۇشقا كىرىشىپكەتتى. دەسلەپكى جەڭدىلا ئۇچ دۇيۇملۇق سنارەت پارچىسى روتا مىستر گورچاكوفنىڭ ئۇچەي - باغرىنى چۈۋۈپ تاشلىدى. شىرىكلىرى ئۇنى ئالدىنقى سەپتىن سۆرەپ ئېلىپ چىقىشتى. بىر سائەتتىن كېيىن ئۇ تۆت چاقلىق ھارۋا ئۈستىدە قانسىراپ يېتىپ، لىستىنتسكىگە مۇنداق دېدى:

— مەن ئۆلۈپ كېتىشنى ئويلىمايمەن... مېنى مانا ھازىر ئوپېراتسىيە قىلىدۇ... خلوروفورم* يوق دېيىشىۋاتىدۇ... ئۆلۈشكە ئەرزىمەيدۇ. سېنىڭچە قانداق؟ ئەمما ھەر ھالدا

* خلوروفورم — ئۇخلىتىدىغان، ھۇشىدىن كەتكۈزىدىغان خلورلۇق رەڭسىز سۇيۇقلۇق.

ئىنسانچىلىق... مەن ئەقلىم تېخى جايىدا چاغدا دەۋاتىمەن... يەنە شۇنىڭدەك... يېۋگېنىي، لىلەنى تاشلاپ قويما. مېنىڭمۇ، ئۇنىڭمۇ ئۇرۇق - تۇققانلىرىمىز يوق. سەن ھالال، ياخشى ئادەم. ئۇنىڭغا ئۆيلەن... ياكى ئۆيلىنىشنى خالىمامسەن؟...

ئۇ يېۋگېنىيگە يېلىنىش ۋە ئۆچ كۆرۈش نەزىرى بىلەن قاردى، ئۇنىڭ كۆكسىپ كەتكەن، قىزىلمىغان ساقاللىق يۈزلىرى دىرىلداپ تىترەيتتى. ئۇ يېرىلغان قوسىغىنى قان ۋە توپا بىلەن بۇلغانغان ئالقىنى بىلەن ئاۋايلاپ بېسىپ، لېۋىدىكى قىزىل كۆپۈكنى يالاپ قويۇپ مۇنداق دېدى:

— ۋەدە بېرەلەمسەن؟ ئۇنى تاشلىۋەتمە... ئەگەر رۇس سولداتلىرى سېنىمۇ مانا بۇنداق كېلىشتۇرۇپ بىزەپ قويمىسا، ۋەدە بېرەمسەن؟ گەپ قىلمايسەنغۇ؟ ئۇ ياخشى ئايال. — ئۇنىڭ پۈتۈن ئەپىت - بەشىرىسى سەت تاتىرىپ كەتتى، — ئۇ تۇرگېنېۋ تەسۋىرىدىكىدەك بىر ئايال... ھازىر مۇنداق ئايال يوق... ھېچ ئۇندىمەيسەنغۇ؟

— ۋەدە بېرىمەن.

— خوپ، ئەمدى يولۇڭغا ماڭ!... خەير - خوش!...

ئۇ لىستىنىتسكىنىڭ قولىغا ئېسىلىپ، تىترەپ تۇرۇپ، ئۇنى قاتتىق قىسىنچاقلا ئالدى، ئاندىن قوپال، تەلۈلەرچە ھەركەت بىلەن ئۇنى ئۆزىگە تارتتى - دە، كۆچىنىشتىن تېخىمۇ بەتتەر تاتىرىپ كەتتى، تەردىن نەملەنگەن بېشىنى سەل كۆتىرىپ، كۆپۈپ كەتكەن لېۋىنى لىستىنىتسكىنىڭ قولىغا يېپىشتۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئالدىراش شىپىلىنىڭ ئىتىگى بىلەن بېشىنى پۈرۈكەپ، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى، ئىزتىراپقا چۈشكەن لىستىنىتسكى شۇ ئاردا ئۇنىڭ لېۋىدىكى سوغاق تىترەكنى، كۆز يېشى تاراملاپ ئېقىۋاتقان يۈزىنى يالت قىلىپ كۆرۈپ قالدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن گورچاكوف ئۆلدى. يەنە بىر كۈن ئۆتۈپ كەندىن كېيىن لىستنىتسكىنىڭ سوۋغا قولىغا ۋە يانپىشىغا ئوق تېگىپ ئېغىر يارىدار بولغانلىقتىن، ئۇنى تېخورىتسكا باغا يولغا سېلىشتى.

كورېنوۋىسكايا كەنتى بوسۇغىسىدا ئۇزۇنغا سوزۇلغان قاتتىق جەڭ باشلىنىپ كەتتى. لىستنىتسكىي ئۆزىنىڭ پولكى بىلەن ئىككى قېتىم ھۇجۇمغا ۋە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى. 3 - قېتىم ئۇنىڭ بىر باتالىيونى ئۈزۈن سەپ تۈزۈپ جەڭگە كىردى. روتا كوماندىرىنىڭ: «ياتما!»، «ياش بۇركۈتلەر، ئالغا!»، «كورنىلوۋنىڭ ئىشى ئۈچۈن ئالغا!» دېگەن ھايقىرىغىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن لىستنىتسكىي ئۇرۇلمىغان بۇغدايلىق بىلەن سوكۇلداپ ئالغا يۈگۈردى، ئۇ سول قولىدىكى ھەربىي تۆمۈر گۈرجەكنى بېشىغا قالقان قىلىپ، ئوڭ قولى بىلەن مىلتىقنى مەھكەم سىقىملاپ ياراتتى. بىر قېتىم ۋىزىلداپ كەلگەن بىر ئوق گۈرجەككە تاس قىلىپ تېگىپ سىرغىلاپ كەتتى - دە، لىستنىتسكى گۈرجەكنىڭ سېپىنى ئوڭلاپ تۇتۇۋېتىپ، يۈرىگىنىڭ خوشاللىقتىن جىغ قىلىپ كەتكەنلىگىنى ھېس قىلدى: «تەگمەي ئۆتۈپ كەتتى!» ئەمما كېيىن قىسقا، ئىنتايىن شىددەتلىك بىر زەربە ئۇنىڭ قولىنى يان تەرەپكە ئىتتىرىپ تاشلىدى، قولىدىن گۈرجەك چۈشۈپ كەتتى، بېشىدا قالقان بولمىسۇن، لىستنىتسكى قىزىقچىلىقتا يەنە ئون ساجىندەك يەرگە يۈگۈرۈپ باردى. ئۇ مىلتىغىنى ئالدىغا قارىتىپ تۇتماقچى بولۇۋىدى، ئەمما فونلىنى كۆتىرەلمىدى. ئاغرىق، قېلىپقا قوغۇشۇن قۇيۇلغاندەك ئېغىر سالماق بىلەن ھەر بىر بوغۇنلىرىغا ئېقىپ كىردى. بىر چۆنەكنىڭ بېشىغا يانپاشلاپ يېتىپ، بىر نەچچە قېتىم ئۆزىنى ئوڭلىيالماي ۋاقىرىۋەتتى. ئۇ مىدىرلىماي ياتقانىدا، ساغرىسىغا يەنە بىر ئوق تەگدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىينىلىپ، تولغىنىپ، ئاستا

تا هۇشىدىن كەتتى.

تىخورپتسكا يادا ئۇنىڭ پارچىلىنىپ كەتكەن قولىنى كۆ
سىپ تاشلىدى. ساغرىسىدىن سۆڭەك سۇنۇقلىرىنى ئالدى. ئۇ
ئومىتسزلىك، ئاغرىق ۋە زېرىكىش بىلەن ساق ئىككى ھەپتە
ياتتى. كېيىن ئۇنى نوۋوچېركاسسكىغا ئېپكېلىپ قويۇشتى. يەنە
30 كېچە ـ كۈندۈزنى ھەربى شىپاخانىدا ئازاپ ـ ئوقۇبەت ئى
چىدە ئۆتكۈزدى. ئېڭىقنى يەڭگۈشلەپ تۇرۇش، ھەمشىرە، دوخ
تۇرلارنىڭ كىشىنى بىزار قىلىدىغان يۇزلىرى، يىود ۋە كاربون
كىسلاتاسىنىڭ ئۆتكۈر پۇرىغى ... ئولگانىكولايېۋنا ئاندا ـ سان
دا كېلىپ نۇراتتى. ئىككى مەڭزى كۆكۈش سېرىق تۇس ئالغان.
ماتەم ـ مۇسىبەت خاراپ بولغان كۆزلىرىدىكى يىغا بىلەن تۇ
تىلمىگەن قايغۇ ـ ھەسرىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتكەن ئىدى. لىس
تىنىتسكى ئۇنىڭ نۇرسىزلانغان كۆزلىرىگە قاراپ، ئۇندىمەي
ياتاتتى. ئۇيالغانلىقتىن كۆينىكىنىڭ بوپ ـ بوش يېڭىنى ئوغ
رىلىقچە يوتقانىنىڭ ئىچىگە يوشۇراتتى. ئولگانىكولايېۋنا ئىرە
نىڭ قانداق ئۆلگەنلىگىنى خالار ـ خالىماستىن مۇندافلا سوراپ
قويدى. ئۇ كىسەل كارۋاتلىرىغا ئالاچەكمەنلىك بىلەن قاراپ،
گەپكە پەرىشانلىق بىلەن قۇلاق سالاتتى. لىستنىتسكى دوخ
تۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن ئولگانىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئولگا ـ
نىكولايېۋنا ئۇنى پەلەمپەينىڭ ئالدىدا كۈتۈۋالدى. لىستنى
تسكى قىسقا قىرقىلغان قېلىن ئاق چاچ يېپىپ تۇرغان بېشىنى
تۆۋەن ئېگىپ ئۇنىڭ قولىنى سۆيگەندە، بۇ ئايال تەتۈر قارىۋالدى.
لىستنىتسكى ساقلىنى ئالايىتەن پاكىز قىرغان ئىدى، ئۇستى
دىكى ئالپىتە ھەربىچە كەمزۇلى ئاۋالقىدەكلا قەددىگە نۇخسان
سىز چىپىدە كەلگەن، ئەمما ئىچى بوپ ـ بوش قالغان بىر يې
ڭى ئۇنى ئازاپلاپ، تەشۋىشلەندۇرەتتى، ـ داكا بىلەن تېڭىل

غان قولىنىڭ قىسقىلا چولاق غولى يەڭنىڭ ئىچىدە ەبر - دىر مىدىرلاپ تۇراتتى.

ئۇلار ئۆيگە كىرىشتى. لىستىنتسكى تېخى ئورۇندۇققا ئولتۇرماستىنلا سۆز باشلىدى:

— بوردس ۋاپات قىلىش ئالدىدا مەندىن ئۆتۈنۈپ ... سىزنى تاشلىماسلىغىم توغرىلىق مەندىن ۋەدە ئالغان ئىدى ...

— بىلىمەن.

— نەدىن بىلىسىز؟

— ئۇنىڭ ئاخىرقى يازغان خېتىدىن ...

— ئىككىلار بىللە بولساڭلار دەپ خاھىش بىلدۈرگەن ئىدى ... ئەلۋەتتە، سىز رازى بولغان تەقدىردە. ئەگەر مەجرۇھ بىلەن تىكالىنىش سىزگە ماقۇل كەلسە ... ماڭا ئىشىنىشىڭىزنى سورايمەن ... ھازىر ئىشق - مۇھەببەت توغرىلىق سۆز ئېچىشنىڭ ۋاقتى ئەمەس، چۈنكى مەرھۇمنى ھۆرمەتلىمىگەنلىك بولىدۇ، ئەمما سىزنىڭ ئامان - ئېسەن بولۇشىڭىزنى سەمىمى خالايمەن.

لىستىنتسكىنىڭ خىجىللىقتا قالغانلىقىنى ۋە باغلاشمايدىغان ھاياجانلىق سۆزى ئولگانىكولايېۋنانى تەسىرلەندۈردى.

— مەن بۇنى ئويلىغان ... مەن رازى.

— بىز ئاتامنىڭ ئىگىلىگىگە كېتىمىز.

— ياخشى.

— قالغان ئىشنى كېيىن رەسمىلەشتۈرسەك بولار دەيمەن؟

— شۇنداق.

لىستىنتسكى، ئولگانىكولايېۋنانىڭ جانان چىنىسىدەك يېنىك قولىغا ئېھتىرام بىلەن لەۋزىنى تەككۈزۈپ، ئىتائەتلىك كۆزلىرىنى يۇقۇرى كۆتەرگەندە، ئۇنىڭ لەۋلىرىدىن تەبەسسۇم كۆلەڭگىسى يالت قىلىپ قالغانلىغىنى كۆرۈپ قالدى.

مۇھەببەت ۋە شەھۋانى خاھىش لىستىنتىسكىنى ئولگنغا تارتىپ تۇراتتى. ئۇ ھەر كۈنى ئولگىنىڭ ئۆيىگە كىلىپ تۇرىدىغان بولدى. ھەربى تۇرمۇشنىڭ جاپاسىدىن چارچىغان يۈرەك چۆچەكتىكىدەك بىر تۇرمۇشقا نەلپۇنەتتى. يالغۇز قالغان چېغىدا كىلاسسىك رومانىنىڭ قەھرىمانىدەك، ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىدىغان بولۇپ قالدى، ھېچقاچان ۋە ھېچكىمگە نېسىپ بولمىغان قانداقتۇ يۈكسەك بىر تۇيغۇنى ئۆزىگە سەۋرىچانلىق بىلەن ئىزلەيتتى، بەلكىم ئۇ، شۇنداق تۇيغۇ بىلەن ئۆزىنىڭ قەپ - يالىڭاچ ئاددى شەھۋەتپەرەسلىكىنى ئىقاپلاپ، پەدەز بەرمەكچى بولغاندۇ. لېكىن ئەپسانىنىڭ بىر قانىتى چىنلىققا تېگىپ تۇراتتى: يالغۇز نەپسىنى قاندۇرۇشقا ئىنتىلىشىنىڭ ئۆزىلا ئەمەس، بەلكى بۇنىڭدىن باشقا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان بىر رىشتە ئۇنى تۇرمۇش يولىدا تاسادىپى ئۇچرىشىپ قالغان ئاشۇ ئايالغا باغلاپ قويدى. ئۇ ھازىر ئۆز بېشىدىن كەچۈرۈلۈۋاتقان تۇيغۇنى غۇۋا چۈشىنىپ تۇراتتى، ئۇ پەقەت بىر نەرسىنى: ئۆزى مېيىپ بولۇپ، ھەربى سەپتىن چىقىرىپ تاشلانغان تۇرۇقلۇق، «مەن نىمىنى قىلسام بولۇۋېرىدۇ»، دەيدىغان يۈگەنسىز ياۋايى بىر تۇيغۇ ئۆز ۋۇجۇدىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقانلىغىنى ناھايىتى ئوچۇق ھېس قىلاتتى. ھەتتا ئولگا ئوچۇن قايغۇلۇق بولغان،ئېغىر مۇسىبەتنىڭ ئاچچىق ھەسرىتىنى چېكىۋاتقان ماتەم كۈنلىرىدىمۇ، لىستىنتىسكى ئۆلگەن گورچاكوفقا رەشىك قىلىپ، ئولگىغا خۇشتار بولدى، ئۆلگۈدەك خۇشتار بولدى... ھايات قۇتۇرغان قاينام - تاشقىنەك كۆپۈكلەشتى. مىلتىق دورىسى بۇرنىغا پۇراپ تۇرغان، يۈز بېرىۋاتقان ۋەقەلەردىن كاللىسى ئايلىنىپ تەمتىرەپ قالغان كىشىلەر بۇگۈنكى كۈن غەنىمەت، بىز كۈن بويى سىمۇ ياشىغىنىمىز ياشىغان دەپ ھاياتقا تەشنالىق بىلەن تەلپۈ

نەتتى. بەلكىم، يېۋگېنىي سكولايېۋىچنىڭمۇ، ئۆلۈمگە جېنىنى ئا-
تاپ مېڭىۋاتقان ئىشنىڭ مۇقەررەر ھالاكەتلىك ئىكەنلىگىنى غۇۋا
چۈشەنگەندىن كېيىن، ئۆز ھاياتىنى ئولگىنىڭ ھاياتىغا بىر تۇگۈن
قىلىپ باغلاشقا ئالدىراۋاتقانلىغى ئاشۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك.

ئۇ ئۆيلىنىدىغانلىغىنى ۋە پات ئارىدا ئايالى بىلەن بىللە
ياگودنويغا بارىدىغانلىغىنى ئاتىسىغا خەت ئارقىلىق خەۋەر
قىلدى:

«... مەن ئۆزەمگە تېگىشلىك ئىشنى قىلىپ بولدۇم. مەن
ھىلىھەم بولسا بىر قولۇم بىلەن توپىلاڭ كۆتەرگەن رەزىللەرنىڭ
يوقىتىشىقا قادىرمەن، ئاشۇ لەنىتى «خەلق»نىڭ تەقدىرى ئۈستىدە
رۇسىيە زىيالىلىرى نەچچە ئون يىل يىغلىغان ۋە شۆلگەيلىرىنىڭ
ئېقىتقان ئىدى، ئەمما ھازىر راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىش ماڭا
ياۋايىلىق، مەنىسىز بىر ئىشتەك تۇيۇلىدۇ... كىراسنوف، دېنىكىن
بىلەن ئېپ ئۆتەلمەيدۇ: ھەر ئىككى لاگىر ئىچىدە ئۆزئارا زە-
يانكەشلىك قىلىش، بىلە - نەيرەڭ، رەزىللىك، پەسكەشلىك بار.
ئاخىرى نىمە بولارىكىن؟ مەن ئەمدى بىر قولۇم بىلەن سىزنىڭقۇ-
چاقلاش ئۈچۈن، سىرتتا تۇرۇپ كۆرەشنى كۆزىتىش ئۈچۈن ئۆيگە
قايتىپ بارىمەن، مەن ئەمدى سولدات بولالمايمەن، جىسمانى جە-
ھەتتىنمۇ، روھىي جەھەتتىنمۇ مېيىپ كىشىمەن. مەن ھاردىم، تەس-
لىم بولۇپ، قول كۆتىرىمەن. مېنىڭ ئۆيلىنىشىممۇ، «تىنچ قارار-
گاھ» تېپىشقا ئىنتىلىشىممۇ بىر تەرەپتىن ئاشۇ سەۋەپتىن كېلىپ
چىققان بولۇشى مۇمكىن» — ئۇ خەتنى قايغۇلۇق - ئىستىھزالىق
قوشۇمچە بىلەن ئاياقلاشتۇردى.

ئۇ بىر ھەپتىدىن كېيىن نوۋوچېركاسسكىدىن يولغا چە-
قىشنى قارار قىلدى. يولغا چىقىشتىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇن
لىستىنىتسكى،گورچاكوۋانىڭ ئۆيىگە بىر يوللا كۆچۈۋالدى. بۇ-

لار بىر كىچە سىللە بولغاندىن كېيىن، ئۇلگا نىمىشقىدۇ جۇدەپ، ئۆڭى قاچقىلى تۇردى. شۇندىن كېيىنمۇ بۇ ئايال ئۇنىڭ بېپىش قاقلىغىغا يول قويۇپ يۈردى، ئەمما يۈز بېرىۋاتقان ئەھۋالدىن ئىغىر ئازاپ چېكەتتى ۋە ئىچىدە ھاقارەتلەنگەن ئىدى. لىستىنتىسكى ئۇنى بىلمەيتتى ياكى بىلىشنى خالىمايتتى، چۈنكى ئۇلارنى ياغلاپ تۇرغان مۇھەببەتنى ۋە يەنە بىر تەرەپتىن ئۆچ-مەنلىكنى ھەرقايسىسى ئۆز ئۆلچىمى بىلەن ئۆلچەيتتى.

يولغا چىقىشتىن بۇرۇنقى چاغلاردا يېڭىنىي ئاكسىنىيەنى خالا - خالىماستىن، ئاندا - ساندا ئويلايدىغان ئىدى. ئاپتاپنى قول بىلەن توساپ پانالانغاندەك، ئاكسىنىيە توغرىسىدىكى ئوي - پىكىرلىرىنمۇ پانالىنىپ يۈرەتتى. ئەمما ئاكسىنىيە بىلەن بولغان ئالاقە توغرىسىدىكى ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا، ئۆڭلۈكتىن چۈشكەن كۈن نۇرىدەك، ئۇنىڭ ئېسىگە چۈشۈپ، بىئارام قىلاتتى. بىر چاغدا ئۇ: «ئۇنىڭ بىلەن بولغان ئالاقەمنى ئۈزمەيمەن. ئۇ ماقۇل دەيدۇ»، دەپ ئويلىغان ئىدى. ئەمما بۇ ئويىنى ئىنساپلىق بولۇش تۇيغۇسى يېڭىپ چىقتى - دە، ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ، ئىمكانىيەت يار بەرسە، ئايرىلىپ كېتىشكە قارار قىلدى.

4 - كۈنى كەچقۇرۇن ئۇلار ياگودنويغا يېتىپ كېلىشتى. قېرى خوجايىن ئۆز ئىگىلىگىدىن بىر چاقىرىم يەرگىچە قارشى ئالغىلى چىقىپ، ئەر - ئايال ئىككى ياشنى كۆتۈۋالدى. يېڭىنىي ئاتىسىنىڭ بەيگە ھارۋىسىنىڭ ئورۇندۇغىدىن پۇتىنى تەسلىكتە يۆتكەپ پەسكە چۈشكەنلىگىنى، بېشىدىن شىلەپىسىنى ئالغانلىغىنى بىراقتىنلا كۆرۈپ تۇردى.

— ھۆرمەتلىك مېھمانلارنى قارشى ئالغىلى چىقتۇق. قېنى، ماڭا قاراڭلار، دىدارىڭلارنى بىر كۆرەي...، — دىدى چال

بوم ئاۋاز بىلەن ئاندىن كېلىنىنى ئوڭايسىزلىق بىلەن قوۋچاقلاپ، تاماكا تۈتۈنىدىن يېشىل - ئاق تۈس ئالغان بۇرۇتى بىلەن ئۇنىڭ مەڭزىنى ئەدىقلاپ قويدى.

— دادا، بىزنىڭ قېشىمىزغا ئولتۇرۇڭ! كۆچىر، تارت هارۋاڭنى! هە، ساشكا بوۋا، سەنمىدىڭ، سالامەتمۇ سەن؟ هايات بار ئىكەنسەن! مېنىڭ ئۇرنۇمغا ئولتۇرۇڭ، دادا، مەن مۇنۇ كۆچىرنىڭ يېنىغا ئولتۇرىمەن.

چال ئولگىنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇپ، ياغلىغى بىلەن بۇرۇتىنى سۈرتتى - دە، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان هالدا، مەردانە نەزەر بىلەن ئوغلىغا قارىدى.

— خوش، قانداق ئەهۋالىڭ، دوستۇم؟

— سىز بىلەن كۆرۈشكەنلىگىمگە ئىنتايىن خۇرسەنمەن!

— مەجرۇهمەن دېدىڭمۇ؟

— نېمە ئىلاجىم بولسۇن؟ مەجرۇھ بولۇپ قالدىم.

ئاتىسى يېۋگېنىيگە ئىچ ئاغرىغانلىق ئىپادىسىنى جىددىي تۈس بىلەن يوشۇرۇشقا تىرىشىپ، ئۇنىڭ يېشىل مۇندىرىنىڭ كەمەرگە قىستۇرۇقلۇق تۇرغان بىر پاي ئىچى قۇرۇق يېڭىنى كۆرگۈسى كەلمەي، ئوغلىغا ياسىما خاتىرجەملىك بىلەن قايتا - قايتا قاراپ قويدى.

— هېچگەپ يوق، كۆنۈپ قالدىم، — دېدى يېۋگېنىي مۇرىسىنى مىدىرلىتىپ قويۇپ.

— ئەلۋەتتە، كۆنۈپ قالسەن، — دېدى چال ئالدىراپ سۆزلەپ، — بېشىڭ ئامان بولسا بولدى. غالىپ بولۇپ كېلىپ سەن... شۇنداقمۇ ياكى ئۇنداق ئەمەسمۇ؟ مېنىڭچە، غالىپ بولۇپ قايتىپ كەلدىڭ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەسىرگە ئېلىنغان مۇنۇ گۈزەل كېلىنچەك بىلەن قايتىپ كەپسەن. شۇنداق ئەمەسمۇ؟

يېۋگېنىي نازاكەتلىك، بىرئاز قېرىپ مۇلايىملىشىپ قالغان ئاتىسىغا زوقلىنىپ قاراپ، كۆز ئىشارىسى بىلەن ئولگىدىن: «بىزنىڭ چال قانداق ئىكەن؟» دەپ سورىغاندەك بولدى - دە، ئولگىنىڭ خېلىلا زوقلىنىپ كۈلۈمسىرىگەن كۆزلىرىنىڭ ئىللىق نۇرىدىن ئۇنىڭغا ئاتىسىنىڭ ياقتانلىغىنى سۆزسىزلا چۈشەندى.

سۇر يېرىم يورغا ئاتلار قىيانىڭ ئىتتىگى بويلاپ كالياسكىنى ئىلدامراق تارتىپ كېلىۋاتاتتى. دۆڭدىن چۈشكەندە ئىمارەتلەر، باغۇ بوستانلارنىڭ قاتار كەتكەن يېشىل يايلى، تېمى ئاقارتىلغان ئۆي، دەرىزىلەرنى توساپ تۇرغان ئېرەن‌دەرەخلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

— نىمە دېگەن ياخشى جاي! ئوھۇ، ئەجەپ ياخشى ئىكەن! — دېدى زوققا چۆمگەن ئولگا.

ھويلىدىن چىققان قارا ئۇۋ ئىتلىرى ئىزغىپ چېپىپ بۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى ئاتتى. ئۇلار كالياسكىنى ئورىۋېلىشىنى. ئارقا تەرەپتىن ھارۋىغا ياماشقان بىرسىنى ساشكا بوۋا قامچا بىلەن تارس قىلىپ بىرنى سېلىپ، ئاچچىغى بىلەن ۋاقىرىدى:

— چاقنىڭ ئاستىدا قالىسەن، ئىبلىس! نېرى كەت!

يېۋگېنىي ئاتلارغا ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇراتتى؛ ئاتلار ئاندا - ساندا پۇشقۇراتتى، شامال ئۇششاق تامچىلارنى ئۇچۇرۇپ كېلىپ، يېۋگېنىينىڭ بوينىغا پۈركەيتتى.

ئۇ ئاتىسىغا، ئولگىغا، باشاق تۆكۈلگەن يولغا، ئاستا - ئاستا كۆتىرىلىپ، يىراقتىكى قىرنى، ئۈپۈڭنى توساشقا باشلىغان دۆڭگە كۆز تىكىپ كۈلۈمسىرەيتتى.

— نىمە دېگەن خىلۋەت! نىمە دېگەن جىمجىت جاي...

ئولگا كۈلۈمسىرەپ، يولنىڭ ئوستىدىن ئۇنسىز ئۇچۇپ ئۆتكەن قارا قاغىلارنى، ئارقىدا قېلىپ كېتىۋاتقان ئېمەنۇ

قاشقا بىدە غوللىرىنى كۆزى بىلەن ئۇزىتىپ ئولتۇراتتى.

— بىزنى قارشى ئالغىلى چىقىشىپتۇ، — دىدى قېرى خوجايىن كۆزىنى قىسىپ قويۇپ.

— كىم؟

— مالايلار.

يېۋگېنىي بۇرۇلۇپ قاراپ، تۇرغانلارنىڭ يۈز - چىرايىنى تېخىچە پەرق قىلالماي، ئايالارنىڭ ئىچىدىكى بىرسىنى ئاكسىنىيە ئىكەنلىگىنى بايقاپ، قىزىرىپ كەتتى. ئۇ ئاكسىنىيەنىڭ يۈزىدە ھايا جانلىنىش ئالامەتلىرى سېزىلەر دەپ كۈتكەن ئىدى، ئەمما كالىياسكا تاراسلاپ چېپىپ كېلىپ دەرۋازا بىلەن تەڭلەشكەندە، يېۋگېنىينىڭ يۈرىگى جىغىدە قىلىپ، ئوڭ تەرەپكە قاريدى - دە، ئاكسىنىيەنى كۆردى. ئاكسىنىيەنىڭ سالماقلىق - شادىمان، كۈلۈپ تۇرغان چىرايى يېۋگېنىينى ھەيران قالدۇردى. ئۇنىڭ يەلكىسىدىن گويا ئېغىر بىر يۈك پەسكە چۈشكەندەك بولۇپ، كۆڭلى تەسكىن تاپتى، بەرگەن سالاملارغا ببشىنى ئېگىپ قويدى.

— بۇ نېمە دېگەن بالا - قازادەك گۈزەللىك؟ بۇ كىم؟... كىشىنىڭ جېنىغا تەككۈدەك چىرايلىق ئىكەن، راست ئەمەسمۇ؟— ئولگا زوقلانغان كۆز بىلەن ئاكسىنىيەنى كۆرسەتتى.

ئەمما يېۋگېنىينىڭ مەرتلىگى تۇتتى، ئۇزىنى خاتىرجەم تۇتۇپ، سوغاق قانلىق بىلەن ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى:

— ھەئە، چىرايلىق ئايال. بۇ بىزنىڭ خىزمەتكارىمىز.

× ×

ئولگىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى ئائىلىدىكى ھەممە كىشىلەرگە ئۆز تەسىرىنى ئۆتكۈزدى. ئىلگىرى كۈن بويى ئۆي ئىچىدە كەچ

لىك كۆينەك ۋە ئىسسىق توقۇما ئىشتان بىلەن يۇرىدىغان قېرى خوجايىن ساندۇقتىن نافتالىن پۇرايدىغان ھەربى پەلتۇسى‌بىلەن گېنېرالنىڭ شىمىنى ئالغۇزدى. ئىلگىرى ئۆزى بىلەن ئانچە ئىش تۇتمايدىغان ئادەم، ئەمدىلىكتە دەزمالانغان كىيىمىدە كىچىك كىنە تۇرۇك قالغان بولسا ئاكسىنىيەگە ۋاقىرايدىغان بولۇپ قالدى. ئاكسىنىيە ئەتىگەندە ئۇنىڭغا ئۆتۈگىنى‌تازىلىماي بەرسە، كۆزىنى ئالايتىپ قارايدىغان بولدى، ئۇ ھەردائىم ساقلىنى پاكىز قىرىپ، يۈزىنى پاقىرىتىپ يۇرەتتى، بۇ ھال يېڭىگېنىنى سۆيۈندۈرۈپ تاك قالدۇردى.

ئاكسىنىيە، بىر كۆڭۈلسىز ئىشنىڭ يۈز بېرىشىنى ئالدىن سەزگەندەك، ياش خوجايىن ئايالىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشاتتى، ئۇنىڭ ئالدىدا خوشامەتكۆيلۈق، ئىتائەتكارلىق بىلەن باش ئېگىپ، جان كۆيدۈرۈپ خىزمەت قىلاتتى. لۇكېرىيە تاماقنى ياخشىراق ئېتىش ئۈچۈن بەك كۆچلىنەتتى، بولۇپمۇ ئىنتايىن تەملىك، دورا ـ دەرمان قوشۇپ ياسالغان سۈيۇق ـ سەلەك ئۈگرىلەرنى ئىجات قىلىشتا ئۆز ھۈنىرىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. قېرىپ ھالى قالمىغان ساشكا بوۋايغىمۇ ياگۇدنويىدا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەرنىڭ تەسىرى تەگمەي قالمىدى. بىر كۈنى خوجايىن ئۇنى پېشايۋان ئالدىدا ئۇچرىتىپ،باشتىن ـ ئايىغىچە بىر قاراپ چىقتى ـ دە، قاتتىق بىر ھومىيىپ، بارمىغى بىلەن ئىملاپ ئالدىغا چاقىردى.

ـ مۇنۇ نىمەك، ئىتنىڭ بالىسى، ھە؟ ـ خوجايىن كۆزىنى دەھشەتلىك ئالايتۇردى. ـ ئىشتىنىڭ قانداق تۇرۇپتۇ، ھە؟

ـ قانداق تۇرۇپتۇ؟ـ ساشكا بوۋا قوپاللىق بىلەن جاۋاپ بەردى، ئەمما خوجايىننىڭ ئادەتتىن تاشقىرى سوراق

قىلىش ۋە تىترىگەن ئاۋازىدىن ئۆزىمۇ بىر ئاز گاڭگىراپ قالدى.

— ئۆيدە ياش ئايال تۇرسا، سەن نومۇسسىز، مېنى گۆرگە يولغا سېلىشنى خالامسەن؟ نېمىشقا ئىشتىنىڭنىڭ ئارقا تۈگمىسىنى قادىمسەڭ، سېپىق ئۆشكە؟ قېنى ئېيتقىنا؟!

ساشكا بوۋا خوجايىنغا بىر ئەدەپسىز سۆز ئېيتماقچى بولۇۋىدى، ئەمما خوجايىنى ياش ۋاقتىدىكىدەك پۈتى بىلەن يەرنى شۇنداق قاتتىق تەپتىكى، كونا پوسوندا تىكىلگەن تۇمشۇغى ئۇچلۇق ئۆتۈگنىڭ پاشنىسى ئاجراپ، زەردە بىلەن ۋاقىرىدى:

— ماڭ، ئات ئېغىلىغا! قەدەملەپ مارش! لۈكىرىنگە ئېيتىپ سېنى قاياق سۇ بىلەن پەتلىتىمەن! ئۇستۈڭدىكى كىرنى قېرىپ چىقار، هايۋان!

يېۋگېنىي دەم ئېلىشقا كېرىشتى، قولىغا مىلتىق ئېلىپ، ئېدىر ئارىلاپ، تېرىقى ئورۇۋېلىنغان ئېڭىزلىقنىڭ قېشىدا كەكلىك ئېتىپ يۈردى. پەقەت بىر ئىش ئۇنىڭ بېشىنى قاتۇراتتى، ئۇ بولسىمۇ ئاكسىنىيە مەسلىسى ئىدى. ئەمما بىر كۈنى كەچقۇرۇن ئاتىسى يېۋگېنىينى ئالدىغا چاقىردى ـ دە، ئىشىك تەرەپكە ئېھتىيات بىلەن بىر قارىۋېلىپ، كۆزىنى باشقا تەرەپكە قاچۇرۇپ، سۆز باشلىدى:

— مەن، مانا كۆردۈڭمۇ... سېنىڭ شەخسى ئىشىڭغا ئارىلاشقانلىغىم ئۈچۈن مېنى كەچۈر، بىراق مەن سېنىڭ ئاكسىنىيە بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇشنى ئويلاۋاتقانلىغىنى بىلگۈم كېلىدۇ.

يېۋگېنىي ئالدىراش تاماكا تۇتاشتۇرۇۋېلىش بىلەن

ئۆزىنى بىلدۇرۇپ قويدى. ئۇ، بۇ يەرگە كەلگەن كۈنىدىكىدەك، يۈزى لاپپىدا ئوت ئالدى-دە، قىزىرىپ كېتىۋاتقانلىغىنى سېزىپ، تېخىمۇ بەتتەر قىزىرىپ كەتتى.

— بىلمەيمەن... ئاددىسى بىلمەيمەن...، — ئۇ چىن يۈرىكىدىن ئىقرار بولدى.

چال دادىللىق بىلەن مۇنداق دېدى:

— مەن بىلىمەن، ماڭ، ھازىرلا بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەش، ئۇنىڭغا پۈل بەر. چېكىنىش سوممىسى بېرىپ رازى قىل، — چال سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە مىيىغىداكۇلۇپ قويدى، — ئۇنىڭدىن ئۆتۈنگىن، بۇ يەردىن كەتسۇن، بىز باشقا بىرسىنى تېپىۋالارمىز.

يېۋگېنىي دەرھاللا خىزمەتكارلار ئۆيىگە باردى.

ئاكسىنىيە ئىشىككە ئارقىسىنى قىلىپ، خېمىر يۇغۇرۇۋاتاتتى، يېڭىنى جەينىگىگىچە تۈرۈۋالغان بولۇپ، سېمىز قاراقۇمچاق قوللىرىنىڭ مۇسكۇللىرى ئويناپ تۇراتتى. يېۋگېنىي ئۇنىڭ چوڭ كەمەن قىلىپ تۇگۈۋالغان مەيىن چاچلىرى ئاستىدىكى بويىنىغا قاراپ تۇرۇپ:

— ئاكسىنىيە، مەن سىزدىن ئىلتىماس قىلىمەن. بىرمىنۇت بۇ ياققا چىقسىڭىزچۇ، — دېدى.

ئاكسىنىيە شارتلا ئارقىسىغا بۇرۇلدى-دە، گۈل - گۈل ئېچىلىپ تۇرغان يۈزىگە ئىلتىپاتلىق ۋەھىبەر - بېسىقلىق تۈسىنى بېرىشكە تىرىشتى. ئەمما يېۋگېنىي، ئۇنىڭ يېڭىنى چۈشۈرۈۋاتقاندا بارماقلىرىنىڭ تىترەۋاتقانلىغىنى بايقاپ قالدى.

— مەن ھازىر، — ئاكسىنىيە ئاشپەز ئايالغا قورقۇمسىراپ يالت قىلىپ قارىدى-دە، خوشاللىقنى بېسىشقا ئامالسىز قىلىپ، گۈلدەكلىرى ئېچىلغان ھالدا يېۋگېنىينىڭ قېشىغا چىقتى.

پەلەمپەينىڭ ئۈستىدە يېۋگېنىي ئۇنىڭغا:

— باغقا بارايلى، بىر سۆزلىشۈۋلىش لازىم بولۇپ قالدى.

— بولىدۇ، بارايلى،— دىدى ئاكسىنىيە شادىمان بولۇپ، ئۇ يېۋگېنىينىڭ تەكلىۋىگە جان دەپ قوشۇلدى، چۈنكى بۇ ئىلگىرىكى مۇناسىۋىتىمىزنىڭ باشلىنىشىمىكىن دەپ ئويلىغان ئىدى.

يول ئۈستىدە يېۋگېنىي پەس ئاۋاز بىلەن:

— سېنى نىمىشقا چاقىرغانلىغىمنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى.

ئاكسىنىيە قارىغۇدا كۈلۈمسىرەپ، ئۇنىڭ قولىدىن تۇتقان ئىدى، يېۋگېنىي شارتلا قولىنى بوشىتىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن ئاكسىنىيە ھەممىنى چۈشەندى ـ دە، تۇرۇپلا قالدى.

— نىمە گېپىڭىز بار ئىدى، يېۋگېنىي نىكولايېۋىچ؟ مەن نېرىغا بارمايمەن.

— خوپ، بىز مەشھەدە سۆزلەشسەكمۇ بولىدۇ. گېپىمىزنى ھېچكىم ئاڭلىمايدۇ .... — يېۋگېنىي ئالدىراپ قالدى، كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان سۆزنىڭ تورىغا چىرمالدى، — سەن مېنى چۈشىنىشىڭ كېرەك، مەن ھازىر سەن بىلەن ئىلگىرىكىدەك ئۆتەلمەيمەن ... مەن، سەن بىلەن تۇرالمايمەن ... چۈشىنىۋاتامسەن؟ چۈنكى مەن ئەمدى ئۆيلەنگەن كىشىمەن ۋە ھالال كىشى بولغانلىغىمدىن پەسكەش ئىشلارنى قىلالمايمەن... بۇنىڭغا ۋىجدانىم يول قويمايدۇ، — دىدى ئۇ، ئۆزىنىڭ تەنتەنىلىك سۆزلىرىدىن قىينىلىپ، ئۈيۈلۈپ.

شەرق قارىڭغۇلىشىپ، يېڭىلا كەچ كىرگەن ئىدى.

غەرپتە كەچكى شەپەقتىن كۆيگەن بىر پارچە ئاسمان قىـ

زىرىپ تۇراتتى. خاماندا «ھاۋارايى سەۋىۋى بىلەن» چىراقنىڭ يورۇغدا ئىشلىق تېپىۋاتاتتى، ئۇ يەردە ماشىنىنىڭ تومۇرى يۇقۇرى سۈرئىتەقاتتىق سوقۇپتۇراتتى، ئىشچىلار گۈدۈكىڭ ـگۈدۈكىڭ سۆزلىشەتتى؛ يەپ تويماس مولوتىلىكىغا تىنماستىن يەم بېرىپ تۇرغان چىغرىق چىشلىرى بوغۇق ۋە بەختىيار ئاۋاز بىلەن: «ئەپكەل! ئەپكەل! بول چاپسان!» دەپ چىقرايتتى. باغنىڭ ئىچى سۇكۇناتقا چۆمگەن، قىچىشقاق ئوت، بۇغداي، شەبنەم پۇرىغى كېلەتتى.

ئاكسىنىيە ئۇنچىقمايتتى.

— گېپىڭ بارمۇ؟ نىمىشقا ئۇنچىقمايسەن، ئاكسىنىيە؟

— مېنىڭ ئېيتىدىغان گېپىم يوق.

— مەن ساڭا پۇل بېرىمەن، سەن بۇ يەردىن كېتىشىڭ لازىم. مېنىڭچە، سەن ماقۇل دەيسەن... سېنى بۇ يەردە دائىم كۆرۈپ تۇرۇش ماڭا ناھايىتى ئېغىر كېلىدۇ.

— بىر ھەپتىدىن كېيىن ئېيىم توشىدۇ. ئاينىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەت قىلىپ تۇرسام بولامدۇ؟

— بولمايچۇ، ئەلۋەتتە بولىدۇ!

ئاكسىنىيە بىردەم ئۇنچىقماي تۇردى، كېيىن يېنىسچە يېقىنلىشىپ، تاياق يىگەن ئادەمدەك تازا پېتىنالماي، يېۋگېنىينىڭ قېشىغا سۈرۈلۈپ كېلىپ، مۇنداق دېدى:

— بوپتۇ، ئۇنداق بولسا كېتەي... ئاخىرقى قېتىم شەپقەتسىزنى ئايماسسەن؟ مېنى مۇھتاجلىق مۇشۇنداق نومۇسسىز قىلىپ قويدى... يالغۇزلۇقنىڭ دەردىنى بەك تارتتىم... ماڭا كايىمىغىن، ژېنە.

ئۇنىڭ ئاۋازى ياڭراق ۋە قۇرغاقلا چىقتى. يېۋگېنىي. ئۇ راست سۆزلەۋاتامدۇ ياكى چاخچاق قىلىۋاتامدۇ، دەپ ئۇنىڭ

گېپىنى چۈشىنىشكە بىھۇدە ئۇرۇناتتى.

ــ نىمە قىل دەيسەن؟

ئۇ ئەلەم بىلەن يۆتىلىپ قويدى ۋە تۈيۈقسىز ئاكسىنىيە-نىڭ قايتىدىن ئۇنىڭ قولىنى ئىزلەۋاتقانلىغىنى سەزدى ...

بەش مىنۇتتىن كېيىن يېۋگېنىي خۇش پۇراق، نەم قا-راقات توقايلىغىنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ، قاشانىڭ تۈۋىگە بە-رىۋالدى ـ دە، پاپروسىنى قىزارتىپ تۇرۇپ، ياغلىغى بىلەن مايسا ئوتتىنىڭ يېشىل رەڭگى يۇققان شىمىنىڭ ئىككى تىزىنى ئۇزاققىچە سۈرتتى.

ئۇ پەلەمپەي بىلەن پېشايۋانغا چىققاندىن كېيىن ئارقا-سىغا بۇرۇلۇپ قارىغان ئىدى، خىزمەتكارلارنىڭ ئۆيىدە، دەرە-زىنىڭ ساغۇچ ئەينىگى ئالدىدا ئاكسىنىيەنىڭ قامەتلىك پىگورە-سى كۆرۈندى ــ ئاكسىنىيە ئىككى قولىنى گەجگىسىگە ئاپىرىپ، چېچىنى تۈزەپ، ئوتقا قاراپ كۈلۈمسىرەيتتى ...

6

چۈجگۈن ئوت پىشىپ قالغان ئىدى. قانچە-قانچە چاقىرىم يەر-گە سوزۇلغان دالا ئۈستىدە ئاق چۈجگۈنلەر كۈمۈشتەك تاۋلىناتتى. كەلكۈندەك ھەيۋەتلىك چىققان شامال دېڭىزدەك بىپايان چۈج-گۈننى يەرگە ياتقۇزۇپ، كۆپ ـ كۆك شىشىدەك دولقۇنلارنى ئوگ-ۇل ـ دوگۇل سۈرۈپ ـ توقاي قىلىپ، بىردەم جەنۇپقا، بىردەم ھەرپكە ھەيدەيتتى. شامال يۇقىرى ھاۋا ئېقىمىدەك يېنىك سىرغ-لاپ ئۆتكەن يەردە چۈجگۈن ئوت يەرگە تازىم قىلغاندەك باش

ئېگىپ تۇراتتى، ئىگىز تۆپىلىكتە قارىيىپ تۇرغان سوقماق يول ئۇزاققىچە كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

تۇرلۇك تۈمەن ئوتلار چىچەك ئېتىپ، گۈلى تۆكۈلگەن ئىدى. قىرلاردا كۆيۈپ كەتكەن ئەمەن غەمكىن باش ئېگىپ تۇراتتى. قىسقا تۈنلەر ئۆچكەن چوغدەك پىخسىپ، تېزلا ئۆتۈپ كېتەتتى. كېچىلىرى كۆمۈردەك قاپ - قارا ئاسماندا سان - سانا قسىز يۇلتۇزلار چاراقلاپ تۇراتتى؛ بىر تەرىپى قارىيىپ، پۈتۈن چۇق بولۇپ قالغان ئاي — كازاكلارنىڭ كېچىك قۇيىشى — غۇۋا شويلا چېچىپ، ئاقىرىپ تۇراتتى؛ كەڭ سامان يولى باشقا يۇلتۇزلارنىڭ يوللىرى بىلەن چىرمىشىپ كەتكەن. ھاۋا چۈچۈمەل، قويۇق ئىدى. شامال قۇرغاق، ئۇنىڭدىن ئەمەننىڭ پۇرىغى كېلەتتى؛ ئەنە شۇنداق كۈچلۈك ئەمەننىڭ ئاچچىق پۇرىغى سىڭگەن يەر سالقىن سايىنى سېغىنغاندەك ئىدى. نە ئاتنىڭ تۇياقلىرى تەگمىگەن، نە ئادەمزاتنىڭ ئايىغى باسمىغان مەغرۇر يۇلتۇز يوللىرى چىمىرلاپ تۇراتتى؛ بۇغدايدەك چېچىلغان يۇلتۇزلار قارا تۇپراق يەردەك كۆرۈنگەن قارا ئاسماندا نە مايسا چىقارماي، نە كۆك مايسىلىرى بىلەن سۆيۈنمەي، بىكارلا نابۇت بولاتتى؛ ئاي — قۇرۇپ كەتكەن شورتاڭ يەر رەڭگىدە ئىدى؛ دالا — قۇرغاقچىلىق، ئوت - چۆپلەر شۇمشىيىپ قالغان، ئاشۇ دالدا كۆمۈشتەك پاقىراپ تۇرغان بۆدۈنلەرنىڭ تىنىمسىز سوقۇش - جېڭى ۋە چىكەتكىلەرنىڭ چىرىلدىغان تاۋۇشى...

كۈندۈز — جەزىرىمە ئېسسىق، دىمىق، خىرە - شىرە چاڭ رەڭگى ئۆڭگەن ئاسماندا رەھىمسىز كۈن، ئالقانچە بۇلۇت يوق، ھاۋادا جىگەررەڭ پولات قاناتلىرىنى يېرىم دائىرە كەڭ يېيىپ ئۇچۇپ يۈرگەن سا، كۆزنى قامаштۇرىدىغان كەڭ دالدا

ئاق چۈجگۈن كۈن نۇربدا چاقناپ تۇربدۇ، تۆگە يۈكىدەك كۆل رەڭ، ئاتەشتەك قىزىق ئوت - چۆپ تۈتەپ تۇربدۇ. سا، كۆكىنىڭ قەربدە يېنىچە ئەگىپ، ئۇزۇپ يۈربدۇ، ئۇ پەسلىگەنسېرى يوغان سايىسى كۆكتاتلارنىڭ ئۈستىدە ئۇن - تىنسىز سىپلايدۇ.

دالا چاشقانلىرى هالسىز ۋە بوغۇق ئاۋاز بىلەن چۇقۇرەشىدۇ. سۈغۇرلار ئۆز ئۇۋىلىرىنىڭ ئالدىدا دۆۋىلىنىپ تۇرغان ساغۇچ توپا ئۈستىدە ئۈگدەپ ئولتۇرۇشىدۇ. دالا ئىسسىق، ئەمما جىمجىتلىق، ئەتراپتىكى نەرسىلەرنىڭ هەممىسى تىنىق، هەركەتسىز. كۆز يېتىم يەردىكى قورغانمۇ چۆچەكتە تەسۋىرلەنگەندەك ۋە چۈشتە كۆرۈنگەندەك غۇۋا كۆكسۈپ كۆرۈنىدۇ...

جانىجان دالا! ئۇيۇردىكى بايتاللار بىلەن ئايغىرلارنىڭ يايلىغا قونۇپ ئۆتىدىغان ئاچچىق شامال. ئاتلارنىڭ قۇرغاق تۇمشۇغىنىڭ ئۈستى شامالدىن شورلىشىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاچچىق - شورتاڭ هىد ئاتنىڭ بۇرنىغا كىرگەچ، ئۇ شامال بىلەن كۈن نۇرىنىڭ تەمىنى سېزىپ، يېپەكتەك يۇمشاق لەۋلىرىنى تامشۇپ كىشنەشكە باشلايدۇ. ئۈستىنى پاكار دون ئاسمىنىنىڭ چېدىرى يېپىپ تۇرغان جانىجان دالا! قۇرغاق ئويمان ۋادىلارنىڭ، قىزىل توپىلىق يارلارنىڭ ساي جىرالىرى، ئات تۇياقلىرى پېتىلاپ ئىزقالدۇرغان، ئاق چۆچگۈن قاپلاپ تۇرغان كەڭ ئوتلاق، كۆمۈلگەن كازاك شان - شۆھرىتىنى ساقلاپ، دانىشمەنلىك سۆكۈنات ئىچىدە تۇرغان قورغانلار... ئەي كازاكنىڭ كىر قونماس ساپ قېنى تۆكۈلگەن دون دالىسى، مەن ئالدىڭدا بېشىمنى تۆۋەن ئېگىپ تازىم قىلىمەن ۋە چۆچۈمەل تۈپرىغىڭنى بىر ئوغلۇڭ سۈپىتىدە ئۆپىمەن!

× ×

ئۇنىڭ بېشى يىلانىڭكىدەك كىچىككىنە، ئورۇق ئىدى. قۇ-لاقلىرى كىچىك ۋە ھەركەتچان. كۆكرىگىنىڭ مۇسكۇللىرى تازا تولغان. پاقالچاقلىرى ئىنچىكە، كۆچلۈك، ئوشۇغى نۇخسانسىز، تۇياقلىرى دەريانىڭ بىلەي تېشىدەك سىپ - سىلىق، ساغرىسى بىر ئاز پەسكە سىلىنغان، قۇيرۇغى تال - تال. ئۇ ھەقىقى دون يىلقىسىنىڭ نەسلىدىن بولغان ئات ئىدى. بۇلا ئەمەس: ئۇنىڭ قېنى ئىنتايىن ساپ، ئۇنىڭ تومۇرلىرىدا بىر تامچىمۇ ئارىلاش قان يوق، ئىسىل نەسىللىك ئىكەنلىگى پۈتۈن ئەزالىرىدىمۇ كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىسمى — مالبرۇك.

سۇغرىلىدىغان يەردە ئۇ، ئۆزىنىڭ بايىتلىنى قوغداپ، باشقا بىر كۆچلۈكرەك قېرى ئايغىر بىلەن تۆتۈشۈپ قالغان ئىدى، يايلاققا قويۇپ بېرىلگەندە تاقىلىرى ئېلىپ تاشلانغان بولسىمۇ، قېرى ئايغىر ئۇنىڭ ئالدىنقى سول پۇتىنى قاتتىق تېپىپ، ئاق-سىتىپ قويدى. بۇلارئارقا پۇتى بىلەن تىك تۇرۇۋېلىپ، بىر - بىرىنى چىشلەشتى، ئالدى پۇتلىرى بىلەن زەربە بېرىپ، بىر - بىرىنىڭ تېرىسىنى يېغىر قىلىشتى...

بۇ ئەتراپتا يىلقىچى يوق ئىدى، ئۇ دۇمبىسىنى كۆنگە قاقلاپ، چاك باسقان ئاپتاپتا قىزىغان ئۆتۈگى بىلەن پۈتىنى تالتايتىپ، دالدا ئۇخلاۋاتاتتى. مالبرۇكنى رەقىبى يەرگە يېقىتتى، ئاندىن ئۇنى ئۈيۈردىن يىراق - يىراقلاپ ئاپىرىپ، شۇ يەردە قانسىرىتىپ تاشلاپ قويدى - دە، ھەر ئىككى ئۇ-يۇرنى تەنھا ئىگەللەپ، پاتقاقلىق سايىنىڭ چېتى بىلەن بۇ ئۇيۇرلارنى ئېلىپ كەتتى.

يارىلانغان ئا يغىرنى ئات قوراسغا ئېپكېلىشتى، فېلدشېر ئۇنىڭ زەخمىلەنگەن پۇتىنى ئەملىدى. 6 - كۈنى نازارەتچىنىڭ قېشىغا مەلۇمات بېرىش ئۈچۈن كەلگەن مىشكا كوشۇۋوي مۇنۇ بىر ئەھۋالنىڭ شاھىدى بولدى: نەسىل قالدۇرۇشتا كۆچلۈك تەبىئى تۇيغۇغا ئىگە بولغان مالبىرۇك چۈلۈۋرنى چىشى بىلەن قىيىپ ئۈزۈپ تاشلاپ، باغلاقلىق يېرىدىن ئېتىلىپ چىقتى - دە، يىلقىچىلار، نازارەتچى ۋە فېلدشېر مۇنبىدىغان بايتاللارنى گازار-مانلىق يېنىدا ئىشلەنگەن پېتى ئوتلاپ يۈرگەن يېرىدىن دالىغا ھەيدەپ ئېلىپ كەتتى، ئاۋال يورغىلىتىپ ماڭدى. كېيىن ئارقىدا قالغانلارنى چىشلەپ، ئالدىرىتىشقا باشلىدى. يىلقىچىلار بىلەن نازارەتچى گازارمىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى - دە، بايتاللارنىڭ پۇتىدىكى ئۈزۈلگەن ئىشكەللەرنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازىنىلا ئاڭلاشتى.

— بىزنى پىيادە قالدۇردى، پەدەرىگە لەنەت...، — دەپ تىللاپ قويدى نازارەتچى.

يۈمىما تىللىسىمۇ، كۆڭلىدە ماقۇللىغاندەك بولۇپ، بىراق لىشىپ كېتىۋاتقان ئاتلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى.

چۇش بولغاندا مالبىرۇك ئاتلارنى سۇغىرىدىغان يەرگە ئېلىپ كەلدى. پىيادە قالغان يىلقىچىلار ئۆز بايتاللىرىنى ئۇنىڭ دىن ئايرىۋېلىپ ئېلىپ كېتىشتى. مالبىرۇكنىڭ ئۆزىنى بولسا مىشكائىگەرلەپ، دالىغا ئېلىپ بېرىپ، ئاۋالقى ئۇيۇرىغا قوشۇپ قويدى.

ئىككى ئاي يىلقىچى بولۇپ خىزمەت قىلىش جەريانىدا كوشۇۋوي مەيداندىكى يىلقىنىڭ ھاياتىنى زېھىن قويۇپ ئۇگەنىدى: ئۇلارنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى، ئىنسانغا خاس بولغان ئىسىل پەزىلىتىنى ئۇگەنگەندىن كېيىن، ئۇلارغا چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن قارايدىغان بولدى. بايتاللار ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قاچۇ-

رۇلاتتى، ئىپتىدائى شارائىتتا ئېلىپ بېرىلىدىغان قەدىمدىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن بۇ ئىش شۇنچىلىك تەبىئى، شۇنچىلىك ئىپپىەتلىك ۋە ئاددى ئىدىكى، كوشۇۋىنىڭ كۆڭلىدە ئادەملەرنىڭ تۇزۇك ئىكەن دېيىشكە ئاساس بەرمەيدىغان بىر سېلىشتۇرما ھاسىل بولدى. ئاتلار بىلەن ئاتلارنىڭ مۇناسىۋەتلىرىدە ئۇيغۇر ئوخشاشلىقلار بار ئىكەن. مەسىلەن، مىشكا قېرىپ بېرىۋاتقان باخارنىڭ بىر قىلغىنى بايقىدى: ئۇ ئاچچىغى يامان، بايتاللارغا قوپال مۇئامىلە قىلىدىغان ئايغىر ئىدى، ئۇ ئۆز ئۇيۇرىدىكى بايتاللارنىڭ ئىچىدە كۆزلىرى ئوت چاچرىتىپ تۇرىدىغان، ماڭلىسىدا ئاق قاشقىسى بار، ناھايىتى چىرايلىق جەرەن دۆنەن بايتالنى ئالايىتەن يارىتىپ قالغاندەك ئىدى. ئۇ دائىم ئاشۇ بايتالنىڭ قېشىدا ئىزتىراپ چېكىپ، ھاياجانلىنىپ، ئاچچىقلىنىپ يۈرەتتى، ئۇنى ھەر دائىم ئۆزگىچە بىر ئېستىۋار بىلەن، سالماقلىق ۋە ئىشتىياق بىلەن خارتىلداپ پۇراپ قويياتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ تۇرىدىغان يېرىدە جاھىل بېشىنى سۆيۈملۈك بايتىلىنىڭ ساغرىسىغا قويۇپ، ئۇزاق ۋاقىت ئۇگدەشنى ياخشى كۆرەتتى. مىشكا ئۇنى چەتتىن كۆزىتىپ، بۇ ئايغىرنىڭ يۇقىرى تېرىسى ئاستىدىكى مۇسكۇللارنىڭ سۈس مىدىرلاپ تۇرغانلىغىنى بايقىدى، مىشكىغا باخار بۇ بايتالىنى قېرىلارغا خاس بىر تۇرلۇك ئۇمىتسىز ۋە مەيۈس ھالەتتە بەك ياخشى كۆرىدىغاندەك تۇيۇلدى.

كوشۇوي خىزمىتىنى ئوبدان بېجىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ تىرىشىپ ئىشلىگەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەر كەنت ئاتامانىنىڭ قۇلىغىغا يەتكەن بولسا كېرەك، ئاۋغۇست ئېيىنىڭ دەسلەپكى كۈنى لىپرىدە نازارەتچى كوشۇوينىڭ كەنت باشقارمىسى قارمىغىدا ئەۋەتىلىشى توغرىسىدا بىر بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالدى.

مىشكا تېز تەييارلىق كۆردى، ئۇ ھۆكۈمەتنىڭ كېسىم -

كېچەك، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، شۇ كۈنلا كەچ قۇرۇن ئۆيىگە قاراپ يولغا چىقتى. ئاستىدىكى ئۆزىنىڭ بايتىلىنى هارماي چاپتۇرۇپ ماڭدى. كۈن پېتىۋاتقان چاغدا كارگىلىدىن ئۆتۈپ، دۆڭنىڭ ئۈستىدە ۋېشىنىسكايا تەرەپكە كېلىۋاتقان بىر هارۋىنى قوغلاپ يەتتى.

هارۋىكەش ئوكراينىن تەرگە چۆمگەن سېمىز ئاتلارنى هەيدەپ كېتىۋاتاتتى. رېسورلۇق هارۋىنىڭ ئارقا تەرىپىدە ئۈستىگە شەھەرچە كەمزۇل كىيگەن، بېشىدىكى سۇر كىگىز قالپىغى گەجگىسىگە سۇرۇلۇپ قالغان قامەتلىك، كەڭ يەلكەنلىك بىر ئادەم يېنىچە ياتاتتى. مىشكا هارۋىنىڭ ئارقىسىدا، بۇ قالپاقلىق نىڭ ئېسىلاڭغۇ يەلكىسىگە قاراپ خېلى ۋاقىتقىچە ماڭدى، ئۇ نىڭ يەلكىسى هارۋىنىڭ سىلكىنىشىدىن تىترەپ تۇراتتى. ئاق يافىسىنىڭ گىرۋىگى كىرلەنگەن ئىدى. يولۇچىنىڭ پۈتى تەرەپتە يوغان سېرىق سومكا ۋە تېڭىقلىق پەلتۇسىنىڭ ئاستىدا بىر قاپ بار ئىدى. چېكىپ تۇرغان سىگار تاماكىسىدىن ئۆزگىچە ئاچچىق پۇراق كېلەتتى. «كەنتكە كېتىۋاتقان ئەمەلدار بولسا كېرەك»، دەپ ئويلىدى مىشكا بايتىلىنى هارۋىغا قاتارلاشتۇرۇپ مېڭىپ، ئۇ قالپاقنىڭ ئاستىغا قىيا قاراپ، ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى ـ دە. دەھشەت ۋە هەيرەتتىن پۈتۈن بەدىنى چىمىرلاپ كېتىۋاتقانلىغىنى هېس قىلدى: ستېپان ئاستاخوف هارۋىنىڭ ئۈستىدە، سىگارنىڭ قارا كۆتىگىنى سەۋىرسىزلىك بىلەن چاينap، ئۆتكۈر ياۋۇزكۆزلىرىنى قىسىپ يانپاشلاپ ياتاتتى. مىشكا ئۆزىگە ئىشەنمەي، بىزىدىشىنىڭ تونۇش، ئەمما ئاجايىپ ئۆزگىرىپ كەتكەن يۈزىگە يەنە بىر قېتىم سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن، هارۋىنىڭ رېسورلىرى تەۋرىتىپ كېلىۋاتقان بۇ ئادەم تىرىك سىنىپانىنىڭ نەق ئۆزى ئىكەنلىگىگە تولۇق ئىشەندى. شۇنىڭ

بىلەن كۆڭلى بىسەرەمجان بولۇپ، تەرلەپ - پىشىپ يۆتىلىپ قويدى:

— كەچۈرۈڭ، تەقسىر، سىز ئاستاخوف ئەمەسمۇ؟

ھارۋىدا ئولتۇرغان ئادەم بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، قالپىغىنى ماڭلىيىغا چۈشۈرۈپ قويدى؛ ئاندىن بۇرۇلۇپ، مىشكىغا كۆز يۈگۈرتتى.

— ھە، مەن ئاستاخوف. خوش، قانداق؟ سىزھىلىقى... توختا، سەن — كوشۇۋىغۇ؟ — ئۇ، ئورنىدىن كۆتىرىلىپ، قىرغىلغان ساۋۇچ بۇرۇتىنىڭ ئاستىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان يالاڭ لەۋلىرى بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويدى، كۆزلىرىدە ۋە بىرئاز قېرىپ قالغان چىرايىدا تەكەببۇرانە جىددىلىك ساقلانغان ئىدى، ئۇ ئالدىراپ - تېنەپ خوشاللىق بىلەن قول ئۇزاتتى، — كوشۇۋي؟ مىخايىل؟ مانا بىز يەنە دىدار كۆرۈشتۇق! ... ئىنتايىن خوشالمەن ...

— بولمىسچۇ؟ شۇنداق بولمايچۇ؟ — مىشكا تىزگىنىنى تاشلاپ، ھەيرانلىق بىلەن قولىنى يايدى، — سېنى ئۇرۇشتا ئۆلدى دېيىشكەن ئىدىغۇ، شۇنداق‌قارىسام: سەن ئاستاخوف...

مىشكا يايراپ ھەجىيىشقا باشلىدى، تېپىرچىلاپ، ئىگەردە ئولتۇرالماي قالدى، ئەمىياستېپانىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىدىن ۋە سۆزلىگەندە تەلەپپۇزىنىڭ بوشاڭ چىققانلىغىدىن قىسىلىپ‌قالدى-دە، مۇئامىلىسىنى ئۆزگەرتتى، شۇندىن كېيىن ئىككىيلەنىنىڭ ئارىسىنى ئاجرىتىپ تۇرغان كۆزگە كۆرۈنمەس چېگرا بارلىغىنى غۇۋا ھېس قىلىپ، ئۇنى «سىز» دەپ سۆزلەيدىغان بولدى.

ئۇلارنىڭ‌ئارىسىدا پاراڭ باشلاندى. ئاتلار ئاستا قەدەملەپ ماڭدى. غەرپتە كەچكى شەپەق ئۇپۇقنى گۈلزارلىققا ئايلاندۇرغان ئىدى، ئاسماندا زەڭگەر بۇلۇتلار كېچىگە قەدەم قويغان، يولنىڭ

ئىككى چېتىدە تېرىق ئېتىزلىرى بويىدىكى چاتقاللىقتا بۆدۈنىلەر قۇلاقنى پاكا قىلغۇدەك كۈچىنىپ سايرىشاتتى. كۈندۈزكى غەلـ ۋىلەر، ۋاراڭ - چۇرۇكلار كەچكە يېقىن بېسىلىپ، دالىدا چاڭ - توزاڭ ئارىلاش جىمجىتلىق باشلاندى، چۈكارىن بىلەن كرۇزىلىن يوللىرىنىڭ ئاچمىغىدا سېرىنگۈل رەڭگىدىكى ئاسمان ئاغۇشىدا كىچىككىنە چېركاۋنىڭ غۇۋاقارىسى كۆرۈنەتتى؛ ئۇنىڭ ئۈستىدە قارامتۇل خىش رەڭگىدىكى توپ - توپ بۇلۇتلارنىڭ توپلىشىپ تۇرغان چوڭ بىر پارچىسى، غۇلاپ چۈشكەندەك ئېسىلىپ تۇراتتى.

— قەيەردىن كېلىشىڭىز، ستېپان ئاندرېيېچ؟ — دەپ سورىدى مىشكا خوشاللىق بىلەن.

— گېرمانىيىدىن، ئۇ يەردىن قۇتۇلۇپ، ۋەتەنگە قايتىپ كېلىشىم.

— بىزنىڭ كازاكلار: ستېپاننى كۆزئالدىمىزدا ئۆلتۈرۈشتى، دەپ ئېيتىشقان ئىدى، بۇقانداق گەپ؟

ستېپان گويا سوئاللار ئىغىركەلگەندەك، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ئالدىرىماي بىرخىلدا جاۋاپ قايتۇردى:

— ئىككى يەردىن ياردارىبولغان ئىدىم، كازاكلار بولسا... كازاكلارنىڭ نىمىسى دەيسەن؟ ئۇلار مېنى تاشلاپ كېتىشتى... ئەسىرگە چۈشۈپ قالدىم... نېمىسلار يارامنى داۋالاپ، ئىشقا ئەۋەتتى...

— سىزدىن خەت كەلمىگەندەك تۇراتتى...

— خەت يازىدىغان ھېچكىمىم بولمىسا، — ستېپان ئاماكسىنىڭ كۆتىگىنى تاشلۇېتىپ، 2 - سىگارنى تۇتاشتۇردى.

— ئايالىڭىز غەيرەتلىك ساق - سالامەت تۇرۇپتۇ.

— مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئوقۇتمىغان تۇرسام — بۇ ھەممىگە مەلۇم بولسا كېرەك.

ستېپاننىڭ ئاۋازى قورغاقلا چىقتى، بۇ ئاۋازدا ئىللىق لەقتىن ھېچ ئەسەر يوق ئىدى. ئايالىنى تىلغا ئېلىپ ئوتۇش ئۈنى ھېچقانداق ھاياجانلاندۇرمايتتى.

— چەت يەزىلەردە يۈرۈپ، ئەل - يۇرتنى سېغىنمىدىڭىزمۇ؟ — دەپ قىزىقىپ سورىدى مىشكا ئىگەرنىڭ ئالدى قېشىغا ئىگىشىپ.

— دەسلەپكى چاغدا سېغىندىم، كېيىن كۆنۈپ قالدىم. ئۆيەردە كۈنۈم ياخشى ئوتتى، — بىر ئاز ئوڭىچىقماي قوشۇپ قويدى. — گېرمانىيەنىڭ تەۋەلىگىگە ئوتۇپ، بىر يولىلا شۇ يەردە قالاي دېگەن ئىدىم. بىراق ئۆيۈمگە تارتىشىپ، ھەممىنى تاشلاپ كەلدىم.

ستېپان، كۆزىنىڭ بۇرجەكلىرىدىكى قاتتىق سىزىقچىلارنى يۇمشىتىپ 1 - قېتىم جىلمايدى.

— خوش، بىزنىڭ بۇيەرە قانداق مالىمانچىلىق بولۇۋاتقانلىغىنى كۆردىڭىزمۇ؟... ئوۋزئارا بىر - بىرىمىز بىلەن سوقۇشۇۋاتىمىز.

— شۇ - دا - ق... مەن ئاڭلىدىم.

— سىز قايسى يول بىلەن قايتىپ كەلدىڭىز؟

— فرانسىيەدىن، مارسېلدىن، — شوندىق بىر شەھەر بار — نوۋوروسسىكىغىچە پاراخوت بىلەن كەلدىم.

— سىزنىمۇ ئەسكەرلىككە ئالارمىكىن؟

— ئېھتىمال... يېزىدا نېمە يېگىلىق بار؟

— قايسىبىرىنى ئېيتىپ تۇرگىتەي؟ يېڭىلىق كۆپ.
— مېنىڭ ئۆيۈم ساقمۇ؟
— شامال چىققاندا لىڭشىپ تۇرىدۇ ...
— خوشنىلارچۇ؟ مېلىخوفنىڭ بالىلىرى تىرىكمۇ؟
— ئۇلار تىرىك.
— مېنىڭ بۇرۇنقى ئايالىم توغرىلىق خەۋىرىڭىز بارمۇ؟
— ھىلىمۇ بۇرۇنقى يېرىدە، ياگودنويىدا.
— گىرىگورىي ئۇنىڭ بىلەن بىللەئۆتۈۋاتامدۇ؟
— ياق، ئۇ ئۆزىنىڭ قانۇنىي ئايالى بىلەن تۇرۇۋاتىدۇ. سىزنىڭ ئاكسىنىيە بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەن ...
— شۇنداقمۇ ... بۇنى بىلمەيدىكەنمەن.

ئۇ بىر مىنۇتچە جىم بولۇپ قالدى. كۇشۇۋوي، ستېپانغا يەنە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇللاپ، ئېھتىرام بىلەن مۇنداق دېدى:

— ياخشى تۇرغانىدەك قىلىسىز، ستېپان ئاندرېيېچ. كىيىمىڭىز جاناپلارنىڭكىدەك ئىسىل ئىكەن.

— ئۇ يەردە ھەممە ئادەم ئىسىل كىيىنىپ قېتىپ يۈرىدۇ، — ستېپان چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ، ھارۇنكەشنى مۇرىسى بىلەن تۇرتۇپ قويدى، — قېنى، تېزرەك ھەيدىسەڭچۇ.

ھارۇنكەش گەپ ياقمىغاندەك، قامچىسىنى سىلكىپ قويدى، چارچىغان ئاتلار تەڭ كۆچىمەستىن، ھارۇنىڭ شوتىسىنى جالداقلىتىپ تارتىپ مېڭىشتى. ھارۇا چاقلىرىنى يۇمشاقمۇ شىپىلدىتىپ، ئوي ـ دۆڭلەردە چايقىلىپ باراتتى، ستېپان گەپنى ئايالاشتۇرۇپ، مىشكىغا كەينىنى قىلىپ تۇرۇپ سورىدى:

— يېزىغا كېتىۋاتامسەن؟

— ياق كەنتكە.

ئاچا يولدا مشكا ئوڭغا بۇرۇلدى - دە، پۇتىنى ئۇزەڭگىگە تىرەپ، سەل كۆتىرىلدى.

— ھازىرچە خەير - خوش، ستېپان ئاندرېيېچ!

ستېپان ئېغىر يارماقلىرى‌بىلەن چاك ياسقان شىلەپىسىنى‌گىرۇنگىنى مىجىقلاپ سوغاققىنا جاۋاپ قايتۇردى، ئۇ رۇس ئەمەس كىشىدەك سۆزىنىڭ ھەر بىر بوغۇمىنى ئېنىق تەلەپپۇز قىلدى.

— سالامەت بولۇڭ!

7

فىلونوۋو — پووورىنو لىنىيىسى بويلاپ ئۇرۇش سېپى تۇزۇلۇۋاتاتتى. قىزىللار كۆچىنى توپلاپ، مۇشتەك تۆگۈلۈپ، زەر-بە بېرىشكە تەييارلىنىۋاتاتتى، كازاكلار ھوجۇمنى سۈس قانات يايدۇرۇۋاتاتتى؛ ئۇلار ئوق - دورا يېتىشمەسلىكنى قاتتىق باش-تىن كەچۈرگەنلىكتىن، ئوبلاست دائىرىسىدىن نېرىغا چىقىشقا ئىنتىلمەيتتى. فىلونوۋو فۇرونتىدىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىدە بىر ئۇياق - بىر بۇياق مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ تۇردى. ئاۋغۇست ئېيىدا بىر قەدەر تېچ ۋەزىيەت شەكىللەندى، ئالدىنقى سەپتىن قىسقا مۇددەتلىك دەم ئېلىشقا كەلگەن كازاكلارنىڭ ئېيتىشچە، كۆزگىچە سۈلھ پۈتۈمىنى كۆتۈش لازىم ئىكەن.

ھالبۇكى، شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە ئارقا سەپتە كەنت - يېزا-لاردا ئاشلىق يىغىۋېلىش كېتىۋاتاتتى. ئىشلەيدىغان ئادەملەر يېتىش-

مەيتتى. قېرىلار بىلەن ئايالار ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايتتى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئادەم، ھارۋا ۋە ئات ـ ئۇلاقلارنىڭ ھەردائىسىم فۇرونتقا ئوق ـ دورا ۋە ئوزۇق ـ تۇلۇك توشۇشقا بەلگىلىنىپ تۇرۇشى دېخانچىلىق ئىشلىرىغا توسقۇن بولاتتى.

تاتارىسكى يېزىسىدىن ھەر كۈنى دېگۈدەك بەش ـ ئالتە ھارۋا مەخسۇس ۋەزىپەبىلەن ۋېشېنسكايا غائەۋەتىلەتتى، ۋېشېنسكايادا بۇ ھارۋىلارغا پاتروں، سنارەت قاچىلانغان يەشىشكىلەر بىسلىپ، ئاندىروپوۋىسكى يېزىسىدىكى ئۆتكۈزۈپ بېرىش پونكىتىغا يولغا سېلىناتتى، بەزىدە ھارۋا يېتىشمىگەنلىكتىن، تېخىمۇ نېرىغا، خوپېر بويىدىكى يېزىلارغىچە بېرىشقا مەجبۇر قىلىناتتى.

يېزا قاتىلاكچىلىق بولسىمۇ، ئەمما خىلۋەت ئىدى. ھەممىنىڭ ئەس ـ يادى يىراق فۇرونتتا بولۇپ، كازاكلار توغرىسىدىكى شۇم خەۋەرلەرنى نەشۇش ۋە دەرت ـ ئەلەم بىلەن كۈتەتتى. ستېپان ئاستاخوفنىڭ كېلىشى پۈتۈن يېزىنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى: ھەر بىر ئۆي، ھەر بىر خاماندا پەقەت مۇشۇ تۇغرىلىقلا سۆز باراتتى. ئاللىقاچان دەپنە قىلىۋېتىلگەن، پەقەت قېرى خوتۇنلارلا «قاغاش ئۇچۇن» ئەسكە ئېلىپ يۇرىدىغان، كىشىلەر دېگۈدەك ئۇنتۇپ قالغان بىر كازاك قايتىپ كەلدى. بۇ ئاجايىپ بىر ئىش ئەمەسمۇ؟

ستېپان ئانىكۇشكىنىڭ ئايالىنىڭ ئۆيىگە چۈشتى، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئۆيگە كىرگۈزدى ـ دە، ساھىپخان ئايال ئۇنىڭغا كەچلىك تاماق پىشۇرغىچە، ئۆز ئۆيىگە بېرىپ كېلىش ئۈچۈن كەتتى، ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن ئاپپاق ئايدىڭ يورۇتۇپ تۇرغان مال قوراسىنى خوجايىنغا خاس ئىغىر قەدەم بىلەن بىر ـ بىر دەسسەپ خېلى ۋاقىت ئارىلىدى، يېرىم ۋەيران بولغان ساراي ئۆيلەرنىڭ لاپاسلىرى ئاستىغا كىردى، ئۆيىنى بىر

قۇر قاراپ چىقتى، قاشا تامنىڭ تۆۋرۈكلىرىنى لىڭشىتىپ كۆر-
دى ... ئانىكۇشكىنىڭ قورۇغان تۇخۇم سەيلىرى شىرە ئۈستىدە
ئاللىقاچان قېتىپ قالغان ئىدى، ئەمما ستېپان تېخىچە بارماق-
لىرىنى قاسىلدىتىپ، ئۆزىنىڭ خاراپ بولغان ماكانىنى كۆزدىن
كەچۈرۈۋاتاتتى ۋە تىلى دۇدۇقلايدىغان ئادەمدەك چۈشىنىكسىز
بىرنېمىلەرنى دەپ غودۇكشىپ قوياتتى.

شۇ كۈنلا كەچتە كازاكلار ئۈنى كۆرۈشكە ۋە ئۇنىڭ ئە-
سىرلىكتىكى هاياتى توغرىلىق گەپ سوراشقا كېلىشتى. ئانىكۇش-
كىنىڭ مېهمانخانا ئۆيىگە ئايالار بىلەن بالىلار لىق تولدى. ئۇ-
لار تامدەك زىچچىدە ئۆرە تۇرۇشۇپ، ستېپاننىڭ هېكايىسىنى
ئاڭلاشتى، ئاغزىلىرى هاڭدەك ئېچىلىپ قېلىشتى. ستېپان تازا
كۆكۈلسىمەي سۆزلىدى، قېرىپ قالغان يۈزىدە بىرەر قېتىممۇ كۈ-
لۈمسىرەش كۆرۈلمىدى. شۇنىسى ئوچۇق كۆرۈنۈپتۇراتتىكى، ها-
ياتى ئۈنى كەسكىن، تەگ - تومۇرىغىچە ئۆزگەرتىپ، قايتا يا-
ساپ چىققاندەك ئىدى.

ئەتىسى ئەتىگەن — ستېپان تېخى مېهمانخانا ئۆيىدە
ئۇخلاۋاتقان چاغدا — پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ كەلدى. ئۇ قو-
لىنى ئاغزىغا تۇتۇپ، بوم ئاۋاز بىلەن يۆتىلىپ قويۇپ، سابىق
ئەسكەرنىڭ ئويغىنىشىنى كۈتتى. مېهمانخانىدىن توپا پولنىڭ
نەم، سالقىن هىدى، نەپەسنى بوغىدىغان ئاچچىق، يات بىر تا-
ماكىنىڭ پۇرىغى ۋە يولۇچىنىڭ بەدىنىگە سەپەر جەريانىدا سىڭ-
گەن يىراق يولنىڭ پۇرىغى كېلەتتى.

ستېپان ئويغاندى، تاماكا تۈتاشتۇرۇشقا سەرەڭگە چاقماق-
لىغى ئاڭلاندى.

— كىرىشكە رۇخسەت قىلامسەن؟ — دەپ سورىدى پانتې-

لېي پروكوفېيېۋېچ ۋە خۇددى باشلىقنىڭ ئالدىغا كىرىدىغان ئادەمدەك. يېڭى كىيگەن كۆينىكىنىڭ پۇرلاشقان يېرىنى نېرى - بېرى تۈزەپ قويدى، بۇ كۆينەكنى بايىلا ئىلىنىشنا ئالاھىدە ئۇنىڭغا كىيگۈزگەن ئىدى.

— كىرىڭ.

ستېپان سىگار تاماكىنى تۈتۈتۈپ، ئۈيقۇلۇق كۆزىنى تۆتۈندىن قوغداپ، كىيىم - كېچەكلىرىنى كىيدى. پانتېلېي پېروكوفېيېۋېچ بىرئاز يۈرەكسىزلىك بىلەن بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرىدى - دە، ستېپاننىڭ ئۆزگىرىپ كەتكەن يۈزىنى ۋە شىمىنىڭ يەلكىگە ئاسىدىغان يىپەك بېغىنىڭ تۆمۈر توقۇلىرىنى كۆرۈپ، ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى، قارا ئالقىنىنى قىيىقچىدەك ئېگىپ ئۇزاتتى.

— سالامەتمۇسەن، خوشنا! سېنى تىرىك كۆرىمىز دەپ ...

— سالامەتمۇسىز؟

ستېپان شىمىنىڭ بېغىنى شىلدىرلىتىپ ئېسىلانغۇ كۆچلۈك مۇرىسىگە كىيگۈزگەندىن كېيىن ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ، چالنىڭ قاداق قولىغا قولىنى يېپىشتۇردى. ئۇلار بىر - بىرىگە كۆز يۇگۈرتۈپ چىقتى. ستېپاننىڭ كۆزلىرىدە ئاداۋەت ئۇچقۇنلىرى كۆكۈش پىخسىپ تۇراتتى، مېلىخوفنىڭ چەكچەيگەن قىزغىر كۆزلىرىدە خوشامەت، ئىستېھزا ۋە ئەجەپلىنىش ئالامەتلىرى بار ئىدى.

— قېرىپ قاپسەن، ستېپان ... قېرىپسەن، ئەزىزىم.

— ھە، قېرىپ قالدۇق.

— خۇددى مېنىڭ گىرىشكامغا ئوخشاش سېنىڭمۇ ھازاڭنى ئاچقان ئىدۇق ...— دىدى - دە، بۇ ئىشنى بىمەزگىل ئەسكە ئالغانلىغى ئۈچۈن ئۆزىگە - ئۆزى رەنجىگەندەك،

غەمكىن بولۇپ قالدى. ئاغزىدىن چىقىپ كەتكەن بۇ خاتا سۆزنى تۇزىتىشكە ھەركەت قىلىپ باقتى، — خۇداغا شۈكۈر، ساق - سالامەت قايتىپ كەپسەن ... جانابى ھەققە مىڭ قەتلە شۈكرى! گىرىشكەنمۇ ماتەم تۇتۇپ، نەزىر - چىراق ئۆتكۈزگەن ئىدۇق. ئۇ لازارغا* ئوخشاش، ئەس - ھۇشىنى تېپىپ، شۇ پېتى كېلىۋاتىدۇ. ھازىر ئىككى بالىسى بار، ئايالى ناتالىيە، خۇداغا شۈكۈر ئوبدان بولۇپ قالدى، ئۆزى تۇزۈك ئايال... خوش، سەن، بالام قانداق تۇردۇڭ؟

— رەھمەت سىزگە.

— خوشنا ئىنىكىگە مېھمان بولۇپ كەلمەمسەن؟ كەلگىن، مەرھەمەت قىل، پاراكلىشىمىز.

ستېپان ئۇنىمغان ئىدى، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ قاتتىق تۇرۇپ ئۆتۈندى، رەنجىدى، شۇندىن كېيىن ستېپان ماقۇل بولدى. يۈيۈنۈۋالغاندىن كېيىن قىرقىلغان چاچلىرىنى تاراپ تۇرۇپ، چالنىڭ: «كوكۈلاكنى نەگە يوقاتتىڭ؟ يەپ تۇگەتتىڭمۇ؟» — دېگەن سوئالغا كۈلۈپ قويدى - دە، شىلەپىسىنى بېشىغا ئىشەنچ بىلەن كىيىپ، ھويلىغا ئالدىدا چىقتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ خوشامەتكۈيلۈق بىلەن شاپاشلاپ كەتكەنلىكتىن، ستېپان ئىچىدە: «بۇ قېرى كوتا ئەلەملەرنى يوقىتىش ئۈچۈن مۇشۇنداق ھارامزەدىلىك قىلىۋاتىدىغۇ...» دەپ ئىختىيارسىز ئويلىدى.

ئىلگىنىشنا، ئېرىنىڭ لام - جىم دېمەستىن، كۆز ئىشارىسى بىلەن بەرگەن يولىيورۇغىنى ئورۇنلاپ، ئاشخانىدا چەبدەسلىكبىلەن مېڭىپ يۈرۈپ، ناتالىيە بىلەن دۇناشكىنى ئالدىرىتاتتى، ئۆز

* لازار — ئىنجىلدە بايان قىلىنىشىچە، لازار ئۆلۈپ تۆت كۈندىن كېيىن ئۇنى ئەيسا پەيغەمبەر تېرىلدۇرگەن ئىمىش.

زى داستخان راسلاشقا كىرىشتى. ئاياللار بۇتنىڭ رەسمى ئاستىدا ئولتۇرغان ستېپان تەرەپكە ئاندا - ساندا قىزىقسىپ نەزەر تاشلاپ، ئۇنىڭ كەمزۇلىغا، ياقىسىغا، سائىتىنىڭ كۆمۈش زەنجىرىگە، تارالغان چېچىغا ئوغرىلىقچە كۆز يۈگۈرتۈپ، ھەيرانلىق بىلەن سىر - سىرىگە كۈلۈمسىرەپ قارىشاتتى. دارىيە تاشقىرىدىن لالىدەك قىزىرىپ كىرىپ كەلدى: ئۇ، ئۇياتچانلىق بىلەن ھېچىمپ، پەشتامسىنىڭ سىر بۇرجىگى بىلەن يۇقالەۋلىرىنى سۈرتۈپ قويۇپ، كۆزلىرىنى چىملىداتتى:

— ئوھۇ، جېنىم خوشنام، مەن سىزنى تونۇماي قاپتىمەن. سىز كازاكقا ئوخشىماي قاپسىز.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ۋاقىتنى غەنىمەت بىلىپ، سىر شىشە ساموگوتنى شىرەنىڭ ئۈستىگە ئېپكېلىپ قويىدى - دە، ئاغزىغا بېكىتىلگەن لاتىنى يۇلۇپ تاشلاپ، ئاچچىق - چۈچۈك تۈتۈنى پۇراپ قويۇپ، ماختىدى:

— تېتىپ باق، ئۆزەم ياسىغان ھاراق، سىرتال سەرەڭگە چاقساڭ — لاۋۇلداپ كۆك ئوت ئۆرلەيدۇ، خۇداھەققى!

ئۇششاق - چۈششەك پاراڭ باشلاندى. ستېپان تازا كۆڭلى تارتماي ئىچتى. ئەمما ئىچكەندىن كېيىن تېز كەيىپ بولۇشقا باشلاپ، يۇمشاپ قالدى.

— ئەمدى ئۆيلىنىش كېرەك،جان خوشنام، — دىدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ.

— نىمە دەۋاتىسىز؟ ئاۋالقى خوتۇنۇمنى نەگە قويىمەن؟

— ئاۋالقىسى... ئاۋالقىسى — نىمە ئۇ... ئاۋالقى ئايالىنى ئەسكىرىمەيدۇ، دەپ ئويلامسەن؟ ئايال دىگەن بايتالغا ئوخشاش نەرسە، بايتالنى ئاغزىدىكى چۈشمىگىچە مىنىسەن... بىز ساڭا ياش بىرسىنى تېپىپ بېرىمىز.

ـــ بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز قالايمىقان بولۇپ كەتكەن بولسا مۇ... تېخى ئۆيلىنىشكىچە بېرىپ يەتمىگەن. بىر يېرىم ھەپتە دەم ئېلىشىم بار، ئۇنىڭدىن كېيىن باشقارمىغا بارىمەن، بەلكىم فۇرونتقا ئەۋەتەر، ـــ دېدى ستېپان، كەيپى ئېشىپ ۋە ئۆزىنىڭ چەتئەل تەلەپپۇزىنى ئاستا ـ ئاستا ئۆزگەرتىپ.

كۆپ ئۆتمەي چۈشكەن ئۆيىنكە كەتتى، كېتەر ۋاقتىدا ئۇنى داريە زوققا تولغان نەزەر بىلەن ئۇزىتىپ قويدى، ئۇ كېتىش بىلەنلا تالاش ـ تارتىش، ھەر خىل گەپ ـ سۆزلەر باشلىنىپ كەتتى.

ـــ باشقىچە بىلەرمەن بولۇۋاپتۇ، ئىتنىڭ بالىسى! سۆزلەشلىرىنى قارىمامدىغان! خۇددى بىر باچكىردەك ياكى مۇھتەرەم زاتتەك بولۇۋاپتۇ تېخى... كۆرگىلى بارسام، ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان ئىكەن، كۆينىكىنىڭ ئۈستىدىن مۇرىسىگە توقا بېكىتىلگەن يىپەك ئىشتانباغ ئاستى. ۋاي تووا ـ يەي! ئاتقا ئوخشاش، دۇمبىسى ۋە تۆشىنى باغ بىلەن مەھكەم بېكىتتى. بۇ قانداق ئىش؟ بۇنىڭ نىمىگە پايدىسى باركىن؟ ئۇ ھازىر كەمكۈتىسز بىر ئالىم كىشىدەك بولۇۋاپتۇ، ـــ پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ زوق بىلەن سۆزلەيتتى، ئۇ شۇنىڭغا خوشال ئىدىكى، ستېپان ئادەتتە ساقلىماستىن، بۇ يەرگە كېلىپ، بۇلارنىڭ تۈزۈ ـ تامغىدىن يىرگىنمەي تېتىپ كۆردى.

پاراكلاردىن مەلۇم بولدىكى، ستېپان ھەربى خىزمەتنى ئۆتەپ بولغاندىن كېيىن پېزىدا تۇرىدىكەن، ئۇيى ـ جاي ۋە ئىگىلىگىنى قايتا تىكلەيدىكەن. گەپ ئارىسىدا ئۇ ئۆزىنىڭ يۇلى بارلىغىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتتى، بۇنىڭ بىلەن پانتېلېي پروكوفېيېۋىچتا سوزۇلۇچان يېپىشقاق مۇلاھىزە پەيدا قىلدى ۋە ئىختىيارسىز ھۆرمەت قىلىش تۇيغۇسىنى ئويغاتتى.

ـ خېلى پۇل بىلەن قايتقان ئوخشايدۇ ئۇ، ـ دېدى پانتېلېيپروكوفېيېۋدىچ ئۇ كەتكەندىن كېيىن، ـ سەرماينسى بار، قاغىش تەككۈرنىڭ. ئەسىرلىكتىن قۇتۇلغان كازاكلار جۇل ـ جۇل كىيىملەر بىلەن قايتىپ كېلىشەتتى، ئەمما ئۇ تاراقلاپ كەلگىنىنى قارىمامدىغان... بىرسىنى ئۆلتۈرگەن ياكى ئوغرىلىق قىلغانغۇ دەيمەن.

دەسلەپكى كۈنلەردە ستېپان ئانىكۇشكىنىڭ ئۆيىدە يېتىپ دەم ئالدى، كوچىغا كەمدىن ـ كەم چىقتى. خوشنىلار ئۇنى كۆزىتىپ يۈردى، ئۇنىڭ ھەر بىر ھەركىتىگە دىققەت قىلىشتى، ھەتتا ستېپان نىمە قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ، دەپ، ئانىكۇشكىنىڭ خوتۇنىدىن سۈرۈشتە قىلىپ كۆرۈشتى، ئەمما بۇ ئايال ئاغزىنى مەھكەم يۇمۇپ، ھەممىنى سىر تۇتاتتى، ئۆزىنى ھېچنىمە بىلمەيدىغانغا سالاتتى.

ئانىكۇشكىنىڭ خوتۇنى مېلىخوفلاردىن ئات يالليۇرۇپ، بىر شەنبە كۈنى سەھەردە نەگىدۇ بىر يەرگە يوقالغاندىن كېيىن يېزىدا ھەر خىل گەپلەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئىشنىڭ ماھىيىتىنى پەقەت پانتېلېيې پروكوفېيېۋىچلا سېزىۋالدى. ئۇ ئاقساق بايتالنى تۆت چاقلىق ھارۋىغا قوشۇۋاتقاندا ئىلىنىشناغا: «ئاكسىنىيەنىڭ قېشىغا بارىدۇ» ـ دەپ كۆزىنى قىسىپ قويدى. چال خاتالاشمىغان ئىدى. ئانىكۇشكىنىڭ ئايالى ستېپانىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن راستىنلا ياگودنويىغا كەتكەن ئىدى. «ئاكسىنىيەدىن سوراپ كۆرگىن. بۇرۇنقى ئاچچىق ئەلەملەرنى تاشلاپ ئېرىكنىڭكىگە قايتىپ كېلەمسەن ـ يوق؟ دەپ سورا» ـ دېگەن ئىدى ئۇ.

ستېپان شۇ كۈنى سەۋرى ـ تاقەت ۋە ئارامنى پۈتۈنلەي يوقتىپ، كەچكىچە يېزىنى ئارىلاپ يۈردى، موخوفنىڭ ئۆيىنىڭ

پىشايۇنندا سېرگەي دلاتونۇدىچ ۋە ساسا بىلەن ئۇزاق ئىول تۇرۇپ، گېرمانىيە توغرىلىق ۋە ئۇ يەردە ئۇنكۆرگەن ھايانى توغرىلىق، فرانسىيە ئارقىلىق دېڭىز يولى بىلەن قايتىپ كەلگەنلىكى توغرىلىق سۆزلەپ بەردى. بىر تەرەپتىن سۆزلەپ، بىر تەرەپتىن موخوفنىڭ شكايىتىگە قۇلاق سالاتتى ۋە سائىتىگە ھە دەپ قارايتتى...

ئايال ئۆي خوجايىنى ياگودنويىدىن قاش قارايغاندا قايتىپ كەلدى. ئۇ يازلىق ئاشخانىدا كەچكى تاماق تەييارلاۋېتىپ، ئاكسىنىيەنىڭ بۇ تۇيۇقسىز خەۋەردىن قورقۇپ كەتكەنلىكىنى، ستېپان توغرىلىق كۆپ نەرسە سورىغانلىغىنى، ئەمما قايتىپ كېلىشىنى قەتئىي رەت قىلغانلىغىنى ئېيتتى.

ــ ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشكە ئېھتىياجى يوق، ئۇ يەردە پومىشىك ئايالدەك ياشايدىكەن. سەمىرىپ ئوبدان بولۇپ قاپتۇ، يۇزلىرى ئاپپاق. ئېغىر ئىش قىلمايدىكەن. ئۇنىڭغا يەنە نېمە لازىم؟ شۇنداق ياسىنۇاپتۇكى، ئەقلىڭ يەتمەيدۇ. ئادەتتىكى كۆنلەردىمۇ ئۇيىتىگە قاردەك ئاپپاق كۆينەك كىيىپ يۇرىدىكەن، قوللىرى پاك ـ پاكىز ...، ــ دېدى ئانىكۇشكىنىڭ ئايالى ھەسەت بىلەن ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتۇپ.

ستېپاننىڭ ياڭاق سۆڭگى قىزىرىپ كەتتى، تۆۋەن قارىغان روشەن كۆزلىرىدە غەزەپ، غەم ـ غۇسسە ئوتى بىر يېنىپ، بىر ئۆچۈپ قالاتتى. سىرلانغان قاچىغا قوشۇقنى تۇقۇرۇپ قېتىقىنى ئالغاندا قولىنىڭ تىترىگىنى ئاران باستى. ئويلىنىپ تۇرۇپ، ئالدىرىماستىن سوئال بېرىپ تۇردى:

ــ ئاكسىنىيە ئۆز تۇرمۇشى بىلەن ماختاندى، دېدىڭمۇ؟

ــ ئۇ يەردىكىدەك ھايات نەدە! ئۇنداق تۇرمۇش كەچۈرۈشكە ھېچكىم قارشى تۇرمايدۇ.

— مەن تۇغرىلىق گەپ سورىمىدىمۇ؟

— سورىمايچۇ! سىزنىڭ كەلگىنىڭىزنى ئېيتتىشىم بىلەنلا چىرايى ئاپپاق ئاقىرىپ كەتتى.

كەچلىك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن، ستېپان ئوت-چۆپ ئۆسكەن هويلىغا چىقتى.

ئاۋغۇست ئاخشىمىنىڭ گۈگۈنى تېز كېلىپ، تېزلا ئۇۋتۇپ كېتەتتى. كېچىنىڭ نەم، سالقىن هاۋاسىدا شامالدۇرغۇچنىڭ بارابانلىرى خىرە تاقىلدايتتى، يېقىمسىز ئاۋازلار ئاڭلىناتتى. يۈزىنى ساغۇچ داغ قاپلىغان ئايدىن چۈشۈپ تۇرغان شولا ئاسمىدا ئادەتتىكىدەك توپ - توپ بولۇۋالغان كىشىلەر كۈن بويى خاماندا تېپىلگەن ئاشلىق دۆۋىلىرىنى سورۇشاتتى. چەشلەنگەن دانلارنى ئامبارغا توشۇپ ئېپكىرەتتى. يېڭى تېپىلگەن بۇغداي توپانلىرىنىڭ چاڭ - توزاڭلىرىدىن تارقالغان قىزىق چۆچۈمەل پۇراق يېزىنى قاپلىۋالغان. مەشق مەيدانىنىڭ يېقىن بىر يېرىدە هور بىلەن هەركەتلىنىدىغان ئاشلىق تېپىدىغان ماشىنا گۈرسۈلدەپ تۇراتتى، ئىتلار قاۋشاتتى. يىراقتىكى خامانلاردا سوزۇق ناخشا ئاۋازى ئاڭلىناتتى. دون دەرياسىدىن چۈچۈمەل نەملىك كېلەتتى.

ستېپان قاشاغا يۆلىنىپ، كوچا ئارقىلىق كۆرۈنۈپ تۇرغان دوننىڭ ئېقىمىغا ۋە ئاينىڭ قىيپاش شولىسى چۈشكەن يىلان باغرى سوقماق يولغا ئۇزاق كۆز تىكتى. ئېقىن سۇنىڭ يۇزى چىمرلاپ تۇراتتى. دوننىڭ بېرىقى قىرغىغىدا تېرەكلەر مۇڭدىشىپ ئارام ئالاتتى. ستېپانىنى قايغۇ - هەسرەت ئاستا ۋە قەتئىيەت بىلەن ئۆز قوينىغا ئالغان ئىدى.

× ×

تاڭ سەھەردە يامغۇر ياغدى، ئەما كۈن چىققاندىن كېيىن بۇلۇتلار تارقىلىپ كەتتى - دە، پەقەت ئىككى ساەت ئۆتكەندىن كېيىنلا ھارۋا چاقلىرىنىڭ چەمبىرىگە يېپىشىپ قۇرۇپ قالغان لايلار ھۆل - يېغىن بولغانلىغىنى ئەسكە سالدى.

ستېپان ئەتىگەندىلا ياگودنويىغا يېتىپ كەلدى. كۆڭلى دەككە - دۈككە بولۇپ، ئېتىنى دەرۋازا ئالدىغا باغلىدى، ئاندىن تېز - تېز گۈرسۈلدەپ مېڭىپ خىزمەتكارلار قورالسىغا كىردى.

ئوت - چۆپلىرى قۇرىغان كەڭ ئازادە ھويلا بوب - بوش ئىكەن. ئات ئېغىلىنىڭ ئالدىدىكى قىغنىڭ ئۈستىدە توخۇلار تۇمشۇغى بىلەن دان ئاختۇراتتى. يېقىلىپ چۈشكەن قاشانىڭ ئۈستىدە توڭ قاغدەك قاپ - قارا بىر خوراز بىر ئورندا دەسسىنىپ تۇراتتى. ئۇ روكۈلداپ، مىكىيانلارنى چاقىرىپ، ئۆزىنى قاشا ئۈستىدە ئۆمىلەپ يۈرگەن قىزىل قوڭغۇزلارنى چوقىلاپ يىگەنگە سالاتتى. سەمىرىپ كەتكەن شادا پاچاق ئۈۋ ئىتلىرى فايتون تۇرىدىغان لاپاسنىڭ سايىسىدە ياتاتتى. قارا - مويناق كالتە قۇيرۇق ئالتە كۈچۈك ئانىسىنى — تۇنجى قېتىم كۆچۈكلىگەن قانچۇقنى يالتقۇزۇۋېلىپ، پۇتلىرىنى تىرەپ، يۇمشاق سۈر ئەمچەكلەرنى تالتقۇشلاپ ئېمىشەتتى. خوجايىن تۇرىدىغان ئۆينىڭ تۇنىكە ئۆگزىسىنىڭ سايە تەرىپىدە شەبنەم پاقىرايتتى.

ستېپان ئەتراپقا زېھىن قويۇپ قاراپ چىققاندىن كېيىن خىزمەتكارلار يالتىغا كىرىپ، سېمىز ئاشپەز ئايالدىن سورىدى:

— ئاكسىنىيە بىلەن كۆرۈشكىلى بولارمۇ؟

ـــ سىز كىم بولىسىز؟ ـــ دىدى ئاشپەز ئايال تەرلىگەن چوقۇر يۈزىنى پەشتامىسى بىلەن ئېرتىپ.

ـــ بۇنىڭ سىزگە لازىمى يوق. ئاكسىنىيە نەدە؟

ـــ خوجايىنىڭ قېشىغا كەتتى. كۆتۈپ تۇرۇڭ.

ستېپان ئولتۇرۇپ، قاتتىق چارچىغان قىياپەتتە شىلەپىسىنى تىزىغا قويدى. ئاشپەز ئايال مەشكە چۆگۈنلىرىنى تىقىپ، مېھمانغا ئېتىۋار قىلماي، تۆمۈر قىسقۇچلىرىنى تاراقلاتتى. ئاشخانىدا سۈزمە قېتىق بىلەن قۇلماقنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈك ھىدى ئاڭقىپ تۇراتتى. ئوچاق بېشىدا، تاملاردا، ئۈن يۇقى پەشتاقتا ئۇستىدە چۈنىلەر قاپ ـ قارا چېچىلىپ كەتكەن. ستېپان قۇلىغىنى دېڭەك تۈتۈپ، سىرتقا قۇلاق سېلىپ، كۆتۈپ ئولتۇراتتى. ئاكسىنىيەنىڭ تونۇش قەدەم تىۋىشى گويا ئۇنى ئورۇنىدىن دۇققىنى ئىرغىتىپ تاشلىغاندەك بولدى. ئۇ ئورنىدىن دەس تۇرىدى، شىلەپىسى تىزىدىن چۈشۈپ كەتتى.

ئاكسىنىيە بىر دەستە تەخسە كۆتىرىپ كىرىپ كەلدى. يۈزىدىن قان قېچىپ ئۆلۈكتەكلا بولۇپ قالدى. پولتىيىپ تۇرغان لەۋلىرىنىڭ بۇرجەكلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ تەخسىلەرنى بىچارە ھالەتتە مەيدىسىگە يېقىپ، ۋەھىمىگە چۈشكەن كۆزلىرىنى ستېپاندىن ئۈزمەي تۇرۇپلا قالدى. ئاندىن جايىدىن قانداقتۇ بىرلا قوزغىلىپ، شىرەنىڭ قېشىغا چاپسانلا كەلدى ـ دە، قولىنى بوشاتتى.

ـــ سالامەتمۇسەن؟

ستېپان ئۇيقۇدىكى كىشىدەك ئەندىكىپ، چوڭقۇر نەپەس ئالدى، زومۇ زو ئاران كەلگەن كۆلكىسى لەۋلىرىنى بوشاشتۇردى. ئۇ لام ـ جىم دېمەستىن، ئالدىغا مۆكچىيىپ، ئاكسىنىيەگە قولىنى سوزدى.

— مېنىڭ هوجرامغا كىرەيلى...— دېدى ئاكسىنىيە ئىما بىلەن ئۇنى تەكلىپ قىلىپ.

ستېپان شىلەپىسىنى ئېغىر نەرسىنى كۆتەرگەندەك ئارانلا قولىغا ئالدى؛ مىڭىسىگە قان ئۇرۇلۇپ، كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى. ئاكسىنىيەنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، كىچىككىنە شىرەنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئىككىسى ئولتۇرۇش بىلەنلا، ئاكسىنىيە قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، ئىڭرىغان ئاھاڭ بىلەن سورىدى:

— سەن نەدىن پەيدا بولۇپ قالدىڭ؟

ستېپان بىلىنەر - بىلىنمەس ھەيرى تەبىئى خوشاللىق بىلەن، مەس ئادەمدەك قولىنى شىلتاپ قويدى. لەۋلىرىدىن تېخى چە بايقى شاتلىق ۋە دەرتلىك كۈلكىسى ئىرىمايتتى.

— ئەسرلىكتىن قېچىپ ... سېنىڭ قېشىڭغا كەلدىم، ئاكسىنىيە ...

ئۇ نېرى - بېرى تەرەددۇتلىنىپ، ئورنىدىن ساپچىپ تۇرىدى - دە، يانچۇغىدىن كىچىككىنە بىر تۇگۇنچەكنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىن يەنە بىر لاتىنى تەقەززالىق بىلەن سۇغۇرۇپ چىقاردى، قوللىرىنىڭ تىترىگىنى بىسالماي، لاتىنى ئېچىپ، بىر دانە ئالىچە كۈمۈش قول سائىتى ۋە بىر دانە ئاددى ھاۋارەڭ كۆزلۈك ئۈزۈكنى چىقاردى ... بۇ نەرسىلەرنى تەرلىگەن ئالقىنى بىلەن ئاكسىنىيەگە سۇندى، ئاكسىنىيە ئۆزىگە يات‌لىشىپ كەتكەن، حورلۇقا كۆمۈلگەن ھەجىيىشتىن خۇنۇكلەشكەن ئەپت - بەشىرىدىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇراتتى.

— مە، ئال، بۇنى ساتا ساقلىغان ئىدىم ... بىللە ئۆمۈر ئۆتكۈزدۇق...

— ئۇنىڭ ماتا نېمە كېرەكى بار؟ تۇرۇپ تۇر .... — ئاك

سىنىيەنىڭ ئۆلۈكتەك قېنى قاچقان لەۋلىرىدىن شۇ سۆز ئارانلا چىقتى.

— ئال، لەۋزىمنى يەردە قويما ... ئەخمەقلىغىمىزنى تاشلاش كېرەك...

ئاكسىنىيە قولىنى پانا قىلىپ، ئورنىدىن تۇردى — دە، مەشىنىڭ سۈپىسىغا چېكىندى.

— توۋا، سېنى ھالاك بولدى دېيىشۋاتاتتى...

— سەن خوشال بولغانمىدىڭ؟

ئاكسىنىيە جاۋاپ بەرمىدى، ئۇ ئەمدى ئۆزىنى خاتىرجەم تۇتۇپ ئېرىنىڭ بېشىدىن — ئايىغىچە سىنچىلاپ قاراپ، پۈختا دەزمالانغان كۆينىگىنىڭ قاتلىغىنى بىكارلا تۆزىتىپ تۇردى. ئاندىن ئىككى قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ، مۇندىق دېدى:

— ئانىكۇشكىنىڭ ئايالىنى سەن ئەۋەتكەنمىدىڭ؟... ئۇ-نىڭ ئېيتىشىچە سەن مېنى قېشىغا چاقىرغان ئىكەنسەن... بىللە تۇرۇشقا:

— بارامسەن؟ — دەپ سۆزىنى بۆلىدى ستېپان.

— ياق، — ئاكسىنىيەنىڭ ئاۋازى قورۇقلا چىقتى، — ياق، بارمايمەن.

— نېمىشقا؟

— كۆڭلۈمدىن چىقىپ قالدىڭ، سىرتاز ۋاقتى ئۆتتى... ۋاقتى ئۆتۈپ كەتتى.

— ئەمما مەن ئىگىلىگىمىزنى قايتىدىن يولغا سالماقچى ئىدىم. گېرمانىيىدىن قايتىپ كېلىۋاتقاندىمۇ شۇنى ئويلىدىم، ئۇ يەردە تۇرغاندىمۇ مۇشۇ ئوي — پىكرىمنى توختاتمىپ قويغىنىم يوق ... سەن نېمە قىلماقچىسەن، ئاكسىنىيە؟ گىرىگورىي سېنى تاشلىۋېتىپتۇ ... ياكى سەن باشقا بىرسىنى بېپىۋالدىڭمۇ؟

ئاكلىشىمچە، سەن پانىنىڭ ئۆغلى بىلەن ... راستمۇ؟

ئاكسىنىيەنىڭ ئىككى مەڭزىگە ئوتتەك ئىسسىق قان تېپىپ چىقتى، ھەتتا ئاز - نۇمۇستىن كۆز - قاپاقلىرى ئېغرىلمشىپ، ياش تامچىسى كۆرۈندى.

— ھەئە، ھازىر شۇنداق بىلەن تۇرۇۋاتىمەن. راست.

— مەن تەنە قىلمايمەن، — دىدى ستېپان قورقۇپ كېتىپ، — مەن شۇنىڭغا ھاردىم ئېيتىۋاتىمەنكى، بەلكىم سەن ئۆز تۇرمۇشۇڭنى بىر يەرگە توختاتمىغانسەن؟ ئۇنداق سېنى كېرەك قىلدىغان ۋاقتى ئۇزاققا بارمايدۇ، ئەركىلىك ... مانا كۆزلىرىڭنىڭ ئاستىدا قورۇق پەيدا بوپتۇ... ئۇ سېنى تاشلۇۋېتىدۇ، ئۇ سەندىن تويغاندا، قوغلۇۋېتىدۇ. ئۇ چاغدا نەگە بارىسەن، كىمگە يۆلىنىسەن؟ سەن ھالىچىلىق قىلىپ تويمىدىڭمۇ؟ ئۆزەڭ بىل... مەن پۈل بىلەن كەلدىم. ئۇرۇش تۈگەيدۇ، ئوبدان تۇرمۇش كەچۈرىمىز، بىللە بولارمىز، دەپ ئويلىغان ئىدىم. مەن ئۆتكەن ئىشلارنى ئۇنتۇشنى خالايمەن...

— ئىلگىرى سەن نېمىنى ئويلىغان ئىدىڭ، ئەزىز دوستۇم ستېپان؟ — ئاكسىنىيە شاتلىقتىن كۆزىگە ياش ئېلىپ تىتىرەپ سۆزلىدى ۋە سۆيىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، توپ - توغرا شىرەنىڭ قېشىغا كەلدى، — ئىلگىرى مېنىڭ ياشلىق باھارىمنى خازان قىلغاندا نېمىنى ئويلىغان ئىدىڭ؟ سەن مېنى گىرىشكىغا ئىتتىرىپ بەردىڭ... مېنىڭ يۈرىگىمنى سولدۇرغان سەن ئۆزەڭ... ماڭا نېمىلەرنى قىلغىنىڭ ئېسىڭدىمۇ؟

— مەن ھېساپ - كىتاپ قىلىشقا كەلمىدىم... سەن... قەدىر بىلسەن؟ بەلكىم، مەن بۇ توغرىلىق ئويلا - ئويلا قاخشاپ جېنىم بىر يەرگە يېرىپ قالغاندۇ. بەلكىم، مەن بۇنى ئەسكە ئالماندا، باشقا بىر ھاياتنى باشتىن كەچۈرگەندۇرمەن... — ستې-

پان شىرەگە قويۇلغان قوللىرىغا ئۇزاق سىنچىلاپ قاراپ، گويا ئىبىتقان سۆزلىرىنى ئاغزىدىن تەگ - تومۇرىدىن كولاپ چىقارغاندەك قىلاتتى، — سېنى ئويلا - ئويلا... يۈرىكىم لەختە - لەختە قان بولدى. كېچە - كۈندۈز خىيالىمدىن كەتمىدىڭ... مەن ئۇ يەردە بىر تۇل خوتۇن بىلەن، — نېمىس ئايال بىلەن تۇردۇم... بايا شات تۇرمۇش كەچۈردۇم، شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنى تاشلاپ كەلدىم... ئۆيگە تارتىشىپلا تۇردۇم...

— تىنچ تۇرمۇشقا نەشنا بولدۇڭمۇ؟ — دەپ قەھرى بىلەن سوردى ئاكسىنىيە، بۇرۇن تۆشۈكلىرى تىترەپ كەتتى، — خوجايىن بولۇشنى خالامسەن؟ بەلكىم، پەرزەنت كۆرۈشنى خالايدىغانسەن، كىرىگىنى يۇيىدىغان، ئۆزەڭنى بېقىپ ئاسرايدىغان بىر خوتۇن بولسادەيدىغانسەن؟ — ئۇ زەھەرخەندە بىلەن كۈلۈپ قويدى، — ياق، ھەرگىز خۇدا كۆرسەتمىسۇن! مەن قېرىپ قالدىم، يۈزۈمدىكى قورۇقلارنى كۆرۈپسەنغۇ... بالا تۇغۇش خىيالىمدىن چىقىپ كەتكەن. مەن ھازىر كۆڭۈل ئاچىدىغان ئاشنا ئايالالارنىڭ قاتارىدا بولۇپ قالدىم، ئۇنداقلار بالا تۇغۇشقا يارىمايدۇ... بۇنداق ئايالنىڭ نىمە كېرىگى بار؟

— سەن بەك ئۆتكۈر بولۇپ كېتىپسەنغۇ...

— نىمە دېسەڭ دېگىن، بولغىنىم شۇ.

— شۇنداق قىلىپ، بارمامسەن؟

— ياق، بارمايمەن، ھەرگىز بارمايمەن.

— ماقۇل، سالامەت بول، — ستېپان ئورنىدىن تۇردى، بىلەيزۈكنى قولىغا بىكارلا ئايلاندۇرۇپ، يەنە شىرەنىڭ ئۈستىگە قويدى، — بىر پىكىرگە كەلگەندىن كېيىن خەۋەر قىلارسەن.

ئاكسىنىيە ئۇنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. ھارۋا چاقلىرىدىن توزىغان چاڭ - توزاڭ ستېپانىنىڭ كەڭ يەلكىلىرىنى قاپ-

لاپ كېتىۋاتقانلىغىنا ئۇزاق قاراپ تۇردى.

ئاچچىق ھەسرەت يېشى ئاكسىنىيەنى يەڭدى. ئۇ، ئەمەلگە ئاشمىغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئۆۋلاپ، يىغلىداپ يىغلىدى ـ ئۆز ھاياتىنىڭ يېڭىۋاشتىن شامالدا ئۇچۇپ يەرىات بولغانلىغىغا ھەسرەت چەكتى. ئۇ يېڭىدىنبىگە ئەمدى كېرەك ولماي دىغانلىغىنى يىلگەندىن كېيىن ۋە ئېرىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ھېشتا كېتىشكە، سەرەنقى مەھرۇم بولغان بەختىنىڭ پارچە ـ پۈرات بۇرەدىلىرىنى ھىلىمەم ولسا ئەپلەپ ـ سەپلەپ تېرىۋېلىشقا بەل باغلىغان ئىدى. مۇشۇ قارارى يىلىەن ستېپانىنى كۆتكەن ئىدى. ئەمما ستېپانىڭ يېچارە ھالەتتە بو-يۇن ئېگىپ كەلگەنلىگىنى كۆرگەندىن كېيىن ئاكسىنىيەنىڭ كۆڭ-لىدە ياۋۇز بىر تەكەببۇرلۇق، ئۇنىڭ باگودنويىدا خورلىنىپ تۇ-رۇۋېرىشىگە يول قويمايدىغان تەكەببۇرلۇق باش كۆتەردى. ئۇ ئۆزىنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى نىمە ئۈچۈن شۇنداق ئىدارە قى-لىدىغانلىغىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ ئۆتكەنكى ئەرت ـ ئەلەملە-رىنى ئەسكە ئالدى. ئاشۇ ئادەمدىن كۆرگەن ھەۋرى ـ جاپالارنى، بازغاندەك مۇشتىدىن تارتقان ئازاپ ـ ئوقۇبەتلەرنى ئەسكە ئال-دى ـ دە، ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۆزگۈسى كەلمە-سىمۇ. كۆڭلىدە ئۆزى قىلىپ مۇنداق ئىشتىن قاتتىق چۆچۈپ، مۇنۇ تەكەندەك سۆزلەر بىلەن وەزنۇقۇپ كەتتى: «ياق، قېشىڭغا بارمايمەن. ياق».

ئۇ، يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان ھارۋىغا بوينىنى سوزۇپ يەنە بىر قېتىم كۆز تىكتى. ستېپان دامچىسى سىلكىپ بولنىڭ يا-قىسىدىكى پاكار ئەمەننىڭ سىبىرىن رەڭگىدىكى جىيىگىدىن ئۆ-تۈپ، كۆزدىن غايىپ بولدى.

× ×

ئەتىسى ئاكسىنىيە ھېساپنى ئۈزۈپ، تېگىشلىك پۇللىرىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، دەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ تەيـ يار بولدى. يېڭىنسي سىلەن خوشلىشۇبتىپ، ئازغىنا كۆز يېشى قىلدى.

ـ مېنى يامان دەپ تىلغا ئالمايلا، يېڭىنسي نىكولاـ يېۋېچ.

ـ ھەي، بۇ نىمە دېگىنىڭ، سۆيۈملۈگۈم!... ھەممە ئىشلىـ لىرىڭ ئۈچۈن ساڭا رەھمەت.

يېڭىنىينىڭ ئاۋازى ئۆزىنىڭ خجىللىغىنى يېپىپ، ساختا خۇرسەللىك بىلەن چىقتى.

شۇنىڭ بىلەن ئاكسىنىيە كەتتى. قاش قارايغاندا تاتارىسكى يېزىسىغا يېتىپ باردى.

ستېپان ئاكسىنىيەنى دەرۋازا ئالدىدا قارشى ئالدى.

ـ كەلدىڭمۇ؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، ـ پۈـ تۈنلەي كەلدىڭمۇ؟ ئەمدى قايتىپ كەتمەيدىغانسەن؟

ـ كەتمەيمەن، ـ دەپ ئاددىلا جاۋاپ قايتۇردى ئاكسىنىيە. ئاندىن يېرىم ۋەيران بولغان ئۆيگە، قامقاق ئوت بىلەن قارا شىۋاق باسقان ھويلىغا يۈرىگى سىقىلغان ھالدا كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى.

8

دۇرنوۋسكايا كەنتىگە يېقىن بىر يەردە ۋېشېنسكى پولكى چېكىنىۋاتقان قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى بىلەن ۱ ـ قېتىم جەڭگە كىرىشىپ قالدى.

گىرىگورىي مېلېخوف كوماندىسى ئاستىدىكى يۇزلۈك بۆلۈنمە چۈش ۋاقتىدا باغ ـ ۋاران قاپلىغان كىچىككىنە بىرىيزىنى ئالدى، يېزائىچى بىلەن تېيىز يارلىقنى يۇيۇپ ئاققان ئۆستەك بويىدا، تال ـ سۆگەتلەرنىڭ سالقىن سايىسىدە، گىرىگورىي كازاكلارنى ئاتتىن چۈشۈردى. يېقىن بىر جايدابوش قاراتۇپراق يەردىن بۇلاق كۆزلىرى بۇلدۇقلاپ جۇش ئۇراتتى، سۇيى مۇزدەك ئىكەن؛ كازاكلار سۇنى فۇراژكىلىرى بىلەن كەملەپ ئېلىپ، تەشنالىق بىلەن ئىچىشتى، ئاندىن ئۇلار ئۇسسىزلىغىنى خېلىلا باسقاندىن كېيىن ھۆل فۇراژكىلارنى تەرلىگەن بېشىغا كىيىشتى. ئىسسىقتىن قاغجىراپ تۇرغان يېزىنىڭ قاق ئۇستىدە قۇياش ئېسىلىپ تۇراتتى، يەر چۈش ۋاقتىنىڭ تۆتەك پەردىسىگە چۈمكىلىپ تاۋلىناتتى، ئوت ـ چۆپلەر ۋەتال ـ سۆگەتلەرنىڭ ياپراقلىرى تومۇز ئاپتۇنىنىڭ كۆيدۈرگۈچ نۇرىغا كۆمۈلگەنلىكتىن، سولىشىپ، يەرگە ئېگىلىپ قالغان، ئەمما تال ـ سۆگەتلەر سايەتاشلاپ تۇرغان ئۆستەك بويى خېلىلا سالقىن بولۇپ، قېرىنداش گۇللەر ۋە باشقا نەم تۇپراقتىن ئۇزۇقلانغان ھەرخىل ياراقسان ئوتلار مەخمەلدەك كۆكىرىپ تۇراتتى؛ ئۆستەڭنىڭ كىچىك قولتۇقلىرى

دىكى سۇ يۇزىدە يۇمران مايسائۇتلار مەھبۇپ قىزلارنىڭ تەبەسسۇمىدەك يالتىراپ نۇراتتى؛ ئايلانمىنىڭ ئارقىسىدىكى بىرىيەردە ئۆدەكلەر قاناتلىرى بىلەن سۇنى شاپىلاقلايتتى؛ ئاتلار پۇشقۇرۇپ، سۇغا ئۇمتۇلەتتى، پاتقاق يەرنى شالاپلىتىپ كېچىپ، تىزگىننى بوشىتىشقا كۈچىنەتتى، ئۆستەكنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىۋېلىپ، سۇنى لېيىتاتتى ۋە تۇمشۇغى بىلەن پاكىزەك ئاققان يەرنى ئىزلەيتتى. ئۇلارنىڭ يۇمشاق تۇكلۈك لەۋلىرىدىن چۈشكەن ئالماستەك تامچىلارنى ئىسسىق شامال ئۇچۇرۇپ كېتەتتى، پېتىقلانغان ئۆستەڭ نېگىدىن كۆتىرىلگەن لايدىن گۈگۈتنىڭ پۇرىغى كېلەتتى، يالىڭاچلىنىپ قالغان تال-سۆگەتلەرنىڭ چىرىگەن يىلتىزىدىن چۈچۈمەل ھىد ئاڭقىپ تۇراتتى...

كازاكلار قېرىقىز ئارىسىدايانپاشلاپ يېتىپ ئەمدىلا پاراڭ-غاچۇشۇپ، تاماكاچېكىپ نۇرۇشىغا، چارلاشقا بارغانلار قايتىپ كەلدى. «قىزىللار» دىگەن سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا ھەممەيلەن بىر-دىنلا چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇشتى، ئاتلارنىڭ ئەيىللىرىنى چىڭىتىپ قويۇشتى، يەنە ئۆستەڭگە بېرىپ، سۇدانلىرىنى توشقۇزۇشتى، سۇ ئىچىپ سىراپ بولۇشتى، ئېھتىمال، ھەركىم ئۆزئىچىدە: «مۇشۇنداق ساپ، مەسۇم بالىنىڭ كۆز يېشىدەك سۇپ-سۈزۈك سۇدىن يەنە ئىچىشكە نېسىپ بولارمۇ بولماسمۇ...» دەپ ئويلاشقان بولۇشى مۇمكىن.

ئۇلار يول ئۈستىدە ئۆستەڭنى كېچىپ ئۆتكەندىن كېيىن توختاشتى.

يېزىنىڭ چېتىدە، قارائەمەن ئۆسكەن سۇر قۇملۇق دۆڭنى بويلاپ، بىر چاقىرىم نېرىدا قىزىل ئارمىيىنىڭ چارلىغۇچىلىرى كېلىۋاتاتتى، سەككىز ئاتلىق يېزىغا قاراپ ئېھتىيات بىلەن

قىرنىڭ ئۇستىدىن پەسكە چۈشتى.

— بىز ئۇلارنى تۇتۇۋالىمىز! رۇخسەت قىلامسەن؟ — دىدى مىتكاكورشۇنوپ گىرىگورىيغا.

ئۇ يېرىم ۋىزۋوت ئادەمنى ئېلىپ ئايلانمايول بىلەن يېزىنىڭ سىرتىغا چىقتى؛ ئەمما چارلىغۇچىلار كازاكلارنى بايقاپ قېلىپ، ئارقىسىغا قايتتى.

بىرسائەت ئۆتكەندىن كېيىن پولكنىڭ قالغان ئىككى بۆلۈنمىلىرى يېتىپ كەلگەندە، كازاكلار يولغا چىقىشتى. چارلىغۇچىلارنىڭ ئېلىپ كەلگەن خەۋىرىگە قارىغاندا، قىزىللار تەخمىنەن مىڭ مىلتىقلىق ئەسكەر بىلەن بۇلارغا قارشى كېلىۋاتقان 33 - يىلانىسكى پولكنىڭ بۆلۈنمىلىرى ئوڭ تەرەپ بىلەن كېلىۋاتقان يىلانىسكى-بۇكانوۋسكى پولكى بىلەن بولغان ئالاقىنى يوقىتىپ قويغان ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ، جەڭگە كىرىشكە قارار قىلىشتى، بۇلار دۆڭدىن ئېشىپ، پەسكە چۈشكەندىن كېيىن ئاتتىن چۈشۈشتى، ئات باقارلار ئاتلارنى يېزىغا تۇتىشىپ تۇرغان كەنتكە سايغا ئېلىپ كېتىشتى، ئوڭ تەرەپتىرەك بىر يەردە رازۋېتچىكلار توقۇنۇشۇپ قالدى. فول پىلىموتى قاتتىق تاتىلداشقا باشلىدى.

كۆپ ئۆتمەي، قىزىللارنىڭ شالاڭ سەپلىرى كۆرۈندى. گىرىگورىيئۆز بۆلۈنمىسىنى ساينىڭ قىرغىغى ئالدىدا سەپ تارتقۇزدى. كازاكلار ئات يايلىمىدەك ئۇششاق چاتقال قاپلاپ تۇرغان ئىگىز قىرنىڭ ئۈستىگە چاپلىشىپ يېتىپ تۇرۇشتى. گىرىگورىي پاكار ياۋا ئالما دەرىخىنىڭ تۈۋىدە يېتىپ، دۇربۇن بىلەن دۈشمەننىڭ يىراقتىكى سەپلىرىگە كۆز تىكىپ تۇردى. ئۇنىڭغا ئەڭ ئالدىدا ئىككى سەپنىڭ قاتارلىشىپ كېلىۋاتقانلىغى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن، ئورۇلغان ئاشلىقنىڭ يىغىۋېلىنمىغان قوڭۇر دۆڭلىرى ئارىسىدا سەپ تۈزۈپ كېلىۋاتقان ئۇزۇن كولونا نا-

هايىتى ئوچۇق كۆرۈندى.

گىرىگورىينى ۋە كازاكلارنى ھەيران قالدۇرغان نەرسە شۇ بولدىكى، 1 ـ سەپنىك ئالدىدا ئىگىز ئاق بوز ئات مىنگەن بىر ئاتلىق كېلىۋاتاتتى، ـ ئېھتىمال ئۇ كوماندىر بولسا كېرەك. 2 ـ سەپنىك ئالدىدىمۇ ئايرىم ـ ئايرىم ئىككى كىشى كېلىۋاتاتتى. ئۇچىنچىسىنىمۇ كوماندىر باشلاپ ماڭغان ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا بايراق ئەپلەپ تۇراتتى. بايراقنىڭ رەختىئاشلىغى ئورۇلغان ئېتىزنىڭ قارامتۇل سىرتىق ئېگىزلىغىدا گويا بىر تامچە قاندەك قىزىرىپ كۆرۈنەتتى.

ـ ئۇلارنىڭ كومىسسارلىرى ئالدىدا كېلىۋاتىدۇ! ـ دەپ توۋلىۋەتتى كازاكلارنىڭ بىرسى.

ـ ھۇ! قەھرىمانلىق دېگەن مانا شۇ! ـ دېدى مىتكا كورشۇنوپ ئېچ ـ ئىچىگە پاتماي پىخىلداپ كۈلۈپ.

ـ قاراڭلار، بۇرادەرلەر! ئەنە قىزىللار، كۆردۈڭلارمۇ ئۇلارنىڭ باتۇرلۇغىنى!

بۆلۈنمەدىكى كازاكلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئورنىدىن كۆتىرىلىپ، ھايـھايلاشتى. ئالقانلىرىنى كۆزىگە تۇتۇپ، كۆن نۇرىدىن دالدا قىلىشتى. گەپ ـ سۆزلەر بېسىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئەجەل ئالدىدىكى ئىنتايىن ۋەھىمىلىك، سۇرلۇك سۈكۈنات، بۇلۇت كۆلەڭگىسىدەك دالا ۋە ساينىڭ ئۈستىنى ئاستا ـ ئاستا ئىتائەتكارلىق بىلەن قاپلىۋالدى.

گىرىگورىي ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىغان ئىدى، يېزىنىڭ بىر بىقىنىدىكى كۆكۈش ـ كۈل رەڭ ئارالدەك كۆرۈنگەن تال ـ سۆگەتلەرنىڭ نېرىسىدا ئاسمانغا كۆتىرىلگەن چاڭ ـ توزاڭ نامايەن بولدى: 2 ـ بۆلۈنمە ئاتلىرىنى سوكۇلدىتىپ، يان تەرەپتىن دۈشمەنگە قارشى كېلىۋاتاتتى. ساي ھازىرچە بۆلۈنمە

نىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى نىقاپلاپ تۇردى، ئەمما تۆت چاقلىق ئىلگىرىلەپ بارغاندىن كېيىن بۆلۈنمىدىكى كازاكلار تالىرىلىپ، دۆڭنىڭ ئۈستىگە ئۆمىلەپ چىقىشقا باشلىدى، گىرىگورىي بۇنى كۆرۈپ، بۆلۈنمىنىڭ قانچە ۋاقىتتا ۋە قانچىلىك يول ماڭغاندىن كېيىن دۈشمەننىڭ يان تەرىپىگە تەگلىشىۋالالايدىغانلىغىنى ئۆز خىيالىدا ئېنىقلىۋالدى.

— يا — ا — ت! — دەپ كومانداپ بەردى گىرىگورىي، شارتلا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، دۇربۈننى قېلىپىغا سېلىپ تۇرۇپ.

ئۇ ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ قېشىغا كەلدى. كازاكلارنىڭ قىزغۇچ مايلىشاڭغۇ ئىسسىق بىلەن چاڭ - توزاڭدىن قارىيىپ كەتكەن يۈزلىرى گىرىگورىيغا بۇرۇلدى. ئۇلار بىر-بىرىگە قاراپ قويۇپ يېتىشتى. «تەييار بول!» دېگەن كومانىدىدىن كېيىن مىلتىقنىڭ زاتۇرلىرى يىرتقۇچلارچە شاراقلاشقا باشلىدى. يۇقۇرىدىن قاراپ تۇرغان گىرىگورىيغا كېرىلىپ تۇرغان ئايالار، فۇراڭكىلارنىڭ تەخسىدەك يۇمۇلاق تۆپىلىرى ۋە چاڭ باسقان گىمناستيوركىلارنىڭ دۇمبىلىرى ۋە شۇ دۇمبىلەرنىڭ تەرگە پىشقان ئوقۇر ھەم تاغاقلىرى كۆرۈندى. كازاكلار پانا جاي ئىزلەپ، ئەپلىك ئورۇن تاللاپ، ھەر تەرەپكە ئۆمىلەشتى. بەزىلىرى قاتتىق يەرنى قىلىچى بىلەن كولاپ باقتى.

شۇ چاغدا شامال بۇلار تۇرغان قىر بېشىغا قىزىللار تەرەپتىن چۈشىنىكسىز ئاھاڭدىكى بىر ناخشا ئاۋازىنى ئۇچۇرۇپ كەلدى...

قىزىللارنىڭ سەپلىرى ئەگرى - بۈگرى تەكشىسىز چايقىلىپ كېلىۋاتاتتى. شۇ تەرەپتىن قاغجىراپ تۇرغان كەڭ دالىدا بىر يوغىلىپ، بىر ئاڭلىنىپ، خىرە ئادەم ئاۋازلىرى كېلىپ تۇردى.

گىرىگورىي يۇرىگىنىڭ يۇلۇڭلىنغانىدەك جايىدىن قوزغىلىپ، قاتتىق سوقۇشقا باشلىغانلىغىنى ھېس قىلدى... كىشىنىڭ يۇرىگىنى تىترىتىدىغان ئاشۇ كۈينى ئۇ بۇرۇنمۇ ئاڭلىغان ئىدى، گلۇبوكايا كەنتىدە قىزىل گۈۋار-دىيىچى ماتروسلار ئىبادەتكە تۇرغاندەك بېشىدىن كوزىركىسز شەپكىلىرىنى ئېلىپ، ھاياجان بىلەن كۆزلىرىنى چاقنىتىپ، ئاشۇ ناخشىنى ئېيتقانلىغىنى ئاڭلىغان ئىدى. گىرىگورىينىڭ كۆڭلىدە تۈيۈقسىز ئالاقزادىلىك پەيدا بولدى، ۋۇجۇدىنى قورقۇنچىغا ئوخشاش بىر خاتىرجەمسىزلىك قاپلىدى.

— ئۇلار نېمىشقا ھۆكۈمەيدۇ؟ — دەپ سورىدى بىر قېرى كازاك تەشۋىش بىلەن بېشىنى بۇراپ.

— قانداقتۇ بىر دۇئانى ئوقۇۋاتقاندەك قىلىدىغۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى ئۇنىڭغا ئوك تەرەپتە يانتاق تۇرغان.

— ئۇلارنىڭ ئۇقۇغىنى جەن ـ شەيتانلارنىڭ دۇئاسى! — دەپ كۈلدى ئاندرېي كاشۇلىن: ئاندىن قىيىدا تۇرغان گىرىگورىيغا يۈرەكلىك بىلەن قاراپ سۆزىدى، — سەن، پانتېلېيۇ، ئۇلارنىڭ ئېچىدە بۇ لاغان ئىدىگۈڭ، شۇ تاپتا ناخشا ئېيتىش نىمىگە كېرەك بولۇپ قالغانلىغىنى، سەلكىم سىلىدىغا بېسەن؟ بەلكىم سەنمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ ئېيتقان بولۇشۇڭ مۇمكىن؟

— «... ئىگە بولۇش ئۈچۈن يەرگە!»* — دېگەن يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان چۈشىنىكسىز سۆزلەر تەنتەنە بىلەن يېڭراپ، ئارقىدىنلا يەنە دالا ئۈستىنى سۈكۈنات قاپلىدى. كازاكلار تېتىقسىزلىق بىلەن شادىمان بولۇشتى. سەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرسى قاقاقلاپ كۈلدى. مىتكا كورشۇنوپ ھولۇقۇپ تىپىرچىلاشقا باشلىدى:

* بۇ — «ئىنتېرناتسىئونال» شېئىرىنىڭ بىر جۈملىسى — ت.

— هەي، ئاكلىدىكلارمۇ؟ ئۇلارنىڭ يەرگە ئىگە بولغۇسى كەپتۇ! ... ، — دىدى - دە، ئەدەپسىز سۆزلەر بىلەن ئاغزىنى بۇزدى، — گىرىگورىي پانتېلېۋ! ماڭا رۇخسەت قىلغىنا، ئاۋۇ ئاتنىڭ ئۈستىدىكىنى ئېتىپ چۈشۈرەي! بىر زەربە بىلەن ئىشنى تامام قىلايمۇ؟

ئۇ ماقۇللۇقنى كۈتمەستىنلا ئوق چىقاردى. ئوق ئاتلىقنى بىزاۋىتا قىلىۋەتتى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇنى بىرسىگە بەردى - دە، يالىڭاچلانغان قىلىچىنى پاقىرتىپ، سەپنىڭ ئالدىدا ماڭدى.

كازاكلار ئوق چىقىرىشقا باشلىدى. قىزىللار يېتىشۈالدى. گىرىگورىي پىلىموتچىلارغا ئىوت ئېچىشقا بۇيرۇق قىلدى. پىلىموتتىن ئىككى تىزىق ئوق ئېتىلغاندىن كېيىن 1 - سەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئالغا يۈگۈزدى. ئون سارجىسىن يۈگۈرگەندىن كېيىن يەنە يېتىۋالدى. گىرىگورىي دۇربۇن بىلەن قاراپ، قىزىل گۈۋاردىيىچىلەرنىڭ گۈرجەك بىلەن ئاكوپ قىزىل ۋاتقانلىغىنى كۆردى. ئۇلارنىڭ ئۈستىدە كۆكۈش چاڭ تۇزۇشقا باشلىدى، سەپنىڭ ئالدىدا، سۈغۇرنىڭ يىنلىرى ئاغزىدا دۆۋە لەڭگەن توپىغا ئوخشاش كىچىككىنە قىر پەيدا بولدى. ئۇيەردىن ئۇزلۇكسىز ئېتىلغان ئوقلاردىن ئوت لاۋۇلداشقا باشلىدى. ئىككى تەرەپتىن ئېتىشىش ئەۋج ئالدى. ئورۇش ئۇزۇنغا سوزۇلۇش ئېھتىمالىنى تۇغدۇردى. بىر سائەتتىن كېيىن كازاكلار چىقىرغا ئۇچىردى: 1 - ۋىزۇوتتىن بىر ئادەم ئوق بىلەن يەرگۇچتى، ئۇچ ئادەم يارىدار بولۇپ، سايدىكى ئات باقارلارنىڭ قېشىغا ئۆمىلەپ كەتتى. 2 - بۆلۈنمە يان تەرەپتىن پەيدا بولۇپ، چاڭ كۆتىرىپ ئاتاكىغا ئۆتتى، ئاتاكىنى قىزىللار پىلىموت ئوتى بىلەن قايتۇردى. كازاكلارنىڭ بىر توپ بولۇپ يىغىلىپ، يەنە

يەلپۈگۈچىتەك يېيىلىپ، ئالاقزادە بولۇپ ئارقىغا قاچقانلىغى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇ چېكىنىشتىن كېيىن بۆلۈنمە ئۆزقاتارلىرىنى تەڭلەشتۈرۈۋالدى ـ دە، هايـ ـ هايلاپ ۋاقىرىماستىن، يەنە ئاتاـ كىغا ئۆتتى. يەنە شىددەتلىك ياغدۇرۇلغان پىلىموت ئوقى ئۇـ لارنى شامال ئۈچۈرغان غازاكدەك ئارقىغا قوغلىدى.

شۇنداق بولسىمۇ، بۇ ئاتاكىلار قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ بەرداشلىغىنى تەۋرىتىپ قويدى ـــ 1 ـ قاتاردىكى سەپ قالايـ مىقانلىشىپ، ئارقىغا چېكىندى.

گىرىگورىي ئوت ئېچىشنى توختاتماستىن، بۆلۈنمىنى ئورنىدىن تۇرغۇزدى. كازاكلار ياتماستىن ئالغا مېڭىۋەردى. دەسلەپكى چاغدا ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىنى قاپلىۋالغان بەزىبىر ئىككىلىنىش ۋە ئېسەنكىرەش ئەمدى يوقالغاندەك ئىدى. پوزىتسىيىگە تېزلىك بىلەن يېتىپ كەلگەن توپچىلار باتارىيەسى ئۇلارنىڭ كۆتىرەڭگۈ كەيپىياتىغا مەدەت بەردى. ئوت ئېچىش ئورنىغا ئېلىپ كېلىنگەن 1 ـ توپچى ۋىزۋوت ئوق يېغدۇردى. گىرىگورىي ئاتلارنى ئېپكېلىش ئۈچۈن ئات باقارلارغا بۇيرۇق ئەۋەتتى. ئۇ ئاتاكىغا هازىرلانغان ئىدى. ئۇرۇشنىڭ دەسلىۋىدە گىرىگورىي قىزىللارنى كۆزەتكەن هىلىقى ئالما دەرىخىنىڭ تۈۋىدە 3 ـ زەمبىرەكنىڭ ئالدىنقى چاقلىرى پەسكە چۈشۈرۈلدى. تار گەلىغى شىم كىيگەن ئۇزۇنتۇرا ئوفىتسىر زەمبىرەكنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ، قامچىسىنى ئوتۇگىنىڭ قونچىغا ئۇرۇپ قويۇپ، كېيىن قالغان جىلاۋدارلارغا قەھرى بىلەن چىقىراپ ۋاقىرىدى:

ـــ ئېلىپ كەت! ئاكىلىدىكىمۇ؟! جىن بوغۇپ ئولتۇرسۇن سەن هارامزەدىلەرنى!...

كۆزەتكۈچى ئوفىتسىر بىلەن باش ئوفىتسىر ئاتارىيەدىن يېرىم چاقىرىم نېرىدا ئاتتىن چۈشتى ـ دە، كىچىككىنە دۆڭنىڭ ئۈستىگە

چىقىپ، چېكىنىۋاتقان دۇشمەن سەپلىرىنى دۇربۇن بىلەن قاراپ تۇرۇشتى. تېلېفۇنىستلارىڭ يۈرۈپ سىم تارتىپ، باتارىيىنى كۆزىتىش پونكتى بىلەن تۇتاشتۇرۇۋاتاتتى، ياشىنىپ قالغان ياساۋۇلنىڭ ــ باتارىيە كوماندىرىنىڭ ــ يوغان بارماقلىرى دۇربۇننىڭ غلدىرىگىنى ئەسەبىلەرچە چۆگىلىتەتتى (بىربارمىغىدىكى ئالتۇن ئۈزۈك چوغدەك قىزىرىپ تۇراتتى). ئۇ 1 ــ زەمبىرەكنىڭ قېشىدا ئويۇلداپ ئۆتكەن ئوقلاردىن بېشىنى ئېلىپ قېچىپ، بىكاردىن بىر ئورۇندا دەپسىنىپ تۇراتتى، ھەر بىر سىلكىنگەندە يېنىغا ئېسىۋالغان كونا دالا سومكىسى تەۋرىنىپ كېتەتتى.

بوك ــ بوك، قاراس ــ قۇرۇس ئاڭلانغان گۈلدۈرلەشلەردىن كېيىن گىرىگورىي سىناق ئۈچۈن ئېتىلغان سنارەتنىڭ چۈشكەن يېرىنى كۆزىتىپ ئارقىسىغا يالت قىلىپ قارىغان ئىدى: ئاتقۇچىلار بار كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، خىرىلداپ، زەمبىرەكنىڭ چاقىدىن ئىتتىرىشىۋاتقان ئىكەن. دەسلەپ ئېتىلغان شىراپنېل ئورۇلمىغان بۇغداينىڭ قاتارلىرىنى قاپلاپ كەتتى ــ دە، كۆپ ــ كۆك ھاۋادا شامال توزغىپ تاشلىغان تۈتۈن ئاپپاق پاختىدەك پارچە ــ پارچە بۆلۈنۈپ، ئۇزاققىچە كۆزدىن غايىپ بولماي تۇردى.

تۆت زەمبىرەك يىقىتىلغان بۇغداي قاتارلىرىنىڭ نېرىسىغا نۆۋەت بىلەن سنارەتلەرنى يوللاپ تۇردى، ئەمما گىرىگورىي ھېچ كۈتمىگەن ھالدا، زەمبىرەك ئوقلىرى قىزىللارنىڭ سەپلىرىنى ئۇنچىلىك قالايمىقانلاشتۇرالمىدى ــ قىزىللار ئالدىرىماي، تەشكىللىك ھالدا چېكىنىپ، ئىگىز داۋاندىن ئېشىپ، سايغا چۈشۈپ كەتتى ــ دە، كازاكلارنىڭ نەزەر دائىرىسىدىن غايىپ بولدى. ئەمدىلىكتە ئاتاكىنىڭ مەنسىز ئىكەنلىگىنى چۈشەنگەن گىرىگورىي

ھەرھالدا باتارىيە كوماندىرى بىلەن سۆزلىشىپ كۆرمەكچى بولدى. ئۇ كوماندىرنىڭ قېشىغا لەپەشلەپ كەلدى - دە، ئايتاپتا كۆيۈپ، مەللەرەڭتۇس ئالغان بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى سول قولى بىلەن چىمدىپ تۇرۇپ، ئۇچۇق چىراي كۈلۈمسىرەپ:

— ئاتاكىغا ئۆتەي دېۇدىم!— دىدى.

— ئۇ يەردە قانداق ئاتاكىغا ئۆتكىلى بولسۇن!— ياساۋۇل بېشىنى تەرسالىق بىلەن چايقاپ، قۇراڭكىسىنىڭ كۆزىركسى ئاستىدىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى قولىنىڭ ئارقىسى بىلەن ئېرتىتى،— ئۇ ئىتنىڭ بالىلىرىنىڭ قانداق چېكىنىۋاتقانلىغىنى كۆرۈۋاتامسىز؟ ئۇلار تەسلىم بولمايدۇ! ئەگەر تەسلىم بولسا كۈلكىلىك ئىش بولاتتى، چۈنكى ئۇلارنىڭ بۇ قىسىملىرىغا باشچىلىق قىلغانلارنىڭ پۈتۈن تەركىۋى — كادىر-ئوفىتسېرلەر، مېنىڭ بىر يولدىشىم، قوشۇن ستاتىستىكىسى سىروفمۇ شۇلارنىڭ ئارىسىدا...

— بۇنى سىز نەدىن بىلىسىز؟— گىرىگورىي ئىشەنمىگەندەك قىلىپ كۆزلىرىنى چىمىلداتتى.

— خائىن قاچقۇنلار... ئېتىش توختىتىلسۇن!— دەپ ياساۋۇل كوماندا بەردى - دە، گويا ئۆزىنى ئاقلىغاندەك چۈشەنچە بەردى، — ئوق ئېتىشنىڭ پايدىسى يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىناراەت ئاز... سىز مېلىخوفمۇ؟ تونۇشۇپ قويايلى: مەن پولتاۋتسېۋ بولىمەن، — ئۇ تەرلىگەن يوغان ئالقىنىنى شارتلا سوقۇپ، گىرىگورىينىڭ قولىنى سىقتى، ئەمما ھايالسىز قولىنى بوشىتىۋالدى - دە، ياپىلاق سومكىسىنىڭ ئوچۇق تۇرغان خالتىسىغا قولىنى سېلىپ، پاپىروس ئالدى، — تاماكا چېكىڭ!

جىلاۋدارلار گۈلدۇر - تاراق ئاۋاز بىلەن سايدىن چىقىش

تى، باتارىيەدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاتنى قوشۇشقا كىرىشتى. گـ
ىگورىي ئۆز بۆلۈنمىسىنى ئاتلىرىغا مىنگۈزۈپ، دۆڭنىڭ ئارقىسـ
غا ئۆتۈپ كەتكەن قىزىللارنى قوغلاپ كەتتى.

قىزىللار ئالدىدىكى بىر يېزىنى ئىشغال قىلغان بولسىمۇ، ئەمما قارشىلىق كۆرسەتمەستىنلا قـايىتۇرۇپ بەردى. ۋېشېنىسكا- يالىقلارنىڭ ئوچ بۆلۈنمىسى ۋە بىر باتارىيەبۇ يېزىغا ئورۇنلاشـ تى. قورقۇپ قالغان ئـاھـالە ئۆيىدىن تالاغا چىقىشمىدى. كـا- زاكلار يەيدىغان نـەرسە ئىزلەپ، قـورامۇ قورا يۈگۈرۈشۈپ يـۈ- رەتتى. گىرىگورىي چەتتىكى بىر ئۆينىڭ قېشىدا ئاتتىن چۈشتى- دە، ئېتىنى قوراغا بېتىلەپ كىرىپ، پەلەمپەينىڭ ئالدىغا باغلاپ قويىدى. ئۆي ئىگىسى ياشىنىپ قالغان ئۆزۈنتۇرا كازاك بولۇپ، كارۋاتنىڭ ئۈستىدە ياتاتتى، بېشى قۇشنىڭ بېشىدەك تـولىمـۇ كىچىك بولۇپ، كىر ياستۇقنىڭ ئۈستىدە يۇمۇلاپ تۇراتتى.

— ئاغرىپ قالدىڭمۇ. نىمە؟ — دىدى گىرىگورىي تېچلىق سوراشقاندىن كېيىن كۈلۈمسىرەپ.

— مىجەزىم يوق...

ئۆي ئىگىسى ياغاندىن كېسەلمەن بولۇۋاغان ئىدى، ئۆـ نىڭ كۆزلىرىنىڭ سارىسىمە بىلەن پىلدىرلاپ تۇرغىنىغا قارىغاندا، ئۇنىڭغا ئىشىنىشكە بولمايدىغانلىغىنى گىرىگورىي پەملىۋالدى.

— كازاكلارنى بىر ۋاق تاماق بىلەن تويغۇزۇرامسەن؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي فەتئى تەلەپ بىلەن.

— سىزلەر قانچە كىشى؟ — دەپ سورىدى ئايال خوجايىن مەشتىن نېرىراق چېكىنىپ.

— بەش كىشى.

— ئۇنداق بولسا بوپتۇ، كىرىڭلار، خۇدانىڭ يـوللىغـان رىسقىنى تەڭ كۆرەرمىز.

گىرىگورىي كازاكلار بىلەن بىللە چۈشلۈك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن كوچىغا چىقتى.

توپچىلار باتارىيىسى قۇدۇقنىڭ قېشىدا ئۇرۇشقا تولۇق تەييارلانغان جەڭگىۋار ھالەتتە تۇراتتى. جابدۇقلىرى بوشتىلىمغان ئاتلار توربىلىرىنى سىلكىشتۈرۈپ ئاخىرقى ئارپىلىرىنى يەۋاتاتتى. جىلاۋدارلار بىلەن ئاتقۇچىلار ئوق - دورا يەشىكلىرىنىڭ سايىسىدە ئاپتاپتىن پانالىنىپ تۇپنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشاتتى، بەزىلىرى ياتاتتى. توپچىلاردىن بىرسى پۈتلىرىنى مىنگەشتۈرۈپ، مۇرىسىنى تىترىتىپ، دۇم يېتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئېھتىمال، ئۇ ئاۋال سالقىن سايىدە ياتقان بولسىمۇ، كېيىن سايە يۆتكەلگەنلىكتىن، ئەمدى ئاپتاپ ئۇنىڭ مايسا ئوت يېپىشىپ قالغان يالاڭباش جىنگىلىك چاچلىرىنى كۆيدۈرۈپ تۇراتتى.

تاسما جابدۇقلارنىڭ ئاستىدا ئاتلارنىڭ تەرگەپشىقان ھۆل تۈكلىرى كۆپۈكلىنىپ ساغۇچ تۈستە يالتىرايتتى. ئوفىتسېرلەر بىلەن چاپارمەنلەر مىندىغان ئاتلار قاشاغا باغلاقلىق تۇراتتى، بۇلارنىڭ ئىياقلىرى پۈكۈلۈپ، بېشى مەيۈس ساڭگىلاپ قالغان. ئۇستىۋېشىنى چاڭ باسقان، تەرگە چۆمگەن كازاكلار ئۇنچىقماي دەم ئېلىشاتتى ئوفىتسېرلەر باتارىيە كومانىدىرى قۇدۇقنىڭ ياغىچىغا دۈمبىسى بىلەن يۆلىنىپ، يەردە ئولتۇرۇپ تاماكا چېكىشەتتى. ئۇلارنىڭ نېرىراقىدا، ئاپتاپتا كۆيگەن ياۋا گىيالارنىڭ ئۈستىدە كازاكلار پۈتلىرىنى تەرەپ - تەرەپكە سوزۇپ، ئالتە بۇرجەك يۇلتۇز شەكلىدە يېتىشاتتى. ئۇلار ھەدەپ چىلەكتىن قېتىق ئۈسۈپ ئىچىشەتتى، ئاندا - ساندا بەزىلىرى ئاغزىغا چىققان ئارپىنى تۈكۈرەتتى.

قۇياش ھەددىدىن تاشقىرى كۆيدۈرۈپ تۇراتتى. يېزىنىڭ ئادەمسىز كوچىلىرى دۆڭگىچە سوزۇلغان ئامبار ۋە ساراي لا-

پاسلىرىنىڭ ئاستىدا، قاشانىڭ تۈۋىدە، قېرىنداشلارنىڭ ساغۇچ سايىسىدە كازاكلار ئۇخلاۋاتاتتى. ئىگەر - جابدۇقلىرى ئېلىنمىغان ئاتلار قاشانىڭ ئالدىدا زىچچىدە بىر جايغا سقىلىشىپ، ئىسسىقتىن سولامسىيىپ ئۇيقۇسىشەتتى. بىر كازاك ئاستىدىكى ئاتقا ئېرىنچەكلىك بىلەن ئاستا قامچىسىنى شىلتىپ قويۇپ، شۇ يەردىن ئۆتۈپ كەتتى. يەنە بىر كوچىدا بولسا — بۇ كوچا گويا ئۇنتۇلۇپكەتكەن چوڭدالا يولدەك ئىدى — يېشىل سىرلانغان زەمبىرەكلەر ۋە ھەربىي سەپەر ھەم ئاپتاپتىن ماداري قۇرۇپ ئۇخلاۋاتقان ئادەملەر تاسادىپى پەيدا بولۇپ قالغان كېرەكسىز نەرسىدەك كۆرۈنەتتى.

قاتتىق زېرىكىشتىن كېيىن گىرىگورىي ئۆيگە كىرىپ كېتەي دەۋىدى، شۇ ئارىدا كوچا بويلاپ كېلىۋاتقان ئوچ ئاتلىق كازاك كۆرۈندى، بۇلار باشقا بۆلۈنمىنىڭ ئادەملىرى بولۇپ، كىچىكرەك بىر توپ ئەسىرگە چۈشكەن قىزىل ئەسكەرلەرنى ھەيدەپ ئېلىپكەلگەنىدى، زەمبىرەكچىلەر ئۆپۈر - تۆپۈر بولۇشۇپ، ئورنىدىن تۇرۇشتى - دە، گىمناستيوركىلىرى بىلەن شىملىرىنىڭ توپ پىسىنى قېقىشتى. ئوفىتسېرلەرمۇ تۇرۇپ كېتىشتى. يانىدىكى بىر ھويلىدا بىرسى خوشاللىق بىلەن ۋاقىرىۋەتتى:

— بۇرادەرلەر، ئەسىرلەرنى ھەيدەپ كەپتۇ!... سۆزۈمنى يالغان دەۋاتامسىلەر؟ يالغان سۆزلىگەن بولسام، مېنى خۇدا ئۇرسۇن!

تولا ئۇخلاپ كۆز - قاپاقلىرى ئىششىغان كازاكلار ھويلا - ھويلىلاردىن ئالدىراش يۈگۈرۈپ چىقىشتى. ئەسىرلەر يېقىنلاپ كەلدى — بەدىنىدىن تەر پۇرىغى كېلىپ تۇرغان، يۈز - كۆزىنى چاڭ باسقان سەككىز ياش يىگىت ئىكەن. بۇلارنى كازاكلار

زىچچىدە ئورنۇالدى.

ــ بۇلارنى نەدە قوياغا چۈشۈردۈڭلار؟ ــ دەپ سورىدى باتارىيە كوماندىرى، ئەسىرلەرنى سوغاق نەزەر بىلەن بىر ــ بىر قاراپ چىقىپ.

مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ بىرسى، باتۇرلارچە ماختىنىپ جاۋاپ بەردى:

ــ قالتىس پالۋانلاركەن بۇ! بۇلاردىن بىز يېڭىنىڭ قېشىدىكى ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ ئارىسىدىن نۇرغۇنلىرىنى ئۆلتۈرگەن! سىلەرنى قوغدىغان بۆدۈنلەرگە ئوخشاش بىر جايغا تىقىلىشىپ تۇرغان ئىكەن. بىز ئۇلارنى ئاتنىڭ ئۈستىدىن كۆرۈپ قالدۇق ــ دە، ھەيدەپ ماڭدۇق! بىرسىنى ئۆلتۈردۇق...

قىزىل ئەسكەرلەر قورقۇمسىراپ سىقىلىشىپ تۇراتتى. روشەنكى، ئۇلار جازالاشتىن قورقۇپ تۇرۇشانتى. كۆزلىرى مەيۈس ھالدا كازاكلارنىڭ يۈزىگە تەلمۈرەتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت بىرسى، تۇرقىدىن يېشى چوڭراق، ئاپتاپتا چىرايى قارىداپ كەتكەن، ياڭاق سۆڭگى تومپايغان، ئۈستىدىكى گىمناستيوركىسى مايلىشىپ قالغان ۋە پاقالچىغا ئورنۇالغان لاتىسى جۇل ــ جۇل بولۇپ كەتكەن قىزىل گۇۋاردىيىچى بىر ئاز ئالغاي قارا كۆزلىرى بىلەن بۇلارنىڭ باش ئۈستىدىن نەپرەت بىلەن قاراپ تۇراتتى ۋە تاياقتىن قانغان لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالغان ئىدى. ئۇ دىققاق، كەڭ يەلكىلىك ئادەم ئىدى. ئاتنىڭ قىلدەك يىرىك، قارا جىنگىلەك چاچلىرىنىڭ ئۈستىگە كاكاردىسى ئېلىپ تاشلانغان فۇراژكىنى يېشىل چەلپەكتەك قىيسايتىپ كىيىۋالغان، ئېھتىمال بۇ شەپكە گېرمان ئۇرۇشىدىن ساق چىققان بولۇشى مۇمكىن. ئۇ ئۆزىنى ئەركىن تۇتاتتى، تىرناقلىرىغا قان

ئۇيۇپ قالغان يوغان قارا بارماقلىرى بىلەن كۆينىگىنىڭ تۆگ-
مىسى يېشىۋېتىلگەن يېقىسىنى ۋە قاپ - قارا يۇڭ باسقان ئىنە-
چىكە كىكىرتىگىنى سىلاپ قويياتتى، تاشقى كۆرۈنۈشتە ئۇ بىپەرۋا
ئادەمدەك كۆرۈنەتتى، ئەمما ئازادە بىر چەتكە سوزۇلۇپ تۇرغان
پۇتى، گەرچە پايتىمىنىڭ ئۈستىدىن قېلىن ئوبموتكا بىلەن ئورال-
غان بولسىمۇ، سوغاققا توڭلىغاندەك دىر - دىر تىترەيتتى، قال-
غانلىرى تامدەك ئاقىرىپ چىرايىدا قان قالمىغان، بۇلارنىڭ
ئىچىدە يالغۇز ئاشۇ تاتار چىراي زەبەردەست بىرسى غەيرەتلىك
كۆرۈنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ باتارىيە كوماندىرى ئاشۇ يىگىتكە
سوئال قويدى:

— سەن كىم بولسەن؟

قىزىل ئەسكەرنىڭ ناشى كۆمۈر پارچىسىدەك ئۇششاق كۆز-
لىرى جانلىنىپ كەتتى - دە، سەزدۈرمەستىن، ئەمما ئەپچىللىك
بىلەن ئۆزىنى تۇرۇۋالدى.

— مەن قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى رۇس.

— قەيەرلىك سەن؟

— پىنزا لىقمەن.

— ئۆز ئىختىيارىڭ بىلەن ئەسكەرلىككە يېزىلغانمۇ، گىزەندە؟

— ھېچ ئۇنداق ئەمەس. مەن كونا ئارمىيىدە ستارشى ئۇنتېر ئوفىتسېر ئىدىم. 1917 - يىلىدىن باشلاپ قىزىل ئارمىيە-
گە قاتناشقان بولۇپ، مانا ھازىرغىچە شۇلار قاتاردا بولۇپ كەلدىم...

مۇھاپىزەتچىلەردىن بىرسى سۆزگە ئارىلاشتى:

— بۇ ياۋۇز بىزگە ئوق ئاتتى!

— ئوق ئاتتى دەدىڭمۇ؟ — ياساۋۇل تەرىنى تۇرۇپ، ئۇ- دۇلدا تۇرغان گىرىگورىينىڭ كۆزىگە قاراپ قويۇپ، كۆزى بىلەن ئەسىرنى ئىملاپ كۆرسەتتى، — مانا ئەمەسمۇ، ئەبلەخىڭ ئىشى! راست ئوق ئاتتىڭمۇ؟ مېنى ئەسىرگە ئالدۇ دەپ ئويلىمىدىڭمۇ؟ مۇشۇ ئىشىڭ ئۈچۈن ھازىر ئېتىلىسىڭ قانداق قىلىسەن؟

— مەن ئۆزەمنى قوغداشنى ئويلىغان ئىدىم، — قىزىل ئەسكەر يارىلانغان كاپۇكلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ ئەيىكارلارچە كۈلۈپ قويدى.

— قانداق ئىپلاس نەرسە بۇ! ئەمىسە نىمىشقا ئوق ئېتىش بىلەن ئۆزەڭنى قوغداپ قالالمىدىڭ؟

— ئوقۇم تۈگەپ قالدى.

— ھە - ە - ە...، — ياساۋۇل كۆزلىرىدىن مۇز ياغ- دۇرغان بولسىمۇ، ئەمما مەمنۇنلۇغىنى يوشۇرالماي، سولداتقا تە- كىلىپ قاراپ قالدى، — خوش سەن ئىتتىڭ بالىلىرى، زادى قەيەرلىك نىمىلەرسەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئەمدى باشقىچە ئاھاڭ بىلەن، قالغان ھەممىسىگە خوشال كۆز يۈگۈرتۈپ.

— بىز ئەسكەرلىككە تۇتۇلغانلارمىز، جانابى ئالى! بىز ساراتوف شەھىرىدىن... بالاشوۋىكلار...، — دەپ زارلىنىشقا باشلىدى. بويىنى قاقىرەك ئۇزۇن، ئۇزۇنتۇرا يىگىت، پات - پات كۆزلىرىنى پىرىلدىتىپ، مەللەرەڭ چاچلىرىنى تاتە- لاپ قويۇپ.

گىرىگورىيماش رەڭكىيىمكىيگەنياش يىگىتلەرگە قادىلىپ، ئۇلارنىڭ ئاددى مۇڭلۇق چىرايلىرىغا، كۆرۈمسىز پىيادە ئەسكەر- لىك تۇرقىغا زور قىزىقىش بىلەن قاراپ چىقتى. ياڭاق سۆڭىگى چىققان يالپاق يۈز بىرسى ئۇنىڭدا ئۆچمەنلىك تۇغدۇردى.

گىرىگورىي ئۇنىڭغا قايرىلىپ، ئىستېھزا ۋە رەردە بىلەن سورىدى:

— سەن نېمىشقا ئوچۇقلا ئىقرارقىلىسەن؟ سەن ئېھتىمال ئۇلارنىڭ بىر روتىسىنى باشقۇرۇپ كەلگەنسەن؟ كوماندىرمەندىك؟ سەن كوممۇنىستمۇ؟ ئوقۇم تۆگەپ قالدى، دىدىگۈمۇ؟ مۇشۇ ئىش ئۈچۈن بىز سېنى قىلىچ بىلەن چاپىمىز، ئۇ چاغدا قانداق قىلىسەن؟

قىزىل ئەسكەر، ملتىق پەينىگىدىن ئېزىلگەن بۇرۇن تۆشۈكلىرىنى پۇشۇلدىتىپ، جەسۇرلۇق بىلەن مۇنداق دىدى:

— مەن قەيسەرلىك قىلىپ ئىقرار بولۇۋاتقىنىم يوق، مەن بۇنىڭ نېمىسىنى يوشۇرىمەن؟ ئوق ئاتقان ئىكەنسەن، ئىقرارقىلىشىڭ كېرەك ... مۇشۇ دىگىنىم توغرىمۇ؟ خوش، جازالاش مەسىلىسىگە كەلسەك، ئۆلتۈرسەكلار، ئۆلتۈرۈۋېرىڭلار. مەن سىلەردىن .... — ئۇ يەنە كۈلدى، — ياخشىلىق كۈتمەيمەن، چۈنكى سىلەر كازاكقۇ.

ئەترابتىكىلەرنىڭ هەممىسى بۇ سۆزنى ماقۇللاپ مىيغىدا كۈلۈشتى، سولداتنىڭ پارا‌سەتلىك بىلەن قىلغان سۆزىكە تەن بەرگەن گىرىگورىي ئۇنىڭ ۋېشىدىن كەتتى. ئۇ ئەسىرلەرنىڭ قۇدۇق بېشىغا سۇ ئېچكىلى ئالدىراش ماڭغانلىغىنى كۆردى. تار كوچىدىن بۆلۈنمىدىكى كازاكلار ۋىزۇۋوت - ۋىزۇۋوت بويىچە سەپ تۈزۈپ چىقىشقا باشلىدى.

9

پولك ئۆزلۈكسز ئۇرۇش بولۇۋاتقان جايلار دائىرىسىگە كىرىپ، بۇرۇنقى تۈتەك پەردە بىلەن تىقاپلىنىۋاتقان جايلار ئەمدىلىكتە ئەگرى - بۈگرى رەسمىي ئۇرۇش فۇرونتىغا ئايلانغان دىن كېيىنمۇ، گىرىگورىي ھەر ۋاقىت، مەيلى دۇشمەن بىلەن توقۇنۇشقاندا بولسۇن ياكى دۇشمەندىن بۇاستە يېقىنلا بىر يەردە تۇرغاندا بولسۇن قىزىل ئەسكەرلەرگە، ئاشۇ رۇس سولداتلىرىغا نىسبەتەن ئۆزىدە ئىنتايىن زور، تەشنالىق بىر قىزىقىش بىلەن كۈچىيىپ بېرىۋاتقانلىقىنى جىددى ھېس قىلاتتى، ئۇلار بىلەن ئۇرۇش فىلىش زادى نىمە ئۈچۈن ئۆزىگە لازىم بولۇپ قالغانلىقىنى چۈشەنمەيتتى. تۆت يىللىق ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە تۇغۇلغان ساددا - گۆدەكلەرچە تۇيغۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا مەڭگۈ ساقلىنىپ قالغانىدەك ئىدى، شۇ چاغدا ئۇ لېشنيوۋئەتراپىدا بىرئىگىز دۆڭنىڭئۈستىدە تۇرۇپ ئاۋستىرىيە - ۋېنگرىيە ئەسكەرلىرىنى ۋە بۇلارنىڭ ھارۋا، ئات-ئۇلاقلىرىنى 1 - فېتىم كۈزەتكەن ئىدى. «بۇ نىمە قىلىدىغان ئادەملەردۇ؟ قانداق ئادەملەردۇ؟» گلۇبوكايا ئەتراپىدا چېرنىستوفنىڭ ئەتىدى بىلەن جەڭ قىلغان ۋاقتى گويا ئۇنىڭ ھاياتىدا ھېچ بولمىغاندەكلا ئىدى. ئەمما ئۇ چاغدا گىرىگورىي ئۆز دۇشمەنلىرىنىڭ قىياپىتىنى ياخشى بىلەتتى — بۇ دۇشمەنلەرنىڭ كۆپچىلىگى دون ئوفتسىرلىرى بىلەن كازاكلار ئىدى. ئەمدىلىكتە بولسا بۇ يەردە رۇس سولداتلىرى بىلەن،

قانداقتۇ باشقا بىر ئادەملەر بىلەن ــ سوۋېت ھاكىمىيىتىگە تاغدەك يۆلەنچۈك بولغان ۋە گىرىگورىيىنىڭ ئۇيغۇرچە، كازاكلارنىڭ يەر ــ سۇ، مۇلۇكلىرىنى تارتىۋېلىشقا ئىنتىلىۋاتقان ئادەملەر بىلەن ئىش كۆرۈشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ.

يەنە بىر قېتىم، ئۇرۇشتا ئۇ تاغ ئىتىگىدىكى جىرادىن تۈيۈقسىز چىقىپ كەلگەن قىزىل ئەسكەرلەر بىلەن دېيەرلىك يېقىنلا يەردە توقۇنۇشۇپ قالدى. ئۇ ئۆز ۋىزۋودى بىلەن ئاتلىق چارلاشقا چىققان ئىدى، ساينىڭ ئېقىنى بويلاپ مېڭىپ، ئىككى ئاچا تارماققا يېقىن كەلگەندە «گ» تاۋۇشىنى قوپال تەلەپپۇز قىلىپ، «ئۇ» تاۋۇشىنى ئۇرغۇسىز ئېيتىق چىقىرىپ سۆزلىگەن رۇسچە سۆزنى ۋە شىتىرلىغان قەدەم ئاۋازىنى تۈيۈقسىز ئاڭلاپ قالدى. بىرنەچچە قىزىل ئەسكەر ــ بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرسى خەنزۇ ئىدى ــ قىرنىڭ ئۈستىگە سەكرەپ چىقتى ــ دە، كازاكلارنى كۆرۈش بىلەن ھاڭ ــ تاڭ بولۇپ، بىرسىكۈنتەھەيران لىقتىن تېڭىرقاپ قېتىپلا قېلىشتى.

ــ كازاكلار! ــ بىرسى يەرگە يېقىلىۋېتىپ، قورقۇنچلۇق تا دۈدۈقلاپ ۋاقىرىدى.

خەنزۇ ئوق چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا بايىقى يەرگە يېقىلغان ئاق سېرىق يىگىت ھولۇقۇپ، تېز ــ تېز سۆزلەپ ۋاقىراشقا باشلىدى:

ــ يولداشلار! «ماكسىمكا»نى بەتلەڭلار! كازاكلار كېلىپ قالدى!

ــ چاپسان بولۇڭلار! كازاكلار! ...

خەلزۇنى مىتكا كورشۇنوف ناگان بىلەن غۇلاتتى ــ دە، ئېتىنىڭ بېشىنى شارتلا بۇراپ، گىرىگورىيىنىڭ ئېتىغا يانداشغۇردى، ئاندىن تىك قىرغاقلىق جىلغا بويلاپ ئەڭ ئالدىدا ئېـ

تىنى چاپتۇرۇپ كەتتى، ئۇ ئاتنىڭ تىزگىنىنى مەھكەم تۇتۇپ، ئەگرى - بۈگرى يەردە خەتەرلىك چېپىشلارنى باشقۇرۇپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قالغانلارمۇ قۇيۇنىدەك چاڭ كۆتىرىپ، بىر - بىرىدىن ئۈزۈپ كېتىشكە تىرىشىپ، ئاتلىرىنى تېز چاپتۇرۇشتى. بۇلارنىڭ ئارقىسىدا پىلىموت بوم ئاۋاز بىلەن تاتىلداشقا باشلىدى. پىلىموت ئوقلىرى قىيالىقنىڭ يان باغرى ۋە چوخچىيىپ چىققان دوقمۇش جايلاردا ئۆسكەن قاراقات ۋە دولانا يا پراقلىرىنى شاراقلىتىۋەتتى، ساينىڭ ئىچىدىكى تاشلىقلارنى ئۆڭىتىپ، زىلزىلىگە كەلتۈردى ...

گىرىگورىي يەنە بىرنەچچە قېتىم قىزىللار بىلەن يۈزمۈيۈز دۇچكېلىپ قالدى. كازاكلارنىڭ ئوقلىرى قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىنى تىنىڭ مولاق ئاتقۇزۇپ، يەرگە يېقىتقانلىغىنى، ئۇلارغا يات بولغان بۇ ھوسۇلدار يەردە ھايات بىلەن خوشلاشتۇرغانلىغىنى كۆردى.

... شۇنداق قىلىپ، گىرىگورىي ئاستا - ئاستا بولشېۋىكلەرگە ئۆچمەن بولۇشقا باشلىدى. بولشېۋىكلەر ئۇنىڭ ھاياتىغا دۈشمەن سۈپىتىدە باستۇرۇپ كىردى، ئۇنى يەردىن ئايرىدى! مانا شۇنداق تۈيغۇ باشقا كازاكلارنىڭمۇ ۋۇجۇدىنى قاپلىۋالغانلىغىنى ئۇ ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى. ھەممە كازاكلارغا گويا بۇ ئۇرۇش نەق ئاشۇ ئوبلاستقا بېسىپ كىلىۋاتقان بولشېۋىكلەرنىڭ كاساپىتى بىلەن بولۇۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتكەن ئىدى. شۇڭا ھەر بىر كازاك، يىغىۋېلىنىمغان بۇغداي دۆۋىلىرىگە قاراپ، ئاتلارنىڭ تۈيغى ئاستىدا نابۇت بولۇۋاتقان ئورۇلمىغان ئاشلىقلارغا قاراپ، بوپبوش خامانلارغا قاراپ، ئۆزلىرىنىڭ نەچچە پاتمان يەرلىرىنى ۋە يەرلەردە ئېغىر ئەمگەك بىلەن ھالىدىن كەتكەن ئايالىرىنى ئېسىگە چۈشۈرەتتى - دە، يۈرىكى تاشتەك قېتىپ، ۋەھشىلىشەتتى.

بەزى جاعدا جەڭدە گىرىگورىغا ئۇنىڭ ھازىرقى دۇشمەنلىرى — تامبوف، رەزەن، ساراتوف مۇڭكلىرىمۇ گويا بەرگە بولغان ئاچ كۆزلۈگى بىلەن بۇ يەرگە كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى، «يەر ئۇچۇن گويا سۆيگەن يار ئۇچۇن ئۇرۇشقاندەك ئۇرۇشمىز»، دەپ ئويلايتتى گىرىگورىي.

ئەسىرگە ئېلىش ئازىيىشقا باشلىدى. ئەسىرگە ئېلىنغانلارنى جازالاش ئىشلىرى پات - پات كۆرۈلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇلاڭ-تالاڭ قىلىش فۇرونتلاردا كەلكۈندەك يامراشقا باشلىدى؛ بولشېۋىكلەرگە ھېسداشلىق قىلىشتا گۇمانلىق بولغان ئادەملەرنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى، قىزىل ئەسكەرلەر ئائىلىسىنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى تالان - تاراج قىلىدىغان بولۇشتى، ئەسىرلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ، قىپ - يالىڭاچ قىلىپ قويۇشاتتى...

ئات - ھارۋىدىن تارتىپ تاكى كېرەككە كەلمەيدىغان ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلىرىگىچە ھەممىنى تارتىۋېلىشتى. كازاكلارمۇ ئالدى، ئوفىتسېرلەرمۇ ئالدى. 21 - دەرىجىلىك كارۋان ھارۋىلىرى ئولجىغا لىق توشۇپ، ئۇستى تومپىيىپ كەتتى. ھارۋىلارغا بېسىلغان نەرسىلەرنىڭ ئىچىدە نىمىلەرنى يوق دەيسەن! كىيىم - كېچەكمۇ، ساماۋارلارمۇ، تىكىش ماشىنىلىرىمۇ، ئاتنىڭ ئىگەر - جابدۇقلىرىمۇ — ئىشقىلىپ، ئازدۇر - كۆپتۇر قىممەتكە ئىگە نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بار ئىدى. ھارۋىدىكى ئولجىلار ئۆي - ئۆيلەرگە توشۇلۇپ تۇردى. ئۇرۇق - تۇققانلىرى ھەربى قىسمىغا ئوق - دورا ۋە ئوزۇق - تۆلۈكلەرنى جان دەپ يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇرغان بولسا، قايتاشىدا ھارۋىلارنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىنغان نەرسىلەر بىلەن تولدۇرۇپ ئېلىپ كېتىشەتتى. ئاتلىق پولكلار — بۇلار كۆپ سانلىق تەشكىل قىلاتتى—

ئۆزلىرىنى تولىمۇ بىباش ـ يۈگەنسىز تۇتاتتى. پىيادە ئەسكەر-لىرىڭ ئوقدا ئىدىن باشقا نەرسە سالىدىغان ھېچنىمىسى يوق ئىدى، ئاتلىق ئەسكەر بولسا ئىگەرلىرىڭ خۇرجۇنىنى لەۋ توشقۇزغاندىن تاشقىرى، بەزى نەرسىلەرنى ئىگەرلىرىڭ ئارقا تاسمىسى بىلەن بۆكتەرگە قىلاتتى، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئېتى ھەربى ئاتتىن كۆرە، يۈك توشۇيدىغان ئۇلاقتا ئوخشاپ قالاتتى، شۇنداق قىلىپ، بۇ-رادەرلەر* ھەددىدىن ئاشقان ئىدى. ئۇرۇش ۋاقتىدىكى بۇلاڭ-چىلىق كازاكلار ئۈچۈن ھەمىشە ئەڭ مۇھىم ھەركەتلەندۈرگۈچ كۈچ بولغان ئىدى. گىرىگورىي بۇنى قېرىنداشلارنىڭ ئۆتمۈشتىكى ئۇرۇش توغرىلىق سۆزلىگەن ھېكايىلىرىدىنمۇ ۋە ئۆز تەجرىبىسى بويىچىمۇ بىلەتتى. تېخى گېرمان ئۇرۇشى كۈنلىرىدە ئۇ خىزمەت قىلغان پولك پىروسىيىنىڭ ئارقا سېپىگە ئۆتۈۋېلىپ كېتىۋاتقان چاغدا، بىرىگادا كوماندىرى ـــ خىزمەت كۆرسەتكەن گېنېرال ـــ 12 بۆلۈنمىنى سەپكە تىزىپ قويۇپ، دۆڭنىڭ ئىتىگىدىكى كىچىك كىنە بىر شەھەرنى قامچىسى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ، مۇنداق دېگەن ئىدى:

ـــ ئاشۇ شەھەرنى ئالساڭلار ـــ ئىككى سائەت سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلاردا بولىدۇ. ئەمما ئىككى سائەتتىن كېيىن بىرەر-سىڭنىڭ بۇلاڭچىلىق قىلغىنىڭنى كۆرسەم، تامغا مىخلايمەن!

ئەمما نىمىشقىدۇ گىرىگورىينىڭ ۋۇجۇدىغا بۇنداق ئادەت يۇقمىغان ئىدى، ـــ ئۇ پەقەت يەيدىغان نەرسە بىلەن ئېتىغا يەم ـ خەشەك ئالاتتى، خالاس. كىشىنىڭ نەرسىسىگە قول تەكـ كۈزۈشتىن كۆڭلى دەككە ـ دۈككە بولاتتى ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭغا نەپرەت بىلەن قارايتتى. بولۇپمۇ ئۆز كازاكلىرىنىڭ بۇلاڭ-تالاڭچىلىغى ئۇنىڭ كۆزىگە يىرگىنىشلىك كۆرۈنەتتى. شۇڭا ئۇ

* بۇ يەردە «بۇرادەرلەر» سۆزى ئىستىھزا بىلەن ئېيتىلغان ـــ ت.

ئۆز بۆلۈنمىسىنى قاتتىق تۇتاتتى. ئۇنىڭ كازاكلىرى كىشىنىڭ نەرسىلىرىنى ئالىدىغان بولسا يوشۇرۇن ھەم كەمدىن - كەم ئالاتتى. ئۇ ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرۈشكە، كىيىم - كېچەكلىرىنى سالدۇرۇۋېلىشقا بۇيرۇق بەرمەيتتى. ئۇ تولىمۇ يۇمشاقلىق قىلغانلىقتىن، ئۆزىگە نىسبەتەن كازاكلار بىلەن پولك باشلىقلىرىنىڭ نارازىلىقىنى پەيدا قىلىپ قويدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى بىزگە چۈشەندۈرسۇن دەپ، ئۇنى دۈشمىنىگە شتابىغا چاقىرتىشتى. ھەربىي ئەمەلدارلاردىن بىرسى گىرىگورىيغا دۈشمىلەپ كېلىپ، قوپال ئاۋاز بىلەن مۇنداق دېدى:

— خورۇنجىدىن بىر بۆلۈنمە ئەسكەرنى ئىشتىن چىقاردىڭغۇ؟ سەن نېمىشقا لىيېرالىق قىلىسەن؟ سەن بىرەر پۈرسەت كېلىپ قالسۇ دەپ يۇمشاقلىق قىلىپ يۈرەمسەن؟ كونا ئادەتىڭ مىڭەڭدىن چىقماي، ئىككى قوللۇق ھۇنەر ئىشلىتىپ يۈرەمسەن؟... بىرەر قېتىم ۋاقىراپ قويمىساڭ، بۇ ساڭا قانداق بولغىنى؟ بولدى، گەپ قىلما! تەرتىپنى بىلمەمسەن؟ فاندىق، سېنى يۆتكۈۋېتىش كېرەكمۇ؟ زادى يۆتكۈۋېتەيلى! بۆلۈنمىسى بۇگۈنلا تاپشۇرۇپ بېرىشكە بۇيرۇيمەن! يەنە ئېسىگىدە بولسۇن، بۇرادەر... شتىرلىماي يۈر!

پولك ئاينىڭ ئاخىرىدا بىر قاتاردا ياندىشىپ كەلگەن 33 - يېلانسىك پولكىنىڭ بۆلۈنمىلىرى بىلەن بىرلىكتە گرېمەچىيە لوگنى ئىشغال قىلدى.

تۆۋەندە، ئويمانلىق بويلاپ تال - سۆگەتلەر، ئاق موم تال ۋە تېرەكلەر قويۇق ئۆسكەن ئىدى، قىيالىقنىڭ يان باغرىدا 30 چە تاملىرى ئاپپاق ئۆيلەر سوزۇلۇپ ياتاتتى، بۇ ئۆيلەرنىڭ

ئەترابى پاكار، قوپال تاشلار بىلەن قورشالغان ئىدى. يېزىنىڭ يۇقۇرىسىدا، ئىگىز قىر بېشىدا ھەممە ياقنىڭ شامىلىغا باپ كېلىدىغان كونا بىر شامال تۈگمىنى قەد كۆتىرىپ تۇراتتى. ئىدىرىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن سىلجىپ كېلىۋاتقان ئاپپاق بۇلۇتنىڭ ئارقىسىدىكى كۆك ئۇپۇقتا بۇ تۈگمەننىڭ جانسىز توختاپ قالغان پەررەڭ فاناتلىرى يانتۇ فىيسىپ قالغان كىرپىستىكە ئوخشاش قاريىپ تۇراتتى. بۇ بىر يامغۇرلۇق. بۇلۇتلۇق كۈن ئىدى. سايىنىڭ ئىچىدە ئىزغىرىن شامال سېرىق قارنى ئۇچۇرۇپ تۇراتتى: ياپراقلار شىلدىرلاپ يەرگە تۆكۈلەتتى. باراقسان فىزىل تال قىپ - قىزىل مالىنا رەڭگىدە تاۋلىناتتى، خامانىدا دۆۋە - دۆۋە سامانلار پاقىراپ تۇراتتى. چۇچۇمەل ھىد پۇراپ تۇرغان يەر يۈزىنى قىش ئالدىدىكى يۇمشاق قىرو ياپقان ئىدى.

گىرىگورىي ئۆز ۋىزۋودىنى ياشلاپ ئۆي باشقۇرغۇچى ئاجىرىتىپ بەرگەن ئۆيگە چۈشتى. ئۆي ئىگىسى قىزىللار بىلەن بىللە كېتىپ قالغان ئىكەن. ياشىنىپ قالغان بەستلىك ئايال خوجايىن بىر ئۆسمۈر فىزچاق بىلەن ۋىزۋودتقا خوشامەتكويلۇق بىلەن خىزمەت قىلىشقا باشلىدى. گىرىگورىي ئاشخانىدىن مېھمانخانا ئۆيگە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئەترابقا كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. ئۆي ئىگىلىرى ھاللىق تۇرمۇشتا ياشىغان كىشىلەردەك قىلاتتى: تاختايىلىرى سىرلانغان، ئورۇندۇقلىرى لۆم - لۆم، چوڭ تاش ئەينەك تىكلەكلىك، تاملاردا ھەربى خىزمەتچىلەرنىڭ ئادەتتىكى سۈرەتلىرى ۋە قارا رامكىغا ئېلىنغان ئوقۇغۇچىلىق تەقدىرنامىسى تۇرۇپتۇ. گىرىگورىي ھۆل بولۇپ كەتكەن يامغۇرلۇقنى تام مەشكە ئېسىپ قويۇپ، تاماكا چەكتى.

پىروخور زىكوف كىرىپ، مىلتىغىنى كارۋاتقا يۆلەپ قويدى، ئاندىن ئىختىيارسىزلىق بىلەن مۇنۇنى خەۋەر قىلدى:

— هارۋىكەشلەر كەلدى. شۇلار بىلەن بىللە دادىگىزمۇ كەپ-تۇ، گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ.

— شۇنداقمۇ؟! يالغان سۆزلىمە!

— راست گەپ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىزنىڭ يېزىدىن ئالتە هارۋا كەپتۇ. يۈگۈر، ئالدىغا چىق!

گىرىگورىي شىنبلىنى يەلكىسىگە تاشلاپ، چېقىپ كەتتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئاتلىرىنى يۈگىنىدىن تۇتۇپ دەر-ۋازىدىن كىرىۋاتقان ئىكەن. هارۋىنىڭ ئۈستىدە ئۆيدە توقۇلغان چەكمەن چاپانغا يۆگىنىۋالغان دارىيە ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ تىزگىنلەر-نى تۇتۇپ تۇراتتى. دارىيە چەكمەننىڭ ياقىسى ئۈستىدىكى هۆل باش كىيىمنىڭ ئىچىدىن تۆت چىشلىق كېپەزدەك ئېچىلىپ، گى-رىگورىيغا كۈلۈمسىرەپ قارىدى.

— سىلەرنى قايسى شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى، يۈرتى-لۇقلىرىم؟ — دەپ توۋلىدى گىرىگورىي ئاتىسىغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ.

— ۋاي بالام، تىرىك ۋاقتىمىزدا دىدار كۆرۈشەيلى دەپ كەلدىم! مانا، مېهمان بولۇپ كەلگەن ئىدۇق، سورىماستىنلا كىرىۋەردۇق.

گىرىگورىي مېڭىپ كېتىۋېتىپ، ئاتىسىنىڭ كەڭ يەلكىسى-دىن قۇچاقلىدى، ئاندىن هارۋىدىن تاسما جابدۇقلارنى بوشى-تىشقا باشلىدى.

— كۆتىمگەن ئىكەنمەن دىدىگىمۇ، گىرىگورىي؟

— ئەلۋەتتە.

— بىز مانا نۆۋەتتىكى تەمىنات توشۇيدىغان هارۋىكەشلەر قاتارىغا كىرىپ قالدۇق... بۇ ئىشقا بىزنىمۇ تارتىشتى. سىلەرگە سىنارەت ئېلىپ كەلدۇق، جەڭ قىلىۋېرىڭلار.

ئۇلار ئاتلارنى‌هارۇدىن چىقىرىۋېتىپ، ئۇششاق - چۈششەك گەپ - سۆزلەربىلەن بولۇشتى. دارىيە هارۇدىن ئوزۇق - تۆلۈك ۋەئاتنىڭ يەم - بوغۇزىنى پەسكە چۈشۈردى.

— سەن نېمىشقا كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي.

— مەن ئاتامغاهەمرا بولۇپ كەلدىم. ئۇنىڭ ساقلىغى يوق، سىپاسىس بايرىمىدىن بۇيان ساقىيالماي كېسەلۋاتىدۇ، ئانام يالغۇز ئەۋەتىشتىن قورقتى: بىرەرئىش بولۇپ قالسا، ياقايۇرتتا يالغۇزچىلىق تارتىدۇ، دىدى...

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئاتلارغا پۇراقلىق ئاچ يېشىل ئاپىغان ئوتلارنى‌تاشلاپ بېرىپ، گىرىگورىينىڭ قېشىغا كەلدى - ده، ئاغرىقتىن قىزىرىپ قالغان قارا كۆزلىرىنى ئالىچەكمەن قىلىپ، بوغۇق ئاۋاز بىلەن پىچىرلاپ سورىدى:

— خوش، قانداق كېتىۋاتىسىلەر؟

— يامان ئەمەس، جەڭ قىلىۋاتىمىز.

— بىرئۆسەك سۆزنى ئاڭلاپ قالدىم. كازاكلار چېگرىنىڭ نېرىسىغاچىقىشنى خالىماسمىش ... شۇ گەپ راستمۇ؟

— گەپ - سۆزدىگەن بولۇپ تۇرىدۇ... — دەپ گىرىگورىي جاۋاپ بېرىشتىن ئۆزىنى قاچۇردى.

— نېمە ئىشكلار بۇ، بۇرادەرلەر؟ — دەپ سۆز باشلىدى چال ياتسىرىغان ۋە گاڭگىرىغان ئاھاڭ بىلەن، — بۇقانداق ئىش؟ قېرىلىرىمىزبولسازورئۇمىتكۆتۈۋاتىدۇ...سىلەردىنباشقادون ئاتىمىزنى فوغداشنى كىم ئۇستىگە ئالىدۇ؟ مۇباداسىزلەر — خۇدا كۆرسەتمىسۇن! — ئۇرۇشۇشنىخالىمىساڭلار...بۇقانداق بولغىنى؟ سىلەرنىڭ هارۇيكەشى - لاۋازىمەتچىلىرىڭلار سۆزلەپ

بەردى ... پىتنە - ئۆسەكلەرنى تارقىتىۋاتسۇ، ئىتنىك بالىلىرى!

ئۇلارئۆيگە كىرىشتى. كازاكلار يىغىلدى. باشتاگەپ - سۆز- لەر يېزىدىكى يېڭىلىقلار دائىرىسىدە بولىدى، دارىيە خوجايىن ئايال بىلەن بىرىۋلۇڭدا پىچىرلىشىپ ئوزۇق - تۆلۈك قاچىلان- غان حالتىنى يەشتى - دە، كەچكى تاماق ھازىرلاشقا كىرىشتى.

— سېنى يۇز بېشىلىقتىن ئېلىپ تاشلىدى، دېيىشىدىغۇ؟ — دەپ سورىدى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ ئۆسۇپ كەتكەن ساقىلىنى سۆگەك تاغاق بىلەن تاراۋېتىپ.

— مەن ھازىر ۋىزۋوت باشلىغى.

گىرىگورىينىڭ پەرۋاسىزلىق بىلەن بەرگەن جاۋاۋى چالغا قاتتىق تەگدى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ پېشانىسىدىكى قورۇقلارنى پۈرۈشتۈرۈپ، شىرەنىڭ قېشىغا ئاقسىقلاپ كەلدى - دە، چالا - بۇلا چوڭۇنۇڭبلىپ، چەكمەننىڭ پېشى بىلەن قوشۇقنى ئېرتتى، ئاندىن ئولتۇرۇپ، زەردە بىلەن سورىدى:

— نىمە سەۋەپتىن بۇنداق غەزەپكە ئۇچرىدىڭ ياكى باشلىقلارغا ياقمىدىڭمۇ؟

گىرىگورىي بۇ توغرىلىق كازاكلارنىڭ ئالدىدا سۆز قىلغۇسى كەلمەي، ئەلەم بىلەن مۈرىسىنى چىقىرىپ قويدى.

— يېڭى كوماندىرنى بەلگىلەپ ئەۋەتىپتۇ ... بىلىملىك.

— ئۇنداق بولسا، ئۇلارغا ئوبدانراق خىزمەت قىل، بالام! ئۇلار پات پۈرسەتتە پۇشايمان قىلىشىدۇ! ۋاي خۇدايىمەي، ئۇلارغا نېمە بىلىملىك ئادەم زۆرۈر بولۇپ قاپتۇمۇ! سەنچۇ،

مېنى گېرمان ئۇرۇشى ۋاقتىدا بىلمىلىك قىلىپ يېتىشتۇرگەن، مەن، بىلكىم بەزى كۆزەينەك تاقىغان جاناپلاردىن كۆپرەك نەرسە بىلمەن، دېگىن!

چال ئوچۇقلا غەزەپلەندى، گىرىگورىي تەرىنى تۇرۇپ، كازاكلار كۈلۈشۈۋاتامدۇ - يوق دەپ، كۆز قىرى بىلەن قارىۋەتتى.

گىرىگورىي دەرىجىسىنىك تۆۋەنلەپ كەتكەنلىگىدىن ھەرگىز رەنجىمىگەن ئىدى. ئۇ. يېزىدا ئىشلارنىڭ ھايا تىغا جاۋاپكار بولالمايدىغانلىغىنى چۈشىنىپ، بۆلۈنمىنى خوشال للىق بىلەن ناپشۇرۇپ بەرگەن ئىدى، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، بۇنىڭ ئۈنىڭ ئىززەت نەپسىگە ھاركەلدى، شۇڭا ئاتىسى بۇتوغرىلىق سۆز قوزغاپ، ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا كۆڭۈلسىزلىك تۇغدۇرۇپ قويدى.

ئۆي ئىگىسى ئايال ئاشخانىغا كەتتى، پانتىلېي پروكوفېيېۋىچ ئۆيگە يېڭى كىرىپ كەلگەن يېزىداش بوگاتىرېۋنىڭ قوللىشىنى سەزگەندىن كېيىن سۆز باشلىدى:

— دېمەك، راستىنلا چېگىرىدىن نېرىغا چىقمايدىغان نېمە تىگىلار بارمۇ؟

پىروخور زىكوف ئاھۇ كۆزلىرىنى پات - پات قىسىپ قويۇپ، ئۇندىمەستىن، ئاستا كۈلۈمسىرەپ قويياتتى. مىتكا كورشۇنوف مەشىنىڭ ئالدىدا چارزانا قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، بارماقلىرىنى كۆيدۈرۈپ، تاماكىسىنىڭ كۆنىگىنى چېكىپ تۆگىتىۋاتاتتى. قالغان ئۈچ كازاك ئۇزۇن ئوروندۇقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇشقان، بەزىبىرى ياتاتتى. سوئالغا ھېچكىم جاۋاپ بەرمىدى. بوگاتىرېۋ غەمكىن ھالدا قولىنى شىلتىدى:

— ئۇلار بۇ ئىشلار توغرىلىق ئانچىلىق قايغۇرمايدۇ،

دىدى ئۇ گۈدۈكلىغان ئاۋاز بىلەن، ــ ئۇلارغا قالغاندا، ئەلۋەتتە، دۇنيا ئىگىسز قالسمۇ مەيلى...

ــ خوش، چېگرىنىڭ نېرىسىغا نېمىشقا بارىدىكەنسز؟ ــ دەپ خوشياقماسلىق بىلەن سورىدى تېنى ئاجىز، يۈزى كازاك ئىلىسن، ــ نېمىشقا بارىدىكەنسز؟ ئايالىم ئۆلگەندىن كېيىن بالىلىرىم يېتىم قالدى، ئەمدى مەن بىكاردىن ــ بىكار ھايات مېنى نابۇت قىلامدىمەن...

ــ بىز ئۇلارنى كازاك تۈپرىغىدىن قوغلاپ چىقىرىمىز ــ دە، ئۆيلىرىمىزگە تاراپ كېتىمىز! ــ دىدى يەنە بىر كازاك ئۇنىڭ سۆزىنى قەتئى قوللاپ.

مىتكا كورشۇنوف يېشىل كۆزلىرى بىلەنلا كۈلۈمسىرەپ، ئىنچىكە مەيىن بۇرۇتىنى تولغاشقا باشلىدى.

ــ مېنىڭچە بولغاندا، يەنە بەش يىل سوقۇشساقمۇ مەيلى. مەن سوقۇشۇشنى ياخشى كۆرىمەن!

ــ چىقىڭلار! ئاتىنى ئىگەرلەڭلار!... ــ دىگەن ۋاقىراش ئاڭلاندى ھويلىدىن.

ــ ئەنە كۆزدۈڭلارمۇ؟ ــ دەپ جان ــ جەھلى بىلەن ۋاقىرىدى ئىلىسن، ــ كۆردۈڭلارمۇ، ئاتىلار؟ كىيىم ــ كېچەكلىرىمىزنى قۇرۇتۇپ بولماي تۇرۇپلا «بۇياققا چىقىڭلار!» دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى! دېمەك، يەنە ئالدىنقى سەپكە بارىدىغان ئوخشايمىز. سىلەر تېخى «چېگرا!!»، «چېگرا!» دەيسىلەر! قانداق چېگرا بولۇشى مۇمكىن؟ ئۆيگە قايتىشىمىز لازىم! تېچلىقنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك، ئەمما سىلەر دەۋاتىسىلەركى...

تېرىۋوگا بالغان بولۇپ چىقتى. غەزەپلەنگەن گىرىگورىي ئېتىنى قوراغا ئېپكىتۈشتىپ ھېچ سەۋەپسىز ئۇنىڭ ساغرىسىغا ئۆتۈكى بىلەن بىرنى تەپتى ــ دە، كۆزلىرىنى ئەسەبىلەرچە دۈگلەك

لىستىپ ۋاقىرىدى:

— سەن، ئىبلىس! تۈز ماڭ!

پانتىلىي پىروكوفىيېۋىچ ئىشىك ئالدىدا تاماكا چېكىپ تۇراتتى. ئۇيگە كىرگەن كازاكلارغا يول بوشتىپ بېرىپ سورىدى:

— نېمىگە ئۆپۈر - تۆپۈر بولۇپ كەتتىڭلار؟

— تىرېڭوگا!... بىر پادا ئىنەكلەرنى قىزىللار دەپ ئويلاپ قاپتۇ.

گىرىگورىي شىنېلنى سېلىپ، شىرەنىڭ يېنىغا ئولتۇردى. قالغانلار ئۇنىچىقلاپ يېشىنىشكە باشلىدى. ئۇزۇن ئورۇندۇقنىڭ ئۇستىگە قىلىچ، مىلتىقلىرىنى ۋە ئوقدانلىرىنى تاشلاپ قويۇشتى.

ھەممەيلەن ئۇخلاشقا ياتقان چاغدا، پانتىلىي پروكوفىيېۋىچ گىرىگورىينى ھويلىغا چاقىرىپ چىقتى. ئۇلار پەلەمپەينىڭ ئۇستىدە ئولتۇرۇشتى.

— سەن بىلەن سۆزلەشمەكچى ئىدىم، — چال گىرىگورىينىڭ تىزىغا نوقۇپ قويۇپ، پىچىرلاپ سۆز باشلىدى، — بىر ھەپتە بۇرۇن مەن پېترونىڭ قېشىغا بېرىپ كەلدىم. ئۇلارنىڭ 28 - پولكى ھازىر كالاچىنىڭ نېرى تەرىپىدە... مەن، ئوغلۇم، ئۇ يەردە خىلى ئولجىغا ئىگە بولدۇم. پېترو ئېپى بار ئادەم بولدى، بولۇپمۇ ئىگىلىك ئىشلىرىغا بەك پىششىق! ئۇ ماڭا بىر قاپ كىيىم بەردى، يەنە ئات، قەنت - شېكەر... ئېتى يارامليق...

— توختاپ تۇر! — دادىسىنىڭ نىيىتىنى سېزىپ قالغان گىرىگورىي جەھلى بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى، — سەن بۇ يەرگە مۇشۇ ئىش ئۈچۈنلا كەلگەن بولۇپ يۈرمە يەنە؟

— ھە، نېمە بوپتۇ؟

— نېمە بوپتۇ، دېگىنىڭ قانداق گەپ؟

— خەلقىمۇ ئېلىشۋاتىدىغۇ، گىرىشا...

ـــ خەلقلەر! ئېلىشىۋاتقانمىش! ـــ گىرىگورىي غەزەپلىنىپ بوغۇنۇققانلىقتىن، گەپ تاپالماي، سۆزىنى تەكرارلىدى، ـــ ئۆزىنىڭ نەرسىلىرى ئازلىق قىلىپ قاپتۇمۇ؟ سىلەر نومۇسسىز كىشىلەر! مۇنداق قىلىقلار ئۈچۈن گېرمان فۇرونتىدا ئادەملەر ئېتىلغان ئىدىغۇ! ...

ـــ ھەي، سەن تولا ھولۇقما! ـــ دىدى ئاتىسى سوغاق قانلىق بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، ـــ مەن سەندىن ئىلتىماس قىلىۋاتقىنىم يوق، ماڭا ھېچنىمە كېرەك ئەمەس! مەن بۇگۈن تىرىكمەن. ئەتە پۈتۈمنى سوزۇپ ياتىمەن... سەن ئۆزەڭ توغرىلىق ئويلىساڭ بولىدۇ. ئەجەبا، سەن قانچىلىق بايسەن؟! ئۆيدە يالغۇز بىرلا ھارۋا قالدى، ئەمما ئۇ... قىزىللارغاتەسلىم بولغانلارنىڭ نەرسىلىرىنى نېمىشقا ئېلىشقا بولمايدىكەن؟... ئۇلارنىڭ نەرسىلىرىنى ئالماسلىق گۇنا! ئۆي دېگەندە بىر قېتىم يېپىۋ ئەسقاتىدۇ.

ـــ بۇنداق سۆزنى ماڭا دېمە! ئۇنداق بولمىغاندا، مەن سېنى بۇ يەردىن دەرھاللا يولغا سېلىۋېتىمەن! مەن بۇنداق ئىش ئۈچۈن كازاكلارنىڭ تۆمۈرئېغا ئۇرىدۇم، ئەمما مېنىڭ ئاتام ئاھالىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلغىلى كەپتۇ! ـــ گىرىگورىي ئاچچىقىدىن تىترەپ، ھاسىراشقا باشلىدى.

ـــ مۇشۇ ئىش ئۈچۈن يۇز بېشىلىقتىن ئېلىپ تاشلىغان ئىكەن ـ دە! ـــ دىدى ئاتىسى زەھەرخەندە بىلەن.

ـــ بۇنداق مەنپەئەتنى بېشىمغا تاج قىلامدىمەن! مەن تېخى ۋىزۇۋوت باشلىقلىقنىمۇ تاشلاپ بېرىمەن!...

ـــ مانا خالاس! ئەقىللىقسەن، بەك ئەقىللىق...

بىر مىنۇت شۇك بولۇپ قېلىشتى. گىرىگورىي تاماكا تۇتاشقا تۇرۇۋېتىپ، سەرەڭگىنىڭ يورۇغىدا ئاتىسىنىڭ خجىللىقتىن يۈزى قىزىرىپ كۆيۈپ پىشقانلىغىنى چالا ـ چۈلپا كۆرۈپ قالدى.

ئۇ ئاتمسىنىڭ نىمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئەمدىلا چۈشەنگەن ئىدى. «دارىمەنمۇ شۇنىڭ ئۈچۈن بىللە ئېلىپ كەلگەن ئىكەن- دە. قېرى شەيتان!» دەپ ئويلىدى ئۇ.

— ستېپان ئاستاخوف پەيدا بولۇپ قالدى! سەن ئاڭلىغانمىدىڭ؟ — دېدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئۆز بىشىغا چۈشۈپ.

— قاندافچە، پەيدا بولۇپ قالدى؟ — گىرىگورىينىڭ ھەتتا قولىدىكى ناماكسىنى يەرگە چۈشۈپ كەتتى.

— شۇنداقچە. ئەسىرگە چۈشكەن ئىكەن، ئۆلمەپتۇ. ئۈستىگە ۋېشى تۆزۈك كەلدى. ئۇنىڭ كىيىم - كېچەك، نوپۇسلىرى ناياللىق بىنھىساپ! ئىككى ھارۋا بىلەن ئېلىپ كەلدى، — چال كۆپتۈرۈپ سۆزلىدى، گويا ستېپان ئۆزىنىڭ تۇققىنىدەك ئۇنى ماختىدى، — ئاكسىنىيەنى قېشىغا ئېيكەلتۈردى، ھازىر خىزمەتكە ئورۇنلاشتى. ئۇنىڭغا ئوندان خىزمەت بېرىشىمۇ، نەدىدە بىر بەردە، كازاك ئىسكايادا بولسا كېرەك، بېكەت كاماندانتى بولۇپ ئىشلەيدىكەن.

— قانچىلىك ئاشلىق ئالدىڭلار؟ — دەپ گىرىگورىي گەپنى بۆلدى.

— 400 چارەك.

— نەۋرىلىرىڭ قانداق؟

— ئوھو، نەۋرىلىرىمنى، بۇرادەر، كۆرسەڭ قەھرىمان دەيسەن. سوغا - سالام ئېۋەتسەڭ بولاتتى.

— فۇرونتتىن قانداق سوغا - سالام يوللايمەن! — دېدى گىرىگورىي غەمكىن ھالدا جۇرسىنىپ، ئەمما پىكىر - خىيالىدا ئاكسىنىيە بىلەن ستېپان تۇرۇۋاتقان ئىدى.

— سەندىن بىرەر مىلتىق ئېلىۋېلىشقا بولماسمۇ؟ ئارتۇقى يوقمۇ؟

— نىمە قىلىسەن؟

— ئۆيگە لازىم. يىرتقۇچ ھايۋاندىن ۋە ياۋۇز ئادەمدىن قوغدىنىش ئۈچۈن كېرەك بولىدۇ. ئېھتىياتتىن ساقلاپ قويىمەن. ساق بىر يەششىك ئوق ئېلىۋالدىم. ئوق تۇشۇغان ئىدۇق، ئۆزەمگىمۇ ئالدىم.

— لاۋازىمەتچى قىسمىدىن ئال. بۇنداق نەرسە كۆپقۇ،— گىرىگورىي قاپىغىنى ئاچماستىن كۈلۈمسىرەپ قويدى، — خوش، ئەمدى بېرىپ ئۇخلا! مەن قاراۋۇللارنىڭ قېشىغا بارىمەن.

ئەتىسى پولكنىڭ بىر بۆلۈگى يېزىدىن يولغا چىقتى. گىرىگورىي ئاتىسىنى ئويالدۇرغاندىن كېيىن، ئەمدى ئۇ ھېچنىمە ئالماي، قايتىپ كېتىدۇ، دېگەن ئىشەنچ بىلەن يۈرۈپ كەتتى. ئەمما پانتېلىيې پروكوفىيېۋىچ كازاكلارنى يولغا سالغاندىن كېيىن، گويا ئۆينىڭ ئېگىسىدەك ئامبارغا بارىدى. ئاندىن باستۇرما ئاستىدىن خاموتلارنى ۋە تاسما جابدۇقلارنى ئېلىپ، ھارۋىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۆي ئېگىسى ئايال كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇپ، ھاي — ھايلاپ، ئۇنىڭ مۇرىسىگە يېپىشتى:

— ھەي ئاتا! قېرىندىشىم! ياھان بولۇشتىن قورقماسمەن! نىمىشقا يىتىم — يېتىملارنى قاخشىتىسەن؟ خاموتلىرىمنى قايتۇرۇپ بەر! خۇدا ھەققى قايتۇرۇپ بەرگىن!

— ۋاي — ۋۇي، خۇدانى قويۇپ تۇرساڭچۇ، — دەپ ۋاتلىدىدى مېلىخوف دىگگوكلاپ، ئايالنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتتى. — سىلەرنىڭ ئېرىڭلارمۇ، بەلكىم بىزنىڭكىنى ئالغان بولغىدى، سېنىڭ ئېرىڭ كومىسسارىدۇ، ئېھتىمال؟... قولۇڭنى تارت دەيمەن!

«سېنىڭكى ــ مېنىڭكى ــ ھەممىسى خۇدانىڭكى»، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، ئۇنۇڭنى چىقارمىغىن، ناله - زار قىلما!

ئۇندىن كېيىن بۇ چال ساندۇقلارنىڭ قۇلۇپىنى چېقىپ، شۇ يەردە ھېسداشلىق بىلەن ئۇنچىقماي قاراپ تۇرغان لاۋازىمەتچى ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىدا يېڭى - يېڭى شالۋۇر، مۇندىرىلارنى ئىلغۇۋىلىپ، ئۇلارنى يورۇققا ئېپچىقىپ كۆردى، كالته قارا بارماقلىرى بىلەن مىجىقلاپ تۇگۈن - تۇگۈن قىلىپ تاكىدى ...

يېزىدىن ئۇ چۈشتىن بۇرۇن كەتتى. تۆپە - تۆپىلەپ نەرسە بېسىلغان ھارۋىنىڭ ئۈستىدە دارىيە يۇققا لەۋلىرىنى قىسىپ، تۇگۈنلەرنى ئاستىغا بېسىپ ئولتۇردى. ئارقىدىكى نەرسىلەرنىڭ ئۈستىدە بىر دانە مونچا قازىنى چوخچىيىپ تۇراتتى. پانتىلىپي پروكوفىيېۋىچ ئۇنى مونچىدىكى پىلته ئوچاقتىن قومۇرۇۋالغان بولۇپ، ھارۋىنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلگەندە، دارىيە تەنە بىلەن:

ــ ئاتا، نەدىكى بىر كونا قورامساق نەرسىدىن ئايرىلغىنىڭ كەلمەيدىغۇ! ــ دەپ غودۇكشىغان ئىدى. ئۇ ئاچچىغى بىلەن مۇنداق جاۋاپ بەردى:

ــ ئاغزىڭنى يۇم، قاپاقباش! مەن ئۇلارغا قازاننى قالدۇرۇپ كېتەتتىممۇ! سېنىڭ جاھاندارچىلىغىڭ گىرىشكا دېگەن ئەبلەخنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن! ماكا قازان بولسىمۇ ئىشقا ياراپ قالىدۇ. چۈشەندىڭمۇ! ... قېنى، ھەيدە! نىمە كالپۇكلىرىڭنى چاينايسەن؟

يىغىدىن يۇز - كۆزى ئىششىپ كەتكەن ئۆي ئىگىسى ئايال بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن دەرۋازىنى يېپىۋاتقاندا، پانتىلىپي پروكوفىيېۋىچ تەسەللى بېرىپ، مۇنداق دېدى:

ـــ خەير ـ خوش، كېلىنچەك! ئاچچىغىڭ كەلمىسۇن! بەي پەيپ، مال ـ دۇنياغا ئىگە بولسەن تېخى.

10

كۈنلەر قاتار تىزىلغان ... زەنجىرسىمان ھالقىمۇ ھالقا چ ... سەپەر ـ كۆچۈشلەر، جەڭلەر، دەم ئېلىش، ئىسسىق، يامغۇر، ئاتنىڭ تەر پۇرىغى ھەم قىزىغان ئىگەر ـ جابدۇقلارنىڭ پۇراقلىرى ئارىلىشىپ دىماققا ئۇرۇلىدۇ. دائىمىي جىددىلىكتىن ئادەم تومۇرلىرىدىكى قانگويا قىزىغان سىماپقا ئايلانغان. باش ئۇيقۇغا قانىغاچقا، ئۇچ دېيملۇق زەمبىرەك ئوقىدىنمۇ ئېغىرلىشىپ كەتكەن. گىرىگورىي ياخشىراق دەم ئېلىپ، تويۇپ ئۇخلىغان بولسىچۇ. كاشكى! ئۇندىن كېيىن يۇمشاق ھەيدەلگەن تاپلار ئارا ساپان تۇتۇپ، ئۆكۈزلەرگە ئىسقىرتىپ قويۇپ، كۆك تۇرنىلارنىڭ كاناي ئاۋازىدەك قاقىرلىشىنى ئاڭلىغان بولسا، يۇزىگە يېپىشقان ئۆمۈچۈك تورىدەك يۇمشاق كۈمۈش پوتلىنى مۇلايىم لىق بىلەن ئېلىپ تاشلاپ، سوقىنىڭ چىشى تىلغىغان كۈزگى يەرنىڭ شاراپ ھىدىنى سۈمۈرگەن بولسا، كاشكى.

ئەمما بۇنىڭ ئورنىغا ـــ ئېكىنزارلىقلار تىلىم ـ تىلىم پارچىلىنىپ قىرلىق يوللارغا ئايلانغان. يوللارنىڭ ئۈستىدە ئۈستىمۇ ئاشلىرى سالدۇرۇلۇپ يالىڭاچلانغان، چاڭ ـ توزاڭدىن رەڭگى ـ روھى ئۆلۈكتەك قارىيىپ كەتكەن توپ ـ توپ ئەسرلەر. بۆلۈنمە ئالغا ئىلگىرىلەپ كېلىۋاتاتتى، ئات تۇياقلىرى يوللارنى چەيلىمەكتە، تۆمۈر تاقىلار ئېكىنلەرنى ئېزىپ ۋەيران قىلماقتا.

گىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئېلىشقا ئامراق، ئىشقىۋازلار يېزىلاردا قىزلارغا قوشۇلۇپ كەتكەن كازاكلارنىڭ ئائىلىلىرىنى تىنىتىش قىلماقتا، ئۇلارنىڭ خوتۇن، بالا-چاقىلىرىنى، ئانىلىرىنى قامچا بىلەن ساۋلىماقتا ...

مەنسىر زېرىكىشلىك كۈنلەر سوزۇلۇپ باراتتى. مۇنداق كۈنلەر شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەندەك كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كېتەتتى ۋە بىرمۇ ۋەقە. ھەتتا ئەھمىيەتلىك بولغان ۋەقەلەر ئۆزىدىن كېيىن ئىز قالدۇرمايتتى. ئۆتكەن چاغدىكى ئۇرۇشنى ھەممە باشتىن كەچۈرگەنلىكتىن. بۇ قېتىمقى جەڭلەر تېخىمۇ كۆڭۈلسىز تۇيۇلاتتى. ئەمما بۇرۇنقى ئۇرۇشنىڭ قاتناشچىلىرى ھازىرقى پولۇۋاتقان ئۇرۇشقا مەنسىتمەسلىك بىلەن قارىشاتتى: ھازىرقى ئۇرۇشلارنىڭ كۆلىمى بولسۇن، كۈچ-قۇۋۋىتى بولسۇن، چىقىم-تەلەپلىرى بولسۇن، ھەممە جەھەتتە گېرمان ئۇرۇشى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئويۇنچۇقتەكلا بىر گەپ ئىدى. پەقەت بىرلا قارا ئەجەل ھامان ئاشۇ پېرۇسىيە مەيدانلىرىدىكىدەك، كىشىنىڭ كۆز ئالدىدا پۈتۈن تۇرقى بىلەن گەۋدىلىنىپ، ۋەھىمە سالاتتى ۋە ھايۋانلارنىڭ سېزىمى بويىچە قوغدىنىشقا مەجبۇر قىلاتتى.

— شۇمۇ ئۇرۇشمۇ؟ پەقەت ئۇرۇشقا ئوخشاش بىر نەرسىغۇ، گېرمان سوقۇشىدا نېمىسلار زەمبىرەكتىن ئوق ياغدۇرۇشى بىلەنلا پولكلار تۆپ يېلتىزىدىن قىرىلىپ كېتەتتى. ھازىر بولسا بۆلۈنمىلەردىن بىر-ئىككى ئادەم يارىدار بولسا، چوڭ چىقىم بولدى، دېيىشىدۇ! — دەپ مۇلاھىزە يۈرگۈزەتتى فۇرونتچىلار.

— شۇنداق بولسىمۇ، بۇ ئويۇنچۇقتەك ئۇرۇشمۇ كىشىنىڭ جېنىغا تېگەتتى. نارازىلىق، ھارغىنلىق، ئاچچىق، ھەزەپ كۆپىپ يېپ باراتتى. بۆلۈنمىدىكى كازاكلار ئارىسىدا مۇنۇ سۆزلەر بارغانسېرى قاتتىقراق ئېيتىلاتتى:

— دون تۇپرىغدىن قىزىللارنى فوغلاپ چىقارساقلا ئارقا-
مىزغا قايتمىز! چېگرىنىڭ نېرىسىغا ئۆتمەيمىز. رۇسىيە بىلەن
چاتىقمىز يوق — ئۇمۇ ئۆزى بىلەن بولسۇن، بىزمۇ ئۆزىمىز
بىلەن بولايلى. بىز ئۇلارنىڭ يېرىگە بېرىپ ئۆز تەرتىۋىمىزنى
ئورناتمايمىز.

قىلونوۋسكايا كەنتىنىڭ قېشىدا پۈتۈن كۈز بويىڭ ئۇرۇشلار
بولدى. ئەڭ ئاساسىي ئىستراتېگىيىلىك مەركەز تىسارتسىن
ئىدى، — بۇ يەرگە ئاقلارمۇ، قىزىللارمۇ ئەڭ ياخشى كۆچلىرىنى
ئېپكېلىپ جەڭگە سالاتتى. ئەمما شىمالىي ۋورونتتا بولسا ھەر ئىك-
كى تەرەپتە كۈچ ئۇستۈنلۈكى يوق ئىدى. ھەر ئىككى تەرەپ
ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ ھۇجۇم ئۈچۈن كۈچ توپلاۋاتاتتى. كازاكلار-
نىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى كۆپرەك ئىدى؛ مۇشۇ ئۇستۈنلۈكتىن
پايدىلىنىپ، ئۇلار بىرلەشمە ئۇرۇش ئوپېراتسىيىلىرى ئېلىپ بارات-
تى، سەپنىڭ ئىككى قانىتىنى يانداپ، ئارقا سەپكە ئۆتۈۋالاتتى.
ئۇستۈنلۈكنىڭ كازاكلار تەرىپىدە بولۇشىنىڭ سەۋەبى پەقەت شۇ-
نىڭدا ئىدىكى، بولارغا قارشىلىق كۆرسىتۋاتقان قىزىل ئەسكەرلەر
تېخى يېڭىلا ئەسكەرلىككە ئېلىنغان بولۇپ، كۆپچىلىگى فورونت
ئەتراپىدىكى جايلاردىن ئېلىنغان، مەنتىۋى جەھەتتىن تۇراقسىز
قىسىملار ئىدى. سارا توفلۇقلار، تامبوفلۇقلار مېگلاپ تەشىلىم
بولاتتى. ئەمما قىزىللارنىڭ قوماندانلىغى ئۇرۇشقا ئىشچىلار پولكىنى
ياكى ماتروسلار ئەترىدىنى، يا بولمىسا ئاتلىقلارنى سېلىش
بىلەنلا ئەھۋال تەڭلىشىپ قالاتتى، شۇنىڭ بىلەن تەشەببۇسكارلىق
يېگىۋالشتىن قولدىن - قولغا ئۆتۈپ، ئىككى تەرەپ ئۆۋەتمۇ
ئۆۋەت ساپ مەھەللى ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان غەلىبىلەرنى
قازىناتتى.

كېرىكورىي ئۇرۇشقا قاتنىشىپ يۈرۈپ، بۇ ئۇرۇشنىڭ بېرى-

شىنى سوغاق قانلىق بىلەن كۆزىتەتتى. ئۇ قىشقا يېقىن فۇرونتـ
نىـــڭ مەۋجۇت بولمايدىغانلىغىغا ئىشىنەتتى؛ ئۇ، كـازاكلارنىڭ
كـەيپىياتـــى سۈلھ قىلىشقا مايىللىغىنى ۋە ئۇزۇنغا سوزۇلىدىغان
ئۇرۇشتىن سۆز ئېچىشقا تېخىمۇ بولمايدىغانلىغىنى بـىلەتـتـى.
پولكقا ئاندا ـ ساندا گېزىتلەر كېلىپ تۇراتتى. گىرىگورىي نەر-
سە ئوراپىدىغان ساغۇچ قەغەزگە بېسىلغان «يۇقۇرقى دون ئۆلكـ
سى» گېزىتىنىڭ ئايرىم نۇسخىسىنى ئۆچمەنلىك بىلەن قـولـغـا
ئېلىپ، فۇرونت خەۋەرلىرىگە نېرىدىن ـ بېرى كـۆز يۈگۈرتـۈپ
چىقاتتى ـ دە، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كېتەتتى. ئـەمـمـا ئـۇ،
كازاكلارغا تۆۋەندىكى دەبدەبىلىك، يالغاندىن كۆپتـۈرۈلـگـەن
قۇرلارنى ئۇنلۈك قىلىپ ئوقۇپ بەرگەندە، كازاكلار كۆڭلى يايراپ،
تېلىقىپ كـۈلۈشەتتى:

«27 ـ سېنتەبىردە فىلونوۋىسكايا تەرەپتە جەڭلەرنىڭ غەلـ
بىسى ئىككى تەرەپكە ئالمىشىپ تۇردى. 26 ـ كۈنىگە ئۆتەر كېچىسى
شەۋكەتلىك ۋېشېنسكى پولكى دۈشمەننى پودگورنىي يېزىسىدىن قوغـ
لاپ چىقىرىپ، ئۇنىڭغا يەلكىسىگە دەسسەپ، لۆكيانوۋىسكى يېزىسىغا بېسىپ
كىردى. ئولجىلار قولغا چۈشۈرۈلدى ۋە نورغۇن ئەسىرلەر ئېلىندى. قە-
زىل ئارمىيە قىسىملىرى تەرتىپسىز ھالدا چېكىنمەكتە. كازاكلارنىڭ
كـەيپىياتى ناھايىتى تېتىك، دونلۇقلار يېڭى غەلىبىلەرىگە ئالغا
ئىنتىلمەكتە!»

ـــ بىز قانچىلىك ئەسىرلەرنى قولغا چـۈشۈرگەنـدىمىز؟
نۇرغۇن سانىدىمۇ؟ ۋاي ـ ۋۇي، ئىتنىڭ بالىلىرى! ئـەســىرگـە
ئالغان كىشىمىز 32! ئەمما ئۇلار ... ئاھ ـ ھا ـ ھا ـ ھا!... ـــ
مـىتكا كـورشـۇنـوف ئـاپـپـاق چىشلىرىنـى پـاقـىرتـتـىپ،

ئاغزىنى كالاچتەك قىلىپ، ئۇزۇن قوللىرىنى ئىككى يېقىنىغا تىرەپ، ئۆچىيى ئۇزۇلگۈدەك كۆلدى.

كازاكلار «كادىتلار»نىڭ سىبىر ۋە كۇبانىدا قازانغان مۇۋەپپەقىيەتلىرى تۇغرىسىدىكى مەلۇماتلارغىمۇ ئىشەنمەيتتى. چۈنكى «يۇقۇرقى دون ئۆلكىسى گېزىتى» ھېچ ئۇيالماستىن، يۈزسىزلىك بىلەن يالغان - ياۋىداقلارنى توقۇۋېرەتتى. قولى يوغان، قامەتلىك كازاك ئوخۇاتكىن چېخوسلوۋاكلار ئىسيانى تۇغرىسىدىكى ماقالىنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن گىرىگورىيىنىڭ ئالدىدا مۇنداق دېدى:

— ھازىر ئۇلار چېخلارنى باستۇرۇۋاتىدۇ، كېيىن پۈتۈن ئارمىيىنى بىزگە سالىدۇ، ئۇ چاغدا مىجىغىمىز چىقىپ، بەدىنىمىزدىن شالتاق سۈيۇقلۇق ئاقىدۇ... بىرلا سۆز — راسىيا! — ئاندىن كازاك قەھرى بىلەن سۆزىنى مۇنداق تۈگەتتى، — ئۇ-نىڭ بىلەن ئويناشماقچىمۇ سەن؟

— قورقۇتمىساڭچۇ! ئەخمىقانە گەپ - سۆزلىرىڭدىن كىندىگىمنىڭ ئاستى تولغىنىپ كەتتى، — دېدى پىروخور زىكوف قول شىلتىپ.

گىرىگورىي بولسا تاماكا ئوراۋېتىپ، ئۆز ئىچىدە ئاستا خوشال بولۇپ، «توغرا!» دېگەن قارارغا كەلدى.

شۇ ئاخشىمى ئۇ، ماش رەڭ پاگون تاقالغان، ئاپتاپتا ئۆڭگەن كۆينىگىنىڭ يېقىسىنى ئېچىۋېتىپ، شىرەنىڭ يېنىدا مۆكچىيىپ ئۇزاققىچە ئولتۇردى. ئۇنىڭ كۈندە كۆيگەن، كېسەلمەن سېمىزلىگى ياڭاق سۆڭگىنىڭ ئىگىز - پەس يەرلىرىنى تەكشىلىۋەتكەن يۈزى جىددى تۈس ئالغان ئىدى. ئۇ، قارىيىپ كەتكەن گۆشلۈك بوينىنى تولغاپ قويۇپ، ئاپتاپىنىڭ تەپتىدىن سارغىيىپ كەتكەن بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى ئويچانلىق

بىلەن ئېشىپ، كېيىنكى يىللاردا مۇزدەك سوۋۇپ كەتكەن يـاۋۇز كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئادەتتىن تاشقىرى قىينىلـىپ، زومـۇ زو ئـويلىناتتى، ئاخىرى ئۇخلىماقچى بولـۇپ ياتقان چاغدا، گويا ئومۇمنىڭ سوئالىغا جاۋاپ بـەرگـەندەك:

— باردىغان يەر، پانالىنىدىغان جاي يوق! — دىدى.

ئۇ پۈتۈن كېچە ئۇخلىمىدى. ئېتىنى يـوقـلاش ئـۈچـۈن پات ـ پات تاشقىرىغا چىقىپ، يېپەكتەك مەيىن شىلدىرلىغان قار ـ قارا ئاغۇ سۈكۈنات ئىچىگە پۈركىنىپ، پىشايۋانـدا ئـۇزاق ۋاقىت تۇردى.

× ×

ئىھتىمال، گىرىگورىي تۇغۇلغان چاغدا، ئۇستىدە پايـلاپ تۇرغان كىچىككىنە يۇلتۇز ھامان ئۆزىنىڭ زەئىپ نۇرى بـىلـەن ئاستا چىمىرلاپ تۇرسا كېرەك: بۇ يۇلتۇزنىڭ ئۆز ئـورنـىدىـن ئۇزۇلۈپ، ئۇچۇپ چۈشىدىغان ۋاقـتى تېخى يېتىپ كـەلمـىگـەن بولۇشى، ھامان ئەسەبى سوغاق يالقۇنى بىلەن ئاسمانىنى ئۆرتەپ تۇرغان بولۇشى مۇمكىن. بىرلا كۆز پەسلىدە گىرىگورىينىڭ ئاسـتىدىكى ئۇچ ئاتقا ئوق تېگىپ ئۆلدى، شىنىلىنىڭ بەش يېرىنىڭ ئوق تېشىۋەتتى. ئەجەل، گويا بۇ كـازاكنى قارا قانىتى بىلـەن پۈركەپ ئوينىشۋاتقاندەك قىلاتتى. بىر كۈنى ئوق قىلىچىنىڭ مۇش موتىگىنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتتى، گـويا قىلىچ بـېغى چىش بىلەن قىيىپ ئۈزۈۋەتكەندەك، ئاتنىڭ ئايىغىغا چۈشتى.

— بىرسى ساڭا كۆچلۈك دۈشمەن ئوقۇيـدۇغـۇ دەيمەن، گىرىـگورىي، — دىدى ئۇنىڭغا مىتكا كورشۇنوف ۋە گىرىگورىينىڭ كۆـكۈلسىز كۆلۈمسىرىگىنىگە ھەيران قالدى.

فۇرونت‌تۆمۇر يول لىنىيىسىنىڭ‌نېرىقى تەرىپىگە يۆتكەلدى. ھەر كۈنى ئات ـ ھارۋىلار دۈگلەك تىكەنلىك سىملارنى ئېلىپ كېتەتتى. ھەر كۈنى تېلېگىراف فۇرونتقا مۇنداق سۆزلەرنى يا غدۇ‌رۇپ تۇراتتى:

«پات ئاردىدا ئىتتىپاقداشلارنىڭ ئەسكەرلىرى يېتىپ كېلىدۇ. قوشۇمچە كۈچلەر يېتىپ‌كەلگۈچە، ئوبلاست چېگرىسىدا مەھكەم ئورنىشىپ، قانداق قىلىپ بولسىمۇ قىزىللارنىڭ ھۇجۇمىغا بەرداشلىق كۆرسىتىش لازىم.»

سەپەرۋەر قىلىنغان ئاھالە لوم تۆمۇر بىلەن توك يەرنى ئويۇپ، ئاكوپ قېزىپ، تىكەنلىك سىملار بىلەن ئېھاتە قىلاتتى. كېچىلىرى، كازاكلار ئاكوپلارنى تاشلاپ، تۇرار‌ئۆيلەرگەئىسسىنىشقا كەتكەندە، ئاكوپلارغا قىزىل ئارمىيىنىڭ چارلىغۇچىلىرى كېلىپ، ئىستېكاملىرىنى يېقىتىپ، كازاكلارغا يېزىلغان مۇراجەتنامىلەرنى دات باسقان سىم تىكەنلەرگە تىركەپ قويۇپ كېتەتتى. كازاكلار بۇ ۋەرەقىلەرنى گويا تۇققانلىرىدىن كەلگەن خەتتەك ئوخشاش، تەشنالىق بىلەن ئوقۇشاتتى. شۇنىسى‌روشەن بولۇپ قالدىكى، بۇنداق ئارائىتتا ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇش مەنىسىز ئىدى. ئارىلاپ ھاۋا ئىسىپ قالاتتى، گاھىداقاتتىق قار يېغىپ ھەممەيەرنى قاپلايتتى، سوغاق نەشتەردەك سانچىپ‌تۇراتتى. ئاكوپلارغا قار تېگىلىپ قالغاچقا، بۇ يەردە ھەتتا بىرەر سائەت تۇرۇشمۇ قىيىن ئىدى. كازاكلار توگلاپ، پۇت ـ قوللىرىنى ئۇشۇشتۇپ قويىاتتى. پىيادە ئەسكەرلەردە ۋە قاراۋۇل قىسىملاردا نۇرغۇن جەڭچىلەرنىڭ ئۆتۈگى يوق ئىدى. بەزى چاغدا فۇرونتقا ئاتلانغاندا، گويا قورادىكى مالىلارغا ئوت ـ چۆپ تاشلاپ بېرىش ئۈچۈن چىققاندەك، قوڭالتاق چورۇق، يېلىك ئىشتان بىلەن چىقىشاتتى. ئىتتىپاق

داشلارنىڭ كېلىشىگە ئىشەنمەيتتى. «ئۇلار قوڭغۇزغا مىنىپ كېلىشىدۇ!» — دېدى بىر كۈنى ئاندىروشكا كاشۇلىن ئەلەم بىلەن. كازاكلار، قىزىللارنىڭ ئاتلىق چارلىغۇچىلىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ قالغاندا، ئۇلارنىڭ ۋاقىراپ: «ئەي — ھەي! خىرىستىيان مۇرتلىرى! سىزلەر بىزگە تانكا بىلەن كېلىپسىلەر، بىز بولساق سىلەرگە چانا بىلەن بارىمىز! پاشنىلىرىڭلارنى مايلاپ تۇرۇڭلار، — پات ئارىدا! سىلەرگە مېھمان بولۇپ بارىمىز!» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىشاتتى.

نويابىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلاپ قىزىللار ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئۇلار كازاك قىسىملىرىنى تۆمۈرىيول بويىغا قاتتىق قىستاپ كەلدى، لېكىن ئۇرۇش ئوپېراتسىيىلىرىدە كەسكىن بۇرۇلۇش كېيىنرەك يۈز بەردى. 16 — دېكابىردا قىزىللارنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى ئۇزاقتا سوزۇلغان جەڭدىن كېيىن 33 - پولكنى نېرىغا ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىدى، ئەمما كولودنىيانسكى يېزىسىنىڭ يېنىدا كەڭ سەپ يايغان ۋېشېنسكى پولكنىڭ ئۇچاستىكىسىدا ئۇلار قاتتىق قارشىلىققا دۇچكەلدى. ۋېشېنسكايانىڭ پىلىموتچىلىرى خاماننىڭ قار قاپلىغان گىرۋىكىنىڭ ئارقىسىغا جايلىشۋېلىپ، پىيادە سەپ بولۇپ ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن دۇشمەننىي شىددەتلىك ئوت ئېچىش بىلەن قارشى ئالدى. كارگىنسكايا كەنتىدىن بولغان كازاك ئانتىپوفنىڭ تەجرىبىلىك قولى بىلەن ئېتىلغان ئوق قاناتتىكى پىلىموت ئاشۇ يېتىپ قوپۇپ يۈگۈرۈپ كەلگەن سەپلەرنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىگە ئوق ياغدۇرۇپ، ئۇلارنى ئوت ئورىغانىدەك قىردى. ئېتىلغان ئوقلارنىڭ تۆتۈنى بىر بۆلۈنمە ئەسكەرنى قاپلاپ كەتتى. سول قاناتتىن دۇشمەننى ئايلىنىپ ئۆتۈپ قورشىۋېلىش ئۈچۈن ئىككى بۆلۈنمە يولغا چىقتى.

گەچگە يېقىن، قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى ھۇجۇمنى سۇس داۋاملاشتۇرۇۋاتقاندا، فۇرونتقا يېڭىلا كەلگەن ماتروسلار ئەترىدى ئۇلارنىڭ ئورنىنى باستى. بۇ ئەترەت پىلىموتلارغا قاراپ كۆكرەك كېرىپ، ھاي-ھاي سالماستىن، يەرگە ياتماستىن ئاتاكىغا ئۆتتى.

گىرىگورىي ئۇزلۇكسىز ئوق ئېتىپ تۇردى. مىلتىقنىڭ ئوقلۇغى تۈتەشكە باشلىدى. ئىستۇۋولى قىزىپ، بارماقلىرىنى كۆيدۈرەتتى. مىلتىغىنى سوۋۇتقاندىن كېيىن گىرىگورىي يېڭىۋاشتىن بىر تىزىق ئوق سالدى - دە، كۆزىنى قىسىپ تۇرۇپ، يىراقتىكى ئۇششاق چېكىتلەردەك كۆرۈنگەن قارا فىگورىلارنى نىشانغا ئېلىپ ئاتتى.

ماتروسلار بۇلارنى سۈرۈپ - توقاي قىلىۋەتتى. بۆلۈنمىلەر ئاتلىرىغا ئالدىراش مىنىشىپ، يېزا ئىچىگە سىلەن چاپقان پېتى دۆڭنىڭ ئۈستىگە قېچىپ چىقىۋالدى. گىرىگورىي ئەتراپىغا بىر قاراپ چىقىپ، ھېچنىمىنى چۈشەنمەستىن تىزگىننى قويۇۋەتتى. دۆڭنىڭ ئۈستىدىن يىراقتىكى غەلىتە قارلىق دالا، قار قاپلىغان قوراي، ئەمەن چوخچىيىپ تۇرغان جايلار ۋە بۇلارنىڭ كەچ كىرىش ئالدىدىكى ساي - جىلغىلارغا چۈشكەن بىنەپشەرەڭ سايىلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئاشۇ دالىدا، بىر چاقىرىمغا سوزۇلغان يەردە پىلىموت ئوقى سىلەن قىرىلغان ماتروسلارنىڭ ئۆلۈكلىرى قارا سەپكۈندەك چېچىلىپ ياتاتتى. ئۈستىگە بۇشلات* ۋە خورۇم چاپان كىيگەن بۇ كىشىلەر قارنىڭ ئۈستىدە گويا ئۇچۇشقا تەمشىلىۋاتقان قاغىلار توپىدەك قارىيىپ كۆرۈنەتتى...

*بۇشلات — ماتروسلارنىڭ قارا پاختىلىق كەمزۇلى — ت.

گەچ كىرىش ئالدىدا، ھۇجۇمغا ئۆچراپ پارچىلىنىپ گەت-
كەن بۆلۈنمىلەرىيلانسكى پولكى بىلەن ۋە ئۈست - مېدۋېدىتسە-
كى ئوكرۇگىنىڭ نومۇرلۇق پولكلىرىنىڭ ئوق تەرەپتىكى بىر
پولكى بىلەن ئالاقىسىنى يوقىتىپ قويۇپ، بۇزۇلۇڭ ئىرمىغدىنكى
كېچىككىنە دەريا بويىغا جايلاشقان ئىككى يېزىغا بۆلۈنۈپ، قو-
نۇپ قالدى.

قاش قارايغان پەيتتە، گىرىگورىي بۆلۈنمە كوماندىرىنىڭ
بۇيرۇغى بىلەن قاراۋۇل قويغان يەردىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، تار
كوچىدا پولك كوماندىرى ۋە پولك ئادىيوتانتى بىلەن ئۇچرە-
شىپ قالدى.

— 3 - بۆلۈنمە قەيەردە؟ — دەپ سورىدى كوماندىر تىز-
گىنىنى تارتىپ تۇرۇپ.

گىرىگورىي جاۋاپ بەردى. ئاتلىقلار ئېتىنى ماڭدۇرۇپ
كېتىشتى.

— بۆلۈنمىدە چىقىم كۆپ بولدىمۇ؟ — دەپ سورىدى
ئادىيوتانت جۆنەپ كېتىۋېتىپ: ئۇ جاۋاپىنى ئېنىق ئاڭلىيالماي،
قايتا سورىدى. — نىمە؟

ئەمما گىرىگورىي جاۋاپ بەرمەستىن كېتىۋەردى.

كېچىچە يېزا ئارقىلىق ئات - ھارۋىلار ئۇرۇلمەي ئۆتۈپ
تۇردى. گىرىگورىي كازاكلار بىلەن قونۇپ قالغان ھويلىنىڭ يې-
نىدا توپچىلار باتارىيىسى ئۇزاق ۋاقىت تۇرۇپ قالدى. يالاڭ
قەۋەت دەرىزىدىن ئاناڭ - بالاڭ، دىگەن يامان تىللار، جىلاۋ-
دارلارنىڭ ۋاقىرىشى، ئۆپۈر - تۆپۈر ئاۋازلار ئاڭلىناتتى، ئۈيە-
گە ئىسسىنىۋېلىش ئۈچۈن زەمبىرەك ئاتقۇچىلار ۋە قانداقتۇمۇ-
شۇ يېزىدا پەيدا بولۇپ قالغان پولك شتابىنىڭ چاپارمەنلىرى
كىرىشتى. يېرىم كېچە بولغاندا توپچى قىسىملاردىن ئۇچ كىشى

بىسىپ كىرىپ، ئۇي ئىگىسى بىلەن كازاكلارنى ئويغىتىۋەتتى. ئۇلار يېقىن بىر يەردە زەمبىرەكنى ئۆستەڭگە پاتقۇزۇپ قويغانلىقتىن، تاڭ ئاتقاندا ئۇنى ئۆكۈز بىلەن تارتىپ چىقارماقچى بولۇپ، بۇ يەردە قونۇپ قېلىشقا قارار قىلغان ئىكەن. گىرىگورىيەۋ ئويغىنىپ كەتتى، ئۇ، ئۇزاقىچە زەمبىرەكچىلەرنىڭ ئىنچىكىلاپ، ئۆتۈكلىرىدىن توك لايلارنى تازىلاپ، ئايغىنى سىلىپ، ھۆل پايتىمىلارنى كاڭ ئوچاقنىڭ يېنىغا يايغانلىغىغا قاراپ ياتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن قۇلىغىچە لايغا مىلەنگەن بىر توپ چى قىسىملار ئوفىتسېرى كىردى. ئۇ قونۇپ قېلىشقا رۇخسەت قىلىشنى سوراپ، ئۇستىدىن شىنىلىنى يەشتى ـ دە، بىپەرۋا چىراي بىلەن ئۇزاققىچە ئولتۇرۇپ، پەشمىتىنىڭ يېڭى بىلەن يۈزىدىكى لاي چاچرانىدىلىرىنى ئېرتتى.

ـ بىز بىر زەمبىرەكتىن ئايرىلىپ قالدۇق، ـ دىدى ئۇ ھارغىن ئاتنىڭ كۆزىدەك ئىتائەتلىك كۆزلىرى بىلەن گىرىگورىيغا قاراپ، ـ بۇگۈنكى جەڭ خۇددى ماچىغا بوسۇغىدىكى جەڭدەك بولدى. ئىككى پاي ئاتقاندىن كېيىن بىزنى بايقاپ قالغان ئىكەن ... ئۇلارنىڭ بىر پاي ئوقى يېتىپ كېلىش بىلەنلا زەمبىرەك گىمىزنىڭ بەل ئوقىنى ئۈزۈپ تاشلىدى! زەمبىرەك خامانىنىڭ بېشىدا تۇراتتى. ياخشىراق نىشانلاشنى تىلغا ئالمىغىنىڭىز تۈزۈك!...ـ ئۇ ھەربىر جۈملىگە ئادەت بويىچە، ئېھتىمال، ئۆزىمۇ بايقىماستىن، ئەدەپسىز يامان تىللارنى قوشۇپ سۆزلەيتتى، ـ سىز ۋېشىنىسكى پولكىدىنمۇ؟ چاي ئىچەمسىز؟ خوجايىن قىز، سىز بىزگە ساماۋار قويۇپ بېرەمسىز، قانداق؟

ئۇ، تولا سۆزلەپ كىشىنى بىزار قىلىۋېتىدىغان ۋالاقىتەككۇر ئادەم ئىكەن. بىر تەرەپتىن ھارماي چاينى ئوتلاپ تۇردى. يېرىم سائەتتىن كېيىن گىرىگورىي ئۇنىڭ پىلاتوۋىسكايا كەنتىدىن

ئىكەنلىگىنى، تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتۇبنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن گېرمان سوقۇشىغا قاتناشقانلىغىنى ۋە ئىككى قېتىم مۇرۇتسىز ئۆيلەنگەنلىگىنى بىلدۈالدى.

— دون ئارمىيىسىگە ئەمدى ئامىن! — دىدى ئۇ، بۇرۇتى قىرىلغان لېۋىدىكى تەرنى ئىنچىكە، قىزىل تىلى بىلەن يالاپ،— ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ بېرىۋاتىدۇ. فۇرونت ئەتىلا چاك - چېكىدىن ۋەيران بولىدۇ - دە، بىز ئىككى ھەپتىدىن كېيىن نوۋوچېركاسسكىدا بولىمىز، يالىڭاياق كازاكلار بىلەن رۇسىيىگە ھۇجۇم قىلماقچى بولۇشقان ئىدى! ھەي، راسا ئەخمەقلەر بولماي نىمە؟ ئۇلار تېخى كادىر - ئوفىتسېرلەر ئىمىش، ھەممىسى يامىرىماس مۇتىھەملەر، خۇدا ھەققى! سىزمۇ كازاكقۇ دەيمەن؟ شۇنداقمۇ؟ مانا سىلەرنىڭ قولۇڭلار سىلەن ئۇلار ئوتنىڭ ئىچىدىن كاشتان شېخنى سۇغۇرۇۋالماقچى.* ئۆزلىرى بولسا ھەر بىر لاۋازىمەت بۆلۈملىرىدە تارازا بېشىدا تۇرۇپ، لاۋور ياپرىغى ۋە يارما جىڭلىماقچى!**

ئۇ سولغۇن كۆزلىرىنى پات - پات چىمچىقلىتاتتى، يوغان ۋە سېمىز گەۋدىسى بىلەن قىمىرلاپ، بار ئىغىرلىقىنى شىرەگە سېلىپ ئولتۇراتتى، ئۇنىڭ كالاچتەك يوغان ئاغزىنىڭ بۇرجەكلىرى مەيۈس ۋە بوشاڭلىق بىلەن سالپىيىپ قالغان، يۈزىدە ھامان جاپا چەككەن ئىتائەتلىك ئاتىنىڭ ئىپادىسى بۇرۇنقىدەكلا ئۆز پېتىچە ساقلانغان ئىدى.

* باشقىلارنىڭ قولى بىلەن ئوتنىڭ ئىچىدىن كاشتان شېخنى سۇغۇرۇۋېلىش — باشقىلارنى جاپا تارتقۇزۇش ھېساۋىغا ئۆزى پايدا كۆرۈش مەنىسىدىكى بىر تەمسىل.

** ئارقا سەپكە مۆكۈنۈۋېلىپ، ئالدىنقي سەپكە بارماسلىق، دېگەنى مەنىدە.

ـــ ئىلگىرىكى چاغدا، ئېيتايلۇق ناپالىيون زامانىسىدا، جەڭ قىلىش ئوڭايلا بىر ئىش ئىدى! ئىككى ئارمىيە بىر-بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا بىر قەپەز ئېلىشىپ، يەنە تارقىشىپ كېتەتتى. فۇرونت دېگەن نېمە، ئاكوپتا ئولتۇرۇش دېگەن نېمە، يوق گەپ ئىدى. ئەمدىلىكتە بولسا، ئۇرۇش ئۇچىراتسىيىلىرىنى تەھلىل قىلىشاق كاللاڭ ئېلىشىپ كېتىدۇ. بۇرۇنقى تارىخچىلار يالغان-ياۋدىقنى يېزىشنى ياخشى كۆرگەن بولسا، ئەمدى بۇ ئۇرۇشنى تەسۋىرلىگەندە، يەنە شۇنداق بۇرمىلاپ يېزىشىدۇ!... ھازىر ئۇرۇش ئەمەس، پەقەت زېرىكىشلا بار! رەڭ - بويا‌ق يوق. ئىپلاسچىلىق! ئومۇمەن ئېيتقاندا بىمەنىلىك. كىم ھۆكۈمرانلىق قىلسا قىلسۇن، خەلققە بەرىبىر ئوخشاش، سىزنىكىچە قانداق، جانابى خورۇنجى؟

گىرىگورىي جاۋاپ بەرمەستىن، ئۇنىڭ گۆشلۈك يەلكىسى بىلەن قوللىرىنىڭ ئاران - ئاران مىدىرلىغانلىغىنى، ئېچىلغان ئاغزىنىڭ بوشلۇغى ئىچىدە كۆكۈلسىز، پات - پات مىلىت - مىلىت قىلىپ كۆرۈنگەن قىزىل تىلىغا قاراپ ياتتى. ئۇنىڭ بەك ئۇيقۇسى كەلگەن ئىدى، بىراق مۇنۇ يېپىشقاق، تەنتەك زەمبىرەكچىنىڭ پۈتى سېسىق پۇراپ، فۇسقىسىنى كەلتۈرگەنلىكتىن، ئىنتايىن جىلە بولدى.

ئەتىسى ئەتىگەن گىرىگورىي بىر ئىشى ھەل بولمىغاندەك كۆڭلى غەش بولۇپ ئويغاندى. ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىغىنى ئۇ كۈزدىن باشلاپلا ئالدىنئالا كۆرگەن ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ، ئۇگۈنىنىڭ مۇنداق ئۇيۇقسىز يېشىلگەنلىكى ئۇنى ھەيران قالدۇردى. گىرىگورىي ئۇرۇشقا قارشى نارازىلىقنىڭ دەسلەپكى چاغدا بۆلۈنمىلەر ۋە پولكلاردا ئۇششاق ئېرىقچىلارىدەك شېرىلداپ ئاققانلى-

غنى يۈزه كۆرگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ قەدەر قۇدرەتلىك ئىقتىدارغا ئايلانغانلىغىنى بايقىماي قالغان ئىكەن. ئەمدىلىكتە بۇ ئىقتىدار نىڭ شىددەت بىلەن فۇرونتنى يار ئېلىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆردى.

شۇنداق قىلىپ، ئادەم باھار ئالدىدا دالدا كېتىۋاتىدۇ. قۇياش ئالەمنى يورۇتماقتا. ئەتراپتا بىسەپشەرەڭ قار تولۇپ يېتىپتۇ. قارنىڭ ئاستىدا بولسا، كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان، ئەزەلدىن گۈزەل بولغان بىر ئىش ۋۇجۇتقا كەلمەكتە. ئۇ بولسىمۇ يەرنىڭ ئازات بولۇشى. قۇياش قارنى يەپ شاما قىلىدۇ - دە، ئاستىغا سۇ يۈگۈرتىدۇ. ھورلانغان تۇمانلىق كېچە — ئەتىسى ئەنگەن قار يۈزىدىكى يۇققا مۇز چاراسلاپ پەسكە ئولتۇرۇشىدۇ. يوللار بىلەن كاتاكلاردا كۆپ - كۆك تاغ سۇلىرى كۆپۈكلىشىدۇ، ئېرىپ پومىلىشىپ قالغان قار ئاتا تۇياقلىرىنىڭ ئاستىدىن تەرەپ - تەرەپكە چاچرايدۇ. ھاۋا نىللىق، قۇملۇق دۇمبەشلەرنىڭ قارى كېتىپ، يالىڭاچلىنىپ قالىدۇ. سېغىز توپا يەرنىڭ، چېرىگەن ئوت - چۆپىنىڭ ئىپتىدائى پۇرىقى دىماققا ئۇرۇلىدۇ. بىرىم كېچە چىدە سايى - جىلغىلار قاتتىق گۈرۈلدەيدۇ. قارئۆپۈرۈلۈپ چۈشكەن يەردىكى يار لىقلار ھۆۋۈلدايدۇ. مەجمەلدەك قارا كۆزگى شۇدەگەر يالىڭاچلىسىپ، يېقىملىق تاماكا تۈتۈنىدەك تۇتەپ تۇرىدۇ. كەچكە يېقىن دالدىكى كىچىككىنە سايى ئىگراپ، مۇزىنى چىل-چىل سۇندۇرىدۇ - دە، ئىنىكئانىنىڭ كۆكرىگىدەك، تاشقىن بىر لەن لىق تولغان ئاشۇ سايى مۇز پارچىلىرىنى تېز ئېقىتىپ كېتىدۇ. شۇنداق قىلىپ، قىشنىڭ نۇيۇقسىز ئاخىرلىشىپ قالغانلىغىدىن ھەيران بولغان ئادەم قۇملۇق قىرغاقتا تۇرۇپ، كۆزلىرى بىلەن سۈيى ئاز تېپىر يەرنى ئىزلەيدۇ. ئەرلەپ، قولىغىنى دىنىڭ تۇتۇپ تۇرغان ئېتىنى قامچا بىلەن ئۇچۇقلاپ قويىدۇ. ئەمما ئەتراپتا

كىشىنى گۆللەپ تۇرغان بىگۇناھار ھاۋارەڭ تۇستە تاۋلىنىپ تۇ-
رىدۇ، ئاپپاق قىش ئۇگدەپ ياتىدۇ...

ۋېشىنىسكى پولكى كۆن بويى چېكىندى. يول - يوللار داكارۋان
ھارۋىلار چېپىپ ماڭاتتى. ئوڭ تەرەپتە بىر يەردە، ئۇپۇقنى قاپ-
لاپ تۇرغان سۇر بۇلۇتنىڭ ئىرىسىدا بىر تۇتاش ئېتىلغان توپ
ئاۋازى، يىمىرىلىپ ءۇلاپ چۈشكەن پوركاپ يارەڭ، گۈلدۇرلەپ
تۇراتتى. ئىرىگەن، ئۇستىدە كۆكۈم - تىزەكلەر چېچىلىپ ياتقان
پولدا بۆلۈنمىلەر شىلىپلاپ كېلەتتى. ئاتلار پۆپۈكلىرى بۇلغان-
غان تۇياقلىرى بىلەن ھۆل قارنى پېتىقلايتتى. نۆكەرلەر يولنىڭ
چېتى بىلەن ئات چاپتۇرۇپ ئۆتەتتى. پەي - قانا تلىرى كۆكۈش
پاقىراپ تۇرغان ۋە پىيادە قالغان ئاتلىق ئەسكەرەڭ پاخپايغان
كالتا- كۆسەي قاغىلار يولنىڭ يانىسدا ئۇنچىقماستىن چېكى-
نىۋاتقان كازاك دۆلۈنمىلىرىنى. كىيىم - كېچەكلىرى جۇل- جۇل
بولۇپ كەتكەن پىيادىلەر كولوننىلىرىنى، قاتار تىزىلىشىپ ماڭغان
ھارۋىلارنى خۇددى پاراتتا تىۇرغاندەك گىدىيىپ، تەۋرىنىپ كۆز-
دىن كەچۈرەتتى.

گىرىگورىي چېكىنىشنىڭ شىددەت بىلەن ئۇلغىيىۋاتقان
ئېقىمىنى ئەمدىلىكتە ھېچنەرسە بىلەن توختىتىۋېلىش مۇمكىن ئە-
مەسلىگىنى چۈشىنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، كېچىدە خوشاللىق
بىلەن قەتئى قارارغا كېلىپ، ئۆۋلۇگىدىن پولكنى تاشلاپ كەتتى.

— سەن نەگە بارماقچى بولۇۋاتىسەن، گىرىگورىي پانتە-
لېيۇ؟ — دەپ سورىدى مىتكا كورشۇنوف، گىرىگورىينىڭ شىنېل
ئۇستىگە يامغۇرلۇق كىيىپ، قىلىچ - ناگانلىرىنى ئاسقانلىغىنا
ئىستىھزا بىلەن قاراپ.

— نەگە بېرىشىم بىلەن سېنىڭ نىمە كارىڭ؟

— قىزىقىپ سوراپ قويدۇم.

گىرىگورىينىڭ تومبايغان ياڭاق سۆڭگى قىزىرىپ كەتتى، شۇنداق بولسىمۇ، كۆزىنى قىسىپ، ئوچۇق - يورۇق جاۋاپ بەردى:

— باردىغان يەرگە بارىمەن، چۆشەندىڭمۇ؟

شۇنىڭ بىلەن چىقىپ كەتتى.

ئېتى ئىگەرلەنگەن پېتى تۇراتتى.

تاڭ يورۇغانغا قەدەر ئۇ تۈن قىروسىدىن تۇتەپ تۇرغان چوڭ يول بىلەن ئېتىنى چاپتۇرۇپ ماڭدى. «ئۆيدە تۇرۇپ تۇراي، كېيىن تىڭ - تىنچلاپ، ئۇلار ئاشۇ يەردىن ئۆتۈش بىلەنلا، پولكىمغا بېرىپ قوشۇلىمەن» — دىدى ئۇ ئىچىدە. تېخى تۈنۈگۈنلا يانمۇ يان بىللە جەڭ قىلغان ئادەملەردىن چەتلەنگەن هالدا ئويلىنىپ.

ئەتىسى كەچقۇرۇن ئۇ، 200 چاقىرىم يول يۈرۈپ، ئىككى كۈن ئىچىدە تازا جۈدەپ، چارچاپ هالىدىن كەتكەن ئېتىنى ئالمىنىڭ هويلىسىغا يېتىلەپ كىردى.

11

نويابىرنىڭ ئاخىرىدا نوۋوچېركاسسكىدا پۈتۈم تۇزۇشى كېن دۆلەتلەرنىڭ هەربىي ۋەكىللەر ئۆمىگىنىڭ كەلگەنلىگى مەلۇم بولدى. شەهەردە مانا مۇنداق مىش - مىش گەپلەر كەڭ تارالدى: ئەنگلىينىڭ قۇدرەتلىك ئىسكادىراسى نوۋوروسىيسك

كىنىك گاۋانغا كېلىپ ئاللىقاچان ئورۇنلىشىپ بولۇپتۇ، ئىتتىپاقداشلار قوشۇنلىرىنىڭ سالونىكىنى ئەۋەتىلگەن ناھايىتى زور دېسانتلىرى * قىرغاقتا چۈشۈرۈلۈۋېتىپتۇ. تۇرلۇك رەڭدىكى فرانسۇز پىيادە قىسىملىرى كورپۈسى قىرغاقتا چۈشۈرۈلۈپ بولغان ئىمىش، ئۇلار پات ئارىدا پىيادىلەر ئارمىيىسى بىلەن بىرلىشىپ ھۇجۇم باشلار ئىمىش. مۇشۇنداق ئۆسەك سۆزلەر شەھەردە قار پومزەكلىرىدەك يۇمۇلاپ يۈرەتتى...

كىراسنوف ئاتامان پولكىنىڭ ئىمتىيازلىق گۇۋاردىيىسىنىڭ كازاكلىرىدىن ھۆرمەت قاراۋۇلى تەشكىللەپ ئەۋەتىشكە بۇيرۇق بەردى. ئىككى بۆلۈنمە ياش ئاتامانچىلارغا ئالدىراشلىق بىلەن ئىگىز ئۆتۈك ۋە ئاق تاسمىلىق قىلىچباغ تاقىغان كىيىملەرنى كىيگۈزۈشتى. ئۇلارغا 100دەك كانايچى قوشۇپ، يەنە شۇنداق ئالدىراشلىق بىلەن ناگانروكقا يولغا سالدى.

رۇسىيىنىڭ جەنۇبىدىكى ئەنگلىيە ۋە فرانسىيە ھەربىي ئۆمىگىنىڭ ۋەكىللىرى ئۆزىگە خاس بىر سىياسى رازۋېتكا مەقسەتلىرىدە نوۋوچېركاسسكىغا بىرنەچچە ئوفىتسېرنى ئەۋەتىشكە قارار قىلغان. بۇلارنىڭ ۋەزىپىسى — دوندىكى ئىھوالنى ئۇقۇپ كۆرۈش ۋە بولشېۋىكلەرگە قارشى كۈرەشنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى بىلەن تونۇشۇش ئىكەن. كەلگەنلەرنىڭ ئارىسىدا ئەنگلىيىدىن ئەۋەتىلگەن كاپىتان بوند، لېيتىنانت بلۇمفىلد ۋە لېيتىنانت مورنو بار ئىدى، فرانسىيىگە — كاپىتان ئوشېن، لېيتىنانت دىيوپرى ۋە لېيتىنانت فور ۋەكىل بولغان ئىدى. مانا شۇ ئىتتىپاقداشلارنىڭ ھەربى تاپشۇرۇق بىلەن ئەۋەتىلگەن كىچىككىنە ئەمەلدارلارنىڭ كېلىشى، شارائىتنىڭ ئىنچىقلىغى تۈپەيلى بۇلارنىڭ «ئەلچىلەر» قاتارىغا قوشۇلۇپ قېلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئىسىم-فامىلىسى ئۇنتۇلۇپ قالغان.

* دېسانت — پاراخوتتىن ياكى پاراشوتتىن دۇشمەن تېرىتورىيىسىگە چۈشۈرۈلگەن ئەسكەر — ت.

سۈيتى بىلەن ئاتامان سارىيىدا بىر مۇنچە ئۆرە - تۆپە بولۇشقا سەۋەپ بولدى.

«ئەلچىلەر»نى نوۋوچېركاسسكىغا ئىززەت - ئېكرام بىلەن ئېپكېلىشتى. ئەمىلى ئۇنچىلىك چوڭ بولمىغان بۇ ئوفىتسېرلەرنىڭ كاللىسىنى چېكىدىن ئاشقان خوشامەتكويلۇق ۋە تەخسىكەشلىك ئايلاندۇرۇپ قويىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇلار ئۆزلىرىنىڭ «ھەقىقى» ئۇلۇغلۇغىنى ھېس قىلىشىپ، ئەمدىلىكتە نامدار كازاك گېنېرالىلىرىغا ۋە نامى ئۇلۇغ ساختا جۇمھۇرىيەتنىڭ تۆرە - ئەمەلدارلىرىغا ھامى سۈپىتىدە يۇقۇرىدىن تۇرۇپ قارايدىغان بولدى.

ياش فرانسۇز لېيتىنانتلىرىنىڭ كازاك گېنېرالىلىرى بىلەن گەپلەشكەن سۆزلىرىدە تېشى يالتىراق ئەدەپلىكلىكى ۋە فرانسۇزلارغا خاس تەكەللۇپچان نازاكەتلىكى ئاڭسىدىن تەكەببۇرلۇق ۋە مەنمەنلىكنىڭ سوغاق ئاھانىلىرى جارانلاشقا باشلىدى.

كەچقۇرۇن سارايدا 100 كىشىلىك مېھمانغا مۆلچەرلەنگەن زىياپەت ھازىرلاندى. ھەربى ناخشىچىلار خورى يېپەكتەك مەيىن كازاك كۈيلىرىنىڭ پەردىسىنى زالغا يايدى. بۇلارغا زىل ئاۋازلىق ئەر ناخشىچىلار جۆر بولدى. دوخۇۋوي ئورکېستر تەسىرلىك گۈمبۇرلەپ، ئىتتىپاقداشلارنىڭ گېمنلىرىنى ئورۇنلىدى. «ئەلچىلەر»، بۇ يەردىكى شارائىتقا لايىق تاماقنى ئاز يەپ، ئۆزلىرىنىڭ يۇكسەك ئابرويىنى ساقلاپ ئولتۇردى. ئاتامان مېھمانلىرى، پۇرسەتنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتىنى چۈشىنىپ، ئۇلارغا يەر ئاستىدىن قاراپ ئولتۇرۇشاتتى.

كىراسنوف سۆز باشلىدى:

— سىزلەر، جاناپلار، تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە چوڭ

زالدا ئولتۇرۇپسىزلەر، بۇ زالنىڭ تامىلىرىدىن سىزلەرگە 1812 ـ يىلى بولۇپ ئۆتكەن باشقا بىر خەلق ئۇرۇشى ۋەھىمانىلىرىنىڭ كۆزلىرى سۆكۈت بىلەن فاراپ تۇرماقتا. پلاتوف، ئىلوۋايىسكى، دېنىسوف* شۇنداق بىر مۇقەددەس كۈنلەرنى ئەسكە چۈشۈرىدۇ. بۇ چاغدا ياۋرۇ ئاھالىسى ئۆزىنى ئازات قىلغۇچىلارنى ـــ دون كازاكلىرىنى تەبرىكلىگەن ئىدى. ئىمپېراتور ئالېكساندىرI خارابە ـ ۋەيرانىلىقلاردىن گۈزەل فرانسىيىنى قايتا تىكلىگەن ئىدى...

«گۈزەل فرانسىيە» ۋەكىللىرىنىڭ كۆزلىرى، خېلى خوپ ئىچىۋالغان سىملان شارابىدىن خۇمارلىشىپ، ياغدەك پارقىرايتتى، شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار كىرانوفنىڭ نۇتقىنىئاخىرغىچە دىققەت بىلەن ئاڭلاشتى. «ياۋايى بولشېۋىكلەر تەرىپىدىن ئىزىلگەن رۇس خەلقى» نىڭ بېشىغا چۈشكەن پاجىئەلىك بالايىئاپەتلەرنى كەڭ تەسۋىرلەپ كېلىپ، كىراسنوف سۆزىنى هايجان بىلەن مۇنداق تۈگەتتى:

ـــ... رۇس خەلقىنىڭ ئەڭ ياخشى ۋەكىللىرى بولشېۋىكلەرنىڭ زىندانلىرىدا هالاك بولماقتا. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى سىزلەرگە تىكىلگەن: ئۇلار سىزلەرنىڭ ياردەمچىلارنى كۈتىدۇ، شۇڭا لاشقا سىزلەر يارەمنى دوغا ئەمەس، پەقەت شۇلارغا كۆرسىتىشىگىزلار لازىم. بىز پەخىرلىنىش بىلەن ئېيتالايمىزكى، بىزئازات! ئەمما بىزنىڭ بارلىق ئۈمىدىمىز، بىزنىڭ كۈرەش نىشانىمىز ـــ ئۇلۇغ رۇسىيە، ئۆزىنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىغاسادىق بولغان، ئۇلارنىڭ مەنپەئەتلىرىنى قوغداپ كەلگەن، شۇلار ئۈچۈن ئۆزىنى

* پلاتوف، ئىلوۋايىسكى، دېنىسوف ـــ 1812 ـ يىلدىكى رۇسىيە ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتناشقان كازاك گېنېراللىرى ـــ ت.

قۇربان قىلغان ۋە ھازىر ئۇلارنىڭ ياردىمىدى تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان رۇسىيە. بۇنىڭدىن 104 يىل بۇرۇن مارت ئېيىدا فرانسۇز خەلقى ئىمپېراتور ئالېكساندىر I نى ۋە رۇسىيە گۋۋاردىيىسىنى قوتلىغان ئىدى. شۇ كۈندىن تارتىپ فرانسىيەلەر ياتىدا يېڭى دەۋر باشلاندى. بۇ دەۋر فرانسىيىنى I - ئۇرۇنغا چىقاردى. 104 يىل بۇرۇن سىزنىڭ ئاتامانىمىز گىراف پلاتوف لوندوندا مېھمان بولدى. بىز سىزلەرنى موسكۋادا كۈتىمىز! بىز سىزلەرنى تەنتەنىلىك مارش ساداسىۋە گېمنىمىزنىڭ ھەيۋەتلىك يا‌ڭرىغان كۈيى ئاستىدا كرېملگە بىللە كىرىش ئۈچۈن. شۇ يەر‌دە تىنچلىق ۋە ئازاتلىقنىڭ بارلىق لەززىتىنى بىرلىكتە تېتىش ئۈچۈن كۈتىمىز! ئۇلۇغ رۇسىيە! سىزنىڭ بارلىق ئارزۇ ۋە ئۈمىت‌لىرىمىز مانا شۇ سۆزلەردە!

كىراسنوفنىڭ خۇلاسە سۆزىدىن كېيىن كاپىتان بوند ئور‌نىدىن تۇردى. ئېنگېلىزچە سۆزنىڭ تاۋۇشلىرى ئاڭلانغاندا زىيا‌پەتكە قاتناشقۇچىلار ئارىسىدا قاتتىق جىمجىتچىلىق باشلاندى. تەرجىمان كۆتىرەڭگۈ روھ بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى رۇسچىغا تەرجە‌مە قىلىشقا باشلىدى.

— كاپىتان بوند ئۆز نامىدىن ۋە كاپىتان ئوشېن نامى‌دىن دون ئاتامانىغا شۇنى ئېيتىپ قويۇشقا ۋاكالەتلىككى، بۇلار دوندا بولۇۋاتقان ئەھۋالنى بىلىش ئۈچۈن كېلىشىم تۈزگەن دۆ‌لەتلەردىن رەسمىي رەۋىشتە ئەۋەتىلگەن ۋەكىللەرنىكەن. كاپىتان بوندنىڭ كاپالەت بېرىپ ئېيتىشىچە، كېلىشىم تۈزگەن دۆلەتلەر دونغا ۋە پىدائىلار ئارمىيىسىگە، بۇلارنىڭ بولشېۋىكلەرگە قارشى قەھرىمانانە كۈرىشىگە بارلىق كۈچ ۋە ۋاستىلەر بىلەن، جۈ‌مىلىدىن ھەربىي قوشۇن بىلەن ياردەم بېرىدىكەن.

تەرجىمان ئاخىرقى بىرجۈملىنى تېخى تۈگەتمەستىنلا،

ئۇچ قېتىم تەكرارلانغان قاتتىق «ھۇررا» ئاۋازىزالىنىڭ تاملىرىنى تىترىتىۋەتتى. ئورکېستىرنىڭ ھەيۋەتلىك ساداسى ئاستىدا ۋەدەھلەر جارانلاشقا باشلىدى. «گۈزەل فرانسىيە»نىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەنگلىيە»نىڭ گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈن ئىچىشتى. «بولشېۋىكلەر ئۈستىدىن غەلىبە قازىنىش» ئۈچۈن ئىچىشتى... دوننىڭ ئۈزاق زامانىدىن ساقلانغان «چىراق» مارکسلىق شارابى قەدەھلەردە كۆپۈكلىنىپ، ۋىشىلداپ، يېقىملىق خۇش پۇرىغى دىماقلارنى ئۇرۇلاتتى...

كۆپچىلىك ئىتتىپاقداش دۆلەت ھەربىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سۆزىنى كۈتكەن ئىدى. كاپىتان بوندىمۇ ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرۇشقا مەجبۇر قىلمىدى:

— مەن ئۇلۇغ رۇسىيە ئۈچۈن قەدەھ كۆتىرىمەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە مەن بۇ يەردە سىزلەرنىڭ بۇرۇنقى گۈزەل گېمناستىكارلىرى ئاگلاشسى خالايمەن، سىز بۇ گېمناستىكا سۆزلىرىگە ئەھمىيەت بەرمەيسىز، مەن پەقەت ئۇنىڭ مۇزىكىسىنى ئاگلىغۇم بار...

تەرجىمان ئۇنىڭ سۆزىنى تەرجىمە قىلغان ئىدى. كىراسنوف ھاياجاندىن ئاقىرىپ كەتكەن يۈزىنى مىنھمانلارغا بۇرىدە، تەلۈلەرچە ۋاقىراپ:

— ئۇلۇغ، بىر پۈتۈن، ئاجرالماس رۇسىيە ئۈچۈن ھۇررا!— دىدى.

ئورکېستىر «ئەي پەرۋەردىگار، پادىشانى ئۆزىپانا ھىكدا ساقلا» كۈيىنى كۈچ بىلەن ۋە سىلىق ئورۇنلاشقا باشلىدى. ھەممەيلەن ئورنىدىن تۇرۇشۇپ قەدەھلەرنى دوشاتتى. چاچ - ساقىلى ئاق قارىغان باش پوپ گېرموگېننىڭ يۈزىدە تارامىلاپ يېش ئاقتى.

— بۇ نىمە دېگەن ياخشى!... — دىدى كەيپى ئاشقان كاپىتان

بوند شاتلىنىپ. چوڭ تۆره مېھمانلاردىن سىرسى. ئىنتايىن تەسىرلەنگەنلىكتىن، ئېزىلىپ پىشقان سېلىق ئىكراسى يىلەن بۇلغانغان سالغىتكا بىلەن ساقلىنى پۇركەپ، كىچىك بالىدەك ھۆڭرەپ يىغلىدى...

شۇ كېچىسى ئازۇۋ بويلىرىنىڭ شىددەتلىك شامىلى شەھەر ئۈستىدە ھۇلاپ، چىقىراپ چىقتى. دەسلەپكى ئىزغىرىن سوران قاپلىۋالغان چوڭ چېركاۋنىڭ گۈمبىزى بۇرۇنقىدىنمۇ جانسىزراق پاقىراپ تۇراتتى...

بۇ كېچە شەھەرنىڭ تېشىدا، سېغىزتوپىلىق يارلىق ئىچىدە، ئەخلەت تۆكۈلىدىغان يەردە، ھەربىي - دالا سودىنىڭ ھۆكمى بويىچە خاڭنىڭ تۆمۈر يول ئىشچىلىرىدىن بولغان بولشېۋىكلەر ئېتىلدى. ئۇلارنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا باغلاپ، ئىككى - ئىككىدىن ئېپكىلىپ، يارىنىڭ يېشىغا تۇرغۇزدى-دە، ناگان بىلەن مىلتىقنى يېقىن تاقاپ تۇرۇپ ئاتتى. ئىزغىرىن شامال ئوق ئاۋازلىرىنى، خۇددى تاماكا تۈتۈسىنى ئۆچۈرگەندەك ئۆچۈرۈپ تۇردى...

ئاتامان ساربىنىڭ ئىشىگى ئالدىدا بولسا، ئېزغىرىن سوغاقتا، ئاتامان پولكىنىڭ ئىمتىيازلىق گۇۋاردىيىسى كازاكلىرىدىن تەركىپ تاپقان ھۆرمەت قاراۋۇلى قىشىنىڭ شامىلىغا پۈچۈلىنىپ، ئۆلۈكتەك قېتىپ تۇرۇشاتتى. كازاكلار يىڭ بالىكاچلانغان قىلىچلىرىنىڭ سېپىسى تۈتقان قوللىرى قاريىپ، ئۈيۈشۈپ قالغان، سوغاقتىن كۆزلىرى ياشاڭغىرغان. ئايالقىلىرى ئۈششۈپ كەتكەن ئىدى... سارايىنىڭ ئىچىدىن ناڭئاتقۇچە مەس ئادەملەرنىڭ شاۋقۇن - سۈرەنى، ئورىكىستىرنىڭ مىستىن جىغىلدىغان تاۋۇشى ۋە ھەربى ناخشىچىلار خورىدىكى زىل تاۋۇشلارنىڭ يىغلاڭغۇ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى...

× ×

بىر ھەپتىدىن كېيىن ئەڭ دەھشەتلىك ۋەقە باشلاندى. قۇرونت ۋەيران بولدى. كالاچوف نەرەپتىكى پېترومىلىخوف خىزمەت قىلغان 28 - پولك ئۆزى ئىگىلەپ تۇرغان ئوچاستىكىسىنى بىرىنچى بولۇپ قۇپ - قۇرۇق قالدۇرۇپ تاشلاپ كەتتى.

كازاكلار، 15 - ئىنزا دىۋىزىيىسىنىڭ قوماندانلىغى بىلەن يوشۇرۇن مۇزاكىرە ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن قۇرونتنى تاشلاپ چىقىش، ئۇندىن كېيىن قىزىل ئەسكەرلەرنى يۇقۇرقى دون ئوكرۇگىنىڭ تېرىتورىيىسى ئارقىلىق نوسقۇنسىز ئۆتكۈزۈۋېتىشكە قارار قىلىشتى. نەزەر دائىرىسى تار، كالىتەيەم كازاك ياكوف فومىن ئىسيان كۆتەرگەن پولكنىڭ باشلىغى بولدى، ئەمما ئەسلىدە ۋىۋىسكا فومىن نامىغا ئېسىلغان بولسىمۇ، فومىننىڭ ئارقىسىدا بولشېۋىستىك روھتىكى بىر توپ كازاكلار ئىش باشقۇرۇپ، فومىنغا يېتەكچىلىك قىلاتتى.

قاينام - تاشقىنلىق چوڭ يىغىن ئېچىلىپ، بۇنىڭدا ئوفىتسېرلەر ئارقىدىن ئوق ئېتىلىشتىن بىرئاز قورقۇپ، جەڭ قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈگىنى دەككە - دۈككە ئىچىدە دەللىلىگەن بولدى، ئەمما كازاكلار بولسا، بىر ئىھىزدىن قاتتىق ئورۇپ ئۇرۇشنىڭ كېرىكى يوق، بولشېۋىكلەر بىلەن سۆلە تۈزۈش لازىم، دىگەنگە ئوخشاش كىشىنى بىزار قىلىدىغان سۆزلەرنى كەلسە - كەلمەس ۋاقىرىشىۋەردى. ئاخىرى يىغىندىن كېيىن پولك قوزغىلىپ يولغا چىقتى. دەسلەپكى مەنزىلدىن كېيىن كېچىسى سولونكى يېزىسىنىڭ قېشىغا كەلگەندە، پولك كوماندىرى، قوشۇن ستارشىناسى فىلىپپوف، كۆپچىلىك نوفىتسېرلەر بىلەن بىللە پولكتىن ئايرىلىپ قېلىپ، تاغ ئاتقان چاغدا گىراي مول-

يېرنىڭ چېكىنىۋاتقان ۋە جەڭلەردە يېتچىت قىلىنغان بىر نەچچە دانسىغا قوشۇلدى.

28 - پولكنىڭ ئارقىسىدىنلا 36 - پولك ئۆز پوزىتسىيىسىنى تاشلاپ چىقتى، بۇ پولك پۈتۈن تەركىۋى بىلەن، بارلىق ئوفىتسېرلىرى بىلەن بىللە كازانىسكايا غا كەلدى. كازاكلارنىڭ ئالدىدا قوللارچە خوشامەت قىلغان، پاكار بويلۇق، ئوغرى كۆز كوماندىر بىر توپ ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا بېكەت كومېندانتى ياتىدىغان ئۆيگە يېتىپ كەلدى - دە، قامچىسىنى ئوينىتىپ، جەڭگىۋار قىياپەتتە ئۆيگە كىردى.

— كومېندانت كىم؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— مەن كومېندانتنىڭ يارەمچىسى، — دەپ جاۋاپ بەردى ستېپان ئاستاخوف ئۆز ئابرويى بىلەن ئورنىدىن سەل فوزغىلىپ قويۇپ، — ئىشكىنى يېپىڭ، جانابى ئوفىتسېر.

— مەن 36 - پولكنىڭ كوماندىرى، قوشۇن ستاتىستىكىسى نائۇموف بولىمەن. ھەي، مەن شۇنى ئېيتىش شەرىپىگە ئېگىمەنكى، ... مەن ئۆز پولكىمنى كېيىم - كېچەك ۋە ئايال كىيىم بىلەن كىيىندۈرمەكچىمەن. مېنىڭ كىشىلىرىم يالىڭاچ، يالىڭاياق قالدى. سىز سۆزۈمنى ئاڭلاۋاتامسىز؟

— كومېندانت يوق، ئۇ كىشى بولمىسا، مەن ئىسكىلاتتىن بىر جۈپمۇ پىما ئېپچىقىپ بېرەلمەيمەن.

— نېمە؟

— گەپ شۇ.

— سەن!... سەن كىم بىلەن تاكاللىشىۋاتسەن؟ قا - اما - ق - قا ئالمەن سېنى، جىن ئۇر - سۇ - ن! يىگىتلەر، ئۇنى پودۋالىغا ئېلىپ بېرىڭلار! ئىسكىلاتنىڭ ئاچقۇچى نەدە، ئارقا سەپنىڭ

چاشقىنى؟ ... نىمە دىدىڭ؟ ــ نائۇموف قامچىسى بىلەن شىرە-
نى تاك قىلىپ ئۇردى ـ دە، قەھرى ـ غەزەپتىن تاتىرىپ، پاخ-
پايغان مانجۇچە پاپاخىنى گەجگىسىگە سۇرۇپ قويدى، ــ قېنى
ئاچقۇچىنى بەر، غىرىڭ ـ پىرىڭ قىلما!

يېرىم سائەتتىن كېيىن ئىسكىلاتنىڭ ئىشىگىدىن قىزغۇچ-
سېرىق چاڭ ـ توزاڭ توزۇپ، قارىنىڭ ئۇستىگە، توپلىنىۋالغان
كازاكلارنىڭ قوللىرىغا باغلام ـ باغلام چىگىلگەن كالتەجۇۋىلار،
دەستە ـ دەستە پىما، ئۆتۈكلەر ئىرغىتىلىشقا باشلىدى. قاپ ـ
قاپ قەنت ـ شېكەرلەر قولدىن ـ قولغا ئۆتتى. ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلار
ۋە كۆڭۈللۈك سۆزلەر ئۇزاققىچە مەيدانىنى جاڭلاندۇردى...

دەل مۇشۇپەيتتە 28 ـ پولك ئۇزۇنىڭ يېڭى كوماندىرى،
ۋاخمىستر فومىن بىلەن ۋېشېنسكايا‌غا قاراپ يولغا چىقتى.
ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىز بويلاپ، 30 چاقىرىم يەردە ئىنزادىۋىزى-
يىسىنىڭ قىسىملىرى كېلىۋاتاتتى. قىزىللارنىڭ چارلىغۇچىلىرى
شۇ كۈنى دۇبروفكا يېزىسىغا يېتىپ بارغان ئىدى.

شىمالىي فۇرونتنىڭ قوماندانى گېنېرال مايور ئىۋانوف
بۇنىڭدىن تۆت‌كۈن ئىلگىرى شتاپ باشلىغى گېنېرال زامبرز-
تىسكى بىلەن بىللە كارگىنسكايا كەنتىگە ئالدىراشلىق بىلەن
چېكىنگەن‌ئىدى. بۇلارنىڭ ئاپتوموبىلى قاردا يۇرەلمەي بىر جاي-
دا چاقى‌پىقراۋەردى، زامبرژىتسكىنىڭ‌خوتۇنى زەردە گۆش بو-
لۇپ، لېۋىنى چىشلەپ قان قىلاتتى، بالىلىرى يىغلايتتى...

ۋېشېنسكايا كەنتى بىرنەچچە كۈن ھۆكۈمەتسىز قالدى.
مىش ـ مىشلەرگە قارىغاندا، 28 ـ پولكقا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن
كارگىنسكايادا كۈچ توپلىنىپتۇمىش. ئەمما 22 ـ دېكابىردا
ئىۋانوفنىڭ ئادىيوتانتى كارگىنسكايادىن ۋېشېنس-
كايا‌غا كېلىپ، قوماندان تۇرغان ئۆيدە ئۆزى ئۈنتۈپ قالدۇرۇپ

كەتكەن نەرسىلىرىنى: يېڭى كاكارىدا قادالغان يازلىق فۇراژكىسىنى، باش چوتكىسىنى، ئىچ كىيىملىرىڭە باشقا ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلىرىنى يىغىپ ئېلىپ كەتتى...

8 - قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى شىمالىي فۇرۇنتتا 100 چاقىرىملىق كاتتا ئېقىن ھاسىل قىلىپ، دەريادەك شارىلداپ ئېقىشقا باشلىدى. گېنېرال ساۋاتىيېۋ جەڭسىز دونغا چېكىنىپ كەلدى. گېنېرال فىتسخالدروفنىڭ پولكلىرى ئالدىراشلىق بىلەن تالى ۋە بوگۇچار تەرەپكە چېكىندى، شىمالدا بىز ھەپتىگىچە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. زەمبىرەكنىڭ گۈلدۈرلىشى ئاڭلانمىدى، پىلىموتلار ئۇنچىقماي قويدى. شىمالىي فۇرونتتا ئۇرۇش قىلغان تۆۋەنكى دون كازاكلىرى يۇقۇرقى دون پولكلىرىنىڭ خائىنلىغىدىن رەنجىپ، ئۇرۇش قىلمايلا، چېكىنگىلى تۇردى. قىزىللار ئالدىدىكى يېزىلارغا چارلىغۇچىلار ئەۋەتىپ، ئەتراپنى پۈختا تەكشۈرۈپ، ئېھتىيات بىلەن ئالدىرىماي ئالغا ئىلگىرىلەيتتى.

دون ھۆكۈمىتىنىڭ شىمالىي فۇرونتتىكى ئەڭ چوڭ مەلۇم بېيتى شاتلىققا ئايلاندى. 26 - دېكابىردا نوۋوچېركاسسكىغا ئىتتىپاقداشلارنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىگى كەلدى: بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرىتانىيىنىڭ كاۋازدىكى ھەربىي ئۆمىگىنىڭ قوماندانى گېنېرال پۇل، شتاپ باشلىغى پولكوۋنىك كىسىس ۋە فرانسىيە ۋەكىللىرى — گېنېرال فرانشىد - ئېسپېزە ۋە كاپىتان فۇكە بار ئىدى.

كىراسنوف ئىتتىپاقداشلارنى فۇرونتقا ئېلىپ باردى. چېر ئىستانىسسىنىڭ ۋوگزال سەھنىسىدە دېكابىر ئېيىنىڭ سوغاق بىر ئەتىگىنى ھۆرمەت قاراۋۇلى سەپ تۈزۈپ تۇردى. شاپ بۇرۇت، ھاراقكەش چېراي گېنېرال مامونتوف، ئادەتتە شاللاق ئادەمبولىسىمۇ، بۇ قېتىم خېلى چاققان بولۇپ، يېڭى قىرىلغان ئىككى

مەڭزى كۆكۈش پاقىراپ تۇراتتى، بۇ ئادەم ئۇنىتسىرلەرنىڭ‌ھەمدە رالىغدا ۋوگزال سەھنىسىدە مېڭىپ يۈرەتتى. بۇلار پويىزنىڭ كېلىشىنى كۈتمەكتە. ۋوگزالنىڭ قېشىدا ھەربىي ئورکېستىرنىڭ مىزگانچىلىرى بىر ئورۇندا تىپىرچىلاپ، كۆكرىپ كەتكەن بارماقلىرىنى ئاغزىغا تۇتۇپ ھورداياتتى. ھۆرمەت قاراۋۇلىدا تۇرۇۋەنكى دون كەنتلىرىنىڭ رەڭگى - روھى ھەر خىل بولغان ۋەھەر خىل ياشتىكى كازاكلىرى سۈرەتتەك چىرايلىق قېتىپ تۇرۇشاتتى. ساقلى نۇرانە ئاقارغان بوۋايلارنىڭ قاتاردا بۇرۇتى خەت تارتمىغان ئۆسمۈرلەر كۆكۈلاچاچ فۇرونتچىلار بىلەن ئارىلاش - قۇرلاش تۇرۇشقان. بوۋايلارنىڭ شىنىللىرىنىڭ مەيدىسىدە لوۋچا ۋە پىلىۋنا شەھەرلىرى ئۇچۇن ئالغان ئالتۇن ۋەكۈمۈش كىرىستلار ۋە مېدالىلار پاقىراپ تۇراتتى. ياشراق كازاكلارنىڭ كۆكسىدە بولسا گىيۇك - تېپە، لىدىنىانتۇن بوسۇغىدا قەيسەرلىك بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتكەنلىگى ئۇچۇن ئالغان ئوردېنلار ۋە گېرمان ئۇرۇشى ۋاقتىدا — پېرېمىشىل، ۋارشاۋا، لۇۋوف ئۇچۇن تارتۇقلانغان كىرىست ئوردېنلار زىچچىدە تولۇپ كەتكەن ئىدى. ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ مەيدىسىدە ھېچنەرسە پاقىرىمسىمۇ، ئۇلار تارىدەك سوزۇلۇپ،تۇپ - تۇز تۇرۇشاتتى ۋە بارلىق ئىشتا چوڭلارغا تەقلىت قىلىشقا تىرىشاتتى.

سۈتتەك ئاپپاق ھورغا پۈركەنگەن پويىزمۇ گۈرۈلدەپ كېلىپ قالدى. خاس ۋاگونىنىڭ ئىشىكلىرى تېخى ئېچىلماي تۇرۇپلا، ئورکېستىر دىرىژورى قوللىرىنى شىددەت بىلەن سىلكىپ، غۇلاچ يېيىش بىلەن تەڭ، ئورکېستىر ئەنگلىيەنىڭ دۆلەت گىمنىنى چېلىپ ياڭرىتىۋەتتى. مامونتوف قىلىچىنى تىك تۇتۇپ، ۋاگونغا قاراپ ئالدىراش يۈرۈپ كەتتى. كىراسنوف ئوچۇق چىراي ساھىپخان سۈپىتىدە مېھمانلارنى سەپ تۈزەپ

قىتىپ تۇرغان كازاكلارنىڭ قىشى سىلەن ۋوگزالغا ياشلاپ ماڭدى.

— كازاك خەلقى ۋەتەننى ياۋايى قىزىل گۋۋاردىيە بانـ دىتلىرىدىن قوغداش ئۈچۈن پۈتۈنلەي ئاياققا تۇردى. سىزلەر ئۇچ ئەۋلاتنىڭ ۋەكىللىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپسىزلەر. بۇلار — بالـ قاندا، ياپونىيىدە، ئاۋستىرو - ۋېنگرىيىدە ۋە پرۇسسىيىدە جەڭگە قاتناشقان كىشىلەر، ئەمدىلىكتە ۋەتەننىڭ ئازاتلىغى ئۈـ چۈن جەڭ قىلماقتا، — دىدى ئۇ فرانسۇز تىلىدا ئەلا سۆزلەپ، خۇش تەبەسسۇم قىلىپ، شاھلارغا خاس بېشىنى لىڭشىتىپ، سەپـ تىكى — كۆزلىرى چاننىدىن چىقىپ، دېمىنى چىقارماستىن قېـ تىپ تۇرغان بوۋايلارنى ئىما بىلەن كۆرسىتىپ.

يۇقۇرىنىڭ ئۈيرۈغى بويىچە، مامونتوف ھۆرمەت قاراۋۇلـ نى تاللاشتا ئەمگىگى سىكار كەتمىگەن ئىكەن. مال ياخشى كۆر ـ سىتىلگەن بولدى.

ئىتتىپاقداشلار فۇرونتنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، قانائەتلىنىش بىلەن نوۋوچېركاسسكىغا قايتىپ كەلدى.

— مەن سىزلەرنىڭ ئەسكەرلىرىڭىزنىڭ ھەشەمەتلىك كۆـ رۈنۈشى، يۈكسەك ئىنتىزامچانلىغى ۋە جەڭگىۋارلىق روھىدىن ئىنـ تايىن مەمنۇنمەن، — دىدى گېنېرال پۇل كېتىش ئالدىداكىراس ـ نوفقا، — مەن سولونكىدىن سىزلەر ئۈچۈن بۇ يەرگە سىزنىڭ سولداتلارنىڭ دەسلەپكى ئەترىدىنى ئەۋەتىش ئۈچۈن دەرھال بۇيرۇق چۈشۈرىمەن، مەن سىزدىن، گېنېرال 3000 جۇۋاۋە ئىسىق ئۆتۈكلەرنى تەييارلاپ قويۇشىڭىزنى سورايمەن. شۇنىڭغا ئىشىنـ مەنكى، بىزنىڭ ياردىمىمىز بىلەن سىزلەر بولشېۋىزىمنى ئۈزۈل ـ كېسىل يوقىتىشقا قادىرسىزلەر.

... ئاشلانغان كالتە جۇۋلار ئالدىراش تىكلىپ، پىملار

تەيارلاپ قويۇلدى. ئەمما نەمىشقىدۇ نوۋوروسىيسكىغا ئىتتىپاق داشلارنىڭ دېسانتى كەلمەي قويدى. لوندونغا كەتكەن پۇلنىڭ ئورنىغا تەكەببۇر، توڭ چىراي بىرىگگىس كەلدى. ئۇ لوندوندىن يېڭى يوليورۇقلار ئېلىپ كېلىپ، قوپال، گېنېرالىق، ھاكاۋۇرلۇق بىلەن مۇنداق ئۇقتۇرۇش قىلدى:

— ئۇلۇغ مەرتىۋىلىك كورول ھۆكۈمىتىمىز دوندىكى پىدائىلار ئارمىيىسىگە زور ماددى ياردەملەرنى كۆرسىتىدۇ، ئەمما بىرمۇ سولدات بەرمەيدۇ.

بۇ ئۇقتۇرۇشقا ھېچقانداق ئىزاھ بېرىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمىدى...

12

جاھانگىرلىك ئۇرۇشى كۈنلىرىدىلا ئوفىتسېرلەر بىلەن كازاكلارنىڭ ئارىسىنى كۆزگە كۆرۈنمەس چوڭقۇر چۆنەك بولۇپ ئايرىپ تۇرغان ئۆچمەنلىك 1918 - يىلىنىڭ كۈز پەسلىگە كەلگەندە، مىسلى كۆرۈلمىگەن چەككە يەتتى. 1917 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، كازاك قىسىملىرى ئاستا - ئاستا دونغا كېلىپ يىغىلغانىدا، ئوفىتسېرلەرنى ئۆلتۈرۈش ۋە تۈتۈپ بېرىش ۋەقەلىرى ئاز كۆرۈلەتتى، ئەمما بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن مۇنداق ۋەقەلەر دىيەرلىك ئادەتتىكى ئىشقا ئايلىنىپ قالدى. ئوفىتسېرلەرنى ھۇجۇم ۋاقتىدا، قىزىل ئەسكەر كوماندىرلارنىڭ ئۇلگىسى بويىچە، سەپنىڭ ئالدىدا ماڭغۇزۇپ، ئۇنى - تېۋىشسىز، ئاستا دۈمبىسىدىن ئېتىپ تاشلايدىغان بولۇشتى. پەقەت گۈندوروفنىڭ گېئورگى ئوردېنلىق

پولكنغا ئوخشاش قىسىملار دىلا ئىتتىياقلىق مۇستەھكەم ئىدى، بىراق دون ئارمىيىسىدە مۇنداق قىسىملار ئاز ئىدى.

ۋۇۋ، زېھنىي ئۆتكۈر، ئۆز پىكرىدە قاتتىق تۇرىدىغان پېتى رومىلىخوف كازاكلار ىلەن تاكاللىشىش ئۈچۈمگە ئىلىپ بارىدىغانلىغىنى خېلى بۇرۇندىنلا چۈشەنگەچكە، ئۇ دەسلەپكى كۈنلەردىن تارتىپلا ئوفىتسېر بىلەن قاتاردىكىجەڭچىنى ئايرىپ تۇرغان چەك - چېگرىنى يوقىتىشقا جانكۆيەرلىك ىلەن تىرىشىپ كەلدى. ئۇمۇباشقا كازاكلارغا ئوخشاش ئەپلىك پۇرسەتتە ئۇرۇشنىڭ ھېچقانداق لازىمى يوقلۇغىنى سۆزلەيتتى: يەنە كېلىپ بۇسۆزنى رىياكارلىق ىلەن قاتتىق قىينىلىپ ئېيتاتتى، ئەمما ئۇنىڭ رىياكارلىغىنى ھېچكىم بايقىمايتتى؛ ئۆزىگە بولشېۋىكلەر ھېسداشلىق قىلغۇچى تۇسىنى بېرىپ يۈردى ۋە پولك ۋوسىنىڭ ئورنىنى كۆتىرىشكە باشلىغانلىغىنى كۆرگەندىن تارتىپ، بۇنىڭ ئالدىدا ھەددىدىن تاشقىرى خوشامەتكۇيلۇق قىلىشقا باشلىدى. پېترو باشقىلارغا ئوخشاش، بۇلاڭچىلىق قىلىشقا، باشلىقلارنى تىللاشقا، ئەسىرلەرنى ئازاشقا قارشى تۇرمايتتى، ئەمما ئەينى زاماندا ئۇنىڭ يۈرىگىدىكى ئۆچمەنلىك خۇددى تۇتقاقلىق كېسەلدەك ئەزايسى تىرىتەتتى، ئۇنىڭ ئادەمنى كالتەكلەشكە، ئۆلتۈرۈشكە خۇمارلىنىپ تۇرغان قولىنى قۇتراتتىپ تۇراتتى... خورمەتتە ئۇ كۆكۈلچەك، ئاددى ئىدى، خورۇنجى دەرىجىلىك ئوفىتسېر ئەمەس، بەلكى موم ئىدى! شۇڭلاشقا پېترو ھارامزەدىلىك بىلەن كازاكلارنىڭ ئىشەنچىگە ئىگە بولۇۋېلىپ، ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا قىيا پېتىنى ئۆزگەرتىشنى بىلەتتى.

سولونكا يېزىسىنىڭ ھېشدا ناھۇموف ئوفىتسېرلەرنى ئەگەشتۇرۇپ ئېلىپ كەتكەندە، پېترو قېپقالدى. ئۇ يۈۋاش،

مۇلايىم، ھەمىشەم سايىغا كىرىۋېلىپ پانالىنىدىغان، ھەممە ئىشتا مۆتىدىل كىشى بولۇۋېلىپ، پولك بىلەن بىللە ۋېشىنىسكايا ئاغا كەلدى. ئەمما ۋېشىنىسكايا ئىككى كۈن تۇرغاندىن كېيىن، چىداپ تۇرالمىدى - دە، شتاپقىمۇ بارماي، فومىنغىمۇ يولۇقماي، ئۆيىگە قېچىپ كەلدى.

شۇكۇنى ۋېشىنىسكايا، كونا چېركاۋنىك قېشىدىكى ھەربى مەشق مەيدانىدا ئەتىگەندىن باشلاپ ئاممىۋى يىغىن بولدى. پولك ئىسزا دىۋىزىيىسى ۋەكىللىرىنىڭ كېلىشىنى كۈتەتتى. مەيدانىدا شىنىبل، كالتە جۇۋا، شىنىلدىن تىكىلگەن كەمزۇل ۋە پاختىلىق چەكمەن كىيگەن كازاكلار توپ - توپ بولۇپ يۈرۈشەتتى. بۇ ئالا - چىپار كىيىنگەن زور توپنىڭ قاتارىدىكى ھەربى قىسىم ئىسكەنلىگىگە، 28 - كازاك پولكى ئىسكەنلىگىگە ھېچكىم ئىشەنمەيتتى. پېترو مەيۈس ھالدا بىر توپتىن، ئىككىنچى بىر توپقا ئۆتۈپ كازاكلارنى باشتىن - ئاياق باشقا بىر كۆز بىلەن قاراپ چىقتى. بۈرۈن، فۇرونتتا ئۇلارنىڭ كىيىمىگە ئانچىلىك سەپسېلىپ قارىمايتتى ھەمدە پولكنى مۇنداق بىر پۈتۈن زىچ ھالەتتە كۆرمىگەن ئىدى. ھازىرپېترو ئۆسۈپ كەتكەن ئاق سىرىق بۇرۇتىنى ئۆچمەنلىك بىلەن چىشلەپ، قىزىل باسقان يۈزلەرگە، خىلمۇ خىل پاپاخ، قۇلاقچا، كۇبانكا، فۇراژكا كىيگەن باشلارغا كۆز تىكىپ قارىدى. كۆزىنى پەسكە چۈشۈرۈپ، يەنە شۇنداقلا تۇرلۇك - تۇمەن ئاياق كىيىملىرىنى: يەنچىلگەن پىيىملارنى، ئۆتۈكلەرنى، قىزىل ئارمىيە قىسىملىرىدىن سالدەرۈۋۈالغان بەتىنكىلەرنىڭ ئۈستىگە ئورالغان لاتىلارنى كۆردى.

— قەلەندەر دىۋانىلەر! لەنىتى مۇڭكىلەر! سۈپىتى ئاينە-

غان رەزىللەر! — دىدى پېترو ئىچىدە، دەرمانسىز ھەزەپ بىلەن پىچىرلاپ.

تاختاي تاملارغا چاپلانغان فومىن بۇيرۇقلىرى ئاقىرىپ تۇراتتى، كوچىلاردا ئاھالە كۆرۈنمەيتتى. كەنت پۈرسەت كۈتۈپ تۇرغاندەك يوشۇرۇنۇۋالغان ئىدى. تار كوچىلارنىڭ ئوچۇقچىلىق تەرىپىدىن دون دەريا سىنىڭ قارقاپلىغان ئاپپاق تۆشى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. دونىنىڭ نېرىقى يېقىدىكى ئورمان سىيا بىلەن سىزىلغان رەسىمدەك قارىيىپ تۇراتتى. تاشتىن قوپۇرۇلغان كونا چېركاۋنىڭ سۇر ئىگىز تاملىرى يېنىدا يېزىدىن ئەرلىرىنى ئىزلەپ كەلگەن خوتۇنلار ھوي پادىسىدەك توپلىشىۋالغان ئىدى.

ھەيدىسىدە چوڭ بىر يانچۇغى بار قۇندۇز ياقىلىق كالتا جۇۋا كىيگەن پېترو، بېشىدىكى ئۇفتىسىرلىك لەنتى كاراكول پاپاخ بىلەن يېقىنىدىلا گىدىيىپ يۈرەتتى، ھازىر ئۇ ئۆزىگە ئادەمەلەرنىڭ كۆز قىرىدا سوغاق نەزەر بىلەن قارىشىۋاتقانلىغىنى مىنۇتسېرى ھېس قىلاتتى. بۇ يامان كۆزلەر جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى، بۇنىڭسىزمۇ ئۇ تەشۋىش - سارىسىمىلىك ھالەتتە ئىدى. مۇنۇ ئىش پېترونىڭ غۇۋا ئېسىدە قالدى: مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا دۇم كۆمتۇرۇلگەن بوچكىنىڭ ئۈستىگە پاكىنەك بىر قىزىل ئەسكەر چىقتى — ئۈستىگە ئېسىل موۋۇت شىنېل، بېشىغا بۇغۇچى يېشىۋېتىلگەن يېڭى ئەلتېرە قۇلاقچا كىيگەن ئىدى. تىۋىت پەلەي كىيگەن قولى بىلەن ئۇ بوينىدىكى ئۈي توشقىنى يۇڭدىن توقۇلغان، كۈل رەڭ چۇچىلىق كازاكچە شارپىنى ئۆزەپ قويۇپ، ئەتراپىغا بىر قاراپ چىقتى.

— كازاك يولداشلار! — دىگەن سوغاق تەككەن پەس

ئاۋاز پېترونىڭ قۇلغىنىڭ تۈۋىدىن ۋىڭىلداپ تۆۋتتى.

پېترو ئەتراپىغا كۆز سېلىپ، كازاكلارنىڭ ئادەتته تۇرمۇشى تا ئىشلىتىلمەيدىغان سۆزلەردىن ھەيران بولۇشۇۋاتقانلىغىنى، بىر-بىرىگە قارىشىۋاتقانلىغىنى، ھاياجان بىلەن بىر-بىرىگە كۆز قىسىشىۋاتقانلىغىنى كۆردى. ئۇنىڭ ئەسكەر سوۋېت ھاكىمىيىتى توغرىلىق، ئۇنىڭ ئارمىيە توغرىلىق ۋە كازاكلار بىلەن تۆز ئارا مۇناسىۋەت توغرىلىق ئۇزاق سۆزلىدى. پېترونىڭ بولۇپمۇ ئېسىدە قالغىنى شۇ بولدىكى، ناتىقنىڭ سۆزىنى كىشىلەر ھەممە ۋاقىت ۋاقىراپ بۆلۈپ تۇردى:

— يولداش، كوممۇنىسە دېگەن نېمە؟

— بىزنى ئۇنىڭغا مەجبۇرى قاتناشتۇرامدۇ؟

— كوممۇنىست پارتىيىسى دېگەن نېمە قىلىدۇ؟

ناتىق ھوللىنى كۆكسىگە قويۇپ، تۆت ئەتراپىغا بۇرۇلۇپ، سەۋرىچانلىق بىلەن چۈشەندۈردى:

— يولداش! كوممۇنىست پارتىيىسىدېگەن — بۇ ئىختىيارىي بىر ئىش. ئىشچىلار بىلەن دېخانلارنى. كاپىتالىستلار بىلەن پومىششىكلارنىڭ زۇلمىدىن ئازات قىلىش بولىدىكى ئۇلۇغ ئىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنى خالايدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىختىيارى بىلەن پارتىيىگە كىرىدۇ.

بىر مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ئىككىنچى بىر بۇلۇڭدىن ۋاقىراش ئاڭلاندى:

— كوممۇنىستلار بىلەن كومىسسارلار توغرىلىق چۈشەنچە بېرىشىڭىزنى سورايمىز!

بۇ سوئالغا بىرىلگەن جاۋاپتىن كېيىن، بىر نەچچە مىنۇت

ئۇنۇتە - ئۇنتىمەستىن، يەنە سىرسى قەھرىلىك يوغان ئاۋار بىلەن گۇگىرىدى:

— كوممۇنىسە نوغرىلىق سۆزۈڭ چوشىنىكسىز. ئوبدانراق چۈشەندۈرۈشۈڭنى نۆۋەتچىلىك بىلەن ئۇتۇنۇپ سورايمىز. سىز — ساۋاتسىز فارا ئادەملەرمىز. سىەن سىزگە ئاددىي سۆزلەر بىلەن ئېيتىپ بەر.

ئۇنىڭدىن كېيىن فومىن كىشىنى زېرىكتۈرۈپ ئۇزاق سۆزلەپ، ھە دىسە «ئىۋاكۇئىروۋاتسە* — سۆزىنى «ئىكىۇئىروۋاتسىيە» دەپ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىپ. بۇ سىر سۆزنى كەلمەس كۆز - كۆز قىلىۋەردى. فومىنىڭ فېشىدا ئىستودېنتفۇراژكىسىنى كىيگەن. ئۇستىدە ئالپىتە پەلتۇسى بار سىر ياش يىگىت پەرۋاسىدەك ئايلىنىپ يۈرەتتى. شۇ تاپتا پېترو فومىنىڭ ياعلاشمايدىغان سۆزىنى ئاڭلاۋېتىپ، 1917 - يىل فېۋرال ئېيىدا، فېشىغا داريە كەلگەن كۈنى، پېتروگرادقا بارىدىغان تۆمۈرىيولنىڭ سىر ئىستانسىسىدا ئاشۇ فومىنىنى 1 - قېتىم كۆرگەنلىگىنى ئېسىگە چۈشۈردى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇستىدىكى شىنىلىنىڭ مەزىسىگە رەڭگى ئۆڭگەن «52» نومۇرلۇق ئورەدىنكىلىك پاگونى تاقىغان بۇ ئاتامانچى قاچقۇننىڭ كەڭ ئورىچەك كۆزلىرى جىددى، ھۆل پىلىلداپ تۇرغانلىغى ۋە ئېينەكتەك قەدەم تاشلاپ ماڭغانلىغى گەۋدىلەندى. پېترونىڭ قۇلىغىغا: «تاقىتىم يوق، قېرىندىشىم!» — دىگەن چۈشىنىكسىز سۆز ئاڭلاندى. «قاچقۇن، خىزمىتىڭگە ئوخشاش سىر ئەخمەق، مانا ئەمدى پولكنىڭ كوماندىرى. مەن بولسام تىترەپ تۇرىمەن»، دەپ ئويلىدى پېترو، كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ.

*«ئىۋاكۇئىروۋاتسە» — مەملىكەت ئىچىگە كۆچۈش دىگەن مەنىدە — ت.

فومىندىن كېيىن ئىككى مۇرىسىدىن كىرىست شەكلىدە پىلىموت لېنتىسى ياغلۇۋالغان سىر كازاك سۆزگە چىقتى.

— بۇرادەرلەر! مەن ئۆزۈم پودتېلكوفنىك ئەترىدىدە بولغانمەن، ئەمدى يەنە، بەلكىم خۇدا بىسمې قىلسا، ئۆز ئادەملىرىمىز بىلەن بىللە كاداېتلارغا قارشى بىرىشقا تىوغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ! — دىدى ئۇ حىرىلداپ سۆزلەپ.

پېترو ئۆزى چۇشكەن ئۆيگە تېز يۇرۇپ كەتتى. ئېتىنى ئىگەرلەۋېتىپ، كازاكلارنىڭ كەنتتىن يولغا چىقىش ۋاقتىنى، كونا ئادەت بويىچە، ھەربىي سەپتىكىلەرنىڭ ئۆيگە قايتىپ كەلگەنلىكىنى سېزىلارغا بىلدۇرۇش ئۈچۈن ئاتقان مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلىدى.

13

تىمتاسچىلىق بىلەن كىشىنى قورقۇتىدىغان قىسقا كۈنلەر، كەچ كۈزىنىڭ ماتىلاڭچىلىق كۈنلىرىدەكئۈزۈن بولۇپ كۆرۈنەتتى. يېزىلار ئېچىلمىغان بور دالىدەك ئۇگدەپ ياتاتتى. پۈتۈن دون بويلىرى گويا قىرغىنغا ئۇچراپ، دەشت - ياياۋانغا ئايلىنىپ كەتكەندەك، كەنتنىڭ پۈتۈن ئايماقلىرىغا ۋابا تەككەندەك ئىدى. يەنە شۇنداق تۇيۇلاتتىكى، دون بويلىرىنى گويا قوردۇق بۇلۇت ئۆزىنىڭ قارا قانتى بىلەن قاپلاپ، تىنىمسىز ھالدا دەھشەت بىلەن ئالەمگە يېيىلىۋاتقاندەك ۋە مانا ھازىرلا كۆپ ئۆتمەي تېرەكلەرنى قۇيۇن بىلەن يەرگە يىقىتىدىغاندەك. گۈلدۇرماما بىنىڭ قورۇق، قارا سىلىنغان گۈلدۇرلىشى بىلەن چاقماق چېقىلدۇرۇپ، دونىنىڭ

تىرىقى قېتىمدىكى ئاق ئورماننى ۋەيران قىلىپ تاشلايدىغانلىقى، گەج تاغ تىزمىلىرىدىن قۇرام تاشلارنى ياعدۇرىدىغانلىقى، گۈل دۇرمامنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازى بىلەن‌گۈكرەيدىغانلىقى ئىدى..

ئەتىسىگەندىن باشلاپ تاتارىسكى يېزىسىدا يەر يۈزىنى تۇمان پۈركىدى. تاغ سوغاقنى چىللاپ گۈكرەپ تۇراتتى. چۈشكە يېقىن كۈن يۇقىرا تۇمانىدىن قۇتۇلۇپ، يالتىرىغان بولسىمۇ، ئەمما بۇنىڭ بىلەن تازايورۇپ كېتەلمىدى. تۇمان دوس ئەترايى تاغ لىرىنىڭ چوققىلىرىدا توزغۇپ يۈرۈپ، يارلىقىنىڭ ئىچىگە تاغ تىزمىلىرىغا ئۇلاپ چۈشۈپ، بۇ يەردە موح ئۆسكەن گەج تاختىلار ئۈستىگە، قارا باسقان تاغ ئۆركەشلىرىنىڭ يالىڭاچ يەرلىرىگە ئەم توزاڭدەك قونۇپ يوقاپ كېتەتتى.

كەچقۇرۇنلىرى تۇن يالىڭاچ ئورماننىڭ نەيزىلىرى ئارقىسىدىن ئاينىڭ قىپ - قىزىل تاۋلانغان يوغان قالقىنىنى كۆتىرىپ چىقاتتى. ئاي نېچە يۈتقان يېزىلارنىڭ ئۈستىدىن ئۇرۇش ۋە يانغىنىڭ قىپ - قىزىل شولىسىنى چۈشۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ رەھىمسىز ئۆچمەس يورۇغىدىن كىشىلەردە چۈشىنىپ بولمايدىغان ۋەھىمە پەيدا بولاتتى، چارۋىلار بىئارام بولاتتى. ئات ۋە ئۆكۈزلەر ئۈيقۇدىن مەھروم بولۇپ، ناڭ ئانقۇچە قورالاردا كېزىپ يۈرەتتى. ئىتلار ھۇلايتتى ۋە خورازلار يېرىم كېچە بولماي تۇرۇپلا. ھەر خىل ئاۋاز بىلەن قىچقىرىشقا باشلايتتى. سەھەرگە يېقىن تاڭ سوغىغى بىلەن دەرەخسىز ھۆل شاخلىرىنى ئېپىر مۇز قاپلايتتى. شامال سوقۇش بىلەنلا شاختىكى مۇزلار پولات ئۈزەڭگىدەك جىرىڭلايتتى. مەلۇم سىر ئۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئاتلىق ئەسكەرلەر دوننىڭ سول قىرغىغى بىلەن، قاراڭغۇ ئورماننىڭ ئىچى بىلەن، كۆكۈش قاراڭغۇچىلىقتا قورال - ياراقلىرىنى ۋە

ئۆزەڭگىلىرىنى شالدىرلىتىپ كېلىشۈاتقانىدەك ئىدى.

شىمالىي فۇرونتتا بولغان تاتارىسكى يېزىسىنىڭ كازاكلىرى ھەممىسى دېگۈدەك دونغا ئاستا ـ ئاستا سوزۇلۇپ كېلىشۈاتقان قىسىملارنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن تاشلاپ، يېزىغا قايتىپ كەلدى. ھەر كۈنى كېچىكىپ قالغانلاردىن بىرەرسى پەيدا بولاتتى. بەزىبىرلىرى سەپتىكى ئاتلارنىڭ ئىگەر ـ جابدۇقلىرىنى ئۆزاققىچە ھايتا توقۇماسلىق نىيىتى بىلەن بىر يولى ئېلىپ تاشلاش. ھەربىي جابدۇقلارنى پاخال دۆۋىسىنىڭ ئىچىگە ياكى ئامبارنىڭ ئۈستىدىكى شاخ ـ شۇمبىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ قويۇپ، فىزىللارنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇش ئۈچۈن كېلگەن ئىدى، بەزىبىرلىرى بولسا قار كۆمۈپ تاشلىغان يان ئىشىگىنى ئېچىپ، ئىتنى فوراغا ئېلىپ كىرەتتى ـ دە، قۇرۇتۇلغان نان زاپاسلىرىنى تولۇقلىۋېلىپ، ئايالى بىلەن بىر كېچىنى ئۆتكۈزۈپ، ئەتىسى سەھەردىلا چوڭ يولغا چۈشەتتى، دۆڭنىڭ بېشىدا تۇرۇپ، ئاخىرقى قېتىم دوس دەريانىڭ ئاپپاق، جىمجىت كەڭ بوشلۇغىغا، ئېھتىمال، ئەمدى قايتا كۆرەلمەيدىغان، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېرىگە كۆز تىكەتتى.

كىم ئەجەلنىڭ ئالدىدىن چىقىپ قالىدۇ؟ ئىنسانىيەت مېڭۈاتقان يولنىڭ ئاخىرىنى كىم بىلەلەيدۇ؟... ئاتلار يېزىدىن تەسلىكتە چىقاتتى. كازاكلارغىمۇ يۇرەكنىڭ قېتىدىن ئورۇن ئالغان ئۆز يېقىنلىرىغا بولغان مېھرى ـ مۇھەببىتىنى ئۈزۈش قىيىن ئىدى. شۇداق قىلىپ، نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇ بوران ئۈچۈپ تۇرغان يولدا كېلىۋېتىپ، خىيالىدا ئۆزىنى ئۆيلىرىگە قايتىپ كېلىشۈاتقاندەك ھېس قىلاتتى. بۇ يولداتۇرلۇق ـ نۇمەس ئىجىر ئوي ـ پىكىرلەر باشىنى كېچۈرۈلەتتى... ئېھ

شمال، قانغا ئوخشاش شورتاك كۆز يېشىمۇئىگەرنىك قانىتىدىن دومىلاپ مۇزدەك توڭلىغان ئۇزەڭگىگە. ئۇزەڭگىدىن ئاتتاقىلىرىنىك چىشلىرى ئىز قالدۇرغان يولغا چۈشكەنىدۇ، ئەمما بۇ جايدا ۋىدالىشىشنىك سېرىق زەڭگەر گۈلى ئۆسمەيدىغۇ؟

× ×

پېترو ۋېشېنسكايادىن كەلگەن كېچىسى مېلېخوفنىك ئۆيىدە ئائىلە كېڭىشى باشلاندى.

— خوش، نىمە گەپ؟ — دەپ سورىدى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ، پېترو بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرىش بىلەنلا. — ئۇرۇش قىلىپ بولدۇڭمۇ؟ پاگونىسز كېلىپسەنغۇ؟خوپ،كەل - كەل، ئىنىك بىلەن كۆرۈش، ئاناڭنى خوشال قىل، ئەنە ئاياللىرىڭ سېغىنىپ تۇرۇپتۇ... ھارمىغايسەن، تېچ كەلدىڭمۇ، پىتەشا... گىرىگورىي! گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ سۇئالىرىغا ئوخشاش ياتامسەن مەشىنىك ئۈستىدە؟ چۈش پەسكە!

گىرىگورىي ماش رەڭ شالۋارنىڭ جىيەكلىرى ئوشۇغىدىن مەھكەم تارتىپ تۇرغان يالىڭاياق پۇتلىرىنى ساڭگىلىتىپ، مەيدىسىدىكى قاپ - قارا، ئۇگدەك يۇڭلارنى كۆلۈمسىرەپ قاشلاپ تۇرۇپ، پېترونىك ئېگىلىپ قىلىچ تاسمىلىرىنى بوينىدىن ئالغانلىغىنىغا، سوغاقتا ياغاچتەك قېتىپ قالغان بارماقلىرى بىلەن قۇلاقچىسىنىك چىگىكىنى سىپىلاپ يەشكەنلىگىگە قاراپ تۇردى. دادىسىنىك چىقارماستىن، كۆلۈمسىرىگەن پېتى ئېرىنىك كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ، كالتە جۇۋىسىنىك ئىزمىلىرىنى يەشتى - دە، ئۇنىڭ كەمىرىنىك ئوڭ تەرىپىدىكى ناگان قېپى يېنىغا ئېسىلغان كۆكۈش يالتىراپ تۇرغان قول گىرانا تىنى كۆرۈپ، ئېھتىيات بىلەن

لەن ئايلىنىپ ئۆتتى.

دۇناشكا ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا ئاكىسىنىڭ قىرو باسقان بۇرۇتىغا مەڭزىنى سۈۋاشتۇرۇپ، ئاتىنى جايلاشتۇرۇش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. ئىلئىنىشنا پەشتامىسى بىلەن لەۋلىرىنى سۈرتۈپ،«چوڭ ئوغلى»نىسۆيۈشكە تەييارلاندى. ناتالىيە مەشىنىڭ يېنىدا پايپاسلاپ يۈرەتتى. بالىلىرى يوپكىسىنىڭ ئىتىگىگە يېپىشىپ قىستىلىپ يۈرەتتى. ھەممەيلەن پېترودىنگەپ كۆتەتتى، ئەمما پېترو بوسۇغىدىن كىرىپلا خىرىلداپ: «سالامەت تۇردۇڭلىمۇ!» — دىدى — دە، ئۇنچىقماستىن يېشىنىشكە باشلىدى.ئۆتۈگىنى تېرىق پاخىلىدىن قىلىنغان سۈپۈرگە بىلەن ئۇزاققىچەتازىلىدى، ئۇندىن كېيىن پۈكۈلگەن دۈمبىسىنى رۇسلاپ، توساتتىن لەۋلىرىنى ئېچىپ نىشلىق دېرىلدىتىپ، نىمىشقىدۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، كارۋاتقا ئارقىسىچە يۆلىنىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەنكۆتۈلمىگەن ھالدائۇنىڭ سوغاقتا توڭلاپ قارىيىپ كەتكەن ئىككى مەڭزىدىكى ياشنى كۆردى.

—ھوي، ئەسكەر! بۇ نىمە قىلغىنىڭ؟ — دەپ سوردى چال، كۆڭلىدىكى ئەنسىرەشنى ۋە گىلىدىكى تىترەكنى چاخچاق بىلەن يوشۇرۇپ.

— بىز تۇگەشتۇق، دادا!

پېترو ئاغزىنىكالچايتىپ، ئاق سېرىق قاشلىرىنىمىدىرلىتىپ قويدى — دە، كۆزلىرىنى يوشۇرۇپ، تاماكا ئىسى پۇراپ تۇرغان كىر ياغلىغىغا بۇرنىنى قاقتى.

گىرىگورىي ئالدىدىكى ئەركىلەپ تۇرغان مۇشۇكنى ئىتتىرىۋېتىپ، تامىغىنى قىرىپ، مەشتىن سەكرەپ چۈشتى. ئانىسى پېترونىڭ پىتلاپ كەتكەن بېشىنى سۆيۈپ، يىغلاشقا باشلىدى، ئەمما دەرھاللا ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتتى.

— جېنىم بالام! بىچارە ئوغلۇم، قېنى قۇبۇپ بېرەيمۇ؟ مەيەرگە كەل. ئولتۇرمىنا، شورپا سوۋۇپ قالدىغۇ، سوسىغىك ئاچتۇ؟

پېترو شىرەنىڭ يېنىغا ئۆتۈپ، ئىنىسىنىڭ بالىلىرىنى تىزىدا ئويناتىپ ئولتۇرۇپ جانلىنىپ قالدى: ھايا جانلانغان كۆڭلىسى بىسىپ، 28 - پولكنىڭ فۇرونتىدىن كېتىپ قالغانلىغى ئوغرىلىق، كوماندىرلارنىڭ قاچقانلىغى ئوغرىلىق، فرومىن ۋە ۋېشىنىسكايادا بولغان ئاخىرقى چوڭ يىغىن ئوغرىلىق سۆزلەپ بەردى.

— سەن قانداق ئويلايسەن؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي، قىزىنىڭ بېشىدىن تۇمۇرلىرى قارىيىپ تۇرغان قولىنى ئالماستىن.

— مەن نېمىنىمۇ ئويلارمەن. ئەتە بىر كۈننى مۇنۇ دالان ئۆيدە ئۆتكۈزىمەن، كەچ كىرىش بىلەنلا كېتىمەن، ئانا، سىز ماڭا ئوزۇق - تۆلۈك تەييارلاپ قويۇڭ، — دەپ ئانىسىغا قايرىلدى.

— دىمەك، چېكىنىش ئىكەن - دە؟

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ تاماكا خالتىسىغا بارماقلىرىنى پاتۇرۇڭ ئالغاندىن كېيىن، بىر چىمدىم تاماكىسى تۆكۈلگەن پېتى جاۋاپ كۆتۈپ قالدى.

پېترو ئورنىدىن تۇرۇپ، قارا سىيا بىلەن سىزىلغان، تۇتۇق بۇتنىڭ رەسىمىگە چوقۇنغاندىن كېيىن، جىددى ۋە ھەمكىن قاراپ:

— خۇدا ساقلىسۇن، تويدۇم! چېكىنىش دىدىگمۇ؟ ئەمىسە قانداق قىلىمەن؟ بۇ يەردە قېلىپ نىمە قىلىمەن؟ قىزىل قوساقلار كاللامنى تېنىمدىن جۇدا قىلسۇنمۇ؟ بەلكىم سىزلەر قېيقېلىشنى ئويلايدىغانسىزلەر، ئەمما مەن... ياق، كېتىمەن! ئۇلار ئوفىتسېرـ

لەرنى ئايلاپ قويمايدۇ.

— خوش، ئۆينى قانداق قىلمىز؟ تاشلاپ كېتەمدۇق؟

پېترو چالنىڭ سوئالىغا يەلكىسىنى قىسىپلا قويدى. ئەمما دارىيە شۇئانلا ۋاقىراشقا باشلىدى:

— سەنلەر كەتسەڭلار، بىز قېلىشىمىز كېرەكمۇ؟ ياخشى ئىكەنسىلەر، نېمىسىنى ئېيتاي! سىزلەرنىڭ مال - دۇنيالىرىڭلارنى ساقلاش ئۈچۈنمۇ؟... سۇنىڭ سوۋېلىدىن، بەلكىم جېنىمىزدىن ئايرىلارمىز! مال - دۇنيالىرىڭلار كۆيۈپ كۈل بولسۇن! مەن قالمايمەن!

ھەتتا باتالىيەمۇ سۆزگە ئارىلاشتى. ئۇ تېخىمۇ ۋاقىراپ سۆزلەپ، دارىيەنىڭ چاڭدىدىغان مۇقامىرىنى بېسىپ چۈشتى!

— پۈتۈن يېزىدىكىلەر بىرلىك بولەن قوزغىلىپ ماڭسا، بىزمۇ بۇ يەردە قالمايمىز! پىيادە كېتىمىز!

— ۋاي ئەخمەقلەر! ۋاي قانچۇقلار! — دېدى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ ئەسەبىلىك بىلەن توۋلاپ، كۆزلىرىنى ئۇياق - بۇياققا يۈگۈرتۈپ، ئىختىيارسىز قولتۇق تاياقنى ئىزلەپ، — رەزىللەر، جەم ئولتۇرۇڭلار، بەتبەخ مەخلۇقلار! بۇ ئەركىشىنىڭ ئىشىمۇ، بۇلارمۇ تەڭلا ئارىلىشۇاتقىنىنى قارىمامدىغان... خوپ، ھەممىنى تاشلايلى، بېشىمىز قايغان يەرگە كېتەيلى! خوش، چارۋىلارنى نەگە قويىمىز؟ قوينىمىزغا سېلىۋالامدۇق؟ ئۆينىچۇ؟...

— ئايمچاقلار، سىلەر راستىنلا ئەقىلدىن ئادىشىپسىلەر! — دېدى ئىلگىنىشنا زەردە بىلەن چالنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، — مال - دۇنيانىسى سىلەر تاپقان ئەمەسقۇ، شۇڭا ئۇنى تاشلاپ كېتىش سىلەرگە ئاسان، بىز چال بىلەن ئىككىيلەن ئۇنى تاپمىز دەپ، كېچە - كۈندۈز جاپاچەككەن، ئەمدىلىكتە ئو-

پۇل - توپۇل ئۇنى تاشلاپ كېتەمدۇق؟ ياق، ھەرگىز! — موماي لېۋىنى قىسىپ، خۇرسىنىدى، — سىلەر كېتىۋېرىڭلار، مەن جايىمدىن قوزغالمايمەن، مەيلى سوسۇغامنىڭ ئالدىدىلا ئۆلتۈرۈشسۇن — يات يەردە كىشىنىڭ قاشا تېمىنىڭ تۈۋىدە ھارام ئۆلگۈچە، ئاشۇ ئاسانراق چۈشىدۇ!

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پىشىلداپ، ھاسراپ، چىراقنىڭ پىلىگىنى ئايلاندۇرۇپ قويدى. ھەممەيلەن بىر مىنۇت جىم بولۇشۇپ قالدى. پايپاقنىڭ ئۈستى تەرىپىنى نوقۇپ ئولتۇرغان دۇناشكا پىلتىكەشنىڭ ئۇچىنى كۆتىرىپ تۇرۇپ، پىچىرلاپ دېدى:

— چارۋىلارنى ئۆزىمىز بىلەن‌بىللە ھەيدەپ كەتسەكمۇ بولىدۇ ... چارۋىلارنى دەپ قېپقالساقمۇ بولماس.

چالنىڭ بەنە ھۇڭۇدە ئاچچىغى كەلدى. ئۇ، باغلاقتىكى ئايغىرىدەك پۇتى بىلەن يەرنى نېپىپ، مەشنىڭ يېنىدا ياتقان ئوغلاققا پۇتلىشىپ كېتىپ، يىقىلىپ چۇشۇشكە تاس قالدى، دۇناشكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ، شاۋقۇن كۆتەردى:

— ھە، ھەيدەپ كېتەرمىز! قېرى ئىنەك يۇڭ تاشلاپ موزايلاي دەپ قالدى، ئۇنى قانداق قىلىمىز؟ ئۇنى قانچىلىك يەرگىچە ھەيدەپ بارالايسەن؟ ماكانسز دۇنيا! نىجىس! مەن سىلەرنى دەپ مال - دۇنيا توپلاپتىمەنۇ، ئەمدى بۇنداق سۆزلەرنى ئاڭلاۋاتىمەن! ... قويلارنى قانداق قىلسەن؟ قوزىلارنى نەگە قويسەن؟... ۋاي، ئىتنىڭ كۆچۈگى! سەن ئاغزىڭنى ئاچمايلا، جىم ئولتۇرساڭ بولۇرمىكىن!

گىرىگورىي كۆز قىرى بىلەن پېتروغا لىپىدە قاراپ، ئۇنىڭ ئاللىقاچانلاردىن بۇيان ئۆزىگە تونۇش قوي كۆزلىرىدە

بىر زامانلاردىكىدەك تەنتەكلىك، مەسخىرىلىك، شۇنىڭ بىلەن بىللە يۈۋاش، ئىززەت - ئىھتىرامغا تەبەسسۇمنى، يەنىلا شۇ ئۆزىگە تونۇش بۇغداي رەڭ بۇرۇتنىڭ تىترەۋاتقانلىغىنى كۆردى. پېتىرو چاقماق تېزلىگىدە كۆزىنى قىسىپ، كۆلكىسىنى باسالماي قاقاقلاپ تاشلىدى، گىرىگورىيەۋ كىبىنكى يىللاردا ئۆزىگە خاس بولمىغان بىر كۆلگۈنچەكلىكنىڭ پەيدا بولغانلىغىغا خوشال بولغاندەك، كۆلكىسىنى يوشۇرۇپ تۇرماستىنلا، پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.

— خوش، مانا!... خۇداغا شۈكۈر...بىر قۇر سۆزلىشۈالـ دۇق! — چال غەزەپ بىلەن ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويدى - دە، دەرىزە تەرەپكە ئۆرۈلۈپ، قىرىدىن ئاق چىچەكتەك نەقىشلەنگەن ئەينەككە قاراپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

يېرىم كېچە بولغاندىلا ئومۇمى بىر قارارغا كېلىشتى: كاـ زاكلار چېكىنگۈچىلەر بىلەن بىللە كېتىدىغان، ئايالار ئۆيدە قېـ لىپ، ئىگىلىككە قارايدىغان بولۇشتى.

ئىلئىنىشنا تاڭئېتىشتىن خېلى بۇرۇنلا مەشكە ئوت يېقىپ يورۇق چۈشكىچە ناننى پىشۇرۇپ بولدى، يەنە ئىككى سومكا سۇخارى تەييارلىدى. چال چىراقنىڭيورۇغدا ئەتىگەنلىك تامـ غىنى يەۋالغاندىن كېيىن، تاڭ يورۇش بىلەنلا چارۋىلارنى جايـ لاشتۇرۇشقا ۋە سەپەر چانىلىرىنىتەييارلاشقاچىقتى.ئۇ بۇغداي تولـ دۇرۇلغان خامىغا قولىنى تىقىپ، ئوخشىغان بۇغداي دانىلىرـ نى بارماقلىرىنىڭ ئارىلىغىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئامبارنىڭ ئىچىدە ئۇزاق تۇردى. ئۇ ئامباردىن، خۇددى مەرھۇم بولغان كىشىنىڭ قەبرىدىن چىققاندەك، شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ، سەرىق سىرلانـ غان ئىشىكنى ئاستا يېپىپ، قايتىپ چىقتى...

پانتىلىيې پروكوفىيېۋىچ ئامبارنىڭ باستۇرمىسى ئاستىدا يەنە بەزى نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇش بىلەن بولۇپ، ئاندىن چانىنىڭ ئۈستىدىكى سۈپەت كۆرسىنى يەڭگۈشلەپ تۇراتتى، بۇ چاغدا تار كوچىدا ئانىكۇشكا كۆرۈندى، ئۇ كالىسىنى سۇغارعىلى ھەيدەپ كېتىۋاتاتتى. تېچلىق سوراشتى.

— چېكىنىشكە تەييارلاندىڭمۇ، ئانىكەي؟

— ھېنىڭ تەييارلىنىشىم يالىڭاچنىڭ بېلىگە كەمەر باغلىغىنىغا ئوخشاشلا بىر گەپ. ھېنىڭ نەرسەم — ئۇچامدىلا، خالاس. باشقىلارنىڭ نەرسىسىنىمۇ ئۇچامغا ئارتىۋېلىشقا بولىدۇ!

— نىمە يېڭىلىق بار، ئاڭلىدىڭمۇ؟

— يېڭىلىق كۆپ، پروكوفىچ!

— خوش، قېنى قانداق؟ — دەپ تەشۋىشلىنىپ سورىدى پانتىلىيې پروكوفىيېۋىچ، پالتىسىنى چاننىڭ قىسنىچىغا قىستۇرۇۋېتىپ.

— قىزىللار مانا ھازىرلا يېتىپ كېلىدىكەن. ۋېشكىغا يېقىنلا كېلىپ قاپتۇ. بولشوي گىروموكتىن بىر ئادەم كەلگەن ئىكەن، شۇ ئادەم سۆزلەپ بەردى. پەيلىنى بۇزۇپ كېلىۋاتقان ئىمىش، ئادەم ئۆلتۈرىدىكەن... ئۇلارنىڭ ئارىسىدا جوھۇتلار بىلەن خەنزۇلارمۇ بار ئىكەن، كۆلى كۆككە سورۇلسۇن! بىز ئالغاي شەيتانلارنى ئاز قىرغان ئىكەنمىز!

— ئادەم ئۆلتۈرىدىكەن، دىدىڭمۇ؟

— سەن تېخى ئۆلتۈرمەي، پۇراپلا قويىدۇ دېگەنمىدىڭ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنۇ لەنتى يۇقۇرى دونلۇقلارنى دېمەمسەن؟— ئانىكۇشكا ھۇ، ئاناڭنى دەپ تىللاپ قويۇپ، قاشانىڭ يېنىنى بىلەن كەتتى، مېڭىپ كېتىۋېتىپ سۆزىنىڭ

ئاخىرىنى تۈگەتتى، ــ دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى خوتۇنلار ئۇ-
لارنى ياۋۇزلۇق قىلمىسۇن دەپ، كۆچلۈك ھاراق قاينىتىپ قويى-
دىكەن، ئۇلار راسا ئىچىپ، باشقا يېزىغا ئۆتۈپ كېتىدىكەن -
دە، قىلغۇلۇقنى قىلىدىكەن.

چال سۈمەت كۈرسىنى جايلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن،
پۈتۈن سارايىنىڭ تامىلرىنى ئايلىنىپ، ئۆز قولى بىلەن ئورنات-
قان ھەر بىر تۈۋرۈكنى ۋە قاشانى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى.
ئاندىن قولىغا تور قاپنى ئېلىپ، يولغا ئاتاپ ئوت - خەشەك
ئېلىش ئۈچۈن خامان تەرەپكە ئاقساقلاپ مېڭىپ كەتتى. ئۇئوت-
خەشەك دۆۋىسىنىڭ كاۋىكىدىن ئىككى تال ئىلمەك تۆمۈرنى سۈ-
رۈۋالدى - دە، ئۆزىنىڭ زادىلا كېتىدىغانلىغىنى ھېس قىل-
مىغان ئادەمدەك، ئەمەن ئارىلاش يامان چۆپلەرنى تىتكىلەشكە
باشلىدى (ئۇ ياخشىلىرىنى ھەمىشەم ئەتىيازلىق يەر ھەيدەشكە
ساقلاپ قويياتتى)، ئەمما ئويلىنىپ قالدى - دە، ئۆزىگە - ئۆزى
خاپا بولۇپ، باشقا بىر دۆۋىگە يۆتكەلدى. نەمىشقىدۇ ئۆزىنىڭ
بىر نەچچە سائەتتىن كېيىن قورانى، يېزىنى تاشلاپ، جەنۇبقا
كېتىدىغانلىغى، ئېھتىمال، ئۇ يەردىن ھەرگىز قايتىپ كەلمەيدە-
غانلىغى ئېنىق كىرمەيتتى. ئۇ چۆپنى سۈرۈۋالغاندىن كې-
يىن يېگۈزاشتىن، بۇرۇنقىدەكلا چېچىلغان چۆپنى يىغىش ئۈچۈن
تۆمۈر ئارغا قولىنى سوزدى، ئەمما قولىنى قىزىق نەرسىدىن
قاچۇرغاندەك شۇ زامان تارتىۋالدى - دە، قولاقچىسىنىڭ
ئاستىدىن پېشانىسىدىكى تەرنى ئېرتىپ، ئۇنلۈك سۆزلەپ كەتتى:

ــ نەمىشقا مەن ئەمدى بۇ نەرسىلەرنى شۇنچىلىك
ئاسراپ كېتىمەن؟ بەربىر ئۇلار ئاتلىرىنىڭ ئايىغىدا پېتىقلاتقۇ-
زىدۇ ياكى ئوت قويۇۋېتىدىغۇ.

ئۇ ئارىنىڭ سېپىنى تىزىدا قويۇپ، سۈندۈرۈۋەتتى - دە،

چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ قېرىلارغا خاس شىپىرلاپ مېڭىپ، مۇكچەيگەن پېتى، تور قاپتا ئوت ـ خەشەك ئېلىپ ماڭدى.

ئۆيگە ئۇ كىرمىدى، ئەمما ئىشىكنى ئېچىپ تۇرۇپ:

ـ تەييارلىنىڭلار! ئاتنى هازىر قوشىمەن، كېچىكمەي قالمايلى يەنە، ـ دىدى.

ئاتلارغا تاسما جابدۇقلارنىمۇ سېلىپ قويدى. چانىنىڭ ئارقا تەرىپىگە بىر قاراپ سۇلۇنى باستى، شۇنىڭ بىلەن ئۆگزۇلىزىنىڭ مۇشۇ ۋاقتىچە ئاتلىرىنى ئېگەرلەشكە نىمىشقا چىقمايدىغانلىغىغا هەيران بولۇپ، يەنە ئۆيگە تەرەپكە ماڭدى.

ئۆيدە ئاجايىپ بىر ئىش بولۇۋاتقان ئىكەن: پېترو ئېلىپ كېتىشكە تەييارلاپ قويغان تۆگۈنلەرنى جان ـ جەهلى بىلەن يېشىپ، ئۇنىڭدىكى شالۋۇرلارنى، مۇندىرلارنى، ئايالىلارنىڭ بايراملىق كىيىم ـ كېچەكلىرىنى توپ ـ توغرا يەرگە تاشلاۋاتاتتى.

ـ خوش، دۇ نىمە گەپ؟ ـ دەپ سوردى ئىنتايىن هاڭتاڭ قالغان پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ، هەتتا قۇلاقچىسىنى بېشىدىن ئېلىپ.

ـ مانا مۇنۇلار! ـ پېترو مۇرىسىنىڭ ئۈستىدىن باشمالتىغى بىلەن ئايالىلارنى كۆرسەتتى ـ دە، سۆزىنى تۆگەتتى، ـ بۇلار هۆكۈمەت يىغلىشىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز هېچ يەرگە بارمايمىز! ماڭساق، هەممەيلەن تەڭ ماڭىمىز، ماڭمىساق. هېچقايسىمىز ماڭمايمىز! ئېهتىيال، بۇ يەردە قىزىللار ئۇلارغا زورلۇق قىلار، بىز بولساق، مال ـ دۇنيانى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن كېتىمزمۇ؟ ئۆلتۈرسە مۇشۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆلەرمىز!

ـ كىيىمىڭنى يەش، دادا! ـ دىدى گىرىگورىي كۈلۈمسى

رەپ، ئاندىن ئۆزىمۇ ئۇستىدىكى شىنىلى بىلەن قىلىچىنى ئېلىپ قويدى، ئارقىدا يىغلاپ تۇرغان ناتانىيە ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ سۆيدى، ئانار گۈلدەك قىپ - قىزىل دۇناشكىمۇ خوشاللىغىدىن چاۋاك چېلىپ كەتتى.

چال قولاقچىسىنى بېشىغا كىيدىرىۋى، ئەمما شۇ زاماتلا يەنە قولىغا ئالدى - دە، ئالدىنقى بۇلۇڭغا بېقىنلاپ كېلىپ، قولىنى كىرىست شەكلىدە كەڭ يېيىپ چوقۇنۇشقا باشلىدى. ئۇ تىزلىنىپ ئۈچ مەرتىۋە تازىم قىلدى - دە، ھەممەيلەنگە قاراپ چىقتى.

— خوش، ئۇنداق بولسا قالايلى! ئەي كۆكنەك مەلىكىسى مەريەم، بىزنى ئۆز پانايىڭدا ساقلىغايسەن! مەن بېرىپ ئاتىلارنى چاندىن چىقراي.

ئانىكۇشكا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇ مېلىخوفنەك ئۆيىدە ھەممەيلەننەك كۆلگەن، يايرىغان چىھىرىلىرىنى كۆرۈپ، ھاڭ - تاڭ قالدى.

— نىمە بولۇشتۇڭلار؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— بىزنەك كازاكلار كەتمەيدىغان بولۇشتى! — دەپ جاۋاپ بەردى دارىيە ھەممەيلەن ئۈچۈن.

— مانا گەپ، يىغلاڭغۇلار! ئاينىپ قالدىڭلارمۇ؟

— ئاينىدۇق! — گىرىگورىي كۆكۈش چاقماق قەنتتەك چىشلىرىنى خالا - خالىماس ھىجايتىپ، كۆزىنى قىسىپ قويدى، — ئەجەلنى ئىزلەشنەك ھاجىتى يوق، ئۇ مەشەدىمۇ بىزنى تاپالايدۇ.

— ئۇفتىسىرلەر كەتمىگەندىن كېيىن، خۇدانەك بىزگە بۇيرۇغىنى بارىدۇ! — دىدى ئانىكۇشكا، شۇنەك بىلەن تۇياقتەك دەسسەپ، تاراقلاپ پەلەمپەيدىن چۈشۈپ، دەرىزىنەك قېشى بىلەن يۈگۈرۈپ كېتىپ قالدى.

14

ۋېشېنسكايادا تاختاي تاملاردا فومننىڭ ۋېرۇقلىرى يەلـ پۈلەپ نۇراتتى. فىزىل ئەسكەرلەرنىڭ كېلىشى سائەتمۇ سا- ئەت كۈتۈلـۇۋاتاتتى. كارىگىنسكايادا (ۋېشېنسكايادىن 35 چاقىرىم نېرىدا) بولسا، شىمالىي فـۇرونتنىڭ ئاق گـۋۋاردىيە شتابى تۇراتتى. 4 - يانۋارغا ئۆتەر كېچىسى ئۇ يەرگەچىچىنلەر* ئەترىدى كەلدى ۋە قوشۇن ستارشىناسى رومان لازاربۇنىڭ حازا يۇرۇش ئەترىدى ئۈست - بېلوكالىتۇېنسكايا كەنتىدىن فومننىڭ ئىسيانچى پولكىغا قارشى ناھايىتى ئالدىراش، ھەربى يورۇش تەر- تىۋى بىلەن كېلىۋاتاتتى.

چىچىنلەر 5 - يانۋاردا ۋېشېنسكايا غا ھۇجۇمغا ئـۆتۈشى كېرەك ئىدى. ئۇلارنىڭ چارلىغۇچىلىرى ئاللىقاچان بېلوگورىكىغا بېرىپ يايتىپ كەلدى. ئەمما ھۇجۇم سولىماي قالدى: فومىن كا- زاكلىرىدىن قېچىپ كەلگەن بىر قاچقۇن، فىزىل ئا. مىيىنىڭ نۇر- غۇن كۈچلىرى گوروخوفكىدا فونۇپ قالدى، 5 - كۈنى ۋېشېنىسـ كايادا بولماقچى دەپ ھەۋەر قىلدى.

نوۋوچېركاسسكىغا كەلگەن ئىتتىپاقداشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالغان كىراسنوف فـومىنغا تەسىر كـۆرسىتىشكە ئـۇرۇنۇپ كۆردى. شۇنىيەتبىلەن ئۇ فومىننىنوۋوچېركاسسكا — ۋېشېنسكايا

* چىچىنلەر — شىمالىي كاۋكازدىكى ئاز سانلىق مىللەت — ت.

ئارىلىغىدىكى بىۋاستە سىملىق تېلېگرافقا چاقىردى. شۇ ۋاقىتتىچە «ۋېشېنسكايا ــ فومىنغا» دېگەن سۆزلەرنى پۈختا تېرىكلىتىپ تۇرغان تېلېگراف قىسقىلا مۇنۇ سۆزلەرنى ئۇلاپ بەردى:

«ۋېشېنسكايا فومىنغا، ئورەدىنىك فومىن، ئەقلىگىنى تېپىپ، پولك بىلەن بىللە ئالدىنقى سەپكە قايتىشىگىنى بۇيرۇيمەن. جازا يۇرۇش ئەترىدى ئەۋەتىلدى. بۇيرۇقنى قۇلاققا ئالمىغۇچىلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ.

كىراسنوف».

كىرسىن چىراقنىك يورۇغدا فومىن كالتە جۇۋېسىنىك ئىز-ىلىرىنى يېشۈۋېتىپ، تېلېگرافچىنىك بارماقلىرىنىك ئاستىدىن زىغىرزەك بەلگىلەر چۈشكەن ئىنچىكە قەغەز لېنتىلارتىك يىلاندەك تولغىنىپ تۇرغانلىغىغا قاراپ تۇردى ــ دە، تېلېگرافچىنىك گەجگىسىگە سوغاق ۋە ساموگون هارىغىنىك پۇرىقى ئارىلاش تىنىغىنى ئۇرۇپ:

ــ خوش، نېمە بىلجىرلايدۇ ئۇ يەردە؟ ئەقلىگىنى تاپ ئىمەش! ئۇ ئۆزى تۈگەشتىغۇ؟... ياز ئۇنىڭغا... نېمە دېدىك؟ نېمىشقا بولمايدۇ دەيسەن؟ بۇيرۇق قىلمەن، ياز، يازمىساڭ، دەرھال ئۇچەي ــ باغرىكنى چۈۋۈپ تاشلايمەن! ــ دېدى.

شۇنىڭ بىلەن تېلېگرافنى تاكىلداشقا باشلىدى:

«نوۋوچېركاسسكا! ئاتامان كىراسنوفقا. بار ئاناڭنىك قېشىغا. فومىن».

شىمالىي فۇرونتتىكى ئەھۋال ئىنتايىن ئېغىر دەرىجىدە مۇرەككەپلىشىشكە يۈز تۇتقانلىقتىن، كىراسنوف كارگىنسكايا ئاغا ئۆزى بارماقچى بولدى. ئۇنىڭ نىيىتى ــ ئاشۇ يەردىن «جازا-

لىغۇچى ئوك قولى» نى قوىنغا قارشى بىۋاستە ئۇزارتماقچى ۋە ئەك مۇھىمى، چۈشكۈنلەشكەن كازاكلارنىك روھىنى كۆتەرمەكچى ئىدى. ئاشۇ مەقسەت بىلەن ئۇ ئىتتىپاقداشلىرىنىڤۇرونتنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە تەكلىپ قىلدى.

بۇ تۇرلىنوفكا يېزىسىدا يېڭىلا جەڭدىن چىققان گۇندوروف گېنئورگى ئوردىبنلىق پولكنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كۆرەك ئۈيۈشتۈرۈلدى. كۆرەكتىن كېيىن كىراسنوف پولك بايرىغىنىك تۈۋىدە تۈرۈپ قالدى. ئۇ پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن ئوڭغا بۇرۇلۇپ، قاتتىق ۋاقىرىدى:

— 10 ـ پولكتا مېنىك قول ئاستىمدا خىزمەت قىلغانلار بىر قەدەم ئالغا چىقسۇن!

گۇندوروف پولكنىك دىيەرلىك يېرىمى سەپنىك ئالدىغا چىقتى. كىراسنوف تۇمغىنى قولغا ئېلىپ، ئۆزىگە يېقىن يەردە تۇرغان، ئۇنچىلىك ياش بولمىسىمۇ، نەۋقىران كۆرۈنگەن ۋاختىمىستىرنى چاقىرلەكتەك ئېگىلىپ سۆيۈپ قويدى. ۋاختىمىستىر شىنېلىنىك يېڭى بىلەن قىرغىلما بۇرۇتىنى ئېرتتى ـ دە، كۆزلىرىنى پەرىشان چەكچەيتىپ، تاشتەك فېتىپ قالدى. كىراسنوف بارلىق پولكداشلار بىلەنمۇ ئاشۇنداق سۆيۈشۈپ چىقتى. ئىتتىپاقداشلار ھەيران بولۇشۇپ، ھېچنىمىنى چۈشىنەلمەي، پىخىرلىشاتتى. ئەمما كىراسنوف كېلىپ چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇلار ئەجەپلىنىشنى كۈلۈمسىرەشكە ئۆزگەرتىپ، سىپايىلىك بىلەن ماقۇلىغاندەك بولدى. كىراسنوف مۇنداق دىدى:

— بۇلار — ئاشۇ قەھرىمانلارکى، بۇلار بىلەن مەن نىزۆسكا بوسۇغىدا نېمىسلارنى، بېلژىتىس ۋە كوماروف فېشىدا ئاۋسترىيىلىكلەرنى باپلاپ ئۇرۇپ، دۇشمەن ئۇستىدىن ئومۇمىي يۇزلۈك غەلىبە قازىنىشىمىزغا يارىدەم قىلغانمەن.

... هەر ئىككى تەرەپتىن ئاپتاپ چۈشۈپ، ھەسەن - ھۈسەندەك رەڭگا - رەڭ ناۋلىنىپ، ئاپپاق بەلۋاغ باغلۇالغاندەك كۆرۈنگەن سىم ياغاچلار، خۇددى ئاقچا ساندۇغىنى ساقلاۋاتقان كۈزەتچىلەردەك جىمجىت تۇرۇشاتتى. ئىزغىرىن شەرقىي شىمال شامىلى ئورمان ئىچىنى كانايچىدەك ۋاڭشتىپ، شىددەت بىلەن دالىغا چىپىپ چىقاتتى، ھۆرپىيىپ سەپ تۈزۈپ تۇرغان ئەمەنلەرنى ئوڭتەي - توڭتەي قىلاتتى. 6 - يانۋار كۈنى كەچقۇرۇن(چىرىدەريا سى ئۈستىنى چىدىرىدەك گۈگۈم قاپلىۋالغاندا) كىراسنوف ئەنگلىيە كورولىۋىنىڭ خىزمەتىدىكى ئوفىتسېرلەر — ئىدۋارد دىس ۋە ئولكوت ھەم فرانسۇزلاردىن كاپىتان بارتېلو، لېيتېنانت ئەزىلنخلارنىڭ ھەمراھىدا كارگىنسكايناغا كەلدى. ئىتتىپاقداشلار — ئۈستىلىرىگە جۇۋا، باشلىرىغا نوشقان تېرىسىدىن تىكىلگەن پاخماق پاپاخ كىيگەن بولۇپ، كۈلۈشۈپ چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، ئايالقىلىرىنى قىقىشتۇرۇپ ئاپتوموبىلدىن چىقىشتى - دە، تاماكا بىلەن ئەنىرىڭ پۈرىكىنى ئارىتىشتى. باي سودىگەر لېۋوچكىنىڭ ئۆيىدە ئىسسىنىپ. چاي ئىچىشكەندىن كېيىن، ئوفىتسېرلەر كىراسنوف ۋە شىمالىي ۋېرونتنىڭ ۋىماندانى گېنېرال مايور ئىۋانوف بىلەن بىللە مەكتەپ بىناسىغا بېرىپ ئالدى، بۇ يەردە مەجلىس ئېچىلماقچى ئىدى.

كىراسنوف سەگەكلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغان كازاكلار توپلىرىنىڭ ئالدىدا ئۇزاق سۆز قىلدى. ئۇنىڭ سۆزىگە زېھىن قويۇپ، ئوبدان قۇلاق سېلىشتى. ئەمما ئۇ ئۇزۇن سۆزىدە بولشېۋىكلەر ئىشغال قىلغان كەنتلەردە يۈرگۈزۈۋاتقان «ۋەھشىلىنكلىرى»نى چىرايلىق تەسۋىرلەشكە باشلىغاندا، ئارقا قاتاردا ئولتۇرغانلاردىن بىرسى تاماكىنىڭ كۆك تۈتۈنى ئارىسىدىن جەھلى بىلەن ۋاقىراپ:

— يالغان! — دېدى - ده،كىراسنوفنىڭ سۆزىنىڭ تەسىرىنى بۇزۇپ تاشلىدى.

ئەتىسى ئەتىگەن كىراسنوف ئىنتىپاقداشلار بىلەن بىللە ئالدىراش مىللىروۋوغا يۈرۈپ كەتتى.

شىمالىي فۇرۇنتنىڭ شتابۇمۇ شۇنداقلا ئالدىراشلىق بىلەن كۆچۈرۈلۈپ كەتتى. چېچىنلەر كەچكىچە كەنتنى ئارىلاپ تىمسىلاپ يۈرۈپ، چېكىنىشنى خالىمىغان كازاكلارنى قولغا ئالدى. كېچىدە ئوق - دورا ئامبىرى كۆيدۈرۈۋېتىلدى. يېرىم كېچە بولغاندا،ملىتىق پاتروللىرى خۇددى كۆيۈۋاتقان زور بىر دۆۋە شاخ-شۇمبىدەك قاراسلاشقا باشلىدى؛ يېرىلغان سىنارەتلەر، ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ياردەك گۈلدۈرلەيتتى. ئەتىسى چېكىنىش ئالدىدا مەيداندا دۇئا - تەگبىر بولۇۋاتقاندا، كارگىن دۆڭىدىن پىلىموت تاتاتلاشقا باشلىدى. ئوفلار ئەتىياز مۆلدۈرىدەك چېركاۋ ئۆگزىسىگە تاراسلاپ چۈشكىلى تۇردى،شۇنىڭ بىلەن خالايىقنىڭ ھەممىسى قالايمىقان ھالدا دالىغا قاراپ ئاقتى. لازارېۋ ئۆزى ئەتىرىدى ۋە ئاز سانلىق كازاك قىسىملىرى بىلەن چېكىنگۈچىلەرنى پانالاپ تۇرۇشقا ئۈرۈنۈپ كۆردى: پىيادە ئەسكەرلەر شامال تۈگىمىنىڭ ئارقىسىغا قاتار سەپ بولۇپ يېتىشتى، مۇشۇ كارگىنلىق ياساۋۇل فېدور پوپوفنىڭ قوماندىسى ئاستىدىكى36 - كارگىن توپچى قىسىملىرى ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان قىزىللارغا ئۇستى - ئۈستىلەپ ئوت ئېچىپ، ئوق ياغدۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ھايال ئۆتمەي، ئاتارىيىسىنى ئالدىنقى چاقلارغا مىنگۈزۈپ، قېچىشقا كىرىشتى. قىزىللارنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى لاتېشىۋ يېزىسىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، پىيادە ئەسكەرلەرنى يارغا قامىۋالدى-ده، قايسىبىرسى مەسخىرە قىلىپ «گايداماكلار» دەپ ئات قويغان كارگىن قېرىنداشلىرىدىن 20 كىشىنى چېپىپ ئۆلدى.

15

چىكىنمەسلىككە قارار قىلغاندىن كېيىن پانتىلىي پروكوفېيېۋنچنىڭ كۆز ئالدىدا مال ـ دۇنيانىڭ كۆچى ۋە ئەھمىيىتى يېڭىۋاشتىن ئۆز ئورنىنى تاپتى.

كەچقۇرۇن پانتىلىي‌پروكوفېيېۋنچ مال، ئات ـ ئۇلاقلا ئوت ـ خەشەك تاشلاپ بېرىشكە چىقتى، ئەمدى ئۇ ئىككىلەنمەستىن، ئوتنى ناچار دۆۋىدىن سۇغۇرۇۋالدى. قاراڭغۇ قورادا ئىنسانى تۆت تەرەپتىن سىلاپ ـ سىپىلاپ ئۇزاققىچە ئايلىنىپ، ئۆز ئىچىدە مەمنۇنلۇق بىلەن: «يېلىنى سېلىنىپ قاپتۇ، ھۇ، تازا يوغان قوساق كۆتىرىپتۇ. خۇدا نېسىپ قىلسا، قوشكىزەك تۇغامدىكىن؟» دىگەن ئويغا كەلدى. ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا يېڭىۋاشتىن جانجان، يېقىن بولۇپ قالدى: مانا بايلا ئۆز كۆڭلىدە قول ئۇزگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئەمدى ئاۋالقىدەكلا قەدىرلىك، سالماقلىق نەرسىگە ئايلاندى. كەچ كىرىش ئالدىدىكى قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە ئۇ دۇنياشكىنى قوتانىنىڭ قېشىدا توپان چېچىۋەتكەنلىگى ئۈچۈن ۋە ئوقۇردىكى مۇزنى پاكىز چىقىرىپ تاشلىمىغنى ئۈچۈن تىللاپ ئۇلگۈردى، ئاندىن ستېپان ئاستاخوفنىڭ ئاختا چوشقىسى تېشىۋەتكەن قاشا تۆشۈگىنىمۇ ئېتىپ قويدى. شۇ ئاردا دەرىزە قاپقىغىنى يېپىشقا يۈگۈرۈپ چىققان ئاكسىنىيەدىن ستېپاننىڭ چېكىنىشكە بارىدىغان ئويى بارمۇ، دەپ سورىدى. ئاكسىنىيە رومىلغا پۈركىنىپ، چاڭلداپ:

ـــ ياقەي، ياق، ئۇ نەگىمۇ بارسۇن! ھازىر مەشىنىڭ ئۈسـ
تىدە يېتىپتۇ، بـەزگەك بـولۇپ فـالدىمكىن، تىترەپ تۇرىدۇ...
پېشانىسى ئوتتەك قىزىپ كېتىپتۇ، ئىچىمىمۇ كۆيۈپ تۇرىدۇ دەيدۇ.
سـتېپان ئاغرىپ قالدى. بارمايدۇ...، ـــ دىدى.

ـــ بىزنىڭكىلەرمۇ شۇنداق. يەنى بىزمۇ بـارمايمىز. ياخـ
شىلىققا تارتامدۇ ـ يوقمۇ، ئۇنى كىم بىلسۇن...

قاراڭغۇ چۈشۈپ قـالدى. دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدە، ئورـ
مانىنىڭ سـۇررەڭ تۈس ئالغان مەنزىرىسىنىڭ نېرىسىدا كۆكۈش
يېشىل ھاۋانىڭ قـەرىدە قۇتۇپ يۇلتۇزى پاقىراپ تۇغدى. شەرق
تە ئاسمانىنىڭ چەتلىرى ھالرەڭ قىزىللىقتا پۈركەندى. شـەپەق
كۆتىرىلىۋاتاتتى. قارا تېرەكنىڭ ھەر تەرەپكە يېيىلغان مۇڭگۈز
لىرى ئۇستىدە، توغرالغان ناننىڭ چېتىگە ئوخشاپ، ئاينىڭ پۈـ
چۈمى دىڭگىيىپ كۆرۈندى. قـارنىڭ يۈزىدە نىملەرنىڭدۇ سايـ
لىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتتى. قار ئۈيۈمى قاراڭغۇلاشتى.
ئەتراپ شۇنچىلىك جىمجىت ئىدىكى، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ دونـ
نىڭ يوزىدىكى كـاشكول قېشىدا بىرسى، بـەلكىم ئانىكۇشكا بو
لۇشى مۇمكىن، ئـۇزۇن سـاپلىق ۋاشاق بىلەن دوكـۇلدىتىپ مۇز
تېشىۋاتقانلىغىنى ئاڭلىدى. مۇز پارچىلىرى ئەينەكتەك شىلدىرلاپ،
چىل ـ چىل پارچىلىناتتى، ھويلىدا بولسا ئۆكۈزلەر بىر ۋەزىندە
ئوت ـ چۆپلەرنى كوسۇلدىتىپ چاينىشاتتى.

ئاشخانىدا چىراق يېقىشتى. دەرىزە يورۇغىدا ناتالىيەنىڭ
غىل ـ پال چېھرىسى كۆرۈندى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئىسسىـ
غۇسى كېلىپ ئۆيگە كىرىۋىدى، قـارىسا ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى
جەم بولغان ئىكەن. دۇناشكا خـرىستونەنىڭ ئايالىنىڭ قېشىدىن
يېڭىلا كەلگەن ئىدى. ئۇ بىر چىنە كـۇۋاسىنى گۈپۈلدىتىپ ئىچـ

ۆەتكەندىن كېيىن بىرسى سۆزۈمنى تارتىۋالارمۇ دېگەندەك ئەنە دېشە قىلىپ ئاڭلىغان يېڭىلىقلىرىنى ئالدىراپ سۆزلەپ بەردى.

ئىچكىرىكى ئۆيدە گىرىگورىي مىلتىغىنى، ناگاھان ۆە قىلىچىنى مايلاپ بولۇپ، دۇربۇنىنى لۆڭگىگە ئوردىدى، ئاندىن پېتىرونى قىچقاردى:

— سەن نەرسىلىرىڭنى يىغىشتۇردۇڭمۇ؟ ئېلىپ كەل. كۆمۈپ قويۇش كېرەك.

— نىمىشقا؟ ئەگەر قوغدىنىشقا توغرا كەلسىچۇ؟

— ئەمدى گەپ قىلمىساڭ بولارمىكەن!— دېدى گىرىگورىي مىيغىدا كۈلۈپ،— پەخەس بول، ئەگەر تېپىۋالسا، ئىشتىنىڭنى ئېغىدىن تۆتۈپ، دەرۋازىغا ئاسىدۇ.

بۇلار ھويلىغا چىقىشتى. قورالنى، نىمىشقىدۇ، باشقا-باشقا قىلىپ يوشۇرۇشتى. ئەمما گىرىگورىي يېپ - يېڭى پاقىراپ تۇرغان قارا ناگاننى ئىچكىرىكى ئۆيدىكى ياستۇقنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى.

كەچكى تاماقنى يەپ بولۇپلا، خوشياقماسلىق بىلەن ئانىچە - مۇنچە پاراڭ سېلىشىپ، ئەمدىلا ئۇخلاشقا ھازىرلىنىۋاتقانىدا، ھويلىدىكى زەنجىرلىك ئىت خىرىلداپ ۋاڭشىشقا باشلىدى، بوينىنى بوغۇپ تۇرغان تاسما باغدىن خىقىراپ، باغلاقنى ئۈزۈشكە ئۇرۇناتتى. چال قارىغىلى چىقىپ كېتىپ، يالاڭ قۇلاقچىسىنى قېشىغىچە چۆكۈرۈپ كېيىۋالغان بىرسى بىلەن قايتىپ كىردى. تولۇق قوراللانغان، بېلىنى ئاق تاسما كەمەر بىلەن چىڭ باغلىغان بىر ئادەم ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن چوقۇنۇۋالدى؛ قىرو بېسىپ ئاقىرىپ كەتكەن، «O» ھەرپىندەك يۇمۇلاق ئاغزىدىن ھور چىقىپ تۇراتتى.

— مېنى تونۇمايۋاتسىلەرغۇ دەيمەن؟

— ۋاي - ۋۇي، بۇ قۇدىمىز ماكارغۇ! — دەپ نوۋلىۋەتتى دارىيە.

شۇنىڭ بىلەن پېترو ۋە باشقىلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ يىراق تۇققىنىنى شۇ چاغدىلا تونۇدى، بۇ ھىلىقى سىنگەن يېزىسىدىن بولغان كازاك ماكار - نوگايىتسېۋ بولۇپ، پۈتۈن ئوك رۇگدا كەم ئۇچرايدىغان ناخشىچى ۋە ئىچەرمەن ئادەم سۈپىتىدە ئاتىغى چىققان ئىدى.

— سېنى بۇ يەرگە قانداق بالا - قازا ھەيدەپ كەلگەنىدۇ؟ — دىدى پېترو كۈلۈمسىرەپ، ئەمما ئورنىدىن تۇرمىدى.

نوگايىتسېۋ بۇرۇتىدىكى قېتىپ قالغان سۇمۇلەكنى مۇزلارنى ئېلىپ، بوسۇغىنىڭ قېشىغا تاشلىدى - دە، ئاستى چەملەنگەن يوغان پىيىمىسنى ئالدىرىماستىن تىپىرچىلاپ تۇرۇپ سالدى.

— چېكىنىشكە يالغۇز باراي دېسەم، زېرىكىدىغان ئوخشايمەن، شۇڭا قۇدىلىرىمىنىڭكىگە بىر كىرىپ چىقاي دەپ ئويلىدىم. ھەر ئىككىلارنىڭ ئۆيىدە ئىكەنلىگىنى ئاڭلىغان ئىدىم. خوتۇنۇمغا ئېيتتىم: مېلىخوفلارنىڭكىگە كىرەي، ھەممىسى خوشال بولىدۇ، دېدىم.

ئۇ مىلتىغىنى ئاپىرىپ، مەشنىڭ قېشىدىكى تۆمۈر قىسقۇچلارنىڭ قاتارىغا قويۇپ، ئايالالرنى كۈلدۈرۈۋەتتى. ئوقدانىنى ئوچاقنىڭ ئاغزىنىڭ ئاستىدىكى بىر يەرگە نىقىپ قويدى، قىلىچى بىلەن قامچىسىنى ئەتىۋارلاپ كارۋاتنىڭ ئۈستىگە قويدى. بۇقا-تىمۇ ماكارنىڭ نىنىغىدىن سامۇگون ھارىغىنىڭ ھىدى پۇراپ تۇراتتى، يوغان، پال كۆزلىرىدىن مەسلىگى چىقىپ تۇراتتى. ھۆل، چاڭگىلىشىپ كەتكەن ساقىلىنىڭ ئارىسىدىن دوننىڭ قولۇلىسىدەك كۆكۈش تىپ - تىكىس چىشلىرى ئاقىرىپ كۆرۈنەتتى.

— سىنگىنىڭ كازاكلىرى چېكىنىشكە چىقامدىكەن؟ — دەپ سوردى گىرىگورىي، مونچاق كەشتە قىلىنغان تاماكا خالتىسىنى سۇنۇپ.

— تاماكىغا خۇشتۇم يوق ... كازاكلارمۇ؟ بەزىسى كەتتى، بەزىسى پانالىنىش ئۈچۈن سۇغۇر تۆشۈكلىرىنى ئىزلىشۋاتىدۇ. سىلەر بارامسىلەر؟ — دەپ سوردى ماكار.

— بىزنىڭ كازاكلار بارمايدۇ. سەن ئۇلارنى قىزىقتۇرما! — دىدى ئىلىنىشنا قورقۇپ كېتىپ.

— راستىنلا قالامسىلەر؟ ھەرگىز ئىشەنمەيمەن! قۇدام گىرىگورىي، راستمۇ؟ جېنىڭلاردىن ئايرىلىسىلەر، بۇرادەرلەر!

— نېمە بالا بولسا بولامدۇ ...، — پېترو بىر خۇرسىندى - دە، يۈزى لاپىيىدە ئوت ئېلىپ قىزىرىپ سوردى، — گىرىگورىي! سەن قانداق قىلىسەن؟ پىكرىڭدىن قايتمىدىڭمۇ؟ بىلكىم بارارمىز؟

— ياق تېخى.

تاماكا تۈتۈنى گىرىگورىينى پۈركۈۋېلىپ، جىنگىلەك قارا كوكۇلىسىنىڭ ئۈستىدە تولغىنىپ تۇردى.

— ئېتىكىنى ئاتام جۆندەپ بېرەمدۇ؟ — دەپ ئورۇنسىز سوردى پېترو.

ئۇزاقتىچە جىمجىتچىلىق ھۆكۈم سۈردى. پەقەت دۇناشكىنىڭ ئايىغى بىلەن ئايلىنىۋاتقان يىپ ئىگىرىدىغان چاق ھەر دەم غۇلدۇلداپ، كىشىنىڭ ئويقۇسىنى كەلتۈرەتتى.

نوگايىتسىۋ پېترو بىلەن گىرىگورىينى دوختۇرخانىنىڭ نېرىقى تەرىپىگە كېتىشكە كۆندۈرۈشكە ھەركەت قىلىپ، تاڭ ئاتقۇچە ئولتۇردى. مۇشۇ كېچە ئىچىدە پېترو يالاڭباش ئىككى قېتىم ئېتىنى

ئىگەرلەشكە يۈگۈرۈپ چىقتى ۋە ھەر ئىككى فېتىمدا دارىيەنىڭ تەھدىتلىك كۆزلىرىگە دۈچكېلىپ، ئىگەر - جابدۇقلارنى قايتىدىن ئېلىپ قويۇشقا يەنە چىقتى.

يورۇق چۈشۈش بىلەنلا مېھمان مېڭىشقا ھازىرلاندى. ئۇ، كىيىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئىشىكنىڭ تۈتقۇچىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، مەنىلىك يۆتىلىپ قويۇپ، يوشۇرۇن دوق - پوپوزا بىلەن دېدى:

— بەلكىم، ئىش ياخشىلىققا تارتار، ئەمما كېيىن پۇشايمان قىلمىسىلەر. بىز ئۇ يەردىن قايتىپ كەلگەن چاغدا، كىمنىڭ قىزىللارغا دوننىڭ دەرۋازىسىنى ئېچىپ بەرگەنلىگىنى، كىمنىڭ ئۇلارغا خىزمەت قىلمىز دەپ، بۇ يەردە قېپقالغانلىغىنى بىرىبىرلەپ ئېيتىمىز ...

ئەتىگەندىن باشلاپ پاختەكتەك - تورغايدەك قار ياققىلى تۇردى. گىرىگورىي ھويلىغا چىقىپ، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىن دەريانىڭ ئۆتكىلىگە يۇپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئادەملەرنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ قالدى. سەككىز - سەككىزدىن قاتار تىزىلغان ئاتلار بىرلەرسىنى تارتىپكېلىۋاتاتتى، گەپ - سۆزلەر، ئاتلارنى چۇ - چۇلغان ئاۋازلار، ئانا، بالاڭ دەپ تىللىغان سۆكۈشلەر ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئادەملەر بىلەن ئاتلارنىڭ كۆمۈشتەك ئاق غۇۋا فىگورلىرى تۇمان ئىچىدە قالغاندەك، قار بورىنى ئارىسىدىن خىرە - شىرە كۆرۈنەتتى. گىرىگورىي 4 - قاتارغا قوشۇلغان ئاتلارنى كۆرۈپ، بايقاپ بىلدى: «بۇ بىر توپچىلار باتارىيىسى ئىكەنغۇ... قىزىللارنىڭمىدۇ؟» بۇ پىكىردىن كۆڭلى دەككە - دۈككىگە چۈشتى، ئەمما پۈختا ئويلاپ كۆرگەندىن كېيىن ئۆزىنى تىنچىتتى.

مۇزلداپ كېلىۋاتقان كىشىلەر توپى، قارىيىپ كۆرۈنگەن

ـ ئوچۇقچىلىقتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، يېزىغا يېقىنلىشىپ كەلدى. ئەمـ
ـ ئالدىنقى زەمبىرەك چىقىپ كېلىۋېتىپ، قىرغاقتىكى سۇ يالاپ
• نېپىزلىتىۋەتكەن مۇزنى تارس قىلىپ سۇندۇرۇپ، بىرچاقى
پېتىپ قالدى. شامال جىلاۋدارلارنىڭ ۋاقىراشلىرىنى، مۇزلارنىڭ
غاراسلاپ سۇنغانلىغىنى ۋە ئات تۇياقلىرىنىڭ ئالدىراشچىلىقتا
تېپىلىپ باسقان قەدەم ئاۋازلىرىنى ئۇچۇرۇپ كېلەتتى، گىرىگورىي
مال قوراسىغا ئۆتۈپ، ئېھتىيات بىلەن بوينىنى سوزۇپ قارـ
دى. ئاتلىقلارنىڭ شىنىلىنىڭ مۇرىسىدىكى قارباسقان پاگونلىرىنى
ئېنىق پەرق ئەتتى، ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدىن كازاك ئىكەنلىگىنى
بايقىدى.

بەش مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ئىگىز، ساغرىسى كەڭ ئات
مىنگەن قېرىراق بىر ۋاخمىستىرەرۋازىدىن كىرىپ كەلدى. ئۇ پە-
لەمپەينىڭ ئالدىدا ئاتتىن چۈشۈپ، چۈلۈۋۇرنى پەنجىرىگە باغلاپ
قويۇپ ئۆيگە كىردى.

— ئۆي ئىگىسى كىم؟ — دەپ سورىدى ئۇ سالاملاشقاندىن
كېيىن.

— مەن... — دەپ جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن پانتېلېي
پروكوفىيېۋىچ قورققان هالدا «سىلەرنىڭ كازاكلار نىمىشقا
ئۆيدە تۇرۇشىدۇ؟» دىگەن يەنە بىر سوئالنىڭ بېرىلىشىنى كۈتۈپ
تۇردى.

ئەمماۋاخمىستر قار قونۇپ ئاقارغان، كالۇتون
يەلكە بىغىغا ئوخشاش ئۇزۇن ۋە تولغۇماچ بۇرۇتىنى مۇشتى بىلەن
تۈزەپ قويۇپ، ئىلتىماس قىلدى:

— كەنتداشلار! ئەيسا ھەققى، زەمبىرەكنى تارتىپ چىقىرىشـ
قا ياردەم قىلىڭلار! قىرغاقنىڭ ئالدىدا ئوقيىچە پېتىپ قالـ

دى... بەلكم پىششق ئاغامچىلىرىڭلار بارىدۇ. بۇ قايسى يېزا؟ بىز ئېزىپ قالدۇق، بىز يېلانىسكايا كەنتىگە بارماقچى ئىدۇق، ئەمما شۇنداق قار قاپلاپ كەتكەنكى، ئالدىمىزنى پەرق ئېتەلمەي، يولىمىزنى يوقىتىپ قويدۇق. قىزىللاربولسا مانا ھازىرلا ئۈستىمىزدىن بېسىپ كېلىپ قېلىشى مۇمكىن.

— مەن بۇنى بىلمەيمەن، خۇدا تۇرۇپتۇ... — دىدى چال سۆز تاپالماي.

— بۇنىڭ بىلمەيدىغان نىمىسى بار! مانا سالاپەتلىك كازاكلىرىڭلار تۇرۇپتۇ... بىزگە ئادەم بولسىمۇ بولىدۇ، يارەم قىلىش كېرەك.

— مەن ئاغرىپ تۇرىمەن، — دىدى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ يالغان سۆزلەپ.

— نىمە دېگىنىڭلار بۇ، بۇرادەرلەر! — ۋاخمىستر بۆرىگە ئوخشاش بوينىنى تولغىماستىن ھەممەيلەنگە قاراپ چىقتى، ئاۋازى ياشىرىپ قالغاندەك بولدى، قەددىنى رۇسلىدى، — سىلەر كازاك ئەمەسمۇ؟ دېمەك، ھەربى مۇلۇك نىمە بولسا مەيلىمۇ؟ مەن باتارىيە كوماندىرىنىڭ ئورنىدا قالدىم، ئوفىتسېرلەر ھەرتەرەپكە قېچىپ كېتىشتى، مانا ئاتتىن چۈشمىگىنىمگە بىرھەپتە بولۇپ قالدى، ھەممە ئەزايىم مۇزلاپ كەتتى، پۇتۇمنىڭ بارماقلىرى ئۇشۇپ تۈگىدى، ئەمما مەن ھايات تىمىدىن ئايرىلىسام ئايرىلىمەنكى، باتارىيىنى تاشلاپ كەتمەيمەن! سىلەر بولسا ئىلار... بۇ يەردە باشقا گەپنىڭ لازىمى يوق! ياخشىلىقچە بارغۇلار كەلمىسە، كازاك لىرىمنى بىرلا توۋلايمەن، ئۇ چاغدا بىز سىلەردىن .... — ۋاخمىستر كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇپ، غەزەپ بىلەن ۋاقىرىۋەتتى، — مەجبۇرلۇق بىلەن ئاپىرىمىز، ئىتنىڭ بالىلىرى! بولشېۋىكلەر! ئاناڭلار

گۆرگە كىرسۇن، ئىلاھىم! بىز سېنى، بوۋاي، لازىم تېپىلسا ئۆزەڭنىمۇ زەمبىرەك شوتىسىغا قوشىمىز! بار، خەلقنى چاقىر، ئەگەر بارمايدىغان بولسا، — خۇدا ئۇرسۇن، دەريانىڭ ئاۋۇ تەرىپىگە قايتىمەن - دە، پۈتۈن يېزائىلارنى يەر بىلەن يەكسەن قىلىپ تاشلايمەن.

ئۇ ئۆزىنىڭ كۆچىگە ئانچە ئىشەنمەيدىغان ئادەمدەك سۆزلىدى، گىرىگورىينىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى. ئۇ شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ، جەھلى چىققان ۋاخمىسترغا كۆز قىرىنى سالماستىن، جىددى رەۋىشتە، مۇنداق دېدى:

— سەن تولا چېچىلما، ۋاقىراشنىڭ ھېچ پايدىسى يوق! زەمبىرەكنى چىقىرىشقا يارەملىشەيلى، ئاندىن كېيىن يولۇڭ بولسۇن.

شاخ - شۇمبىدىن توقۇلغان چىتەن تاشلاپ، زەمبىرەكلەرنى ئۆتكۈزۈۋېلىشتى، يارەمگە كەلگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئانىكۇشكا، خىرىستونە، تومىلىن ئىۋان، مېلېخوفلار ۋە ئونچە ئايال باتارىيىچىلەرنىڭ يارىدىمى بىلەن زەمبىرەكلەرنى ۋە ئوق - دورا ساندۇقلىرىنى ئىتتىرىپ چىقاردى، ئاتلارنىڭ دۆڭگە چىقىشىغا يارەملەشتى. توڭلاپ قېتىپ قالغان چاقلار چۆگىلىمەيتتى، ئورۇقلاپ كەتكەن ئاتلار كېچىككىنە دۆڭگىمۇ تەستە چىقاتتى. يېرىمى قېچىپ كەتكەن زەمبىرەكچىلەر پىيادە مېڭىشاتتى. ۋاخمىستر شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ تازىم قىلدى، يارەملەشكەنلەرگە تەشەككۈر ئېيتتى - دە، ئۆگەر ئۈستىدە قايرىلىپ، پەس ئاۋاز بىلەن:

— باتارىيە ئارقامدىن ئەگىشىپ ماڭ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

گىرىگورىي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھۆرمەت تۆيغۇسى بىلەن ۋە شۇبھىلىك ھەيرەت بىلەن قاراپ قالدى. ئۇنىڭ فېشىغا پېترو كېلىپ، بۇرۇتىنى چىشلەپ قويۇپ، گىرىگورىينىڭ ئوي - پىكرىگە جاۋاپ بەرگەندەك، مۇنداق دېدى:

— ھەممە ئادەملىرىمىز مۇشۇنداق بولسىچۇ! تىنچ دوننى مانا شۇنداق قوغداش كېرەك!

— سەن بۇرۇتلۇق ئادەم توغرىلىق سۆزلەۋاتامسەن؟ ھىلىقى ۋاخىمىستر توغرىلىق؟ — دەپ سورىدى قۇلىغىچە لاي چاچرىغان خىرىستونە يېقىن كېلىپ، — مانا قارا، دېمەك، ئۇ ئۆزىنىڭ زەمبىرەكلىرىنى دېگەن يېرىگە يەتكۈزىدۇ. ئۇ، كۆيدۈرگە چىققۇر، ماڭا قامچىسىنى قانداق شىلتىمىدى دەيسەن! ئۇرسا، ئۇرۇۋېتەتتى، — دېمەك، جېنىدىن ئۈمىت ئۈزۈپ تۇرغان ئادەمغۇ. مېنىڭ بارغۇم يوق ئىدى، ئۇندىن كېيىن راستىنى ئېيتسام، قورقتۇم، پېيمان يوق بولسۇم، باردىم. بېرىپلا، ۋاي - ۋۇي بۇ ئەخمەققە زەمبىرەكلەر نىمىگە لازىم بولار؟ — دېدىم. بوينىغا ئىسكەنجە سىلىنغان يامان چوشقىدەك: ھەم قېيىن، ھەم ياخشىلىققا ئېلىپ بارمايدۇ، شۇنداق بولسىمۇ سۆرەپ باردۇ...

كازاكلار لام - جىم دېمەستىن، كۈلۈمسىرەپ تارقاشتى.

16

دوننىڭ نېرىقى قىرغىغىدىكى يىراق بىر يەردە — چۈش يانغان پەيتتە — پىلىموت ئىككى نۆۋەت ئوۋا تاتاتلىدى - دە، يەنە جىمىپ قالدى.

يېرىم سائەتتىن كېيىن، مېھمانخانا ئۆيىنىڭ دەرىزىسىدىن نېرى كەتمەي قاراپ تۇرغان گىرىگورىي ئارقىسىغا بىر قەدەم چامداپ، ياڭاقلىرىغىچە كۆكىرىپ كەتتى.

ــ ئەنە كېلىشتى!

ئىلئىنىشنا ئاھ ئۇرۇپ، دەرىزىگە يۈگۈرۈپ باردى. سەككىز ئاتلىق كوچا بويلاپ توم ـ تاراقاي چېپىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار ئاتلىرىنى سوكۇلدىتىپ، مېلىخوفلارنىڭ ھويلىسىغا يېتىپ كېلىشتى ـ دە، بىردەم توختاپ، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە ئۆتىدىغان كېچىككە، دون بىلەن تاغنىڭ ئارىسىدا قىسىلىپ تۇرغان قارا سوقماق يولغا قاراپ چىققاندىن كېيىن ئارقىسىغا قايىتتى. ئۇلارنىڭ قوسۇغى توق ئاتلىرى كېسىلگەن كالتە قۇيرۇقلىرىنى پۇلاڭلىتىپ، قار پومزەكلىرىنى چاچرىتىپ باراتتى، يېزىنى رازۋېتكا قىلىپ قايتقان ئاتلىق چارلىغۇچىلار بىردەمدىلا كۆزدىن يوقالدى. بىر سائەتتىن كېيىن تاتارىسكىنى ئايلانىڭ غىچىرلىشى، «О» تاۋۇشى بىلەن تەلەپپۇز قىلىدىغان يات سۆزلەر، ئىتلارنىڭ قاۋۇشى قاپلاپ كەتتى. پىيادىلەر پولكى چانغا باسقان پىلىموتلىرى بىلەن، يۈك ھارۋىلىرى بىلەن، كۆچمە ئاشخانىلىرى بىلەن دوندىن ئۆتۈپ يېزىغا يامرىدى.

دۇشمەن قوشۇنى كىرگەن مۇشۇ دەسلەپكى پەيت قانچىلىك قورقۇنچلۇق بولمىسۇن، كۇلگۈنچەك دۇناشكا بۇ قېتىمقۇ چىداپ تۇرالمىدى، چارلىغۇچىلار ئارقىسىغا قايتىپ كەتكەندە، ئۇ پەشتامىسىنى ئاغزىغا تۇتۇپ، پىشقىرىپ، ئاشخانىغا يۈگۈرۈپ چىقتى. ئۇنى كۆرۈش بىلەن ناتالىيە ئەنسىرەپ قاراپ كەتتى.

ــ ساڭا نېمە بولدى؟

— ئوھۇ، ناتاشېنكا! سۆيۈملۈكۈم! ... ئۇلارنىڭ ئاتقا مىنىپ كېلىشىنى بىر كۆرسەڭ ئىدىڭ! ئىگەرنىڭ ئۈستىدە بىر ئار-قىغا - بىر ئالدىغا، بىر ئارقىغا - بىر ئالدىغا... ۋوللېرى جەينەك-لىرى بىلەن لەپكىلەپ تۇرىدۇ. ئۆزلىرىمۇ ئەسكى-تۈسكى لاتىلار-دىن ياسالغانىدەك، ئۇستۈاشلىرىنىڭ ھەممىسى سىلكىنىدۇ!

ئۇ قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ ئىگەر ئۈستىدە قانداق تىپىر-چىلاپ ئولتۇرغانلىغىنى شۇنداق ئۈستىلىق بىلەن دوراپ بەردىكى، ناتالىيە كۈلكە بىلەن تېلىقىپ كېتىپ، قېينا تىسىنىڭ دەققىتى-نى بۆلۈپ، ئاچچىغىنى كەلتۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن يۈگۈرگەن پېـ-تى كارۋىتىغا بېرىپ، ياستۇقىغا يېتىۋالدى.

ئەزايى دىر - دىر تىترەپ تۇرغان پانتېلىيې پروكوفېيېۋىچ بەندىڭ ئۈستىدىكى مومىلانغان يېپ، بىگىز، قېيىن چىگە سېلىـ-غان قۇتىنى مەقسەتسىز سىلجىتىپ قويۇپ، كۆزىنى قىسىپ، ئۆچە-مەنلىك نەزەر بىلەن دەرىزىدىن قاراشقا باشلىدى.

ئاشخانىدا بولسا ئايالار، گويا چوڭ پالاكەت يۈز بېرىـ-دىغاندەك ئۆپۈر - تۆپۈر بولۇشۇپ كەتتى: ئىككى مەكىزى لالىدەك قىپ - قىزىل دۇناشكا شەبنەم قونغان ئىت ئۈزۈمى مونچاقلى-رىدەك پاقىراپ تۇرغان ياش يۇقى كۆزلىرى بىلەن دارىيەگە قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ ئىگەر ئۈستىدە ئولتۇرۇشلىرىنى دوراپ كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بىر ئۆلچەمدىكى ھەركەتلىرى بىلەن ئاكسىزلارچە ھاياسىزلىغى بىرگە قوشۇلۇپ، سەت بىر ئىشارىنى پەيدا قىلاتتى. دارىيەنىڭ ئەسەبىلەرچە كۈلكىسىدىن تاقىدەك ئەگمەچ قاشلىرى ئويناقلاپ كەتتى، ئۇ ھە دەپ قاقاقـ-لايتتى، ئاۋازى خىرىلداپ، بوغۇلۇپ، مۇنداق دېدى:

— بەلكىم، شالۋارىنى تېشىپ تاشلايدىغاندۇ!... مۇنداق چەۋەندىز... ئىگەرنىڭ قېشىنىمۇ ئىگىۋېتىدۇ!...

هەتتا ئىچكىرىكى ئۆيدىن غەمكىن چىراي بىلەن چىققان پېترونىمۇ ئۇلارنىڭ كۆلكىسى بىر مىنۇتتەك خوش قىلدى.

— ئۇلارنىڭ ئاتىتا يۈرۈشى ئاجايىپمىكەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ. — ئۇلارنىڭ ئاتلارغا ئىچى ئاغرىمايدۇ. بىر ئاتنىڭ دۇمبىسىنى يېغىر قىلسا، باشقا بىرسىنى ئالىدۇ. مۇزىكىلەر ئەمەس مۇ! — دىدى - دە، چەكسىز نەپرەت بىلەن قولىنى شىلتىپ قويدى. — بەلكىم، ئۇلار ئاتنى 1 - قېتىم كۆرۈۋاتقاندۇ: «ھەي چاپ تۇر، كەتتۇق، مانا - مانا، قارا، يەتتۇق» ئۇلارنىڭ ئاتلىرى چاقنىڭ غىچىرلىشىدىن قورققان ئىدى، ئۇلار تېخى چەۋەندازلىق قىلماقتا!... ئېخ! — پېترو بارماقلىرىنى قاسىلدىتىپ، مېھمانخانا ئۆينىڭ ئىشىگىنى ئىتتىردى.

قىزىل ئەسكەرلەر توپ - توپ بولۇپ، كوچا بويلاپ ئاقاتتى، گۈرۈپپىلارغا بۆلۈنۈپ هويلىلارغا كىرەتتى. ئۇچەيلەن ئانىسى كۆشكىنىڭ دەرۋازىسىغا بۇرۇلدى، بەشەيلەن — ئۇلارنىڭ بىرسى ئاتلىق ئىدى — ئاستاخوپنىڭ ئۆيىنىڭ قېشىدا قالدى، قالغان بەشەيلەن قاشا بولۇپ، مېلىخوپلارنىڭكىگە قاراپ مېڭىشتى. ئەڭ ئالدىدا بويى پاكار، ياشىنىپ قالغان قىزىل ئەسكەر ماڭغان ئىدى، ئۇنىڭ ساقال - بۇرۇتى قىرىلغان، بۇرنى پاناق بولسىمۇ، تۆشۈكلىرى چوڭ - چوڭ، ئۆزى چاققانغىنا بولۇپ، كۆپ سوقۇشقا قاتناشقان قېرى فۇرونتچى ئوفىتسېر ئىكەنلىگى بىردىنلا كۆزگە تاشلىناتتى. ئۇ مېلىخوپلارنىڭ هويلىسىغا بىرىنچى بولۇپ كىردى - دە، پەلەمپەينىڭ ئالدىدا سەل هايال بولۇپ توختاپ تۇردى، بىر مىنۇتچە بېشىنى ئىگىپ، باغلاقتىكى سېرىق ئىتنىڭ هاۋشۇغىنىغا، هاسىراپ، تىلىقىپ كېتىۋاتقانلىغىغا قاراپ قالدى؛ ئۇندىن كېيىن مۇرىسىدىن مىلتىغىنى ئالدى. ئېتىلغان ئوق ئۆگزىدىن قىرىدەك ئاپپاق تۈتۈن چىقاردى. گىرە

گورني گېلىنى بوغۇپ تۇرغان كۆينىگىنىڭ ياقىسىنى تۇزەۋېتىپ، دەرىزىدىن ئىتنىڭ قارنى قانغا بويىلىپ، يۇمۇلۇنۇپ ياتقانلىغىنى ۋە ئەجەل ئالدىدا قاتتىق ئازاپ چېكىپ، يارىلانغان بىقىنى ۋە تۆمۈر زەنجىرنى قەھرى بىلەن غاجاۋاتقانلىغىنى كۆردى. گىرىگورنى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاراپ، ئايالالرنىڭ ئاپپاق تاتىرىپ كەتكەن يۈزلىرىنى، ئاسمانىڭ پەرىشان كۆزلىرىنى كۆردى.

— قوي! — دىدى ئاتىسى ئارقىسىدىن، يات بىر ئاۋاز بىلەن توۋلاپ.

گىرىگورنى ئىشىكنى كەڭ ئېچىۋەتتى، بوسۇغىنىڭ ئۈستىگە بىر قۇرۇق مىشەك جىرىڭلاپ چۈشتى. قالغان قىزىل ئەسكەرلەرمۇ يان ئىشىكتىن كىرىپ كېلىشتى.

— ئىتنى نىمىشقا ئۆلتۈردۈڭ؟ ساڭا دەخلى يەتكۈزدىمۇ؟— دەپ سورىدى گىرىگورنى بوسۇغىدا تۇرۇپ.

قىزىل ئەسكەرنىڭ كەڭ بۇرۇن تۆشۈكلىرى پۇشۇلداپ هاۋانى ئىچىگە تارتاتتى، كۆپ ـ كۆك قىزىلغان يۈفقالەۋلىرىنىڭ بۇرچەكلىرى پەسكە سالپىيىپ قالدى. ئۇ ئەتراپىغا بىر قارىۋېلىپ، مىلتىغىنى قايتىدىن مۇرىسىگە ئاستى.

— ساڭا نىمە بولدى؟ مېھرىدىن كېچەلمىدىڭمۇ؟ مەن ما ـ نا ساڭا سەرپ قىلىش ئۈچۈن بىر پاي ئوقنىڭ مېھرىدىن كېچىمەن. خالامسەن؟ تۇر قېنى!

— هوي، قويساڭچۇ ئالېكساندىر! — دىدىكۈلۈپ تۇرۇپ ئىگىز بويلۇق، سېرىق قاش قىزىل ئەسكەر يېقىن كېلىپ،—سالامەتمۇسىز، ئۆي خوجايىنى! قىزىللارنى كۆرگەنمىدىڭلار؟ بىزنى ئۆيگە قوبۇل قىلىڭلار، سىزنىڭ ئىتىڭىزنى مۇنۇ ئادەم ئۆلتۈرىدىمۇ؟ بىكار ئىش قىپتۇ!... يولداشلار، كىرىڭلار!

گىرىگورنى بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كىردى. قىزىل ئەسكەر ـ

لەر ئوچۇق - يوروق تېچلىق سوراشتى، دالاسىمكىلىرىنى، چەم-دىن تىكىلگەن ئوقدانلىرىنى ئېلىشتى، شىنىللىرىنى، پاختىلىق چاپانلىرىنى، شەپكىلىرىنى كارۋاتنىڭ ئۈستىگە دۆۋىلەپ قويۇش-تى. ئۆينىڭ ئىچىگە بىردىنلا سولداتلاردىن تارالغان ئاچچىق، ئۆتكۈر ئىسپىرت پۇرىغى، ئادەمنىڭ تەرى، تاماكا، ئەرزان سو-پۇن، ملتىق مېيىنىڭ ھىدلىرى — يېراق يولنىڭپۇرىغى بىلەن قوشۇلۇپ، تولۇپ كەتتى.

ھىلىقى ئالېكساندىر دېگىنى شىرەنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇپ، بىر تال تاماكا تۇتاشتۇردى - دە، گىرىگورىي بىلەن بايا باشلى-غان سۆزنىى داۋاملاشتۇرماقچى بولغاندەك:

— سەن ئاقلار ئارمىيىسىدە بولغانمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھە...

— ئەنە... مەن ھۇقۇشنى پالاقلاپ ئۇچقىنىدىلا تونۇيمەن، سېنى مىشلىدىغىنىڭدىن تونۇدۇم. ئاپپاق ئىكەنسەنغۇ! ئوفىتسېر-مۇ سەن؟ ئالتۇن پاگونلىرىڭ باردۇ؟

ئۇ بۇرۇن تۆشۈكلىرىدىن تاماكا تۈتۈنىنى خادا قىلىپ چې-قاردى. ئىشكىنىڭ يان باغچىغا يۆلىنىپ تۇرغان گىرىگورىيغا سوغاق، كۆلكىسىز كۆزلىرى بىلەن قادىلىپ قاراپ، تاماكىدىن ئىسلانغان دۇمبەچەك تىرنىغى بىلەن پاپىروسنىڭ ئاستىنى چې-كىلدىتىپ ئولتۇردى.

— ئوفىتسېرمۇ سەن؟ بويۇنۇڭغا ئال! مەن سېنىڭ بوي-تۇرقۇڭدىن كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن؟ مەن ئۆزەم گېرمان ئۇرۇشىنى باشتىن كەچۈرگەنمەن.

— ئوفىتسېر بولغانمەن.

گىرىگورىي زومۇ زو كۈلۈمسىرىدى - دە، يان تەرىپىدە تۇرغان ناتالىيەنىڭ قورقۇش ئارىلاش يېلىنغان نەزىرىگە كۆزى

چۈشۈپ، قاپىغىنى تۈردى، قاشلىرى تىترەپ كەتتى. كۈلۈمسىرىگىنى ئۆزىگە ئەلەم قىلدى.

— ئىست! ئىتنى ئاتماسلىق كېرەك ئىكەن - دە...

قىزىل ئەسكەر تاماكا قالدۇغىنى گىرىگۇرىنىڭ ئايىغى ئاستىغا تاشلاپ، قالغانلارغا كۆزىنى قىسىپ قويدى.

گىرىگورىي لەۋلىرىنىڭ ئۆز ئەركىدىن تاشقىرى يەنە قىيسىيىپ، ئەيىپكارلارچە ۋە ئەپۇ سوراش تۇسىدە كۈلۈمسىرەشىپەيدا قىلىۋاتقانلىغىنى هېس قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئەقىل - ئىدراكىغا خىلاپ هالدا ئىختىيارسىز ئاجىزلىغىنى كۆرسىتىپ قويغانلىغى ئۈچۈن نومۇستىن قىزىرىپ كەتتى. «ئىگىسىنىڭ ئالدىدا ئەسكى بىر ئىش ئۆتكۈزۈپ قويغان ئىتتەك ئوخشاش» — دېگەن پىكىر ئۇنى ئۈيات بىلەن ئۆرتىدى - دە، شۇ ئاندىلا كۆز ئالدىدا مۇناداق بىر مەنزىرە پەيدا بولدى: بايا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن ئاق تۆش ئىتنىڭ خۇددى شۇنداق كۈلكە بىلەن ئۆزىنىڭ قارا ئەتلەس كالپۇكلىرىنى هىجايتىدىغان ئىدى، بۇ ئىتنى تىرىك قويسىمۇ، ئۆلتۈرسىمۇ ئىختىيارى ئۆزىدە بولغان ئىگىسى — گىرىگورىي هەر قېتىم ئۇنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئۈگدىسىغا يېتىۋېلىپ، ياش ئالدى چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، مامۇقتەك مەللەرەڭ قۇيرۇغىنى شىپاڭلىتىپ قويياتتى...

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ يەنىلا شۇ گىرىگورىيغا يات بولغان ئاۋاز بىلەن:

— مېهمانلار، بەلكىم، كەچلىك بىر نەرسە يەيدىغاندۇ؟ — دەپ سورىدى، — شۇنداق بولغاندا، كەمپىرگە تاماق بۇيرۇيمەن...، — دېدى.

ئىلىنىشنا، ماقۇللۇقنى كۈتمەستىنلا ئىرغىپ مەش تەرەپكە ماڭدى. قولىدىكى تۈتقۇچ دىرىلدەپ، شورپا بار قازاننى زادىلا

كۆتىرەلمىدى.داريە يەردىن كۆزىنى ئالماي، داستىخان ھازىرلـ
دى. قىزىل ئەسكەرلەر چوقۇنماستىنلا تاماققا ئولتۇرۇشتى. چال
ئۇلارنى قورقۇنچ ۋە يوشۇرۇن يىرگىنىش بىلەن كۆزدىن كەچۈرۈپ
تۇرغان ئىدى. ئاخىرى چداپ تۇرالماي سورىدى:

ــ دىمەك، خۇداغا تەپسىنمايدىكەنسىلەرغۇ؟

مانا شۇ چاغدىلا ئالبكساندىرنىڭ لەۋلىرىدەكۈلكىگە ئوخ
شاش بىر نەرسە سىپىلاپ ئۆتتى. قالغانلار يەنىپىسىغا قاقاقلاپ
كۈلۈشتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ مۇنداق جاۋاپ قايتۇردى:

ــ ساڭىمۇ، ئاتا، چوقۇنۇشقا مەسلىھەت بەرمىگەن
بولاتتىم! بىز ئۆز خۇدالىرىمىزنى ئاللىقاچان يولغا سېلىۋەتـ
كەن... ــ ئۇ دۇدۇقۇپ قالدى، قوشۇمىسى تۇرۇلدى، ــ خۇـ
دا يوق، ئەخمەق ئادەملەر ئىشىنىپ، مۇنۇ ياغاچ پارچىسىگە
چوقۇنىدۇ.

ــ شۇنداق، شۇنداق... ئالىم كىشىلەر ــ ئۇلار، ئەلۋەتتە،
ھەممىنىڭ تېگى ــ تەكتىگە چۈشىنىدۇ، ــ پانتېلېيې پروكوفېيې
ۋېچ قورقماسلىقتىن ماقۇللىغان بولدى.

داريە ھەرقايسىسىنىڭ ئالدىغا بىردىن قوشۇق قويغان ئىـ
دى، ئەمما ئالبكساندىر ئۆز ئالدىدىكى قوشۇقنى ئىتتىرىۋېتىپ،
سورىدى:

ــ بەلكىم، ياغاچتىن قىلىنمىغان قوشۇقمۇ بارمۇ؟ ئەمـ
دى مەرھۇم يۇقتۇرۇش كەملىك قىلمۇاتاتتى! مۇشۇمۇ قوشۇقمۇ؟
بۇ بىر تاراشا!

داريە ملتىق دورىسىدەك پىقىلدىدى:

ــ كىشىنىڭكىدىن يىرگىنىدىكەنسىز، ئۆزىڭىزنىڭ قوشۇغى
بار بولسا كېرەك.

ــ ھەي، سەن شۇك تۇر، كېلىنچەك! قوشۇق يوقمۇ؟ ئۇنـ

داق بولسا پاكىزەك لۆكگە ئېلىپ كەل، بۇنى ئېرتىمەن.

ئىلئىنىشنا مىسكىلەرگە شورپا قۇيغان ئىدى، بۇ ئادەم ئىلئىنىشنا غىمۇ:

— ئاۋال ئۆزەك تېتىپ باق، ئانا، — دىدى.

— مەن نىمىسىنى تېپىپ باقىمەن؟ بەلكىم تۇزى ئۆتۈپ كەتكەندۇ؟ — دەپ قورقۇپ كەتتى موماي.

— سەن تېتىپ كۆر، تېتىپ كۆر! مېھمانلارغا بىر نەرسە نىك پاراشوگىنى تاشلاپ قويدۇڭمۇ، كىم بىلىدۇ...

— بىر قوشۇق ئوتلا! قېنى، بول؟ — پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ جىددى بۇيرۇق قىلىپ، لەۋلىرىنى مەھكەم قىستى. شۇندىن كېيىن ئۇ يان ئۆيدىن موزدوزلۇق ئەسۋاۋىنى ئېلىپ كېلىپ، ئوروندۇق ئورنىدا ئىشلىتىپ كەلگەن قارىياغاچ كۆتىگىنى دەرىزە نىك قېشىغا سۈرۈپ قويدى ـ دە، شىشە قۇتىغا جىن چىراق ھازىرلاپ، كونا ئۆتۈگى بىلەن ھەپىلىشىپ ئولتۇردى. ئۇندىن كېيىن گەپكە ئارىلاشمىدى.

پېترو مېھمانخانا ئۆيدىن چىقماي قويدى، ناتالىيەمۇ بالىلىرى بىلەن مۇشۇ ئۆيدە ئولتۇردى. دۇناشكا مەشكە مەھكەم چاپلىشىپ ئولتۇرۇپ، پايپاق توقۇشقا كىرىشتى. ئەمما قىزىل ئەسكەرلەردىن بىرسى ئۇنى «خانقىز» دەپ ئاتاپ، تاماققا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن، ئۇ چىقىپ كەتتى. پاراك بېسىلدى. تاماقتىن كېيىن قىزىل ئەسكەرلەر تاماكا چېكىشكە باشلىدى.

— سىلەرنىك ئۆيدە تاماكا چېكىشكە بولامدۇ؟ — دەپ سوردى سېرىق قاش ئەسكەر.

— ئۆزىمىزدىمۇ تۇرۇبكا تارتقۇچىلار تولۇپ يېتىپتۇ، — دىدى ئىلئىنىشنا خالا ـ خالىماس.

گىرىگورىي ئۆزىگە سۇنۇلغان بىرتال تاماكىنى ئالمىدى. ئۇ بايا ئىتتىنى ئېتىپ تاشلىغان ۋە ھەمىشە ئۆزىگە يۇزسىزلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىۋاتقان ھىلىقى ئادەمگە كۆزى چۈشكەندە، پۈتۈن ئىچكى ئەزالىرى تىترەپ، يۈرىگىگە قاتتىق دولقۇن ئۇرۇلۇپ سانچىلغاندەك بولاتتى. ھىلىقى ئادەمنىڭ كۆرۈنۈشىدىن گىرىگورىي بىلەن توقۇنۇشقۇسى كېلىپ، ئۇنى گەپتە چېقىۋېلىشقا، ئۇنىڭ بىلەن گەپ تەگىشىشكە پۈرسەت ئىزلەۋاتقاندەك ئىدى.

— قايسى پولكتا خىزمەت قىلدىلا، جانابى ئالى؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— ھەرخىل پولكلاردا، — دىدى گىرىگورىي.

— بىزنىڭكىلەردىن قانچىنى ئۇچرىتىڭ؟

— ئۇرۇشتا ساناپ ئولتۇرمايدۇ. سەن، يولداش، مېنى ئانسىنىڭ قوسىغىدىن ئۇپتىسىر بولۇپ تۇغۇلغان دەپ ئويلىما. مەن ئۇلارغا گېرمان سوقۇشىدىن كەلگەنمەن. ماڭا مۇنۇ لەنىتلەر ئۇرۇشتا جەڭگىۋارلىق كۆرسەتكەنلىگىم ئۈچۈن بېرىلگەن...

— مەن ئوفىتسېرلەرگە يولداش ئەمەسمەن! ساڭا ئوخشاش ئوفىتسېرلەرنى تامغا تىڭ تۇرغۇزۇپ قويىمىز. مەن گۇناكارمۇ تالايلىرىڭنى نىشانغا ئالغانمەن.

— مەن ساڭا ئېيتىپ قويايي، يولداش... سەن بەك كۆرەڭلەپ كېتىۋاتىسەن، گويا يېزىنى سىلەر جەك بىلەن ئالغاندەك. بىز فورونتنى ئۆزلۈكسىزدىن تاشلاپ چىقىپ، سىلەرنىڭ كېلىشىڭلارغا يول قويدۇق، سەن بولساڭ ئۆزەڭنى ئۇرۇشتا يېڭىپ ئىشغال قىلغان ئەلگە كەلگەندەك تۇتۇۋاتسەن ... ئىتنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈش ھەزكىمنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىش، قورال-سىز ئادەمنى ئۆلتۈرۈش ۋە كۆڭلىنى رەنجىتىشمۇ ئوڭايلا بىرگەپ...

— سەن ماڭا ساۋاق بەرمە! بىز سەنلەرنى بىلىمىز! «فۇرونتنى تاشلاپ چىقىپتىمىش!» ئەگەر بىز سەنلەرنى بىتچىت قىلمىغان بولساق، تاشلاپ چىقمىغان بولاتتۇقلار. مەن سەن بىلەن قانداق سۆزلەشسەم، سۆزلىشەلەيمەن.

— قويساڭچۇ، ئالېكساندىر! تويدۇرۇۋەتتىڭغۇ! — دىدى سېرىق قاش ئەسكەر ئۆتۈنۈپ.

ئەمما ئالېكساندىر بۇرنىنى مىشىلدىتىپ گىرىگورىينىڭ قېشىغا دۈمبەلەپ كەلدى.

— سەن، ئوفىتسېر، ئىمكى ياخشىسى مەن بىلەن چېقىشما، ئۇنداق بولمىغاندا ياخشى بولمايدۇ!

— مەن سىز بىلەن چېقىشىپ تۇرغىنىم يوق.

— ياق، چېقىشىۋاتىسەن.

ناتالىيە ئىشكنى قىيا ئېچىپ، ئۈزۈك ئاۋاز بىلەن گىرىگورىينى قىچقاردى. گىرىگورىي ئالدىدا تۇرغان قىزىل ئەسكەرنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئىشككە بارغۇچە، مەس ئادەمدەك دەلدەڭلەپ كەتتى. پېترو ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا ئۆچمەنلىك ۋە نەپرەت بىلەن غودۇڭشىدى.

— نىمە قىلغىنىڭ بۇ؟ سەن ئۇ شەيتان بىلەن گەپ تەگىشىپ نىمە قىلىسەن؟ ئۇنىڭ بىلەن تەڭلىشىشىڭ نىمە كېرىگى بار؟ ئۆزەڭنىمۇ، بىزنىمۇ تۈگەشتۈرىسەن! ئولتۇر! ...، — ئۇ گىرىگورىينى ساندۇقنىڭ ئۈستىگە كۈچ بىلەن ئولتۇرغۇزدى - دە، ئۆزى ئاشخانىغا چېقىپ كەتتى.

... گىرىگورىي ئاغزىنى ئېچىپ، تەشنالىق بىلەن ھاۋانى ئىچىگە سۈمۈرۈپ ئولتۇردى، قاراقۇمچاق يۈزىدىن قىزىللىق يوقالدى، خىرەلەشكەن كۆزلىرى غۇۋا پاقىرايتتى.

— گىرىشكا! گىرىشىنكا! جانانىم! ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولما! — دەپ ئۆتۈنەتتى تىترىگەن ھالدا ناتالىيە، ۋاقىراپ يىغلۇۋېتىشكە تەييارلىنىپ تۇرغان بالىلىرىنىڭ ئاغزىنى بېسىپ.

— مەن نېمىشقىمۇ كەتمىگەندىمەن؟ — دېدى گىرىگورىي ۋە يۈرىگى سىقىلىپ، ناتالىيەگە قارىدى، — بولدى گەپ قىلمايمەن. بەس ئەمدى! يۈرىگىمنىڭ چىدىغۇچىلىگى قالمىدى!

كېيىنرەك يەنە ئۈچ قېتىل ئەسكەر كىردى. ئىگىز قارا پاپاخ كىيگەن بىرسى، تۇرقىدىن باشلىقتەك كۆرۈنەتتى، سورىدى:

— بۇ ئۆيگە نەچچە ئادەم ئورۇنلاشتى؟

— يەتتە كىشى، — دەپ ھەممە ئۇچۇن جاۋاپ بەردى مەللە قاش ئەسكەر، ئۇنىڭ ئاۋازى لۈپىنكا گاردىنىڭ بىر كۈيىگە ناخشا توۋلىغاندەك چىقتى.

— پىلىموتچى قاراۋۇل كومانداسىمۇ مەشھەگە ئورۇنلىشىدۇ. بىرئاز سىقىلىشايلى.

ئۇلار كېتىشتى. ھايال ئۆتمەي دەرۋازا غىچىرلىدى، ھويلىغا ئىككى ئات ھارۋىسى كىردى. پىلىموتنىڭ بىرسىنى دەھلىزگە سۆرەپ ئېپكىرىشتى. بىر ئەسكەر قاراڭغۇدا سەرەڭگە چېقىپ، قەھرى بىلەن ئاغزىنى بۇزاتتى، بەزىلىرى سارايىنىڭ چەللىسى ئاستىدا تاماكا چېكىشەتتى، يەنە بەزىلىرى خامانداا چۆپ سۇغرىپ ئوت ياقاتتى، ئەمما ئۆي ئىگىلىرىدىن ھېچكىم تالاغا چىقمىدى.

— سەن بېرىپ، ئاتلارغا بىر قاراپ قويساڭ بولاتتى،—

دەپ پىچىرلىدى ئىلھىنىشنا چالنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ.

چال مۇرىسىنى مىدىرلىتىپلا قويدى، ئەمما تالاغا چىقمىدى. كېچىچە ئىشكىلەر تاراقلاپ تۇردى. تورۇسقا ئاپپاق هور كۆتىرىلىپ، تاملارغا شەبنەم تامچىلىرى قوندى، قىزىل ئەسكەرلەر مېھمانخانا ئۆيىنىڭ پولىغا تۆشەك سېلىشتى. گىرىگورىي ئۇلارغا پالاس ئېلىپ كېلىپ جاي رۇسلاپ بەردى. باشلىرىغا ياستۇق ئورنىدا ئۆزىنىڭ كالتە جۇۋىسىنى قويۇپ بەردى.

ــ مەن ئۆزەمنۇ ئەسكەر بولغان، بىلىمەن،ــ دىدى ئۇ يارىشش ئاھاڭدا هىلىقى ئۆزىنى دۇشمەن كۆرگەن قىزىل ئەسكەرگە كۈلۈمسىرەپ.

ئەمما قىزىل ئەسكەرنىڭ بۇرۇن تۆشۈكلىرى قىمىرلاپ، مۇرەسسەگە كەلمەيدىغان بىر نەرسە گىرىگورىيغا كۆز يۇگۈرتتى...

گىرىگورىي بىلەن ناتالىيە مۇشۇ ئۆيدە كارۋات ئۈستىدە يېتىشتى. قىزىل ئەسكەرلەر مىلتىقلىرىنى باشلىرىنىڭ ئارقىسىغا جايلاشتۇرۇپ، پالاس ئۈستىدە قاتىرىسىغا ئارىلاش ــ قۇرۇلاش يېتىشتى. ناتالىيە چىراقنى ئۆچۈرمەكچى بولۇۋىدى، ئۇنىڭدىن قاتتىق تەلەپپۇزدا سوراشتى:

ــ ساڭا كىم چىراقنى ئۆچۈر دىدى؟ ئۇنداق قىلغۇچى بولما! پىلىكنى تولغاپ قوي، كېچىچە يېنىپ چىقسۇن.

ناتالىيە باللىرىنى ئايىغىغا ياتقۇزدى، ئۆزى كىيىمىنى سالماستىنلا تام تەرەپكە قىسىلىپ ياتتى. گىرىگورىي ئىككى قولىنى يانغا قويۇپ، ئۇنچىقماي ياتاتتى.

«ئەگەر كېتىپ قالغان بولساق، ــ دەپ ئويلىدى گىرىگورىي چىشلىرىنى چىشلەپ، ياستۇقنىڭ بىر بۇرجىگىنى يۇرىگىگە بېسىپ، ــ ئەگەر چېكىنىشكە كېتىپ قالغان بولساق، هازىرلا

مانا شۇ كارۋاتنىڭ ئۈستىدە ناتاشكىغا زور لۇق قىلىپ، ئاۋۇ يىـ لىي پولشادا ھىلىقى فرانە دىگەن قىزغا باسقۇنچىلىق قىلغانىدەك، كۆكۈللىرىنى ئاچقان بولاتتى...»

قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ بىرسى ھېكايە بـاشلىۋىدى. ئۇنىڭ ھېكايىسىنى بىر تونۇش ئاۋاز بۆلۈۋەتتى. بۇ ئاۋاز غۇۋا قاراڭغۇدا بىر نىمىنى كـۆتكەندەك ئـۇزۇلۇپ ـ ئـۇزۇلۇپ ئـاڭلىنىشقا باشلىدى:

ـــ ھەي، خـوتـۇن كىشى بـولمىسا، ئەجەپ زېرىكىدىكەن كىشى! ئەمما ئـۆي ئىگىسى بـولسا، ئـوفىتسېر... ئـۇلار بىزدەك سولتەك مـاڭقىلارغا خـوتۇنلىرىنى ئۆتۈنۈپ بەرمەيدۇ... ئاڭلاۋاتامسەن، خوجايىن؟

قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ بىرسى ئـاللىقاچان خـورەككە چۈشـكەن ئىدى، بىرسى ئـۇيقۇچىلىقتا كـۆلۈپ قـويدى. قىزىل قاش ئەسكەرنىڭ ئاۋازى سۇرلۇك ياڭراپ چىقتى:

ـــ ئاپلا، ئـالىكساندىر، سېنى گـەپكە كىرگـۈزمەن دەپ تويۇپ كەتتىمغۇ، ھەر بىر ئۆيگە چـۈشكەندە مـاجرا چىقىرىسەن، لۈكچەكلىك قىلىسەن، قىزىل ئـارمىيىنىڭ شەنىگە داغ تەككۈزىـسەن. بۇنداق قىلۈەرسەڭ بولمايدۇ! مەن ھازىرلا كومىسسارنىڭ قېشىغا ياكى روتا باشلىغىنىڭ يېنىغا بارىمەن. ئاڭلىدىڭمۇ؟ بىز سەن بىلەن سۆزلىشۈالىمىز!

ئۆينىڭ ئىچى جىمجىت بولۇپ قالدى. پەقەت قىزىل قاشـنىڭ ئاچچىغى بىلەن پىشىلداپ، ئۆتۈگىنى تارتىپ كىيىۋاتقانلـىغى ئـاڭلىناتتى. بىر مىنۇتتىن كېيىن ئـۇ ئىشكىنى جـالاقلىتىپ چىقىپ كەتتى.

ناتالىيە ئـۆزىنى تـۇتۇۋالالماي ئـۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

گىرىگورىي دىرىلدەپ تۇرغان سول قولى بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى، تەرلىگەن پېشانىسىنى، ھۆل بولۇپ كەتكەن يۇزىنى سىلايتتى، ئوڭ قولى بىلەن ئۆزىنىڭ مەيدىسىنى خاتىرجەم كولاشتۇرۇپ، بارماقلىرى بىلەن ئىچ كۆينىكىنىڭ تۈگمىلىرىنى ئىختىيارسىز بىر يېشىپ، بىر ئېتىپ قويياتتى.

— بولدى، ئۇنۇڭنى چىقارما، جىم بول! — دىدى ئۇ ئارانلا ئاڭلانغۇدەك پىچىرلاپ.

دەل مۇشۇ پەيتته ئۇ، ئۆزىنىڭ ۋە ئاتا - ئانا، ئۇرۇق-تۇققانلىرىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالالىسىلا، ھەرقانداق سىناقتا ۋە خورلۇقتا بەرداشلىق بېرىشكە روھىي جەھەتتىن تەييار ئىكەنلىكىنى ئۇ ئېنىق بىلەتتى.

سەرەڭگە يېقىلىپ، ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان ئالىكساندىرنىڭ يۈزىگە، كەڭ ئىلمەك بۇرنىغا، پاپىروس يېپىشىپ قالغان ئاغزىغا يورۇق چۈشتى. ئۇنىڭ ئاستا ئىنچىكىلاپ، نۇرغۇن خورەكلەرنىڭ ئاريىسىدا خۇرسىنىپ، كىيىمىنى كىيىشكە باشلىغانلىغى ئاڭلىنىپ تۇردى.

كۆكلىده قىزىل قاشقا چەكسىز مىننەتدارچىلىق بىلدۈرۈپ، تاشقىرىغا سەۋرىسىزلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ تۇرغان گىرىگورىي، دەرىزىنىڭ تېشىدىكى قەدەم تاۋۇشىنى ۋە غەزەپلىك ئاۋازنى ئاڭلاپ، شاتلىغىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي كەتتى:

— مانا ئۇ ھەممە ئىشقا ئارىلىشىپ تۇرىدۇ... نىمە قىلىش كېرەك... بىر بالا بولدىغۇ... يولداش كومىسسار...

ئاياق تاۋۇشى ئەمدى دەھلىزده ئاڭلاندى - دە، ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى. بىر ياش كوماندىرنىڭ ئاۋازى بۇيرۇق ئاھانىدا چىقتى:

— ئالىكساندىر تيورنكوف، كىيىمىڭنى كىي، ھازىرلا بۇ

يەردىن كەت. مەن چۈشكەن ئۆيدە قونسەن. ئەتىگەنلىككە بىز سېنى قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىگە مۇناسىپ بولمىغان قىلىغىڭ ئۈچۈن سوت قىلىمىز.

گىرىگورىي ئىشىك ئالدىدا بايىقى قىزىل قاشنىڭ يېنىدا تۇرغان، ئۇستىگە قارا خۇرۇم كەمزۇل كىيگەن ئادەمنىڭ خەيرىخاھلىق ۋە ئۆتكۈر نەزىرىگە يولۇقتى.

ئۇ تۇرقىدىن ياش كۆرۈنەتتى ۋە ياشلارغا خاس سۈرلۈك ئىدى؛ يېڭىدىن خەت تارتقان لەۋلىرى باشقىچە بىر قەتئىيەت بىلەن قىسىلغان ئىدى.

— تازا ئەنسىز بىر مېھمان يولۇقۇپ قالدىمۇ، يولداش؟— دىدى ئۇ گىرىگورىيغا قاراپ، بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلۈمسىرەپ،— خوش، ئەمدى ئۇخلاڭلار، بىز ئەتە ئۇنىڭ تاناۋىنى تارتىپ قويىمىز. ھەممەڭلارغا ئەزگۈلۈك تىلەيمەن. قېنى يۈر، تيورنىكوف.

ئۇلار كېتىش بىلەنلا گىرىگورىي بىر «ئۇھ» تارتىپ يېنىكلىشىپ قالدى. ئەتىسى قىزىل قاش ئۆي ئىجارىسىۋەئاش - تاماق پۇلىنى تۆلەش بىلەن بولۇپ، ئەتەي كېچىكىپ تۇرۇپ قالدى ۋە مۇنداق دىدى:

— خوش ئەمدى، ساھىپخانلار، بىزدىن خاپا بولماڭلار، بىزنىڭ ئىچىمىزدە مۇنۇ ئالېكساندىر دېگەن كاللىسى ئىىلىشىپ قالغانەكلا بىر نەرسە، بۇلتۇر لۇگانىسكىدا — ئۇنىڭ ئۆزىمۇ لۇگانىسكىلىق — ئوفىتسېرلەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئانىسى ۋە ھەمشىرىسىنى ئېتىپ تاشلىغان. شۇ سەۋەپتىن ئۇ مانا شۇنداق... خوپ، سىلەرگە رەھمەت. خەير - خوش، ھە، مۇنۇ نەرسىنى بالىلارغا بېرىمەن دەپ تۇرۇپ، ئونتۇپ كېتىشكە تاس قاپتىمەن!— شۇنىڭ بىلەن ئۇ بالىلارنى ئېيتقۇسىزخوشال قىلىپ، نەرسە - كېرەك

سالدىغان خالتىنىڭ ئىچىدىن كىرلىشىپ كۆكىرىپ‌كەتكەن‌چاقماق قەنتنى چىقىرىپ، ئىككى بالىنىڭ ھەرقايسىسىغا بىر پارچىدىن تۇتقۇزدى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچنىڭ دىلى‌ئېرىپ، نەۋرىلىرىگە ئىگىلىپ قاراپ كەتتى.

— ئوھۇ، مانا ئۇلارغا نازارلىق! دېمىز بۇ فەنت دېگەن نەرسىنى كۆرمىگىنىمىزگە بىر يېرىم يىل بولدى ... ئەيسامەسە نىجاتلىق بەرسۇن. يولداش!... بۇ تاغاكلارغا تازىم قىلىڭلار! پولىيوشكا، ھەشقاللا ئېيت! قوزام، نېمىشقا ھېتىرقاپ تۇرىسەن؟

قىزىل ئەسكەر چىقىپ كەتتى، شۇ ئاندا چال‌ناتالىيەگە ئاچچىقلىنىپ:

— ھەي، سىلەر ئوقۇمىغان نادان‌دە! ئۇنىڭغا ھېچ بولمىغاندا بىرەر نانىنى يوللۇق تۇتساق بولماسمىدى، ياخشى‌ئادەمنىڭ ياخشىلىغىنى ياندۇرۇش كېرەك ئەمەسمۇ؟ ئېخ...— دېدى.

— ماق، يۈگۈر!— دەپ بۇيرۇدى گىرىگورىي.

ناتالىيە رومىنى يەلكىسىگە تاشلاپ، ھويلا ئىشىگىنىڭ تېشىدا قىزىل فاشىنى قوغلاپ يەتتى. ئۇ ئىزا تارتىپ قىزىلارمان پېتى توقاچ ناننى قىزىل ئەسكەرنىڭ ئۇستىدىكى شىنېلىنىڭ چۆل قۇدۇغىدەك چوڭقۇر يانچۇغىغا سېلىپ قويدى.

17

چۈش ۋاقتىدا، قىزىل بايراقلىق 6 - سىتسېنىسك پولكى ئالدىراش مارش‌بىلەن يېزا ئىچىدىن ئۆتتى، بەزىبىر لىرى

كازاكلاردىن جەڭ ئاتلىرىنى تارتىۋالغان ئىدى. دۆڭنىڭ نېرىسىدا يىراق يەردە زەمبىرەك ئاۋازى گۈلدۈرلەپ ئاڭلىناتتى.

— چىر دەريا سى بويىدا جەڭ بولۇۋاتىدۇ. — دىدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئېنىقلاپ.

كەچكى شەپەقچە پېتىرومۇ، گىرىگورىيمۇ ھويلىغا نەچچە قېتىم چىقىشتى. دون بويىدا، نەدىدۇ بىر يەردە، ھەرھالدا ئۇست - خوپېرسكايانىڭ بېرىسىدە ئەمەس، غۇۋا زەمبىرەك ئۈنى ئاڭلىناتتى ھەمدە ناھايىتى ئاستا (توڭلاپ كەتكەن يەرگە قۇلاقنى ياققاندا ئاندىن ئاڭلىغىلى بولاتتى) پىلىموتلار چىكىلدايتتى.

— ئۇ يەردىمۇ يامان ئەمەس ئېتىشۋاتىدۇ! گېنېرال گۇسېلشكوف ئۇ يەردە گۈندوروفلۇقلار بىلەن بىللە، — دىدى پېترو تىزدىكى ۋە پاپاخدىكىقارنى قېقىپ، شۇنداق كېيىن ئۇ ھازىرقى قىلغان گېپىگە ھېچئالاقىسى بولمىغانبىر سۆزنىقوشۇپ قويدى، — بىزنىڭ ئاتلىرىمىزنى ئېلىپ كېتىدۇ. سېنىڭ ئېتىڭ، گىرىگورىي، كۆزگە كۆرۈنگەن بىر ئات، خۇدا بىلىدۇ، ئېلىپ كېتىدۇ!

ئەمما چال بۇنى ئۇلاردىن بۇرۇنراق بىلگەن ئىدى. كېچىسى گىرىگورىي ھەر ئىككى جەڭ ئاتلىرىنى سۇغارغىلى ئېلىپ كېتىۋېتىپ، ئىشىكتىن يېتىلەپ چىققاندا ئاتلارنىڭ ئالدى پۇتى ئاقساۋاتقانلىغىنى بايقىغان ئىدى. ئۆزىنىڭ ئېتىنى يېتىلەپ ماڭغان ئىدى— قاتتىق ئاقساپ ماڭدى؛ پېترونىڭكىمۇ شۇنداق، ئاكسىنى چاقىرىپ، دىدى:

—ئاتلار پۇتىدىن ئايرىلىپتۇ، بۇ ئىشنى قارىمامدىغان! سېنىڭ ئېتىڭنىڭ ئوڭ پۇتى، مېنىڭ ئېتىمنىڭ سول پۇتى ئاغ

رىغان ئوخشايدۇ. زەخمىلەنگەن يېرى يوق ئىدى... ئاقباش يارىسى بولدىمىكىن؟

بىنەپشەرەڭ تۈس ئالغان قارىنڭ ئۈستىدە، كەچكى غۇۋا يورۇلتۇزلارنىڭ يورۇغىدا ئاتلار مەيۈس بېشىنى ئىگىپ تۇرۇشاتتى، بىر ئورۇندا تۇرۇپ، ھېچ ئوينىقلىمايتتى، تىپىر چىلىمايتتى. پېترو پەنەر يىقىلغان ئىدى، ئەمما خاماندىن كەلگەن ئاتىسى ئۇنى توختاتتى:

— پەنەرنى نېمە قىلىسەن؟

— ئاتلار ئاقساپ قاپتۇ، ئاتا، پۇتىغا سۇ چۈشكەن بولۇشى كېرەك.

— سۇ چۈشسە يامانمىكەن؟ بىرەر مۇڭدىك كېلىپ، ئىگەرلەپ، ھويلىدىن يېتىلەپ ماڭسۇن دەمسەن؟

— ئۇنداق بولسا، ئاقسىغىنى يامان بولماپتۇ...

— خوش، گىرىشكىغا ئېيتىپ قوي، مەن ئاقستىپ قويغان ئىدىم. بولغىنى ئېلىپ، سىگىرلىرىنىڭ تۆۋىنىگە بىر - بىرلەپ مىخ قاقتىم، فۇرونت بۇ يەردىن چەتلەپ ئۆتۈپ كەتكۈچە ئۇلار ئاقسايدۇ.

پېترو بېشىنى تولغاپ، بۇرۇتىنى چاينap، گىرىشانىڭ قېشىغا كەتتى.

— ئوقۇرغا باغلاپ قوي. ئاتام ئۇلارنى ئەتەي ئاقستىپ قويۇپتۇ.

چالنىڭ پەم - پاراستى ئاتلارنى قۇتقۇزۇپ قالدى. كېچىدە يېزىنى قايتىدىن دۈپۈرلىگەن ئاۋاز قاپلاپ كەتتى. كوچىلاردا ئاتلىقلار چېپىشىپ يۈرەتتى. بىر توپچىلار باتاريىسى ئوگۇل - دوگۇل يەرلەردە جاقىلداپ، يانتۇ يەرلەردە غىلدىرلاپ مەيدان تەرەپكە بۇرۇلۇپ كېتتى. 13 - ئاتلىق پولك يېزىدا

قونۇشقا توختىدى. خىرىستونە مىلىخوفلارنىڭكىگە يېڭىلا كەلگەن ئىدى، ئۇ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ تاماكا چېكەتتى.

— سىلەرنىڭكىگەشەيتانلار كەلدىمۇ؟بۇ يەردە قونىمامدىكەن؟

— ھازىرچە خۇدا رەھىم قىلىپ تۇرۇپتۇ. كەلگەنلەرمۇ بولدى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇڭكىلىك پۇرىغى بىلەن پۈتۈن ئۆيىمىزنى سېسىتىپ كېتىشتى!— دەپ غودۇڭشىدى ئىلئىنىشنا نارازى ھالدا.

— مېنىڭ ئۆيۈمدە بولۇشتى، — خىرىستونەنىڭ تاۋۇشى شۇرلاپ چىقتى، ئۇ ياش يۇقى كۆزلىرىنى چوڭ ئالقىنى بىلەن سۈرتتى. ئەمما خىرىستونە پولشا قازىندەك يوغان بېشىنى سىلكىپ تۇرۇپ، ئۇھ - ئۇھلاشقا باشلىدى ۋە كۆز يېشىدىن ئۇيالغاندەك بولدى.

— نىمە بولدۇڭ، خىرىستونە؟ — دەپ سورىدى پېترو كۈلۈپ، خىرىستونەنىڭ كۆز يېشىنى بىرىنچى بولۇپ كۆرگەن ئىدى ئۇ. پېترونىڭ روھىنى كۆتەرگەنمۇ ئاشۇ خىرىستونەنىڭ كۆز يېشى ئىدى.

— قارا قوڭۇر ئېتىمنى ئېلىپ كېتىشتى... گېرمان سوقۇشىغا ئاشۇ ئاتتا بارغان ئىدىم...تىنىنچلىقتىن،دېمەك، بىللەتارتقان ئىدۇق... ئادەمگە ئوخشاش، دېمەك، ئەقىللىق ئىدى... ئۆزۈم ئىگەرلەپ بەردىم، «ئىگەرلە مۇنۇنى، بولمىسا، ماڭا ئىگەرلەتكىلى قويمايدۇ» — دەيدۇ. مەن ئۇنىڭغا دەيمەن: «ئۇنداق بولسا مەن ساڭا ئۆمۈر بويى ئىگەرلەپ بېرەمدىمەن؟ ئالدىڭمۇ، دېمەك، ئۆزەڭ باشقۇر»، ئاخىر ئىگەرلەپ بەردىم. ئەمما ئۇ ئادەم سىياقىدا بىر نەرسە بولسىچۇ... شامنىڭ كۆتىگى ئىكەن! دېمەك، يوپى بېلىمگىچىلىك كېلىدۇ، ئۇزەڭگىگە پۈتى يەتمەيدۇ... پەلەم-

پەينىك قېشىغا ئېپكېلىپ مىندى... گۆدەك بالىدەك يىغلىۋەتتىم.
«ھەي، — دەيمەن ئايالىمغا، — ئەجەپ ياخشى كۆرەتتىم، ئۆزەم سۈغىرىپ، ئۆزەم يەم - خەشەك بېرەتتىم...»،— خىرىستونە يەنە پۈشتەك چالغاندەك تېز - تېز شۇرلاپ سۆزلەشكە كۆچتى - دە، ئورنىدىن نوردى.— ئېغىلغا قاراشقا قورقىمەن! ھويلام گۆرۈستانغا ئايلىنىپ قالدى...

— مېنىڭ ئېتىم بىر غەنىمەت. ئاستىمدىن ئۇچ ئات ئوق يەپ ئۆلدى. مۇنۇ ئېتىم تۆتىنچىسى، بۇنىڭغا مەن ئەمدى ئۇنچىلىك...

گىرىگورىي تاشقىرىغا قۇلاق سالدى. دەرىزىنىڭ تېشىدا قارىنىڭ غاراسلىغىنى، قىلىچنىڭ جىرىڭلىشى، «تىررررر!» دېگەن پەس ئاۋاز ئاڭلاندى.

— بىزگىمۇ كېلىشۋاتىدۇ، بېلىقتەك پۈرىتىپ، لەنىتىلەر! ياكى بىرسى ئېيتىپ قويدىمىكىن...

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئالدىراپ قالدى. قوللىرى ئۆزىگە ئارتۇقچە بىر نەرسىدەك بولۇپ، قويغىلى يەر تاپالمايتتى.

— ھەي خوجايىن! قېنى بۇياققا چىق! — ددى بىرسى.

پېترو چەكمىنىنى يېپىنچاقلاپ، تاشقىرىغا چىقتى.

— ئېتىڭلار نەدە؟ ئېلىپ چىق!

— مەن قارشى ئەمەسمەن، ئەمما يولداشلار، ئۇلارنىڭ پۇتىغا سۇ چۈشكەن.

— قانداقسىغا سۇ چۈشكەن؟ ئېلىپ چىقمامسەن! ئۇنى بىز بىكارغا ئېلىپ كەتمەيمىز. قورقما، ئۆزىمىزنىڭ ئېتىنىقويۇپ كېتىمىز.

بىر - بىرلەپ ئاتلارنى ئېغىلدىن ئېلىپ چىقتى.

— ئاۋۇ يەردە يەنە بىر ئات تۇرىدىغۇ. نىمىشقا ئېلىپ چىقمايسە

سەن؟ — دەپ سوردى فىزىل ئەسكەرلەرنىڭ بىرى‌پەنەرنىڭ يوـ
رۇغىنى چۈشۈرۈپ.

— ئۇ بايتالغۇ، بوغاز، بەك قەبرى. ئۇ 100 يـاشقا كىرەي دەپ قالدى...

— ھەي، ئىگەرلەپ ئېپكەل! توختا. راستىنلا ئاقساۋاتـ دىغۇ... نـەگە ئېلىپ بارىسەن، بـۇ مېيىپلارنى؟ جـايىغا ئاپىرىپ قوي!... — دەپ قەھرى بىلەن ۋاقىرىدى چىراق تۇتۇپ تۇرغا ن ئەسكەر.

پېترو ئاتلارنىڭ نوختىسىدىن تارتىپ، پۈرۈلگەن ئاغزىنى، يۈز - چىرايىنى كۆرسەتمەي، چىراقتىن قاچۇرۇپ ئېلىپ كەتتى.

— ئىگەرلىرى قەيىنى؟

— بۈگۈن ئەتىگەن يولداشلار ئېلىپ كەتتى.

— يالغان سۆزلەيسەن، كازاك! كىم ئېلىپ كەتتى؟

— خـۇدا تـۇرۇپتۇ!... خـۇدا ئۇرسۇن، ئېلىپ كـېتىشتى. مىتىنىڭ پولكى بۇ يەردىن ئۆتكەندە ئېلىپ ماڭدى. ئىگەر بـە لەن بىللە. ھەتتا ئىككى خاموتنىمۇ ئېلىپ كەتتى.

ئوچ ئاتلىق تىللاپ قويۇپ، كېتىپ قېلىشتى. ئاتنىڭ‌تەرى ۋە چىللىسىنىڭ پۇرىغىنى ئۆزىگە يۇقتۇرغان پېترو ئۆيگە قايتىپ كىردى. ئۇنىڭ قېتىپ كەتكەن لەۋلىرى جىلمىيىپ، بىر ئاز ما خـ تا‌نغاندەك بولۇپ، خىرىستونەنىڭ يەلكىسىنى قېقىپ قويدى.

— مانا شۇنداق قىلىش كېرەك! ئاتلار ئاقساپ قـالدى، ئىگەرلەرنى ئېلىپ كەتتى ئىمىش... ھەي، سەن تېخى!...

ئىلىنىشنا چىراقنى ئۆچۈرۈپ، ئىچكىرىكى‌ئۆيدە پاپاسلاپ يۈرۈپ، تۆشەك سېلىشقا كىرىشتى.

— ئۆينى قاراڭغۇ قىلايلى، ئۇنداق بولمىغاندا، يەنە قونـ

غۇچىلار كېلىپ قالىدۇ. ــ دىدى ئۇ.

× ×

شۇ كېچىسى ئانىكۇشكىنىڭ ئۆيىدە كۆڭۈل ئېچىش بولدى. قىزىل ئەسكەرلەر خوشنا كازاكلارنى چاقىرىشنى ئۆتۈندى. ئانىكۇشكا مېلىخوفلارنى چاقىرغىلى كەلدى.

ــ قىزىللار بولسا نېمە بوپتۇ؟! بىزگە قىزىللارنىڭ نېمە دەخلى بار؟ ئۇلار چوقۇندۇرۇلغانلار ئەمەسمىكەن؟ ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش رۇسلارغۇ؟ خۇدا تۇرۇپتۇ، خالىساڭلار، ئىشىنىڭلار، خالىمىساڭلار مەيلى... مېنىڭمۇ ئۇلارغا ئېچىم ئاغرىيدۇ. ماڭا نېمىتى؟... ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر جۇھۇت بار ئىكەن، ئۇمۇ بىزگە ئوخشاش ئادەم. جوھۇتلارنى بىز پولشىدا قىرىپ تاشلىغان ئىدۇق... ھىم! ئەمما مۇنۇسى ماڭا بىر ئىستاكان دىمكا* توشقۇزۇپ تۇتتى. جوھۇتلارنى ياخشى كۆرمەن!... قېنى، يۇرەيلى، گىرىگورىي! پېتە! سەن مەندىن يىرگەنمە...، ــ دىدى.

گىرىگورىي بېرىشقا ئۇنىمىدى، ئەمما پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ مەسلىھەت بېرىپ:

ــ بار، ئۇنداق بولمىغاندا، بىزنى تۆۋەن كۆرۈپتۇ، دەپ يىشىدۇ. سەن بار، ئۆچ ساقلىما. ــ دىدى.

بۇلار ھويلىغا چىقىشتى. ئىللىق كېچە ھاۋارايىنىڭ ياخشى بولۇشىدىن دېرەك بېرەتتى. كۈل ۋە تىزەك تۇتۇنىنىڭ ئىسى دىماقىقا ئۇرۇلاتتى. كازاكلار بىرئاز ئونچىقماي تۇرۇشتى. ئاندىن مېكىپ كېتىشتى. دارىيە ئۇلارنى يان ئىشىك

* دىمكا ــ ئۆيدە قول بالىسى قىلىپ ياسالغان كۈچلۈك ھاراق ــ ت.

نىڭ ئالدىدا قوغلاپ يەتتى.

ئۇنىڭ سورمە ياقتان قاشلىرى يۇزىدە قالغاچنىڭ قانتىدەك قۇيرۇق تارتىپ، ئاينىڭ بۇلۇت ئارىسىدىن چۈشكەن غۇۋا شولىسىدا قارا مەخمەلدەك پاقىرايتتى.

— مېنىڭ ئايالىمغا ئىچكۈزۈشۈۋاتىدۇ... بىراق ئۇلارنىڭ ئىشى ئەمەلگە ئاشمايدۇ. ئۇكام، بۇرادىرىم، مەندىمۇ كۆز بار...— دىدى ئانىكۈشكا غودۇڭشىپ، ئەمما ھاراقنىڭ كۈچى ئۇنى قاشاغا ئىرغىتىپ تاشلاپ، سوقماق يولدىن قار دۆۋىسىگە مولاق ئاتقۇزدى.

ئايىغى ئاستىدا كۆكۈش ئۇششاق قار دانچىلىرى قەنتەك ئۇۋۇلاتتى. ئاسمانىنى قاپلىغان سۇر پەردىدىن قار بورىنى توزغۇيتتى.

شامال تاماكا ئوتىنى پۈۋلەپ ئۆچۈرۈپ، قار توزىنى بەلەن قوشۇپ، سۈرۈپ— توقاي قىلاتتى. ئۇ يۇلتۇز ئاستىدىكى ئاق ماموق بۇلۇتقا يىرتقۇچلۇق بىلەن ھۇجۇم قىلاتتى (ئاشۇ پېتى لاچىندەك قوغلاپ بېرىپ، بۇرتۇپ چىققان كۆكرىگى بىلەن ئاققۇغا ئۆزىنى ئۇراتتى)، شۇنىڭ بىلەن بۇلۇتنىڭ ئاپپاق ماموق پەرلىرى دولقۇنسىمان چايقىلىپ، جىم بولۇپ قالغان يەر ئۈستىگە ئۆچۈپ چۈشۈپ، يېزىنى، بىر — بىرىگە چېتىشىپ كەتكەن چوڭ يولىلارنى، دالىنى، ئادەم ۋە ھايۋان ئىزلىرىنى يېپىپ تاشلايتتى...

ئانىكۈشكىنىڭ ئۆيىدە نەپەس ئېلىش مۇمكىن بولامدىغان. چىراقتىن كۆيە ئىس چىقىپ، قاپ — قارا ئىنچىكە تىللىرىنى ھەر تەرەپكە سوزاتتى. تاماكا تۈتۈنىدىن ھېچنىمىنى كۆرگىلى بولمايتتى. گارمۇنچى قىزىل ئەسكەر گارمۇنىنىڭ تېرە كۆرىگىنىڭ ھەممە قاتلاقلىرىنى خالىغانچە ئىشقا سېلىپ، شادا پاچاق

پۇتلىرىنى ئىككى تەرەپكە كېرىپ ئولتۇرۇپ، «ساراتوف چاستوشكىسى»نى سويۇۋاتاتتى. ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردا قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، خوشنا ئايالالار قاتار ئولتۇرۇشۇپتۇ. ئانىكۇشكىنىڭ ئايالىنى، ماشىرەڭ پاختىلىق ئىشتان كىيگەن، پۇتىدىكى كالتە فونچىلىق ئۆتۈگىنىڭ پاشىسىغا حۇددى مۇزېيدىن ئېلىۋالغاندەك يوغان تۆمۈر نەپكە تاقىغان بەستلىك بىر كىشى ئەركىلىتىپ ئولتۇراتتى. گۈلى ئۇششاق ئاق بەررە كۆپىدىن تىكىلگەن تۆمىغى جىنگىلەك چاچ گەجگىسىگە سۇرۇپ قويۇلغان، قارامتۇل يۈزىنى تەر باسقان ئىدى. ھۆل قولى ئانىكۇشكىنىڭ ئايالىنىڭ دۇمبىسىنى ئوتتەك قىزىتىپ تۇراتتى.

كېلىنچەك بولسا ئاللىقاچان خۇددىنى يوقىتىپ قويغان: ئاغزى شۆلگەيلىنىپ قىزىرىپ كەتكەن؛ نېرىراق سۇرۇلۇپ ئولتۇراي دىسە، دەرمانى يەتمەيدۇ؛ ئۇ ئۆزىنىمۇ ئېرىنى ۋە ئايالالارنىڭ كۈلۈمسىرەپ قاراشلىرىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، ئەمما دۇمبىسىدىن قۇدرەتلىك قولنى مۇندا‌قلا ئىتتىرىۋېتىشكە كۈچ يوق؛ كىچىككىنە ئۈيات قىلىشمۇ يوقتەك قىلاتتى، ئۇ مەسلىكتىن ۋە ھالسىزلىقتىن كۈلۈپ تۇراتتى.

شىرە ئۇستىدە ھاراق خۇمىرىلىرىنىڭ ئاغزى ئېچىلغان بولۇپ، ئۆي ئىچىگە ئىسپېرت پۇرىغى تولغان ئىدى. داستىخان دەسمالدەك ھۆل بولۇپ كەتكەن، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا يەر پولىنىڭ ئۇستىدە 13 - ئاتلىق پولكىنىڭ بىر ۋىزۋوت كومانىدىرى يېشىل شەيتاندەك پىقىراپ، چاستوشكا كۆيىگە دەسسەۋاتاتتى. ئۇ پۇتىغا خۇرۇم ئۆتۈك كىيگەن، يالاڭ قەۋەت پايتىما ئورىغان، گەلىفى شىمى ــ ئوفىتسېر سۆكنىسىدىن تىكىلگەن ئىدى. گىرىگورىي بوسۇغىدىن ئۇنىڭ ئۆتۈگى بىلەن

گەلىنى شىمغا قاراپ: «بىر ئوفتسىبردىن سالدۇرۇۋالغانغۇ...»ـ دەپ ئويلىدى. كېيىن ئۇنىڭ يۈزىگە نەزەر سالدى: قارا قۇمچاق يۈزى تەرلەپ، قارا تورۇق ئاتنىڭ ساغرىسىدەك پاقىراپ تۇراتتى. يۈمۇلاق قۇلىغىنىڭ چانىغى كېرىلگەن، لەۋلىرى قېلىن ھەم سالپايغان. «جوھۇت تۇرۇقلۇق ئەجەپ چاققان ئىكەن!» دەپ ئويلىدى گىرىگورىي ئىچىدە. ئۇنىڭغا ۋە پېتروغا ساموگون ھارىغى قۇيۇشتى، گىرىگورىي ئېھتىيات بىلەن ئىچتى، ئەمما پېترو تېزلا قىزىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن بىر سائەتتىن كېيىن يەر پولنىڭ ئۈستىدە ئوكرائىنچە «كازاچوك» ئۇسۇلىنى ئويناپ، پاشىنىسى بىلەن چاك چىقىرىۋەتتى. خىرىلداپ تۇرۇپ، گارمۇنچىدىن: «تېزرەك، تېزرەك!» دەپ ئۆتۈندى، گىرىگورىي شىرەنىڭ يېنىدا كاۋا ئۇرۇغىنى چېقىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا ئۇزۇن بويلۇق سىبىرىيىلىك پىلىموتچى ئولتۇرغان. بۇ پىلىموتچى ياش بالىنىڭكىدەك يۇمۇلاق يۈزىنى پۈرۈشتۇرۇپ، شىپىلداپ چېقىدىغان تاۋۇشلارنى سىلىغايتىپ، يۇمشاق سۆزلەيتتى: «تىس»نى «س» تەلەپپۇز قىلىپ. «تىسىلى پولك»* نى «سىلى پولك»، «مېسەتىس»نى** «مېسەس» دەيتتى...

ـ كولچاكنى بىتچەت قىلىۋەتتۇق. ئەمدى سىلەرنىڭ كىراسنوفلىرىڭنىڭ كېلىشتۇرۇپ ئەدىۋىنى بەرسەك، شۇنىڭ بىلەن ئىش تامام ـ ۋەسسالام، مانا شۇنداق! شۇنداق كېيىن يەر ھەيدەشكە ماڭسەن، يەر دېگەن چەكسىز كەتكەن تەگسىز ھاك، ئۇنى ئېلىپ، نەرسە ئۇندۇر! يەر دېگەن ئايال كىشىگە ئوخشايدۇ، ئۇ قوينۇڭغا يۈگۈرۈپ كەلمەيدۇ، ئۇنى تارتىۋېلىش

* «تىسىلى پولك»ـ پۈتۈن پولك دېگەن مەنىدە.

** «مېسەتىس»ـ ئاي دېگەن مەنىدە.

لارنم. كىمكى توسقۇنلۇق قىلسا، ئۆلتۈرۈش كېرەك، بىزگە سىلەرنىڭ يېرىڭلارنىڭ كېرىكى يوق. هەممىگە باراۋەر بۆلۈپ بەرسەك بولدى...

گىرىگورىي خوپ دەپ قوشۇلدى، ئەمما بىلىندۈرمەستىن قىزىل ئەسكەرگە پات - پات قاراپ قويا تتى، خەۋپسىرەشكە هېچقانداق ئاساس يوقتەك قىلاتتى. هەممەيلەن پېتروغا قايىللىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ، ئۇنىڭ يۇمۇلاق فىگور چىقارغان ۋە سىلىق ئەۋرىشىمدەك هەركەتلىرىگە داڭقېتىپ قاراپ قېلىشتى. ئاۋازىدىن قارىغاندا مەس ئەمەس بىرسى زوقلانغان هالدا: «ۋۇي شەيتان! هوب بەللى!» دەپ هايقىراتتى. ئەمما گىرىگورىي تاسادىپى بىر قىزىل ئەسكەر ستارشىنانىڭ ئۆزىگە كۆزىنى قىسىپ دىققەت بىلەن قاراپ تۇرغانلىغىنى بايقاپ قالدى - دە، ئېهتىياتچان بولۇپ، ئىچىشنى توختاتتى.

گارمۇنچى پولكا ئۇسۇلىغا چېلىشقا باشلىدى. ئايالالار قول تۇتۇشۇپ تانسىغا چۈشتى. قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ بىرسى دۇمبىسى هاك بىلەن ئاقارغان پېتى، دەلدەڭلەپ كېلىپ، خىرىس تونە بىلەن خوشنا ئولتۇرىدىغان ياش ئايالنى تانسىغا تەكلىپ قىلغان ئىدى، بۇ ئايال ئۇنىماي، پۈرمە ئىتىگىنى تۇتقان پېتى گىرىگورىينىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كەلدى.

— يۈر، بىللە تانسا قىلايلى!

— ئويىنغۇم يوق،— دىدى گىرىگورىي.

— يۈر، گىرىشا! لاجۇۋەرد گۈلۈم!

— شوخلۇقنى قوي، ئويىنسايمەن!

ئايال زومۇ زو كۈلۈپ، ئۇنىڭ يىڭىدىن تارتتى. گىرىگورىي قاپىغىنى تۇرۇپ، زادىلا گەپكە كىرمىگەن ئىدى، ئەمما

ئايالنىڭ كۆز قىسقانلىغىنى بايقاپ ئورنىدىن تۇردى. بۇلار ئىككى ئايلانغاندىن كېيىن، گارمۇنچى بارماقلىرىنى باس ئاۋازىغا يۆتكىدى، شۇ پەيتته ئايال بىر سېكۇنتتىن پايدىلىنىپ، بېشىنى گىرىگورىينىڭ مۇرىسىگە قويدى ـ ده، ئارانلا ئاڭلانغۇدەك پىچىرلىدى:

ـــ سېنى ئۆلتۈرۈشكه تىل بىرىكتۈرۈشتى... بىرسى سېنى ئوفتىسېر دەپ مەلۇم قىلغان ئوخشايدۇ... يۈگۈر، قاچ...

شۇندىن كېيىن ئۇنىنى چىقىرىپ:

ـــ ئۇھ، بېشىم ئەجەپمۇ ئايلىنىپ كەتتى!ـــ دىدى.

گىرىگورىي خۇرسەن بولدى. شىرەگه كېلىپ، بىر كىروژكا ساموگونىنى ئىچىۋەتتى ـ ده، دارىيەدىن:

ـــ پېترو مەس بولۇپ قالدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ شۇنىڭغا يېقىن، يېڭى چۈۋۈلدى.

ـــ ئۆيگه ئېلىپ كەت.

دارىيە پېترونىڭ ئىتتىرىشلىرىنى ئەرلەرچه كۈچ بىلەن بېسىپ، ئۇنى يۆلەپ ئېلىپ كەتتى. گىرىگورىي بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن چىقتى.

ـــ نەگه، نەگه بارىسەن؟ نەگه بارىسەن دەيمەن سېنى؟ يا ـ ق! قولۇڭدىن سۆيۈپ قوياي، كەتمىگىن!

ەرق مەس بولۇپ قالغان ئانىكۇشكا گىرىگورىيغا يېپىشتى، ئەمما گىرىگورىي ئۇنىڭغا شۇنداق تىكىلىپ قارىغان ئىدى، ئانىكۇشكا قوللىرىنى كېرىپ، بىر ياققا سەنتۈرۈلۈپ كەتتى.

ـــ ھۆرمەتلىك ئۇلپەتله‌ر، خەير ـ خوش!ـــ گىرىگورىي بوسۇغىدا تۇرۇپ شەپكىسىنى سىلكىدى.

جىنگىلەك چاچ يەلكىسىنى مىدىرلىتىپ قويۇپ، كەمىرىنى

ئوڭشىدى ـ دە. ئۇنىڭ ئىارقىسىدىن ماڭدى. پەلەمپەينىڭ قېشىغا كەلگەندە، ئۇ گىرىگورىينىڭ يۈزىگە تىنىغىنى چىقىرىپ، ياۋۇز كۆزلىرىنى پاقىرىتىپ:

ـــ سەن نەگە بارىسەن؟ ـــ دەپ سورىدى ـ دە، شىنىلىقنىڭ يېنىگە مەھكەم يېپىشتى.

ـــ ئۆيگە،ـــ دەپ تۇختىماستىنلا جاۋاپ بەردى گىرىگورىنىڭ ئۇنى كەينىدىن ئەگەشتۈرۈپ. «ياق، سىلەر مېنى تىرىك پېتى قولغا چۈشۈرەلمەيسىلەر!» ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ ھايا جان ۋە شاتلىق ئىچىدە.

جىنگىلەك چاچ سول قولى بىلەن گىرىگورىينىڭ جەينىگىنى تۇتۇۋېلىپ، ئېغىر نەپەس ئېلىپ، يانمۇ يان ماڭدى. ھويلىنىڭ يان ئىشىگى ئالدىدا ئۇلار بىردەم توختاپ تۇرۇشتى، گىرىگورىنىڭ ئىشىك ئېچىرلاش بىلەنلا، قىزىل ئەسكەرنىڭ دەرھال ئوق قولى بىلەن يانپىشىنى سىلىغانلىغىنى، تىرناقلىرى بىلەن تاپانچا قېپىنىڭ يانچۇقىنى تاتىلىغانلىغىنى ئاڭلاپ قالدى. شۇ ئاندىلا گىرىگورىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ قارىغان يات بىر نەزەرنىڭ كۆك نەشتىرىنى كۆردى ـ دە، شارتتىدە كەينىگە ئۆرۈلۈپ، تاپانچا قېپىنىڭ تۈگمىسىنى تاتقۇشلىغان قولىنى كاپ قىلىپ تۇتۇۋالدى. ئۇ تامىغىنى قىرىپ قويۇپ، قولىنىڭ بېغىشىدىن مەھكەم سىقىپ، دەھشەتلىك كۈچ بىلەن ئۆزىنىڭ ئوق مۇرىسىگە ئىرغىتىپ تاشلاپ، ئىگىشىۋالدى ـ دە، قىزىل ئەسكەرنىڭ ئېغىر گەۋدىسىنى ئۇزاقتىن بۇيان پىشىق بىلىدىغان بىر ئۇسۇل بىلەن بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ يەرگە ئۇردى، بايا تۇتۇۋالغان قولىنى پەسكە قاتتىق تارتقاندا، جەينىگىنىڭ بوغۇنلىرى غاراسلاپ سۇنۇغانلىغىنى سەزدى. قوزىنىڭ بېشىدەك جىنگىلەك ئاق سېرىق چاچ

بېشى فارنىڭ دۆڭسىگە سانچىلىپ قالدى.

گىرىگورىي تار كوچىدا، قاشانىڭ تۈۋى بىلەن ئىگىشىپ مېڭىپ، دون تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى. ئايالىرى ئۇنى دۆڭدىن پەسكە پۇرژىنىدەك ئىتتىرىپ تېز چۈشۈرۈۋەتتى... «ئەمدى ساقچى قىسىملار ئۇچراپ قالمىسا ياخشى بولاتتى، نېرىقى تەرەپتە...» ئۇ بىر سېكۇنتچە توختاپ تۇردى: ئارقا تەرەپتە ئانىكۇشكىنىڭ ھويلىسى ئۆز پېتى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ملتىق ئېتىلدى. ئوق يېرتقۇچلارچە ۋىژىلداپ ئۆتتى. يەنە بىرنەچچە پاي ئوق ئېتىلدى. تاغنىڭ ئىتىگىدە، قاراڭغۇ كېچىكتىن ئۆتۈپ، دوننىڭ نېرىقى قىرغىغا چىقىشى كېرەك. دوننىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، بىر ئوق چىقىراپ كېلىپ، گىرىگورىينىڭ قېشىدىكى كۆپۈپ تۇرغان مۇزنىڭ دائىرە شەكلىدىكى سۈپ ـ سۈزۈك يۈزىنى غاجىۋەتتى، مۇز پارچىلىرى چاچراپ چىقىپ گىرىگورىينىڭ بوينىنى چىلدىتىۋەتتى. ئۇ دوندىن يۈگۈرۈپ كېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى. ملتىق ئاۋازى چوپانلارنىڭ قامچىسىدەك ھىلىغچە قاسىلداپ تۇراتتى. گىرىگورىي قۇتۇلغىنىغا ئانچە خوش بولمىغان بولسىمۇ، ئەمما باشتىن كەچۈرگەن ئىشقا بىپەرۋا قاراش تۇيغۇسى ئۇنى بىزاۋىتا قىلىپ قويدى. «ياۋايى ھايۋانلارغا ئاتقاندەك ئېتىۋاتىدىغۇ بۇ ئوقلارنى!ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ ئۆزىچە، ئاندىن يەنە توختاپ تۇردى،ـــ ئارقامدىن ئىزلەپ كەلمەيدۇ، ئورمانغا كىرىشكە قورقىدۇ... ئۇنىڭ قولىنىغۇ ئوبدان داۋالاپ قويدۇم. ھەي، نائىنساپ، كازاكنى قۇرۇق قول بىلەن ئەپلىمەكچى بولغان ئىدىڭ!»

گىرىگورىي قىشلىق ئوت ـ چۆپ دۆڭسى تەرەپكە قاراپ يول ئالدى، ئەمما ئېھتىياتقىلىپ، ئۇ يەرنى چەتلەپ ئۆتۈپكەتـ

ئى ـ دە، دان ئىزلەشكە چىققان توشقاندەك، ئۇزاققىچە ئەترايىنى ئارىلاپ، ئىزمۇ ئىز مېڭىپ يۈردى. ئاخىرى تاشلاندۇق فۇرۇق يەـ كەن دۆڭىسى ئىچىدە قونۇپ قېلىشقا قارار قىلدى. دۆڭنىڭ ئۈستىنى ياپياڭلىدى. پۇتنىڭ ئاستىدىن بىر ئاغمىخان تېپىلىپ ئۆـ تۈپ كەتتى. چىرىپ بەتبۇيي چىقىپ تۇرغان‌يەكەن دۆڭىسى ئىچىگە كۆمۈلۈپ يېتىش بىلەنلا گىرىگورىيىتىرەپ كەتتى، كاللىسىغا ھېچـ قانداق ئوي ـ پىكىر كەلمىدى. پەقەت كۆڭلىنىڭ بىر بۇرجىگىدە خـالا ـ خالىماس بىر ئويىنى ئويلىدى: «ئـەتە ئاتنى ئىگەرلەپ، فۇرونت ئارقىلىق يېرىپ ئۆتۈپ، ئۆز كىشىلىرىمىز قېشىغا كەتسەم بولامدىكىن؟» ـــ ئەمما بۇ سوئالغا جـاۋاپ تـاپالمايي، جىمىپ قالدى.

سەھەرگە يېقىن توڭلاشقا باشلىدى. بېشىنى چىقىرىپ قاـ رىسا. تاڭ نۇرى ئۇنى خوشال قىلىپ، ئـۇستىگە لىغىرلاپ شـولا چېچىپ تۇرۇپتۇ. قارامتۇل كـۆك ئـاسمانىنىڭ قـەرى گـويا دون دەريا‌سىنىڭ تېپىز يېرىگە ئوخشاش، تەگ ـ تېگىدىن ئـېچىلىپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى: تاڭ ئالدىدىكى ئـاسمانىنىڭ قـاق ئوستى كـۈل رەڭ لاجۇۋەرد تۇسكە كىرگەن، چەت ـ يا‌قىلىرىدا چېچىلىپ تۇرغان يۇلـتۇزلار ئۆچۈپ كېتىۋاتاتتى.

18

ئۇروش سېپى ئۆتۈپ كەتتى. جەڭ كۈنلىرىمۇ بېسىقىپ قالـ دى. ئاخىرقى بىر كۈنى 13 ـ ئاتلىق پولكنىڭ پىلىموتـچىلىرى كېتىش ئالدىدا ئوكرايىنچە يالپاق چانغا موخوفنىڭ گىرامافو‌ـ

ئىنى سېلىۋېلىپ، يېنىڭ كوچىلىرىدا ئۇزاق ۋاقىت ئاتلىرىنى مأغدۇزاپتەك تەرگە چۆمدۇرۇپ چېپىپ يۈردى. گىرامافون خىغىرىدى، كاكىراپ قالدى (چۈنكى كانايىنىڭ كەڭ كىكىرتىگىگە ئات تۈياقلىرىدىن چاچرىغان قار چالپاقلىرى تېقىلىپ قالغان ئىدى)، بېشىغا سىبىرىيە قۇلاقچىسى كىيگەن پىلىموتچى كانايىنى بىپەرۋالىق بىلەن تازىلاپ، گىرامافوننىڭ ئويما تۈتقۇچىنى خۇددى پىلىموتنىڭ زاتىلىنگىدەك ئىشەنچ بىلەن باشقۇراتتى. ئۇششاق بالىلار سۈر بۇلۇتتە توپلىشىپ ئۇچقان قۇشقاچتەك چانىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈشەتتى: ئۇلار چانىنىڭ تەگلىسىگە ئېسىلىۋېلىپ چۇقۇرىشاتتى: «تاغا، مۇنۇ يېرىنى‌تولغىنا، قانداق ئىقىرتىدىكەن! تولغا دەيمەن، تاغا!» ئىككى بەختلىك بالا پىلىموتچىنىڭ تىزىغا ئولتۇرۇۋالدى، پىلىموتچى گىرامافون تۈتقۇچىنى ئايلاندۇرماي، تەنەپپۇس قىلغان چاغلاردا، تىزىدىكى بىر كىچىك بالىنىڭ سوغاقتىن تېرىسى سويۇلغان ۋە ئۇلۇغ بەختتىن ھۆل بولۇپ كەتكەن بۇرنىنى پەلەي بىلەن ئالايىتەن كۆكۈل قويۇپ ۋە جىددى تۇردە سۈرتۈپ قويياتتى.

كېيىن ئۇست ـ مېچىتكا كەنتىنىڭ قېشىدا بولۇۋاتقان جەڭلەر ئاڭلىنىپ تۇردى. جەنۇبىي فۇرونتتىكى 8 ـ ۋە 9 ـ قىزىل ئارمىيىلەرگە ئوزۇق ـ تۆلۈك ۋە ئوق ـ دورا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئات ـ ھارۋىلار ئارىلىغى شالاڭ ھالدا قاتار سوزۇلۇپ، تاتارىسكى ئارقىلىق ئۆتۈۋاتاتتى.

3 ـ كۈنى چاپارمەنلەر ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈپ، كازاكلارنى يىغىنغا بېرىڭلار دەپ ئۇقتۇرۇش قىلدى.

ـــ كىراسنوفنى،ئاتامان سايلايمىز! ـــ دىدى ئانتېۋ بېرىخوۋچ، مىلىخوفلارنىڭ ھويلىسىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ.

ـــ ئۇنى سايلامدۇق ياكى يۇقۇرىدىن بىزگە ئەۋەتىپ

ببرەمدۇ؟ ــ دەپ قىزىقسىپ سوزىدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ.

ــ قانداقلىغىنى شۇ يەرگە بارغاندا بىلىمىز...

مەجلىسكە گىرىگورىي بىلەن پېترو باردى، ياش كازاكلار- نىڭ ھەممىسى يىغىلىشتى. قېرىلار يوق ئىدى. پەقەت ئاۋدېيىچ يالغان ئېتراپىغا بىر توپ قىزىقچىلارنى يىغۋېلىپ، ئۆز ئۆ- يىدە قىزىل كومىسسار تۇرغانلىغىنى ۋە بۇ كومىسسار ئۇنى، ئاۋ- دېيىچنى كوماندىرلىق‌خىزمىتىگە تەكلىپ قىلغانلىغىنى توقۇپ چې- قىرىپ سۆزلەپ بەردى.

ــ «مەن سىزنىڭ بۇرۇنقى ھەربى خىزمەتتە ۋاخمىستر ئىكەنلىگىڭىزنى بىلمىگەن ئىكەنمەن، ــ دەيدۇ ئۇ، ــ ئۇنداق بولمىغاندا، مەن سىزنى مەمنۇنىيەت بىلەن، يۇرۇڭ ئاتا، خىز- مەتكە مەرھەمەت قىلىڭ دېگەن بولاتتىم...»

ــ قانداق خىزمەتكە؟ سېنى نەگە ئەمەلدار قىلىپ ئەۋەتـ ەكچى ئىكەن؟ ــ دەپ ھىجايدى مىشكا كوشۇوي.

بۇنىڭ سۆزىنى قالغانلارمۇ مەمنۇنلۇق بىلەن قوللاشتى:

ــ كومىسسارنىڭ بايتىلىنىڭ باشلىقلىغىغا. ئۇنىڭ فۇيرۇ- غىنىڭ ئاستىنى يۇيۇپ تۇرىدۇ.

ــ يۇقۇرىراق ئورۇننى ئال!

ــ ھى ــ ھى ــ ھى!...

ــ ئاۋدېيىچ! ئاڭلىدىڭمۇ؟ ئۇ سېنى 3 ــ دەرىجىلىك كار- ۋان ھارۇنىڭ كۆكتات لاۋازىمەتچىسى بولسۇن، دەپتۇ.

ــ سىلەر ھەممە ئىشنى بىلىپ كەتمەيسىلەر... كومىسسار ئۇنى گەپ بىلەن گۆل قىلىپ تۇرغان پەيتتە، كومىسسارنىڭ چا- پارمىنى ئۇنىڭ مومىيغا يېگىتلىك قىلىدىكەن. شۇ چاغدا ئاۋدې- يىچ شۆلگىيىنى ئېقىتىپ، ماڭقىسىنى ساڭگىلىتىپ، كومىسسارنىڭ

سۆزنگه قۇلاق سېلىش بىلەن بولىدىكەن...

ئاۋدېيىچ ئۆزىنگه كۆز تىكىپ تۇرغانلارنىڭ ھەممىسگه بىر-بىر قاراپ چىقتى - دە، شۆلگىيىنى يۇتۇپ سورىدى:

— كېيىنكى سۆزنى كىم ئېيتتى؟

— مەن! — دەپ ئارقىدا تۇرغان بىرسى باتۇرلۇق بىلەن جاۋاپ بەردى.

— مۇنداق ئىتنىڭ بالىسىنى سىزلەر كۆرگەنمۇ؟ — ئاۋدېيىچ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ھېسداشلىق قىلغۇچىلارنى ئىزلىدى، بۇنداقلار ئاز چىقمىدى.

— ئۇ رەزىل نەرسە، مەن بۇرۇندىنلا ئېيتىۋاتىمەنغۇ.

— ئۇلارنىڭ پۈتۈن ئۇرۇق - ئەۋلادى شۇنداق.

— ئىسىت، مەن ياشراق بولۇپ قالغان بولسام... — ئاۋدېيىچنىڭ ئىككى مەڭزى لاۋۇلداپ بىر شىنگىل بۆلدۈرگەندەك قىزىرىپ كەتتى، — مەن ياشراق بولۇپ قالغان بولسام، كۆرسىتىدىغىنىمنى كۆرسىتىپ قويىاتتىم! سېنىڭ پۈتۈن قىلمىشىڭ خوخولچە. سەن تاگانروگنىڭ قاراماي قاچسى! خوخولنىڭ ئىشتان بېغى سەن!...

— نىمىشقا سەن، ئاۋدېيىچ، ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشمايسەن؟ سېنىڭ ئالدىدا ئۇ ياش سويمىغۇ.

— ئاۋدېيىچ، ئېھتىمال، ئۇنى يېرىۋەتكەن...

— قېنىا لىغانلىقتىن، كىندىگىم يېشىلىپ كېتىدۇ، دەپ قورقىدۇ...

ئۆز ئىنىۋىنى ساقلاپ، ئارقىسىغا قايتقان ئاۋدېيىچنى كۆپچىلىك قىيا - چىيا كۈلكە بىلەن ئۇزىتىپ قويدى. مەيداندا كازاكلار توپ - توپ بولۇپ تۇرۇشاتتى. مىشكا كوشئويىنى ئۇ-

زاق ۋاقىتتىن بۇيان كۆرمىگەن گىرىگورىي ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

— سالامەتمۇسەن، پولكداش!

— خۇداغا شۈكۈر!

— نەگە يوقىلىپ كەتتىڭ؟ قايسى بايراقنىڭ ئاستىدا خىزمەت قىلدىڭ؟ — گىرىگورىي كۇلۇپ، مىشكىنىڭ قولىنى قىسىتى، ئۇنىڭ زەڭگەر كۆزلىرىگە قاراپ كەتتى.

— ئوھۇ! مەن، بۇرادەر، يىلقىچىلىق مەيدانىدىمۇ بولدۇم، كالاچوق فۇرونتىدىكى ئىشتىراق بۆلۈنمىسىدىمۇ بولدۇم. بارمىغان يېرىم قالمىدى! ئۆيگە ئاران بالالىقتا كېلىۋالدىم. فۇرونتتا قىزىللار تەرەپكە قېچىپ ئۆتۈۋالاي دېگەن ئىدىم، ئەمما ئۇ يەردە مېنى، ئانىسى ئۆز قىزىغا كۆز فۇلاق بولۇپ تۇرغاندىمۇ بەتتەر كۆزىتىپ تۇرۇشاتتى. ئالدىنقى كۈنى ئۇئان ئالبكسىيېۋىچ قېشىمغا كەپتىكەن، ئۇستىدە يەڭسىز كىگىز چەكمەن، ھەربى يۇرۇش كىيىمى بولسا كېرەك. «قېنى، ملتىقنى بەتلەپ، كېتىش كېرەك» — دەيدۇ. مەن كېلىپلا ئۇنىڭدىن سورىدىم: «سەن راستىنلا چېكىنىشكە بارامسەن؟» ئۇ بۇ سوئالغا مۇرىسىنى مىدىرلىتىپ: «ئاتامان شۇنداق دەپ بۇيرۇپتۇ. مەن تۇگمەندە خىزمەت قىلغانغۇ، ئۇلارنىڭ دېققەت مەركىزىدە بولسام كېرەك» — دىدى. شۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى ـ دە، كېتىپ قالدى. مەن ئۇنى راستىنلا چېكىنگەن ئىكەن دەپ ئويلىدىم. ئەتىسى مىتىنىسكى پولكى ئۆتۈپ كەتتى، قارىسام، ئۇ قايتىپ كەپتۇ ... ئەنە ئۆزىمۇ كېلىپ قالدى! ئۇئان ئالبكسىيېۋىچ!

ئۇئان ئالبكسىيېۋىچ بىلەن بىللە تۇگمەن ئىشچىسى داۋىدكىمۇ كەلدى. داۋىدكىنىڭ ئاغزىدا ھەممە چىشلىرى ھەجىيىپ، گويا پۇل تېپىۋالغاندەك كۇلۇپ تۇراتتى ... ئۇئان ئالبكسىيې-

ۋىچ گىرىگورىيىنىڭ قولىنى ماشىنا ھېيى يۇراپ تۇرغان كۈچلۈك بارماقلىرى بىلەن مىجىپ، تامغىنى قىردى.

— سەن قانداق بولۇپ قېپقالدىڭ، گىرىشكا؟

— خوش، سەنچۇ؟

— مېنى دىسەڭ، مېنىڭ ئىشىم باشقىچە.

— سەن مېنىڭ ئوفىتسېر بولغانلىغىمنى كۆرسىتىپ قويامسەن؟ تەۋەككۈل قىلدىم! قېپقالدىم ... ئۆلتۈرۈۋېتىشكىمۇ تاس قالدى ... ئارقامدىن فوغلاپ، ئوق چىقىرىشقا باشلىغاندا، كەتمىگىنىمگە پۇشايمان قىلغان ئىدىم، ئەمدى پۇشايمان قىلىپ ئولتۇرمايمەن.

— نېمە ئۈچۈن ساڭا يېپىشۋېلىشتى؟ 13 - پولكنىڭ ئادىمىمۇ؟

— ھە، شۇلار. ئۇلار ئانىكۇشكىنىڭ ئۆيىدە كۆڭۈل ئېچىشقان ئىدى. بىرسى مېنى ئوفىتسېر دەپ كۆرسىتىپ قويۇپتۇ. پېتروغا تەگمىدى، ئەمما مېنى ... مۇرەمدە پاگوننىڭ چاقناپ تۇرغانلىغىنىڭ بالاسى. دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە كەتتىم، كېتىش ۋاقتىدا بىر جىنگىلەڭ چاچنىڭ قولىنى ئازراق ئىشتىن چىقاردىم ... مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىزنىڭ ئۆيگە كېلىپ، ھەممە نەرسەمنى سۈپۈرۈپ چىقىپ كېتىپتۇ. شالۋۇرلىرىمنىمۇ، پەشمەتلىرىمنىمۇ قويماپتۇ. ئۇستۇمدىكى كىيىملىرىم بىلەنلا قالدىم.

— ئاۋۇ يىلى پودتېلكوفنىڭ ئالدىدا قىزىللار تەرەپكە كەتكەن بولساق ... ھازىر تەپ تارتىپ تۇرمىغان بولاتتۇق، — ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ سەل كۈلۈمسىرەپ، تاماكا تۇتاشتۇرۇشقا باشلىدى.

خەلقنىڭ ھەممىسى كېلىپ بولدى. مەجلىسنى ۋېشېنىسكايادىن كەلگەن مۇئاۋىن خورۇنجى، فومىننىڭ سەپدىشى لاپچىنكوف ئاچتى.

— كەنتداش يولداشلار! سۆۋېت ھاكىمىيتى بىزنىڭ ئوكرۇگدا مۇستەھكەم ئورنىتىلىپ بولدى. ئەلنى باشقۇرۇش ئىشنى ئورنىتىشىمىز كېرەك. ئىجرائىيە كومىتېتنى ۋە ئۇنىڭ رەئىس ھەم مۇئاۋىن رەئىسلىرىنى سايلىشىمىز لازىم. بۇ — بىر مەسىلە. ئۇندىن كېيىن مەن ئوگرۇگ سۆۋېتىدىن بىر بۇيرۇق ئېلىپ كەلدىم، ئۇ قىسقىلا بۇيرۇق: ئوق - دورا بىلەن ئېتىلىدىغان قوراللارنى ۋە سوغاق قوراللارنى تاپشۇرۇش كېرەك.

— قالتىس گەپ! — دېدى ئارقا تەرەپتىن بىرسى زەردە بىلەن، شۇندىن كېيىن ئۇزاققىچە مەيداننى سۆكۈنات قاپلىدى.

— بۇ يەردە، يولداشلار، بۇنداق خىتاپلارنى ۋاقىراشنىڭ پايدىسى يوق! — لاپچىنكوف گەۋدىسىنى سوزۇپ، شىرەسىنى ئۇسىتىگە پاپاخىنى قويدى، — قوراللىنى ئەلۋەتتە تاپشۇرۇش كېرەك، چۈنكى ئۆيدە ئۇنىڭ لازىمى يوق، كىمكى سۆۋېتلارنى قوغداشنى خالىسا، ئۇنىڭغا قورال بېرىلىدۇ. ئۇچ كۈن ئىچىدە مىلتىقلارنى ئېپكېلىپ ئۆتكۈزۈپ بېرىڭلار. ئۇندىن كېيىن سايلامغا كىرىشىمىز، بۇيرۇقنى ھەر بىر كىشىگە يەتكۈزۈش ئىشىنى مەن رەئىسنىڭ ئۇستىگە يۈكلەيمەن، ئۇ يېزا ئاتامانىدىن تامغىنى ۋە يېزىلارنىڭ سوممىسىنى تاپشۇرۇۋالىدۇ.

— ئۇلار بىزگە قورال بەرگەنمىكەن، نىمىشقا ئۇنىڭغا چاڭگال سالىدىكەن؟...

بۇ سوئالنى بەرگۈچى جۇملىنىڭ ئاخىرىنى تېخى تۈگەتمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ھەممەيلەن دۈررىدە قايرىلدى. بۇ سۆزنى زاخار كورولېۋ دېگەن ئىدى.

— بۇ نەرسە ساڭا نىمىگە زۆرۈر بولۇپ قالدى؟ — دەپ ئاددىلا سورىدى خىرىستونە.

— ئۇنىڭ ماڭا كېرىكى يوق، لېكىن قىزىل ئارمىيىنى بىز ئۆز ئوكروگىمىز ئارقىلىق ئوتكۈزگەنده، بىزنى قورالسىزلاندۇرۇش توغرىلىق كېلىشىم بولغان ئەمەس.

— نوغرا.

— مومىن چوڭ يىغىندا ئېيتقان.

— قىلىچنى بىز ئۆز پۇلىمىزغا ئالغان!

— مەن گېرمان ئۇرۇشىدىن ئۆز مىلتىغىم بىلەن كەلدىم، ئەمدى تاپشۇرۇپ بېرەمدىكەنمەن؟

— بېرىپ ئېيت، قورالنى بەرمەيمىز.

— ئۇلار كازاكلارنىڭ قورالىنى يىغىۋالماقچى تېخى! قورال - ياراقسىز كۈنۈم كۆن بولامدۇ مېنىڭ؟ ياغاچ ئاتقا مىنىپ يۈرەمدىمەن؟ قورال - ياراقسىز مەن ئىتتىگى قايرىلىپ قالغان خوتۇنغا ئوخشاش سولتەك بولۇپ قالىمەن.

— قورال ئۆزىمىزده قالىدۇ!

مىشكا كوشۇوي تەرتىپ - ئەدەپ بىلەن سۆز سورىدى:

— رۇخسەت قىلىڭلار، يولداشلار! ماڭا مۇنداق گەپ-سۆز-لەرنى ئاڭلاش بەك ئەجەپلىنەرلىك تۇيۇلۇۋاتىدۇ. بىزده ھازىر ھەربى ھالەت يولغا قويۇلغانمۇ ياكى ئۇنداق ئەمەسمۇ؟

— مەيلى قاتمۇ قات ھەربى ھالەت بولسا بولسۇن!

— ھەربى ھالەت ئىكەن — ئۇ چاغدا كۆپ سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق. چىقارغىن - ده، تاپشۇر! بىزمۇ خوخول يېزىلىرى-نى ئىشغال قىلغان چاغدا شۇنداق قىلغان ئەمەسمۇ؟

لاپچىنكوف كىچىككىنه پاپاخىنى سىلاپ قويۇپ، قايتا تەكىتلىدى:

— كىمكى مۇشۇ ئۇچ كۈن ئىچىده قورالنى تاپشۇرمىسا،

ئەكسىلىنقىلاپچى سۈپىتىدە ھەربى سوتقا بېرىلىدۇ ۋە ئېتىلىدۇ.

بىر مىنۇت جىمجىتلىقتىن كېيىن تومىلىن يۆتىلىپ قويۇپ، خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن:

— ھاكىمىيەتنى سايلاشنى سورايمىز! — دىدى.

نامزاتلار كۆرسىتىلدى. ئونچە پەمىلىنى ۋاقىراپ ئېيتىپ ئۆتۈشتى، ياشلاردىن بىرسى:

— ئاۋدىيېچنى! — دەپ توۋلىدى.

ئەمما بۇ چاخچاقلا ھېچكىم ئېتىۋار قىلمىدى، بىرىنچىبولۇپ ئالىكسىيېۋىچقا ئاۋاز بېرىشتى، ئۇ بىر ئېغىزدىن سايلاندى.

— بۇندىن كېيىنكىلىرىنى ئاۋازغا قويۇشنىڭ ھاجىتى يوق، — دەپ تەكلىپ بەردى پېترو مىلىخوف.

يىغىن بۇ پىكىرگە مەمنۇنلۇق بىلەن قوشۇلدى — دە، ئاۋازغا قويماستىنلا مىشكا كوشۇۋينى رەئىسلىككە ئورۇنباسارى قىلىپ سايلىدى.

ئاكا — ئۇكا مىلىخوفلار بىلەن خىرىستونە ئۆيلىرىگە يېتىپ بارماي تۇرۇپلا، يېرىم يولدا ئانىكۇشكا بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ئانىكۇشكا مىلىتىغىنى ۋە ئايالىنىڭ پەشتامىسىغا ئورالغان ئوقلارنى قولتۇغىغا قىسىپ ئېلىپ كېتىۋاتقان ئىكەن. ئۇ كازاكلارنى كۆرۈپ، ئىزا تارتقانلىقتىن، شارت قىلىپ يانداكى تار كوچىغا كىرىپ كەتتى. پېترو گىرىگورىيغا، گىرىگورىي خىرىستونەگە قارىدى. ھەممىسى تىلىنى بىر قىلىۋالغاندەك كۆلۈپ كېتىشتى.

19

جانجان دالىدا شەرق شامىلى غۇيۇلداپ چىقىۋاتاتتى. ساي ـ جىرالارنى قار باسقان. ئويمانلار بىلەن يارلار تىكسىلىنىپ قالغان. نە چوڭ يول، نە سوقماق يول كۆرۈنمەيتتى. ئەتراپنى قىيپاش ـ قىيسىق چىققان شامال يالاپ سىلىقلىۋەتكەن بولۇپ، ئاپپاق يالىڭاچ دالىغا ئايلانغان. دالا ئۆلۈكتەكلا ئىدى. ئاندا ـ ساندا قاغا ئۇچۇپ ئۆتىدۇ، ئۇ شۇنداق‌قاقباش قېرىكى، مۇشۇ دالا بىلەن ۋە كېنەزنىڭ قۇنىدۇز تۇمىغدەك چۆرىسىگە ئەمەندىن فۇندۇز تۇتۇلغان ئاپپاق قار تۇماق كىيگەن يولنىڭ ئۇستىدىكى قورغان بىلەن يېشى ئوخشاش. قاغا ھاۋانى قانىتى بىلەن ۋىشىلدىتىپ يېرىپ، تامغى بىلەن قىر ـ قىر قىقىراپ ئۇچۇپ ئۆتىدۇ. ئۇنىڭ قاقىلدىشىنى شامال يىراقتا ئېلىپ كېتىدۇ ـ دە، تۇندىكى سۇكۇنات ئىچىدە بۇ ئاۋاز گويا توساتتىن قول تېگىپ كەتكەن بوم تارىدەك دالا ئۇستىدە ئۇزاق قىچە مۇكۈلۈق جاراڭلايدۇ.

ئەمما قار ئاستىدىكى دالا ھامان ھايات. ھەيدەلگەن ئېتىزلارنىڭ تاختىلىرى قار بىلەن كۆمۈش تۈسكە كىرىپ، مۇزلاپ قالغان دولقۇندەك ئۆركەشلىنىپ كۆرۈنىدۇ، بۇ يەردە كۈزگى شۇدىگەرلەنگەن يەر ئۆلۈكتەك دۇگدىيىپ ياتىدۇ، ـ بۇ يەردە سوغاق يېقىتىپ تاشلىغان كۈزگى بۇغداي ياتىدۇ، بۇلارنىڭ ياشاشقا چىداملىق يىلتىزلىرى ئاچكۆزلۈك بىلەن تۇپراقتا يېپىشىۋالغان. ئەتلەستەك پاقىراق، ياپ ـ يېشىل، تامامى يېرىگە ياش تامچە

لىرىدەك دانىمۇ دانە شەبنەم ئۇنچىلىرىنى تاقىغان كۆزگى زە-
رائەت سوغاقتا توڭلاپ، چوڭ فارا بوپراقتا سقىلىدۇ. ئۇنىڭ
ھاياتبەخش فارا قېتىدىن ئوزۇلمىسۇن. باھار بىلەن قۇياشنى كو-
تىدۇ، چۈنكى فار ئېرىش بىلەنلا، ئۆمۈچۈك تورىدەك يۇقتا - نا-
زۇك، ئالماستەك پاقىراپ تۇرغان مۇرلارنى سۇندۇرۇپ، ئورىدىن
دەس تۇرمافچى، ماي ئېيىدا بەرق ئۇرۇپ كۆكىرىشكە باشلمافچى.
كۆتكەن ۋاقتى يېتىپ كېلىش بىلەنلا، ئۇ ئورىدىن دەس ئۇرىدۇ!
ئىچىدە بۆدۈنىلەر سوقۇشۇپ ئويناىدۇ. ئۇستىدە ئاپرېل تورغايلە-
رى چاقىلداپ سايراشقا باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن قۇياشمۇ ئۇيقىغا
نۇرىنى چاچىدۇ، شۇنداقلا شامالمۇ ئۇنى ئەللەي ئېيتىدۇ. شىددەت-
لىك يامغۇر ۋە قەھرىلىك شامال پايمال قىلغان باشاق تولۇق
دان تۇتۇپ، پىشىپ يېتىلگەنگە قەدەر، نۇرۇتلۇق بېشىنى يەرگە
ئەگمەستىن بۇرۇن، ئىگىسىنىڭ چالغىسى ئاستىدا سوزۇلۇپ باتە-
ماستىن بۇرۇن ۋە ئېغىر سالماقلىق قۇيما دانلىرى خامانغا تۆ-
كۈلگىچە، ئاشۇ ئەھۋالدا بولىدۇ.

پۇتۇن دون بويلىرى يوشۇرۇن، قىسىلغان ھاياتنى باشتىن
كەچۈرەتتى. بىمەزە كۈنلەر يېتىپ كەلگەن ئىدى. ۋەقەلەر گىرۋەك
ئۇستىدە تۇراتتى. دونىڭ يۇقۇرى تەرىپىدىن كەلگەن سىر شۇم
خەۋەر چىر، سوسكان. خوپىر، يېلانكا دەريالىرى يامغۇنى بويە-
لاپ، كازاك يېزىلىرى جايلاشقان چوڭ - كىچىك دەريالارنىڭ ھەم-
مىسىنى ئارىلاپ تارىلىۋاتاتتى. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، دولقۇنە-
دەك ئۆرگەشلەپ، ھازىر دونىتىس فېشىنا كىلىپ قالغان خەۋ
مەبدانى قورقۇنچلۇق ئەمەس. بەلكى پەۋقۇلئاددە كومىسسىيەلەر
بىلەن ھەربىي سوتلار قورقۇنچلۇق ئىدى. مىش - مىشلەرگە قارە-
غاندا، ئۇلار بۇگۈن - ئەتە كەنتلەرگە كېلىدىكەن، ئۇلار مىگۈلە-

نسكايا بىلەن كازانسكايا غا ئاللىقاچان كېلىپ، ئۇ يەردە ئاق لارغا خىزمەت قىلغان كازاكلار ئۈستىدە قىسقا ۋە ناھەق سوتلار- نى ئۈيۈشتۇرۇۋاتقان ئىدى. يۇقۇرقى دونلۇقلارنىڭ جەڭ مەيدانىنى تاشلاپ كەتكەنلىگى ئۆزىنى ئاقلاشقا دال بولالماس ئىدى. سوتنىڭ ئىشى بەكمۇ ئاددى ئىدىش: ئەيىپلەش، بىر- ئىككى سوراق، ھۆكۈم — ئۇندىن كېيىن پىلەمۇتنىڭ ئاغزىدىن ئاددا قاتار نۇرغۇزۇش. ئېيتىشلىرىچە، كازانسكايا بىلەن شۇ- مىلىنسكايادا شاخ - شۇمبىلەرنىڭ ئارىسىدا داڭگال ئېرىندا چې- چىلىپ ياتقان كازاكنىڭ باشلىرى ئاز ئەمەس ئىدىش... بۇنى ئاڭلىغان فۇرونتچى جەڭچىلەر كۈلۈپلا قويۇشتى: «يالغان! بۇ ئې- فىتسېرلەرنىڭ سۆز - چۆچىگى! كادېتلار* بىزنى ئاللىقاچاندىن بۇيان قىزىل ئارمىيە بىلەن قورقۇتۇپ كېلىۋاتىدۇ!»

مىش - مىشلەرگە كىشىلەر بىر ئىشىنەتتى، بىر ئىشەنمەيتە- تى. بۇندىن ئىلگىرىمۇ يېزىلاردا تارىلىپ يۈرگەن يالغان - ياۋۇ- داقلارنى ئاز دەمىدى. بۇنداق مىش - مىشلەرگە روھىي ئاجىزلار- نى چېكىنىشكە ئىتتىرگەن ئىدى. ئەمما جەڭ مەيدانى ئۆتۈپ كەت- كەندىن كېيىنمۇ يەنىلا كىچىسى ئۈيقۇ كۆرمەي، ياستۇغى ئوتتەك ئىسسىق، ئورۇن - تۆشىگى قاتتىق، جانجان خوتۇنى يېقىمسىز بولۇپ كەتكەنلەرمۇ ئاز بولمىدى.

بەزىلەر دونبىتىس دەريياسىنىڭ نېرىقى قىرغىغىغا ئۆتۈپ كەتمىگەنلىگىگە ئەمدى پۇشايمان قىلىشتى، ئەمما ئۆتكەن ئىش ئۆتتى. ئەمدى ئورنىغا كەلتۈرۈپ بولمايدۇ، تۆكۈلگەن ياشنى قاي- تۇرۇۋېتىش مۇمكىنمۇ...

تاتارىسكىدا كازاكلار كەچقۇرۇنلىرى كوچا - مەھەللەر- گە يىغىلىشۇپلىپ، ئاڭلىغان يېڭىلىقلارنى ئورتاقلىشاتتى، ئات-

* كادېتلار — چار رۇسىيە دەۋرىدە ھەربى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى — ت.

دىن ئۆيدىن ـ ئۆيگە يۆتكىلىپ يۈرۈپ سامۇگون ئىچىشەتتى. يېزا ھاياتى جەمجەت ۋە ھەمكىن ئۆتۈۋاتاتتى. فۇربانلىق ئېيى نىڭ يېشىدا پەقەت بىر تويىنىڭ قوڭغۇراقچىلىرى خىرىكلىدى: مىشكا كوشۇوينىڭ سىكلىسى ياتلىق قىلىندى. بۇنىڭغىمۇ كىشىلەر كۆرەلمەسلىك بىلەن گەپ تېپىشتى:

ـــ ئۆيلىنىدىغان بىر پۇرسەتنى قولغا چۈشۈرۈۋاپتۇ ـ دە! ئاران تۇرۇپتىكەن، بىچارە!

ھاكىمىيەت سايلىمى بولغان كۈننىڭ ئەتىسى يېزىدا بىر-مۇ ئائىلە قالماستىن ھەممىسى قوراللىنىپ بولدى. ئىنقىلاۋىي كومىتېت ئىگەللىگەن موخوفنىڭ ئۆيىدە ئىللىق دەھلىز ۋە كار-دورلار قورال ـ ياراق بىلەن تولۇپ كەتتى. پېترو ھېلىخوفمۇ ئۆزىنىڭ مىلتىغى بىلەن گىرىگورىينىڭ مىلتىغىنى ۋە ئىككى نا-گان، بىر قىلىچنى ئاپىرىپ بەردى. ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەن ئو-فىتسېرلىك ناگانلىرىنى ئۆيىدە ئېلىپ قېلىپ، پەقەت گېرمان ئۇرۇشىدىن ئېلىپ قايتقان ناگانلىرىنى تاپشۇرۇشتى.

يېنىكلىشىپ قالغان پېترو ئۆيگە قايتىپ كەلدى. ئىچكىرى-كى ئۆيدە گىرىگورىي يىگىنى جەينىگىچە تۈرۈپ، ئىككى مىل-تىقنىڭ دات باسقان زاتۋور قىسىملىرىنى كىرسىن بىلەن تازىلاۋاتاتتى. ئىككى مىلتىق مەشىنىڭ سۈپىسىغا يۆلەكلىك تۇراتتى.

ـــ بۇ ئىككى مىلتىق نەدىن پەيدا بولۇپ قالدى! ـــ پېتـ-رو ھەيران قالغانلىقتىن، ھەتتا بۇرۇتى سالپىيىپ قالدى.

ـــ دادام مەن بىلەن كۆرۈشكىلى فىلونوۋوغا بارغاندا، شۇ يەردىن ئالغاچ كەلگەن.

گىرىگورىينىڭ تارايغان كۆز چانا قىلىرىدا پاقىراق قوڭغۇز-دەك بىر نىمە جىلۋىلەندى. ئۇ كىرسىن يۈزى قوللىرىنى ئىككى

بىقىنىغا تىرەپ، قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى. يەنە شۇ ئاندىلا توساتتىن كۆلكىسىنى توختىتىپ، چىشلىرىنى بۆرىدەك ھىجايتتى.

— مىلتىق دېگەن نىمىكەن ئۇ! بىلەمسەن،— دەپ پىچىرلاپ سۆزلىدى ئۇ، گەرچە ئۆيدە باشقا ئادەم بولمىسىمۇ — ئاتام بۇگۈن ماڭا ئېيتىپ قويدى. — گىرىگورىي يەنە كۈلكىسىنى باستى، — ئۇنىڭدا يەنە پىلىموت بار ئىكەن.

— يالغان ئېيتىسەن! نەدىن ئالغان پىلىموت؟ نىمە كېرىكى بار ئىكەن؟

— ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، پولكنىك كارۋانچى كازاكلىرى ئۇنىڭغا بىر تورسۇق قېتىققا تېگىشىپ بېرىپتۇ، ھېنىڭچە، يالغان سۆزلەيدۇ، قېرى شەيتان! ئېھتىمال، ئوغرىلىۋالغان بولۇشى مۇمكىن! ئۇ بىر قىغ قوڭغۇزنىغا ئوخشايدۇ، كۆتىرەلمەيدىغان نەرسىنىمۇ تارتىپ سۆرەۋېرىدۇ. ماڭا پىچىرلاپ: «مەندە پىلىموت بار، خاھانىڭ بىر يېرىگە كۆمۈگلۈك، پۇرژۇنىسىنى توغراپ قارماق قىلىشقا بولىدۇ، ئەمما مەن ئۇنىڭغا تەگمىدىم»— دەيدۇ، «ئۇنىڭ ساڭا نىمە كېرىگى بار؟» — دېسەم، «قىممەتلىك پۇرژۇنىسىغا قىزىقىپ قالدىم، بەلكىم بىرەر نەرسىگە ياراپ قالار. راستىنلا قىممەتلىك، تۆمۈردىن ياسالغان...» — دەيدۇ.

پېترونىڭ ئاچچىغى كەلدى، ئۇ ئاشخانىغا ئاتىسىنىڭ قېشىغا كىرمەكچى بولۇۋىدى، ئەمما گىرىگورىي ئۇنى توختىتىپ:

— قوي، بارما! مۇنۇنى تازىلاپ، يىغىشتۇرۇشقا ياردەم بەرگىنە، ئۇنىڭدىن سوراپ نىمە قىلسەن؟ — دىدى.

پېترو مىلتىقنىڭ نورىنى سۈرتۈۋېتىپ، ئۇزاققىچە پىشىلداپ، ئاخىرى ئويچانلىق بىلەن دىدى:

— بەلكىم، بۇ نەرسىنىڭ بارلىغى راست ئوخشايدۇ... بىر ئىشقا ياراپ قالار، مەيلى تۇرۇپ تۇرسۇن.

شۇ كۈنى تومىلىن ئۇيغۇر كازارمىسىدا ئادەم ئېتىش مۇسابىقىسى بولۇۋاتقىنىنى ئاڭلىدى. مەشرەپ قىلىشقا ئولتۇرۇپ تاماكا چېكىشتى، پاراڭ سېلىشتى. پاراڭ ئەسنا-سىدا پېترو بىر نەرسىنى قاتتىق ئويلىدى. ئۇ ئادەتتىكىدەك گەپچەك، ئوي ئويلاش ئىنتايىن چۈشتى. پىشانىسىدە مونچاقتەك تەر پەيدا بولغىچە ئويلىدى. تومىلىن كەتكەندىن كېيىن، ئۇ مۇدداق دېدى:

— مەن ھازىرلا رۇبېژدىن يېزىسىدىكى ياشكا فومىنىڭ قېشىغا بارىمەن. ئۇنى ھازىر ئۆز ئۆيىدە دەپ ئاڭلىدىم. گەپ-سۆزلەرگە قارىغاندا، ئۇ ئوكروگ ئىنقىلابىي كومىتېتىنى باشقۇرۇۋېتىپتۇدەك، مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، ئۇ ئۆز يەردىكى بىر دۆمبەلچەك. مۇبادا بىرەر ئەھۋال بولۇپ قالسا ئاراڭا كىر دەپ ئۆتۈنۈش قىلىمەن.

كەڭ چاناقلىق ئاددى چانىغا پانتىلىي پىروكوفىيېۋىچ بايتالىنى قوشتى. دارىيە يېڭى جۇۋىنا يۆگلىپ، ئىلئىنىشنا بىلەن بىر نەرسە توغرىلىق ئۇزاق پىچىرلاشتى. بۇ ئىككىيلەن لېپىدە ئامبارغا كىرىپ كەتتى — دە، ئۇ يەردىن بىر تۇگۈنى ئېلىپ چىقتى.

— بۇ نېمە؟ — دەپ سورىدى چال.

پېترو ئۇنچىقماي تۇرغان ئىدى، ئىلئىنىشنا بىلىجىرلاپ سۆزلەپ كەتتى:

— مەن بىرەر كۈن كېلىپ قالسا، لازىم بولار دەپ، ئازغىنا سېرىق ياغ يېغىپ قويغان ئىدىم، ھازىر ياغ فايغۇسى ئەمەس، باش قايغۇسى بولۇۋاتىدىغۇ، ئۇنى دارىيەگە بەردىم. ئۇنى فومىنىڭ خوتۇنىغا سوغا قىلىپ ئېلىپ بارسۇن. بەلكى بۇ

سوغا پېتوشكىنىڭ سېرەر ئېھتىياجىغا ياراپ قالار، — ئۇ يىغلاپ مۇ قويدى، — ھەربى خىزمەتىنى قىلىشتى - قىلىشتى، ھايا تىنى خەۋپ ئاستىغا قويۇشتى، ئەمدىلىكتە پاگونلىرى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا...

— بولدى قىل، ۋالاق تەككۈر!— پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئاچچىغى بىلەن قامچىسىنى چۆپىنىڭ ئارىسىغا تاشلىدى - دە، پېترونىڭ قېشىغا كېلىپ، — سەن ئۇنىڭغا بۇغداي بېرىمەن دەپ ۋەدە قىل، — دېدى.

— ئۇ بۇغدايىنى بېشىغا تاڭامدۇ! — دېدى پېترو قايناپ، — ئاتا، سىز ئەڭ ياخشىسى ئانىكۇشكىنىڭ قېشىغا بېرىپ ساموگون سېتىۋېلىڭ، بۇغداي - مۇغدايىنىڭ نىمە كېرىكى بار!

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ چىلەكتىكى يوغان بىر خومرا ساموگونىنى يوشۇرۇن ئېپكېلىپ، ماختاپ قويدى:

— ياخشى ھاراق ئىكەن، كاساپەتنىڭ ياسىغان نەرسىسى! پادىشانىڭ چىقارغان ھارىغى بىلەن ئوخشاش.

— سەن قېرى ئىت، ئاللىقاچان قېقىۋاپسەن - دە! — دەپ كايىپ قويدى ئۇنىڭغا ئىلئىنىشنا؛ ئەمما چال ئاڭلىماسلىقا سېلىپ، خۇددى قوسىغى تويغان ئۇغرى مۇشۇكتەك كۆزىنى يۇمچاقلاپ، بىر كىكىرىپ قويۇپ، ھاراق كۆيدۈرۈۋەتكەن لەۋلىرىنى يىگى بىلەن سۈرتۈپ، ياش يىگىتتەك دىڭگاكلاپ ئۆي تەرەپكە ماڭدى.

پېترو ھويلىدىن چىقتى - دە، مېھمان كىشىدەك دەرۋازىنى ئوچۇق قالدۇرۇپ كەتتى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئۆزىنىڭ ھازىرقى چاغدىكى قۇدرەتلىك خىزمەتدىشىغا سوغات ئېلىپ ماڭدى: ساموگوندىن باشقا—

بىر كىيىملىك ئۇرۇشتىن ئىلگىرىكى يۈك رەخت، بىر جۈپ ئۆتۈك، بىر فاداق قىممەت باھالىق چاي ئېنىۋالغان ئىدى. بۇ مەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇ لىسكىدا، 28 - پولك ئىستانسىنى جەڭ بىلەن ئېلىپ، ۋاگونلار بىلەن ئىسكىلاتلارنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ يۈرگەندە قولغا چۈشۈرگەن ئىدى ...

شۇ چاغدا ئۇ جەڭ بىلەن تارتىۋېلىنغان پويىزدىن بىر سۇمكا ئايالىلارنىڭ ئىچ كىيىمىنى قولغا كىرگۈزگەن ئىدى. بۇ نەرسىلەرنى ئۇ فۇرونتقا كەلگەن ئاتىسىدىن ئالدىنئالا ئەۋەتىۋەتكەن، دادىسىمۇ تا شۇ چاققىچە ھېچكىم كىيىپ باقمىغان ئىچ كىيىمىنى كۆز - كۆز قىلىپ، ناتالىيە بىلەن دۇناشكىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتكەن ئىدى. ئىنتايىن نەپىس چەتئەل رەختى قاردىنمۇ ئاق ئىدى، ئۇنىڭ ھەر بىرىگە يىپەك بىلەن گېرىپنىڭ رەسىمى ۋە ئادەمنىڭ ئىسىم پەمىلىلىرى كەشتە قىلىپ تىكىلگەن ئىدى. يالاڭ ئىشتانغا تۇتۇلغان تور حىيەك دون دەريا-سى ئۇستىدە بۇزۇلداپ تۇرغان كۆپۈكتەك كۆپۈپ تۇراتتى. دادىسى ئېرى كەلگەن كۇنىنىڭ دەسلەپكى كېچىسى ئاشۇ ئىشتان بىلەن ياتتى.

پېترو، چىراقنى ئۆچۈرۈش ئالدىدا مەسلىگى كېلىپ، كۆلۈپ قويدى:

— سەن ئەر كىشىنىڭ تامبىلىنى كىيىۋالدىڭمۇ، نىمە؟

— بۇنىڭ ئىچى بەك ئىسسىق. ئۆزى چىرايلىق ئىكەن، — دەپ جاۋاپ بەردى دادىسى خىيال سورۇپ، — بۇنى ھېچ چۈشىنىپ بولمايدۇ: ئەگەر ئەركىشىنىڭ بولسا — ئۇزۇنراق بولاتتى. بۇنىڭ پۇشقىغىغا تور تۇتۇلغان تۇرسا ... سەنلەرگە تورنىڭ نىمە كېرىكى بار؟

— مۇنداق تور تۇتقان ئىشتانلارنى ئىسىلزادە ئەر كىشىلەر

گىيىدىغان بولۇشى كېرەك. ماڭا نىمە لازىمى بولسۇن؟ كىيىم ۋەر، — دىدى پېترو ئۇيقۇچانلىق بىلەن گەپجگىسىنى قاشلاپ.

بۇ مەسىلە ئۇنى ئۇنچىلىكمۇ قىزىقتۇرۇپ كەتمىدى. ئەمما كېيىنكى كۈنلىرى ئۇ ئايالىنىڭ يېنىدا ياتقاندا، قورۇنۇپ، نېرىراق ياتتى، تور جىيەككە سۈۋۈشۈپ كېتىش تىن قورقۇپ، ئىختىيارسىز ھۆرمەت ۋە تەشۋىش بىلەن تور جىيەككە قاراپ قويياتتى ۋە دارىيەدىن ئانچە ـ مۇنچە ياتسىراش ھېس قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ بۇ ئىچ كىيىمگە كۆنەلمىدى. 3 ـ كېچىسى ئاچچىقى كېلىپ، قەتئىيلىك بىلەن بۇيرۇدى:

— مۇنۇ لەنتى ئىشتىنىڭنى سېلىپ تاشلا! بۇ نەرسەڭ خوتۇنلار كىيىشكە لايىق ئەمەس، يەنە كېلىپ ھېچبىر ئايالچە كىيىمدەك تۇرمايدۇ. نەق ئاغىچا خېنىمدەك ياتسەن؟ بۇنى كىيگەندە قانداقتۇ يات ئايالدەك بولۇپ قالىدىكەنسەن!

ئەتىسى ئەتىگەن ئۇ دارىيەدىن بالدۇر تۇردى ـ دە، يۆگىلىپ قويۇپ، قاپىغىنى تۇرۇپ، ئىشتاننى ئۆزى كىيىپ كۆردى. ئۇزاقچە سەگەكلىك بىلەن ئىشتان بېغىغا، تور جىيەككە ۋە ئۆزۈنىڭ تىزدىن تۆۋەن يالىڭاچ، يۇڭ باسقان پاقالچاقلىرىغا قاراپ كەتتى. ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، ئىختىيارسىز ئەينەكتىن ئۆزىنىڭ تۇرۇلۇپ كەتكەن قات ـ قات ئارقا بۇلجۇڭ گۆشلىرىنى كۆردى ـ دە، «تۇفى!» دەپ بىرنى تۈكۈردى، ئاندىن چورت ـ پورت! دەپ تىللاپ قويۇپ، كەڭ ئىشتاندىن ئېيىقچە ئۆمىلەپ چىقتى. پۇتىنىڭ باشمالتىغى تور پۇشقاقتا ئىلىنىپ قېلىپ، ساندۇقنىڭ ئۈستىگە بىقىلىپ چۈشۈشكە تاس قالدى، ئەمدى ئۇ راستىنلا زەردىسى قايناپ، ئىشتان باغنى شارتلا ئۈزۈپ تاشلاپ، چىرمىلىشتىن بوشاندى. دارىيە ئۇيقۇلۇقتا سورىدى:

— نىمە قىلىۋاتسەن؟

پېترو خاپا بولۇپ گەپ قىلمىدى، بۇرنىنى مشىلدىتىپ، ھە دەپ يەرگە تۈكۈرەتتى. ئەر كىشىگە تىكىلگەنمۇ ياكى خوتۇن كىشىگىمۇ، بىلىپ بولمايدىغان بۇ ئىشتانىنى دارىيە شۇ كۈنىخۇر-سىنغان پېتى ساندۇقتا سېلىپ قويدى (ساندۇقنىڭ ئىچىدە بۇ-نىڭدىن باشقا كۆپ نەرسىلەر بولۇپ، بۇلارنى ئايالالارنىڭ ھېچ-قايسىسى فانداق كىيىش يولىنىتاپالمىغانتى). ئاقىۋەتتە بۇ چە-گىش نەرسىلەردىن لىپچىك تىكمەكچى بولۇشتى. ئەمما دارىيە يوپكىلاردىن پايدىلاندى: بۇ يوپكىلار نىمىشقىدۇ قىسقا ئىدى، لېكىن زېھنىي ئۆتكۈر ئىگىسى كاللا ئىشلىتىپ، تور جىيەكلىرى تۆتلىك كۆرۈنۈپ تۇرسۇن ئۈچۈن، سىرتقى ئۇزۇن يوپكىدىن ئىچ كۆينەك ئورنىدىكى يوپكىنى ئۇزۇنراق قىلىپ ئۇلاق سالغان. شۇنداق قىلىپ، دارىيە گوللاندىيە تور جىيىگى بىلەن يەر سۈ-پۈرۈپ، ئالىپتە ياسىنىپ يۈرەتتى.

مانا ھازىرمۇ ئۇ ئېرى بىلەن بىللە مېھماندارچىلىققا كې-تىۋاتقان ئىكەن، ئىنتايىن چىرايلىق، ئىنتايىن ھەشەمەتلىك يا-سانغان ئىدى. چۆرىسىگە پەۋاز تۇتۇلغان دونچە جۇۋىسىنىڭ ئاستىدىن ئىچ كۆينىگىسىنىڭ تور چىلتەكلىرىمۇ، ئۇنىڭ سىرتىدىكى ئىسسىل يۈڭ رەختتىن تىكىلگەن يېڭى يوپكىسىمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتـ تى، — دارىيە مۇشۇنداق ياسىنىشنى «پەس تەبىقىدىن دۆلەتـ مەن ئاغىچا خېنىمغا كۆتىرىلگەن» فومىنىڭ خوتۇنى كۆرۈپ قويسۇن، دارىيە دىگەن ئاددى كازاك ئايال ئەمەس، بەلكىقانـ داق بولمىسۇن بىر ئوفىتسېرنىڭ خوتۇنى ئىكەن دەپ چۈشەنسۇن، دىگەن نىيەت بىلەن پىلانلىغان ئىدى.

پېترو قامچىسىنى ئوينىتىپ، لەۋلىرىنى چوكۇلدىتىپ قو-ياتتى. ئارقا تۈكلىرى چۈشكەن بوغاز بايتال دوں بويىدىكى

كاتاك يولدا چېپىپ ماڭدى. بۇلار رۇبېژنىغا چۈش ۋاقتىدا يېـ
تىپ كېلىشتى. فومىن، دەرۋەقە ئۆيىدە ئىكەن. ئۇ پېترونى ئوبـ
دان كۈتۈۋالدى، شىرەنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى، ئۇنىڭ ئاتىسى
پېترونىڭ قىرو باسقان چاچىسىدىن چۆپ ـ خەس يېپىشىپ قالـ
غان هاراق كوزىسىنى ئېلىپ كەلگەندە، سېرىق بۇرۇتلىرى ئاـ
رىسىدىن جىلمىيىپ قويىدى.

ـــ سەن، خىزمەتدىشىم، هېچ قاراڭغۇ كۆرسەتمەي كەتـ
تىڭغۇ، ـــ دېدى فومىن يېقىملىق بوم ئاۋاز بىلەن سوزۇپ سۆزـ
لەپ، ئۇ قوشۇمىسى كېڭ خوتۇنىپەرەس كۆك كۆزلىرىنىڭ قىرى
بىلەن دارىيەگە بىر قارىۋېلىپ، ئۆز ئىززىتى بىلەن بۇرۇتىنى
تولغاپ قويىدى.

ـــ ئۆزەڭ بىلىسەن، ياكوف يېفىمىچ، هەربى قىسىملار ئۆـ
تۈپ تۇراتتى، ۋاقىت جىددى ئىدى ...

ـــ ئۇغۇ شۇنداق. هەي خوتۇن! سەن بىزگە تەرخەمەڭ،
كاپوستكا، دوننىڭ قۇرۇتۇلغان بېلىغىنى ئەپكەلسەكچۇ.

تار ئۆي ئوبدان ئىسىتىلغان ئىدى. مەشىنىڭ ئۈستىدە
بالىلار ياتاتتى: بىرسى ـــ دادىسىغا تارتقان ئوغۇل بالا بولۇپ،
بۇنىڭمۇ قوشۇمىسى كېڭ، زەڭگەر كۆز، ئىككىنچىسى قىز بالا،
پېترو شىركەيپ بولغاندىن كېيىن ئۆز ئىشى توغرىلىق پاراڭ
باشلىدى.

ـــ يېزىلاردا شۇنداق گەپ بار: چېكا * دېگەن بىر نەـ
مىنىڭ ئەزالىرى كېلىپ، كازاكلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرىۋاتقان
ئىمىش.

ـــ 15 ـ ئىنزا دىۋىزىيىسىنىڭ هەربى سودى ۋېشىنىسكايا غا

* چېكا ـــ پەۋقۇلئاددە كومىسسىيە دېگەن مەنىدە ـــ ت.

كەلدى. خوش كەلسە نىمە بوپتۇ؟ بۇنداق ساڭا نىمە خەۋپى بار؟

— بولمايچۇ، ياكوف يەمسىچ، ئۆزىگىزگە مەنۇم. مەن ئوفتسىر ھېسابلىنىمەنغۇ، ئېيتىش مۇمكىنكى، مەن پەقەت كۆرۈنۈشكىلا ئوفتسىر ئىدىم.

— خوش، نىمە بوپتۇ؟

فومىن ئۆزىنى ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ خوجايىنى دەپ بىلەتتى. مەسلىك ئۇنى چوڭچى ۋە ماختانچاق قىلىپ قويغان، ئۇ بارغانسىرى جىددى قىياپەتكە كىرىپ، بۇرۇتىنى سىلاپ، ھەيۋە بىلەن ھوميىپ قارايتتى.

بۇنى چۈشەنگەن پېترو ئەتەي ئۆزىنى بىتىمسىزلىگەنگە سالدى، ئۆزىنى پەس تۇتۇپ، ئىتائەتكارانە كۈلۈمسىرىدى، ئەمما تۇيغۇزماستىن «سىز» دېيىشتىن «سەن» دېيىشكە ئۆتتى.

— سەن بىلەن بىللە خىزمەت قىلدۇق. ھېنىڭ تۇغرامدا يامان بىر نىمە دېيەلمەيسەنغۇ دەيمەن ياكى ھېنىڭ ساڭا قارشى تۇرغان ۋاقتىم بولدىمۇ؟ ئەزەلدىن بولغان ئىمەس! خۇدا ئۇرسۇن، مەن ھەمىشە كازاكلار تەرەپدارى بولۇپ كەلدىم!

— بىز بىلىمىز، سەن پېترو پانتېلېيېۋچ، سەن ئەنسىرىمە. بىز ھەممىنى يادقا بىلىۋالدۇق. ساڭا تەگمەيدۇ. ئەمما بەزى ئادەملەرنى تەكشۈرىمىز. بەزى ئادەملەرنىڭ كىكىرتىگىدىن ئالىمىز. بۇ يەردە جايلىشىۋالغان گېزەندىلەر كۆپ. ئۇلار بۇ يەردە قېپقالغان بىلەن كاللىسىدىكى خىيالنى ئۆزى بىلىدۇ. قورالىلىرىنى ساقلىشىۋاتىدۇ... سەن قوراللىرىڭنى تاپشۇردۇڭمۇ ـ ھە؟

فومىن بوش سۆزلەپ كېلىۋېتىپ، شۇنداق تېز ھۇجۇمغا ئۆتتىكى، پېترو بىر لەھزە گاڭگىراپ قالدى، يۈزىگە سېزىلەرلىك قان تەپتى.

— سەن ئۆزەڭ تاپشۇردۇڭمۇ؟ خوش، نىمىشقا گەپ قىلـ

مايسەن؟ــ فومىن شىرەنىڭ ئۈستىدىن دۈەيلەپ پېتروغا قادالدى.

ــ ئەلۋەتتە، تاپشۇردۇم، ياكوف يېفىمىچ، سەن ئويلىمىغىنى... مەن سەممىيەت بىلەن تاپشۇردۇم.

ــ سەممىيەت بىلەن؟ بىز سىلەرنى بىلىمىز... مەن مۇشۇ يەرلىك ئادەمغۇ،ــ ئۇ مەسلىك بىلەن كۆزىنى فىستى، يا پىلاق چىشلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان يوغان ئاغزىنى كالچايتىپ قويدى،ــ باي كازاك بىلەن بىر قولۇڭ بىلەن كۆرۈشسەڭ، يەنە بىر قولۇڭ دا پىچاق تۇتۇپ تۇر، ئۇنداق بولمىغاندا، جايلىۋېتىدۇ... ئىتلار! ئوچۇق كۆڭۈل ئادەم يوق! مەن نۇرغۇن ئادەملەرنى كۆرۈپ ئۆتكەنمەن. خائىنلار! ئەمما سەن قورقما، ساڭا تەگمەيدۇ. سۆزــ ئېتىلغان ئوق!

دارىيە ئانچە ـ مۇنچە گىزەكلەردىن يەپ، ئەدەپ ساقلاپ، دىيەرلىك نانىنى يىمىدى. ساھىپخان ئايال ئۇنى مېھمان قىلىشقا خېلى جان كۆيدۈردى.

پېترو كەچكە يېقىن بۇ ئۆيدىن ئۇمىتۋارلىق بىلەن ۋە خوشال فايتىپ كەتتى.

× ×

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ پېترونى ئۇزىتىپ قويغاندىن كېيىن قۇدىسى كورشۇنوفنى بوقلاپ كېلىشكە ماڭدى. ئۇ ھىزىللار كېلىش ئالدىدا بۇ ئۆيگە بىر قېتىم كەلگەن ئىدى. ئۇ چاغدا لۇكىنىچنا مىتكىنى يولغا سېلىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى، ئۆينىڭ ئىچى

پاتپا راقچىلىق ئىدى. پانتىلىپي پروكوفىيېۋدچ بۇ ئەھۋالدا ئۆزىنىڭ ئوشۇقچە ئادەم ئىكەنلىگىنى ھېس قىلىپ، كېتىپ قالغان ئىدى. ئەمدى بۇ قېتىم ئۇ ئۇلارنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىگىنى بىلگەچ، مۆرىتى كەلگەندە بېشىغا كېلىۋاتقان كۈنلەر توغرىلىق ھەسرەتلىشىش ئۈچۈن بېرىشقا قارار قىلغان ئىدى.

ئۇ يېزىنىڭ بۇ بېشىغا ئاقساقلاپ يېتىپ كەلگۈچە ئازۇاقىت كەتمىدى. قېرىپ قالغان ۋە ئاللىقاچان بىر قانچە چىشلىرى تۆكۈلگەن گىرىشاكا بوۋا ئۇنى ھويلىدا قارشى ئالدى. كۈن يەكشەنبە بولۇپ، بوۋاي چېركاۋغا نامازشام ئىبادەتكە چىقىپ كېتىۋاتاتتى. پانتىلىپي پروكوفىيېۋدچ قۇدىسىنى كۆرۈش بىلەنلا تىپىرچىلاپ ھولۇقۇپ كەتتى: چالىنىڭ ئالدى ئېچىۋېتىلگەن جۇۋىسىنىڭ ئىچىدە تۇركىيە سوقۇشىدا ئالغان بارلىق كىرېست مېدالىرى ۋە ئوردېن ـ نىشانلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى، كونا پوسۇندا تىكىلگەن مۇندىرىنىڭ تىك يېقىسىدا قىزىل كالۇتتون گۈل ـ نەقىشلەر كىشىنىڭ ھەددىنى كەلتۈرگۈدەك چاقنايتتى، قېرىلارغا خاس پەسكە ساڭگىلاپ قالغان قىزىل جىيەكلىك شالۋارنىڭ ئىككى پاقالچىغى ئاپپاق يۇڭ پايپاقنىڭ ئىچىگە ئەپچىللىك بىلەن تىقىپ قويۇلغان ئىدى، بېشىدا كاكاردىلىق شەپكە بولۇپ، مومدەك ئاق، يوغان قۇلاقلىرىغچە چۆكۈرۈلگەن ئىدى.

ــ ساڭا نېمە بولدى، چوڭ دادا! ھەي قۇدامەي، ئەقىلىدىن ئازمىغانسەن؟ مۇشۇنداق چاغدا كىممۇ كىرېست مېدالىرىنى ئېسىپ يۈرىدۇ، كىممۇ شەپكىسىگە كاكاردا تاقايدۇ؟

ــ نېمە دېدىڭ؟ ــ گىرىشاكا بوۋا قولىنى قۇلىغىغا تۇتتى.

— كاكارداڭنى ئېلىپ تاشلا، دەۋاتسەن! كىرىستلىرىڭنى كۆزدىن يوقات! بۇ قىلمىشىڭ ئۈچۈن سېنى قاماققا ئېلىشىدۇ. سوۋېت ھاكىمىيىتى زامانىدا بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ. قانۇن يول قويمايدۇ.

— مەن، قۇرغۇيۇم، ئۆزەمنىڭ ئاق پادىشايىمغا سەمەمى - ساداقەت بىلەن خىزمەت قىلدىم. مۇنۇ ھاكىمىيەت خۇدادىن كەلگەن ھاكىمىيەت ئەمەس، مەن ئۇلارنى ھاكىمىيەت دەپ چۈشەنمەيمەن. مەن ئالېكساندىر پادىشاغا قەسەم بەرگەنمەن، ئەمما مۇڭكلارغا قەسەم بەرگەن ئەمەسمەن، گېپىم شۇنداق! — گىرىشاكا بوۋا قېنى قاچقان لەۋلىرىنى چىشلەپ تۇرۇپ، بۇرۇتىنىڭ كۆكۈش چىڭنى ئېرىتتى ۋە ھاسسىنى بىلەن نوقۇپ، ئۆيى تەرەپنى كۆرسەتتى، — سەن مىرونىنىڭ قېشىغا كەلگەنمەدىڭ؟ ئۇ ئۆيدە. بىز مىتيوشكىنى چېكىنىشكە يولغا سالدۇق. كۆكىنىڭ مەلىكىسى ئۇنى ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن! ... سېنىڭ بالىلىرىڭ قېپقالدىمۇ؟ نېمە دېدىڭ؟ خوش، نېمە قىلغۇلۇق ... بۇ كۈننىڭ ياش كازاكلىرى قانداق بولۇپ قېلىشقان - ھە! ئۇلار، ئېھتىمال، ئىمتىيازلىق ئاتامانغا قەسەم بەرگەندۇ. قوشۇنغا ئادەم لازىم بولۇپ تۇرغاندا، ئۇلار خوتۇنلىرىنىڭ قېشىدا قېلىشقان ... ناتالىيوشكا سالامەت، ئوبدان تۇرۇۋاتامدۇ؟

— ئوبدان تۇرۇۋاتىدۇ ... ئۆيگە قايت، قۇدا، كىرىستلەرنى مەيدەڭدىن ئېلىپ قوي! ھازىر ئۇلارنى تاقاشقا بولمايدۇ. خۇدايا توۋا قىلدىم، ئەخمەق بولۇپ قالدىمۇ سەن، قۇدام؟

— خۇدا يار بولسۇن، يولۇڭغا مېڭىۋەر! ماڭا ئۇگىتىشكە تېخى ياشلىق قىلىسەن! يولۇڭغا ماڭ.

گىرىشاكا بوۋا توغرا قۇدىسىغا قاراپ ماڭدى، پانتېلېي

پروكوفييېۋېچ ئۇنىڭغا يول بوشتىپ بېرىپ، سوقماق يولدىن قارغا چوشتى ـ دە، ئەتراپىغا قاراپ قويۇپ، ئومىتسىزلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى.

ـ بىزنىڭ قېرى ئەسكەرنى ئۇچراتتىڭمۇ؟ ئۇ بېشىمىزغا بىر بالا بولدى. خۇدامۇ ئۇنى ئېلىپ كەتمەيۋاتىدۇ، ـ دىدى كېيىنكى كۈنلەردە خېلى سېزىلەرلىك دەرىجىدە جۇدەپ كەتكەن مىرون گىرىگورىيېۋېچ، قۇدىسىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ، ـ پۈپۈكلىرىنى تاقاپ، كاكاردىلىق فۇراژكىسىنى كىيىپ يولغا ماڭدى. بۇ نەرسىلەرنى كۈچ بىلەن ئېلىپ تاشلىمسا، ھېچ بولمىغۇدەك. نەق كىچىك بالا بولۇپ قالدى، ھېچنىمىنى چۈشەنمەيدۇ.

ـ مەيلى، كۆڭلىنى خوش قىلىپ يۈرسۇن، تۆت كۈنلۈگى قالدىغۇ... خوش، ئۇ يەردە باللىرىمىزنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ دەھرىلەر گىرىشانى خاپا قىلىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق، راستمۇ؟ـ دىدى لۈكىنچىنا قايغۇرغان ھالدا كازاكلارنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، ـ قۇدا، بىزگە كەلگۈلۈك كەلدى... تۆت ئېتىمىزنى ئېلىپ كېتىشتى. پەقەت بايتال بىلەن تايچاقنى قويۇپ قويدى. پۈتۈنلەي ۋەيران قىلىپ تاشلىدىغۇ!

مىرون گىرىگورىيېۋېچ، بىر نەرسىنى نىشانغا ئالغاندەك كۆزىنى قىسىپ، تازا قاپساپ كەلگەن قەھرى ـ غەزىۋى بىلەن يېڭىۋاشتىن سۆز باشلىدى:

ـ نېمە سەۋەپتىن روزىگارىمىز بۇزۇلدى؟ بۇنىڭغا كىم سەۋەپكار؟ ئاشۇ شۇم ھاكىمىيەت! بۇ ھاكىمىيەت، قۇدام، ھەممىنىڭ ئالدىدا ئەيىپكار. ھەممىنى باراۋەرلەشتۈرۈش دېگەن ئەقىلسىزغە سىغدىغان ئىشمۇ؟ مەن جېنىمدىن كەچسەممۇ، ئۇنىڭغا رازى

بولمايمەن! مەن ئۆمۈر بويى ئىنچىكىلاپ، بېلىمنى پۈكۈپ ئەمگەك قىلدىم. تەر تۆكتۈم. ئەمدىلىكتە ئاشۇ بىر تال بارمىغىنى قىمىرلىتىپ قويىمغان ئادەملەرنى مۇھتاجلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بارنى تەك كۆرۈپ هايات كەچۈرەمدىمەن؟ ياق، هەرگىز، بىر ئاز تەخىر قىلىپ تۇرايلى! بۇ هاكىمىيەت ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللانغان ئادەملەرنىڭ تومۇرىنى قىرقىدۇ. شۇ سەۋەپتىن كىشىنىڭ قولى ئىشقا بارمايدۇ: بېيىشنىڭ نىمە كىرىگى بار، كىم ئۈچۈن ئىشلەيسەن؟ بۇگۈن بېيىساڭ، ئەتە كېلىپ سۈپۈرۈپ، ئېلىپ كېتىدۇ... يەنە بىر ئىش، قۇدام: يېقىندا بىزنىڭ ئۆيگە مىرىخىن يېزىسىلىق، مەن بىلەن بىللە خىزمەت قىلغان بىر ئادەم كېلىپ كەتتى، سۆزلەشتۇق... هازىر ئۇرۇش مەيدانى مۇشۇ دۇنياتىسىنىڭ قېشىدا ئىكەنغۇ. بەرداشلىق بېرىپ تۇرالارمۇ؟ مەن، راستىنى ئېيتسام، ئىشەنچلىك ئادەملەرگە ياخشىلاپ چۈشەندۈرۈۋاتىمەنكى، دۇنيانىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى كىشىلىرىمىزگە ئۆز تەرىپىمىزدىن ياردەم بېرىشىمىز كېرەك...

— قانداق ياردەم قىلىش كېرەك؟ — پانتېلېيپروكوفېيېۋنىڭ نىمىشقىدۇ پىچىرلاپ تەشۋىش بىلەن سورىدى.

— قانداق ياردەم بېرىمىز دەمسەن؟ بۇ هاكىمىيەتنى سۈرۈپ — توقاي قىلىش لازىم! شۇنداق سۈرۈپ — توقاي قىلىش لازىم-كى، ئۆزىنى يەنە تاماپوق ئۆلكىسىدە كۆرسۇن. مەيلى، شۇ يەردە مۇڭدىكلەر بىلەن باراۋەرلىكنى ئېلىپ بارسۇن، مەن مۇشۇ دۇشمەنلەرنى يوقىتىدىغانلا ئىش بولسا، بىر قېتىم يېتىقچە بارلىق مال - مۈلكۈمنى بېرىمەن. بۇنى چۈشەندۈرۈش كېرەك، قۇدام چۈشەندۈرۈش كېرەك! ۋاقىت يەتتى! ئۇنداق بولمىغاندا كېچىكىپ قالىمىز... هىلىقى مەن بىلەن بىللە خىزمەت قىلغان كىشى

نمك ئېيتتىشچە، كازاكلار ئۇ يەردە نارازى بولۇۋېتىپتۇ. پەقەت بىر ياقتىن باش چىقىرىپ كىرىشلىسە بولدى!— ئەمدى ئۇ تېز ـ تېز، ئىندىكسىپ پىچىرلاپ سۆزلەشكە كۆچتى، — قىسىملار ئۆتۈپ بولۇشتى، بۇ يەردە قانچىلىك قالدى دەيسەن؟ چاغلىقلا ئادەم! يېزىلاردا پەقەت رەئىسلەرلا... ئۇلارنىڭ كاللىسىنى تېـ نىدىن جۇدا قىلىش — كىچىككىنە بىر ئىش... خوش ئەمدى ۋېشكىنى* ئالساق، قانچىلىك بىر گەپ... ھەممەيلەن بىرلىشىپ ھەمله قىلساق — بىتچىتنى چىقىرىمىز! بىزنىڭكىلەرنى ھېچنىمە قىلالمايدۇ، بىرلىشىمىز... ئەڭ توغرىسى مۇشۇ، قۇدام!

پانتېلېي پروكوفىيېۋېچ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ھەر بىر سۆزـ نى سالماق بىلەن ئېيتىپ، فورقۇپراق مۇنداق مەسلىھەت بەردى:

— ئېھتىيات بول، تېيىلىپ كېتىسەن — بېشىڭغا بالا تېپىۋالسەن! كازاكلار تەۋرەنگەن بىلەن ئۇلارنىڭ نەگە قاراپ ماڭىدىغانلىغىنى كىم بىلىدۇ. ھازىر مۇنداق ئىشلار توغرىلىق كۆرگەنلا كىشى بىلەن سۆزلىشىشكە بولمايدۇ... ياشلارنى چۈشـ ىنىش تامامەن مۇمكىن ئەمەس، گويا قارىغۇ چاشقان ئويناۋاتقانـ دەكلا كېتىشىۋاتىدۇ. بەزىلىرى چېكىنىشكە كەتكەن بولسا، بەـ زىلىرى ئۆيلىرىدە قېلىشقان، مۇشكۈل بىر ھايات! ھايات ئەمەس، قاراڭغۇ جاڭگال!

— ئەنسىرىمە، قۇدام! — دېدى مىرون گىرىگورىيېۋېچ مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈپ، — باشقا يەردە سۆزلەپ قويمايمەن. ئادەم دېگەن قويغا ئوخشايدۇ: قوشقار نەگە باشلىسا، پۈتۈن پادا شۇ يەرگە ماڭىدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ، ئۇلارغا يول كۆرسىتىش كېـ رەك! بۇ ھاكىمىيەتكە نىسبەتەن ئۇلارنىڭ كۆزىنى ئېچىش لازىم.

* ۋېشكا — ۋېشىنىسكايا دېمەكچى — ت.

بۇلۇت بولمىسا ــ ھاۋا گۈلدۈرلىمەيدۇ. مەن كازاكلارغا توغرا دىن ـ توغرا ئېيتىمەنكى، قوزغىلىش لازىم. بىر مىش ـ مىش خەۋەر بار، ئۇلار ھەممە كازاكلارنى دارغا ئېسىشقا بۇيرۇق بەرگەنمىش. بۇنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ سەپكۈن باسقان يۈزىگە قىزىللىق يۈگۈردى.

ــ نەرسىلەرنى بۇلاپ ئېلىپ كېتىشتى! ئاقمۈڭتى قانداق بولارکىن، پروكوفىيېۋىچ؟ ئادەملەرنى ئېتىشقا باشلاپتۇ، دېيىشىدۇ... بۇ قانداق كۈن بولدى؟ قارا، مۇشۇ يىللار ئىچىدە ھەممە خاراپ بولدى! يەر يېغى يېرىق، سەرەڭگە دىسەك، ئۇمۇ يوق، يېقىلغۇ كۈنلەرگە كەلگەندە موخوف پەقەت كەمپىتلىرىنى ساتتى... تېرىلغۇ ئىشلىرىچۇ؟ بۇرۇنقىغا قارىغاندا قانچىلىك ئۇرۇق چېچىلمىدۇ؟ ئاتلارنى ئېلىپ كېتىشتى. مانا مېنىڭ ئاتلىرىمنىمۇ ئېلىپ كېتىشتى، باشقىلارنىڭكىنىمۇ... ئۇلار ئېلىپ كېتىشنىلا بىلىدۇ، ئەمما كىم باقىدىكەن، تاڭ؟ بۇرۇن، مېنىڭ يىگىتلىك ۋاقتىمدا، بىزنىڭ 86 ئېتىمىز بار ئىدى. ئېھتىمال، ئېسىڭدە بولسا كېرەك. شۇنداق چاپىدىغان ئاتلار بار ئىدىكى، قالماقلارنىمۇ قوغلاپ يەتكەن بولاتتىڭ! شۇ چاغدا بىزنىڭكىدە بىر جەرەن قاشقا بار ئىدى. ئۇنىڭغا مىنىپ توشقان ئوۋلايتتىم. ئۇنى ئىگەرلەپ قىرغا چىقاتتىم ـ دە، قورايلارنىڭ ئارىسىدىن توشقانىنى قوزغىتىپ چىقىرىپ، 100 سارجىن يەرگە بارماستىنلا يېتىپ بېرىپ ئۇستىدىن چۈشەتتىم. ھەممۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. ــ دېدى مىرون گىرىگورىيېۋىچ چىرايىدا ئىللىق تەبەسسۇم جىلۋە قىلىپ، ــ بىر كۈنى ئات بىلەن شامال تۇگمىنى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتاتتىم، قارىسام بىر توشقان ئۇدۇل مەن تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋېتىپ

تۇ. مەن ئۇنىڭغا راسلاندىم، توشقان شارتلا بۇرۇلۇپ، تاغنىڭ ئېتىگىگە، ئۇ يەردىن دون ئارقىلىق نېرىقى تەرەپكە قېچىپ كەتتى! بۇ ماسلىنا* بايرىمى كۈنلىرىدىكى ئىش ئىدى. دوننىڭ يۇزىدىكى قارنى شامال ئۇرۇپ، بىر يەرگە يىغقانلىقتىن، مۇز ئۈستى تېيىلغاق بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئاشۇ توشقانىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتىم، بىر ۋاقىتتا ئېتىم تېيىلىپ كېتىپ، تىك موللاق يىقىلدى ـ دە، بېشىنى كۆتىرەلمەي قالدى. پۇتۇن ئەزايىم زىڭىلداپ كەتتى! ئۇنىڭدىن ئېگەرنى ئېلىپ تاشلىدىم ـ دە، دەرھال ئۆيگە چاپتىم. «ئاتا، ئاستمىدىكى ئاتنى ئۆلتۈرۈپ قويدۇم! توشقان قوغلىغان ئىدىم» ـــ دىدىم. «قوغلاپ يەتكەنمىدىڭ؟» ـــ دەپ سوردى دادام. «ياق»، ـــ دىدىم. «دەرھال قارا ئاتنى ئېگەرلەپ، قوغلاپ يەت. ئىتنىڭ بالىسى!»ـــ دىدى. ئۇ چاغدا زامان شۇنداق ئىدى! كازاكلار ئۇ چاغدا ئاشۇنداق سەلتەنەت بىلەن ياشايتتى. ئات ئۆلسىمۇ ئېچ ئاغرىتىش يوق، توشقاننى قوغلاپ يېتىش كېرەك. شۇ چاغدا ئاتنىڭ باھاسى 100 سوم، توشقاننىڭ بولسا ئون تىيىن... ئېھ، نەمىسىنى ئېيتايلى!

× ×

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ قۇدىسىنىڭ ئۆيىدىن تېخىمۇ بەتتەر گاڭگىراپ، تەشۋىش ۋە قايغۇغا چۆمگەن هالدا ماي تىپ كەتتى. ئەمدى ئۇ، تىرىكچىلىكنى باشقۇرۇشتا قانداقتۇ باشقىچە، ئۆزىگە دۇشمەن بولغان قائىدىلەر كىرىپ

* ماسلىنا ـــ خرىستيان دىنىدىكىلەرنىڭ قىشنى ئۇزىتىش بايرىمى.

كېلىۋاتقانلىغىنى تازا كۆچلۈك ھېس قىلىشقا باشلىدى. ئەگەر بۇرۇن ئۇ ئىگىلىكنى باشقۇرۇش ۋە تىرىكچىلىك - تۇرمۇشنى ئېلىپ بېرىشتا گويا كى بەيگىلەردە تولا چېپىپ، توساقلاردىن شاما لدەك ئۆتۈپ كېتىدىغان ئاتقا ئوخشاش بولغان بولسا، ئەمدىلىكتە ھايات ئۇنى قۇتىرغان، كۆپۈك تەرگە پىشقان ئاتنى ئېلىپ ماڭغاندەك ئۇچۇرۇپ كېتىۋاتاتتى، شۇ سەۋەپتىن ھازىر تۇرمۇشنى ئۇ باشقۇرمايتتى، بەلكى ئاشۇ تۇرمۇشنىڭ تەڭرىنىپ تۇرغان قىرى ئۇستىدە ئۇ ئىختىيارسىز تەمتىرەپ، يىقىلىپ چۈشىمەسلىكىگە بىچارە ھالەتتە تىرىشاتتى.

ئىستىقبالنى قارا ئاغۇلۇق قاپلىدى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ تېخى يېقىندىلا مۇشۇ ئەترا پتا ئەڭ باي خوجايىن ئەمەسمىدى؟ ئەمما كېيىنكى ئۈچ يىل ئىچىدە ئۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتى خۇراپ تۈگىدى. ئىشلەمچىلىرى تاراپ كەتتى، تېرىلغۇ مەيدانى تۇققۇز ھەسسە كېمەيدى، تۇراقسىز، كۇرسى چۈشكەن ئاقچا ھېسابىغا قوراسىدىن ئۆكۈز ۋە ئاتلىرى چىقىپ تۇردى. بۇنىڭ ھەممىسى گويا چۈشتىكىدەكلا بولغان ئىدى، شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىشلار دون ئۇستىدىكى ئۆتكۈنچى تۇمانىدەك ئۆتۈپ كەتتى. پەقەت نەقىشدار پېشايۋانلىق ۋە رەڭگى ئۆڭگەن ئويما پىرامانلىق بىر ئۆيى يادىكار سۈپىتىدە قېپقالدى، ۋاقتى كەلمەي تۇرۇپلا، كور-شۇنوفنىڭ تۈلكە تۆكىدەك سېرىق ساقىلىدا ئاق تاللار پاقىراپ كۆرۈنۈشكە باشلاپ، بارا - بارا ئاۋۇپ ئىككى چىكىسىگە كۆچىتى - دە، بۇ يەردە ئاۋال قۇملۇقتىكى ئوغرى تىكەندەك تۇتام-تۇتام ئورۇنلاشتى، كېيىن شۇ ئاقلىق ئەسلىدىكى سېرىق نۇسىنى بىر يولى بېسىپ چۈشۈپ. ئىككى چىكىسى يا پىسىغا تۇزدەك ئاقىرىپ كەتتى؛ شۇنىڭ بىلەن بۇ چۈشۈشكە باشلىغان ئاق بارغانچە

يامراپ، ماگلىسىنىڭ ئۇستىدىكى چاچلىرىنى بېسىپ كەتتى، ئۇ-نىڭ ئۇستىگە مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ ئۆزىدىمۇ ئىككى خىل ئەھۋال قانتىق كۆرەشمەكتە ئىدى. بىر تەرەپتىن، مەللەرەڭ قان جۇش ئۇرۇپ، ئۇنى ئىشقا ھەيدەيتتى، يەرگە ئۇرۇق چېچىشقا، ئامبار ـ سارايلارنى سېلىشقا، ئەسۋاپ ـ ئۇسكۇنىلەرنى ياساشقا، بېيىشقا مەجبۇر قىلاتتى، ئەمما يەنە بىر تەرەپتىن، «مال ـ دۇنيا توپلاشنىڭ نېمە كېرىكى بار. بەرىبىر نابۇت بولۇپ تۇگەيدۇ!» دەيدىغان بىر غەم ـ غۇسە ئۇنى بارغانسېرى ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا ھېچنېمىگە قىزىقماسلىقنىڭ ئۆلۈكتەك ئاپىتى تۇسىنى بېرەتتى. ئىنتايىن خۇنۇك قول پەنجىلىرى، بۇرۇنقىدەك بولقا ياكى قول ھەرىسىنى تۇتالمايتتى، ئىش بىلەن ئەبجىغى چىققان كىر بارماقلىرى تىزىنىڭ ئۇستىدە شىترلاپ تۇرىدىغان بولدى. مۇشكۈل زامان ئۇنى قېرىتىۋەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن يەر-زىمىنىمۇ يىرگىنىشلىك كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. باھاردا ئېتىز-زىغا بارغاندا ئادەت بويىچە، خۇددى كۆڭۈلسىز خوتۇنىنىڭ قېشىغا بارغاندەك، مەجبۇرەن باراتتى. بېيىسا خوشال بولمايدىغان، مال ـ دۇنيا سەۋەبىن ئايرىلسا، بۇرۇنقىدەك قايغۇرمايدىغان ھالغا كەلدى ... قىزىللار ئاتلىرىنى ئېلىپ كەتكەندە، ئۇ قىلچە تۇرقىنى ئۆزگەرتمىدى. ئەمما ئىككى يىل بۇرۇن ئەرزىمىگەن بىر ئىش ئۈچۈن، بىر دۆۋە ئوتنى ئۆكۈزلىرى دەسسەپ ـ چەيلىۋەتكەنلىگى ئۈچۈن ئايالىنى ئارا بىلەن سانچىپ ئۆلتۈرگىلى تاس قالغان ئىدى. ئۇنىڭ ھەققىدە خوشنىلىرى: «كورشۇنوف نەپسىگە تىقۇبېرىپ، قارىنىنى راسا تويغۇزغان ئىدى، ئەمدى قۇسقىلى تۇردى» ـــ دېيىشەتتى.

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئۆيىگە ئاقسىقلاپ يېتىپ كېلىپ،

كارۋاتقا يانپاشلىدى. ئۇچىنى بىر نەرسە تاتلىغاندەك بولۇپ، تامىغا بىر نەرسە تىكەندەك قادىلىپ، يۈرىگى سىقىلدى. كەچە كى تاماقتىن كېيىن ئۇ مومىيغا تۈزلۈق تاۋۇز ئېپكىلىشنى بۇيرۇدى. بىر تىلىم يىگەندىن كېيىن تىترەپ، مەشنىك قېشىغا ئاران كېلىۋالدى. تاكىغا يېقىن ئۇ خۇددىنى بىلمەي، تىپ تىپىسلىنىك ئىسسىتمىسى بىلەن ئوتتەك قىزىپ، يۈمۈلاپ ياتتى. قان ئۈيۈشۈپ قالغان لەۋلىرى يېرىلىپ، يۈزى سارغىيىپ كەتتى، كۆزىنىك ئېقى كۆك سىر بەرگەندەك پاقىرايتتى، دروزىدىخا چوك ئانام ئۇنىك قولىنىك كۆك تومۇرىدىن ئىككى تەخسە قارا مايدەك قارا قان ئالدى. ئەمما شۇ ئىشتىن كېيىنمۇ چال ھۇشىغا كەلمىدى، پەقەت چىرايى تاتىرىپ كۆكىرىپ كەتتى، چىشلىرى قارىيىپ كەتكەن ئاغزى كەك ئېچىلىپ، شاپىلدىتىپ ھاۋانى ئىچىگە سۈمۈرەتتى.

20

24 ـ يانۋار كۈنى ئۈۋان ئالىكسىيېۋىچ ئوكرۇگ ئىنقىلاۋىي كومىتېتى رەئىسىنىك چاقىرتىشى بىلەن ۋېشېنسكايا غا كەتكەن ئىدى. ئۇ كەچقۇرۇن قايتىپ كەلمەكچى ئىدى. بۇ يەردىكىلەر ئۇنى كۈتۈشەتتى. مىشكا كوشۇۋوي موخوفنىك بوپ ـ بوش قالغان ئۆيىدە، خوجايىننىك بۇرۇنقى ئىشخانىسىدا، ئىككى كىشىلىك كارۋاتتەك يوغان ئىش ئۈستىلىنىك يېنىدا ئولتۇراتتى. دەرىزە تەكچىسىدە (بۇ ئۆيدە بىرلا ئورۇندۇق بار ئىدى) ۋېشېنسكايادىن

ئەۋەتىلگەن خەلق ساقچىسى ئولشانوف يانپاشلاپ ياتاتتى. ئۇ ئۇنچىقماستىن تاماكا چېكىپ، دەمۇدەم يىراقتا ئۇستىلىق بىلەن چىرت ـ چىرت تۆكۈرەتتى. دەرىزىنىڭ تېشىدا يۈلتۈزلۇق تۈپ ئىنىڭ شولىسى يوروپ تۇراتتى. ئەتراپنى ئايازنىڭ تىمتاس سۈكۈناتى قاپلىغان. مىشكا ئاندا ـ ساندا دەرىزىدىن ئىرەن دەريىنىڭ قەنتتەك ئاپپاق قىرو باسقان شاخلىرىغا قاراپ قويۇپ، ستېپان ئاستاخوفنىڭ ئۆيىنى تىنىتىش قىلىش قارارىغا قول قويۇۋاتاتتى.

بىرسى پىيىمسى بىلەن قارنى يېنىك ـ يېنىك غىچىرلىتىپ، پەلەمپەي بىلەن چىقىپ كەلدى.

ـــ كەلدى.

مىشكا ئورنىدىن تۇردى. ئەمما كاردىوردا ئاڭلانغىنى بىشقا بىر ئادەمنىڭ يۆتىلى، باشقا بىر ئادەمنىڭ ئايال تىۋىشى ئىدى. شىنېلنى زىچ تۇڭىلىگەن، قاش ـ كىرپىكلىرىنى، ئۇرۇتىنى قىرو باسقان، سوغاقتىن كۆكىرىپ كەتكەن گىرىگورىي مېلىخوف كىرىپ كەلدى.

ـــ مەن چىراقنى كۆرۈپ كىردىم. سالامەت تۇردۇڭمۇ!

ـــ كەل، ئەرز ـ دادىڭنى ئېيت.

ـــ ئەرز ـ داد ئېيتىدىغان ھېچنىمە يوق. مۇنداقلا پاراڭ لىشىشقا كەلگەن ئىدىم. ئېيتماقچى، يەرلىك ئات ـ ئۇلاقلار سەيىسىگە بىزنى كىرگۈزمەي تۇرغىن، چۈنكى ئاتلىرىمىزنىڭ پۇتىغا قان چۈشۈپ قالدى.

ـــ ئۆكۈزلەرچۇ؟ ـــ مىشكا ئۇزىنى ۋەزمىن تۇتۇپ، كۆز قىرى بىلەن قاراپ قويدى.

ـــ ئۆكۈزلەر بىلەن قانداق يۈرگىلى بولىدۇ؟ يوللارتېيىلغاق. سوغاقتىن قاتقان يالپاق قارلارنى ئايىغى بىلەن سۈندۈ-

رۇپ، كىمدۇ بىرسى چوڭ - چوڭ جامداپ پەلەمپەي بىلەن چىقىپ ئىشىك تەرەپكە ئۆتتى. ئۇستىگە يەڭسىز كىگىزچەكمەن كىيگەن، بېشىدىكى يالاڭ قۇلاقچىسىنى ئايالارچە چىگىۋالغان ئۇزۇن ئالبكسىيۇچ گۈسۈلدەپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆينىڭ ئىچىگە سوغاق، ساپ ھاۋا، ئوت - چۆپ پۇرىغى ۋە تاماكا ئىسى گۇرىدە كىردى.

— توڭلىدىم، بەك توڭلىدىم، يىگىتلەر! ... گىرىگورىي، سالامەتمۇ سەن! نىمە كېچىدە قاڭقىپ يۈرىسەن؟ ... مۇشۇ چەكمەن دېگەن نەرسىنى قايسى لەنىتى ئويلاپ چىقارغاندۇ: شامال ئۇنىڭ دىن خۇددى غەلۋىرىدىن ئۆتكەندەك ئۆتىدىكەن!

يېشىندى - دە، چەكمىنىنى قوزۇقتا ئىلماي تۇرۇپلا گەپكە كىرىشتى:

— خوش، رەئىس بىلەن كۆرۈشتۇم، — ئىۋان ئالبكسىيېۋىچ خۇرسەن بولغان ھالدا كۆزلىرىنى چاقنىتىپ شىرە يېنىغا كەلدى. كۆرگەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىشكە ناقىتى تاق بولغان ئىدى، — ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىردىم. ئۇ مەن بىلەن قول ئېلىپ كۆرۈشتى - دە، «ئولتۇرۇڭ، يولداش»— دىدى. ئوكرۇگ رەئىسنىڭ مۇئامىلىسى مانا شۇنداق! ئىلگىرى فانداق ئىدى؟ گېنېرال مايور! ئۇنىڭ ئالدىدا قانداق تۇرۇش لازىم ئىدى؟ مانا، بىزنىڭ سۆيۈملۈك ھاكىمىيىتىمىز! ھەممەيلەن باپ - باراۋەر!

ئىۋان ئالبكسىيېۋىچنىڭ شاتلىقتىن يورۇشۇپ كەتكەن بەختىيار يۈزى، شىرە يېنىدا ھۇلۇقۇشى ۋە بايىقى ھاياجانلىق سۆزلىرى گىرىگورىيغا چۈشىنىكسىز ئىدى، شۇڭا ئۇ سورىدى:

— نىمىگە شۇنچە خوشال بولۇپ كەتتىڭ، ئالبكسىيېۋ؟

— نىمىگە دېگىنىڭ قانداق گەپ؟ — ئۇيان ئالېكسېيېۋىچنىڭ ئىگىگى دېرىلداپ كەتتى، — ئۇلار مېنى ئادەم قاتارىدا كۆرۈشتى، بۇنىڭغا نىمىشقا حوشال بولمايمەن؟ مېنى ئۆزىگە تەڭ كۆرۈپ، فولىنى بەردى، ئولتۇرغۇزدى ...

— گېنېرالالرمۇ كېيىنكى چاغلاردا قاپتىن تىكىلگەن كۆيىنەكلەرنى كىيىشىپ يۈرىدىغان بولۇشتىغۇ، — گىرىگورىي ئالقىنىنىڭ قىرى بىلەن بۇرۇتىنى تۈزەپ، كۆزىنى پىرىلداتتى، — مەن بىر گېنېرالنىڭ مۇرىسىدە سىيا بىلەن سىزىلغان پاگونلارنى كۆردۈم، ئۇلارمۇ كازاكلارغا قول بەرگەن...

— گېنېرالالار زۆرۈرىيەتتىن شۇنداق قىلىدۇ، مۇنۇلار بولسا تەسىي ساپ نېيىتى بىلەن پەرقى يارغۇ دەيمەن؟

— پەرقى يوق! — دېدى گىرىگورىي بېشىنى چايقاپ.

— سېنىڭچە، ھاكىمىيەتنىمۇ بىر خىلمۇ؟ ئۇ ھالدا نىمىشقا سوقۇشتۇق؟ سەن مانا — نىمىشقا سوقۇشتۇق؟ گېنېرالالار ئۇچۇنمۇ؟ تېخىمۇ سەن «ئوخشاش» دەيسەن.

— مەن ئۆزۈم ئۈچۈن جەڭ قىلدىم، گېنېرالالار ئۇچۇن ئەمەس، راستىنى ئېيتسام، ئۇلارنىمۇ، بۇلارنىمۇ كۆڭلۈم يا قتۇرمايدۇ.

— ئەمىسە كىمنى يا قتۇرىسەن؟

— ھېچكىمنى!

ئولشانوف ئۆرىنىڭ بىر چېتىگىچە يەتكۈزۈپ، چېرت قىلىپ تۇكۇرۇپ. ھېسداشلىق بىلەن كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ كۆڭلىمۇ ھېچكىمنى يا قتۇرمايدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

— بۇرۇن سەن مۇنداق ئويلىمايدىغاندەك قىلاتتىڭغۇ؟

مشكا بۇ سۆزنى ئەتەي گىرىگورىينى چېقىۋېلىش ئۈچۈن ئېيتقان ئىدى، ئەمما گىرىگورىي ئۇنىڭ سۆزىگە رەنجىگەن قىيا-پەتتە بولمىدى.

— مەن بولاي، سەن بول، هەممىز هەر خىل ئويلىغان بىز ...

ئۇزان ئالېكسىيېۋىچ، گىرىگورىينى يولغا سېلىۋېتىپ، ئانا-دىن مىشكىنغا ئۆزىنىڭ سەپىرى توغرىلىق ۋە رەئىس بىلەن سۆھبەتلەشكەنلىگى هەققىدە تەپسىلى سۆزلەپ بەرمەكچى ئىدى، بىراق هازىرقى گەپ - سۆز ئۇنى بىزاۋىتە قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ئوكرۇگدا كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىنىڭ ئەڭ يېڭى تەسراتى ئاستىدا تايىنى يوق گەپ تالاشقا چۈشۈپ قالدى:

— سەن بىزنىڭ بېشىمىزنى ئايلاندۇرغىلى كەلدىڭمۇ، گىرىگورىي! سەن نېمە قىلماقچى ئىكەنلىگىنى ئۆزەڭمۇ بىلمەيسەن.

— بىلمەيمەن، — گىرىگورىي بۇ سۆزگە جان دەپ قوشۇلدى.

— سەن بۇ هاكىمىيەتنى نېمىشقا قاغايسەن؟

— خوش، سەن بۇ هاكىمىيەت ئۈچۈن نېمانچە جان كۆيدۈرۈپ كېتىسەن؟ سەن قاچاندىن باشلاپ، مۇنچىلىك قىزىللىشىپ كەتكەن ئىدىڭ؟

— بۇ توغرىلىق گەپ قوزغىماي تۇرايلى. هازىر قانداق بولسام، شۇنداق دەپ تۇر مېنى، چۈشەندىڭمۇ؟ هاكىمىيەت توغرىسىدىمۇ كۆپ گەپ قىلما، چۈنكى مەن رەئىس، شۇڭا سەن بىلەن بۇ يەردە گەپ تالىشىپ ئولتۇرمايمەن.

— ئۇنداق بولسا قويايلى بۇ سۆزلەرنى. مېنىڭمۇ كېتىدە-

غان ۋاقتىم بولۇپ قالدى. مەن ھىلىقى ئات ـ ئۇلاق توغرىلىق كىرىپ چىقاي دەپ كەلگەن ئىدىم. سىزنىڭ ھاكىمىيىتىڭگە كەلـ سەك ـــ نىمە دىسەڭ دېگىن ـــ بولمىغۇر ھاكىمىيەت. سەن ماڭا توغرىسىنىلا ئېيت، شۇنداق بىلەن گەپنى ئايالاشتۇرايلى: بۇ ھاـ كىمىيەت بىزگە، كازاكلارغا نىمە بېرەر؟

ـــ قايسى كازاكلارغا؟ كازاكلارمۇ ھەر خىل بولىدۇغۇ.

ـــ قانداق بولسا بولسۇن، ھەممە كازاكلارغا.

ـــ ئۇلارغا ئىركىنلىك بېرىدۇ، ھوقۇق بېرىدۇ ... سەن تۇرۇپ تۇر! ... توختا، سەن بىر نىمىنى ...

ـــ مەن 1917 ـ يىلى شۇنداق دېگەن ئىدىم، ھازىر بولسا يېڭى نەرسىنى ئويلاپ تېپىش كېرەك! ـــ دەپ گەپنى ئۆلدى گىرىگورىي. ـــ يەر بېرەمدۇ؟ ئەركىنلىك بېرەمدۇ؟ باراۋەرلىكنى تەمىن قىلامدۇ؟ ... يەر دىسەڭ، بىزدە ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇپتۇ. ئەركىنلىكنىڭ ئەمدى لازىمى يوق، بۇنىڭدىن ئارتۇق بولسا كوـ چىلاردا ئادەملەر بىر ـ بىرىنى سويۇپ تاشلايدۇ. ئاتامانلارنى ئۆزىمىز سايلاپ كەلگەن ئىدۇق، ئەمدىلىكتە تەيىنلىنىدىغان بوـ لۇشتى. ھىلىقى ساڭا قولىنى بېرىپ، خوشال قىلغانىنى كىم سايـ لاپتۇ؟ كازاكلارغا بۇ ھاكىمىيەت قىرغىنچىلىق، ئاپەتتىن باشقا ھېچنىمە ئېلىپ كەلمەيدۇ! مۇڭكىلەرنىڭ ھاكىمىيىتى، بۇلارنىڭ ئۆزلىرىگىلا كېرەك. ئەمما بىزگە گېنېرالىلارنىڭمۇ كېرىگى يوق. كومىۇنىستلار بولسۇن، گېنېرالىلار بولسۇن ھەممىسى ئوخشاش بويۇنتۇرۇق.

ـــ بۇ ھاكىمىيەت باي كازاكلارغا كېرەك ئەمەس، باشقـ لارغىچۇ؟ ھەي، ئەخمەق كاللا! يېزىدا بايلاردىن بار ـ يوقى ئۇچ كىشى بار، قالغانلىرى كەمبەغەل ئەمەسمۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە

ئىشچىلارنى نەگە قويىسەن؟ ياق، بىز سەن بىلەن مۇنداقلا پىكىر-لىشەلمەيمىز! باي كازاكلار ئاچلارغا تويغان ئېغىزلىرىدىن پارچە لوقمىلارنى بۆلۈپ بەرسۇن. بەرمىسە قىزىل ئېتنى شۇلۇ-ۋالىمىز! ئەمدى بەس پان ـ پومىششكلارنىڭ قورغانلىرى! ئۇلار يەرلەرنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشتى ...

ـ بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشمىدى، سوقۇشتا يېڭىپ، قولغا كىرگۈزدى! ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بۇ يەرلەرنى قېنى بىلەن سۇ-غارغان، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، بىزنىڭ قارا تۇپراق يېرىمىز ئۇنۇم بېرىدىغاندۇ.

ـ بەربىر، مۇھتاجلار بىلەن ئورتاقلىشىش، تەڭ بۆلۈ-شۈش كېرەك. باراۋەرلەشتۈرۈش دەيدىكەنمىز، ھەقىقى باراۋەرلەشتۈرۈش كېرەك. سەن بىكاردىن ـ بىكارغا ئىشلەپ يۈرىسەن. ئۆگزىدىكى شامال بايراقچىسىدەك، شامال قايسى تەرەپكە سوقسا، سەنمۇ شۇ ياققا سوقىسەن. ساڭا ئوخشاش ئادەملەر ھاياتىنى لايلىتىپ قويىدۇ!

ـ نوختا-تىللىماي تۇر! مەن كونا دوستلۇغىمىز بويىچە كۆكرىگىمدە قاينىاپ تاشقان ئىچكى سىرىمنى ساڭا ئېيتتىم ئۇ-چۈن كەلدىم. سەن باراۋەرلەشتۈرۈش دەيسەن ... بولشېۋىكلەر مۇشۇ سۆز بىلەن قارا خەلقنى ئۆزىگە ئىلىندۇرۇپ كەلدى. ياخشى سۆزلەرنى ياغدۇرۇۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر يەمگە ئىنتىلگەن بىلمەتەك، قارماققا ئىلىنىدىغۇ! قېنى يۇ باراۋەرلە-شىش نەدە؟ قىزىل ئارمىيىنى ئالايلى: مانا بىزنىڭ يېزىدىن بىرسىپ ئۆتتىغۇ. ۋىزۋوت كوماندىرى خۇرۇم ئۆتۈك كىيگەن، «ۋانىك» (كىچىك ئەسكەر) بولسا ئايىغىنى لاتا چۈپرەك بىلەن تاڭغان. كومىسسارنى كۆرسەڭ كىيىم ـ كېچىگى پۈتۈنلەي كۆن ـ خۇرۇم-

دىن. خاھى ئىشتىنى، خاھى تۇجۇركىسى كۆن - خۇرۇمدىن تە-
كىلگەن، باشقىلارغا بولسا سىرەر بەتىنكىگە كۆن رەخت يېتىشمەيە-
دۇ. ئۇلار قۇرغان ھاكىمىيىتىنىڭ بىر يىلى مانا شۇنداق ئۆتە-
تى. ئۇلار چوڭقۇر يىلتىز تارتقاندىن كېيىن باراۋەرلىكنىڭ
نەگە كەتكەنلىگىنى بىلمەي قالىسەن! ... فۇرونتتا شۇنداق گەپ
بار ئىدى: «ھەممەيلەن باپ - باراۋەر بولىمىز. كوماندىرلارنىڭمۇ،
سولداتلارنىڭمۇ ماتاشى ئوخشاش بولىدۇ! ...» ياق! بۇ ئالدام-
چىلىق بىلەن ئېيتىلغان سۆز ئىكەن! مۇبادا پان - پومىششىكلار
يامان دېيىلسە كەلگەن بولسا، ئۇ ھالدا قۇللۇقتىن كېلىپ چىققان
نومۇسسىز پان ئۇنىڭدىن 100 ھەسسە يامان! ئوفىتسېرلەر قانـ
چىلىك رەزىل بولسىمۇ، ئاددى كازاكلاردىن بىرەرسى ئوفىتسېر
بولسا يېتىلا ئۆل، ئۇنىڭدىنمۇ يامانراق ئادەمنى تاپالمايسەن.
ئۇنىڭ ئالغان بىلىمىمۇ كازاكنىڭ بىلىمى بىلەن ئوخشاش:
ئۆكۈزنىڭ قۇيرۇغىنى تولغاشنىلا ئۇگەنگەن، ئەمما قارىسائ خەلقـ
قە فوشۇلۇۋېلىپ، قولغا كىرگۈزگەن ھاكىمىيىتىدىن مەس بولۇۋا-
لىدۇ - دە، مۇشۇ ئورنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈنلا باشقىلارنىڭ
تېرىسىنى سويۇشقا تەييار.

— سېنىڭ سۆزلىرىڭ ئەكسىنەتچىل! — دىدى ئىۋان ئالېك-
سىيېۋىچ سوغاققىنا، ئەمما گىرىگورىيغا تىكىلىپ قارىمىدى، —
سەن مېنى ئۆزەڭنىڭ چۆنەك - ئىزىڭغا سالالمايسەن، مەنمۇ سې-
نى ئۆز تەرىپىمگە تارتماقچى ئەمەسمەن. مەن سېنى ئۇزاقتىن
بۇيان كۆرمىگەن ئىدىم، يوشۇرمايلا ئېيتاي: سەن باشقىچە
بولۇپ قاپسەن. سەن سوۋېت ھاكىمىيىتىگە دۇشمەنسەن!

— مەن سەندىن بۇ سۆزنى كۈتمىگەن ئىدىم... مۇبادا مەن
ھاكىمىيەت نوقۇل ئىسىدىكى ئوي - پىكرىمنى ئېيتسام، بۇنىڭلىق

بىلەن ئەكسىيەتچى بولۇپ قالامدىمەن؟ كادىت دولۇپ قالامدىمەن؟
ئۇيان ئالىكسىيېۋىچ ئولشا نوفىنىڭ تاماكا خالتىسىنى ئالدى، ئەمدى يۇمشاقراق سۆزلەپ، مۇنداق دىدى:
— مەن ساڭا قانداق گەپ ئۇقتۇرالارمەن؟ كىشىلەر ئۆز مىڭىسى بىلەن چۈشىنىۋالىدۇ. يۈرىكى بىلەن چۈشىنىدۇ! مەن ئۆزۈم نادان ۋە چالا ساۋات بولغانلىغىم ئۈچۈن سۆز بىلەن چۈشەندۈرۈش قولۇمدىن كەلمەيدۇ. شۇڭا كۆپ نەرسىگە پايپاسلاپ يېتىۋالىمەن...
— بولدى فىلىگلار! — دەپ قەھرى بىلەن ۋاقىرىدى مىشكا.
ئۇلار ئىجرائىيە كومىتېت بىناسىدىن بىللە چىقىشتى. گىرىگورىي ئۇنچىقمايتتى.
ئۇيان ئالىكسىيېۋىچ بۇ ئۇنچىقماسلىقتىن ئوڭايسىزلىنىپ، تالاش ـ تارتىشتا ئېيتىلغان يات پىكىرلەرنى ئۆزىگە تاپمىدى، چۈنكى بۇ پىكىرلەردىن ئۇ يىراق ئىدى ۋە تۇرمۇشقا باشقا نۇقتىدىن قارايتتى، شۇڭا خوشلاشقاندا مۇنداق دىدى:
— سەن مۇنداق ئوي ـ پىكىرلىرىڭنى ئىچىگىدە ساقلا. ئۇنداق بولمىغاندا، سەن ماڭا تونۇش بولساڭمۇ ۋە سىلەرنىڭ پېترو ئەگە يېقىن كىشىم بولسىمۇ، ئەمما ساڭا قارشى تۇرۇشنىڭ چارە ـ ئامالىنى تاپالايمەن! كازاكلارنى تەۋرەتمەي، جىم يۈر، ئۇنىڭسىزمۇ ئۇلار تەۋرەمەكتە. سىزنىڭ يولىمىزدا توسالغۇ بولما. يەنچىپ ئۆتۈپ كېتىمىز!... خەير ـ خوش!
گىرىگورىي شۇنداق بىر تۇيغۇنى باشتىن كەچۈرۈپ كېلەتتىكى، گويا بوسۇغىدىن بىرلا ئاتلاپ ئۆتكەندەك بولدى ھەمدە بۇرۇن ئۇنىڭغا ئېنىق بولمىغان نەرسىلەر ئەمدىلىكتە كۆتۈلمىگەن

ده ئىنتايىن روشەن بولۇپ، كۆز ئالدىدا باش كۆتەردى. ئۇ، ھەقىقەتتە، گەپ تەگىشىش ئەسناسىدا پەقەت شۇ كۈنلەردە ئويلاپ كەلگەن ۋە ۋۇجۇدىدا يىغىلىپ، چىقىش يولى ئىزلىگەن نەرسىلەرنى بايان قىلدى. بۇ ئىككى نەرەپنىڭ پىرىنسىپال كۆرىشىدە ئىككىلا تەرەپنى ئېتىراپ قىلماي،خاتاغا چىقىرىپ. ئوتتۇرىدىكى چېگرىدا تۇرغانلىقتىن، ئۇنىڭدا تىنىم تاپمايدىغان يوشۇرۇن نارازىلىق پەيدا بولدى.

مىشكا ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ بىلەن بىللە كېلىۋاتاتتى. ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ ئوكرۇگ رەئىسى بىلەن ئۇچراشقانلىقى توغرىسىدا قايتىدىن گەپ قوزغىغان ئىدى. ئەمما سۆزگە كىرىشكەندە، گېپىنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، زۆرۈرىيىتى قالمىغاندەك تۇيۇلدى. ئۇ ئاۋالقى كەيپىياتىغا قايتىشقا ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، قادىر بولالمىدى: بىر نەرسە كۆندىلەك تۇرۇۋېلىپ، ئۇنىڭ شاتلىنىشىغا، ئۆپكىسى بىلەن چۆچۈك، مۇزدەك ساپ ھاۋانى سۈمۈروشىگە توسقۇنلۇق قىلدى. بۇنىڭغا توسقۇن بولغان نەرسە گىرىگورىي ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن قىلىشقان گەپ ـ سۆز ئىدى. شۇلارنى ئەسلەپ، ئۆچمەنلىك بىلەن مۇنداق دىدى:

ـ گىرىشكىغا ئوخشاشلار كۆرەشتە ئاياق ئاستىدا پۈتلىشىپ يۈرىدۇ. پەسكەش! قىرغاقتا يېقىن كېلەلمەيدۇ، كاچكولدا ئۇزۇپ يۈرگەن كالا تىزىگىگە ئوخشايدۇ. يەنە كېلىدىغان سولىسا گەجگىسىدىن ئىتتىرىپ فوغلۇۋېتىمەن! ئۇ تەشۋىقات يۈرگۈزۈشكە باشلىسا، بىز ئۇنىڭ ئولتۇرغان يېرىنى تاپالمىز... خوش، مىشاتكا، سەن نىمە قىلۋاتىسەن؟ ئىشلىرىڭ قانداق كېتىۋاتىدۇ؟

مىشكا ئۆزىنىڭ بىر ئىشنى ئويلاپ كېلىۋاتاتتى، بۇ سوئالغا جاۋاۋەن تىللىنىپلا قويدى.

بىر مەھەللىدىن ئۆتكەندىن كېيىنلا كوشۇۋي ئىۋان ئالىكسىيېۋىچقا قايرىلىپ قارىدى، ئۇنىڭ قىز بالىنىڭكىدەك پۈلتىيىپ تۇرغان لەۋلىرىدە يوشۇرۇن نەبەسىۋم جىلۋىلىنەتتى.

— مانا، ئالىكسىيېۋىچ، سىياسەت دېگەن نىمە ئىياۋۇز نەرسە، قۇرغۇر! نىمە ھەققىدە سۆزلىسەڭمۇ بولۇۋېرىدۇ. ئەمما ئۇنچىلىك قېنىڭنى بۇزمايسەن. مانا گىرىشكا بىلەن پاراڭ باشلاندى... بىز ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆسكەن تەڭ قۇرلارمىز. مەكتەپتە بىللە ئوقۇدۇق، فىزلارنىڭ ئارقىسىدىن بىللە يۈردۇق، ئۇ ماڭا بىر تۇققاندەكلا ئىدى... بايا ئۇ بىمەنە سۆزلەرنى قىلىۋېرىپ، ئوغامنى قاينىتىپ قويدى. يۈرىگىم كۆپۈپ كەتتى، كۆكرىگىمدە دەل تاۋۇزدەك بىر نەرسە تۇرغاندەك بولدى. ئۇ ھامان ۋۇجۇدۇمنى تىترىتىۋاتىدۇ! ئۇ مېنىڭ ئەڭ ئېچىنىشلىق نىمە مېنى تارتىۋېلىۋاتقاندەك بولۇۋاتىدۇ. مېنى تالاۋاتقاندەك بولۇۋاتىدۇ! مۇنداق پاراڭ ئاستىدا ئادەم ئۆزىنى بوغۇزلاپ تاشلاش مۇمكىن. بۇ ئۇرۇشتا ئۇرۇق ـ تۇققان، قۇۋۇم ـ قېرىنداش يوق. ماڭىدىغان يولۇڭ سىزىلغان ئىكەن، شۇ يول بىلەن مېڭىۋەر!— مىشكىنىڭ ئاۋازى چىدىغۇسىز ئەلەم بىلەن تىترەيتتى، — مەن ئۇنىڭغا يۈرگەن قىزلىرىنىڭ تەلىيىنى تەرتقۇزۇپ قويغاندىمۇ، ھازىرمۇ سۆزلىرى ئۇچۇن رەنجىگەندەك رەنجىمىگەن ئىدىم. بۇ ئىش مېنىڭ روھىمغا قاتتىق تەسىر قىلدى.

21

قار يېغىپ، دەرھاللا ئېرىپ كېتەتتى. چۈش مەھەلدە يار-

لىقلاردا قار كۆچكۈنلىرى غاراس ـ غاراس غۇلاپ چۈشەتتى، دوننىڭ نەرىقى تەرىپىدە ئورمان غۇۋۇلدايتتى. ئەمەن دەريخىنىڭ تېنىدىكى مۇزلار ئېرىپ، قارىيىپ قالغان. شاخلاردىن ئاققان تامچىلار قارلارنى تېشىپ ئۆتۈپ، چىرىگەن ياپراقلارنىڭ ئاستىدا ئىللىپ قالغان يەرگىچە يېتىپ باراتتى. باھارنىڭ دەماقنى مەس قىلىدىغان ئىللىق ھاۋاسى كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلاتتى. گىلاسلىق باغلاردىن خۇش پۇراق تارقىلاتتى. دون دەريا سىنىڭ مۇز بېتىدە تۆشۈكلەر پەيدا بولدى. قىرغاق تۈۋىدىكى مۇزلار يېراقلاپ، كاچكوللارنى ياقىدىكى يېشىل، سۈزۈك سۇلار بېسىپ كەتتى.

دونغا سىنارەت ئىلىپ كېتىۋاتقان كارۋان ھارۋىلار تاتارىستىكىدا ئات ـ ئۇلاقلارنى ئالماشتۇرۇشى كېرەك ئىدى. بۇلارغا ھەمرا قىلىنغان قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى ياۋۇز يىگىتلەر بولۇپ چىقتى. بۇلارنىڭ باشلىغى ئۇيان ئالىكسىيېۋىچقا كۆز ـ قۇلاق بولۇپ ئارقىدا قالدى: ئۇ ئالىكسىيېۋىچقا ئوچۇقتىن-ئوچۇق: «مەن سەن بىلەن بىللە ئولتۇرىمەن، ئۇنداق بولمىغاندا، كىم بىلىدۇ، پۇرسەت تاپساڭلا قېچىپ كېتىسەن!» ـ دىدى. شۇ سۆزنى دىدى ـ دە، قالغان ئادەملەرنى ئات ـ ئۇلاق تېپىشقا ئەۋەتتى. 47 جۈپ ئات قوشۇلىدىغان ھارۋا كېرەك ئىدى. چارىمەن يېمىلەن مىلىخوفلارنىڭكىگە يېتىپ باردى.

ـ ئاتلىرىڭلارنى ھارۋىغا قوشۇڭلار، بوكوۋېسكايا غا سىناڕەت ئىلىپ بارىمىز! ـ دىدى ئۇ.

پېترو ئۇنىڭغا بۇرۇتىنىمۇ مىدىرلاتماستىن، خىڭىلىدىدى:

ـ ئاتلارنىڭ پۇتىغا قان چۈشۈپ قالغان، بايتال بىلەن تۇنۇگۈن مەن يارىدارلارنى ۋېشىنىسكايا غا ئىلىپ باردىم.

يېمبلەن بىر ئېغىز گەپ قىلماستىن، ئاتخانىغا ماڭدى، پېترو يالاڭباش ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئۇنى چاقىرىپ توختاتتى:

— ئاڭلىدىڭمۇ؟ توختاپ تۇر ... بەلكىم قالدۇرۇپ قويارسەن؟

— ئاغزىڭغا كەلگەننى دەۋەرمىسەڭچۇ! — يېمبلەن پېترو-غا ئىنتايىن جىددىلىك بىلەن باشتىن - ئاياق قاراپ قويۇپ مۇنداق دېدى، — سىلەرنىڭ ئاتلىرىڭلارنى بىر كۈرگۈم بار، ئۇلارنىڭ پۇتىغا قېنى قانداق قان چۈشكەن ئىكەن؟ بولقا بىلەن بوغۇنلىرىغا ئەتەي مىخ قېقىپ قويدۇڭلارمۇ - يوق؟ سەن تولا كۆزۈمنى بويىما! سەن قانچىلىك ئات تىزىگىنى كۆرگەن بولساڭ، مەن شۇنچىلىك ئاتلارنىڭ ئۆزىنى كۆرگەن ئادەممەن. قېنى، هار-ۋىنى قات! ئات بولامدۇ ياكى ئۆكۈزمۇ، بەرىبىر، هارۋا بىلەن گىرىگورىي بىللە ماڭدى. يولغا چىقىش ئالدىدا ئۇ لىپىدە ئاشخانىغا كىردى، بالىلىرىنى سۆيۈپ تۇرۇپ، ئالدىراش مۇنداق دېدى:

— بازارلىق نەرسە ئېپكىلىپ بېرىمەن، ئەمما سىلەر بۇ يەردە تەنتەكلىك قىلماڭلار، ئاپاڭلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاڭلار، — ئۇندىن كېيىن پېتروغا قاراپ، — سىلەر مېنى ئويلىماڭلار، مەن يىراقتا بارماسمەن، ئەگەر بوكوۋىسكايادىنمۇ نېرىغا قوغلايدىغان بولسا، ئۆكۈزلەرنى تاشلاپ قايتىپ كېلىمەن، ئەمما يېزىغا كەلمەيمەن. سىنگسندىكى هامامنىڭ ئۆيىدە مەلۇم ۋاقىتنى ئۆتكۈزىمەن... پېترو، سەن بېرىپ كۆرۈشۈپ تۇرغىن، بۇ يەردە تۇرۇپ كۆتۈش، نەمىشقىدۇ ماڭا قورقۇنچلۇقتەك تۇرىدۇ، — دېدى - دە، كۆلۈمسىرەپ قويدى، — خوش، سالامەت بولۇڭلار! ناتاشكا، مېنى تولا سېغىـ

نىپ، چىرايىڭنى سارغايتما!

ئوزۇق ـ تۆلۈك ئامبىرى قىلىنغان موخوف ماگىزىنىنىڭ يېنىدا سىنارەت قاچىلانغان يەشىكلەرنى ھارۋىغا بېسىپ يولغا چىقىشتى.

«ئۇلار ياخشىراق كۈن كەچۈرەيلى، دەپ سوقۇشۇۋاتىدۇ، بىز بولساق ئۆزىمىزنىڭ ياخشى تۇرمۇشىمىز ئۈچۈن ئۇرۇشتۇق، ـــ گىرىگورىي ئەكۈزلەرنىڭ تەكشى قەدىمى بىلەن تەۋرىنىپ ھامان بايىقى پىكىرلىرى توغرىلىق ئۇي سۈرەتتى، ئۇ چانىنىڭ ئۈستىدە بېشىنى چەكمىنى بىلەن پۈركەپ يانپاشلاپ ياتاتتى، ـــ ھاباتتا چىن ھەقىقەت يوق. كىمنى كىم يەڭسە، ئۇ ئا شۇيەڭگەن ئادىمىنى چاينايپ يەۋىتىدىغان ئوخشايدۇ... مەن بولسام باشقا بىر بىھۇدە ھەقىقەتنى ئىزلەپتىمەن. دىلىم خەستە بولدى، ئۇياق ـ بۇياققا چايقالدىم. ئاڭلىشىمچە، بۇرۇنقى زامانىدا دونى تاتارلار تەھقىرلىگەن ئىكەن، يەرلەرنى تارتىۋېلىش، قۇللۇق ئاسارەتكە سېلىش ئۈچۈن كەلگەن ئىكەن. ھازىر بولسا رۇس! ياق! مەن بۇنىڭغا كۆنەلمەيمەن! ئۇلار ماڭا ۋە ھەممە كازاكلارغا يات. كازاكلار ئەمدى ئەقلىنى تاپار. فۇرونتنى تاشلاپ كېتىشكەن ئىدى، ئەمدىلىكتە ھەرقايسىسى ماڭا ئوخشاش: ئاھ، ئىسىت! ـــ دېيىشمەكتە، بىراق كېچىككەن.»

يېقىن يەرلەردە ـــ يول يېقىسىدا فورايلار ئۆسكەن، ئېتىدىلار جىمىرلاپ تۇراتتى، ئىرماش ـ چىرماش ئۇششاق سايلار قارشى تەرەپتىن ئۇزۇپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى، يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ماڭغاندا قارلىق دالا، دائىرە شەكلىدە ئەگىپ، چانا بىلەن تەڭلا جەنۇبقا قاراپ ئالغا سىلجيتتى. يول تۆگىتىپ بولمايدىغان دەرىجىدە ئۇزۇنغا سوزۇلغان بولۇپ، كىشىنى ئېزىپ، زېرىكـ

تۇرەتتى، ئۇيقۇغا ئۇندەيتتى.

گىرىگورىي ئۆكۈزلەرگە خوشياقماسلىق بىلەن ۋاقىراپ قويۇپ، تېكىلغان يەششكلەرنىڭ يېنىدا ئۇگدەپ، تەۋرىنىپ باراتتى. تاماكا چېكىۋالغاندىن كېيىن، قۇرۇق قاشقا بىدە ۋە ئىيۇن كۈنلىرىنىڭ يېقىملىق ئىسى ئاڭقىپ تۇرغان چۆپكە يۈزىنى يېقىپ، ئاستىلا ئۇيقۇغا كەتتى. چۈشىدە ئۇ ئاكسىنىيە بىلەن بىللە شىلدىرلاپ تۇرغان ئىگىز زىرائەتنىڭ ئىچىدە يۈرەر ئىدىمش. ئاكسىنىيە بىر بوۋاقنى ئاۋايلاپ كۆتىرىۋالغان، يان تەرەپتىن گىرىگورىيغا ئوغرىلىقچە يالت - يۈلت قاراپ قويياتتى. گىرىگورىي يۈرىگىنىڭ دۈپۈلدەپ سوقۇشىنى، باشقۇلارنىڭ بىر ئاھاڭدا شىتىرلىشىنى ئىشىتەتتى، چەت - ياقىدىكى گىيالارنىڭ چۆچەكتە تەسۋىرلەنگەندەك ئاجايىپ كەشتىسىنى، ئاسمانىنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان دەرىجىدە كۆپ - كۆك ھەشەمەتلىگىنى كۆرەتتى. ئۇنىڭ كۆكرىگىدە بىر تۇيغۇ چىچەكلىگەن، بۇ تۇيغۇ بۇۋۇلداپ قاينايتتى، ئۇ ئاكسىنىيەنى بۇرۇنقىدەك مەجنۇنى بىناۋا قىلىدىغان مۇھەببەت بىلەن ياخشى كۆرەتتى، ئۇ بۇنى پۈتۈن جان - تېنى بىلەن، يۈرىگىنىڭ ھەر بىر تېپىشى بىلەن سېزەتتى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ بۇ ئەھۋالنىڭ ئوكى ئەمەس، چۈشى ئىكەنلىگىنى، كۆز ئالدىدا ئۆلۈكتەك جىمجىت ھالڭ ئېچىلىپ تۇرغانلىغىنى چۈشىنىپ تۇراتتى. يەنە تېخى بۇ چۈشتىن خۇرسەن بولاتتى ۋە ئۇنى چىن ھايات دەپ بىلەتتى. ئاكسىنىيە يەنە شۇ بەش يىل بۇرۇنقى ئاكسىنىيە ئىدى، ئەمما ئۇ بۇرۇنقىدىن ئېغىر - بېسىق بولۇپ قالغان، مۇئامىلىسىمۇ سوغاقراق. گىرىگورىي، ئاكسىنىيەنىڭ بوينىغا چۈشۈپ تۇرغان يىپەكتەك يۇمشاق چەمبىرەك چېچىنى (ئۇنى شامال يەلپۈللىتىپ ئويناياتتى)، ئاپپاق روملىنىڭ

ئىككى ئۇچىنى شۇنداق كۆزنى قاماشتۇرىدىغان دەرىجىدە ياققال كۆردىكى، ئوڭىدا ھېچقاچان كۆرمىگەن ئىدى... ئۇ چانىنىڭ بىر سىلكىنىشىدىن ئويغىنىپ، ۋاراڭ - چۇرۇڭدىن پۈتۈنلەي ئۇيقۇسى ئېچىلىپ كەتتى.

ئالدى تەرەپتىن بۇلارغا قاراپ نۇرغۇنلىغان ئات - ئۇلاق، ھارۋا - چانىلار كېلىۋاتقان ئىكەن، ئۇلار بىر يانداىن ئايلىنىپ ئۆتۈۋەردى.

— نىمە توشۇۋاتىسىلەر، يۇرتداشلار؟ — دىدى گىرىگورىنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان بودوۋىسكوف خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن توۋلاپ.

چانىلارنىڭ تاپانلىرى غىچىرلايتتى، ئۆكۈزلەرنىڭ ئاچا تۇياقلىرى قارنى غاچىلدىتىپ دەسسەپ كېلەتتى. ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان چاندىكىلەر ئۇزاققىچە ئۇنچىقىشمىدى. بىر ھازادىن كېيىن بىرسى جاۋاپ قايتۇردى:

— ئۆلۈكلەر! كېزىك كېسىلدىن ئۆلگەنلەر...

گىرىگورىي بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى. ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر چانىنىڭ ئۈستىدە سۇر شىنېل كىيگەن جەسەتلەر قاتار يېتىشاتتى، ئۇستىگە بىرنېچىنت يېپىلغان ئىدى. گىرىگورىنىڭ چانىسىنىڭ يان گىرۋىگى غىرىلداپ تېز كېتىۋاتقاندا، ئاشۇ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان چانىدىن چوخچىيىپ چىقىپ تۇرغان بىر قولغا سوقۇلۇپ كەتكەن ئىدى، بۇ جانسىز قول چۆيۈندەك جىغىلداپ كەتتى... گىرىگورىي پەرۋا قىلماستىن، شارتلا ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتتى.

قاشقا بىدىنىڭ چۈچۈمەل پۇرىغى دىماققا ئۇرۇلۇپ، ئۇيقۇ كەلتۈرەتتى، يېرىم - يېتا ئۇنتۇلغان ئۆتمۈشكە يۇمشاققىنا يۈ-

زىنى بۇراپ، يۈرىگىنى بايىقى سېزىمىنىڭ ئۆتكۈرلەشكەن بىسىغا تەككۈزۈشكە يەنە بىر قېتىم مەجبۇر بولدى. گىرىگورىي يەنە چاـ نىغا ئۆزىنى تاشلىدى ـ دە، قاشقا بىدىنىڭ سېرىق شېخىغا مەڭـ زىنى يېقىپ، جېنىنى سقىرتتىدىغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە يېقىملىق بىر ئاغرىقنى باشتىن كەچۈرەتتى. ئۆتمۈش خاتىرىلەر بىلەن جاـ راھەت بولغان يۈرىگى ئىگىز ـ پەس سوقۇپ، ئۇزاققىچە ئۇيقۇسىنى قاچۇردى.

22

يېزا ئىنقىلاۋىي كومىتېتىنىڭ ئەتراپىدا بىرقانچە ئادەم توپلىشىپ تۇراتتى، ئۇلار: تۈگمەن ئىشچىسى داۋىدكا، تىموفىي، موخوفنىڭ بۇرۇنقى ھارۋىكىشى يېمىلەن ۋە چوقۇر موزدۇز فىلكا ئىدى. ئۇلار ئالىكسىيېۋىچ ئۆزىنى يېزىدىن ئايرىپ تۇرغان كۆزگە كۆرۈنمەس تامنىڭ بارلىغىنى كۆندىن ـ كۈنگە كۈچلۈكرەك ھېس قىلىپ، ئۆزىنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىدە پەقەت ئاشۇ كىشـ لەرگە تايىناتتى. كازاكلار مەجلىسكە كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى، كەلگەن تەقدىردىمۇ، داۋىدكا ۋە باشقىلار يېزىنى تۆت ـ بەش قېتىم ئايلىنىپ، ئۆيىمۇ ئۆي يۈگۈرگەندىن كېيىنلا كېلىشەتتى، كەلگەندىن كېيىن بىرەر ئېغىز سۆز قىلماستىن، ھەممىگە قوشۇلاتـ تى. ياشلار خېلىلا ئۇستۇنلۇكنى ئىگەللىدى. ئەمما بۇلارنىڭ ئاـ رىسىدىمۇ ھېسداشلىق قىلغۇچىلار يوق ئىدى. مەيداندا يىغىن

بولغاندا ئۇيان ئالىكسىيېۋىچ تاشتەك قېتىپ تۇرغان يۈزلەرنى، يات، ئىشەنچسىز كۆزلەرنى، قاپىغىدىن قار يېغىپ تۇرىدىغان بەدىنەزەرلەرنى كۆرەتتى. مانا شۇ سەۋەپتىن يۈرىگى مۇزلاپ كېتەتتى، كۆزلىرى مۇڭغا تولاتتى، ئاۋازى سۇسلىشىپ، ئىشەنچسىز چىقاتتى. چوقۇر ھىلكا بىر قېتىم ئەتەي مۇنداق دېدى:

— بىز يېزىدىن ئايرىلىپ قالدۇق، يولداش كوتلەروف! خەلق ھۆكۈمەت، قۇترايدىغان بولۇۋالدى. تۇنۇگۈن يارىدار قىزىل ئەسكەرلەرنى ۋېشكىغا ئاپىرىش ئۈچۈن ئات ـ ھارۋىغا بارسام، بىرىشقا بىرمۇ ئادەم چىقمىدى. ئاجراشقانلارنىڭ بىر ئۆيدە تۇرۇشى تەس ئىشقۇ ...

— ھاراق ئىچىشكىنى ئىچىشكەن! — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى يېمىلەن تۇرۇپكىسىنى شوراپ تۇرۇپ، — ھەممە ئۆيدە ساموگون قاينىتىشىدۇ.

مىشكا كوشۇۋي قاپىغىنى تۇرۇپ، ئىچىدىكى ئوي ـ پىكىرىنى باشقىلاردىن يوشۇراتتى، بىراق ئۇنىڭمۇ سەۋرى ـ تاقىتى قالمىدى. كەچقۇرۇن ئۆيگە كېتىۋېتىپ، ئۇيان ئالىكسىيېۋىچقا:

— ماڭا مىلتىق بەرگىن، — دېدى.

— نىمە قىلىسەن؟

— مانا گەپ! قۇرۇق قول يۈرۈشكە قورقمەن ياكى سەن ھېچنىمىنى كۆرمەيۋاتامسەن؟ مېنىڭ ئويلىشىمچە، بىز بەزىبىر ئادەملەرنى ... گىرىگورىي مىلىخوفنى، بولدىرېۋ قېرىنى، ماتۋېي كاشۇلىننى، مىرون كورشۇنوفنى قاماقتا ئېلىش كېرەك. بۇ گېزەندىلەر كازاكلارنىڭ قۇلىغا پىچىرلاپ، گەپ تارقىتىپ يۈرۈشىدۇ... دونېتسنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن ئۆز كىشىلىرىنىڭ كېلىشىنى كۈتىدۇ.

ئۇيغۇر ئالىمىيىتىنىڭ تازا بىر ئەسىنەپ، غەمكىن ھالدا قول شىلتىدى:

— ھەي! ئەگەر بۇ يەردىن تارتىپ چىقىرىشقا باشلىساق، ئۇ چاغدا نۇرغۇن ناخشا ناشلاپ بېرىدىغانلارنى تارتىپ چىقىرىش لازىم بولىدۇ. كىشىلەر ئۆزە - تۆپە بولۇپ كېتىدۇ...بەزىبىر لىرى بىزگە ھېسداشلىق قىلىسمۇ، ئۇلار سىرون كورشۇنوفقا قارايدۇ، ئۇنىڭ مىتكىسى دونېتسىنىڭ بىرىقى تەرىپىدىن كېلىپ، ئۇچەي-باغرىمىزنى چۈۋۈۋېتىدۇ، دەپ قورقۇشىدۇ.

ھايات كەسكىن ئۆزگىرىپ كەتتى. ئەتىسى ۋېشنىسكايادىن ئاتلىق چاپارمەن بۇيرۇق ئېلىپ كەلدى: ياي ئائىلىلەرگە ھەربى سېلىق سېلىنسۇن، دېيىلگەن ئىكەن. يېزىنىڭ تۆلەيدىغان سېلىغى 40 مىڭ سوم ئىكەن. تەقسىملەندى. بىر كۈن ئۆتتى. سېلىق ئاقچىسىدىن ئىككى قاپ يىغىلدى، 18 مىڭ سومىدىن ئازغىنا كۆپ ئىدى. ئۇئان ئالىكسىيېۋىچ ئوكروگدىن سېلىنغان ئازراق بولۇشىنى سورىغان ئىدى. ئۇ يەردىن ئۇچ ساقچى بۇيرۇق ئېلىپ كەلدى: «سېلىق تۆلىمىگەنلەر قولغا ئېلىنسۇن، مۇھاپىزەتچى بىلەن ۋېشنىسكايا غا ئەۋەتىپ بېرىلسۇن» — دېيىلگەن ئىكەن. تۆت قېرى بوۋاينى بۇرۇن موخوفنىڭ قىشتا ئالما ساقلايدىغان پودۋال ئۆيگە ۋاقىتلىق رەنە ئورنىدا ئولتۇرغۇزۇشتى.

يېزا ئەنسىزلىككە چۆشكەن ھەرە ئۇۋۇسىغا ئوخشاپقالدى. كورشۇنوف قىممىتى چۈشكەن ئاقچىنى مەھكەم سىقىملاپ، سېلىق تۆلەشنى كەسكىن رەت قىلىدى. ئەمما ئۇنىڭغىمۇ ياخشى تۇرمۇش بىلەن ھېساپ - كىتاپ قىلىدىغان ۋاقىت كەلگەن ئىدى. ئوكروگدىن ئىككى كىشى كەلدى: بىرسى، يەرلىك دېلولار تېرگاۋچىسى بولۇپ، بۇرۇن 28 - پولكتا ئەسكەرلىكتە بولغان ۋېشنىسكايا-

لىق ياش كازاك ئىدى؛ يەنە بىرسى، خۇرۇم چاپاننىڭ ئۈستىگە جۈۋا كىيىۋالغان ئادەم ئىدى. بۇلار ئىنقىلاۋىي ھەربى سوتنىڭ تونۇشتۇرۇش قەغىزىنى كۆرسىتىپ، ئۇيان ئالىكسىيېۋىچ بىلەن بىللە ئىشخانىنىڭ ئىچىگە بېكىنىۋالدى. تېرگاۋچىنىڭ شىرىگى خېلى ياشقا بېرىپ قالغان، ساقال - بۇرۇتى پاكىز قىرىلغان ئادەم بولۇپ، چىچەنلىك بىلەن سۆز باشلىدى:

— ئوكرۇگقا نارازىلىق ھەركەتلەر سېزىلمەكتە. بۇ يەردىكى ئاق گۇۋاردىيىنىڭ قالدۇقلىرى باش كۆتىرىپ، ئەمگەكچى كازاك لارغا ۋەسۋەسە سېلىشقا باشلىدى. بىزگە ئېڭ دۈشمەن بولغانلارنىڭ ھەممىسىنى يوقىتىش لازىم. ئوفىتسېرلەرنى، پوپلارنى، ئاتامانلارنى، ژاندارمىلارنى، بايلارنى — بىزگە قارشى ئاكتىپ كۈرەش قىلغانلارنىڭ ھەممىسىنى تىزىملاپ، رويخېتىنى تاپشۇرۇپ بەر. تېرگاۋچىغا يارەملەش. ئۇ بەزىبىر لىرىنى بىلىدۇ.

ئىۋان ئالىكسىيېۋىچ ساقال - بۇرۇتى قىرىلغان، خوتۇن كىشىنىڭ يۈزىگە ئوخشاش سىدام يۈزگە قاراپ تۇراتتى: پەملەلەرنى بىر - بىرلەپ ساناپ كېلىۋېتىپ، پېترو مېلېخوفنى تىلغا ئالغاندا تېرگاۋچى بېشىنى چايقىدى:

— بۇ بىزنىڭ كىشىمىز، ھومىن ئۇنىڭغا تەگمەكچىلار، دېگەن ئىدى. بولشېۋىكلىك كەيپىياتىدىكى ئادەم. بىزنىڭ ئۇنىڭ بىلەن 28 - پولكتا ئەسكەرلىكنى ئۆتىگەن.

كوشئوينىڭ قولى بىلەن مەكتەپ بالىسىنىڭ مەشق دەپتىرىگە جەدۋەللەشتۇرۇپ يېزىلغان بىر ۋاراق قەغەز شىرە ئۈستىدە ياتاتتى.

بىرنەچچە سائەتتىن كېيىن قولغا ئېلىنغان كازاكلار موخوفنىڭ كېڭ ھويلىسىدا دۈپ يېغىنچىنىڭ ئۈستىدە

ساقچىلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئالماقاچاندىن بۇيان ئولتۇرۇشاتتى. ئۆيلىرىدىن ئوزۇق ـ تۆلۈك ئېلىپ كېلىدىغان كىشىلەرنى ۋە لاقا ـ لۇقسى بېسىلغان ھارۋىلارنى كۈتۈشەتتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ، خۇددى ئۆلۈمگە كېتىۋاتقان كىشىدەك، ھەممە كىيىملىرىنى يېڭىلىغان، ئۈستىدە ئاشلانغان كالتە جۇۋا، ئايىغىدا يېڭى چورۇق، شىمىنىڭ پۇشقىغىنىڭ ئۈستىدىن پاكىز، ئاپپاق پايپاق كىيىۋالغان؛ ئۇ بىر چەتتە بوگاتىرىۋ بوۋا ۋە ماتۇبي كاشۇلىن بىلەن بىر قاتاردا ئولتۇراتتى. ئاۋدىيېنچ يالغان ھويلىنىڭ ئىچىدە تىنىم تاپماي مېڭىپ يۈرەتتى، بىر دەم ئۆزىچە قۇدۇقنىڭ قېشىغا بېرىپ قاراپ قويياتتى، بىر دەم ئېگىشىپ، يەردىن تاراشا ئوتۇننى ئالاتتى، شۇندىن كېيىن، ئالمىدەك تولۇشقان قىپ ـ قىزىل يۈزىدىكى تەرنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ قويۇپ، يەنە پەلەمپەينىڭ تۆۋىدىن دىڭ ـ دىڭ يۈگۈرۈپ، ھويلىنىڭ يان ئىشىگىچە باراتتى.

باشقىلار ئۇنچىقماي ئولتۇرۇشاتتى. باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ، ھاسا تايىغى بىلەن قارنى سىزاتتى. خوتۇن بالا ـ چاقىلىرى ھويلىغا ھاسراپ كىرىشەتتى ـ دە، تۇغقۇن، سۇمكىلىرىنى قامالغانلارغا تىقىشتۇرۇپ تاپشۇرۇپ بېرىپ، پىچىرلىشاتتى. كۆزلىرى ياشقا تولغان لۇكىنچىنا، چالنىڭ كاتتا جۇۋىسىنى تۇغمىلەپ، ياقىسى ئاستىدىن ئايالچە ئاق رومالنى چىگىپ قويغاندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆل چاچقاندەك خىرەلەشكەن كۆزلىرىگە قاراپ، ئۆتۈنۈش قىلدى:

— سەن گىرىگورىچ، تولا قايغۇرما! بەلكىم ئىشىنىڭ ئاقۇتى ياخشى بولار. نىمانچە ئۆزەكنى تاشلىۋېتىسەن؟ خۇ ـ دا ـ يا! .... — مومانىڭ يىغلاشقا ئۇمچەيگەن ئاغزى بىر

كېرىلدىيۇ، ئەمما چىداملىق بىلەن لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالغاندىن كېيىن، ئاستا پىچىرلىدى: «كۆرگىلى بېرىپ تۇرىمەن...گىرىپگىنى ئالغاچ بارىمەن، سەن ئۇنىڭغا ئامراق ئىدىڭغۇ...»

شۇ ئاردا دەرۋازىدا تۇرغان ساقچى توۋلىدى:

— ئۇلاغ كەلدى! خۇرجۇن، نەرسە ـ كېرەكلەرنى سېلىپ، يولغا مېڭىڭلار! ئايالالار، سىر چەتكە تۇرۇڭلار، بۇ يەردە ھۆلچىلىكنى كۆپەيتىپ نىمە قىلىسىلەر!

لۇكىنچىنا ئۆمرىدە 1 ـ قېتىم مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ سىرىق تۈك باسقان قولىنى سۆيۈپ، ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

ئۆكۈز قوشقان چانا مەيدان ئارقىلىق دونغا قاراپ، ئاستا غىرىلداپ مېڭىپ كەتتى.

قولغا ئېلىنغان يەتتە ئادەم بىلەن ئىككى ساقچى چانىنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشتى. ئاۋدىيىچ بىرئاز ئارقىدا قېلىپ، چورۇغىنىڭ بۇقۇچىنى چىگىۋالغاندىن كېيىن، ئۇزاپ كەتكەنلەرگە يېتىشىۋېلىش ئۈچۈن ياش بالىدەك يۈگۈردى. ماتۋېي كاشۇلىن ئوغلى بىلەن يانمۇ يان ماڭغان ئىدى. مەيداننىكوف بىلەن كورولېۋ تاماكا چېكىشىپ ماڭاتتى. مىرون گىرىگورىيېۋىچ چانا سۈرەتنىڭ گىرۋىكىدىن تۇتۇۋالغان. ھەممىنىڭ ئارقىسىدا قېرى بوگاتىرېۋ مەزمۇت قەدەم تاشلاپ، سالاپەت بىلەن كېلىۋاتاتتى. قارشى تەرەپتىن سوققان شامال ئۇنىڭ مويىسپىت كىشىلەرگە خاس ئاپپاق ساقىلىنىڭ ئۇچلىرىنى ئارقىغا قايرىپ، بويىندىكى شارپىنىڭ چۈچىلىرىنى خوشلاشقاندەك سىلكىتىپ تۇراتتى.

فېۋرالنىڭ يەنە شۇ بۇلۇتلۇق كۈنى ئاجايىپ بىر ئىش يۈز بەردى.

كېيىنكى چاغلاردا ئوكرۇگدىن ھۆكۈمەت خىزمەتىدىكى ئا-

دەملەرنىڭ كېلىشىگە يېزىدىكى ئادەملەر كۆنۈكۈپ قالغان ئىدى. شۇڭا بۈگۈن مەيداندا قوش ئات قېتىلغان بىر چانىنىڭ پەيدا بولۇشىغا ۋە ھارۋىكەشنىڭ يېنىدا سوغاقتا توڭلاپ، چىرايىنى پۈرۈشتۈرگەن بىر ئادەمنىڭ ئولتۇرغانلىغىغا ھېچكىم قىزىقمىدى. چانا موخوفنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدا توختىدى. ئولتۇرغان ئادەم چانىدىن چۈشتى، بۇ ياشىنىپ قالغان ۋە ھەركىتى سۇس ئادەم ئىدى. ئۇ ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئۇزۇن شىنېلىنىڭ ئۈستىدىن باغلىۋالغان سولداتچە كەمىرىنى تۈزەپ قويۇپ، بېشىدىكى قىزىل كازاك قۇلاقچىسىنىڭ ئىككى قۇلىغىنى ئۈستىگە قايرىدى ـ دە، ماۋزۇر تاپانچىسىنىڭ ياغاچ قېپىنى تۈتۈپ، پەلەمپەيدىن ئالدىرماستىن ئۈستىگە چىقتى.

ئىنقىلاۋىي كومىتېتتا ئۈچ ئالېكسىيېۋىچ بىلەن ئىككى ساقچى بار ئىدى. ھىلىقى كىشى ئىشىكنى چەكمەستىنلا كىرىپ، بوسۇغىدىن ئاتلىغاندىن كېيىن ئاق سانچىغان كالتە قېلىن ساقىلىنى سىلاپ قويدى ـ دە، بوم ئاۋاز بىلەن:

ـــ ماڭا رەئىس كېرەك، ـــ دېدى.

ئۈچ ئالېكسىيېۋىچ كىرگەن كىشىگە قۇشتەك تۇڭۇلۇپ قاراپ، چاچراپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولغان ئىدى، ئەمما ئورالمىدى. ئۇ بېلىقتەك ئاغزىنى يوغان ئېچىپ، كىرېسلونىڭ بايراق تۇتقۇچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن سىپىلاپ قالدى. قېرىپ قالغان شتوكمان ئۇنىڭغا كازاك قۇلاقچىسىنىڭ پاخپىيىپ تۇرغان قىزىل تۆپىسىنىڭ ئاستىدىن قارىدى؛ ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرى توۋۇلمايا، ئۈچ ئالېكسىيېۋىچقا بىر ئاز تىكىلدى ـ دە، تۇيۇقسىز دىرىلداپ، كېچىكىدى، ئاندىن يۇرۇشۇپ كەتتى، كۆزلىرىنىڭ ئىككى بۈرجىگىدىن ئاقارغان چىكە چاچلىرىنىچە يول ـ يول ئۇشـ

شياق قوروق پەيدا بولدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇشقا ئۇلگۈرمىگەن ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ قېشىغا بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ بېرىپ، ئۇنى دادىل قۇچاقلىدى ـ دە، سۆيۈپ، ھۆل ساقىلىنى يۈزىگە تەككۈزۈپ تۇرۇپ دېدى:

ـ بىلەتتىم! ئەگەر ئۇ تىرىك قالغان بولسا، تاتارىستاندا رەئىس بولىدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدىم!

ـ ئوسىپ داۋىدىچ، ئۇر مېنى، ئۇر، مەن ئىتنىڭ بالىسىنى! مەن كۆزلىرىمگە ئىشەنمەيمەن! ـ دېدى ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ يىغلامسىرىغان ئاۋاز بىلەن.

ئۇنىڭ قاراقۇمچاق مەردانە يۈزىگە شۇنچىلىك ياش توختىماي ئاقتىكى، ھەتتا ساقچى باشقا ياققا قارىۋالدى.

ـ سەن ئەمدى ئىشەنگىن! ـ دېدى بوم ئاۋاز بىلەن شىتوكمان، كۆلۈمسىرەپ، قولىنى ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ قولىدىن ئاستا ئاجرىتىپ، ـ ئۆيۈڭدە ئولتۇرىدىغان بىر نەرسە يوقمۇ، نىمە؟

ـ مانا مۇنۇ كىرىسلوغا ئولتۇر!... خوش، سەن نەدىن پەيدا بولۇپ قالدىڭ؟ ئېيتقىنا!

ـ مەن ئارمىيىنىڭ سىياسى بۆلۈمىدىن كەلدىم... سەن مېنىڭ ھەقىقى ئۆزۈم ئىكەنلىگىمگە تېخىچە ئىشەنگۈڭ كەلمەي تۇرسەنغۇ، دەيمەن، ھەي، تەنتەك!

شتوكمان كۈلۈمسىرەپ، ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ تىزىنى شاپىلاقلاپ قويۇپ، تېز ـ تېز سۆزلەپ كەتتى:

ـ ھەي، بۇرادىرىم، ھەممە ئىش ناھايىتى ئاددى. مېنى مەشەدىن تۇتۇپ كەتكەندىن كېيىن سوتلاپ، جازا ھۆكۈم قىلىشتى، ئىنقىلاپنى سۈرگۈندە يۈرۈپ قارشى ئالدىم، يولداشلىرىم

سلەن بىللە قىزىل گۈۋاردىيە ئەتىرىتىنى تەشكىل قىلدۇق، دۈتۈف ۋە كولچاك بىلەن ئېلىشتۇق. ھەي، بۇرادىرىم، ئۇ يەردە ئىشلىرىمىز كۆكۈللۈك بولغان ئىدى! ھازىر بىز ئۇلارنى ئورالنىڭ تېرىسىغا قوغلىۋەتتۇق! — بىلەمسەن بۇنى؟ مانا ئەمدى مەن يەنە سىلەرنىڭ فۇرونتىكلارغا كەلدىم. 8 — ئارمىيىنىڭ سىياسى بۆلۈمى مېنى سىلەرنىڭ ئوكرۇگۈكلاردا ئىشلەشكە ئەۋەتتى. بۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرغانلىغىمدىن، مۇنداقچە ئېيتقاندا، شەرت — شائىت بىلەن تونۇش بولغانلىغىمدىن ئەۋەتتى. مەن ۋېشېنىسكايا ئاغا كېلىپ، ئىنقىلاۋنى كومىتېتتىكىلەر بىلەن سۆزلەشتىم — دە، ئالدى بىلەن تاتارىسكىدا بولۇش قارارىغا كەلدىم. سىلەرنىڭ بۇ يەردە بىر ئاز تۇرۇپ، ئىش ئېلىپ بارايى، ئىشلارنى تەشكىللەشكە يارەملىشەيلى، ئاندىن كېيىن كېتەرمەن، دېگەن ئويغا كەلدىم. كۆردۈڭمۇ، كونا دوستلۇق ئۇنتۇلمايدۇ! خوش، بۇ توغرىلىق يەنە سۆزلىشەرمىز، ھازىر سەن توغرىلىق، ھال — ئەھۋال توغرىلىق سۆزلىشەيلى، مېنى ئادەملەر بىلەن، شارائىت، ۋەزىيەت بىلەن تونۇشتۇرغىن. يېزىدا ياچېيكا بارمۇ؟ سىلەردە كىم بار؟ كىم ئامان قالدى؟ خوپ، شۇنداق قىلىپ، يولداشلار... بەلكىم رەئىس بىلەن ئىككىمىزنى بىر سائەت يالغۇز قالدۇرارسىلەر، دەيمەن. ھۇ، شەيتانەي! يېزىغا كىرىشىم بىلەنلا، بۇرنۇمغا بۇرۇنقى ھاۋا-نىڭ ھىدى كەلدى... ھەي ئۇ شۇنداق بىر زامان ئىدى، ھازىر ۋاقىت... قېنى سۆزلەپ بەر!

ئۇچ سائەت ئۆتكەندىن كېيىن مىشكا كوشۇۋي بىلەن ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ شتوكمانىنى كونا ئۆيىمگە، لۇكېشكا ئالغاينىڭ قېشىغا ئېلىپ بارىدى. ئۇلار دالىچىن رەڭ يول ئۈستىدە چوڭ-چوڭ چامداپ كېتىۋاتاتتى. مىشكا گويىاكى شتوكمان ھازىرلا

بىزدىن ئاجرىلىپ، كۆزدىن غايىب بولارمۇ يـاكى شەپە ـ كېلەڭـ گىدەك يوقىلىپ كېتەرمۇ دەپ خەۋپسىرىگەندەك، ئۇنىڭ شىنبلىنىڭ يىگىدىن مەھكەم تۇتۇۋالغان ئىدى.

لۇكپشكا ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى خوشنا ئـولتۇرغان كىشىسىنـى شورپا بىلەن مېھمان قىلدى، ھەتتا ئـۆزاق تۇرۇپ قالغانلىقتىن، چۈرۈكلىشىپ قالغان بىر پارچە قەنتنى ساندۇقنىڭ بىر بۇرجىگـ ىدىن ئالدى.

ئالۇچا ياپراقلىرىدىن قاينىتىلغان چايدىن كېيىن شـتوكـ مان تام مەشىنىڭ ئۈستىگە يانپاشلاپ ياتتى. ئاندىن مۇنۇ ئىككىيـ لەننىڭ ئارىلاش ـ قۇرلاش پاراڭلىرىنى تىڭشىدى، سۆز ئارىسـ ىدا سوئال قىستۇرۇپ تۇردى، شۇنىڭ بىلەن مۇشتىگىنى غاجىلاپ يېتىپ، تاڭ ئاتاي دەپ قالغاندا، جىملا ئۇيقۇغا كەتتى، تاماكـ سى كىرلىشىپ كەتكەن نېپىز ماتا كۆينىگىگە تۆكۈلۈپ قالدى. ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ يەنە ئون مىنۇتچە گېپىنى داۋام قـىلدۇردى، سو ـ ربغان سوئالىغا شتوكمان خورەك بىلەن جاۋاپ قايتۇرغاندا، ئېـ سىنى يىغىپ، پۈتىنىڭ ئۈچى بىلەن غىپپىدە چـىقىپ كەتتى، گېـ لىدىن قىستاپ كېلىۋاتقان يۆتەلنى توختىتىۋالىمەن، دەپ كۆچـ شپ، كۆزىدىن ياش چىققىچە قىزىرىپ كەتتى.

ــ يۇرىگىڭ ئورنىغا چـۈشتىمۇ؟ ــ دەپ ئاستىلا سورىدى مىشكا، غىدىقلانغان كىشىدەك كۈلۈپ، پەلەمپەيدىن چۈشۈپلا.

× ×

قولغا ئېلىنغانلارنى ۋېشېنسكايا‌غا ئېلىپ بارغان ئولشا ـ نوف، بۇيا‌قتا قايتىدىغان بىر ئۇلاق بىلەن يېرىم كېچىدە قايتىپ

كەلدى. ئۇ ئۇيان ئالبكسيېۋىچ ياتقان كىچككىنە هوجرىنىڭ دەرىزىسىنى ئۇزاققىچە قېقىپ، ئاران ئويغاتتى.

— نىمە بولدى؟ — دىدى ئۆيقۇدىن يۇزلىرى ئۇششىغان ئۇيان ئالبكسيېۋىچ تاشقىرىغا چىقىپ، — نىمىشقا كەلدىڭ؟ ئالاقە ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟

ئولشانوف قامچىسىنى ئويناپ:

— كازاكلارنى ئېتىپ تاشلىدى، — دىدى.

— يالغان ئېيتىسەن، گېزەندە!

— بىز ھەيدەپ بېرىشىمىزغا، ئۇلارنى سوراق قىلدى — دە، قاراڭغۇ چۈشمەستىنلا قارىغايزارلىققا ئېلىپ بېرىپ ... مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم! ...

ئۇيان ئالبكسيېۋىچ پۈتىغا پىيمىسىنى ساپالماي، داۋدىراپ قالدى، كىيىمىنى تەسلىكتە كىيىپ، شتوكمانىنىڭ قېشىغا چاپتى.

— بىز بۈگۈن ئەۋەتىپ بەرگەن كازاكلارنى ۋېشكىدا ئېتىپ تاشلاپتۇ. مەن ئۇلارنى تۇرمىگە سالارمىكەن، دەپ ئويلىغان ئىدىم، بۇ نىمە قىلغىنى، بۇنداق بولغاندا بىز بۇ يەردە ھېچ ئىش قىلالمايمىز! خەلقنى ئۆزىمىزدىن قاچۇرۇپ قويىمىز، ئوسپ داۋدوۋىچ!... بۇ بولمىغۇر ئىش بوپتۇ. ئادەملەرنى قىرىپ تاشلاشنىڭ نىمە كېرىگى بار ئىدى؟ ئەمدى قانداق قىلىمىز؟

ئۇ، شتوكمانىنى ئۆزىگە ئوخشاش ئاشۇ يۇز بەرگەن ۋەقەدىن غەزەپلىنىپ، ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىدىن قورقار، دەپ كۈتكەن ئىدى، ئەمما شتوكمان كۆينىگىنى ئالدىرماي كىيىپ، بېشىنى چىقاردى — دە:

— ۋاقىرما، ئۆي ئىگىسىنى ئويغىتىۋېتىسەن ...— دىدى.

شتوكمان كىيىنىپ، تاماكا تۇتاشتۇرغاندىن كېيىن، يەتتە

كىشىنىڭ قاماقتا ئېلىنىشى سەۋەبلىرىنى يەنە بىر قېتىم سۆزلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى، ئاندىن سوغاققىنا سۆز باشلىدى:

— سەن مۇنۇنى ئوقۇۋاتامسەن، ئوبدان ئوقۇۋال! فۇرونتبىز- دىن 150 چاقىرىم يىراقتا تۇرۇپتۇ. كازاكلارنىڭ ئاساسىي كۆچىلىگى بىزگە ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، سىلەرنىڭ بۇ يەردىكى باي دېخانلارنىڭ، مۇشتۇمزور كازاكلار- نىڭ، يەنى ئاتامانلارنىڭ ۋە باشقا يۇقۇرى قاتلاملارنىڭ ئەمەلگەكچى كازاكلار ئاممىسى ئالدىدا سالمىغى ئېغىر، مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئىناۋىتى زور. نېمىشقا شۇنداق؟ ئېلۇەتتە، بۇنىمۇ چۈشىنىپ قويۇشۇڭ كېرەك. كازاكلار — ئالاھىدە بىر تەبىقە، ئۇرۇسىيەنىڭ ھەربىي دائىرىلەر، چار پادىشالىغى تۈزۈمىنىڭ تەسىرى بىلەن ھەربىي ئۇنۋانغا ئامراق بولۇپ قالغان. «ئاتا - كوماندىر- لار» بولۇشقا ئادەتلىنىپ قالغان. بۇ نەرسە ئەسكەرلەرنىڭ بىر ناخشىسىدا كۆيلىنەتتىغۇ؟ «ئاتا - كوماندىرلار بىزنى نەگە بۇيرۇ- سا — بىز شۇ يەرگە بېرىپ، چاپىمىز، سانجىيمىز، ئۇرىمىز». شۇنداق دېيىلەمتى، قانداق؟ مانا كۆردۈڭمۇ؟ ئىشچىلارنىڭ ئىش تاشلاش- لىرىنى تارقىتىۋېتىشكە بۇيرۇق بەرگەنلەرمۇ نەق ئاشۇ ئاتا - كو- ماندىرلار... 300 يىلدىن بۇيان كازاكلارنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ، بۇ ئاز ئەمەس! مانا شۇنداق! ئېيتايلى، رەزان ئۆلكىسىنىڭ باي دېخىنى بىلەن دونلۇق كازاك باي دېخان ئارىسىدا ناھايى- تى زور پەرق بار! رەزان باي دېخىنىنى قىسىپ قويسىاق، سۆزبەت ھاكىمىيىتىگە نارازى بولۇپ، غودۇكشىدۇ، ئېچىدە كەك ساقلايى- دۇ، ئەمما كۆچسىز، ئۇ چەت جايدا تۇرغانلىقتىنلا خەۋپلىك. دونى- نىڭ باي دېخىنىچۇ؟ بۇ قوراللىق باي دېخان. بۇ خەۋپلىك ھەم زەھەرلىك يىلان! ئۇ كۆچلۈك. ئۇ، سەن ئېيتقان كورشۇنوف

ۋە باشقىلارغا ئوخشاش غودۇڭشىپ، ئىچىدە نارازى بولۇپ،بىزنى قارىلايدىغان ئۆسەكلەرنى، تۆھمەت ـ بۆھتانلارنى تارقىتىپلا قالماستىن، بەلكى ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق بىزگە قارشى تۇرۇشقا ھەركەت قىلىدۇ. چوقۇم شۇنداق قىلىدۇ! ئۇ قولىغا مىلتىغىنى ئالىدۇ ـ دە، بىزنى ئاتىدۇ. سېنى ئېتىپ تاشلايدۇ! قالغان كازاكلارنى ـ مۇنداقچە ئېيتقاندا ـ ئوتتۇرا دېخان، ھەتتا كەمبەغەل دېخانلارنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈشكە ئۇرۇنىدۇ. بۇلارنىڭ قولى بىلەن بىزنى يوقىتىشقا جان ـ جەھلى بىلەن تىرىشىدۇ! ئەمدى گەپ نىمىدە قالدى؟ بىزگە قارشى ھەركەت قىلغانلىقى ئوغرىسىدىكى ئەيىپلەر بويىنىغا قويۇلدىمۇ؟ شۇنىسى كۆپايە! سۆز قىسقا ـ تامغا قارىتىپ قويۇپ ئېتىپ تاشلاش كېرەك! بۇ يەردە ئۇنداقلارغا ئىچ ئاغرىتىپ، ياخشى ئادەم ئىدى، ئۇنداق ئىدى ـ مۇنداق ئىدى... دەپ زارلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق.

ـ ياق، ئىچ ئاغرىتقىنىم يوق، بۇ نىمە دېگىنىڭ!ـ دېدى ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ قولىنى سىلكىپ، ـ مەن باشقىلار بىزدىن ئۆزىنى ئاچۇرۇپ يۈرمىسىدى، دەپ قورقىمەن.

شۇ دەمگىچە چىرايىدا خاتىرجەملىك ئەكس ئېتىپ، ئالقىنى بىلەن ئېقىش موي قاپلىغان مەيدىسىنى سىلاپ تۇرغان شتوكمان بىردىنلا ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنى گىمناستىيورکىسىنىڭ ياقىسىدىن كاپ قىلىپ تۇتتى ـ دە، ئۆزىگە تارتتى، بىردەم گەپ قىلالماي، يۆتىلىنى بېسىشقا ئۇرۇنۇپ، خىرىلدىدى:

ـ ئەگەر ئۇلارغا ئۆزىمىزنىڭ سىنىپىي ھەقىقىتىمىزنى چۈشەندۈرەلىسەك، ئۇ چاغدا بىزدىن قاچمايدۇ! ئەمگەكچى كازاكلار پەقەت بىز بىلەن بىر يولدا ماڭىدۇ، باي دېخانلار بىلەن بىللە

ماڭمايدۇ! ئېيخ، قارىغىنا سېنى!... باي دېخانلار شۇلارنىڭ ئەمگىگى بىلەن كۈن كەچۈرۈۋاتىدۇ! ــ پەقەت شۇلارنىڭ ئەمگىگى بىلەن سەمرىۋاتىدۇ!... ھەي، خام كاللا! سەن بەك بوششپ كېتىپسەن! سەندە كىچىككىنە جان بار... مەن سېنى ئۆز قولۇمغا ئالىمەن! ئۆزەڭ ئىشچى يىگىت بولساڭمۇ، زىيالىلارچە شالىڭنى ئېقىتىپ يۈرىسەن... سەن قانداقتۇ بىر فوتۇر ئېپسىرچاقسەن! * ماڭا قارا، ئۇۋان!

شۇندىن كېيىن گىمناستيوركىسىنىڭ ياقىسىنى ئېچىۋېتىپ، سەل ــ پەل كۈلۈمسىرىدى، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، تاماكا تۈتاشتۇردى ــ دە، نۇتۇنىنى ئىچىگە يۇتتى، ئەمدى سۆزىنى خاتىرجەملىك بىلەن ئايالاشتۇردى:

ــ ئەگەر ئوكرۇگدىكى ئەڭ جانلىنىپ ئوتتۇرىغا چىققان دۇشمەنلەرنى فولغا ئالمىساق ــ فوزعىلاڭ كۆتىرىدۇ. ئەگەر ئۇلارنى ھازىر دەل ۋاقتىدا ئاماقلا ئالساق. فوزعىلاڭ بولماسلىغى مۇمكىن. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىسىنى ئېتىپ تاشلاش شەرت ئەمەس. پەقەت ئەڭ جاھىللىرىنى يوقىتىش كېرەك، قالغانلىرىنى بولسا رۇسىيىنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىگە ئەۋەتىۋېتىشكىمۇ بولىدۇ. ئەمما ئومۇمەن ئېيتقاندا، دۇشمەنلەرگە تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرۇشقا بولمايدۇ! «ئىنقىلاپنى قولغا پەلەي كىيىپ قىلمايدۇ»ــ دىگەن ئىدى لېنىن. ھازىرقى شارائىتتا ئاشۇ ئادەملەرنى ئېتىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمىدى؟ مېنىڭچە، بار ئىدى! ئېھتىمال، ھەممىسىنى ئېتىش زۆرۈر ئەمەس بولغىيدى، لېكىن كورشۇنوفقا ئوخشاشلارنى تۇزىتىمەن دەپ ئاۋارە بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق. بۇ ئېنىق! ئەمدى مېلىخوفنى ئالساق، ۋاقتىنچە بولسمۇ، قېچىپ قۇتۇلدى.

* ئېپسىر ــ سوتسىيال ــ ئىنقىلاۋىي پارتىيىنىڭ ئەزاسى ــ ت.

ئەق ئاشۇنى قولغا ئېلىش كېرەك ئىدى! ئۇ باشقىلارنىڭ ھەممىسىدىن خەۋپلىكىرەك. بۇنى ئېسىگىدە چىڭ تۇت. ئۇنىڭ ئىجرائىيە كومىتېتىدا سەن بىلەن قىلىشقان سۆزى — ئەتىكى دۇشمەنىنىڭ سۆزى. ئەمدى ئومۇمەن ئېيتقاندا، بۇ يەردە ئىچ ئاغرىتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھېچقانداق ھاجىتى يوق. فۇرونتلاردا ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئەڭ ياخشى ئوغۇللىرى ھالاك بولماقتا. مىڭلاپ ھالاك بولماقتا! بىزنىڭ قايغۇ ـ مۇڭسىز شۇلار ھەققىدە بولۇش كېرەك، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋاتقانلار ياكى ئارقىمىزدىن تۈيۇقسىز زەربە بېرىش ئۈچۈن پۇرسەت كۈتۈۋاتقانلار ھەققىدە بولماسلىغى كېرەك! 3 ـ يول يوق. مانا شۇنداق، ئەزىزىم ئالېكسىيېۋىچ!

23

پېترو مالغا ئوت تاشلاپ بېرىپ، قولقېپىغا يېپىشقان ئوت ـ چۆپ فىلتىرىقلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۆيگە ئەمدىلا كىرىۋىدى، شۇ ئەسنادا دەھلىزدىكى ئىشىكنىڭ زەنجىرى جىرىڭلىدى.

قارا يۈك رومالغا پۈركەنگەن لۈكىنچىنا بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ، ئۇششاق دەسسەپ، تېجىلىق سوراشماستىنلا، ئاشخانىنىڭ تاختاي سۇپىسى ئالدىدا تۇرغان ناتالىيەنىڭ قېشىغا بېرىپ، تىزلىنىپ قالدى.

— جېنىم ئانا! مېھرىۋانىم! نېمە ئىش بولدى ساڭا؟... — ناتالىيە غەيرى بىر ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىۋەتتى ـ دە،

ئانىسىنىڭ ئېغىرلىشىپ كەتكەن گەۋدىسىنى كۆتىرىشكە تىرىشتى.

لۇكىنچىنا جاۋاپ بېرىش ئورنىغا بېشىنى يەرگە ئۇرۇپ، يىرتىلغان بوغۇق ئاۋاز بىلەن ئۆلگەن كىشىسىگە ھۆكۈرەپ يىغلاشقا باشلىدى:

— قەدىردانىم، جان ـ جىگىرىم! سەن بىزنى... كىمگە تاشلاپ كەتتىڭ!...

ئايالالار بىللە قوشۇلۇپ شۇنداق ھۆكۈرەشتىكى، بالىلار چىقىراپ، ئۆي ئىچىنى شۇنداق بېشىغا كىيدىكى، پېترو مەشىنىڭ ئۈستىدىن تاماكا خالتىسىنى ئالدى ـ دە، دەھلىزگە فاراپ ئۇچقاندەك چاپتى. ئۇ ئىشىنىڭ نىمىلىگىنى دەرھاللا بىلىۋالدى. پېشايۋاندا تۇرۇپ، تاماكا چەكتى. ئۆينىڭ ئىچىدىكى يىغا ـ زارە جىمىقىش بىلەنلا پېترو دۇمبىسىنى سوغاق تىترەك باسقان پېتى ئاشخانىغا كىردى. لۇكىنچىنا سۇدىن سىقىۋالغاندەك ھۆل بولۇپ كەتكەن روملىنى يۇزىدىن ئاجراتماستىن، قوشاق قوشۇپ يىغلاشقا باشلىدى:

— بىزنىڭ مىرون گىرىگورىچنى ئېتىپ تاشلاپتۇ! شۇڭقارىم ھايا تىدىن ئايرىلدى، ئەمدى يوق!... بىز يېتىم قالدۇق!... ھازىر توخۇلارمۇ بىزنىڭ ھالىمىزغا ۋاي دەيدۇ! — شۇنداق كېيىن بۆرىدەك ھۇلاشقا كۆچتى، — ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلدى!... ئەمدى يورۇق ئالەمنى كۆرمەيدۇ!...

دارىيە ھۇشىدىن كەتكەن ناتالىيەگە سۇ پۈركۈيتتى، ئىلىشىنشا پەرتۇغى بىلەن مەڭزىدىكى ياشنى قۇرۇتاتتى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ بىتاپ بولۇپ، يېتىپ قالغان مېھمانخانا ئۆيىدىن يۆتەل بىلەن ئىڭرىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى.

— ئەيسا مەسىھ ھەققى، قۇدا! ياراتقۇچى پەرۋەردىگار ھەققى، قەدىردانىم، سەن ۋېشكىغا بارغىن، ئۇنىڭ جەسىدىنى بولسىمۇ بىزگە ئېپكېلىپ بەرگىن! — لۇكىنىچنا، پېترونىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، خۇددىنى بىلمەستىن، كۆكرىگىگە قىسىلىپ تۇرۇۋالدى، — ئۇنى ئېلىپ كەلگىن، ئاھ، شەپقەتلىك مەلىكە! ئاھ، مەن ئۇنى دەپنە قىلماي، ئۇ يەردە چىرىتىۋېتىشىنى خالىمايمەن! — نىمە دىدىگىز، نىمە دىگىنىگىز بۇ، قۇدام! — دىدى پېترو ۋابا تەككەن ئادەمدىن قاچقاندەك ئارقىسىغا چېكىنىپ، — ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدىغان ئىشمۇ بۇ؟ ماڭا ئۆزەمنىڭ ھاياتى قىممەتلىك! مەن ئۇنى نەدىن ئىزلەپ تاپىمەن؟

— ئۇنداق دىمە، پېتيوشكا! بېرىپ باق! ئەيسا مەسىھ ھەققى! ئەيسا مەسىھ ھەققى! ...

پېترو بۇرۇتىنى چىشلەپ تۇرۇپ، ئاخىرى ماقۇل بولدى. ئۇ ۋېشىنىسكايادىكى بىر تونۇش كازاكنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، شۇنىڭ يارىدىمى بىلەن مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ جەسىدىنى تېپىۋېلىشقا ھەركەت قىلماقچى بولدى. ئۇ كېچىدە يولغا چىقتى. يېزىدا چىراق يېقىلغان بولۇپ، ھەر بىر ئۆيدە: «كازاكلارنى ئېتىپ تاشلاپتۇ!» — دىگەن يېڭىلىق توغرىلىق گۇدۇك ـ گۇدۇك پاراك بولۇۋاتاتتى.

پېترو يېڭى چېركاۋنىڭ قېشىدىكى بۇرۇن ئاتىسى بىلەن بىللە خىزمەت قىلغان بىر كىشىنىڭ ئۆيىگە چۈشۈپ، بۇ ئادەمدىن قۇدىسىنىڭ جەسىدىنى قېزىپ چىقىرىشقا ياردەم قىلىشنى ئۆتۈندى. بۇ ئادەم جان دەپ رازى بولدى.

— ماقۇل، بارايلى. كۆمۈلگەن يەرنى بىلمەن. ئانچە چوڭقۇر كۆمۈشمەيدۇ، بىراق قانداق تاپساق بولاركىن؟ ئۇ يەردە

يالغۇز ئۇ بىر ئادەم ئەمەسقۇ. كادىت ھاكىمىيىتى ۋاقتىدا بىزنىڭ ئادەملەرنى ئۆلتۈرگەن 12 جالالاتنى تۇنۇگۈن ئاتتى. ئەمما شەرتسىز مۇنداق بولسۇن: كىيىن بىر شەشە ساموگون بىلەن مېھمان قىلسەن، ماقۇلمۇ؟

يېرىم كېچە بولغاندا بۇلار قوللىرىغا گۈرجەك ۋە زەمبىل ئېلىپ، كەنتنىڭ چېتىدىكى بىلەن قەۋرىستانلىققا ئۆتۈپ، ھۆكۈم ئىجرا قىلىنغان يەرنىڭ قېشىدىكى قارىغايزارلىققا قاراپ مېڭىشتى. قار ئۈچقۇنلىرى لەپىلدەپ چۈشۈۋاتاتتى. قىرو باسقان قىزىل يۇلغۇن ئاياق ئاستىدا غاچىلدايتتى. پېترو تىرىك قىلغان ھەر بىر تاۋۇشقا قۇلىغىنى تىكىپ، ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىگە، لۇكىنىچناغا، ھەتتا مەرھۇم قۇدىسىغا ئىچىدە لەنەت ئوقۇپ ماڭاتتى. دەسلەپكى بىر توپ ياش قارىغايلارنىڭ يېنىدىكى ئىگىز قۇم ئۆركىشىنىڭ نېرىسىغا ئۆتكەندە كازاك توختىدى.

— مەشەدە بىر يەردە، يېقىن قالدى...

يەنە 100 قەدەمچە مېڭىشتى. كەنتنىڭ بىرتوپ ئىتى ھاۋشۇپ قاۋاپ، بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى. پېترو زەمبىلنى تاشلاپ، خىرىلداپ پىچىرلىدى:

— ئارقىغا قايتايلى! گۆرىگە ئوت كەتسۇن!... ئۇنىڭغا نەدە يەتسا ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ ھەي، نېمە بالاغا قالدىم مەن... ھازازۇل خوتۇن مېنى بۇ ئىشقا كۆندۈرگىنىنى قارىمامدىغان!

— نىمانچە قورقسەن؟ يۈر! — دەپ كۈلدى كازاك.

ئاخىر يېتىپ بېرىشتى. شاخلىرى پاخپىيىپ قالغان قېرى قىزىل تالنىڭ تۈۋىدە قار زىچچىدە دەسسىلىپ، قۇم بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن ئىدى. ھەر تەرەپكە تارىغان ئادەم ئىزلىرى بىلەن

ئستىنىڭ ئايىغىدا چىكىلگەن كەشتە گۈللەر چىمرلاپ تۇراتتى...

... پېترو مىرون گىرىگورىيېۋىچنىسېرىق ساقىلىدىن تونۇ-ۋالدى. ئۇ قۇدىسىنى بەلۈنىدىن تارتىپ چىقىرىپ، گەۋدىسىنى زەمبىلگە سالدى. كازاك يۆتىلىپ قويۇپ، ئورىغا توپا ناشلاپ تولدۇردى؛ ئاندىن زەمبىلنىڭ سېپىنى ئۇشلاپ تۇرۇپ، نارازى هالدا غودۇڭشىدى:

— قارىغايلارنىڭ قېشىغىچە چاناا بىلەن كېلىدىغان ئىش ئىكەندۇق. ئۆزىمىزمۇ ئەخمەق! مۇنۇ قاۋاندەك ئادەمنىڭ ئېغىر-لىغى بەش پۇت كېلەر. يەنە كېلىپ قارغا تىقىلىپ يۇرۇپ مېڭىش-قا توغرا كېلىدۇ.

پېترو مەرھۇمنىڭ ئۆز يولىنى مېڭىپ بولغان ئايالىدىن ئىكىكى تەرەپكە ئايرىپ، زەمبىلنىڭ سېپىنى تۇتتى.

تاڭ ئاتارغا يېقىن. ئۇ كازاكنىڭ ئۆيىدە هاراق ئىچىشكە كىرىشتى. چىدىر پەردىگە ئورالغان مىرون گىرىگورىيېۋىچ چاينىڭ ئۇستىدە كۆتۈپ تۇراتتى. پېترو مەسلىكتىن ئىشنى ئاشۇ چاينىغا باغلاپ قويغان ئىدى، ئات چارتىلداپ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، نوختىسىنىڭ چۈلۈۋرىنى جېنىنىڭ بىرىچە تارتىپ. بېشىنى تاتقۇشلاپ، هامان شۇ يەردە تۇراتتى. جەسەتنىڭ هىدىنى سېزىپ، ئالدىدىكى ئوت - چۆپكە تۇمشۇغىنى تەككۈزمىدى.

كۈن چىقىش ئاقىراي دېگەندە پېترو يېزىغا يېتىۋالغان ئىدى. ئۇ ئوتلاق بىلەن يۇرۇپ، ئېتىنى تىنىمسىز قامچىلاپ كېلەتتى. ئارقىدا مىرون گىرىگورىيېۋىچنىڭ بېشى تاختا تۆمۈرگە تېگىپ دوكۈلدايتتى. پېترو ئىككى ھېتىم توختاپ، ئۇنىڭ

بېشىنىڭ ئاستىغا بىر تۇتام پىچان ئوتنى تىقىشتۇردى. قۇدىسى نى ئۇدۇل ئۆيىگىلا ئېلىپ كەلدى. ئۆلگەن خوجايىنغا دەرۋازىنى ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان قىزى گىرىپاشكا ئاچتى ـ دە، چاندىن داجىپ، بىر چەتتىكى قار دۆۋىسىگە قىچىپ بېرىۋالدى. پېتىرو قۇدىسىنى ئۆن فاچىلانغان تاغاردەك يەلكىسىگە يۈدۈپ، كەڭ ئازادە ئاشخانىغا ئېلىپ كىردى ـ دە، ئالدىنلا كاناپ يوپۇق سېلىنغان شىرەنىڭ ئۈستىگە ئاۋايلاپ چۈشۈردى. تولا يىغلاپ ئاۋازى پۈنۈپ قالغان، يالاڭباش لۇكىنچنا ئېرىنىڭ ئاپىپاق پاكىز ئەجەل پايپىغى كىيىگەن پۇتلىرىغا بېشىنى ئۇراتتى.

ـــ سەن ئوجىمىزنى ئۆز ئايىغى بىلەن كىرىپ كېلەر، دەپ ئويلىغان ئىدىم، ئەمما سېنى كۆتىرىپ ئېلىپ كىرىشتى مانا،ـــ مومايىنىڭ پىچىرلاش بىلەن غەلىتە كۈلكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئۆكسۈشلىرى ئارانلا ئاڭلىناتتى.

پېترو گىرىشاكا بوۋىنى قولتۇغىدىن يۆلەپ، كىچىككىنە هوجرىدىن ئېلىپ چىقتى. بوۋاي گويا پۈتۈنىڭ ئاستىدىكى يەر تەۋرىنىۋاتقاندەك لاغايلاپ ماڭاتتى. ئەمما شىرەنىڭ قېشىغا ئەزىمەتلەرچە گۈسۈلدەپ مېڭىپ كېلىپ، باش تەرەپتە توختىدى.

ـــ خوش، سالام، مىرون! مۇشۇنداق كۆرۈنۈشكە توغرا كەلدى. ئوغلۇم...، ـــ بوۋاي چوقۇنۇۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ سېرىق لاي يۈقى مۇزدەك پېشانىسىدىن سۈيدى، ـــ مىرونۇشكا، تېز ئاردىدا مەنمۇ...، ـــ ئۇنىڭ ئاۋازى ئىگىزىغان مۇڭ بىلەن چىڭقىراپ چىقاتتى. گىرىشاكا بوۋا خاتا سۆزلەپ قويماي دىگەن كىشىدەك، ياش ئادەمگە خاس چاققانلىق بىلەن قولىنى

ئاغزىغا ئاپىرىپ، شىرەگە ئۆزىنى تاشلىدى.

پېترونىڭ كىكىرتىگى، بۆرە بوغۇۋالغاندەك ھىقىلداپ قالدى. ئۇ ئاستا ھويلىغا چىقىپ، پەلەمپەينىڭ قېشىغا باغلاپ قويغان ئېتىنىڭ قېشىغا ماڭدى.

24

دون دەرياسى قاينام تىنچىپ قالغان ئوپقۇنلاردىن تېيىزلىككە قاراپ چاپىدۇ. ئۇ يەردە ئېقىن جىمجىمدار ئافىدۇ. دون بىر تېكىس تىنچ تاشقىن بىلەن لەپكىلەپ ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ. دەريانىڭ قۇم قېتىپ قالغان تۆۋىدە قارا قوساق بېلىقلار توپ-توپ بولۇپ ئويناپ يۈرىدۇ؛ كېچىدە ستېرلەت بېلىغى تېيىزلىككە ئوزۇق ئىزلەش ئۈچۈن چىقىدۇ، يېشىل قىرغاق بويىدىكى لاتقا ـ لەش ئاشىيانىلاردا سازاق پىلتىكلايدۇ؛ بېلىس* بىلەن قىزىل بېلىق چوڭ ئاق بېلىقنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىشىپ يۈرىدۇ، ئۇششاق قۇلۇللەر ئارىسىدا لاقما بېلىق پىقىرايدۇ؛ بەزىدە ئۇ يېشىل سۇنى پۇقىرىتىپ، ئۇستىگە شۇڭغۇپ چىقىدۇ ـ دە، ئالتۇنسىمان ۋالىلدىغان قۇيرۇغىنى پۇلاڭلىتىپ، ئاينىڭ شولىسىدا ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ، ئاندىن يەنە پەسكە قايتىپ، بۇرۇتلۇق يوغان بېشى بىلەن قۇلۇللەرنىڭ كانىغا ئۇسۇپ كىرىپ، تاڭ ئاتارغا يېقىن قەيەردىدۇ سۇنىڭ ئاستىدىكى قارا پور كۆتەكنىڭ ئىچىدە ئۇخلىۋېلىشنى ئويلايدۇ.

* بېلىس ــ بېلىقلارنىڭ بىر تۈرى.

ئەمما ئېقىن تارايغان يەردە ئەركسىزلىككە چۈشۈپ قالغان دون ئۆز ئېقىنىنىڭ ئاستىنى كولاپ، چوڭقۇر چاك پەيدا قىلىدۇ، ئاندىن بوغۇق ھۆكىرەش بىلەنلا، كۆپۈككە پۈركەنگەن ئاق يايلاق دولقۇننى شددەت بىلەن قوغلايدۇ. بەلدەم ـ بەلدەم بۇرتۈپ چىققان تاش يارنىڭ نېرىسىدىكى چوڭقۇرلۇقتا ئېقىم گىرداپ ھاسىل قىلىدۇ. ئۇ يەردە سۇ كىشىنى سېھىرلەيدىغان دەرىجىدە دەھشەت بىلەن ئايلىنىدۇ: ئۇنى كۆرگەنسېرى كۆرگۈڭ كېلىدۇ.

ئەمما ھايات تېچ كۈنلەرنىڭ تېيىزلىغىدىن چوڭقۇرلۇققا غۇلغان ئىدى. يۇقۇرقى دون ئوكرۇگى قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمدى. ئىككى ئېقىم توقۇنۇشۇپ، ئوتتۇرىغا چىقتى. كازاكلارنىڭ ئاربىسى بۇزۇلۇشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن گىرداپ ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ، ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى، ياشلار ۋە كەمبەغەلرەك كازاكلار ئىككىلىنىپ، ئۇنچىقماي، ھىلىھەم بولسا سوۋېت ھاكىمىيىتىدىن سۈلھىنى كۈتەتتى. قېرىلار بولسا ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، قىزىللار كازاكلارنى ياپىسىغا يوقاتماقچى دىگەننى ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئېيتىشاتتى.

4 ـ مارت كۈنى ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ تاتارىسكىدا يەغىن چاقىردى. يەغىنغا بەك كۆپ ئادەم يىغىلدى. ئېھتىمال، بۇنىڭغا شتوكمانىنىڭ ئىنقىلاۋىي كومىتېتقا ئاقلار بىلەن قېچىپ كەتكەن سودىگەرلەرنىڭ قېچىپ قالغان مال ـ مۈلكىنى ئومۇمى يەغىندا كەمبەغەل دېخانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرەيلى، دىگەن تەكلىۋى سەۋەپ بولغانىدۇ. يەغىن ئېچىلىشتىن بۇرۇن ئوكرۇگدىن كەلگەن بىر خادىم بىلەن قاتتىق تالاش ـ تارتىش يۈز بەردى. بۇ ئادەم ۋېشېنسكايادىن تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىل سۈپىتىدە مۇسادىرە قىلىنغان كىيىملەرنى ئالغىلى كەلگەن ئىكەن. شتوكمان ئۇنىڭغا ھازىر ئىنقىلاب

لاۋي كومىتېت كېيىمنى تاپشۇرۇپ بېرەلمەيدۇ، چۈنكى تېخى تۈـ
ئۈگۈنلا قىزىل ئارمىيىدىكى يارىدارلار بىلەن ئاغرىقلارنى توشۇـ
غان ھارۋىكەشلەرگە 30 دىن ئوشۇق پاختىلىق كېيىم بېرىلدى، دەپ
چۈشەندۈرگەن ئىدى. ۋەكىل بولۇپ كەلگەن ياش يىگىت شتوك
مانغا ھۆكۈمەپ، چېچىلدى:

— مۇسادىرە قىلىنغان كېيىمنى تارقىتىپ بېرىشكە كىم سالا
رۇخسەت قىلدى؟

— بىز ھېچكىمدىن رۇخسەت سورىمىدۇق.

— خوش، ئۇنداق بولسا خەلقنىڭ مال ـ مۈلكىنى تالان ـ
تاراج قىلىشقا سالا كىم ھوقۇق بەردى؟

— سەن ۋاقىرىما يولداش ۋە بىمەنا گەپلەرنى قىلما،
ھېچكىم ھېچنىمىنى تالان ـ تاراج قىلغىنى يوق. بىز جۈۋىلارنى
ھارۋىكەشلەرگە تىلخەت بويىچە بەردۇق، ئۇلار قىزىل ئەسكەرلەرنى
كېپىنكى بىكەتكە يەتكۈزۈپ قويغاندىن كېيىن، بېرىلگەن كېيىمنى
بىزگە قايتۇرۇپ ئېپكېلىپ بېرىدۇ. قىزىل ئەسكەرلەر يېرىم يالىڭاچ
ئىكەن، شۇڭا ئۇلارنى يالاڭ شىنېل بىلەن يولغا سېلىش — قا ـ
راپ تۇرۇپ، ئۆلۈمگە ئۇۋەتىش بىلەن تەڭ بولار ئىدى. بەرمەي
نېمە ئىلاجىم بار؟ يەنە كېلىپ، كېيىملەر ئامبارىدا بىكارلا تۇراتتى.

شتوكمان ئاچچىغىنى بېسىپ، ۋەزمىن سۆزلىدى، شۇ سەۋەپ ـ
تىن بۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزى تېچ، مۇرەسسە بىلەن تۈگىگەنمۇ بو ـ
لاتتى، ئەمما يىگىتچاق تىلى ئاۋاز بىلەن چورتلا مۇنداق
دېدى:

— سەن ئۆزەڭ كىم؟ ئىنقىلاۋىي كومىتېتنىڭ رەئىسىمۇ؟
مەن سېنى قاماقتا ئالىمەن! ئىشنى ئورۇنباسارىگىغا
ئۆتكۈزۈپ بەر! سېنى ھازىرلا ۋېشېنسكايا غا ئەۋەتىمەن، سەن

بەلكىم بۇ يەردە مۇلۇكنىڭ يېرىمىنى ئوغرىلاپ بولغانسەن، ئەمما مەن...

— سەن كومموئنستمۇ؟ — دىدى ئۆلۈكتەك ئاقىرىپ كەتكەن شتوكمان كۆز قىرى بىلەن قاراپ.

— بۇنىڭ بىلەن سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن! ساقچى! مۇنۇنى قولغا ئېلىپ، دەرھاللا ۋېشېنىسكايا غا ئېلىپ بار! ئوكروگ ساقچى ئىدارىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىپ، تىلخەت ئېلىۋال.

يىگىتچاق شتوكمانغا باشتىن ـ ئاياق قاراپ چىقتى.

— بىز سەن بىلەن شۇ يەردە سۆزلىشىمىز. قاراپ تۇرتېخى، نىمىلەرنى كۆرسىتىمەن ساڭا، زوراۋان!

— يولداش! نىمە بولدۇڭ، كاللاڭ ئايلىنىپ قالدىمۇ؟ بىلەمسەن...

— گەپ تامام! ئاۋازىڭنى ئۆچۈر!

بۇ ماجراغا بىرەر ئېغىز سۆز قىستۇرۇشقا ئۆلگۈرمىگەن ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ شتوكماننىڭ تامغا ئېسىقلىق ماۋزۇرغا ئاستا قورقۇنچلۇق ھەركەت بىلەن قول ئۇزارتقانلىغىنى كۆردى. يىگىت چاقنىڭ كۆزلىرىدە بىر ۋەھىمە چاقناپ كەتتى. ئۇ ئاجايىپ بىر نېزلىك بىلەن ئىشىكنى ئارقىسى بىلەن ئاچتى ـ دە، پەلەمپەيگە ئاران ئۆزىنى ئېلىپ. ھەممە باسقۇچلىرىنى دۈمبىسى بىلەن سانap، پەسكە چۈشكەندىن كېيىن شارتلا چاڭغا چۈشۈۋالدى ۋە مەيداندىن چېپىپ ئۆتكەنگە قەدەر، ھارۋىكەشنىڭ دۈمبىسىدىن تېز چاپتۇر، دەپ ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتتى. ئارقىمىدىن قوغلاپ كېلەرمىكىن دەپ دەمبەدەم كەينىگە قارايتتى.

ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ قاقاقلىغان كۈلكە دەرىزىلىرىنى جا-

راڭلىتىۋەتتى. كۈلگۈنچەك داۋىدكا شىرە ئۈستىدە تېلىقىپ، دومىلاپ كەتتى. ئەمما شتوكمانىنىڭ قاپىغى ئۈزاققىچە ئەسەبىلەرچە لىكىلداپ تارتىشىپ، كۆزلىرى ئالغايلىشىپ قالدى.

— ياق، تازائىپلاس نەرسە ئىكەن بۇ! ھەي رەزىل مەخلۇق!— دەپ تەكرارلىدى ئۇ تىترىگەن بارماقلىرى بىلەن تاماكا ئوراپ.

شتوكمان يىغىنغا كوشۇووي ۋە ئۇئان ئالېكسىيېۋىچ بىلەن بىللە باردى. مەيدان خەلق بىلەن لىق تولغان ئىكەن. ئۇئان ئالېكسىيېۋىچنىڭ يۈرىگى ھەتتا يامان ئەھۋالدا جىغىدە قىلىپ كەتتى: «ئۇلار نېمىشقىدۇ ئالدىن كېلىشۈالىغاندەك جىق توپلىنىپتۇ... پۈتۈن يېزىدىكىلەر مەيداندىمۇ نېمە»، ئەمما ئۇ شەپكىسىنى فولىغا ئېلىپ، دائىرە ئىچىگە كىرگەن چاغدا ھەممە ئەندىشىسى تارقاپ كەتتى. كازاكلار ئىككى تەرەپكە چېكىنىپ، مەمنۇنلۇق بىلەن يول ئېچىپ بەردى. بۇلارنىڭ چېھرىلىرىدە مۇلايىملىق ئەكس ئېتەتتى، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرىدە شادىمانە لىق بىلىنىپ تۇراتتى. شتوكمان كازاكلارغا بىر قۇر قاراپ چىقتى. ئۇ ۋەزىيەتنى ئوڭشاش ئۈچۈن كۆپچىلىكىنى پاراڭغا تارتماقچى بولدى. ئۇ، ئۇئان ئالېكسىيېۋىچنىڭ ئولگىسى بويىچە بېشىدىن قىزىل قۇلاقچىسىنى ئېلىپ، يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى:

— كازاك يولداشلار! سىزلەردە سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇلغانلىغىغا بىر يېرىم ئاي بولدى. ئەمما شۇ كەمگىچە بىز ئىنقىلاۋىي كومىتېت سىزلەر تەرەپتىن بىزگە نىسبەتەن قانداقتۇ ئىشەنمەسلىك، ھەتتا قانداقتۇ دۈشمەنلىك كۆزقاراش بارلىغىنى بايقاپ تۇرۇۋاتىمىز. سىزلەر مەجلىسلەرگە قاتناشمايسىزلەر، سىزلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھەر خىل مىش ـ مىش گەپلەر كېزىپ يۈرمەكتە، كازاكلارنى ياپپىسىغا ئېتىپ تاشلارمىش، سوۋېت ھاكىمىيىتى گويا

سىزلەرگە ھەۋرى - زۇلۇم سالارمىش دىگەنگە ئوخشاش قاملاش-
مىغان ئۆسەك سۆزلەر تارىلىپ يۈرمەكتە. بىز كۆڭلى - كۆكسىمىز-
دىكى گەپلەرنى ئوچۇق ئېيتىدىغان ۋاقىت كەلدى، بىر - بىرىمىز-
گە زىچ يېقىنلىشىشنىڭ ۋاقتى كەلدى! سىزلەر ئۆزەڭلارنىڭ
ئىنقىلاۋىي كومىتېتىڭلارنى ئۆزەڭلار سايلىدىڭلار، كوتلەروف
بىلەن كوشۇوي — ئۆز يېزاڭلارنىڭ كازاكلىرى، شۇڭا ئاراڭلاردا
كېلىشەلمەسلىكنىڭ سولۇشى مومكىن ئەمەس ھەممىدىن بۇرۇن
مەن شۇنى كەسكىن ئۇقتۇرۇپ ئۆتىمەكچى. سىرتىڭ دۇشمەن-
لىرىمىزنىڭ كازاكلارنى قويماي ئىتتىپ ناشلاش‌توغرىسىدا تارقات-
قان مىش - مىشلىرى بۆھتاندىن باشقا نەرسە ئەمەس. بۇ تۆھ-
مەتنى تارقاتقۇچىلارنىڭ مەقسىدى ناھايىتى ئوچۇق: كازاكلارنى
سوۋېت ھاكىمىيىتى بىلەن جاڭجاللاشتۇرۇپ، سىزلەرنى يەنە ئاق
لارغا ئىتتىرىش.

— ئاتىدىغان ئىش يوق دىدىڭمۇ؟ ھىلىقى يەتتە كىشىنى
نەگە ئەۋەتتىڭلار؟— دەپ ۋاقىرىدى بىرسى ئارقىدىكى قاتارىدىن.

— يولداشلار، مەن ئاتىدىغان ئىش يوق، دەپ ئېيتىۋات-
مايمەن، بىز سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ دۇشمەنلىرىنى، بىزگە پو-
مىششكلار ھاكىمىيىتىنى زورلاپ تېڭىش كويىدا بولغانلارنىڭ
ھەممىسىنى ئاتتۇق ۋە بۇندىن كېيىنمۇ ئاتىمىز. بىزنىڭ چار
پادىشاسىنى ئاغدۇرغانلىغىمىز، گېرمانىيە بىلەن بولغان ئۇرۇشقا
خاتىمە بەرگەنلىگىمىز، خەلقنى ئازاتلىققا چىقارغانلىغىمىز ھەر-
گىز پومىششكلار ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش ئۈچۈن ئەمەس. گېرما-
نىيە بىلەن بولغان ئۇرۇش سىزلەرگە نېمە بەردى؟ مىڭلىغان
ئۆلگەن كازاكلار، يېتىم - يېسىرلار، ۋەيرانچىلىق...

— توغرا!

— بۇنى سەن توغرا ئېيتىۋاتىسەن!

— ... بىز ئۇرۇش قىلماسلىق تەرەپدارىمىز، — دىدى شتوكمان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بىز خەلقلەرنىڭ بۇرادەرلىگى تەرەپدارىمىز! چار ھاكىمىيىتى دەۋرىدە سىزلەرنىڭ قولۇڭلار بىلەن ئۇرۇش ئېلىپ بېرىپ، يەرلەرنى پومىششىكلار بىلەن كاپىتالىستلارغا ئېلىپ بېرەتتى ـ دە، يەنىلا شۇ پومىششىكلار بىلەن فابرىكا خوجايىنلىرى بېيىدىغان ئىدى. مانا سىزلەرنىڭ بىقىنىڭلاردىلا لىستىنتسىكى دېگەن پومىششىك بار ئىدى. ئۇنىڭ بوۋىسى 1812 ـ يىلىدىكى ئۇرۇشقا قاتناشقانلىغى ئۈچۈن 4000 پاتمان يەرگە ئىگە بولغان. سىزلەرنىڭ بوۋاڭلار نېمە ئالدى؟ ئۇلار نېمىس نۇپرىغىدا باشلىرىدىن ئايرىلدى. ئۇلار قېنى بىلەن نېمىس يېرىنى سۇغاردى!

مەيداننىڭ ئىچى گۈرۈڭلىغان ئاۋازغا تولدى. ۋاراڭچۇرۇڭ بېسىقىپ، ئارقىدىنلا گۈمبۈرلەپ يەنە ئاۋاز كۆتىرىلدى:

— توغر ـ ا ـ ا ـ ا!

شتوكمان سىدامىلىشۋاتقان ماڭلىيىدىكى تەرنى قولاقچىسى بىلەن ئېرتتى ـ دە، ئاۋازنىى تېخىمۇ يۇقۇرى كۆتىرىپ، ۋاقىراپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئىشچى ـ دېخانلار ھاكىمىيىتىگە قارشى قورالىنىڭ قول كۆتەرگۈچىلەرنىڭ ھەممىسىنى قىرىپ تاشلايمىز، ئىنقىلاۋىي كومىتېت ھەربىي سوتىنىڭ ھۆكمى بويىچە ئېتىلغان ھىلىقى سىزلەرنىڭ يېزىلىق كازاكلار بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز ئىدى. بۇنى ھەممىڭلار بىلىسىلەر، ئەمما بىز سىزلەر بىلەن، ئەمگەكچىلەر بىلەن، بىزگە ھېسداشلىق قىلغۇچىلار بىلەن بىللە بولىمىز، قوش سۆڭەكۈاتقان ئۆكۈزدەك، مۇرىنى ـ مۇرىگە تىرەپ بىللە ماڭىمىز، يېڭى ھا-

يات ئۇچۇن يەرنى بىللە ھەيدەيمىز ۋە ئۇنىڭدىكى كونا ياۋا گىيالارنى، بىزنىڭ دۇشمەنلىرىمىزنى ئېتىزلاردىن يوقىتىش ئۇچۇن بىرلىكتە تىرىشلايمىز! ئۇلار قايتىدىن يىلتىز تارتالمايدىغان بولسۇن! ياۋايى ئوتلار يېڭى ھاياتنىڭ ئۆسۈشىگە توسالغۇ بولمىسۇن!

شتوكمان مۇلايىم ۋاراڭ - چۇرۇڭلارغا، جانلىنىپ كەتكەن چېھرىلەرگە قاراپ، ئۆز سۆزى بىلەن كازاكلارنىڭ يۇرىگىنى قوزغىتىپ تاشلىغانلىغىنى چۈشەندى. ئۇ خاتالاشمىغان ئىدى: كىشىلەر يۇرىگىدىكى گەپنى ئېيتىشقا باشلىدى:

— ئوسىپ داۋىدوۋىچ! بىز سېنى ياخشى بىلىمىز، سەن بىر چاغدا بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرغان، سەن بىزنىڭ ئۆز كىشىمىز- دەك بولۇپ قالغان ئىدىڭ، سەن بىزنى قورقۇتماي، توغرىسىنلا ئېيتقىنا، سىلەرنىڭ بۇ ھاكىمىيەتكىلار بىزگە نېمە قىل دەيدۇ؟ بىز ئەلۋەتتە، بۇ ھاكىمىيەتنى ياقلايمىز، ئۇغۇللىرىمىز فۇرونتنى تاشلاپ كەلدى، ئەمما بىز ساۋاتسىز ئادەملەر، بۇ ھاكىمىيەتنى ھېچ چۈشىنەلمەي قالدۇق...

قېرى گىرەزنوف ئۇزاق ۋە چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى سۆزلىدى، ئۇ، ئورۇنسىز سۆز ئېيتىلىپ قالارمۇ دەپ قورققانىدەك، ئەپچىل سۆز ئىزلەپ خېلى ئاۋارە بولدى. بىر قولى چولاق ئالیوشكا شامىل چىداپ تۇرالمىدى:

— مەن سۆزلىسەم بولامدۇ؟

— سۆزلە! — دەپ رۇخسەت قىلدى گەپ - سۆزلەردىن تەسىرلەنگەن ئىۋان ئالىكسىيېۋىچ.

— يولداش شتوكمان، سەن ماڭا ئالدىن ئېيتقىنا، نېمە دىمەكچى بولسام، شۇنى ئېيتىۋەرسەم بولامدۇ؟

— ئېيت!

— مېنى فاماققا ئالىمامسىلەر؟

شتوكمان كۈلۈپ، ئۇندىمەستىن قولىنى شىلتىدى.

— ئەمما بىر ئىلتىماسىم بار — ماڭا كايىماڭلار! مەن ئەقلى — پاراسىتى ساددىراق ئادەمدىمەن، شۇڭا بىلگىنىمچە سۆزلەۋېرىمەن.

ئارقا تەرەپتىن ئاكىسى مارتىن ئالىيوشكىنىڭ چەكمىنىنىڭ بوش يېڭىدىن تارتىپ، ئەنسىرەپ پىچىرلىدى:

— قوي، تەنتەك! قوي، سۆزلىمە. جاۋاپكار لىققا تارتىلىسەن، ئۇلارنىڭ دەپتىرىگە چۈشۈپ قالىسەن. ئالىيوشكا!

ئەمما ئالىيوشكا ئۇنىڭغا قول شىلتىدى، تارتۇق مەڭزى دىرىلدىدى، كۆزلىرى پىرىلداپ كەتتى. ئۇ مەيداندىكىلەرگە قاراپ، بەردەم تۇرۇپ سۆز ئاچتى:

— جانابى كازاكلار! مەن سۆزلەپ باقاي. توغرا سۆزلەمدىمەن ياكى يالغان، ئادىشپ قالامدىمەن، ئۆزەڭلار ھۆكۈم قىلىڭلار، — ئۇ ھەربىسىگە پاشنىسى بىلەن ئايلىنىپ، شتوكمانغا ئۆرۈلدى — دە، يېرىم يۈمۇق كۆزلىرىنى ھەييارلارچە چەكچەيتىپ فويدى، — مەن مۇنداق چۈشىنىمەن: راست گەپ قىلماقچى بولساق، ئىلھۇەتتە راست گەپ قىلايلى. چاپماقچى بولساق، دەل مۇرىدىن چاپايلى. مەن ھازىر بىز پۇتۇن كازاكلارنىڭ نىمىنى ئويلايدىغىنىمىزنى ۋە نىمە ئۈچۈن كومموئنىستلارغا بىزنىڭ ئاچچىغىمىز بارلىغىنى ئېيتماقچىمەن ... مانا سەن، يولداش، ئۆزەڭلارغا دۈشمەن بولمىغان دېخان كازاكلارغا قارشى تۇرمايدىغانلىغىڭلارنى ئېيتىپ ئۆتتۈڭ. سىلەر بايلارغا قارشى ئىكەنسىلەر، كەمبەغەللەرنى ياقلايدىغاندەك كۆرۈنسىلەر. خوش، ئېيتە-

قىنا، بىزنىڭ يېزىلىقلارنى ئاتقانلىرىڭلار توغرا بولدىمۇ؟ مەن كورشۇنوق ئۇچۇن بىر نەرسە دىمەيمەن، — ئۇ ئاتامانلىق قىلىدى، ئۆمۇر بويى باشقىلارنىڭ يەلكىسىدىن چۈشمىدى، ئەمما مۇنۇ ئاۋدېيىسچنى نىمە ئۈچۇن ئاتتىڭلار؟ كاشۇلىن ماتۇبېينى نىمە ئۈچۈن؟ بوگاتىرېۋنى نىمە ئۈچۈن؟ مەيداننىكوفنىچۇ؟ خوش كوروليۇنى نىمە ئۈچۈن؟ ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش نادان، ساددا، يامان ئىشقا ئارىلاشمىغان ئادەملەر ئىدى. ئۇلار كىتاپ تۇتۇشنى ئەمەس، ساپان تۇتۇشنى ئۇگەنگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى خەتمۇ تونۇمايتتى. ئېلىپ ـ بە — ئۇلارنىڭ ئالىملىغى مانا شۇلا ئىدى. خوش، مانا شۇ ئادەملەر چۈشەنچىسىزلىكتىن يامان سۆزلەرنى ئېيتىپ تاشلىسا، ئۇلارنى شۇ ئىشى ئۈچۇن ئوققا تۇتۇش كېرەكمۇ؟ — ئالىيوشا دېمىنى راسلىۋېلىپ، ئالدىغا ئۇمتۇلدى. چەكمىنىڭ بوش يېڭى كۆكرىگىگە ئۇرۇلۇپ تۇراتتى، ئاغزى بىر ياقا قىيسايدى. — بىراۋنىڭ يالغان ـ ياۋداق سۆزلىرى بىلەن ئۇلارنى تۇتۇپ كېتىپ، ئۆلۈم جازاسى بەردىڭلار. ئەمما سودىگەرلەرگە تەگمەيسىلەر! سودىگەرلەر ئۆزىنىڭ هاياتىنى سىزلەردىن پۇلغا سېتىۋالغان! بىزنىڭ سېتىۋېلىشقا هېچنىمىز يوق، بىز ئۆمۇر بويى يەرنى كولىساقمۇ، ئاقچا دىدارىنى كۆرمەيمىز. ئۇلار، هىلىقى ئېتىلغانلار، پەقەت تىرىك قېلىش ئۈچۇن قورادىن، بەلكىم ئاخىرقى بىر ئۆكۈزىنى چىقىرىپ بەرگەنمۇ بولاتتى، ئەمما ئۇلاردىن هەربى سىلىق تەلەپ قىلىنمىدى. ئۇلارنى ئېلىپ كېتىپ، باشلىرىنى تېنىدىن جۇدا قىلدىڭلار. ۋېشكىدا نىمە ئىش بولۇۋاتقانلىغىنى بىز هەممىمىز بىلمىز. ئۇ يەردە سودىگەرلەر، پوپلارنىڭ هەممىسى ئامان ـ ئېسەن. كارگىندىمۇ ئېهتىمال، ئامان قالغاندۇ. ئەتراپتا نىمە



شتوكمان يىغىنغا كۆشۈۋي ۋە ئۇزاق ئالبكسىيۇچ
بىلەن بىللە باردى.

(332 - بەتكە)

ئىشلار بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇرۇۋاتىمىز. شانۇ شۆھرەت يېڭىلىقا بارمايدۇ، يامان ئىش ئالەمنى كېزىپ يۈرىدۇ!

— توغرا! — ئارقا تەرەپتىن بىرسى ۋاقىرىدى.

بىردىنلا گۈرۈك ـ گۈرۈك ئاۋازلار كۆتۈرىلىپ، ئالىيوشكىنىڭ سۆزىنى يېپىپ كەتتى، ئەمما ئۇ ۋاراڭ ـ چۈرۈكنىڭ بېسىلىشىنى كۈتۈپ تۇردى ـ دە، شتوكمانغا قول كۆتەرگەنلىگىنى ئېتىۋار قىلماستىن، ۋاقىراپ سۆزلەۋەردى:

— شۇنداق قىلىپ، بىزمۇ چۈشىنىۋالدۇق، سوۋېت ھاكىمىيىتى، بەلكىم ياخشىدۇ، ئەمما مەنسەپكە ئولتۇرغان كوممۇنىستلار بىزنى بىر قوشۇق سۇغا غەرق قىلىشقا تىرىشماقتا! ئۇلار 1905-يىل ئۈچۈن بىزدىن ئىنتىقام ئالماقتا. بىز بۇ سۆزلەرنى قىزىل سولداتلاردىن ئاڭلىدۇق. شۇڭا بىز ئۆز ئارىمىزدا پىكىر يۈرگۈزۈپ: كوممۇنىستلار بىزنى قىرىپ، پۈتۈنلەي تۈگەتمەكچى، دەيمىز. دوندا كازاكنىڭ روھى قالمىسۇن ئۈچۈن ئاشۇنداق قىلىۋاتىدۇ، دەيمىز. مېنىڭ ساڭا ئېيتىدىغانلىرىم مانا شۇ! مەن ھازىر مەس ئادەمدەك بولۇپ قالدىم: كاللامدا نېمە بولسا، شۇنى ئېيتتىم. بىز ھەممىمىز ياخشى تۇرمۇشتىن، سىز كوممۇنىستلارغا بولغان خاپىچىلىقىمىزدىن مۇشۇنداق مەس بولۇپ كەتتۇق!

ئالىيوشكا كالتە جۇۋا كىيگەن كىشىلەرنىڭ قېلىن توپى ئىچىگە تۇرتۇپ كىرىپ كەتتى، شۇندىن كېيىن مەيداننى ئۇزاق قىچە سۈكۈنات قاپلىۋالدى. شتوكمان سۆز باشلىۋىدى، ئۇنىڭ سۆزىنى ئارقا قاتاردىن چىققان ۋاقىراشلار بۆلۈۋەتتى:

— راست! كازاكلار ناھايىتى خاپا. ھازىر يېزىلاردا قانداق قوشاقلار توقۇپ چىقىرىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ بېقىڭلار. ھەر كىم

كۆڭلىدىكىنى سۆز بىلەن ئىپتىشقا جۇرئەت قىلالمىماي، قوشاق قىپتىپ كۆيلەيدۇ، قوشاق ئىپتىشقا سوت يوق. «يابلوچكا» دىگەن كۆيگە مۇنداق قوشاق توقۇپ چىقىرىلغان:

ساماۋارلار قاينايدۇ، بېلىقلارمۇ قورۇلۇپ،
كادېتلار كەلگەن چاغدا، بىز چىقارمىز ھال ئوقۇپ.

— دېمەك، ئۇلارنىڭ ھال ئوقۇيدىغان يېرى بار!

بىرسى ئورۇنسىز كۈلۈۋەتتى. خالايىق تەۋرىنىشكە باشلىدى. پىچىرلاش، گۇرۇك — گۇرۇك پاراڭلار باشلاندى...

شتوكمان ئاچچىق بىلەن قولاقچىسىنى چۆكۈرۈپ كېيدە — دە، يانچۇغىدىن بىر زاماندا كوشۇۋوي يازغان بىر تىزىملىكنى ئېلىپ، ۋاقىراپ سۆزلىدى:

— ياق، يالغان گەپ! ئىنقىلابنى ياقلايدىغان كىشىلەر ھېچنىمىدىن رەنجىمەيدۇ! سىلەرنىڭ سوۋېت ھاكىمىيىتىگە دۈشمەن بولغان يېزىلىقلارنىڭ نىمە ئۈچۈن ئېتىلغانلىغىنى ئېيتىپ ئۆتىمەن. ئاڭلاڭلار! — ئۇ چۈشىنىشلىك قىلىپ، توختاپ — توختاپ ئوقۇشقا باشلىدى:

تىزىملىك

قاماقتا ئېلىنغان 15 — ئىنزا دېۋىزىيىسىنىڭ ئىنقىلاۋىي ھەربىي سوتىنىڭ ھوزۇرىدىكى تېرگاۋ كومىسسىيىسىنىڭ قارمىغىغا ئەۋەتىلگەن سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ دۈشمەنلىرى			
نومۇرى	پەمىلىسى، ئىسمى، ئاتىسىنىڭ ئىسمى	نىمە ئۈچۈن قاماقتا ئېلىنغان	ئەسكەرتىش
1	كورشۇنوف مىرون‌گىرىگورىيېۋىچ	ئاتامان بولغان، باي دېخان، باشقىلارنىڭ ئەمگىگى بىلەن بېيىغان.	

2	سىنىلىن ئىۋان ئاۋدىيىۋىچ	سوۋېتلاكمىيىتىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن تەشۋىقات ئېلىپ بارغان.	
3	كاشۇلىن ماتۋېي ئىۋانوۋىچ	بۇمۇ شۇنداق.	
4	مەيدانىمكوف سېمىن گاۋرىلوف	پاگون تاقىۋېلىپ كوچىلاردا ھاكىمىيەتكە قارشى ھۇررا توۋلىغان.	
5	مېلېخوف پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ	ھەربى بىرلەشمىسىگە ئەزا سى.	
6	مېلېخوف گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ	مۇئاۋىن ياساۋۇل، سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى بىكىنىدە، خەتەرلىك ئۇنسۇر.	
7	كاشۇلىن ئاندىرېي ماتۋېيېۋ	پودتېلكوفنىڭ قىزىل كاۋاكلىرىنى ئېتىشقا قاتناشقان.	
8	بودوۋىسكوف فېدوت نىكىفوروف	بۇمۇ شۇنداق.	
9	بوگاتىرېۋ ئارخىپ ماتۋېيېۋ	چېركاۋ باشلىغى، قاراۋۇل ھانىدا ئۇرۇپ، ھاكىمىيەتكە قارشى چىققان، خەلقنى قوتراتقۇچى ئەكسىلىنقىلاپچى.	
10	كورولېۋ زاخار لېئونتېۋ	قورال تاپشۇرۇشتىن باش تارتقان، ئىشەچىز ئادەم.	

جەدۋەلدىكى ئەسكەرتىشتە شتوكمان ئوقۇماي قالدۇرۇپ قويغان ئىككى مېلېخوف ۋە بودوۋىسكوف توغرىلىق مۇنداق سۆز-لەر بار ئىدى:

«سوۋېت هاكىمىيىتىنىڭ بۇ دۇشمەنلىرى تېخى قولغا ئېلىنمىدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىككىسى ئۆيدە يوق، نەرسە توشۇشقا سەپەرۋەر قىلىنغان بولۇپ، بوكوۋوسكايا كەنتىگە ئوق - دورا ئېلىپ كەتتى. مېلېخوف پانتېلېي بولسا كېزىك ئاغرىغى بىلەن ئۆيدە يېتىپتۇ. ئاۋۇ ئىككىسى قايتىپ كېلىشى بىلەنلا دەرھال قولغا ئېلىنىپ، ئوكرۇگقا يەتكۈزۈپ بېرىلىدۇ. ئۇچىنچىسىنى كېسەلدىن ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرغاندا ئەۋەتىپ بېرىمىز.»

يىغىن بىرنەچچە دەقىقە سۈكۈتكە چۆمدى، ئاندىن يەنە ۋاقىراشلار باشلىنىپ كەتتى:

— توغرا ئەمەس!

— يالغان ئېيتىسەن! ئۇلار هاكىمىيەتكە قارشى سۆزلىگەن!

— مۇشۇنداق ئىشلىرى ئۈچۈن تېگىشلىك جازاسىنى يىسۇن!

— ئۇلارنىڭ چىشلىرىغا قاراپ تۇرۇش كېرەكمىدى!

— ئۇلارغا قىلىنغان تۆھمەت!

شتوكمان يېڭىۋاشتىن سۆزلىدى. ئۇنىڭ سۆزىنى كۆپچىلىك دىققەت بىلەن ئاڭلىغاندەك قىلاتتى، هەتتا ماقۇللىغان هايقىرىقلارمۇ ئاڭلانغان ئىدى. ئەمما شتوكمان سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئاقلار بىلەن قېچىپ كەتكەنلەرنىڭ مال - مۈلكىنى تەقسىم قىلىپ بېرىش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، هەممىسى ئاۋاز بەرمەي جىم تۇرۇۋېلىشتى.

— ئاغزىڭلارغا سۇ تۇشقۇزۇۋالدىڭلارمۇ نېمە؟ — دەپ ئەلەم بىلەن سوردى ئۇئان ئالېكسىيېۋىچ.

خالايىق تۆكۈلگەن چاچما ئوقتەك، مەيداننىڭ سىرتىغا تارىلىشقا باشلىدى. «چۆيۈن» دىگەن لەقمى بار كەمبەغەل دە-

خان سېمكا ئىككى خيال بولۇپ، ئالغا ئۇمتۇلۇپ باقتى، ئەمما كېيىن پىكرىدىن قايتىپ، قولقېپىنى بىرلا شىلتىدى:

— يەر ئىگىلىرى كەلگەندە، كۆزلىرىڭنى پىرىلدىتىسەن...

شتوكمان تارىلىپ كەتمەسلىككە نەسىھەت قىلىپ كۆردى، ئەمما كوشۇوينىڭ چىرايى ئاپپاق ئۇندەك تاتىرىپ، ئۇزۇن ئالبكسىيېۋىچقا پىچىرلىدى:

— بۇ نەرسىلەرنى ئۇلار ئالمايدۇ، دەپ ئېيتمىدىممۇ. بۇ مۇلۇكنى ئۇلارغا بەرگەندىن كۆرە، ئۆرتىۋەتكەن ياخشىراق.

25

كوشۇوي ئويغا چۆمگەن هالدا قامچىسىنى ئۆتۈگىنىڭ قونچىغا ئۇرۇپ قويۇپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، موخوفنىڭ ئۆيىنىڭ پەلەمپىيى بىلەن ئاستا يۇقۇرىغا چىقتى. كارىدورىدىكى ئىشكىلەرنىڭ يېنىدا پولنىڭ ئۈستىدىلا بىر دۆۋە ئىگەرياتاتتى. بۇيەرگەيېڭىلا بىرسى كەلگەندەك قىلاتتى: ئۇزەڭگىنىڭ بىرسىدە ئاتلىق ئادەمنىڭ ئايىغى ئاستىدا يەنچىلگەن ۋەقەدىن سارغىيىپ كەتكەن بىر پومزەك قار تېخى ئېرىمىگەن ئىدى: ئاستىداكېچىككىنە سۇ مىلتىلداپ تۇراتتى، كوشۇوي ئايۇاننىڭ ئىپلاسلىشىپ كەتكەن پولنىڭ ئۈستىدە مېڭىپ كېتىۋېتىپ، بۇلارنىڭ هەممىسىنى كۆردى. ئۇنىڭ كۆزلىرى يان تەرىپى مۇدۇر ـ مۇدۇر بولۇپ كەتكەن هاۋا رەڭ ئويما نەقىشلىك پەنجىرىگە، تامغا يېقىن يەردە ياتقان ئاچ بىنەپشە رەڭ جىيەك تارتقان يۇمشاق قېلىن قىروغا چۈشتى؛ ئىچ تەرىپى هوردىن

تەرلىگەن دەرىزىلەرگىمۇ غەل - پال كۆز يۈگۈرتتى، ئەمما ئاشۇ كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئېڭىدا ھېچقانداق ئىز قالدۇرماي، قانداقتۇ چۈشتىكى تۇمانىدەكلا ئۆتۈپ كەتتى. گىرىگورىي مېلىخوفقا نىسبەتەن ئىچ ئاغرىتىش بىلەن ئۆچمەنلىك مىشكىنىڭ ساددا يۈرىگىنى چىرمىۋالغان ئىدى...

ئىنقىلاۋىي كومىتېتنىڭ دالان ئۆيىدە تاماكىنىڭ، ئات جابدۇقلىرىنىڭ، ئېرىگەن قارنىڭ كۈچلۈك پۇرىغى ئاڭقىپ تۇراتتى. موخوف ئۆز ئائىلىسى بىلەن دونېتسنىڭ غېرىبى تەرىپىگە قېچىپ كەتكەندىن كېيىن بۇ ئۆيدە قېچقالغان بىر ئايال خىزمەتكار گوللاندچە مەشكە ئوت يېقىپ تۇرغان ئىدى. يانداكى بىر ئۆيدە ساقچىلار قاتتىق كۈلۈشۈپ ئولتۇرۇپتۇ. «تازا غەلىتە بىر نىمىلەر-كەنغۇ بۇ! نىمىگە شۇنچىلىك خۇشال بولۇشۇۋاتقاندۇ!...» - دەپ ئويلىدى كوشئووي خاپا بولۇپ، بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، شۇنىڭ بىلەن ئەلىمگە چىدىيالماي ئاخىرقى قېتىم قامچىسىنى قونچىغا ئۇرۇپ قويۇپ، ئىشىكنى چەكمەستىنلا بۇرجەكتىكى ئۇيغا كىردى.

ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچ پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەن بولۇپ، يېزىق ئۈستىلىنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. قارا پاپاخنى چىكسىگە يانتۇ كىيىۋالغان بولۇپ، تەرلىگەن يۈزىدە ھارغىنلىق ۋە تەشۋىشلەنگەنلىك بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ نىڭ قېشىدا، دەرىزىنىڭ تەكچىسىدە يەنىلا شۇ ئاتلىق ئەسكەر پەلتۇسىنى كىيىۋالغان شتوكمان ئولتۇراتتى. ئۇ كوشئوۋينى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىدى - دە، يېنىدا ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى.

— خوش، قانداق تۇردۇڭ مىخايىل؟ كەل، ئولتۇر. كوشئووي پۇتلىرىنى كېرىپ ئولتۇردى. شتوكمانىنىڭ ھەممىنى

بىلىشكە قىزىقسىدىغان، خاتىرجەم ئاۋازى ئۇنى سەگەكلەشتۈردى.

— ئىشەنچىلىك بىر ئادەمدىن ئاڭلىدىم... تۈنۈگۈن ئاخشام گىرىگورىي مىلىخوف ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ، ئەمما مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرمىدىم.

— بۇ مۇناسىۋەت بىلەن سەن نېمىنى ئويلايسەن؟

شتوكمان تاماكا ئوراۋېتىپ، ئاندا ـ ساندا ئىۋان ئالېكسىيېۋىچقا كۆز قىرى بىلەن قاراپ قويۇپ جاۋاپ كۈتتى.

— ئۇنى پادۋال ئۆيگە سولاپ قويساق بولامدىكىن ياكى قانداق قىلساق بولاركىن؟ — ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، ئىككىلىنىپ سورىدى.

— سەن بىزنىڭ ئىنقىلاۋىي كومىتېتنىڭ رەئىسى سەن... ئۆزەڭ بىلىپ ئىش قىل.

شتوكمان كۈلۈمسىرەپ، پىكىر بىرىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئىككى مۇرىسىنى قىسىپ قويدى. ئۇ كىلىشتۈرۈپ شۇنداق مازاق بىلەن كۈلگەن ئىدىكى، بۇ كۈلۈمسىرەشنىڭ زەربىسى قامچىنىڭ زەربىسىدىن كەم ئەمەس ئىدى. ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ ئىڭىگى تەرگە پاتتى.

ئۇ چىشلىرىنى چىشلەپ تۇرۇپ، كەسكىن تۇردە مۇنداق دېدى:

— مەن — رەئىس، شۇنداق بولغاندىن كېيىن ئۆلارنىڭ ھەر ئىككىسىنى — گىرىشكىنمۇ، ئۇنىڭ ئاكىسىنمۇ قولغا ئالىمەن ـ دە، ۋېشېنىسكايا ئاغا ئەۋەتىمەن!

— گىرىگورىي مىلىخوفنىڭ ئاكىسىنى قولغا ئېلىشتىن پايدا تېپىش دەرگۇمان، فومىن ئۇنى قاتتىق تۇرۇپ قوغدايدۇ. فومىن ئۇنىڭ ھەققىدە ياخشى پىكىردە ئىكەنلىگى ساڭا مەلۇم

غۇ... گىرىگورىينى بولسا نەق بۇگۈن، ھازىرلا قولغا ئېلىش كېرەك! ئەتە بىز ئۇنى ۋېشىنسكايا غا ئەۋەتىمىز، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى ماتىرىيالىنى بۇگۈنلا ئاتلىق ساقچى بىلەن ئىنقىلاۋىي ھەربىي سودنىڭ رەئىسىگە يوللىۋەت.

— گىرىگورىينى كەچقۇرۇن قولغا ئالساقمىكىن، ھە، ئوسمۇ داۋىدوۋىچ؟

شتوكمان يۆتىلىپ كەتتى، يۆتىلى بېسىققاندىن كېيىن ساقلىنى ئېرتىپ، سورىدى:

— نىمىشقا كەچقۇرۇن؟

— گەپ ـ سۆزلەرنىڭ ئاز بولۇشى ئۈچۈن...

— ھەي، بىلەمسەن... بۇ سۆزۈڭ بىھۇدە!

— مىخايىل، ئىككى ئادەم ئېلىپ، ھازىرلا بېرىپ گىرىشكىنى تۈتۈپ كەل. ئۇنى ئايرىم قاماپ قويىمىز. ئۇقتۇڭمۇ؟

كوشۇۋي دەرىزە تەكچىسىدىن سېرىلىپ چۈشۈپ، ساقچىلارنىڭ قېشىغا ماڭدى. شتوكمان مىجىلغان سۈرپىيىمىنى شىپىلىدىتىپ، ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئۇيان ـ بۇيان مېڭىپ يۈردى ـ دە، شىرەنىڭ ئالدىدا توختاپ، سورىدى:

— يىغۇلىنغان قورالنىڭ ئاخىرقى بىر تۈركۈمىنى ئەۋەتتىڭمۇ؟

— ياق.

— نىمىشقا؟

— تۈنۈگۈن ئۇلگۈرەلمىدىم.

— نىمىشقا؟

— بۇگۈن ئەۋەتىپ بېرەرمىز.

شتوكمان قاپىغىنى تۈردى، ئەمما شۇ زاماتلا قېشىنى كۆ-

قىرىپ، تېزلا سورىدى:

— مېلېخوفلار نىمىنى تاپشۇردى؟

ئۇۋان ئالېكسېيېۋىچ، ئېسىگە چۈشۈرۈپ، كۆزىنى قىسىپ كۈلۈپ قويدى.

— تاپشۇرۇشىنغۇ چاپسانلا تاپشۇردى، ئىككى مىلتىق، ئىككى ناگان، سېنىگچە، ئۇنىڭدىكى قورالنىڭ بارى شۇمىدۇ؟

— بارى شۇ ئەمەسمۇ؟

— ئوھۇ، تازا ئەخمەق ئىكەنسەن!

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، — شتوكمان يېنىكلا لېۋىنى قىستى، — ئەگەر مەن سېنىڭ ئورنۇڭدا بولسام، ئۇنى قاماقتا ئالغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆيىدە پۈختا ئاختۇرۇش ئېلىپ بارغان بولاتتىم. سەن كومېندانتقا سۆز ئارىسىدا ئېيتىپ قوي، ئويلاشىنغۇ ئويلايسەن، ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىشلەش كېرەك.

كوشۇوي يېرىم سائەتتىن كېيىن قايتىپ كەلدى. ئۇ پېشايۋاندا ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ، ئىشكىلەرنى قاتتىق تاقىلدىتىپ كىرىپ كەلدى ـ دە، بوسۇغىدا توختاپ، دېمىنى راسلىۋېلىپ، ۋاقىرىدى:

— كىشىگە قۇتلۇق بېرەمدۇ، شەيتان!

— قانداق بولدى؟ — شتوكمان ئۇنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ باردى ـ دە. كۆزلىرىنى ئالاچەكمەن قىلىپ سورىدى. ئۇزۇن شىنىلى ئايىغىغا پۈتلىشىپ، ئىككى پېشى پېيمىسىنى شاراقلىتىۋەتتى.

كوشۇوي، ئۇنىڭ ئاستا چىققان ئاۋازىدىنمۇ ياكى باشقا سەۋەپتىنمۇ، جەھلى چىقىپ، ۋاقىراپ كەتتى:

— سەن ماڭا كۆزۈڭنى ئويناقلاتما! ... ئېيتىشلارغا قارىغاندا، گىرىشكا سىنگىنسكى يېزىسىدىكى ھاممىسىنىڭكىگە كېتىپتۇ، ھۇ ئىشتا مېنىڭ نېمە گۇنايىم بار؟ سىلەر نەدە قالدىڭلار؟ مىخ

يۇلدۇڭلار مۇ؟ مانا گەپ! گىرىشكىنى قولدىن بېرىپ قويدۇڭلار! ماڭا ۋاقىرايدىغان ھېچ ئىش يوق! مېنىڭ ئىشىم مۇزاينىكىدەك ئاز ـ تولا نەرسە يەپ قويۇپ، ئېغىلغا كىردىش. سىزلەر نېمىنى ئويلىغان ئىدىڭلار؟ ـــ ئۇ دۈمبەيلەپ كەلگەن شتوكماندىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئارقىسىچە سۈرۈلۈپ، مەشىنىڭ كاھىشى ئورنىتىلغان يان تەرىپىگە تىرىلىپ قالدى ـ دە، كۈلۈمسىرەپ تېتى، ـــ ماڭا يېقىن كەلمە، ئوسۇپ داۋىدوۋدېچ، يېقىن كەلمە، بولمىسا، خۇدا ھەققى، ئورۇپ تاشلايمەن!

شتوكمان ئۇنىڭ ئالدىدا توختاپ، بارماقلىرىنى قاسىرلاتتى: مىشكىنىڭ ھەجايغان ئاپپاق چىشلىرىغا، كۈلۈمسىرەپ ۋە ساداقىتىنى بىلدۈرۈپ قاراپ تۇرغان كۆزلىرىگە تىكىلىپ. ھەجىلەپ سۆزلىدى:

ـــ سىڭىنىگە باردىغان يولىنى بىلەمسەن؟

ـــ بىلمەن.

ـــ ئۇنداق بولسا نېمىشقا قايتىپ كەلدىڭ؟ تېخى سەن نېمىس بىلەن سوقۇشتۇم، دەيسىنا... بەزگەك! ـــ دىدى ـ دە، قەستەن يىرگىنىپ كۆزلىرىنى قىستى.

× ×

تۇتۇندەك كۆكۈش تۈمان قاپلىغان دالا سوزۇلۇپ ياتاتتى. دون بويىدىكى دۆڭلۈكنىڭ ئارقىسىدىن لاۋۇلداپ قىپ ـ قىزىل ئاي كۆتىرىلدى. ئۇنىڭ شولىسى فوسفورەك چىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزنىڭ يورۇغىنى بېسىپ كېتەلمىدى.

سىڭىنىگە باردىغان يولدا ئالتە ئاتلىق كېتىپ باراتتى.

ئاتلىرى سوكۇلداپ چاپماقتا. دراگۇن * ئىگىرىگە مىنگەن شتوگ مان كوشۇوينىڭ يېنىدا تەۋرىنىپ كېلەتتى. ئاستىدىكى دونېتىس نەسىلىك ئىگىز تۇرۇق ئات ئۇنىڭ تىزىدىن چىشلەۋالماقچى بولغاندەك، هامان ئويناقلاپ كېلەتتى. شتوكمان كۆلكىلىك بىر ۋەقەنى ۋەزمىنلىك بىلەن هېكايە قىلاتتى. مىشكا بولسا، ئىگەرنىڭ فېشىغا يېتىۋېلىپ، گۆدەكلەرچە پىخىلداپ كۈلەتتى ـ دە، شتوكمانىنىڭ يالاڭ قۇلاقچىسىنىڭ ئاستىدىن ئۇنىڭ سۇرلۇك كۆزلىرىگە قاراپ بېقىشقا تىرىشاتتى.

سىنگىنده پۇختىلىق بىلەن ئېلىپ بېرىلغان ئاختۇرۇش ھېچقانداق نەتىجە بەرمىدى.

26

گىرىگورىينى بوكوۋىسكايادىن چېرنېشېۋىسكايا باغا بېرىشقا مەجبۇر قىلىشقان ئىدى. شۇڭا ئۇ بىر يېرىم هەپتە ئۆتكەندىن كېيىن ئاندىن قايتىپ كەلدى. ئۇ كېلىشتىن ئىككى كۈن بۇرۇن ئاتىسى قاماقتا ئېلىندى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ كېزىك كېسىلىدىن كېيىن يېڭىلا مېڭىشقا باشلىغان ئىدى. ئۇ ساقايغاندىن كېيىن چاچ ـ ساقىلى تېخىمۇ ئاقىرىپ، ئاتنىڭ ئىسكېلىتىدەك قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ ئورنىدىن تۇردى. كۆمۈش رەڭ جىنگىلەك چېچى كۆيە يىگەندەك تۆكۈلۈپ چۈشكەن، ساقىلىمۇ چاڭگىلىشىپ، ئۇچلىرى سوپۇن سۇرگەندەك

* دراگۇن ـ ئۇزۇن ۋاقىتدا ئاتتىن چۈشۈپ جەڭ قىلىدىغان ئاتلىق ئەسكەر ـ ت.

بىر تۆتاش ئاقارغان ئىدى.

ساقچى ئۇنى ئېلىپ كېتىش ۋاقتىدا نەرسە ـ كۆرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇش ئۈچۈن ئون مىنۇت ۋاقىت بەردى. پروكوفىيېۋنىڭ ۋېشىنىسكايا‌غا يوللاشتىن بۇرۇن موحوفنىڭ پادۋال ئۆيىگە سوـ لاپ قويۇشتى. ئانىس* ئـالمىسى گۈپۈلدەپ پـۇراپ تـۇرغان بۇ پادۋالدا ئۇنىڭدىن باشقا يەنە توققۇز چال ۋە بىر پەخرىي سوتـ چى ئولتۇرۇشاتتى.

پېترو بۇ خەۋەرنى تېخى گىرىگـورىي دەرۋازىدىن كىرىپ ئۇلگۈرمەستىنلا، ئۇنىڭغا ئېيتتى ـ دە، مەسلىھەت بەردى:

ـــ ئۇكام، سەن ھارۋاڭنى ئارقىغا بۇرا... سېنىـڭ ماچان كېلىدىغانلىغىڭنى كوچىلاپ سورىشىپتۇ. ئۆيگە كىرىپ ئـىسىنىڭ، باللىرىڭنى كۆر، شۇندىن كېيىن مەن سېنى بېلىقچى يېـزىسىغا ئاپىرىپ قويـاي، ئۇ يەردە بىر نەچچە زامان جان ساقلاپ تۇرارـ سەن. ئەگەر سوراپ قالسا، سىنگىنگە، ھامىسىنىڭ قېشىغا كەتـ تى، دەيسەن. بىزنىڭ يېزىدا يەتتە ئـادەمنى ئېتىپ تـاشلىدى، ئاڭلىغانسەن؟ ئاتىمىزمۇ شۇلارنىڭ يولىدىن چىقىپ قالمىسا ياخـ شى بولاتتى... ئەمدى سەن تـوغـرىلىق گەپ قىلمىساقمۇ، چۈشـ مىشلىك!

گىرىگورىي ئاشخانىدا يېرىم سائەتچە ئولتۇردى ـ دە، ئانـ دىن ئۆزىنىڭ ئېتىنى ئىگەرلەپ، كېچىدە بېلىقچى يېزىسىغا چاپـ تۇرۇپ كەتتى. مېلىخوفلارنىڭ يىراق تۇققىنى، مېھماندوست كازاك گىرىگورىينى چـاسا تىزىلغان تىزەكـلەرنىڭ ئـارىسىغا يوشۇرۇپ قويدى. ئۇ يەردە ئۇ ئىككى سوتكا ياتتى. پەقەت تـۆندىلا ئـۆز ئۇۋىسىدىن ئۆمىلەپ چىقاتتى.

* ئانىس ـــ ئالمىنىڭ بىر تۈرى.

27

25 ـ فېۋرال كۈنى، سىنگىندىن قايتىپ كەلگەنلىك ئەتىسى كوشۇوي كومپارتىيە ياچېيكىسىنلىك مەجلىسى قاچان بولىدىغانلىغىنى بىلىش ئۈچۈن ۋېشېنسكايا‌غا يولغا چىقتى. كوشۇوي، ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ، يېمېلەن، داۋىدكا ۋە فىلكا ئۆزىنىلىك پارتىيىگە كىرىش رەسمىيىتىنى ئۆتەۋاتقان ئىدى.

مىشكا كازاكلار تاپشۇرغان قوراللارنىلىك ئاخىرقى بىر تۈركۈمنى، مەكتەپ قوراسىدىن تېپىلغان بىر پىلىموتنى ۋە شتوكا‌ماينىلىك ئوكرۇگ ئىنقىلاۋىي كومىتېتىنىلىك رەئىسىگە يازغان بىر پارچە خېتىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئالغاچ ماڭغان ئىدى. ۋېشېنسكايا‌غا باردىغان يولدىكى چاتقالدا توشقانلار ئۇركۈپ قېچىشقا باشلىدى. ئۇرۇش يىللىرىدا ئۇلار شۇنچىلىك كۆپەيىپ، شۇنچىلىك كۆپ كۆچمەنچى توپ پەيدا بولۇپتۇكى، ئۇلار ھەر قەدەمدە ئۈچراۋەردى. چۈجگۈن ئوتنىلىك سېرىق باشاقلىرى قانچە بولسا، توشقانلارنىلىك قۇيرۇغى شۇنچە ئىدى. چانا غىچىرلىشى بىلەنلا ئاق تۆش بوز توشقان چاچراپ چىقاتتى ـ دە، قارا قۇندۇز قۇيرۇغىنى دىڭگايتىپ، بوز يەرگە تىپىرلاپ قاچاتتى. ئاتنى ھەيدەپ كېتىۋاتقان يېمېلەن، تىزگىننى تاشلۇۋېتىپ، ھايىلاپ ۋاقىرىدى:

— ئۇرا! قېنى بول، بوغۇزلا!

مىشكا چاندىن سەكرەپ چۈشۈپ تىزلىنىپ ئولتۇردى ـ دە،

ئۇچقاندەك غىلدىرلاپ كېتىۋاتقان سۇر پومزەك نەرسىگە بىر شازا ئوقنى ئېتىپ تۇرگەتتى. ئاندىن ئېتىلغان ئوقلارنىڭ ھىلىقى پومـ زەكنىڭ ئەتراپىدىكى ئاق قار پارچىلىرىگەتېشىپ كىرىپ كەتكەنـ لىگىنى. پومزەك بولسا تېخىمۇ تېز دومىلاپ، شۇ تېزلىكتە قورايـ لارنىڭ ئۈستىدىكى قار يېپىنچىلىرىنى قېقىپ چۈشۈرگەنلىگىنى. ئاندىن قېلىن ئورمانزار ئىچىگە كىرىپ كۆزدىن يوقالغانلىغىنا كوڭلى يېرىم بولۇپ قاراپ قالدى.

... ئىنقىلاۋىي كومىتېتتا چۈشىنىپ بولمايدىغان پاتىپاراق چىلىق بولۇۋاتاتتى. ئادەملەر تەشۋىش بىلەن يۈگۈرۈشۈپ يۈرمەكـ تە. ئاتلىق چاپارمەنلەر ئۈستى ـ ئۈستىگە كېلىشەتتى، كوچىلاردا ئادەمنىڭ ئازلىغى كىشىنى ھەيرەتتە قالدۇراتتى. بۇ ۋەھىمىلىك پاراكەندىچىلىكنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنەلمىگەن مىشكا ھەيران بولـ دى. شتوكمانىڭ خېتىنى رەئىسنىڭ ئورۇنباسارى پەرىشان ھالدا يانچۇغىغا سېلىپ قويدى، بۇ خەتنىڭ جاۋاۋى بېرىلەمدۇ، دىگەن سوئالغا قوپاللىق بىلەن تۇمشۇغىنى ئۇچلاپ قويدى:

ـــ كۆزۈمدىن يوقال! سەنلەر بىلەن نېمە بالاغا قالدىم!

مەيدانداغا قاراۋۇل روتىسىنىڭ قىزىل ئەسكەرلىرى ئۆتۈپ تۇرۇشاتتى. بىر كۆچمە دالا ئاشخانىسى تۈتۈنىنى پىقىرىتىپ ئۆـ تۈپ كەتتى. مەيدانىنى سوۋۇم قىلىنغان كالا گۆشى بىلەن دەپنە دەرىخىنىڭ يالپراقلىرىنىڭ پۇرىغى قاپلىدى.

كوشۇۋوي ئىنقىلاۋىي ھەربىي سوتتىكى تونۇش يىگىتلەرنىڭ قېشىغا تاماكا چەككىلى كىرىپ، سورىدى:

ـــ سىلەرنىڭ بۇ يەردە نېمە ئىش بولۇۋاتىدۇ؟

ئۇنىڭغا يەرلىك ئىشلار تېرگاۋچىسى گىروموف خالا ـ خا ـ لىماس جاۋاپ قايتۇردى:

كازانسكا يادا نىمىشقىدۇ بىر ئەنسىزلىك بارەدە تۇرىدۇ. ئاقلار بىسىپ كەلدىمىكىن ياكى كازاكلار قوزغىلاڭ كۆتەردىمىكىن، بىلىپ بولمايدۇ، تۇنۇگۈن ئۇ يەردە ئۇرۇش بولۇپتۇ، دېگەن مىش-مىش گەپ بار. تېلېفون ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالدى.

— ئاتلىق چارلىغۇچىلار ئەۋەتسەڭلار بولماسمىدى.

— ئەۋەتتۇق. قايتىپ كەلمىدى. بۈگۈن يېلانسكا يېغا بىر روتا كەتتى. ئۇ يەردىمۇ ئەھۋال ياخشى ئەمەستەك تۇرىدۇ.

ئۇلار دەرىزىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ تاماكا چېكىشتى. سوت مەھكىمىسى ئىگىلەپ تۇرغان سودىگەرنىڭ سۆزلەتلىك ئۆيىنىڭ دەرىزىلىرى سىرتىدا قار ئۇچقۇنداۋاتاتتى.

كەنتنىڭ سىرتىدىكى بىر يەردە، چىورنايا يېزىسى تەرەپتىكى قارىغايلارنىڭ قېشىدا گۈم - گۈم ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ قالدى. مىشكا ئاپپاق تاتىرىپ، قولىدىكى تاماكىسىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى. ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ھويلىغا ئېتىلىپ چىقتى. ئوق ئاۋازى ئەمدىلىكتە گۈلدۈر - قاراس-ياڭراق ئۇن بىلەن يېقىن يەردىن ئاڭلاندى. بارغانسېرى كۈچىيىۋاتقان، يەككە - يەككە ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرىنى ياپپىسىغا ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى بېسىپ كەتتى، ئوقلار ۋىزىلداپ كېلىپ سارايلارنىڭ تاختاي تاملىرىغا. دەرۋازىسىغا تەككىلى تۇردى. ھويلىدا بىر قىزىل ئەسكەر يارىدار بولدى. گىرومۇف قەغەزلەرنى پومىلاپ، ئىككى-يانچۇغىغا تىقتى - دە، مەيدانغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى. ئىنقىلاۋىي كومىتېتنىڭ يېنىدا قاراۋۇل روتىسىنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى سەپكە تىزىلدى. كالتە جۇۋا كىيگەن كوماندىر قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ ئارىسىدا بايكانىڭ موكسىسىدەك ئۇياقتىن - بۇياققا يۈگۈرۈپ يۈرەتتى، ئۇ ئەسكەرلەرنى كالونىا سەپ قىلىپ، سوكۇلدىتىپ، دون

دەريا سىغا چۈشىدىغان قىيالىق بىلەن باشلاپ كەتتى. ۋەھىمىلىك سارا سىمە باشلاندى. ئادەملەر مەيدانداقىچىشقا يۈز تۇتتى، ئۇسـتىدە ئادەم يوق، ئىگـەرلىك بىر ئـات بېشىنى ئاسمانغا قىلىپ، سەكرەپ چېپىپ ئۆتتى.

گاڭگىراپ قالغان كوشۇوي، مەيدانغا قانداق كېلىپ قالـغانلىغىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى. ئۇ، ئۇستىگە يەڭسىز يۇڭ چەكـمەن كىيگەن فومىننىڭ چېركاۋىنىڭ ئارقىسىدىن قارا قويۇندەك چـىقىپ كەلگەنلىگىنى كۆردى. ئاستىدىكى ئىگىز ئاتنىڭ قـۇيرۇغىغا بىر دانە پىلىموت باغلانغان ئىدى. چاقلىرى چۆگىلەشكە ئۇلگۈرمىگەنلىكتىن، پىلىموت يېنىچە سۆرىلىپ، ئـاتنىڭ تاراقـلاپ تېز چېپىشى بىلەن ئوي ـ دۆڭگە ئۇرۇلۇپ، قېقىلىپ كېلەتتى. ئىگەرنىڭ قېشىغا يېتىۋالغان فـومـىن تـاغنىڭ ئىتىگىدە كـۆزدىن غايىب بولدى، ئارقىسىدىن قـار ئـارىلاش تـوزاننىڭ كۈمۈشتەك تۈتۈنى كۆتىرىلدى.

«ئـاتـلارنىڭ قېشـىغـا بېرىش كېرەك!» ــ مىشـكىنىڭ كاللىسىغا كەلگەن دەسلەپكى ئوي مۇشۇ بولدى. ئۇ، يەر بېغىرلاپ تۆت كوچىنىڭ كېسىشكەن يېرىدىن يۇگـۈرۈپ ئۆتكۈچە بىر قېتىـم مۇ دېمىنى ئالمىدى. ئۆيگە يېتىپ بېرىۋالغۇچە يـۈرىگى ئاغزىغا تىقىلىپ قالدى، يېمىلەن ئاتلارنى چانغا قوشقاندا قورقۇنلىقـىتىن، قېيىش ـ تاسمىلىرىنى چېگەلمەي تۇرغان ئىكەن.

ــ نىمە ئىش بولۇپتۇ، مىخايىل؟ بۇ نىمە گەپ؟ ــ دەپ سورىدى ئـۇ دۈدۈقلاپ، چىشلىرى كـاسىلداپ. ئـاتنى قـوشـۇپ بـولـغـاندا، تىزگىننى يـۇتـتۇرۇپ قـويدى. تىزگىننى تـارتىپ چەككەندە، سـول تـەرەپتىكى خـامـوتنىڭ بـۇغۇچى يېشىلىپ كەتتى.

ئۇلار چۈشكەن ئۆۋينىڭ ھويلىسى دالا تەرەپكە قارايتتى، مىشكا قارىغايلار تەرەپكە كۆز يۈگۈرتكەن ئىدى، ئەمما ئۇ بەرـ دىن پىيادە ئەسكەرلەر سېپى كۆرۈنمىدى، چاچما ھالدا ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرلەرمۇ كۆرۈنمەيتتى. نەدىدۇ بىر يەردە مىلتىق ئېتىلىۋاتاتتى، كوچىلار بوشاپ قالغان، ھەممـ سى تىمتاس ۋە زېرىكىشلىك ئىدى. ھالبۇكى، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزـ ىدە قورقۇنچلۇق بىر ئىش يۈز بېرىۋاتاتتى: توپىلاڭ بارغانسېرى ئەۋج ئېلىۋاتاتتى.

يېمىلەن ئاتلارنى جۆندەپ بولغۇچە، مىشكا دالىدىن كۆزىنى ئۈزمىدى. ئۇ شۇ ئارىدا كىچىككىنە چېركاۋنىڭ ئارقىسـ دىن، دېكابىر ئېيىدا رادىيو ئىستانسىسى كۆيۈپ كەتكەن يەرـ دىن، قارا پەلتۇ كىيگەن بىر ئادەمنىڭ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىـ غىنى كۆردى. بۇ ئادەم ئالدىغا پەس ئىگىلىپ، قولىنى مەيدـ سىگە يېقىپ، بار كۈچى بىلەن يۈگۈرەيتتى. كوشۇۋوي ئۇنىڭ پەلـ تۈسىدىن تېزگاۋچى گىروموف ئىكەنلىگىنى تونۇدى. ئۇ يەنە قاشانىڭ ئارقىسىدىن يالت قىلىپ چىقىپ كەلگەن بىر ئاتلىقنىڭ فىگۇرىسىنى كۆرۈشكە ئۇلگۈردى. مىشكا ئۇنىمۇ تونۇدى. بۇ ۋېشېنسكايالىق يىگىت كازاك، ئەشەددى ئاق گۇۋاردىيىچى چېرنىچكىن ئىدى. چېرنىچكىندىن 100 سارجىن ئارىلىقتا قىيىلىپ قاراپ، يانچۇغىدىن تاـ پانچىسىنى ئالدى. پاكا قىلىپ مىلتىق ئېتىلدى، ئارقىدىن يەنە بىر پاي. گىروموف ئىرغىپ، قولىنى دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىرىپ، ناگانىدىن ئوق چىقىرىشقا باشلىدى. چېرنىچكىن چىپىپ كېتىۋـ تىپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى؛ تىزگىنىنى تۈتۈپ تۇرۇپ، مىلتىقىنى ئالدى ـ دە، قار دۆۋىسىنىڭ ئارقىسىغا ياتتى. دەسلەپكى ئوقتىلا

گەرەمەن سۇل قولى بىلەن سىر تال دەرەخ شېخىنى تۇتۇپ، يېنىپ چە ماڭدى ـ دە، دۆڭدىن دومىلاپ چۈشۈپ، قارغا يۇزىچە يىقىلىدى. «ئۆلتۈرۈپ تاشلىدى!»ـ مىشكىنىڭ ئەزايى مۇزلاپ كەتتى. چىرىنچكىن ئۇستا مەرگەن ئىدى، شۇڭا گېرمان ئۇرۇشىدىن ئېلىپ كەلگەن ئاۋستىرىيە كارابىن مىلتىغىدىن ئۇ ھەر قانداق ئارىلىقتىكى نىشانغا خاتاسىز تەكتۈزەتتى. مىشكا ئالىلقاچان چانغا چىقىۋالغان بولۇپ، دەرۋازىدىن چىققاندىن كېيىن، چىرىنچكىنىڭ دۆڭنىڭ قېشىغا كېلىپ، قارنىڭ ئۈستىدە قىيپاش يېيىلىپ تۇرغان قارا پەلتۇنى قىلىچ بىلەن چاپقانلىغىنى كۆردى.

دون دەرياسىدىن ئۆتۈپ، بازكى يېزىسىغا چېپىش خەتىرلىك ئىدى. دوننىڭ ئاپىاق ئوچۇقچىلىغىدا ئات بولسۇن، ئادەم بولسۇن ئوق تەككۈزۈشكە ئەڭ ياخشى نىشان بولاتتى.

ئۇ يەردە قاراۋۇل روتىسىنىڭ ئىككى قىزىل ئەسكىرى ئوقىنىڭ قۇربانى بولۇپ ياتاتتى. شۇڭلاشقا يېمىلەن كۆل ئارقىلىق ئورمانغا كىرىۋېلىش ئۈچۈن يولنى شۇ يېقىپ بۇرىدى. مۇزنىڭ يۇزىدە نېپىز قار قاتلاملىرى بار ئىدى، ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاستىدا شىپىلداپ، چالپاقلىرى چاچراپ تۇراتتى، چانا تاپىنىنىڭ قىرىلىق تۆمۈرى مۇزنى جىجىپ، چوڭقۇر چۆنەك پەيدا قىلاتتى. يېزىغىچە ئۇلار جان ـ جەھلى بىلەن چېپىپ كېلىشتى. ئەمما يولنى كېسىپ ئۆتكەنىدە يېمىلەن تىزگىننى قاتتىق تارتىپ، شامالدا قىزارغان يۈزىنى كوشۇۋىغا بۇردى.

ـ قانداق قىلىمىز؟ ئەگەر بىزنىڭ يېزىدىمۇ ئاشۇنداق مالىمانچىلىق بولسا قانداق قىلىمىز؟

مىشكىنىڭ كۆزلىرىگە قايغۇ ـ غەم تولدى. يېزىغا كۆز

يۇگۇرتكەن ئىدى، دون تويىدىكى بىر كوچىدا ئىككى ئاتلىق چېپىپ كېتىۋېتىپتۇ. ئۇلار كوشۇۋېغا ساقچىلاردەك كۆرۈنۈپ كەتتى.

— ھەيدەڭ، بىزنىڭ! ئەمدى باشقا باردىغان يېرىمىز يوق! — دىدى ئۇ كەسكىنلىك بىلەن.

يىمىلەن تولىمۇ ناتىلاجلىقتا ئاتلارنى ھەيدەپ ماڭىدى. دون دەريا سىدىن كېسىپ ئۆتتى، يەڤۇرىنا ئەرلەۋەردى. دەريانىڭ يۇقۇرقى چېتىدىن بۇلارغا قاراپ ئاۋدىيىچ يالغانىڭ ئوغلى ئانىسىنىڭ بىرىخوۋېچ بىلەن يەنە ئىككى چال يۇگۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

— ۋوي، مىشكا! — يىمىلەن ئانتىۋنىڭ قولىدا مىلتىق بارلىغىنى كۆرۈپ، ئاتنى توختىتىپ، شارتتىدە ئارقىغا بۇرىدى.

— توختا!

مىلتىق ئېتىلدى. يىمىلەن تىزگىننى قولىدىن چۈشۈرۈۋەتىمەيلا، گۈپپىدە بىقىلدى. ئاتلار چېپىپ بىرىپ قاشاغا تاقىلىپ قالدى. كوشۇۋوي چانىدىن سەكرەپ چۈشتى. ئانتىۋ ئۇنىڭ قېشىغا يۇگۇرۇپ كېلىۋېتىپ، چورۇق كىيگەن پۇتلىرى تېيىلىپ كەتتى ـ دە، سەنتىرەكلەپ توختاپ قالدى. مىلتىغىنى مۈرىسىگە ئاستى. مىشكا قاشانىڭ ئۈستىگە يىقىلغاندا، بىر قېرىنىڭ قولىدىكى ئۇچ چىشلىق ئارىنىڭ ئاپپاق چىشلىرىنى كۆرۈپ قالدى.

— سانچى ئۇنىڭغا!

كوشۇۋوي، مۈرىسى ئوتتەك كۆيگەنلىكتىن، ۋاقىرىماستىنلا پەسكە بىقىلدى، ئىككى قولى بىلەن كۆزىنى ئېتىۋالدى. ھىلىقى قېرى ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىگىشىپ تۇرۇپ، جېنىنىڭ بېرىچە ئۇنىڭغا ئارىنى سانچىدى.

— تۇر ئورنۇڭدىن، ئىت!

ئۇندىن كېيىنكى ئىشلار ۋە كۆشكۈنى جۇش كۆرگەندەك
ھېس قىلىپ ياتتى. ئانتېۋ ھۆكۈم قىلىپ، ئوسمان ئوستىگە تاش
لاندى ـ دە، ياقىسىدىن ئالدى:

ـ ئاتامنى ئۆلۈمگە نۇتۇپ بەرگەن مۇشۇ... قويۇۋېتىڭلار،
ياخشى كىشىلەر، ئېرىقلار ئۇرۇڭلار، مەن ئوسمان يۈرىكىنى
سۇغۇرۇۋالىمەن!

ئۇنى كىشىلەر قويۇۋەتمەي تارتىپ تۇرۇشتى. خالايىق توپ
لاشتى. ئىرسى عاراك ـ غۇرۇك بوم ئاۋاز بىلەن مۇنداق دېدى:

ـ قويۇۋېتىڭلار، يىگىتنى! نېمە، بوينۇڭلارنى كىرپىست يوق
مۇ سىلەرنىڭ؟ قوي ئۇنى، ئانتېۋ! ئاتاڭنى تىرىلدۇرەلمەيسەن،
ئەمما ئىراۋنىڭ جېنىغا زامىن بولىسەن... تازىقلىڭلار. بۇرادەرلەر!
ئەنە ئاۋۇ يەردە، ئامباردا قەنت ئۇلەشتۇرۇپ بېرىۋاتىدۇ، شۇ يەرگە
بېرىڭلار...

مىشكا كەچقۇرۇن ھۇشىغا كېلىپ، ھامان ئۆزىنى ئاشۇ قاشا
نىڭ تۈۋىدە كۆردى. ئارا سانچىلغان بىقىنى چىم ـ چىم ئوت كۆي
گەندەك ئاغرىپ تۇراتتى. ئارىنىڭ چىشلىرى كالتە جۇۋىسى بىلەن
پاختىلىق چاپىنىنى تېشىپ ئوتۇپ، بەدىنىگە ئازراقلا كىرگەن ئې
دى. ئەمما ئېرىسى تىتىلغان يەرلىرى ئاغرىيتتى، يارىنىڭ ئوستې
دە مونەك ـ مونەك قان ئۇيۇپ قالغان ئىدى. مىشكا ئورنىدىن
تۇرۇپ، ئەتراپقا قۇلاق سالدى. يېرىدا قوزغىلاڭچىلارنىڭ
پاتروناسىرى يۇرگەندەك قىلاتتى، ئاندا ـ ساندا مىلتىق ئاۋازى
گۇم ـ گۇم ئاڭلىناتتى، ئىتلار قاۋايتتى، يىراقتىن ئادەملەرنىڭ
گۇدۇڭ ـ گۇدۇڭ گەپ ـ سۆزلىرى ئاڭلىنىپ. بارغانسېرى يېقىن
لاپ كېلىۋاتاتتى. مىشكا ماللار قاتارلىشىپ ماڭىدىغان سوقماق
يول بىلەن دوننى ياقلاپ ماڭدى. يارىنىڭ بېشىغا چىققانىدىن

كېيىن، قېتىپ قالغان قار قاتلاملىرىنى قامالاپ، بىر يەقلىپ، بىر ھوپۇپ، ئاشانىڭ تۆۋى بىلەن ئۆمىلەپ ماڭدى، ئۇ قەيەردە كېتىۋاتقانلىغىنى بىلمەي، ھۆككۈل قىلىپ مېڭىۋەردى. سوغاق ئۇنىڭ بەدىنىنى دىر - دىر تىترىتەتتى، قوللىرى مۇزلاپ كەتتى. سوغاق توڭلىتىۋېرىپ، كوشۇۋينى بىرسىنىڭ دەرۋازىسىغا ھەيدەپ كەلدى. مىشكا چۈنۇق بىلەن توقۇلغان يان ئىشىكنى ئېچىپ، ئارقا قوراغا كىردى. سول تەرەپتە بىر تاختاي لاياس كۆرۈندى. ئۇ لاپاسقا كىرىشى بىلەنلا قەدەم ئاۋازىنى ۋە بىرسىنىڭ يۆتەلگەنلىگىنى ئاڭلىدى.

بىر ئادەم پىيىمسىنى غاسلىدىتىپ، ئاشۇ لاپاسقا كېلىۋاتاتتى. «ئەمدى بىر ياقلىق قىلىدىغان بولدى مېنى» — كوشۇۋي ئەمە بولسا بولار دېگەندەك ئېپەرۋالارچە ئويلىدى. ھىلىقى ئادەم ئىشىكنىڭ قارىغۇ بوشلۇغىدا توختىدى.

— ئۇ يەردە تۇرغان كىم؟

ئاۋاز بوش ۋە ھورقاندەك چىقتى.

مىشكا ئىرلاچامداپ، تامنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈۋالدى.

— كىم بۇ؟ — دەپ سورىدى ئەمدى تېخىمۇ تەشۋىشلىك، تېخىمۇ ئۇنلۇك قىلىپ.

مىشكاستېپان ئاستاخوفنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىگىنى تونۇپ، لاپاستىن چىقتى.

— ستېپان، بۇ مەن بولىمەن، كوشۇۋي... خۇدا ھەققى، مېنى قۇتقۇزۇۋال! ھېچكىمكە ئېيتماسلىق قولۇڭدىن كېلەمدۇ؟ بىر يارـ دەم قىلغىن!

— ھە، مۇنۇ نىمىكەنغۇ ...— دىدى ستېپان كېزىكتىن يېڭىلا ياقايغان ئادەمدەك زەئىپ بىر ئاۋاز بىلەن، ئۇنىڭ يادائغۇـ

لۇقتىن ئۇزارغاندەك كۆرۈنگەن ئاغزى كېرىلىپ، ئىشەنچسىزلىك بىلەن ھەيدى. — مەيلى، بوپتۇ، بىر كېچىلا قون، تاك ئاتقانـ دا، باشقا بىر يەرگە كەت، حوش، بۇيەرگە سەن قانداق كېلىپ قالدىڭ؟

مىشكا جاۋاپ بەرمەستىنلا، ئۇنىڭ قولىنى سىيلاپ تاپتى— دە، دۆۋىلەكلىك توپانىڭ ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ كەتتى.

ئەتىسى كەچتە، فاراڭغۇچوشەي دېگەندىلا، حەتەرلىك ئىشقا بەل باغلاپ، ئۆيىگە بىر ئامال قىلىپ يېتىۋالدى — دە، دەرىزىسىنى قاقتى. ئانىسى دالان ئۆينىڭ ئىشىگىنى ئېچىش بىلەنلا يېغلاشقا باشلىدى. قوللىرىنى سىلاشتۇرۇپ، بالىسىنىڭ ئويىنىغا ئېسىلدى، بېشىنى ئۇنىڭ مەيدىسىگە قويۇپ. دوقۇسلاتتى.

— كەت، بالام، ئەيسا مەسىھ ھەققى. دۇيەردىن كەتكىن، مىشىنكا! بۇگۈن ئەنگەن كازاكلار كېلىپ كەتتىي، سېنى ئىزلەپ، پۈتۈن قورالىي ئوكتەي — نوكتەي قىلىۋەتتى. ئانتېۋكا بېخ مېنى قامچىسى بىلەن بېرىنى سالدى. «بالاڭنى يوشۇرۇۋاتسەن، دەيدۇ. ئاپلا نېمىشقا ئۇنى بىر يولى ئۆلتۈرۈۋەتمىگەنتۇق!» — دەيدۇ.

مىشكا ئۆز كىشىلىرىنىڭ بەدە ئىكەنلىگىنى تەسەۋۋۇر قىلالـ مىدى. يېزىدانىمە ئىش بولغانلىغىنى بىلمەيتتى، ئانىسىنىڭ قىسقىچە سۆزلەپ بېرىشىدىن شۇنى ئۇقۇۋالدىكى، دون بويىدىكى ھەممە يېزـ لاردا قوزغىلاڭ كۆتىرىلگەن، شتوكمان، ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ، داۋىدـ كاۋە ساقچىلار ئاتقا مىنىپ قېچىپ كېتىپتۇ. قىلكابىلەن تىموفېينى تۇنۇگۈن چۈش ۋاقتىدا مەيداندا ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

— كەت، بالام! سېنى بۇ يەردىن تېپىۋالىدۇ...

ئانىسى يېغلايتتى، ئەمما ئۇنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازىدا قەتئىلىك بار ئىدى. ئۇزۇن زامان يىغلىغان مىشكا ا — قېتىم كېچىك

بالىدەك ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى. شۇنىدىن كېيىن، يىلقىچى بولۇپ خىزمەت قىلغان چاغدا مىسىپ يۈرگەن، ئەمدىلىكتە قولۇنى بار بايتالنى خامانغا ئېلىپ چىقتى. تايچاق بىلەن مىشكىنىڭ ئانىسى ئارقىسىدىن ئەگىشىپ چىقتى. ئانىسى مىشكىنى ئانقا مىنگۈزگەندىن كېيىن چوقۇندۇرۇپ يولغا سالدى. بايتالنىڭ ماڭغۇسى كەلمەي، ئىككى قېتىم قۇلۇنىنى قىچقىرىپ، كىشنەپ قويدى. ھەر ئىككىلا قېتىم مىشكىنىڭ يۈرىگى سېرىلىپ، پەسكە دومىلىغانىدەك بولدى. ئەمما ئۇ قىرىنىڭ بېشىغا بېچ - ئامان چىپىپ چىققاندىن كېيىن گېتمان يولى بىلەن شەرقە، ئوستەمبدۇبتسا نەرەپكە قاراپ چىپىپ كەنتى. بۇ كىچە راسا قاچقۇنغا لايىق قاراڭغۇ ئوي ئىدى. بايتال قۇلۇنۇمدىن ئايرىلىپ قالارمەنمۇ، دەپ قورقۇپ، پات - پات كىشنەيتتى. كوشۇۋوي چىشىنى مەھكەم چىشلەپ، يۈگەننىڭ ئۇچى بىلەن قۇلاقلىرىغا ئۇرۇپ تۇردى، پات - پات توختاپ، ئارقا ياكى ئالدى نەرەپتىن قاتتىق چىپىپ كېلىۋاتقان ئاتلارنىڭ دۈپۈرلىشى ئاڭلىنىۋاتقىنىنى يوقمۇ، بايتالنىڭ كىشنىشى بىرەر ئادەمنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتمىدىمكىن، دەپ قۇلاق سېلىپ ماڭدى. ئەمما ئەتراپ، چۆچەكتە تەسۋىرلەنگەندەك تىمتاس، سۈكۈناتقا ئەرق بولغان ئىدى. كوشۇۋوي يەفەت ھەر بىر توختىغان چاغدا تايچاقنىڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئانىسىنىڭ قارا يېلىنغا يېپىشىپ، كەينى پۇتلىرى بىلەن قارنى تىرەپ تۇرۇپ، تامشىنىپ سوت ئېمىۋاتقانلىغىنىلا ئاڭلايتتى ۋە ئاشۇ ئېمىشتە ئانىسىنىڭ دۈمبىسىدە بەلەپچان تۇرتكىنىڭ بىلىنىپ تۇرغانلىغىنى سېزەتتى.

28

كۆكۈنخانا ئىچىدە قۇرۇغان تىزەكنىڭ چىرىگەن ساما-
نىڭ، ئوت ـ چۆپ قالدۇقلىرىنىڭ ھىدى كىشىنى بىئارام
قىلاتتى. يىگەن بىلەن يېپىلغان ئۆگزىنىڭ يوچۇقلىرىدىن كۈندۈزى كۈ-
مۈش رەڭ شولا چۈشۈپ تۇراتتى. گاھىدا قۇياشنىڭ چىقىقتىن توغۇل-
غان دەرۋازىدىن خۇددى غەلۋىرىدىن قارىغاندەك ماريلاپ قويىاتـ
تى. كېچىسى كۆز سانچىپ ئاغرىيدۇ، چاشقان ۋىچىرلايدۇ،
جىمجىتلىق...

ئۆي ئىگىسى ئايال بىر سوتكىدا بىر قېتىم كەچقۇرۇندا
گىرىگورىيغا ئوغرىلىقچە تاماق ئېپكېلىپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ يېنىدا
تىزەكلەرنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇپ قويۇلغان يوغان بىر كوزا سۇ
بار. باشقا ئىش ئىمە بولسا مەيلى ئىدى، ئەمما تاماكىسى تۈ-
گەپ قالدى. گىرىگورىي دەسلەپكى كۈنلىرى خۇمارى تۇتۇپ، بەك
قىينالدى، كېيىن تاماكىسىز ئۆتۈشكە چىدىيالماي، بىر ئەتىگەن
يەردە ئۆمىلەپ يۈرۈپ، بىر چاڭگال قۇرۇق ئات تىزىگىنى يىغـ
دى ـ دە، ئۇنى ئالقىنىدا ئۇۋۇتۇپ، تاماكا ئورنىدا چەكتى.
كەچقۇرۇن ئۆي ئىگىسى ئىنجىلدىن يىرتىۋىلىنغان ئىككى ۋاراق
چىرىگەن قەغەزنى، بىر قاپ سەرەڭگە ۋە بىر چاڭگال ئارىلاش ـ
قۇرىلاش نەرسىنى: قۇرۇتۇلغان قاشقا بىدە ۋە كۆك تاماكىنى ـ
«دىيوبېك»* نى خوتۇنىدىن ئەۋەتتى. گىرىگورىي خوشال بولۇپ

*دىيوبېك ـ تۈركىيەنىڭ خۇش پۇراق تاماكىسى ـ ت.

كېتىپ، تاماكىنى بېشى ئايلانغىچە راسا چېكىپ، خۇماردىن چىقتى، شۇنىڭ بىلەن قانىتىغا بېشىنى تىقىۋالغان قۇشتەك، ئۇ تىنگى بىلەن بېشىنى پۇركەپ، ئوڭغۇل - دوڭغۇل تىزەكنىڭ ئۈستىدە 1 - قېتىم قاتتىق ئۇخلاپ كەتتى.

ئەتىگەندە ئۇنى ئۆي ئىگىسى ئويغاتتى. ئۇ كۆكۈنخانىغا يۈگۈرۈپ كىرىپ، قاتتىق توۋلىدى:

— ئۇخلاۋاتامسەن؟ تۇر! دون ئىسيان كۆتەردى! ... — شۇنىڭ بىلەن خۇ - خىر كۈلۈۋەتتى.

گىرىگورىي تىزەك دۆۋىسىدىن سەكرەپ چۈشتى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن سىرنىچچە پۇت كېلىدىغان چاسا تىزەكلەر گۈلدۈرلەپ ئۆرۈلۈپ كەتتى.

— نىمە ئىش بولۇپتۇ؟

— ئاۋۇ نەرەپتىن يېلانىسكايا بىلەن ۋېشېنىسكايادىكى كازاكلار قوزغىلاڭ كۆتىرىپتۇ. قومىن ۋە پۈتۈن ھاكىمىيەت ۋېشىكىدىن نوكىنغا قېچىپ بېرىپتۇ. ئېھتىمال، كازانىسكايا، شۇمىلىنىسكايا، مىگۇلىنىسكايامۇ قوزغىلاڭ كۆتەرگەن ئوخشايدۇ. ئىشنىڭ نەگە قارىپ يۈز نۇتقانلىغىنى چۈشەندىڭمۇ؟

گىرىگورىينىڭ چىكە تومۇرلىرى بىلەن بويۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ، كۆز قارچۇغىدىن كۆكۈش ئۇچقۇن چاقناپ كەتتى. ئۇ خوشاللىغىنى يوشۇرالمىدى: ئاۋازى تىترەپ چىقتى، قارا بارماقلىرى شىنىلىنىڭ ئۈستىدە مەقسەتسىز يۈگۈرەيتتى.

— خوش، سىلەرنىڭ... يېزىدىچۇ؟ نىمە بولۇۋاتىدۇ؟ ئەھۋال قانداق؟

— ھېچ نەرسە ئاڭلىيالمىدىم. مەن رەئىسنى كۆرگەن ئە-

دىم، ــ ئۇ كۈلۈپ: «مەن قايسى خۇداغا چوقۇنسام، بەربىر، ئىش قىلىپ، خۇدا بولسىلا بولدى» ــ دەيدۇ. سەن ئەمدى ئۆز ئۆۋاڭغا دىن چىق.

بۇلار ئۆي تەرەپكە مېڭىشتى. گىرىگورىي چوڭ ــ چوڭ چامداپ ماڭاتتى. ئۆي ئىگىسى تەڭ مېڭىشقا تىرىشىپ، بىر تەرەپتىن ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىشكە كىرىشتى.

ــ يېلانسكايادا بىرىنچى بولۇپ قوزغىلاڭ كۆتەرگەن يېزا ــ كىراسنويارىسكىي يېزىسى، ئۇلۇغشكۇن يېلانسكايالىق 20 كوممۇن* كىرىۋىسكوي بىلەن پىلىشاكوۋ يېزىسىغا كازاكلارنى قامىقا ئىلىش ئۈچۈن بارغان ئىكەن، كىراسنويارلىقلار بۇ ئىشنى ئاڭلاپ، مەجلىس ئېچىپتۇ ــ دە، مۇنداق قارارغا كېلىشىپتۇ: «بىز قاچانغىچە خورلۇققا سەۋرى ــ تاقەت قىلىپ تۇرىمىز؟ ئاتىلىرىمىزنى قامىقا ئېلىپ كەتكىلى تۇردى، ئەمدىلىكتە بۇ ئىش ئۆزىمىزنىڭ بېشىغىمۇ كېلىۋاتىدۇ. ئاتىنى ئىگەرلەڭلار، بىرىپ قامىقتىكىلەرنى قۇتقۇزۇۋالايلى.» 15 ئادەم يىغىلىپتۇ، ھەممىسى قارام، ھەيرەتلىك يىگىتلەر ئىكەن. بۇلارنى ئاتىلانوف دەيدىغان جەڭگىۋار ياش كازاك باشلاپ بېرىپتۇ. ئۇلارنىڭ پەقەت ئىككى دانىلا مىلتىغى بار ئىكەن، بەزىلىرىدە قىلىچ، بەزىلىرىدە نەيزە، بىرسىدە تېخى توقماقمۇ بار ئىكەن. دوندىن ئۆتۈپ، پىلىشاكوفقا ئات چاپتۇرۇپ بېرىپتۇ. كوممۇنىلار مىلىتسكوفنىڭ ھويلىسىدا دەم ئېلىۋاتقان ئىكەن. كىراسنويارلىقلار ئاتلىق سەپ بويىچە ھويلىغا بېسىپ بارسا، ھويلا تاش سېپىل بىلەن قورشالغان ئىكەن، ئۇلار بىر ھەمله قىلىپ بېقىپ، ئارقىسىغا قېچىپتۇ. كوممۇنىستلار ئۇلاردىن بىر كازاكنى

* كوممۇن ــ كوممۇنىست دېمەكچى.

ئۆلتۈرۈپتۇ، ئۇنىڭ جايى جەننەتتە بولسۇن. قىزىللار ئۇنى ئارقا سىدىن قوغلاپ بېرىپ ئاتقان ئىكەن، ئۇ ئاتتىن غۇلاپ چۈشۈپ، قاشاغا ئېسىلىپ قاپتۇ. پىلىشاكوفنىڭ كازاكلىرى ئۇنى كەنتنىڭ ئات ئېغىلىغا ئېلىپ كەپتۇ. ئەمما بۇ ئەزىمەتنىڭ فاجىئسى قولىدا شۇ پېتى قېتىپ قاپتۇ... خوش، شۇنىڭ بىلەن جەڭگىجىدەل باشلىنىپ كەتكەن. مانا شۇ مەزگىلدە سوۋېت ھاكىمىيىتىگە ئاخىرقى زامان يېتىپ كەلگەن.

ئۆيدە گىرىگورىي ئەتىگەنكى تاماقنىڭ قالدۇقلىرىنى ئاچكۆزلۈك بىلەن پاك - پاكىز يەپ تۈگىتىپ، ئۆي ئىگىسى بىلەن كوچىغا چىقتى. كوچىلارنىڭ بۇرجەكلىرىدە كازاكلار، خۇددى بايرامدىكىدەك، توپ - توپ بولۇپ تۇرۇشاتتى. شۇ توپلارنىڭ بىرىگە گىرىگورىي بىلەن ئۆي ئىگىسى يېقىن كەلدى. بۇلارنىڭ سالىمىغا كازاكلار قولىنى پاپاخقا تەككۈزۈپ، مۇلايىملىق بىلەن جاۋاپ قايتۇردى. گىرىگورىينىڭ ناتونۇش تۇرقىغا قىزىقىش ۋە تارتىنچاقلىق بىلەن قاراپ قويۇشتى.

— بۇ ئۆز كىشىمىز، جانابى كازاكلار! بۇ ئادەمدىن قورقماڭلار. تاتارىسكىدىكى مېلىخوفلارنى ئاڭلىغانمۇ؟ بۇ كىشى پانتېلېيېنىڭ ئوغلى گىرىگورىي، بىزنىڭكىگە قېچىپ كېلىپ، ئېتىلىشتىن قۇتۇلۇپ قالغان، — دىدى ئۆي ئىگىسى پەخىرلىنىش بىلەن. پاراڭ باشلىنىش بىلەنلا كازاكلارنىڭ بىرسى رېشتوف يېزىسى، دۇبروۋ يېزىسى ۋە چېرنوف يېزىسىدىكى كازاكلارنىڭ فومىننى ۋېشېنىسكايادىن قانداق قوغلاپ چىقارغانلىغىنى ئەمدىلا سۆزلەپ بېرىشكە كىرىشكەن ئىدى، ئەمما شۇ ئەسنادا تاغنىڭ ئاپىياق قاپتىلىغا تۇتاشقان چوڭ كوچىنىڭ بېشىدىن ئىككى ئاتلىق كۆرۈندى. ئۇلار كوچا

بويلاپ چېپىپ كېلىپ، كازاكلارنىڭ ھەر بىر توپىنىڭ قېشىدا توختاپ ئۆتتى، ئاتلىرىنىڭ بېشىنى بۇرىغاندا بىر نەمە دەپ ۋاقىرىشاتتى، قوللىرىنى شىلتاتتى. گىرىگورىي ئۇلارنىڭ يېقىنلىشىپ كېلىشىنى تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ تۇردى.

— بۇلار بىزنىڭكىلەر ئەمەس، بېلىقچىلىق يېزىسىنىڭ ئادەملىرى ئەمەس... بۇلار نەدىن كەلگەن خەۋەرچىلەركىنە تاك، — دىدى بايىقى كازاك يىراقتا كۆز تىكىپ، ئۇ ۋېشېنسكايانى ئىشغال قىلىش تۇغرىسىدىكى ھېكايىسىنى ئۇزۇپ قويدى.

ئىككى ئاتلىق ياندىكى تار كوچىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، ئۇدۇللا چېپىپ كەلدى. ئالدىنقىسى، چەكمىنىنىڭ ئالدىنى ئەتمەستىن كىيىۋالغان، يالاڭباش، قىپ - قىزىل يۈزى تەرلىگەن، ئاق جىنگىلەك چاچلىرى پېشانىسىگە چۈشۈپ تۇرغان قېرى چال بولۇپ، ياش يىگىتتەك چەبدەسلىك بىلەن ئاتنىڭ بېشىنى تارتىپ شارتلا توختاتتى: ئارقىسىغا بىر قاتىپىپ، ئوق قولىنى ئالدىغا سوزدى.

— ھەي كازاكلار، سىلەرگە نېمە بولدى، كوچىنىڭ بېشىدا خوتۇن كىشىدەك يىغلىپ تۇرغىنىڭلار نېمىسى؟! .. — دىدى ئۇ يىغلامسىرىغاندەك ۋاقىراپ. ئاچچىق كۆز ياشلىرى ئاۋازىنى بۇزۇپ تۇراتتى، ھايا جايدىن قىپ - قىزىل مەڭزى تىترەيتتى.

ئاستىدىكى چىرايلىق بايتال تىپىرچىلاپ، بىر ئورنىدا تۇرمايتتى، بۇ تۆت ياشلىق تېخى تۇغمىغان دۆنەن جەرەن بوۋلۇپ، ئاق تۇمشۇق، قۇيرۇغى تال - تال، پۇتلىرى پولاتتىن قۇيغاندەك سىپ - سىلىق ئىدى. ئۇ خىقىراپ، سۇۋۇلغىنى چاياپ، بىر دەم

تىزلىنىپ، بىر دەم تىككە ئىرغىپ، تىزگىنىنى قويۇۋەت، دېگەندەك قىلاتتى، يەنە سەكرەپ چاپماقچى بولاتتى، يەنە شامال قۇلغىنى قايرىپ، يايلىنى ئۇچۇرۇپ ئىسقىرتسا دەيتتى، يەنە تۈيىغىنىڭ ئۆتكۈر چاڭغى ئاستىدا سوغاقتىن قېيىنالغان قاتتىق يەر ئاھ چەكسە دەيتتى. بايتالنىڭ يۇقىرى تېرىسى ئاستىدىن ھەر بىر پەي، تومۇرلىرىنىڭ ئويناقلىغىنى، مۇدىرلىغىنى بىلىنىپ تۇراتتى. بوينىدا ئۇزۇنچاق مۇسكۇللىرى ئۇيۇغۇيتتى، كۆن نۇرى يورۇتۇپ تۇرغان قىزغۇچ بۇرۇن تۆشۈگى تىترەيتتى، دومباق ياقۇت كۆزلىرى قانغا تولۇپ، ئىگىسىگە تەلەپچانلىق بىلەن ئالىيىپ قارايتتى.

— نېمە قىلىپ تۇرىسىلەر، تىنچ دوننىڭ ئوغلانلىرى؟— دەپ يەنە بىر قېتىم ۋاقىرىدى چال، كۆرلىرىنى گىرىگورىيدىن ياشقىلارغا يۆتكەپ، — ئاتلىرىڭلارنى، بوۋاكلارنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋاتىدۇ، مال ـ مۈلۈكلىرىڭلارنى ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ، دىنىڭلارنى جوھۇت كومىسارلار مەسخىرە قىلىۋاتىدۇ، ئەمما سىلەر سىمىشكا چېقىپ، ئويۇن ـ تاماشىغا بارامسىلەر؟ كىكىرتىگىڭلارغا ئاغامچا سېلىپ تارتىدىغان چاغنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتامسىلەر؟ قاچانغىچە خوتۇنلىرىڭلارنىڭ يوپكىسىدىن تارتىپ تۇرىسىلەر؟ پۈتۈن يېلانىسكى ئايمغىدا قېرى ـ ياش ھەممە ئايالقا تۇردى. ۋېشېنىسكايادىن قىزىللار قوغلاپ چىقىرىلدى... ئەمما سىلەر، بېلىقچى يېزىسىنىڭ كازاكلىرى! ياكى جېنىڭلار سىلەرگە شۇنچە ئەرزان بولۇپ قالدىمۇ؟ ياكى سىلەرنىڭ تومۇرىڭلاردىكى كازاكنىڭ قېنى ئەمەس، مۈڑىكىنىڭ كۈۋاسىمۇ؟ ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار! قولغا قورال ئېلىڭلار! كرېۋوسكوي يېزىسى باشقا يېزىلارنى قوزغىتىشقا بىزنى ئەۋەتتى. ئاتقا مىنىڭلار،

كازاكلار، هىلمۇ كەچ ئەمەس! ــ ئۇ تەلۈە كۆزلىرىنى بىر تونۇش چالنىڭ يۈزىگە تىكىپ، ئىنتايىن ئەلەم بىلەن ۋاقىرىدى،ــ سەن نېمە دەپ تۇرىسەن، سېمېن خىرىستو فوروۋېچ؟ سېنىڭ باـ لاڭنى قىزىلالار فىلونوف قېشىدا چېپىپ تاشلىدى، سەن بولساڭ مەشىنىڭ ئۈستىدە جېنىڭنى قۇتقۇزماقچىمۇ؟

گىرىگورىي سۆزىنىڭ ئاخىرىغا قۇلاق سالماستىن، قوراغا يۈگۈردى. ساماناتلىققا يوشۇرۇپ قويغان ئېتىنى تېز ئېلىپ چىقـ تى؛ تىزەكنىڭ ئارىسىغا تىقىپ قويغان ئىگەرنى تىرىسىغى قاناپ كەتكۈچە تاتىلاپ ـ تامىلاپ قېزىپ چىقاردى ـ دە، قۇتۇرغان ئاـ دەمدەك دەرۋازىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى.

ــ كەتتىم! ئەيسا مەسىھ ئۆزى ساقلىسۇن! ــ دەپ ۋاـ قىرىدى ئۇ دەرۋازىغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان ئۆي ئىگىسىگە قاـ راپ، ئاندىن ئىگەرنىڭ ئالدىنقى قېشىغا موككىدا ئۆزىنى تاشـ لاپ، پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن ئاتنىڭ بوينىغا ئېگىشىپ، كوچا بويلاپ ئاق قۇيۇنسىمان قار توزىڭنى چېگىتىپ ماڭدى. ئۇ ئاتـ نىڭ ئىككى ساغرىسىنى ھەدەپ قامچىلاپ ئۇنى بولۇشىغا قويۇـ ۋەتتى. ئارقىسىدا قار تۇمانى ئاستا ـ ئاستا پەسكە قوناتتى، پۈتلىرىدا ئۆزەڭگە بىر جايدا تۇرمايتتى، دەرمانى قالمىغان ئىگـ كى تېقىمى ئىگەرنىڭ قانىتىغا سۈركىلىپ تۇراتتى. ئات تۇياقـ لىرى ئۆزەڭگىنىڭ پەس تەرىپىدە شىددەت بىلەن تاقىراقلايتتى. گىرىگورىي ئۆز ۋۇجۇدىدا شۇنچىلىك ھەددى ـ ھېسابسىز، زور شادىمانلىق، شۇنچىلىك جۇش ئۇرۇپ تۇرغان كۈچ ـ قۇۋۋەت، جاـ سارەت پەيدا بولغانلىغىنى ھېس قىلاتتىكى، ئۆز ئەركىگە خىلاپ ھالدا كىنىيىدىن ئېڭىلدىغان سىر ھىقىرانى چاچراپ چىقتى. كۆڭلىدىكى تۇتقۇلۇق، يوشۇرۇنۇپ يېتىش تۇيغۇلىرى ئازاتلىققا

ئېرىشتى. ئۇنىڭ ئەمدىكى ماڭىدىغان يولى، ئايدىن چۈشكەن يورۇق چوڭ يولدەك روشەن بولۇپ كۆزۈندى.

تىزەك فويۇلغان سىر ئۈۋىدا ھايۋاندەك يوشۇرۇنۇپ يېتىپ، سىرتتىن ئاڭلانغان، ھەر بىر ئاۋاز، ھەر بىر تىرىك قىلغان تاۋۇشنى ھايۋاندەك چۆچۈپ ئاڭلاپ ياتقان ئاشۇ ئېغىر كۈنلەردە ھەممە نەرسە ئويلاپ قويۇلغان ۋە تارازىدا تارتىپ قويۇلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۆتكەن ھاياتىدا ھەقىقەت ئىزلىگەن، تەۋرىنىپ يۈرگەن، سىر پىكىردىن ئىككىنچى پىكىرگە كۆچكەن ۋە ئېغىر ئىچكى كۈرەش ئېلىپ بارغان كۈنلىرى ھېچبىر بولۇپ باقمىغاندەكلا ئىدى.

ئۇ كۈنلەر بۇلۇت سايىسىدەك پۇقراپ ئۆتۈپ كەتتى، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ يۈرۈنقى ئىزلىنىشلىرى بىھۇدە، قۇرۇق سىر نەرسىدەك ئويۇلاتتى. نېمىنى ئويلاپتىكىنە ئۇ؟ قورشاۋ ئىچىدە قېلىپ جان تالىشىۋاتقان بۆرىدەك، چىقىدىغان يول ئىزلەپ، ئامۇ قارشىلىقلارنى ھەل قىلىشنىڭ يولىنى ئىزلەپ، نېمىشقا كۆڭلى بىزاۋىتا بولۇپ يۈرىدىكىن؟ ھايات دېگەن ئەسلىدە كۆلكىلىك، ئاددى ـ سادىدا نەرسە ئىكەن. ئەمدى ئۇنىڭغا شۇنداق تۇيۇلاتتىكى، ھەر قانداق ئادەم قانىتىغا كىرىۋېلىپ ئىسسىندىغان ھەقىقەت بۇ ھاياتتا ئەزەلدىن بولغان ئەمەس، شۇڭا گىرەگورىي ئىنتايىن ھەزەپلىنىپ: ھەر كىمنىڭ ئۆز ھەقىقىتى، ئۆز يولى بار، دەپ ئويلايتتى. ئىنسانىنىڭ بېشىغا كۈن نۇرى چۈشۈپلا تۇرىدىكەن. تومۇرلىرىدا ئىسسىق قان يۈگۈرۈپلا تۇرىدىكەن، ئادەملەر بىر پارچە نان ئۈچۈن، بىر پارچە يەر ئۈچۈن، كۈن كەچۈرۈش ھوقۇقى ئۈچۈن ھەر دائىم كۈرەش قىلىپ كەلدى ۋە بۇندىن كېيىنمۇ كۈرەش قىلىدۇ. ھاياتىڭنى ۋە ھايات كەچۈرۈش

هوقۇقۇڭنى تارتىۋالماقچى بولغانلار بىلەن كۆرەش قىلىشقا تە-
زىم؛ قاتتىق ئېلىشىش كېرەك، تەۋرەنمەسىتىن، جان تىكىپ كۆ-
رەش قىلىش لازىم. — ئۆچمەنلىك ئوتى قانچىلىك كۈچلۈك
بولسا، كۆرەش شۇنچە قەتئى بولىدۇ. ھېس - تۇيغۇنى يۈگەنلەپ
قويماي، ئۇنىڭغا ئۆز تەسىمچىلىق قىلىش دەرىجىسىگىچە ئەركىن-
لىك بېرىش لازىم، گەپ شۇ.

كازاكلارنىڭ بولى يەرسىز مۇڭلۇق رۇسلارنىڭ يولى بە-
لەن، فابرىكا ئىشچىلىرىنىڭ يولى بىلەن تۇتۇشۇش كېلىپ قال-
دى. ئۇلار بىلەن ئېلىشىش كېرەك! كازاكلارنىڭ قېنى بىلەن
ۋەھىرىلغان مۇنبەت دون تۇپرىغىنى ئۇلارنىڭ ناپىنىڭ ئاستى-
دىن يۇلۇۋېلىش لازىم. ئۇلارنى تاتارلارغا ئوخشاش، ئوبە-
لاست چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقىرىش كېرەك! مۇسكۇانى تىترەت-
تىپ، ئۇنى شەرمەندە تېچلىق پۈتۈمگە مەجبۇرى كۆندۈرۈش لازىم!
بالغۇز ئاياق يولدىن دوقۇرۇشماي ئۆتكىلى بولمايدۇ، بىرسىنى
بىرسى ئاغدۇرۇش لازىم بولىدۇ. سىناق قىلىندى: فىزىل پولك
لارنىڭ ۋويسكو تۇپرىغىغا كىرىشكە يول قويۇپ، سىناپ باقتۇق
قۇ؟ ئەمدىكى گەپ — قولغا قىلىچ ئېلىش!

گىرىگورىي دوننىڭ ئاق يايلىق قىرىنى بويلاپ ئاتلىق كېلە-
ۋاتقىنىدا فارغۇلارچە ئۆچمەنلىك ئوتىدا ئۆرتىنىپ ئەنە شۇلارنى
ئويلىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىردەقتە مۇنداق بىر فارىمۇ قارشىلىق
باش كۆتەردى: «بىر - بىرى بىلەن كۆرەش قىلىۋاتقانلار كازاكلار
بىلەن رۇس ئەمەس، بەلكى بايلار بىلەن كەمبەغەللەر... مىشكا كو-
شۇۋي بىلەن كوتلەروھمۇ كازاك، ئەممۇ ھەر ئىككىسى قىزىللار...»
ئەممۇ ئۇ بۇ ئۇيى - پىكىرلەردىن دەرھاللا ئۆزىنى ئېلىپ قاچتى.
تاتارسكى يېزىسى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. گىرىگورىي

تۇزگىنىنى تارتتى؛ سوپۇن كۆپۈگىدەك تەرگە پىشقان ئېتىنىڭ يېنىك يورغىغا سالدى، كوچا ئېغىزىغا كەلگەندە يەنە تېزلىتىپ، ئاخىرى ئۆيگە يېتىپ كەلدى ـ دە، يان ئىشىكنىڭ قاپقىغىنى ئېتىنىڭ كۆكرىكى بىلەن ئېچىپ، هويلىغا ئىرغىپ كىردى.

29

تازا ئازاپ ـ ئوقۇبەت چەككەن كوشۇۋي تاك ئاتار چاغدا ئۇست ـ خوپپىرسكايا كەتمەك بولشوي دىگەن يېرىمغا ئاتلىق كىرىپ كەلدى. ئۇنى 4 ـ زاۋاموۋر پولكىنىڭ قاراۋۇلخانىسى توساپ قويدى. ئىككى قىزىل ئەسكەر ئۇنى شتاپقا ئېلىپ باردى. قايسى بىر شتاپ خادىمى ئۇنى ئىشەنمەسلىك بىلەن ئۇزاققىچە سوراققا ئېلىپ: «سىلەرنىڭ ئىنقىلاۋىي كومىتېت رەئىسىگىلار كىم؟ نىمىشقا هۆججەتلىرىڭ يوق؟»ـ دىگەنگە ئوخشاش قاتار نۇتۇرۇقسىز سوئاللارنى قويۇپ، ئۇنى قايمۇقتۇرۇشقا ئۇرۇنىدى. مىشكا بۇ ئەخمىقانە سوئاللارغا جاۋاپ بېرىشتىن جاق تويدى.

ـ سەن مېنى ئايلاندۇرما، يولداش! مېنىڭ كازاكلارمۇ سەندىن بەكرەك ئايلاندۇرغان، ئەمما هېچ ئىش چىقرالمىغان.

ئۇ كۆينىكىنى قايرىپ، ئارا سانچىلغان سىقىنىنى ۋە قوسىغىنىڭ ئاستىنى كۆرسەتتى. ئۇ، شتاپ خادىمىنى تەھدىت سۆزلەر بىلەن قورقۇتماقچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، ئاڭىچە شتوكمان كىرىپ كەلدى.

— ۋاي ئازغۇن بالا! شەيتاننىڭ ئوغلى!— دېدى ئۇ بوم ئاۋاز بىلەن مىشكىنىڭ دۈمبىسىنى سىلاپ تۇرۇپ، — يولداش، سەن ئۇنى نېمىشقا سوئال بىلەن قىستايسەن؟ بۇ ئۆز يىگىتىمىز- غۇ! شۇنچىلىكمۇ ئەخمەقلىق قىلغان بارمۇ! ماڭا ياكى كوتلەروفقا ئەۋەتىپ بەرگەن بولساڭ، ئىش پۈتەتتىغۇ، ھېچقانداق سوئال - سوراق بولماس ئىدى... يۈر، مىخايىل! خوش، سەن قانداق بولۇپ ساق قالدىڭ؟ قانداق بولۇپ ئامان قالدىڭ؟ قېنى ئېيتقىنا؟ چۈنكى بىز سېنى تىرىكلەرنىڭ نىزىمىدىن ئۆچۈرۈۋەتە- كەن ئىدۇق. قەھرىمانلارچە ھالاك بولغان، دەپ ئويلاپ يۈرەتتۇق.

مىشكا ئۆزىنىڭ قولغا چۈشۈپ قالغانلىغىنى، ھىمايىچىسىز ئىكەنلىگىنى، چاندا قالدۇرۇپ قويغان مىلتىغىنى ئەسلەپ، ئازاپ ئىچىدە كۆزىدىن ياش چىققۇچە قىزىرىپ كەتتى.

30

تاتارىسكى يېزىسىدا گىرىگورىي قايتىپ كەلگەن كۈنىلا ئىككى كازاك يۈزلۈك بۆلۈنمىسى قۇرۇلغان ئىدى. ئاممۇي يىغىندا 16 ياشتىن 70 ياشقىچە قولغا قورال ئېلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغانلارنىڭ ھەممىسىنى سەپەرۋەر قىلىش قارار قىلىندى. نۇرغۇن كىشىلەر بارلىققا كەلگەن ۋەزىيەتنىڭ ئىشەنچسىز ئىكەنلىگىنى ھېس قىلىشاتتى: شىمالدا بۈلارغا دۈشمەن بولغان بولشېۋىكلەرنىڭ قول ئاستىدا تۇرغان ۋوروشىلۇف ئۆلكىسى ۋە قىزىل

خوپپر نوکروگی تۇرۇپتۇ، جەنۇپتا ــ فۇرونت بار، بۇ ئۇرۇش مەيدانى بىرلا بۇرۇلۇپ، شددەت بىلەن بېسىپ كېلىدىغان بولسا، قوزغىلاڭغا قاتناشقانلارنىڭ بىتچىتلىقى چىقىرىۋېتىشى مۇمكىن. بەزىبىر ئىنتايىن ئېھتىياتچان بولغان كازاكلار قولغا قورال ئېلىشنى خالىمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنى زورلۇق بىلەن قورال ئېلىشقا مەجبۇر قىلىشتى. ستېپان ئاستاخوف ئۇرۇشقا قاتنىشىشتىن قەتئىي باش تارتتى.

ــ مەن بارمايمەن، ئېتىمنى ئالساڭلار ئېلىڭلار، مېنى نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار، ئەمما مىلتىق ئېلىشنى خالىمايمەن!ــ دېدى ئۇ ئەتىگەن گىرىگورىي، خىرىستونە ۋە ئانىكۇشكا ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرگەن چاغدا.

ــ قانداقچە ئېلىشنى خالىمايسەن؟ ــ دەپ سورىدى گىرىگورىي بۇرنىنى پىشىلدىتىپ.

ــ شۇنداقچە، خالىمايمەن، گەپ تامام!

ــ مۇبادا قىزىللار كېلىپ، يېزىنى ئىشغال قىلسا، ئۇ چاغدا نەگە بېرىپ پانالىنىسەن؟ بىز بىلەن بىللە كېتەمسەن ياكى قالامسەن؟

ستېپان تىكىلىپ قارىغان پاقىراق كۆزلىرىنى خېلى ۋاقىت بىر گىرىگورىيغا، بىر ئاكسىنىيەگە يۆتكەپ، ئۇندىمەي تۇرىدى ــ دە، ئاخىر جاۋاپ قىلدى:

ــ شۇ چاغدا بىر گەپ بولار...

ــ ئۇنداق بولسا، بۇياقتا چىق! خىرىستونە، مۇنۇنى ئېلىپ ماڭ! بىز سېنى ھازىرلا تامغا قارىتىپ ئىشكىنى تامام قىلىمىز! ــ گىرىگورىي مەشكە يۆلىنىپ تۇرغان ئاكسىنىيەگە قارىماسلىققا تىرىشىپ، ستېپاننىڭ گىمناستىيورکىسىنىڭ يىگىدىن

تۇتۇۋېلىپ ئۆزىگە تارتتى، — يۇر بۇ يەردە سەن قىلىدىغان ھېچ ئىش يوق!

— كىرىگورىي، ساراڭلىق قىلما... قويۇۋەت! — ستېپان تاتىرىپ، كۆچسىزلا قارشىلىق كۆرسەتتى.

ھومىيىپ تۇرغان خىرىستونە ئۇنى ئارقىسىدىن قۇچاقلاپ، دوكغۇللىدى:

— دىمەك، يۇر، ئەگەر شۇنداق مەجبۇرىيەت بولسا.

— بۇرادەرلەر!...

— بىز ساڭا بۇرادەر ئەمەس! ماڭ دېگەنىدىن كېيىن ماڭ!

— قويۇۋېتىڭلار، مەن بۆلۈنمىگە بېرىپ ئەسكەرلىككە يېزىلىمەن. ئەمما مەن كىشىنى بىلەن ئاجىزلىشىپ كەتتىم...

كىرىگورىي مىيغىدا كۈلۈپ قويۇپ، ستېپاننىڭ گىمناستىيورکىسىنىڭ يېڭىنى قويۇۋەتتى.

— ماڭ، مىلتىق ئال. بۇرۇنلا شۇنداق قىلىشىڭ كېرەك ئىدى!

ئۇ شىنېلىنىڭ ئالدىنى قوشتۇرۇپ، خوشلاشماستىن چىقىپ كەتتى. خىرىستونە بولغان ۋەقەدىن ھېچ خەۋىل بولماي، ستېپان بىر تال تاماكا سوراپ چەكتى ۋە ئارىلىرىدا ھېچنىمە بولمىغاندەك، يەنە ئۆزاققىچە سۆزلىشىپ ئولتۇردى.

كەچقۇرۇن ۋېشېنسكايادىن ئىككى ھارۋا قورال ئېپكېلىشتى: 84 مىلتىق ۋە 100 دىن ئوشۇق فىلىچ. ئۇرغۇن كىشىلەر ئۆزىنىڭ يوشۇرۇپ قويغان قوراللىرىنى ئېلىپ چىقتى. يېزىدا 211 جەڭچى بارلىققا كەلدى. بۇلارنىڭ 150ي ئاتلىق، قالغانلىرى پىيادىلەر ئىدى.

قوزغىلاڭچىلارنىڭ تېخى بىرلىككە كەلگەن تەشكىلاتى يوق ئىدى. يېزىلار ھازىرچە يەككە - يەككە ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشاتتى: ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بۆلۈنمىلەر تەشكىل قىلىپ، يىغىنلاردا ئەڭ جەڭگىۋار كازاكلاردىن كوماندىر سايلاشتى، كوماندىر سايلاشتا ئۇنۇڭان - ئەمىلى بىلەن ھېساپلاشماستىن، كۆرسەتكەن حىزمىتى بىلەن ھېساپلاشتى: تېخى ھۆجۇم ئوپېراتسىيىلىرى ئېلىپ بارمىدى، پەقەت حوشنا يېزىلار بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئەتراپقا ئاتلىق چارلىغۇچىلار ئەۋەتىپ تۇرۇشتى.

گىرىگورىي قايتىپ كېلىشتىن بۇرۇنلا تاتارىسكىدىكى ئاتلىق بۆلۈنمىنىڭ كوماندىرلىغىغا، 1918 - يىلدىكىدەك، پېترو مېلېخوف سايلانغان ئىدى. پىيادىلەر بۆلۈنمىسىنىڭ كوماندىرلىغىنى لاتىشېۋ ئۆز ئۈستىگە ئالدى. ئۇنىڭ تومىلىن باشچىلىغىدىكى توپچى قىسىملار تازكىغا كەتتى. ئۇ يەردە قىزىللار تاشلاپ كەتكەن، يېرىم بۇزۇق، چاقلىرى سۇنۇق، ئوقى يوق بىر زەمبىرەك بار ئىكەن. توپچىلار مانا شۇ زەمبىرەكنى ياسىغلى كەتكەن ئىدى.

211 ئادەمدە، ۋېشېنسكايادىن ئېلىپ كەلگەن ۋە يېزىدىن يىققان 108 مىلتىق، 140 قىلىچ ۋە 14 ئوۋ مىلتىغى بار ئىدى. باشقا قېرىلار بىلەن بىللە موخوفنىڭ پودۋال ئامبىرىدىن ئازات قىلىنغان پانتېلېي يىروكوفېيېۋىچ يەرگە كۆمۈپ قويغان پىلىموتنى قېزىپ چىقاردى. ئەمما ئۇنىڭ لېنتىسىنى تاپالمىدى، شۇڭا بۆلۈنمە ئۇنى قورال ھېساۋىغا قوبۇل قىلىپ ئالمىدى.

ئەتىسى كەچقۇرۇن مەلۇم بولۇشچە، قوزغىلاڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن كارگىنسكايادىن لىخاچېۋ باشچىلىغىدا قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ 300 مىلتىقلىق جازا ئەترىدى كېلىۋېتىپتۇ، بۇلاردا يەتتە

زەمبىرەك ۋە 12 پىلىموت بار ئىكەن. پېترو توكىن يېزىسى تەرەپـ كە كۆچلۈك رازۋېتكا ئـەترىدى ئەۋەتىشكە، شـۇئىڭ بىلەن بىللە ۋېشىنىسكايا غا خەۋەر قىلىشقا قارار قىلدى.

رازۋېتچىكلار قاش قـارايغاندا يـولغا چىقتى. گىرىگورىي مىلىخوف تاتارىسكىلىقلاردىن 30 ئادەمنى بـاشلاپ ماڭدى. ئۇلار يېزىدىن چىپىپ چىققان پېتى تـاكـى تـوكىننىڭ ئۆزىگە يېتىپ بارغۇچە تاراقلاپ مېڭىشتى. تـوكىنغا ئىككى چـاقىرىمچە يـول قالغاندا، چـوڭ يـول بويىدىكى ئـانچە ئىگىز بولمىغان يارنىڭ قېشىدا گىرىگورىي كازاكلارنى ئاتتىن چۈشۈرۈپ، ئۇلارنى كىچىكـ كىنە يارنىڭ ئاستىغا ئورۇنلاشتۇردى. ئات باقارلار ئاتلارنى ئويـ مانغا ئېلىپ كەتتى. ئۇ يەردە قېلىن قار بولغاچقا، ئاتلار پەسكە چۈشكەندىن كېيىن قارىغىچە پوك - پوك قـارغا تىقىلىپ كەتتى؛ بىرسىنىڭ ئايغىرى، باھار ئالدىدىكى دۈيغۈسى قوزغالغان بولسا كېرەك، ئى - ئىھلاپ، تېپىنەتتى. ئۇنىڭغا ئايرىم بىر ئات باقارنى ئەۋەتىشكە توغرا كەلدى.

گىرىگورىي ئۈچ كازاكنىـــ ئانىكۇشكىنى، مارتىن شامىلنى ۋە پىروخور زىكوفنى يېزىغا ئەۋەتتى. ئۇلار پىيادەيۈرۈپ كەتتى. يىراقتا تاغ باغرىدا، شەرقىي جەنۇبقا ئەگرى - بۈگرى سوزۇلغان توكىن يېزىسىنىڭ تال - سۆگەتلىرى كۆكىرىپ تۇراتتى. تۇن قاراڭغۇسى چۈشۈشكە باشلىدى. دالا ئۈستىدە توپ - توپ بۇلۇتلار پەسلەپ ئۆزۈپ يۈرەتتى. يارنىڭ ئاستىدا كازاكلار ئۈنچىقماي ئـولتۇرۇـ شاتتى. گىرىگورىي ئۈچ ئاتلىق ئادەمنىڭ قارا كۆلەڭگىسى تاغـ نىڭ باغرى بىلەن پەسكە چۈشۈپ، چوڭ يولنىڭ قارىيىپ تـۇرـ غان قىرىدا قوشۇلغانلىغىغا قـاراپ تـۇردى. بىر دەمدىن كېيىن ئاتلىرى كۆرۈنمەي، پەقەت ئاتلىقلارنىڭ بېشىلا مىدىرلاپ تۇرـ

دى، ئۇندىن كېيىن، ئۇلارمۇ كۆزدىن غايىپ بولدى. بىر مىنۇت ئۆتكەندە، شۇ تەرەپتىن ياڭراق ئاۋاز بىلەن تا ـ تاتلاپ پىلىموت ئېتىلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئىنچىكىرەك كۆتىرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن باشقا بىر پىلىموت سايراشقا باشلىدى، ئېھتىمال، بۇ قول پىلىموتى بولۇشى كېرەك. قول پىلىموتى بىر دېسكىنى ئېتىپ بولۇشتا تاقاندىن كېيىن شۇك بولۇپ قالدى، دەسلەپكىسى، سەل دېمىنى راسلىۋېلىپ تېزلىك بىلەن يەنە بىر لېنتىنى ئوقۇي ئېتىپ تۇرگەتتى. توپ ـ توپ ئوقلار يارنىڭ ئۈستىدىن ۋىشىلداپ، بىر يەردىكى قارا كۆلەڭگە ئىگىزلىككە ئۇچۇپ ئۆتەتتى. ئۇلارنىڭ روھلۇق ئاۋازى كۆڭۈللۈك ۋە نازۇك بولۇپ، كىشىنى تېتىكلەشتۇرەتتى. ھىلىقى ئوچ كازاك بار كۈچى بىلەن چىپچىپ قايتىپ كېلىشتى.

ـــ قاراۋۇلخانىغا دوچكېلىپ قالدۇق! ـــ دەپ يىراقتىن ۋاقىرىدى پىروخور زىكوف. ئۇنىڭ گۈكرەپ چىققان ئاۋازى چېپىپ كېلىۋاتقان ئاتلارنىڭ دۈپۈرلىشىنى بېسىپ كەتتى.

ـــ ئات باقارلار، تەييار بولۇپ تۇرسۇن! ـــ دەپ بۇيرۇق بەردى گىرىگورىي.

ئۇ قىرنىڭ بېشىغا، ئاكوپنىڭ تۆپىسى ئۈستىگە چىققانىدەك ئىرغىپ چىقتى ـ دە، ۋىزىلداپ قارغا كۆمۈلۈۋاتقان ئوقلارغا پەرۋا قىلماستىن، يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان كازاكلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەتتى.

ـــ ھېچنىمىنى كۆرمىدىڭلارمۇ؟

ـــ ئۇلارنىڭ قىمىرلىغىنى ئاڭلاندى. گەپ ـ سۆزلىرىنى تىڭشاپ باقساق، ئۇلار كۆپ ئىكەن، ـــ دىدى ئانىكۇشكا ھاسىراپ.

ئانىكۇشكا ئاتتىن سەكرەپ چۈشكەن ئىدى. ئەمما ئۇنىڭ ئۆتۈگىنىڭ تۇمشۇغى ئۈزەڭگىگە ئىلىنىپ قالدى، شۇڭا ئۇ سىر ئايىغى بىلەن سوكۇلداپ، سىلاپ تۇرۇپ، قولى بىلەن ئايىغىنى بوشىتىۋالدى.

گىرىگورىي ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ تۇرۇۋاتقاندا، سەككىز كازاك ياردىن ئويمانغا چۈشتى ـ دە، ئۆز ئاتلىرىنى ئاجرىتىۋېلىپ، ئۆيلىرىگە قاراپ چېپىپ كېتىشتى.

ـ ئەتە ئۇلارنى ئېتىپ تاشلايمىز، ـ دىدى گىرىگورىي ئاستاغىنا، قاچقۇنلارنىڭ يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان دۈپۈر لىشىگە قۇلاق سېلىپ.

قالغان كازاكلار يارنىڭ ئىچىدە تىنچلىق ساقلاپ، يىراقتا قۇلاق سېلىپ، يەنە بىر سائەتچە ئولتۇرۇشتى. ئاخىر بىر سىنىڭ قۇلىغىغا ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرلىشى ئاڭلانمايدەك بولدى.

ـ توكىن تەرەپتىن كېلىشۋاتىدۇ...

ـ چارلىغۇچىلار!

ـ ئۇنداق ئەمەستۇ!

پىچىرلىشىپ سۆزلەشتى، كىچىنىڭ ھېچنىمىنى كۆرگىلى بولمايدىغان قاراڭغۇچىلىقتا بۇلار باشلىرىنى چىقىرىشىپ، بىر-رەر نەرسە كۆرمەكچى بولۇپ، سەھۈدە ئۇرۇنۇپ باقتى. فېدوت بودوۋىسكوفنىڭ قالماق كۆزلىرى ئەڭ ئالدى بىلەن ئىلغا قىلالىدى.

ـ كېلىشۋاتىدۇ، ـ دىدى ئۇ ئىشەنچ بىلەن ملتىغىنى قولىغا ئېلىپ.

ئۇ ملتىغىنى باشقىچىراق ئاساتتى: تاسمىسىنى، كىرپىست بېغىغا ئوخشاش، بويىنىدىن ئۆتكۈزۈۋالغاچقا، ملتىغى مەيدىسىگە

نىڭ تۇستىدە قىيا ساڭگىلاپ تۇراتتى. تۇ پىيادە يۈرسىمۇ، ئاتقا مىنگەن بولسىمۇ، ئادەتتە ئاشۇ پېتى تۇراتتىكى، خۇددى ئەپ كەش كۆتەرگەن ئايالدەك، بىر قولىنى ئىستۇۋولغا، بىر قولىنى قوندۇرۇقا قويۇۋالاتتى.

ئون ئاتلىق ئادەم ئۇنچىقماي، تەرتىپسىز ھالدا يول بويلاپ كېلىۋاتاتتى. يېرىم ئات ئۆزۈنلۇقتا ئالدىدا ماڭغان، ئىللىق جۇۋا كىيگەن، قامەتلىك بىر ئىگورا ئايرىمچە كۆزگە تاشلىنىاتتى. ئاستىدىكى بېلى ئۆزۈن، كالتە قۇيرۇق ئات دادىل قەدەم تاشلاپ، مەغرۇرانە ماڭاتتى. تۆۋەن يەردە تۇرغان ئىگورىيغا ئاسمانىنىڭ سۇر پەردىسىدە ئاتلارنىڭ گەۋدىسىنىڭ پىچىملىرى، ئاتقا مىنگۈچىلەرنىڭ قىياپەتلىرى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇردى. ئۇ، ھەتتا ئالدىدا كېلىۋاتقان ئاتلىقنىڭ بېشىدىكى كۈبانكا تۇمىغىنىڭ يىپلاق ئۇستىنىمۇ كۆردى. ئاتلىقلار يارىدىن ئون سارجىن يەرگە كېلىپ قالدى؛ بۇ شۇنچىلىك يېقىن ئارىلىق ئىدىكى، كازاكلارنىڭ پىشىلدىغان تىنىغىنى، يۈرىگىنىڭ تېز - تېز سوققان ئاۋازىنى ئۇلار ئاڭلىشى مۇمكىنەك ئىدى.

ئىگورىي ئۆزى كوماندا بەرمەي تۇرۇپ، مىلتىق ئاتماسلىققا بۇرۇنلا بۇيرۇق بەرگەن ئىدى. ئۇ، پىستىرمىدا يانقان ئۇۋچىدەك، ئېنىق ھېساپ بىلەن دەلمۇ دەللىكنى كۆزدە تۇتقان ھالدا پەيت كۈتەتتى. ئۇ مۇنداق قارارغا كەلدى: كەلگۈچىلەرنى ئالدى بىلەن قىچقىرىپ توختىتىدۇ - دە، ئۇلار ساراسىمگە چۈشۈپ، توپلىشىپ قالغان چاغدا ئوت ئاچىدۇ.

يول ئۇستىدىكى قار ئۆز ئارامىدا يېنىك غاسىلدايتتى؛ ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاستىدىن ساغۇچ پاقىراق قوڭغۇزدەك ئۇچ-

قۇنلار چاچرايتتى؛ ئېھتىمال، تۆمۈر تاقا يالىڭاچ چاقماق تاشقا سۈركەلگەن بولۇشى مۇمكىن.

— كىملىۋاتقان كىم؟

گىرىگورىي يارنىڭ ئىچىدىن مۇشۇكتەك لىككىدە سەكرەپ چىقىپ، قەددىنى رۇسلاپ تۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىلا كازاكلار گۈلدۈر ـ گۈلدۈر چۈۋۈلىشىپ چىقتى.

ئەھۋال ھېچبىر گىرىگورىي كۈتكەندەك بولۇپ چىقمىدى.

— سىزلەرگە كىم كېرەك؟ — دەپ سورىدى ئالدىنكى ئادەم خىرىلدىغان بوم ئاۋاز بىلەن. ئۇنىڭ ئاۋازىدا قورقۇش ياكى ئەجەپلىنىشنىڭ سايىسىمۇ يوق ئىدى. بۇ ئادەم ئېتىنىڭ بېشىنى گىرىگورىي تەرەپكە بۇرىدى

— كىم سەن؟ — دەپ قاتتىق ۋاقىرىدى گىرىگورىي جايىدىن قوزغالماستىن، ئاندىن سەل ئىگىلىپ تۇرغان فولدىكى ناگانىنى سەزدۈرمەستىن يۇقۇرى كۆتەردى.

ھىلىقى بوم ئاۋاز غەزەپ بىلەن گۇدۇڭلاشقا باشلىدى:

— بۇنداق ۋاقىراشقا پېتىنغان كىم؟ مەن — قوشۇنىمىزنىڭ جازالاش ئەترىدىنىڭ كوماندىرى بولىمەن! 8 ـ قىزىل ئارمىيىنىڭ شتاۋى قوزغىلاڭنى باستۇرۇشقا ماڭا تولۇق ھوقۇق بەرگەن؟ كوماندىرنىڭلار كىم؟ مېنىڭ ئالدىمغا چىقسۇن!

— مەن كوماندىر.

— سەنمۇ؟ ھە ـ ە ـ ە...

گىرىگورىي بۇ ئاتلىقنىڭ قولىدىكى يۇقۇرىغا تىك تۇتۇپ تۇرغان قاپ ـ قارا بىر نەرسىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە. ئوق ئېتىلىشتىن بۇرۇن موكىكىدە ئۆزىنى يەرگە ئاتتى؛ يىقىلىپ كېتىۋېتىپ:

— ئوت ئاچ! — دەپ ۋاقىرىدى.

برائۇسىڭ ماركسلىق ئاپتومات تاپانچىسىدىن ئېتىلغان ئۇچى تومتاق ئوق گىرىگورىينىڭ بېشى ئۈستىدىن ۋىڭىلداپ ئۇچۇپ ئۆتتى. ھەر ئىككى نەرەپتىن قۇلاقسىز يارغۇدەك ئېتىلغان ئوقلار يېنىشقا باشلىدى. سودوۋىسكوي باتۇر كوماندىرنىڭ تىزگىنىگە ئېسىلدى. گىرىگورىي بودوۋىسكوفنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ قول سوزۇپ كوماندىرنىڭ قولىنى ئۇتۇۋالدى — دە، قىلىچنىڭ قىرى بىلەن ئۇنىڭ بېشىدىكى كۇبانكا تۇمىغىغا سىرىنى سالدى. ئارقىدىنلا يوعان گەۋدىسى ئىگەردىن تارتىپ چۈشۈردى. ئېلىشىش ئىككى مىنۇتتىلا ئاياقلاشتى. ئۇچ فىزىل ئەسكەر قېچىپ كەتتى، ئىككىسى ئۆلدى، قالغانلىرى قورالسىزلاندۇرۇلدى.

گىرىگورىي ئەسىرگە چۈشكەن كۇبانكا تۇماقلىق كوماندىرنىڭ يېرتىلغان ئاغزىغا ناگانىنىڭ ئۇچىنى سىقتاپ تۇرۇپ قىسقىچە سوراق قىلدى:

— پەمىلەك كىم، گېزەندە؟

— لىخاچېۋ.

— سەن توققۇز مۇھاپىزەتچى بىلەن كېلىپ، نېمە ئۈچۈن ئىشەنگەن ئىدىڭ؟ كازاكلارنى تىز پۈكىدۇ، دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ كەچۈرۈم سورايدۇ دېگەنمىدىڭ؟

— مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار!

— بۇنىڭغا ئالدىرىماڭمۇ بولىدۇ، — دېدى گىرىگورىي ئۇنى يوپىتىپ، — ھۆججەتلەر نەدە؟

— سومكىدا. ئال، باندىت! مەلئۇن!...

گىرىگورىي تىللاشلارغا ئېتىۋار قىلماي، لىخاچېۋنى ئۆزى

ئاختۇرۇپ، كالتا جۇۋىسىنىڭ يانچۇغىدىن يەنە بىر بىرائۇننىڭ تاپانچىنى ئالدى، يېنىدىكى ماۋزۇرنى ۋە دالا سومكىسىنى يېشىۋالدى. يان يانچۇغىدىن چىپار هايۋان تېرىسى قاپلانغان كىچىك بىر هۆججەت سېلىنغان هەمياننى ۋە بىر دانە تاماكا قۇتىسىنى تاپتى.

لىخاچېۋ هامان تىللاپ تۇراتتى، ئاغرىقتىن ئۇھ - ئۇھلايتى. ئۇنىڭ ئوڭ مۇرىسىدىن ئوق تېشىپ ئۆتكەن، گىرىگورىيېنىڭ قىلىچى بېشىغا قاتتىق تەككەن ئىدى. ئۇنىڭ بويى گىرىگورىيېدىن ئىگىزرەك بولۇپ، گەۋدىسىدىن يوغانلىغا قارىغاندا، كۆچلۈك بولۇشى كېرەك. سافلى يېگىلا قىرىلغان قارا قۇمچاق يۈزىدە ئۇچى كالتە كەڭ قارا قاشلىرى قاڭشىرىنىڭ ئۇستىگە تۇتۇلۇپ، جانلىنىپ تۇراتتى، ئاغزى يوغان، ئىڭنىگى چاسا. لىخاچېۋ ئۇستىگە بۇرمە كالتە جۇۋا كىيگەن، بېشىنى قارا كۇبانكا يېپىپ تۇرغان بولۇپ، بايا قىلىچنىڭ زەربى بىلەن ماكچىيىپ قالغان ئىدى. پالشوپكىسىنىڭ ئىچىدە ماش رەڭ كەمزۇل بىلەن كەڭ گەلىغى شىم ئۇنى خۇش پىچىم، سالاپەتلىك قىلىپ كۆرسىتەتتى. ئەمما پۇتلىرى كىچىك، نازۇك بولۇپ، قونچى لاكلانغان ئالىپتە ئۆتۈك كىيگەن.

— ئۇستۇڭدىكى پالشوپكىنى سال، كومىسار! — دەپ بۇيرۇق قىلدى گىرىگورىي، — سەن سېمىز ئىكەنسەن، كازاكنىڭ نېنىغا خېلى تويۇنۇپسەن، توڭلىماسسەن، دەيمەن سېنى!

ئەسىرلەرنىڭ قولىنى كەمەر، نوختىلار بىلەن باغلاپ، ئۆز ئاتلىرىغا مىنگۈزدى.

— مېنىڭ ئارقامدىن چېپىڭلار! — دەپ كوماندا بەردى گىرىگورىي ۋە يېنىغا ئېسىۋالغان لىخاچېۋنىڭ ماۋزۇرىنى تۇزەپ قويدى.

ئۇلار بازكىدا قونۇپ قالدى. لىخاچىۋ مەشىنىڭ ئالدىدا، يەرگە سېلىنغان پاخالنىڭ ئۈستىدە ئۇھ ـ ئۇھلاپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، ئۆزىنى ئۇياق ـ بۇياققا تاشلاپ، تولغىنىپ ياتتى. گىرىگورىي چىراقنىڭ يورۇعىدا ئۇنىڭ يارىلانغان مۇرىسىنى يۇيۇپ، يېڭىۋاشتىن تېڭىپ قويدى. ئەمما سوراقلارغا جاۋاپ بەرمىدى. گىرىگورىي شىرەنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، لىخاچىۋنىڭ ۋاكالەتنامىسىنى، قېچىپ كەتكەن ئىنقىلاۋىي ھەربىي سوت لىخاچىۋغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن ۋېشىنسكايالىق ئەكسىلئىنقىلاپچىلارنىڭ تىزىملىكىنى، يانچۇق دەپتىرىنى، خەت ـ چەكلەرنى، خەرىتىگە سېلىنغان بەلگىلەرنى ئۆزاققىچە كۆرۈپ چىقتى. ئاندا ـ ساندا لىخاچىۋغا قاراپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىلەن نەيزىدەك كۆز ئۇرۇشتۇرۇۋالاتتى. بۇ ئۆيدە قونۇپ قالغان كازاكلار كېچىچە بىزاۋىتا بولۇپ، بىر دەم ئاتلىرىنىڭ قېشىغا چىقاتتى، بىر دەم دەھلىزگە تاماكا چەككىلى چىقىپ، ئۇ يەردە يېتىپ پاراڭلىشاتتى.

گىرىگورىي تاڭ ئېتىش ئالدىدا ئازراق ئۇخلىدى، ئەمما تېزلا ئويغىنىپ، ئېغىرلىشىپ كەتكەن بېشىنى شىرەدىن كۆتەردى. قارىسا لىخاچىۋ پاخالنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، تېڭىق لاتىسىنى چىشلىرى بىلەن يېشىپ، ھە دەپ يۇلۇۋاتقان ئىكەن. ئۇ گىرىگورىيغا قانغا تولغان دەھشەتلىك كۆزلىرى بىلەن قاراپ قويدى. ئاپپاق چىشلىرى سەكراتتىكىدەك ئازاپ ئىچىدە كاسىلداپ، كۆزلىرىدە شۇنچىلىك جانسىز قايغۇ ـ ھەسرەت پىلىلدىدىكى، گىرىگورىينىڭ ئۈيقۇسى دەرھاللا ئېچىلىپ كەتتى.

ـ نېمە بولدۇڭ ؟ـ دەپ سورىدى گىرىگورىي.

ـ مەن بىلەن نېمە ئىشىڭ... بار! ئۆلگۈم كېلىۋاتىدۇ!ـ

دەپ ۋاقىرىدى رەڭگى ئاپپاق ئاقىرىپ كەتكەن لىخاچبۇ بېشى بىلەن پاخالغا دۈم چۈشۈۋېتىپ.

پۈتۈن كېچە ئۇ يېرىم چىلەكتەك سۇ ئىچتى. تاڭ ئاتقۇچە كۆز يۇمماي چىقتى.

ئەتىسى ئەتىگەن گىرىگورىي ئۇنى تۆت چاقلىق ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ ۋېشىنىسكايا غا ئەۋەتىۋەتتى، قىسقىچە مەلۇمات يېزىپ، ئۇنىڭغا تارتىۋېلىنغان بارلىق ھۆججەتلەرنى قوشۇپ يوللىۋەتتى.

31

ۋېشىنىسكايادىكى ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ قىزىل خىش بىناسىنىڭ ئالدىغا ئىككى ئاتلىق كازاك قاراۋۇللۇغدا تۆت چاقلىق يېنىك بىر ھارۋا غىقىراپ كېلىپ توختىدى. ئارقا تەرەپىدە لىخاچبۇ يانپاشلاپ ياتاتتى. ئۇ قانغا بويالغان تېڭىق لاتىسىغا ئېسىقلىق قولىنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ، ئورنىدىن تۇردى. كازاكلار ئاتتىن چۈشۈپ، ئەسىرنى ئۆيگە ئېلىپ كىردى.

بىرلەشكەن قوزغىلاڭچىلار قوراللىق كۈچلىرىنىڭ ۋاقتىلىق قوماندانى سۇيارووفنىڭ ئۆيىگە يېرىم بۆلۈنمە كازاك زىچىدە توپلاشقان ئىدى. لىخاچبۇ قولىنى ئاسراپ، شەرەنىڭ يېنىغا ئاستا سۈرۈلۈپ باردى. شەرەنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان سۇيارووف پاكىنەك ئادەم بولۇپ، ساغۇچ، ئىنتايىن ياۋۇز چاشقان كۆزلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا بىر ئۆزگە

چىلىگى يوق ئىدى. ئۇ لىخاچىۋغا يۈۋاشلىق بىلەن قاراپ سورىدى:

— كىمنى ئىزلەپ كەلدىڭلەر؟ سەن لىخاچىۋ بولامسەن؟

— ھەئە، مەن، مانا ھۆججەتلىرىم، — لىخاچىۋ خالتىغا سېلىپ چىگىۋالغان ھەمياننى شىرەنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ، سۈيا-روفقا قەيسەرلىك بىلەن ھومىيىپ قاراپ قويدى، — ئىسىت، ئۈستۈمگە ئالغان تاپشۇرۇقنى — سەن گېزەندىلەرنى باستۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىيالمىغانلىغىمغا ئەپسۇسلىنىمەن! ئەمما سۇۋېت رۇسىيىسى تېگىشلىك جازايىگىلارنى بېرىدۇ. مېنى ئېتىپ تاشلاڭلار.

ئۇ ئوق تەككەن مۇرىسىنى قىسىپ، كەڭ قاشلىرىنى مىدىر-لىتىپ قويدى.

— ياق، يولداش لىخاچىۋ! بىز ئۆزىمىز ئادەم ئېتىشقا قارشى قوزغىلاڭ كۆتەرگەنمىز. بىز سىلەرگە ئوخشىمايمىز، بىزدە ئادەم ئاتىدىغان ئىش يوق. بىز سېنى داۋالايمىز، سەن، بەلكىم بىزگە پايدا كەلتۈرۈشۈڭ مۇمكىن، — دىدى سۈيارۇف مۇلايىملىق بىلەن، ئەمما كۆزلىرىنى پاقىرىتىپ قويۇپ، — ئار-تۇغىڭلار بۇ يەردىن چىقىپ تۇرۇڭلار، قېنى تېزرەك!

رېشېتوۋىسكايا، چېرنوۋىسكايا، ئۇشاكوۋىسكايا، دوبروۋىس-كايا ۋە ۋېشېنىسكايا بۆلۈنمىلىرىنىڭ كوماندىرلىرى قېپقالدى. بۇلار شىرە يېنىغا ئولتۇرۇشتى. بىرسى پۈتى بىلەن لىخاچىۋغا ئورۇندۇقنى سۈرۈپ قويغان ئىدى، لىخاچىۋ ئولتۇرمىدى، تامغا يۆلىنىپ، بېشىنى ئېگىز تۇتۇپ، دەرىزىگە قاراپ نۇردى.

— خوش، مۇنداق گەپ، لىخاچىۋ، — دەپ گەپ باشلىدى سۈ-

ياروق ئۆلۈملەرنىڭ كوماندىرلىرى بىلەن كۆز ئۇرۇشتۇرۇۋېلىپ، ــ بىزگە ئېيتقىنا، سېنىڭ ئەترىدىكىدىكى كىشىلەرنىڭ سانى قانچە؟

ــ ئېيتمايمەن.

ــ ئېيتمامسەن؟ بوپتۇ ئېيتمىساڭ. بىز ئۆزىمىز سېنىڭ قەغەزلىرىڭدىن بىلىۋالىمىز. يا بولمىسا، سېنىڭ مۇھاپىزەتچى قىزىل ئەسكەرلىرىڭدىن سوراپ بىلىۋالىمىز. بىز سەندىن يەنە بىر ئىشنى ئۆتۈنىمىز (سۇياروف «ئۆتۈنىمىز» دىگەن سۆزنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئېيتتى): سەن ئۆز ئەترىدىڭگە ۋېشكىغا كېلىڭلار، دەپ خەت يازىدۇ. بىز سىلەر بىلەن ئۇرۇشۇپ نىمە قىلىمىز. بىز سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى ئەمەس، پەقەت كوممۇنىستلار بىلەن جوھۇتلارغا قارشى. بىز ئەترىدىكىنى قورالسىزلاندۇرۇپ، ئۆيـ ـ ئۆيلىرىگە تارقىتىۋېتىمىز. سېنى ئۆز ئەركىگە قويۇۋېتىمىز. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇلارغا شۇنداق دەپ يازغىنكى، بىزمۇ ئوخشاشلا ئەمەگەكچىلەرمىز. ئۇلار بىزدىن قورقمىسۇن، بىز سوۋېتلارغا قارشى ئەمەس...

لىخاچېۋ بىر تۈكۈرۈۋەتتى، سۇياروفنىڭ كېچىككىنە ساقىلىنىڭ ئاقارغان ئۇچىغا چۈشتى. سۇياروف ساقىلىنى يېڭى بىلەن ئېرتتى، ياڭاق سۆڭەكلىرى قىزىرىپ كەتتى. كوماندىرلارنىڭ بىرسى كۈلۈمسىرەپ قويدى، ئەمما قوماندانىنىڭ ئار ـ نومۇسىنى قوغداش ئۈچۈن ھېچكىم ئورنىدىن تۇرمىدى.

ــ بىزنى خاپا قىلمۇاتىسەن، يولداش لىخاچېۋ! ــ دىدى سۇياروف ئەمدى ئوچۇقلا مۇغەمبەرلىك بىلەن، ــ ئاتامانلار، ئوفىتسېرلەر بىزنى تازا خورلىغان، يۇز ـ كۆزىمىزگە تۈكۈرۈپ كەلگەن، كوممۇنىست تۇرۇقلۇق سەنمۇ تۈكۈرەمسەن.

سىزلەر، هامان، بىز خەلق تەرىپىدە دەيسىزلەر... ھەي، ئۇ يەردە كىم بار؟... كومىسسارنى ئېلىپ كېتىڭلار. ئەتە سېنى كازانسكايا ئەۋەتىمىز.

— بەلكىم، ئويلىنىپ كۆرەرسەن؟ — دەپ جىددىلىك بىلەن سورىدى بۆلۈنمە كوماندىرلىرىنىڭ بىرسى.

لىخاچېۋ ئۇچىسىغا ئارىسۇالغان كالتە كەمزۇلىنى بىر سىلكىپ تۆزىتىپ، ئىشىك ئالدىدا تۇرغان مۇھاپىزەتچىگە قاراپ ماڭدى.

ئۇنى ئاتمىدى. چۈنكى قورغىلاڭچىلار «ئادەم ئېتىشقا ۋە بۆلاڭ ـ تالاڭ قىلىشقا» فارشى كۆرەش قىلىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ... ئەتىسى ئۇنى كازانسكايا غا ھەيدەپ ماڭدى. ئۇ ئاتلىق مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ ئالدىدا قارىنىڭ ئۈستىدە يېنىك چامداپ، كۆتمەك قاشلىرىنى ئۇگۈپ، پىيادە ماڭدى. ئەمما ئورمان ئىچىدە ئاپىياق ئاق ھېيىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا پىسكىگىدە كۆلۈمسىرەپ نوختاپ قالدى ـ دە، بېشىنى يۇقۇرىغا سوزۇپ، ساق قولى بىلەن بىر نال شاخنى سۇندۇرۇۋالدى. شاخنىڭ قوگۇر بىحلىرى مارت ئېيىنىڭ شىرىن شىرنىسى بىلەن تولۇشىپ قالغان ئىدى: بىحلارنىڭ نازۇك، يېڭى بىلىنمەس خۇش ھىدى باھارنىڭ گۈللەپ ياشنىشىدىن، ھەر كۈنى چىقىپ، پېتىپ تۇرىدىغان قۇياش دائىرىسىدە تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان ھايات‌تىن دېرەك بېرەتتى. لىخاچېۋ مۇدۇر ـ مۇدۇر بىحلارنى ئاغزىغا تىقىپ، ئۇلارنى چاينايتتى، تۇمانلاشقان كۆزلىرى بىلەن سوغاقتىن قۇتۇلۇپ، بۇرۇشۇپ قالغان دەرەخلەرگە قاراپ، بۇرۇتى قىرىلغان لەۋلىرىنىڭ بۇرجىگىدە كۈلۈمسىرەپ قويا‌تتى.

ئۇ ئاشۇ سىخلارنىڭ قاراگۈل بىەرگىلىرىنى ئاغزىدا ساقلىغان ھالدا بېتى ئۆلۈپ كەتتى. ۋېشىنىسكا بادىن يەتتە چاقىرىم يىراقلىقتا، سۇرلۇك قاپقىغا سېلىنغان قوم دۆۋىلىرىنىڭ ئارىسىدا مۇھاپىزەتچى كازاكلار ئۇنى ۋەھشىيانە چېپىپ تاشلىدى، تىرىك تۇرغۇزۇپ كۆزلىرىنى ئويدى، قوللىرىنى، قۇلاقلىرىنى، بۇرنىنى كەستى، قىلىچ بىلەن يۈزىنى كىرپىست شەكلىدە تىلدى. ئۇلار ئىشتىنىنى سالدۇرۇپ، يوغان، مەردانە، كېلىشكەن گەۋدىنى ھاقارەتلەپ تۇرغىدا بۇلغىدى. ئەزالىرى چېپىلىپ، قان ئېقىپ تۇرغان تەنىنى نەھەقىرلەپ بولغاندىن كېيىن مۇھاپىزەتچىلەردىن بىرسى ئوقىدىسىغا يا تەقۇزۇلغان گەۋدىنىڭ دىم ـ دىر تىترەپ تۇرغان كۆكسى ئۈستىگە چىقىپ بىر زەربە بىلەن بېشىنى تەندىن جۇدا قىلدى.

32

دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىن يۇقۇرى، بېشىدىن، ھەممە چەت ھالىلاردىن قوزغىلاڭ كەڭ ئەۋج ئالغانلىقى توغرىلىق خەۋەر كېلەتتى. ئۇيان كۆتەرگەنلەر ئەمدىلىكتە يالغۇز ئىككى كەنت ـ ئايماق ئەمەس ئىدى، شۇمىلىنىسكايا، كازانىسكايا، مىگۇلىنىسكايا، مېشكوۋىسكايا، ۋېشىنىسكايا، يېلانىسكايا، ئۈست ـ خوپېرىسكايا كەنتلىرى ناھايىتى ئالدىراشلىق بىلەن يۈزلۈك بۆلۈنمىلەرنى قۇراشتۇرۇپ، قوزغىلاڭ كۆتەردى؛ كارگىنىسكايا، بوكوۋىسكايا، كىراسنوكۇتسكايا كەنتلىرى ئوچۇقلا قوزغىلاڭچىلار تەرەپكە ئېغىشقا باشلىدى. يان خوشنا ئۈست ـ مېدۋېدىتسكى ۋە خوپېرىسكى ئوكـ

رۇگلىرىدىمۇ قوزغىلاڭ كۆتىرىلىش خەۋپى تۇغۇلۇۋاتتى. بۇكانو-
ۋىسكايا، سىلاشچىۋىسكايا ۋە فېدوسېۋىسكايا كەنتلىرىدە
ئاللىقاچان غۇلغۇلا باشلانغان ئىدى؛ ئالېكسېيېۋىسكايا
كەنتىنىڭ ۋېشېنىسكايا تەرەپتىكى چەت يېزىلىرى دولقۇنـ
لىنىپ قالدى. ۋېشېنىسكايا ئوكرۇگ كەنتى بولغانلىقتىن،
قوزغىلاڭنىڭ مەركىزىگە ئايلاندى. ئۇزاق تالاش ـ تارتىشلاردىن
كېيىن، بۇرۇنقى ھاكىمىيەت تۈزۈلمىسىنى ساقلاپ قېلىشقا قارار
قىلىشتى. ئوكرۇگ ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ تەركىۋىگە ئەڭ ھۆر-
مەتلىك، كۆپىنچە ياش كازاكلارنى سايلاشتى. توپچى قىسىملار
باشقارمىسىنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى دانىلوفنى رەئىسلىككە ئول-
تۇرغۇزۇشتى. كەنت ـ يېزىلاردا سوۋېتلار قۇرۇلدى، شۇڭا، قانچە-
لىك ئەجەپلىنەرلىك بولمىسۇن، بىرچاغدا يا مانىتىل ئورنىدا ئىشلىتىل-
گەن «يولداش» سۆزى تۇرمۇشتا يەنەقوللىنىلىدىغان بولدى. «سوۋېت
ھاكىمىيىتى ئۇچۇن، كوممۇنىستلارغا قارشى تۇرايلى، ئادەم ئېتىش-
قا، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشقا قارشى تۇرايلى» ـ دەيدىغان خەلقـ
نى ئالدايدىغان يالغان ـ ياۋداق شوئار ئوتتۇرىغا قويۇلدى.
شۇنىڭ ئۇچۇن قوزغىلاڭچىلارنىڭ بېشىدىكى پاپاخلاردا بىر تاسما
لاتا بەلگىنىڭ ياكى ئورالغان ئاق لاتىنىڭ ئورنىغا ئىككى
بەلگە پەيدا بولدى: بىرى ئاق، بىرى قىزىل ئىككى تاسما لاتا
كىرېست شەكلىدە تىكىلدى...

بىرلەشكەن قوزغىلاڭچىلار كۆچلىرىنىڭ قوماندانى ۋەزىپە-
سىنى ئۆتەۋاتقان سۇيارووفنىڭ ئورنىغا 28 ياشلىق خورۇنجى (پود-
پورۇچىك) كودىنوف پاۋىل قويۇلدى، بۇ تۆت دەربجىلىك گە-
ئورگىنىي مېدالىنىڭ ھەممىسىگە ئېرىشكەن، سۆزمەن، ئەقىللىق
يىگىت ئىدى. ئەمما ئۇ كۆڭۈلچەك ئادەم ئىدى، شۇڭا مۇنداق

بورانلىق چاغدا توپىلاڭ ئىچىدە قالغان ئوكروگنى باشقۇرۇش ئاپ ئەمەس ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ كازاكلار ئۇنى ئاددى ـ ساددا، مۇلايىم دەپ بۇ ۋەزىپىگە قويۇشقا قوشۇلغان ئىدى. ئەمما ئەڭ مۇھىمى، كودىنوف كازاك ئىچىدىن چىقىقان ۋە كازاك جامائەتچىلىگى ئىچىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭدا ئادەتتە مەنسەپپەرەسلەرگە خاس بولغان مەنمەنچىلىك ۋە ئوفىتسېرلەردە بولىدىغان تەكەببۇرلۇق يوق ئىدى. ئۇ ھەمىشەم ئاددى-ساددا كىيىنەتتى، ئاستىنى دۆگلەك شەكلىدە قىرقىپ ئۇزۇن چاچ قويياتتى. گەۋدىسى بىر ئاز مۆكچەيگەن، تېز گەپ قىلىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئۇزۇن بۇرۇن، ئاۋاق يۈزى ھېچ پەرقسىزلا مۆڭۈكلەرنىڭ يۈزىگە ئوخشاش كۆرۈنەتتى.

مۇئاۋىن ياساۋۇل سافونوف ئىلىيەنى شتاپ باشلىغى قىلىپ سايلاشتى، بۇنى پەقەت شۇنىڭ ئۈچۈن سايلاشتىكى، ئۆزى قورقۇنچاق، ئەمما قولى ھەتكە ماھىر، ئىنتايىن ساۋاتلىق يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ توغرىسىدا، يىغىندا مۇنداق دېيىشكەن ئىدى:

— سافانوفنى شتاپتا ئولتۇرغۇزۇڭلار، ھەربى سەپكە ئۇ يارىمايدۇ. ئۇ سەپتە بولغاندا چېقىم. تالاپەت كۆپ بولىدۇ، كازاكلارنى قوغدىيالمايدۇ، ھېزى بولمىسا، ئۆزىنىمۇ سۈندۈرىدۇ، سىگاندىن پوپ چىقسا. ئۇنىڭدىن ئۇرۇشقاق پالۋان چىقىدۇ.

بويى پاكار، بېشى يۇمۇلاق كەلگەن سافانوف مۇنداق پىكىرلەرگە ئېقىش سېرىق بۇرۇتىنىڭ ئاستىدىن شادىمان كۈلۈمسىرەپ شتاپنى قوبۇل قىلىشقا جان ـ دىلى بىلەن رازى بولدى.

ئەمما كودىنوف بىلەن سافانوف بۆلۈنمىلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا ئېلىپ بارىدىغان ئىشلىرىنى پەقەت رەسمىيلەشتۈرۈپلا قويياتتى.

رەھبەرلىك قىلىش مەسىلىسىگە كەلگەندە، ئۇلار قولى باغلانغان كىشىدەك بولۇپ قالغان ئىدى، يەنە كېلىپ مۇنداق زور ئىشنى باشقۇرۇش ۋە شىددەت بىلەن ئەۋج ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ۋەقەلىكلەرنىڭ ئارقىسىدىن يېتىشىۋېلىش ئۇلارنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى.

4 ـ زائامۇر ئاتالمىش پولكى ئۇست ـ خوپبرىسكايا، يېلانىسكايا كەنتىنىڭ بولشېۋىكلىرى ۋە قىسمەن ۋېشېنىسكايا كەنتىنىڭ بولشېۋىكلىرى بىللە قوشۇلغان هالدا جەڭ بىلەن بىر نەچچە يېرىلاردىن ئۆتۈپ، يېلانىسكايا چېگرىسىدىن بۆسۈپ ئۆتتى ـ دە، دالا بىلەن يۇرۇش قىلىپ، دون بويلاپ غەربكە قاراپ ئالغا ئىلگىرىلىدى.

5 ـ مارتتا تاتارىسكى يېزىسىغا بىر پارچە خەت بىلەن بىر كازاك ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. يېلانىسكايالىقلار دەرھال يارەم بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئىكەن. ئۇلار قارشىلىقسىزلا چېكىنىۋېتىپتۇ: ئوق ـ دورا، مىلتىقلىرى يوق ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىچارە هالەتتە ئانچە ـ مۇنچە ئوق ئېتىشلىرىغا زائامۇرلۇقلار پىلىموتلاردىن يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ جاۋاپ بېرىپتۇ، يەنە تېخى ئىككى زەمبىرەكچىلەر باتارىيىسىدىن شىددەتلىك ئوق ئېچىپ تۇرۇپتۇ. مۇنداق شارائىتتا ئوكرۇگدىن بۇيرۇق كۆتۈشكە ۋاقىت يوق ئىكەن. بۇنى ئۇققاندىن كېيىن پېترو مىلىخوف ئۆزىنىڭ ئىككى دۆلۈنمىسى بىلەن يوغا چىقىشنى قارار قىلدى.

ئۇ ئەينى زاماندا، قالغان خوشنا يېزىلارنىڭ تۆت بۆلۈنمىسىنىڭ قوماندانلىغىنىمۇ ئۆز ئۈستىگە ئالدى. ئەتىگەندىلا ئۇ كازاكلارنى دۆڭنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى، ئەڭ ئاۋال، ئادەتتىكىدەك چارلىغۇچىلار ئېلىشتى، جەڭ كېيىنرەك قانات يايدى.

قىزىل ساينىڭ ئالدىدا. تاتارىسكى يېزىسىدىن سەككىز چاقىرىم كېلىدىغان يەردە (بىر زامانىدا گىرىگورىي خوتۇنى بىلەن قوش ھەيدەۋېتىپ، ا - قېتىم ئاتالىيەگە ئۆزىنىڭ ياخشى كۆرمەيدىغانلىغىنى ئېيتقان يەردە) قىشنىڭ مۇشۇ ھاۋا تۇتۇق كۈنى چوڭقۇر يارلارنىڭ قېشىدىكى قار ئۈستىدە ئاتلىق بۆلۈمىلەر ئاتتىن چۈشۈپ، زەنجىرسىمان سەپ تارتتى. ئات باقارلار ئاتلارنى دالدىغا ئېلىپ باردى. بىر تەرىپى پەس كەڭ ئويمانىدىن پەسكە قاراپ فىزىللار ئۈچ سەپ بولۇپ كېلىۋاتاتتى. ئاپپاق كەڭ دالدا ئادەملەر قارا چۈمۈلىدەك سۈزۈلىشاتتى. سەپلەرنىڭ قېشىغا ئات - ھارۋىلار كەلدى، ئاتلىقلار قىمىرلاشقا باشلىدى. دۇشمەندىن ئىككى چاقىرىم بېرىدا تۇرغان كازاكلار جەڭگە ئالدىرىماي ھازىرلىنىپ تۇردى.

پېترو ئۆزىنىڭ سېمىز، ئازراق تەرلىگەن ئېتىغا مىنىپ، ئالىلىقاچان سەپ تارتىپ بولغان يېلىسكايا بۆلۈمىلىرىنىڭ قېشىدىن گىرىگورىنىڭ يېنىغا چېپىپ كەلدى. ئۇ كەيپى خۇش، تېتىك ئىدى.

— بۇرادەرلەر! ئوقلارنى تېجەڭلار! مەن كوماندا بەرگەندە، ئاندىن ئېتىڭلار... گىرىگورىي. سەن ئۆزەڭنىڭ يېنىرىم بۆلۈمە ئادىمىگىنى بىر يېرىم سارجىن سولغىراق ئېلىپ بار، چاققان بول! ئات باقارلار بىر يەرگە توپلىشىۋالمىسۇن. — ئۇ يەنە ئاخىرقى بىر قېچە دۇيرۇغىنى بەرگەندىن كېيىن قولىغا دوربۇنىنى ئالدى. — ئۇلار زەمبىرەكچىلەر روتىسىنى ماتۇپېيۇ قورغىنىغا ئورۇنلاشتۇرۇۋاتامدىكىنتاڭ؟

— مەن خېلىدىن بېرى بايقاپ تۇرۇۋاتىمەن: دۇربۇنىسىز

مۇ كۆرگىلى بولىدىغۇ، ــ دىدى گىرىگورىي.

ئۇ، پېترونىڭ قولىدىن دۇربۇننى ئېلىپ شۇ تەرەپكە قارىغان ئىدى، ئەتراپتىن شامال سوقۇپ تۇرغان فورعانىڭ تۆپىسىدە ئات ــ ھارۋىلار قارىيىپ كۆرۈندى، ئادەملەر چۈمۈلىدەك مىتىلدىشىپ يۈرەتتى.

تاتارىسكىنىڭ پىيادە ئەسكەرلىرى (بۇلارنى ئاتلىقلار چاخچاق قىلىپ «ئۆمىلىگۈچىلەر» دەپ ئاتىشاتتى) بىر يەرگە يىغىلىۋالىشلىق توغرىسىدىكى قەتئىي بۇيرۇققا قارىماستىن، توپ ــ توپ بولۇپ، ئوقلارنى بوۆلۈشەتتى. تاماكا چېكىشەتتى، بىر ــ بىرىگە چاخچاق قىلىشاتتى. خىرىستوفەنىڭ پاپاخى (ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ، پىيادە ئەسكەرلىككە چۈشۈپ قالغان ئىدى) پاكار ئۇششاق كازاكلارنىڭ بېشى ئۈستىدە خېلى ئىگىز تەۋرىنىپ تۇراتتى، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچنىڭ قولاقچىسى قىزىرىپ كۆزگە تاشلىناتتى. پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ ئىچىدە لاغايلاپ يۈرگەنلەرنىڭ تولىسى قېرىلار بىلەن ياش ــ ئۆسمۈرلەر ئىدى. ئورۇلماي قالغان ئاپتاپپەرەس شادىلىرىدىن بىر يېرىم چاقىرىم ئوك تەرەپتە يېلانىسكايا لىقلار تۇراتتى. ئۇلارنىڭ تۆت بوۆلۈنمىسىدە 600 ئادەم بار ئىدى، ئەمما 200 گە يېقىنى ئات باقارلار ئىدى. پۈتۈن تەركىپىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمى يارلارنىڭ قىيا دالدىسىغا ئاتلار بىلەن بىللە يوشۇرۇنغان ئىدى.

ــ پېترو پانتېلېيېۋىچ! ــ دەپ توۋلىدى پىيادىلەردىن بىرسى، ــ ماكا قارا، جەڭدە بىز پىيادىلەرنى تاشلاپ كېتىپ قالما!

ــ خاتىرجەم بولۇڭلار! تاشلىمايمىز، ــ دەپ كۈلۈپ قويدى پېترو، ئاندىن دۆڭنىڭ قېشىغا ئاستا سىلجىپ كېلىۋاتقان

قىزىللارنىڭ سەپلىرىگە قاراپ تۇرۇپ، قامچىسىنى ئەسەبىلەرچە ئوينىتىپ قويدى.

— پېترو، بۇياقتا كەلگىنە، — دېدى گىرىگورىي سەپتىن بىر چەتكىرەك ئۆتۈپ.

پېترو يېقىن كەلگەن ئىدى، گىرىگورىي، تەرىنى تۇرۇپ، كۆڭلى تىنمىغان چىراي بىلەن مۇنداق دېدى:

— پوزىتسىيە تازا كۆڭلۈمدىكىدەك ئەمەس. مۇنۇ يارلاردىن نېرىراق كەتسەك دەيمەن. ئۇنداق بولمىغاندا، دۇشمەن يان قاناتتىن بىزنى ئورىۋالسا — پالاكەتكە ئۇچرايمىز، قانداق دەيسەن؟

— بۇ سېنىڭ ئويۇڭ! — دېدى پېترو ئەلەم بىلەن قول شىلتىپ، — بىزنى قانداقچە قورشۇالىدىكەن! مەن زاپاس تا بىر بۆلۈنمە ئەسكەر قالدۇردۇم، ھېچ بولمىغاندا يارلارمۇ ئەسقېتىپ قالىدۇ، توسقۇن بولمايدۇ.

— ئېھتىيات ئول، يېگىت! — گىرىگورىي ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەندىن كېيىن ئەترايتىكى يەرلەرگە يەنە بىر قېتىم تېز - تېز كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى.

ئۇ ئۆز سېپىگە كېلىپ، كازاكلارنى كۆزدىن كەچۈردى. نۇر-غۇنلىرىنىڭ قولىدا پەلەي يوق ئىدى. كۆڭلى دەككە - دۈككىگە چۈشۈپ، سېلىپ تاشلاپتۇ. بەزىبىرلىرى تازا زېرەككەن بولۇپ، بىر دەم قىلىچىنى تۇزىتىپ قويياتتى، بىر دەم كەمرىنىڭ توقىسىنى چىڭىتاتتى.

— كوماندىرىمىز ئاتتىن چۈشتى، — دەپ كۈلۈمسىرەپتتى فېدوت بودوۋىسكوف، سەپلەرگە قاراپ لەپەڭلەپ كېلىۋاتقان پېترو تەرەپكە زاڭلىق قىلغاندەك باش سىلكىتىپ.

— هەي، سەن، گېنېرال پلاتوف! — پەقەت بىرتال قىلچ بىلەن فوراللانغان سىگنال قول ئالىيۇشكاشامل ئات كىشنىگەندەك خىخلدايتتى، — دونلۇقلارغا بۇيرۇق قىل، بىر قەدەھتىن ۋودكا بەرسۇن!

— ئاغزىكنى يۇم، ھاراقكەش! قىزىللار يەنە بىر قولۇكنى كېسىپ تاشلايدۇ، ئۇ چاغدا قەدەھنى ئاغزىكغا نىمە بىلەن ئاپىرىسەن؟ تەكشىدىن شالاپلىتىپ ئىچىشكە توغرا كېلەر.

— بولدى ـ بولدى!

— ئەگەر ئىچىدىغانلا بولسا، قالغان قولىنى ئەرزانلا بېرىۋېتەتتى! — دەپ خۇرسىنىپ قويدى ستېپان ئاستاخوف قولىنى قىلچىنىڭ دەستىسىدىن ئېلىپ، ئاق سېرىق بۇرۇتىنى تولغاشقا باشلىدى.

سەپ بويلاپ كېتىۋاتقان پاراكلار ھازىرقى پەيتكە زادىلا ماس كەلمەيتتى، ماتۇبېيۇ قورغىنىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن گۈمبىڭ قىلىپ بىر پاي توپ ئوقى ئېتىلىش بىلەنلا، پاراكلار بىردىنلا بېسىلىپ قالدى.

توپنىڭ ئاغزىدىن زەرپ بىلەن گۈمبۈرلەپ چىققان يوغان سادا ھاۋادا سۇتنىڭ كۆپۈكىدەك ئاق تۇتۇن قالدۇرۇپ، قاراس ـ قۇرۇس ئېنىق پارتلىغان ئاۋاز بىلەن قوشۇلۇپ، دالىنىڭ ئۇستىدىن بېغىرلاپ ئۆتۈپ، ئۇزاقتا تارقاپ تۈگىدى. سىنارەت نىشان قىلىنغان ئارىلىققا يېتىپ بارالماي، كازاك دالىسىدىن يېرىم چاقىرىم يەردە پارتلىدى. قارا تۇتۇن قارىنىڭ ۋالىدىغان ئاق ماموقلىرى ئارىسىدا شۇدىگەر قىلىنغان يەرئوستىگە ئاستا ـ ئاستا ئۇچۇپ كېلىپ، يەر بېغىرلاپ يېيىلىپ، قورايلارغا ئۇرۇلۇپ، پەسكە غۇلاپ چۈشتى، قىزىللارسىپىدە دەرھاللاپىلىموتلار سايراشقا باشلىدى. ئارقىمۇ ئارقا قاتىرىسىغا ئېتىلغان ئوقلار كېچىدىكى جىسەكچىنىڭ توقمىغدەك

تاقىلدىدى. كازاكلار قارغا، قوراينىڭ ئارىلىرىغا. ئاپتابيە-رەسنىڭ باشسىز تۆكلۈك شادىلىرى ئارىسىغا يېتىۋېلىشتى.

— نۆتۈنى نىمە دېگەن قارا! نېمىسلارنىڭ توپ ئوقىنىڭ تۆتۈنىگە ئوخشايدىكەن! — دەپ ۋاقىرىۋەتتى پىروخور زىكوف گىرىگورىيغا قايرىلىپ قاراپ.

ياندىكى يېلانىسكايا بۆلۈنمىسىدە ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتىرىلدى. شامال مۇنۇ ئاۋازنى ئۇچۇرۇپ كەلدى:

— مېتروفان قېرىندىشىمىزنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىدى!

رۇبېژىن يېزىسىلىق ساقال بۆلۈنمە باشلىغى ئىۋانوف ئوق يېغىپ تۇرغان ئەھۋال ئاستىدا پېترونىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كەلدى: ئۇ پاپاخىنىڭ ئاستىدىن پېشانىسىنى سۈرتۈپ، ھاسىراپ كەتتى:

— بۇ يەردىمۇ قار - ئۇ يەردىمۇ قار! نىمە دېگەن يېپىشقاق، پۇتۇڭنى سۇغۇرۇۋالالمايسەن!

— نىمە ئىش بىلەن كەلدىڭ؟ — دەپ سوردى پېترو قاشلىرىنى يىمىرىپ.

— كاللامغا بىر پىكىر كېلىپ قالدى. يولداش مېلېخوف! سەن بىر بۆلۈنمىنى دونغا پەس بىلەن ماڭدۇر، سەپتىن ئېلىپلا ئەۋەتكىن. ئۇلار پەس بىلەن يۇرۇپ، يېزىغا ئىلدام بېرىۋالسۇن، ئۇ يەردىن قىزىللارنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتۈپ زەربە بېرسۇن. ئۇلار ئات - ئۇلاقلىرىنى تاشلاپ قويغانىدۇ... ئۇ يەردە نەدە قاراۋۇل بار دەيسەن؟ يەنە بىر ئالاقزادە قىلمۇەتسۇن!

بۇ «پىكىر» پېتروغا ياراپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ يېرىم بۆلۈنمە ئەسكەرلىرىگە ئوق چىقىرىشقا كوماندا بېرىپ، پۇتۇن گەۋدىسى بىلەن تىكلا تۇرغان لاتىشېۋغا قولىنى شىلتىدى - دە، لاغايلاپ مېڭىپ گىرىگورىينىڭ قېشىغا كەلدى. نىمە ئىش ئىكەنلىگىنى

چۈشەندۈرۈپ، قىسقىچە بۇيرۇق بەردى:

— سەن يېرىم بۆلۈنمەكنى باشلاپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ قۇيرۇغىنى يەنچىپ تاشلا!

گىرىگورىي كازاكلارنى سەپتىن ئېلىپ چىقتى، ئۇلار ئويماندا ئاتلىرىغا مىندى ـ دە، يېزا تەرەپكە قاراپ چاڭ ـ توزاڭ كۆتىرىپ چېپىپ كەتتى.

كازاكلار ملىتسقا ئىككى شازىدىن ئوق بېسىپ جىم بولۇپ تۇرۇشتى. قىزىللارنىڭ سەپلىرىدە جىم ياتتى. پىلىموتلار قىسقا ـ قىسقا ناتا تاپ تۇردى. مارتىن شامىلىنىڭ ئالا پۇت ئېتىغا قاڭقىپ كەلگەن غايىپ ئوق تېگىپ ياردار بولۇش بىلەن تەڭلا ئات باقارنىڭ قولىدىن يۇلۇنۇپ چىقىپ، خوجىنى يوقاتقان هالدا رەببىڭىن كازاكلىرىنىڭ سېپىدىن ئاتلاپ ئۆتتى ـ دە، تاغ ئىتىگى بويلاپ قىزىللار نەرەپكە چېپىپ كەتتى. ئۇنىڭ بەدىنىگە بىر نەچچە پاي پىلىموت ئوقى نەقىش سالدى، ئات جانىۋار تازا چېپىپ كېتىۋېتىپ قارىنىڭ ئىچىگە تىك موللاق چۈشتى.

— پىلىموتچىلار نىشانغا ئېلىنسۇن! — دىگەن پېترونىڭ بۇيرۇغى سەپ بويلاپ يەتكۈزۈلدى.

نىشانغا ئېلىشتى. پىقەت ئۇستا مەرگەنلەر ئېتىپ، سەپتىن چىقاردى: يۇقۇرقى كىرىۋىسكوي يېزىسىدىن بولغان كۆرۈمسىز كىچىككىنە بىر كازاك ئوچ پىلىموتچىسى بىر ـ بىرلەپ ئوق بىلەن ئولاتتى، شۇنىڭ بىلەن «ماكسىمكا» تۇنىكە قېپىدىكى قايناپ تۇرغان سۇ بىلەن چېچىپدە جىمىپ قالدى. ئەمما ئۆلگەن پىلىموتچىلارنىڭ ئورنىغا يېڭىسى ئۆتتى. پىلىموت ئەجەل ئۇرۇغىنى چېچىپ يەنە گۈلدۇرلەشكە باشلىدى. بىر نۇتاش ئېتىلغان ئوقلار پات ـ پات نەكرارلىنىپ تۇردى. كازاكلار قارىنىڭ ئىچىگە بارغانسېرى چوڭ

قۇرراق تىقىلىشىپ، زېرىكىشكە باشلىدى. ئانىكۇشكا قىزىقچىلىقىنى تاشلىماي، قارنى كولاپ، قارا يەرنىڭ يۈزىنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئوقى ئۇگەپ قالغانلىقتىن (كۆكىرىپ دات باسقان شازىسىدا بار - يوقى بەش تال ئوقى بار ئىدى)، ئاندا - ساندا قاردىن بېشىنى چىقىرىپ تۇرۇپ، لەۋلىرىدىن شۇندىق بىر تاۋۇش چىقىراتتىكى، سۇغۇرنىڭ قورقۇنچىغىدا چىقىرىغىنىغا تولىمۇ ئوحشايتتى.

— ئاھۇ! — دەپ قويا تتى ئانىكۇشكا ھەلىتە كۆزلىرى بىلەن سەپنى بىر قاراپ چىقىپ.

ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ستېپان ئاستاخوف كۆزىدىن ياش چىقىرىپ قۇچە تېلىقىپ كۈلەتتى. سول تەرىپىدە بولسا ئانتېۋكا بىرىخ ئۇنى ئاچچىغى بىلەن تىللايتتى.

— بۇ قىلىغىنى قوي، گېزەندە! بۇ ئويۇن - چاخچاق قىلىدىغان ۋاقتىمۇ!

— ئاھۇ!...، — ئانىكۇشكا ئەتەي ئۆزىنى قورقۇنچا سېلىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇلاقلىتىپ، ئانتېۋكا تەرەپكە بۇرۇلدى.

قىزىللارنىڭ توپچىلار باتارىيىسىدە ئېھتىمال، سىناردەت يېتىشمىسە كېرەك، 30 دەك سىناردىنى ئاتقاندىن كېيىن، ئۇمۇ جىمىپ قالدى. پېترو سەۋرىسىزلىك بىلەن ئارقىسىغا، دۆڭنىڭ بېشىغا قارايتتى. ئۇ ئىككى چاپارمەندىن يېزىغا بۇيرۇق ماڭغۇزغان ئىدى، بۇيرۇقتا: يېزىنىڭ يېشىغا توشقان بارلىق ئاھالىسى قوللىرىغا ئارا، كالتەك، ئوغاق، چالغا ئېلىپ، دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقسۇن، دېيىلگەن ئىدى. ئۇنىڭ مەقسىدى، بۇ يېقىتمۇ تىزىلغان ئۇچ سەپنى كۆرسىتىپ، قىزىللارنى قورقۇتماقچى ئىدى.

كۆپ ئۆتمەي، قىرنىڭ جىيىگىدە قويۇق ئادەم نوپۇسلىرى پەيدا بولۇپ، پەسكە قاراپ راۋان بولۇشىنى.

— قارا، ئۇلار قارا قاغىدەك كېلىشىۋاتىدۇ!

— يۇتۇن يېرا قومۇرۇلۇپ چىقىپتۇ!

— خوتۇن خەقلەرمۇ بارمۇ نېمە، ئۇلارنىڭ ئىچىدە!

كازاكلار چۇقۇرۇشاتتى، كۈلۈشەتتى. ئېتىشنى پۈتۈنلەي توختاتتى. قىزىللار تەرەپتىن پەقەت ئىككى پىلىموت ئىشلەپ تۇردى ۋە ئاندا-ساندا بىر يولى ئېتىلغان توپ ئوقلىرى گۈمبۈرلەيتتى.

— ئىست، ئۇلارنىڭ باتارىيىسى تىنچىپ قالغىنىنى قارا-مامدىغان، ئاشۇ ئايالار قوشۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر پاي سنا-رەت چۈشىدىغان بولسا، ئۇ يەردە قىيامەت باش كۆتەرگەن بو-لاتتى! خوتۇنلار مىچىلدىغان ئىتەكلىرىنى كۆتىرىشىپ يېزىغا بە-دەر قاچاتتى! — دەپزوق بىلەن سۆزلەيتتى سىگا قولئالیوشكا، گويا قىزىللار بىرەر سنارەتنى ئايالارغا تاشلىمايۋاتقانلىغىغا راستىنلا ئەپسۇسلىنىۋاتقاندەك بولۇپ.

ھىلىقى ئادەملەر توپى سەپ تۈزەپ، بۆلۈنۈشكە باشلىدى. كۆپ ئۆتمەي ئۇلارکەك ئىككى سەپبولۇپ قانىتىنىيايدى، توختاشتى.

پېترو كازاكلارنىڭ سېپى قېشىغا ئۇلارنىڭ ھەتتا بىر ئوق يېتىم يەرگىچە يېقىن كېلىشىگە رۇخسەت قىلمىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئۆزىلا قىزىللارغا سېزىلەرلىك تەسىر كۆرسەتتى. قىزىللارنىڭ سەپلىرى ئارقىغا چېكىنىپ، ئويمانىنىڭ تېگىگە چۈشۈشكە باشلىدى. پېترو بۆلۈنمە باشلىقلىرى بىلەن قىسقىلا كېڭىشىۋالغاندىن كېيىن يېلانىسكايالىقلارنىڭ ئىككى سەپىنى ئېلىپكېتىپ، ئوڭ قانىتىنى يالىڭاچلاپ قويدى، يېلانىسكايالىق-لارغا ئاتلىق سەپ بولۇپ شىمالغا، دون تەرەپكە بېرىپ، گىرە-گورىينىڭ ھۇجۇم قىلىشىغا يارەم بېرىشكە بۇيرۇق بەردى.

بۆلۈنمىلەر قىزىللارنىڭ كۆز ئالدىدا قىزىل يارنىڭ نېرىقى تەرىپىدە سەپكە تىزىلىپ، پەسكە دونغا قاراپ مېڭىپ كەتتى.

چېكىنىۋاتقان قىزىللار سەپلىرىگە قايتىپ ئوق ئېتىش قايتا باشلاندى.

بۇ چاغدا خوتۇنلاردىن، قېرىلار ۋە ئۆسمۈرلەردىن تەركىپ تاپقان «زاپاس كۈچلەر» ئىچىدىن بىر سەچچە مەيدانلىك ئايال ۋە بىر توپ بالىلار جەڭگىۋار سەپكە كېلىپ قوشۇلدى. دارىيە مېلىخوۋامۇ ئاياللار بىلەن بىللە كەلگەن ئىدى.

— پىتە، ماڭا يول قوي، قىزىللارنى ئاتاي! مەن مىلتىق ئېتىشنى بىلمەيمەنغۇ، — دىدى دارىيە.

ئۇ، دېگەندەك پىترونىڭ كارابىن مىلتىقىنى ئالدى: ئۇ، ئەركىشىدەك تىزىلىپ ئولتۇرۇپ، مىلتىقنىڭ قوندۇقىنى ئىشەنچ بىلەن كۆكرىگىنىڭ ئۈستىگە، تار مۈرىسىگە تاقاپ، ئىككى پاي ئوق ئاتتى.

ئەمما «زاپاستىكىلەر» توڭلاپ، ئاياقلىرىنى يەرگە ئۇراتتى، دېڭ ـ دېڭ سەكرىشەتتى، ھەدەپ بۇرنىنى قېقىشاتتى، ھەر ئىككى سەپ شامال سوققاندەك تەۋرىنەتتى. ئاياللارنىڭ مەڭزى ۋە لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتتى. يوپكىلىرىنىڭ كەڭ ئىتىگى ئاستىدا سوغاق ئەدەپسىزلىك بىلەن خوجايىنلىق قىلاتتى. ئۆلەرمەن قېرىلار پۈتۈنلەي توڭلاپ كەتتى. بۇلارنىڭ تولىسىنى، جۈملىدىن گىرىشاكا بوۋىنى قولتۇغىدىن يۆلەپ، يېزا تەرەپتىكى دۆڭنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ قويۇشتى. ئەمما بۇ يەردە شامالنىڭ سوقۇشىغا قۇلايلىق بولغان دۆڭنىڭ ئۈستىدە قېرىلار يىراقتىكى ئېتىشمىلاردىن ۋە سوغاقتىن جانلىنىپ كەتتى.

سەپتىكى قەبرىلار ئارىسىدا بۇرۇنقى ئۇرۇش ۋە جەڭلەر توغرىلىق، ھازىرقى ئۇرۇشنىڭ ئېغىرلىغى، بۇنىڭدا ئاكا بىلەن ئىنى، ئاتا بىلەن بالا بىر - بىرى بىلەن سوقۇشىدىغانلىغى، زەمبىرەكلەرنى دۇربۇنسىز كۆرۈشكە بولمايدىغان بەك سىراقتىن ئاتىدىغانلىغى توغرىلىق پۈتمەس - تۈگىمەس پاراڭلار داۋام قىلاتتى...

33

گىرىگورىي يېرىم بۆلۈمە ئەسكەر بىلەن بېرىپ، زائامۇرلۇقلارنىڭ 1 - دەرىجىلىك كارۋان ئات - ئۇلاقلىرىنى بىتچىت قىلىۋەتتى. سەككىز قىزىل ئەسكەر چېپىپ تاشلاندى، تۆت ھارۋا ئوق-دورا ۋە ئىككى جەڭ ئېتى قولغا چۈشۈرۈلدى. يېرىم بۆلۈنمىنىڭ ئۆزىدىن پەقەت بىر ئات ئۆلدى ۋە بىر كازاكنىڭ بەدىنىنى ئوق تاتىلاپ ئۆتۈپ كەتتى.

ئەمما ئارقىسىدىن ھېچكىم قوغلىمىغان، جەڭدە مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىپ ئىنتايىن بەختىيار بولغان گىرىگورىي قولغا چۈشۈرگەن ھارۋا، ئات - ئۇلاقلارنى ئېلىپ، دون يېقىلاپ كېتىۋاتقان چاغدا — دۆڭنىڭ ئۈستىدە جەڭ ئايالقىشاي دەپ قالغان ئىدى. زائامۇرلۇقلارنىڭ بىر ئىسكادرونى جەڭ باشلىماستىن بۇرۇنلا يىراق ئايلانما يول بىلەن ئارقا تەرەپكە ئۆتۈۋالغان ئىدى، شۇنىڭ بىلەن ئون چاقىرىم كېلىدىغان بىر چەمبىرەك ھاسىل قىلدى - دە، تۈيۇقسىز دۆڭنىڭ ئارقىسىدىن

چىقىپ، ئات باقارلارغا شددەتلىك ھۇجۇم قىلدى. ھەممە ئۆپۈر - تۆپۈر بولۇپ ئارىلىشىپ كەتتى. ئات باقارلار قىزىل يارنىڭ ئىتىگىدىن ئاتلىرى بىلەن ئۇچقاندەك ئېتىلىپ چىقىشتى، بەزىلىرى كازاكلارغا ئاتلىرىنى بېرىپ ئۇلگۈردى، قالغانلىرىنىڭ ئۈستىدە زاۋامۇرلۇقلارنىڭ قىلىچ - شەمشەرلىرى پاقىراشقا باشلىدى. ئۇرغۇنلىغان قوراللىق ئات باقارلار ئاتلارنى قويۇپ بېرىپ، ئۆزلىرى ھەر تەرەپكە پىتىراپ قاچتى. ئۆز ئادەملىرىمىزگە تېگىپ كېتەرمىكىن، دەپ قورقۇپ، ئوق ئاتالماي قالغان پىيادىلەر، قاپتىن پۇرچاق تۆكۈلگەندەك يارنىڭ ئىچىگە گۈلدۇرلەپ چۈشۈپ، بىرىقى تەرەپكە ئۆتۈۋالغاندىن كېيىن تەرتىپسىز ھالدا قېچىشقا يۈز تۇتتى، ئاتلىقلارنىڭ ئىچىدە ئاتلىرىنى ئۇتۇۋېلىشقا ئۇلگۈرگەنلىرى (بۇلار كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلاتتى) «كىمنىڭ ئېتى يۈگۈرۈك» ئىكەنلىگىنى سىناپ، يېنىغا قاراپ يەيگىگە چاپتى.

ئەڭ ئاۋال پېترو ۋاقىرىغان ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەنلا شۇ تەرەپكە بېشىنى بۇراپ، ئاتلىقلارنىڭ باقارلارغا ئۇمتۇلۇپ كېلىۋاتقانلىغىنى كۆرگەندە، مۇنداق كومانداً بەرگەن ئىدى:

— ئاتلىنىڭلار! پىيادىلەر! لاتىشىۋا! ياردىن ئۆت!...

ئەمما ئۇ ئۆزىنىڭ ئات باقارغا يېتىۋالالمىدى. ئۇنىڭ ئېتىنى ياش يىگىت ئاندرىيوشكا بېسىخلىبۇق تۇتۇپ تۇرغان ئىدى. ئۇ پېترو تەرەپكە چېپىپ كېلىۋاتاتتى؛ ئۇنىڭ قولىدىكى ئىككى ئات (پېترو بىلەن فېدوت بودوۋىسكوفنىڭ ئېتى) ئۇنى ياندا قاتارلىشىپ چېپىپ كېلەتتى. ئەمما شۇ ئەسنادا ئۇستىدىكى سېرىق جۇۋىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەن بىر ئىزىل ئەسكەر ئاندرى-



ــ بەزنى خاپا قىلىۋاتسەن، يولداش لىخاچىۋ! ــ دېدى سۈيارووف ئەمدى ئوچۇقلا مۇغەمبەرلىك بىلەن.

(384 ـ بەتكە)

يوشكىنىڭ ئۇستىگە يان تەرەپتىن ئۇچقاندەك يېتىپ كېلىپ، ئۇ-
نىڭ مۇرىسىگە قىلىچ ئۇردى ـ دە ۋاقىرىدى:

ـــ ھەي، سەن مۇشۇنداق جەڭچىمۇ!

ئاندىرىيوشكىنىڭ بەختىگە، ئۇنىڭ مۇرىسىنىڭ ئارقىسىدا
مىلتىق ئېسىقلىق ئىدى. شۇڭا قىلىچ ئاندىرىيوشكىنىڭ ئاق شارىپ
ئورنۇالغان بوينىنى كېسەلمىدى. پەقەت مىلتىقنىڭ ئىستوۋولىغا
جاقىدە تېگىپ، قىزىل ئەسكەرنىڭ قولىدىن قاچقىپ چىقىپ
كەتتى ـ دە، نۆزلەنگەن كامان شەكلىدە ھاۋاغا ئۇچتى. ئاندرە-
يىيوشكىنىڭ ئاستىدىكى قىزىپ كەتكەن ئات شاقلا بىر تەرەپكە
بۇرۇلۇپ تاراسلاپ چېپىپ كەتتى. پېترو بىلەن بودووۇسكوفنىڭ
ئاتلىرى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ چاپتى...

پېترو ئاھ ئۇرۇپ، بىر دەقىقە تۇرۇپ قالدى، رەڭگى ئاپ-
پاق تاتىرىپ كەتتى، بىردىنلا يۈزىدىن تەر ئېقىشقا باشلىدى.
پېترو ئارقىسىغا قارىۋىدى، قېشىغا ئونچە كازاك يۈگۈرۈپ
كېلىۋاتقان ئىكەن.

ـــ ھالاك بولدۇق! ـــ دەپ ۋاقىرىدى بودووۇسكوف. ئۇ-
نىڭ چىرايى قورقۇنچتىن تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن ئىدى.

ـــ يارنىڭ ئىچىگە سەكرەڭلار، كازاكلار! بۇرادەرلەر، يارغا!

پېترو ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، بىرىنچى بولۇپ يار تەرەپكە يۈ-
گۈردى ـ دە، 30 سارجىن كېلىدىغان ئىگىزلىكتىن پەسكە دومە-
لىدى. كالتە جۇۋىسى بىر نەمگە ئىلىنىپ قالغانلىقتىن، ئۇ جۇۋە-
سىنى مەيدە يانچۇغىدىن ئىتتىگىنىڭ جىيىگىچە يىرتىۋالدى،
ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئىتتەك پۇتۇن ئەزايى بىلەن بىر سىل-
كىندى. كازاكلار يۇقۇرىدىن ياۋايىلارچە يۇمۇلاپ، تېز پەسراپ
چۈشەتتى.

بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە 11 ئادەم غۇلاپ چۈشتى. پېترو ئون ئىككىنچىسى ئىدى. يارنىڭ ئۈستىدە تېخىچىلا ئوقلار تاراقلايتتى، ۋاقىراشلار، ئاتنىڭ دۈپۈرلىشى ئاڭلىناتتى. يارنىڭ تېگىدە بولسا، بۇ يەرگە تۆكۈلۈپ چۈشكەن كازاكلار ئەخمەقلەرچە پاپاخلىرىدىكى قار ۋە قۇملارنى قاقاتتى، بەزىسى ئاغرىغان يەرلىرىنى سلايتتى. مارتىن شامىل، مىلتىقنىڭ سۈمبىسىنى تارتىپ چىقىرىپ، قار تىقىلىپ قالغان ئىستوۋولنى تازىلاشقا كىرىشتى. مەرھۇم يېزا ئاتامانىنىڭ ئوغلى مانىتسكوي دېگەن بىر ياش يىگىتنىڭ ئىككى مەڭزىدىن تارامىلاپ ياش ئېقىپ، قورقۇنچىدىن دىر-دىر تىترەيتتى.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ پېترو، بىزنى باشلاپ ماڭ! ئەجەل كۆز ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ... نەگە بارىمىز؟، ھەي، بىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ!

فېدوت چىشلىرىنى كاسىلدىتىپ، جىلغا بويلاپ تۆۋەنگە دون تەرەپكە تاشلاندى.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن، قوي پادىسىدەك، قالغانلارمۇ دۈررىدە ئەگەشتى.

پېترو ئۇلارنى تەسەللىكتە توختاتتى:

— توختاڭلار! بىر قارارغا كېلەيلى... قاچما، ئېتىپ تاشلايدۇ!

ئۇ، ھەممەيلەننى يارنىڭ قىزىل توپا بىقىنىدىكى سۇ چىقىپ كەتكەن ئۆڭكۈرگە ئېلىپ بارىدى — دە، كىكەشلەپ، ئەمما ئۆزىنى خاتىرجەم كىشى قىياپىتىگە سېلىشقا تىرىشىپ، مۇنۇ تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدى:

— پەسكە چۈشۈشكە زادىلا بولمايدۇ. ئۇلار بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى

رنـمزنی یراقغا قوعلاپ کـەتکەن... مـەشەدە قبلش کبرەك... ئۆڭكۈر - ئۆڭكۈرگە تارىلايلى... ئوچ ئادەم مۇنۇ ياقغا كىرسۇن... ئوق چىقىرىپ قوعدىنمىز!... بۇ يەردە قامالغا بـەرداشلىق بېر رىشكە بولىدۇ...

— بىز ئەمدى تۆگشىدىغان بـولدۇقتۇ! ئـاتىلار! قېرىنىڭ داشلار! مېنى قويۇۋېتىڭلار بۇ يەردىن!... ئۆلۈشنى خالىمايمەن... زادىلا ئۆلگۈم يوق! — بايا تىن بېرى يىغلاپ تۇرغان ئاق سېرىق بالا مانىتسكوى ھۆكرەشكە باشلىدى.

قېدوت، قالماق كۆزلىرىنى پـاقىرىتىپ، مـانىتسكـوفنىڭ يۈزىگە تۈيۈقسىز قاتتىق بىر مۇشت ئۇردى.

يىگىتچاقنىڭ بۇرنىدىن ئـوقنەك قـان راۋان بولدى، ئـۇ ئارقىسى بىلەن يارنىڭ تېمىغا سۈۋۈشۈپ، توپا چۈشۈرۈپ، ئاران بالالىقتا ئۆرە تۇرۇپ قالالىدى، ئەمما يىغلاشنى توختاتتى.

— قانداقچە ئوق چىقىرىپ قوعدىنمىز؟ — دەپ سورىدى شامىل، پېتـرونىڭ قولىدىن تۇتۇپ. — قانچىلىك ئوقىمىز بار؟ ئوق تۆگىگەنغۇ!

— بىر گىرانات تاشلىسا، ئىشىمىز ئۆگەيدۇ!

— ئۇنداق بولسا قانداق قىلىمىز؟ — پېترو تـوساتتىن كۆكىرىپ كەتتى. بۇرۇتنىڭ ئاستىدا — لەۋلىرىندە كۆپۈك بۇرۇلـ دىدى. — يات! مەن كومانىدىرمۇ، نېمە؟ ئۆلتۈرىمەن!

ئـۇ دىگـەندەك كازاكلارنىڭ ئىشىغا ناگانىنى تـەڭلىدى.

ئـۇنىڭ شۇئـىرلاپ چىقـقان ئـاۋازى ئۇلارغا جـان كىرـ گۈزگەندەك بولدى. بودوۋىسكوى، شامىل ۋە يەنە ئىككى كـازاك يـارنىڭ بېرىگى تەرىپىگە يۈگۈرۈپ ئۆتۈپ، ئۆڭكۈرگە كىرىپ ياتـ تى، قالغانلىرى پېترونىڭ ئىشىغا ئۇرۇنلاشتى.

باهار مەۋسۇمىدىكى تاغدىن ئاققان قىزىل تاشقىن سۇ تەبىئى تاشلارنى ئاغدۇرۇپ، جىلغا ئېچىنى ئويۇپ، قىزىل توپا قاتلاملىرىنى بۇزىدۇ، يارنىڭ تاملىرىنى كولايدۇ، چوڭقۇرچاق ئۆڭكۈرلەرنى پەيدا قىلىدۇ. كازاكلار مانا شۇ ئۆڭكۈرلەرگە كىرىپ ئولتۇرۇشتى.

پېترونىڭ يېنىدا، مىلتىغىنى ئالدىغا قارىتىپ تۇتۇپ، ئانتېۋېرىخوۋېچ مۆكچىيىپ تۇراتتى. ئۇ پىچىر-پىچىر ۋىتىلداش-قا باشلىدى:

— ستېۋكا ئاستاخوف ئېتىنىڭ قۇيرۇغىغا ئېسىلۋېلىپ... قېچىپ كەتتى، مەن ئۇنداق قىلالمىدىم... پىيادىلىرىمىز بىزنى تاشلاپ كەتتى ... بىز تۇغۇشتۇق، بۇرادەرلەر!... خۇدا كۆرۈپ تۇرۇپتۇ، بىر ھالاك بولمىز!...

يارنىڭ ئۈستىدە يۇگۇرگەن ئايالارنىڭ ئېچىرلىغىنى ئاڭلاندى. يارنىڭ ئاستىغا قار، توپا ئۇۋاقلىرى چۈشتى.

— ئەنە ئۇلار! — دېدى پېترو پىچىرلاپ، ئانتېۋكىنىڭ يېڭىدىن تۇتۇپ، ئەمما ئانتېۋكا بىر سىلكىپ قولىنى تارتىۋالىدى-دە، بارماقلىرىنى مىلتىقنىڭ تەپكىسىگە قويۇپ، يۇقۇرىغا قارىدى.

يۇقۇرىدا ھېچكىم يارنىڭ لېۋىگە يېقىن كەلمىدى.

ئۇ يەردىن گۈدۈڭلىغان ئاۋاز، ئاتقا ۋاقىرىشلار ئاڭلىناتتى...

«مەسلىھەتلىشىۋاتىدۇ» — دەپ ئويلىدى پېترو، گويا بەدىنىنىڭ ھەممە تۆشۈكچىلىرى ئېچىلىپ كەتكەندەك، دۇمبىسىدىن، كۆكسىنىڭ چوڭقۇرچىغىدىن، يۈزىدىن يېڭىۋاشتىن تەر قۇيۇلۇشقا باشلىدى...

— ھەي، سىلەر! بۇياققا چىقىڭلار! بەربىر قولغا چۈشۈ-

سىلەر!ــ دەپ ۋاقىرىدى يۇقۇرىدىن.

بارغا ئاق سۇت تۆكۈلگەندەك قويۇق قار چۈشتى، يارنىڭ لېۋىگە بىرسى يېقىن كەلگەندەك قىلاتتى

يەنە شۇ يەردە ئىككىنچى بىر ئاۋاز ئىشەنچ بىلەن دېدى:

ــ ئۇلار مەشەدىن سەكرىشىپتۇ، مانا ئىزلىرى. مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم!

ــ پېترو مېلېخوف! چىق بۇياققا!

بىر سېكۇنت ئۇۋا بىر خوشاللىق پېترونىڭ ئەزايىنى قاپلىۋالدى. «قىزىللارنىڭ ئىچىدە مېنى كىم تونۇيدىغاندۇ؟ بۇ ئۆز كىشىلىرىمىز! ئۇلار قىزىللارنى زەربە بىلەن قايتۇرغان ئىكەن ـ دە!» ئەمما يەنە شۇ ئاۋاز ئۇنى دىرىلداپ تىترەشكە مەجبۇر قىلدى:

ــ بۇ سۆزلەۋاتقان كوشۇۋوي مىخايىل، ياخشىلىقچە تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلىمىز. بەربىر قېچىپ ھۇتۇلالمايسىلەر!

پېترو ھۆل پېشانىسىنى ئېرتىۋىدى، ئالقىنىدا قىزىل قان تەرنىڭ يول ـ يول ئىزى قالدى.

قانداقتۇ، بىھۇشلۇق ئىلكىدە بېپەرۋالىق ئارىلاش غەلىتە بىر تۇيغۇ ئۇنىڭ كاللىسىغا توساتتىن كېلىپ قالدى.

شۇ سەۋەپتىن بودوۋىسكوفنىڭ مۇنۇ ۋاقىرىشى يېڭى ئايدەك تۇيۇلدى:

ــ ئەگەر بىزنى قويۇۋېتىشكە ۋەدە بەرسەڭلار، چىقايلى، ئۇنداق بولمىغاندا، ئېتىشىپ ئۆزىمىزنى قوغدايمىز! قېنى بىزنى قولغا ئېلىڭلارچۇ!

ــ قويۇۋېتىمىز...ــ دەپ ھاۋاپ قايتۇرۇشتى يۇقۇرىدىن بىر ئاز ئۇنچىقماي تۇرغاندىن كېيىن.

پېترو ئۆزىدىكى قارا باسقاندەك تۇيۇلغان ئېسەنكىرەشنى جېنىنىڭ بېرىچە ھېقىپ تاشلىدى. «قويۇۋېتىمىز» دېگەن سۆزدە كۆزگە كۆرۈنمەس بىر ھەجىيىش بارەك تۇيۇلدى. ئۇ قاتتىق بىر ۋاقىرىدى:

ــ ئارقىغا قايت!

ئەمما ئۇنىڭ سۆزىگە ئەمدى ھېچكىم قۇلاق سالماي قويدى.

ئۆكۈرنىڭ ئىچىدە يېتىۋالغان ئانتېۋكىنى ھېساپقا ئالماغاندا، كازاكلارنىڭ ھەممىسى يارنىڭ بەلدەملىرىگە يېپىشىپ، ئۇستىگە يامىشىپ چىقىشتى.

پېترو ئەڭ ئارقىدا چىقتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ھايات كەچۈرۈش ئارزۇسى گويا ئايالنىڭ يۈرىگى ئاستىدىكى بوۋاقتا ئوخشاش، ئىختىيارسىز پىلتىڭلاشقا باشلىدى. ئۆز جېنىنى ساقلاپ قېلىش تۇيغۇسى ئاستىدا قالغان پېترو ئوقداندىن ئوقىلارنى چىقىرىپ تاشلاشقا تېخىچە ئەقلى يېتىپ، تەڭ يار بويلاپ ئۆمىلەپ چىقىشقا باشلىدى. بېشى قېيىپ، يۈرىگى قېپىغا سىغماي كەتتى، بالىلىق چېغىدا ئېغىر چۈش كۆرگەندەكمۇ، تۇنجۇقۇپ، مىنىلىپ يۇقۇرىغا ئۆرلەۋاتاتتى. ئۇ گىمناستىيورکىسىنىڭ ياقىسىدىكى تۆگمىلەرنى يۇلۇپ تاشلىدى، كىر ئىچ كۆينىگىنىڭ ياقىسىنى يىرتىۋەتتى. كۆزلىرىنى تەر قاپلىۋالدى، قوللىرى يارنىڭ سوغاق بەلدەمچىلىرىدىن سىرىلىپ كېتەتتى. ئۇ يارنىڭ ئۈستىدىكى قاڭدالغان تۆزلەك يەرگە چىقتى ــ دە، ملتىغىنى ئايىغىغا تاشلاپ، ئىككى قولىنى كۆتەردى. ئۇنىڭدىن بۇرۇنراق چىققان كازاكلار بىر يەرگە زىچىدە توپلىشىپ تۇراتتى. مىشكا كوشۇوي پىيادە ۋە ئاتلىق زابامۇرلۇقلار

نىڭ زور توپىدىن ئايرىلىپ، ئاشۇ كازاكلار تەرەپكە كېلىۋاتاتتى ئاتلىق قىزىل ئەسكەرلەرمۇ يېقىنلاپ كەلدى ...

مىشكا ئۇدۇل پېترونىڭ قېشىغا كېلىپ، يەردىن كۆزىنى ئالماستىن، ئاستا سورىدى:

— سوقۇشۇپ بولدۇڭلىمۇ؟ — بىردەم جاۋاپ كۈتۈپ تۇرغاندىن كېيىن، پېتروغا يەنىلا يەر ئاستىدىن قاراپ سورىدى، — ئۇلارغا سەن قوماندانلىق قىلدىڭمۇ؟

پېترونىڭ لەۋلىرى تىترەشكە باشلىدى. ئۇ راسا چارچىغانلىقتىن، ئارانلا ئىما ـ ئىشارىسىنى بىلدۈرۈپ، قولىنى تەسلىكتە ھۆل پېشانىسىگە تەككۈزدى. مىشكىنىڭ ئۇزۇن قايرىما كىرپىكلىرى پىرىلدىدى، بەزگەكتىن ئۇچۇق تەككەندەك ئۇششىغان يۇقۇرقى كالپۇگى تارتىشىپ كەتتى. مىشكىنىڭ ۋۇجۇدىنى شۇنداق قاتتىق تىترەك باستىكى، ئۇ ئۆزە تۇرالماي، يېقىلىپ چۈشىدىغاندەكلا بىر ھالغا كېلىپ قالدى. ئەمما ئۇ دەرھاللا پېتروغا تىكىلىپ، نەق ئۇنىڭ كۆز قارىچۇغىغا قارىدى ـ دە، غەلىتە يات نەزەر بىلەن قادالغان پېتى تېز كالدىرلاپ بۈيرۇق قىلدى:

— كىيىمىڭنى سال!

پېترو كالتە جۇۋىسىنى چاققانلىق بىلەن سېلىپ، ئۇنى ئاۋايلاپ قاتلىدى ـ دە، قارىنىڭ ئۈستىگە قويدى: پاپاخىنى بېشىدىن ئالدى، كەمىرىنى يەشتى، ماش رەڭ كۆينىكىنى سالدى، ئاندىن جۇۋىسىنىڭ بىر پېشىگە ئولتۇرۇپ، ئۆتۈگىنى سېلىشقا كىرىشتى، ئۇنىڭ رەڭگى ـ روھى ھەر بىر سېكۇنتتا بارغانسېرى ئاقىرىپ كەتتى.

ئۇزاق ئالىكسىيېۋىچ ئاتتىن چۈشۈپ يان تەرەپتىن يېقىن كەلدى ـ دە، پېتروغا قاراپ. ھۆكۈمەت يىغلىۋەتمەسلىك ئۈچۈن

چىشلىرىنى مەھكەم چىشلىۋالدى.

— ئىچ كىيىمىڭنى سالما، — كوشۇوي پىچىرلىدى - دە، بىر سىلكىنگەندىن كېيىن، بىردىنلا قاتتىق ۋاقىرىۋەتتى — بول، تېزرەك! ...

پېترو ھولۇقۇپ قالدى، پۇتىدىن ئالغان يۇڭ پايپاقنى پوملاپ، ئۆتۈكنىڭ قونچىغا تىقتى، قەددىنى رۇسلاپ، جۇۋىسىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، قار ئۈستىدە زەپەردەك ساپ - سېرىق پۇتلىرى بىلەن يالىڭاياق ماڭدى.

— كۇم!* — ئۇ لەۋلىرىنى سەل پىچىرلىتىپ، ئۇۋان ئالىكسىيېۋىچنى چاقىردى. ئۇۋان ئالىكسىيېۋىچ ئۇندىمەستىن، پېترونىڭ ئايىغى ئاستىدا ئېرىۋاتقان قارغا قاراپ تۇردى، — كۇم ئۇۋان، سەن مېنىڭ بالامنى چوقۇندۇرغان ئىدىڭ ... كۇم، مېنى ئۆلتۈرمەكلار! — دەپ يالۇۋۇرغان ئىدى پېترو، ئەمما مىشكىنىڭ ناگانى ئاللىقاچان كۆكسىگە تاقالغانلىغىنى كۆرگەندىن كېيىن، گويا ئىنتايىن يوروق بىر نەرسىنى كۆرۈشكە ھازىرلانغاندەك، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى، سەكرەش ئالدىدا تۇرغان ئادەمدەك، بېشى مۇرىسىگە چۆكتى.

ئۇ، قاتتىق ئىتتىرىلگەندەك، ئوڭدىسىغا گۈپپىدە يىقىلدى، ئوق ئاۋازىسى ئاڭلىمىدى.

ئۇنىڭغا گويا كوشۇوينىڭ سوزۇلغان قولى يۈرىگىنى كاپىپىدە تۇتۇۋېلىپ، بىرلا مىجىپ قېىنىنى چىقارغاندەك تۇيۇلدى. پېترو ئۆز ھاياتىدا ئەڭ ئاخىرقى كۆچىنى يىغىپ، ئىچ كۆينىگىنىڭ ياقىسىنى تەسلىكتە قايرىپ ئاچتى - دە، سول ئەمچىگىنىڭ ئاستىدىكى ئوق تېشىپ كىرگەن يەرنى يالىڭاچلىدى. شۇ يەردىن

* كۇم — بالىسىنى چوقۇندۇرغان كىشى — ت.

قان ئاستا سىزىپ چىقىپ، ئاندىن يول تېپىۋالغاندىن كېيىن قارا مايدەك قاپ ـ قارا قان بۇلدۇقلاپ چىققىلى تۇردى.

34

قىزىل يارغا ئەۋەتىلگەن چارلىغۇچىلار تاڭ ۋاقتىدا مۇنۇ خەۋەر بىلەن قايتىپ كېلىشتى: يېلانىسكايانىڭ چېگرىسىغىچە قەزىللارنى ئۇچراتماپتۇ، پېترو مېلېخوف ۋە ئون كازاك چېپىپ ئۆلۈتۇرۇلگەن پېتى ئاشۇ يارنىڭ بېشىدا قاتار يېتىشىپتۇ.

گىرىگورىي ئۆلتۇرۇلگەنلەرنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن هارۋا ئەۋەتىش توغرىلىق بۇيرۇق بەرگەندىن كېيىن خىرىستونەنىڭ ئۆيىگە قونغىلى كەتتى. چۈنكى ئايالارنىڭ ئۆلۈككە قوشاق قېتىپ يىغلاشلىرى، دارىيەنىڭ سەت هۆكۈمشىلىرى ئۈنى بىزار قىلىپ، ئۆيدىن هەيدىگەن ئىدى. ئۇ خىرىستونەنىڭ ئۆيىدە مەشنىڭ تەكچىسى ئالدىدا تاڭ يورۇغىچە ئولتۇرۇپ چىقتى. ئۇ، ئۆز ئوي ـ پىكىرلىرى بىلەن، پېتروغا هەسرەت چېكىش بىلەنلا بولۇپ كېتىشتىن ئەنسىرەپ، تاماكىنى تەشنالىق بىلەن چېكىپ تۈگىتەتتى ـ دە، يەنە ئالدىراشلىق بىلەن تاماكا خالتىسىنى قولىغا ئالاتتى، قانسىق تۈتۈننى ئىچىگە قاتتىق تارتىپ، ئۆگدەپ ئولتۇرغان خىرىستونە بىلەن قۇرۇق پاراڭلارنى سالاتتى.

تاڭ ئاتتى. ئەتىگەندىن تارتىپ هاۋا ئىسسىشقا باشلىدى. سائەت ئونغا يېقىن تىزەك، قىغ ئىچىلىپ قالغان يولدا سۇ پەيدا بولدى. ئۆگزىلەردىن سۇ تامچىلايتتى، خورازلار ئەتىيازدىكىدەك

قىچقىرىشاتتى، قەيەردىدۇ، بىر مىكىيان، جەزىرىمە چۈش ۋاقتى دىكىدەك، يالغۇز رۇكۇلداپ يۈرەتتى.

قورالارنىڭ كۈنگەي تەرىپىدىكى ئىللىق يەردە ئۆكۈزلەر قاشا تامغا سۈركىلەتتى. ئۇلارنىڭ كۈل رەڭ دۈمبىسىدىن كۆكلەمدە چۈشكەن قىللارنى شامال ئۇچۇرۇپ كېتەتتى. ئېرىگەن قارنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈك پۈرىغى دىماقتا ئۇرۇلاتتى. خرىستونەنىڭ دەرۋازىسى قېشىدىكى ئالما دەرىخىنىڭ يالىڭاچ شېخىدا قىشلاپ قالغان سېرىق پوكان تۇمۇچۇق تەۋرىنىپ چۇرۇقلايتتى.

گىرىگورىي دەرۋازىنىڭ قېشىدا تۇرۇپ، دۆڭدىن چانىلارنىڭ پەيدا بولۇشىنى كۈتەتتى ۋە ئىختىيارسىز ھالدا تۇمۇچۇقنىڭ چىرىلىدىشىنى بالىلىق چاغلىرىدىن ئۆزىگە تونۇش بولغان تىلغا تەرجىمە قىلاتتى. «پلۇگنى قايرا! پلۇگنى قايرا!»* ــ دەپ ئاگاھلاندۇراتتى. تۇمۇچۇق خوشال بولۇپ مۇشۇ ئىللىق كۈندە، ئەمدى قىش يېقىنلاشقاندا بولسا ــ گىرىگورىي بۇنىڭىلىدۇ ــ ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىدۇ، بۇ چاغدا تۇمۇچۇق كولدۇرلاپ مۇنداق مەسلىھەت بەرگەندەك بولىدۇ: «كىي چورۇغۇڭنى! كىي چورۇغۇڭنى!» **

گىرىگورىي لىپىدە كۆزىنى بولدىن ئېلىپ، شاختىن ـ شاختقا سەكرەپ تۇرغان تۇمۇچۇققا يۆتكىدى. «پلۇگنى قايرا! پلۇگنى قايرا!» ــ دەپ چىرىلدايتتى تۇمۇچۇق. شۇنىڭ بىلەن گىرىگورىينىڭ يادىغا ئىختىيارسىز ئۆزىنىڭ بالا ۋاقتىدا پېترو بىلەن دالىغا كورکا توخۇ چۆچىلرىنى باققىلى چىققانلىغى كېلىپ قالدى. ئۇ چاغدا ئاق سېرىق چاچ، پاناق بۇرۇنىنىڭ پوستى دائىم سويۇلۇپ

* پلۇگنى قايرا! ــ يەر ھەيدەيدىغان سوقىنىڭ چىشىنى قايرا! يەنى ئەتىياز كەلدى! ــ دېگەن مەنىدە.

** «چورۇغۇڭنى كىي!» ــ قىش كەلدى، مەنىسىدە.

تۇرمدىغان پىترو كۆركە توخۇنىڭ قاقىلدىغىنىنى ئۇستىلىق بىلەن دوراپ، ئۇموۇ ئاشۇ توخۇلارنىڭ تىلىنى ئۆزىنىڭ چۇچۇك گۆدەك تىلىغا ئۆرۈيتتى. ئۇ ئەلەم چەككەن كوركا ئوخۇنىڭ قىقىرىغىنىنى ماھىرلىق بىلەن ئەينەن دوراپ، بازۇك قىلىپ مۇنداق چىقرايتتى: «خەقتە ئۆتۈك بار، مەندە يوق! خەقتە ئۆتۈك بار، مەندە يوق!» ئاۋۇدىنلا پىترو كىچىككىنە كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، جەينىگىنى ئىگەتتى ـ دە، قېرى كوركا خورازدەك دوغاقلاپ مېڭىپ، كوكۈلـ دايتتى: «گۆر! گۆر! گۆر! شۇمتەككە ئۆتۈك ئېلىپ بېرەيلى باـ زاردىن!» بۇ چاغدا گىرىگورىي تازا يايراپ كۈلەتتى ـ دە، يەنە بىر قېتىم كوركا توخۇدەك سۆزلەپ بېرىشنى ئۆتۈنەتتى، كوركا چۆـ جىسى ئوتلاقتا يات بىر نەرسىنى، تۇنىكە پارچىسى ياكى چۈپرەك لاتىنى ئۈچرىتىپ قالسا، مەيۈسلىنىپ قانداق چۈكۈلدايدىغانلىغىنى دوراپ بەرى، دەپ يالۇۋراتتى...

كوچىنىڭ بېشىدا دەسلەپكى بىر چانا كۆرۈندى. بىر كازاك يېنىدا ماڭغان ئىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن 2 ـ ۋە 3 ـ چانا چىقىپ كەلدى. گىرىگورىي بېشىنى سۇرتتى ۋە ئىختىيارسىز ئېسىگە كېلىپ قالغان خاتىرىلەرگە كۆلۈمسىرەشىنى توختىتىپ، ئالدىراش ئۆز دەرـ ۋازىسى تەرەپكە ماڭدى: ئۇنىڭ مەقسىدى ـــ فايغو ـ ھەسرەتتىن خۇددىنى يوقاتقان ئانىسىنى دەسلەپكى دەھشەتلىك ئىبىر مىنۇتتا پېترونىڭ جەسىدى سېلىنغان چانىنىڭ يېشىغا يولاتماسلىق ئىدى. ئاندىنقى چانىنىڭ يېنىدا ئاليوشكا شامىل يالاڭباش مېڭىپ كېلـ ۋاتاتتى. ئۇ چولاق قولى بىلەن پاپاخىنى مەيدىسىگە بېسىپ، ئوڭ قولى بىلەن قىل تىزگىنىنى تۇتۇۋالغان ئىدى. گىرىگورىي ئاليوشـ كىنىڭ يۈرىگە كۆر سىكمەستىنلا چانىغا قاردى. مارتىن شامىل پاـ جالىنىڭ ئۇستىدە يۈزىنى يۇغۇرىغا قىلىپ ياتاتتى. يۈزىدە، يېشىل

گمناستیورکسسنڭ مەيدىسىدە ۋە ئىچىگەتارتىشىپ كەتكەن قوسىـ
ىمدا قان توڭلاپ يېپىشىپ قاپتۇ. 2 ـ چاندا ئېلىپ كەلگىنىمانىـ
تىسكوف بولۇپ چىقتى. چېپىلغان يۈزى پاخال بىلەن پـۈركەنگەن.
ئۇنىڭ بېشى توڭلاپ كەتكەندەك مۇرىسىگە كىرىشىپ كەتكەن ئىدى،
گەجگىسى، ماھىر قول بىر زەربە ئـۇرغاندەك پـاكىزلا كـېسىلىپتۇ.
گىرىـگورىي 3 ـ چـانىغا قـارىـدى. ئـۇ بـۇ چـاندىـكـى
ئۆلۈكنى تونۇيالمىدى، ئەمما بارماقلىرى تاماكىدىن سارغىيىپ
كەتكەن مومدەك ئاپپاق قـولغا دىققەت قىلىپ قالـدى. بۇ قول
چاندىن ساڭگىلاپ چۈشۈپ، ئۆلۈش ئالدىدا كىرىست بەلگىسىنى
كۆرسىتىش ئۈچۈن بىر ـ بىرىگـە كىرىشتۇرۇلگەن بارماقلىرى بـ
لەن ئېرىگەن قـارنى جـىجىپ كېلىۋاتاتـتى. ئۆلۈكنىڭ پـۈتىدا
ئۆتۈك، ئۇستىدە شىنېل بـار ئىدى: ھەتـتا تۇمغى كـۆكرىگىدە
ئىدى. 4 ـ چاننىڭ ئېـتىنى گىرىگورىي يۇگىنىدىن شاپپىدە تۇـ
تۇۋېلىپ، چاپقان پـېتى ئـۇنى ھويلىغا ئېلىپ كىردى. چاننىڭ
ئارقىسىدىن خوشنىلار، بالىلار، ئـاياللار يۇگۇرۇپ كىرىشتى. پە
لەمپەينىڭ ئالدىغا كىشىلەر توپى ئولاشتى.

ـــ مانا ئۇ، بىزنىڭ سۆيۈملۈك كىشىمىز پېترو پانتېلېيـ
ۋىچ! دۇنيادىن سەپەر قىلىپتۇ، ـــ دىدى بىرسى ئاستىلا.

دەۋۇازىدىن يالاڭباش ستېـپان ئاستاخوف كىرىپ كەلدى.
گىرىشاكا يوۋا ۋە يەنە ئـۇچ چال نـەدىندۇ، بىر يەردىن پـەيدا
بولۇشتى. گىرىگورىي پەرىشان ھالـدا ئەتراپىغا قاراپ قويـدى.

ـــ قېنى، ئۆيگە ئېپكىرەيلى...

چاننى ھەيدەپ كەلگەن ئادەم پېترونىڭ پۇتىدىن كۆتىرىپ
تۇرۇشقا، بـۇ يەردە توپلاشقان ئـادەملەر ئۇندىمەستىن ئارقىغا
چېكىنىپ، بوسۇغىدىن چۈشـۈپ كېلىۋاتقان ئىلىنىشنىغا ھۆرمەت

بىلەن بول ئېچىپ بەردى.

ئىلگىنىشنا چاينغا قاردى. ئۇنىڭ ماڭلىيىدا ئۆلۈكتەك ئاپئاق رەڭسىزلىك يول - يول بولۇپ پەيدا بولدى، ئىككى مەڭزىنى، بۇرنىنى قاپلىدى، ئاندىن ئىگىگە يامرىدى. تىترەپ تۇرغان پانتىلىپى پروكوفييېۋنىڭ قولتۇغىدىن يۆلۈۋالغان ئىدى. ئەڭ ئاۋال دوناشكا ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى، ئۇنىڭغا يېرىنىڭ ھەممە تەرىپىدىن ئەكس سادا قوشۇلدى. دارىيە چېچى چۈۋۈلغان، يۈزى ئىششىغان ھالدا ئىشكىنى جالداقلىتىپ، پەلەمپەيگە يۈگۈرۈپ چىقتى - دە، ئۆزىنى چاينغا ئاتتى.

— پېتيوشكا! پېتيوشكا! مېھرىۋانىم! تۇرغىنا ئورنۇڭدىن! تۇرغىن!

گىرىگورىينىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى.

— كەت، داشكا! — ئۇ، ئەس - ھۇشىنى بىلمەي ياۋايى لارچە ۋاقىرىدى - دە، ھېچنېمىنى ئويلىماستىن، دارىيەنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋەتتى.

دارىيە قار دۆۋىسىگە يىقىلدى. گىرىگورىي دەرھاللا پېترونىڭ قولتۇغىدىن ئالدى، چاناغا ھەيدىگۈچى پۇتىنىڭ توپۇغىدىن تۇتتى، ئەمما دارىيە بۇلارغا ئەگىشىپ، تۆت پۇتلاپ ئۆمىلەپ پەلەمپەينىڭ ئۈستىگە چىقتى؛ ئېرىنىڭ ئېگىلمەيى، مۇزدەك قاتقان قولىنى سۆيۈپ، تۆتۈپ ماڭدى. گىرىگورىي ئۇنى پۇتى بىلەن ئىتتىرىۋەتتى، ئۇ يەنە بىر دەقىقە ئۆتسە، ئۆزىگە - ئۆزى ئىگە بولالمايدىغانلىغىنى ھېس قىلاتتى. ئاڭغىچە دوناشكا دارىيەنىڭ قولىنى مەڭ تەسلىكتە ئاجرىتىۋېلىپ، ھۇشسىز بېشىنى ئۆزىنىڭ مەيدىسىگە مەھكەم ياقتى...

ئاشخانا ئىگىسىز جىمجىت سۈكۈناتتا قالغان ئىدى. پېترو

پولـنىڭ ئۇستىده غەلىتىلا كىچىك. گويـا پۈتۈن بەدىنى قۇرۇپ قالغانىدەك ياتاتتى. ئۇنىڭ بۇرنى دىگگىيىپ ماپنۇ، بۇغداي رەڭ بۇرۇتى قارىيىپ قالغان، يۈزىنىڭ ھەممە يېرى قاتتىق تارتىشىپ، ھۆسۈن كىرىپ قالغانىدەك ئىدى. شالۋارنىڭ پاچىغى ئاستىدىن يالىڭاياق موي باسقان پۈتلىرى چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ نېسىبى ئاستا ئېرىۋاتاتتى، ئاستا قىزغۇچ سۇ يىغىلىپ قالغان. بىر كىچە داۋامىدا توڭلاپ قالغان جەسەت قانچىلىك ئېرىگەنسېرى، قانـىڭ تۇزلـۇق ھىدى بىلەن چۇچۇمەل ئۆلۈك پۇرىغى شۇنـچىلىك قاتتىق سېزىلىپ تۇراتتى.

پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ سـارايىنىڭ باستۇرمىسى ئـاستىدا تابوتقا تاختا رەندىلەۋاتاتـتى. خوتۇنلار كىچىك ھوجـرا ئۆيدە تېخىچە ھۇشـىغا كەلمىگەن دارىيەنىڭ قېشىدا ھەپىلىشىۋاتاتتى. ئاندا ـ ساندا شۇ ئۆيدىن بىرسىنىڭ تۇتقاق كېسىلى تۇتقانىدەك قاتتىق ئۆكسۈپ يىغلاشلىرى ئاڭلىناتتى، ئاندىن كېيىن قـايغۇغا **«ئورتاق»** بولۇشقا يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلگەن قۇدا ئايال ۋاسلىسا ـ **نىڭ** ئېرىقتەك شلىدىرلىغان ئاۋازى قۇلاقـقا چېلىنـاتـتى. **گىرىگورىي** ئىياكسى پېترونىڭ ئـۇدۇلىدىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقـتا ئـولىتۈرۈپ تىماكا ئـورىغاچ، ئـۇنىڭ چـەت ـ چـۆرىسى سارغـىيىپ كەتـكەن يـۈزىگە، كۆكـرىگەن يۇمۇلاق نېرنىـاقلىرىغا قـارايتـتى. شـۇ تاپتا چـوڭ بىر ياتسىراش سوغاقچىلىغى ئۇنى ئاكسىدىن ئاجرىتىپ تۇراتتى. پېترو ھازىر ئۆز كىشىسى ئەمەس ئىدى، خوشلىشىش ۋاقتى كېلىپ قـالغان بىر دەملىك مـېھمـان ئىدى. ھازىر ئۇ گويا يېر نەرسىنى كۆتكەندەك، خاتىرجەم سىرلىق چالا كۆلكىسى بۇغداي رەڭ بۇرۇتىنىڭ ئاستىدا قېتىپ قالغان پېتى، بىر مەزگىل يەرگە يېقىپ، بېشىنى ۋالىق بىلەن يـاتاتتى.

ئەتە خوتۇنى بىلەن ئانىسى ئۇنى ئاخىرقى سەپەرگە تەييارلايدۇ.

بىخى ئاخشامدىن تارتىپلا ئانىسى ئۇنىڭغا ئۇچ چۆگۈن ئىسسىق سۇ ئىسسىتتى، خوتۇنى پاكىز ئىچ كىيىمىنى ۋە ياخشىراق شالۋارلىرى بىلەن مۇندىرىنى تەييارلاپ قويدى. پېترونىڭ بىر تۇققان ئىنىسى گىرىگورىي ۋە ئاتىسى ھازىردىن باشلاپ ئۇنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق بولمىغان، يالىڭاچلىقتىن ئۇيالماي ياتقان بەدىنىنى يۇيىدۇ. بايرامليق كىيىملىرىنى كىيىندۈرۈپ، شىرەنىڭ ئۈستىگە ياتقۇزىدۇ. ئۇنىدىن كېيىن دارىيە كېلىدۇ، تۇنۇگۈنلا ئۆزىنى قۇچاقلىغان كەڭ، مۇزدەك قولغا ئەمدى ئۇ، بىر زامانداا چېركاۋدا پېترو بىلەن بىللە بۇت قويۇلغان شىرەنىڭ ئەتراپىدىن ئايلىنىپ ماڭغانىدا بۇ ئىككىيلەننى يورۇتۇپ تۇرغان شامنى تۇتقۇزىدۇ، ــ شۇنىڭ بىلەن كازاك پېترو مېلىخوف جانىجان ئۆيىگە ئەمدى قايتىپ كەلمەيدىغان بىر يەرگە يولغا سېلىنىشقا تەييار بولۇپ تۇرىدۇ.

«سەن، بۇ يەردە، ئانامنىڭ كۆز ئالدىدا قازا تاپقانىدىن كۆرە، پىروسىنكا ئوخشاش يىراق بىر يەردە ئۆلگەن بولساڭ ياخشى بولاتتى ئەمەسمۇ!» ــ دىدى ئۆز خىيالىدا گىرىگورىي ئاكىسىغا تەنە قىلىپ. شۇنىڭ بىلەن جەسەتكە يالت قىلىپ قاراپ، بىردىن رەڭگى ئاقىرىپ كەتتى: پېترونىڭ بىر مەڭزىدە بىر تامچە ياش سالپايغان بۇرۇنىغا ئۆمىلەپ باراتتى. گىرىگورىي ھەتتا چاچراپ ئورنىدىن تۇردى، ئەمما ئۆلۈككە دېققەت بىلەن قارىغاندىن كېيىن بىر ئۇھ تارتىپ، يېنىكلىشىپ قالدى: ئەسلىدە بۇ جانسىز كۆزنىڭ يېشى ئەمەس، پېنروننىڭ پېشانىسىدىكى مۇزى ئىرىگەن جىنگىلەك كوكۇلىسىدىن ئاستا مەڭزىگە ئېقىپ چوشكەن بىر تامچە ئىكەن.

يۇقۇرقى دون بىرلەشكەن قوزغىلاڭچىلار قوراللىق كۈچلىرى قوماندانلىقى بۇيرۇغى بىلەن گىرىگورىي مىلىخوف ۋېشىنىسكايا پولكىنىڭ كوماندىرلىغىغا تەينىلەندى. گىرىگورىي ئون بۆلۈنمە كازاكنى كارگىنىسكايا ئېلىپ ماڭدى. شتاپ ئۇنىڭغا كارگىنسكايا بىلەن بوكوۋسكايا كەنتلىرىنىڭ چىر دەريا سى بويىغا جايلاشقان بارلىق يېزىلارنى قوزغىتىش ئۈچۈن، قانداق بولمىسۇن لىخاچېۋ ئەترىدىنى تارمار كەلتۈرۈش ۋە ئۇنى ئوكرۇگ چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقىرىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرغان ئىدى.

شۇنىڭ بىلەن گىرىگورىي 7 ـ مارت كۈنى كازاكلارنى ئېلىپ ماڭدى. ئۇ، قار ئېرىپ، قارا تۆپراق ئېچىلىپ قالغان دۆڭنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، ئون بۆلۈنمە ئەسكەرنىڭ ھەممىسىنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇ، چوڭ يولنىڭ بىر چېتىدە، ئىگەرنىڭ ئۈستىدە يېنىچە مۆكچىيىپ ئولتۇرۇپ، تىزگىننىنى قاتتىق تارتىپ، ئاستىدىكى قىزىپ كەتكەن ئاتنى توختىتىپ تۇراتتى، قېشىدىن دون بويى يېزىلىرىنىڭ: بازكى، بىلوگوركا، ئولشانىسكى، مېركۇلوۋ، گىرومكوۋسكى، سىمېنوۋسكى، رىبىنسكى، ۋودىيانسكى، لىبياژى، يېرىك قاتارلىق يېزىلارنىڭ بۆلۈنمىلىرى ھەربىي يۈرۈش رېتى بويىچە كالوننا ـ كالوننا بولۇپ ئۆتۈۋاتاتتى.

گىرىگورىي پەلىيى بىلەن قارا بۇرۇتنى سىلاپ قويۇپ، ئىلمەك قارچۇغا بۇرنىنى پۈشۈلدىتىپ، قاشلىرىنىڭ قانىتى ئاستىدىن جىددى نەزەر بىلەن بېقىپ، ھەربى بۆلۈنمىنى كۆز ئوچى بىلەن ئوزىتىپ تۇردى. پالاخلىغان نۇرغۇن ئات ئايالىرى سۇر قار تالقىنىنى چەيلەپ باراتتى. تونۇش كازاكلار گىرىگورىيىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، كۈلۈمسىرەپ قويىاتتى. پاپاخلىرىنىڭ ئۇستىدە تاماكا تۈتۈنى پاغا ـ پاغا ئۇچۇپ، ئىھرىپ تۇگەيتتى، ئاتلاردىن ھور كۆتىرىلەتتى.

گىرىگورىي ئاخىرقى بۆلۈنمىگە قوشۇلۇۋالدى. ئوچ چاقىرىم يۇرگەندىن كېيىن بۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاتلىق چارلىغۇچىلىرى بىلەن ئوچراشتى. چارلىغۇچىلار ئاشچىلىق قىلغان ئورەدىنىڭ گىرىگورىيىنىڭ قېشىغا ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ:

ـ قىزىللار يول بويلاپ چۈكارىنغا چېكىنىۋاتىدۇ!ـ دىدى.

لىخاچېۋ ئەترىدى جەڭگە كىرىشمىدى. ئەمما گىرىگورىي بۇ ئەترەتنى ئورۇنلاشقا يان تەرەپتىن ئوچ بۆلۈنمە كازاكنى ماڭدۇرۇپ، ئۆزى قالغان كازاكلار بىلەن شۇنداق قىستاپ باردىكى، قىزىل ئەسكەرلەر چۈكارىنىڭ ئوزىدىلا ئات ـ ھارۋا، ئوق-دورا يەششىكلىرىنى تاشلاپ قېچىشقا باشلىدى. چۈكارىنىڭ چىقىش ئېغىزىدىكى كىچىككىنە بىر مىسكىن چېركاۋنىڭ قېشىدا لىخاچېۋ ئەترىدىنىڭ باتارىيىسى بىر ئۆستەڭگە تىقىلىپ قالدى. جىلاۋدارلار تاسما ـ قېيىشلارنى كېسىپ تاشلاپ، دەرەخزارلىقنىڭ ئىچى بىلەن كارگىنىسكايا‌غا قاراپ ئات چاپتۇرۇپ كەتتى.

چۈكارىندىن كارگىنىسكايا‌غىچە 15 چاقىرىم يولنى كازاكلار جەڭسىز بېسىپ ئۆتتى. ئوڭ تەرەپتە، ياسىنوفكا يېزىسىنىڭ نېرى-

سدا دۇشمەننىڭ ئاتلىق چارلىغۇچىلىرى ۋېشىنسكايا لىقلارنىڭ چارلىغۇچىلىرىنى ئوققا تۇتتى. ئىش شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى. كازاكلار چاخچاق قىلىشىپ: «نوۋوچېركاسسكىچە بارار!» دېيىشەتتى.

گىرىگورىي قولغا چۈشۈرۈلگەن باتارىيىدىن بەك خوشال بولدى. «ھەتتا زەمبىرەكلەرنىڭ قۇلۇپىنمۇ بۇزۇۋېتىشكە ئۇلگۈرەلمەپتۇ» — دەپ ئويلىدى ئۇ مەنستىمەسلىك بىلەن، تىقىلىپ قالغان توپلارنى ئۆكۈزلەرگە سۆرىتىپ ئېلىپ چىقىشتى. بۆلۈنمە لەردىن شۇ ئاندىلا زەمبىرەكچىلەرمۇ چىقىپ توپلاندى. زەمبىرەكلەرنى قوش قاتار قوشۇلغان ئاتلار تارتتى: ھەر بىر توپنى ئالتە جۈپ ئات سۆرەپ ماڭدى. باتارىيىنى قوغداشقا بەلگىلەنگەن ئاجرىتىلغان يېرىم بۆلۈنمە ئەسكەر ياندا ماڭدى.

گۈگۈم چۈشكەندە، بۈلار تېز ھۈجۈم بىلەن كارگىنسكايانى ئىشغال قىلدى. لىخاچېۋ ئەترىتىنىڭ بىر قىسمىنى، بۈلارنىڭ قولىدا قالغان ئاخىرقى ئۇچ زەمبىرەك ۋە توققۇز پىلىموت بىلەن بىللە قوشۇپ ئەسىرگە ئالدى. قالغان قىزىل ئەسكەرلەر كارگىنسكايانىڭ ئىنقىلاۋىي كومىتېتى بىلەن بىللە بىر قانچە يېزىلارنى ئارىلاپ، بوكوۋېنسكايا كەنتى تەرەپكە قېچىپ ئۇلگۈردى.

كېچىچە يامغۇر ياغدى. سەھەرگە يېقىن سايە — سايلاردا سۇ شىلدىرلاپ ئاقتى. يوللار كىشى ئۆتكىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى: ھەر بىر ئويمان قۇرۇپ قويغان توزاقتەكلا ئىدى. سۇ بىلەن تويۇنغان قار يەرگە ئۆرۈلۈپ چۈشەتتى. ئاتلار تىقىلىشىپ قالدى. ئادەملەر ھارغىنلىقتىن يېقىلاتتى.

چېكىنىۋاتقان دۇشمەننى قوغلاش ئۈچۈن گىرىگورىي ئەۋەتەكەن ئىككى بۆلۈنمە بازكىلىق حورۇنجى يېرماكوف خارلامپېينىڭ قوماندىسى ئاستىدا بىر تۈتاش ئىككى يېزىدا — لاتىشېۋىسكى

بىلەن ۋىسلوگۇزوۋسكى يېزىلىرىدا ئارقىدا قالغان 30 چە قىزىل ئەسكەرنى توتۇۋالدى؛ ئەتىسى ئەتىگەن ئۇلارنى كارگىنىسكايا‌غا ئېلىپ كەلدى.

گىرىگورىي كارگىندىكى يەرلىك بىر باينىڭ چوڭ بىر ئۆيىگە ئورۇنلاشتى. ئەسىرلەرنى شۇ ئۆينىڭ ھويلىسىغا ھەيدەپ كېلىشتى.

يېرماكوف گىرىگورىينىڭ قېشىغا كىرىپ سالاملاشتى ـ دە، دېدى:

ـ قىزىللارنىڭ 27 ئادىمىنى ئەسىرگە ئالدىم. چاپارمەن ساڭا ئات ئېلىپ كەلدى. ھازىر يولغا چىقامسەن، قانداق؟

گىرىگورىي شىنېلىنىڭ بېلىگە كەمەر باغلاپ، ئەينەككە قاراپ تۇرۇپ، پاپاخىنىڭ ئىچىدە بېسىلىپ قالغان چېچىنى تارىدى، شۇندىن كېيىنلا يېرماكوف تەرەپكە بۇرۇلدى.

ـ ماڭايلى، ھازىرلا يولغا چىقىش كېرەك. مەيدانىدا يىغىن ئۆيۇشتۇرىمىز، ئاندىن مېڭىپ كېتىمىز.

ـ يىغىن ئۆتكۈزۈشنىڭ قانچىلىك زۆرۈرىيىتى بار! ـ يېرماكوف مۇرىسىنى قىسىپ، كۈلۈپ قويدى. ـ ئۇلار يىغىنسىزمۇ ئاللىقاچان ئات ئوستىدە تۇرۇپتۇ. ئەمە ھارا! بۇ يەرگە كېلىۋاتقان ۋېشېنسكايالىقلار ئەمەسمۇ؟

گىرىگورىي دەرىزىدىن قارىدى. ئىككى بۆلۈنمە ھەر قاتارىدا تۆتتىن نىزىلىپ، كارامەت بىر تەرتىپ بىلەن كېلىۋاتاتتى. كازاكلار ـ سايلامغا ماڭغاندەك، ئاتلىرى كۆرەكىگە قاتنىشىدىغاندەك.

ـ ئۇلار نەدىن كەلدى؟ ئۇلارنى قايسى شەيتان ئېلىپ كەلدى؟ ـ دەپ گۇدۇڭلاپ قويدى گىرىگورىي خوشال بولۇپ.

ئاندىن يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ قىلىچىنى يېنىغا ئاستى.

يېرماكوف ئۇنى دەرۋازىنىڭ ئالدىدا قوغلاپ يەتتى.

ئالدىنقى بۆلۈنمىنىڭ كوماندىرى ئاللىقاچان ئىشىككە كېلىپ تۇرغان ئىكەن. ئۇ ھۆرمەت بىلەن قولىنى پاپاخىنىڭ چېتىگە تەككۈزدى، ئەمما گىرىگورىيغا قول سۇنۇشقا پېتىنالمىدى.

— يولداش مېلىخوف سىزمۇ؟

— مەن. سىز نەدىن كەلدىڭىز؟

— بىزنى ئۆز قىسمىڭىزغا قوبۇل قىلىڭ. بىز سىزگە قوشۇلايلى. بىزنىڭ بۆلۈنمىمىز مۇشۇ كېچە قۇرۇلدى. بۇ بۆلۈنمە لىخوۋدوف يېزىسىدىن، قالغان ئىككى بۆلۈنمە گىراچېۋ، ئارخىپوفكا ۋە ۋاسىلېفكا يېزىسىدىن.

— كازاكلارنى مەيدانغا ئېلىپ بېرىڭ. ئۇ يەردە ھازىر يېغىن بولىدۇ.

چاپارمەن (گىرىگورىي ئۆزىگە پىروخور زىكوفنى چاپارمەن قىلىۋالغان ئىدى) ئۇنىڭغا ئېتىنىئېپكېلىپ بەردى، ھەتتا ئۇزەڭگىسىنى تۇتۇپ تۇردى. يېرماكوف بۆلەكچە بىر چاقماقنلىق بىلەن ئىگەرنىڭ قېشىنى ياكى ئاتنىڭ يايلىغا قولىنى تەككۈزە ـ تەككۈزمەستىن، يادائىغۇ، تۆمۈردەك بەدىنىنى ئىگەرنىڭ ئۈستىگە ئالدى ـ دە، ئېتى بىلەن يېقىن كېلىۋېتىپ، شىنېلىنىڭ ئوچۇق چېكىنى ئىگەرگە جايلاشتۇرۇپ، سورىدى:

— ئەسىرلەرنى قانداق قىلىمىز؟

گىرىگورىي ئۇنىڭ شىنېلىنىڭ تۆگمىسىنى تارتىپ تۇرۇپ، ئىگەردىن ئىگىشىپ، يېقىنراق كەلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ساغۇچ ئۇچقۇن چاقنايتتى، ئەمما بۇرۇتى ئاستىدا لەۋلىرى يىرتقۇچلارچە كۆرۈنسىمۇ، يەنىلا كۈلۈمسىرەيتتى.

— بۇيرۇق بەر، ۋېشكىغا ھەيدەپ بارسۇن، چۇشەندىڭمۇ؟ ئەنە ئاۋۇ قورغاندىن نېرى كەتمەيدىغان بولسۇن!

ئۇ قامچىسىنى كەنتنىڭ ئۇستىدە چوقچىيىپ تۇرغان قۇملۇق قورغان تەرەپكە شىلتىدى ـ دە، ئېتىنى ماڭغۇزۇپ كەتتى.

«بۇ پېترو ئۇچۇن ئۇلاردىن ئېلىنغان دەسلەپكى ئىنتىقام» — دەپ ئويلىدى ئۇ ئېتىنى تېزلىتىپ، ئاندىن ھېچبىر سەۋەپسىز، ئاتنىڭ ساغرىسىغا بىر قامچا سالدى، ئاتنىڭ ساغرىسىدا ئاپپاق ئىز پولتىيىپ چىقتى.

36

گىرىگورىي كارگىنىسكايادىن بوكوۋىسكايا غا قاراپ ماڭغانىدا، ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى كۈچلىرى 3500 ئاتلىق ئەسكەرگە يەتكەن ئىدى. شتاپ بىلەن ئوكرۇگ ئىجارىيە كومىتېتى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىزمۇ ئىز چاپارمەنلەر ئەۋەتىپ، ئۇنىڭغا بۇيرۇق ۋە پەرمان يوللىدى. شتاپ ئەزالىرىدىن بىرسى شەخسى خېتىدە سۆزىگە پەداز بېرىپ، گىرىگورىيدىن مۇنۇلارنى ئۆتۈنگەن:

«ئەڭ ھۆرمەتلىك يولداش گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ! بىزنىڭ قۇلىغىمىزغا مۇدھىش شۇم خەۋەرلەر يېتىپ كېلىۋاتىدۇ، سەن گويا ئەسىرگە چۈشكەن قىزىل ئەسكەرلەر ئۇستىدە رەھىمسىز جازالاش ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىۋېتىپسەن. بوكوۋىسكايا بوسۇغىسىدا خارلاپېپي يېرماكوف ئەسىرگە ئالغان 30 قىزىل ئەسكەر سېنىڭ بۇيرۇغۇڭ

بويىچه يوقىتىلغانمىش ــ يەنى قىلىچ بىلەن چېپىلغانمىش. مەسىلەن مىسىرلىقلار قارىغاندا، مەزكۇر ئەسىرلەنىڭ ئىچىدە سىر كومىسارى چاقمۇ بار ئىكەن. ئۇ سىرگە شۇنداق كېرەكلىك ئادەم ئىدىكى، سىر ئۇلارنىڭ كۆچلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن مەلۇمات ئالغان بولاتتۇق. سەن، قەدىرلىك بولداش، ئەسىر ئالماسلىق نوغرىسىدىكى بۇيرۇقنى بىكار قىل. بۇنداق بويرۇق سىرگە ئىنتايىن زىيانلىق. ئۇنىڭ ئۈستىگە كازاكلار مۇنداق رەھىمسىزلىككە نارازىلىق بىلدۈرىدۇ ھەمدە قىزىللارمۇ ئەسىرلەرنى چېچىپ تاشلايدىغان، بىرىر ئىرىمىرنى ۋەيران قىلمىدىغان بولىدۇ، دەپ قورقۇشىدۇ. كوماندىرلىق ۋەزىيىتىدىكىلەرنىمۇ بىزگە تىرىك يوللاپ بەر، سىر ئۇلارنى ۋېشكىدا ياكى كازانسكايادا ئاستا يىتىشتۈرۈپ تۇرسىر، سەن بولساڭ، يازغۇچى پۇشكىنىنىڭ تارىخىي رومانىدىكى تاراس بولبىغا * ئوخشاش ئۆز بۆلۈنمىلىرىگىنى ئاشلاپ كېتىۋېتىپ، يولۇڭدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئوت كۆچمگە ۋە قىلىچقا دۇچار قىلىپ، كازاكلارنى دەككە ـ دۈككە كەلسەن. سەن مەرھەمەت قىلىپ، ئېغىر-بېسىق بولغىن، ئەسىرلەرگە ئۆلۈم جازاسى بەرمەي، بىزگە يوللاپ بەر. سىزنىڭ كۆچمىز ئاشۇ يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان ئىشتىياقخوش، ئۇنداق كېيىن ساڭا سالامەتلىك تىلەيمەن. تازىم بىلەن ساڭا سالام يوللايمىز ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىڭنى كۈتىمىز».

گىرىگورىي خەتنى ئاخىرغىچە ئوقۇپ تۈگەتمەستىن، يىرتىپ-يىرتىپ، ئاتنىڭ ئايىغى ئاستىغا ئاشلۇۋەتتى. كودىنوفنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن بۇيرۇغى مۇنداق ئىدى: «جەنۇپتا، كۇرۇتىنكى ــ ئاستاخوۋ ــ گىرىكوۋو ئۇچاستىكىلىرىغا بولغان ھۇجۇمنى دەرھال

* «تاراس بولبا» ــ ئەسلىدە گوگولنىڭ رومانىدىكى پىرسۇناژ بولسىمۇ، بۇ خەتنى يازغۇچى چالا ساۋات بولغانلىقتىن. گوگولنى پۇشكىنغا ئالماشتۇرۇپ قويغان ــ ت.

قانات يايدۇر. شتاپ كادېتلار فۇرونتى بىلەن قوشۇلۇشنى زۆرۈر دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇنداق قىلمىغاندا مۇھاسىرە ئىچىدە قېلىپ، بىتچىت بولۇپ كېتىمىز» ــ گىرىگورىي ئىگەردىن چۈشمەستىن، كودىنوفقا مۇنداق جاۋاپ يازدى: «بوكوۋىسكايىغا ھۇجۇم قىلىپ، قاچقان دۇشمەنلەرنى قوغلاۋاتىمەن. كىرۇتېنكىگە بارمايمەن، سېنىڭ بۇيرۇغۇڭنى ئەخمىقانە دەپ ھېسابلايمەن. مەن ئاستاخوف تەرەپكە كىمگە ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن بارىمەن؟ ئۇ يەردە شامال بىلەن خوخوللاردىن باشقا ھېچكىم يوق».

ئۇنىڭ قوزغىلاڭچىلار مەركىزى بىلەن رەسمىي خەت ــ ئالاقىسى بولۇشى، مانا شۇنىڭ بىلەن ئايالاشتى. ئىككى پولكنى بۆلۈنگەن بۆلۈنمىلەر بوكوۋىسكايا بىلەن چېگرىداش بولغان كونكوف يېزىسىغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتاتتى. جەڭ مۇڭدىپىيەتلىرى يەنە ئۇچ كۈنگىچە گىرىگورىيغا يار بولدى. گىرىگورىي بوكوۋىسكانى جەڭ بىلەن ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، گىرىگورىي ئۆز تەۋەكلىكىدىكى بىلەن كىراسنوكۇتسكايا غا قاراپ يول ئالدى. يولنى توسقان كىچىككىنە ئەترەتنى بىتچىت قىلىپ تاشلىدى، ئەمما ئەسىرگە ئېلىنغانلارنى چېچىشقا بۇيرۇق بەرمەي، ئارقا سەپكە ئەۋەتتى.

9 ــ مارت كۈنى ئۇ پولكلىرىنى چىستاكوفكا يېزىسىغا يېقىن ئېلىپ كەلدى. بۇ چاغدا قىزىللارنىڭ قوماندانلىغى، ئارقا سەپتىن تۇغۇلۇۋاتقان تەھلىكىنى سېزىپ، قوزغىلاڭچىلارغا قارشى بىرقانچە پولك ۋە توپ ــ زەمبىرەكلەر باتارىيەسىنى ئەۋەتتى. چىستاكوف بىلەن بوسۇغىسىدا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان قىزىللار پولكى گىرىگورىينىڭ پولكلىرى بىلەن تۇتۇشۇپ قالدى. جەڭ ئۇچ سائەت داۋام قىلدى. گىرىگورىي «قورشاۋ»دا قېلىشتىن قورقۇپ، قە-

سىلىرنى گىراسنوكوتسكايا‌غا ئېلىپ كەتتى. ئەمما 10 ـ مارت كۈنى ئەتىسىگەنكى جەڭدە خوپيرلىق‌قىزىل كازاكلار ۋېشېنسكايا‌ـ لىقلارنى ئوبدانلا تېرى ـ پېرەڭ قىلىۋەتتى. ئاتاكىدا ۋە قايتۇرما ئاتاكىدا ھەر ئىككى ياقتىن مەيدانغا چۈشكەن دونلۇقلار يۈزمۇ يۈز تۇتۇشۇپ قېلىپ، بىر ـ بىرلىرىنى راسا چېپىشتى. گىرىگورىي چەڭدە ئېتىدىن ئايرىلىپ، بىر مەڭزى قىلىچتا تىلىنغان پېتى پولكلىرىنى ئۇرۇشتىن ئېلىپ چىقىپ، بوكوۋسكايا‌غا چېكىندى.

كەچقۇرۇن ئۇ ئەسىرگە چۈشكەن بىر خوپيرلىقنى سوراق قىلدى. ئۇنىڭ ئالدىدا تېپىكىنسكايا‌نىڭ ياشقا چوڭ بولۇپ قالغان بىر كازاكى تۇراتتى، ئۆزى ئاق سېرىق، تار كۆكرەكلىك، شىبلىنىڭ قايرىما ياقىسىغا بىرنەچچە تال قىزىل لاتا تاقۇالـ غان. ئۇ سوئاللارغا مەمنۇنلۇق بىلەن جاۋاپ بەردى، ئەمما زومۇ زو سىيعىدا كۈلۈمسىرەيتتى.

ـــ تۇنۇگۈن ئۇرۇشقا نەچچە پولكلار قاتناشتى؟

ـــ بىزنىڭ ستېنكارازىن نامىدىكى 3 ـ كازاك پولكىمىز. خوپيور ئوكرۇگىنىڭ دىيەرلىك ھەممە كازاكلىرى ئاشۇ پولكتا. يەنە 5 ـ زائامۇر پولكى، 12 ـ ئاتلىق پولك ۋە 6 ـ مىتىسېنسكى پولكى بار.

ـــ ئومۇمى كوماندا بېرىشنى كىم ئۈستىگە ئالغان؟كىكۇيدـ زى* دېيىشىدىغۇ؟

ـــ ياق، تەرمە ئەترەتكە يولداش دومىنچ قوماندانلىق قىلغان.

*كىكۇيدزى ۋاسىلى ئىدوروۋىچ (1886 ـــ 1919) ـــ ئىسىلاپچى، بولشېۋىك، گىراژدانلار ئۇرۇشىنىڭ قەھرىمانى. 1919 ـ يىل 11 ـ فېۋرالدا يارىدار بولۇنسكايا كەنتىنىڭ بىر رايونىدا بولغان جەڭدە قازا تاپقان.

— ئوق - دوراڭلار كۆپمۇ؟

— هېسا پسز.

— زەمبىرەكلەرچۇ؟

— سەككىز ئۆپچۆر بسىدە.

— سىلەرنىڭ پولك نەدىن يۆتكەپ كېلىندى؟

— كامېنىسكايا يېزىلىرىدىن.

— نەگە ئۆۋەتمەنغا نلىغىنى چۈشەندۈرگەنمىدى؟

كازاك ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئەمما ھەرھالدا جاۋاپ بەردى. گىرىگورىي حوپېرلىقلارنىڭ كەيپىياتىنى بىلگۈسى كېلىپ قالدى.

— كازاكلار ئۆز ئارا پاراڭلاشقاندا نېمە دېيىشىدۇ؟

— بارغۇمىز كەلمەيدۇ، دېيىشىدۇ...

— بىزنىڭ نېمىگە قارشى ئوزغىلاڭ كۆتەرگەنلىگىمىزنى پولكتىكىلەر بىلەمدۇ؟

— بۇنى نەدىن بىلسۇن؟

— ئۇلار نېمىشقا مېڭىشنى خالىمغان ئىدى؟

— سىزلەرمۇ كازاك ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇرۇش قىلىش تىن تازا تويدۇقتۇ. بىز باشتا قىزىللار بىلەن كەتكەچكە ھازىرغىچە كۈنىمىز مۇشۇ ھالدا.

— بەلكىم، بىزدە خىزمەت قىلارسەن؟

كازاك تار مۇرىسىنى قىسىپ قويدى.

— ئىختىيار ئۆزىڭىزدە! ئەمما مېنىڭ كۆڭلۈم تازا تارتماي تۇرىدۇ...

— خوپ، بارغىن، ئايالىڭنىڭ قېشىغا قويۇۋېتىمىز ... سېغىنغانسەن، بەلكىم؟

گىرىگورىي كۆزلىرىنى قىسىپ، كېتىۋاتقان كازاكنىڭ ئار-قىسىدىن قاراپ تۇردى - دە، پىروخورنى قىچقاردى. ئۇزاق تاماكا چەكتى. ئۇنچىقمىدى. ئاندىن دەرىزىنىڭ قېشىغا كەلدى، پىروخورغا ئارقىسىنى قىلىپ تۇرۇپ، خاتىرجەملىك بىلەن بۇيرۇق قىلدى:

— باللارغا ئېيت، بايىقى مەن سوراق قىلغان كازاكنى ئاستا باققا ئېلىپ بارسۇن. قىزىل كازاكلارنى مەن ئەسىرگە ئالمايمەن! — گىرىگورىي تېپىرلاپ تۇرغان پاشىنىسى بىلەن تاق قىلىپ، ئارقىسىغا بۇرۇلدى، — دەرھال ئۇنى ... ماڭ تېز!

پىروخور كەتتى، گىرىگورىي دەرىزە ئالدىدىكى تاش ئالما-نىڭ چۈرۈك شېخىنى سۇندۇرۇپ، بىر مىنۇتتەك تۇردى - دە، ئاندىن دەرھال پېشايۋانغا چىقتى. پىروخور ئامبارنىڭ قېشىدا ئاپتاپ سۇنۇپ ئولتۇرغان كازاكلار بىلەن ئاستا سۆزلىشىۋاتاتتى.

— ئەسىرنى قويۇپ بېرىڭلار! ئۇنىڭغا يول خېتى يېزىپ بەرسۇن، — دېدى گىرىگورىي كازاكلارغا قارىماستىن، شۇنىڭ بىلەن خانىسىغا قايتىپ كىرىپ، كونا بىر ئەينەكنىڭ ئالدىدا ئۆسەنكىرەپ، قوللىرىنى ئىككى تەرەپكە يايدى.

ئۇ نەمىشقا سىرتقا يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئەسىرنى قويۇپ بې-رىشكە بۇيرۇغانلىغىنى ئۆزىمۇ چۈشەنمەيتتى. چۈنكى ئۇ بايا «ئايالىڭنىڭ قېشىغا قويۇۋېتىمىز... بارغىن!» — دەپ تىل ئۇچىدىلا ھېجىيىپ سۆزلىگەندە، دەرھال پىروخورنى قىچقىرىپ، خوپپىرلىقنى باغ ئىچىدە جۆندۇپتىش توغرىلىق بۇيرۇق بېرىدە-غانلىغىنى ئۆزىمۇ بىلەتتى، شۇڭا مەلۇم ۋاقىت كۆڭلىدە بىر نەرسە-گە قانائەتلىنىشتەك ئىچ قارىلىق بىر تۈيغۇنى باشتىن كەچۈر-

گەن ئىدى. ئۇنىڭغا ئەمدى ئۆزىنىڭ رەھمدىللىگى بىرئاز ئەلەم قىلدى، ئۇنىڭ ئېگىنغا تۆيۈقسىز كىرىۋېلىپ، دۈشمەننى ئازات قىلدۇرۇۋەتكەن نەرسە ــ ئويلانمىغان رەھمدىللىك بولماي نىمە؟ ئەمما ئەينى زاماندا بۇ قىلغان ئىشى ئۇنى بىر تەرەپتىن خوشال قىلغاندەك بولاتتى... بۇ ئىش قانداق يۈز بەردى؟ بۇنىڭغا ئۇنىڭ ئۆزىمۇ جاۋاپ بېرەلمەيدۇ. يەنە كېلىپ ئەڭ ئەجەللىك نەرسىلەك يېرى شۇكى، ئۇ تۇنۇگۈنلا كازاكلارغا مۇنداق دېگەن ئىدى: «مۇزلىك ــ دۈشمەن، ئەمما قىزىللارغا ئەگىشىپ كەتكەن كازاك ئىككى ھەسسە دۈشمەن! قولغا چۈشكەن كازاكقا، ئىشپىيون سۈپىتىدە، سوت قىسقا: بىر ــ ئىككى ــ جېنىنى جەھەننەمگە يوللانسۇن.»

گىرىگورىي ئاشۇ ھەل قىلىنمىغان، ئىچىنى ئېچىشتۇرىدىغان قارىمۇقارشىلىق بىلەن، ئۆز ئىشىنىڭ ناتوغرىلىغىغا قارشى باش ئۆتەرگەن تۈيغۇ بىلەن ئۆزى جايلاشقان ئۆيدىن سىرتقا چىقتى. ئۇنىڭ قېشىغا چىر پولكىنىڭ كوماندىرى ــ يۈز ــ چىرايى تۇتۇق، ئەستە قالغۇدەك ھېچقانداق ئۆزگىچىلىگىمۇ يوق ئۇزۇنتۇرا ئاتامانچى بىلەن ئىككى دۆلۈنمە باشلىنى كەلدى.

ــ يەنە يارەمچى كۆچەر كېلىپ قوشۇلدى! ــ دەپ خەۋەر قىلدى پولك كوماندىرى كۆلۈمسىرەپ، ــ ناپولېئوننىڭ يالىلىرىدىن ئۆستىكىدىن، گۈسىنكادىن 3000 ئاتلىق كەلدى، بۇنىڭدىن باشقا ئىككى پىيادىلەر بۆلۈنمىسىمۇ بار. ئۇلارنى نەگە جايلاشتۇرىسەن، پانتىلېيېۋىچ؟

گىرىگورىي لىخاچېۋدىن تارتىۋالغان ماۋزۇر بىلەن چىرايلىق دالا سومكىسىنى ئېسىپ، قورالغا چىقتى. كۆن يەر ــ جاھاننى ئېسىستىپ تۇراتتى. ئاسمان يازدىكىدەك ئىگىز، كۆپ ــ كۆك ئىدى

ۆه ئاپپاق مامۇقتەك بۇلۇتلار يازدىكىدەك ھەنۇپقا كۆچۈۋاتاتتى. گىرىگورىي كېڭىشىش ئۈچۈن بارلىق كوماندىرلارنى بىر تار كوچىغا يىغدى. 30 غا يېقىن ئادەم جەم بولدى. ئۇلار ئۆرۈلۈپ چۈشكەن قاشانىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇشتى، بىرسىنىڭ تاماكا خالتىسى قولدىن - قولغا ئۆتۈپ تۇردى.

— قانداق پىلان تۈزىمىز؟ بىزنىڭ چىستاكوفتىن قىستاپ قويغان ئاۋۇ پولكلارنى قايسى يول بىلەن بىتچىت قىلىپ تاشلاش كېرەك؟ ۆه قايىاقتا قاراپ يول ئالىمىز؟— دەپ سورىدى گىرىگورىي، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ كودىنوفنىڭ بۈيرۇغىنىڭ مەزمۇنىنى يەتكۈزدى.

— بىزگە قارشى بولغانلارنىڭ سانى قانچە ئىكەن؟ ئەسىرگە ئېلىنىپ بىلىۋالمىدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى بۆلۈنمە باشلىقلىرىدىن بىرسى بىر ئاز ئۇندىمەي تۇرغاندىن كېيىن.

گىرىگورىي ئۆزلىرىگە قارشى پولكلارنى سانىاپ ئۆتتى. دۇشمەننىڭ مىلتىق ۆە قىلىچ بىلەن قوراللانغان ئادەملىرىنىڭ سانىنى تەخمىنەن مۆلچەر بىلەن تېز ھېسابلاپ چىقتى. كازاكلار ئۇنچىقىشمايتتى. كېڭەشتە ئويلانماستىن كالتە پەملىك بىلەن بىرەر سۆز قىلىپ قويۇشقا بولمايتتى. شۇڭا گىراچېۋىسكى يېنىدىن كەلگەن بۆلۈنمە باشلىغى مۇنداق دېدى:

— كىچىككىنە توختاپ تۇر، مېلىخوف، ئويلىنىۋالايلى. بۇ قىلىچ بىلەن بىرلا چاپىدىغان ئىش ئەمەسقۇ. تامغا ئۇسۇۋالمايلى. بىرىنچى بولۇپ سۆز باشلاپ بەرگەن ئاشۇ بولدى.

گىرىگورىي ھەممەيلەننىڭ سۆزىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سالدى. سۆز قىلغانلارنىڭ كۆپچىلىگىنىڭ پىكرى مۇۋاپىقىيەت قازانغان تەقدىردىمۇ يىراقتا ئۇزاپ كەتمەي، مۇداپىئە ئۇرۇشى

ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت بولدى. لېكىن چىرلىقلاردىن بىرسى قوزغىلاڭچىلار كۆچلىرى باش قوماندانلىقى بۇيرۇغىنى قىزغىن قۇۋۋەتلەپ، مۇنداق دېدى:

— بىزگە بىر يەردە تۇرۇۋېرىشنىڭ ھېچبىرھاجىتى يوق. مېلىخوف بىزنى دونېتىس تەرەپكە باشلاپ بارسۇن. سىلەر نېمە بولۇدۇڭلار، ئەقىلىڭلاردىن ئاداشتىڭلارمۇ؟ بىز كىچىككىنە بىر توپ ئادەم. بىزنىڭ ئارقىمىزدا پۈتۈن رۇسىيە تۇرۇپتۇ. بىز قانداق پۈت تىرەپ تۇرالايمىز؟ ئۇلار ئۇستىمىزگە بېسىپ كەلسە تۇڭشۇپ كېتىمىز! يېرىپ ئۆتۈش كېرەك! ئوقلىرىمىز ئاز بولسىمۇ، ئوڭنى قولغا چۈشۈرىمىز. دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىش كېرەك! بىر قارارغا كېلىڭلار!

— خوش، خەلقنى نەگە قويىسەن؟ ئاياللار، قېرىلار، بالىلارنى قانداق قىلسەن؟

— ھەي، ئۇلار قالمامدۇ!

— سېنىڭ بېشىڭ ئەقىللىق بولسىمۇ، بىرئەخمەقنىڭ بوينىغا پۈتكەن ئىكەن!

شۇنىڭغىچە، قاشانىڭ چېتىدە ئولتۇرغان كوماندىرلار پىچىرلىشىپ، يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان ئەتىيازلىق يېر ھەيدەش توغرىلىق، ئەگەر دۈشمەن سېپىنى يېرىپ ئۆتۈشكە توغرا كەلسە، ئىگىلىك ئىشلىرىنىڭ نېمە ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدىغانلىغى توغرىلىق سۆزلىشىپ ئولتۇرغان ئىدى، ئەمما ھىلىقى چىرلىقنىڭ سۆزىدىن كېيىن ھەممىسى ۋاقىراپ ـ جاقىرىشىپ كەتتى. كېگەش خۇددى يېزىدىكى ئاممىۋى يىغىندەك بىردىنلا شاۋقۇنلۇق تۈس ئالدى. ناپولوفتىن كەلگەن قېرى بىر كازاك ئۇنىنى ھەممىدىن يۇقۇرى چىقىرىپ، مۇنداق دېدى:

— ئۆزىمزنىڭ قاشا تېمىمزدىن ھېچ يەرگە بارمايمىز! مەن بىرىنچى بولۇپ ئۆز بۆلۈنمەمنى يېزىغا ئېلىپ كېتىمەن! ئۇرۇشساق، ئۆيىمزنىڭ ئەتراپىدا ئۇرۇشمىز. باشقىلارنىڭ جېنىنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن ئۇرۇشمايمىز!

— سەن كانىيمدىن ئالما! مەن ئۆز پىكرىمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ باقسام، سەن نېمە ۋاقىرايسەن!

— تولا گەپنىڭ نېمە پايدىسى!

— دۇنيەتىسقا كودىنوفنىڭ ئۆزى بارسۇن!

گىرىگورىي گەپ ـ سۆزلەرنىڭ بېسىلىشىنى كۈتكەندىن كېيىن تالاش ـ تارتىشنىڭ تارازىسىغا ھەل قىلغۇچ سۆزنى قويدى:

— فۇرونتنى بىز مەشىدە تۇتۇپ تۇرىمىز! كىراسنو كوتسكايا بىزگە قوشۇلسا، ئۇنىمۇ مۇداپىئە قىلىمىز! ھېچ يەرگە بارمايمىز، كېچىش تۇگىدى. ئۆز بۆلۈنمەچىلارغا قايتىڭلار! ھازىرلا پوزىتسىيىگە چىقىمىز.

يېرىم سائەتتىن كېيىن، ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ باش ـ ئايىغى يوق زور ئېقىمى كوچىلاردىن گۈرۈلدەپ ئۆتكەندە، گىرىگورىي ۋۇجۇدىدا مەغرۇرانە بىر خىل خوشاللىق پەيدا بولغانلىغىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى: ئۇ تېخى ھېچقاچان مۇنچىلىك نۇرغۇن ئادەمگە قوماندان بولۇپ باقمىغان ئىدى. ئەمما ئابروييەرەس خوشاللىق بىلەن بىر قاتاردا ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئېغىر ئەندىشە، ئاچچىق ھەمغۇسسە ئورۇن ئالغان ئىدى: شۇنچىلىك كۈچلەرگە كۆكۈلدىكىدەك باشچىلىق قىلىش قولىدىن كېلەمدۇ؟ نەچچە مىڭلىغان كازاكلارنى باشقۇرۇپ كېتەلەمدۇ؟ ئۇنىڭ قول ئاستىدا بۆلۈنمە ئەمەس، دىۋىزىيە تۇرۇپتۇ. مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ ھاياتى ئۇستىدە ئۆز

مۆكۈمرانلىغىنى يۇرگۈزۈش ۋە ئۇلارنى قوغداش ئۈچۈن بولغان مۇقەددەس جاۋاپكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىش، ئۇنىڭ، چالا ساۋات بىر كازاكنىڭ قۇربى بېتىدىغان ئىشمۇ؟ «ئەگەر مۇھىم نەرسە — ئۇلارنى كىمگە قارشى باشلاپ بارىمەن؟ ھەلقىقە قارشى ... كىمنىڭ توغرا؟»

گىرىگورىي چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، ئۆزلۈكسىز سەپ بولۇپ ئۆتۈۋاتقان بۆلۈنمىلەرنى كۆزدىن ئۆتكۈزەتتى. ۋۇجۇددىكى مەس قىلغۇچى ھاكىمىيەت كۈچى ئەمدىلا ئاجزلىشىپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئەكس ئەتكەن نۇرى ئۆچتى. ئەندىشە، غەم ـ غۇسسە، كۆتىرەلمەيدىغان ئېغىر يۈكنى ئۈستىگە ئارتىپ، يەلكىسىنى مۆكچەيتىپ، ئۈستىدە قېپقالدى.

37

باھار دەريا تومۇرلىرىنىڭ يولىنى ئېچىۋەتتى. كۈنلەر مەنالىق، تاغ سۈيىنىڭ يېشىل تاشقىنلىرى جارانلىق بولۇپ قالدى. قۇياش سېزىلەرلىك دەرىجىدە قىزىل تۈسكە كىردى، ئۇنىڭدىكى زەئىپ سېرىق بوياق ئايىنىغان. ئاپتاپنىڭ قىلتىرىغى تۆكلىشىپ، ئەمدىلىكتە ئىسسىغى بىلەن سانچىيدىغان بولۇپ قالدى. چۈش ۋاقتىدا، يالىڭاچلىنىپ قالغان شۇدىگەردىن ھور كۆتىرىلەتتى. تۆشۈك ـ تۆشۈك، بېلىقنىڭ تەڭگىسىدەك پاقىراپ تۇرغان قار كۆزنى چىدىغۇسىز چاقنىتاتتى. چۈچۈمەل

نەملىك بىلەن تويۇنغان ھاۋا قويۇق ۋە خۇش پۇراق ئىدى.

قۇياش كازاكلارنىڭ دۇمبىسىنى ئىسىتاتتى. ئۇنگەرنىڭ تەگلىگى يېقىملىق ئىللىپ قالغان، كازاكلارنىڭ قوڭۇر مەڭزىلىرىنى نەم شامال ھۆل قىلىۋەتكەن. بەزىدە شامال قارلىق دۆڭنىڭ ئۈستىدىن سوغاقنى ئېلىپ كېلەتتى. ئەمما ئىللىق ھاۋا قىشنى يېڭەتتى. ئاتلار باھار يەردىسىگە ئۇيناقلاپ ماڭاتتى، ئاينىغان تۇۋكلىرى تۆۋكۈلەتتى، ئاتنىڭ تەرى بۇرنىنى ئېچىشتۇراتتى.

كازاكلار ئاتلارنىڭ تال ـ تال قۇيرۇغىنى ئەمدى تۈگۈپ قويغان. ئاتلىقلارنىڭ ئۇچىسىدا تۆگە يۇڭىدىن تىكىلگەن قۇلاق چىلىرى ئەمدىلىكتە كېرەكسىز لىكىلداپ تۇراتتى، پاپاخلىرىنىڭ ئاستىدا ماڭلايلىرى نەملىشەتتى، شۇنداق قىلىپ، كالتە جۇۋا بىلەن ئىللىق چەكمەننىڭ ئىچى تېخىمۇ ئىسسىقا باشلىدى.

گىرىگورىي پولكنى يازلىق چوڭ يول بىلەن ئېلىپ ماڭدى. يىراقتا، شامال تۈگمىننىڭ چاقىيەلەك قاناتلىرىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە، قىزىللارنىڭ ئىسكادىرونلىرى چېچىلىپ، كەڭ سەپ يايغان ئىدى: سۈيىردوف يېزىسىنىڭ يېنىدا ھەڭ باشلىنىپ كەتتى.

گىرىگورىي بىر چەتتە تۇرۇپ، ئەسكەرلەرگە باشچىلىق قىلىشنى تېخى تېگىشلىك دەرىجىدە بىلمەيتتى. ئۇ ئۆزى ۋېشېنىسكايالىق بۆلۈنمىلەرنى جەڭگە باشلاپ بېرىپ، ئەڭ خەتەرلىك يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش ئومۇمى باشقۇرۇشسىز ئېلىپ بېرىلدى. ھەر پولك، ئالدىن كېلىشىپ قويۇلغان ئەھدىلەرنى بۇزۇپ، ئەھۋالغا قاراپ، ئۆز ئالدىغا ھەرىكەت قىلىشتى.

فۇرونت يوق ئىدى. بۇ ھال مانېۋىرنى كەڭ قانات يايدۇرۇشقا ئىمكان بېرەتتى.



ـــ... ئۇلارنـى كىمگە قارشى باشلاپ بارىمەن؟ خـەلـقـقە قارشى... كىمنىڭ توغرا؟

(428 - بەتكە)

ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ كۆپلۈگى (گىرىگورىينىڭ ئەترىدىدە ئاتلىقلار ئۈستۈن ئورۇندا تۇراتتى) ئەڭ مۇھىم ئارتۇقچىلىق ئىدى. گىرىگورىي بۇ ئارتۇقچىلىقتىن پايدىلىنىپ، ئۇرۇشنى «كازاكچە» ئۇسۇل بىلەن ئېلىپ بېرىشقا: قىزىللارنى ئىككى قاتاتتىن ئورىۋېلىشقا، ئارقا تەرەپكە ئۆتۈۋېلىپ، كارۋان ھارۋىلىرىنى بىتچەت قىلىشقا، قىزىللارغا كېچىدە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قوزغاپ، ۋەھىمە تۇغدۇرۇش ۋە پاراكەندىچىلىك سېلىشقا بەل باغلىدى.

ئەمما سۈيىقدوق بوسۇغىسىدا باشقىچە ھەركەت قىلىشقا قارار قىلدى: ئۇ بۆلۈنمىلەرنى تېز يۈرۈش بىلەن پوزىتسىيىگە ئېلىپ چىقتى، بىر بۆلۈنمىنى يېزىدا قالدۇرۇپ، ئۇلارغا ئاتتىن چۈشۈپ دەرەخزارلىق ئىچىدە پىستۇرما قۇرۇپ يېتىشقا، ئاتباقارلارنى بۇرۇنراق يېزىنىڭ ئىچكىرىسىگە ئەۋەتىپ، ئاتلارنى قوراللارغا جايلاشتۇرۇشقا بۇيرۇق بەردى، ئۆزى ئىككى بۆلۈنمە بىلەن شامال تۈگمىنىدىن يېرىم چاقىرىم كېلىدىغان يەردىكى ئىگىزلىككە تېز چېپىپ چىقتى ـ دە، ئاستا ـ ئاستا ئۇرۇشقا كىرىشتى.

ئۇنىڭغا قارشىلىق كۆرسەتكەن قىزىل كاۋالېرىيىنىڭ كۆچى ئىككى ئىسكادىرونىدىن كۆپرەك ئىدى. ئۇلار خوپېرلىقلار ئەمەس ئىدى، چۈنكى گىرىگورىي دۇربۇن بىلەن قاراپ، ئۇلارنىڭ ئاتلىرى دون نەسىللىك ئات ئەمەس، قۇيرۇغى كېسىك پاكار ئاتلار ئىكەنلىگىنى كۆردى. كازاكلار ھېچقاچان ئاتنىڭ قۇيرۇغىنى كېسىپ، ھۆسىنىنى بۇزمايتتى. دىمەك، 13 ـ ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى يېكىدىن كەلگەن قىسىملار بولۇشى مۇمكىن.

گىرىگورىي قىرنىڭ ئۈستىدىن دۇربۇن ئارقىلىق ئەتراپتا

كى يەر شارائتىغا قاراپ چىقتى. ئۇنىڭغا ھەممىشە كەڭ كۆرۈنەتتى ھەمدە ئۆتۈگىنىڭ تۇمشۇغى ئۇزۇنغا سوزۇلغاندەك تۇرەلگەندە، ئۇ ئۆزىنى ئىشەنچلىك ھېس قىلاتتى.

ئۇ چىر دەريانىڭ نېرىقى تەرىپىدە 3500 كاۋاكنىڭ قوڭۇر تاغ قىرىدەك ئۆزۈن كالۇننا بولۇپ يۇرگەنلىگىنى كۆردى. بۇ كالۇننا ئاستا ئەگرى ـ بۈگرى يىلان ئىزىدەك ئىدىرنىڭ ئۈستىگە كۆتىرىلۈاتاتتى، ئۇلار شىمالغا، يېلانىسكى بىلەن ئۈست ـ خوپېرىسكى ئايماقلىرىنىڭ چېگرىسىغا قاراپ يول ئېلىپ، ئۇ يەردە ئۈست ـ مېدۋېتسادىن ھۇجۇم قىلىۋاتقان دۇشمەنگە قارشى جەڭگە كىرىپ، كۆرەشتە چارچاپ ھالىدىن كەتكەن يېلانىسكىلىق لارغا ياردەم قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتاتتى.

ئاتاكغا ھازىرلانغان قىزىللار سېپى گىرىگورىيەدىن بىر يېرىم چاقىرىم يىراقلىقتا ئىدى. گىرىگورىي ئالدىراشلىق بىلەن ــ كونا ئۇسۇل بويىچە ــ ئۆز بۆلۈنمىلىرىنى ئۇزۇن سەپكە قانات يايدۇردى. كازاكلارنىڭ ھەممىسىدىلا نەيزە بار ئەمەس ئىدى، نەيزە يوقلىرىمۇ بار ئىدى، ئەمما نەيزە بارلىرى 1 ـ سەپكە چىقىپ، ئون سارجىن ئالدىدا ماڭدى. گىرىگورىي 1 ـ سەپنىڭ ئالدىدا ئات چاپتۇرۇپ مېڭىپ، يېنىچە يېرىم بۇرۇلۇدى ـ دە، قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇردى.

ــ ئۇششاق چېپىش بىلەن ئالغا مارش!

دەسلەپكى مىنۇتتىلا ئاستىدىكى ئىتى ئايىغىنى قار قاپلىغان سۇغۇرنىڭ كامىرىغا تىقىۋېلىپ، پۇتلىشىپ كەتتى. گىرىگورىي ئىگەرنىڭ ئۈستىدە ئۆزىنى ئوڭلىۋالدى. ئاچچىغىدىن رەڭگى ئۆڭۈپ، قىلىچىنىڭ ئارقىسى بىلەن ئىتىنى قاتتىق بىرنى سالدى. ئۇنىڭ مىنگەن ئىتى ۋېشىنىسكايالىق بىركازاكتىن ئالغان

ياخشى، شوخ جەك ئېتى ئىدى، لېكىن گىرىگورىي ئۇنىڭغا كۆڭلىدە ئىشەنمەسلىك بىلەن قارايتتى. ئۇ بۇ ئاتنىڭ ئىككى كۈن ئىچىدىلا ئۆزىگە ئۇگىنەلمەيدىغانلىغىنى بىلەتتى، گىرىگورىينىڭ ئۆزىمۇ ئۇنىڭ خۇلق ـ مىجەزىنى ئۇگىنىپ باقمىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يات ئاتنىڭ ئۆزىنى بىردىنلا چۈشىنىپ كېتەلمەيدىغانلىغىدىن ئەنسىرەيتتى، چىستاكوۋو بوسۇغىسىدا ئۆلگەن ئېتى كىچىك كىنە تىزگىننىڭ مىدىرلىشى بىلەن ھەممىنى ئۇقۇپ تۇراتتى. قىلىچ نىڭ زەربىدىن كېيىن قېنى قىزىغان ئات تىزگىنىگە بويسۇنماي، ئۇچقانىدەك چېپىپ كەتتى ـ دە، گىرىگورىينىڭ ئىچى مۇزدەك سوۋۇدى، ھەتتا بىرئاز گاڭگىراپ قالدى. «بۇ ئات ماڭا ئىش تېرىپ بېرەمدۇ ـ نېمە!» ـ دېگەن پىكىر ئۇنى تىكەندەك سانچىپ ئۆتتى. ئەمما ئات ئالغا ئىلگىرىلىگەنسېرى ۋە يۇرۇشى بىر ئىزغا چۈشۈپ، ئازغىنا قول ھەركىتىگە بويسۇنىدىغان بولغانسېرى گىرىگورىي شۇنچە خاتىرجەم، شۇنچە ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ قالدى. ئۇ ئالدى تەرەپتىن پىتراپ ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان سەپلىرىدىن بىر دەقىقە نەزىرىنى ئۈزۈپ، ئاتنىڭ بوينىغا كۆز يۈگۈرتكەن ئىدى، ئاتنىڭ جەرەن قۇلاقلىرى ئاچچىق ئەلەمدە قاتتىق سىقىلىپ قاپتۇ، سوزۇلغان بوينى ئۆلۈمگە ئېلىپ كېتىۋاتقانىدەك دىر ـ دىر تىترەيتتى، گىرىگورىي ئىگەرنىڭ ئۈستىدە ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىپ، كۆكرىكىگە تەشنالىق بىلەن ھاۋانى سۈمۈرىدى، ئۆتۈكلىرىنى ئۇزەڭگىگە ئىچكىرىرەك تىقىپ، ئارقىسىغا قارىدى، ئۇ ئارقىسىدا ئات ئۈستىدىكى ئادەملەرنىڭ ئاتلارنىڭ زىچ بىرلىكىپ، شىددەت بىلەن قاتارلىشىپ كېلىۋاتقانلىغىنى بىرقانچە قېتىم كۆرگەنىدە، ۋۇجۇدىنى ھەر قېتىم قانداقتۇ چۈشەنگىلى بولمايدىغان پاۋاپىي، غەيرىي ئىنسانىي ھاياجانلىنىش تۈيغۇسى قاپلاۋاتقانلىغىدىن

قورقۇپ، يۈرىگى سىقىلىپ كەتتى. ئۇ ئاتىنىڭ بېشىنى قويۇپ بەرگەندىن تارتىپ، تاكى دۇشمەنگە ئۇچقاندەك يېتىپ بارغانغا قەدەر ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى ئۆزگىرىشنىڭ بىلىنمەيدىغان بىر دەقىقىسى بولاتتى. ئاشۇ قورقۇنچلۇق دەقىقىدە پەم - پاراسەت، سوغاق قانلىق، ئېھتىياتچانلىق دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى گىرىگورىيدىن بېرى قاچاتتى - دە، ئۇنىڭ ئىختىيارىنى ھايۋانىي بىر تۇيغۇ پۈتۈنلەي ئۆز ئىلكىگە ئالاتتى. ئەگەر بىرسى ئاتاكاۋاقتىدا گىرىگورىيغا بىر چەتتە تۇرۇپ قاراش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولسا، ئۇ ئادەم گىرىگورىينىڭ پۈتۈن ھەركىتىنى، ئېھتىمال، سوغاق قانلىغى ۋە زىرەك ئەقلى باشقۇرسا كېرەك، دەپ ئويلىغان بولاتتى، چۈنكى سىرتقى كۆرۈنۈشتە بۇ ھەركەتلەر داددل، ئىشەنچلىك ۋە تەپسىلى ھېساپقا ئېلىنغان ھەركەتلەرىدەك ئىدى.

ئىككى تەرەپنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق ناھايىتى تېز يېقىنلىشىۋاتاتتى. ئاتلارنىڭ، ئات ئۈستىدىكى ئادەملەرنىڭ فىگورلىرى چوڭىيىشقا باشلىدى. ھۇجۇم قىلىپكېلىۋاتقان ئىككى تەرەپنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ سەپلىرى ئوتتۇرىسىدا قالغان كىچىككىنە بىرپارچەقورايلىق، قارقاپلىغان يېزايايلىغى ئات تۇياقلىرى بىلەن يوقىلىپكېلىۋاتاتتى، گىرىگورىي تەخمىنەن ئۈچ ئاتئۆزۈنلۇغىدائۆز ئىسكادىرونىنىڭ ئالدىدا چېپىپ كېلىۋاتقان بىر ئاتلىقنى كۆرۈپ قالدى، ئۇنىڭ ئاستىدىكى ئىگىز قاراتوروق ئات ئۇششاق بۆرە چېپىشىدا سوكۇلداپ كېلىۋاتاتتى، ئاتلىق ئوفتسېرلىك قىلىچىنى ھاۋادا ئوينىتاتتى، كۆمۈش غىلاپ پۇلاڭلاپ،ئۇزەڭگىگە ئۇرۇلۇپ، ئاپتاپتا ۋال - ۋال پاقىراپ تۇراتتى. بىر سېكۇنتتىن كېيىن ئاتلىقنى تونۇدى، بۇ چەت شەھەردىن كەلگەن كارگىنسكايالىق

كومموٴنىست پېترو سېمىگىلازوف ئىدى. 1917 ـ يىلى ئۇ گېرمان سوقۇشىدىن بىرىنچى بولۇپ قايتىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇ چاغدا 24 ياشلىق يىگىت ئىدى، ئايىغىغا بۇرۇن ھېچكىم كۆرۈپ بافمىغان پايتىما ئورنۇالغان؛ سېمىگىلاروف فۇرونتتىن بولشېۋىكلىك ئېتىقات ۋە جەڭ مەيدانىنىڭ غەيرەت ـ شىجائىتى بىلەن كەلگەن ئىدى. ئۇ شۇڭا بولشېۋىك بولۇپ قېلىشىدى، قىزىل ئارمىيىدە خىزمەت قىلدى ۋە قوزغىلاڭ كۆتىرىلىشتىن ئىلگىرى ھەربىي قىسىمدىن كەنتكە سوۋېت ھاكىمىيىتى ئورنىتىش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى. مانا شۇ سېمىگىلازوف ئېتىنى ئىشەنچ بىلەن باشقۇرۇپ، تىنىتىش ۋاقتىدا قولغا چۈشۈرگەن، پەقەت پاراتقىلا يارايدىغان ئوفىتسېرلىك قىلىچىنى سۈرەتتىكىدەك پۇلاڭلىتىپ، گىرىگورىنىڭ ئۈستىگە ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

گىرىگورىي مەھكەم چىشلەنگەن چىشلىرىنىڭ ئېقىنى چىقىرىپ، تىزگىننى سەل كۆتەرگەن ئىدى، ئېتىمۇ يۇرۇشنى تېزلەتتى.

گىرىگورىينىڭ ئاتاكىدا ئىشلىتىدىغان ئۆزىگە خاس بىرلا مانېۋىرى بار ئىدى. بۇ مانېۋىرنى ئۇ ئۆز ھېسسىياتى ياكى كۆز قارىشى ئارقىلىق كۈچلۈك دۈشمەننى يىلىۋالغان چاغدا ياكى بىر-سىنى چوقۇم ئۆلتۈرىمەن، قانداقلا بولمىسۇن بىر زەربە بىلەن ئىشىنى تامام قىلىمەن، دەپ نىيەت بېكىتكەن چاغدىلا قوللىنىدىغان ئىدى. گىرىگورىي بالىلىق چېغىدىن تارتىپ سولخاي ئىدى. ئۇ قوشۇقنىمۇ سول قولى بىلەن تۇتاتتى، چوقۇنغاندىمۇ يەنە شۇ قولى بىلەن چوقۇناتتى. مۇشۇ ئىش ئۈچۈن پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئۇنى قاتتىق ئۇرۇاتتى. ھەتتا ئۆزى بىلەن تەڭ قۇر بالىلار ئۇنىڭغا «گىرىشكا سولخاي» دەپ لەقەم قويغان ئىدى. ئۇرۇش

ۋە تىللاشنىڭ كىچىك ياشتىكى گىرىشكىغا تەسىرى بولغان بولۇشى كېرەك. ئون ياشتىن نارتىپ «سولحاي» دىگەن لەقەم بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئوڭ قولى ئورنىغا سول قولىنى ئىشلىتىدىغان ئادەتى قېپقالغان ئىدى. ئەمما تا ھازىرغىچە ئۇ ئوڭ قولى بىلەن قىلىدىغان ئىشنىڭ ھەممىسىنى سول قولى بىلالال قىلىۋېرەتتى. سول قولى، ھەتتا ئوڭ قولىدىن كۆچلۈكرەك ئىدى. گىرىگورىي ئاتاكىدا ھەمىشەم مۇشۇ ئارتۇقچىلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئىزچىل رەۋىشتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ، ئادەتتە ھەممە كىشىگە ئوخشاش، نىشانغا ئېلىنغان دۇشمەننى ئوڭ قولى بىلەن چېپىش ئۈچۈن ئېتىنى دۇشمەنگە سول تەرەپتىن ئېلىپ باراتتى؛ گىرىگورىي بىلەن ئېلىشماقچى بولغان دۇشمەنمۇ شۇنداق قىلاتتى. قاچانكى دۇشمەنگە ئون سارجىندەك بەر قالغاندا، دۇشمەن يان تەرەپكە تەمشىلىپ قىلىچىنىكۆتەرگەندە، گىرىگورىي قىلىچىنى دەرھال سول قولىغا تاشلاپ، ئېتىنىڭ بېشىنى ئەپچىللىك بىلەن شارتلا بۇرايتتى ـ دە، ئوڭ تەرەپتىن بىسىپ كېلەتتى. گاڭگىراپ قالغان دۇشمەن باشقا ھالەتكە ئۆتۈپ قالغانلىقتىن، ئېتىنىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئوڭدىن قىلىچ ئۇرۇش ئۇنىڭغا ئوڭايسىز بولاتتى، شۇڭا ئۇ ئىشەنچىنى يوقىتىپ قويياتتى، ئۇنىڭغا ئەجەل يېۇزلىنەتتى... گىرىگورىي دەھشەتلىك بىر زەربە بىلەن چېپىپ تاشلاپ، قىلىچىنى ئاستا سۈرۈرۈۋالاتتى.

كۆكۈلا چاچ گىرىگورىيغا «باكلانوى»چە قىلىچ چېپىشنى ئۆگەتكىنىگە ئۇزۇن زامان بولۇپ قالدى. ئىككى ئۇرۇش جەريانىدا گىرىگورىي قولىنى خىلىلا چىنىقتۇرغان ئىدى. قىلىچتىن پايدىلىنىشنى بىلىش ـ سايانىڭ ئارقىسىدىن مېڭىش ئەمەس. ئۇ قىلىچ چېپىش تېخنىكىسىدا كۆپ نەرسىگە ئېرىشتى.

گىرىگورىي قىلىچىنى ھەش - پەش دىگۈچە قولدىن - قولغا يۆتكەش ئوڭاي بولسۇن ئۈچۈن قىلىچ بېغىنى بېغىشقا ھەرگىز ئۆتكۈزمەيتتى. قاتتىق زەربە ئۇرغاندا، قىلىچنىڭ يانتۇلۇغى توغرا بولمسا، قىلىچ قولدىن ئۇچۇپ چىقىپ كېتىدىغانلىغىنى، يا بولمسا بېغىشى جابدىن قوزغىلىپ كېتىدىغانلىغىنى گىرىگورىي ياخشى بىلەتتى. ئۇ ئىتتابىن ئاز ئادەملەرگىلا نېسىپ بولىدىغان بىر ئۇسۇلنى، مەسىلەن: بىلىنەر - بىلىنمەس ھەرىكەت سىلەن دۈشمەننىڭ قورالىنى قولدىن چۈشۈرۈۋېتىشنى يېكى قىسقا، بوشلا تېگىپ قويۇپ، دۈشمەننىڭ قولىنى پالەچ قىلىپ قويۇشنى بىلەتتى. شۇنداق قىلىپ، گىرىگورىي سوغاق قورال سىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈشنى ئۆگىتىدىغان پەندىن كۆپ نەرسىلەرنى بىلەتتى.

نوتىلارنى قاتتىق زەربە بىلەن چاپقاندا، يانتۇ كېسىلگەن چۈڭ سىلكىنمەستىن، ئولىنى تەۋرىتۈۋەتمەستىن، موككىدە يېقىلىدۇ. كازاك قىلىچى چېپىپ تاشلىغان چۈڭقۇرنىڭ ئۈچلۈڭى ئۈچى ئولىنىڭ يېنىدىكى قۇمغا يۇمشاقلا سانچىلىپ قالىدۇ. خۇددى شۇ نىڭدەك، قالماق چىرايى كېلىشكەن يىگىت سىمىگىلازوى ئىككى ئايىغى ئاسمانغا تىك كۆتىرىلگەن ئېتىنىڭ ئايىغى ئاستىغا يېقىلغاندا يانتۇ چېپىلغان كۆكرىكىنى ئىككى قولى بىلەن ياسقان پېتى ئىگەرنىڭ ئۈستىدىن ئاستا سىرىلىپ، يەرگە چۈشتى. نېنى ئەجەل سوغىنى قۇچتى...

گىرىگورىي شۇ ئاندىلا ئىگەر ئۈستىدە ئۆزىنى ئوڭلاپ، ئۇ زەڭگىگە تىرىنىپ، سەل ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭغا يەنە سىرسى ئېتىنى توختىتۇۋېلىشقا ئەمدى قۇربى يەتمەي، قارىغۇلارچە شالاڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتاتتى. گىرىگورىي كۆپۈكلىنىپ تىك كۆتە-

رىلگەن ئات تۇمشۇغىنىڭ ئارقىسىدىن ئاتلىقنىڭ ئۆزىنى كۆرەلـ مىدى، ئەمما قىلىچىنىڭ ئەگرى بېسىنى ۋە قوڭۇر قىرلىرىنى كۆرۈپ تۇراتتى. گىرىگورىي بار كۈچى بىلەن تىزگىنىنى تارتـ تى ـ دە، ئۆزىگە ئۇرۇلغان زەربىنى زەربە بىلەن قايتۇردى، ئوڭ تىزگىنىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئېگىلگەن چېچى قىرىلغان قىزىل بويۇنىنى چېپىپ تاشلىدى.

ئۇ، ئارىسى ئېچىلغان ئېلىشمان توپنىڭ ئىچىدىن بىرىنـ چى بولۇپ، ئات چاپتۇرۇپ چىقتى. كۆز ئالدىدا ـــ مىڭ ـ مىڭ قىمىرلىشىپ تۇرغان ئاتلىقلار، ئالقانلىرىدا ـــ ئەسەبىي قىچىق. ئۇ قىلىچىنى غىلاپقا سېلىپ، ماڭزۇرىنى شارتتىدە چىقىرىپ، ئېـ تىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇراپ، بولۇشىغا قامچىلاپ بەردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كازاكلار شىددەت بىلەن پىتىراپ كەتتى. بۆلۈنمىلەر تومتاراقاي چېپىپ كېلىشەتتى. ئۇ يەردىمۇ ـ بۇ يەردىمۇ ئاتنىڭ بوينىغا يېپىشىۋالغان ئاق لاتا چىگىكلىك پاپاخلار بىلەن قۇلاق چىلار كۆرۈنەتتى. گىرىگورىينىڭ يېنىدا تۇلكە قۇلاقچىلىق ماش رەڭ پالتوپكا كىيگەن بىر تونۇش ئۆرەدىنىڭ چېپىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بىر قولىغى كېسىلگەن ۋە بىر مەڭزى ئىگىگىچە تىلىنغان. ئۇنىڭ كۆكرىگىدە بىر سۈرەت پىشقان گىلاس ئېزىلگەندەك ئىدى. ئېچىلىپ قالغان چىشلىرى قانغا بويالغان.

سارا سىمىگە چۈشۈپ، يېرىمى قېچىشقا يۈز تۇتقان قىزىل ئەسكەرلەرمۇ ئاتلىرىنىڭ بېشىنى بۇراشتى. كازاكلارنىڭ چېكىنـ شى ئۇلارنى قوغلاشقا ئىلھاملاندۇردى. ئارقىدىراق قالغان بىر كازاك ئات ئۈستىدىن شامال ئۇچۇرغاندەك ئۇچۇپ چۈشۈپ، ئات ئايىغىدا يەنچىلىپ، قارغا تىقىلىپ كەتتى. مانا يېزىغىمۇ يېقىنلا قالدى. باغلاردىكى قارىيىپ كۆرۈنگەن دەرەخلەر، دۆڭنىڭ ئۈستـ

ۋدىكى كىچىككىنە چېركاۋ، كەڭ كوچا ئەمدى ئېنىق كۆرۈندى. بىر بۆلۈنمە ئەسكەر پىستىرمىدا ياتقان بونجانىڭ قاشا تېمىغا يېتىشكە 100 سارجىنىدىن ئارتۇق قالمىغان ئىدى... ئاتلارنىڭ دۇمبىسىدىن سوپۇن كۆپۈكىدەك تەر بىلەن قان ئاقاتتى. گىرە-گورىي چېپىپ كېلىۋېتىپ، ماۋزۇرنىڭ تەپكىسىنى قەھرى بىلەن باسقان ئىدى، قورالى ئىشلىمىگەچ(ئوق قىيپاش كەتكەن ئىدى)، ئۇنى قېپىغا سىلىپ دەھشەتلىك ۋاقىرىدى:

— بۆلۈنۈڭلار!!!

كازاك بۆلۈنمىلىرىنىڭ بىر پۈتۈن ئېقىمى تىك قىيا تاشقا ئۇرۇلغان دەريا تاشقىنىدەك شارتلا ئىككى تارماققا بۆلۈنۈپ، قىزىل ئارمىيە سەپلىرىنى يالىڭاچلاپ قويدى. پىستىرمىدا ياتقان بۆلۈنمە قاشانىڭ ئارقىسىدىن قىزىل ئەسكەرلەرگە تۇركۈم - تۇر-كۈملەپ ئىككى - ئۈچ قېتىم ئوق يېغدۇردى... ۋاي! دېگەن بىر ۋاقىراش ئاڭلاندى. بىر ئات ئۈستىدىكى قىزىل ئەسكەر بىلەن قوشۇلۇپ بېشچە مواللاق ئېتىپ چۈشتى. يەنە بىرسىنىڭ تىز-لىرى پۈكۈلۈپ، تۇمشۇغى قۇلغىچە قارغا پاتتى. يەنە ئۈچ ياكى تۆت قىزىل ئەسكەرنى ئوق ئېگەردىن ئۈچۈرۈپ تاشلىدى. شىد-دەت بىلەن چېپىپ كېلىۋاتقان قالغان قىزىل ئەسكەرلەر ئۆزىنى توختىتىپ ئېتىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇراپ بولغۇچە، بۇلارغا كا-زاكلار يەنە بىر شازا ئوق ياغدۇرۇپلا تىنچىپ قالدى. گىرىگورىي ئۇزۇپ - ئۇزۇپ: «بۆلۈنمىلەر!...» دەپ ۋاقىراش بىلەنلا مىڭ-لىغان ئات ئايالىرى قارلارنى كۆكۈم - تالقان قىلىپ گۈرىدە ئارقىسىغا بۇرۇلدى - دە، قېچىۋاتقانلارنىڭ ئىزىغا چۈشتى. ئەمما كازاكلارنىڭ قوغلاشقا ھەپسىلىسى قالمىغان ئىدى، چۈنكى ئاتلىرى ھېرىپ كەتكەن ئىدى. بىر يېرىم چاقىرىم يەردىن قايتىپ

كېلىشتى. ئۆلگەن قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ ۋالدى، ئۆلگەن ئاتلارنىڭ ئىگەر - جابدۇقلىرىنى ئېلىۋېلىشتى. بىر قولى چولاق ئالیوشكا شامىل ئوچ يارىدارنى ئۆلتۈرۈپ، بىر ياقلىق قىلدى. ئۇ بۇ يارىدارلارنىڭ يۈزىنى قاشاغا قارىتىپ قويۇپ، بىر - بىرلەپ چېپىپ تاشلىدى. كېيىن كازاكلار چېپىپ تاشلانغانلارنىڭ قېشىدا ئۇزاققىچە توپلىشىۋېلىپ، تاماكا چېكىشىپ، جەسەتلەرگە قاراپ تۇرۇشتى، ئوچ جەسەتنىڭ تامامىنىڭ بەلگە - نىشانى ئوخشاش ئىكەن: گەۋدىسى كۆكرىگىدىن بېلىگىچە قىيپاش چېپىلىپ پارە قىلىنغان.

— ئوچ ئادەمنى ئالتە ئادەم قىلدىم، — دەپ ماختىناتتى ئالیوشكا كۆزىنى قىسىپ، يۈزىنى دىرىلدىتىپ.

كازاكلار ئۇنىڭغا خوشامەتكۆيلۈق بىلەن تاماكا بېرىشىپ: ئۇنىڭ كىچىككىنە جەندىلەكچىلىك كېلىدىغان مۇشتىغا، چەكمىنىنى كېرىپ تۇرغان كۆكرىگىنىڭ دۈمبەچىگىگە ئوچۇق ھۆرمەت نەزىرى بىلەن قاراپ قويۇشاتتى.

قاشانىڭ ئالدىدا، ئۇستىگە شىنېل يېپىپ قويۇلغان ھۆل ئاتلار دىر - دىر تىترەيتتى. كازاكلار ئاتلىرىنىڭ ئەيلىنى چىگىتىۋاتاتتى. بەزىلىرى كوچا بېشىدىكى قۇدۇقنىڭ قېشىدا سۇنىڭ نۆۋىتىدە تۇرۇشاتتى. بىرمۇنچىلىرى ھېرىپ - چارچاپ، پۇتلىرىنى ئاران سۆرەپ ماڭغان ئاتلىرىنى يېتىلىشەتتى.

گىرىگورىي پىروخورنى ئېلىپ، يەنە بەش كازاك بىلەن ئالدىدا كېتىپ قالغان ئىدى. گويا كۆزىدىن تېڭىق لاتىسى ئېلىپ تاشلانغاندەك بولدى. ئۇ يەنىلا ئاتاكىدىن بۇرۇنقى مەزگىلدىكىدەك، ئالەمنى يورۇتۇپ تۇرغان قۇياشنى، پاخال بېسىلغان يەر-دىكى ئېرىۋاتقان قارنى كۆردى، يېزىدىكى قۇشقاچلارنىڭ ئەتىگەن

يازلىق چۈرۈقلاشلىرىنى ئاڭلىدى. يېقىنلاپ قالغان باھار كۈنلىرىنىڭ ئەڭ ئەپسۇسلىنىشى ھېس قىلدى. ھايات ئۇنىڭغا قايتا باقتى، باققاندىمۇ يېقىندا تۆكۈلگەن قاندىن خىرىلەشكەن، سولۇپ قېرىغان ھالىتىدە ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ كۈچسىز، ئالدامچى شاتلىقلىرى بىلەن تېخىمۇ ھازىردار بولۇپ باقتى. ئېرىگەن يەرنىڭ قارا باغرىدا ئېرىمەي قالغان بىر پارچە قار ھامان كىشىنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرۈپ، كۆزنى چاقنىتىپ تۇرىدۇ...

38

قوزغىلاڭ كەلكۈندەك ئۆركەشلەپ، دېڭىز سۈيىدەك تېشىپ، پۈتۈن دون بويىنى، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئەترابىدىكى 400 چاقىرىم كېلىدىغان دالا ـ ئايماقلارنى قاپلاپ كەتتى. 25 مىڭ كازاك ئاتقا مىندى. يۇقۇرقى دون ئوكرۇگىنىڭ يېزىلىرى 10 مىڭ پىيادە ئەسكەر چىقىرىپ بەردى.

ئۇرۇش ھازىرغىچە كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر شەكىلنى ئالدى. ئاقلارنىڭ دون ئارمىيىسى نۆۋۈچىركاسسكىنى ھمايە قىلغان ھالدا، ھەل قىلغۇچ ئېلىشىشتا ھازىرلىنىپ، دونېتسقا يېقىن يەردە فۇرونتنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا ھارىشلىق كۆرستۇاتقان 8 ـ ۋە 9 ـ قىزىل ئارمىيىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولسا قوزغىلاڭ ئەۋج ئېلىپ، دوننى ئىگەللەشتىن ئىبارەت مەيدان ۋەزىپىنى تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتۈرۈۋەتتى.

ئاپرېل ئېيىدا، جۇمھۇرىيەت ھەربىي ئىنقىلابىي كومىتېتى

نىڭ ئالدىدا ئوچۇق بىر جىددى خەۋپ باش كۆتەرگەن ئىدى، ئۇ بولسىمۇ قوزغىلاڭچىلار نىڭ ئاقلارنىڭ ئۇرۇش سېپى بىلەن قوشۇلۇپ كېتىش خەۋپى ئىدى. قوزغىلاڭچىلار قىزىل ئارمىيە ئۇرۇش سېپىنىڭ ئوچاستىكىسىنى ئارقا تەرەپتىن كېلىپ يەپ تۈگىتىپ، ئاق دون ئارمىيىسى بىلەن بىرلىشىۋالغۇچە، قوزغىلاڭنى قانداق بولمىسۇن باستۇرۇپ تاشلاش لازىم ئىدى. شۇڭا قوزغىلاڭنى باستۇرۇشقا ئەڭ ياخشى كۈچلەر يۆتكەپ كېلىنىشكە باشلىدى: بۇ تازىلاش سەپىرىگە قاتناشىدىغان ئەسكەرلەر قاتارىغا بالتىق دېڭىزى بىلەن فارادېڭىز ماتروسلىرىنىڭ كېمە كوماندىرلىرى، ئەڭ ئىشەنچلىك پولكلار، برونىۋىك قوشۇنى كوماندىرلىرى، ئەڭ قەيسەر ئاتلىق ئەسكەرلەر قىسىملىرى قوشۇلدى. 8000 مىلتىقلىقتىن ئىبارەت جەڭگىۋار دىۋىزىيىسىنىڭ ساقمۇ ساق بەش پولكى فۇرونتتىن قايتۇرۇۋېلىندى، بۇلاردا بىرنەچچە توپچىلار باتارىيىسى ۋە 500 پىلىموت سار ئىدى. ئاپىرىل ئېيى ئىچىدە، قوزغىلاڭچىلار ئۇرۇش سېپىنىڭ كازانسكى ئوچاستىكىسىدا رەزەن ۋە تامبوف ھەربىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى پىداكارانە قەھرىمانلىق بىلەن ئۇرۇش ئېلىپ بارغان ئىدى، كېيىنرەك پۈتۈن رۇسىيە مەركىزىي ئىجرائىيە كومىتېتى ئوفىتسېرلەر مەكتىۋىنىڭ ھەربىي قىسىملىرى كەلدى، شۇىلىنسكايا بوسۇغىسىدا قوزغىلاڭچىلار بىلەن لاتىش مەرگەنلىرى ئېلىشتى.

كازاكلار قورال - ياراق، ئوق - دورا يېتىشمەسلىگىدىن ھاسىراپ قالغان ئىدى. دەسلەپتە مىلتىقلارنىڭ سانى يېتەرلىك ئەمەس ئىدى، ئوقلىرىمۇ تۈگەپ قالدى. بۇلارنى قانلارنىڭ بەدىلىگە قولغا كەلتۈرۈش لازىم ئىدى، ئاتاكا بىلەن ياكى كېچىلىك تۈيۈقسىز ھۇجۇم بىلەن تارتىۋېلىش كېرەك ئىدى. تارتىپمۇ ئېلىش-

تى. ئاپرېلدا قوزغىلاڭچىلاردا مىلتىقلارنىڭ سانى تولۇقلىنىپ قالدى، ئالته ياتاريه ۋه 150كه يېقىن پىلىموت بار بولدى.

فوزغىلاڭ يېڭى باشلانغان چاغدا ۋېشېنسكايانىڭ فورال ئامبىرىدا بەش مىليون قۇرۇق مىشەك قالغان ئىدى. ئوكرۇگلۇق سوۋېت ئەكس ئۇستا تۆمۈرچىلەرنى، سېلىسارلار ۋه مىلتىقچىلارنى سەپەرۋەر قىلدى. ۋېشېنسكايادا ئوق قۇيىدىغان كارخانا قۇرۇلدى، ئەمما قوغۇشۇن يوق بولغانلىقتىن، ئوق قۇيۇشقا چاردىسز قېلىشتى. شۇندىن كېيىن ئوكرۇگ سوۋېتىنىڭ چاقىرىغى بىلەن ھەممە يېزىلاردا قوغۇشۇن بىلەن مىس يىغىۋېلىش باشلاندى. ھور تۆگمىنىدىكى قوغۇشۇن ۋه بابىت زاپاسلىرىنىڭ ھەممىسى ئېلىندى. ئاتلىق چاپارمەنلەر يېزىمۇ يېزا يۇرۇپ تۆۋەندىكى قىسقىچە مۇراجەتنامىنى تارقاتتى:

«سىزلەرنىڭ ئەرلىرىڭىزلاردا، ئوغۇللىرىڭىزلاردا ۋه ئاكا-ئۇكىلىرىڭىزلاردا ئاتىدىغان ھېچنىمە يوق.

ئۇلار لەنىتى دۈشمەندىن ئوقلارنى تارتىۋالسا، شۇ چاغدىلا ئاتالايدۇ. ئۆيۈڭلاردىكى ئوق قويۇشقا يارايدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار! شامالدۇرغۇچلاردىكى قوغۇشۇن ھەلۋىرلارنى ئېلىڭلار».

بىر ھەپتىدىن كېيىن پۈتۈن ئوكرۇگ بويىچە بىرمۇ شامالدۇرغۇچتا غەلۋىر قالمىدى.

«سىزلەرنىڭ ئەرلىرىڭىزلاردا، ئوغۇللىرىڭىزلاردا ۋه ئاكا-ئۇكىلىرىڭىزلاردا ئاتىدىغان ھېچنىمە يوق»...شۇنىڭ بىلەن خوتۇنلار يېزا سوۋېتلىرىگە مەيلى يارىسۇن، مەيلى يارىمىسۇن ھەممىنى ئېلىپ كېلىشكە باشلىدى، جەڭ بولۇۋاتقان يېزىلارنىڭ باللىرى

تاملاردىن قوغۇشۇن ئوقلارنى كولاپ چىقىرىشاتتى، سىناركا سۈ-
ئوقلىرىنى تېپىش مەقسىدىدە يەرلەرنى قازاتتى. ئەمما بۇ ئىشنىڭ
ئىمۇ كەسكىن بىرلىك يوق ئىدى؛ ئۆيىدىكى ئەڭ ئاخىرقى
ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلىرىدىن ئايرىلىشنى خالىمغان بەزىبىر
كەمبەغەل خوتۇنلارنى قاماقتا ئېلىپ، «قىزىللارغا ھېسداشلىق»
قىلغانلىغى ئۈچۈن ئوكرۇگتا ئەۋەتىپ بېرىشتى. تاتارىستانغا ھەربى
قىسىمدىن ئوتپوسكىغا كەلگەن سېمون چۈگۈن: «بايلار شامال
دۇرغۇچلارنى بۇزۇپ تاشلاۋەرسۇن، ئۇلارغا، ئېھتىمال، بۇنداق
بۇزۇلۇشلاردىن قىزىللار قورقۇنچلۇقتۇر» — دەپ ئېھتىياتسىزلىق
بىلەن ئېيتىپ قويغان بىر جۈملە سۆزى ئۈچۈن ئۇنى ھاللىق
قېرىلار ئۇرۇپ، يۇز - كۆزىنى قانغا بويىۋەتتى.

قوغۇشۇن زاپاسلىرى ۋېشىنىسكايا كارخانىلىرىدا ئېرىتىلدى،
ئەمما نىكېل پوستى يوق ئوقلارمۇ شۇ يەردە ئېرىتىلدى. قولدا
ياسالغان ئوقنى ئاتقاندا مىلتىقنىڭ ئاغزىدىن كىچىككىنە ئېرى-
گەن قوغۇشۇن پارچىسى ھالىتىدە ئۈچۈپ چىقاتتى - دە، ئۇچۇش
داۋامىدا سەت چىقىرايتتى، ئەمما 100، 120 سارجىن يىراقلىقتى-
كى نىشانغىلا تېگەتتى. شۇنداق بولسىمۇ، بۇنداق ئوق تەكىكەن
جاراھەتلەر ئىنتايىن ئېچىنىشلىق بولاتتى. قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ
نىڭ ماھىيىتىنى بىلگەندىن كېيىن بەزىدە كازاكلارنىڭ چارلى-
غۇچىلىرىغا يېقىن كېلىپ: «قوڭغۇزلارنى ئوق دەپ ئېتىۋاتىسىلەر...
تەسلىم بولۇڭلار، بەربىر سىلەرنى بىتچىت قىلىپ تاشلايمىز!» —
دەپ ۋاقىرىشاتتى.

35 مىڭ قوزغىلاڭچىلار بەش دىۋىزىيىگە ۋە ساناقتا 6 -
ئورۇندا تۇرىدىغان يەنە بىر مۇستەقىل بىرىگادىغا بۆلۈنە-
گەن ئىدى. يېگوروف قوماندانلىغى ئاستىدىكى 3 - دىۋىزىيە

مبشكووْسكايا ــ سبتراكوف ــ ژنژا ئوچاستكسسدا ئۇرۇش قىلۇاتاتتى. كازانسكايا ــ دونبتسكوي ــ شۇملىنسكايا ئوچاستىكسنى 4 ــ دۇنزىيە ئىگىلەپ تۇراتتى. بۇ دىۋىزىيىگە كۆرۈنۈشتە قاپىغدىن قار ياغدىغان، جەڭدە چاققان ۋە قىلىچۋاز، مۇئاۋىن خورۇنجى كوندرات مېدۋېدېۋ باشچىلىق قىلاتتى. 5 ــ دۇنزىيە سلاشچېۋسكايا ــ بۇكانوۋسكايا فۇرونتىدا ئۇرۇش قىلۇاتاتتى، بۇ دۇنزىيىنىڭ قوماندانى ئۇشاكوف ئىدى. يېلانىسكايا كەنتىنىڭ يېزىلىرىدا ــ ئۇست ــ خوپېرسكايا ــ گورباتوف ئۇرۇش سېپىدە ۋاخمىستر مېركولوف ئۆزىنىڭ 2 ــ دۇنزىيىسى بىلەن سوقۇشۇۋاتاتتى. 6 ــ مۇستەقىل بىرىگادىمۇ شۇ يەردە ئىدى. بۇ مۇستەھكەم قۇرۇلغان بىرىگادا بولۇپ، ئادەم چىقىمى دېيەرلىك يوق ئىدى، چۈنكى بۇ ئىگىغا مۇئاۋىن خورۇنجى ئۇنۇاندىكى ماكسايېۋلىك كازاك بوگاتىرېۋ قوماندانلىق قىلاتتى، بوگاتىرېۋ ئويلاپ ئىش قىلىدىغان، ئېھتىياتچان ئادەم ئىدى، ئۇ ھېچقاچان تەۋەككۇلچىلىك قىلمايتتى ۋە ئادەملىرىنى ئورۇنسىز چىقىمغا ئۇچراتمايتتى. مېلېخوف گىرىگورىي ئۆزىنىڭ 1 ــ دۇنزىيىسىنى چىرەرياسى بويلاپ ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى. ئۇنىڭ ئوچاستىكسى ئالدىنقى ماڭلاي ئوچاستىكا ئىدى، شۇڭا فۇرونتتىن ئايرىلىپ چىققان قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى جەنۇبتىن كېلىپ، ئالدى بىلەن شۇنىڭغا سوقۇلاتتى، شۇنداق بولغانلىقتىن، ئۇ يالغۇز دۇشمەننىڭ ھۇجۇمىنى قايتۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى ئاساسى ئاجىزراق بولغان 2 ــ دۇنزىيىگە پىيادە ۋە ئاتلىق بۆلۈنمىلەرنى يۆتكەپ يارەم بېرەلەيتتى.

قوزغىلاڭ خوپېر ۋە ئۇست ــ مېدۋېدىتسا ئوكرۇگلىرىنىڭ كەنتلىرىگە كېڭىيەلمىدى. ئۇ يەردىمۇ غۇلغۇلا كۆتىرىلىپ باقتى، ئۇ يەردىمۇ چاپارمەنلەر كېلىپ، كازاكلارنى قوزغىتىش ئۈچۈن

بوزولوكقا ۋە يۇقۇرقى‌خوپبرغا ئەسكەر ئەۋەتىشنى ئۆتۈنگەن بولدى، لېكىن قوزغىلاڭچىلار قوماندانلىغى يۇقۇرقى دون ئوكرۇگىنىڭ چېگرىسى دائىرىسىدىن چىقىشقا پېتىنالمىدى، چۈنكى خوپبرلىقلار- نىڭ ئاساسىي كۆپچىلىگى سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قوللايدىغانلىغىنى ۋە قولىغا قورال ئالمايدىغانلىغىنى بىلەتتى. چاپارمەنلەرنىڭ ئۆزى- مۇ بۇ ئىشنىڭ ئۈتۈق قازىنىشىنى جەزىم قىلالمىدى، ئۇلار گېپنىڭ راستىنى ئېيتىپ، يېزىلاردا قىزىللاردىن نارازى بولغۇچىلار ئانچە كۆپ ئەمەسلىگىنى، خوپبرئوكرۇگىنىڭ خىلۋەت بۇلۇڭ - پۇشقاق- لىرىدا قالغان ئوفىتسېرلەر يوشۇرۇنۇپ يېتىپ، قوزغىلاڭغا ھېسداش- لىق قىلىدىغان يېتەرلىك كۈچلەرنى ئۈيۈشتۇرالمايۋاتقانلىغىنى، چۈنكى فۇرونتچىلار يا ئۆيدە، يا بولمىسا قىزىللار بىلەن بىللە ئىكەنلىگىنى، قېرىلارنى بولسا موزايغا ئوخشاش كېچىك ئامبار- لارغا سولاپ قويغانلىقتىن، ئۇلاردا بۇرۇنقىدەك كۈچ - مادارمۇ، نوپۇز - ئېتىۋارمۇ يوق ئىكەنلىگىنى بايان قىلدى.

جەنۇبتا، ئوكرايىنلار ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا قىزىللار ياشلارنى ھەربىلىككە سەپەرۋەر قىلغان ئىدى، شۇڭا بۇلار جەڭگە ۋار بوگۇچار دۈنيىسىنىڭ پولكلىرىغا قوشۇلۇپ، قوزغىلاڭچىلار- غا قارشى ئىنتايىن جانبازلىق بىلەن ئۇرۇش ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. قوزغىلاڭ يۇقۇرقى دون ئوكرۇگىنىڭ چېگرىسىدىلا بېكىلىپ قالدى. شۇڭا قوزغىلاڭچىلار قوماندانلىغىدىن تارتىپ ھەممەيلەنگە شۇ نەرسە بارغانسېرى ئايدىڭلىشىپ قالغان ئىدىكى، ئۇلارغا ئەمدى تۇغۇلغان ئۆي - ماكانلىرىنى ئۇزاققىچە مۇداپىئە قىلىشقا توغرا كەلمەيتتى، مەيلى بالدۇر، مەيلى كېيىن بولسۇن، قىزىل ئارمىيە دونبېستىن قايتىپ كېلىپ، قوزغىلاڭنى باستۇرۇپ تاشلايتتى.

18 ـ مارتتا، كودىنوف گىرىگورىي مىلىخوفنى ۋىشىنىسكا‌ـ ياغا كېگەش مەجلىسگە چاقىردى. گىرىگورىي دىۋىزىيىگە قومان‌ـ دانلىق قىلىشنى ئۆزىنىڭ مۇئاۋىنى رەبچىكوفقا تاپشۇرۇپ، سە‌ـ ھەرلەپ ئۆزىنىڭ بىر نەۋكىرى بىلەن ئوكرۇگقا يولغا چىقتى.

شتاپقا ئۇ دەل شۇنداق پەيتته كىرىپ كەلدىكى، بۇ چاغدا كۇدىنوف ئالېكسىيېۋىسكايا كەنتىدىن كەلگەن بىر چاپارمەن بىلەن سافونوفنىڭ ئىشتىراكىدا مۇزاكىره ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. كودىنوف يېزىق ئۈستىلىنىڭ يېنىدا مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپتۇ، ئۇ، قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ قالغان قارامتۇل بارماقلىرى بىلەن كاۋكازچه كەمىرىنىڭ ئۇچىنى ئويناپ، تالاي كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەن ئىششىق كۆزلىرىنى يۇقۇرى كۆتەرمەستىن، ئۇدۇلدا ئولتۇرغان كازاكتىن گەپ سوراۋاتاتتى:

ـــ خوش، سىلەر ئۆزەڭلارچۇ؟ سىلەر قانداق ئويلايسىلەر؟

ـــ بۇ ئىش، بىزگىمۇ، ئېلۇەتته... ئۆزىمىزگىمۇ نازا ئەپ كەلمەيدىغانده‌ك تۇرىدۇ... باشقىلارنىڭ ئىمه دەيدىغانلىغىنى، قانـ داق ئويلايدىغانلىغىنى كىم بىلىدۇ. بۇ يەردە خېلقنىڭ قانداق لىغىنى بىلەمسەن؟ قورقۇشىدۇ. قېلىشنى خالايدۇ، ئېمما قورقۇشىدۇ...

ـــ «خالايدۇ!»، «قورقۇشىدۇ!» ـــ كودىنوف ئاچچىغى بىلەن تاتىرىپ، ۋاقىرىۋەتتى ـ ده، ئولتۇرغان يېرىگه چوغ سېپىپ قويـ غانده‌ك، ئورۇنىدۇقتا تىپىرلاپ ئولتۇرالماي كەتتى. سىلەرنىڭ ھەممەڭلارچۇ نازىنىن قىزغا ئوخشايسىلەر! ھەم قورقمەن، ھەم يۈرىگىم پوكۇلدايدۇ، ھەم ئاپام رۇخسەت قىلمايدۇ. بەس ئەمدى، سەن ئۆز كەنتىڭ ئالېكسىيېۋىسكايا‌غا جۆنه، فېرىلىرىڭغا ئېيت،

سىلەر ئۆزەڭلار باشلىماي تۇرۇپ، بىز سىلەرنىڭ ئايماقتا ۋەزىپە ئۆتەيمىز. مەيلى، قىزىللار سىلەرنى بىر - بىرلەپ دارغا ئاسسۇن!

كازاكنىڭ قىپ - قىزىل قولى ۋالىلداپ تۇرغان تۇلكە قۇلاقچىسىنى كەجگىسىگە ئارانلا سۇرۇپ قويدى. باھار سۇيى ئېقىنلاردا تاراملاپ ئاققانىدەك، پېشانىسىدىكى قورۇقلاردىن تەر شىددەت بىلەن قۇيۇلاتتى. قىسقا ئېقىش كىرپىكلىرى پات - پات پىرىلدايتتى، كۆزلىرى كۈلۈمسىرەپ، ئەيىپكارلارچە قاراپ تۇراتتى.

— بۇ، ئەلۋەتتە، سەنلەرنى بىزنىڭ قېشىمىزغا ۋابا ھەيدەپ كېلىدۇ. ئەمما بۇ يەردە ھەممە ئىش يېڭىلا باشلانىدى. بۇ باشلىنىش ئالتۇن ئاقچىدىن قىممەت...

بۇ پاراڭغا دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ تۇرغان گىرىگورىي بىر چەتكە سۇرۇلدى، ئەيلەنگەن كالتە جۇۋا كىيگەن، ئوتتۇرا بوي، قارا بۇرۇتلۇق بىر ئادەم كاردىوردىن خانىغا ئىشكنى قاقماستىلا كىرىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ بېشىنى ئېگىپ، كودىنوف بىلەن سالاملاشتى - دە، شىرەنىڭ قېشىغا كېلىپ ئاپپاق قولى بىلەن مەڭزىنى تىرەپ ئولتۇردى. شتاپتىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى يۈز - چىرايىدىن بىلىدىغان گىرىگورىينىڭ بۇ ئادەمنى 1 - فېتىم كۆرۈشى ئىدى، شۇڭا نىكىلىپ قاراپ قالدى. شامال تەگمىگەن ۋە ئاپتاپ چاقمىغان بولسىمۇ، قارىراق كەلگەن نازۇك چىرايى، قولىنىڭ يۇمشاق ئاقلىغى، زىيالىلارچە تەقى - تۇرقى — بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ يەرلىك ئادەم ئەمەسلىگىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

كودىنوف كۆزلىرى بىلەن ناتونۇش ئادەمنى كۆرسىتىپ

گىرىگورىيغا مۇراجەت قىلدى:

— تونۇشۇپ قوي، مېلىخوف! بۇ — يولداش گېئورگىدزى بولىدۇ. ئۇ .... — دىدىيۇ، سۆز تاپالماي قالدى. ئۇ كەمبىدىكى قارىيىسپ كەتكەن كۈمۈش بىزەكلىرىنى قولىي بىلەن ئايلاندۇرۇپ، ئورنىدىن تۇردى - دە، ئالىبكسىيېۋىسكايا كەنتىنىڭ چاپارمېنىگە مۇنداق دىدى، — خوش، سەن يېزىداش ئەمدى بارغىن. ھازىر بىزدە ئىشلار تولۇپ يېتىپتۇ، سەن ئۆيۈڭگە قايتىپ، مېنىڭ سۆزلىرىمنى تېگىشلىك ئادەملەرگە يەتكۈز.

كازاك ئورۇندۇقتىن تۇردى. يالقۇنده‌ك قىزغۇچ، قارا قىلىق تۈلكە قۇلاقچىسى تورۇسقا تاقىشىپ قالاي دىدى. كازاكنىڭ يورۇقنى توساپ تۇرغان كەڭ يەلكىسىدىن ئۆينىڭ ئىچى بىردىنلا كىچىكلەپ تارىيىپ قالدى.

ياردەم سوراپ كەلگەنمىدىڭ؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي، كاۋكازلىق بايا قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەنده ئالقىنىدا قېپقالغان ئۆچمەنلىكىنى تەسرىنى ھامان ھېس قىلىپ.

— ھە - ھە! ياردەم سوراپ، ئەمما كۆرۈۋاتمىسەنغۇ، نەتىجىسى قانداق بولۇۋاتقانلىغىنى .... — كازاك گىرىگورىيغا شادىمان قايرىلىپ، كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭدىن مەدەت ئىزلىگەنده‌ك بولدى، قۇلاقچىسىنىڭ رەڭگى بىلەن قىزارغان يۈزى شۇنچىلىك پەرىشان، شۇنچىلىك تەرگە پاتقان ئىدىكى، ھەتتا ساقلىغا ۋە سالپىيىپ نۇرغان سېرىق بۇرۇتىغا ئوششاق مونچاق سېپىلگەنده‌ك ئىدى.

— سۇۋېت ھاكىمىيىتى سىلەرگىمۇ ياقمىدىمۇ؟ — دەپ گەپ سوراشنى داۋاملاشتۇردى گىرىگورىي، كودىنوفنىڭ بىتاقەت

بولۇۋاتقانلىغىنى بايقىمىغان بولۇۋېلىپ.

ــ ئۇ ھاكىمىيەت، بۇرادەر، ھازىرچە ھېچ نەرسە ئەمەس،ــ دىدى بوم ئاۋاز بىلەن كازاك مۇلاھىزە كارانە، ــ ئەمما بۇنىڭدىن كېيىن يامان بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمىز.

ــ سىلەرنىڭ ئۇ يەردە ئادەم ئېتىش ئىشلىرى بولدىمۇ؟

ــ ياق، خۇدا ساقلىسۇن! بۇنداق ئىشنى ئاڭلىمىدۇق. ئەمما شۇنى دەپ قويايكى، ئاتلىرىمىزنى، ئاشلىقلىرىمىزنى ئېلىپ كېتىشتى، خوش ئەلۋەتتە، قارشى سۆز قىلىپ قويغان خەلقنى قامىدى. قىسقىسى، ھەممىنىڭ كۆزىدە ۋەھىمە.

ــ ئەگەر سىلەرگە ۋېشېنىسكايالىقلار بارسا، قوزغىلاتتىڭلارمۇ؟ ھەممىڭلار قوزغىلاڭغا قاتنىشاتتىڭلارمۇ؟

كازاكنىڭ ئاپتاپتا ئالتۇن يالتىلغاندەك تۈسكە كىرگەن كىچىككىنە كۆزلىرى قۇۋلۇق بىلەن قىسىلىپ گىرىگورىينىڭ كۆزلىرىدىن لىككىدە ئاجرالدى ـ دە، شۇ ئاندىلا ئوي ـ پىكىردىن چوڭقۇر قورۇق تارتقان پېشانىسىگە قۇلاقچىسى سېرىلىپ چۈشتى.

ــ ھەممە ئادەملەر ئۇچۇن قانداق بىر نەرسە دېگىلى بولىدۇ؟ ... ھەي، ئەمما ئېگىلىك ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىۋاتقان كازاكلار، ئەلۋەتتە، قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىگەن بولاتتى.

ــ ئېگىلىك ئىشلىرىنى ئېلىپ بارمايدىغان كەمبەغەللەرچۇ؟

بايانىدىن بېرى بۇ كازاكنىڭ كۆزلىرىنى شۇنچە قىلىپ تۇتالمايكى، ئەتكەن گىرىگورىي، ئەمدى ئۇنىڭ ھەيران قالغان ياش بالىدەك توغرىلا قارىغان نەزىرىگە دۇچكەلدى.

ــ ھىم! ... ھورۇنلار نىمە پايدا تاپسەن دەپ قوزغىلاڭغا

قاتنىشىدۇ؟ بۇ ھاكىمىيەت ئۇلارغا تازا باپ چۈشكەنغۇ!

— ئۇنداق بولسا، نىمە دەپ كەلدىك، شەيتاننىك شىرىنى؟ — كودىنوف ئەمدى غەزىۋىنى باسالماي ۋاقىراپ كەتتى، ئاستىدىكى ئورۇندۇق ئۇزاققىچە غىچىرلىدى. — ئۇنداق بولسا سەن بىزنى تەۋرىتىش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ؟ سىلەرنىڭ ئۇ يەردىكى لەرنىڭ ھەممىسى بايلارمۇ؟ ئەگەر بىر يېرىدا ئىككى - ئۈچ ئاي ئىسلا قولغا قورال ئالسا، ئۇنى قانداق قوزغىلاڭ دېگىلى بولىدۇ؟ يوقال بۇ يەردىن! كەشىكنى توغرىلا دەۋاتىمەن ساڭا! قىزىل خوراز تېخى قۇيرۇغۇڭلاردىن چوقىنىنى يوق، چوقۇشقا باشلىغان بولسا، ئۇ چاغدا بىزنىڭ يارىدىمىزسىزمۇ ئۇرۇش باشلىغان بولاتتىڭلار! كىشىنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ كۈن كەچۈرۈشنى ئادەت قىلغان نىمىلەرغۇ، سەن ئىتنىڭ بالىلىرى! سەنلەر مەشىنىڭ ئۈستىدە ئىسسىق تېرىقنىڭ ئىچىدە ياتساڭلار بولدى ... قېنى، كەت دېگەندىن كېيىن كەت! سەندەك شەيتانغا قاراشتىن تويدۇم!

گىرىگورىي قاپىغىنى تۇرۇپ، ئارقىسىغا ئۆرۈلدى. كودىنوفنىڭ يۈزىدە بارغانسېرى ئاشكارا قىزىل داغلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. گېئورگىدزى بۇرۇتىنى تولغاپ، سىقىلىغاندەك ئىلمەك بۇرنىنى پۇشۇلدىتىپ ئولتۇراتتى.

— ئۇنداق بولسا بوپتۇ، ئەيۇ سورايمىز. ئەمما سەن، جانابى ئالى، چوقان كۆتەرمە، قورقۇتما، بۇ مەسىلىھەت بىلەن بولىدىغان ئىش. مەن سىلەرنىڭ قېرىلىرىمىزنىڭ ئىلتىماسىنى يەتكۈزدۈم، سىلەرنىڭ جاۋاۋىڭلارنىمۇ ئېلىپ باردىم، ئەمما ۋاقىراشنىڭ ھاجىتى يوق! قاچانغىچە پراۋوسلاۋىيىلىكلەرگە ۋاقىرايسىلەرمكىن؟ ئاقلار ۋاقىراشتى، قىزىللار ۋاقىراشتى، ھازىر مانا سەنمۇ ۋاقىراۋاتىسەن، ھەر كىم ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىغىنى كۆرسىتىدۇ، يەنە

تېخى چاناگنى پۈكلەپ تاشلىغۇسى كېلىدۇ... ھەي، سېنى، دىخانچە تۇرمۇش تاپقان يالايدىغان قوتۇر قانجۇقنىڭ كۈنىگە چۈشۈپ قالغان!...

كازاك قۇلاقچىسىنى قەھرى بىلەن باستۇرۇپ كىيىپ، دە-ۋىدەك گەۋدىسى بىلەن كاربىدورغا چىقتى ـ دە، ئىشىكنى ئاستا ياپتى؛ ئەمما كاربىدوردا غەزىۋىنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىپ، تاشقىرقى ئىشىكنى شۇنداق قاتتىق ياپتىكى، تامنىڭ سۇۋاقلىرى بەش مىنۇت-قىچە پولغا ۋە دەرىزە تەكچىلىرىگە چۈشۈپ تۇردى.

ـــ ياپىرەي، بۇ مەخلۇق كەتتى! ـــ كودىنوپ ئەمدى خوشال كۈلۈمسىرەيتتى، بېلىدىكى كەمەرنى ئويناپ قويياتتى، مىنۇتسېرى كەيپى ياخشىلىنىپ باراتتى، ـــ 1917 ـ يىلى باھاردا ئىستانسىغا كېتىـ-ۋاتاتتىم، يەر ھەيدەيدىغان مەزگىل، پاسخا بايرىمى كۈنلىرى ئىدى. ئازاتلىققا چىققان ياش كازاكلار يەر ھەيدىمەكتە، بۇ ئازاتلىقتىن تازا كاللىسى ئايلىنىپ، ھەممە يوللارنى ھەيدەشكە كىرىشىپتۇ، ـــ خۇددى ئۇلارغا يەر ئازدەك! توكنىسكى يېزىسىدا ئاشۇنداق يەر ھەيدەۋاتقان بىر كازاكنى چاقىردىم، سايىۋەنلىك ھارۋام قېشىغا يېـ-قىن كەلدى. «سەن، ئاقچى ـ كۆكچى نېمىشقا يولنى ھەيدەيسەن؟» ـــ دەپ سورىدىم، يىگىت قورقتى. «ئەمدى ھەيدىمەيمەن، ـــ دىدى ئۇ، ـــ تۆۋەنچىلىك بىلەن ئەپۇ سورايمەن. ھەتتا تۇزلەپ بېرەي». مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن يەنە ئىككى ـ ئۈچىنى قورقۇتتۇم. گىراچېۋ يېزىسىنىڭ نېرىسىغا ئۆتسەك، يەنە يولنى ھەيدەپ تاشلاپتۇ. شۇ يەردىلا بىر ۋالاق تەككۈر قۇشنىڭ پېنىدا كېتىۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭغا ۋاقىرىدىم: «ھەي، سۇياقتا كەل!» يېقىن كەل. «يەرنى ھەيدەشكە نېمە ھەقـ-قىڭ بار؟» ئۇ ماڭا يالت قىلىپ قاردى، شۇنداق جەسۇر كازاك يىگىتى ئىكەن، كۆزلىرى چاقناپ تۇرىدۇ، كېيىن ئۇ ئۇنچىقماستىن

كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئۆكۈزلىرىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كەتتى. يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئۇ بويۇنتۇرۇقتىن بىرتال تۆمۈرنى سۇغۇرۇۋېلىپ، يەنە يۈگۈرۈپ قېشىمغا كەلدى. ھارۋامنىڭ قانىتىدىن تۇتتى، پەلەمپەيگە چىقتى. «سەن قانچىلىك ئادەم ئىدىڭ، — دىدى ئۇ، — قانچانغىچە سىلەر بىزنىڭ قېنىمىزنى شورايسىلەر؟ بىر پەستە كاللاڭنى يەنچىپ تاشلىشىمنى خالامسەن؟» ئۇ تۆمۈر بىلەن ئۇرۇش نىيىتىدە تۇرۇپتۇ. مەن ئۇنىڭغا: «نىمە بولدۇڭ، ئىۋان، مەن ساڭا چاخچاق قىلغانتىم!» — دىدىم. ئۇ ماڭا: «مەن ھازىر ئىۋان ئەمەس، ئىۋان ئوسۇپوۋچ، قوپاللىغىڭ ئۈچۈن تۆمشۇغۇڭنى تۆزلىۋېتىمەن!» — دىدى. ئىشەنسەڭ، ئاران قۇتۇلدۇم. بايىقى نەرسىمۇ خۇددى شۇنداق: دەسلەپتە بۇرنىنى پۈشۈلدىتىپ، باش ئېگىپ ئولتۇردى، ئاخىرىدا خۇلق چىقىرىپ كەتتى. ھەلقىتىكى مەغرۇرلۇق تەرسالاشقان.

— مەغرۇرلۇق ئەمەس، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا يۈزسىزلىك پەيدا بولۇپ، تېشىغا تېپىپ چىققان. يۈزسىزلىك قانۇنىيىتۈسكەكىرگەن، — دىدى كاۋكازلىق پودپولكوۋنىك ۋەزمىنلىك بىلەن، ئاندىن ئېتىرازنى كۈتمەستىنلا بۇ پاراڭنى ئاياقلاشتۇردى، — كېڭەشنى باشلايلى، مەن پولكقا بۇگۈنلا يېتىپ بېرىۋالسام دېگەن ئىدىم.

كودىنوف تامنى تاقىلدىتىپ:

— سافونوف! — دەپ توۋلىدى، ئاندىن گىرىگورىيغا قاراپ دىدى، — سەنمۇ بىز بىلەن بول، بىللە كېڭىشەيلى، سەن «بىر ئەقىل ياخشى، ئىككى ئەقىل تېخىمۇ بەتتەر» دېگەن ماقالىنى بىلەمسەن؟ بەختىمىزگە يولداش گېئورگىدزى تاسادىپى ۋېشكىدا قېپقالدى، ئەمدى بىزگە ياردەم بېرىدۇ. بۇكشىنى پولكوۋنىك ئۇنۋانىدا، باش ئاكادېمىيىنى پۈتتۈرگەن.

— سىز قانداق بولۇپ ۋېشېنىسكايادا قالدىڭىز؟ — دەپ

سوربدی گىرىگورىي، نىمىشقىدۇ كۆڭلى سوۋۇپ، ئېھتىيات بىلەن.

ــ كېزىك بولۇپ قالدىم. شىمالىي فۇرونتتىن چېكىنىشكە باشلىغان چاغدا، مېنى دۇدارېۋىسكى يېزىسغا تاشلاپ كېتىشكەن ئىدى.

ــ سىز قايسى قىسىمدا بولغان ئىدىڭىز؟

ــ مەنمۇ؟ ياق، مەن جەڭگىۋار سەپتىكى ئوفىتسېر ئەمەس مەن. مەن مەخسۇس گۇرۇپپىنىڭ شتاۋىدا ئىدىم.

ــ قايسى گۇرۇپپىنىڭ؟ گېنېرال ستىنكوفنىڭمۇ؟

ــ ياق...

گىرىگورىي يەنە بىر نىمە سورىماقچى بولۇۋىدى، ئەمما پودپولكوۋنىك گېيزورگىدزىنىڭ چىرايى جىددىلىشىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ سوئال سوراۋېرىش ئورۇنسىز ئىكەنلىگىنى ھېس قىلدى ــ دە، سۆزىنى يېرىم يولدا توختىتىپ قويدى.

كۆپ ئۆتمەي شتاپ باشلىغى سافونوف، 4 ــ دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى كوندرات مېدۋېدېۋ ۋە 6 ــ مۇستەقىل بىرىگادىنىڭ كوماندىرى، قىزىل يۇز، ئاپپاق چىش مۇئاۋىن خورۇنجى بوگاتىرېۋ كېلىشتى. كېڭەش باشلاندى. كودىنوف يىغىلغانلارغا قولىدىكى مەلۇمات بويىچە فۇرونتلاردىكى ئەھۋال توغرىلىق قىسقىچە خەۋەرلەرنى يەتكۈزدى. پودپولكوۋنىك بىرىنچى بولۇپ سۆز قىلىشنى ئۆتۈندى. ئۇ، ماسىشتاۋى ئۈچ مىليون چاقىرىملىق بىر خەرىتىنى شىرەنىڭ ئۈستىگە ئاستا يېيىپ، سەل بايقىلىپ تۇرىدىغان ئۆز تىلىنىڭ تەلەپپوزى بىلەن راۋان ۋە ئىشەنچلىك سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ ئالدى بىلەن مەن 3 ــ ۋە 4 ــ دىۋىزىيىلەرنىڭ بەزى بىر رېزېرۋ قىسىملىرىنى مېلىخوف دىۋىزىيىسى بىلەن مۇئاۋىن

خورۇنجى بوگاتىرىۋنىڭ مۇستەقىل بىرىگادىسى ئىگىلەپ تۇرغان ئوچاستىكىغا يۆتكەشنى مۇتلەق زۆرۈر، دەپ ھېسابلايمەن. قولىمىزدىكى مەخپىي مەلۇمات بويىچە ۋە ئەسىرلەردىن سوراق قىلىپ بىلگەنلىرىمىزدىن شۇ نەرسە ئېنىقكى، قىزىللار قوماندانلىغى دەل كامبنكا ــ كارگىنسكايا ــ بوكوۋسكايا ئوچاستىكىسىدا بىزگە شىددەتلىك زەربە بېرىشكە ھازىرلانماقتا. قاچقۇنلار بىلەن ئەسىرلەرنىڭ سۆزلىرىدىن شۇ نەرسە مەلۇم بولدىكى، 9 ــ ئارمىيىنىڭ شتابى 12 ــ دىۋىزىيىدىن ئىبارەت ئىككى ئاتلىق ئەسكەر پولكىنى ۋە ئوچ باتارىيە ھەم پىلىموت كوماندىلىرى بولغان ئەش توساقچى ئەترەتنى ئوبلىۋا بىلەن موروزوۋسكايادىن يولغا سالغان. تەخمىنەن مۆلچەرگە قارىغاندا، بۇ ئېيتىلغان قوشۇمچە كۈچلەر دۇشمەنگە 5,500 جەڭچى بېرەلەيدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئالدەم سانى ئۇستۇنلۇكى، شۇبھىسىز، شۇلار تەرەپتە بولىدۇ، قورال ــ ياراق جەھەتتىكى ئۇستۇنلۇكنىڭ ئاشۇلار تەرەپتە ئىكەنلىگىنى ئېيتمىسىمۇ بولىدۇ.

ئاپتاپپەرەسنىڭ گۈلدەك ساپ ــ سېرىق قۇياش، دەرىزە رامىلىرى كىرىست شەكلىدە ئىرماش ــ چىرماش سىزىق بىلەن تولغان سېرى، جەنۇبتىن ئۆينىڭ ئىچىگە مارىلاپ قارايتتى. تاماكا تۈتۈنىنىڭ كۆكۈش بۇلۇتى تورۇسنىڭ ئاستىدا مىدىرلىماي لەيلەپ تۇراتتى. قولىمالا تاماكىنىڭ ئاچچىق تۈتۈنى نەملىشىپ كەتكەن ئۆتۈك لەزنىڭ سېسىق پۇرىغى بىلەن ئارىلىشىپ، ئېرىپ تۈگەيتتى. تورۇسنىڭ بىر يېرىدە تاماكا تۈتۈنى بىلەن زەھەرلەنگەن بىر چۈن جان ــ جەھلى بىلەن ئۆڭۈلدايتتى. گىرىگورىي ئۇگدەپ، دەرىزىگە قاراپ قويياتتى (ئۇ ئىككى كېچە ئۇدا ئۇخلىمىغان ئىدى)، قاپاقلىرى ئىشىشىپ، قوغۇشۇندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن، ئوت يېقىلىپ قىـ

ژىتىلغان ئۆينىڭ ئىچىدە بەدىنىگە ئىسسىق ئۆتكەنسېرى ئۇيقۇمۇ قوشۇلۇپ ھوجۇم قىلاتتى. دەرمانىنى كەتكۈزگەن ھارغىنلىق ئۇنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئېڭىنى بوشاشتۇراتتى. دەرىزىنىڭ سىرتىدا بولسا ئەتىيازنىڭ مەيىن شامىلى غۇر ـ غۇر سوقۇپ تۇراتتى، بازكى دۆڭىنىڭ ئۈستىدە ئاخىرقى قار قىزغۇچ پاقىراپ، شولىسىنى چاچاتتى، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى تېرەكلەرنىڭ ئۇچى شامالدا شۇنداق تەۋرىنەتتىكى، ئۇلارغا كۆزى چۈشۈش بىلەنلا گىرىگورىيىنىڭ قۇلىغا تىنىمسىز غۇيۇلدىغان ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى.

پودپولكوۋنىكنىڭ شاۋقۇلداپ چىققان ئېنىق ئۈنى گىرىگورىيىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. گىرىگورىي پۈتۈن زېھنى بىلەن قۇلاق سالغانلىقتىن، بايىقى ئۇيقۇلۇق باش گاڭگىراش گويا ئېرىپ كەتكەندەك، بىلىنمەستىن يوقلىپ كەتتى.

— ... دۈشمەننىڭ 1 ـ دىۋىزىيە فۇرونتىدىكى ئاكتىپلىغىنى بوشاشتۇرۇپ، مىگۇلىنىسكايا — مېشكوۋىسكايا سىزىغى بويلاپ ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە بولغان قاتتىق ئۇرۇنۇشلىرى بىزنى سەگەك بولۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ. مېنىڭ پەرىزىمچە...، — شۇ يەرگە كەلگەندە، پودپولكوۋنىك «يولداشلار» دېگەن سۆزنى دېيەلمەي، تامىغى قېقىلىپ قالدى ـ دە، ئايالىنىڭ قولىدەك ئاپپاق، سۇپ ـ سۈزۈك قولىنى ئەمدى جەھلى بىلەن شىلتىپ، ئاۋازىنى كۆتەردى، — قوماندان كودىنوف سافونوفنىڭ قوللىشى بىلەن، قىزىللارنىڭ مانېۋىرلىق ھەرىكەتلىرىنى راست دەپ بىلىپ، مېلىخوف ئېگەللەپ تۇرغان ئوچاستىكىنى ئاجىزلاشتۇرۇشقا قاراپ مېڭىپ، ئىنتايىن زور خاتالىقا يول قويۇۋاتىدۇ، ئەپۇ قىلىڭلار، جاناپلار! بىر يولى ھوجۇم قىلىش ئۈچۈن دۈشمەننىڭ ئۆز كۈچىنى ئەتەي ئارقىغا تارتىپ تۇرۇشى — ئاللىقاچاندىن بۇيان مەلۇم بولۇپ كەلگەن ئىستراتېگىيە

يىنىڭ ئېلىپبەسىغۇ ...

— ئۇنداق بولسا مېلىخوفقا زاپاس پولكىنىڭ كېرىكى يوق، — دەپ سۆزنى بۆلدى كودىنوف.

— نەق بۇنىڭ ئەكسىچە! مۇبادا دۇشمەن فۇرونتىنىڭ بىر يېرىدىن يېرىپ ئۆتمەكچى بولسا، شۇ يەرنى توساش ئۈچۈن 3 - ئىئۇنزىيە زاپاس كۆچلىرىنىڭ بىر قىسمى قول ئاستىمىزدا بولۇشى كېرەك.

— مېنىڭ زاپاس كۆچلىرىمنى كودىنوفقا بېرىش - بەرمەسلىگىنى كودىنوفنىڭ مەيدىن سوزىغۇسى يوقتەك تۇرىدۇ، — دەپ ئاچچىقى بىلەن سۆز باشلىدى گىرىگورىي، — ئەمما مەن بەرمەيمەن. بىر بۆلۈنمىنىمۇ بەرمەيمەن!

— ھەي، بۇ ئىش، بۇرادەر ...، — سافونوف كۆلۈمسىرىگەن ھالدا بۇرۇتىنىڭ سېرىق ئۇچلىرىنى سلاپ تۇرۇپ، تاۋۇشىنى سوزدى.

— بۇ يەردە «بۇرادەر»نىڭ كېرىكى يوق! بەرمەيمەن، گەپ تامام!

— ئۇرۇش ئوپېراتسىيىلىرى جەھەتتە ...

— سەن ماڭا ئۇرۇش ئوپېراتسىيىلىرى توغرىلىق سۆز ئاچما. مەن ئۆز ئوچاستىكام ۋە ئۆز ئادەملىرىم ئۈچۈن جاۋاپكارمەن.

كۆتۈلمىگەندە يۈز بەرگەن بۇ تالاشنى پودپولكوۋنىك گېۋىرگىدزى توختىتىپ قويدى. ئۇنىڭ قولىدىكى فىزىل قېرىنداش خەۋپ ئاستىدا قالغان ئوچاستىكىنى ئۇقتا سىزىقلار بىلەن بەلگە قويۇپ كۆرسەتتى، شۇنىڭ بىلەن كېگەشكە قاتناشقۇچىلارنىڭ باشلىرى خەرىتىنىڭ ئۈستىگە زىچچىدە يېپىرىلغاندا، ھەممىگە شۇ نەرسە ئېتىراز قىلىپ بولمايدىغان دەرىجىدە چۈشىنىشلىك بولۇپ

قالدىكى، قىزىللار قوماندانلىغى تەيياراڭاتقان ھۇجۇم، ھەقىقەتەنمۇ دونبتسقا ئەڭ يېقىن ۋە قاتناش ـ ئالاقە جەھەتتە ئەڭ پايدىلىق بولغان جەنۇبىي ئوچاستكىدىلا باشلىنىشى مۇمكىن ئىكەن.

كېچەش بىر سائەتتىن كېيىن ئايا قالاشتى. بەدقاپاق، بۆرە چىراي ۋە بۆرە مىجەز، چالا ساۋات كوندرات مېدۋېدېۋ، كېچەشتە ئۇندىمەي ئولتۇرۇپ، ئاخىرغا كەلگەندە، ھەممەيلەنگە يەنىلا شۇنداق ھومىيىپ قاراپ، مۇنداق دېدى:

ــ يارەملىشىش توغرا كەلسە، بىز مېلىخوفقا يارەملىشىمىز. ئارتۇق ئادەملىرىمىز بار. پەقەت بىرلا ئۇيغۇر ـ پىكىر ئارام بەرمەيدۇ، لەنىتى! ئەگەر بىزنى ھەممە تەرەپتىن قىسماققا ئېلىشقا باشلىسا، ئۇ چاغدا نەگە تىقىلىدىغان گەپ؟ ھەممىزنى بىر يەرگە قاپسۇالسا، كەلكۈن سۈنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر كىچىك ئارالغا يىغىلىپ قالغان سۇ يىلانلىرىنىڭ ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالىمىز.

ــ سېرىق باش يىلانلار سۇ ئۈزۈشنى بىلىدۇ، ئەمما بىزنىڭ ئۈزۈپ بارىدىغان يېرىمىزمۇ يوق! ــ دەپ قاقاقلاپ كۈلدى بوگاتىرېۋ.

ــ بىز بۇ توغرىلىق ئويلانغان، ــ دېدى ئويچانلىقبىلەن كودىنوف، ــ نىمە چارە، ئەگەر گۈلدۈرلەپ كېلىشسە، قورال تۇتۇشنى بىلمەيدىغانلارنىڭ ھەممىسىنى تاشلايمىز، بالا ـ چاقىلىرىمىزنى تاشلايمىز، ئاندىن جەڭ بىلەن دونبتىس تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىمىز. بىزنىڭ كۈچىمىز ئاز ئەمەس، 30 مىڭ.

ــ بىزنى كادېتلار قوبۇل قىلامدۇ؟ ئۇلارنىڭ يۇقۇرقى دونلۇقلارغا ئاچچىغى بار.

— مىكيان ئۇۋىسىدا. ئەمما تۇخۇم... بۇ توغرىلىق سۆزلىشىپ تۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، — دىدى گىرىگورىي، ئارقىدىنلا شەپكىسىنى كىيىپ كارىدورغا چىقتى. ئىشىكتىن ئۇ گېئورگىدزىنىڭ خەرىتىسى شىتىلدىتىپ قاتلاپ، مۇنۇ بەرگەن جاۋاۋىنى ئاڭلاپ قالدى:

— ۋېشېنىسكايالىقلار ۋە ئۇمۇمەن قوزغىلاڭچىلار بۇندىن كېيىنمۇ بولشېۋىكلەر بىلەن ئاشۇنداق قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلىۋەرسە، دون بىلەن رۇسىيە ئالدىدىكى گۇناھىنى يۇيىدۇ...

«ئاغزىدا شۇنداق دەيدۇ، ئەمما ئىچىدە كۈلىدۇ، گېزەندە!» — دەپ ئويلىدى گىرىگورىي ئۇنىڭ سۆز ئاھاڭىغا قۇلاق سېلىۋېتىپ، گىرىگورىي، ۋېشېنىسكايادا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغان ئاشۇ ئوفىتسېر بىلەن ئەڭ دەسلەپ ئۇچراشقاندا ھېس قىلغىنىدەك، قانداقتۇ بىر ۋەھىمەۋە سەۋەپسىز غەزەپلىنىشنى يېڭىۋاشتىن ھېس قىلدى.

شىتاپنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئۇنى كودىنوف قوغلاپ يەتتى. ئۇلار بىر دەم ئۇنچىقماي مېڭىشتى. فىخ يۇقۇندىلىرى چېچىلىپ تۇرغان مەيداندا شامال توختاپ سۇنىڭ بېتىنى چىمىرلىتاتتى. كەچ كىردى، يازدىكىدەك يۇمۇلاق ـ ئىغىر ئاق بۇلۇتلار جەنۇپتىن ئاققۇدەك سىلىق ئۆزۈپ ئۆتەتتى. قار ئىرىگەن يەرنىڭ نەم پۇرىغى ھاياتىمەخش ۋە يېقىملىق ئىدى. قاشانىڭ يېنىدا يالىڭاچ لىپىپ قالغان ئوتلار كۆكەرگەن، ئەمدىلىكتە شامال ھەقسىزتەنمۇ دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىن تېرەكلەرنىڭ غۇۋۇلدىغان ئاۋازىنى ئۆچۈرۈپ كېلەتتى.

— دوننىڭ مۇزلىرى تېز ئاردا سۇنىدۇ، — دىدى كودىنوف يۆتىلىپ قويۇپ.

ـــ هه ـ ئه.

ـــ كىم بىلىدۇ ... تاماكا چەكمەي تۆگىشىدىغان ئوخشايمىز.

بىر ئىستاكان قول تاماكىسى ـــ هازىر كىرىشىسكى ئاقچىسىغا 40 سوم.

ـــ سەن مۇنۇنى سۆزلىگىنە، ـــ گىرىگورىي مېگىۋېتىپ ئۇنىڭغا قايرىلدى ـ دە، كەسكىنلىك بىلەن سورىدى،ـــ هىلىقى چېرىكەس ئوفىتسېر سېنىڭ قېشىڭدا نىمە قىلىدۇ؟

ـ گېئورگىدزىمۇ؟ ئۇرۇش ئوپېراتسىيىلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىغى، كاللىسى ئىشلەيدۇ، شەيتانىنىڭ! پىلانلىرىمىزنى ئاشكارىلاۋېتىپ ئىستراتېگىيە جەهەتتە ئۇ هەممىمىزنى بېسىپ چۈشىدۇ.

ـــ ئۇ دائىم ۋېشكىدا تۇرامدۇ؟

ـــ يا ـ ا ـ ق ... بىز ئۇنى چېرنوۋېتسكى پولكىنىڭ كارۋان ئەترىدىگە مەسئۇل قىلىپ بېكىتتۇق.

ـــ ئۇنداق بولسا ئۇ ئىشلارنى فانداق كۆزىتىپ بارىدۇ؟

ـــ بىلىسەڭ مۇنداق: ئۇ پات ـ پات كېلىپ تۇرىدۇ، هەر كۈنى دىگۈدەك.

ـــ شۇنداق ئىكەن، ئۇنى نىمىشقا ۋېشكىغا ئالمايسىلەر؟ـــ دەپ كوچىلاپ سورىدى گىرىگورىي.

كودىنوف، هامان يۆتىلىپ، ئاغزىنى قولى بىلەن توسۇپ، خالا ـ خالىماس جاۋاپ بەردى:

ـــ كازاكلارنىڭ ئالدىدا ئوڭايسىز، كازاكلارنىڭ فاندا قىلغىنى ئۆزەڭ بىلىسەنغۇ، بۇرادىرىم؟ «ئەنە، ئوفىتسېرلەر يېغىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ هەممىسى ئۆز ئىچىمى بىلەن يەنىلا پاگونلۇقلار ...» ـــ دىيىشىدۇ. ئىچى باشقا گەپلەرنىمۇ چىقىرىدۇ.

ـــ ئۇنىڭغا ئوخشاشلار فوشۇندا يەنە بارمۇ؟

— كازانسكايادا ئىككى - ئۈچى بار ... گىرىشا، سېنىڭ ئۇنچىلىك ئىچىڭ پۇشمىسۇن، سېنىڭ ئويۇڭنى چۈشىنىپ تۇرۇۋاتىمەن، ئەزىزىم. بىزنىڭ كادېتلاردىن باشقا باردىغان يېرىمىز يوق. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ياكى سەن ئوں كەنتتىن ئۆز خۇمۇرىيىتىڭنى قۇرماقچىمۇ؟ باشقا ئىلاجىمىز يوق ... قوشۇلمىز - دە، ئەيىبنى بوينىمىزغا ئېلىپ كىراسنوفنىڭ ئالدىغا بېرىپ: «بىزگە كايىما، پېترو مىكولايىچ، قۇرونتنى تاشلاپ، كىچىككىنە يولدىن ئاداشتۇق ...» — دەيمىز.

— ئاداشتۇق، دىدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى گىرىگورىي.

— ئۇنداق بولمىسا قانداق؟ — كودىنوف سەمىمى ئەجەپلىنىش بىلەن جاۋاپ بەردى - دە، بىر توختاق سۇدىن ئاۋايلاپ ئايلىنىپ ئۆتتى.

— مەندە مۇنداق بىر ئوي بار...، — گىرىگورىي زومۇ زۇكۇلۇمسىرەپ قارىيىپ كەتتى، — مېنىڭ پىكرىمچە، بىز قورغىلاڭ كۆتەرگەندىن باشلاپ ئاداشتۇق ... خوپېرلىقنىڭ نېمە دەۋاتقانلىغىنى ئېشىتتىڭمۇ؟

كودىنوف يان تەرەپتىن گىرىگورىيغا سىناق نەزىرى بىلەن قاراپ قويۇپ، ئۇنچىقمىدى.

ئۇلار مەيدانىنىڭ سىرتىدىكى تۆت كوچا ئاغزىدا ئايرىلىشتى. كودىنوف مەكتەپنىڭ يېنى بىلەن ئۆيىگە قاراپ ماڭدى، گىرىگورىي شتاپقا قايتىپ كېلىپ، نەۋكىرىگە ئاتنى ئېلىپ كەل، دەپ ئىشارەت قىلدى. ئۇ ئاتقا مىنگەندىن كېيىن، تىزگىنىنى ئاستا ئوڭلاپ، مىلتىغىنىڭ تاسمىسىنى تۈزەۋېتىپ، يەنە ھىلىقى پودپولكوۋنىكنى شتاپتا ئۇچراتقاندا پەيدا بولغان ئۆزىنىڭ مۇجمەل ئۆچمەنلىك ۋە ئېھتىياتكارلىق

تۇبغۇلىرىنى قايتا ئويلاپ، تېگىگە بېتىمەكچى بولدى ـ دە، سىردىنلا ۋەھىمىگە چۈشۈپ، ئويلاپ كەتتى: «ئەگەر كادىتلار، بىزنى قىزىللارنىڭ ئارقاسىغىپىدە قوزغىلاڭ كۆتىرىشكە ئۇيۇشتۇرۇش ئۈچۈن ۋە بۇ قوزغىلاڭغا ئۆز بىلىمى بويىچە رەھبەرلىك قىلىۋن دەپ، ئاشۇنداق بىلىملىك ئوقۇتىغۇچى بۇ يەردە ئەتەي قالدۇرۇپ كەتكەن بولسا، ئۇ چاغدا، ئىش قانداق بولغىنى؟» يەنە شۇ ئاندىلا كاللىسى ئىچى قارىلىق بىلەن خىزمەت قىلىپ، پەرەز، باناللارنى ئېسىگە سالدى: «قايسى قىسىمدىن ئىكەنلىگىنى ئېيتمىدى... دۇدۇقلاپ قالدى... شتاپ خادىمى دەيدۇ، ئەمما بۇ يەردىن شتاپ ئۆتكىنى يوق... ئۇنى دۇدارىۋىسكىغا، مۇنداق فاقاس يەرگە قايسى شەيتان ھەيدەپ كەلدى؟ ھەي، بىكارغا كەلگەن ئەمەس! بىز تالاي ئىشلارنى قىلغانمىز...» شۇندىن كېيىن ئۇ، ھايات توغرىسىدا خام خىيالىرىنى قىلىپ، ئۆزىچە ئۇنىڭ سىرىنى ئېچىپ، خورلۇق كۆرگەن ئادەمدەك، قايغۇ ـ ھەسرەت بىلەن ئوي ـ خىيالىنى ئايالاشتۇردى: «بىزنى بىلىملىك ئادەملەر ئازدۇردى... جاناپلار ئازدۇردى! ھايانى چۈشەكلەپ قويۇپ، ئەمدى ئۇلار بىزنىڭ قولىمىز بىلەن ئۆز ئىشلىرىنى قىلماقتا. ئەرزىمىگەن ئىشتىمۇ ھېچكىمگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ...»

گىرىگورىي، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە چىققاندىن كېيىن، ئېتىنى بولۇشىغا قويۇپ بەردى. ئارقىسىدىن نەۋكىرى ئىگىرىنى غىچىرلىتىپ كېلىۋاتاتتى، ئۇ ئولىانسكى يېزىسىدىن چىققان جەڭگىۋار ۋە قەيسەر كازاك يىگىتى ئىدى. گىرىگورىي ئاشۇنداق «ئوت بىلەن سۇدىن يانماي» ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭىدىغانلارنى، ئاشۇنداق گېرمان سوقۇشىدا چىنىققانلارنى تاللاپ،

ئۆز ئەترابىغا توپلىغان ئىدى. بۇرۇن رازۋېتچىك بولغان بۇ نەۋ-كەر، يول بويى ئۇنىدىمىدى، ئۇ ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، شامالغا قارشى چاپماقتا، ئوت چىقىرىپ، يوغان چاڭگىلىغا ئاپ-تاپپەرەس كۆلىدە قاينىتىلغان بىر دۇگىلەك ئاچچىق پىلىكنى ئېلىپ، تاماكا چەكتى. توكسن يېزىسىغا چۈشۈپ كېتىۋاتقاندا، ئۇ گىرىگورىيغا مەسلىھەت بەردى:

— ئەگەر ئالدىراشىنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمىسا، مەشھەد قونۇپ قالايلى. ئاتلارنىڭمۇ ماغدۇرى قالمىدى، ھاردۇغىنى چىقارسۇن.

ئۇلار چوكاردا قونۇشتى. ئىككى خانىلىق ئەسكى ئۆي شۇرغان شامالدىن كېيىن بۇلارغا ئۆز ئۆيىدەك راھەت ۋە ئىللىق ئىدى. ئۆينىڭ تېگىدىن موزاي بىلەن ئۆشكىنىڭ سۈيى ئۇگىنىڭ شورتاڭ ئاچچىق ھىدى پۇرايتتى. مەشتىن كاپوستا ياپرىغىدا پىشۇرۇلغان نانىڭ چۈچۈمەل كۆيۈك ئىسى كېلەتتى. گىرىگورىي ئۆي ئىگىسىنىڭ — قوزغىلاڭغا ئۇچ ئوغلى بىلەن بوۋىسىنى يولغا سالغان قېرى كازاك ئايالىنىڭ سوئاللىرىغا خالا - خالىماستىن جاۋاپ بەردى. موماي ھىمايەتكار كىشىدەك بوم ئاۋاز بىلەن ئۆزىنىڭ ياشتا چوڭ ئىكەنلىگىنى بىلدۈرۈپ، سۆزىنىڭ دەسلىۋىدىن تارتىپلا گىرىگورىيغا چاڭىلداپ سۆز-لەپ كەتتى:

— سەن ئەخمەق كازاكلارغا باشلىق ۋە كوماندىر بولغا-نىڭ بىلەن، ماڭا، قېرى ئايالغا ھۆكمىڭنى يۈرگۈزەلمەيسەن، سەن مېنىڭ ئوغلۇم بولۇشقىلا يارايسەن. شۇڭا سەن، قۇرغۇيۇم، مەن بىلەن سۆزلەش، مەرھەمەت قىل. سەن ھامان ئەسىنەپ ئول-تۇرىسەنغۇ، گەپ - سۆز بىلەن ئايال كىشىنى ھۆرمەت قىلغۇڭ

كەلمەيدىغۇ. ياق ئۇنداق قىلما، ھۆرمىتىنى قىل! مەن مانا سەنلەرنىڭ قۇرۇپ كەتكۇر ئۇرۇشۇڭلارغا ئۇچ بالامنى ئەۋەتتىم، يەنە تېخى بۇنى ئاز دەپ، بوۋاينىمۇ يولغا سالدىم. سەن ئۇلارغا قوماندانلىق قىلسەن، مەن شۇ بالىلارنى تۇغدۇم، ئېمىتتىم، باقتىم، قوغۇنلۇقلاردا، كۆكتاتلىقلاردا ئېتىكسىمدە كۆتىرىپ يۈردۈم، ئۇلارنىڭ جاپاسىنى تارتتىم. بۇمۇ ماڭا ئاسانغا چۈشكەن يوق! چوڭچىلىق قىلما، گىدەيمە، ماڭا ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقىنا: پات ئارىدا تىنچلىق پۈتۈمى بولامدۇ؟

— پات ئارىدامىش... سەن ئۇخلىساڭچۇ، چوڭ ئانا!

— پات ئارىدىمۇ دەۋاتىمەن! پات ئارىدا بولغاندا، زادى قاچان؟ سەن مېنى ياتقۇزۇپ، ئۇخلىتىمەن، دېمە، بۇ يەردە سەن ئەمەس، مەن خوجايىن. مېنىڭ تېخى قوراغا چىقىپ، قوزا ـ ئوغلاقلارغا قارايدىغان ئىشىم بار. ئۇلارنى كېچىسى قورادىن ئېلىپ كىرىۋالىمىز، ئۇلار تېخى كىچىك. پاسىخنا يېقىن سۆلەتۈزەمسىلەر؟

— قىزىللارنى قوغلىۋېتىپ، ئاندىن سۆلەتۈزەيمىز.

— مەرھەمەت قىلىپ ئېيتقىنا! — موماي بېغىشى ئىششىق، ئىش ـ ئەمگەك ۋە رېمانتىزىم بىلەن بارماقلىرى مايماق ـ سايماق بولۇپ كەتكەن قوللىرىنى، قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئۇچلۇق تىزىنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، گىلاسنىڭ پوستىدەك جىگەر رەڭ، قۇرغاق لەۋلىرى بىلەن تامشىنىپ قويدى. — ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇش سەلەرگە نېمىگە كېرەك بولۇپ قالدى؟ سىلەر نېمىشقا ئۇلار بىلەن ئۇرۇشىسىلەر؟ ئادەملەر تازا قۇتراشقان... سەن مەلئۇنلار مىلتىق ئېتىپ، ئات ئۇستىدە ئۆزەڭلارنى كۆرسىتىشتىن مەزە ئالىسىلەر، ئەمما بۇ ئىشىڭلار ئانىلارغا قانداق تەسىر قىلىدۇ؟ ئۇلارنىڭ بالىلىرى قـ

رىلىۋاتامدۇ؟ ئۇرۇشنى قانداق نىمە ئويلاپ چىقارغاندۇ...

— خوش، بىز ئانىنىڭ بالىسى بولماي، قانجۇقنىڭ بالىسى-مىكەنمىز؟ — دىدى گىرىگورىنىڭ نەۋكىرى دەرغەزەپ بولۇپ بو-غۇق ئاۋاز بىلەن، موماينىڭ سۆزلىرىگە ئۇنىڭ ئىنتايىن زەردىسى قاينىغان ئىدى، — بىزنى ئۆلتۈرۈۋاتسا، سەن «ئات ئوستىدە ئۆزەڭ-لارنى كۆرسىتىپ!» — دەيسەن. ئۆلگەنلەرنىڭ ئۆزىدىن كۆرە، ئانىسىغا ئىغىرراق دىگەن گەپلەرنى قىلسەن تېخى! سەن خۇدانىڭ تەشتىگى، مۇشۇ ياشقىچە ياشاپسەن، چېچىڭ ئاقىرىپتۇ، ئەمما يەنىلا ۋالاق-لايسەن... سۆزلىرىڭ دوننىڭ سۇيىدەك، دېڭىزنىڭ سۇيىدەك، كىشى-گە ئۈيقۇ بەرمەيسەن...

— ئۈيقۇڭغىمۇ قانسەن، ۋابا تەككەن مەخلۇق! نىمە چال-ۋاقايسەن؟ بايا تىدىن بۆرىدەك، ئۇنچىقماي ئولتۇرۇپ، ئەمدىلىكتە ئاچچىقلانغىنىڭ نىمىسى؟ قاراپ تۇر! غەزەپتىن ئاۋازىڭ پۈتۈپ قالدۇ.

— مۇنۇ قېرى بىزگە ئۈيقۇ بەرمەيدىغان ئوخشايدۇ، گىرىگور پانتېلىيېۋىچ! — نەۋكەر ئومىتسىزلىك بىلەن تامىغىنى قىردى — دە، تاماكا چەكمەكچى بولۇپ، چاقمىغىنى قاتتىق بىر چاققان ئىدى، چاقماق تېشىنىڭ ئاستىدىن بىر توپ ئوچقۇن لاپپىدە چاچراپ چىقتى.

نەۋكەر، پىلتىسى بەتبۇي تۈتەپ، ئوت تۇتىشۋالغۇچە ۋالاق تەككۈر ئۆيى ئىگىسىگە زەھەرلىك سۆزىنى دەپ تۇگىتىۋالدى:

— ئانىكا، سەن ھەرىگە ئوخشاش چاققاق خوتۇن ئىكەنسەن! ئەگەر بۇۋىيىڭ ئۇرۇش سېپىدە ئۆلسە، ئۆلۈۋېتىپ خوشال بولىدۇ. «ئۇھ، خۇداغا شۈكرى، قېرى جاددىدىن قۇتۇلدۇم، قارا يەر ئۇنىڭغا ئاققۇنىڭ مامۇغدەك بولار!» — دەيدۇ.

ـــ تىلىڭغا چاقا چىقسۇن، ھارامزادە!

ـــ ئۇخلا، ئانكا، ئەيسامەسىھ ھەققى. بىز ئۇچ كۈندىن بۇيان ئۇخلىغىنىمىز يوق، بېرىپ ئۇخلا! مۇنداق ئىشلار ئۇچۇن چېركاۋنىك زىيادىتىگە قاتناشماي، ئۆلۈپ كېتىشىك مۇمكىن.

گىرىگورىي بۇئىككىسىنى ئاران ئەپلەشتۇرۇپ قويدى. كۆزى ئۇيقۇغا بېرىش ئالدىدا، ئۇ، ئۇستىگە ياپقان قوي تېرىسى جۇۋىسىنىك چۆچۈمەل ئىسسىغىدىن ھوزۇرلىنىپ، ئۇيقۇ ئارىسىدا ئىشكىنىك تاق قىلىپ غىچىرلىغىنىنى ئاڭلىدى، ئارقىدىن سوغاق ھاۋا بىر لەن ھور كىرىپ، پۇتىغاكىيىپ ئۇرۇلدى. ئۇندىن كېيىن ئۇنىك قۇلىغى ئۇستىدە بىر ياخلان قاتتىق مەرىۋەتتى. پولدا ئوغلاقلارنىك ئۇششاق تۇياقلىرى تىكىرلەشكە باشلىدى ـ دە، ئۆينىك ئىچىنى ئوت چوپنىك ۋە يېڭى ساقمان قوي سۇتىنىك، سوغاقنىك، قوتانىنىك ئۆتكۈر، يېقىملىق پۇرىغى قاپلىۋالدى.

يېرىم كېچە بولغاندا گىرىگورىينىك ئۇيقۇسى ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ كۆزىنى يۇماستىن ئۇزاققىچە ياتتى. كالا ئوچاقنىك ئىچىدە ئاپپاق كۈلنىك ئاستىدا قىزىل چوغ يالقۇنلاپ تۇراتتى. ئوچاقنىك ئاغزىدا، ئىسسىقنىك ئالدىدا بىر توپ قوزا يىغىلىشىپ ياتتى. يېرىم كېچىنىك شىرىن سۇكۇناتىدا ئۇلارنىك ئۇيقۇسىراپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقانلىغى، ئانىدا ـ ساندا چۇشكۈرۇپ، پۇشقۇرغانلىغى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. يىراق ـ يىراقتىكى تولۇن ئاي دەرىزىگە مارىلاپ قارايتتى. يەردىكى چاسا، ساغۇچ يورۇقتا تىنىم تاپمايدىغان بىر قارا ئوغلاق سەكرەپ يۈرەتتى. ئاينىك شولىسىدا مەڭگۈ ئايىتتەك زەررە ـ توزانلار قىيپاش چىمىرلاپ تۇراتتى. ئۆينىك ئىچىنى كۈندۈزدىكىدەك ساغۇچ، كۆكۈش يورۇقلۇق يورۇتۇپ تۇرۇپتۇ. مەشنىك ئۇستىدە بىر پارچە ئەينەكنىك سۇنۇغى

ۋالىلداپ تۇراتتى، پەقەت ئالدىنقى بۇلۇڭدا بۇتنىڭ كۆمۈش يالـ
تىلغان مېتال قېپى خىرە ـ شىرە پـاقىرايتتى... گىرىگورىي يەنە
ۋېشېنسكا يادا بولغان كېچەش توغرىلىق خوپپىردىن كەلگەن چاپار ـ
مەن توغرىلىق ئويـ پىكىرگە پاتتى ـ دە، يەنە پودپولكوۋنىكنى،
ئۇنىڭ يات، زىيانلىق قىياپىتىنى ۋە سۆزلەش ئۇسۇلـىنى ئېسىگە
چۈشۈرۈپ، كۆڭۈلسىز پـەرىشانلىق، ئېغىر تـەشۋىـش ھېس قىلدى.
ئوغلاق جۇۋۇنىڭ ئۇستىگە، گىرىگورىينىڭ قوسىغىغا چىقىۋېلىپ، ئۇـ
زاققىچە تەنتەكلىك بىلەن سىنچىلاپ قاراپ تۇردى، قـولىنى لـ
كىلداتتى، ئاندىن بـاتۇرلۇق قىلىپ، بىر ـ ئىككى سەكرىدى ـ دە،
بىردىنلا جىنگىلەك ئاياقلىرىنى كېرىپ قالدى. شىر ـ شىر چۈشكەن
ئىنچىكە سۈيدۈك ئېقىنى جۇۋىدىن يورغىلاپ، گىرىگورىينىڭ يېنىدا
ئۇخلاۋاتقان نەۋكەرنىڭسوزۇلغان ئالقىنىغا قۇيۇلدى. نەۋكەر غـو
دۇكشىپ، ئويغىنىپ كەتتى، قـولىنى ئىشتىنىغا سـۈرتتى، دىلخەستە
بولۇپ، بېشىنى چايقىدى.

ـــ ھۆل قىلۋەتتى، لـەنەتى... چـوگ!ـــ دەپ ئـوغلاقنىڭ
ماڭلىيىغا راھەتلىنىپ بىر تەستەك سالدى.

ئوغلاق قاتتىق بىر مەرەپ، جۇۋىدىن سەكرەپ چۈشتى، ئانـ
دىن يەنە يېقىن كېلىپ، گىرىگورىينىڭ قولىنى كىچىككىنە مۇدۇرـ
مۇدۇر، ئىللىق تىلى بىلەن ئۇزاققىچە يالىدى.

39

شتوكمان، كوشۇوي، ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ ۋە ساقچى بو-

لۇپ ئىشلىگەن بىرنەچچە كازاك تاتارىسكىدىن قېچىپ چىققاندىن كېيىن 4 - زائامۇر پولكىغا قوشۇلغان ئىدى. بۇ پولك 1918 - يىلنىڭ بېشىدا نېمىس فۇرونتىدىن ھەربىي يۈرۈشتە قاتناپ كېلىۋاتقان، قىزىل ئارمىيە ئەترەتلىرىنىڭ بىرىگە بىر تۇتاشلا كىرگەن بولۇپ، گىراژدانلار ئۇرۇشنىڭ ھەرقايسى فۇرونتلىرىدا بىر يېرىم يىل جەڭگە قاتنىشىش مابەينىدە ھامان ئۆزىنىڭ ئاساسىي كادىرلىرىنى ساقلاپ قالغان ئىدى. زائامۇرلۇقلار كېرەكلىك قورال - ياراقلار بىلەن ئوبدان تەمىنلەنگەن، ئاتلىرى توق - سېمىز ۋە ياخشى مەشق قىلدۇرۇلغان ئىدى. پولك ئايرىم جەڭگىۋارلىق قابىلىيەت، مەنىۋى تۇرغۇنلۇق ۋە جەڭچىلەرنى ئاتلىق ئەسكەرلەرگە خاس ئالىپتە كىيىندۈرۈپ، تەييارلاش جەھەتتە ئالايىتەن كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

يۇقۇرقى دوندا قوزغىلاڭ باشلانغان چاغدا، زائامۇرلۇقلار 1 - موسكۋادا پىيادىلەر پولكىنىڭ مەدەت بېرىشى بىلەن، ئۇست - مىدۋېدىتساغا بېرىپ، ئۆتۈشكە ئۇرۇنغان قوزغىلاڭچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا دۇچ كېلىپ ئۆزى يالغۇز تاقابىل تۇرغان ئىدى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن قوشۇمچە كۈچ كەلدى - دە، پولك ئەسكەرلىرىنى چېچىۋەتمەستىن، كرىۋايا رېچكادىكى ئۇست - خوپيورسكايا ئوچاسىتىكسىنى ئۆزۈل - كېسىل ئىشغال قىلدى. مارتىنىڭ ئاخىرىدا قوزغىلاڭچىلار ئۇست - خوپيورسكايا كەنتىنىڭ بەزىبىر يېزىلىرىنى بېسىۋېلىپ، يېلانسكايا كەنتىنىڭ ئايمىغىدىن قىزىللارنىڭ قىسىملىرىنى سىقىپ چىقاردى، بۇھال مەلۇم دەرىجىدە ئىككى تەرەپنىڭ كۈچلەر باراۋەرلىگىنى شەكىللەندۈرۈپ، ئىككى ئايغا يېقىن فۇرونتنىڭ مىدىرلىمای تۇرۇشىغا سەۋەپ بولغان ئىدى. موسكۋا پولكىنىڭ بىر باتالىيونى توپچىلار باتارىيەسىنىڭ ھىما-

يىسى ئاستىدا غەرپ تەرەپتىن ئۇست ـ خوپپىرىسكايانى قوغداپ تۇـ
رۇپ دون ياقىسىدىكى كرۇتووۇسكى يېزىسىنى ئىشغال قىلدى. قىزىلـ
لار باتارىيىسى دالىدىكى خامانغا يوشۇرۇنۇۋېلىپ، كرۇتووۇسكىنىڭ
جەنۇپ تەرىپىدىكى دون بويى تاغ تىزمىسىنىڭ بىر تارمىغى ئىتـ
گىدىن دەريانىڭ ئوڭ قىرغىغىدىكى دۆڭلۇكلەرگە يىغىلىۋالغان
قوزغىلاڭچىلارنى ھەر كۈنى ئەتىگەندىن كەچكىچە ئوققا تۇتۇپ،
موسكۋا پولكىنىڭ سەپلىرىگە ياردەم بېرىپ تۇردى، ئۇندىن كېيىن
ئوت ئېچىش يۆنۈلۈشىنى يۆتكەپ، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى
يېلانىسكى يېزىسىغا ئوق ياغدۇردى. زىچچىدە غۇرۇمەك جايلاشقان
ھويلا ـ قورالارنىڭ ئۈستىدە، يۇقۇرى ـ تۆۋەن پارتلىغان شرا پنىلـ
لەرنىڭ ئۇششاق بۇلۇتلىرى لەپلىدەپ چۈشۈپ، چاپسانلا ئېرىپ
تۈگەيتتى. گىرانا تلار گاھى يېزىغا چۈشەتتى ـ دە، كوچىلاردا چار ـ
ۋا ماللار ئۆلگۈدەك قورقۇشۇپ، قاشالارنى بۇزۇپ، شامالدەك چېپـ
شاتتى، ئادەملەر دوكىغاقلاپ، ئۇياق ـ بۇياققا يۈگۈرۈپ ئۆتۈشەتـ
تى، ـــ گاھى كونا دىندىكىلەر مازارلىقىنىڭ نېرىسىدا، شامال
تۈگمىنىنىڭ قېشىدا، ئادەمسىز قۇم دۆۋىلىرىنىڭ ئۈستىدە پارتلاپ،
ئۇ يەردە توڭى ئېرىمىگەن يەرنىڭ كاللەك ـ كاللەك كېسەك ـ
چالمىلىرىنى ئاسمانغا ئۇچۇراتتى.

15 ـ مارت كۈنى شتوكمان، مىشكا كوشئوي ۋە ئىۋان
ئالبكسىيېۋىچ چېبوتارېۋ يېزىسىدىن ئۇست ـ خوپپىرىسكايىغا
يۈرۈپ كەتتى، چۈنكى قوزغىلاڭ كۆتىرىلگەن كەنتلەردىن قېچىپ
چىققان كومۇنىستلار بىلەن سوۋېت خادىملىرى ئۇست ـ خوپپىرىسكا ـ
يادا ئۆزلىرىدىن بىر قوشۇن تەشكىل قىلىدىكەن، دېگەن خەۋەرنى
ئاڭلىغان ئىدى. بۇلارنى كونا دىنغا ئېتىقات قىلىدىغان بىر كازاك
ئېلىپ ماڭغان ئىدى، بۇ كازاكنىڭ يۈزى كىچىك بالىنىڭ يۈزـ

دەك قىپ ـ قىزىل، شۇنچىلىك ياكتز ئىسىدىكى، ھەتتا شتوكمان ئۇنىڭغا بىر قاراپلا ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرەپ، لەۋلىرىنى پەرۋشە تۇردى. كازاكنىڭ چىرايى ياش بالىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما قېلىن، ئاچ سېرىق ساقلى جىنگىلەكلەشكەن، قىپ ـ قىزىل ئاغزى ساقلىنىڭ ئارىسىدا تاۋۇز تىلىمىدەك كۆرۈنەتتى، كۆزلىرىنىڭ قېشىدىكى مەيىن تۈك ئالتۇندەك پاقىرايتتى، ساقلىنىڭ يۇمشاقلىغىدىنمۇ ياكى قانغا تولۇق قىزىل چىرايىدىنمۇ، ئىشقىلىپ، كۆزلىرى بۆلەكچە پاقىراپ، كۆكۈش كۆرۈنەتتى. مىشكا يول بويى بىر ناخشىنىڭ ئاھاڭىنى خىرىگاھى كۈيلەپ ماڭدى، ئۇۋان ئالىكسىيېۋىچ ھارۋىنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرغان بولۇپ، مىلتىغىنى تىزىغا قويۇۋالغان، قاپىغى تۈرۈلگەن، شتوكمان ھارۋىكەش بىلەن ئۇششاق ـ چۈشەك نەرسىدىن پاراڭ باشلىدى:

ـ سالامەتلىكتىن نالىمايدىغانسەن، يولداش؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ. كۇچ ـ قۇۋۋەت بىلەن ياشلىغى ئۇرغۇپ تۇرغان كونا ئىتتىقاتچى كازاك قوي تېرىسى كالتە جۇۋىسىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋېتىپ، ئىللىق چىراي بىلەن كۈلۈمسىرىدى.

ـ ياق، يامان ئەمەس، خۇدا ھازىرچە گۈنايىمىزنى كۆتىرىپ تۇرۇۋاتىدۇ. سالامەتلىگىمىز نىمىشقا ناچار بولسۇن؟ ئەزەلدىن تاماكا چەكمەيمىز، ھاراقنى لايغىدا ئىچىمىز، كىچىگىمىزدىن تارتىپ بۇغداي نان يەپ كېلىۋاتىمىز. ئۇنداق بولغاندىن كېيىن ئاغرىق دېگەن نەدىن كەلسۇن؟

ـ خوپ، ھەربى خىزمەتتە بولدۇڭمۇ؟

ـ ئاز ۋاقىت بولدۇم. كادېتلار ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكەن ئىدى.

ـ نىمىشقا دۇنيانىڭ نېرىسىغا ئاقلار بىلەن بىللە كەتمىدىڭ؟

— ئاجايىپ گەپ قىلدىڭىزغۇ، يولداش! — دېدى ئۇ ئات قىلدىن ئىشلىگەن قامچىسىنى سىلكىپ قويۇپ، ئاندىن كۆن پەلەيىنى قولىدىن چىقىرىپ، كۆزلىرىنى ئەلەم بىلەن قىسىپ تۇرۇپ، ئاغزىنى ئېچىتتى، — مەن ئۇ يەرگە نېمىشقا باردىڭىزغۇ؟ يېڭى غەزەل ئوقۇش ئۈچۈنمۇ؟ ئەگەر كادىتلار مەجبۇر قىلمىغان بولسا، ئۇلاردا خىزمەت قىلمىغان بولاتتىم. سىزلەرنىڭ ھاكىمىيەت ئادا-لەتلىك، ئەمما سەنلەر ئازراق ناتوغرا ئىش قىلدىڭلار...

— نېمە ئىش قىلىپتۇق؟

شتوكمان بىر تال تاماكا ئوراپ، تۇتاشتۇردى ـ دە، ئۇزاق قىنچە جاۋاپ كۈتۈپ تۇردى.

— مۇشۇ زەھەرلىك نەرسىنى نېمىشقا تۇتاشتۇردىڭىز-سەن؟— دېدى كازاك يۈزىنى تەتۈر ئۆرۈپ، — قارىغىنا، ئەتراپىـ مىزدا باھارنىڭ نېمە دېگەن ساپ ھاۋاسى ـ ھەـ، سەن بولسا-كۆكرىگىڭنى سېسىق تۈتۈن بىلەن بۇلغايسەن... مەن ئايىماستىن گېپىمنى ئېيتىۋېرىمەن! نېمىنى خاتا قىلغانلىغىڭلارنى ئېيتىپ باـ-قاي. سىلەر كازاكلارنى قىسىپ قويدۇڭلار، ئەخمەقلىق قىلدىڭلار، ئۇنداق بولمىغاندا سىلەرنىڭ ھاكىمىيىتىڭلار بەربات بولمىغان بولاتتى. سىلەردە ئەخمەق ئادەملەر كۆپ، شۇ سەۋەپتىن قوزغىلاڭ يۈز بەردى.

— قانداق ئەخمەقلىق قىلدۇق بىز؟ يەنى، سېنىڭچە، ئەقلـ-سىزلىق قىلدۇقمۇ؟ سەن شۇنداق دېمەكچىمۇ؟ قانداق ئەخمەقلىق، قېنى؟

— ئۆزەڭمۇ بىلىدىغانسەن... ئادەملەرنى ئاتتىڭلار. بۈگۈن بىرسىنى، ئەتىسى يەنە بىرسىنى... نۆۋەتتىنى كۈتۈپ تۇرۇشقا كىم ئىشتىياقمەن؟ ئۆكۈزنى بوغۇزلاشقا ئېيلىپ ماڭساڭ ئۇمۇ بېشىنى

تولغايدۇ. مانا، مەسىلەن، بۇكانوۋىسكايا كەنتىدە، ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان شۇلارنىڭ چېركاۋى، كۆرۈۋاتامسەن؟ مەن قامچا بىلەن كۆرسەتكەن ياققا قارا، كۆردۈڭمۇ... خوش، بۇ توغرىلىق كىشىلەر مۇنۇنى ھېكايە قىلىدۇ: ئۇ يەردە ئەترەت بىلەن بىر كومىسسار تۇرغان ئىكەن، پەمىلىسى مالكىن. خوش، ئۇنىڭ خەلقتە قىلغان مۇئامىلىسىنى ئادىل بولغان دېيەلەمدۇق؟ مانا ئېيتىپ بېرەي ھازىر، ئۇ يېزىلاردىن قېرىلارنى يىغىپ، چاتقالىققا ئېچىگە ئېلىپ بارىدىكەن ـ دە، شۇ يەردە ئۇلارنىڭ جېنىنى ئالىدىكەن، ئاۋال ئۇلارنىڭ تېرىسىنى سويىدىكەن، ئورۇق ـ تۇققانلىرىنىڭ كۆزىگە قويۇشنى رۇخسەت قىلمايدىكەن. ئۇ قېرىلارنىڭ بېشىدىكى بالا ـ قازا شۇڭغىدىكى، بىر زامانىدا بۇلارنى كىشىلەر كەنتنىڭ پەخرى سوددىيىسى قىلىپ سايلىغان ئىكەن. خوش، بۇلارنىڭ قانداق سوددىيىسىلەر ئىكەنلىگىنى بىلەمسەن؟ بىرسى، پەمىلىسىنى ئارانلا يازالايدۇ، يەنە بىرسى، يا بارمىغىنى سىياغا چىلايدۇ ياكى ئىمزا ئورنىدا كېرىست سىزىپ قويىدۇ. مۇنداق سوددىيىلەر پەقەت كۆرۈنۈشكىلا ئولتۇرۇپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ بارلىق كۆرسەتكەن خىزمىتى ـــ پەقەت ئۇزۇن ساقال قويۇش، ئۇلار قېرىلىقتىن ئىشتىننىڭ تۈگمىسىنى ئېتىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالىدۇ. ئۇلاردىن نېمىنى تەلەپ قىلىش مۇمكىن؟ پەقەت كىچىك بالىغا تەلەپ قويغانغا ئوخشاشلا بىر گەپ. ئەنە شۇ مالكىن باشقىلارنىڭ ھاياتىغا خۇدادەك خوجايىنلىق قىلىدۇ، مانا بىر كۈنى لىنېك دېگەن چال مەيداننىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن لاغايلاپ ماڭىدۇ. ئۇ، بايتىلىنى يېتىلەپ ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن قولىغا يۈگەن ئېلىپ، ئۆزىنىڭ خامىنغا كېتىۋاتقان ئىكەن، يولدا بالىلار ئۇنىڭغا چاخچاق بىلەن: «تېزرەك ماڭ، سېنى مالكىن چاقىرىۋاتىدۇ» ـــ دەپتۇ. لىنېك ئۆزىنىڭ بىدىنەتچى كىرېستى بىلەن

چوقۇنۇپ قويۇپتۇ، ــ ئۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى يېڭى دىنغا ئېتىقات قىلىدىكەن، ــ چال مەيداندىلا شەپكىسىنى قولىغا ئېلىۋالغان. يۈرىگى پوكۇلداپ كىرىپتۇ. «مېنى چاقىرغانمىدىڭىز؟» ــ دەپتۇ ئۇ، مالكىن بولسا ئىككى قولىنى بىقىنىغا تىرەپ، خىرىلداپ كۈلۈپتۇ، ئاندىن: «ھە، ‹مەرت بولساڭ، مەيدانغا چىق› دېگەن مانا شۇ. سېنى ھېچكىم چاقىرمىغان ئىدى. ئەمدى ئۆزەڭ كېلىپ قالغان ئىكەنسەن، ئىش مەشھۇرلىكىدەك بولسۇن. يولداشلار، مۇنۇنى ئېلىپ مېڭىڭلار! 3 ـ كاتېگورىيە بويىچە بىر تەرەپ قىلىڭلار» ــ دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، تەبىئىكى، ئۇنى قولغا ئېلىپ دەرھاللا چاتقاللىقنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. مومىيى كۆتۈپتۇ ـ كۈتۈپتۇ، يوق، بۇۋاي شۇ چىقىپ كەتكەنچە قايتىپ كۆرسەتمەپتۇ. ئۇ ئەمدى ئۇ دۇنيادا يۈگەن بىلەن چېپىپ يۈرگەندۇ. ئاندىرىيانو ۋېسكى يېزىلىق مىتروفان دېگەن يەنە بىر قېرىنىسى مالكىننىڭ ئۆزى كوچىدا كۆرۈپ قېلىپ، ئالدىغا چاقىرىپتۇ: «نەدىن كېلىۋاتىسەن؟ پەيمانىڭ كىم؟ ــ دەپ ھەجىيىپتۇ ئۇ، ــ مانا قارا، سالىقلىكنى تۈلكىنىڭ قۇيرۇغىدەك قويۇۋېتىپسەنغۇ، سەن ساقلىقلىق بىلەن نىكولاينىڭ تەخسكىشىگە ناھايىتى ئوخشاپ قاپسەن، بىز ساڭا ئوخشاش سېمىز قاۋاندىن سوپۇن چىقىرىمىز! ئۇنى 3 ـ كاتېگورىيە بويىچە بىر تەرەپ قىلىڭلار!» ــ دەپتۇ. بۇ بوۋاينىڭ گۇنايى، سالىقلى راستىنلا بىر باغ بىدىدەك ئىكەن. پەقەت ساقلىنى ئۆستۈرۈۋەتكەنلىگى ۋە يامان ۋاقىتتا مالكىننىڭ كۆزىگە چۇشۇپ قالغانلىغى ئۈچۈنلا ئۇنى ئېتىپ تاشلاشتى. بۇ خەلقنى ھاقارەتلەش ئەمەسمۇ؟

مىشكا، ھېكايە باشلانغاندىلا ناخشا كۈيلەشنى قويغان ئىدى. ھېكايىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئاچچىغى بىلەن:

— قاملاشىغان يالغاننى سۆزلەۋاتسەن، تاغا! — دىدى.

— ياخشىسىنى سەن توقۇپ چىقار! سەن گەپسىنسى يالغانغا چىقىرىشتىن بۇرۇن، ئۆزەڭ ئۇقۇپ كۆر، ئاندىن سۆزلە.

— سەن بۇ ئىشنى ئېنىق بىلەمسەن؟

— كىشىلەر سۆزلەپ بەردى.

— كىشىلەر! كىشىلەر نىمىلەرنى دىمەيدۇ — توخۇنىمۇ ساغىدىكەن، دىيىشىدۇ ... ئەمما توخۇلارنىڭ ئەمچىگى يوققۇ، يالغاننى ئاڭلىۋىلىپلا، خوتۇن كىشىدەك، ئاغزىڭغا كەلگەننى جۆيلۈيسەن!

— قېرىلار يۇۋاش ئادەملەر ئىدى...

— ئەتتەڭ سېنى! يۇۋاش ئادەملەر! — دىدى مىشكا قەھرى بىلەن سۆزىنى دوراپ، — سېنىڭ بۇ مۆمىن قېرىلىرىڭ، ئېھتىمال، قوزغىلاڭنى تەييارلىغانىدۇ، بەلكىم ئاشۇ سودىيىلەرنىڭ قورالىرىدىن كۆمۈلگەن پىلىموتلار چىققاندۇ، سەن تېخى ئۇلارنى ساقال قويغانلىغى ئۈچۈن ۋە باشقا ئەرزىمىگەن نەرسە ئۈچۈن ئاتىتى دەيسەن... نىمە ئۈچۈن سېنى ساقلىڭ ئۈچۈن ئاتمىدى؟ سېنىڭ ساقلىڭمۇ قېرى سەركىنىڭ ساقلىغا ئوخشاش ئۇزۇنغۇ؟

— مەن ئاڭلىغىنىمنى ئەينەن ئېيتىمەن. ئۇنى شەيتان بىلەمدۇ، بەلكىم كىشىلەر يالغان سۆزلەيدىغاندۇ، بەلكىم ئۇلار ھاكىمىيەتكە قارشى تەنتەكلىك قىلىپ قويغاندۇ... — دەپ خىجىللىق بىلەن غودۇڭشىپ قويدى كونا ئېتىقاتچى كازاك.

ئۇ چاندىن سەكرەپ چۈشۈپ، يولنىڭ چېتىدىكى ئېرىدىگەن قارنى شىلىپلىتىپ، ئۇزاققىچە پىيادە ماڭدى. پۇتلىرى ئىككى ياقتا تېيىلىپ، نەملىكتىن كۆكۈش تۈس ئالغان يۇمشاق قارنى كۆرەپ ماڭاتتى. دالىنىڭ ئۈستىدە قۇياش يېقىملىق نۇرىنى تۆكەتتى. زەڭگەر ئاسمان يىراق ئەتراپتا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېدىر ۋە داۋان-

لارنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغان، ھەركىتى ئارانلا سېزىلىپ تۇرغان مەيىن شامالدا، يېقىنلىشىپ قالغان باھارنىڭ خۇش بۇي ھىدى دىماققا ئۇرۇلغاندەك بولاتتى، شەرقتە، دون بويىدىكى ئېقىش ئەگ رى - بۈگرى تاغلارنىڭ ئارقىسىدا، بىنەپشە رەڭ تۈمان ئىچىدە ئۇست - مېدۋېدىتسا تاغلىرىنىڭ چوققىلىرى پەلەمپەي شەكلىدە كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئاشۇ يىراقلىقتا ئاپپاق جىنگىلەك بۇلۇتلار ئۇپۇق بىلەن تۇتىشىپ، مەۋجلىنىپ تۇرغان كەڭ قانىتىنى يەر يۈزىگە ياياتتى.

كىراكەش كازاك چانىغا ئىرغىپ چىقتى - دە، تومپاي يۈزى نى شتوكمانغا بۇراپ، يەنە سۆزگە كىرىشتى:

— مېنىڭ بۇۋام مۇشۇ كەمگىچە ھايات، ئۇ ھازىر 108 ياشقا كىردى، ئۇ بىزگە بىر ئىشنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى، ئۇنىڭ غىمۇ بۇۋىسى، يەنى بۇۋامنىڭ بۇۋىسى ئەستە قالغانلىرىنى سۆزلەپ بەرگەن ئىكەن. دونىنىڭ يۇقۇرىسىدا بىز تەرەپتە پېتىر پادىشا ئەۋەتكەن بىر كېنەز بولغان ئىكەن، يارەببىم، مېنىڭ مۇنۇ خاتىرەمنى! — پەمىلىسى دىلىننورۇكوفمۇ يېقى دولگورۇكوفمۇ، ئىشقىلىپ شۇنداق. خوش، ئەنە شۇ كېنەز ۋورونېژدىن سولداتلىرىنى ئېلىپ، بۇ ياققا كېلىدۇ - دە، كازاكلارنىڭ مەنپۇر نىكون* دىنىنى قوبۇل قىلىشنى ۋە پادىشانىڭ ھۆكۈمرانلىغى ئاستىغا ئۆتۈشنى خالىمىغانلىغى ئۈچۈن كازاك شەھەرلىرىنى ۋەيران قىلىپ تاشلايدۇ. كازاكلارنى تۇتۇپ، بۇرۇنلىرىنى كېسىدۇ، بەزىلىرىنى دارغا ئېسىپ، جەسەتلىرىنى سالغا سېلىپ، دون دەريياسىغا ئاققۇزۇۋېتىدۇ.

* نىكون (1605 — 1685) — موسكۋانىڭ چوڭ روھانىسى بولۇپ، 1652 - يىلىدىن باشلاپ چېركاۋدا دىنىي ئىسلاھات ئېلىپ بارغان.

— سەن مۇنداق گەپلىرىڭنى نىمە ئۈچۈن ئېيتىۋاتىسەن؟— دەپ سوردى مىشكا جىددى ھۇشيارلىق بىلەن.

— شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇ قانچىلىك دىلىنورۇكى* بولسىمۇ، پادىشا ئۇنىڭغا مۇنداق ھوقۇقلارنى بەرمىگەن بولسا كېرەك، دىمەكچىمەن. مىسال ئۈچۈن ئېيتساق، بۇكانوۋىسكايادىكى كومىسسار مۇ ئۆز بېشىمچىلىق قىلغان: «مەن، دەرمىش ئۇ، سەن ئىتنىڭ باللىرىنى كازاكلىقتىن چىقىرىپ تاشلايكى، مەڭگۈ ئېسىڭلاردىن چىقمىسۇن!...» ئۇ بۇكانوۋىسكايادىكى مەيداندىمۇ پۈتۈن كەنت نىڭ چوڭ يىغىندا ئاشۇنداق دەپ جار سالغان. سوۋېت ھاكىمىيىتى ئۇنىڭغا مۇنداق ھوقۇقلارنى بەرگەنمۇ يە؟ ھەي، ئۇنداق ئەمەستۇر! مۇنداق ئىشلارنى قىلىشقا، ھەممىنى بىر تاياقتا ھەيدەشكە ئۇنىڭ قولىدا ۋاكالەت يوقتۇر. كازاكلارمۇ بىر خىل بولمايدىغۇ...

شتوكمانىڭ ياڭغىنىڭ تېرىسى يىغىلىپ، تۈرۈلۈپ كەتتى.

— مەن سېنىڭ سۆزۈڭنى ئاڭلىدىم، ئەمدى سەن مېنىڭ سۆزۈمگە قۇلاق سال.

— ئەلۋەتتە، مەن ئەخمەقلىق قىلىپ، بولمىغۇر نەرسىلەرنى سۆزلەپ قويغاندىمەن، شۇنداق بولسا، سىز مېنى ئەپۇ قىلىڭ.

— توختا، توختا...گەپ مۇنداق، سېنىڭ ھىلىقى كومىسسار توغرىلىق سۆزلىگەنلىرىڭ، راستىنلا ھەقىقەتكە توغرا كەلمەيدۇ. مەن بۇنى تەكشۈرىمەن. ئەگەر بۇ ئىش سەن ئېيتقاندەك بولسا، ئەگەر ئۇ كازاكلارنى ھاقارەتلەپ، ئۆز بېشىمچىلىق قىلغان بولسا، بىز ئۇنى كەچۈرمەيمىز.

— ھەي، بۇ دەرگۇمان!

* دىلىنورۇكى — ئۇزۇن قول مەنىسىدە — ت.

— دەرگۇمان ئەمەس، ئېنىق شۇنداق! ئۇروش سېپى سەلەرنىڭ يېزىدىكى چاغدا قىزىل ئەسكەرلەر ئۆز قىسمىدىكى بىر قىزىل ئەسكەرنى پەقەت بىر كازاك ئايالنى بۇلغانلىغى ئۈچۈن ئېتىپ تاشلىغانلىغى يالغانمۇ؟ بۇ توغرىلىق ماڭا سىلەرنىڭ يېزىدىكىلەر سۆزلەپ بەردىغۇ.

— توغرا - توغرا! ئۇ پېرفىلىيېۋنانىڭ ساندۇغىنى ئاخ-تۇرغان. بۇ بولغان ئىش! ھەقىقەتەن بولغان ئىش. ئۇ ئەلۋەتتە... قاتتىق چارە كۆرۈلگەن، سېنىڭ ئېيتقىنىڭ توغرا، ئۇنى خاماننىڭ ئارقىسىغا ئاپىرىپ ئېتىپ ئۆلتۈرگەن ئىدى. كېيىن بىزدە ئۇنى نەگە كۆمۈش توغرىلىق ئۇزاق تالاش - تارتىش بولغان ئىدى. بەزىلەر قەۋرىستانلىققا قويايلى، دېيىشتى، بەزى كىشىلەر بولسا، ئۇ يەرنى بۇلغاپ قويىدۇ، دەپ قارشى چىقىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ شورلۇقنى خاماننىڭ قېشىغا كۆمۈشكەن ئىدى.

— شۇنداق ۋەقە بولغانمۇ؟ — دەپ شتوكمان ئالدىراش تاماكا يۆگىدى.

— بولغان، بولغان، ئۇنىڭدىن تېنىڭالمايمەن، — كازاك قىزغىنلىق بىلەن ماقۇللىدى.

— ئۇنداق بولسا سەن نېمىشقا بىزنى كومىسسارنىڭ گۇ-ناھىنى ئېنىقلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا جازا بەرمەيدۇ، دەپ ئويلايسەن؟

— ئەزىز يولداش! ئېھتىمال، سىزلەردە ئۇنىڭدىن يۇقۇرى-راق ئورۇندا تۇرغان چوڭلاردىن بىرسى يوقتۇ. ئاۋۇ ئېتىلغىنى سولدات، مۇنۇسى كومىسسار...

— ئۇنىڭ تارتىدىغان جازاسى تېخمۇ قاتتىقراق بولىدۇ! ئۇقتۇڭمۇ؟ سۆزۈبت ھاكىمىيىتى پەقەت دۈشمەنلەرنىڭ جازاسىنى بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەمگەكچى خەلقنى ناھەق رەنجىتكەن

سوۋېت هاكىمىيىتى ۋەكىللىرىنىمۇ بىز رەھىمسىزلىك بىلەن جازالايمىز.

مارت ئېيىدىكى دالىدا چۈش ۋاقتى تىپ - تىنچ ئىدى، بۇ تىنچلىقنى پەقەت چانا تاپانلىرىنىڭ ئۈشقۇرتىشى ۋە ئات تۇياقلىرىنىڭ بىر ۋەزنىدە شلىپ - شلىپ دۈپۈرلىشى بۇزۇپ تۇراتتى، ئەمما زەمبىرەكنىڭ يار ئۆرۈلۈپ چۈشكەندەك گۈمبۈرلىگەن ئاۋازى ھەممىنى بېسىپ چۈشتى. 1 - قېتىم ئېتىلغاندىن كېيىن ئارىلىغى ئوخشاش ۋاقىت ئىچىدە يەنە ئۈچ قېتىم گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، كۈتۈۋېسكىدىكى زەمبىرەكلەر سول قىرغاقنى يېڭىۋاشتىن ئوققا تۇتۇشقا باشلىغان ئىدى.

چاندىكى پاراڭ ئۈزۈلۈپ قالدى. تۇيۇقسىز گۈلدۈرلىشى قۇدرەتلىك يات بىر ئاۋاز بىلەن ياڭراپ، باھار ئالدىدا ئۈيقۇسىراپ ئۇخلىغان دالىنىڭ خىرە مۇڭلۇق كۆيىنى بۇزۇپ تاشلىدى. ئاتلار قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، چەبدەس قەدەم بىلەن يېنىك چامداپ كېلىۋاتاتتى.

گېتمان يولىغا چىققاندىن كېيىن، چاندا ئولتۇرغانلارنىڭ كۆزىگە دوننىڭ نېرىقى قېتىدىكى كەڭ، بىپايان دالا، ئالا - چىپار دالا، قار ئېرىپ تاقىرلىشىپ قالغان سېرىق قۇملۇق قىزىل تال ۋە زىرىق دەرەخلىرى قاپلىغان تۇقايلىقنىڭ كۆكۈش، سۇر ئاراللىرى لىپىدە كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئۇست - خوپېرىسكايادا ھارۇنكەش چانىسىنى موسكۋا پولكىنىڭ شتاۋى جايلاشقان بىنانىڭ ئېشىدىكى ھەربىي ئىنقىلاۋىي كومىتېت بىناسىغا ئېلىپ كېلىپ شارتلا توختىدى.

شتوكمان يانچۇغىنى كولاشتۇرۇپ، ھەمياندىن 40 سوملۇق كېرىنسكى ئاقچىسىنى چىقىرىپ، كازاكقا بېرىدى. كازاكنىڭ گۈلـ

قەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. ھۆل بولۇپ كەتكەن بۇرۇتلىرى ئاستىدىن سېرىق چىشلىرىنى ھېچايتىپ، خىجىللىق بىلەن تارتىنغان بولدى:

— نېمە قىلغىنىڭىز بۇ، يولداش، يا ئەيسا مەسىھ ئۆزەڭ ساقلا! پۇل بېرىشكە ئەرزىمەيدۇ.

— ئال، ئاتلىرىڭنىڭ ئەمگىگى. ئەمما ھاكىمىيەت توغرىلىق ھەرگىز گۇمانلانما. شۇنى ئېسىڭدە تۇتكى، بىز ئىشچى ـ دېخانلار ھاكىمىيىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىمىز. سىزلەرنى بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز — مۇشتۇمزورلار، ئاتامانلار، ئوفىتسېرلەر قوزغىلاڭ كۆتىرىشكە ئىتتىرگەن. ئۇلار قوزغىلاڭنىڭ ئاساسىي سەۋەبچىسى. ئەگەر بىزنىڭ ئېچىمىزدىن بىرەرسى بىزگە ھېسداشلىق قىلغان، ئىنقىلابقا ياردەم بەرگەن ئەمگەكچى كازاكقا ناھەق جەۋرى ـ زۇلۇم قىلغان بولسا، مۇنداق زالىمنى قانۇن بويىچە جازالاشقا بولىدۇ.

— بىلەمسەن، يولداش «بىگىگە يەتكۈچە، بىلىك ئۇشتۇلار» دېگەن ماقال بار ... سىلەرنىڭ پادىشايىڭلارمۇ بەربىر يىراقتا... كۈچلۈكلەر بىلەن چېلىشما، بايلار بىلەن سوتلاشما، سىلەر ھەم كۈچلۈك، ھەم باي، — ئۇ مۇغەمبەرلىك بىلەن چىشىنى ھېچايتىپ قويدى، — مانا قارا، ماڭا بىردىنلا 40 سولكىۋاينى ئىنئام قىلىۋەتتىڭ، ئەسلىدە بۇ سەپىرىمىزنىڭ كىراسىغا بەش تەڭگە بەرگەن بولساڭ كۆپايە قىلاتتى. خوپ، خۇدا ئامان قىلسۇن!

— بۇ سېنىڭ پارىڭنىڭ ئۈچۈن ۋە يېقىملىق ساقلىڭ ئۈچۈن بېرىلگەن مۇكاپات، — دەپ كۈلدى مىشكا كوشۇۋوي چانىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، شالۋارىنى ئوڭلاپ تۇرۇپ، — سەن ئېلىپ كەلگەن كىشىنى بىلەمسەن، سەككىز فىرلىق كۆتەك؟ بۇ كىشى قىزىللارنىڭ گېنېرالى.

— هه؟

— «هه؟» — دىگىنىڭ نىمىسى! سەنلەرمۇ بىر خەلق!... پۇلنى ئاز بەرسە، بىلجىراپ: «ئەنە قارىمامدىغان، بىرنەچچە يۈلداشنى ئېلىپ كەلگەن ئىدىم، ئاران بەش سوم بەردى، ئۇنداقچى - مۇنداقچى!» — دەپ پۈتۈن فىش زەنجىپ چىقسەن. جىق بەرسە، يەنىلا ئىچىگگە سىغدۇرالماي: «كۆردۈڭمۇ، تازا باي نىمىلەر ئوخشايدۇ! 40 سولكۇاي ئىنئام قىلىۋەتتى. پۇل دىگەن ئۇلاردا ھەددى - ھېساپسىز...» — دەيسەن. مەن ساڭا بىر ياماق مۇ بەرمىگەن بولاتتىم! رەنجىسەڭ رەنجىۋەر. بەربىر رازى قىلماق تەس. قېنى، كەتتۇق... خەير - خوش، بومبا ساقال!

ھەتتا قاپىغى ئېچىلماي كەلگەن ئۇۋان ئالبكسىيېۋدىچمۇ ئاخىرىدا مىشكىنىڭ قىزغىن سۆزلىرىگە كۆلۈپ قويدى.

شتاپنىڭ ھويلىسىدىن پاخماق سىبىر ئېتىغا مىنگەن ئاتلىق رازۋېتكا ئەترىدىنىڭ بىر قىزىل ئەسكىرى چېپىپ چىقتى.

— بۇ نەدىن كەلگەن چاناڭ؟ — دەپ توۋلىدى ئۇ ئاتنىڭ تىزگىنىنى شارتلا تارتىپ.

— بۇنىڭ بىلەن سېنىڭ نىمە ئىشىڭ بار؟ — دەپ سورىدى شتوكمان.

— كرۇتوۋسكىغا ئوق - دورا ئېلىپ بارماقچى ئىدۇق، تارت، ھويلىغا كىر!

— ياق، بولداش، بۇ چاننى قايتۇرۇۋېتىمىز.

— خوش، سىز كىم بولىسىز؟

قىزىل ئەسكەر كېلىشكەن ياش يىگىت بولۇپ، ئۇدۇللا يېقىن كەلدى.

— بىز زاڭامۇرلۇقلار پولكىدىن، چاننى تۇتما.

— ھە... ياخشى، بوپتۇ كەتسۇن. كېتىۋەر، بوۋاي.

40

تەكشۈرۈپ كۆرۈلگەندە ئۇست - خوپپىرىسكايادا ھېچقانداق خەلق قوشۇنى تەشكىل قىلىنمۇاتقىنى يوق ئىكەن. بىر خەلق قوشۇنى تەشكىل قىلىنىپتۇ، ئەمما ئۇست - خوپپىرىسكايادا ئەمەس، يەلكى بۇكانوۋىسكايادا ئىكەن. بۇ قوشۇننى 9 - قىزىل ئارمىيە شتاۋىدىن خوپپىرنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى كەنتلەرگە ئەۋەتىلگەن ۋە يول ئۈستىدە كونا ئېتىقاتچى كازاك سۆزلەپ بەرگەن ھىلىقى كومىسسار مالكىننىڭ بەق ئۆزى تەشكىل قىلغان ئىكەن. يىلانىسكايا، بۇكانوۋىسكايا، سىلاشچىۋىسكايا ۋە كۇمىلژىنىسكايا كەنتلىرىنىڭ كوممۇنىستلىرى ۋە قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى بىلەن تولۇق لاندۇرۇلغان سوۋېت خادىملىرى ئىنتايىن ھەيۋەتلىك جەڭگىۋار بىرلىكنى قۇرغان بولۇپ، بۇ بىرلىك 200 ملتىقلىق كىشى ۋە بۇلارغا قوشۇمچە قىلىپ بېرىلگەن نەچچە ئونلىغان قىلىچلىق ئاتلىق چارلىغۇچىلاردىن تەركىپ تاپقان. بۇ قوشۇن موسكۋا پولكىنىڭ پىز روتىسى بىلەن بىللە ۋاقتىنچە بۇكانوۋىسكايادا تۇرغان بولۇپ، يىلانكا ۋە زىموفنايا دەريالىرىنىڭ يۇقۇرقى تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىشقا ئۇرۇنغان قوزغىلاڭچىلارنى توختىتىپ تۇرغان.

شتوكمان شتاپ باشلىغى — بۇرۇن كادىر ئوفىتسېرى بولغان قاپىغى سىلىق، ئەسەبىي ئادەم بىلەن، شۇنىڭدەك سىياسىي كومىسسار — بۇرۇن مەپلىسون زاۋۇدىدا ئىشلىگەن موسكۋالىق ئىشچى بىلەن سۆزلەشكەندىن كېيىن، پولكنىڭ 2 - باتالىيونىغا

كىرىپ، ئۇست - خويبىرىسكايادا قىلىشقا قارار قىلدى. كالۇا قىلىپ ئوراڭغان تېلىبەۋن سىملىرى، غالتەكلەر ۋە ھەربى مال - مۈلۈكلەر، دۆۋىلىشىپ تۇرغان كىچىك بىر ھوجرىدا شتوكمان سىياسى كومىسسار بىلەن ئۇزاق سۆزلەشتى.

— مانا كۆردۈڭمۇ، يولداش، — دىدى ئاستا سۆزلەپ، ئۆتكۈر سوقۇر ئۇچەي كېسەللىگىدىن ئازاپ چەككەن، پاكىنەك، سېرىق يۈز كومىسسار، — بۇ يەردىكى ئىش بەك مۈرەككەپ، مەندىكى پىگىتلەرنىڭ تەڭىدىن تولىسى موسكۋالىق بىلەن رەزانلىقلار، ئازراغى نىژېگورودلۇقلار، پۈختا بىگىتلەر، كۆپچىلىگى ئىشچىلار، بۇ يەردە يەنە 14 - دىۋىزىيىنىڭ بىر ئىسكادىرونى بولۇپ، بەك ئەركىن ئىدى. ئۇلارنى ئۆز جايى ئۈست - مېدۋېدىتساغا قايتۇرۇشقا نوغرا كەلدى... سەن بۇ يەردە قال، ئىش كۆپ. ئاھالىگە خىزمەت ئىشلەش، چۈشەندۈرۈش كېرەك. ساڭا چۈشىنىشلىك، كازاك دىگەن بۇ... بۇ يەردە سەگەك بولۇپ، قۇلاقنى دىك تۇتۇپ تۇرۇش لازىم.

— بۇ دىگەنلىرىڭنى مەن سەندىن كەم چۈشەنمەيمەن، — دىدى شتوكمان، كومىسسارنىڭ ھاملىق ئاھاڭدا سۆزلىگەن گېپىگە كۈلۈمسىرەپ ۋە ئۇنىڭ ئازاپ چەككەن كۆزلىرىنىڭ سارغىپ چىپ كەتكەن ئېقىغا قاراپ، — خوش، سەن ماڭا ئېيتقىنا، بۇكانوۋىسكايادىكى كومىسسار قانداق نەمە ئۇ؟

كومىسسار تۆكۈچىدەك قىرقىلغان سۇر بۇرۇتىنى سىلاپ، ئاندا - ساندا كۆكۈش سۆزۈك قاپىغىنى كۆتىرىپ قويۇپ، سۈس جاۋاپ بەردى.

— ئۇ يەردە ئۇ بىر مەزگىل ئىشنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتتى. ئۆزى ياخشى يىگىت، ئەمما سىياسى ۋەزىيەتنى ئانچە چۈشە-

نىپ كېتەلمەيدۇ. دەرەخ كەسكەندە، تاراشا ئاسمانغا ئۇچىدىغۇ... ئۇ ھازىر ئاشۇ كەنتنىڭ نەر ئاھالىسىنى رۇسىيىنىڭ ئىچكىرىسىگە كۆچۈرۈۋاتىدۇ... سەن زاپىخوزنىڭ قېشىغا كىر. ئۇ سىلەرنى تەمىنات دەپتىرىگە يېزىپ قويسۇن، — دىدى كومىسسار ئازاپ چەككەن چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، مايلىشپ كەتكەن پاختىلىق ئىشتىنىنى چىمدىپ تۇتۇپ. ئەتىسى ئەتىگەن 2 - باتالىيون «مىلتىق ئېلىڭلار!»—دىگەن تىرىۋۈگا بويىچە سەپ كە يىغىلدى، يوقلىما قىلىندى. بىر سائەتتىن كېيىن باتالىيون ھەربى يۈرۈش كالونناسى بىلەن سەپ تۈزۈپ، كرۇتوۋسكى يېزىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

بىر تۆتلىك قاتاردا شتوكمان، كوشۇۋوي ۋە ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ يانمۇ يان ماڭغان ئىدى.

كرۇتوۋسكىدىن دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە ئاتلىق چارلىغۇچىلار ئەۋەتىلدى. باتالىيون كالونناسى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن دوندىن ئۆتتى، لۆمشۇپ قالغان يولدا قوڭۇر تىزەك يۇقىنىدىلىرى لەيلەپ قالغان توختاق سۇلار يىغىلىپ قالغان ئىدى. دوننىڭ يۇزىدىكى مۇز خىرە كۆپۈپ، كۆپ - كۆك شىشىدەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بىر قىسىم چەتتە ماڭغانلار قاشالاردىن ئۆتۈپ كېتىشتى. ئارقا تەرەپتە، باتارىيە تاغ باغرىدىن يېلانسكى يېزىسىنىڭ نېرىسىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان تېرەكلىكنىڭ چوققىلىرىغا قارىتىپ، ئارقا - ئارقىدىن توپ ئېتىپ تۇردى، بۇ باتالىيون، كازاكلار تاشلاپ كەتكەن يېلانسكى يېزىسىدىن ئۆتۈپ، يېلانسكايا كەنتى تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەپ، بۇكانوۋسكايادىن ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان 1 - باتالىيوننىڭ روتىسى بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئانتونوف يېزىسىنى قولغا چۈشۈرۈشى كېرەك ئىدى. جەڭ قىلىش بۇيرۇغى

بويىچە ئاتالمىيون كومانداسى ئۆز قىسمىنى بىزبورودوف يېزىسى تەرەپكە ئېلىپ بېرىشى لازىم ئىدى، ئاتلىق چارلىغۇچىلار كۆپ ئۆتمەي بىزبورودوغا دۈشمەننىڭ ئۇچرىمىغانلىغى، ئەمما دۈ يېزىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە، توپ چاقىرىم يىراقلىققا تېز - تېز مىلە تىق ئېتىشمىلىرى بولۇۋاتقانلىغى توغرىلىق خەۋەر ئېلىپ كەلدى.

قىزىل ئەسكەرلەر كالوننىسىنىڭ ئۇستىدىن، قەيەرددۈ توپ ئوقلىرى ۋىزىلداپ، گۈكرەپ ئۇچۇپ ئۆتۈپ كېتەتتى. يېقىن يەردە پارتلىغان توپ ئوقلىرى زېمىننى زىلزىلىگە كەلتۈرەتتى، ئارقا تەرەپتە، دوننىڭ يۇزىدە قاراسلاپ مۇز يېرىلدى. ئۇئان ئالېكسىيېۋىچ ئارقىسىغا قايرىلىپ:

— سۇ كۆپىيىپ تاشقان بولۇشى مۇمكىن، — دىدى.

— بۇنداق ۋاقىتتا دونىدىن ئۆتۈش مەنىسى يوق بىر ئىش، مېگىپ كېتىۋاتقىنىڭدا ئاستىڭدىكى مۇز يېرىلىپكېتىشى مۇمكىن،— دىدى مىشكا زەردە بىلەن غودۇڭشىپ. ئۇ تېخىچە پىيادە قىسىملارغا ماسلىشىپ ماڭالمىغان ئىدى.

شتوكمان ئالدىدا ماڭغانلارنىڭ كەمىرى چىكىڭ تارتىلغان، دۈمبىسىگە، تۇتۇنسىمان كۆكۈش پاقىراپ تۇرغان نەيزە بېكىتىلگەن مىلتىقلارنىڭ بىر رېتىمدا تەۋرىنىۋاتقانلىغىغا قاراپ كېلىۋاتاتتى، ئۇ ئارقىسىغا قايرىلىپ، قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ جىددى ھەم ھەپسىلەسىز چېھرىلىرىنى، شۇنىڭدەك بىر - بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان تۇرلۇك تۈمەن يۈزلەرنى كۆردى، بەش بۈرجەكلىك قىزىل يۇلتۇز تاقىغان سۇر شەپكىلەرنىڭ، سۇر شىنېللارنىڭ مىدىرلىشىپ تۇرغانلىغىنى كۆردى، بەزى شىنېللار كونىراپ كەتكەنلىكتىن سارغايغان، يېڭى راقلىرىنىڭ تۈكلىرى قوپال، رەڭگى ئاچ ئىدى: مارش بىلەن ماڭغان نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ شالاپلىغان

ئېغىر قەدەم تاۋۇشلىرى، گۈدۈكلىغان گەپ - سۆزلەر، ھەر خىل ئاۋازدىكى يۆتەل، سۇدانلارنىڭ جاراڭ - جۇرۇكى ئاكلىناتتى: نەم تارتقان ئۆتۈكلەرنىڭ، موخورکىنىڭ، تاسما جابدۇقلارنىڭ ئاكقىغان پۇرىغى دىماققا ئۇرۇلاتتى. شتوكمان كۆزلىرىنى چالا يۇمۇپ، خاتا دەسسىمەسلىككە تىرىشاتتى. تېخى تۈنۈگۈنلا ئۆزىگە ناتونۇش بولغان بۇ يات يېگىتلەرگە نىسبەتەن قەلبىدە ئىللىق تاشقىن پەيدا بولغانلىغىنى ھېس قىلاتتى. ئۇ ئويلايتتى: «خوپ ياخشى، نىمىشقا بۇلار ماڭا پەقەت ھازىرلا مۇنچىلىك ئەزىز، مۇنچىلىك ئېچىنىشلىق بولۇپ قالدى؟ بىزنى باغلاپ تۇرغان نىمە؟ ئەلۋەتتە، ئورتاق غايە... ياق، بۇنىڭدا يالغۇز غايىلا ئەمەس، بەلكى ئىش بىرلىگىمۇ بار. يەنە نىمە؟ خەۋپ - خەتەر بىلەن ئەجەللىك يېقىنلاپ قالغانلىغى بولۇشىمۇ مۇمكىن. شۇنداق قىلىپ، قانداقتۇ بۆلەكچە بىر قېرىنداشلىق ...» شۇنى ئويلىدى - دە، كۆزلىرى كۈلۈمسىرىدى. «مەن راستىنلا قېرىپ قالدىمۇ - ھە؟»

شتوكمان ئاتلىق مېھرى - مۇھەببىتىگە ئىوخشايدىغان بىر مەنمۇنلۇق بىلەن ئالدىدا كېتىۋاتقان بىر فىزىل ئەسكەرنىڭ قۇدرەتلىك يوغان گەۋدىسىگە ۋە ئۇنىڭ يوغان يافىسى بىلەن شەپكىسى ئارىلىغىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان ياش - ئۆسمۈرلەرگە خاس يۇمۇلاق بوينىغا بىر پارچە فىزىل، پاكىز يېرىگە فاراپ كېلىۋېتىپ، كۆزىنى يېتىدىكى بىر جەكچىگە يۆتكىدى. ئۇنىڭ ساقال - بۇرۇتى قىزىلغان قارا قۇمچاق يۇزىدە تېگى - تېگىدىن قان تېپىپ تۇرغاندەك بىر قىزىللىق بار ئىدى. لەۋلىرى ئەرلەرگە خاس يۇقىرا، ئۆزى ئىگىز بوي، لېكىن كەپتەردەك خۇش پېچىم؛ بوش قولىنى دىيەرلىك پۇلاڭلاتماي ماڭاتتى. ۋە بىر يېرى ئاغرىۋاتقاندەك چىرايىنى پۈ-

رۇشتۇرەتتى. ئەمما كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇغىدا ئۆمۈچۈك تۇرىدەك قىرىقنىڭ ئۇششاق قورۇقلىرى چۈشكەن، شتوكمانىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكۈسى كېلىپ قالدى.

— سەن ئۇزاقتىن بۇيان ئارمىيىدىمۇ، يولداش؟

يېنىدىكى جەڭچىنىڭ سۈس‌دالچىن رەڭ كۆزلىرى شتوكمانغا سەل قىيپاش تىكىلىپ، سوغاققىنا ۋە سىنچىلاپ قارىدى.

— 1918 - يىلىدىن باشلاپ، — دىدى ئۇ چىش ئارىلىغىدىن.

ئۇنىڭ سالقىن قانلىق جاۋاۋى شتوكمانىنىڭ كۆڭلىنى سوۋۇتمىدى.

— ئۆزەڭ قەيەرلىكسەن؟

— بىر يۇرتلۇق ئادەمنى ئىزلىمەكچىمۇ سەن، تاغا؟

— بىر يۇرتلۇق چىقىپ قالساڭ، خوشال بولىمەن.

— مەن موسكۋالىق.

— ئىشچىمۇ؟

— ھە - ئە.

شتوكمان يالت قىلىپ يېنىدىكى ئادەمنىڭ قولىغا قاراپ قويدى. تۆمۈر تۈتۈپ ئىشلىگەن فولىدىكى فاداقلار ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تېخى يوقالمىغان ئىدى.

— مەدەنچىمۇ سەن؟

دالچىن رەڭ كۆزلەر يەنە شتوكمانىنىڭ يۈزىگە، ئۇنىڭ ئاق سانچىغان ساقىلىغا سېپىلدى.

— مېتال قىرغۇچى، سەنمۇ شۇنداقمۇ؟ — ئۇنىڭ جىددى، دالچىن رەڭ كۆزلىرىنىڭ ئىككى بۈرجىكىدە ئىللىقلىق پەيدا بولغانـدەك بولدى.

— مەن سېلىسار بولغان ... سەن يولداش، نىمىشقا دائىم

چىرايىڭنى پۈرۈشتۈرىسەن؟

— ئۆتـۈگۈم غاجاۋاتىدۇ، قۇرۇپ كېتىپتۇ. كېچىدە كۈزەتتە بولغان ئىدىم، ئايىغىمغا سۇ ئۆتۈپ كەتتى.

— سـەن قـورقمامسەن؟ — دەپ زىرەكلىك بىلەن كۈلۈپ قويدى شتوكمان.

— نېمىدىن؟

— «نېمىدىن» دېگىنىڭ قانداق گـەپ، جەڭگە كـېتىۋاتـقىزغۇ؟...

— مەن — كومموۇنىست.

— خوش، كومموۇنىستلار ئۆلۈمدىن قورقمامدىكەن؟ ئۇلار ئادەم ئەمەسمۇ؟ — دەپ گەپكە ئارىلاشتى مىشكا.

شتوكماننىڭ قېشىدىكى قىزىل ئـەسكەر مىلتىغىنى چاقماقلىق بىلەن مۇرىسىگە تاشلاپ، مىشكىغا قـارىماستىن، بىر ئاز ئويلىنىۋېلىپ، جاۋاپ بەردى:

— ھەي بۇرادەر، سېنىڭ بۇ ئىشلاردا ئانچە چۈشەنچەڭ يوقتەك تۇرىدۇ. مېنىڭ قورقۇشۇم مۇمكىن ئەمەس. مەن ئۆزەمگە ـ ئۆزەم بۇيرۇق قىلغان، چۈشەندىڭمۇ؟ شۇڭا سەن پاكىز قولقاپسىز مېنىڭ يۈرىگىمگە قول ئۇزاتقۇچى بولما ... مەن نېمە ئۈچۈن ۋە كىم بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقانلىغىمنى بىلىمەن، بىزنىڭ يېڭىپ چىقىدىغانلىغىمزنىمۇ بىلىمەن. ئاساسىي گەپ مانا شۇنىڭدا، قالغانلارنىڭ ھەممىسى بېكار، — ئۇ ئۆز بېشىدىن كەچكەن بىر ئىشنى ئېسىگە چۈشۈرگەندەك بولۇپ، كۈلۈپ قويدى ـ دە، شتوكمانغا يان تەرەپتىن قاراپ قويۇپ، پاراڭغا كىرىشتى، — ئۆتكەن يىلى مەن ئوكرائىنادا كراساۋتسىۋونىك ئەترىدىدە بولغان ئىدىم. جەڭ بولۇۋاتاتتى. دۇشمەن بىزنى ھامان

قىستاپ كېلىۋاتاتتى. چىقىم كۆپ، ياردەملەرنى تاشلاپ كېتىشكە باشلىدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىز ژىمېرىنكىگە يېقىن بىر يەردە قورشاۋ ئىچىدە قالدۇق. كېچىسى ئاقلارنىڭ لىنىيىسىدىن ئۆتۈپ، ئۇ يەر-دىكى بىرونې پويىزنى ئۆتكۈزمەسلىك ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئارقا سېپى-دىكى بىر ئۆستەڭنىڭ كۆۋرۈگىنى پارتلىتىش لازىم ئىدى، ئەمما بىز تۆمۈرىيول بويلاپ يېرىدىپ ئۆتۈشىمىز كېرەك. پىداىلار بارمۇ، دەپ چاقىردى. ئۇنداقلار چىقمىدى. ئاردىمىزدا كوممۇنىستلار ئاز ئىدى، ئۇلار مۇنداق دېيىشتى: «چەك تاشلايلى، كىمگە چىقسا، شۇ بارسۇن». مەن بىرئاز ئويلاپ، ئۆزۈم تەلەپ قىلىپ ئوتتۇرىغا چىقتىم. پارتلاتقۇچ دورا قاچىلانغان قۇتا، پىلىك شوينا، سەرەڭگە ئېلىپ، يولداشلار بىلەن خوشلاشتىم ـ دە، يۈرۈپ كەتتىم. كېچە قاراڭغۇ، تۇمانلىق ئىدى. 100 سارجىن يەردىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۆمىلەپ ماڭدىم. ئورۇلىغان قارا بۇغداينىڭ ئىچى بىلەن ئۆمى-لىدىم، ئاندىن ساينىڭ ئىچى بىلەن ئۆمىلەپ ماڭدىم. سايدىن ئۆمىلەپ چىقىۋاتقىنىمدا، ھىلىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بىر قۇش بۇر-نۇمنىڭ ئۈچىدىن پالاقلاپ ئۇچۇپ كەتسە بۇلامدۇ: مانا ئىش... كۆزەتتە تۇرغان قىسمىنىڭ قېشىدىن ئون سارجىن يەرگىچە ئۆمى-لەپ ئۆتۈپ، كۆۋرۈككە يېتىۋالدىم. كۆۋرۈكنى پىلىموت قاراۋۇلخا-نىسى قوغداپ تۇرغان ئىكەن. پارتلاتقۇچ دورىلارنى بىر يەرگە تىقىشتۇردۇم، ئىتىگىمنى دالدا قىلىپ، سەرەڭگە چاقسام، نەملەشمە-كەن گۈگۈت يانماي قويدى. چۈنكى مەن قوسىغىم بىلەن يەر بىلەن-لاپ ئۆمىلىگىنىمدە، شەبنەم بىلەن ھەممە يېرىم ھۆل بولۇپ كەتكەن ئىكەن. تاڭ ئېتىشقا ئاز قالدى، قوللىرىم تىترەۋاتىدۇ، كۆزۈمگە تەر قۇيۇلۇۋاتىدۇ. «ھەممە ئىش بەربات بولدى» ـــ دەپ ئويلىدىم. «پارتلىتالمىسام، ئۆزەمنى ئېتىپ ئۆلتۈرىمەن!»ـــ

دەيمەن. قينىلا ـ قينىلا ئاخىرى، بىر ئىلاج قىلىپ سەرەڭگىنى تۇتاشتۇردۇم ـ دە، دەرھال ئارقامغا قايىتتىم. كەينى تەرىپىمدە لاۋۇلداپ يالقۇن كۆتىرىلگەندە، كۆتەرمىنىڭ ئارقىسىدىكى تاختا توساقنىڭ ئاستىغا يېتىۋالدىم. قىيا ـ چىيا كۆتىرىلدى. تىرىۋۇگا باشلاندى. ئىككى پىلىموتتىن تاتاتلىتىپ ئوت ئاچتى. نۇرغۇن ئاتلىقلار يېنىمدىن چېپىپ ئۆتتى، ئەمما كېچىدە مېنى قانداق تاپالىسۇن؟ تاختا توساقنىڭ ئاستىدىن يامىشىپ چىقىپ، ئېكىنزارنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدىم. ئەمما، بىلسەڭ، بۇ چاغدا پۈتقوللىرىم ئۆيۈشۈپ قالغان ئىدى. مىدىرلىيالماي قالدىم، بەس، شۇنىڭ ئۆزى يېتەرلىك! ياتتىم. بۇ يەرگە كېلىشتە ھېچنىمىدىن قورقماي، باتۇرلۇق بىلەن كەلگەن ئىدىم، ئۇ يەردىن قايتىشىمدا، مانا شۇنداق بولدى... يەنە بىلەي ئىسەڭ، كۆڭلۈم ئاينىپ، قۇسۇشقا باشلىدىم، تەنده دەرمانىم قالمىدى! ئىچىمده ھېچنىمه قالمىغانده‌ك ھېس قىلىۋاتىمەن، شۇنداقتىمۇ قۇسقۇم كېلىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئاخىر، ئۆزىمىزنىڭكىلەرگە يېتىپ كېلىۋالدىم، ئەلۋەتتە،ـــ سۆز شۇ يەرگە كەلگەنده جەڭچى جانلىنىپ كەتتى، ھايا‌جاندىن چاقناشقا باشلىغان فوڭۇر كۆزلىرى ئاجايىپ بىر ئىللىقلىق بىلەن ياشنىپ كەتتى،ـــ ئەتىسى ئەتىگەن، جەڭدىن كېيىن يېگىتلەرگە سەرەڭگىده مەسىلە چىققانلىغىنى سۆزلەپ بەرسەم، بىر دوستۇم ماڭا: «چاقمىغىنى يوقاتقانمىدىڭ، سېرگەي؟» ـــ دەيدۇ. مەن دەرھال مەيده يانچۇغۇمنى ئاختۇرسام، چاقماق بار ئىكەن! ئۇنى يانچۇغۇمدىن ئېلىپ چاقسام، لاپ قىلىپ ئوت ئالدى.

يىراقتىكى تېرەكلىك ئارالدىن شامال قوغلىغان ئىككى قاغا ئىگىز ھاۋادا ناھايىتى تېز ئۇچۇپ كېلىۋاتاتتى. شامال ئۇلارنى ھە دەپ ئېتىتىرەتتى. كرۇتزۇۋسكابا تېغىنىڭ ئۈستىده بىر

سائەتلىك دەم ئېلىشتىن كېيىن زەمبىرەك يېگىۋاشتىن گۈلدۈر-
لەپ، ئېتىلغان سنارەت بارغانسېرى قاتتىق چىقىراپ يېقىنلاشقا
باشلىغاندا، ئىككى قاغا باتالىيون كالۇننىسىدىن 100 سارجىن
ئارىلىققا كېلىپ قالغان ئىدى، زەمبىرەكنىڭ ھۈۋلىغان ئاۋازى
ئەۋجىگە چىققاندا ئىككى فاشىنىڭ ئىگىزرەك ئۇچقان بىرسى قۇ-
يۇن ئىچىدە قالغان تاراشىدەك، توساتتىن جان - جەھلى بىلەن
ئايلىنىشقا باشلىدى - دە، قاناتلىرىنى قىيپاش كېرىپ، ھىلىھەم
بولسا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىپ، يوغان قارا ياپراقتەك پىل-
دىرلاپ، پەسكە غۇلاپ چۈشۈشكە باشلىدى.

— نەق ئەجەلنىڭ ئۆستىگە ئۆچۈپ چۈشتى!— دىدى
شتوكمانىنىڭ ئارقىسىدا كېلىۋاتقان قىزىل ئەسكەر زوقلىنىپ,—
ئۇنى كارامەت پىقىرىتىۋەتتى، بالا نەرسىكەن!

كالۇننىنىڭ باش تەرىپىدىن ئىگىز قارا تورۇق بايتال
مىنگەن روتا باشلىغى ئېرىنگەن قارنى چاچرىتىپ، چىپىپ كېلىپ:

— سەپكە تىزىل!...— دەپ كوماندا بەردى.

پىلىموت بىسىلغان ئۇچ چانا ئۇنچىقماي كېلىۋاتقان ئۇيغۇر
ئالىكسىيېۋىچقا قار چالپاقلىرىنى چاچرىتىپ، غۇيۇلداپ ئۆتۈپ
كەتتى. چانا قىيپاش تېيىلغاق يەردە بىر مۇدراش بىلەن پىلىموت-
چىلاردىن بىرسى چانىنىڭ ئارقىسىدىن ئۆچۈپ چۈشتى - دە، قە-
زىل ئەسكەرلەرنىڭ مەززە قىلىپ قاقاقلاپ كۈلۈشى، تاكى جىلاۋ-
دار قاتتىق قاغىش بىلەن ئاتلىرىنىڭ بېشىنى چاقماقلىق بىلەن
بۇرىغىچە ۋە يىقىلغان پىلىموتچى يۇرۇپ كېتىۋاتقان چانىغا ئىر-
غىپ كېتىۋاتقانغا قەدەر بېسىلمىدى.

41

كارگىنسكايا كەنتى قوزغىلاڭچىلار 1 ـ دىۋىزىيىسىنىڭ تاياڭچ پونكتى بولۇپ قالدى. گىرىگورىي مىلىخوف كارگىنسكايا قىسقىسىدىكى جەڭ مەيدانىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتىنى ئوبدان ھېساپقا ئېلىپ، بۇ يەرنى ھەرگىز قولدىن بەرمەسلىككە قارار قىلدى. چىر دەريا سىنىڭ سول قىرغىغى بويلاپ سوزۇلغان تاغلار ھەربى ئەھمىيەتكە ئىگە ئەڭ ياخشى ئىگىزلىك بولۇپ، كازاكلارنىڭ مۇداپىئەلىنىشى ئۈچۈن ئوبدان ئىمكانىيەت بېرەتتى. پەستە، چىزىنىڭ بېرىقى تەرىپىدە كارگىنسكايا جايلاشقان، ئۇنىڭ بېرىسىدا جەنۇبقا قاراپ ئۇزۇن چاقىرىم يەرگىچە يۇمشاق ئوت ـ چۆپ قاپلىغان دالا سوزۇلغان. گايى يەردە سايلار، جىلغىلار بىر ـ بىرى بىلەن كۆندىلەڭ كېسىپ ئۆتۈشكەن. تاغ نىڭ ئۇستىدە گىرىگورىي ئۈچ زەمبىرەكى بار باتارېيىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن جاينى ئۆزى تاللىدى. يېقىن يەردە ناھايىتى ياخشى كۆزىتىش پونكتى بولۇپ، مۇشۇ ئەتراپتىكى جايلارنىڭ ھەممىسىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان، دوپ ئورمانلىقى ۋە قات ـ قات ئېدىرلار بىلەن قورشالغان قورغان ـ تۆپە جايلاشقان ئىدى.

كارگىنسكايا قېشىدا ھەر كۈنى جەڭ بولۇپ تۇراتتى، قىزىللار ئادەتتە ئىككى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلاتتى: جەنۇبتا دالا بىلەن كېلىپ، ئوكرائىنلارنىڭ ئاستاخوۋو بېزىسى تەرەپتىن ۋە شەرقتە، چىر دەريا سى بويلاپ يۇقۇرى ئۆرلەپ، تۇتاش يېزىلار

بىلەن ئالغا سىلجىپ، بوكوۋىسكايا كەنتىدىن ھۇجۇم قىلاتتى. كازاكلار كارگىنىسكايادىن 100 سارجىن نېرىدا سەپ تارتىپ ياتقان ئىدى، ئاندا ـ ساندىلا ئوق چىقىراتتى. قىزىللارنىڭ شىددەتلىك ئوق ياغدۇرۇشى، ئۇلارنى دائىم دىگۈدەك كەنتنىڭ ئىچىگە چېكىنىشكە، ئۇندىن كېيىن تارچۇق يارلارنىڭ تىك قىيالىرى بويلاپ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىشقا مەجبۇر قىلاتتى، ئۇنىڭمۇ نېرىسىغا قىستاپ بېرىش ئۈچۈن قىزىللاردا يېتەرلىك كۈچ يوق ئىدى. قىزىللارنىڭ ھۇجۇم ئوپېراتسىيىلىرىنىڭ ئوتۇقلۇق بولۇشىغا كەسكىن رەۋىشتە سەلبىي تەسىر كۆرسەتكەن نەرسە ـ زۆرۈر مىقدارىدا ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ يوقلۇغى ئىدى، ئاتلىق ئەسكەر بولغاندا ئايلانما ھەرىكەت بىلەن كازاكلارنى ئىككى قاناتتىن ئورىۋېلىپ، تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ چېكىنىشكە مەجبۇر قىلغىلى، شۇنىڭدەك دۈشمەن كۈچلىرىنى ئۆزىگە تارتىپ ئورۇپ، كەنت ئىچىدىكى قىزىللارنىڭ سىلجىيالماي تۇرۇپ قالغان پىيادىلەرنىڭ ئەركىن ھەرىكەت قىلىشىغا ئىمكان بەرگىلى بولاتتى. مۇنداق مانېۋىر ئۈچۈن پىيادىلەردىن پايدىلانغىلى بولمايتتى، چۈنكى پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ قوزغىلىپ يۇرۇشى ئاستا بولغانلىقتىن، تېز مانېۋىر قىلىشقا ئىقتىدارسىز ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كازاكلار ئاتلىق ئەسكەر جەھەتتە ئۈستۈنلۈككە ئىگە ئىدى، بۇلارنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى خالىغان ۋاقىتتا پىيادىلەرگە ھۇجۇم قىلىپ، بۇلارنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسىنى باشقا ياقتا بۇرۇنۇپتەلەيتتى.

قوزغىلاڭچىلارنىڭ يەنە بىر ئۈستۈنلۈكى شۇنىڭدىن ئىبارەت ئىدىكى، ئۇلار يەر شارائىتىنى ياخشى بىلگەنلىكتىن، ھەر بىر پۈرسەتنى قولدىن بەرمەستىن، ئاتلىق بۆلۈنمىلىرىنى ساي ـ جىراڭلار بىلەن دۈشمەننىڭ ئىككى قانىتىغا ۋە ئارقا سېپىگە ئۆيغۇز-

ماستىن ئۆتكۈزۈپ، ئۇنىڭغا ھەر دائىم خەۋپ سالاتتى ۋە ئۇنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى پالەچ قىلىپ قويالايتتى.

مۇشۇ ۋاقىتتا كەلگەندە گىرىگورىينىڭ كاللىسىدا قىزىللار-نى تارمار قىلىش پىلانى پىشىپ يېتىلگەن ئىدى. گىرىگورىي يالغان چېكىنىش بىلەن قىزىللارنى كارگىنىسكايا‌غا ئېلىداپ ئېپە-كىرىپ، ئەينى زامانىدا رەبچىكوفنىڭ ئاتلىقلار پولكىنى غەرپ-تىن گۈسىنىسكايا جىراسى ئارقىلىق، شەرقتىن گىراچى ئارقىلىق يان قاناتتا ئەۋەتىپ، قىزىللارنى مۇھاسىرىگە ئالماقچى ۋە ئۇلارغا ئەجەللىك زەربە بەرمەكچى ئىدى. پىلان پۈختا تۈزۈلگەن ئىدى. كەچقۇرۇن كېچەشتە بارلىق مۇستەقىل قىسىملارنىڭ كوماندىرلىرى ئېنىق يۈرۈشۇق ۋە بۈيرۇقلارنى ئالدى. ئايلىنىپ ئۆتۈش ھەركىتى، گىرىگورىينىڭ پىكرىچە، ياخشىراق نەتىجىلەنمىش ئۈچۈن تاڭ سەھەردىن باشلىنىشى لازىم ئىدى. ھەممىنى دامكا ئويۇنىدەكىدەك ئاددى ئىدى. شۇڭا گىرىگورىي دۈچكېلىشى مۇمكىن بولغان بارلىق تاسادىپىلىقنى ۋە پىلانىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىغا توسقۇن بولۇشى مۇمكىن، دەپ تاپقان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىنچىكە تەكشۈرۈپ، ئەقىل تارازىسىدا تارتىپ كۆر-گەندىن كېيىن ئىككى ئىستاكان سامۇگون ئىچتى ـ دە، كېيىنكى نى سالماستىلا ئۆزىنى كارۋاتنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى؛ بىر-ئىشنى شىنىلىنىڭ ھۆل پېشى بىلەن پۈركەپ، ئۇلۇكتەك ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەتىسى ئەتىگەن سائەت تۆت ئۆپچۆرىسىدە قىزىللارنىڭ سەپلىرى كارگىنىسكايانى ئىشغال قىلدى. كازاك پىيادىلىرىنىڭ بىر قىسمى كۆز بويىش ئۈچۈن كەنت ئارقىلىق تاققا قاراپ قاچتى؛ ئىككى پىلىموت ئۇرۇنتىلغان تاچانكا ھارۋىلار كارگىنىسكايىنىڭ كېرىش ئېغىزىدا توختاپ، دەرھال ئاتنىڭ بېشىنى بۇرىدى ـ دە،

قاچقانلارغا قارىتىپ، پىلىموتلاردىن تاتاتىلىتىپ ئېتىشقا باشلىدى. قىزىللار كوچا ـ كوچىلارغا ئاستا تارالغىلى تۇردى.

گىرىگورىي قورغاننىڭ ئارقىسىدا توپچىلار باتارىيەسىنىڭ قېشىدا ئىدى. ئۇ، قىزىللارنىڭ پىيادە قىسىملىرى كارگىنسكايانى ئىشغال قىلىپ، چىر دەرياسى قىرغىغا توپلىنىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ تۇردى. دەسلەپكى توپ ئوقى ئېتىلغاندىن كېيىن تاغنىڭ ئىتىگىدە باغلاردا يوشۇرۇنۇپ ياتقان كازاكلارنىڭ ئىككى بۆلۈنمىسى ھۇجۇمغا ئۆتىدىغانلىغى، بۇ ۋاقىت ئىچىدە ئايلىنىپ ئۆتۈشكە كەتكەن پولك قىزىللارنى قورشاشقا باشلايدىغانلىغى شەرت قىلىپ قويۇلغان ئىدى. باتارىيە كوماندىرى كىلىموۋسكى دۆڭنى بويلاپ كارگىنسكايا‌غا تېز غىزىلداپ كېلىۋاتقان پىلىموت تاچانكىسىنى ئۇدۇل نىشانغا ئېلىپ، زەربە بەرمەكچى ئىدى، ئەمما شۇ پەيتتە توپچىلار كۈزەتچىسى تىژنىي ـ لاتىشېۋسكى يېزىسىدىكى كۆۋرۈك ئۈستىدە، ئۇچ يېرىم چاقىرىم يىراقلىقتا زەمبىرەك كۆرۈنگەنلىگىنى خەۋەر قىلدى: قىزىللار بىر ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا بوكوۋسكايا تەرەپتىنمۇ ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان ئىكەن.

ـــ ئۇلارغا كالتە زەمبىرەكتىن ئوت ئېچىپ، ئالاقزادە قىلىۋېتىڭلار، ـــ دەپ مەسلىھەت بەردى گىرىگورىي دۇربۇندىن كۆزىنى ئالماي.

نىشانغا ئالغۇچى باتارىيە كوماندىرلىغىنى ئۈستىگە ئالغان ۋاخمىستر بىلەن بىرنەچچە ئېغىز سۆزلىشىۋالغاندىن كېيىن نىشانىنى تېزدىن توغرىلىدى. ئاتقۇچىلار تەييار بولۇپ تۇرۇشتى ـ دە، كازاكلار توپ يېرىم دېيىملۇق دەپ ئاتىۋالغان كالتە زەمبىرەك، قۇيرۇغى بىلەن يەرنى جىجىپ، سالماقلىق بىلەن گۈم ـ باك قىلىپ ئېتىلدى. دەسلەپكى سىناۋەت كۆۋرۈگىنىڭ بىر بېشىغا تەگ-

دى. قىزىللار باتارىيەسىنىڭ 2 - زەمبىرەكى شۇ پەيتتە كۆۋرۈك كە چىقىپ كېلىۋاتاتتى. سىنارەت زەمبىرەككە قوشۇلغان ئاتلارنى تېرى - پېرەڭ قىلىۋەتتى، كېيىن مەلۇم بولدىكى، ئالتە ئاتتىن پەقەت بىر ئات ئامان قالغان، لېكىن ئۇنىڭغا مىنىۋالغان جىلاۋدار- نىڭ بېشىنى سىنارەت پارچىسى چورتلا ئۈزۈپ تاشلاپتۇ. گىرىگو- رىي كۆرۈپ تۇراتتى: زەمبىرەكنىڭ ئالدىدا ساغۇچ - سۇر تۇتۇن پۈقىراپ بىردىن ئوت ئالدى - دە، گۈمبۈرلەپ كەتتى، تۇتۇن ئىچىدە قالغان ئاتلار ئاسمانغا تىك كۆتىرىلىپ، كېيىن چېچىپ تاشلانغاندەك يەرگە ئۇلاپ چۈشتى؛ ئادەملەر يىقىلىپ - قوپۇپ قېچىشقا يۈز تۇتتى. توپ ئوقى يەرگە چۈشۈش بىلەنلا ئالدىنقى چاقلارنىڭ قېشىدا تۇرغان بىر ئاتلىق قىزىل ئەسكەرنى ئات - پېتى بىلەن قوشۇپ ۋە كۆۋرۈكنىڭ پەنجىرىسى بىلەن بىللە كۆ- تىرىپ ئاپىرىپ مۇزغا ئۇردى.

توپ ئوقىنىڭ مۇندىق دەل تېگىشىنى توپچىلار ھېچ كۈتە- مىگەن ئىدى. قورغاننىڭ تۈۋىدە زەمبىرەكنىڭ قېشىدا بىر مىنۇتە- تەك جىمجىتلىق ئورناشتى؛ پەقەت يېقىنلا بىر يەردە تۇرغان كۆ- زەتكۈچى ئورنىدىن چاچراپ تىزلىنىپ تۇردى - دە، بىر نېمە دەپ ۋاقىراپ، قوللىرىنى پۇلاڭلاتتى.

شۇنىڭ بىلەن ھايال ئۆتمەي تۆۋەندە گىلاسلىق باغلار بىلەن قېپلىن توقايلارنىڭ ئىچىدىن «ھۇررا» دېگەن شالاڭ ئاۋاز- لار ئاڭلاندى ۋە ملتىقلار قاراسلاپ ئېتىلىشقا باشلىدى. گىرىگو- رىي خەۋپ - خەتەرنى ئۇنتۇپ، قورغاننىڭ ئۈستىگە يۈگۈرۈپ چىقتى. كوچىلاردا قىزىل ئەسكەرلەر يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى، شۇياق- تېن قىيا - چىيا، ۋاراڭ - چۇرۇڭلار، كەسكىن كوماندا ئاۋاز- لىرى، پاراسلاپ ئەۋجىگە چىقىۋاتقان ملتىق ئۈنى ئاڭلىنىپ تۇ-

راتتى. پىلىموت ئورنىتىلغان تاچانكا ھاۋىلاردىن بىرسى دېگەن تەرەپكە قاراپ چاپقان بولسىمۇ، ئەمما شۇ زاماتلا قەۋرىستانغا يېقىن بىر يەردە شارتلا قايرىلدى ـ دە، پىلىموت يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان ۋە يۈگۈرەلمەي ئاقساقلاپ قالغان قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ بېشى ئۈستىدىن ئاشۇرۇپ، باغلاردىن پىتراپ چىقىۋاتقان كازاكلارغا تاراسلىتىپ ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى.

گىرىگورىي ئۇيۇقتىن كازاك ئاتلىق ئەسكەرلىرىنىڭ لاۋۇلدەك يامراپ ھۇجۇم قىلىشىنى كۆرمەكچى بولۇپ، بىنھۇدە ئاۋارە بولدى. دۈشمەننىڭ يان تەرىپىگە ئۆتۈپ، زەربە بېرىشكە كەتكەن رەبچىكوف كوماندىسى ئاستىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر تېخىچە كۆرۈنمەيتتى. سول قاناتتىكى قىزىل ئەسكەر لەر كارگىنسكايانى ئارخىپوسكى يېزىسى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان زابۇرۇن جىلغىسى كۆۋرۈگىگە يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى، خۇددى شۇ ۋاقىتتا ئوڭ قاناتتىكى قىزىل ئەسكەرلەر ھامان كەنت بويلاپ يۈگۈرۈپ، چىرەرياسى تەرەپتىكى ئىككى كوچىنى ئېگەللەپ تۇرغان كازاكلارنىڭ ئوقى ئاستىدا يېقىلۇاتاتتى.

ئاخىرى دۆڭنىڭ كەينىدىن رەبچىكوفنىڭ 1 ـ بۆلۈنمىسى كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن 2 ـ، 3 ـ، 4 ـ بۆلۈنمە ... بۇ بۆلۈنمىلەر لاۋۇلدەك يامراپ، شارتلا سولغا بۇرۇلدى ـ دە، تاغ باغرى بىلەن كىلىموفكىغا قاراپ قاچقان قىزىل ئەسكەرلەر توپلىرىنىڭ يولىنى كېسىپ قويدى. گىرىگورىي پەلىيىنى ئىككى ئالقىنى ئارىسىدا پومىلاپ، ھاياجان ئىچىدە جەڭنىڭ ئاقىۋىتىنى كۈزىتىپ باراتتى. ئۇ دۇربۇىنىنى تاشلىۋېتىپ، ئەمدىلىكتە ئاددى كۆز بىلەن قاراپ، چاچما سەپ بولۇپ كېلىۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ كىلىموفكا يولىغا شىددەت بىلەن يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىغىنى

نى، قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ ساراسىمە ئىچىدە ئارقىغا قايتىپ، توپ - توپ ۋە يەككە - يەككە ھالدا ئارخىپوۋىسكى يېزىسىنىڭ ھويلا - قورالىرىغا قاراپ قېچىشقا باشلىغانلىغىنى، ئەمما ئۇ يەردىن چىر دەريا سى ئېقىمى بويلاپ، يۇقۇرى ئۆرلەپ، قىزىللارنى قوغلاشنى ئەۋج ئالدۇرۇۋاتقان كازاك پىيادىلىرىنىڭ ئوقىلىرىغا دۇچكېلىپ، قايتىدىن چوڭ يولغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەتكەنلىگىنى كۆرۈپ تۇردى. قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ ئازغىنا بىر قىسمى كىلىموف كىنى يېرىپ ئۆتۈشكە مۇۋەپپەق بولدى.

دۆڭنىڭ ئۈستىدە ۋەھىمىلىك سۈكۈنات ئىچىدە قىرىش - چېپىش باشلاندى. رەبچىكوفنىڭ بۆلۈنمىلىرى ئۇرۇش مەيدانىنى كارگىنىسكايا‌غا بۇراپ، قىزىل ئەسكەرلەرنى خۇددى شامال ياپراقلارنى ھەيدىگەندەك ئارقىغا قوغلاشقا كىرىشتى، زابۇرۇن جىلغىسىدىن ئۆتۈدىغان كۆۋرۈكنىڭ يېنىدا قىزىل ئارمىيىنىڭ 30 جەڭچىسى ئۆزلىرىنىڭ يوللىرى كېسىلىپ، چېقىدىغان يەر قالمىغانلىغىنى كۆرۈپ، جەڭ بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشكە كىرىشتى. ئۇلارنىڭ بىر ئىستانوكلۇق پىلىموتىدا لېنتا زاپاسلىرى ئاز ئەمەس ئىدى. باغلاردىن چىققان قوزغىلاڭچىلارنىڭ پىيادىلىرى كۆرۈنۈشى بىلەنلا پىلىموت جان - جەھلى بىلەن ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىۋىدى، كازاكلار يەرگە يېتىۋېلىپ، ئۆمىلىشىپ، سارايلارنىڭ تاختاي توساقلىرى ۋە قورالارنىڭ تاش تاملىرىنىڭ پاناسىغا كىرىۋېلىشتى. دۆڭنىڭ ئۈستىدىن كازاكلارنىڭ كارگىنىسكايادا ئۆز پىلىموتلىرىنى سۆرەپ يۈرگەنلىگى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇلار ئارخىپوفكىغا تۇتىشىدىغان چەتتىكى بىر ھويلىنىڭ قېشىدا بىردەم ھايال بولۇپ، ئاندىن ھويلىغا يۈگۈرۈپ كىرىپ كېتىپتۇ. كۆپ ئۆتمەي ئاشۇ ھويلىدىكى ئامبارنىڭ ئۆگزىسىدىن پىلىموت ۋاتتىق تاتالاشقا

باشلىدى. گىرىگورىي دۇربۇن بىلەن تەكشىلەپ قاراپ، پىلىمۇتچىلار-نىمۇ كۆردى. ئۆگزىنىڭ ئۈستىدە شالۇۋىنىڭ ئىككى ياقالچىغىنى ئاق پايپاقنىڭ ئىچىگە تىققان بىرسى پۇتلىرىنى ئىككى نەرەپكە كېلەڭسىز يېيىپ، پىلىموتنىڭ قالقىنى تۇۋدە ياتاتتى: ئۈستىگە قات ـ قات پىلىموت لېنتىسى ئورىغان ئىككىنچى بىرسى شوتـ-دىن يامىشىپ چىقىۋاتاتتى، زەمبىرەكچىلەر پىيادىلەرگە يارەمگە كەلمەكچى بولۇپ تۇرۇشاتتى. قىزىللارنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىۋاتـ-قان بىر توپىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا ئارقا ـ ئارقىدىن شىراپنېللار چۈشۈپ كۆمۈۋەتتى. ئاخىرقى پارتلايدىغان بىر سىنارەت يىراق بىر چەتتە پارتلىدى.

چارەك سائەتتىن كېيىن زابۇرۇن جىلغىسىنىڭ قىشـ-لا قىزىللارنىڭ پىلىموتى تۈيۈقسىز جىمىپ قالدى ـ دە، دەرھالا قىسقا بىر «ھۇررا» ئاۋازى كۆتىرىلدى. تال ـ سۆگەتلەرنىڭ يالىڭاچ غوللىرى ئارىسىدىن ئاتلىق كازاكلارنىڭ فىگۇرلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ھەممە ئىش تامام بولدى.

× ×

چېپىپ تاشلانغان 147 قىزىل ئەسكەرنىڭ كارگىنىسكايا بىلەن ئارخىپوفكىنىڭ ئاھالىسى گىرىگورىينىڭ بۇيرۇغى بويىچە ئىلمەك، قارماقلار بىلەن بىر چوڭقۇرلۇققا سۆرەپ ئېلىپ كېلىپ، زابورۇننىڭ قېشىغا تېپىزلا كۆمۈپ قويۇشتى. رەبچىكوف ئوق بېسىلغان ئىككى چاقلىق ئالتە ھارۋىنى ئات ـ پاتلىرى بىلەن ۋە بىر پىلىموت ئورنىتىلغان ھارۋىنى قۇلۇپسىز پىلىموتى بىلەن

قولغا چۈشۈردى. كىلىمۇنكىدا ھەربى ماددى ئەشيا بىلەن 42 ھارۋا غەنىمەت ئېلىندى. كازاكلاردىن تۆت ئادەم ئۆلگەن، 15 ئادەم يارىدار بولغان.

جەڭدىن كېيىن كارگىنسكايادا بىر ھەپتە تىنچلىق ئورنىتىلدى، قىزىللار ھۆجۇمنى قوزغىلاڭچىلارنىڭ 2 - دىۋىزىيىسىگە كۆچۈرۈپ، ئۇزاق ئۆتمەي بۇ دىۋىزىيىنى قىسىپ قويدى ۋە مىگۇلىنسكايا كەنتىنىڭ بىر قاتار يېزىلىرىنى ئىشغال قىلدى: ئالېكسىيېۋسكى يېزىسى بىلەن چېرنېتسكايا كېچىك يېزىسىنى ئېلىپ، ۋېرىخنى - چېرىسكى يېزىسىغىچە بېرىپ يەتتى.

ھەر كۈنى سەھەر ئاشۇ تەرەپتىن توپنىڭ گۈلدۈرلىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئەمما جەڭلەرنىڭ بېرىشى توغرىسىدىكى خەۋەرلەر بەك كېچىكىپ كېلەتتى ۋە 2 - دىۋىزىيىنىڭ ئۇرۇش مەيدانىدىكى ئەھۋالى توغرىلىق ئېنىق بىر چۈشەنچە بەرمەيتتى.

شۇ كۈنلەردە گىرىگورىي قارا ئوي - پىكىرلىرىنى تاشلاپ، ئاڭ - سېزىمغا يول بەرمەي، ئۇنى بېسىشقا تىرىشىپ، ئەتراپتا بولغان ئىشلارنى ۋە شۇ ئىشقا ئۆزىنىڭ ئوچۇقتىن - ئوچۇق قاتناشقانلىغىنى ئويلىماسلىققا ھەركەت قىلىپ، ئىچىملىككە كىرىشتى. قوزغىلاڭچىلاردا بۇغداينىڭ زاپاسلىرى شۇنچە كۆپ بولۇپ تۇرۇقلۇق، ئۇنغا بولغان ئېھتىياج جىددى ھېس قىلىنمۇاتقان بولسىمۇ (تۇگىمەنلەر ئارمىيىگە ئۇن تارتىپ ئۇلگۈرەلمەيتتى، شۇڭا كازاكلار كۆپىنچە قورۇلغان بۇغداي بىلەن ئوزۇقلىناتتى)، ئەمما ساموگون ھارىغى كەڭرى تېپىلاتتى، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدە دۇدارېۋ كازاكلىرىنىڭ بۆلۈنمىسى مەس - ئەلەس ھالەتتە ئاتلىق سەپ بولۇپ ھۆجۇمغا ئۆتۈپ، پىلىموتلارغا قارشى ئات چاپتۇرۇپ بې-

ربپ، يېرىمى قىرىلىپ كەتتى، ئۇرۇش مەيدانىغا مەس هالدا چىقىش ئادەتتىكى هادىسىگە ئايلاندى. كىشىلەر گىرىگورىيغا ساموگوننى جان ـ دىلى بىلەن يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇراتتى، ساموگون تېپىشتا پىروخور زىكوف ئالايىتەن جان كۆيدۈرەتتى. كارگىنىس كايادا بولغان جەڭدىن كېيىن ئۇ، گىرىگورىينىڭ ئۆتۈنۈشى بويىچە، ئۇچ چىلەك هاراق سىغدۇرغان چوڭ خۇمردا ساموگون ئېپكىلىپ، ناخشىچىلارنى چاقىردى، شۇنىڭ بىلەن گىرىگورىي ئەهۋال ـ شارائىتتىن ۋە ئۇي ـ پىكىرگە بېرىلىشتىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، كۆڭلى خۇشال ـ خورام ئازادىلىككە ئېرىشكەن هالدا كازاكلار بىلەن تاڭ ئاتقۇچە هاراق ئىچىپ چىقتى، ئەتىسى ئەتىگەن هاراق خۇمارى تۇتۇپ، يەنە قېقىۋالدى، كەچكە يېقىن ناخشىچىلار يەنە لازىم بولدى. كىشىلەرنىڭ يېقىملىق ئاۋازلىرى، ئۇلپەتچىلىك، ئۇسۇل ـ تانسا ـ مانا بۇلارنىڭ هەممىسى هەقىقى خوشاللىقنىڭ خام خىيالىنى پەيدا قىلىپ، سەزگۈر، شەپقەتسىز هەقىقى ئەهۋالنى ۋاقىتلىق ئۇنتۇغۇزاتتى.

شۇندىن كېيىن ئىچىملىككە بولغان هېرىسمەنلىك تېزلا ئادەت تۈسىگە كىردى. گىرىگورىي ئەتىگەندىلا شەرەنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇش بىلەن هاراقتىن بىر يۇتۇۋېلىش خاهىشىنى يېڭەلمەيدىغان هالەتكە يېتىپ قالدى. ئۇ كۆپ ئىچسىمۇ چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتمەيتتى، هەمىشەم مەزمۇت قەدەم بېسىپ تۇرالايتتى، هەتتا تاڭ ئېتىش ئالدىدا باشقىلار هەممىنى قۇسۇپ چىقىرىۋېتىپ، شەرەنىڭ يېنىدا ۋە پولدا، شىنىللىرىنى ۋە ئاتنىڭ يوپۇقلىرىنى يېپىنىپ ئۇخلىشۋاتقان بولسا، گىرىگورىي هۇشيار هالىتىنى ساقلاپ قالالايتتى، پەقەت رەڭگى ئاقىرىپ، كۆزلىرى سۇرلۇق بولۇپ قالاتتى ـ دە، كۆپىنچە جىنگىلەك كوكۇلىسىنى ساڭگىلىتىپ، بېشىنى

نى ئىككى قولى بىلەن سقىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى.

تۆت كۈنلۈك ئۈزلۈكسىز ئەيش ـ ئىشرەت مابەينىدە ئۇ نىڭ يۈزلىرى خىلىلا ئىششىپ، قەددى مۇكچىيىپ قالدى. كۆزلىرىنىڭ ئاستى كۆكىرىپ خالتىلىشىپ كەتتى، كۆزلىرىدە مەنسىز شەپقەتسىزلىكنىڭ ئۇچقۇنلىرى بارغانسېرى چاقنايدىغان بولۇپ قالدى.

5 ـ كۈنى پىروخور زىكوف مەنىلىك كۈلۈمسىرەپ، ئۇنىڭغا بىر تەكلىپنى بىلدۈردى:

ـ لىخودوفتسكى چىرايلىققىنە بىر ئايالنىڭ قېشىغا بارايلىمۇ؟ سەن گىرىگورىي پانتېلىيېۋىچ بۇ يەردە بىكاردىن ئەسىنەپ ئولتۇرما، ئايال ـ تاۋۇزدەك شىرىن ئايال! مەن ئۇنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرمىگەن بولسامۇ، بىلىمەن. ئەمما ناھايىتى شاش، شەيتان! ياۋايى ئايال، بۇندىغى ئاسانلىقچە تەلۈكدىن چىقمايدۇ، ئۇمۇ ئۆزىنى سىلاتقۇزمايدۇ. ھاراق قاينىتىشقا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغىنى يوق. پۈتۈن چىر دەريا سى بويىدا ھاراق قايناتقىلى 1 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان ئايال، ئېرى ئاقلار بىلەن بىللە چېكىنگەن، ھازىر دونېتسنىڭ نېرىقى تەرىپىدە، ـ ئۇ سۆزىنى مۇنداقلا ئېيتىپ قويغاندەك تاماملىدى.

ئۇلار لىخودوفقا كەچقۇرۇن يولغا چىقتى، گىرىگورىيغا رەھىمسىزلىك، خارلامىچىلىق قىلماقچى، قولىنى چولاق ئالىيوشكا شامىل ۋە ئۆز ئوچاستىكىسىدىن كەلگەن 4 ـ دىۋىزىيە كومانىدىرى كوندرات مىدۋېدېۋ بىللە ھەمرا بولۇپ بارىدى. پىروخور زىكوف ئالدىدا ماڭدى. يېزىغا كەلگەندىن كېيىن ئۇ ئېتىنى ئاستا ماڭغۇزۇپ، تار كوچىغا بۇرۇلدى ـ دە، خامانغا كىرىدىغان بىر ئـ

شىكنى ئاچتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئېتىنى تۇرتكىلىگەن ئىدى، ئېتى دەرۋازىنىڭ ئالدىدىكى ئېرىشكە باشلىغان زور قار دۆۋىسىدىن ئاتلاپ ئۆتسەن دەپ، ئالدى پۇتلىرى بىلەن قارغا يېقىلىپ چۈشتى ـ دە، خىرقىراپ، ئۆزىنى ئوڭلىۋالدى، ئاندىن دەرۋازىدىن قاشانىڭ تۆپىسىگىچە بېسىپ كەتكەن قار دۆۋىسىنى كېچىپ ئۆتتى. پىيادە بولۇۋالغان رەبچىكوف ئېتىنى يۈگەندىن تۇتۇپ يېتىلەپ ماڭدى. گىرىگورىي پىروخور بىلەن بەش مىنۇتچە سامان، ئوت ـ چۆپ بېسىلغان يەرنىڭ يېنى بىلەن ئاتلىق مېڭىپ، ئاندىن ئەينەكتەك جىرىڭلاپ تۇرغان تاپ ـ تاقىر گىلاسلىق باغنىڭ ئىچىدىن ئۆتۈشتى. ئاسماندا كۆكۈش تۈس ئالغان يېڭى چىققان ئايىنىڭ ئالتۇن تاۋىغى قىيا تۇراتتى، يۇلتۇزلار چىمىرلايتتى، سېھىرلەنگەندەك بىر سۈكۈنات ھۆكۈم سۈرەتتى، يىراقتىكى ئېتىنىڭ قاۋىشى بىلەن ئات تۇياقلىرىنىڭ غىچىرلىغان ئاۋازى بۇ جىمجىتلىقنى بۇزماستىن، پەقەت تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ قويياتتى، خالاس. قېلىن ئۆسكەن گىلاس دەرەخلىرى بىلەن شاخلىرى ھەر تەرەپكە غۇلاچ يايغان ئالما دەرىخى شاخلىرىنىڭ ئارىسىدىن كىچىككىنە ساغۇچ ئوت ئۇچقۇنى يالت قىلىپ قالدى، يۇلتۇزلۇق ئاسمانىنىڭ قوينىدا ئۈستى قومۇش بىلەن يېپىلغان چوڭ بىر ئۆينىڭ قارىسى ئېنىق كۆرۈنۈپ قالدى. پىروخور ئىگەرنىڭ ئۈستىدىن ئىگىشىپ، غىچىرلاپ قالغان يان ئىشىكنى ئاۋايلاپ ئاچتى. پېشايۋاننىڭ قېشىدا، مۇز قاتقان توختاق سۈدا ئايىنىڭ ئەكسى مىدىرلاپ تۇراتتى. گىرىگورىينىڭ ئېتى توختاق سۈنىڭ مۇزىنى تۇيغىنى بىلەن گىرۋەكتىن سۈندۈرۈپ توختىدى ـ دە، بىراقلا دېمىنى ئالدى. گىرىگورىي ئىگەرنىڭ ئۈستىدىن سەكرەپ چۈشتى، تىزگىننى پەلەمپەيىنىڭ پەنجىرىسىگە باغلاپ، قاراڭغۇ

دەھلىزگە كىردى. پىيادە كېلىۋاتقان رەبچىكوف باشقا كازاكلار بىلەن گۈرۈچلىشىپ، ئاستا ناخشا توۋلاپ، ئارقىدىن بىللە كىردى.

گرىگورىي سىپىلاپ يۈرۈپ ئىشكىنىڭ تۇتقىسىنى تاپتى ۋە كەڭ ئاشخانا ئۆيگە ئاستا قەدەم قويدى. ياشىقىنا پاكارراق كەلگەن، ئەمما كەكلىكىتەك سۈمباتلىق، قارا قۇمۇچاق، نازۇك قارا قاش بىر كازاك ئايالى دۇمبىسىنى مەشكە قىلىپ، پايپاق توقۇپ تۇراتتى. مەشنىڭ ئۈستىدە توقۇلۇز ياش چامىسىدىكى ئاق سېرىق چاچ قىز بالا قوللىرىنى ئىككى تەرەپكە يېيىپ ئۇخلاپ يېتىپتۇ.

گرىگورىي يېشىنمەستىنلا، شىرەنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى.

— ۋودكا بارمۇ؟

— ئېسەنلىشىشىنىڭ كېرىكى يوقمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۆي ئىگىسى ئايال گرىگورىيغا قارىماستىن، پىلتىكەشلەرنىڭ ئۈچىلىرىنى يەنىلا شۇ پېتى تېز - تېز ملتىلدىتىپ.

— ئەگەر تېچلىق سوراشنى خالىساڭ، سالامەتمۇ سەن! ۋودكا بارمۇ؟

ئايال كرپىكلىرىنى كۆتىرىپ، دەھلىزدىكى گۈرۈچلىغان ئاۋاز بىلەن ئاياق تاۋۇشلىرىغا قۇلىغىنى تىكىپ گرىگورىيغا يۈمۈلاق قارا كۆزلىرى بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— ۋودكىغۇ بار، ئەمما قونۇشقا كەلگەن كىشىلىرىڭ كۆپمۇ؟

— كۆپ، پۈتۈن بىر دىۋىزىيە ...

رەبچىكوف بوسۇغىدىن چوخچىيىپ كىرگەندىن كېيىن، قىلىچىنى سۆرەپ، پاپاخىنى تىزىغا قېقىپ پالاقلىتىپ قويدى. ئىشىكە كازاكلار توپلاشتى: بۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى ياغاچ قوشۇقلارنى كارامەت ئۇستىلىق بىلەن تاقىلدىتىپ، بىر رەقىس كۈيىگە چالدى.

كارۋات ئۈستىگە بىر قۇچاق شىنىل دۆڭلەشتى، قورال ـ ياراقلارنى تاختا سۇپىغا تەخلەپ قويۇشتى. پىروخور ساھىپخان ئايالىنىڭ داستىخان راسلىشىغا چاقماقلىق بىلەن ياردەملەشتى. بىر قولى چولاق ئالىيوشكا شامىل گەمىدىن تۈزلىغان كاپوستا ئېپكېلىش ئۈچۈن كېتىپ، شوتىدىن پەسكە يېقىلىپ چۈشتى، يا ـ مىشپ ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن چەكمىنىڭ ئىتىگىدە سۈنغان تەخسىنىڭ پارچىلىرى بىلەن بىر دۆڭە ھۆل كاپوستىنى ئېلىپ كەلدى.

يېرىم كېچىگىچە ئۇلار ئىككى چىلەك ساموگون ئىچىشتى، بىر تالاي كاپوستىنى يەپ بولۇشتى، ئاندىن قوي سويۇش قارارىغا كېلىشتى. پىروخور قوي قوتىنىنىڭ ئىچىدە پايپاسلاپ يۈرۈپ، ئىككى يېشىلىق بىر پاخلاننى تۇتۇۋالدى، خارلامپىي يېرىماكوف بولسا ـ چېپىشقا كەلگەندە بۇمۇ ھېچكىمدىن قېلىشمايتتى ـ قىلىچ بىلەن قوينىڭ بېشىنى كېسىپ تاشلىدى ـ دە، شۇ يەردىلا لاپاسىنىڭ ئاسـتىدا نېرىسىنى سويۇپ، ئىچ ـ قارنىنى تازىلىدى. ساھىپخان ئايال مەشكە ئوت يېقىپ، بىر چىلەك گۆش سىققۇدەك قازانـنى ئاستى.

يەنە قوشۇقلارنى رەقسىگە تاقىلدىتىشتى ـ دە، رەبچىكوف پۇتلىرىنى ئېگىپ، ئالقانلىرى بىلەن ئىككى تىزىنى قاتتىق شاپـ ـلاق لاپ، ئۈسۈلغا چۈشۈپ كەتتى، ئۈسۈلغا ماس ھالدا كەسكـن، ئەمما يېقىملىق ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن كۈي كۈيلىدى:

ئىچەيلى بىز، ئوينايلى، پۇرسەت بىزگە غەنىمەت،
بىكار يۈرۈش قورادا شۇتاپ بىزگە نەھاجەت...

ـ مەن تاماشا قىلىشنى خالايمەن! ـ دەپ ھۆكـرىدى

يېرماكوف، ئاندىن دەرىزە راملىرىنىڭ مەھكەملىگىنى قىلىچى بىلەن سىناپ كۆرۈشكە ھە دەپ ئىنتىلدى.

يېرماكوفنى ئىنتايىن باتۇرلۇغى ۋە كازاكقا مۇناسىپ قەيسەرلىگى ئۈچۈن ياخشى كۆرىدىغان گىرىگورىي مىس كۆرۈشكا بىلەن شىرەنى تاقىلدىتىپ، ئۇنى توختاتتى:

ــ خارلامپىي، ساراڭلىق قىلما!

خارلامپىي ئىتائەتكارلىق بىلەن قىلىچىنى قىنىغا سالدى ــ دە، ساموگون توشقۇزۇلغان ئىستاكانغا تەشنالىق بىلەن ئۆزىنى ئۇردى.

ــ ماناشۇنداق كۆكۈل ئېچىشتا ئۆلۈپ كەتسەكمۇ ئارمان يوق، ــ دىدى ئالىيوشكا شامىل، گىرىگورىينىڭ قېشىغا ئولتۇرۇپ، ــ گىرىگورىي پانتىلېيېۋىچ! سەن بىزنىڭ ئىپتىخارىمىز! پەقەت سەن بىلەنلا بىز ئالەمدە پۈت تىرەپ تۇرالايمىز! كەل، يەنە بىر ئىستاكاندىن ئىچەيلى!... پىروخور، ھاراق!

ئىگەر ــ جابدۇقلىرى ئېلىنمىغان ئاتلار ئوت ــ چۆپ بىسىلغان يەردە ئەركىن ئوتلاپ تۇردى، ئۇلارنىڭ نۆۋىتى بىلەن يوقلاپ تۇرۇشتى.

پەقەت تاڭ ئېتىش ئالدىدىلا گىرىگورىي ئۆزىنىڭ مەس بولۇپ قالغانلىغىنى ھېس قىلدى، ئۇ باشقىلارنىڭ قىلىۋاتقان سۆزىنى يېراقتىن ئاڭلىغاندەك بولاتتى، قان قۇيۇلغان كۆزىنىڭ ئېقىنى تەسلىكتە قوزغىتاتتى ۋە ئەقىل ــ ھۇشىنى يوقىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن بار كۈچى بىلەن تىرىشاتتى.

ــ بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن يەنە ئالتۇن پاگون تاقىغانلار ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ! ھاكىمىيەتنى قوللىرىغا ئېلىپ بولدى! ــ دەپ ۋاقىردى يېرماكوف گىرىگورىينى قۇچاقلاپ تۇرۇپ.

ـــ قانداق ياگون؟ ـــ دەپ سوردى گىرىگورىي يېرماكوف ئىلك ئولىنى نېرى ئىتتىرىپ.

ـــ ۋېشكىدىكىلەرچۇ. نىمە، سىلمەمسەن ئۇنى؟ كاۋكاز كېنەزى تەختتە ئولتۇردى! پولكوۋنىكنى دەۋاتىمەن!... ئۇنى چىپىپ تاشلايمەن، مېلېخوف! مەن جېنىمنى سېنىلك يولۇڭغا پىدا قىلاي، بىزنى چىقىمغا ئۇچراتما! كازاكلار تەشۋىش لەنمەكتە. بىزنى ۋېشكىغا ئېلىپ بار، ـــ ھەممىسنى بىتچىت قىلىپ، كۆلىنى كۆككە سورۇيلى! ئىليوشكا كودىنوفنى، پولكوۋنىكنى ـــ ھەممە ـ ھەممىنى يوقىتايلى! ئۇنىلك بىزنى شۇنچىلىك ئازاپلىغىنى يېتەر! قىزىللار بىلەنمۇ، كادېتلار بىلەنمۇ ئېلىشايلى، مېنىلك تىلىگىم ئەنەشۇ!

ـــ پولكوۋنىكنى ئۆلتۈرەيلى، ئۇ ئەتەي مەشەدە قېپقالغان... خارلامپي! سوۋېت ھاكىمىيىتىنىلك ئايىغىغا باش قويايلى: بىز ئەيىپلىك دەيلى...، ـــ گىرىگورىي بىر مىنۇت سەگەكلىشىپ مىيىغىدا كۆلۈپ قويىدى، ـــ مەن چاخچاق قىلىۋاتىمەن، خارلامپي، ئىچ.

ـــ چاخچاق قىلىپ ئىمە قىلىسەن، مېلېخوف؟ سەن چاخچىغىنى قوي. بۇ يەردە ئىش جىددى، ـــ دەپ سۆز باشلىدى مېدۋېدېۋ قەتئىلىك بىلەن، ـــ بىز ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى خالايمىز. بىز ھەممىنى ئالماشتۇرۇپ، سېنى ئولتۇرغۇزمىمىز. مەن كازاكلار بىلەن سۆزلەشتىم، ئۇلار ماقۇل بولۇشتى، بىز كودىنوفقا ۋە ئۇنىلك ئارقا تەرەكلىرىگە ياخشىلىقچە: «سىلەر ھاكىمىيەتنىلك ئۈستىدىن كېتىڭلار، سىلەر بىزگە ھۇناسىپ ئەمەسسن» ـــ دەيمىز. ئۇلار كەتسە، ياخشى، كەتمىسە، پولكنى ۋېشكىغا ماڭدۇرىمىز، شۇندىن كېيىن ئۇلار بەدەر كۆزدىن يوقىلىدۇ!

— بۇ توغرىلىق ئەمدى سۆز بولۇنمىسۇن! — دەپ قەھرى بىلەن ۋاقىرىدى گىرىگورىي

مىدۋېدېۋ مۇرىسىنى قىسىپ قويۇپ، شىرەنىڭ قېشىدىن بىر چەتكە ئۆتۈپ ئىچىشنى توختاتتى. ئۇيۇنىڭ بىر بۆلۈكىدا بولسا رەھىمسىز پاخماقلىشىپ قالغان بېشىنى تاختا سۇپىدىن ساڭگىلىتىپ، ئىپلاسلانغان پولنى قولى بىلەن جىجىپ، ھەسرەت بىلەن ناخشا كۆيلەيتتى:

ئەي، ئوغۇلچاق، بىچارە،
سەن بېشىڭنى بۇرىسالمىچۇ.
بېشىڭنى بىر بۇرىسالمىچۇ...
ئېخ! بۇرىغىنا ئوك ياققا،
ئوك ياققا ھەم سول ياققا.
نەق كۆكسۈمگە، قوچاققا.

شۇندىن كېيىن ئۇنىڭ ئايالالرنىڭكىدەك مۇڭلۇق چىققان تەسىرلىك ئىنچىكە ئاۋازىغا ئاليوشكا شامىل ئۆزىنىڭ بوم ئاۋازى بىلەن جۆر بولدى:

قوچىغىمدا ياتقاندا،
ئېغىرغىنا ئۇيقا تارتتىڭ...
ئېغىرغىنا ئۇيقا، تارتتىڭ
ئاخىرقى رەت سۆز قاتتىڭ:

«كەچۈر مېنى، خەير - خوش، ئەي بۇرۇنقى مۇھەببەت،
سەن بۇرۇنقى مۇھەببەت، ئەمدى بولدۇڭ بىر ئاپەت!...»

ساھىپخان ئايال گىرىگورىينى مېھمانخانىسىغا ئېپكىرىپ

كەتكەن چاغدا دەرىزىنىڭ تېشىدا تاڭ يورۇشقا باشلىغان ئىدى.

— بولدى ئەمدى، ئۇنىڭغا ئىچكۈزمەكلار! ماڭ نېرى، شەيتان! ئۇنىڭ تۆگىشىپ كەتكەنلىگىنى كۆرمىدىڭمۇ، — دېدى ئايال گىرىگورىينىڭ قولتۇغىدىن تەسلىكتە يۆلەپ، سىر كۆرۈشكا ساموگوننى كۆتىرىپ كەلگەن يېرماكوفنى يەنە بىر قولى بىلەن ئىتتىرىپ.

— سەھەرلىك قىلماقچىمۇ، نىمە؟ — دېدى يېرماكوف كۆزىنى قىسىپ، ئۇ دەلدەكلەپ تۇرغانلىقتىن، كۈرۈشكىدىن هاراق تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

— هە، ئۇخلىتىش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە.

— سەن هازىر ئۇنىڭ بىلەن ياتما، پايدىسى يوق...

— بۇنىڭ بىلەن كارىڭ بولمىسۇن! سەن مېنىڭ قېينىناتام ئەمەس!

— قېشىڭنى چاق! — دېدى يېرماكوف كىشىنىگەندەك چىقىراپ، مەسلىك كۈلكىسى بىلەن خىخىلداپ، يېقىلاي دەپ قالدى.

— هەي، بىنومۇس شەيتان! كۆزۈڭنى هاراق توسۇۋالغانلىقتىن، ئاغزىڭغا كەلگەننى جۆيلۈۋېرىسەن!

ئايال گىرىگورىينى بۆلۈمىگە ئىتتىرىپ كىرگۈزۈپ، كارۋاتنىڭ ئۈستىگە ياتقۇزدى، غۇۋا قاراڭغۇدا سىر يېرگىنىپ، بىر ئىچ ئاغرىتىپ، ئۇنىڭ ئوچۇق تۇرۇقلۇق هېچنىمىنى كۆرمەيدىغان كۆزلىرىگە، ئۆلۈكتەك ئاقىرىپ كەتكەن بۇزىگە قاراپ چىقتى.

— بەلكىم، مۇۋە شەرۇبتى ئىچەرسەن؟

— ئېپكەل.

ئايال بىر ئىستاكان سوغاق گىلاس شەربىتى ئىلىپ كەلدى .. دە، كارۋاتنىڭ لېۋىگە ئولتۇرۇپ، گىرىگورىي ئۇيقۇغا كەتكەنگە قەدەر، ئۇنىڭ چۈۋۈلغان چاچلىرىنى بىر - بىر تۈزەپ، سىلاپ تۇردى. ئۇ مەشىنىڭ ئۈستىگە، قىزىنىڭ يېنىغا ئورۇن سېلىپ ياتقان ئىدى، ئەمما شامىل ئۇنىڭغا ئۇيقۇ بەرمىدى، شامىل بېشىنى جەينىگىنىڭ ئۈستىگە قويۇۋالغانلىقتىن، ئۇركۈگەن ئات خارتىلدىغاندەك خورەك تارتتى، كېيىن بىر چاغدا، گويا بىرسى ئىتتىرگەندەك تۇيۇقسىز ئويغىنىپ كېتىپ، خىرىلداپ زارلىنىشقا باشلىدى:

... ئەسكەرلىكتىن قايتتۇق ئۆيگە!
كۆكرەكلەردە پاگونلار...
مۇرىمىزدە — كىرىستلەر...*

بېشىنى يەنە قوللىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، بىرنەچچە مىنۇتتىن كېيىن، تۆت ئەتراپىغا غەلىتە فاراپ، يەنە ناخشا باشلىدى:

ئەسكەرلىكتىن قايتتۇق ئۆيگە!...

42

ئەتىسى ئەتىگەن، گىرىگورىي ئويغانغاندىن كېيىن يېرما-

* بۇ مەسلىكتە ئېيتىلغان ناخشا بولغانلىقتىن، كىرىست مېدالىنى مۇرىدە، پاگونىي كۆكرەكتە قىلىپ، ئالماشتۇرۇپ قويغان — ت.

كوف هەم مېدۇبدېۋ بىلەن قىلىشقان سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالدى. ئۇ بۇ كېچە ئانچىلىكمۇ مەس ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۇ ھاكىمبەتنى ئاغدۇرۇش توغرىسىدىكى گەپ - سۆزلەرنى قىينالماستىنلا يادىغا چۈشۈردى، ئۇنىڭغا شۇ نەرسە روشەن بولۇپ قالدىكى، لىخو-دوفتىكى ئەچكۈلۈكۈزلىق ئوچۇق بىر مەقسەت بىلەن، يەنى گىرىگورىينى ھاكىمىيەت ئۆزگىرىشى قىلىشقا قۇتىرىتىش غەرىزى بىلەن ئۈيۇشتۇرۇلغان ئىكەن، دونېتسكە بېرىپ، دونىدىكى ئاق ئارمىيىسىگە قوشۇلۇش خاھىشىنى ئوچۇقلا بىلدۈرگەن كودىنوفقا قارشى بىر نەيرەڭ ئۈيۈشتۇرۇلغان ئىدى، بۇ نەيرەڭنى دونىدىن ئۈزۈل - كېسىل ئاجرىلىپ، ئۆز ئالدىغا كومموئىستلارسىز سوۋېت ھاكىمىيىتى تەرزىدە بىر ھاكىمىيەت قۇرۇشنى يوشۇرۇن خىيال قىلىپ يۈرگەن سولچىل كەيپىياتتىكى كازاكلار ئۈيۇشتۇرغان ئىدى. قىزىللارنىڭ ئۇرۇش سېپى دۇنېتىس ئالدىدا تەۋرىنىپ قالغان بولسىمۇ، ھەر مىنۇتتا بۇ يەردىكى كازاكلارنى «ئۆزئارا جاڭجاللىرى» بىلەن قوشۇپ، ئاسانلا يوقىتىپ تاشلايدىغانلىغى مۇمكىن بولۇپ تۇرغان بىر چاغدا، قوزغىلاڭچىلار لاگىرىدىكى ئىچكى ئىخىتىلاپ ھالاكەتلىك ئاقىۋەتكە ئېلىپ بارىدىغانلىغىنى چۈشەنمەي، بۇلار گىرىگورىينى ئۆزىگە تارتماقچى بولۇشقان ئىدى. «بالىلارچە ئويۇن» — دىدى گىرىگورىي ئۆز كۆڭلىدە كارۋاتتىن لىكىدە تۇرۇۋېتىپ، ئۇ كىيىمىنى كىيىپ، يېرماكوف بىلەن مېدۇبدېۋنى ئويغاتتى، بۇلارنى مېھمانخانا ئۆيگە چاقىرغاندىن كېيىن ئىشكنى مەھكەم يېپىپ قويدى.

— گەپ مۇنداق، بۇرادەرلەر: كېچە ئېيتىلغان گەپ - سۆز-لەرنى كاللاڭلاردىن چىقىرىپ تاشلاڭلار، كۈسۈرلاشنى تاشلاڭلار، ئۇنداق بولمىغاندا، ئۆزەڭلارغا ياخشى بولمايدۇ! گەپ كىمنىڭ

قوماندان بولۇشدا ئەمەس. گەپ كودىنوفتىمۇ ئەمەس، گەپ شۇ يەردىكى، بىز مۇھاسىرە ئىچىدە تۇرۇۋاتىمىز، خۇددى چەمبەر ئىچىدىكى بوچكىدەك. بۇگۈن بولمىسا، ئەتە بۇ چەمبەرلەر بىزنى بىتچىت قىلماي قالمايدۇ. پولكلارنى ۋېشكىغا ئەمەس، مىگۇلىنغا، كىراسنوكۇتسكايا ماگىزۇش لازىم، ــ ئۇ قاپىغىنى تۇرۇپ، بىر پەرۋالىق بىلەن قاراپ تۇرغان مېدۋېدېۋتنى كۆزىنى ئۇزمەستىن، بۇ سۆزلەرنى ئالايىتەن تەكتلەپ ئېيتتى، ــ شۇنداق، كوندرات، يورۇق ئالەمدە كىشىنى قايمۇقتۇرۇشنىڭ كېرىكى يوق! سىلەر كالا لاغلارنى سىلكۇۋېتىپ ئويلىساغلار، مۇنۇنى چۈشىنۇۋالالايسىلەر: ئەگەر بىز قوماندانلىقنى بارامسىز قىلىشقا باشلاپ، ھەرقانداق ئۆزگىرىش ئېلىپ بارماقچى بولساق، ھالاكەتكە يولۇقمىز. يا ئاقلارغا ياكى قىزىللارغا تايىنىش لازىم. ئوتتۇرىدا قېلىشقا بولمايدۇ ــ يەنچىپ تاشلايدۇ.

ــ بۇ گەپلەرنى سىر تۇتۇش كېرەك، سىرتقا چىقىپ كەتمەسۇن، ــ دىدى يېرماكوف ئارقىسىغا قايرىلىپ.

ــ بۇ سىر بىزنىڭ ئارىمىزدا ئۆلۈپ تۇگەيدۇ، بىراق شۇ شەرت بىلەنكى، سىلەر كازاكلارنى قايمۇقتۇرۇشنى توختىتىڭلار. خوش، كودىنوف بىلەن ئۇنىڭ مۇشاۋۇرلىرىنى قانداق قىلىمىز؟ ئۇلاردا تولۇق ھوقۇق يوق، مەن ئۆز دۇنيەمنى ئۆزەمنىڭ بىلىشچە باشقۇرىمەن. ئۇلار يامان ئادەملەر، دۇنيادا گەپ يوق، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ بىزنى كادېتلار بىلەن قايتىدىن يارىشتۇرۇپ قويىدىغانلىغى شەك ـ شۇبھىسىز. ئەمما بىز نەگە بارىمىز؟ يولىلىرىمىز كېسىلگەن، ھەممە قان تۇمۇرلىرىمىز قىرقىلغان!

ــ ئۇغۇ شۇنداق...، ــ مېدۋېدېۋ تەسلىكتە قوشۇلدى ۋە

گەپ ـ سۆز ئەسناسىدا 1 ـ قېتىم غەزەپكە تولغان كىچىككىنە ئېـ يىق كۆزلىرى بىلەن گىرىگورىيغا قاراپ قويدى.

شۇنىڭدىن كېيىن گىرىگورىي كارگىنسكايا قېشىدىكى يېزـ لاردا ئىككى كېچە ـ كۈندۈز ئۈدا هاراق ئىچىپ، ئۆمرىنى ئىچكۈـ لۈكۈازلىق بىلەن ئۆتكۈزدى. هاراقنىڭ پۈرىقى هەتتا ئۇ مىنىدـ غان ئىگەرنىڭ تەرلىكىگىچە سىڭگەن ئىدى. تالاي ئايالار ۋە ئۆزلىرىنىڭ قىزلىق گۈلىدىن ئايرىلغان قىزلار گىرىگورىينىڭ قولـ ىدىن ئۆتۈپ، ئۇنىڭ قىسقا مۇهەببىتىگە نائىل بولدى. ئەمما ئەتـ سى ئەتىگەن نۆۋەتتىكى مۇهەببەتنىڭ قىزغىن بېسىلىپ نەپسى تويۇنغاندىن كېيىن، گىرىگورىي سەگەكلىشىپ، باشقا بىر ئىشلارنى ئويلىغاندەك، بىپەرۋالىق بىلەن خىيال سۈرەتتى: «ياشىغىنىمنى ياشىدىم ۋە ئۆتكەن ئۆمرۈمدە هەممىنى باشتىن كەچۈردۈم، كۆپ خوتۇن ـ قىزلارنى سۆيۈپ ئۆتتۈم، ياخشى ئاتلارنى مىندىم... ئېخ!... دالىلاردا يۈردۈم. ئاتلىق مېهرى بىلەن شاتلاندىم ۋە ئادەملەرنى ئۆلتۈردۈم. ئۆزىدىمۇ ئۆلۈمگە قارشى ماكىدىم، كۆك ئاسـ مانغا ئۆزەمنى كۆرسەتتىم. ئەمدىلىكتە هايات ماڭا نىمە بېگىلىقنى كۆرسىتەركىن؟ بېگىلىق يوق! ئەمدى ئۆلسەممۇ بولىدۇ، قورقىدىغان ئىش يوق. ئۇرۇشتىمۇ بايلارغا ئوخشاش تەۋەككۈلسىزلا ئۆيناش مۇمكىن. ئۆتتۈرۈپ قويىدىغىنىم چاغلىق!»

ئۇنىڭ پايمۇ پاي باغلاشمايدىغان خاتىرىلىرىدە بالىلىق چاغلىرى گويا هاۋا ئوچۇق كۈندۈز كۈنىدىكى فۇياشتەك ئۆزۈپ ئۆتەتتى: تاشتىن ياسالغان كاتەك ئۆيلەردىكى تۇمۇچۇقلار، قىزىپ كەتكەن توپا ـ چاڭلاردا گىرىشكىنىڭ يالىڭياق پۇتلىرى، ئىككى قىرغىدىكى يېشىل ئورمانلار، سۈدا ئەكس ئېتىپ تۇرغان ئۈلۈغۋار ۋە تىپ ـ تىنچ دون، دوستلـ رىنىڭ بالىلىق چېهرىلىرى، باپ ـ ياش فامەتلىك ئانىسى...

گىرىگورىي ئالقىنى بىلەن كۆزىنى ئېتىۋالدى، ــ دە، ئۇنىڭ ئۇيقۇسىدا تونۇش چېھرىلەر، ۋەقەلەر، بەزىدە ناھايىتى ئۇششاق، ئەمما نېمىشقىدۇ خاتىرىسىگە مەھكەم سىڭىپ قالغان ئىشلار بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى، ئۇنىڭ ئېڭىدا ئاللىقاچان يوقالغان ئادەملەرنىڭ ئۇنتۇلغان ئاۋازلىرى، سۆزلىگەن سۆزلىرىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىرى، ھەرخىل كۈلكىلەر جاراڭلايتتى. ئېڭىدا ئەس ــ يادىنىڭ نۇرلىرى كۆرۈلگىنىگە ئۇزاق زامان بولغان، ئاللىقاچان ئۇنتۇلغان تەبىئەت مەنزىرىسىگە چۈشەتتى ــ دە، بىردىنلا گىرىگورىينىڭ كۆز ئالدىدا پاقىراپ تۇرلۇك كۆرۈنۈشلەر پەيدا بولاتتى: بىپايان كەڭ دالا، يازلىق چوڭ يول، ھارۋا، ھارۋا ئالدىدا ئولتۇرغان دادىسى، ئۆكۈزلەر، ئاشلىغى ئورۇلۇپ، ئېڭىزى ئالتۇنسىمان چوخچىيىپ تۇرغان ئېتىزلىق، يول ئۈستىدە قاپ ــ قارا چېچىلىپ تۇرغان قاغىلار... گىرىگورىي تورەڭ ئىرماش ــ چىرماش پىكىر ــ خىيالغا پېتىپ، بىھىشىدىن كەچۈرگەن ئىشلارنى كولاشتۇردى، نەگىدۇ قايتىماسقا كەتكەن ئاشۇ ھاياتىدا ئۇنىسىيەگە دۇچكېلىپ قالدى ــ دە، «جانانىم! ئۇنتۇلماس يارىم!» ــ دەپ ئۇيلاپ، شۇ ئاندىلا سەسكىنىپ يېنىدا ئۇخلاۋاتقان ئايالىدىن ئۆزىنى نېرىغا ئالدى، ئۇھ تارتىپ، تاك ئېتىشنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتتى، شۇندىن كېيىن قۇيىاش قىزىل شەپەق، ئالتۇن ئۇقا بىلەن ئەرقىنى بىزەشكە باشلاش بىلەنلا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، سىرتىدىن ــ بىرى يۈيۇنۇپ، ئېتىنىڭ قېشىغا بېرىشقا ئالدىرىدى.

43

قوزغىلاڭ، گويا ئۆز يولىدىكى ھەممە نەرسىنى يالماپ

يۇندىغان ھالا يانغىنىدەك بىردىن ئەۋج ئېلىشقا باشلىدى. بۇيۇ سۇنمىغان كەنتلەرنىڭ ئەتراپىنى ئۇرۇش سەپلىرىنىڭ پولات چەمبەرلىرى ئورىۋالدى. ھالاكەتكە مەھكۇم بولغانلىقنىڭ كۆلەڭگىسى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە تامغا بېسىلغاندەك ئورناشقان ئىدى. كازاك لار قىمارغا پۇل تىككەندەك، ھاياتى بىلەن ئوينىشىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن ئادەملەرگە تەڭگىنىڭ رەقەملىرى تەرىپى* چىقىپ قالغان ئىدى. ياشلار قاتتىق مۇھەببەتكە بېرىلگەن ئىدى، چوكراق ياشتىكىلەر ئەقلىدىن ئازغۇچە ساموگون ئىچىشەتتى، قارتا ئويۇنىدا پۇل بىلەن پاترونلارنى (بۇ چاغدا پاترون بىباھا نەرسىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى)دو تىكىپ ئوينىشاتتى. بىر مىنۇت بولسىمۇ جېنىغا تەككەن مىلتىقنى تامغا يۆلەپ قويۇپ، قولىغا پالتا ياكى رەندە ئېلىش ئۈچۈن پۇراقلىق قىزىل تال چۇۋىقلىرى بىلەن قاشا تاملارنى توقۇش ياكى تىرنا، ھارۇدلارنى ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تەييارلاش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىپ، كۆڭلىگە ئارام بېرىش ئۈچۈن ئۆيلىرىگە بىرنەچچە كۇنلۇك بېرىپ تۇرۇشاتتى. يەنە نۇرغۇن ئادەملەر تىنچ تۇرمۇشتىن بىزار بولۇپ، ئۆز قىسمىنى لىرىغا مەس قايتىپ كېلىشەتتى ـ دە، مەسلىگى بېشىلگەندىن كېيىن، مەنسىز «تۇنىكە قۇتا ھاياتى»دىن غەزەپلەنگەنلىكتىن، پىيادە سەپ بىلەن ئاتاكىغا ئۆتەتتى، نەق پىلىموتلارنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ باراتتى، ئۇنداق بولمىغاندا، غالجىرلىشىپ، ئاستىدا ئات بار ـ يوقلۇغىنىمۇ ئونتۇپ، قۇيۇندەك چېپىپ، كېچىلىك باسقۇنغا باراتتى ۋە ئەسىرگە ئالغان ئادەملەرنى شەپقەتسىزلىك بىلەن ئىپتىدائى زامانىدىكى ياۋايىلىق بىلەن قىيناپ، تەھقىرلەيتتى، ئوقلىرىنى ئاياپ، قىلىچ بىلەن ئۆلتۈرەتتى.

* بۇرۇنقى چاغدا تەڭگىنى ئىرغىتىپ تاشلايدىغان قىمار ئويۇنىدا تەڭگىنىڭ رەقەم تەرىپى چىقىپ قالسا، ئۇتتۇرغان ھېسابلىناتتى ـ ت.

شۇ يىلى باھار مىسلى كۆرۈلمىگەن تۈس بويىاقلار بىلەن جۇلالىنىپ تۇردى. ئاپرىل ئىبىدا كۈنلەر ئەينەكتەك تىنىق بولۇپ، ھاۋا ناھايىتى يېقىملىق ئىدى. توپ - توپ ئازلار، ئاغامچىدەك تىزىلىشقان مىس ئاۋاز تۈرنىلار ئاسمانىنىڭ ھول يەتمەس كۆپ - كۆك قەرىدە ئۇچا - ئۇچا بۇلۇتلاردىن ئۇزۇپ ئۆتۈپ، شىمالغا قاراپ ئۇچۇپ ئۆتۈشەتتى. ئاچ بېشىل مەخمەل قاپلىغان دالىدىكى كۆللەرنىڭ يېنىدا يەم ئىزلەشكە قونغان ئاققۇلار چېچىلغان مەرۋايىتتەك پاقىرايتتى. دون بويىدىكى تاشقىن بېسىپ ئۆتكەن يەرلەردە قۇشلارنىڭ گۇ - گۇ - گۇ، قى - فى - فى ئاۋازلىرى ئالەمنى بېشىغا كىيگەن ئىدى، كەلكۈن سۇ باسقان ئوتلاقلاردا ۋە سۇ بېتىپ بارالمىغان يەرى تېپىز سايلار ھەم جىلغىلارنىڭ ئۈستىدىكى يار بېشىدا غازلار ئۇچۇشقا تەلپۈنۈپ، ئۆز - ئارا بىر - بىرىنى چاقىرىشاتتى، تالىزارلىقتا ئەركەك ئۆدەكلەر جۇشقۇن ئىشق - مۇھەببەت بىلەن زوقلىنىپ، تىنىمسىز شۇڭىر-لىشاتتى. سۆگەتنىڭ شاخلىرىدا سىرغىدەك ئېسىلىپ تۇرغان پوت-لىلار ياپ - يېشىل كۆكسىدە تۇراتتى، تېرەكنىڭ نوتىلىرى يېپ-يېشىق، خۇش بۇي بىج سىلەن نوماز بولغان. ئەمدىلەتىن يېشىل-لىق قاپلاشقا باشلىغان، توڭگى ئىبرىگەن قارا تۇپراق يەرنىڭ بۇ-رۇنقى پۇرىغى ۋە مەڭگۈ ياشىرىپ نۇرىدىغان ياش مايسىلارنىڭ ھىدى ئاڭقىپ تۇرغان دالا چەكسىز جانىدالىق بىلەن تولغان.

قوزغىلاڭچىلىق ئۇرۇشى شۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈلگەن ئىدىكى، ھەر بىر جەڭچىنىڭ جانجان ئۆيى - ماكانى ئۆزىنىڭ بىقىنىدىلا ئىدى. قاراۋۇلخانا بىلەن يوشۇرۇن پوسقا بېرىشتىن بىزار بولغاندا، تاغ - داۋان، ئىدىرلاردا چارلاشتا قاڭقىپ يۈ-رۈشتىن زېرىككەندە، كازاك ئۆزىنىڭ بۆلۈنمە باشلىغىدىن رۇخ-

سەت سوراپ، ئۆيگە كېتەتتى، ئۆزىنىڭ ئورنىغا قېرى بوۋىسىنى باكى ئۆسمۇر بالىسىنى ھەربى ئاتقا مىنگۈزۈپ ئېۋەتەتتى. شۇڭا لاشقا بۆلۈنمىلەردە جەڭچىلەرنىڭ سانى ھەمىشە تولۇق ئىدى ۋە تەركىۋى ئۆزگىرىپلا تۇراتتى. ئەمما بەزىلەر مۇنداق قۇۋۇلۇقنىمۇ ئىشلىتەتتى: كۈن پېتىش بىلەنلا بۆلۈنمە تۇرغان يەردىن ئاتلىنىپ چىقىپ، ئېتىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ، 30 باكى 40 چاقىرىم يول يۈرۈپ، كەچكى شەپەق غايىپ بولغاندا ئۆز ئۆيىدە بولاتتى. كېچىنى خوتۇنىنىڭ ياكى سۆيگۈنىنىڭ يېنىدا ئۆتكۈزۈپ، خوراز 2 ـ فېتىم قىچقارغاندىن كېيىن ئېتىنى ئىگەرلەيتتى ـ دە، ئاسماندا ھۈكەر غايىپ بولماستىنلا ئۆز بۆلۈنمىسىگە قايتىپ كېلىپ بولاتتى.

نۇرغۇن خۇش چاخچاق يىگىتلەر سوقۇشنىڭ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۆينىڭ ھاشالىرى يېنىدا بولغانلىغىغا شاتلىغىنى ئىچىگە سىغدۇرالمايتتى. «ئۆلۈشنىڭ كېرىگى يوق!» ـ دەپ چاخچاق قىلاتتى. پات ـ پات ئايالىنى يوقلىغىلى باردىغان كازاكلار.

قوماندانلىق، بولۇپمۇ ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرى باشلىنىپ قالغان مەزگىلدە ئەسكەرلىكتىن قېچىش ئىشلىرىنىڭ يۈز بېرىشىدىن قورقاتتى. كودىنوف ئالايىتەن قىسىملارنى ئارىلاپ چىقىپ، ئۆزىگە خاس بولمىغان بىر قەتئىلىك بىلەن مۇنۇلارنى ئۇقتۇردى:

ـ مەيلى، ئېتىزلىرىمىزدا شامال گۈكرەپ تۇرسۇن، مەيلى بىرەر دانە ئۇرۇق يېرىمىزگە چۈشمىسۇن، مەن كازاكلارنىڭ قىسىملاردىن كېتىشىگە ھەرگىز يول قويمايمەن! ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ كەتكۈچىلەرنى چېپىپ تاشلايمىز ۋە ملتىق بىلەن ئاتىمىز!

44

گىرىگورىيغا كىلىموفكا بوسۇغىسىدا يەنە بىر جەڭگە قاتنىشىشقا توغرا كەلدى. چۈشكە يېقىن يېزىنىڭ چېتىدىكى هويلىلارنىڭ قېشىدا ئېتىشىش باشلىنىپ قالدى. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن كىلىموفكىغا قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ سەپلىرى كىرىپ كەلدى. سول قاناتتىكى قارا بوشلات* كىيگەن ماتروسلار — بالتىق دېڭىز پىلوتىنىڭ بىر هەربىي كېمىسىنىڭ كومانىدىسى بىرتىكىس ئالغا سىلجىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار باتۇرلۇق بىلەن ئاتاكىغا ئۆتۈپ، كارگىنىسكايا قوزغىلاڭچىلار پولكىنىڭ ئىككى بۆلۈنمىسىنى يېزىدىن سۈرۈپ چىقىرىپ، ئۇلارنى ساي بويلاپ، ۋاسلىۋوكىغىچە قىستاپ بارىدى.

ئۇستۈنلۈك قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى تەرەپكە ئېغىشقا باشلىغاندا، بىر ئىگىزلىكتىن جەڭنىڭ بېرىشىنى كۈزىتىپ تۇرغان گىرىگورىي ئوق - دورا بېسىلغان ئىككى چاقلىق هارۋا بېشىدا ئېتىنى تۆتۈپ تۇرغان پىروخور زىكوفنى ئالدىغا چاقىرىپ، مېڭىپ كېتىۋاتقان ئاتقا سەكرەپ مىنىۋالدى: كېچىككىنە يارلىقتىن چىپ پىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئېتىنى تېز سوكۇلدىتىپ، ئويمانلىقنى گۈسىنكىغا قاراپ ماڭدى. بۇ يەردە 2 - پولكنىڭ زاپاسىتىكى بىر ئاتلىق بۆلۈنمىسى دەرەخزارلىق ئارىسىدا مۆكۈنۈپ ياتقانلىغىنى بىلەتتى. ئۇ تاغ ۋە قاشالاردىن ئۆتۈپ، بۆلۈنمە تۇرغان يەرگە

* بوشلات — ماتروسلارنىڭ تاشقى قارا كەمزۇلى — ت.

قاراپ كەتتى. سىراقتىن باياق كازاكلارنى ۋە موما داغاجىلارغا باغ-لاقلىق ئاتلارنى كۆرۈپ، قىلىچىنى سۇغۇردى ـ دە، ۋاقىرىدى:

ـ ئاتلار!

200 ئاتلىق ئەسكەر بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە ئاتلىرىغا مىنىپ بولۇشتى. بۆلۈنمە كوماندىرى گىرىگورىينىڭ ئالدىغا چېپىپ كېلىپ:

ـ يولغا چىقامدۇق؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ ئاللىقاچان يولغا چىقىش كېرەك ئىدى! ھاڭۋېقىپ ئول-تۇردۇڭمۇ! ـ دەپ گىرىگورىي كۆزلىرىنى پاقىراتتى.

گىرىگورىي ئېتىنى توختىتىپ، پەسكە چۈشتى ـ دە، ئەتەي، ئاتنىڭ ئەيلىنى چىگىتىمەن دەپ بىر دەم ھايال بولۇپ تۇرۇپ قالدى (تەرگە پىشقان ۋە قىزىپ كەتكەن ئات پىقىراپ يۇرۇپ، تۆشىنى تارتقۇزمايتتى، سەت ھۆرپىيىپ، خىرىلداپ، ئاچچىغى بىلەن چىشلىرىنى ھىجايتىپ، ئالدى پۇتى بىلەن گىرىگورىينىڭ بىقىنى-دىن قېقىپ تاشلاشقا ئۇرۇناتتى). گىرىگورىي ئىگەرنى مەھكەم چىگىتقاندىن كېيىن، پۇتىنى ئۈزەڭگىگە سالدى؛ كۆچىيىپ بېرىپ ۋاتقان ئېتىشلارغا قوۋلاق سېلىپ، خىجىللىققا قالغان بۆلۈنمە كوماندىرىغا قارىماستىن، ۋاقىرىدى:

ـ بۆلۈنمىنى ئۆزەم باشلاپ بارىمەن. يېزىدىن چىقىپ كەتكۈچە، ۋىزۇۋىتلار ئۆز قاتارلىرى بىلەن ئاتلىرىنى تېز چاپتۇرۇپ ماڭسۇن!

يېزىدىن چىققاندىن كېيىن گىرىگورىي بۆلۈنمىنى چاچما سەپ قىلىپ يايدى، قىلىچى غىلاپتىن تېز سۇغۇرۇلامدۇ ـ يوق، سىناپ كۆردى؛ ئاندىن بۆلۈنمىدىن 30 سارجىن ئالدىدا مېڭىپ، كىلىموفكىغا قاراپ چېپىپ كەتتى، جەنۇپ تەرىپى كىلىموف-

گىغا سېرىلىپ چۈشىدىغان ئىسگىز دۆڭنىڭ بېشىغا چىققاندىن كېيىن، ئۇ يەر-يېكۈنت ئېتىلىپ بېشىنى تارتىپ، ئەترايغا كۆز تىكتى. يېرىدا چىكسىز-ئانقان ئاتلىق ۋە پىيادە مەزىل ئەسكەرلەر قالايمىقان قېچىشۇاتاتتى، ئىككى چاقلىق ھارۋىلار ۋە 1 - دەرىجىلىك كارۋان ھارۋىلىرى ئۆچقاندەك چېپىپ كېتىۋاتاتتى، گىرد-گورىي بۆلۈنىگە غىيا قايرىلدى:

— قىلىچى سۇغۇر! ئاتاكىغا! بۇيرادەرلەر، ئارقامدىن يۇرۇڭلار! — ئۇ قىلىچىنى شارتلا چىقىرىپ، «ئۇر - ر - را!...» دەپ بىرىنچى بولۇپ ۋاقىرىدى، شۇندىن كېيىن پۈتۈن بەدىنىدە سالقىنلىق ۋە ئۆزىگە نونۇش بىر يېنىكلىك ھېس قىلىپ، ئېتىنىڭ بېشىنى قويۇۋەتتى. سول قولىنىڭ بارماقلىرىدا تاردەك چىڭ تارتىلغان تىزگىن تىترەيتتى. باش ئۇستىدە يالاڭداپ تۇر-غان قىلىچى ۋىشىلداپ، تەتۇر شامال ئېقىمىنى تىلىپ بارا-تتى.

باھار شامىلىدا توزغۇپ تۇرغان چوڭ بىر پارچە ئاپپاق بۇلۇت بىر مىنۇتتەك قۇياشنىڭ يۈزىنى توسۇۋالدى - دە، سۇر كۆلەڭگە گىرىگورىينىڭ ئۇستىدىن ئۆتۈپ، ناھايىتى ئاستا سىلجىپ ۋاتقاندەك بولۇپ، قىر بويلاپ ئۇزۇپ كەتتى. گىرىگورىي نەزەر-نىگاھىنى يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان كىلىۋىكىدىكى قورا - جايلاردىن ئېلىپ، تېخى قۇرۇپ بولمىغان بوز رەڭ يەر بويلاپ سىيلاپ كېتىۋات-قان ئاشۇ كۆلەڭگىگە، ئۇنىڭمۇ ئالدىدا نەگىدۇ قېچىپ كېتىۋاتقان ئاپتاپنىڭ يول - يول ئاچ سېرىق، كىشىگە شاتلىق بە-غىشلايدىغان شولىسىغا يۆتكىدى، ئۇنىڭدا توساتتىن ئاشۇ يەر بېغىرلاپ قېچىپ كېتىۋاتقان شولىنى قوغلاپ يەتسەم، دەيدىغان چۈشىنىپ بولمايدىغان بىر خاھىش ئۆزىچىلا پەيدا بولۇپ قالدى. گىرىگورىي ئېتىنى تېقىمى بىلەن تىقتاپ، ئۇنى بولۇشىغا قويۇۋەتـ

تى، ئالدىغا ئىنتىلىپ ئولتۇرۇپ، ئاپتاپنى سايىدىن ئاجرىتىپ تۇرغان قونۇمسىز چىگرىغا يېقىنلىشىشقا باشلىدى، بىرنەچچە سېكۇنت جان - جەھلى بىلەن چاپقاندىن كېيىن ئاتنىڭ سوۋۇلۇپ تۇرغان بېشىغا ئاپتاپنىڭ نۇرى چېچىلدى - دە، شۇ ھامان ئۇنىڭ جەرەن تۆكلىرى كۆزنى چاقنىتىدىغان قۇياش نۇرى بىلەن يالتىراپ كەتتى. گىرىگورىي بۆلۈت سايىسىنىڭ چەت - جىيىگىدىن چېپىپ ئۆتكەن مەزگىلدە تار كوچىدىن ئۆزلۈكسىز تاراسلاپ ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. تاقىلدىغان تاۋۇشلارنى شامال تېز ئۇچۇرۇپ كېلىپ، بارغانسېرى يېقىنلاشتۇراتتى ۋە كۆچەيتۈرەتتى، يەنە ھايال ئۆتمەستىن، گىرىگورىي ئۆز ئېتىنىڭ تاقىراقلىغان تۇياق ئاۋازى، ئوقلارنىڭ ۋىڭلىدىغان تاۋۇشى ۋە شامالنىڭ قۇلاقتا غۇۋۇلدىغىنى تۇپەيلىدىن، ئارقىدا كېلىۋاتقان بۆلۈنمىنىڭ گۈلدۇر - تاراقلىرىنى ئاڭلىيالمىدى. نۇرغۇن ئاتلارنىڭ تېخى قۇرىمىغان بوز يەرنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ، گۈرسۈلدەپ چېپىپ كېلىۋاتقان ئېغىر يۈرۈش ئاۋازى گويا قۇلىغىدىن چۈشۈپ قالغاندەك بولۇپ، قانداقتۇ يىراقلىشىپ، يوقىلىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. دەل شۇ پەيتتە، ئالدى تەرەپتىن تۇيۇقسىز مىلتىق ئېتىلىشقا باشلاپ، گۈلخانغا قۇرۇق شاخ ئوتۇن تاشلىغاندەك پاراسلاپ كەتتى: ئوقلار توپ - توپى بىلەن چىقىراپ ئۇچۇشقا باشلىدى. گىرىگورىي گاڭگىراپ، ۋەھىمە ئىچىدە ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى، ساراسىمە بىلەن غەزەپ ئۇنى تېلىقتۇرۇپ، چىرايىنى سەتلەشتۈرۈۋەتتى، بۆلۈنمە ئاتلىرىنىڭ بېشىنى بۇراپ، ئۇنى، گىرىگورىينى تاشلاپ، ئارقىغا قاراپ چېپىپ كېتىۋاتقان ئىكەن. يېقىن بىر يەردە بۆلۈنمە كوماندىرى ئات ئۈستىدە چۆگىلەپ، قىلىچىنى بىھۇدە شىلتىپ، بىغلايتتى ۋە ئۇزۇك، بوغۇق ئاۋاز بىلەن

بىر نىمە دەپ ۋاقىرايتتى، پەقەت ئىككى كازاك گىرىگورىيىنىڭ قېشىغا يېقىنلىشىپ كەلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە پىروخور زىكوف ئېتىنىڭ بېشىنى قىسقىلا تىزگىنىدىن بۇراپ، بۆلۈنمە كومانديرىنىڭ قېشىغا چېپىپ كەتتى. قالغان كازاكلار قىلىچلىرىنى قىنىغا سېلىپ قويۇپ، قامچىسىنى ئىشقا سېلىپ، تومتاراقاي ئىلىرقىغا قاراپ چېپىۋاتاتتى.

گىرىگورىي پەقەت بىر سېكۇنتلا ئېتىنىڭ چېپىشىنى ئاستىلاتتى، ئارقىسىدا نىمە ۋەقە بولغانلىغىنى، نىمە ئۈچۈن بۆلۈنمە ھېچبىر چىقىمغا ئۇچرىماستىن، تۈيۇقسىز قېچىشقا يۈز تۇتقانلىغىنى بىلىشكە ئۈرۈنۈپ كۆردى. مانا شۇ بىر لەھزە ئىچىدە كاللىسىدا بىر پىكىر: ئاتنىڭ بېشىنى بۇرىما، قاچما، ئالغا چاپ! ــ دېگەندەك بولدى. ئۇ تار كوچىدا، ئۆزىدىن 100 سارجىن نېرىدا، قاشانىڭ كەينىدە يەتتە قىزىل ئەسكەرنىڭ پىلىموت ئورنىتىلغان تاچانكا يېنىدا ھەپىلىشىۋاتقانلىغىنى كۆردى. ئۇلار پىلىموتنىڭ ئاغزىنى ئۆزلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان كازاكلارغا قارىتىش ئۈچۈن تاچانكىنى بۇراشقا ھەركەتلىنىۋاتاتتى، ئەمما قىسىنچاق تار كوچىدا بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغاندەك كۆرۈنەتتى: پىلىموت ئۇنچىقمايتتى، مىلتىقلارنىڭ تارسىلداپ ئېتىلغان ئاۋازىمۇ كېمىيىپ، گىرىگورىيىنىڭ قۇلىغىنىڭ تۈۋىدىن ۋىزىلداپ ئۆتكەن ئوقلارمۇ بارغانسېرى شالاڭلىشىپ قالدى. گىرىگورىي ئېتىنىڭ بېشىنى رۇسلاپ، كونا بىر باغنىڭ ۋەيران بولغان قاشا تېمىدىن ئاشۇ تار كوچىغا سەكرەپ ئۆتۈشنى مۆلچەرلىدى. ئۇ قاشادىن كۆزىنى ئۈزدى ــ دە، قانداقتۇ تۈيۇقسىز، دۇربۇن بىلەن يېقىنلىتىلغاندەك ئوپ ــ ئوچۇق ۋە يېقىن بىر يەردە ئاتلارنى ھارۋىدىن چىقىرىش بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان ماتروسلارنى كۆرۈپ قالدى، ئۇلارنىڭ لاي چاچرىغان

بۇشلاتلىرىنى، باشلىرىغا مەھكەم كىيۋالغان، يۈزىنى غەلىتە يۇمۇلاق قىلىپ كۆرسەتكەن كوزىركىسىز شەپكىلىرىنى كۆردى. ئىككى ماتروس ئاتىسىغا جابدۇقلىرىنى كېسىۋاتاتتى، ئۇچىنچىسى بېشىنى يەلكىسىگە تىقىپ، پىلىمۇتىنىڭ يېنىدا مىتىلداپ يۈرەتتى، قالغانلىرى ئۆزە ۋە تىزلىنىپ تۇرۇپ، گىرىگورىيغا مىلتىقتىن ئوق چىقىرۇاتاتتى. گىرىگورىي چېچىپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ قوللىرى مىلتىقنىڭ زاتۇورلىرىنى قانداق ئابلاندۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆردى ۋە ئۆزىگە تاقاپ ئېتىلغان قاتتىق ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىدى، ئوق ئارقا - ئار قىدىن شۇنداق تېز ئېتىلىپ، مىلتىقنىڭ قوندافلىرى شۇنداق تېز ئوخچۇپ، مۈرىگە تەپتىكى، پۈتۈن ئەزايىنى تەر قاپلىغان گىرىگورىي: «تەككۈرلىمەيدۇ!» — دېگەن شادىمان ئىشەنچكە تولدى.

قاشا ئاتنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا قاراسلاپ، ئارقىدا قالدى. گىرىگورىي قىلىچىنى ئىگىز كۆتىرىپ، كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرۇپ، ئالدىدىكى ماتروسنى دىشانغا ئالدى. يەنە بىر ۋەھىمە چاقماق چېقىلغاندەك يالت قىلىپ قالدى: «نەق ئۇدۇلدىن ئېتىشىدۇ... ئېتىم ئىككى پۈتىمى تىك كۆتىرىپ... ئۈكىسىغا چۈشىدۇ... مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ!...» ئاغزىچە ئۇدۇلدىن ئىككى پاي ئوق ئېتىلدى، گويا يىراقتىن: «تىرىك تۇتۇۋالايلى!» — دېگەن بىر ۋاقىراش ئاڭلانغاندەك بولدى. ئالدىدا باتۇر، ئوچۇق پىشانە بىر كىشىنىڭ چىشلىرىنى ھىجايتىپ تۇرۇشى، كوزىركىسىز شەپكىسىنىڭ ئۇچۇپ تۈرغان چىلتەكلىرى، شەپكىنىڭ قاسقىنىدىكى ئۆگۈپ كەتكەن خىرە ئالتۇن ھەرپلەر... گىرىگورىي پۈتىنى ئۈزەكىگە تىرەپ، قولىنى ئىگىز كۆتىرىپ شارت قىلىپ قالدى - دە، قىلىچى ماتروسنىڭ يۇمشاق گەۋدىسىنى يېپىشقاقلىق بىلەن شۇلۇققىدە كەسكەنلىگىنى ھېس قىلدى. بويىنى يوغان بەستىلىك ئىككىنچى

بىر ماتروس ئاتقان ئوق گىرىگورىنىڭ سول مۈرىسىنىڭ يۇمشاق ئېتىنى تېشىپ ئۆتتىيۇ، شۇ هامان بۇ ماتروس پىروخور زىكوفنىڭ قىلىچى ئاستىغا غۇلاپ چۈشتى، بېشى قىيپاش چېپىلغان ئىدى، گىرىگورىي يېقىن بىر يەردە مىلتىق قۇلۇپىنىڭ شاراقلىغىنىنى ئاڭلاپ، دەرھال شۇ ياقتا ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى، تاچانكىنىڭ كەينىدە مىلتىق ئاغزىنىڭ قارا كۆزى گىرىگورىنىڭ يۈزىگىلا قادىلىپ تۇراتتى، ئۇ چەبدەسلىك بىلەن ئۆزىنى سولغا ئېلىۋالدىكى، ئاستىدىكى ئىگەر قوزغىلىپ كەتتى، ئېسىنى يوقاتقان ئېتى خىڭىراپ، دەلدەڭلەپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن بېشى ئۇستىدە ئەگىپ يۈرگەن ئەجەلدىن قۇتۇلۇپ قالدى، ئېتى تاچانكىنىڭ شوتىسىدىن ئاتلاپ ئۆتكەندە، هىلىقى مىلتىق ئاتقان ماتروسنى چېپىپ تاشلىدى، بۇنىڭ قولى 2 ـ ئوقنى بەتلەشكە ئۈلگۈرەلمىدى.

ئەقىلغا سىغمايدىغان قىسقا ۋاقىت ئىچىدە (كېيىنرەك گىرىگورىنىڭ ئېڭىدا بۇ ۋاقىت ناهايىتى ئۇزۇن تۇيۇلغان ئىدى) ئۇ تۆت ماتروسنى چېپىپ تاشلىدى، شۇنىدىن كېيىن پىروخور زىكوفنىڭ ۋاقىراشلىرىنى ئاڭلىماستىن، كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن بۇرۇلۇپ ئۆزىنى دالدىغا ئالغان 5 ـ ماتروسنىڭ ئارقىسىدىن ئات چاپتۇرۇپ كەتتى، ئەمما بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئالدىغا ئات چاپتۇرۇپ يېتىپ كەلگەن بۆلۈنمە كوماندىرى گىرىگورىنىڭ ئېتىنىڭ يۈگىنىدىن تۇتۇۋالدى.

ـــ نەگە بارىسەن؟ ئۇلار ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ!... ئاۋۇ ساراي تېمىنىڭ كەينىدە ئۇلارنىڭ 2 ـ پىلىموتى تۇرۇپتۇ!

يەنە ئىككى كازاك بىلەن پىروخور زىكوف ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، گىرىگورىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى ـ دە، ئۇنى ئاتنىڭ ئۈستىدىن مەجبۇرەن تارتىپ چۈشۈردى. ئۇ بۇلارنىڭ قولىدا

بۇلقىنىپ ۋاقىرىدى:

— قولۇمنى قويۇۋېتىڭلار، گېزەندىلەر...! مەن ماتروسلار-نىڭ ھەممىسىنى، بىرنى قويماي چاپىمەن!...

— گىرىگورىي پانتېلىيېۋىچ! ھېلىخوف! ئېسىڭىزنى يىغ-ۋېلىڭ! — دەپ پەسلىتەتتى ئۇنى پىروخور.

— قويۇۋېتىڭلار، بۇرادەرلەر! — دەيتتى گىرىگورىي، ئەمدى باشقىچە، پەس كويغا چۈشكەن ئاۋاز بىلەن ئۆتۈنۈپ.

ئۇنى قويۇۋېتىشتى. بۆلۈنمە كوماندىرى پىروخورغا پىچىرلاپ دېدى:

— ئۇنى ئېتىغا مىنگۈزۈپ، گۈسىنكىغا ئېلىپ بار، ئاغرىپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

كوماندىر ئۆزى ئېتىنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۆلۈنىگە:

— ئاتقا مىنىڭلار!...— دەپ كوماندا بەردى.

ئەمما گىرىگورىي پاپاخىنى قارىنىڭ ئۈستىگە چۆرۈۋېتىپ، دەلدەڭلەپ تۇردى ـ دە، تۇيۇقسىز چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، دەھشەتلىك ئاھ ـ ۋاھ قىلىشقا باشلىدى ۋە چىرايىنى سەت پۈرۈشتۈرۈپ، ئۈستىدىكى شىنېلىنىڭ تۈگمىلىرىنى ئۈزۈشكە باش-لىدى. بۆلۈنمە باشلىغى ئۇنىڭ قېشىغا قەدەم باسقىچە دېگۈچە، گىرىگورىي تۇرغان يېرىدىن مۇلاق ئېتىپ، يالىڭاچ كۆكرىگى بىلەن قارىنىڭ ئۈستىگە دۈم چۈشتى. ئۇ ھۆكۈرەپ يىغلاپ، ھۆكۈرەش-تىن ئەزايى تىترەپ، قاشا ئاستىدا ئېرىمەي قالغان قارنى ئىنقا ئوخشاش ھاپ ئېتىشكە باشلىدى. كېيىن، قانداقتۇ مۇدھىش ھالەتتە ھۇشىغا كەلگەن مىنۇتتا ئورنىدىن تۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ باقتى، ئەمما تۇرالمىدى، شۇنىدىن كېيىن ئۇ كۆز يېشى بىلەن ھۆل بولغان، ئاغرىق تۇپەيلى خۇنۈكلەشكەن يۈزىنى

ئەتراپىغا توپلانغان كازاكلارغا بۇراپ، ياۋايى ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى:

— مەن زادى كىمنى چاپتىم!... — ئۇ ئۆمرىدە 1 - قېتىم ئېغىر تۇتقاقلىق كېسەل بىلەن تەڭلىگى تۇتۇپ، ئاغزىغا كەلگەنى ۋاقىرىدى. ئاغزىدا بۇڭۇلداپ تۇرغان كۆپۈكنى تۆكۈرۈگى بىلەن قوشۇپ تۆكۈرۈشكە باشلىدى، — بۇرادەرلەر، مېنى ئەپۇ قىلىش هاجەت ئەمەس!... خۇدا هەققى، مېنى چېپىپ تاشلاڭلار... ئاتامغا لەنەت... مېنى ئۆلۈمگە تاپشۇرۇڭلار!...

بۆلۈنمە باشلىغى يۈگۈرۈپ كېلىپ، ۋىزۋۇت كوماندىرلىرى بىلەن بىللە گىرىگورىينىڭ ئۈستىگە يېپىرىلدى، ئۈستىدىكى قىلىچ بېخى بىلەن دالا سومكىسىنىڭ تاسمىسىنى يۇلۇپ، تاشلۇەتتى، ئاغزىنى يېپىپ، ئاياقلىرىنى بېسىپ تۇردى. ئەمما ئۇ يەنە ئۇزاق ۋاقىت ئۆلارنىڭ ئاستىدا دۇمچەك بولۇپ يېتىۋېلىپ، ئىككى پۇتى بىلەن قېتىپ قالغان قارلارنى تەڭلەرچە تېپىشلەشكە باشلىدى ۋە ناله - زار قىلىپ، ئات تۇياقلىرى تىتما - كاتاڭ قىلۇەتكەن مەھسۇلدار، چاقناپ تۇرغان قارا تۇپراق يەرگە، يەنى ئۆزى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، قايغۇ - هەسرىتى كۆپ، شاتلىغى ئاز هاياتنا ئۆزىگە تەككەن نەسىبىدىن تولۇق بەهرىمەن بولۇپ ئۆمۈر سۈرگەن مۇشۇ قارا تۇپراق يەرگە بېشىنى ئۇرۇشقا باشلىدى.

پەقەت يەردە ئۆسىدىغان گىيالارلا قۇياش نۇرى بىلەن ناچار هاۋا رايىغا بېپەرۋا قارايدۇ، يەرنىڭ هاياتبەخش نەملىگىدىن ئوزۇقلىنىپ تۇرۇپ، بوران - چاپقۇنلارنىڭ هالاكەتلىك سوقۇپ تۇرۇشىغا ئىتائەتمەنلىك بىلەن باش ئېگىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن بولسا، شامالدا ئۇرۇغىنى يەرگە چېچىپ، ئۆمرى ئاخىرلاشـ

قان شادا ـ پايىلىرىنى شىلدىرلاتقان هالدا ئۆز ئەجىلىگە نۇر چاچىدىغان كۈز قۇياشىنى قۇتلۇقلاپ، يەنىلا بىپەرۋالىق بىلەن ئۆلۈپ تۇگەيدۇ...

45

ئەتىسى گىرىگورىي دۇدۇزىيە قوماندانلىغىنى ئۆزىنىڭ پولك كوماندىرلىرىدىن بىرسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، پىروخور زىكوفنىڭ ھەمرالىغىدا ۋېشېنىسكايا‌غا يۈرۈپ كەتتى.

كارگىنىسكايانىڭ نېرىسىدا، چوڭقۇر ئويمانلىققا جايلاشقان روگوژنىسكى كۆلىدە دەم ئېلىشقا قويىغان ياۋا غازلار زىچچىدە ئۇزۇشۇپ يۈرەتتى. پىروخور قامچىسى بىلەن كۆل تەرەپنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، كۇلۇمسىرىدى:

ــ ئەنە ئاۋۇ ئەركەك ياۋا غازنى ئېتىپ چۈشۈرگەن بولساق ياخشى بولاتتى، گىرىگور پانتېلېيېۋىچ، ئۇنى ئالدىمىزغا قويۇپ، ساموگون ئىچىپ ئولتۇراتتۇق!

ــ ئەمىسە يېقىنراق بارايلى، مەن مىلتىقنى ئېتىپ كۆرەي، بىر چاغلاردا مەن ئانچە ياخشى ئاتالمايتتىم.

ئۇلار ئويمانلىققا چۈشۈشتى. پىروخور ئاتلارنى ئېلىپ، دۆڭنىڭ دوقمۇشىدا تۇرۇپ تۇردى. گىرىگورىي شىنېلىنى سېلىۋېتىپ، مىلتىغىنىڭ ئېھتىيات قۇلۇپىنى ئېتىپ قويدى ـ دە، بۇلتۇرقى سۇر قورايلار ھۆرپىيىپ تۇرغان تېيىز يارنى بويلاپ ئۆمىلەپ ماڭدى. بېشىنى كۆتەرمەستىن ئۇزاق ئۆمىلىدى؛ چارلاشقا چىققاندا دۈشـ

مەنىڭ يوشۇرۇن پوسغا قاراپ كېتىۋاتقانىدەك، بىر يىلى گېرمان فۇرونتىدا، ستوخود دەريا سىنىڭ قېشىدا نېمىس قاراۋۇلىنى قولغا چۈشۈرگەن چاغدىكىدەك ئۆمىلەپ ماڭدى. رەڭگى ئۆڭگەن ماش رەڭ گىمناستيوركىسى يەرنىڭ يېشىل قوڭۇر تۈسى بىلەن قوشۇلۇپ، بىلىنمەيلا قالدى؛ كېچىككىنە يارداڭ گىرىگورىينى سۇ ياقىسىدا، باھار تاشقىنىدا دۈمبەشلىنىپ قالغان قارامتۇل قىرنىڭ ئۈستىدە بىر پۈتى بىلەن تۈرغان كۈزەتچى ئەركەك غازنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن توساپ تۇراتتى. گىرىگورىي ئۇق تەكىكۈدەك يېقىن ئارىلىققا ئۆمىلەپ كېلىپ سەل كۆتىرىلدى. ھىلىقى كۈزەتچى غاز تاشتەك سۈر، يىلانغا ئوخشاش ئۈزۈن بويۇن ـ بېشىنى بۇراپ، سەگەكلىك بىلەن ئەتراپلىق قارايتتى. ئۇنىڭ نېرىسىدا سۇنىڭ يۈزىدە بىر توپ غاز قارا ـ سۈر پەردىدەك يېپىلىپ، ياۋايى ئۆدەكلەر ھەم بېلىقچى ئۆدەكلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئولتۇرغان ئىدى. كۆل تەرىپىدىن ئاستا كۈكۈلىغان ئاۋاز بىلەن قاقىلدىغان يوغان ئاۋاز ۋە سۇنىڭ شالاپلىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. «تۇراقلىق نىشاندىن مۆلچەرگە ئېلىش مۇمكىن» ـــ دەپ ئويلىدى گىرىگورىي، يۈرىگى دۈپۈلدەيتى. كۈزەتچى ئەركەك غازنى نىشانغا ئېلىپ، مىلتىغىنىڭ پاينى گىنى مۇرىسىگە مەھكەم تاقىدى.

مىلتىق ئېتىلغاندىن كېيىن گىرىگورىي ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، توپ ـ توپ غازلارنىڭ قانات قېقىشى ۋە قاقىرلىشى بىلەن قۇلىغى پاڭ بولدى. ئۇ مۆلچەرگە ئېلىپ ئاتقان ھىلىقى غاز پالاقلاپ ئىگىزگە پەرۋاز قىلدى. قالغانلىرى كۆلنىڭ ئۈستىدە زىچچىدە دەۋرە قۇرۇپ ئۇچۇپ يۈردى. دىلخەستە بولغان گىرىگورىي توپ ـ توغرا يۇقۇرىغا پەرۋاز قىلغان غازلار توپىغا قارىتىپ يەنە ئىككى پاي ئوق ئاتقاندىن كېيىن، بىرەرسى يەرگە چۈشمەسمىكىن

دەپ كۆز تىكتى ـ دە، پىروخورنىڭ قېشىغا قاراپ ماڭدى.

ـ قارا! قارا! ....ـ دەپ ۋاقىرىۋەتتى پىروخور، ئاندىن ئىگەرنىڭ ئۈستىگە ئىرغىپ چىقىپ، بوينىنى سوزۇپ تىك تۇردى- دە، كۆپ ـ كۆك ھاۋا بوشلۇغىدا يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان غازلار توپىنى قامچىسى بىلەن كۆرسەتتى.

گىرىگورىي بۇياقتا ئۆرۈلدى ـ دە، خوشاللىقتىن ۋە ئۇۋچىلارغا خاس ھاياجاندىن يايراپ كەتتى: سەپ بولۇپ ئۇچقان غازلار توپىدىن بىر غاز ئايرىلىپ چىقىپ، تېز تۆۋەنلەپ، قانات قېقىشنى بارغانسېرى ئاستىلاتتى ۋە قالايمىقان ئۇچۇپ كېلىۋاتاتتى. گىرىگورىي پۈتۈنلەي ئۇچىدا ئىگىز كۆتىرىلىپ، ئالقىنىنى كۆزىگە تۇتۇپ ھىلىقى غازغا كۆز تىكىپ تۇردى. غاز تەشۋىشلىنىپ قېقىرلاشقان توپتىن ئايرىلىپ، بىر چەتكە ئۇچتى، شۇنىڭ بىلەن ئاستا تۆۋەنلەپ، ئۇچۇشقا دەرمانسىز يەتمىدى ـ دە، تۇيۇقسىز ناھايىتى ئېگىزلىكتىن تاش چۈشكەندەك پەسكە ئېتىلىپ چۈشتى. پەقەت قانىتىنىڭ ئاق پەرلىرىلا قۇياش نۇرىدا پاقىراپ كەتتى.

ـ ئاتقا مىن!

پىروخور ئاغزى تولغىغا يەتكۈچە ھەجىيىپ، ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ، تىزگىنىنى گىرىگورىيغا تاشلاپ بەردى. ئۇلار بىر ھەمله بىلەن دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىپچىپ چىقىۋالدىن كېيىن، 80 سار- جىندەك يەرگىچە ئېتىنى تېز يورغىلىتىپ ماڭدى.

ـ ئەنە ئۇ!

غاز بوينىنى سوزۇپ، قاناتلىرىنى يېيىپ ياتاتتى. گويا ئۇ، ئۇ مېھرىسىز يەرنى ئاخىرقى قېتىم قۇچاقلىۋالاي دېگەندەك ياتاتتى. گىرىگورىي ئاتتىن چۈشمەستىن، ئىگىسىپ تۇرۇپ، ئوۋ قىلغان ئولجىسىنى ئالدى.

— ئوق ئۇنىڭ قەيىرىگە تەككەندۇ؟ — دەپ قىزىقسىپ سوراپ
ردى پىروخور.

قارىسا، ئوق تۆمۈرغىنىڭ تۆۋەنكى يېرىنى تېشىپ ئۆتۈپ، كۆزىنىڭ ئاستىدىكى سۆڭەكنى بۆسۈپ چىقىپ كەتكەن ئىكەن. ئەجەل پەرۋازىدىكى ۋاقىتتا قوغلاپ بېرىپ، ئوچ بۇرجەك سەپ بولۇپ ئۇچقان توپنىڭ ئىچىدىن ئۇنى ئايرىپتۇ ـ دە، يەرگە ئۇلاقتۇرۇپ تاشلاپتۇ.

پىروخور غازنى تاسما بىلەن ئىگەرگە چەگدى، ئۇلار يۈرۈپ كېتىشتى.

بۇلار ئاتلىرىنى بازكىدا قالدۇرۇپ، دوندىن چوڭ قېيىققا چۈشۈپ ئۆتۈشتى.

گىرىگورىي ۋېشىنىسكايادا بىر تونۇش چالنىڭ ئۆيىگە چۈشتى، ئۆيگە كىرىشى بىلەنلا غازنى قورۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزى شاتاپقا بارماستىن، پىروخورنى ساموگون تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى، كەچكىچە ئىچىشتى. گەپ ئارىسىدا ئۆي ئىگىسى شىكايەت سۆزلەرنى ئېيتىشقا باشلىدى:

— گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ، بىزنىڭ ۋېشكىدا باشلىقلار زورلۇق ـ زومبۇلۇق يۈرگۈزىدىغان بولۇپ قالدى.

— قايسى باشلىقلار؟

— ئۆزىمىزدىن چىققان باشلىقلار ... كودىنوف ۋاھاكازالار.

— نىمە قىلدى؟

— چەت شەھەرلىكنىڭ ھەممىسگە بېسىم ئىشلىتىۋاتىدۇ. قىزىللار بىلەن كەتكەنلەرنىڭ ئۆي ئىچىدىكى خوتۇن ـ قىزلىرىنى، قېرىلارنى ئاماقتا ئېلىۋاتىدۇ، مېنىڭ ئايال قۇدامنى

ئوغلى ئۇچۇن ئىنتىقام ئېلىپ، قاماقخانىغا سولاپ قويدى. بۇئىشلارنىڭ ھېچبىر كىرىگى يوق ئىدىغۇ! مەسىلەن، ئېيتايلۇق، سىز كادىتلار بىلەن دوختۇرخانىڭ نېرىقى تەرىپىگە كەتكەن بولسىڭىز، ئەمما قىزىللار سىزنىڭ ئاتىڭىز پانتېلېي پروكوفېيېۋىچنى تۇرمىگە تاشلىسا، بۇ ئىش توغرا بولمىغان بولاتتىغۇ؟

— ئەلۋەتتە!

— ئەمما بۇ يەردىكى يەرلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى تۇرمىگە سولاۋاتىدۇ. قىزىللار بۇ يەردىن ئۆتكەندە ھېچكىمنى رەنجىتمىگەن ئىدى، ئەمما مۇنۇ ئادەملەر ئىت بولۇۋېلىپ، شۇنداق غالجىرلاشقانكى، ئۇلارنى توختىتىۋېلىش مۇمكىن بولماي كەتتى!

گىرىگورىي ئورنىدىن تۇردى، كارۋاتنىڭ بېشىغا ئىلىقلىق تۇرغان شىنېلنى ئېلىشقا تەمشىلىپ، سەل دەلدەڭلىدى، ئۇ بىر ئاز مەس بولۇپ قالغان ئىدى.

— پىروخور! قىلىچىمنى ئېپكەل! ماۋزۇرۇمنىمۇ!

— سىز نەگە بارىسىز، گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ؟

— بۇنىڭ بىلەن سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن! ئېپكەل دېگەندىن كېيىن قولۇمغا بەرمەمسەن!

گىرىگورىي قىلىچ، ماۋزۇرىنى ئاستى، شىنېلنى تۆگمىلەپ، بەلۋىغىنى باغلىدى، ئاندىن توپ ـ توغرا مەيدان تەرەپكە — تۇرمىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ھەربىي سەپتە بوق كازاكلاردىن قويۇلغان بىر قاراۋۇل ئىشكىنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ يولىنى توسىدى.

— كىرىش قەغىزىڭ بارمۇ؟

— قويۇۋەت، نېرى تۇر، دەيمەن!

— كىرىش قەغىزىسىز ھېچكىمنى كىرگۈزەلمەيمەن، بۇيرۇق شۇنداق.

گىرىگورىي قىلىچىنى غىلاپتىن يېرىمىغىچە سۇغۇرا - سۇغۇر ماستىنلا، قاراۋۇل غىپىدە ئىشكىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن گىرىگورىي قولىنى قىلىچىنىڭ دەستىسىدىن ئالماستىن كارىدورغا كىردى.

ــ ماڭا تۇرمە باشلىغىنى چاقىرىپ بەر! ــ دەپ قاتتىق ۋاقىرىدى ئۇ.

چىرايى ئۆڭۈپ، ئىلمەك بۇرنى يىرتقۇچ قۇشنىڭ تۇمشۇغىدەك ئېگىلىپ كەتتى، قاشلىرى تۇرۇلدى...

نازارەتچىلىك ۋەزىپىسىنى ئارتقۇرۇۋاتقان كىچىككىنە بىر ئاقساق كازاك يۈگۈرۈپ كەلدى، ئىشخانىدىن بىر بالا كاتىپ بېشىنى چىقىرىپ قارىدى. كۆپ ئۆتمەي تۇرمە باشلىغىمۇ پەيدا بولدى، ئۇيقۇدىن تۇرغاچقا، ئاچچىغى كەلگەندەك كۆرۈنەتتى.

ــ كىرىش قەغىزىسىز دىدىگىمۇ، نىمىشقا ئىكەنلىگىنى بىلەمسەن؟! ــ دەپ گۈكىرىدى ئۇ، ئەمما گىرىگورىينى تونۇپ، ئۇنىڭ يۈزىگە سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن، قورقۇپ، جاۋابلاپ كەتتى، ــ بۇ سىزمىدىگىز، جاناپ... يولداش مېلىخوف؟ بۇ يەردە نېمە ئىشىڭىز بار ئىدى؟

ــ كامىرلارنىڭ ئاچقۇچى كېرەك!

ــ كامىرلارنىڭ؟

ــ مەن ساڭا 100 قېتىم دەمدىمەن؟ بول! ئېپكەل ئاچقۇچلارنى، ئىتنىڭ كۆچۈگى!

گىرىگورىي تۇرمە باشلىغىغا قاراپ چامدىغان ئىدى، بۇ ئادەم ئارقىسىغا داجىدى، ئەمما يەنىلا قەتئىلىك بىلەن:

ــ ئاچقۇچلارنى بەرمەيمەن، ئۇنى ئېلىشقا ھوقۇقىڭىز يوق! ــ دىدى.

ــ ھو - قۇ - ق؟...

گىرىگورىي چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، قىلىچىنى سۇغۇرۇۋالـ دى. ئۇنىڭ قولىدىكى قىلىچ كارىدورنىڭ پاكار تورۇسى ئاستىدا شىرت قىلىپ پاقىراق داۋىرە سىزدى. كاتىپ بىلەن نازارەتچىلەر ئۇركۈپ كەتكەن قۇشقاچتەك تەرەپ - تەرەپكە قېچىشتى، باشلىق تامغا چاپلىشىپ، يۈزى تامدىنمۇ بەتتەر ئاقىرىپ كەتتى، تىلى گەپكە كەلمەي، چىشى ئارىسىدىن دۇدۇقلىدى:

— نېمە قىلسىڭىز قىلىڭ! بۇ ئاچقۇچلار مانا... ئەمما مەن ئەرز قىلىمەن.

— مەن قىلىدىغىنىمنى ساڭا كۆرسىتىپ قويىمەن! سەنلەر بۇ يەردە، ئارقا سەپتە يامان ئۆگىنىپ قالغان ئىكەنسىلەر!.. بۇ يەردە ئايالار بىلەن بوۋايلارنى تۇرمىگە سولاشتا باتۇر بولۇپ ئاپسىلەر!... مەن ھەممىڭنى بۇ يەردىن بىر باشتىن سىلكىپ چىقىرىپ تاشلايمەن! ئالدىنقى سەپكە ماڭ، گېزەندە، بولمىسا، ھازىرلا چېپىپ تاشلايمەن!

گىرىگورىي قىلىچىنى ئىلاپقا سېلىپ، قورقۇپ جېنى قالمـ ىغان تۇرمە باشلىغىنىڭ گەجگىسىگە مۇشتى بىلەن بىرنى سالىدى: ئۇنى تىزى بىلەن، مۇشتى بىلەن ئىشىك تەرەپكە ئىتتىرىپ، ۋاقىرىدى:

— فۇرونتقا ماڭ!... با - را!... جۇ - نە!... ھۇ، قۇرۇپ كەتكۇرلەر... ئارقا سەپنىڭ پىتلىرى!...

گىرىگورىي باشلىقىنى ئىتتىرىپ چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن، تۇرمىنىڭ ئىچكىرىكى ھويلىسىدىكى ۋاراڭ - چۇرۇكنى ئاڭلاپ، شۇ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى. ئاشخانىغا كىرىدىغان يەردە ئۇچ نازارەتـ چى تۇراتتى، بىرسى ياپون ملىتىغىنىڭ قولۇپىنى شاراقلىتىپ، قىزغىن چاقىلداپ سۆزلەۋاتاتتى:

—... ھۇجۇم قىلدى!... قايتۇرۇش لازىم!... كونا نىزامنا-

همده قانداق به‌لگله‌نگه‌ن؟

گىرىگورىي ماۋزۇرىنى قولىغا ئېلىش بىلەن تەڭلا نازارەتچى لەر بىر - بىرى بىلەن يول تالىشىپ، ئاشخانىغا قاراپ قېچىشتى.

— چە - قىسكۇ - لار!... ئۆيلىرىڭلارغا تارقىلىڭلار!...، — دەپ قاتتىق ۋاقىرىدى گىرىگورىي ئادەمگە لىق تولغان كامىر ئىشكلىرىنى يوغان ئېچىۋېتىپ، بىر تىزىق ئاچقۇچنى سىلكىپ تۇرۇپ.

ئۇ قامالقا ئېلىنغانلارنىڭ ھەممىسىنى (100گە يېقىن ئادەمنى) چىقىرىۋەتتى. قورقۇپ، چىقىشقا ئۇنىمىغانلارنى كۈچ بىلەن كوچىغا ئىتتىرىپ چىقاردى - دە، بوشاپ قالغان كامىرلارنى تاقاپ تاشلىدى.

تۇرمىنىڭ ئالدىغا خەلق توپلاشقىلى تۇردى. قامالغانلار ئىشكىتىن چىقىشى بىلەنلا توپ - توپ بولۇپ مەيدانغا مېڭىشتى؛ ئۇلار ئەتراپىغا قايرىلىپ، بويۇنداپ قارىشىپ، ئۆيلىرىگە مېڭىشاتتى. شتاپ تەرەپتىن چىقىپ كەلگەن قاراۋۇل ۋىزۋۇدىنىڭ كازاكلىرى قىلىچ تۇتقان ھالدا تۇرمە تەرەپكە يۈگۈرۈشتى: كودىنوفنىڭ ئۆزىمۇ قېچىلىپ - سوقۇلۇپ كېلىۋاتاتتى.

گىرىگورىي بوشاپ قالغان تۇرمىدىن ئىڭ كەينىدە چىقتى. ئۇ، ئىككى تەرەپكە چېكىنىپ، يول ئېچىپ بەرگەن خالايىقنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، پىچىر - پىچىر سۆزلىشىپ تۇرغان يېڭى خەۋەرگە تەشنا خوتۇنلارنى قاتتىق تىللىدى - دە، ئالدىغا مۇكچىيىپ كودىنوف تەرەپكە ئاستا يۈردى. ئۇنى تونۇپ، يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ سالام بەرگەن قاراۋۇل ۋىزۋۇدىنىڭ كازاكلىرىغا تۇۋلاپ:

— جايىڭلارغا قايتىڭلار، ئايغىرلار! خوش، نىمە يۈگۈرە-

سلەر. ئوتتىنگ يالقۇنى تەگدىمۇ؟ مارش! ــ دىدى.

ــ بىز، تۇرمىدىكىلەر ئىسيان كۆتەردىمىكىن، دەپ ئويلاپتۇق، يولداش مېلېخوف!

ــ كاتىپچاق يۈگۈرۈپ كېلىپ: «بىر قارا ئادەم باستۇرۇپ كىرىپ قۇلۇپلارنى چېقىۋاتىدۇ!» ــ دىگەن ئىدى.

ــ يالغان ۋەھىمە ئىكەن!

كازاكلار كۆلە ــ كۆلە سۆزلىشىپ، ئارقىسىغا قايتىشتى. كودىنوف فۇراژكىسىنىگ ئاستىدىن ھۆرپىيىپ چىقىپ قالغان ئۇزۇن چاچلىرىنى مېڭىپ كېتىۋېتىپ تۇرۇپ، ئالدىراش گىرىگورىيىنىگ قېشىغا كەلدى.

ــ سالام، مېلېخوف، نىمە ئىش؟

ــ سالام، كودىنوف! سىلەرنىگ تۇرمەگىلارنى بىتچىت قىلىۋەتتىم.

ــ نىمىگە ئاساسەن؟ بۇ قانداق گەپ؟

ــ ھەممە ئادەملەرنى چىقىرىۋەتتىم، ئىش تامام، ۋەسسالام...خوش، نىمە كۆزۈڭنى چەكچەيتىسەن؟ سىلەر بۇ يەردە نىمىگە ئاساسەن چەت شەھەرلىك ئايالار بىلەن قېرىلارنى تۇرمىگە سولايسىلەر؟ بۇ قانداق گەپ؟ مەن بار يەردە ئۆزەڭگە ھىزى بول، كودىنوف!

ــ تولا ئۆز بېشىمچىلىق قىلما. بۇ ئىشىگ باشباشتاقلىق!

ــ مەن سېنى گۆرگە تىقىپ، ئۆز بېشىمچىلىقىنىگ نىمە ئىكەنلىگىنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىپ قويىمەن! مانا ھازىرلا كارگىنىسكايانىگ قېشىدىن پولكىمنى چاقىرىمەن ــ دە، ئۇلار شۇ يەردىلا ئەدىۋىگلارنى بېرىدۇ!

گىرىگورىي توساتتىن كودىنوفنىڭ كاۋكازچە قىيىش كەمىرى-
دىن تۇتۇۋېلىپ، سىلكىشلەپ تۇرۇپ، سوغاققىنا غەزەپ بىلەن
پىچىرلىدى:

ــ مېنىڭ هازىرلا ئۇرۇش مەيدانى ئېچىشمىنى خالامسەن؟
هازىرلا جېنىكىنى سۇغۇرۇۋېلىشىمنى خالامسەن؟ هەي، سېنى!...ــ
گىرىگورىي چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، ئاستا هىجىيىپ تۇرغان كودى-
نوفنى قويۇۋەتتى، ــ نېمە هىجىيىسەن؟

كودىنوف كەمىرىنى تۇزەپ، گىرىگورىيىنى قولتۇقلىۋالدى.

ــ بىزنىڭكىگە بارايلى. سەن نېمانچە قايناپ كېتىسەن؟
سەن هازىر ئەينەككە بىر قاراپ باققىنا، بەئەينى جىنغا ئوخشاپ
قاپسەن... بىز، بۇرادەر، بۇ يەردە سېنى سېغىنىپ تۇرغان ئىدۇق.
تۇرمە مەسىلىسىگە كەلسەك ــ بۇ هېچنىمىگە ئەرزىمەيدىغان
ئىش... خوش، قويۇپ بەرگەن بولساڭ بوپتۇ، بۇنىڭ نېمە
زىيىنى بار؟... مەن باللارغا راستىنلا جىم يۇرۇڭلار، دەپ ئېيە-
تىپ قويارمەن. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇلار ئەرلىرى قىزىللار بىلەن
كېتىپ قالغان هەممە چەت شەهەرلىك خوتۇنلارغا قانات سۆرەپ
يۇرۇشىدۇ... ئەمما سەن نېمىشقا بىزنىڭ ئابرويىمىزنى تۆكسەن؟
هەي، گىرىگورىي! سەن نېمانچە بىباشسەن! سەن بۇ يەرگە كې-
لىپلا: «ئۇنداق ـ بۇنداق، تۇرمىنى بوشتىش كېرەك، مۇنۇ ـ
مۇنۇ ئادەملەرنى چىقىرىۋېتىش كېرەك» ــ دېگەن بولساڭ، بىز
تىزىم بويىچە قاراپ چىقىپ، بەزى ئادەملەرنى چىقىرىۋەتكەن
بولاتتۇق. ئەمما سەن بىر يولى هەممىسىنى قويۇۋەتتىڭ! شۇ-
نىسىمۇ ياخشى بولدىكى، بىز مۇهىم جىنايەتچىلەرنى ئايرىم جاي-
غا قامىغان ئىدۇق، بۇلارنى قويۇۋەتكەن بولساڭ، ئىش قانداق
بولاتتى؟ سەن بەك ئالدىراڭغۇ! ــ كودىنوف گىرىگورىيىنىڭ مۇ-

دىسىنى قېقىپ، كۈلۈپ كەتتى، ــ مانا شۇنداق ئەھۋالدا بىرسى ساڭا زىت بىر سۆزنى ئېيتىپ قويسا، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋۈېتىشتىن يانـ مايسەن ياكى بولمىسا، كىم بىلىدۇ، كازاكلارنى توپلاڭ كۆتىرىشـ كە ئۇندەيسەن...

گىرىگورىي كودىنوفنىڭ قولىدىن ئۆزىنىڭ قولىنى شـارتلا تارتىۋېلىپ، شتاپ بىناسىنىڭ يېنىدا توختىدى.

ــ سەنلەر بۇ يەردە، بىزنىڭ ئارقىمىزدىكى يەردە ھەممىڭ باتۇر بولۇپ قېلىشىپسەن! تۇرمىنى ئادەمگە لـق تـولدۇرۇۋېسـ لەر... سەن ئۆز ئىقتىدارىڭنى ئۇياقتا، ئالدىنقى سەپلەردە كـۆرـ سەتسەڭ بولاتتىغۇ!

ــ مەن، گىرىشا، ئۆز ۋاقتىدا ئىقتىدارىمنـى كـۆرسىتىشتە سەندىن قېلىشمايتتىم. ھازىر بولسىمۇ سەن مېنىڭ ئورنۇمدا ئول تۇر، مەن سېنىڭ دىۋىزىيىڭنى ئالاي...

ــ ياق ئەمدى، بۇ ئىلتىپاتىڭغا رەھمەت!

ــ ھە، گەپ مۇنداق ئەمەسمۇ!

ــ خوش، سەن بىلەن بۇ نوقۇلدىق ئۇزاق سۆزلىشىپ تۇر مايمەن. مەن ھازىر بىر ھەپتىلىك ئۆيگـە دەم ئېلىشقا بارىمەن. ئاغرىپ تۇرىمەن... ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇرەم ئازراق يارىلاندى.

ــ نېمە كېسەل بولدۇڭ؟

ــ ئائىلىنى سېغىنىش ئاغرىغى، ــ گىرىگورىي مـىيغىدا كۈلۈپ قويدى، ــ يۈرىگىم سارىسىمىدە قوپقالجىپ تۇرىدۇ...

ــ ياق، چاخچاق قىلما، سەن زادى نېمە بولدۇڭ؟ بـىزدە بىر دوختۇر بار، ھەنتا ئۇنى پىروفېسسور دىـمۇ بولىدۇ. ئەسىر گە چۈشكەن ئادەم. ئۇنى بىزنىڭكىلەر شۇمىلىنسكايانىڭ بىرىقى تەرىپىدە قولغا چۈشۈرگەن، ماتروسلار بىلەن بىللە يۈرگەن ئىكەن.

شۇنداق سالاپەتلىككى، قارا كۆزەينەك تاقاپ يۈردۇ. سېنى شۇ ئادەم كۆرۈپ قويسا بولارمىكىن، بەلكىم؟

— ئۇزۇنغا چىقمۇن، شەيتان!

— ئۇنداق بولسا، بېرىۋەر، دەم ئال. دۇنيانىڭ كىمگە تاپشۇرۇلۇق؟

— رەببىكوفقا.

— توختاپ تۇر، نەگە ئالدىرايسەن؟ ئۇ يەردىكى ئىشلار قانداق، سۆزلەپ بەرمەمسەن؟ كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، فىلىچكىنى تازا ئىشقا سېلىپسەن، شۇنداقمۇ؟ تۇنۇگۈن كېچە بىرسى ماڭا سېنىڭ كىلىموفكا قېشىدا سان - سانافسىز ماتروسلارنى چاپقانلىغىڭنى خەۋەر قىلدى، راستمۇ؟

— خەير - خوش!

گىرىگورىي يۈرۈپ كەتتى، ئەمما بىرنەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن يېنىچە قايرىلىپ، كودىنوفنى قىچقىرىپ توختاتتى:

— ھەي! ئەگەر يەنە ئادەملەرنى قاماقتا ئېلىۋاتىدۇ، دەگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ قالسام...

— ياقەي، ئۇنداق ئىش بولمايدۇ! خاتىرجەم بولغىن! دېمىسىڭ ئال!

كۈن قۇياشنىڭ كەينىدىن غەرپكە ئاغدى. دوندىن، تاشقىن سۇدىن سوغاق ھاۋا كېلەتتى. گىرىگورىينىڭ تۆپىسىدىن بىر توپ ئۇششاق ئۆدەكلەر ۋىشىلداپ ئۇچۇپ ئۆتتى. كازانسكايا ئايمغىنىڭ بىر يېرىدىن گۈمبۈرلەپ بىر يولى ئېتىلغان زەمبىرەك ئاۋازى دون بويلاپ يۇقۇرىدىن تۆۋەنگە قاراپ سۇ يۈزى بىلەن ئېقىپ كەلگەن چاغدا گىرىگورىي ھويلىغا كىرىپ بولغان ئىدى.

پىروخور ئاتلارنى ئالدىراش ئىگەرلىدى - دە، تىزگىنىدىن

يېتىلەپ كېلىپ، سورىدى:

ــ مەشەدىنلا ئۆيگە قايتامدۇق؟ تاتارىسكىغىمۇ؟

گىرىگورىي ئۇنىڭقىماستىن تىزگىننى ئالدى ـ دە، بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

46

تاتارىسكى يېزىسى كازاكلار بولمىغانلىقتىن، چۆلسىرەپ، پەيزى قالمىغان ئىدى. تاتارىسكىلىقلارنىڭ پىيادىلەر بۆلۈنمىسى 5 ـ دىۋىزىيىسىنىڭ بىر پولكى ئىختىيارىغا ۋاقىتلىق بېرىلگەن بولۇپ، دوننىڭ سول تەرىپىگە يۆتكەلگەن ئىدى.

شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە بالاشوف ۋە پوۋورىنودىن كەلگەن يارـ دەمچى كۆچلەر بىلەن تولۇقلاندۇرۇلغان قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى شەرقىي شىمالدىن شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ، يېلانىسكايا كەنتىنىڭ بىر قاتار يېزىلىرىنى ئىشغال قىلغانىدىن كېيىن، يېلانىسـ كايانىڭ ئۆزىگە يېقىنلىشىپ كەلگەن ئىدى. مۇشۇ كەنتنىڭ بوسۇـ غىلىرىدا بولغان قاتتىق جەڭدە قوزغىلاڭچىلار ئۇستۈن كەلدى. مۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستۈن كەلدىكى، موسكۇالىق قىزىل ئارمىيە پولكى بىلەن ئىككى ئاتلىق ئەسكەر ئىسكادىرونىنىڭ قىسمىنى ئاستىدا چېـ كىنىۋاتقان يېلانىسكايالىق ۋە بۇكانوۋىسكايالىق پولكلارغا يارىدەم قىلىش ئۈچۈن كۆچلۈك قوشۇمچە كۆچلەر كېلىپ قالغان ئىدى. قوزغىلاڭچىلار 1 ـ دىۋىزىيىسىنىڭ 4 ـ پولكى (بۇ پولكنىڭ تەرـ

كۆندە تاتارسكىلىقلارنىڭ بىر بۆلۈنمىسىمۇ بار ئىدى)،ئۈچ زەمبىرەكنى ۋە بىر باتارىيە ۋەزىپاستىكى ئىككى ئاتلىق ئەسكەر بۆلۈنمىسى دوننىڭ سول تەرىپى بىلەن ۋېشېنسكايادىن يېلانسكايا غا يېتىپ كەلگەن ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى يېلانسكايا كەنتىنىڭ ــ دون ئارقىلىق ــ ئۈچ ياكى بەش چاقىرىم يىراقلىققا جايلاشقان پىلىشاكوف ۋە ماتۋېيېۋسكى يېزىلىرىغا ئوق قىرغاقنى بويلاپ، خېلى كۆپ يارەمچى كۈچلەر يىغىلىۋاتاتتى. كرىۋسكوي دۆڭلۈگىنىڭ ئۈستىگە بىر توپچىلار ۋىزۋودى ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى. نىشانغا ئالغۇچىلاردىن بىرسى، كرىۋسكوي يېزىسىلىق بولۇپ، ئاتقان ئوقى خاتا كەتمەيدىغانلىغى بىلەن داڭ چىقارغان كازاك ئىدى، ئۇ دەسلەپ ئاتقان ئوقى بىلەنلا قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ پىلىموت ئۇۋۇسىنى بىتچىت قىلىپ تاشلىدى ۋە بىرنەچچە قېتىم تۈركۈملەپ ئېتىلغان شىراپنېللارنى قىزىل تال ئارىسىدا ياتقان قىزىل ئارمىيە سەپلىرىگە يا غدۇرۇپ، بۇلارنى تېرى ـ پېرەڭ قىلىۋەتتى. جەڭ قوزغىلاڭچىلارنىڭ يېڭىپ چىقىشى بىلەن ئاياقلاشتى. قوزغىلاڭچىلار چېكىنىۋاتقان قىزىل ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ ئۈستىگە بېسىپ كىلىپ، ئۇلارنى كىچىككىنە يېلانكا دەرياسىنىڭ نېرىقى تەرىپىگە قوغلاپ چىقاردى، بۇلارنى قوغلاش ئۈچۈن 11 ئاتلىق ئەسكەر بۆلۈنمىلىرىنى ئىشقا سالدى، بۇ ئاتلىقلار زاتولوۋسكى يېزىسىغا يېقىن بىر دۆڭنىڭ ئۈستىدە قىزىل ئەسكەرلەر ئىسكادىرونىنى قوغلاپ بېرىپ، بۇ ئىسكادىرونىنى پۈتۈنلەي قىرىپ تاشلىدى.

شۇ چاغدىن تارتىپ تاتارسكى پىيادە قىسىملىرى دوننىڭ سول قىرغاقلىرىدا، قۇملۇق دۆڭلەر ياقلاپ ئايلىنىپ يۈردى. بۆلۈنمىدىن كازاكلار ئوتېۋسكىغا دىيەرلىك كەلمەي قويدى. پەقەت پاسخا بايرىمىدا، گويا تىل بىرىكتۈرۈۋالغاندەك، يېزىغا بۆلۈنمە

نىڭ دىيەرلىك يېرىمى بىراقلا كېلىشتى. كازاكلار يېزىدا بىر كۈن تۇرۇپ، ئىپتار قىلغاندەك، قوساقلىرىنى راسا تويغۇزۇشتى - دە، ئىچ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ، ئۆيلىرىدىن سىرىق ياغ، سۇخارى ۋە باشقا ئوزۇقلارنى ئېلىپ، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە ئۆتكەندىن كېيىن ئىبادەتكە كېتىۋاتقان جامائەتتەك(پەرقى ھاسىنىڭ ئۇرنىغا مىلتىق تۇتۇشقان ئىدى) توپ - توپ بولۇپ، يېلانىسكايا تەرەپكە قاراپ كېتىشتى. تاتارىسكىدىكى دۆڭنىڭ ئۈستىدىن، دون بويىدىكى تاغدىن ئۇلارنى ئابالىرى، ئانىلىرى، ھەمشىرىلىرى كۆز ئوزمەي قاراپ، ئوزىتىپ قويۇشتى. ئايالىلار يىغا - زارە قىلىشىپ، ياش يۇقى كۆزلىرىنى بېشىدىكى روماڭ ۋە تۈت شالنىڭ ئۇچىلىرى بىلەن ئېرتىپ، ئىچكى يوپكىسىنىڭ ئىتىگىگە بۇرنىنى قېقىشاتتى... ئەمدى دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدە، قار سۈيى باسقان ئورمانلىقنىڭ نېرىسىدا قوم دۆۋىلىرى بويلاپ كازاكلار كېتىشۋاتاتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە: خىرىستونيە، ئانىكۇشكا، پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ، ستېپان ئاستاخوف ۋە باشقىلار بار ئىدى. ھىلتىق نەيزىلىرىنىڭ ئۇچىدا ئوزۇق - تۆلۈك سېلىنغان خالتىلىرى تەۋرىتىپ تۇراتتى، مۈڭلۈق دالا ناخشىلىرى شامالدا سىرىق گۈلدەك پۈرىغىدەك ھاۋادا ئۇچاتتى، كازاكلار ئارىسىدا بوش پاراڭلار داۋام قىلاتتى ... ئۇلار كۆڭۈلسىز كېتىشىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما قوسىغى توق، كىيىم - كېچەكلىرى يۇيۇلغان ئىدى. بايرام ئالدىدا ئايالىلىرى بىلەن ئانىلىرى ئۇلارغا سۇ ئىسسىتىپ، بەدىنىدىكى توگرىلارنى يۇيۇپ چىقاردى، ئەسكەرلىكتە پەيدا بولغان قان شورىخۇچ ياۋۇز پىتلارنى ئېرىغدىدى. ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇپ، تېچ ھايات كەچۈرسە بولماسمىدى؟ مانا ھازىر ئۆلۈمگە قاراپ بېرىشى كېرەك ... ھەم كېتىۋاتىدۇ.

قوزغىلاڭچىلار سېپىگە يېڭىدىن چاقىرىلغان 16 ـ 17 ياشار ئۆسمۈر-يىگىتلەر ئۆتۈك ۋە چورۇقلىرىنى سېلىپ تاشلاپ، ئىللىق قۇمنىڭ ئۈستىدە قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتىدۇ. نىمىشقىدۇ ئۇلارنىڭ كۆڭلى شات، ئاياللىرىدا كۆڭۈللۈك پاراڭلار پاراقلاپ ئاڭلانماقتا. يوغان چىققان، يېتىلمىگەن ئاۋازى بىلەن ناخشا توۋلىماقتا. ئۇرۇش دېگەن ئۇلارغا خوددى بالىلارنىڭ ئويۇنىدەك يېڭى نەرسە، ئۇلار دەسلەپكى كۈنلەردە كىچىككىنە ئاكوپنى توساپ تۇرغان نەم توپا دۆۋە-لەنگەن قىردىن باشلىرىنى كۆتىرىپ، ئىسقىرتىپ ئۆتكەن ئوقلار-غا قۇلاق سالىدۇ. فۇرونت كازاكلىرى ئۇلارنى مەنسىتمەي «كۆك سويما» دەپ ئاتىشاتتى، ئەمىلىي تەجرىبىلىرىنى ئۇلارغا ئۈگىتەتتى، ئاكوپ قېزىشنى، مىلتىق ئېتىشنى، ھەربى يۇرۇشتە، قورال ـ جاب-دۇقلارنى ۋە باشقا ھەربى ئەسلىھەلەرنى قانداق ئېلىپ يۇرۇش-نى، ياخشىراق پانا جايلارنى قانداق تاللاشنى ئۈگىتەتتى، ھەتتا ئۇلارغا ئوتتا پىتلارنى تاشلاش ماھارىتىنى ۋە پۈتىغا پايتىما ئورە-غاندا، پۈتى ھېرىپ قالمىغۇدەك، بەلكى ئاياق كىيىمىنىڭ ئىچىدە «ئازادە» يۈرگۈدەك قىلىپ پايتىما ئوراشنى ئۈگىتەتتى، ھېچنىمىنى ئۇقمايدىغان ياش ـ ئۆسمۈرلەرگە ھەممىنى تەلىم بېرەتتى، شۇنداق قىلىپ، ئاشۇ «كۆك سويما» قىزىل ئەسكەرنىڭ ئوقى تېگىشتىن بۇرۇن ئەتراپىدىكى ئۇرۇش دۇنياسىغا ھەيرانلىق بىلەن، قۇشلار-نىڭ كۆزى بىلەن قارايدۇ، «قىزىللار»نى كۆرۈشكە ھەددىدىن تاشقىرى قىزىقىپ، ئاكوپتىن بېشىنى كۆتىرىپ، قايتا ـ قايتا ماربلايدۇ. ئەگەر ئاشۇنداق 16 ياشلىق «جەڭچى» ئەجەلنىڭ قوي-نىدا سوزۇلۇپ ياتىدىغان بولسا ـــ ئۇنى ھەرگىز 16 ياشقا كىر-گەن گۆدەك بالا دەپ ئېيتمايسەن، ئوغۇل بالىغا خاس چوڭ ـ چوڭ قوللىرى بىلەن، دېگىسىپ تۇرغان قۇلاقلىرى ۋە يېتىلمىگەن ئىنـ

چىكە بويىنىدىكى يۇمران كىگىردىگى بىلەن ئاشۇنداق چوڭلا بىر بالا ياتىدۇ. كىشىلەر ئۇنى ئاتا - بوۋىلىرى ياتقان قەۋرىستانـ لىققا كۆمۈش ئۇچۇن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسىغا ئېلىپ كېتىدۇ. بۇ يەردە ئانىسى ئالدىغا چىقىپ، قوللىرىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ كېتىدۇ، ئۆلۈككە ئۇزاقچە قوشاق قېتىپ زار - زار يىغلايدۇ، ئاپپاق چاچلىرىنى تۇتاملاپ يۇلىدۇ. ئۇندىن كېيىن بالىنى دەپنە قىلىدۇ، قەۋرىسىدىكى سېرىق توپا قۇرۇشقا باشلىغان چاغدا، تۇغمەس قايـ غۇ - ھەسرەتتىن بىردىنلا قېرىپ، بېلى پۈكۈلگەن ئانىسى چېرـ كاۋغا قاتناپ، ئۆزىنىڭ «شېھىت بولغان» ۋانيۇشكىسىغا ياكى سېمۇشكىسىغا دۇئا ئوقۇتىدۇ.

ئەگەر ئوق ۋانيۇشكا ياكى سېمۇشكىغا ئەجەل يەتكۈزەلمەي، ئۆتۈپ كېتىدىغان بولسا، ئۇ شۇ چاغدىلا ئۇرۇشنىڭ رەھىمسىز قاتـ تىقلىغىنى تونۇپ يېتىدۇ، ئۇنىڭ يۇمران قارامۇي بىلەن خەت تارتىشقا باشلىغان لەۋلىرى دىرىلدەپ، قىيسىيىپ كېتىدۇ. بۇ «جەڭچى» كىچىك بالىغا ئوخشاش، توشقاندەك چىرىلداپ: «جانـ جىگىرىم، مېھرىۋان ئانا!» ــ دەپ ۋاقىرايدۇ - دە، كۆزلىرىدىن مارجاندەك ياش تۆكۈلىدۇ. سانىتار ھارۇسى ئۇي - دۆڭ يولسىز يەرلەردە ئۇنى دوقمۇشلىتىپ، يارىسىنى قاتتىق ئاغرىتىدۇ. كېيىن بۆلۈنمىدىكى تەجرىبىلىك فېلدشېر ئوق ياكى سىنارەت پارچىسى تەككەن يەرنى يۇيۇشقا كىرىشىدۇ - دە، كۆلۈپ تۇرۇپ كىچىك بالـ نى بەزلىگەندەك بەزلەيدۇ: «مۇشۇكنىڭ يارىسى ئاغرىسۇن، سېغىزـ خانىڭ يارىسى ئاغرىسۇن، ۋانيۇشكىنىڭ يارىسى ساقايسۇن». ئەمما «جەڭچى» ۋانيۇشكا يىغلايدۇ، ئۆيگە قايتىمەن دەپ، تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ، ئانىسىنى توۋلاپ قىچقىرىدۇ، ئەگەر يارىسى ساقىيىپ، يەنە بۆلۈنمىگە قايتىپ كەلسە، بۇ قېتىمدا ئۇرۇشنىڭ

ئىمە ئىكەنلىگىنى ئۇزۇل ـ كېسىل چۈشۈنىدىغان بولدى. بىر ـ ئىككى ھەپتە سەپتە، جەڭلەردە، ئېلىشىشلاردا بولغاندىن كېيىن يۈرىگى تاشتەك قېتىشقا باشلايدۇ، ئۇندىن كېيىن قارايسەنكى، ئۇ قانداقتۇ ئەسىرگە چۈشكەن قىزىل ئەسكەرنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ، پۈتىنى كەينىگە تىرەپ يان تەرىپىگە شالاقتىدە تۆكۈردۇ، قانداقتۇ ۋەھشى ۋاخىمىستىرنى دوراپ، چىشلىرىنىڭ ئارىلىغىدىن ھەجىلەپ سۆزلەپ، ئۆزگەرگەن يوغان ئاۋاز بىلەن سوراق سورايدىغان بولدۇ:

ــ خوش، مۇڑىك، ئاناڭغا لەنەت، قولىغا چۈشتۈڭمۇ؟ ھە ـ ە! ساڭا يەر كېرەك بولدىمۇ؟ باراۋەرلىك كېرەك بولدىمۇ؟ بەلكىم سەن كوممۇنىستىدۇرسەن؟ راستىڭنى ئېيىت، گېزەندە!ــ شۇندىن كېيىن ئۆزىنىڭ باتۇرلۇغىنى، «كازاكلىق قەيسەرلىگى»نى كۆرسەتمەكچى بولۇپ، مىلتىغىنى قولىغا ئالىدۇ ـ دە، دون تۈپرىغىدا ھايات كەچۈرۈپ، بۇ يەردە سۈبەت ھاكىمىيىتىنى ئۆچۈن، كوممۇنىزىم ئۈچۈن، يەر يۈزىدە مەڭگۈ ئۇرۇش بولماسلىغى ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ، جېنىنى ئاتاپ قويغان ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ تاشلايدۇ.

موسكۋا ياكى ۋەتكا ئۆلكىسىنىڭ بىر يېرىدە، ئۇلۇغ سۈبەت رۇسىيەسىنىڭ چەت بىر يېزىسىدا قىزىل ئەسكەرنىڭ ئانىسى ئوغلىڭىز «ئەمگەكچى خەلقنى پومىششىكلار بىلەن كاپىتالىستلارنىڭ بويۇنتۇرۇغىدىن ئازات قىلىش ئۈچۈن ئاق گۋاردىيىچىلەرگە قارشى ئېلىپ بېرىلغان كۈرەشتە قۇربان بولدى...»ــ دېگەن خەۋەر بىلدۈرۈلگەن قەغەزنى تاپشۇرۇۋېلىپ، قوشاق قېتىپ يىغلاشقا باشلايدۇ... ئاچچىق قايغۇ ـ ھەسرەت ئانىنىڭ قەلبىنى ئۆرتەيدۇ، خىرەلەشكەن كۆزلىرى ياشتىن قۇرۇغىچە يىغلاپ ھالىدىن كېتىدۇ،

شۇندىن كېيىن ئۇ بىر زامانىدا قارىغىدا كۆتەرگەن، خۇنى كېتىپە، ئاچچىق تولغاق ئازاۋىنى تارتىپ تۇغقان، ئەمدىلىكتە بولسا ئاي مەلۇم دوننىڭ بىر يېرىدە دۇشمەن قولىدا ھالاك بولغان بالىسىنى ھەر كۈنى، ھەر دائىم، ھاياتنىڭ ئاخىرىغىچە ئەسلەپ، ئۆلۈپ كېتىدۇ...

قۇرونتتىن قاچقان يېرىم بۆلۈنمە تاتارىسكىلىق پىيادە ئەسكەرلەر كېتىپ بېرىشاتتى. ئۇلار قىرغاقتىكى قۇم باسقان يەرلەر بىلەن، بۆلدۇرگەندەك چاقناپ تۇرغان قىزىل تاللار ئارىسى بىلەن يۇرۇپ كېتىۋاتاتتى، ياشلىرى خوشال - خورام، غەمسىز: «گايداماكلار»دەپ مەسخىرە بىلەن لەقەم قويۇلغان قېرىلار ئۇھ تارتىشىدۇ، يوشۇرۇن كۆزلىرىگە ياش ئالىدۇ؛ يەر ھەيدەيدىغان، تېرنا سالىدىغان، ئۇرۇق چاچىدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلگەن؛ يەر بولسا ئۆزىگە چاقىرغاندەك قىلاتتى، كېچە - كۈندۈز، تىنىمسىز چاقىرىۋاتاتتى؛ ئەمما دەل شۇ تاپتا ئۇرۇش قىلىش، يات يېزىلاردا مەجبۇرى ئىشسىزلىقتىن، قورقۇنچ - دەھشەتتىن، مۇھتاجلىقتىن ۋە زېرىكىشتىن ھالاك بولۇش لازىم بولۇپ تۇرۇپتۇ. شۇ سەۋەپتىن ساقاللىقلارنىڭ كۆز يېشى چەشمىدەك قايناپتۇ، شۇ سەۋەپتىن ئۇلارنىڭ قاپىغى سېلىنىغان ھالدا كېتىشىۋاتاتتى. ھەر كىم ئۆزىنىڭ تاشلاپ كەتكەن ئىگىلىگىنى، ئورۇقلاپ كېتىۋاتقان مالىنى، تېرىلغۇ سايمانلىرىنى ئېسىگە ئالاتتى. ھەممە ئىشقا ئەر كىشىلەرنىڭ قولى لازىم بولاتتى. قارايدىغان ئىگە بولمىغانلىقتىن، ھەممە قاڭقىر فاخشاپ قالدى. ئايالارنىڭ قولىدىن قانچىلىك ئىش كېلىدۇ؟ يەر قۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ، ئۇلار تېرىقچىلىقنى ئېلىپ بارالمايدۇ، كېلەر يىلى ئاچارچىلىق بولۇش خەۋپى تەھدىت سالماقتا. چۈنكى: خەلق ماقالىدا: «دىخانچىلىقتا ياش

گەلىنىچەكتىن كۆرە قېرى ئادەم ياخشى» ــ دەپ بىكار ئېيتىلمىغان ــ دە.

قېرىلار قۇمنىڭ ئۈستىدە ئۇنىچىقماي كېلىۋاتاتتى. ياشلاردىن بىرسى توشقانغا قارىتىپ ئوق ئاتقاندىلا، ئۇلار جانلىنىپ قېلىشتى. ئوقنى بىكارغا ئىسراپ قىلغانلىغى ئۈچۈن (قوزغىلاڭچىلار كۆچلىرى قوماندانىنىڭ بۇيرۇغى بىلەن مۇنداق ئىش قەتئى مەنئى قىلىنغان ئىدى) قېرىلار ئەيىپكارنى جازالاش قارارىغا كېلىشتى.

ئاچچىغىنى بالىدىن چىقىرىپ، ئۇنى ساۋلاشتى.

ــ ئۇنى 40 تاياق ئۇرۇش كېرەك ! ــ دىدى پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ تەكلىپ بېرىپ.

ــ بەك كۆپ!

ــ ئۇنداق بولمىغاندا ئۆيىگە يېتىپ بارالمايدۇ!

ــ 16! ــ دەپ ۋاقىرىدى خىرىستونە.

جۇپ سان بولغانلىقتىن، كۆپچىلىك 16 تاياق ئۇرۇشقا ماقۇل بولۇشتى، ئەيىپلەنگۈچىنى قۇمغا ياتقۇزۇپ، ئىشتىننى سالىدۇرۇشتى، خىرىستونە خىرىگاھى ناخشا ئېيتىپ يۇرۇپ، قەلەمتۇرىچى بىلەن بىر نەچچە سېرىق تۈكلۈك مۇدۇر قاپلىغان چۈۋىقىلارنى كېسىپ كەلدى. ئانىكۇشكا 16 تاياق ئۇردى. قالغان ئادەملەر بىر چەتتە تاماكا چېكىشىپ ئولتۇردى. ئاندىن يەنە يولغا چۈشۈشتى، جازالانغان بالا كۆز يېشىنى سۈرتۈپ، ئىشتىننى چىڭ تارتىپ، ھەممىنىڭ كەينىدە سۆرىلىپ كېلەتتى.

قۇملۇقتىن ئۆتۈپ، قۇمساز بوز تۈپراق يەرگە چىقىش بىلەنلا تىنچ پاراڭ باشلاندى.

ـ مانا، تاۋارنىڭ كېسىگىدەك ئىسىل يەرلەر ئىگىسىنى كۈتۈپ يېتىپتۇ، ئەمما ئىگىسىنىڭ كۆز قىرى بىلەن قاراپ قويۇشقا ۋاقتىڭ يوق، شەيتانلار ئۇنى دۆڭدىن ـ دۆڭگە ئوغلاپ، ئېغىر-چىلىق سالغانلىقتىن، سوقۇش قىلىش بىلەن ئاۋارە، ـ دەپ خۇرسىنىدى بوۋايلاردىن بىرسى قۇرۇپ كېتىۋاتقان بىر پارچە شۇ-دىگەرلىكنى كۆرسىتىپ.

ھەيدەلگەن يەرنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، ھەر-قايسى يەرگە ئىگىشىپ، ئەتىيازنىڭ ئاپتىۋى بىلەن پۈراق تارقىتىپ تۇرغان قۇرۇق، پومزەك توپىلارنى ئېلىپ، ئالقىنىدا ئېزەتتى ـ دە، ئىختىيارسىز ئۇھ تارتاتتى.

ـ يەرمۇ يېتىلىپ قاپتۇ!

ـ ھازىرلا ئۇچ چىشلىق سوقا بىلەن ھەيدەشكە كىرىشكەن بولساق ـ ھە!

ـ بۇ يەر ئۇچ سوتكىدىن كېيىن قالسا، ئۇرۇق چېچىشقا بولمايدۇ.

ـ بىزنىڭ ئاۋۇ تەرەپلەردە سەل بالدۇرراق.

ـ توغرا، تېخى بالدۇر! كۆردۈڭمۇ، ئاۋۇ دون بويىدىكى يارلارنىڭ ئۈستىدە تېخى قار يېتىپتۇ.

شۇندىن كېيىن ھاردۇق ئېلىشقا تىوختاپ، چۈشلۈك تاماق يېيىشكە كىرىشتى. پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ تاياق يىگەن بالىنى «ئېزىپ قالغان» سۈتىنىڭ قېتىغى بىلەن مېھمان قىلدى (بۇنى مىلتىقنىڭ ئۇچىغا چىگىكلىك خالتا بىلەن ئېلىپ كەلگەن ئىدى، شۇڭا يول بويى خالتىدىن سۈيى سىزىپ ئاققان ئىدى، ئانىكۈشكا بۇنى كۆرگەندىن كېيىن كۈلۈپ، چالغا: «سېنى، پروكوفىيېۋىچ، ماڭغان ئىزىڭدىن بىلىۋالغىلى بولىدۇ، ئارقاڭدىن، خۇددى ئۆ-

كۆزنىڭ ئارقىسىدىن ئاققاندەك شۆلگەينىڭ ئىزى قېپقالىدۇ» دېگەن ئىدى)، ئۇ يىگىتچاقنى مېھمان قىلىپ تۇرۇپ، سىپايىلىك بىلەن دېدى:

— سەن چاللاردىن خاپا بولما، تەنتەك. خوش، تاياق بىلەن ئۇرغان بولسا، نېمە يامانى بار! تاياق يىمىگۈچە مۇللا بولالمايسەن.

— ساڭا ئاشۇنداق تەككۈزگەن بولسا، پانتىلىپي بوۋا، باشقىچە ئاۋاز بىلەن سايرىغان بولاتتىڭ!

— ماڭا، يىگىتىم، بۇنىڭدىنمۇ قاتتىقراق تەككۈزۈشكەن.

— تېخى بۇنىڭدىنمۇ قاتتىقمۇ؟

— ئەلۋەتتە، قاتتىقراق، بۇرۇنقى چاغدا ئاشۇنداق ئۇرغان - ئۇرمىغىنى هەممىگە ئايان.

— ئۇرغاندۇ!

— ئەلۋەتتە، ئۇرغان، هەي يىگىتچاق، بىر قېتىم ئاتام دۇمبەمگە هارۋىنىڭ شوتا ياغچىسى بىلەن سالغان، شۇ چاغدىمۇ ساق چىقتىم.

— شوتا ياغچى بىلەن دېدىڭمۇ؟

— شوتا ياغچى بىلەن دېدىممۇ، دېمەك، شوتا ياغچى بىلەن - دە. هەي، كالۋا! ئالدىڭدىكى سۈتنى ئىچ، نېمىشقا ئاغزىمغا قاراپ قالدىڭ؟ مۇنۇنىڭ قوشۇغىنىڭ سېپى يوققۇ، سۈنى دۇرۇپ قويغانمۇ، نېمە؟ مەجنۇن! بۈگۈن يىگەن تايىغىڭ سەنئىتىنىڭ بالىسىغا ئازلىق قىلىپتۇ!

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، شاراپقا ئوخشاش كىشىنى مەس قىلىدىغان، مەيىن باهار هاۋاسىدا بىر ئاز ئۇخلاپ ئېلىشقا قارار قىلىشتى. دۇمبىسىنى ئاپتاپقا قاقلاپ يېتىشتى، ئازراق خورەكمۇ

تارتىشتى، ئۇندىن كېيىن ئۇلار بوز دالا بىلەن بۇلتۇرقى ئېگىز-لىقلارنى بويلاپ، چوڭ يولغا چىقماي، ئۈدۈل مېڭىشتى. كېتىۋاتقانلارنىڭ ئۈستىدە پەشمەت، شىنېل، چەكمەن ۋە ئاشلانغان كالتە تېرە جۇۋا بار ئىدى: پۇتلىرىغا ئۆتۈك، چورۇق كىيىشكەن، شال ۋۇرنىڭ پۇشقاقلىرىنى ئاق پايماقنىڭ ئىچىگە تىقىۋالغان، بەزىلىرى پۇتىغا ھېچنىمە كىيمىگەن ئىدى، مىلتىق نەيزىلىرىنىڭ ئۇچىغا ئېسىلغان يىمەكلىكلەر خالتىسى شالداقلاپ تۇراتتى.

بۆلۈنمىگە قايتىپ كېلىۋاتقان قاچقۇنلارنىڭ كۆرۈنۈشى شۇنچىلىك جەڭگىۋارلىقتىن يىراق ئىدىكى، تورغايلار بىپايان كۆك ئاسماندا چىرىلدىشىنى توختاتماپ، ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يېرىم بۆلۈنمە ئادەمنىڭ قېشىدىكى ئوتلاقتا چۈشۈۋېرەتتى.

× ×

گىرىگورىي مىلىخوف يېزىدا كازاكلاردىن ھېچكىمنى ئۇچراتمىدى. ئەتىگەن ئۇ ئۆزىنىڭ چوڭ بولۇپ قالغان مىشاتكا-سىنى ئاتقا مىندۈرۈپ، دونغا ئاپىرىپ سۇغىرىپ كېلىشكە بۇيرۇدى ـ دە، ئۆزى ناتالىيە بىلەن بىللە گىرىشاكا بوۋىنى ۋە قېينانا-سىنى يوقلاپ كېلىشكە كەتتى.

لۇكىنىچنا كۈيوغلىنى كۆز يېشى بىلەن قارشى ئالدى.

ـــ گىرىشېنكا، بالام! بىزنىڭ مىرون گىرىگورىيېۋىچىمىز ـــ جايى جەننەتتە بولسۇن ـــ ۋاپات بولغاندىن بۇيان بىز تۇغقىشكىلى تۇردۇق! ... ئەمدى ئېتىز ئىشلىرىدا بىزدە كىم ئىشلەيدۇ؟ ئاشلىق ئامبارىدا تولۇپ يېتىپتۇ، ئەمما تېرىيدىغان ھېچكىم يوق. غەمگە تولدى مېنىڭ بۇ ھەسرەتلىك بېشىم! يېتىم بولۇپ قالـ

دۇق، ھېچكىمگىمۇ كېرىكمىز يوق، ھەممە ئادەمگە بىز يات، ئو-
شۇقىچە! ... سەن بىزنىڭ ئىگىلىك ئىشلىرىمىزنىڭ قانداق بەر-
بات بولغانلىغىغا بىر نەزەر سالغىنا! فولىمىزدىن ھېچنىمە
كەلمەيدۇ ...

ئىگىلىگى ھەقىقەتەنمۇ شددەت بىلەن چۈشكۈنلۈكە قا-
راپ كېتىۋېتىپتۇ: ئۆكۈزلەر قورانىڭ قاشالىرىنى بۇزۇپ، يەرگە
غۇلاتقان، ئۈيەر - بۇيەردە بۇقىسا، سوقىلار ياتاتتى؛ سارايىنىڭ
ساماناللىق لاي بىلەن سۇۋالغان كېسەك تاملىرى قار سۈيى بىلەن
ئىۋىپ، ئۆرۈلۈپ چۈشكەن؛ خامانىنىڭ توساقلىرى ۋەيران بولغان،
ھويلا تازىلانمىغان؛ سارايىنىڭ لاپىسى ئاستىدا دات باسقان ئو-
غاق تۇراتتى، يەنە شۇ يەرددلا چۆپ ئورۇيدىغان ماشىنا سۈنغان
پېتى ياتاتتى... ھەممە يەردە ئىگىسزلىك، خارابىلىقنىڭ ئىز-
لىرى كۆرۈنەتتى.

«ئىگىسى بولمىغانلىقتىن ھەممە نەرسە تېزلا ئىزىدىن چې-
قىپ كېتىپتۇ» ــ دەپ مۇنداقلا ئويلاپ قويدى گىرىگورىي، كور-
شۇنوفنىڭ قورا - جايىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ.

شۇندىن كېيىن ئۆيگە قايتىپ كىردى. ناتالىيە ئانىسىغا
بىرنىمە دەپ پىچىرلاۋاتاتتى، ئەمما گىرىگورىينى كۆرۈش بىلەنلا
سۆزدىن توختاپ، خوشامەتكۈيلۈق بىلەن كۈلۈمسىرىدى.

ــ ئانام ئۆتۈنۈش قىلىۋاتىدۇ، گىرىشا... سەن ئېتىزغا
چىقىشقا تەييارلانغاندەك تۇراتتىك... بەلكىم بۇلارغىمۇ بىر
نەچچە دىساتىنا يەر تېرىپ بېرەرسەن؟

ــ سىلەر يەر تېرىپ نىمە قىلىسىلەر، ئانا؟ ــ دەپ سو-
رىدى گىرىگورىي، ــ سىلەرنىڭ خامپاكلار بۇغدايغا لىپمۇ لىپ تو-
لۇپ تۇرۇپتۇ.

لۇكنىچنا قوللىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ قويدى.

ـ گىرىشىنكا! ئۇ چاغدا يەرنى قانداق قىلىمىز؟ بىزنىڭ مەرھۇم ئۇچ دائىرە يەرنى ھەيدەپ شۇدىگەر قىلىپ قويغان ئىدى.

ـ يەر دېگەن نىمە بولماقچى، تۇرۇۋۆرمەمدۇ؟ ئۇزاق يېتىپ كەتسە بۇزۇلۇپ قالاتتىمۇ؟ تىرىك بولساق، كېلەر يىلى تېرارمىز.

ـ بۇ قانداقچە مۇمكىن بولسۇن؟ يەر ئۇنۇم بەرمەي بوش ياتامدۇ؟

ـ ئۇرۇش مەيدانلىرى بۇ يەردىن يىراقلاشسۇن، شۇ چاغدا ئۇرۇق چاچساڭلارمۇ بولىدۇ، ـ دەپ گىرىگورىي قېينانىسىغا مەسلىھەت بېرىپ باقتى.

ئەمما قېينانىسى ئۆز گېپىدە چىڭ تۇردى، ھەتتا گىرىگورىيغا رەنجىگەندەك بولدى، ئاخىرىدا دىرىلدىگەن لەۋلىرىنى ئۆمچەيتىشكە باشلىدى.

ـ بوپتۇ، ۋاقتىڭ بولمىسا، بەلكىم بىزگە يارەملىشىشكە ھەپسىلەڭمۇ يوقتۇر...

ـ خوپ، مافۇل! ئەتە ئۆزىمىزگە يەر تېرىغىلى بارىمەن، سىلەرگىمۇ ئىككى دىساتىنا يەرگە ئۇرۇق چېچىپ بېرەرمەن. شۇنى چىلىك تېرىساڭلارمۇ يېتەر... خوپ، گىرىشاكا بوۋا ھاياتمۇ؟

ـ ۋاي رەھمەت، مېھرىۋانىم! ـ لۇكنىچنا خوش بولۇپ، گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى، ـ مەن بۇگۈنلا گىرىپاشكىغا ئۇرۇقنى ئاپىرىپ قوي دەپ ئېيتىمەن... بوۋايمۇ؟ جانابى ھەق ئۇنى ھازىرغىچە ئېلىپ كەتمەي تۇرۇۋاتىدۇ. تېخى ھايات، ئەمما ئازراق ئەقىلدىن ئېزىۋاتقاندەك تۇرىدۇ. كېچە ـ كۈندۈز

مۇقەددەس كىتابنى ئوقۇپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان. بەزىدە شۇنداق سۆزلەپ كېتىدۇكى، شۇنداق چۈشىنىكسىز سۆزلەر، چېركاۋ تىلى... يۇگۇر، كىرىپ ئەھۋال سوراپ چىق، ئۇ ھوجرىدا.

ناتالىيەنىڭ تولۇشقان يۈزىدىن بىر تامچە ياش يۇمۇلىدى.

ناتالىيە كۆز يېشى بىلەن كۆلۈمسىرەپ مۇنداق دېدى:

— مەن ئۇنىڭ ھېشىغا بايىلا كىرىپ چىقتىم، ئۇ ماڭا مۇنداق دېدى: «قۇۋۇ قىز ئىكەنسەن! نىمىشقا مېنى يوقلاپ تۇرمايسەن؟ پات ئارىدا ئۆلۈپ كېتىمەن، قالغىچىم... سەن ئۇچۇن، نەۋرەم ئۇچۇن، خۇدا دەرگاھىغا بارغاندا بىرەر ئېغىز سۆز ئېيتىپ قويارمەن. بەرگە كىرىشنى خالايمەن، ناتالىيۇشكا... يەر مېنى ئۆز قوينىغا چاقىرماقتا. ۋاقىت بولۇپ قالدى!»

گىرىگورىي ھوجرىغا كىردى. لادەن مېيىنىڭ پۇرىغى ۋە كۆكىرىپ پاختىلاشقان ۋە چىرىگەن نەرسىلەرنىڭ پۇرىغى ئۇنىڭ دېمىغىغا گۇپپىدە ئۇرۇلدى. گىرىشاكا بوۋا ئۇستىگە ھامان ئاشۇ قايرىما ياقىسىدا قىزىل ئىزمىسى بار سۇر ھەربى مۇندىر كىيگەن بولۇپ، تام مەشىنىڭ سۇپىسىدا ئولتۇراتتى. كەڭ شالۋۇرىغا ئەپچىل ياماقلار چۈشكەن، يۈڭ پايپاقلىرى نەچچە بەردەن يۆمەپ قويۇلغان. بوۋايغا غەمخورلۇق قىلىش ئۈسۈپ يېتىلىپ قالغان گىرىپاشكىنىڭ قولىغا ئۆتكەن بولۇپ، بۇمۇ بىر زامانىدا قىز چاغلىرىدىكى ناتالىيەگە ئوخشاش، چوڭ دادىسىغا ئالايتەن كۆڭۈل بۆلۈپ، مېھرى بىلەن كۈتۈشكە باشلىغان.

گىرىشاكا بوۋا ئىنجىلنى تىزىغا قويۇۋالغان ئىدى. كۆكىرىپ كەتكەن مىس گەردىشلىك كۆزەينىگىنىڭ ئاستىدىن ئۇ گىرىگورىيغا قاراپ، كۆلۈمسىرەپ ئاپپاق چىشلىرىنى ئاچتى.

— ھە، ئەسكەر، كەلدىڭمۇ؟ ساقمۇ سەن؟ جانابى ھەق ياۋۇز

ئوقتىن ساقلىدىمۇ؟ خوپ، خۇداغا شۈكرى. ئولتۇر.

— سېنىڭ سالامەتلىگىڭ قانداق، چوڭ دادا؟

— نىمە دىدىڭ؟

— سالامەتلىگىڭ قانداق؟ دەۋاتىمەن.

— ھەي تەنتەك! راستىنلا تەنتەك ئىكەنسەن! مېنىڭ يېشىمدا سالامەتلىك دېگەن نىمە قىلسۇن؟ 100 ياشقا كىرىپ قالىدىمغۇ بۇ يىل. شۇنداق، 100 گە ئۇلاشتىم... ئۆمرۈمنىڭ قانداق ئۆتكەنلىگىنى سەزمەي قالدىم. تېخى تۇنۇگۈنلا پېشانەمدە سېرىق كۆكۈلام بار، ساغلام، ياش يىگىت پېتى يۈرگەندەك قىلاتتىم. ئەما بۇگۈن ۋۇجۇدۇمدا مانا ئەبجىغى چىققان فېرىلىق پەيدا بولدى... ئۆمرۈم تومۇزنىڭ ئىسسىغىدەك غىل ـ پال كۆزگە كۆرۈنىدىغۇ، غايىپ بولدى... تېنىمدە دەرمان قالمىدى. تاۋۇتۇم قانچە يىللار بولدى ئامباردا تۇرۇپتۇ، ئەما جانابى ئاللا مېنى ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايدۇ. مەن گۇناكار بەزىدە ئۇنىڭغا يالۋۇرىمەن: «ئەي پەرۋەردىگارا، كىرىگورىي * بەندەڭگە ئىلتىپات نەزىرىڭ بىلەن قاراپ قويغىن! مەنمۇ بەرگە ئېغىرلىق قىلمەن، ئۇمۇ ماڭا»...

— تېخى ئۆمۈر كۆرىسەن، بوۋا، ئەنە 32 چىشىڭ ساق تۇرۇپتۇ.

— نىمە؟

— چىشلىرىڭ تېخى كۆپ!

— چىش دەمسەن؟ ھەي ئەخمەق! — گىرىشاكا بوۋىنىڭ ئاچچىغى كەلدى، — جان تەننى تاشلاپ كېتىمەن دەۋاتسا، ئۇنى چىش بىلەن تۇتۇپ قالغىلى بولامدۇ؟... سەن، ئازغۇن، ھىلىمۇ سوفۇشۇۋاتامسەن؟

* بۇ يەردىكى گىرىگورىي — گىرىشاكا بوۋىنىڭ ئۆز ئىسمى — ت.

— سوقۇشۇۋاتىمەن.

— بىزنىڭ مىتيوشكىمۇ چېكىنىشتە يۈرۈپتۇ، فارا، ئۇ تالاي بالا - قازانى باشتىن كەچۈرۈۋاتقاندۇ.

— كەچۈردۇ.

— مەنمۇ شۇنى دەيمەن. خوش، سىلەر نېمە سەۋەپتىن سوقۇشۇۋاتىسىلەر؟ دۇنيا ئۆزەڭلارمۇ چۈشەنمەيسىلەر! ھەممە ئىش خۇدانىڭ ئىرادىسى بويىچە بولىدۇ. بىزنىڭ مىرون نېمە سەۋەپتىن ئەجەلگە يولۇقتى؟ شۇ سەۋەپتىنكى، خۇداغا قارشى چىقتى، خەلقنى ھۆكۈمەتكە قارشى ئىسيان كۆتەرگۈزدى. ھەرقانداق ھۆكۈمەت خۇدانىڭ بۇيرۇغى بىلەن بولىدۇ. بۇ ھاكىمىيەت ئەيسا مەسىھكە قارشى بولسىمۇ، بەربىر خۇدا تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن ھاكىمىيەت. مەن ئۇنىڭغا شۇ چاغدىلا ئېيتقان ئىدىم: «مىرون! سەن كازاكلارنى ئىسيان كۆتىرىشكە قۇتراتما، ھاكىمىيەتكە قارشى دەۋەت قىلما، گۇناھقا ئىتتىرمە!» ئۇ بولسا، ماڭا: «ياق، دادا، چىداپ تۇرالمايمەن. قوزغىلاڭ كۆتىرىش كېرەك، بۇ ھاكىمىيەتنى يوقىتىش كېرەك، ئۇنداق بولمىغاندا، بىزنى قۇرۇتۇپ تاشلايدۇ. ئادەم بولۇپ تۇرۇۋقلۇق، تىلەمچى بولۇپ قالىمىز» — دېگەن ئىدى. چىداپ تۇرالمىغانلىقىڭ ئاقىۋىتى ئەنە شۇنداق بولدى. قىلىچ كۆتەرگەن جەڭچى ئۆزى قىلىچتىن ئۆلىدۇ. بۇ ھەقىقەت. كىشىلەر سېنى، گىرىشكا، گېنېرالنىڭ ئەمەل بىلەن يۈرىدۇ، بىر دۈبۈزىنىگە قوماندانلىق قىلۇاتىدۇ، دېيىشىدۇ. راستمۇ شۇ گەپ؟

— راست.

— قوماندانلىق قىلۇاتامسەن؟

— ھە، قوماندانلىق قىلۇاتىمەن.

— خوش، پاگونلىرىڭ قېنى؟

— بىز ئۇلارنى ئەمەلدىن قالدۇردۇق.

— ھەي، قوڭالتاقلار! ئەمەلدىن قالدۇرۇشۇيسەن! ئۇ ھالدا سەندىن قانداق گېنېرالىق چىقىپ تۇرىدۇ؟ ۋاي بىچارە! بۇرۇنقى گېنېرالارنى كۆرسەڭ كۆزۈڭ سۆيۈنەتتى: سېمىز، قوساق، لىق، سالاپەتلىك! ئەمما سەن شۇ تاپتا... شۇنداق ئەگىسەنكى، تۇفى دېگۈسى كېلىدۇ، ياشقا ھېچنىمە يوق! ئۇستۈڭدىكى شىنىلىشلىك ئۆزى مايلىشىپ كەتكەن، كىرگە پىشقان، ھېچقانداق پاگون، ئېسىقلىق تۇرغان ھېچقانداق ئوردېن يوق، نە ئاپپاق كۆكرەك بوغۇچلىرى يوق. پەقەت قوينۇڭغا پىتىلار ئۇۋا قۇرغاندۇ.

گىرىگورىي قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى. ئەمما گىرىشاكا بوۋا قىزىشىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— سەن كۈلمە، ھازىمى! خەلقنى ئۆلۈمگە ياشلاب، ھاكىمىيەتكە قارشى ئاياقتا تۇرغۇزدۇڭ، زور گۇناھنى ئۇستۈڭگە ئارتىۋالىدىڭ، بۇ يەردە چىشكىنى ھېجايىتىشىنىڭ كېرىكى يوق! نېمە دەيدىڭ؟... ھە، ئاشۇنداق بولىدۇ. بەرىبىر سەنلەرنى يوق قىلىپ تاشلايدۇ، بىزنىمۇ بىللە يوق قىلىپ تاشلايدۇ. خۇدا — ئۇ سەنلەرگە ئۆز يولىنى كۆرسىتىدۇ، تېخى. بىزنىڭ مۇشۇ ئالا — توپىلاڭ زامانىمىز توغرىلىق ئېنجىلدە ئېيتىلغان ئەمەسمۇ؟ قېنى، سەن قۇلاق سال، مەن ھازىر ساڭا يېرىمىيە پەيغەمبىرىنىڭ ھەققىدىن لىرىدىن ئوقۇپ بېرەي...

بوۋاي ساغۇچ بارمىغى بىلەن ئېنجىلنىڭ سېرىق سەھىپىلىرىنى ۋاراقلىدى، ئاندىن سۆزلەرنى ھەجىلەپ ئالدىرىماي ئوقۇشقا باشلىدى:

— «خالايىققا ئېلان قىلىڭلار، بېرى ئېشىتسۇن، ئەلەمنى ئىگىز كۆتىرىڭلار، ھەقىقى ئەھۋالنى يوشۇرماي، ئاشكارا قىلىڭلار:

ۋاۋىلون ئەسىرگە چۈشتى، ۋىل غالىپ بولدى، مىرواداخ مەغلۇپ بولدى، ئۇنىڭ ھەيكىلى شەرمىسار بولدى، بۇت ـ سەنەملىرى ئالاقزادە بولدى. ئۇنىڭغا شىمالدىن بىر خەلق كېلىپ ھۇجۇم قىلۇر. ئول خەلق ئۇنىڭ تۈپرىغىنى ۋەيران قىلۇر، ئۇ يەردىكى مەخلۇقات تىرىك قالماس، زور بالا ـ قازاغا دۇچار بولۇر...» ئۇقتۇڭمۇ، گىرىشاكا؟ ئۇلار ھازىر شىمالدىن كېلىپ، سەندەك ۋاۋىلونچىلارنى سۈرۈپ ـ توقاي قىلىدۇ. ئەمدى ئايغىنى ئاڭلا: «جانابى ھەق خەۋەر بېرىدۇكى، شۇ كۈنلەردە، شۇ چاغدا بەنى ئىسرائىل بىلەن يەھۇدى ئەۋلادى كېلىدۇ، بىر لىكتە يىغىلىشىپ يۈرىدۇ ۋە ئۆز خۇدايىغا ئىلتىجا قىلىدۇ. بىزنىڭ كىشىلىرىمىز قويدەك قىرىلىدۇ، ئۇلارنى پادىچىلار يولدىن ئازدۇرىدۇ، ئۇلار تاغ-لارغا كېتىدۇ، تاغدىن ئېدىرغا چۈشۈپ، شۇ يەردە ئىستىقامەت قىلىدۇ».

— بۇ نىمىگە قارىتىپ ئېيتىلغان؟ مەنىسى قانداق؟ — دەپ سورىدى چېركاۋنىڭ ئىسلاۋىيان تىلىنى ئانچە چۈشىنىپ لىمىگەن گىرىگورىي.

— سەندەك ئىسيانچىلار تاغلاردا قېچىپ يۈرۈشىدۇ، ئەنە شۇنىڭغا قارىتىپ ئېيتىلغان سۆز بۇ، ھارامزادە. يەنە شۇنىڭغا قارىتىپ ئېيتىلغانكى، سەنلەر كازاكلارغا چۈپان ئەمەس، بەلكى قويدىنمۇ ئۆتۈپ كەتكەن پەمسىزلەر، نىمە قىلىۋاتقىنىڭلارنى ئۆز-زەڭلار چۈشەنمەيسىلەر ... قۇلاق سال، يەنە ئوقۇيمەن: «ئۆزىنىڭ ياتاق ـ تۆشەكلىرىنى ئېسىدىن چىقىرىپ يۈرىدۇ، ئۇلارنىڭ كۈشەن-دىلىرى ئۇلارنى يەم قىلىدۇ.» بۇمۇ دەل ئېيتىلغان! سەنلەرنى ھازىر پىت يەم قىلىۋاتامدۇ؟

— پىتتىن زادى قۇتۇلالمىدۇق، — دەپ ئىقرار بولدى گىرىگورىي.

ــ كىتاپتا ئېيتىلغان ئىشلار كېلىۋاتىدۇ. يەنە ئوقۇيمەن:

«ئۇلارنىڭ دۇشمەنلىرى ئېيتىدىكەن: بۇلارغا رەھىم ــ شەپقەت قىلمايمىز، بۇلار خۇدانىڭ ئاسى بەندىلىرى. ۋاۋىلون ئارىسىدىن ۋە خالدەي زېمىنىدىن چىقىپ كېتىڭلار، قوي پادىسى ئالدىدىكى سەركىدەك بولۇسلەر. شىمال تەرەپتىن ئۇلۇغ خەلقلەرنى توپلاپ، ۋاۋىلوننىڭ ئۈستىگە ئېلىپ كېلىمەن، ئۇلار كېلىپ بۇلارغا ھۇجۇم قىلىدۇ، ئۇ يەردىن بۇلار ئەسىرگە چۈشىدۇ، شۇ قەدەر كۆچلۈك، ماھىر ئەرلەرنىڭ ئاتقان ئوقىياسى ھەرگىز زايا كەتمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن خالدەي زېمىنى تالان ــ تاراچقا ئۇچرايدۇ، تالاڭچىلارنىڭ ھەممىسى شۇ زېمىنگە تولۇپ كېتۇر، شۇ چاغدا خۇدادىن ئىدا كېلىدۇ: ئەي تالاڭچىلار، مېنىڭ نېمەتلىرىمنى تالان ــ تاراج قىلىپ، شاتلىنىڭلار، يايراڭلار».

ــ گىرىگورىي، بوۋا! سەن رۇس تىلى بىلەن ئېيتىپ بەرسەڭچۇ، بولمىسا چۈشەنمەيدىكەنمەن، ــ دىدى گىرىگورىي ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ.

ئەمما چال لەۋلىرىنى چاينap، ئۇنىڭغا مەنسىز نەزەر بىلەن قاراپ، دىدى:

ــ ھازىرلا تۈگىتىمەن، ئاڭلا: «...موزايغا ئوخشاش ئوتلاق ئۈستىدە چىپىپ يۈرىسىلەر ۋە ئۆكۈزگە ئوخشاش مۆرەيسىلەر، ئانىڭىز ئىنتايىن ئۈياتقا قالۇر ھەم سىزنى تۈغقانغا شەرمەندە بولۇر: ئۇنىڭ سۆزى خالايىق ئالدىدا ئۆتمەس، بوش ۋە قۇرۇق بولۇر، ئاللانىڭ فەھرى ــ غەزىۋىدىن ئۆمۈر باقى ياشاپ تۇرالماس، ئەمما ھەممە ئىگىسىز تاشلاندۇق بولۇپ قالۇر، لېكىن كىمكى ۋاۋىلون ئارقىلىق يۈرسە، بۇنىڭ ھەر بىر يارىسىغا ھەيران قېلىپ، چوقۇپ ئۆتەر.

ـــ بۇنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ ـــ دەپ بىر ئازئەلەم بىلەن يەنە سوربدى گىرىگورىي.

گىرىشاكا بوۋا جاۋاپ بەرمەي، ئىنجىلنى ياپتى ـ دە، سۇپىنىڭ ئۈستىگە ياتتى.

«كىشىلەر تۇغۇلۇشتىن تارتىپ ئەنە شۇنداق، ـــ دەپ ئويلىدى گىرىگورىي، هوجرىدىن چىقىۋېتىپ، ـــ ياشلىغىدا تەنتەكلىك قىلىدۇ، هاراق ئىچىدۇ ۋە باشقا گۇناھلارغا شېرىك بولىدۇ. ئەمما قېرىلىق بەتكەندە، ياشلىغىدا قانچىلىك ياۋۇز بولمىسۇن، خۇدانىڭ پانايىغا شۇنچە تىقىلىۋېلىشقا باشلايدۇ. گىرىشاكا بوۋىمۇ ئەنە شۇنداق ئادەم. چىشلىرى بۆرىنىڭكىدەك. ئىبىتىشلارغا قارىغاندا، ياش چېغىدا هەربى سەپتىن قايتىپ كەلگەندە، يېزىدىكى هەممە ئايال ئۇنىڭدىن دات دەپ يىغلاشقان، مەيلى بۇزۇغى بولسۇن، مەيلى سېقى بولسۇن، هەممىسى ئۇنىڭ بىلۈپ قالغان. ئەمما هازىر... هەي، ئەگەر مەن قېرىلىق يەتكۈچە ياشىيالسام، بۇنداق ئەسكى ـ تۈسكى نەرسىنى ئوقۇمايمەن! مېنىڭ ئىنجىلخانىلارغا ئانچە خۇشتۇم يوق».

گىرىگورىي قېينانىسىنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، يول ئۈستىدە گىرىشاكا بوۋا بىلەن قىلىشقان سۆزلىرىنى، ئىنجىلنىڭ سىرلىق، چۈشىنىپ بولمايدىغان «ئايەتلىرى» نى ئويلىدى. ناتالىيەمۇ ئونچىقماي ماڭاتتى، ئىبرى بۇ قېتىم ئۇرۇش سەپىدىن ئۆيگە قايتقاندا، ناتالىيە ئونى قاپىغىنى ئاچماستىن، ئىنتايىن قاتتىقلىق بىلەن قارشى ئالدى، ئۇرقىدىن، گىرىگورىينىڭ كارگىنىسكايا كەنتىنىڭ يېزىلىرىدا ئايالالار بىلەن ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ، بۇزۇقچىلىق بىلەن يۈرگەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەر خوتۇنىنىڭ قۇلىغىغا يەتكەندەك قىلاتتى. ئۇ گىرىگورىي كەلگەن كۈنى كەچ كىر-

گەندە ئېرىگە مېھمانخانىدىكى كارۋاتقا ئورۇن سېلىپ بېرىپ، ئۆ-
زى ساندۇقنىڭ ئۈستىدە جۇۋىنى يېپىنىپ ياتتى. ئەمما بىر ئېغىز-
مۇ تەنە سۆز قىلمىدى، گەپمۇ سورىمىدى. گېرىگورىيمۇ كېچىچە
ئۇنچىقماي چىقتى، ھازىرچە مەن ئۇنىڭدىن ئۆزىنى ئارا مۇناسىۋەتتە
بولۇرۇن كۆرۈلمىگەن مۇنداق سوغاقچىلىقنىڭ سەۋەبلىرىنى كولاش-
تۇرۇپ سورىمىغىنىم تۈزۈك دېگەن قارارغا كەلگەن ئىدى...

ئۇلار ئادەمسىز كوچىدا لام - جىم دېمەي مېڭىشاتتى،
بۇنداق بىر - بىرىگە ياتسىراش ھېچقاچان مۇنچىلىك دەرىجىگە
يەتمىگەن ئىدى. جەنۇبتىن ئىللىق، مەيىن شامال كەلمەكتە، غەرب-
تە باھارنىڭ قويۇق، ئاپپاق بۇلۇتلىرى توپ - توپ بولۇپ
ئۆزۈپ يۈرمەكتە، بۇلۇتنىڭ ئاپپاق زەڭگەر چوققىلىرى پاغا - پاغا
كۆتىرىلىپ، تۇرقىنى ئۆزگەرتىپ، دون بويىدىكى يېشىللىق قاپلى-
غان تاغنىڭ چەت - ياقىلىرى ئۇستىگە ئۆزۈپ كېلىپ، توپلىنىۋا-
تاتتى. دەسلەپكى گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىدى - دە، يېزىدا چوكانتال
بولغان دەرەخلەرنىڭ ۋە قېرى ئېرىگەن چۇچۇمەل قارا تۇپراق
يەرنىڭ يېقىملىق، ھاياتبەخش ھىدى تارقىلىشقا باشلىدى، دون-
نىڭ كۆكۈش تاشقىنىدا ئاق يايللىق دولقۇنلار ئۆركەشلەيتتى،
پەس سېپىلاپ چىقىۋاتقان شامال كىشىنى سەگىتىدىغان نەملىكنى
چېرىگەن ياپراقلارنىڭ ۋە ھۆل دەرەخلەرنىڭ ئاچچىق - چۇچۇك
پۇرىغىنى ئۇچۇرۇپ كېلەتتى، دۆگلۈكنىڭ يانباغرىدىكى قارا مەخ-
مەل جىيەكتەك ئۆزۈنسىغا كەتكەن شۇدىگەر قىلىپ قويۇلغان
تاسما يەرنىڭ ئۈستىدە تۇتۇنسىمان ھور كۆتىرىلەتتى، ئاقۇچان
تۇمان پەيدا بولۇپ، دون بويىدىكى تاغ قىرلىرى ئۈستىدە ئۆزۈپ
يۈرەتتى، چوڭ يول ئۈستىدە توغايلار زوق بىلەن سايرىشاتتى،
يولنى كېسىپ يۈگۈرۈشۈپ ئۆتكەن ئاغمىخانلار چىرىلدىشاتتى، ئەمما



ھەيدەلگەن يەرنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، ھەرقايسىسى يەرگە ئىگىشىپ، ئەتىيازنىڭ ئاپتىۋى بىلەن پۈراق تارقىتىپ تۇرغان قۇرۇق، پومزەك توپىلارنى ئېلىپ ئالقىنىدا ئېزەتتى ـ دە، ئىختىيارسىز ئۇھ تارتاتتى.

(546 ـ بەتكە)

مۇشۇ مول نازۇ نېمەتلىك، ھايـاتبەخش كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغان بىپايان دۇنيا ئۇستىدە يۇقۇرى مەرتىۋىلىك قۇيـاش تـەكەببۇرانە گىدىيىپ تۇراتتى.

يېزىنىڭ ئـوتتۇرىسىدا ئـەتىيازنىڭ تاغ سۈيى بـالىلارنىڭ خوشال چۇقۇلدىشىدەك شىلدىرلاپ ھامـان دونغا ئېقىۋاتقان كىـچىككىنە يارنىڭ ئۈستىدىن ئۆتىدىغان كۆۋرۈكنىڭ قېشىغا كەلگەندە ناتالىيە توختاپ قالدى. ئۇ پەسكە ئېگىشىپ، ئـايىغىنىڭ تـاسما بېغىنى چەككەن بولۇپ، ئـەملىيەتتە گىرىگورىيدىن يۈزىنى يوشۇرۇپ، سورىدى:

ـــ نىمىشقا ئۇندىمەيسەن؟

ـــ سەن بىلەن نىمە توغرىلىق سۆزلىشەتتىم؟

ـــ سۆزلىشىدىغان نەرسە بار... كارگىنىسكايا قېشىدا ھاراقـكەشلىك قىلغانلىغىڭنى، ئايال... بىلەن... قىلىپ يـۈرگەنلىگىڭنى سۆزلەپ بەرسەڭمۇ بولىدۇ...

ـــ سەن بـۇنىمۇ بىلىۋالدىڭمۇ؟ ـــ گىرىگورىي خالتىسىنى ئېلىپ، تاماكا ئوراشقا باشلىدى. قـاشقا بىدە بىلەن ئاردىلاشتۇرۇپ ياسىۋالغان موخۇركىنىڭ خۇش پۇراق ھىدى ئاڭقىدى. گىرىگورىي تاماكىنى بىر شورىغاندىن كېيىن يېنىشلاپ سورىدى، ـــ بىلىۋاپـسەنغۇ؟ كىمدىن؟

ـــ بىلگەنلىگىم ئۈچۈن ئېيتىۋاتىمەن. پۈتۈن يېزا بىلىدۇ، ئاڭلىغان كىشىلىرىم بار.

ـــ خوش، بىلگەن ئىكەنسەن، سۆزلەپ بېرىدىغان يەنە نىمىسى بار؟ ـــ گىرىگورىي چوڭ - چوڭ چامدام مېڭىشقا باشلىدى. كۆۋرۈك ئۈستىگە يېپىلغان تاختاي ئۈستىدە ئۇنىڭ شالاڭ قەدەم ناشلىشى بىلەن ناتالىيەنىڭ ئارقىدىن ئۈششاق دەسسەپ ئالدىراپ ماڭغان قەدەم

ئاۋازى ئەتىيازنىڭ تىپ ـ تىنچ سۈكۈناتىدا ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ناتالىيە كۆۋرۈكتىن ئۇنچىقماي ئۆتكەندىن كېيىن، كۆزىگە كەلگەن ياشلارنى پات ـ پات سۈرتۈپ تۇردى، ئاندىن يىغىسىنى ئىچىگە يۇتۇپ، دۈدۈقلاپ سورىدى:

ـ كونا كېسىلىڭگە يەنە كىرىشتىڭمۇ؟

ـ قويغىنا شۇ گەپنى، ناتالىيە!

ـ لەنىتى ئىت، ئىنساپسىز! نېمىشقا سەن مېنى يەنە ئازاپقا سالىسەن؟

ـ سەن يالغان ـ ياۋىداق نەرسىلەرگە قۇلاق سېلىۋەرمەسلىك بولاتتى.

ـ ئۆزەڭ ئىقرار قىلدىڭغۇ!

ـ ساڭا بولغان ئىشتىن، بولمىغان يالغان نەرسىنى كۆپرەك سۆزلىگەندەك كۆرۈنىدۇ. سېنىڭ ئالدىڭدا ئازراق ئەيىپلىك ئىكەنلىگىم راست. هايات دېگەن ئادەمنى نېمە كويغا سالمايدۇ... ناتاشكا... ھەمىشە ئۆلۈمنىڭ گىرۋىگىدە يۈرىسەن، شۇڭا بەزىدە يولدىن چىقىپ كېتىپ قالىسەن...

ـ بالىلىرىڭ مانا شۇنچىلىك چوڭ بولۇپ قالدى! سەندە ئار ـ نومۇس يوقمۇ، قايسى يۈزۈڭ بىلەن كۆز قىسىپ يۈرىسەن!

ـ هە! ئار ـ نومۇس! ـ گىرىگورىي ئاپىياق چىشلىرىنى ھىجابتىپ كۈلۈپ كەتتى، ـ مەن بۇنى ئويلاشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. پۈتۈن هاياتتىن قول ئۈزگەن چاغدا، ئار ـ نومۇس دېگەن نەدە قالدى... ئادەم ئۆلتۈرىسەن... بۇ مالىمانچىلىق نېمە ئۈچۈن بولۇۋاتقانلىغى تېخى مەلۇم ئەمەس... خوش، ساڭا نېمە دېسەم بولار؟ سەن چۈشەنمەيسەن! سەندە هازىر پەقەت ئايالالارغا

خاس بىر رەھىمسىزلىك ئوتتەك كۆيۈپ تۇرۇپتۇ، شۇڭا مېنىڭ يۈرىگىمنى يەپ خورىتىۋاتقان ۋە قېنىمنى شوراۋاتقان نەرسىنى سەن چۈشىنىپ يېتەلمەيسەن. مەن مانا ھاراقنىمۇ كىرىشىپ كەتتىم. يېقىندا مېنى تۇتقاقلىق كېسىلى تۇتتى. يۈرىگىم بىر دەم توختاپ قېلىپ، بەدىنىم مۇزلاپ كەتتى... — گىرىگورىينىڭ چىرايى تۇتۇلۇپ، سۆزنى ئاران - ئاراندا چىقىراتتى، — مېنىڭ كۈنۈم تەس بولۇپ قالدى، شۇ سەۋەپتىن مېنى قىيناۋاتقان ئوي - پىكىرلەرنى بىر دەم بولسىمۇ ئۇنتۇش ئۈچۈن ھاراق ياكى ئايال زاتىنى ئىزلەشكە مەجبۇر بولدۇم... توختا! سۆزۈمنى ئېيتىۋالاي: مېنىڭ مۇنۇ يېرىم ئىچىمنى تاتىلاپ تۇرۇپتۇ، ھەممە ۋاقىت تۇمۇ- رۇم تارتىشقاندەك بولۇپ تۇرىدۇ... تۇرمۇشتا باسقان قەدىمىم توغرا بولمىغان، بۇىڭغا، بەلكىم ئۆزۈم ئەيىپلىكتۇرمەن... ھازىر قىزىللار بىلەن سۆلە تۇزۇپ، كادېتلارغا قارشى ئاتلىنىش لازىم ئىدى. كېيىن قانداق بولىدۇ؟ كىم بىزنى سوۋېت ھاكىمىيىتى بىلەن ئۈچراشتۇرۇپ قويىدۇ؟ ئارىمىزدىكى ئومۇمى رەنجىش- ئارازلىق قانداق يول بىلەن تۈگەيدۇ؟ كازاكلارنىڭ يېرىمى دونېتسنىڭ نېرىقى تەرىپىدە تۇرۇپتۇ، بۇ يەردە قالغانلىرى قۇتراپ، ئايىغى ئاستىدىكى يەرنى غاجىماقتا... كاللام ئىلىشىپ كەتتى، ناتاشكا... بايا گىرىشاكا بوۋاكنىمۇ ئىنجىلدىن بەزى نەرسە- لەرنى ئوقۇپ، بىزنى خاتا ئىش قىلدىڭلار، قوزغىلاڭ كۆتىرىش لازىم ئەمەس ئىدى، دېگەن گەپنى قىلدى. بۇ ئىش ئۈچۈن داداڭنىمۇ تىللاپ بەردى.

— بوۋام — ئاللىقاچان ئەقلىدىن ئاداشقان ئادەم. ھازىر سېنىڭ نۆۋىتىڭ.

— مانا سەن شۇنچىلىكلا ئويلىيالايسەن. باشقا نەرسىگە

ئەقلىڭ يەتمەيدۇ...

ـــ ھەي، سەن گەپنى ئايلاندۇرۇپ، مېنى ئالدىمىساڭچۇ! قىلغۇلۇقنى قىلدىڭ، ھەممە ئەيىپ ئۈستۈڭدە، ئەمدى كېلىپ ھەممە بالانى ئۇرۇشقا ئارتىپ قويماقچى بولۇۋاتىسەن. سىلەرنىڭ ھەممىڭلار ئاشۇنداق خەلق! سەن كاساپەتنىڭ سەۋىۋى بىلەن تارتقان ئەلىمىم ئازمۇ؟ ھەي ئىسىت، مەن شۇ چاغدا ئۆزەمنى جېنىم چىققۇدەك دەرىجىدە بوغۇزلىمىغان ئىكەنمەن...

ـــ ئەمدى سەن بىلەن ھېچنەرسە توغرىلىق سۆزلەشمەيمەن. ئەگەر ساڭا ئېغىر كەلسە، ۋاقىراپ يىغلاۋەر ـــ سىلەر ئايال لارنىڭ قايغۇسىنى كۆز يېشى ھەر قاچاندا يۇمشىتىدۇ. مەن ھازىر ساڭا تەسەللى بېرىپ پەسلىتىدىغان كىشى ئەمەسمەن. مېنىڭ ۋۇجۇدۇم باشقىلارنىڭ قېنى بىلەن شۇنچىلىك بويالغانكى، مەندە كىشىگە رەھىم ـ شەپقەت قىلىش دېگەن نەرسە قالمىغان. بالىلارغىمۇ ئانچە ئىچ ئاغرىتىپ كەتمەيمەن، ئۆزەم توغرىلىقمۇ قىلچە ئويلاپ قويمايمەن. ئۇرۇش ۋۇجۇدۇمدىن بار نەرسىنى شوراپ قۇرۇتۇپ بولغان. مەن ئۆز ـ ئۆزەمگە قورقۇنچلۇق بولۇپ قالدىم... مېنىڭ ئىچكى دۇنيايىمغا قارايدىغان بولساڭ، ئىچى بوش قۇدۇققا ئوخشاش قاپ ـ قاراڭغۇ...

بۇلار ئۆيگە يېتىپ كېلەي دېگەندە، كىچىككىنە كۆل رەڭ بۇلۇت چېپىپ كەلدى ـ دە، چوڭ ـ چوڭ يامغۇر تامچىلىرى قىيپاش شارىلداشقا باشلىدى. يامغۇر يولدىكى يېنىك ئاپتاپتا ھىد كېلىپ تۇرغان چاڭ ـ توزاڭنى باستى، ئۆگزىلەردە تاراسلاپ، مۇسەپپا سالقىن ھاۋانىڭ ھىدىنى تارقاتتى. گىرىگورىي شىنىلىنىڭ تۆگمىسىنى يېشىپ، ھۆكۈرەپ يىغلاپ تۇرغان ناتالىيەنى بىر پېشى بىلەن يېپىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدى. ئۇلار ئاشۇنداق بىر شىنىلىنىڭ ئىچىگە

زىچ تىقىلىشقان پېتى باھارنىڭ شوخ يامغۇرى ئاستىدا ھويلىغا كىرىپ كېلىشتى.

كەچقۇرۇن گىرىگورىي ھويلىدا يەر يۈمشىتىدىغان سايمانىنى ئوڭلاپ قويدى. سىيالكىنىڭ ئۇرۇق چاچىدىغان نولىرىنى تەكشۈردى. «چۆيۈنباش» سېمونىنىڭ 15 ياشلىق بالىسى تۆمۈرچىلىكنى ئوگىنىۋاتقان بولۇپ، قوزغىلاڭ كۆتىرىلگەن كۈندىن تارتىپ تاتارىسىكىدا قېچىقالغان يالغۇز بىرلا تۆمۈرچى ئىدى. شۇبالا مېلىخوفنىڭ كونا سوقۇسىغا بىر ئامال بىلەن چىش ئورنىتىپ بەردى. ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشىنىڭ ھەممە تەييارلىقى پۈتتى. ئۆكۈزلەرمۇ قىشتىن خېلى سېمىز چىققان. چۈنكى پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ ئۇلارغا يېتەرلىك دەرىجىدە ئوت ـ چۆپ تەييارلىغان ئىكەن.

ئەتىسى ئەتىگەن گىرىگورىي دالىغا چىقىشقا تەييارلاندى. ئىلىنىشنا بىلەن دۇناشكا يەر ھەيدىگۈچىگە سەھەرگە ئۇلگۈرتۈپ تاماق تەييارلاش ئۈچۈن كەچ بولۇپ كەتكىنىگە قاراپ مەشكە ئوت يېقىشقا كىرىشتى. گىرىگورىي بەش كۈن ئىشلەپ، ئۆزىگە ۋە قېينانىسىغا ئۇرۇق چېچىپ بېرىشنى، كۆكتات ۋە ئاپتاپپەرەس ئۈچۈن ئىككى دېساتىنا يەر ھەيدەشنى ئويلىغان ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، قالغان تېرىلغۇلارنى تاماملاش ئۈچۈن بۆلۈنمىدىن ئاتىسىنى چاقىرتماقچى بولغان ئىدى.

ئۆينىڭ مۈرىسىدىن بىنەپشە رەڭ تۈتۈن پۇقراپ چىقىپ تۇراتتى. ھويلىدا بويىغا يېتىپ قالغان دۇناشكا يۆگۈرۈپ يۈرۈپ قالاش ئۈچۈن قۇرۇق چاۋا تېرىيتتى. گىرىگورىي ئۇنىڭ يۈپ ـ يۇمۇلاق يۈزىگە، كېلىشكەن قامىتىگە، تىك كۆتىرىلىپ تۇرغان كۆكرەكلىرىگە قاراپ ـ قاراپ قويۇپ، غەم ۋە ئەلەم بىلەن ئويلايتتى: «توۋا، ماۋۇ قىز نىمانداق چوڭ بولۇپ كەتكەن! ھايات دېگەن

شوخ ئاتـتەك ئۇچۇپ ئۆتىدىكەن. دۇناشكا تېخى تۇنۇگۈنلا ماڭقا قىزچاق ئەمەسمىدى؛ يۈگۈرگەندە ئۆرۈمە چېچى دۇمبىسىدە چاشـقانىنىڭ قۇيرۇغىدەك پىلتىڭلايتتى. مانا ئەمدى ئۇنى بۈگۈنلا ئەرـگە بەرسە بولۇۋېرىدۇ. ھازىر مېنىڭ چاچ ـ ساقلىمغا ئاق كىرىپ، ھەممە نەرسە مەندىن قايتىۋاتىدۇ... گىرىشاكا بووا: «ھايات دـگەن تومۇزنىڭ ئىسسىغىدەك غىل ـ پال قىلىپلا ئۆتۈپ كېتىدۇ»ـــدەپ توغرا ئېيتقان ئىكەن. ئادەمنىڭ ئۆمرىنىڭ قىسقىلىغى مانـا شۇنىڭدىن مەلۇم، يەنە كېلىپ ئاشۇ چـەكلىك ئۆمۈردىنمۇ مەھرۇم بولۇش لازىم بولۇپ تۇرۇپتۇ ... بۇنداق مەنىسىز تۇرمۇش قۇرۇپ كەتسۇن! ئۆلتۈرسە، تېزرەك ئۆلتۈرسە بولاتتى.

ئۇنىڭ قېشىغا دارىيە كەلدى. ئۇ پېترو ئۆلگەندىن كېيىن ئاجايىپ تېزلا ئىـاۋالغى ھالىغا كەلگەن ئىدى. دەسلەپكى چـاغدا قايغۇرۇپ يۈردى. ھەسرەت ـ ئـەلەمدىن سامانـدەك سـارغايدى. ھەتتا قېرىپ قالغاندەك بولۇپ قالغان ئىدى. ئەمما باھار شامىلى سوقۇش بىلەنلا ئاپتاپنىڭ ئىسسىغى تېگەر ـ تەگمەستىن، دارىيەـنىڭ قايغۇ ـ ھەسرىتىمۇ ئېرىگەن قار بـىلەن بـىللە يـوقالدى. سوزۇنچاق كەلگەن ئىككى مەڭزىگە لەتـىپ قىزىلـلىق يـۈگۈرۈپ، گۈل ـ گۈل ئېچىلغان، خىرەلەشكەن كۆزلىرى يېڭىۋاشتىن چاقناشـقا باشلىغان، يۈرۈشىدە سىلىق جىلۋە پەيدا بولغان ئىدى... كونا ئادەتلىرى قايتىدىن ئەسلىگە كەلگەن: ئىنچىكە كامان قـاشلىرىغا قاپ ـ قارا قاشلىق ئېتىلىپ، ئىككى مەڭزى ماي بىلەن پاقىرتىلـغان ئىدى؛ ئۇنىڭ چاخچاقچىلىغى ۋە كېرەكسىز سـۆزلەر بـىلەن ناتالىيەنى ئىزا تارتقۇزۇشقا ئامراقلىغى قايتا باشلانغان؛ لەۋلىرىـدە نىمىندۇ بىر نەرسىنى كۈتۈۋاتقاندەك قـىلغان مۇجمەل بـىر تەبەسسۇم پەيدا بولغان... غالىپ كەلگەن ھايات ئۇستۈنلۇكنى ئىگىلـ

گەن ئىدى.

ئۇ گىرىگورىنىڭ قېشىغا كېلىپ، كۆلۈمسىرەپ توختاپ تۇرىدى. ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزىدىن تەرخەمەك پەداز مىيىنىڭ مەس قىلغۇچى پۇرىغى چىقىپ تۇراتتى.

— بەلكىم بىرەر ئىشقا يارەملىشىشتىن كېرەك بولار، گىرىشىنكا؟

— يارەملىشىدىغان ھېچ ئىش يوق.

— ۋاي - ۋۇي، گىرىگورىي پانتېلىيېۋىچ! مەن بىر تۈل ئايالغا ئىمانچە قاتتىق بولۇپ قالغانسىز! كۆلۈمسىرەش ئۈياقتا تۇرسۇن، ھەتتا مۇزىكىزنى قىمىرلىتىپمۇ قويمايسىز.

— مەسخىرىۋاز، سەن بېرىپ تاماق ئەتسەكچۇ!

— ۋاي - ۋۇي، كېرەكلىگى شۇ ئىكەن - دە!

— ناتالىيەگە يارەملەشسەكچۇ! مىشاتكا ئەنە پۈتۈن بەدىنى پاتقاق ... لايغا مىلىنىپ يۇرۇپتۇ.

— ئەمدى ماڭا شۇ قالغانمىدى! بالىنى سىلەر تېپىپ، مەنزە سىلەر ئۆچۈن بالىنى يۇيۇپ تازىلايدىكەنمەن - دە؟ بۇ قاملاشقان گەپ! سېنىڭ ناتالىيەڭ ئۆي توشقىنىغا ئوخشاش بالا تۇغۇپ بېرىشىنلا بىلىدۇ. ئۇ ساڭا يەنە ئوننى تۇغۇپ بېرەر، شۇلارنىڭ ھەممىسىنى يۇيىدىغان بولسام، قولۇمدىن ئايرىلىپ قالارمەن.

— بولدى، بولدى ئەمدى، ماڭساڭچۇ!

— گىرىگورىي پانتېلىيېۋىچ! سىز ھازىر يېزىدا ھەممىز ئۈچۈن بىرلا كازاكسىز. مېنى قوغلىماي تۇرۇڭ، يىراقتىن بولسىمۇ، سىزنىڭ كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان قارا بۇرۇتىڭىزنى كۆرۈۋالاي.

گىرىگورىي كۆلۈپ تاشلىدى ـ ده، تەرگە پىشقان ماڭلىيىدىن چىچىنى ئارقىسىغا قايرىدى.

ـــ سەن بالا ـ قازا ئايال ئىكەنسەن! پېترو سەن بىلەن قانداق بىللەن ئۆتتىكىنە ... سەنىدىن ھېچنىمە قۇتۇلمايدىغان ئوخشايدۇ.

ـــ خاتىرجەم بولۇڭ! ـــ دەپ دارىيە مەغرۇرلۇق بىلەن ماقۇللاپ قويدى ـ ده، ئاندىن ئويناقلاپ تۇرغان كۆزلىرىنى يۇمچاقلىتىپ، گىرىگورىيغا يۆگۈرتۈپ تۇرۇپ. بىردىنلا چۆچۈگەن كىشى بولۇپ، ئۆي تەرەپكە قايرىلىپ قارىدى، ـــ ۋوي. كۆزۈمگە ناتالىيە چىققاندەك كۆرۈنۈپ كەتتىغۇ... سېنىڭ ئۇ نىمەڭ نىمانچە كۈنلۈكچىدۇ، بۇنداق قىلىش لايىق ئەمەس! بۈگۈن چۈشلۈك تاماقتا ساڭا بىرلا قېتىم قاراپ قويۇۋىدىم، چىرايى ئۆزگىرىپلا كەتتى. تۈنۈگۈن ماڭا ياش چوكانلار مۇنداق دېيىشتى: «بۇ قانداق ھەقىقەت؟ يېزىدا كازاكلار يوق، ئەمما سىلەرنىڭ گىرىشكا ئۆيىگە بىرنەچچە كۈن تۇرۇشقا كېلىپ، ئايالىنىڭ قېشىدىن چىقمايدىكەن، خوش، بىز ئۇ چاغدا كۈننى قانداق ئۆتكۈزىدىكەنمىز؟ ئۇ گەرچە ياردار بولسىمۇ، بۇرۇنقىغا قارىغاندا يېرىم ـ ياتسى ساق قالغان بولسىمۇ، بىز ئاشۇ ساق قالغان يېرىمىنىڭ ھوزۇر ـ راھىتىنى كۆرسەك بولمامدۇ. سەن ئۇنىڭغا ئېيتىپ قوي، كېچىسى تالادا يۈرمىسۇن، ئۇنداق بولمىغاندا، تۇتۇۋالساق، ئۆزىگە بالا تېپىۋالىدۇ!» مەن ئۇلارغا مۇنداق دىدىم: «ياق، چوكانلىرىم، بىزنىڭ گىرىشانىڭ پەقەت باشقا يېزىلاردىلا كالتە ئاياقتا ئاقساپ يۈرىدىغان ھۇنىرى بار. ئەمما ئۆيىگە كەلگەندە ناتالىيەنىڭ ئىتىگىدىن تۇتۇۋالىپ بىر قەدەممۇ نېرى سلجىمايدۇ. بىزنىڭ بۇ يېگىتىمىز يېقىندىن بۇيان ئەۋلىيا بولۇپ قالدى...»

ـــ هوي، قانجۇق! ـــ دىدى گىرىگورىي ئاچچىقلانماستىن كۈلۈپ، ـــ سېنىڭ تىلىڭ، ئاددىسى تاختاي يۇيىدىغان لاتا ئىكەن!

ـــ نېمە دېسەڭ دەۋەر، بارىم شۇ ... ئەمما سېنىڭ ناتاشكاڭ، چىرايلىغىڭ، مەسۇم ئايالىڭ ئاخشام سېنى قېشىغا يولاتمىدىمۇ؟ سەن ئىتقا پەقەت شۇنداق قىلىش لازىم، بۇنىدىن كېيىن يولدىن چىقمايدىغان بولسەن!

ـــ ھەي، سەنزە مانا بەك ... سەن يولۇڭغا ماڭ، داشكا. سەن باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئارىلىشۋالما.

ـــ ئارىلىشۋاتقىنىم يوق. پەقەت سېنىڭ ناتالىيەڭنىڭ ئەخمەق ئىكەنلىگىنى ئېيتماقچىمەن. ئېرى قايتىپ كەلسە، ئۇ مايىتاتىپ، ئىنچىكىلىق قىلىپ، بىر تىينىلىك پىرەندىكتەك، ساندۇقنىڭ ئۈستىدە يېتىپتۇ ... مەن بولۇپ قالسام ھازىر كازاكتىن ۋاز كەچمىگەن بولاتتىم! مېنىڭ فولۇمغا چۈشۈپ قالساڭ ... ساڭا ئوخشاش باتۇرنى دەھشەتكە سالاتتىم!

دارىيە چىشىنى غۇچۇرلىتىپ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى ۋە ھىجىيىپ، ئىزا تارتىپ تۇرغان گىرىگورىيغا قايرىلىپ قاراپ قويۇپ، ئالتۇن سىرعىسىنى پاقىرتىپ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

«قازا تېپىشىڭ سەن ئۇچۇن بەخت بولغان ئىكەن، قېرىنىدىشىم پېترو، ـــ دەپ ئويلىدى كۆڭلى ئېچىلىپ قالغان گىرىگورىي، ـــ بۇ دارىيە ئەمەس، شەيتانغا دەرس بېرىدىغان شەيتان ئىكەن! بۇ بالا ـ قازا سېنى مەيلى بالدۇر، مەيلى كەچ بولسۇن، بەرىبىر ئۆلتۈرمەي قويماس ئىدى!»

47

ياخمۇتكىن يېزىسىدا ئەڭ ئاخىرقى چىراقلارمۇ ئۆچكەن ئىدى. يېنىك شامۇرغان نوختاق سۇلارنىڭ يۈزىنى نەپىز مۇز يەردىسى سىلەن يابقان. فەيەردىدۇ يېزىنىڭ چەت بىر يېرىدە، ئوتلاقنىڭ ئىرىسىدا كېچىكىپ قالغان تۇرنىلار بۇلتۇرقى ئېكىز-نىڭ ئۈستىگە فونۇپ قېلىش ئۈچۈن چۇشكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ ۋەزمىن، هارغىن قاقىرلاشلىرىنى شەرقىي شىمالدىن سوققان مەيىن شامال يېزىغا ئۇچۇرۇپ كېلەتتى. ئاشۇ قاقىرلىغان ئاۋاز ئاپرېل كېچىسىنىڭ جىمجىتلىغىنى نازۇك روشەن تۈس بىلەن ئالايىتەن كۈچەيتەتتى. باغلارنىڭ ئىچىنى قېلىن سايە قاپلىغان: قەيەردىدۇ كالا مۆرەيتتى، كېيىن هەممە جىمىپ قالدى. يېرىم سائەتچە ئەتراپ جىمجىت سۈكۈناتقا چۆمدى، بۇ سۈكۈناتنى پەقەت كېچە-سىمۇ ئۇچقان غورىلايلارنىڭ بىر - بىرىنى سېغىنغان ئىنچىكىرىشلىرى ۋە سان - سانافسىز ئۆدەكلەرنىڭ غۇيۇلدىغان زىل قانات ئاۋازىنى ئاندا - ساندا بۇزۇپ تۇراتتى: توپ - توپ ئۇچقان ئۆدەكلەر تاشقىنلاپ تۇرغان دوننىڭ بويىدىكى كەڭ سۇ باسقان چىمەنزار-لىقتا يېتىۋېلىشقا ئالدىرىشاتتى ... شۇندىن كېيىن چەتتىكى كوچىدا ئادەملەرنىڭ ئاۋازى چاڭىلداشقا باشلىدى، تاماكا ئوتى قىزىرىپ يانىتتى، ئاتنىڭ خىڭىغىنى، مۇز قاتقان لاينىڭ ئات تۇياقلىرى ئاستىدا چاراسلاپ سۇنغىنى ئاڭلاندى، بۇلار يېزىغا قايت-قان چارۋىچىلار بولۇپ، بۇ يېزىدا 6 - مۇستەقىل بىرىگادىنىڭ

تەركىۋىدىكى قوزغىلاڭچى كازاكلارنىڭ ئىككى بۆلۈنمىسى تۇراتتى، كازاكلار چەتتىكى ئۆينىڭ هويلىسىغا ئوروۇنلاشتى: ئۇلار گۈرۈڭ ـ گۈرۈڭ سۆزلىشىپ، هويلا ئوتتۇرىسىدىكى تاشلاندۇق چانىلارغا ئاتلىرىنى باغلاپ، يەم ـ خەشەك سېلىپ بەردى. بىرسى خىرىلداق بوم ئاۋاز بىلەن بىر ئۇسۇلنىڭ ناخشىسىنى باشلاپ، هەر بىر سۆزىنى دەل چىقىرىشقا تىرىشىپ، هارغىن ۋە ئاستا ئېيتىشقا باشلىدى:

يۇرۇپ باقتىم مىسلداق،
مەن سىلىق قەدەم تاشلاپ.
كونا ئىشقىم بويىچە
قىز بىلەن چاخچاق باشلاپ.

شۇنىڭدا كۆيگە جۆر بولغان جۇشقۇن ئىنچىكە ئاۋاز، گۈـ دۈڭلاپ چىقىۋاتقان ئاۋازنىڭ ئۈستىدىن پەرۋاز قىلدى ـ دە، شاـ دىمان چاڭىلداپ، مۇنۇ كۆينى باشلىدى:

قىزغاچاخچاق ياقمىدى،
تەستىگىمگە بىر سالدى.
شۇ كازاكلىق يۈرىگىم
لاپ قىلىپلا ئوت ئالدى.

ناخشىغا يەنە بىرنەچچە بوم ئاۋاز قوشۇلۇپ، سۈرئەت تېزلىتىلدى، جانلىنىپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئىنچىكە جۆر ئاۋاز يۇقۇرى پەللىگە كۆتىرىلىپ، ئۆزىنى كۆرسەتكىلى باشلىدى ـ دە، ئەمدى جۇشقۇن، يېقىملىق كۆيلەشكە باشلىدى:

ئوك بىلەكنى شۇمۇردۇم،
قىز قۇلىمدىن بىر ئۆيتۇم.
ئېخ، قىز تۇرار ئارازلاپ،
چوغدەك يۈزى لاۋۇلداپ.
شۇندا يىغلاپ ئاچار سۆز:
«قانداق يارسەن ۋاپاسىز،
سۆيگەن قىزىك يەتتىكەن،
سەككىزىنچىسى — تۇل ئىكەن،
توققۇزىنچى — خوتۇنۇك،
ئونىنچىسى مەن بولدۇم!...»

شامال تۇگمىنىنىك نېرىسىدا قاراۋۇللۇقتا تۇرغان كازاكلار شۇدىگەر قىلىنغان ئېتىزلاردىكى تۇرنىلارنىك قاقىرلىشىنى، ھەم كازاكلارنىك ناخشىسىنى، ھەم قاپ ـ قاراڭغۇ تۇندىكى ياۋا ئۆدەكلەر قاناتلىرىدىن چىققان ئۇشقۇرت ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇراتتى. كېچە چىدە توك قاتقان سوغاق يەردە يېتىش ئۇلارغا زېرىكىشلىك ئىدى. نە تاماكا چېكىشكە، نە سۆزلىشىشكە بولمايتتى، نە يۇرۇپ ئىسسىنىۋېلىشقا ياكى مۇشتى بىلەن ھورداپ ئىسسىنىۋېلىشقا بولمايتتى. بۇلتۇرقى ئاپتاپپەرەس شادىلىرىنىك ئارىسىدا ياتقىن ـ دە، شۇ يەردە يېتىپ تۇرۇپ، چەكسىز كەتكەن قاپ ـ قاراڭغۇ دالىغا قارا، قۇلىغىڭنى يەرگە يېقىپ، ئەتراپقا قۇلاق سال، ئون قەدەم نېرىدا ھېچنىمە كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ، ئەمما ئاپرىل كېچىسى شىتىر ـ شىترغا شۇنچىلىك بايكى، قاراڭغۇدا گۇمانلىق تاۋۇشلار شۇنچە كۆپكېلىدۇكى،

بۇلارنىڭ ھەرقاندىغى ئەشۇنىش تۇغدۇرىدۇ: «قىزىل ئارمىيە چارلىغۇچىلىرى كېلىۋاتقان بولمىسۇن، ئۆمىلەۋاتقان بولمىسۇن؟» — دەپ قۇلىغىڭنى دىڭ تۇتسەن. يىراقتىن قاراسسىدە قورايى سۇنغاندەك قىلىدۇ، بىرسىنىڭ قىسىلىپ تۇرۇپ نەپەس ئالغانلىغى ئاڭلانغاندەك قىلىدۇ... ۋىپرەڭكىن ئىسسىلىك ياش بىر كازاك جىدەلەشكەنلىكتىن، كۆزىگە كەلگەن ياشنى پەلىيى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ، يېنىدىكى كازاكنى جەينىگى بىلەن تۇرتىدۇ، بۇ كازاك كۆن ئوقدانىنى بېشىغا قويۇپ، تۇگۇلۇپ يېتىپ ئۇخلىدەۋاتاتتى؛ ياپون ئوقدانى قوۋۇرغىسىغا پاتسىمۇ، ئۇ ئەپلىكرەك يېتىشقا ھورۇنلۇق قىلىدۇ؛ مەھكەم ئورىلىۋالغان شىنېلىنىڭ ئىچىگە كەچكى سوغاق ھاۋا كىرگۈزۈشنى خالىمايدۇ، قورايىنىڭ شىترلىشى ۋە بىرسىنىڭ پۇشۇلدىشى كۆچىيىدۇ ـ دە، تۇيۇقسىز نەق ئاشۇ ۋىپرەڭكىنىنىڭ قېشىدىلا بىر ئۇن ئاڭلىنىدۇ. ئۇ جەينىگىنى يەرگە تىرەپ، ئورنىدىن سەل كۆتىرىلىدۇ ـ دە، توقۇلما بولۇپ كەتكەن قورايلارنىڭ ئارىسىدىن ھەيرانلىق بىلەن قاراپ، يوغان بىر كىرپىنىڭ شەكلى ـ تۇرقىنى تەسلىكتە پەرق ئېتىدۇ. كىرپە كىچىككىنە چوشقا تۇمشۇغىنى تۆۋەن سېلىپ، پۇشۇلداپ ۋە تىكەنلىك دۇمبىسى بىلەن قۇرۇپ قالغان قورايلارنىڭ پايىسىنى جىجىپ، چاشقانىنىڭئىزى بىلەن ئالدىراش ئالغا ئىلگىرىلەپ بارىدۇ، توساتتىن ئۇ ئۆزىدىن بىر نەچچە قەدەم نېرىدا دۇشمەندەك بىر نەرسىنىڭ بارلىغىنى سېزىدۇ ـ دە، بېشىنى كۆتىرىپ، ئۆزىگە قاراپ تۇرغان بىر ئادەمنى كۆرىدۇ. ئادەم «ئۇھ» دەپ يېنىك بىر نەپەس ئېلىپ پىچىرلايدۇ:

— ھوي ھارامزەدە، ئادەمنى تازا قورقۇتتىڭغۇ...

كىرپە بولسا بېشىنى چاپسانلىق بىلەن يوشۇرۇپ، پۇتلىرىنى ئىچىگە تىقىۋالىدۇ، ئاندىن بىر مىنۇتچە تۇگۇلۇپ يېتىۋالىدۇ،

شۇندىن كېيىن ئاستا ئۆزىنى رۇسلاپ، ئايىغىنى سوغاق يەرگە تەگكۈزىدۇ ۋە ئاپتاپپەرەسنىڭ شادلىرىغا سوقۇلۇپ، چىرىگەن يۆگمەچلەرنىڭ قۇرۇق غازاكلىرىغا چۈمكىلىپ سىپ ـ سىلىق كۈل رەڭ پومزەكتەك يۇمۇلاشقا باشلايدۇ. ئاندىن يەنە سۈكۈنات باشلىنىدۇ، كېچە خۇددى چۆچەكتە تەسۋىرلەنگەندەك...

يېزىدا خوراز 2 ـ قېتىم قىچقاردى، ئاسمان سۈزۈلدى، شالاڭ بۇلۇت پەردىسىنىڭ ئارىسىدىن دەسلەپكى يۇلتۇزلار كۆرۈندى، ئاندىن كېيىن شامال بۇلۇتنى توزغىتىۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن سان ـ ساناقسىز ئالتۇن كۆزلىرى بىلەن چىمىرلاپ يەرگە قارىدى.

مانا دەل شۇ چاغدا ۋېرەڭكىن ئالدى تەرەپتىن ئاتنىڭ ئېنىق قەدەم ئاۋازىنى، قوراينىڭ قاسىرلىغىنىنى، قانداقتۇ مېتالنىڭ جىرىڭلىغىنىنى، بىرئازدىن كېيىن ئىگەرنىڭ غىچىرلىغىنى ئاڭلىدى، قالغان كازاكلارمۇ ئاڭلاشتى، بارماقلار مىلتىقنىڭ تەپكىسىگە قويۇلدى.

ــ تەييارلان! ــ دىدى پىچىرلاپ ۋىزۋوت كوماندىرنىڭ يارەمچىسى.

يۇلتۇزلۇق ئاسمانىنىڭ ھاۋا بوشلۇغىدا بىر ئاتلىق ئەسكەرنىڭ گويا قايچىدا قىيىپ چىقارغاندەك خىرە فىگورىسى پەيدا بولدى. بىرسى يېزىغا قاراپ ئېتىنى ئاستا چاپدىتىپ كېلىۋاتاتتى.

ــ توخ ـ تـ ـا ـا! كېلىۋاتقان كىم؟ رۇخسەت قەغىزىڭ بارمۇ؟

كازاكلار ئېتىشقا ھازىرلىنىپ، دۇررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ئاتلىق ئادەم توختاپ، ئىككى قولىنى كۆتىرىدى.

ـــ يولداشلار، ئاتماڭلار!
ـــ روخسەت قەغىزىڭ بارمۇ؟
ـــ يولداشلار!...
ـــ قەغىزىڭ بارمۇ؟ ۋىز ـ ۋو ـ ت...
ـــ توختاپ تۇرۇڭلار!... مەن يالغۇز ... تەسلىم بولىمەن!...
ـــ توختاپ تۇرۇڭلار، بۇرادەرلەر! ئاتماڭلار!... تىرىك تۇتۇۋالايلى!...

ۋىزۋوت كوماندىرىنىڭ يارەمچىسى ئاتلىقنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ باردى، ۋىپرەڭكىن ئاتنىڭ تىزگىنىدىن تۇتتى، ئاتلىق بىر پۇتىنى ئىگەردىن ئارتىلدۇرۇپ، پەسكە چۈشتى.

ـــ سەن نېمە ئادەم؟ قىزىل ئارمىيەمۇ؟ ھەئە، بۇرادەرلەر، نەق شۇ ئىكەن! ئەنە پاپاخىدا يۈلتۇزى تۇرۇپتۇ. قولغا چۈشتۇ ـ ڭ ـ مۇ!...

ئاتلىق پۇتلىرىنى سىلاپ كېرىلدۇرۇپ، ئەمدى خاتىرجەملىك بىلەن سۆزلىدى:

ـــ مېنى باشلىغۇچىلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىڭلار. ئۇنىڭغا يەتكۈزىدىغان ئىنتايىن مۇھىم بىر خەۋەر بار، مەن، سىبىردوب پولكىنىڭ كوماندىرىمەن، بۈيەرگە مۇزاكىرە ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن كەلدىم.

ـــ كوماندىر؟... ئۆلتۈرۈش كېرەك بۇ گېپىنى، بۇرادەرلەر! لۇكا، بۇياققا تۇرغىنا، مەن ئۇنى ھازىر...

ـــ يولداشلار، مېنى قاچاندا ئۆلتۈرسەڭلار بولۇۋېرىدۇ، ئەمما مەن ئالدى بىلەن كوماندىرىڭلارغا نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىمنى ئېيتىۋالاي، تەكرارلاپ ئېيتىمەن: ناھايىتى مۇھىم بىرئىش بىلەن كەلدىم، ئەگەر مېنى قېچىپ كېتەرمىكىن دەپ قورقساڭلار، مەرھەمەت

قىلىپ، ھەممە قورالىمنى ئېلىۋېلىڭلار ...

قىزىل كوماندىر ئوفتىسېرلىك يەلكە تاسمىلىرىنى يېشىشكە باشلىدى.

ــ يەش! يەش! ــ دەپ ئالدىراتتى ئۇنى كازاكلارنىڭ بىرسى.

يېشىۋېلىنغان ناگان بىلەن قىلىچ مۇئاۋىن ۋىزۋوت كوماندىرىنىڭ قولىغا ئۆتتى.

ــ سېردوب كوماندىرىنى ئاختۇرۇڭلار! ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى ئۇ قىزىل كوماندىرنىڭ ئېتىغا مىنىۋېلىپ.

قولغا چۈشكەن ئەسىرنى بىر قۇر ئاختۇرۇشتى، مۇئاۋىن ۋىزۋوت كوماندىرى بىلەن كازاك ۋىپرەڭكىن ئىككىسى ئۇنى يېنىغا ھەيدەپ ماڭدى. ئەسىر پىيادە يۈردى، ئاۋستىرىيە كارابىن مىلتىغىنى يانتۇ تۇتۇۋالغان ۋىپرەڭكىن ئۇنىڭ يېنىدا ماڭدى. خۇرسەن بولغان مۇئاۋىن ۋىزۋوت كوماندىرى ئات ئۈستىدە ئارقىدا كېلەتتى.

ئون مىنۇتچە ئۇنچىقماي يۈرۈشتى. مۇھاپىزەت ئاستىدىكى ئادەم پات ـ پات توختاپ، شامالدا ئۆچۈپ قېلىۋاتقان سېرەڭگىسىنى شىنىلىنىڭ پېشى بىلەن توساپ تاماكا تۇتاشتۇراتتى. ئىسسىل تاماكىنىڭ خۇش پۇرىغى ۋىپرەڭكىنىنىڭ نەپسىنى تاقىلدىتاتتى.

ــ ماڭا بىر تال بەرسەڭچۇ، ــ دەپ سورىدى ئۇ.

ــ خوپ، بولىدۇ!

ۋىپرەڭكىن ئىچى پاپىروسقا لىق تولغان كۆن تاماكا قۇتىسىدىن بىر تال پاپىروسنى ئالدى ـ دە، تاماكا قۇتىسىنى ئۆزىنىڭ يانچۇغىغا سالدى. سېردوب كوماندىرى بولسا غىڭ قىلمىدى، ئەمما كۆپ ئۆتمەي، يېنىغا كىرگەن چاغدا، سورىدى:

— مېنى نەگە ئېلىپ كېتىۋاتىسىلەر؟
— بارغاندا بىلىسەن.
— ھەر ھالدا بىلىپ باقسامچۇ؟
— بۆلۈنمە كومانداېرىنىڭ قېشىغا.
— مېنى بىرىگادا كومانداېرى بوگاتىرىۋېنىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىڭلار.
— بۇ يەردە ئۇنداق ئادەم يوق.
— نىمىشقا يوق ئىكەن؟ تۇنۇگۈن ئۇنىڭ ياخمۇتكىنغا ئۆز شىتابى بىلەن كەلگەنلىگىدىن مېنىڭ خەۋىرىم بار، ھازىر ئۇ مەشھەدە.
— بۇنىڭدىن بىزنىڭ خەۋىرىمىزيوق.
— مەيلى، بوپتۇلا، يولداشلار! بۇنىش ماڭا مەلۇم، سىلەر-گە مەلۇم ئەمەسكەن ... بۇ ھەربى مەخپىيەت ئەمەسقۇ، بولۇپمۇ بۇ سىلەرنىڭ دۇشمەنلىرىڭلارغا مەلۇم بولۇپ بولغان نەرسە.
— ماڭە، ماڭ!
— مېڭىۋاتىمەنغۇ. ئەمما مېنى بوگاتىرىۋېنىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىڭلار.
— ئۇنۇڭنى ئۇچۇر! ھەربى نىزام بويىچە، ماڭا سەن بىلەن سۆزلىشىشكە رۇخسەت قىلىنمىغان.
— خوش، تاماكا قۇتىسىنى ئېلىۋېلىش ھەربى نىزام بويىچە رۇخسەت قىلىنغانمۇ؟
— بۇنداق ئىشلار بولىدىغۇ! ماڭ، ماڭ، تىلىڭنى تارت، ئۇنداق بولمىغاندا، ھازىرلا شىپىلىڭنى سالدۇرۇۋالىمەن، قارا، تېخى، ئاچچىغى بار نىمىكەن بۇ!
بۆلۈنمە باشلىغىنى مىدىرلىتىپ تەسلىكتە ئويغىتىشتى، ئۇ

مۇشتى بىلەن ئۇزاقتىچە كۆزلىرىنى ئۇۋلىدى، ئەسىدى، چرايىنى پۈرۈشتۈردى ۋە خوشاللىقتىن گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەن مۇ-ئاۋىن ۋىزۋوت باشلىغىنىڭ ئۆزىگە نىمە دېگەنلىكىنى ھېچ ئاڭقىرالماي قالدى.

— كىم دېدىڭ؟ سېردوب پولكىنىڭ كوماندىرى؟ يالغان سۆزلەۋاتقىنىڭ يوقمۇ؟ ھۆججەتلىرىڭنى چىقار.

بىر نەچچە مىنۇتتىن كېيىن ئۇ قىزىل كوماندىر بىلەن بىللە بىرىگادا باشلىغى بوگاتىرېۋ تۇرغان ئۆيگە كەلدى. بوگاتىرېۋ سېردوب پولكى كوماندىرىنىڭ قولىغا چۈشكەنلىكىنى ۋە بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىنگەنلىكىنى ئاڭلا — ئاڭلىماستىنلا چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ شالۋۇرىنىڭ تۆگمىسىنى ئېتىپ، سېمىز مۇرىسىگە ئاسما باغلارنى تارتتى، شۇنىڭ بىلەن 5 — شىشلىك چراقنى ياقتى — دە، شۇنىڭ بىلەن ئىشىكنىڭ تۈۋىدە قەددىنى رۇسلاپ تىك تۇرغان قىزىل كوماندىردىن سورىدى:

— سىز سېردوب پولكىنىڭ كوماندىرىمۇ؟

— ھەئە، مەن سېردوب پولكىنىڭ كوماندىرى ۋورونوۋسكى بولىمەن.

— ئولتۇرۇڭ.

— تەشەككۈر ئېيتىمەن سىزگە.

— سىزنى قانداق قىلىپ... قانداق شارائىتتا قولغا چۈشۈرۈشتى؟

— مەن سىزنىڭ قېشىڭىزغا ئۆزۈم كېلىۋاتاتتىم. مەن سىز بىلەن يەككە سۆزلىشىشىم لازىم ئىدى. بۇيرۇق بەرسىڭىز، باشقىلار چىقىپ تۇرسا.

بوگاتىرېۋ قول ئىشارىسى قىلىۋىدى، قىزىل كوماندىر بىلەن

بىللە كەلگەن بۆلۈنمە باشلىغىمۇ، ھاك ـ تاك بولۇپ ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغان مەللە ساقال كونا ئېتىقاتچى ئۆيى ئىگىسىمۇ چىقىپ كېتىشتى. بوگاتىرىۋ پاكىز قىرىلغان، تاۋۇزدەك يۇپ ـ يۇمۇلاق، قوكۇر بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ. كىرىشىپ كەتكەن ئىچ كۆينىگى بىلەنلا شىرەنىك قېشىغا ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئىككى مەگزى ئۇيقۇدىن ئىشىشغان، ئەپسىز يېتىپ قالغانلىقتىن، يول ـ يول قىزىل ئىز پەيدا بولغان يۈزدە سىپايى بىر قىزىقىش ئىپادىسى بىلىنىپ تۇراتتى.

ۋورونوۋىسكى ئوتتۇرا بوي، گەۋدىلىك ئادەم بولۇپ، بەدىنىگە چېپىلىدە كەلگەن شىنىلىنىڭ ئۈستىگە ئوفىتسېرلىك تاسما باغلارنى تارتىۋالغان ئىدى، ئۇ تۇپ ـ تۈز يەلكىسىنى كېرىپ ئولتۇردى، قىرقىم قارا بۇرۇتى ئاستىدا تەبەسسۇم جىلۋىلەندى.

ـ ئىشىنمەنكى، بىر ئوفىتسېر بىلەن سۆزلىشىش شەرىپىگە ئىگە بولۇۋاتقاندۇرمەن؟ ئالدى بىلەن ئۆزەم توغرىلىق بىر-ئىككى سۆز ئېيتىشقا رۇخسەت قىلىڭ، ئۇنىدىن كېيىن نېمە ۋەزىپە بىلەن سىزنىڭ قېشىڭىزغا كەلگەنلىگىم توغرىلىق ئېيتىپ ئۆتەرمەن... ئۆتمۈشتە مېنىڭ تېگى ـ تەكتىم ئاق سۆڭەك بولۇپ، چار ئارمىيىسىدە شتابىس ـ كاپىتان ئىدىم. گېرمان بىلەن بولغان سوقۇش يىللىرىدا 117 ـ لېيۇبومىر پىيادىلەر پولكىدا خىزمەت قىلدىم. 1918 ـ يىلى سوۋېت ھۆكۈمىتى چىقارغان پەرمانغا بىنائەن كادىر ئوفىتسېر سۈپىتىدە ھەربىي خىزمەتكە تارتىلدىم. ھازىرقى ۋاقىتتا، مانا ئۆزىڭىزگە مەلۇم بولغىنىدەك، قىزىل ئارمىيىدە سېردوب پولكىغا قوماندانلىق قىلىۋاتىمەن. قىزىل ئارمىيە سېپىدە بولغان مەزگىلدە مەن ئۇزاقتىن-بۇيان سىزلەر تەرەپكە... بولشېۋىكلەر بىلەن كۆرەش قىلغۇچىلار تەرىپىگە ئۆتۈش ئۈچۈن پۈر-

سەت ئىزلەپ يۈردۇم.

ــ سىزنىڭ پۈرسەت ئىزلىگىنىڭىزگە خېلى ئۇزۇن بولغان ئىكەن ـ دە، جانابى شتابىس كاپىتان...

ــ ھە، ئەلۋەتتە، ئەمما مەن رۇسىيە ئالدىدىكى گۇناھىمنى يۇيۇشنى خالىغان ئىدىم، شۇڭا ئۆزەملا ئۆتۈپ كېتىش بىلەنلا قالماستىن (بۇنداق بولغاندا ئاللىقاچان ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانمۇ بولاتتى)، بەلكى ئۆزەم بىلەن بىللە قىزىل ئارمىيە قىسمىنى، ئەلۋەتتە شۇلار ئىچىدىكى كوممۇنىستلارغا ئالدىنىپ، قېرىنداشلارنى قىرغىن قىلىدىغان ئۇرۇشقا تارتىلغان ئەڭ ساغلام ئېلىمېنتلارنىمۇ ئالغاچ كېتىشنى خالىدىم، ــ سابىق شتابىس ـ كاپىتان ۋورونوۋنىسكى قىسىق سۆر كۆزلىرى بىلەن بوگاتىرېۋغا قاراپ، ئۇنىڭ ئىشەنمەسلىك بىلەن كۈلۈمسىرىگەنلىگىنى بايقىغاندىن كېيىن بويىغا يەتكەن قىز بالىغا ئوخشاش قىزىرىپ كەتتى ـ دە، ئالدىراپ سۆزلەپ كەتتى، ــ تەبىئىكى، جانابى بوگاتىرېۋ سىز ماڭا ۋە مېنىڭ سۆزلىرىمگە مەلۇم دەرىجىدە ئىشەنمەسلىگىڭىز مۇمكىن ... سىزنىڭ ئورنىڭىزدا مەن بولغىنىمدا، روشەنكى، مەنمۇ شۇنداق تۇيغۇدا بولغان بولاتتىم. بۇنى سىزگە پاكىتلار بىلەن ... ئاغدۇرۇپ بولماس پاكىتلار بىلەن ئىسپاتلاشقا ماڭا رۇخسەت قىلىڭ ...

ئۇ شىنېلىنىڭ پېشىنى قايرىپ، ماش رەڭ شىمىنىڭ يانچۇغىدىن قەلەمتۇراشنى ئالدى، ئاندىن مۇرىسىدىكى تاسما باغلىرى غىچىرلىغىچە، پەسكە ئىگىشتى ـ دە، شىنېلىنىڭ زىچ تىكىلگەن پەۋازىنى ئاۋايلاپ سۆكۈشكە باشلىدى. بىر مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن پەۋازنىڭ سۆكۈلگەن يېرىدىن سارغىيىپ كەتكەن قەغەزلەرنى ۋە كىچىككىنە بىر سۈرەتنى ئالدى.

بوگاتىرىۋ ھۆججەتلەرنى دىققەت بىلەن ئوقۇپ چىقتى، بۇ قەغەزلەرنىڭ بىرىدە مۇنۇلار تەستىق قىلىنغان ئىدى: «بۇ قەغەزنى كۆرسەتكۈچى راستىنلا 117 ـ لىۋبومىر پىيادىلەر پولكىنىڭ پورۇچىگى ۋورونوۋىسكى بولۇپ، داۋالىنىپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ تۇرىدىغان يېرى ـ سمولېنسكى ئۆلكىسىگە ئىككى ھەپتىلىك ئوتپوسكىغا بارىدۇ.» گۇۋاڭنامىگە 14 ـ سىنبر پىيادىلەر دىۋىزىيىسىگە قاراشلىق 8 ـ دالا دوختۇرخانىسىنىڭ تامغىسى بېسىلغان بولۇپ، باش دوختۇر قول قويغان ئىكەن. ۋورونوۋىسكى نامىدا يېزىلغان باشقا ھۆججەتلەردە ۋورونوۋىسكىنىڭ راستىنلا ئوفىتسېر بولغانلىغى شۇبھىسىز دەپ قەيت قىلىنغان، گۇۋاڭنامىگە چاپلانغان سۈرەتتىن ياش پودپورۇچىك ۋورونوۋىسكىنىڭ بىر ـ بىرىگە يېقىن ئورۇنلاشقان شات كۆزلىرى بوگاتىرىۋغا قاراپ تۇراتتى. ماش رەڭ ئالىپتە كالىتە كەمزۇلى ئۇستىدە ئوفىتسېرلىك گېئورگى كىرىست مېدالى ۋالىلدايىتتى ۋە كىرىسز ئاپپاق پاگونلىرى پودپورۇچىكنىڭ قارا قۇمچاق مەڭزىنى، قارا بۇرۇتىنى تېخىمۇ ياققال قارايتىپ كۆرسىتەتتى.

ـ خوش، بۇنىڭ بىلەن نېمە دېمەكچىسىز؟ ـ دەپ سورىدى بوگاتىرىۋ.

ـ مەن سىزگە شۇنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن كەلدىمكى، مەن ۋە مېنىڭ يارەمچىم سابىق پورۇچىك ۋولكوف ئىككىمىز بىرلىكتە قىزىل ئەسكەرلەرنى گەپكە كۆنىدۈرىدۇق، سېردوب پولكىنىڭ پۈتۈن تەركىۋى (كوممۇنىستلار، ئەلۋەتتە، بۇنىڭ ئىچىدە ئەمەس) خالىغان مىنۇتتا سىزلەر تەرەپكە ئۆتۈشكە تەييار. قىزىل ئارمىيىنىڭ دىيەرلىك ھەممىسى ساراتوۋ ئۆلكىسى بىلەن ساماراغا ئۆلكىسىنىڭ دېخانلىرى. ئۇلار بولشېۋىكلەر بىلەن ئۇرۇشۇشقا قوشۇلـ

دى. بىز پولگىنىڭ سىزلەرگە تەسلىم بولۇش شەرتلىرى توغرىلىق ھازىرلا كېلىشىم تۈزۈشىمىز لازىم. پولك ھازىر ئۇست ـ خوپبىرىس كايادا تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭدا 1200 چە ملتىقلىق كىشى بار، پارتىيە ياچېيكسىدا 38 ئادەم، يەنە ئۇنىڭغا قوشۇمچە 30 يەرلىك كومموئنستلاردىن تەركىپ تاپقان بىر ۋىزۋوت بار. پولكقا بېرىلگەن توپ ـ زەمبىرەكلەرنى قولغا چۈشۈرۈۋالىمىز، ئەما زەمبىرەكچىلىرىنى بەلكىم يوقىتىشقا نوغرا كېلەر، چۈنكى بۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىگى كوممۇنستلار. مېنىڭ قول ئاستىمدىكى قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ ئارىسىدا ئاتلىرىنىڭ ئاشلىق سېلىغىدىن تارتىۋاتقان ئېغىرچىلىغى تۈپەيلى نارازىلىق دولقۇنى كېتىۋاتىدۇ. بىز مۇشۇ ئەھۋالدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى كازاكلار تەرەپكە ... يەنى سىلەرگە ئۆتۈشكە مايىل قىلدۇق. مېنىڭ سولداتلىرىمدا بىر ئەندىشە بار، ئۇ بولسىمۇ، پولك سىلەرگە تەسلىم بولغاندا بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن زورلۇق ـ زومبۇلۇق يۈرگۈزۈلەرمۇ ـ يوق، دەيدىغان ئەندىشە ... مانا مۇشۇ مەسىلە توغرىلىق (بۇ، ئەلۋەتتە، ئايرىم بىر ھال، شۇنداق بولسىمۇ ...) مەن سىز بىلەن بىر كېلىشىمگە كېلىشىم كېرەك.

ـــ قانداق زورلۇق ـ زومبۇلۇق بولۇشى مۇمكىن؟

ـــ مەسىلەن، ئادەم ئۆلتۈرۈش، بۇلاش ـ تالاش ...

ـــ ياق، ئۇنىڭغا يول قويمايمىز!

ـــ يەنە بىر ئىش: سولداتلىرىمىزنىڭ قاتتىق تۇرىدىغىنى ـــ سېردوب پولكى ئۆز تەركىۋىنى ئاۋالقى پېتىچە ساقلاپ قالسا ۋە بولشېۋىكلەرگە قارشى سىزلەر بىلەن بىرلىكتە ئۇرۇش ئېلىپ بارساق، ئەما مۇستەقىل جەڭگىۋار بىرلىك بولۇپ تۇرۇۋەرسە دېگەندىن ئىبارەت.

— بۇنى مەن سىزگە ئېيتسام ...

— بىلىمەن! بىلىمەن! بۇ توغرىدا سىز ئالى قوماندانلىغىڭىز بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئاندىن بىزگە ئۇچۇرىنى بېرىسىزغۇ، دەيمەن.

— ھەئە، مەن ۋېشكىغا خەۋەر قىلىشىم كېرەك.

— كەچۈرىسىز، مېنىڭ ۋاقتىم بەك ئاز، ئەگەر مەن بىر سائەت كېچىكسەم قالسام، ئۇ چاغدا پولك كومىسسارى مېنىڭ يوقلۇغۇمنى بايقاپ قېلىشى مۇمكىن، بىز ئالدى بىلەن پولكنىڭ سىزلەرگە تەسلىم بولۇش شەرتلىرى توغرىلىق كېلىشۈالىساقسىكىن دەيمەن، سىزنىڭ قوماندانلىغىڭىز نېمە قارارغا كەلگەنلىگىنى ماڭا تېزرەك خەۋەر قىلارسىز. پولكنى دونبېتسقا يۆتكەش مۇمكىن ياكى يېڭى قوشۇمچە كۈچ ئەۋەتىش مۇمكىن، شۇنداق قىلىپ ...

— خوپ، مەن ھازىرلا ۋېشكىغا ئاتلىق چاپارمەن ئەۋەتەي.

— ئەمدى يەنە بىر گەپ: سىز كازاكلىرىڭىزغا بۇيرۇق قىلىسىڭىز، مېنىڭ قورال ـ ياراقلىرىمنى قايتۇرۇپ بەرسە، مېنىڭ يالغۇز قورالسىزلاندۇرۇپلا قالماستىن، — ۋورونوۋسكى سىلىق سۆزلەۋاتقان گېپىنى ئۈزۈپ، بىرئاز خىجىل بولغاندەك كۆلۈمسىرەپ قويدى، — بەلكى تاماكا قۇتامنىمۇ ... ئېلىشتى. بۇ، ئەلۋەتتە، ئەرزىمەس بىر نەرسە، لېكىن تاماكا قۇتىسى ماڭا ئاتىدىن قالغان مىراس سۈپىتىدە قىممەتلىك نەرسە ...

— ھەممە نەرسە سىزگە قايتۇرۇلىدۇ، ۋېشكىدىن جاۋاپ ئالغان چاغدا سىزگە قانداق خەۋەر قىلىش كېرەك؟

— سىزنىڭ بۇ يەرگە، باخمۇتكىنغا، ئىككى كۈندىن كېيىن

بىر ئايال ئۇست ـ خوپبرىسكايادىن كېلىدۇ. پاروللا ... خوپ، مانا قۇل، «بىرلىشىش» بولسۇن. شۇ ئايالدىن سىز خەۋىرىنى بېرەرسىز، ئەلۋەتتە، ئېغىزچە ...

× ×

يېرىم سائەتتىن كېيىن ماكسايېۋ بۆلۈنمىسىنىڭ كازاكلىرىدىن بىرسى ئېتىنى شامالدەك چاپتۇرۇپ، غەرىپكە، ۋېشېنسكايا قارايول يولى ئالدى ...

ئەتىسى كودىنوفنىڭ شەخسى چاپارمىنى باخمۇتكىنغا كېلىپ، بىرىگادا كوماندىرى تۇرىدىغان ئۆيىنى ئىزلەپ تاپتى ـ دە، ئېتىنى باغلىماستىنلا ئۆيگە كىرىپ، گىرىگورىي، بوگاتىرېۋغا، ئۇستىگە: «ئىنتايىن تېز، قەتئى مەخپى» دەپ يېزىلغان بىر قەغەز خالتىنى تاپشۇردى. بوگاتىرېۋ ناھايىتى ئالدىراشلىق بىلەن سۇرغۇچ پېچەتىنى بۇزدى، يۇقۇرقى دون ئوكرۇگ سوۋېتىنىڭ ئىش قەغىزىگە كودىنوف ئۆز قولى بىلەن ئارتىسىنى ئوچۇق قىلىپ مۇنۇلارنى يازغان ئىدى!

«سالامەتلىگىڭ ياخشىمۇ، بوگاتىرېۋ؟ ئىنتايىن خوشال قىلىدىغان بىر خۇش خەۋەر، سېردوبىلۇقلار بىلەن مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن سېنى ۋەكىل قىلدۇق، قانداق قىلىپ بولمىسۇن ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا كۆندۈرۈش كېرەك. مېنىڭ تەكلىۋىم شۇكى، سەن ئۇلارنىڭ قويغان تەلەپلىرىگە رازى بول، پولكنى پۈتۈن ھالىتى بويىچە قوبۇل قىلىدىغانلىغىمىز، ھەتتا قورالسىزلاندۇرمايدىغانلىغىمىز توغرىلىق ۋەدە بەرگىن. ئۇلارغا قويىدىغان ئەڭ زۆرۈر شەرت شۇكى، كومۇنىستلارنى، پولك كومىسسارىنى، بولۇپمۇ بىزنىڭ

ۇيۇشتۇرۇش، يېلانسكايالىق ۋە ئۇيۇشقاقلىق كومـ
ھۇنىستلارنى بىزگە تۆتۈپ بەرسۇن، زەھبىرەكلەر باتارىيىسىنى، كار-
ۋان قىسىملىرىنى، ساددى تەمىنات قىسىملىرىنى سۆزسىز قولغا
ئالسۇن. بۇ ئىشنى ئىلاجىنىڭ بېرىچە تېزلەت! پولك كېلىدىغان
يەرگە ئۆز كۈچلىرىڭنى كۆپىرەك توپلاپ، ئاستا قورشۇال، ئاندىن
دەرھاللا قورالسىزلاندۇرۇشقا كىرىش، ئەگەر قارشىلىق كۆرسىتىدە-
غان بولسا، بىر ئادەمنى قالدۇرماي، ھەممىسىنى قىرىپ تاشلا، ئېھ-
تىيات بىلەن، ئەسلا داددىل ھەرىكەت قىل. قورالسىزلاندۇرۇپ بو-
لۇش بىلەنلا پۈتۈن پولكنى بىر يولى ۋېشىنسكايا‌غا ئەۋەت، ئۇلار-
نى دەريانىڭ ئوڭ تەرىپى بىلەن ھەيدە، شۇنداق قىلغاندا ئوڭايـ
راق بولىدۇ، چۈنكى ئۇيا‌قتا فۇرونتمۇ يىراقراق، دالىسىمۇ تاقىر -
يالىڭاچ، ئەگەر ئۇلار ھۇشىغا كېلىپ، قېچىپ كېتىشنى ئويلىسا، ھېچ
يەرگە كېتەلمەيدۇ، ئۇلارنى دون يا‌قىسى بويلاپ، يېزىلار ئىچى بى-
لەن ئەۋەت. ئىككى ئاتلىقلار بۆلۈنمىسى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يى-
راقتىن كۈزىتىپ بارسۇن. ۋېشكىدا بىز ئۇلارنى ئىككى - ئۈچتىن
بۆلۈپ، بۆلۈنمىلەرگە تارىتىۋېتىمىز؛ كەلگۈسىدە ئۇلارنىڭ ئۆز كى-
شىلىرى قانداق ئۇرۇشىدىغانلىغىنى كۆرۈپ باقىمىز. ئۇنىڭ نېرىسى
بىزنىڭ ئىشىمىز ئەمەس، دونېتسنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئۆز كىشـ
لىرىمىز بىلەن قوشۇلۇۋالغاندىن كېيىن ئۇلار بۇئادەملەرنى‌مەيلى‌سوت
قىلسۇن، مەيلى نىمە‌قىلسا قىلسۇن. مېنىڭچە بولغاندا، ھەممىسىنى دارغا
ئاسسۇن، ھەرگىز ئۇۋال بولمايدۇ. سېنىڭ مۇۋەپپە قىيىتىڭدىن
خوشال بولىمەن، ھەر كۈنى چاپارمەن ئارقىلىق خەۋەر بېرىپ تۇر.

كودىنوف

قوشۇمچە خەتتە يەنە مۇنۇلار يېزىلغان:

ئەگەر سېردوبولۇقلار بىزنىڭ يېرلىك كومۇنىستلارنى ئۆتۈپ
بەرسە، كۈچلۈك مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئۇلارنىمۇ

يېزا ئارقىلىق ۋېشكىغا ئەۋەت، ئەمما ئالدى بىلەن سېردوبلۇقلارنى ئۆتكۈزۈۋەت، مۇھاپىزەتچىلىككە ئەڭ ئىشەنچىلىك (بىر قەدەر باغرى تاش ۋە قېرىراق) كازاكلارنى تاللاشنى تاپشۇرغىن، ئۇلار يەرلىك كومۇنىستلارنى ھەيدەپ ماڭغان چاغدا، بۇ تۇغرىلىق بالدۇرراق خەلقتە جاكالاپ قويسۇن. ئۇلارغا قولىمىزنى بۇلغاشنىڭ ھېچ كېرىكى يوق. ئەگەر ئىش، ئۇستىلىق بىلەن، ئاقىلانە ئېلىپ بېرىلسا، خوتۇنلار ئۆزلىرى ئۇلارنى كالتەكلەيدۇ، چۈشەندىڭمۇ؟ بىزگە مۇشۇنداق سىياسەت پايدىلىقراق: ئۇلارنى ئاتسا، ئەسىرلەرنى ئېتىپتۇ، دەگەن مىش ـ مىش گەپ قىزىللارنىڭ قۇلىغىغا يېتىپ بارىدۇ؛ مۇشۇنداق قىلغان ئوڭايراق، زەنجىرىدىكى ئىتقا ئوخشاش، خەلقنى شۇلارغا كىشكىشلەپ، خالايىقنىڭ غەزىۋىنى قوزغىتىش كېرەك. تېرگاۋسىز سوت ــ ئىش تامام. سورىغىمۇ يوق، جاۋاۋسۇيوق!»

48

12 ـ ئاپرېل كۈنى، 1 ـ موسكۋا پولكى يېلانىسكايا كەنتىنىڭ ئانتونوف يېزىسى بوسۇغىسىدا قوزغىلاڭچىلار بىلەن بولغان جەڭدە قاتتىق زەربە يەپ كەتتى.

يەر شارائىتىنى ياخشى بىلمەيدىغان قىزىل ئارمىيە سەپلىرى جەڭ سىلەن يېزىغا كىرگەن ئىدى، كازاكلارنىڭ شالاڭ ھويلا ـ قورالىرى، گويا يەككە ئاراللاردا فەد كۆتىرىپ تۇرغاندەك، قۇمساز، يەر لىرى قاتتىق كىچىك ـ كىچىك ئوچاستىكىلارغا جايلاشقان ئىدى، چوڭ كوچا ۋە تار كوچىلارنىڭ ھەممىسى ئايال بىلەن يۇرۇش تەس بولغان پاتقاقلىقتىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇستىگە شاخ ـ شۇمبا تۆ-

شه‌لگه‌ن. يېزا قويۇق ئۇلخا دەرەخزارلىغى ئارىسىدا توختاق سېـ ردق سۇلار قاپلىغان، پاتقاق جايلار قويىندا ياتاتتى، سۇيى تېيىز، ئەمما تېگى يېپىشقاق لاي بىلەن تولغان يېلانكا دەريا‌سى يېزىنىڭ چەت ـ ياقىسىدىن ئېقىپ ئۆتەتتى.

1 ـ مـوسكـۋا پـولكىنىڭ ئاتقۇچىلىرى سەپ بويىچە يېزا ئارقىلىق ئۆتمەكچى بولغان ئىدى، ئەمما دەسلەپكى هـويلىلاردىن ئەمدىلا ئـۆتـۈپ ئولخا دەرەخزارلىغى ئىچىگە كىرىش بىلەنلا، بۇ دەرەخزارلىقنى سەپ بويىچە كېسىپ ئـۆتـۈشكە بـولمايدىغانلىغى مەلۇم بولۇپ قالدى. 2 ـ باتالىيوننىڭ كـومـاندىرى ـــ لاتىش سىللىتىدىن بولغان تەرسا ئـادەم ئىدى ـــ ئۇ، چـوڭقۇر پـاتقاققا پېتىپ قالغان ئېتىنى ئـاران ئېلىپ چىققان روتا كـوماندىرىنىڭ كۆرسەتكەن دەلىللىرىگە قـۇلاق سالماستىن، «ئالغا!»ـــ دەپ كۇـ ماندا بەردى ـ دە، ئۆزى بىرىنچى بـولۇپ، لۆمۈلدەپ ئۆرغان يەر بىلەن دادىل مېڭىۋەردى. ئىككىلىنىپ قـالغان قىزىل ئەسكەرلەر پىلىموتلارنى قولدا تۇتۇشۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئالغا ئىلگىرى لەشتى. تىزىغىچە پـاتقاقـقـا پېتىپ، 50 سـارجىندەك يەرگە بار‌ـ غاندا، ئۇلار قاناتتىن: «ئەتراپىمىزنى ئوراڭلاتمىدۇ!»، «كازاكلار!»، «قورشۇالدى!»ـــ دىگەن ئاۋازلار سەپ بويلاپ ياڭرىدى.

دەرۋەقە قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئىككى بۆلۈنمىسى باتالىيوننىڭ يان تەرىپىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئـارقا تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلغان ئىدى.

دەرەخزارلىق ئىچىدە 1 ـ ۋە 2 ـ باتالىيون دىيەرلىك ئۆز تـەركىۋىنىڭ ئـۇچتىن بىر قىسمىنى تـەلـەپـات بېرىپ ئـارقىغا چېكىندى.

مۇشۇ جەڭدە قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئۆزى ياسىۋالغان ئوقىدىن

ئۇۋان ئالبكسيېۋىچىنىڭ پۇتى يارىلانغان ئىدى. مىشكا كوشۇۋوي ئۇنى قولىدا كۆتىرىپ ئىلىپ چىقىۋېتىپ، توغان بويلاپ ئات چاپ-تۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر قىزىل ئەسكەرگە سوقۇۋېتىشكە تاس قالدى، يارىدارنى ئوق توشۇيدىغان ئىككى چاقلىق ھارۋىغا مەجبۇرى سالغۇزدى.

پولك تارمار قىلىنىپ، يېلانىسكى يېزىسىغچە ئۇلاقتۇرۇپ تاشلاندى. بۇ مەغلۇبىيەت دوننىڭ سول تەرىپىنى بويلاپ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان بارلىق قىزىل ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ ھۇجۇم ھەرىكەتلىرى ئاقىۋىتىگە ئىنتايىن يامان تەسىر قىلدى. مالكىن بۇكانوۋ ئىسكايادىن 20 چاقىرىم شىمالغىراق، سلاششۇىسكايا كەنتىگە چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى؛ كېيىن ئۇ، سان جەھەتتە ئۆز ئەسكەرلىرىدىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن بولغان ۋە جاڭ - جەھلى بىلەن ھۇجۇمنى كۈچەيتىۋاتقان قوزغىلاڭچىلار كۈچلىرى تەرىپىدىن سىقىلىپ قېلىپ، مۇز كۆچۈشتىن بىر كۈن بۇرۇن خوپيور دەرياسىدىن ئۆتۈۋالدى، بىرنەچچە ئېتى سۇغا غەرق بولۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن كۈمىلژىنىسكايا كەنتىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

خوپيور دەرياسىنىڭ قۇيۇلۇش ئېغىزىدا مۇز كۆچكەن تۇپەيلى يولى كېسىلىپ قالغان 1 - موسكۋا پولكى ئوڭ قىرغاقتا دون ئارقىلىق ئۆتۈۋالدى؛ بۇ پولك قوشۇمچە كۈچلەرنى كۈتۈپ، ئۇست-خوپيورىسكايادا توختاپ تۇردى. كۆپ ئۆتمەي بۇ يەرگە سىردوب پولكى كەلدى، بۇ پولكتىكى كادىرلار 1 - موسكۋا پولكى كادىرلىرىدىن كەسكىن پەرق قىلاتتى. موسكۋا پولكىنىڭ جەڭگىۋار يادروسىنى — موسكۋالىق، تۇلالىق، نىژنېگورودلۇق ئىشچىلار تەشكىل قىلىدىغان بولۇپ، قوزغىلاڭچىلار بىلەن نۇرغۇن قېتىم ئېيزىۋازلىق جېڭى قىلغان، ھەر كۈنى نەچچە ئونلىغان ئۆلگەن

ۋە ياردار بولغان جەڭچىلىرىدىن ئايرىلىپ، قەھرىمانلىق ۋە ماتا-
نەت بىلەن ئۇرۇش قىلىپ كەلگەن ئىدى. پەقەت ئانتونوف يېزى-
سىدا قاپقانغا چۈشۈپ قالغاندىن كېيىنلا بۇ پولك ۋاقتىلىق سەپ-
تىن چىقىپ قالدى، شۇنداقتىمۇ چېكىنگەن چاغدا بىرمۇ ئىككى
چاقلىق ھارۋا ياكى بىرتال مىشەكنى دۈشمەنگە قالدۇرۇپ قويمىدى.
سېرىدوبلۇقلار روتىسى بولسا ياگودنىسكى يېزىسىنىڭ بوسۇغىسىدا
بولغان دەسلەپكى جەڭدىلا قوزغىلاڭچىلار ئاتلىق ئەسكەرلىرىنىڭ قاي-
تۇرما ھۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمىدى؛ كازاكلارنىڭ چاچما سەپ
بويىچە ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپلا، ئاكوپنى تاشلاپ قې-
چىشتى، ئەگەر پىلىموتچى كومۇنىستلار پىلىموتلاردىن شىددەتلىك
ئوق ياغدۇرۇپ ئاتاكىنى قايتۇرمىغان بولسا، بۇلارنىڭ ھەممىسى،
شۇبھىسىز، چېپىلىپ تۈگەيتتى.

سېرىدوب پولكى سېرىدوبىسكى شەھىرىدە ئالدىراشلا تەشكىل
قىلىنغان ئىدى. قىزىل ئەسكەرلەر ئارىسىدا (بۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ-
چىلىگى ياشىنىپ قالغان ساراتوفلۇق دېخانلار ئىدى) جەڭگىۋار-
لىق روھنى كۆتىرىشكە قىلچە ئىمكان بەرمەيدىغان كەيپىياتلار
ئوچۇقلا بايقىلىپ تۇراتتى. روتىدا كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان
بىر مەسىلە شۇ ئىدىكى، بۇلارنىڭ ئارىسىدا ساۋاتسىزلار بىلەن
يېزىنىڭ ھاللىق - باي دېخانلىرىدىن كېلىپ چىققانلارنىڭ سانى
كۆپ ئىدى. پولكتىكى كوماندىرلار تەركىۋىنىڭ يېرىمىنى بۇرۇنقى
ئوفىتسېرلەر تەشكىل قىلاتتى؛ كومىسسار بوشاڭ، ئىرادىسىز
مۇدەم بولۇپ، قىزىل ئەسكەرلەر ئارىسىدا ئابرويى يوق ئىدى؛
پولك كوماندىرى، شتاپ باشلىغى ۋە ئىككى روتا كوماندىرى
خائىنلاربولۇپ، بۇلار پولكنى دۈشمەنگە تەسلىم قىلدۇرۇشقا نىيەت
بىكىتتى - دە، پارتىيە ياچېيكىسىنى قىلچە كۆزگە ئىلماستىن،

پولكقا قىستىلىپ كىرگەن ئەكسىلئىنقىلاۋىي كەيپىياتتىكى باي دىخانلارنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق قىزىل ئەسكەرلەر ئاممىسىنى چۈشكۈنلەشتۈرۈش يولىدا جىنايەتلىك ئىش ئېلىپ بېرىشتى، كومىۋنىستلارغا قارشى ماھىرلىق بىلەن تەشۋىقات يۈزگۈزۈشتى، قوزغىلاڭنى باستۇرۇش پولىدىكى كۈرەشنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىغا ئىشەنمەسلىك ئۇرۇغنى چاچتى، شۇ يول بىلەن پولكنى تەسلىم بولۇشقا تەييارلىدى.

شتوكمان ئۈچ سېردوبلۇق بىلەن بىر ئۆيگە چۈشكەن بولۇپ، ئۇ تەشۋىش ئىچىدە قىزىل ئەسكەرلەرگە دىققەت بىلەن قاراپ يۈرەتتى، بىر كۈنى سېردوبلۇقلار بىلەن قاتتىق سۆز تالىشىپ قالغاندىن كېيىن پولكنىڭ ئۈستىدە جىددى خەۋپ - خەتەر يۈزلىنىپ تۇرغانلىغىغا ئۇزۇل - كېسىل ئىشەنچ ھاسىل قىلدى.

27 - كۈنى، قاش قارايغان پەيتته، ئۇ چۈشكەن ئۆيگە 2 - روتىدىن ئىككى سېردوبلۇق كەلدى، بىرسىنىڭ پەمىلىسى گورباسوف بولۇپ، سالاملاشماستىلا ھارامزەدە كۆلكسى بىلەن شتوكمانغا ۋە كارۋاتتا يېتىقان ئالېكسىيېۋنىچقا قاراپ قويۇپ، مۇنداق دىدى:

— شۇ ئۇرۇشقىنىمىزمۇ يېتەر! ئائىلىمىزدە ئۇرۇق - تۇققانلىرىمىزدىن ئاشلىقنى ئېلىپ كېتىشۋاتىدۇ، ئەمما بۇ يەردە بىز نېمە ئۈچۈن سوقۇشۇۋاتقانلىغىمىز نامەلۇم ...

— نېمە ئۈچۈن سوقۇشۇۋاتقانلىغىڭ ساڭا مەلۇم ئەمەسمۇ؟— دەپ جىددىلىك بىلەن سوردى شتوكمان.

— ھە، مەلۇم ئەمەس! كازاكلارمۇ خۇددى بىزگە ئوخشاش ئاشلىق تېرىيدىغان دىخان! ئۇلارنىڭ نېمىگە قارشى قوزغالغانلىقىنى بىز بىلمىز! بىز بىلمىزكى ...

— سەن، ئەبلەخ، كىمنىڭ تىلى بىلەن سۆزلەۋاتقانلىغىڭنى بىلەمسەن؟ ئاق گۇۋاردىيىچىلەرنىڭ تىلى بىلەن سۆزلەۋاتىسەن! — دىدى ئادەتتە ئېغىر - بېسىق بولغان شتوكمانىنىڭ زەردىسى قاينىپ.

— سەن ئۇنچىلىكمۇ تالاپ كەتمە! ئۇنداق بولمىغاندا، بۇرۇتۇڭ قولۇڭغا چىقىدۇ! ... ئاڭلىدىڭلىمۇ، يىگىتلەر؟ مۇنداق نىمىمۇ بارکەن تېخى!

— ئاستا گەپ قىل! ئاستا، بومبا ساقال! بىز ساڭا ئوخشاش نىمىلەرنى كۆپ كۆرگەنمىز! — دەپ سۆزگە ئارىلاشتى پاكار، ئۇن تاغىرىغا ئوخشاش دىققاق كەلگەن يەنە بىرسى، — سەن ئۆزەڭنى كومىمۇنىست چاغلاپ، ئۇلارنىڭ كانىيىدىن كاپ قىلىپ ئالالايمەن، دەپ ئويلايدىكەنسەن - دە؟ ھەزى بول، ئۇنداق بولمىغاندا بەدىنىڭدىن تۆشۈك ئاچىمىز!

ئۇ گەۋدىسى بىلەن نىمجان گورىگاسوفنى توساپ كالتە، كۆچلۈك قوللىرىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ، كۆزلىرىنى ئويناقلىتىپ، شتوكمانىنىڭ ئۈستىگە دۈمبىلەپ كەلدى.

— سىلەر نىمە بولدۇڭلار؟ ... ھەممەڭلار ئاقلار بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ قاپسىلەرغۇ؟ — دەپ سوردى شتوكمان ھاسىراپ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىگە دۈمبىلەپ كەلگەن سىبىردوبلوقنى كۆچ بىلەن ئارقىسىغا ئىتتىرىۋەتتى.

بۇ سىبىردوبلۇق سەنتىرەكلەپ ئارقىسىغا داجىدى، چىرايى شەلپەردەك قىزاردى، شتوكمانىنىڭ قولىغا ئېسىلماقچى بولۇۋىدى، ئەمما گورىگاسوف ئۇنى توسۇۋالدى:

— ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولما!

— بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەكسىلىنقىلاۋىي سۆزلەر! بىز سەن-

لەرنى سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ خائىنى سۈپىتىدە سوت قىلىمىز!

— سەن پۈتۈن پولكنى ھەربىي‌تىرىبۇنالغا ئەۋەتىپ بېرەلمەيسەن! — دەپ جاۋاپ قايتۇردى شتوكمان بىلەن بىر ئۆيدە تۇرغان سېردوبلوقلارنىڭ بىرسى.

ئۇنى باشقىلىرى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىدى:

— قەنت ـ شېكەر، پاپىروسلارنىڭ ھەممىسى كوممۇنىستلارغا بېرىلىدۇ، بىزگە ھېچنىمە يوق!

— يالغان ئېيتىسەن! — دەپ ۋاقىرىدى ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ كارۋاتتىن بېشىنى كۆتىرىپ، — سىلەر نېمىنى ئالساڭلار، بىزمۇ ئوخشاش ئالىمىز!...

شتوكمان گەپ قىلماستىن، كىيىمىنى كىيىپ چىقىپ كەتتى. ئۇنى ھېچكىم تۇتۇپ قالالمىدى، ئەمما مەسخىرە سۆزلەر بىلەن ئارقىسىدىن قاراپ قېلىشتى.

شتوكمان پولك كومىسسارىنى شتاپتىن تاپتى. ئۇ كومىسسارنى باشقا بۆلمىگە چاقىرىپ، قىزىل ئەسكەرلەر بىلەن جاڭجال لىشىپ قالغانلىغىنى تەشۋىش بىلەن سۆزلەپ، ئۇلارنى قاماقتا ئېلىشنى تەكلىپ قىلدى. كومىسسار چوغدەك قىزغۇچ ساقىلىنى تاراپ، قارامۇڭگۇز ساپلىق كۆزەينىكىنى خوشياقماسلىق بىلەن تۇزەپ قويۇپ، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئولتۇردى.

— ئەتە ياچېيكا مەجلىسىنى چاقىرىپ، ئەھۋالنى مۇھاكىمە قىلايلى. سىز ئېيتقان بۇ ئادەملەرنى قاماقتا ئېلىش ھازىرقى شارائىتتا مۇمكىن ئەمەس، دەپ ھېسابلايمەن.

— نېمىشقا؟ — دەپ كەسكىنلىك بىلەن سورىدى شتوكمان.

— بىلەمسىز، يولداش شتوكمان ... مېنىڭ شەخسەن بايقىشىمچە، بىزنىڭ پولكتا ئەھۋال ياخشى ئەمەس، قانداقتۇ بىر

ئەكسىلئىنقىلاۋىي تەشكىلات بارداك قىلىدۇ، ئەمما سىزنۇبلىش ئىمكانى يوق. پولكنىك كۆپچىلىگى ئاشۇ تەشكىلاتنىك تەسىرى دائىرىسىدە تۇرۇپتۇ، بۇ دېخانلار ئىستېخىيىسى، بۇنىڭغا نىمە چارە! مەن قىزىل ئەسكەرلەرنىك كەيپىياتى توغرىلىق يۇقۇرىغا خەۋەر قىلدىم ۋە پولكنى ئېلىپ كېتىپ، باشقا قىسىملارغا تارقىتىۋېتىشنى تەكلىپ قىلدىم.

ــ نىمىشقا سىز ئاشۇ ئاق گۇۋاردىيىچىلەرنىڭ ئاگېنتلىرىنى ھازىرلا قولغا ئېلىپ، دېۋىزىيىنىڭ ئىنقىلاۋىي تىرىبۇنالىغا ئەۋەتىپ بېرىشنى مۇمكىن ئەمەس، دەپ ھېسابلايسىز؟ بۇنداق سۆزلەر توپ ــ توغرا خائىنلىققۇ!

ــ شۇنداققۇ، لېكىن بۇنداق قىلغاندا كۆڭۈلسىز باشباشتا قىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى ۋە ھەتتا قوزغىلاڭ پەيدا قىلىشى مۇمكىن.

ــ خوش، شۇنداقمۇ؟ ئۇنداق بولسا سىز كۆپچىلىكنىڭ ئاشۇنداق كەيپىياتتا ئىكەنلىگىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، نىمىشقا بۇرۇنراق سىياسى بۆلۈمگە خەۋەر قىلمىدىڭىز؟

ــ مەن سىزگە ئېيتتىمغۇ، ئالالقاچان خەۋەر قىلغانمەن. نىمىشقىدۇ، ئۇست ــ مېدۋېدىتسادىن جاۋاۋنى كېچىكتۈرۈۋاتىدۇ. پولكنى چاقىرىپ ئېلىپ كېتىش بىلەنلا، بىز بارلىق تەرتىپ ــ ئىنتىزامنى بۇزغۇچىلارنى قاتتىق جازالايمىز، بولۇپمۇ بايا سىز ئېيتقان قىزىل ئەسكەرلەرگە تېگىشلىك جازا بېرىمىز... ــ كومىسسار، قاپىغىنى تۇرۇپ، پىچىرلاپ قوشۇپ قويدى، ــ مېنىڭ ۋورونوۋىسكىغىمۇ ۋە ... شتاپ باشلىغى ۋولكوفغىمۇ گۇمانىم بار. ئەتە ياخشىكا مەجلىسىدىن كېيىنلا ئۇست ــ مېدۋېدىتساغا يولغا چىقىمەن، مۇشۇ خەۋپ ــ خەتەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش يۈزىسىدىن تېز چارە ــ تەدبىر قوللىنىمەن.

بىر قوللىنىش كېرەك. بۇ سۆزلىرىمىزنى مەخپى تۇتۇشىمىزنى سورايمەن.

— ئەمما كوممۇنىستلارنىڭ مەجلىسىنى نېمىشقا ھازىرلا چاقىرىش مۇمكىن بولمايدىكەن؟ ۋاقىت ساقلاپ تۇرمايدىغۇ، يولداش!

— مەن چۈشىنىمەن. لېكىن ھازىر مۇمكىن ئەمەس. كوممۇنىستلارنىڭ كۆپچىلىگى قاراۋۇلخانىدا ۋە يوشۇرۇن پوسلاردا... مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇشتا ئۆزۈم چىڭ تۇرغان، چۈنكى بۇنداق ئەھۋالدا پارتىيىسىزلەرگە ئىشىنىش ئېھتىياتسىزلىق بولىدۇ. يەنە باتارىيىنى ئالساق، ئۇنىڭدا كۆپچىلىكنى كوممۇنىستلار تەشكىل قىلىدۇ، بۇ باتارىيە كىروتوۋىسكىدىن پەقەت بۇگۈن كېچە يېرىم كېلىشى مۇمكىن. ئۇنى مەن پولكتىكى مۇشۇ داۋالغۇش مۇناسىۋىتى بىلەن چاقىرتقان ئىدىم.

شتوكمان شىتاپتىن قايتىپ كېلىپ، ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ بىلەن مىشكا كوشۇۋيغا پولۇك كومىسسارى بىلەن بولغان گەپ-سۆزلەرنى قىسقىچە ئېيتىپ بەردى.

— سەن تېخىچە ماڭالمايۋاتامسەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئىۋان ئالېكسىيېۋىچتىن.

— ئاقساپ تۇرۇۋاتىمەن. بۇرۇن مېگىشنىڭ يارامغا زۆرۈرى بولارمىكىن دەپ قورقاتتىم، ئەمما ھازىر خالىساڭمۇ — خالىمىساڭمۇ مېگىشقا توغرا كېلىدۇ.

تۇنىدە شتوكمان پولكتىكى ئەھۋالات توغرىلىق تەپسىلى ئاخبارات يازدى — دە، يېرىم كېچىدە كوشۇۋينى ئويغاتتى. قەغەز خالتىنى ئۇنىڭ قوينىغا تىقىپ تۇرۇپ، مۇنداق دىدى:

— ھازىرلا بىر ئات تېپىپ، ئۈست — مېدۋېدىتسىياغا چاپ.

ئۆلسەك ئۆلكى، ئەمما مۇنۇ خەتنى 14 ـ دېۋىزىيىنىڭ سىياسى بۆـ لۈمىگە يەتكۈز... ئۇ يەرگە نەچچە سائەتتە يېتىپ بارارسەن؟ ئاتنى نەدىن تېپىشقا بولار، دەپ ئويلاۋاتامسەن؟

مىشكا ئىنچىقلاپ، قۇرۇپ كەتكەن سېرىق ئۆتۈگىنى قاتتىق تارتىپ پۈتىنا كىيدى، توختاپ ـ توختاپ جاۋاپ قايتۇردى:

ـ ئاتنى ئوغرىلايمەن... ئاتلىق چارلىغۇچىلاردىن، خوش، ئۇست ـ مېدۋېدىتساغا... ئەگەر كۆپ بولسا... ئىككى سائەتتە يېتىپ بارىمەن. چارلىغۇچىلارنىڭ ئاتلىرى ناچار، ئۇنداق بولمىغاندا... بىر يېرىم سائەتتە يېتىپ باراتتىم! مەن يىلقىچىلىق مەيدانىدا ئىشلىگەنگۇ.. مەن ئاتنىڭ ھەرقانداق چېپىشىنى بىلىمەن...

مىشكا خەتنى باشقا يېرىگە يوشۇردى، ئۇنى شىنېلنىڭ يانـ چۇغىغا تىقىپ قويدى.

ـ نېمىشقا بۇنداق قىلىسەن؟ ـ دەپ سورىدى شتوكمان.

ـ ئەگەر سېردوبلۇقلار تۇتۇۋالسا، تېزرەك ئېلىش ئۈچۈن.

ـ ھە؟ ـ دىدى شتوكمان ھامان چۈشەنمەي.

ـ «ھە» دېگىنىڭ نېمىسى! تۇتۇۋالىدىغان بولسا، ئېلىپـلا يۇتۇۋېتىمەن.

ـ ياشا، ئەزىمەت! ـ دىدى شتوكمان سەل كۈلۈمسىرەپ، ئاندىن مىشكىنىڭ قېشىغا كېلىپ، بىر نەرسىنى كۆڭلى تۇيغاندەك ئېغىر ھارغىن سېزىم بىلەن ئۇنى مەھكەم قۇچاقـلىدى، دىرىلدەپ تۇرغان سوغـاق لەۋلىرى بىلەن قاتتىق سۆيـدى، ـ قېنى، يولغا چىق.

مىشكا ئۆيدىن چىقىپلا، ئۇدۇل ئات باغلايدىغان موما ياغاچـ نىڭ قېشـىغا بېرىپ، چارلىغۇچىلارنىڭ ئـەڭ ياخشى ئاتلىرىدىن بىرنى ئوڭايلا يېشـۇالدى ـ دە، قاراۋۇلخانىدىن ئـاستا مېڭىپ

ئۆتۈۋالدى، ئاتلىقلار تۈتىدىغان يېپ ـ يېڭى كارابىن مىلتىغىنىڭ تەپكىسىدىن بارمىغىنى زادىلا ئاجراتماي، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يەرـ لەر بىلەن چوڭ يولغا چىقىۋالدى. شۇ چاغدىلا كارابىنىڭ تاسمـ سىنى مۇرىسىگە ئۆتكۈزدى، كالتە قۇيرۇق ساراتوف ئېتىنى ئۆزىگە خاس بولمىغان «جېنىنىڭ بېرىچە تېز چېپىشقا سېلىپ» يۈرۈپ كەتتى.

49

تاڭ يورۇش بىلەنلا شىر ـ شىر ئۇششاق يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. شامال غۇيۇلدىدى. شەرقتىن قاپ ـ قارا چاپقۇن بۇلۇتلار بېسىپ كېلەتتى. شتوكمان ۋە ئۇئان ئالېكسىيېۋىچ بىلەن بىر ئۆيدە تۇرغان سېردوبلۇقلار تاڭ ئاقراي دېگەندىلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، چىقىپ كەتكەن ئىدى. يېرىم ساەت ئۆتـ كەندىن كېيىن يېلانىسكايالىق كوممۇنىست تولكاچوف يۈگۈرۈپ كىرىپ كەلدى ــ بۇمۇ شتوكمانغا ئوخشاش ئۆز يىگىتلىرى بىلەن بىللە سېردوب پولكىغا قوشۇلغان ئىدى. ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ هاـ سىرغان ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى:

ــ شتوكمان، كوشۇوي، سىلەر ئۆيدىمۇ؟ چىقىڭلار!

ــ نىمە ئىش؟ بېرى كەلگىنە! ــ شتوكمان مېڭىپ تۇرۇپ شىنېلىنى ئۈچىسىغا ساپتى ـ دە، دالان ئۆيگە چىقتى، ــ بېرى كەلگىنە!

ــ يامان بولدى! ــ دەپ پىچىرلىدى تولكاچوف شتوكمانـ

نىڭ ئارقىسىدىن 2 ـ ئۆيگە كىرىپ كېتىۋېتىپ، ـــ ھازىر پىيادە لەر كەنتنىڭ قېشىدا ... كەنتنىڭ قېشىدا كرۇتوۋسكىدىن كەلگەن توپچىلار باتارىيىسىنى قورالسىزلاندۇرماقچى بولغان ئىكەن، ئىككى ئوتتۇرىدا ئېتىشىش بولدى... توپچىلار ھۇجۇمنى قايتۇردى، زەمبىرەكنىڭ قۇلۇپلىرىنى ئۆزلىرى ئېلىۋېلىپ، قېيىققا ئولتۇرۇپ، دەريانىڭ نېرىقى قىرغىغا ئۆتۈۋېلىشتى...

ـــ شۇنداقمۇ، شۇنداقمۇ؟ ـــ دەپ ئالدىراپ سورىدى ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ ئاھ ـ ۋاھ بىلەن ياردار پۇتىغا ئۆتۈگىنى كىيىۋېتىپ.

ـــ ھازىر چېركاۋنىڭ قېشىدا مىتىنگ بولۇۋاتىدۇ... پۈتۈن پولك...

ـــ چاققانراق بول! ـــ دەپ بۇيرۇق قىلدى شتوكمان ئىۋان ئالېكسىيېۋىچقا ۋە تولكاچوفنىڭ پاختىلىق چاپىنىنىڭ يېڭىدىن تۇتۇپ سۆرىدى، ـــ كومىسسار نەدە؟ باشقا كوممۇنىستلارچۇ؟...

ـــ بىلمەيمەن... بەزىلىرى قېچىپ كەتكەن، مەن سىلەرنىڭ قېشىڭلارغا يۈگۈردۈم. ئۇلار تېلېگرافخانىنى ئېگەللىۋالغان، ھېچكىمنى كىرگۈزمەيدۇ... قېچىش كېرەك! ئەمما قانداق قېچىش كېرەك؟ ـــ تولكاچوف ساراسىمە ئىچىدە قوللىرىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىلىغىغا قويۇپ، ساندۇقنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردى.

دەل شۇ چاغدا پەلەمپەيدە دۈپۈرلىگەن قەدەم ئاۋازى ئاڭلاندى، ئۆيگە سېردوبلۇق قىزىل ئەسكەرلەردىن ئالتە ئادەم بىر توپ بولۇپ كىرىپ كېلىشتى. چىرايلىرىدا قەھرى ـ غەزەپ يالىناتتى، ئەلپازى يامان ئىدى.

ـــ كوممۇنىستلار، يىغىنغا يۈرۈڭلار! چاققانراق!

شتوكمان، ئۇزان ئالېكسيېۋىچ بىلەن كۆز ئۇرۇشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، لەۋلىرىنى مەھكەم چىشلەپ:

— بارايلى! — دېدى.

— قورالنى قالدۇرۇپ قويۇڭلار. جەڭگە كېتىۋاتمايسلەر، غۇ! — دېدى سېردوبلۇقلارنىڭ بىرى، ئەمما شتوكمان ئاڭلىماسلىققا سېلىپ، مىلتىغىنى مۇرىسىگە ئاستى ـ دە، بىرىنچى بولۇپ ئۆيدىن چىقتى.

1100 كىكىرتەكتىن چىققان خىلمۇ خىل ئاۋاز مەيداندا گۈرۈڭلاپ تۇراتتى. ئۇست ـ خوپېرسكايا كەنتىنىڭ ئاھالىسى كۆرۈنمەيتتى. بۇلار ۋەقە تۇغۇلۇشتىن قورقۇپ، ئۆي ـ ئۆيلىرىگە مۆكۈۋېلىشقان(بۇنداق بىر كۈن بۇرۇن پولك قوزغىلاڭچىلار بىلەن قوشۇلغۇدەك، كەنتتە كومۇنىستلار بىلەن جەڭ بولۇشى مۇمكىن دېگەن مىش ـ مىش گەپلەر كەنت ئىچىدە كەڭ تارقالغان ئىدى). شتوكمان شاۋقۇن ـ سۇرەن كۆتىرىشىپ تۇرغان سېردوبلۇقلار توپىنىڭ قېشىغا ئالدى بىلەن يېتىپ كېلىپ، پولكنىڭ كوماندىرلىرى تەركىۋىدىن كىملەر بار ئىكەن، دەپ، كۆز يۈگۈرتۈپ ئاختۇرۇپ چىقتى، شۇ ئەسنادا قېشىدىن پولك كومىسسارىنى ئېلىپ ئۆتۈشتى. ئىككى سېردوبلۇق ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ماڭغان ئىدى. رەڭگى ئۆڭگەن كومىسسار ئارقىدىكىلەرنىڭ ئىتتىرىشى بىلەن تەرتىپسىز يېغىلىشىپ تۇرغان قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ سېپىنى ئىچىگە كىردى. شتوكمان بىرنەچچە مىنۇتقىچە ئۇنى كۆزدىن يوتتۇرۇپ قويدى، ئەمما بىر دەمدىن كېيىن ئۇنى توپنىڭ ئوتتۇرىسىدا، بىرسىنىڭ ئۆيىدىن ئېلىپ چىققان قارتۇزلىق شىرەسىنىڭ ئۈستىدە تۇرغانلىغىنى كۆردى. شتوكمان ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى. ئارقىسىدا ئاقساپ قالغان ئۇزان ئالېكسيېۋىچ مىلتىقىغا

يۆلنىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ يېنىدا بابا چاقىرغىلى كەلگەن قىزىل ئەسكەرلەرمۇ بار ئىدى.

— قىزىل ئەسكەر يولداشلار! — كومىسسارنىڭ ئاۋازى يەنە چىقاتتى، — مۇنداق چاغدا، دۈشمەن بىزدىن پايدىلىنىپ قېلىپ يەرده تۇرغان پەيتتە... ئاممىۋى يىغىن ئېچىش... يولداشلار!

كىشىلەر ئۇنىڭ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇشىغا يول قويۇشمىدى. شىرەنىڭ يېنىدا، قۇيۇن پىقىرىغاندەك، قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ كۈل رەڭ پاپاخلىرى قىمىرلاشقا باشلىدى، كۆكۈش مىلتىق نەيزىلىرى بايقالغىلى تۇردى، شىرەگە تۇتۇلگەن مۇشتلار سوزۇلدى، مەيداندا مىلتىق ئېتىلغاندەك، قىسقا ـ قىسقا غەزەپلىك ۋاقىراشلار ياڭرىدى:

— يولداش دەپ ئاتاشنى قوي!

— ئۇستۇڭدىكى خۇرۇم چاپاننى سال!

— بىزنى ئالدىدىڭ!

— بىزنى كىمگە قارشى باشلاپ بارىسلەر؟!

— ئۇنى پۈتىدىن تارتىپ چۈشۈرسەكچۇ!

— ئۇرا!

— نەيزە بىلەن سانچى!

— كومىسسارلىغىڭ تۈگىدى، ئەمدى!

شتوكمان گەۋدىلىك، يېشى چوڭىيىپ قالغان بىر قىزىل ئەسكەرنىڭ شىرە ئۈستىگە چىقىپ، سول قولى بىلەن كومىسسارنىڭ كالتە مەللە ساقلىنى كاپ قىلىپ تۇتۇۋالغانلىغىنى كۆردى. شىرە تەۋرىنىپ كەتتى. قىزىل ئەسكەر كومىسسار بىللەن بىللە شىرەنىڭ يېنىدا مۈشت تەڭلىشىپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ

ئۇستىگە غۇلاپ چۈشتى. بايىلا قارتۇازلىق شىرەسى تۇرغان يەردە سۇر شىنبللار بوتقىدەك پىتىقلاپ كەتتى، كومىسسارنىڭ جان - جەھلى بىلەن ۋاقىرىغان يەككە ئاۋازى بىر تۇتاش گۈمبۈرلەپ چىقىۋاتقان ئاۋازلارنىڭ ئىچىدە يوقىلىپ كەتتى.

شتوكمان دەرھاللا شۇيەرگە ئېتىلىپ ماڭدى. ئۇدۇل كەلگەنلەرنى ئىككى تەرەپكە ئىتتىرىپ، تىقىلىشىپ تۇرغان سۇر شىنبل كىيگەن دۇمبىلەرنى پۇتى بىلەن نىقتاپ يول ئېچىپ، بايا كومىسسار سۆزلىگەن يەرگە يۈگۈرگەندەكلا يېتىپ باردى. ئۇنى ئادەملەر توسۇۋالالمىدى، ئەمما مۇشتى بىلەن ۋە مىلتىغىنىڭ قوندىغى بىلەن ئىتتىرىپ، دۇمبىسىگە، گەجگىسىگە ئۇرۇشتى، مۇرىسىدىن مىلتىغىنى، بېشىدىن قىزىل تاشلىق كازاك قۇلاقچىسىنى تارتىپ چۈشۈردى.

— نەگە بارىسەن، ئىبلىس؟...— دەپ غەزەپ بىلەن ۋاقىرىدى قىزىل ئەسكەرلەردىن بىرسى پۇتىنى قاتتىق دەسسۇالغان شتوكمانغا.

دۇم كۆمتۇرۇلۈپ، پۇتلىرى ئاسمانغا بولۇپ قالغان شىرەنىڭ ئالدىدا پاكىنەك ۋىزۋوت كوماندىرى شتوكمانىنىڭ يولىنى توسۇالدى، بۇ ئادەمنىڭ سۇر ئەلتېرە پاپاخى گەجگىسىگە چۈشكەن، شىنبلىنىڭ ئالدى كەڭ ئېچىلغان بولۇپ، قىپ - قىزىل يۇزدىن تەر تامچىلاپ تۇراتتى، كۆزلىرى غەزەپ - ئاچچىقتىن خىرەلەشكەن ھەم ئالغايلىشىپ كەتكەن ئىدى.

— نەگە ئۆتمەكچىسەن؟

— سۆزۈم بار! قاتاردىكى ئاددى جەڭچىگە سۆز بېرىڭلار!...— دىدى شتوكمان خىرىلداپ، دېمىنى ئاران ئېلىپ،

شۇنىڭ بىلەن دەرھاللا شىرەنى تۇرغۇزدى، ھەتتابەزى ئادەملەر ئۇنىڭ شىرەنىڭ ئۈستىگە چىقىشىغا ياردەملەشتى. ئەمما مەيدانـدا ھىلىمۇ فەھرىلىك ھۆكىرەشلەر ئاڭلىنىپ تۇراتتى، شۇڭا شتوكمان جېنىنىڭ بېرىچە ۋاقىرىدى، ــ جىم ـ بو ـ لۇڭلار! ــ يېرىم مىنۇت تۇرۇۋېلىپ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بېسىلغاندا، يۆتىلىنى بېسىپ، سەل كاكىرىغان ئاۋاز بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى، ــ قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى! سىلەرگە ئۈيات! خەلق ھاكىمىيىتىنى سىلەر ئـەڭ ئېغىر مىنۇتتاخائىنلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى بولۇۋاتىسىلەر! مۇسـتەھكەم قول بىلەن دۈشمەننىڭ يۇرىگىگە خەنجەر ئۇرىدىغان پەيـتـتە تەۋرىنىپ قېلىۋاتىسىلەر! سوۋېت مەملىكىتى دۈشمەنلەرنىڭ مۇھاسىرىسى ئىچىدە تۇنچۇقۇپ تۇرغان چاغدا سىلەر مىتىنگ ئېچىۋاتـسىلەر! سىلەر توپ ـ توغرا خائىنلىقنىڭ گىرۋىگىدە تۇرۇۋاتىسىلەر! نىمە ئۈچۈن؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، خائىن كوماندىرىڭلار سىلەرنى كازاك گېنېرالىرىغا ساتقان! ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇرژۇنقى ئوفىتسېرـلەر بولۇپ، ئالدامچىلىق بىلەن سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇۋالغان، ئۇلار سىلەرنىڭ نادانلىغىڭلاردىن پايدىلىنىپ، پولكنى كازاكلارغا تەسلىم قىلىپ بەرمەكچى، ھۇشۇڭلارنى تېپىڭلار! سىلەرنىڭ قولۇڭلار بىلەن ئىشچى ـ دېخان ھاكىمىيىتىنى بوغۇپ تاشلاشقا ياردەم بەرمەكچى!

شىرەگە يېقىن يەردە تۇرغان 2 ـ روتىنىڭ كوماندىرى، بۇرژۇنقى پىروپورشىك ۋېيستىمىستېر ملتىغىنى قولىغا ئېلىۋىدى، ئەمما شتوكمان ئۇنىڭ ھەركىتىنى سېزىۋېلىپ، ۋاقىرىدى:

ــ توختاپ تۇر! مېنى قاچانلا ئۆلتۈرسەڭ ئۇلۇگۈرىسەن! مەن جەڭچى كوممۇنىست ــ سۆزۈمنى دەۋالاي! بىز كوممۇنىستلار پۈتۈن ھاياتىمىزنى ... ۋۇجۇدىمىزدىكى بارلىق قېنىمىزنى ... تامـ

چە ـ تامچىدىن...ـــ شتوكمانلىرىنىڭ ئاۋازى دەھشەتلىك جىدـ دى تۈس ئېلىپ، ئىنچىكە چىقىشقا باشلىدى، رەڭگى ئۆلۈكتەك ئاقىرىپ، يۈزى قىيسىيىپ كەتتى...ـــ ئىشچىلار سىنىپىغا خىزمەت قىلىش... ئېزىلگەن دېخانلارغا خىزمەت قىلىش ئىشى ئۇچۇن سەرپ قىلدۇق، بىز ئەجەللىك كۆزىگە قورقۇمسىز قاراشقا ئادەتلىنىپ قالـ غانمىز! سىلەر مېنى ئۆلتۈرۈشۈڭلار مۇمكىن...

ـــ بۇنداق گەپنى ئاڭلىغان بىز!

ـــ ھەيبارلىق قىلىۋاتىدۇ!

ـــ سۆزلىگىلى قويۇڭلار!

ـــ جىم تۇرساڭلارچۇ!

ـــ... مېنى ئۆلتۈرۈشۈڭلار مۇمكىن، ئەمما يەنە بىر قېتىم ئېيـ تىپ قويايى: ھۇشۇڭلارنى تېپىڭلار! بىغىن ئېچىش لازىم ئەمەس، ئاقلارغا قارشى ئاتلىنىش كېرەك! ـــ شتوكمان قىسىلغان كۆزلىرىنى جىمىپ قالغان قىزىل ئەسكەر توپىغا يۈگۈرتـۈپ، ئۆزىگە يـېقىنلا يەردە تۇرغان پولك كوماندىرى ۋورونوۋىسكىنى كـۆرۈپ قالدى، ۋورونوۋىسكى بىر قىزىل ئەسكـەر بىلـەن مـۇرىسـىۋ مۇرە چاپـ لىشىپ تۇراتتى؛ ئۇ، زومۇ زۇ كـۈلۈمسىرەپ، يېنىدىكى ئـەسكەرگە بىر نېمە دەپ پىچىرلاۋاتـاتتى، ـــ سىلـەرنىڭ پـولـك كـومانـ دىرىڭلار...

شتوكمان قـولىنى سـوزۇپ، ۋورونـوۋىسكىنى كـۆرسەتكەن ئىدى، ۋورونوۋىسكى قـولى بىلەن ئـاغـزىنى تـوساپ، يېنىدىكى قىزىل ئەسكەرگە ئـىـز تىراپ بىلەن بىر نېمە دەپ كـۈسۈرلىدى، شۇنىڭ بىلەن شتوكمان سۆزىنىڭ ئاخىرىنى تۈگەتمەستىنلا، ئـاپـ رىلىدىكى ھورلىنىپ تـۇرغان يېڭى يـامغۇر بىلەن تـويۇنغان نـەم ھاۋادا پاق قىلىپ ئوق ئېتىلدى. مىلتىق ئاۋازى قامچىنىڭ ئـۈـ

چىدىن چىققان قاستەك چالا ئاڭلاندى. ئەمما شتوكمان ئىككى قولى بىلەن كۆكرىكىنى تۇتۇپ، ئاق سانچىغان يالاڭبېشىنى تۆۋەن سېلىپ، نىزىچە يىقىلدى ... شۇندىن كېيىن دەرھاللا دەلدەڭلەپ، قايتىدىن تۇردى.

ــ ئوسېۋ داۋىدوۋىچ! ــ ئۇزان ئالېكسىيېۋىچ ئورنىدىن چاچراپ تۇرغان شتوكماننى كۆرۈپ، ئىگىرىغان پېتى ئۇنىڭ قېشىغا ئىنتىلىپ ماڭغان ئىدى، ئەمما بىر نەچچە ئەسكەر جەيىنىگىدىن تۇتۇۋېلىپ، پىچىرلىدى:

ــ ئاغزىڭنى چىڭ تۇت! ئارىلاشما! ئېپكەل مىلتىغىڭنى، ئەبلەخ!

ئۇزان ئالېكسىيېۋىچنى قورالسىزلاندۇرۇشتى، يانچۇقلىرىنى ئاختۇرۇشتى؛ ئاندىن مەيدىسىدىن ئېلىپ كېتىشتى. مەيداننىڭ ھەممە چېتى ــ ياقىلىرىدا كومموۋنىستلارنى قورالسىزلاندۇرۇپ، قولغا ئېلىۋاتاتتى. تار كوچىدىكى بىر سودىگەرنىڭ پاكار ئۆيىنىڭ قېشىدا بەش ــ ئالته پاي مىلتىق ئۈنى تاسىلداپ قالدى ــ بىر كومموۋنىست پىلىمۇتچىكنى لېيۇئىس پىلىمۇتىنى بەرمىگەنلىگى ئۈچۈن ئېتىپ ئۆلتۈرۈشكەن ئىدى.

بۇ چاغدا شتوكمان لەۋلىرىدە قىپ ــ قىزىل قان بۇۋۈلدىغان ھالدا قاتتىق ھىقىلاپ، ھامان ئۆلۈكتەك ئاقىرىپ، شىرەنىڭ ئۈستىدە بىر مىنۇتچە دەلدەڭلەپ تۇردى ــ دە، تېنىدىن جۇدا بولۇۋاتقان ئاخىرقى كۈچلىرىنى، قالدۇق ئەرك ــ ئىختىيارىنى يىغىپ، تېخى تۈگىمىگەن سۆزلىرىنى ۋاقىراپ تۇرۇپ ئېيتىۋالدى:

ــ ... سىلەرنى ئازدۇرۇشتى!... خائىنلار... بۇنىڭ بەدىلىگە ئۆزلىرىگە كەچۈرۈم سوراش پۇرسىتى ھازىرلاپ، يېڭى ئوفىتسېرلىك مەنسەپ ــ دەرىجىگە ئىگە بولار ... كوممۇنىزىم ياشايدۇ!...

يولداشلار... ئەقلىڭلارنى تېپىڭلار!...

شۇ چاغدا ھىلىقى ژورونوژىسكىنىڭ يېنىدا تۇرغان ئەسكەر مىلتىغىنى مۇرىسىگە قايتا تاقىدى. 2 - ئوق شتوكمانىنى چالقانچىسىغا يېقىتىپ، شىرەنىڭ ئۈستىدىن جەڭچىلەرنىڭ ئايىغى ئاستىغا غۇلاتتى. ئارقىدىنلا شىرەنىڭ ئۈستىگە ئاغزى كالاچتەك، ھېڭگاك چىش، يۈزى چوقۇر بىر سېرىدوبىلۇق سەكرەپ چىقتى - دە، چاڭىلداپ سۆزلىدى:

— بىز بۇ يەردە خىلمۇ خىل نۇرغۇن ۋەدىلەرنى ئاڭلىدۇق. لېكىن قەدىرلىك يولداشلار، بۇلارنىڭ ھەممىسى يالغان - ياۋىداق سۆزلەر، دوق - پوپوزىلاردىن ئىبارەت. مۇنۇ ساقاللىق ناتىق تېك موللاق چۈشتى، ئەنە يېتىپتۇ، ئەمما ئېتقا — ئېتىنىڭ ئۆلۈمى! كوممۇنىستلارغا — ئەمگەكچى دېخانلارنىڭ دۈشمەنلىرىگە ئۆلۈم! مەن ئېيتىپ قويايكى، يولداشلار، قەدىرلىك جەڭچىلەر، ھازىر بىزنىڭ كۆزىمىز ئېچىلدى. كىمگە قارشى تۇرۇش لازىملىغىنى بىز بىلىمىز! مەسىلەن، بىزنىڭ ژولىسكىناھىيىسىدە نېمە دېگەن ئىدى ئۇلار؟ خەلقلەر باراۋەرلىكى، خەلقلەر بۇرادەرلىكى، دېيىشكەن ئىدى! مانا بۇلار ئالدامچى كوممۇنىستلار ئېيتقان سۆز... ئەمما ئەمىلىيەتتە قانداق بولدى؟ مانا مېنىڭ دادامنى ئالايلى، ئۇ بىزگە بىر خەۋەر يوللاپتۇ، قان - ياش بىلەن يېزىلغان خەتتە مۇنداق دەپتۇ: كۆپ - كۆندۈزدە ئەقلىغا سىغمايدىغان تالان - تاراج كېتىۋاتىدۇ! دادامنىڭ بارلىق ئاشلىغىنى سېرىپ - سۈپۈرۈپ ئېلىپ كەتكەن، كىچىككىنە تۇغمىنىمۇ تارتىۋالغان، ئەمما پەرماندا ئەمگەكچى دېخانلارغا قارىتا ئاشۇنداق قىلىنسۇن، دەپ ئېلان قىلىنغانمۇ؟ ئەگەر ئاشۇ تۇغمەن ئاتا - ئانامنىڭ ئەمگەك تەرى بىلەن بەرپا قىلىنغان تۇرسا، ئۇ چاغدا مەن سىلەر-

ذىن سورايى، بۇ كومموئنستلارنىڭ بۇلاڭ - تالاڭچىلىغى ئۈچۈن مەسئۇل؟ ئۇلارنىڭ كۆلىنى كۆككە سوروپ، قېنىنى ئاققۇزۇش كېرەك!

ناتىق نۇتقىنى ئاخىرلاشتۇرالماي قالدى. غەرپ تەرەپتىن ئۇست - خوپپېرىسكايا كەنتىگە قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئىككى ئاتلىق بۆلۈنمىسى شامالدەك ئات چاپتۇرۇپ كىرىپ كېلىشتى. دون بويىدىكى تاغلارنىڭ جەنۇبىي يان باغرىدىن كازاك پىيادىلىرى چۈشۈپ، بۇياقتا يول ئالدى، قوزغىلاڭچىلار 6 - مۇستەقىل بىرىگادىسىنىڭ كوماندىرى خورۇنجى بوگاتىرىۋ يېرىم بۆلۈنمە ئاتلىق ئەسكەرنىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا ئۆز شتابى بىلەن يېتىپ كەلدى.

شۇ چاغدا كۈن چىقىشتىن يۇپۇرۇلۇپ كەلگەن قارا بۇلۇتتىن يامغۇر شارىلداپ قۇيۇشقا باشلىدى. دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى بىر يەردە، خوپېر دەرياسىنىڭ ئۈستىدە گۈلدۈرمامنىڭ قاتتىق گۈلدۈرلىشى ھاۋانى قاپلىدى.

سېردوب پولكى ئىككى قاتار بولۇپ، ئالدىراش سەپكە تىزىلىشقا كىرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بوگاتىرىۋنىڭ شتاپ بۆلۈمىدىكى ئاتلىق گۇرۇپپىسى تاغدىن ئۆز قارىسىنى كۆرسەتەر - كۆرسەتمەستىلا، بۇرۇنقى شتابىس - كاپىتان ژوروۋسكى قىزىل ئەسكەرلەر تېخى ئاڭلاپ باقمىغان كوماندا ۋاقىرىشى بىلەن گېلى يىرتىلغۇدەك جاقىردى:

— پو - و - ولك! تىنچ - لا - ن!

50

گىرىگورىي مېلېخوف تاتارىسكىدا بەش كۈن تۇردى، بۇ

ۋاقىت ئىچىدە ئۆزىگە ۋە قېينانىسىغا بىرنەچچە دېساتىنا ئاشلىق تېرىدى، شۇنىدىن كېيىن ئۆز ئىگىلىگىنىڭ دەرىدىدە جۇدەپ كەتكەن ۋە پۈت باسقان پانتىلىپ پىروكوفېيېۋنىچ بۆلۈنمىدىن قايتىپ كېلىش بىلەنلا يەنە شۇ بۇرۇنقىدەك چىر دەرياسى بويىدا تۇرغان ئۆز قىسمىغا يۈرۈپ كېتىشكە تەييارلىق كۆرۈشكە باشلىدى. كوـ دىنوف يوشۇرۇن خەت يېزىپ، ئۇنىڭغا سېردوب پولكى قوماندانـ لىغى بىلەن ئېلىپ بېرىلغان مۇزاكىرىنى حەۋەر قىلدى، ئۆز قىسمىغا قايتىپ، دىۋىزىيە قوماندانلىغىنى قوبۇل قىلۇۋلىشنى ئۆتۈندى.

شۇ كۈنى گىرىگورىي كارگىنسكايا بىرىشقا تەييارلانغان ئىدى. چۈش ۋاقتىدا يولغا چىقىش ئالدىدا ئېتىنى سۇغىرىش ئۈچۈن دونغا ئېلىپ بارىدى، سۇ كۆكتاتلىقنىڭ قاشاسىغىچە كېلەتـ تى. ئۇ پەسكە چۈشۈپ كېتىۋېتىپ، ئاكسىنىيەنى كۆرۈپ قالدى. ئـۇ گىرىگورىيغا تاسادىپى ئۇچرىشىپ قالدىمۇ ياكى ئەمىلىيەتتە گىرىگورىينى كۈتۈپ، ئەتەي ئەزىلىك قىلىپ، سۇنى ئالدىرىماي ئالدىمۇ، بۇنىسى نامەلۇم، ھەر ھالدا گىرىگورىي ئىختىيارسـز قەدىمىنى تېزلەتتى ـ دە، بىر دەمدىلا ئاكسىنىيەنىڭ قېشىغا يېـ قىنلا بېرىپ قالدى، شۇڭغىچە بىر تالاي قايغۇلۇق يارقىن خاتـ رىلەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى...

ئاكسىنىيە قەدەم ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئارقىسىغا قايرىلغان ئىدى، ئۇنىڭ يۈزىدە (شۇبھىسىز ياسىما بولۇشى كېرەك) بىر ئەـ جەپلىنىش بار ئىدى، ئەمما بۇ ئۇچرىشىشتىن خوشال بولغانلـ غى ۋە ئۇزاقتىن بۇيان دەردى پىراق چەككەنلىگى بۇ سىرىنى ئاشكارىلاپ قويدى. ئاكسىنىيە ئۆزىنىڭ مەغرۇرانە سىياقىغا ماس كەلمەيدىغان شۇنچىلىك غېرىبانە، شۇنچىلىك پەرىشان كۈلكە

بىلەن جىلمايدىكى، گىرىگورىينىڭ يۇرىگى ئىچ ئاغرىتىش ۋە مېھرى ـ مۇھەببەت تۇيغۇسى بىلەن سايچىپ كەتتى. سېغىنىش ھېسسىي جىممىدە چېقىۋالغاندەك بولدى، ئارقا ـ ئارقىدىن يېپىرىلىپ كەلگەن خاتىرىلەر ئۇنى ئۆز ئىلكىگە ئالدى، ئۇ ئېتىنى توختىتىپ، دېدى:

ـــ سالامەتمۇسەن، قىممەتلىك ئاكسىنىيە!

ـــ سەن سالامەتمۇ.

ئاكسىنىيەنىڭ ئاستا چىققان تاۋۇشىدا تولىمۇ ئۆزگىچە بىر ئاھاڭ ـــ ھەم ئەجەپلىنىش، ھەم مېھرى ـ مۇھەببەت، ھەم قايغۇ ـ ھەسرەت ئاھاڭى بار ئىدى.

ـــ سەن بىلەن سۆزلەشمىگىلى ئۇزاق بولۇپ قالدى.

ـــ شۇنداق، ئۇزۇن بولدى.

ـــ مەن سېنىڭ ئاۋازىڭنىمۇ ئونتۇپ قاپتىمەن...

ـــ شۇنچە تېز!

ـــ بۇ تېز بولامدۇ؟

گىرىگورىي ئۆزىگە يۇپۇرۇلۇپ كەلگەن ئېتىنىڭ يۈگىنىدىن تۇتۇپ تۇردى، ئاكسىنىيە بېشىنى ئېگىپ، ئەپكەشنىڭ ئىلمىگىگە چىلەكنىڭ تۇتقۇچىنى ئىلمەن، دەپ، ھېچ ئىلالماي قالدى. بۇلار بىر مىنۇتچە ئۇنچىقماي تۇرۇشتى. بۇلارنىڭ بېشى ئۇستىدىن ئوق ـ يا ئوقىدەك ۋىشىلداپ بىر ياۋا ئۆدەك ئۇچۇپ ئۆتتى، يارلىقىنىكى دولقۇن كۆكۈش گەج قاتلاملىرىنى ئاچكۆزلۈك بىلەن يالاپ، ئىككى يانغا ئۇرۇلاتتى. ئورمانىنى بېسىپ كەتكەن تاشقىندا ئاق يايلىق دولقۇنلار ئۆركەشلەپ تۇراتتى. شامال، تۆۋەنگە قاراپ قۇدرەتلىك ئېقىم بىلەن ئاققان دوندىن ئۇششاق دولقۇن تامچىلىرىنى، چۇچۇمەل پۇراقنى ئۇچۇرۇپ كېلەتتى.

گىرىگورىي نەزىرىنى ئاكسىنىيەنىڭ يۈزىدىن ئېلىپ، دون تەرەپكە يۆتكىدى. سۇ غەرق قىلىپ تاشلىغان ئاق غوللۇق تېرەكلەر شاخلىرىنى لەپىگلىتىپ چايقىلاتتى، پوتلا چىچەكلىرى قىزلارنىڭ سىرغىسىدەك چىرايلىق ئېسىلىپ تۇرغان سۆگەتلەر ھادىس گۈزەل، ياپ ـ يېشىل يوققا بۇلۇتتەك باراقسانلىق ھاسىل قىلىپ، سۇنىڭ ئۈستىدە جىلۋىلىنەتتى. گىرىگورىي سەل ـ پەل ئەلەم ۋە دىلخەستىلىك ئاھاڭىدا سورىدى:

ـــ بۇ قانداق بولغىنى؟... ئەمدى بىز ھېچ نەرسە توغرىلىق سۆزلەشمەمدۇق؟ نىمىشقا ئۇنچىقمايۋاتىسەن؟

ئەمما ئاكسىنىيە بۇ چاغدا ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ئىدى؛ ئەمدى ئۇنىڭ سوغاقتا توڭلىغان يۈزىدە بىرەر مۇسكۇلى دىرىلدىمىدى، شۇ ھالەتتە جاۋاپ بەردى:

ـــ بىز، گەپ ـ سۆزلىرىمىزنى، ئېھتىمال، ئۆز ۋاقتىدا قىلىشىپ بولغانمىز...

ـــ ۋوي، شۇنداقمۇ!

ـــ ئەلۋەتتە، شۇنداق ـ دە! دەرەخنى ئالساق، يىلدا بىر قېتىم چىچەك ئاچىدۇ...

ـــ سېنىڭچە، بىزنىڭ گۈلىمىز چىچەك تۆكۈپ بولغانمۇ؟

ـــ بولمىسچۇ؟

ـــ بۇلارنىڭھەممىسى قانداقتۇنەجەپلىنەرلىك بىرنېمە...ـــ گىرىگورىي ئېتىنى ئىختىيارىغا قويۇۋېتىپ، ئاكسىنىيەگە قاراپ مەيۈس كۈلۈمسىرەپ قويدى، ـــ مەن سېنى كىسىۋاشا، ھامان يۈرىگىمدىن ئاجرىتالماي كەلدىم. بالىلىرىم ھازىر چوڭ بولۇپ قالدى، ئۆزەمۇ يېرىم ـ ياتا چېچى ئاقارغان ئادەم بولۇپ قالدىم، ئارىمىزدا قانچە يىللار ھاڭ پەيدا قىلىپ قويدى... شۇنە



...مۇستەھكەم قول بىلەن دۇشمەننىڭ يۇرىكىگە خەنجەر
ئۇرىدىغان پەيتتە تەۋرىنىپ قېلىۋاتسىلەر!...

(598 - بەتكە)

داقتىمۇ سەن ئوي - خىيالىمدىن چىقمىدىڭ. سېنى چۈشۈمدە كۆرىمەن، ھازىرغىچە سېنى ياخشى كۆرىمەن. گايىدا سېنى شۇنداق ئويلاپ كېتىمەن، لىستىنتسكىلەرنىڭكىدە تۇرغان ۋاقتىمزنى... بىر - بىرىمزنى ياخشى كۆرگەن چاغلىرىمزنى ئەسكە ئېلىشقا باشلىسام... بۇ خاتىرىلەردىن... بەزىدە پۈتۈن ھاياتىڭنى ئەسكە ئېلىپ، قارىساڭ — بۇ ھايات تەتۈر ئۆرۈلگەن ئىنچى قۇرۇق بىر يانچۇققا ئوخشاپ قالىدۇ...

— مەنمۇ شۇنداق... مېنىڭ كېتىشىم لازىم ئىدى... سۆز بىلەن بولۇپ قالدۇق.

ئاكسىنىيە چىلەكلىرىنى دەس كۆتىرىپ، باھار ئاپتۇىدا قارايغان قوللىرىنى ئىگىلىپ تۇرغان ئەپكەشنىڭ ئۇستىگە قويۇپ، دۆڭگە قاراپ ماڭدى، ئەمما توساتتىن گىرىگورىيغا قايرىلىپ قارىدى - دە، ئىككى مەڭزى ياپ - ياش چىرايدا نەپىس لالە دەك قىزىرىپ كەتتى.

— بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز مانا مەشھەد، مۇشۇ پىرىستانىنىڭ قېشىدا باشلانغان، گىرىگورىي ئېسىڭدىمۇ؟ شۇ كۈنى كازاكلارنى لاگىرغا يولغا سالغان ئىدۇق، — دىدى ئاكسىنىيە پىسىڭ كىلە كۈلۈپ، ئۇنىڭ دادىللىشىپ قالغان ئاۋازىدا شاتلىق جاراڭلايتتى.

— ھەممىسى ئېسىمدە!

گىرىگورىي ئېتىنى ھويلىغا ئېيىكىرىپ، ئوقۇرغا قويدى، گىرىگورىينى ئۇزىتىش تەييارلىغى بىلەن پانتېلېي پروكوفىيېۋ ۋېچ ئەتىگەندىن بۇيان يەر تىرىلاش ئۈچۈن ئېتىزغىمۇ چىقمىغان ئىدى، ئۇ ساراينىڭ لاپىسى ئاستىدىن چىقىپ سورىدى:

— قانداق، قاچان يولغا چىقسەن؟ ئاتقا بوغۇز بېرەيمۇ؟

— نەگىمۇ يولغا چىقاي؟ — گىرىگورىي پەرىشانلىق بىلەن ئاتىسىغا قارىدى.

— ياشاپ كەت! كارگىنىسكايىاغا بارماقچى ئىدىڭغۇ.

— ھازىرچە بارمايمەن!

نىمە بولدى؟

— ھېچ ئىش يوق... ئايىنىپ قالدىم.... — گىرىگورىي ئىچىدىن چىقىۋاتقان ئىسسىقتىن كۆيگەن لەۋلىرىنى يالاپ، ئاسمانغا كۆز تىكتى، — بۇلۇت چېپىشىپ يۇرىدۇ، يامغۇر ياغىدىغان ئوخشايدۇ، ماگا يامغۇردا ھۆل بولۇپ، يول يۇرۇشتىن نىمە پايدا؟

— راست، پايدىسى يوق، — چال قوشۇلدى، ئەمما گىرىگورىينىڭ گېپىگە ئىشەنمىدى، چۈنكى بۇنىڭدىن نەچچە مىنۇت بۇرۇن مال قوراسىدا تۇرۇپ گىرىگورىي بىلەن ئاكسىنىيە-نىڭ پىرىستان قېشىدا سۆزلىشىپ تۇرغانلىغىنى كۆرگەن ئىدى. «بۇلارنىڭ بىر - بىرىگە پەش تارتىشى يەنە باشلىنىپتۇ، — چال تەشۋىش بىلەن ئويلىدى، — ناتالىيە بىلەن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا يەنە سوغاقچىلىق چۈشۈپ قالمىسا بولاتتى... ھەي، ئىتنىڭ بالىسى گىرىشكا! ئۇ كىمگە تارتىپ مۇنداق ئىت بولۇپ تۇغۇلدىكىنا! ماگا تارتقانمۇ - يە؟» پانتېلېي پىروكوفىيېۋىچ ھارۋىنىڭ شوتىسىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن بىر تال قېيىن ياغىچىنى پالتا بىلەن يونۇۋاتاتتى، بۇ ئىشنى توختىتىپ، بۇ يەردىن چىقىپ كېتىۋاتقان ئوغلىنىڭ مۆكچەيگەن دۇمبىسىگە كۆز تىكتى - دە، نېرى - بېرى ئويلىنىپ، ئۆزىنىڭ ياشلىق چاغلىرىدا قانداق

ئىكەنلىگىنى ئېسىگە چۈشۈرۈپ، ھۇدۇ يىگىر كەلدى: «ئۆزەمگە تارتقان، بەتبەخ! بەلكىم ئاتىسىدىن ئېشىپ چۈشكەن، ئىتتىك قۇيرۇغى! ئاكسىنىيەنىك بېشىنى يېگۈزاشتىن ئايلاندۇرۇپ ئائىلە ئارا ماجرا تۇغدۇرماسلىغى ئۈچۈن ئۇنى كالتەك بىلەن دۇمبالاپ قويۇش كېرەك، ئەمما ئۇنى قانداق ئۇرىسەن؟»

باشقا بىر ۋاقىتتا پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ گىرىگورىي بىلەن ئاكسىنىيە ئىككىسىنىڭ كىشىلەر كۆزىدىن يىراقتا سۆزلىشىپ تۇرغانلىغىنى كۆرگەن بولسا، ئويلىنىپ تۇرماستىنلا قولىغا نېمە چۈشسە، شۇنىڭ بىلەن گىرىگورىنىنى دۇمبالىغان بولاتتى، ئەمما ھازىرقى پەيتتە گاڭگىراپ قالدى، ھېچنېمە دېمىدى، ھەتتا گىرىگورىينىڭ سەپەرگە ئاتلىنىشىنى تۈيۈقسىز كېچىكتۈرگەنلىگىنىڭ سەۋەپلىرىنى بىلىۋالغان بولسىمۇ، بىلمىگەن كىشى بولۇۋالدى. بۇ ئىشلارغا شۇنىڭ ئۈچۈن سۈكۈت قىلدىكى، گىرىگورىي ھازىر كەپسىز ياش كازاك «گىرىشكا» ئەمەس. بەلكى دۇنيانى كوماندىرى، گەرچە پاگونلىرى بولمىسىمۇ، مىڭلىغان كازاكلار بوي سۇنىدىغان «گېنېرال» بولۇپ قالدى. ئۇنى ھازىر ھەمىمەيلەن گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇ، ئارانلا ئورەدىنىك دەرىجىسىدە بولغان پانتېلېي پروكوفىيېۋىچ ئۆز بالىسى بولغان تەقدىردىمۇ بىر گېنېرالغا قانداقمۇ فول كۆتىرەلىسۇن؟ تۆۋەن دەرىجىلىكلەر يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرگە بوي سۇنۇشتىن ئىبارەت ھەربىي تۈزۈم ھەتتا بۇ توغرىلىق ئويلاشقىمۇ ئىمكان بەرمەيدۇ، شۇ سەۋەپتىن چال. گىرىگورىيغا نىسبەتەن ئۆزىنى ھەم باغلىنىشى بولغان، ھەم مەلۇم جەھەتتە يىراقلىشىپ كەتكەن ھېس قىلاتتى. ھەممە بالا ــ گىرىگورىينىڭ ئادەتتىن تاشقىرى يۇقۇرى كۆتىرىلگەنلىگىدە! ھەتتا يەر تېرىغان كۇننىڭ 3 ــ كۈنى گىرىگورىي ئۇيقىغا

قاتتىق ۋاقىراپ: «ھەي، نىمشقا ھاڭۋىقىپ تۇرىسەن! پلۇگنى كۆتۈرۈپ سال!» — دىگەن ئىدى، پانتىلېيې پروكوفىيېۋىچ، ئۇنىڭغا چىداپ، ىىر ئېغىزمۇ جاۋاپ قايتۇرمىدى... كېيىنكى چاغلاردا بۇلار ئۆز مەۋقەلىرىنى ئالماشتۇرغاندەك ئىدى: گىرىگورىې قېرىپ قالغان ئاتىسىغا ۋاقىرايتتى، ئاتىسى بولسا ئۇنىڭ ئاۋازىدىكى خىرىلدىغان بۇيرۇق ئاھانىنى ئاڭلاپ، پايپىتەك بولۇپ كېتەتتى، مېيې ئايىغى بىلەن دىڭگوكلاپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى تېپىشقا تىرىشاتتى...

«يامغۇردىن قورقۇپتۇمىش! يامغۇر يېغىشنىڭ تاينى يوق، شامال كۈن چىقىشتىن چىقىۋاتسا ۋە ئاسمانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىچىك كىنە بىر پارچە بۇلۇت چېپىپ يۈرسە، قانداق يامغۇر ياغىدۇ! ناتالىيەگە ئاستا ئېيتىپ قويايمىكىن؟»

پانتىلېيې پروكوفىيېۋىچ شۇ پىكىر ـ خىيال بىلەن ئۆيگە كىرىدىيۇ، ئەمما بۇ پىكىرىدىن تېز قايتتى؛ جىدەل بولۇشتىن قورقۇپ، بايا يونۇپ بولمىغان ياغاچنىڭ ئېشىغا قايتىپ باردى...

ئاكسىنىيە ئۆيگە قايتىپ كىرىش بىلەنلا، چىلەكتىكى سۈلىنى ئىدىشقا قۇيۇپ، مەشنىڭ تېمى بىلەن بىر تۇتاش ئاقارتىلىپ كەتكەن كىچىككىنە ئەينەكنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئۆزىنىڭ بىرئاز قېرىپ قالغان، ئەمما ھىلىمۇ چىرايلىق يۈزىگە ھاياجان بىلەن ئۇزاققىچە قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ يۈزىدە ھامان شالاق، حازىلىك بىر گۈزەللىك بار ئىدى، شۇنداقتىمۇ ھاياتنىڭ خازان پەسلى ئىككى مەڭگىگە سولغۇن تۈس كىرگۈزگەن، قاپاقلىرىنى سارغايتقان، ئارا چاچلىرىغا ئۆمۈچۈك تورىدەك شالاڭ ئاق چۈشۈرگەن، كۆزلىرىنى خىرەلەشتۈرگەن. بۇ كۆزلەردىن مەيۈس بىر ھازغىنلىق چىقىپ تۇراتتى.

ئاكسنىيە سىرتاز تۇرغاندىن كېيىن، كارۋاتنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇستىگە دۇم يېقىلدى ـ دە، يېنىكلەشتۇرىدىغان تاتلىق كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ زار ـ زار يىغلاشقا باشلىدى، ئۇ قانچە ـ قانچە زاماندىن بۇيان بۇنچىلىك يىغلاپ باقمىغان ئىدى...

قىش كۈنى دون بويىدىكى تاغلارنىڭ تىك قىيالىق گىرەۋەكلىرى ئۇستىدە، ئاۋام تىلى بىلەن «ئوغرىيار» دەپ ئاتىلىدىغان بىر يوتا دۆڭنىڭ ئۇستىدە قىشنىڭ ئىزغىرىن شامالىرى بىر دائىرىدە ئايلىنىپ، گۈكىرەپ سوقۇپ تۇرىدۇ. بۇلار گىياسىز تاقىر دۆڭدىن ئۇندەك ئۇۋاق ئاق قارنى ئۇچۇرۇپ كېلىپ، بىر جايغا دۆۋە قىلىدۇ، فەۋەت ـ قەۋەت قاتلاملار ھاسىل قىلىدۇ، ھەيۋەت چوڭ قار دۆۋىسى ئاپتاپ چۈشكەندە شېكەردەك پاقىرايدۇ، گۈگۈم ۋاقتىدا ھاۋارەڭ تۈستە، ئەتىگەن پەيتىدە سۇس كۆك رەڭدە، كۈن چىقىۋاتقان مەزگىلدە ھاۋارەڭ تۈستە تاۋلىنىپ، چوڭقۇر يارنىڭ ئۈستىدە ئېسىلىپ تۇرىدۇ. ئۇ تاكى ئىللىق ھاۋادا ئاستىدىن ئېرىگەنگە قەدەر ياكى يان تەرەپتىن سوققان شىددەتلىك شامال ئۈنى ئۆز ئېغىرلىغى بىلەن ئىتتىرىپ، پەسكە غۇلاتقانغا قەدەر ۋەھىمىلىك بىر سۈكۈناتقا غەرق بولۇپ ئېسىلىپ تۇرىدۇ. ۋاقتى كېلىپ، غۇلاپ چۈشكەندە، ئۇ ئۆز يولىدىكى پاكار تاغالچە كۆچەتلىرىنى يەنچىپ تاشلايدۇ، قىيانىڭ يانباغرىدىكى ئۇيۇاتچانلىق بىلەن قىسىلىپ تۇرغان دولانالارنى سۈندۈرىدۇ ۋە ئۆز كەينىدىن پۈقراپ ئاسمانغا كۆتىرىلگەن قار توزانلىرىنىڭ كۈمۈش ئىتىگىدىن تېز سۆرەپ مېڭىپ، پەس ئاۋازدا ئاستا غۇۋۇلداپ، تۆۋەنگە يۇمۇلاپ كېتىۋېرىدۇ...

ئاكسنىيەنىڭ ئاشۇ قار دۆگلەكلىرىگە ئوخشاش ئۈزۈن يىللاردىن بۇيان يىغلىپ قالغان تۈيغۇسىغا كىچىككىنە بىر تۆرتكە

لازىم ئىدى. گىرىگورىي بىلەن بولغان ئۇچرىشىش ۋە گىرىگورىينىڭ ئوچۇق چىراي بىلەن:«سالامەتمۇ سەن، قىممەتلىك ئاكسىنىيە!»ـ دىگەن سۆزى دەل تۈرتكە بولۇپ خىزمەت قىلدى. خوش، گىرىگورىينىڭ ئۆزىچۇ؟ ئۇ ئاكسىنىيەگە قىممەتلىك ئەمەسمۇ؟ ئاشۇ يىلـ لار مابەينىدە ئاكسىنىيە ئۇنى ھەر كۈن ـ ھەر سائەت ئەسلىمەي تۇرالمىدىمۇ، پىكىر ـ خىيالىدا ئارغانسېرى ئۇنىڭغا قاتتىقراق بېـ رىلمىدىمۇ؟ نېمىنى ئويلىمىسۇن، نېمە ئىش قىلمىسۇن ھەر چاغ، ھەر دائىم، ئۆزلۈكسىز ئۆز ئىچى ـ پىكرىدە گىرىگورىينىڭ قېشىدا تۇرغاندەك بولاتتى. سۇ چىغرىغىغا قوشۇلغان قارغۇ ئات ئۇق ئەتـ راپىدا چاقپەلەكنى ئايلاندۇرۇپ، بىر دائىرىدە ئەنە شۇنداق ئايلىنىۋېرىدۇ...

ئاكسىنىيە كەچكىچە كارۋاتنىڭ ئۈستىدە يېتىپ، كېـ چىن ياشتىن كۆزلىرى ئىششىغان ھالدا ئورنىدىن تۇردى، يۈز ـ كۆزىنى يۇيۇپ، چاچلىرىنى تارىدى ۋە كۆيوۋې يىگىتكە كۆرۈـ نىدىغان قىزدەك ناھايىتى ئىلدام كىيىنىشكە باشلىدى، پاكىز ئىچ كۆينىگىنى، توق قىزىل يۈڭ يوپكىسىنى كىيدى، رومىلىنى يەلـ كىسىگە ئارتىپ، غىل ـ پال ئەينەككە قارىدى ـ دە، چىقىپ كەتتى.

تاتارىسكى ئۈستىنى غۇۋا گۈگۈم قاپلىغان ئىدى. نەدىدۇ، تاشقىن يامىرىغان سۇ يۈزىدە ياۋا غازلار تەشۋىش بىلەن قاقىرلـ شاتتى، دون بويىدىكى تېرەكلەرنىڭ ئارىلىرىدىن خىرە ئېقىش ئاي كۆتىرىلدى. ئاينىڭ شولىسى سۇ يۈزىدە يېشىلسىمان چىغىر يولـ دەك چىمىرلاشقا باشلىدى. مال پادىلىرى قاراڭغۇ چۈشمەستىن بۇـ رۇنلا دالىدىن قايتقان ئىدى. ھويلا ـ قورالاردا ياش ئوتقا تويـ مغان ئىنەكلەر مۆرىشەتتى. ئاكسىنىيە ئىنىگىنى ساغمىدى. ئۇ ئاق

تۇمشۇق موزابنى ئېغىلدىن ھەيدەپ چىقىپ، ئانىسىنىڭ قېشىغا قويۇۋەتتى - دە، موزاي قۇيرۇغىنى شىپاڭلىتىپ، ئارقا پۇتلىرىنى يەرگە تىرەپ، ئانىسىنىڭ ئورۇقى يېلىنىنى ئاچكۆزلۈك بىلەن ئېمىشكە باشلىدى.

داريە مېلىخوۋا ئىنىگىنى ئەمدىلا سېغىپ بولۇپ، سۈزگۈچ بىلەن چىلەكنى كۆتىرىپ، ئۆي تەرەپكە كېتىۋاتاتتى، قاشانىڭ ئارىسىدىن ئۇنى بىرسى چاقىرىپ قالدى:

— داشا!

— كىم بۇ؟

— مەن، ئاكسىنىيە ... ھازىر بىزنىڭكىگە كىرىپ بىر دەم ئولتۇرۇپ چىقساڭچۇ.

— ساڭا نېمىگە لازىم بولۇپ قالدىم؟

— بەك لازىم بولۇپ تۇرىسەن! كىرگىنە! خۇدا ھەققى!

— توختاپ تۇر، سۈتۈمنى سۈزۈپ بولۇپ كىرەي.

— ئۇندىماي بولسا، مەن سېنى قورانىڭ قېشىدا كۈتۈپ تۇراي.

— ماقۇل!

بىر دەمدىن كېيىن داريە چىقتى، ئاكسىنىيە ئۇنى ئۆز ھويلىسىنىڭ كىچىك ئىشىگى يېنىدا كۈتۈپ تۇراتتى. داريەدىن يېڭى ساقمان سۈتىنىڭ ئىللىق پۇرىغى، ئېغىلدىكى قېغىنىڭ پۇرىغى كېلەتتى، ئۇ ئىتىگىنى تۇرمەستىن، بەلكى قالتىس ياسىنۇالغانلىغىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى.

— ئىشىكنى يالدۇرلا تۇگىتىپسەنغۇ، خوشنام.

— ستېپان بولمىغاندىن كېيىن قىلىدىغان ئىشىم چاغلىق. مەن قارايدىغان بىرلا ئىنەك، دېيەرلىك تاماقمۇ ئەتمەيمەن ...

قاتتىق ـ قۇرۇق بىر نەرسە يىسەملا كۆپايە.

ـــ مېنى نىمشقا چاقىرغانتىڭ؟

ـــ يۈرگىنە بىزنىڭ ئۆيگە. بىر ئىش بار ئىدى ...

ئاكسىنىيەنىڭ ئاۋازى دېرىلدەپ چىقاتتى. دارىيە سېلىشتۇرغان پاراڭنىڭ مەقسىدىنى سەل ـ پەل پەملىۋالغاندىن كېيىن، ئۇندىمەستىن ئارقىسىدىن ماڭدى.

ئاكسىنىيە چىراق ياقماستىن، ئىچكىركى ئۆيگە كىرىش بىلەنلا، ساندۇقنى ئىچىپ ئاختۇردى ـ دە، ئۆزىنىڭ قۇرغاق ۋە ئىسسىق قولى بىلەن دارىيەنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ، ئالدىراش ئۇنىڭ بارمىغىغا بىر ئۈزۈكنى سېلىشقا باشلىدى.

ـــ بۇ نىمە قىلغىنىڭ؟ بۇ ئۈزۈكتۇ؟ بۇنى ماڭا بەردىڭمۇ؟ ...

ـــ ماڭا بەردىم! ماڭا، مەندىن ... يادىكار ...

ـــ ئالتۇنمۇ؟ ـــ دەپ جىددى قىياپەتتە سورىدى دارىيە، دەرىزىنىڭ قېشىغا كېلىپ، غۇۋا چۈشكەن ئايدىڭدا بارمىغىدىكى ئۈزۈككە قاراپ.

ـــ ئالتۇن. تاقاپ يۈر!

ـــ خۇدا رەھمەت قىلسۇن! ... نىمىگە زۆرۈر بولۇپ قالدى، بۇنى نىمشقا ماڭا بېرىۋەتتىڭ؟

ـــ ماڭا سىلەرنىڭ ... گىرىگورىينى چاقىرىپ بەرسەڭچۇ.

ـــ يەنە تارتىۋالماقچىمۇسەن؟ ـــ دارىيە زىرەكلىك بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ـــ يافەي، ياق! ھوي، نىمە دېگىنىڭ بۇ! ـــ ئاكسىنىيە قورقۇپ كەتتى ـ دە، كۆزىدىن ياش چىققۇچە قىزىرىپ كەتتى. ـــ ئۇنىڭ بىلەن ستېپان توغرىلىق سۆزلەشمەكچى ئىدىم ... بەلكىم

ئۇ ستېپانغا دەم ئېلىش ۋاقتى بېرەرمىكىن ...

ــ ئۇنداق بولسا نېمىشقا بىزنىڭكىگە كىرمەيدىكەن؟ ئىشلەپ بولسا، كىرىپ سۆزلىشىۋەرسەك بولمامدۇ؟ ــ دەپ كولاشتۇرۇپ سورىدى دارىيە.

ــ ياق، ياق ... ناتالىيە باشقا بىر نېمىنى ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن ... ئەپسىز ..

ــ ئۇنداق بولسا، ماقۇل، چاقىرىپ بېرەي ... ئۇنى ئاياتتىمۇ مەن!

گىرىگورىي كەچكى تامىغىنى يېپ بولغان ئىدى. قوشۇقنى يېڭىلا قويۇپ، شورپا بىلەن ھۆل بولغان بۇرۇتىنى بىرقۇر شۇمۇپ ۋە ئالقىنى بىلەن سۈرتۈپ ئولتۇراتتى. شىرەنىڭ ئاستىدا ئايغىنى باشقا بىر پۈت باسقانلىغىنى سېزىپ، ئۇ كۆز يۇگۈرتۈپ، دارىيەنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۆز قىسقانلىغىنى بايقاپ قالدى.

«ئەگەر ئۇ مېنى ئاكام مەرھۇم پېترو ئورنىدا كۆرۈپ، بىر نالايىق سۆز ئېيتىپ باقسۇن، دەرھاللا ئەدىۋىنى بېرىمەن! ئۇنى خاملانغا ئېلىپ چىقىمەن ـ دە، يوپكىسىنى بېشىغا تېڭىپ، قانجۇقىنى ساۋۇلىغاندەك ساۋلايمەن!» ــ دەپ ئويلىدى گىرىگورىي غەزىۋى كېلىپ. كېيىنكى چاغلاردا ئۇ يەڭگىسىنىڭ غلجىكلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشىغا قاپىغىنى تۇرۇپ كەلگەن ئىدى. ئاخىر ئۇ، شىرەنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن ئۆتۈپ، تاماكا تۇتاشتۇردى ـ دە، ئالدىرىماستىن سىرتقا قاراپ ماڭدى. سەللا كېيىن كەينىدىن دارىيەمۇ چىقتى.

ئۇ دەھلىزدە گىرىگورىينىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، شارتلا كۆكرىگىنى ئۇنىڭغا تاقاشتۇرۇپ پىچىرلىدى:

— هەي، ياۋۇز! يۈر... سېنى چاقىرىدۇ.
— كىم؟ — گېرىگورىي ئاستا سورىدى.
— ھىلىقى كىشى.
ناتالىيە باللىرى بىلەن ئۆيىگە كىرىپ، بىر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن، شىنىلىنىڭ تۇغمىلىرىنى زىچ قىلىپ ئېتىكەن گېرىگورىي ئاكسىنىيە بىلەن بىللە ئاستاخوۋنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقتى. ئۇلار قارا ئاغۇ تار كوچىدا بىردەم ئەنسىمەي تۇرۇشتى، ئاندىن يەنىلا ئۇنچىمىغان پېتى جىمجىت قارا ئاغۇلۇققا چۆمگەن، ياش مايسىلارنىڭ مەس قىلغۇچى پۇرىغى بىلەن كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان دالىغا قاراپ كېتىشتى. گېرىگورىي شىنىلىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋېتىپ ئاكسىنىيەنىباغرىغا باستى ۋە ئۇنىڭ تىترەۋاتقانلىغىنى، كۆپتىسىنىڭ ئىچىدىن يۈرىگى قاتتىق دۈپۈلدەپ سوقۇۋاتقانلىغىنى سەزدى.

51

ئەتىسى يولغا چىقىش ئالدىدا، گېرىگورىي ناتالىيە بىلەن قىسقىچە سۆزلىشىۋالدى. ناتالىيە ئۇنى بىر چەتكە چاقىرىپ پىچىرلاپ سورىدى:
— تۈندە نەگە بارىدىڭ؟ قەيەردىن شۇنچىلىك كەچ قايتىپ كەلدىڭ؟
— ئانچە كەچ ئەمەستۇ!
— كەچ بولمايمۇ نېمە؟ مەن ئويغانسام — باش توخۇ قىچە

قاردى، سەن تېخىچە يوق...

— كودىنوف كەلگەن ئىكەن. شۇنىڭ قېشىغا ئۆزىمىزنىڭ ھەربىي ئىشلىرىمىز توغرىلىق مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن بارىدىم. بۇ سېنىڭ ئايالغا خاس ئەقىلىڭ يېتىدىغان ئىش ئەمەس.

— ئۇ نېمىشقا بىزنىڭكىگە فونۇشقا كەلمەيدىكەن؟

— ۋېشكىغا بېرىشقا ئالدىرايدىكەن.

— ئۇ كىمنىڭكىگە چۈشۈپتۇ؟

— ئابۇشچېنكوفلارنىڭ ئۆيىگە. ئۇلار كودىنوفقا يېراق تۇققان كېلىدىكەن.

ناتالىيە ياشقا گەپ سورىمىدى. ئۇنىڭدا بىرئاز گۇمانلىنىش بارلىغى بىلىنىپ تۇراتتى، ئەمما كۆزلىرىدىن سىر بەرمەسلىك چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا گىرىگورىي ئۇنىڭ ئىشەنگەن - ئىشەنمىگەنلىگىنى چۈشىنەلمىدى.

ئۇ ئالدىراش ناشتا قىلدى. پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ ئاتىنى ئىگەرلەشكە ماڭدى، ئىلئىنىشنا گىرىگورىينى چوقۇندۇرۇپ، يۈز - كۆزىدىن سۆيدى - دە، ۋىلىق - ۋىلىق پىچىرلاپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— سەن، بالام، خۇدانى... خۇدانى ئۇنتۇما! ئاڭلىشىمىزچە، سەن قانداقتۇ ماتروسلارنى چېپىپ ئۆلتۈرۈپسەن ... ۋاي خۇدايىمەي! سەن، گىرىشېنكا، ئېسىڭنى تېپىۋال! ئەنە قارا، بالىلىرىڭ قانچىلىك چوڭ بولۇپ كېتىۋاتىدۇ - ھە، سەن ئۆلتۈرگەنلەرنىڭمۇ، بەلكىم بالىلىرى قېپقالغاندۇ؟.. ئاشۇنداق قىلساڭ بولامدۇ؟ سەن كىچىكلىگىڭدە قانداق ئوماق، قانداق ئارزۇلۇق بالا ئىدىڭ، ھازىرچۇ، ھازىر قاپىغىڭنى زادىلا ئاچماي يۈرىسەن. قارىغىنا، يۈرىگىڭ پۈرۈنىڭ يۈرىگىدەك بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ... ئاناڭنىڭ سۆزىگە

قۇلاق سال، گىرىشىنكا! سەنمۇ سېھىرلەنگەن، ھېچنىمە كار قىلمايدىغان ئادەم ئەمەسسەن، سېنىڭمۇ بوينۇڭنى چاپىدىغان باتۇر ئادەمنىڭ قىلىچى چىقىپ قالىدۇ...

گىرىگورىي غەمكىن كۈلۈمسىرەپ، ئانىسىنىڭ قاداق قولىنى سۆيدى - دە، ناتالىيەنىڭ قېشىغا كەلدى. ناتالىيە ئۇنى سوغاق قىنا قۇچاقلاپ، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈۋالدى، گىرىگورىي ئۇنىڭ قۇرۇق كۆزلىرىدە ياش ئەمەس، بەلكى ئاچچىق ئەلەم ۋە غەزەپ ئالامەتلىرىنى كۆردى... گىرىگورىي بالىلىرى بىلەن خوشلىشىپ تاشقىرىغا چىقتى.

پۈتىنى ئۈزەڭگىگە قويۇپ، ئاتىنىڭ يىرىك يايلىدىن تۈتۈپ، نىمىشقىدۇ ئويلىنىپ قالدى: «مانا، ھاياتىم يەنە يېڭىچە بۇرۇلۇشقا يۈزلەندى. يۈرىگىمدە بولسا ھامان بۇرۇنقىدەك سوغاقچىلىق، بوشلۇق بار... ھازىر ئاكسىيوتكىمۇ شۇ بوشلۇقنى تولدۇرالمىسا كېرەك...»

ئۇ ئەتراپىغا توپلىشىپ تۇرغان ئۇرۇق - تۇققانلىرىغا قايىرىلىپ قارىماستىن، بىر چامداپ - ئىككى چامداپ كوچا بويلاپ يۇرۇپ كەتتى. ئاستاخوفنىڭ ئىشگىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەنمە، دەرىزىلەرگە قىيا نەزەر تاشلاپ، مېھمانخانا ئۆيىنىڭ چەتتىكى دەرىزىسىدىن ئاكسىنىيەنى كۆردى. ئاكسىنىيە كۈلۈمسىرىدى، كەشتىلىك قولياغلىغىنى ئۇنىڭغا پۇلاڭلاتتى - دە، شۇ ئاندىلا ياغلىقنى پومىلاپ ئاغزىغا ۋە بۇگۈن كېچە ئۇيقۇسىزلىقتىن قارىيىپ كەتكەن كۆزلىرىگە باستى ...

گىرىگورىي دالىدا ماڭغاندەك، ئېتىنى تېز چاپتۇرۇپ كەتتى. دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن، ئۇ يازلىق چوڭ يولدا ئالدى تەرەپتىن ئاستا كېلىۋاتقان ئىككى ئاتلىقنى ۋە بىر ھارۋىنى كۆردى. ئاتلىقلارنى تونۇدى: بىرسى، ئانتېۋ بىرىخوۋدېچ، يەنە بىرسى، سترېمەنىكوف بولۇپ، يېزىنىڭ يۇقۇرقى چېتىدە تۇرىدىغان چىرايىي

قارىراق كەلگەن چاققان، ياش كازاك ئىدى. «ئۆلۈكلەرنى ئىبلىپ كېتىۋېتىپتۇغۇ بۇلار» — بۇنىڭىرىگورىي كالا ھارۋىسىغا بىر قاراپلا پەملىۋالدى. كازاكلارغا تەڭلەشمەستىنلا سورىدى:

— كىمنى ئىبلىپ كېتىۋاتىسلەر؟

— ئالىيۇشكا شامىل، تومىلىن ئىۋان ۋە ياكوف «تاقا».

— بۇلار ئۆلگەنمۇ؟

— بىرى ئۆلتۈرۈلگەن.

— قاچان؟

— تۈنۈگۈن كۈن پېتىش ئالدىدا.

— باتارىيە ساقتۇ؟

— ساق. بىزنىڭ توپچىلىرىمىزنى قىزىللار كالىنوۋىي ئۇ-گولدىكى بىر ئۆيدە تۇتۇۋېلىشقان. شامىلنى بولسا مۇنداق... ئۆزىنىڭ ئەخمەقلىغىدىن چېچىپ تاشلاشتى.

گىرىگورىي بېشىدىن پاپاخنى ئىبلىپ، ئاتتىن چۈشتى، ھار-ۋىنى ھەيدەپ كەلگەن چىرلىق يېشى چوڭ راق بىر كازاك ئايال ئۆكۈزلەرنى توختاتتى، چېچىپ تاشلانغان كازاكلار ھارۋىنىڭ ئۈس-تىدە قاتار يېتىشاتتى، گىرىگورىي ھارۋىغا يېقىن كەلمەي تۇرۇپلا، ئۆلۈكلەرنىڭ چۈچۈمەل پۇرىغى شامال بىلەن ئۇنىڭ دىمىغىغا ئۇ-رۇلدى، ئالىيۇشكا شامىل ئوتتۇرىدا ياتاتتى، كونا كۆك چەكمىنە-نىڭ ئالدى ئېچىۋېتىلگەن، چولاق قولىنىڭ يېڭى چېپىلغان بېشى-نىڭ ئاستىغا قويۇلغان، قاچىلاردۇ ئۇزۇلگەن قولىنىڭ ئەسكى لاتىغا ئورالغان كۆتمىگى بىر زامانلاردا ھەركەتچان چاققان ئىدى. ئەدىلىكتە دومپىيىپ تۇرغان جانسىز كۆكرەك قەپىزىگە مەھكەم چاپ-لىشىپ تۇراتتى، ئالىيۇشكىنىڭ ئۆلۈك پېتى ئاپپاق ھىجىيىپ تۇرغان چىشلىرىدا قەھرى - ئەزەپ مەڭگۈ قېتىپ قالغان، ئەمما قوڭۇر

كۆزلىرى كۆك ئاسمانغا، دالا ئۈستىدە ئۇزۇپ كېتىۋاتقان بۇلۇتقا خاتىرجەم ۋە غەمكىن ئويچانلىق بىلەن قاراپ تۇرغاندەك قىلاتتى...

تومىلىنىك يۈزى ئادەم تونۇغىسىز ئىدى؛ راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭدا يۈزدىن ئەسەر قالماپتۇ، شۇنداقكى، يۈزىنىڭ ئورنىدا قىلچىنىك زەربە بىلەن قىيپاش يونۇلغان قىپ ـ قىزىل ۋە شەكىلسىز بىرنىمە قالغان. يېنىچە ياتقان ياكوف «تاقا» زەپىرەكدەك سارغىيىپ كېتىپتۇ، فىيسىيپ قالغان بېشى دىيەرلىك پۈتۈنلەي چېپىپ تاشلانغان، ماش رەڭ گىمناستيوركىسىنىڭ تۈگمىسى يېشىلگەن. ئوچۇق يېقىسىدىن ئىككى بۇلۇڭ چېپىلغان ئاق ئوقۇرەك سۆڭگىسى دىڭگىيىپ تۇراتتى، پېشانىسىدە، كۆزىدىن يۇقىرىراق بەردىكى ئوق تەككەن يەردە قاپ ـ قارا قان پاقراپ تۇراتتى، ئېھتىمال، قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ بىرسى جېنىي چىقماي قىينالغان كازاكقا رەھمى كېلىپ، ئۇدۇل پېشانىسىگىلا ئوق ئاتقان بولۇشى مۇمكىن، شۇڭا ياكوف «تاقا»نىڭ جانسىز يۈزىدە، ھەتتا مىلتىق دورىسىنىڭ كۆيگى بىلەن قاپ ـ قارا ئىزلىرى قېپقالغان.

ـــ خوش، ئۇنداق بولسا، بۇرادەرلەر، ئۆزىمىزنىڭ يېزىداشلىرىمىزنى ئەسكە ئالايلى، ئۇلارنىڭ تىنچ يېتىشى ئۈچۈن تاماكا چېكەيلى، ـــ دەپ تەكلىپ بەردى گىرىگورىي، ئاندىن بىر چەتكە ئۆتۈپ، ئىگەرنىڭ تۆشىنى بوشىتىپ، ئېتىنىڭ يۈگىنىنى ئالدى ـ دە، تىزگىنىنى ئالدىنقى سول پۇتىغا چىرماپ، ئۇنى قىلتىرىقتەك ئۆسۈپ قالغان يۇمران ياش مايسىنى ئوتلاشقا قويۇۋەتتى.

ئانتېۋ بىلەن ستىرېمەننىكوف دەرھال ماقۇل كۆرۈپ، ئاتلا

تىن چۈشۈشتى، ئاتلىرىنىڭ پۇتىنى چۈشەپ، يايلاشقا قويۇۋەتتى، يانباشلاپ يېتىپ، تاماكا چېكىشتى. گىرىگورىي، ئۈستىدىكى تۆكى تۈتام ـ تۈتام تۈرۈلۈپ قالغان، ئەمما تېخىچە تۈك تاشلىمىغان ئۆكۈزنىڭ مايسا ئوتقا بويۇن سوزۇپ تۇرغانلىغىغا قاراپ، سورىدى:

ـ شامال قانداق هالاك بولدى؟

ـ ئىشىنەمسەن، پانتېلېيېۋىچ، ئۆزىنىڭ ئەخمەقلىغىدىن!

ـ قانداقچە؟

ـ قارىمامسەن، مانا مۇنداق بولدى، ـ دەپ سۆز باشلىدى سترېمەننىكوف، ـ تۇنۈگۈن، دەل چۈش ۋاقتىدا بىز چارلاشقا چىققان ئىدۇق. بىزنى پىلاتون رەبچىكوف ئۆزى ۋاحمىستىرنىڭ كوماندىسى ئاستىدا ئەۋەتكەن ئىدى... ئانتېۋ، تۇنۈگۈن بىز بىلەن بىللە بارغان ۋاخمىستىرنىڭ ئىسمىنىمە ددى؟

ـ ئۇنى جىن ـ شەيتان بىلىدۇ!

ـ خوپ مەيلى، كىم بولسا بولسۇن! ئۇ بىزگە تونۇش ئەمەس، باشقا بۆلۈنمىنىڭ ئادىمى، هە، شۇنداق قىلىپ، بىز 14 كازاك بىللە كېتىۋاتاتتۇق، شامىلمۇ بىز بىلەن بىللە ئىدى، تۇنۈگۈن ئۇ كۈن بويى شۇنداق خوشال يۈرگەن ئىدى، شۇنىڭغا قارىغاندا، ئۇنىڭ يۈرىگى هېچنىمىنى ئالدىن سېزەلمىگەن ئىكەن ـ ده! كېتىپ باريمىز، ئۇ بولسا چولاق قولىنى گىلدىكلىتىپ، تىزگىنىنى ئىگەرنىڭ قېشىغا ئىلىپ قويۇپ، گەپكە چۈشتى: «هەي، بىزنىڭ گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ قاچان كېلەر! ئۇنىڭ بىلەن بىر ئىچىشىپ، ناخشا ئېيتقان بولاتتۇق!» شۇندىن كېيىن ئۇ لاتىشىۋىسكى ئىدىرىغا يەتكۈچە ناخشىنى چاك كەلتۈرۈپ كەلدى:

چىكەتكىدەك ئۇچتۇق بەزە،
پاكار - پاكار تاغلاردا.
دون كازاكى بېرىمىز،
قولىمىزدا بەردانكا *.

شۇنداق قىلىپ بىز پاتقاق ساينىڭ قېشىدىكى بىر جىلغىغا يىغىلدۇق، شۇ يەردە ۋاخىمىستر بىزگە مۇنداق دەيدۇ: «يىگىتلەر، قىزىللار ھېچ يەردە كۆرۈنمەيدىغۇ، ئۇلار تېخى ئاستاخوف يېزىسىدىن چىقمىغان بولۇشى كېرەك، مۇزدىكلەر بالدۇر تۇرۇشقا ھورۇنلۇق قىلىدۇ، ئېھتىمال، مۇشۇ ۋاقىتقىچە چۈشلۈك تاماقنى تۈتۈش قىلىۋاتقاندۇ، خوجوللارنىڭ توخۇلىرىنى پىشۇرۇۋاتقاندۇ، قورۇۋاتقاندۇ، بىزمۇ كېچىككىنە دەم ئېلىۋالايلى، ئۇنداق بولمىغاندا، ئاتلىرىمىز بەك تەرلەپ كەتتى.» بىز رازى بولۇپ: «بولىدۇ، ئۇنداق بولسا، ماقۇل» — دىدۇق. مانا ھەممىمىز ئاتتىن چۈشتۇق، ئوتلاقتا ياتىمىز، بىرسىنى دۆڭنىڭ بېشىغا پايلاغچىلىققا ئەۋەتتۇق. ھامان ياتىمىز، بىر چاغدا قارىسام، مەرھۇم ئالىيۇشكا ئېتىنىڭ قېشىدا تىمىسقىلاپ، ئىگەرنىڭ تۆشىنى بوشتۇاتقان ئىكەن. مەن ئۇنىڭغا: «ئالىكسەي، سەن ئاتنىڭ تۆشىنى بوشاتمىساڭ بولاتتى، ھۇدا كۆرسەتمىسۇن، ئەگەر بىز تېزدىن يولغا چىقىدىغان بولۇپ قالساق، ئۇ چاغدا سەن مەجرۇھ قولۇڭ بىلەن ئاتنىڭ تۆشىنى قانداق چىگىتسەن؟» — دىدىم. ئەمما ئۇ ھىجايدى: «شۇنداق بولغاندا تېخى سەندىن تېزرەك جۆندەپ بولمەن! سەن كۆك سويما، ماڭا ئۇگەتكۈچى بولدۇڭمۇ؟» خوش، شۇنىڭ بىلەن ئاتنىڭ تۆشىنى بوشتىپ، ئېغىزدۇرۇغىنى ئالدى.

* بەردانكا — بىر ئاتار مىلتىق — ت.

ياتسمز، بەزىلەر تاماكا چېكىشۋاتىدۇ، بەزىلەر چۆچەك ئېيتىشىۋاتىدۇ، بەزىلەر بولسا ئۈگدەپ يېتىپتۇ. شۇ پەيتتە بىزنىڭ پايلاقچىمىزمۇ ئۈگدەپ قالغان ئىكەن. قورغاننىڭ ئۈستىدە يېتىپتۇدە، بۇ نەس باسىدىغان! ــ ئۇيقۇغا كېتىپ قاپتۇ. بىر چاغدا يىراقتىن ئات پۇشقۇرغاندەك بىر ئاۋازنى ئاڭلايمەن. ئورنۇمدىن تۇرۇشقا هورۇنلۇق قىلدىم. شۇنداق بولسىمۇ، هەر هالدا فوپۇپ، جىلغىدىن دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقتىم. قارىسام، بىزدىن 100 سارجىن نېرىدا ساينىڭ ئىتىگى بىلەن مىزىلىلار كېلىۋېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئەڭ ئالدىدا تورۇق ئات مىنگەن كوماندىر مېڭىپتۇ. ئۇنىڭ ئاستىدىكى ئات شىردەك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ قولىدا دېسكىلىق پىلىموت بار ئىدى. مەن دەرهال جىلغىغا يۈگۈلاپ چۈشۈپ: «مىزىلىلار كېلىپ قالدى! ئاتقا مىنىڭلار!» ــ دەپ چوقان كۆتەردىم. ئۇلار-مۇ مېنى كۆرۈپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. شۇ زامات ئۇلارنىڭ كوماندا بەرگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. بىزمۇ هايالسىز ئاتقا مىندۇق، ۋاخىستىر قىلىچىنى يالىڭاچلاپ، ئاتاكىغا ياشلىنىپ ئىدى. ئەمما ئاتاكىغا ئۆرۈش نەدىكى گەپ، بىز 14 كىشى تۇرساق، ئۇلاردا يېرىم روتا ئادەم بولسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلاردا تېخى پىلىموت بار! بىز يۇقۇرىغا قاراپ قاچتۇق، ئۇلار بىزگە پىلىموتتىن ئوق ياغدۇرغان ئىدى، ئەمما بىزنى ساي قوتقۇزۇپ قالىدىغانلىغى ئۈچۈن، پىلىموت سىلەن سوقالمايدىغانلىغىنى كۆرۈشتى. شۇ چاغدا ئۇلار ئارقىمىزدىن ۋوغلاشقا كىرىشتى. ئەمما بىزنىڭ ئاتلىرىمىز تېزرەك چاپتى، ئېيتىش مۇمكىنكى، بىز چېپىپ كېتىۋېتىپ، بىر ئوق يېتىم يول ئۇزاپ كەتتۇق ــ دە، ئاتتىن چۈشۈپ، ئوق چىقىرىشقا باشلىدۇق. پەقەت شۇ چاغدىلا ئارىمىزدا ئالىيۇشكا شامىلنىڭ يوقلۇغىنى بايقىدۇق. دىمەك، هەممەيلەن ئاتلىرىغا مىنىپ

بولغان چاغدا، ئۇ ئېتىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ، ساق قولى بىلەن ئىگەرنىڭ قېشىغا ئامىشىپتۇ، پۇتىنى ئۈزەڭگىگە شۇنداق سېلىشى بىلەنلا، ئىگەر سېرىلىپ، ئاتنىڭ قارنىغا چۈشۈپ فاپتۇ. شۇنىدىن كېيىن شامدل ئېتىغا مىنەلمەي، قىزىللار بىلەن يۈزمۇ يۈز دۇچكېلىپ، ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان. ئېتى بىزگە قېچىپ كەلدى، بۇرنىدىن ئوت چىقاتتى، ئىگەر تېخىچە قارنىدا شالاقلاپ تۇرۇپتۇ. ھازىر شۇنداق شاش بولۇپ قاپتىكى، خارىلداپ ئادەمنى قېشىغا يولاتمايدۇ، شەيتان! مانا ئالىكسەي ئەجەلگە ئا-شۇنداق رام بولدى! ئەگەر ئاتنىڭ تۆشىنى بوشاتمىغان بولسا، تىرىك قالغان بولاتتى، ئۇنداق قىلماي، مانا... — سترېمەننىڭ كوف قارا دۇرۇتىنىڭ مىيىغىدا كۆلۈپ قويدى - دە، سۆزىنى تۈ-گەتتى، — ئۇ ئالدىنقى كۈنلەردە ھامان ناخشا كۆيلەپ بېرىپ يۈر-گەن ئىدى:

ئېيىق بوۋاي كەلسەڭچۇ،
ئىنىگىمنى شۇلسەڭچۇ،
بېشىمنى يەڭگىل ئەتسەڭچۇ...

مانا ئۇنىڭ بېشىنى يەڭگىللەشتۈرۈپ قويۇشتى... ئۇنىڭ يۈزى تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن! ئۇنىڭدىن ئاققان قان، يوغۇز-لانغان بىر كالىنىڭ قېنىدەك كېلەر... بىز قىزىللارنى ئارقىسىغا چېكىندۈرگەندىن كېيىن ئاشۇ جىلغىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ قارىساق شۇ يەردە ياتقان ئىكەن. ئاستىدىكى قان كۆل - كۆل بولۇپ كېـ شىپتۇ، جەسىدى چىلىقلاپلا قاپتۇ.

— خوش، قاچان ماڭىمىز؟ — يۈزىنى ئاپتاپتىن توساپ

رومال بىلەن ئورنۇالغان ھارۇنكەش ئايال لەۋلىرىدىن رومالنى سەل سۇرۇپ قويۇپ سەۋرىسىزلىك بىلەن سورىدى.

ــ ئالدىرىما، ھاماچا، ئۆپكەڭنى بېسىۋال، ھازىر يېتىپ بارىمىز.

ــ نېمىشقا ئالدىرىمايدىكەنمىز؟ مۇنۇ ئۆلۈكلەردىن چىقىۋاتقان پۇراق شۇنداق ئېغىركى، كىشىنى ئوڭدا قويىدۇ!

ــ ئۇنىڭدا يېنىڭ خۇش پۇراق نەمە قىلسۇن؟ بۇ مەرھۇملار گۆش يىگەن، ئايالالارنى تېمىسقىلاپ يۈرگەن، بۇنداق ئىشلار بىلەن كىم شۇغۇللانغان بولسا، بۇنداق ئادەم تېخى ئۆلمەي تۇرۇپلا، سېسىق پۇراق چىقىرىشقا باشلايدۇ. ئېيتىشلىرىچە، بەزى ئەۋلىيالار ئۆلگەندىن كېيىن ھورغا ئايلىنارمىش، مېنىڭچە، بۇ قىپ ــ قىزىل يالغان، قانداق ئەۋلىيا بولمىسۇن، بېرى ئوخشاش، تەبىئەتنىڭ قانۇنى بويىچە ئۆلگەندىن كېيىن سېسىيدۇ. بەرىبىر، ئەۋلىيالارمۇ تاماقنى قوساقتا يەيدۇ، ئۇلاردىكى ئۇچەيمۇ، خۇددى خۇدادىن ئىنسانغا بېرىلگەندەك 30 گەز .... ــ ئانتېۋ ئويلىنىپ، شۇ سۆزنى قىلدى.

ئەمما ستېپىمەننىكوف نېمىشقىدۇ زەردىسى قاينىپ ۋاقىرىدى:

ــ ئۇلار ساڭا نېمىگە كېرەك بولۇپ قالدى؟ ئەۋلىيالارنى ئۆزەڭگە قوشۇۋېلىپ نەمە قىلىسەن؟ قېنى، ماڭايلى!

گىرىگورىي كازاكلار بىلەن خوشلىشىپ بولۇپ، ئاندىن ئۆلگەن بېزىلىقلار بىلەن ۋىدالاشقىلى ھارۇنىڭ قېشىغا كەلگەن ئىدى، پەقەت شۇ چاغدىلا ئۇلارنىڭ ئۇچىلىسى يالىڭاياق ياتقانلىغىنى، ئۇچ جۈپ ئۆتۈك قونچىسى بىلەن شۇلارنىڭ پۇتلىرى ئاستىغا سېلىنغانلىغىنى بايقاپ قالدى.

— نمىشقا ئۆلۈكلەرنىڭ ئۆتۈكلىرىنى سالدۇرۇۋەتتىڭلار؟

— بۇنى، گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ، بىزنىڭ كازاكلىرىمىز ئۆزلىرى شۇنداق قىلىشتى ... بۇلارنىڭ مەرھۇملارنىڭ پۇتىدىكى ئاياقلىرى ياخشى ئىدى، شۇڭا بۆلۈنمىدىكىلەر مۇنۇ مەسلىھەتنى كۆرسەتىشتى: ئۇلاردىن ياخشى ئۆتۈكلەرنى سالدۇرۇۋېلىپ، ئاياق كىيمى ناچارلارغا بېرەيلى، كونا ئۆتۈكلەرنى يېڭىغا ئېلىپ كەتسۇن. مەرھۇملارنىڭ ئائىلىسى بار. ئۇلارنىڭ بالىلىرى كونا ئۆتۈكنى كىيىسىمۇ بولۇۋېرىدۇ ... ئانىسكۇشكىمۇ مۇنداق دىدى: «ئۆلۈكلەر ئەمدى پىيادە يول يۈرمەيدۇ، ئاتلىق يۈرۈشكىمۇ تۇغرا! كەلمەس، ئالىيۇشكىنىڭ ئۆتۈگىنى ماڭا بېرىڭلار، پاشىنىسى بىجىرىم ئىكەن. ئۇنداق بولمىغاندا، مەن قىزىللاردىن بەتىنكە قولغا چۈشۈرگىچە، سوغاق تېگىپ، ئۇششۇپ قالىمەن».

گىرىگورىي يۈرۈپ كەتتى، كېتىۋېتىپ، كازاكلارنىڭ ئارىسىدا بىردىن گەپ تالىشىش پەيدا بولغانلىغىنى ئاڭلاپ قالدى. سەترىمەننىكوف ئىنچىكە چىقىراق ئاۋاز بىلەن ۋاقىرايتتى:

— سەن يالغان سۆزلىدىڭ، جۇمۇ، بېرىخوۋىچ! شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دادائىنىڭ ئىسمىنى بېرىخ* قويغان! كازاكلاردىن ئەۋلىيا چىققان ئەمەس. ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇزىكلەر ئۇرۇغدىن.

— ياق، چىققان.

— ئىتقا ئوخشاش يالغان سۆزلەۋاتسەن!

— ياق، چىققان!

— كىم؟

— مۇزەپپەر سەركەردە يېگورىچۇ؟

— تۇ — فى! قوي — قوي، بۇ كېپىنى، ۋابا تەككۇر! ئۇ كازاكمىكەن؟

* برېخ — يالغان مەنىسىدە — ت.

— نەق دوننىڭ كازاكى، ئۇنىڭ تۇغۇلغان يېرى تۆۋەنكى بىر كەنت، ئېھتىمال، سېمىكاراكورسكايا كەنتى بولۇشى مۇمكىن.

— ئوھۇ، بالغانىنى تازا قاملاشتۇردۇڭ! ئاۋال بىر ئويلاپ كۆرسەڭچۇ. ئۇ كازاك ئەمەس!

— كازاك ئەمەس دەمسەن؟ ئۇنداق بولسا، ئۇنى نېمىشقا نەيزىدار قىلىپ تەسۋىرلەيدۇ؟

ئۇندىن كېيىنكى سۆزلەرنى گىرىگورىي ئاڭلىيالمىدى. ئۇ ئېتىنى سوكۇلدىتىپ، سايلىققا چۈشتى - دە، گېتمان يولىنى كېسىپ ئۆتۈپ، ھارۋا بىلەن ئاتلىقلارنىڭ دۆڭىدىن يېڭىغا ئاستا چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆردى.

گىرىگورىي تاكى كارگىنسكايا يېتىپ بارغۇچە دېيەرلىك ئېتىنى يورغىلىتىپ ماڭدى. مەيىن شامال بىر ئازمۇ تەرلىمىگەن ئاتنىڭ يايلىنى ئويناپ باراتتى. ئۇزۇن بوز رەڭ دالا چاشقىنى يولدىن يۈگۈرۈپ ئۆتۈپ، تەشۋىش بىلەن چىرىلدايتى. ئۇلارنىڭ جىددى ئاگاھلاندۇرغۇچى چىرىلدىشى دالىدا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان جىمجىتلىق بىلەن ئاجايىپ ماسلاشقان ئىدى. يول ياقىسىدىكى دۆڭلەردە، قىرنىڭ باشلىرىدا ئەركەك بەزگالداقلار ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى. قۇياشنىڭ نۇرىدا قارەڭ ئاپپاق پاقىرىغان كىچىكرەك بىر بەزگالداق ئۇششاق ۋە چەبدەس قانات قېقىپ، كۆككە پەرۋاز قىلدى - دە، ئاسمانىنىڭ قەرىگە چىققاندىن كېيىن گويا كۆپ - كۆك ھاۋا بوشلۇغىدا ئۇزۇن كېتىۋاتقانداك، مەخمەلسىمان نىكا - توي چەمبىرىگى تاقىغان بوينىنى سوزۇپ، بارغانسېرى يىراقلىشىپ باراتتى. 100 سارجىندەك يىراقتا ئۇچۇپ بارغاندىن كېيىن گويا بىر ئورۇندا توختاپ قالغاندەك بولۇپ، تېخىمۇ تېز قانات قېقىپ، تىكلا پەسكە چۈشۈشكە باشلى-

دى. يەرگە يېقىنلاشقان چاغدا يېشىل چىمەنلىك ئۈستىدە ئاخىر-قى قېتىم قانات - پەرلىرى ئاپپاق چاقماقتەك ۋال - ۋۇل قىلىپ كەتتى - دە، لاسسىدە ئۆچتى: بەزغالداق كۆزدىن غايىپ بولۇپ، چىمەنلىكتە يوقالدى.

ئەركەك بەزغالداقلارنىڭ ئىنتايىن ئېھتىراسلىق «چىر - چىر» قىچقىرىشلىرى ھەممە يەردىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى. چىر دەريا-سىنىڭ بويىدىكى بىر دۆڭنىڭ ئەڭ ئىگىز چوققىسىدا، يولدىن بىر نەچچە قەدەم نېرىدا گىرىگوردې ئىگەرنىڭ ئۈستىدىن بەزغال-داقلارنىڭ جۈپلىشىدىغان يېرىنى كۆرۈپ قالدى: ئەركەك بەزغال-دافلار بىر چىشسىنى تالىشىپ، ئۆزئارا سوقۇشۇپ، توغرىسى بىر يېرىم گەز كېلىدىغان تۈپ - تۈز يۇمۇلاق يەرنى دەسسەپ چىڭدۈەتكەن ئىدى. غازلار جۈپلىشىدىغان بۇ تاقىر يەردە بىر تال گىيامۇ يوق؛ پەقەت چاڭ توپلىق يەر ئۈستىدە كىرىست شەكلىدە بىرمۇنچە ئىز قالغان ھەمدە شۇ دۈگلەك يەرنىڭ ئەتە-راپىدىكى شۇاق ۋە ئەمەنلەرنىڭ قاخشال شادىلىرى ئۈستىدە ئاستى تەرىپى قىزىل، ئۈستى ئالا - چىپار غاز پەيلىرى ئېسىلىپ تۇراتتى، بۇ، ئەركەك بەزغالداقلارنىڭ بىر - بىرى سوقۇشقان چاغدا دۈمبە ۋە قۇيرۇغىدىن يۇلۇنغان پەرلىرى ئىدى. يېقىن بىر يەردە كۈل رەڭ، كۆرۈمسىز بىر چىشى بەزغالداق ئۈۋۈسىدىن سەكرەپ چىقتى، ئۇ قېرى خوتۇنىدەك دوڭغاقلاپ، چەبدەس قەدەم بىلەن مېڭىپ، بۈلتۈرغى سولغۇن قاشقا بىدەنىڭ ئاستىغا يۇگۈرۈپ باردى - دە، قانات قېقىشقا جۈرئەت قىلالماي، موككىدە يوشۇرۇندى.

باھار بىلەن مەھسۇلدار بولغان قۇدرەتلىك جۇشقۇن، كۆزگە كۆرۈنمەس ھايات دالبغا كەڭ قۇچاق ئاچقان ئىدى: مايسىلار

بەرق ئۇرۇپ ئۆسكەن؛ قوشلار، ھايۋانلار ۋە چاشقانلار ئۆز جۇپتى بىلەن ئادەمزاتنىڭ يىرتقۇچ كۆزلىرىدىن يوشۇرۇنۇپ، دالىدىكى خلۇەت پانا جايلىرىدا بىر - بىرى بىلەن چېتىلىشمەكتە ئىدى، ئېتىزلىقلاردا زىرائەتلەرنىڭ سان - ساناقسىز بىخلىرى تۇكچىدەك باش كۆتەرگەن. پەقەت ئۆز ئۆمرىنى ئۆتكۈزۈپ بولغان بۇلتۇرقى شۇاقلار — شامالدا يۇمىلىنىپ يۇرگەن قامقاقلار — دالىنىڭ ھەر يەر - ھەر يېرىدە چوقچىيىپ تۇرغان قەدىمقى قاراۋۇل قورغانلىرىنىڭ يانباغرىدا ېېشىنى تۆۋەن سېلىپ، قوغدانغۇچى سۈپەتتە ئۆزىگە نىجاتلىق تىلەپ يەرگە يېپىشۋالغان ئىدى، ئەما ھاياتبەخش مۇسەپپا شامال ئۇنىڭ قۇرۇپ كەتكەن يىلتىز - پايىسىنى رەھىمسىز سۈندۈرۈپ، قۇياش نۇرىغا چۆمۈپ ھاياتقا تەلپۈنگەن كەڭ دالىدا ئۇنى ھەر تەرەپكە يۇمىلىتىپ قوغلاپ يۇرەتتى.

گىرىگورىي مېلېخوف كارگىنىسكايا‌غا كەچ كىرىش ئالدىدا يېتىپ كەلدى. چىر دەريا‌سىدىن كېچىپ ئۆتتى؛ كازاك يېزىسىنىڭ قېشىدىكى بىر مال فوراسىدىن رەبچىكوفنى ئىزلەپ تاپتى.

ئەتىسى ئەتىگەن گىرىگورىي ئۇنىڭدىن ئۆزىنىڭ 1- دىۋىزىيىسىنىڭ يېزىلارغا تارالغان قىسىملىرىنىڭ قوماندانلىغىنى تاپشۇرۇۋالدى - دە، شتاپتىن ئەۋەتىلگەن كېيىنكى مەلۇماتلارنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، ئۆز دىۋىزىيىسىنىڭ شتاپ باشلىغى مىخايىل كوپىلوف بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، جەنۇبتىكى ئاستاخوۋو يېزىسىغىچە ھۇجۇم قىلىپ بېرىشقا قارار قىلدى.

قىسىملاردا ئوق - دورا يېتىشمەسلىك سېزىلىپ تۇراتتى، بۇلارنى جەڭ بىلەن قولغا كەلتۈرۈش لازىم ئىدى. گىرىگورىي ئېلىپ بارماقچى بولغان ھۇجۇمنىڭ ئاساسىي مەقسىدىمۇ شۇ ئىدى.

كەچكە يېقىن كارگىنىسكايا‌غا ئاتلىق ئەسكەرلەردىن ئۈچ پولك، پىيادە ئەسكەرلەردىن بىر پولك توپلاندى. دۈشمىنىدە بار بولغان 22 قول پىلىموتىنى ۋە ئىستانوكلۇق پىلىموتىتىن پەقەت ئالتە دانىسىنى ئالمافچى بولۇشتى: قالغانلىرىدا ئوق لېنتىسى يوق ئىدى.

شۇ كۈنى ئەتىگەندە دۈشمىنىيە ھۇجۇمغا ئاتلاندى. گىرىگورىي شتاپنى يولىنىڭ بىر يېرىدە قالدۇرۇپ، 3 - ئاتلىق پولكىنىڭ قوماندانلىغىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى، ئالدىدا ئاتلىق چارلىغۇچىلارنى ماڭغۇزۇپ، جەنۇبقا، پونوماريۇكا يېزىسىغا قاراپ، ھەربى يۈرۈش تەرتىۋى بىلەن يۈرۈپ كەتتى، چارلىغۇچىلارنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، بۇ يەردە قىزىل ئارمىيىنىڭ 101 - ۋە 103 - پىيادە پولكلىرى كارگىنىسكايا‌غا ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقان ئىكەن.

كەنتتىن ئۈچ چاقىرىم يىراقلىقتا ئۈنى بىر چاپارمەن قوغلاپ يېتىپ، كودىنوفنىڭ خېتىنى تاپشۇردى.

«2 - كۈنى سەردوب پولكى بىزگە تەسلىم بولدى! ھەممە سولداتچاقلار قورالسىزلاندۇرۇلدى، ئۇلار ئىچىدىكى غوغا كۆتەرمەكچى بولغان 22 كىشىنى بوگاتىرىۋ ئۇ دۇنياغا يولىغا سالدى؛ بۇلارنى چېپىپ تاشلاشقا بۇيرۇق قىلىغان. بىزگە تۆت زەمبىرەك تاپشۇرۇلدى (ئەمما بۇلارنىڭ قۇلۇپلىرىنى لەنىتى كوممۇنىست - زەمبىرەكچىلەر ئېلىپ قېچىشقا ئۈلگۈرگەن)؛ 200 دىن ئارتۇق سىنارەت ۋە توققۇز پىلىموت ئولجىغا چۈشتى. بىزدە ھازىر ئىككى زەپەر تەنتەنىسى! قىزىل ئەسكەرلەرنى بىزنىڭ پىيادىلەر بۆلۈنمىلىرىمىزگە تارقىتىپ، بۇلارنى ئۆز ئادەملىرىگە قارشى جەڭ قىلىشقا مەجبۇر قىلىمىز. سىلەرنىڭ ئۇ يەردە ئەھۋال قانداق؟ ھە، بىر نەرسىنى

ئۇنتۇپ قېلىشقا تاس قاپتىمەن. سېنىڭ كومموئنىست يۇرتداشلىرىڭ قولغا چۈشتى: كوتلەروف، كوشۇووي ۋە ئۇرغۇنلىغان يېڭانسكىلىقلار بار. ئۇلارنى ۋىشكىغا ئېلىپ كەلگۈچە يول ئۈستىدە ئوبدان قۇلاق چۆپى بەرمەكچى. ئەگەر ئوق - دورىغا ئېھتىياجىڭ بولسا، مۇشۇ خەتنى ئېلىپ بارغان كىشى ئارقىلىق خەۋەر قىل، 500 دانە ئەۋەتىپ بېرىمىز.

كودىنوف.»

— نەۋكىرىم نەدە؟ — دەپ ۋاقىرىدى گىرىگورىي.

پىروخور زىكوف شۇ ئاندىلا چېپىپ كەلدى، ئەمما گىرىگورىيىڭ چىرايىدا قان قالمىغانلىغىنى كۆرۈپ، قورققانلىقتىن، ئالدىراپ - تېنەپ قولىنى چىكىسىگە تۇتتى:

— نېمىنى بۇيرۇيسەن؟

— رەبچىكوف كېرەك! قېنى رەبچىكوف؟

— كولوننىڭ كەينىدە كېلىۋاتىدۇ.

— تېز بار! بۇ يەرگە دەرھال يېتىپ كەلسۇن!

پلاتون رەبچىكوف ئېتىنى سوكۇلدىتىپ، يۇرۇش كولوننىڭ يېنىغا بېلەن ئۆتۈپ، گىرىگورىي بىلەن تەڭ لىشىۋالدى. رەبچىكوفنىڭ ئاق بۇرۇتلۇق يۈزىنىڭ بىر قات تېرىسى شامالدا سويۇلغان ئىدى، بۇرۇتى بىلەن قاشلىرى باھار ئاپتىۋىدا كۆيۈپ، تۈلكىنىڭ تۈكىدەك مەللە رەڭ تۈس ئالغان ئىدى. ئۇ كۈلۈمسىرەپ، ئېتىنى چاپتۇرغان پېتى تاماكىسىنى تۈتۈتۈپ كېلەتتى. باھار ئايلىرىدا سېمىزلىكىنى قىلچە يوقاتمىغان، بەدىنى تولۇشقان، قارا تورۇق ئېتى ئۇنىڭ ئاستىدا يورغا قەدەم بىلەن كۆكرەك بېغىنى پاقىرىتىپ، ئۇيناقلاپ ماڭاتتى.

— ۋېشكىدىن خەت كەلدىمۇ؟ — دەپ سورىدى رەبچىكوف،

گىرىگورىنىڭ قېشىدىكى چاپارمەننى كۆرۈپ.

ــ ھە، خەت بار، ــ دەپ ۋەزمىن جاۋاپ بەردى گىرىگورىي، ــ پولك بىلەن دۇنيەنى كوماندىرلىغىنى ئۈستۈڭگە ئال، مەن ماڭىمەن.

ــ خوپ، ئۇنداق بولسا بارغىن، ئەمما نىمانچە ئالدىراش؟ خەتتە نىمە دەپتۇ؟ كىم يېزىپتۇ؟ كودىنوفمۇ؟

ــ سىردوب پولكى ئۇست ــ خوپىردا بىزگە تەسلىم بولۇپتۇ...

ــ شۇڭ ــ داڭ ــ مۇ؟ تېخى ياشايدىكەنمىز ــ دە؟ ھازىر ماڭامسەن؟

ــ ھازىر.

ــ خوپ، خۇداغا ئامانەت. سەن قايتىپ كەلگۈچە بىز ئاستاخوۋودا بولىمىز!

«مىشكا بىلەن ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچنى تىرىك كۆرەلمەسەم ياخشى بولاتتى... پېترونى كىم ئۆلتۈرگەنلىگىنى بىلمۇالاتتىم ــ دە، ئۇۋان بىلەن مىشكىنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزاتتىم! ئارىمىزدا قان تۆكۈشلەر بولدى، ئەمما شۇنداقتىمۇ بىز يات كىشىلەر ئەمەس قۇ؟! ــ گىرىگورىي ئېتىنى ھە دەپ قامچىلاپ، دۆڭدىن چېپىپ چۈشۈپ كېتىۋېتىپ شۇلارنى ئويلىدى.

52

قوزغىلاڭچىلار بۆلۈنمىلىرى ئۇست ــ خوپىرىسكايا‌غا كىرىپ،

ئامبۇي بىغىن ئۆتكۈزۈۋاتقان سېردوبىلۇقلارنى قورشۇۋېلىشى بىلەن تەڭلا 6 - سېرىگادىنىڭ كوماندىرى بوگاتىرېۋ كېڭەش ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ۋوروتوۋىسكى بىلەن ۋولكوفنى ئېلىپ، بىراق راق بىر يەرگە باردى. كېڭەش شۇ يەردىكى مەيدانىنىڭ قېشىدىكى بىر سودىگەرنىڭ ئۆيىدە بولدى، قىسقىلا داۋام قىلدى. بوگاتىرېۋ قولىدىن قامچىسىنى ئالماستىنلا ۋوروتوۋىسكى بىلەن سالاملاشتى - دە، دېدى:

— ھەممە ياخشى بولدى. بۇ خىزمەتنىڭ ھېساپقا ئېلىنىدۇ. ئەمما زەمبىرەكلەرنى قانداق بولۇپ ساقلاپ قالالىمدىڭلار؟

— بۇ تاسادىپى ھال! تولىمۇ تاسادىپىلىق بولدى، جانابى خورۇنجى! توپچىلارنىڭ دىيەرلىك ھەممىسى كومۇنىستلار ئىدى، ئۇلار بىزنىڭ ئادەملىرىمىزگە جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپتۇ، بىز ئۇلارنى قورالسىزلاندۇرۇشقا كېرىشكەندە، ئىككى قىزىل ئەسكەرنى ئۆلتۈرۈپ، زەمبىرەكلەرنىڭ قۇلۇپلىرىنى ئېلىپ قېچىشقان.

— ئىنسىت! — بوگاتىرېۋ يېقىنىدىلا ئوفىتسېرلىك كاكارىدىسى يۇلۇپ تاشلانغان ماش رەڭ فۇراژكىسىنى شىرەسىنىڭ ئۈستىگە ناشلاپ ھويدى - دە، كىر قوليانغىچى بىلەن پاكىز قىرىلغان تاقىر بېشىنى ۋە يۈزىدىكى تەرنى ئېرتىپ، سىپايىلىك بىلەن كۇلۇمسىرەپ قويدى. — مەيلى، ئۇنداق بولسا، بۇمۇ ياخشى. سىز ھازىر بېرىپ سولداتلىرىڭىزغا ئېيتىسىڭ.. ئۇلارغا ئوچۇقراق چۈشەندۈرۈڭ، ئۇلار ئۇنداق - مۇنداق دەپ تۇرماستىن، بارلىق قورالىرىنى تاپشۇرسۇن.

كازاك ئوفىتسېرىنىڭ بۇيرۇق ئاھاڭى بىلەن بېشى چۈشۈپ كەتكەن ۋوروتوۋىسكى، دۇدۇقلاپ قايتا سوردى:

— بارلىق قوراللارنىمۇ؟

— شۇنداق، مەن سىزگە تەكرارلاپ ئېيتمايمەن! گەپ تاماملا ـ ۋەسسالام، دىمەك، ھەممىسىنى.

— لېكىن، جانابى خورۇنجى، سىز بىلەن ۋە سىزنىڭ قوماندانلىغىڭىز بىلەن پولكنى قوراللاندۇرماسلىق توغرىلىق بىر شەرت قويۇل قىلغان ئىدۇقۇ؟ بۇ قانداق بولغىنى؟ مەن چۈشەنمەن، ئەلۋەتتە، پىلىموتلارنى، توپلارنى، قول گىرانا تلىرىنى — شۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىز سۆزسىز تاپشۇرۇشىمىز كېرەك، ئەمما قەزىل ئەسكەرلەرنىڭ قورال ـ ياراقلىرىغا كەلسەك...

— قىزىل ئەسكەرلەر دېگەن نەرسە ھازىر يوق! — بوگاتىرىۋ قىرىلغان ئۈستۈنكى كالپۇگىنى ئاچچىغى بىلەن تۈرۈپ، چالۋاقىدى ۋە لاي چاچرىغان قونچىنى ئۆرۈمە قامچىسى بىلەن قاقتى، — قىزىل ئەسكەر دېگەن ئەمدى مەۋجۇت ئەمەس، دون تۈپرىغىنىڭ قوغدايدىغان سولداتلارلا بار، چۈ ـ شەد ـ دېگىزمۇ؟... ئەگەر قوغدىمايدىغان بولسا، ئۇلارنى قوغداشقا مەجبۇر قىلىشنى بىلىمىز! جەنازا نامىزى ئوقۇشنىڭ ھاجىتى يوق! يۇرتىمىزغا كېلىپ، ۋەيرانچىلىق سېلىپ، ئەمدىلىكتە قانداقتۇ شەرت ـ پەرت دېگەننى ئويدۇرۇپ چىقارغىنىڭىز نىمىسى! بىزنىڭ ئارىمىزدا ھېچقانداق شەرت دېگەن نەرسە يوق! چۈ ـ شەد ـ دېگىز ـ مۇ؟...

سىردوب پولكىنىڭ شتاپ باشلىغى، ياشقىنا پورۇچىك ئولكۇف خاپا بولدى. ئۇنىڭ غۇرۇرىدە غەزىۋى قوزغىلىپ، بارماقلىرىنى ئۈستىدىكى قارا موۋۇت كۆينەكنىڭ تىك ياقىسىغا قادالغان تۈگمىلىرىگە يۈگۈرتۈپ، قارا جىنگىلەك كوكولىسىنى ھۆرپەيتىپ، كەسكىنلىك بىلەن سورىدى:

— ئۇنداق بولسا، سىز بىزنى ئەسىردەپ ھېساپلامسىز؟ قانداق؟

— مەن ساڭا بۇ سۆزنى دېگىنىم يوق، شۇڭا سەن ئۆزەڭ ئىڭ مەمەدانلىغىڭ بىلەن تولا خىرىلىك قىلمىساڭ بولارمىكىن، دەيمەن! — كازاك بىرىگادا كوماندىرى ئۇنىڭ سۆزىنى قوپاللىق بىلەن بۆلۈپ تاشلاپ، «سەن» لەپ سۆزلەشكە كۆچتى - دە، سۆزلىشىپ تۇرغان بۇ ئىككى ئادەمنىڭ ئەمدىلىكتە بىۋاستە ۋە پۈتۈنلەي ئۆزىگە بېقىندى ئىكەنلىگىنى ئۇچۇق بىلدۈرۈپ قويدى.

ئۆينىڭ ئىچى بىر مىنۇتچە تىنچىپ قالدى. مەيداندىن ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ۋورونوۋىسكى بىرنەچچە قېتىم ئۆينىڭ ئىچىدە ئۇياق - بۇياققا مېڭىپ، بارماقلىرىنىڭ بوغۇنلىرىنى قارسىلداتتى، ئاندىن ئىللىق، ماش رەڭ ھەربى كەمزۇلىنىڭ ھەممە تۈگمىسىنى ئەنتى - دە، كۆزلىرىنى ئەسەبىلەرچە پىرىلدىتىپ، بوگاتىرىۋغا يۈزلەندى:

— سىزنىڭ سۆز ئاھاڭىڭىز بىز ئۈچۈن ھاقارەت ۋە سىزگە، رۇس ئوفىتسېرىگە مۇناسىپ ئەمەس! مەن بۇنى سىزگە ئۈدۈللا ئېيتىپ قويايى، ئەگەر سىز بىزنى بۇنىڭغا دەۋەت قىلمىدىكەنسىز، بىزمۇ كۆرۈپ باقارمىز... بىزگە قانداق قىلىش كېرەكلىگىنى كۆرەرمىز... پورۇچىك ۋولكوف! سىزگە بۇيرۇق قىلىمەن: مەيدانغا چىرىپ، ستارشىنالارغا ئېيتىڭ. قورالالارنى ھەرگىز كازاكلارغا تاپشۇرغۇچى بولمىسۇن! پولكقا بۇيرۇق بېرىڭ، قورالىنى قولغا ئېلىپ جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرسۇن. مەن مۇنۇ... مۇنۇ جانابى بوگاتىرىۋ بىلەن قىلىشۋاتقان گەپ - سۆزنى ھازىرلا تاماملاپ، مەيدانغا بارىمەن.

بوگاتىرىۋنىڭ يۈزى غەزەپتىن قاپ - قارا چەمەك بولۇپ كەتتى، ئۇ يەنە بىر نەرسە دېمەكچى بولۇۋىدى، ئەمما ئۆزىنىڭ ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىگىنى ھېس قىلىپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالـ

دی ـ ده، مۇئاملىسىنى شۇ زامات سېرىنلا ئۆزگەرتتى. فۇراڭكـ سىنى شارتتىده ئېلىپ چۆكۈرۈپ كېيدى. سېرىق يىلان رەڭگىدىـ كى قامچىسىنى قەھرى بىلەن ئويناپ تۇرۇپ، سۆز باشلىدى، ئۇـ نىڭ ئاۋازىدا كۈتۈلمىگەندە يۇمشاقلىق ۋە تەكەللۇپچانلىق پەيدا بولدى:

ـــ جاناپلار، سىزلەر مېنىڭ سۆزۈمنى چۈشىنىشـكە ئانـچە ئىلتىپات قىلمىغان ئوخشايسىزلەر، مەن، ئەلۋەتتە، ئۇنچىلىك مەخـ سۇس تەلىم ـ تەربىيە ئالغان ئادەم ئەمەسمەن، يۇنكېرلـەر مەكـ تىۋىده ئىلىم ـ پەن ئوقۇغىنىم يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز پىكرىمـ نى تۈزۈك چۈشەندۈرەلمىگەن بولۇشۇم مۇمكىن، خوش، ئۇششاق ـ چۈششەك خاتالارنىڭ ھەر قانداقىغا ئەيىپ سانىلمۇھەمەيدىغۇ. بـىز ھامان ئۆز كىشىلەرمىز! ئارىمىـزدا رەنجىش بولماسلىغى كېـرەك. مەن قانداق سۆزلىدىم؟ مەن پەقەت سىلەرنىڭ قىزىل ئەسكەرلـە رىڭلارنى دەرھال قورالسىزلاندۇرۇش لازىم، دېگەن ئىدىم، بولۇپمۇ شۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىز ئۈچۈنمۇ، سىلەر ئۈچۈنمۇ ئىشەنچسىز بول غان ئادەملەرنى... مەن مانا مۇشۇ توغرىلىق سۆزلىگەن ئىدىم!

ـــ ئۇنداق بولسا، بوپتۇ! ئوچۇقراق چۈشەندۈرۈشىڭىزلازىم ئىدىغۇ، جانابى خورۇنجى! شۇنىدىن كېيىن سىز ماقۇل دەڭ، سىزـ نىڭ دەپدەپىلىڭ چىققان سۆز ئاھاڭىڭىز، بارلىق خۇلـق ـ ئەتـ ۋارىڭىز... ـــ ۋورونوۋسكى ئىككى مۇرىسىنى قىستى ـ دە، ئەمـ دى بىر ئاز بوشىشىپ، ئەمما تېخىـچە بېسىلمىغان قەھرى ـ غە ـ زىۋىنىڭ تەسىرى بىلەن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ بىز ئۆزىمىزـ مۇ ئويلاشقان، تەۋرىنىپ تۇرغانلارنى، تۇراقسىزلارنى قورالسىزلانـ دۇرۇپ، سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلارغا ئۆتكـۈزۈپ بېرىش كېرەك...

ـــ مانا ـ مانا! دەل مۇشۇنىڭ ئۆزى!

— مەنمۇ شۇنداق دەۋاتىمەنغۇ، بىز ئۇلارنى ئۆزىمىز قو-
رالسىز لاندۇرۇش قارارىغا كەلگەنمىز. خوش، ئەمدى بىزنىڭ جەڭ
گىۋار يادرو قىسمىمىزغا كەلسەك، ئۇنى ساقلاپ قالىمىز. قانداق
بولمىسۇن ساقلاپ قالىمىز! مەن بولاي ياكى بايا سىز تۇزۇك تو-
ئۇش بولماي تۇرۇپ، «سەنلەپ» سۆزلەشنى ئۆزىڭىزگە راۋا كۆر-
گەن مۇنۇ پورۇچىك ۋولكوف بولسۇن... قوماندانلىقنى ئۆز ئۈستى-
مىزگە ئالىمىزدە، قىزىل ئارمىيە سېپىدە بولغان شەرمەندىلىگى-
مىزنى شەرەپ بىلەن ئاقلاشنى بىلىمىز. سىز بىزگە مۇشۇ ئىمكا-
نىيەتنى بېرىشكە تېگىشلىكسىز.

— سىلەرنىڭ يادرودا قانچە مىلتىقلىق ئەسكەر بولىدۇ؟

— تەخمىنەن 200.

— ئۇنداق بولسا، مەيلى، — بوگاتىرېۋ خالا - خالى-
ماس ماقۇل بولدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، كارىدورغا چىقىدىغان
ئىشىكنى قىيا ئاچتى - دە، ئۇنىنى چىقىرىپ، — خوجايكا! —
دەپ توۋلىدى، ئىشىك ئالدىدا ياشىنىپ قالغان، ئىللىق رومال
يېپىنىۋالغان بىر ئايال پەيدا بولغاندا بۇيرۇدى، — ئېچىپ قال-
مىغان سۇت ئېلىپ كەلسەڭچۇ! تېزرەك بول!

— بىزدە سۇت يوق، كەچۈرۈڭ مەرھەمەت قىلىپ.

— ئېھتىمال، قىزىللار ئۇچۇن بار بولغىيتى، بىزگە نىمىشقا
يوق ئىكەن؟ — بوگاتىرېۋ ناخۇش كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ئۆينىڭ ئىچىدە يېڭىۋاشتىن ئەپسىز جىمجىتلىق ئورنىدى.
پورۇچىك ۋولكوف بۇ سۆكۈناتنى بۇزدى:

— مەن ماڭايمۇ؟

— ھە، — ۋورونوۋىسكى خۇرسىنىش بىلەن جاۋاپ بەر-
دى، — بېرىپ بۇيرۇق قىلىڭ، بىزنىڭ تىزىملىگىمىزدە بەلگە

قويۇلغان ئادەملەر قورالسىزلاندۇرۇلسۇن. تىزلىملىك گورىگا سوق بىلەن ۋەيىستىمىستىردا.

ۋورونوۋنسكى پەقەت ئۆزىنىڭ ئوفىتسېرلىك ئىززەت ـ نەپسىگە تەككەندىن كېيىنلا: «بىز تېخى قاراپ باقمىز، نىمە قىلىدىغانلىغىمىزنى!» ـ دېگەننى ئېيتىشقا مەجبۇر بولغان ئىدى. ھەقىقەتتە بولسا شتابىس كاپىتان ۋورونوۋنسكى ئۆزىنىڭ ئويۇنىنى ئويناپ بولغانلىغىنى، ئەمدىلىكتە چېكىنىشكە ھېچقانداق يول قالمىغانلىغىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئىگىسى بولغان مەلۇماتىغا قارىغاندا، توپىلاڭ كۆتەرگەن سېردوب پولكىنى قورالسىزلاندۇرۇش ئۈچۈن ئارمىيە شتاۋى ئەۋەتكەن كۈچلەر ئۈست ـ مېدۋېدىتسادىن ئاللىقاچان يولغا چىققان بولۇپ، يېتىپ كېلىدىغان ۋاقتى بارغانسېرى يېقىنلاشماقتا ئىدى. ئەمما بوگاتىرېۋمۇ ۋورونوۋنسكىنىڭ ئىشەنچلىك ۋە مۇتلەق بىخەتەر ئادەم ئىكەنلىگىنى، ئەمدى ئۇنىڭغا ئارقىغا چېكىنىش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى چۈشىنىپ يەتكەن ئىدى. بىرىگادا كوماندىرى ھاۋاپىكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، پولكنىڭ ئىشەنچلىك قىسىملىرىدىن مۇستەقىل جەڭگىۋار بىرلىك تەشكىل قىلىشقا ماقۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن كېڭەش ئايالاشتى.

ئەمما شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە مەيداندىكى قوزغىلاڭچىلار، كېڭەشنىڭ نەتىجىلىرىنى كۈتمەستىنلا، سېردوبلۇقلارنى قورالسىزلاندۇرۇش يۈزىسىدىن ھەيرەت بىلەن ھەركەت باشلىۋەتكەن ئىدى. كازاكلارنىڭ تۇيماس كۆزلىرى پولكنىڭ كارۋان قىسمىدىكى چوڭ ـ كىچىك ھارۋىلارغا قادىلىپ، قوللىرى ئۇلارنى ئاختۇرۇپ، ئۈگىتەي ـ توگىتەي قىلىۋاتاتتى. قوزغىلاڭچىلار يالغۇز ئوفىلارنىلا ئەمەس، بەلكى قىزىل ئارمىيىنىڭ فېلىن پاشىنىلىق سېرىق بەتلىرى

كىلىرىنى، پۈتقا ئورايدىغان ئوبمۇتكىلارنى، پاختىلىق چاپان ۋە پاختىلىق ئىشتانلارنى ۋە ئوزۇق - نۆلۈكلەرنى سىر - سىرى بىلەن تالىشىپ ئېلىشقا باشلىدى. سېردوبلۇغلاردىن 20 ئادەم كازاكلارنىڭ ئۆز بېشىمچىلىغىنى كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئىشەنگەندىن كېيىن قارشىلىق كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇپ كۆردى. ئۇلارنىڭ سىرسى ئۆزىنى ئاختۇرۇۋاتقاندا، بۇ ھىزىل ئەسكەرنىڭ ھەممىنى خاتىرجەملىك بىلەن ئۆزىنىڭ يانچۇغىغا سالغان سىر قوزغىلاڭچىنى مىلتىقنىڭ پاينىگى بىلەن سىرنى سېلىپ، ۋاقىرىدى:

— ھوي، بۇلاڭچى! نېمىشقا ئالىسەن؟! جايىغا سېلىپ قوي، ئۇنداق بولمىغاندا، نەيزە سانچىيمەن!

ئۇنى قالغان يولداشلىرى قوللاپ - قۇۋۇەتلىدى. ھەزەپلىك ئاۋازلار كۆتىرىلدى:

— يولداشلار، قولغا قورال ئېلىڭلار!

— سىزنى ئالداپ كەتتى!

— مىلتىقنى بەرمەڭلار!

نەيزىۋازلىق يۈز بەردى، قارشىلىق كۆرسەتكەن قىزىل ئەسكەرلەرنى تاختاي تامغا سىقىپ قويۇشتى. شۇندىن كېيىن ئاتلىق قوزغىلاڭچىلار، 3 - ئاتلىق ئەسكەر بۆلۈنمىسى كومانىرىنىڭ كۆشكۈرتىشى بىلەن ئۇلارنى ئىككى مىنۇتنىڭ ئىچىدە چېپىپ تاشلىدى.

پوروچىك ۋولكوف مەيدانغا كېلىش بىلەن تەڭ قورالسىزلاندۇرۇش ئىشى تېخىمۇ يەتتەر ئەۋج ئالدى. چىلەكلەپ قۇيۇپ تۇرغان يامغۇر ئاستىدا سەيكە تىزىلغان قىزىل ئەسكەرلەرنى ئاخىر تۇرۇش داۋام قىلدى. شۇ سەپكە يېقىن سىر يەردە مىلتىقلار، گىرانىتلار، پولكنىڭ تېلېفون كومانىدىسىنىڭ مۇلكى، مىلتىق ئوق

لىرى بىلەن پىلىموت لېنىتلىرىنىڭ يەششىكلىرى گۈلخانغا ئوتۇن تاشلىغاندەك، دۆۋىلىشىپ كەتتى ...

بوگاتىرېۋ مەيدانغا ئات چاپتۇرۇپ كەلدى ـ دە، سېرىدوبـ لۇقلار سېپىنىڭ ئالدىدا، تازا قىزىپ، ئويناقلاپ تۇرغان ئات ئۈستىدە ھەر تەرەپكە بۇرۇلۇپ، بوغان ئېشىلگەن قامچىسىنى بىـ شى ئۈستىدە تەھدىت بىلەن پۇلاڭلىتىپ، ۋاقىرىدى:

ـ قۇ ـ لاق ـ سال بۇياقتا! سەنلەر بۇگۈندىن باشلاپ ياۋۇز كومۇنىستلار بىلەن ۋە ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇ ـ رۇش قىلىشقا قاتنىشىسەن. كىمكى گەپ ـ سۆزسىز بىز بىلەن بىللە بولسا، ئۇ كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، كىمكى بويۇنكەشلىك قىلـ سا، ئەنە شۇنداق مۇكاپاتقا سازاۋەر بولىدۇ! ئۇ قامچىسى بىلەن بايىقى چېپىپ تاشلانغان قىزىل ئەسكەرلەرنى كۆرسەتتى: بۇلارنى كازاكلار ئېچ كىيىملىرىگىچە سالدۇرۇۋېلىپ، قالايمىقان ئاق جەسەتلەر دۆۋىسىگە ئايلاندۇرۇپ، يامغۇرنىڭ ئاستىغا تاشلاپ قويۇشقان ئىدى.

قىزىل ئەسكەرلەر سېپى بويلاپ ئاستا پېچىرلاش ئاۋازى ئارىلاپ ئۆتتى، ئەمما ھېچكىم ئۇنىنى چىقىرىپ بىرەر ئېغىز نارازىلىق سۆز ئېيتمىدى، بىرەرسىمۇ سەپنى بۇزمىدى ...

ھەممە يەردە پىيادە ۋە ئاتلىق كازاكلار توپ ـ توپ بـو ـ لۇپ، ئۇياق ـ بۇياقتا چېپىشىپ، تىمسىقلاپ يۇرۇشەتتى. ئۇلار مەيدانىنىڭ ئەتراپىنى زىچچىدە قورشۇالغان. چېركاۋنىڭ توساق تاملىرى يېنىدا، بىر دۆڭنىڭ ئۈستىدە قىزىل ئەسكەرلەر تەرىپىگە قارىتىپ قويۇلغان يېشىل سىرلىق سېرىدوبلۇقلار پىلىموتلىرى تۇـ راتتى، بۇ پىلىموتلارنىڭ قالقانلىرى ئارقىسىدا ئۈستۈېشى ھۆل بولۇپ كەتكەن كازاك پىلىموتچىلىرى ئوق چىقىرىشقا راسلىنىپ ئولتۇرۇشاتتى ...

بىر سائەتتىن كېيىن ۋورونوۋسكى بىلەن ۋولكوف تىزىملىك بويىچە «نىشەنچىلىك ئادەملەر»نى تاللاپ چىقتى، بۇنداقلارنىڭ سانى 194 ئادەم ئىكەن. يېڭىۋاشتىن تەشكىللەنگەن بۇ قىسىمغا «1- مۇستەقىل قوزغىلاڭچىلار باتالىيونى» نامى بېرىلدى؛ بۇ قىسىم شۇ كۈنلا بىلاۋىنسكى يېزىسى قېشىدىكى ئۇرۇش سەپىگە مېڭىپ كەتتى. 23 - ئاتلىقلار دىۋىزىيىسىنىڭ دونېتسىتىن ئەۋەتىلگەن پولكلىرى شۇ يەردىن ھۇجۇم باشلىغان ئىدى، مىش - مىش خەۋەرلەرگە قارىغاندا، قىزىللارنىڭ ئىككى پولكى ئالغا ئىلگىرىلەپ كېلىۋاتقان ئىكەن: بىرسى بىكادوروى قوماندىسى ئاستىدىكى 15 - پولك، يەنە بىرسى مەشھۇر مىشكابىلىنوف باشچىلىقىدىكى 32 - پولك، ئۇلار ئۆز يولىدا قارشىلىق كۆرسەتكەن قوزغىلاڭچىلار دۆلۈنمىلىرىنى يېتچىت قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇست - خوپيور ئايمىغىغا قاراشلىق قايىسىبىر يېزا تەرەپتىن ئالدىراش قارشى قويۇلغان بىر بۆلۈنمىنىڭ كۆلىنى كۆككە سوروۋەتكەن. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن بوگاتىرىۋ ۋورونوۋسكىنىڭ باتالىيونىنى بىلىنوفقا قارشى قويۇشقا قارار قىلغان، بۇ باتالىيوننىڭ ماتانەتلىگىنى 1 - قېتىملىق جەڭدە سىنىماقچى بولغان ...

قالغان سىردوبلۇقلار 800 دىن ئارتۇق بولۇپ، پىيادە ھالدا دوننىڭ قىرغىغى بويلاپ ۋېشىنسكايا‌غا ئەۋەتىلدى، چۈنكى قوزغىلاڭچىلار كۆچلىرىنىڭ باش قوماندانى كودىنوف ئۆز ۋاقتىدا بوگاتىرىۋغا يازغان خېتىدە ئاشۇنداق بۇيرۇق قىلغان ئىدى. بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن نازارەت قىلىپ‌بېرىش ئۈچۈن، سىر دوبلۇقلارنىڭ پىلىموتلىرى بىلەن قوراللانغان ئۈچ ئاتلىق بۆلۈنمىلەر دون بويىدىكى قىر بويلاپ يۈرۈپ كەتتى.

بوگاتىرىۋ ئۇست - خوپيورسكايادىن يولغا چىقىش ئالدى-

دا چىركاۋدا قىسقا ئىبادەتنى بىجا كەلتۈردى، بۇ «خىرىستىيان پەرۋەر كازاك جەڭچىسى» گە نۇسرەت ئاتا قىلىش توغرىلىق دۇئا ئوقۇغان پوپنىڭ ئاخىرقى خىتاۋى تۈگە ـ تۈگىمەستىلا ئۇ سىرتقا چىقتى. ئۇنىڭ ئېتىنى ئېپكېلىشتى. ئاتقا مىنگەندىن كېيىن ئۇست ـ خوپيورسكايادا پىستىرمىدا قالدۇرۇلغان بۆلۈنمىلەردىن بىر كوماندىرنى ئۆزىگە ئىملەپ چاقىردى ـ دە، ئىگەردىن ئىگىشىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ قۇلىغىغا پىچىرلىدى:

ـــ كوممۇنىستلارنى ئوق ـ دورا ئامبىرىنى قوغدىغاندىنمۇ قاتتىقراق كۈزەت! ئەتە ئەتىگەن ئۇلارنى ئىشەنچلىك مۇھاپىز ەتچىلەرنىڭ نازارىتى ئاستىدا ۋېشېنسكايا‌غا ھەيدە، بۇگۈن يېزىلارغا چاپارمەنلەر ماڭغۇز، بۇلار قانداق ئادەملەرنى ھەيدەپ ماڭىدىغانلىغىمىزنى جاكالاپ قويسۇن. ئۇلارنى خەلق ئۆز سودى ئارقىلىق ھۆكۈم قىلىدۇ!

شۇنىڭ بىلەن ئۇ كەتتى.

53

ۋېشېنسكايا كەنتىنىڭ سىنگىن يېزىسى ئۇستىدە 20 ـ ئاپرىل كۈنى چۈش ۋاقتىدا بىر ئايروپىلان پەيدا بولدى. موتورنىڭ گۈرۈلدىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەنلا بالىلار، ئايالىلار ۋە قېرىلار ئۆيلىرىدىن يۈگۈرۈپ چىقىشتى: باشلىرىنى يۇقۇرى كۆتىرىپ، ئالقانلىرىنى كۆزىگە نۇرتۇپ، ئايروپىلانىنىڭ بۇلۇتلۇق ئاسماندا قېيىسىيىپ سادەك دائىرە سىزغانلىغىغا ئۈزاق ۋاقىت قاراپ تۇرۇشتى.

موتورنىڭ گۈرۈلدىشى بارغانسېرى قاتتىق، ياڭراق بولۇشقا باشلىدى. ئايرۇپىلان يېزىنىڭ سىرتىدىكى تۈپ - تۈز مەيدانغا قونۇشنى كۆزلەپ، يايلاقنىڭ ئوستىگە تۆۋەنلەپ كېلىۋاتاتتى.

— ھازىر بومبا تاشلايدۇ! مۆكۈنۈڭلار! — بىر تاپقۇر بوۋاي قورقۇپ ۋاقىرىدى.

تار كوچىغا يىغىلىۋالغان خالايىق توم - تاراقاي قېچىشقا يۈز تۇتتى. ئايالـلار چىقىراشقا باشلىغان، باللىرىنى سۆرەپ مېڭىشتى، قېرىلار ئۆشكىلەرچە ماھارەت بىلەن قاشانىڭ ئوستىدىن دىك - دىك سەكرەپ ئوتۇشۇپ، باغ - ۋارانلارنىڭ ئىچىگە قېچىشتى. تار كوچىدا پەقەت بىر موماي قالدى. ئۇمۇ قاچاي دېگەن ئىدى، ئەمما قورقۇنچتىن پۇتى كالۋالىشىپ قالدىمۇ ياكى بىر دوقمۇغا پۇتلىشىپ كەتتىمۇ، ئەيتاۋۇر گۈپپىدە يىقىلىپ چۈشتى - دە، ئورۇق پۇتلىرىنى ئۈياتسىزلارچە ئاسمانغا كۆتىرىپ، ئۇنسىز ناله - پەريات قىلىشقا باشلىدى:

— ۋايجان، مېنى قوتقۇزۇڭلار، قېرىنداشلار! ۋايجان، ماڭا ئەجەل يەتتى!

مومايىنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن ھېچكىم ئارقىسىغا قايتمىدى. ئايرۇپىلان بۇ چاغدا ۋەھىمىلىك ھۆكىرەپ، بوراندەك گۈكىرەپ، ئۇشقۇرتۇپ، ئامباردىن سەل يۇقۇرى ئۆچۈپ ئوتتى، كۆزلىرى ئەجەل دەھشىتىدە چاندىغدىن چىقىپ كەتكەن بۇ مومايدىن يورۇق ئالەمنى بىر سېكۇنتچە ئۆز قانىتىنىڭ سايىسى بىلەن يېپىپ ئوتتى - دە، چاقلىرىنى يېزا يايلىغىنىڭ نەم تۇپرىغىغا يۇمشاققىنا ئورۇپ، دالىغا غىرىلداپ يۈگۈرۈپ كەتتى. بۇ چاغدا مومايدىن كىچىك بالا ئوتكۈزىدىغان ئەيىپلىك بىر ئىش سادىر بولدى. ئۇ ئاستى نىمە بولغانلىغىنى سەزمەستىن ۋە ئەتراپىدا نىمە ئىش بولۇۋاتقانلىغىنى

ئاغا-ماستن چالا ئۆلۈك هالدا ياتاتتى. تەبىئىكى، بۇ موماي يىراقتا يەرگە قونغان قورقۇنچلۇق قوشنىڭ ئىچىدىن قارا خۇرۇم چاپان كىيگەن ئىككى ئادەم چىقىپ، بىر ئورۇندا ئىككىلىسى بىر ئاز تۇرۇشقاندىن كېيىن، ئەترابىغا بىر قاراپ قويۇپ، بىر هويلىغا قاراپ ماڭىشىغانلىغىنى كۆرەلمىگەن ئىدى.

ئەمما باقماي كىرىپ، بۇلتۇرقى بۆلدۈرگەن چاتقاللىغى ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغان ئۇنىڭ بوۋىيى جەسۇر چال ئىدى. گەرچە ئۇنىڭ يۈرىگى تۇتۇقۇپلىغان خۇشقاچنىڭ يۈرىگىدەك پوكۈلداپ تۇرسىمۇ، ھەر هالدا قاراپ بېقىشقا جۈرئىتى بار ئىدى. ئۇنىڭ هويلىسىغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان ئىككى كىشىنىڭ بىرسى ئۆزى بىلەن بىر پولكتا خىزمەت قىلغان ھەربىنىڭ ئوغلى ــ ئوفىتسىر بوگاتىرېۋ پېتىر ئىكەنلىگىنى دەرهال تونۇدى. پېتىر قوزغىلاڭچىلار مۇستەقىل بىرىگادىسىنىڭ كوماندىرى گىرىگورىي بوگاتىرېۋنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسى بولۇپ، ئاغىلار بىلەن بىللە دونېتسىنىڭ نېرىقى تەرىپىگە چېكىنگەن ئىدى. بۇ دەل شۇنىڭ ئۆزى ئىكەن.

چال توشقاندەك ئولتۇرۇپ، ئىككى قولىنى پەسكە سېلىپ، بىر دەم قىزىقىپ قاراپ تۇردى. ئاستا لەپىگىلەپ كېلىۋاتقان ئادەم ــ بۇلتۇر كۆرگەندىكىدەك بەنىلا زەڭگەر كۆز، پەقەت ئۇزۇندىن بۇيان فرىلىمغان ساقىلى تېكىچىدەك ئۆسۈپ قالغان پېترو بوگاتىرېۋنىڭ نەق ئۆزى ئىكەنلىگىگە ئۇزۇل ـ كېسىل ئىشەنگەنىدىن كېيىن چال ئورنىدىن تۇرۇپ، يېقىلىپ چۈشەمدىمەن ـ يوق، دېگەندەك قىلىپ ئىككى پۇتىنى سىناپ كۆرمەكچى بولدى. پەقەت ئىككى تىزىنىڭ پەيلىرى يېنىكلا تىترىگەن بولسىمۇ، پۇتلىرى مەزمۇت ئىكەن، شۇڭا چال يورغىلاپ، باغدىن چىقتى.

ئۇ توپىغا بۇلىنىپ ياتقان مومىينىڭ قېشىغا بارماي، ئۇدۇللا

پېتىر ۋە ئۇنىڭ شىرىگى تەرەپكە مېڭىپ، يىراقتىنلا يالتىراق بېشىدىن رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن كازاك فۇراژكىسىنى ئالدى. پېتىر بوگاتىرېۋمۇ ئۇنى تونۇپ، كۆلۈمسىرەپ، قول شىلتىپ، سالام بەردى. ئۇلار يۈزمۇ يۈز يېقىنلاشتى.

— سىزنى ئوبدانراق تونۇۋېلىشقا رۇخسەت قىلىڭ، سىز راستىنلا پېترو گىرىگورىيېچمۇ؟

— مەن دەل شۇنىڭ ئۆزى، چوڭ دادا!

— مانا جانابى ھەق ماڭا قېرىپ قالغان يېشىمدا ئۇچىدىغان ماشىنىنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلدى! بىز ئۇنىڭدىن بەك قورققان ئىدۇق!

— بۇ يېقىن ئەتراپتا قىزىللار يوقمۇ، چوڭ دادا؟

— يوق، يوق، ئەزىزىم! ئۇلارنى چىر دەريا سىنىڭ نېرىقى قىرغىغا قوغلىۋېتىشتى.

— بىزنىڭ كازاكلارمۇ قوزغىلاڭ كۆتەردىمۇ؟

— قوزغىلاڭ كۆتىرىشىنىڭ كۆتىرىشتى، ئەمما كۆپلىرىنى قايتىدىن جايىغا ياتقۇزۇپ قويۇشتى.

— بۇ نېمە گەپ؟

— قېرىپ تاشلىدى، دېگىنىم.

— ھ — ە — ە ... مېنىڭ ئۆڭۈم ئىچىم، ئاتام — ھەممىسى تىرىكمۇ؟

— ھەممىسى ئامان — ئېسەن. سىز دونېتسىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن كەلدىڭىزمۇ؟ مېنىڭ تىخونۇمنى ئۇ يەردە كۆرمىدىڭىزمۇ؟

— دونېتسىنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن كېلىشىم. تىخوندىن سالام ئېلىپ كەلدىم. خوپ، چوڭ دادا، سەن بىزنىڭ ماشىنىمىزغا قاراپ قويغىنا، ئۇششاق بالىلار ئۇنىڭغا تەگمىسۇن، مەن ئۆيۈمگە

بېرىپ كېلەي... قېنى كەتتۇق!

پېتىر بوگاتىرېۋ شىركى بىلەن يۈرۈپ كەتتى. قورقۇپ، تەرەپ ـ تەرەپكە مۆكۈنگەن خەلق باغ ـ ۋارانلارنىڭ ئارىسىدىن، لاپاسلارنىڭ ئاستىدىن، گەمىلەرنىڭ ئىچىدىن ۋە باشقا بۇلۇڭ ـ پۇشقاق تۆشۈكلەردىن چىقىشقا باشلىدى. خالايىق ئايرۇپلاننى ئورىۋالدى، موتورنىڭ ئىسسىغى تېخى كەتمىگەن ئىدى، بېنزىن بىلەن ياغنىڭ پۇرىغى كېلەتتى. كاناپ رەخت قاپلانغان قاناتلىرىنىڭ ئۇرغۇن يېرىنى ئوق بىلەن سىناپەت پارچىلىرى تېشىۋېتىپتۇ. بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان بۇ ماشىنا ئۇن ـ تىنسىز تۇراتتى ۋە تولا چېپىپ ماداري كەتكەن ئاتتەك قىزىق ئىدى.

پېتىر بوگاتىرېۋنى بىرىنچى بولۇپ ئۇچراتقان بوۋاي، بابا ئۆزىنىڭ مومىيى قورقۇنچىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ، يېتىپ قالغان تار كوچىغا قاراپ چاپتى، ئۇ بۇلتۇر دېكابىر ئېيىدا ئوكرۇگ باشقارمىسى بىلەن بىللە چېكىنگەن ئوغلى تىخون توغرىلىق خەۋەر يەتكۈزۈپ، مومىينى خوشال قىلماقچى ئىدى. بىراق موماي كوچىدا يوق ئىكەن. ئۇ ئاللىقاچان ئۆيىگە يېتىپ بېرىۋالغان بولۇپ، بىر كىچىك ئامبارنىڭ ئىچىدە كىيىم يەڭگۈشلەۋاتاتتى: ئۈستىدىكى كۆينەك بىلەن يوپكىسىنى ئالماشتۇرۇۋاتاتتى. چال ئۇنى تەسلىكتە تاپتى ـ دە، هايهايلىدى:

ـــ پېتكا بوگاتىرېۋ ئۇچۇپ كەلدى! تىخوندىن سېغىنىش لىق سالام ئېلىپ كەپتۇ! ـــ ئۇ مومىينىڭ كىيىم يەڭگۈشلەۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، دەۋاتقان سۆزىنى توختىتىپ قاتتىق كايىشقا باشلىدى، ـــ هوي قېرى قاغا، نىمە بولۇپ يالسىنىش خىيالىڭغا كىرىپ قالدى؟ ئاناڭنى جىن ئۇرسۇن! سەن قوتۇر ئالۋاستىنىڭ كىمگە كېرىگى بار؟ تېخى ياش چوكانده‌ك!

... كۆپ ئۆتمەي بوگاتىرىۋنىڭ ئاتىسىنىڭ ئۆيىگە قېرىلار كېلىشتى. بۇلار ئىشكتىن كىرىشتە بىر - بىرلەپ شەپكىسىنى بېشىدىن ئېلىپ، بۇلۇڭدىكى بۇتنىڭ رەسمىگە چوقۇنۇۋالغاندىن كېيىن، ھاسىلىرىغا تايىنىپ، ئەدەپ بىلەن ئۆزۈن ئورۇندۇققا ئولتۇرۇشتى. سۆز باشلاندى. پېتىر بوگاتىرىۋ قايمىغى ئېلىنمىغان سۈتنى ئىستاكاندىن ئاز - ئازدىن ئوتلاپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە دون ھۆكۈمىتىنىڭ تاپشۇرۇغى بويىچە ئۇچۇپ كەلگەنلىگىنى، ئۆزىنىڭ بۇ يەردىكى ۋەزىپىسى قوزغىلاڭ كۆتەرگەن يۇقۇرقى دونلۇقلار بىلەن ئالاقە باغلاپ، بۇلارنىڭ قىزىللارغا قارشى كۈرىشىگە سامالىيوت بىلەن ئوق - دورا ۋە ئوفىتسېرلەر يەتكۈزۈپ بېرىش ئارقىلىق ياردەم كۆرسىتىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىگىنى سۆزلەپ بەردى. يېقىن ئاردا دون ئارمىيىسى بارلىق فۇرونت بويىچە ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، قوزغىلاڭچىلار ئارمىيىسى بىلەن بىرلىشىدىغانلىغىنى خەۋەر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە بوگاتىرىۋ قېرىلارغا گەپ تەككۈزۈپ: سىلەر، فۇرونتنى تاشلاپ، ئۆز يېرىگە قىزىللارنىڭ كىرىشىگە يول قويغان ياش كازاكلارغا ياخشى تەسىر بەرمەيدىكەن، دەپ كايىپ قويدى. ئۇ ئۆز سۆزىنى مۇنداق تۈگەتتى:

— ... ئەمدى سىلەر ئەقلىگىلارنى تېپىپ، كەنتلەردىن سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قوغلاپ چىقارساڭلارلا، ئۇ چاغدا دون ھۆكۈمىتى سىلەرنى كەچۈرىدۇ.

— پېترو گىرىگورىچ، بىزدىكىسى ھازىر سوۋېت ھاكىمىيىتىغۇ، بىزدە پەقەت كوممۇنىستلار يوق، بىزنىڭ بايرىغىمىزدا ئۈچ خىل رەڭ ئەمەس، قىزىل بىلەن ئاق ئىككى خىل رەڭ بار، — دېدى قېرىلاردىن بىرسى مۇجمەللا سۆزلەپ.

— ھەتتا ئۆزىڭلارا مۇئامىلىدە بۇ ياش نىمىلەر، ئىتنىڭ

بالىلىرى، گەپكە كىرمەيدىغان بەگۈاشلار بىر - بىرىنى «يولداش» دەپ سالاملىشىدۇ، — دەپ گەپ قىستۇردى يەنە بىرسى.

پېتىر بوگاتىرېۋ قىرغىلغان مەللە رەڭ بۇرۇتىنىڭ مىيغىدا كۈلۈپ قويۇپ، يۇمۇلاق كۆڭ كۆزلىرىنى ئىستىهزا بىلەن قىسىپ، مۇنداق دىدى:

— سىلەرنىڭ سوۋېت هاكىمىيىتىگىلار باهاردىكى مۇزغا ئوخشايدۇ. كۈن بىر ئاز ئىسسىش بىلەنلا ئېرىپ كېتىدۇ. خوش، هىلىقى كالاچ بوسۇغىسىدىكى فۇرونتنى تاشلاپ كېتىشكە باشلامچىلىق قىلغانلارنى بىز دونبىتسىنىڭ ئىچىگە تەرىپىدىن قايتىپ كېلىش بىلەنلا كالتەكلەيمىز!

— مەلتۇنلارنى قېنى چىققۇچە كالتەكلەش كېرەك!

— بۇنىسى تۇرغان گەپقۇ!

— كالتەكلەش كېرەك! كالتەكلەش كېرەك!

— پۈتۈن خەلق ئالدىدا جېرت - جېرت سىيىپ تاشلىغۇچە دۇمبالاش لازىم! — قېرىلار خۇرسەنچىلىك بىلەن گۇرۇگلىشىپ كەتتى.

× ×

قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى كودىنوف بىلەن شىتاپ باشلىغى سافونوف ئاتلىق چاپارمەنلەر ئارقىلىق خەۋەر تېپىش بىلەنلا كەچقۇرۇن ئۇچ ئات قوشۇلغان تارانتاسقا ئولتۇرۇپ، تاراقلاپ سىنگىنگە يېتىپ كېلىشتى، ئاتلار فاتتىق چاپقانلىقتىن، تەرگە پىشقان ئىدى.

بوگاتىرېۋنىڭ كېلىشى بىلەن ئىنتايىن شاتلىققا چۆمگەن

بۇ كىشىلەر ئۆتۈكلىرىدىكى ۋە بىرنېچچە يامغۇرلۇقتىكى لاينى قاقماستىن، يۇگۈرگەن پېتى بوگاتىرىۋنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كېلىشتى.

54

سېردوب پولكى قوزغىلاڭچىلارغا تۈتۈپ بەرگەن 25 كوممۇنىست كۆچلۈك مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئۇست ـ خوپېرسكايادىن يولغا چىقتى، قېچىشنى خىيالىغا كەلتۈرۈشنىڭ ئۆزىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئالپكسىيۇچ ئەسىرلەر توپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاقساپ كېلىۋېتىپ، قايغۇ ـ ھەسرەت ۋە نەپرەت بىلەن مۇھاپىزەتچى كازاكلارنىڭ ھەزىپىتىن تاشتەك قېتىپ قالغان يۈزلىرىگە قاراپ چىقتى ـ دە، «ئىشىمىزنى تامام قىلىشقا ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ بىزنى! ئەگەر سوت قىلىنمىساق تۈگىشىمىز!» ـ دەپ ئويلىدى.

مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ كۆپچىلىگى ساقاللىق ئادەملەر ئىدى، ئۇلارنىڭ كوماندىرى كونا ئېتىقاتچى بىر چال بولۇپ، ئاتامان بولكىنىڭ ۋاخمىستىرى ئىدى. ئۇ، ئۇست ـ خوپېرسكايادىن چىققاندىن كېيىن ئەڭ باشتىلا ئەسىرلەرگە سۆزلەشمەسلىككە، تاماكا چەكمەسلىككە ۋە مۇھاپىزەتچىلەردىن گەپ سورىماسلىققا بۇيرۇق قىلغان ئىدى.

ـ دۇئا ئوقۇڭلار، ئەيسامەسىھنىڭ مۇرتەدلىرى! ئۆلۈمگە كېتىۋاتىسىلەر، ئاخىرقى سائەتلىرىڭلاردا گۇنا ئۆتكۈزۈشنىڭ كېرىكى

يوق! هـۇ ـ ۇـ ۇـ ! خۇدادىن بەزگەنـلەر! جىن ـ شـەيتـانـنىڭ سادىـق مـۇرىـتلـىرى! دۇشـمـەنـلـىـك لـەنـەت تامغـىـسـى بېسىلغـان مەلئۇنـلار! ـــ ۋاحىمسىز بىر دەم ئالتە ئاتار ناكاننى كۆتەرسە، بىر دەم بوينىغا ئېسىۋالغان تاپانچىسىنىڭ ئۆرۈمە بېغىنى تارتىپ قويياتتى.

ئەسىرلـەرنـىڭ ئىچىدە سـىبرىدوب پولكى كومانديرلـىرىدىن پەقەت ئىككـى كومىۋنىست بار ئىدى، قالغانلىرى، ئۇيغان ئالبـىـك سىيېۋنچنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەممىسى يېلانىسكايا كەنتىنىڭ چەت تاقىلىرىدىن كەلگەن بويچان، تەندۇرۇس، ساغلام يىگىتلەر بولۇپ، سوۋېت ئەسكەرلىرى كەنتكە كىرگەن مەزگىلدىن بۇيان پارتىيىگە كىرـگەن، ساقچى بولۇپ خىزمەت قىلغان، يېزائىنقىلاۋىي كومىتېتلىرىـنىڭ رەئىسلىرى بولغان، قوزغىلاڭدىن كېيىن ئۈست ـ خوپېرىسكا ـ ياغا فېچىپ كېلىپ، سىبرىدوب پولكىغا قوشۇلغانلار ئىدى.

ئىلگىرىكى چاغدا بۇلارنـىڭ ھەممىسى دېيەرلـىك ھۆـ نەرۋەن كاسىپلار بولۇپ، ياغاچچى، ئۆيى جاھازلىرى ئۇستىسى، بوپـ كاچى، تاشچى، مەشچى، موزدۇز ۋە ماشىنچىلار ئىدى. بـۇلارنىڭ ئەڭ چوڭى، چىرايىدىن قارىغاندا، 35 ياشـتىن يۇقـۇرى ئەمەس ئىدى، ئەڭ كىچىكى 20 ياشتا. بۇلار قاۋۇل، كېلىشـكەن، بەدەنى ساغلام، چوڭ ـ چوڭ قوللىرى ئېغىر جىسمانى ئەمگەك بىلەن چىنىقـقان، كەڭ يەلكىلـىـك، كۆكرەكلىك بولۇپ، تاشقـى كـۆرۈنۈشتە ئۇلار مۇكـچەيگەن فـېرى مۇھاپـىزەتـچىلـەردىـن پـەرقـلـىنىپ تۇراتتى.

ـــ بىزنى سوت قىلارمۇ، سەن قانداق ئويلايسەن! ـــ دەپ پىچىرلىدى ئۇيغان ئالبكسىيېۋىچ بىلـەن بىر قاتـاردا كېلىۋاتقان يېلانىسكايالىق كومىۋنىستلارنىڭ بىرى.

— ۋاي، ئاڭەي، بۇنىسى دەرگۇمان...
— ئۆلتۈرۈۋېتەرمىكىن؟
— شۇنداق بولۇشى مۇمكىن.
— ئۇلاردا ئېتىش يوقمۇ دەيمەن؟ كازاكلار شۇنداق دېيىشكەن ئىدىغۇ، ئېسىڭدىمۇ؟

ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ ئۇنچىقمىدى، ئەمما شامالدىكى ئۇچقۇندەك كىچىككىنە ئۈمىت ئۇنىڭدا يالت قىلىپ قالدى: «بۇنىسى راست! ئۇلار بىزنى مىلتىق بىلەن ئاتالمايدۇ. بۇ ئەبلەخلەرنىڭ: «يوقالسۇن كومۇنا، تالان - تاراج ۋە ئېتىش!» — دەپ ئوتتۇرىغا قويغان بىر شوئارى بار ئەمەسمۇ. مىش - مىشلەرگە فارىغانداﷺ، ئۇلار پەقەت كاتورگىغا* ھۆكۈم قىلارمىكىن... كالتەكلەشكە، كاتورگىغا ھۆكۈم قىلار. بۇنداق بولسىغۇ، فورقۇنچلۇق ئەمەس! كاتورگىدا قىشقىچە ئولتۇرمىز. قىش كەلگەندە، دوننىڭ سۈيى مۇز تۇتۇلاش بىلەنلا بىزنىڭكىلەر ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىپ كېلىدۇ!...»

شۇنداق بىر ئۈمىت يالت قىلدىيۇ، ئەمما شامالدىكى ئۇچقۇندەك لاپىلدەپ ئۆچۈپ قالدى: «ياق، بىزنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، ئۇلار يالماۋۇزدەك ياۋۇزلىشىپ كەتكەنغۇ! خەير - خوش، ھايات!... ئېخ، ئۇنداق قىلماسلىق كېرەك ئىكەن! ئۇلار بىلەن جەڭ قىلغان بولساممۇ، كۆڭلۈمدە ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىپ يۇرۇپتىمەن... رەھىم قىلماسلىق لازىم ئىكەن، فىرىپ، چېپىپ يىلتىزىغىچە قۇرۇتۇۋېتىش كېرەك ئىكەن!»

* كاتورگا — چار رۇسىيە دەۋرىدە بۇرژۇئا مەملىكەتلىرىدە سۈرگۈن قىلىنغان مەھبۇسلارنىڭ ئېغىر شارائىتىتا قىيىن ئەمگەك قىلدۇرغان جايى — ت.

ئۇ مۇشتنى تۆگۈپ، كۆچسىز بىر قەھرى بىلەن مۇردىنى مىدىرلتىۋىدى، ئەمما شۇ ئاندىلا ئارقىدىن بېشىغا تەككەن بىر زەربە بىلەن دەلدەڭلەپ كېتىپ، يىقىلىپ چۈشۈشكە تاس قالدى.

— سەن نىمشقا مۇشتۇڭنى تۆگسەن، غاجا بېرە؟ مەن سەندىن سوراۋاتىمەن، نىمشقا مۇشتۇڭنى تۆگسەن؟! — ماھاپە ۋەتچىلەر باشلىغى ۋاخمىستر ئېتى بىلەن باستۇرۇپ كېلىپ، گۈكىرىدى.

ئۇ ئۇيغۇر ئالىكسىيۇچنى قامچا بىلەن يەنە بىرنى سالدى، قاپىغىنىڭ ئۈستىدىكى سۆڭەكتىن ياشلاپ، ئوتتۇرىدىكى چوڭقۇر-چاق بىلەن قوشۇلۇپ تاكى ئىڭىگىچە قىيپاش قامچا ئىزى بۇر-تۈپ چىقتى.

— كىمنى ئۇرۇۋاتىسەن؟ مېنى ئۇرغىن، چوڭ دادا! مېنى! ئۇ ياردارغۇ، نىمە ئۈچۈن ئۇنى ئۇرىسەن، — يىلانىسكايالىق بىر-سى يالۇۋرغاندەك كۆلۈمسىرەپ، تىترەك ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى — ده، توپىنىڭ ئىچىدىن بىر چامدام ئالدىغا چىقىپ، كىچىك كۆكرەك كېرىپ، ئۇيغۇر ئالىكسىيۇچنى توسۇالدى.

— سەنمۇ قۇرۇق غالمايسەن! ئۇرۇڭلار بۇلارنى، كەنتداش-لار! ئۇرۇڭلار كوممۇنلارنى!

قامچا يىلانىسكايالىقنىڭ مۇرىسىگە تارس قىلىپ تېگىپ، يازلىق ماس رەڭ كۆينىكىنى يارە-پارە قىلىۋەتتىكى، ئۇنىڭ بۇر-چىلىرى ئوتقا چۈشكەن ياپراقتەك، يۇرۇلۇپ كەتتى. يارىسىدىن، قامچا تىلىۋەتكەن يەردىن بۇلدۇقلاپ چىققان قارا قان تىتىلغان كۆينىكىنى چىلىپ — چىلىپ بويىپ، بوغۇزلانغان مالنىڭ قېنىدەك ئېقىشقا باشلىدى..

ۋاخمىستر غەزەپتىن بۇغۇنىقىپ، ئېسىرلەرنى ئېتى بىلەن

باستۇرۇپ، توپنىڭ ئىچىگە يېرىپ كىردى - دە، رەھىمسىزلىك بىلەن قامچىسىنى ئىشقا سېلىشقا باشلىدى.

ئۇيغان ئالېكسېيېۋنىچقا بەنە سىر قامچا تەگدى، كۆزلىرىدە ئوت چاقناپ، ئاستىدىكى يەر تەۋرەپ كەتتى - دە، گويا سېرىقى تەرەپتىكى مۇملۇق سول ئىرغاقنى قاپلاپ تۇرغان يېشىل ئورمان غۇلاۋاتقاندەك بولدى.

ئۇيغان ئالېكسېيېۋىچ ئۆزىنىڭ يوغان قاتمال قولى بىلەن ئۇزەڭگىنى تۇتۇۋېلىپ، ۋەھشىلەشكەن ۋاخىمىستر نى ئىگەردىن يۇلۇپ، يەرگە غۇلاتماقچى ئىدى، ئەمما قىلىچنىڭ ئىرى بىلەن تەككەن زەربە ئۇنى يەرگە يىقىتىۋەتتى، ئاغزىغا چاك - توزاك كىرىپ كەتتى، بۇرنى ۋە قۇلاقلىرىدىن ئوقتەك قان راۋان بولدى...

مۇھاپىزەتچىلەر بۇلارنى قويدەك بىر يەرگە توپلاپ، ئۇزاق قىچە ناھايىتى قاتتىق ئۇرۇشتى. يول ئۈستىدە يۈزى تۆۋەن ياتقان ئۇيغان ئالېكسېيېۋىچنىڭ قۇلىغىغا گويا چۈشىدىكىدەك غۇۋا ۋاقىرىشلار، ئەتراپىدىكى ئاياقلارنىڭ دۈپۈر - دۈپۈرى، ئاتلارنىڭ قۇتۇرغان خاپىلداشلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى. ئۇنىڭ يالاڭ بېشىغا ئاتنىڭ بىر بۆلۈك ئىللىق كۆپىگى چۈشتى ۋە يەنە شۇئانىڭ ئۆزىدە، قەيەردىدۇ، ناھايىتى يېقىن يەردە، نەق بېشى ئۈستىدە قىسقا ۋە دەھشەتلىك ھۆكۈرگەن ئەر ئاۋازى ياڭرىدى، ئۇ ۋاقىرايتتى:

— ئەبلەخلەرقورالسىزئادەملەرنىئۇرامسىلەر!...ھۇ - ۇ - ۇ!...

ئۇيغان ئالېكسېيېۋىچنىڭ يارىلانغان پۇتىغا ئات دەسسەپ ۋەتتى، تاقىنىڭ تومتاق مىخلىرى پاقالچىغىنىڭ يۈمشاق ئىتىگىگە پېتىپ، ئېزىۋەتتى. ئۈستىدە قاتتىق ۋە تېز - تېز تېپىگىپ تۇرغان

زەربىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇردى... بىر لەھزىدىن كېيىن ئاچچىق تەرنىڭ ئۆتكۈر ھىدى بىلەن شورتاڭ قىان پۈرىغى تارقىتىپ تۇرغان ھۆل، ئېغىر گەۋدە گۈپ قىلىپ ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ قېشىغا غۇلاپ چۈشتى - دە، تېخى ئېسىنى ئۈزۈل - كېسىل يوقاتمىغان ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچ، يېنىغا يىقىلغان ئادەمنىڭ كىكىرتىگىدىن گويا دۈم كۆمتۈرۈلگەن شىشىنىڭ بوينىدىن ئاققاندەك، بۇلدۇقلاپ قان ئاققانلىغىنى ئاڭلىدى...

شۇندىن كېيىن بۇلارنى پادىدەك دوڭغا ھەيدەپ چۈشۈپ، قانلىرىنى يۇغۇزدى. ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچ تىزىغچە سۇغا كىرىپ، ئوتتەك كۆيۈپ تۇرغان يارىلىرىنى ۋە قامچىنىڭ زەربىدىن ئىشىشىغان يەرلىرىنى سۇ بىلەن نەملىدى، ئۆز قېنى بىلەن ئارىلاشقان سۇنى چاڭگىلى بىلەن ئوچۇملاپ، لاۋۇلداپ تۇرغان تەشنالىغىنى قاندۇرالماسمەنمىكىن دېگەن ۋەھىمە بىلەن كۆزى تويماستىن سۈمۈرۈشكە باشلىدى.

يولدا ئۇلارنى بىر ئاتلىق كازاك قوغلاپ يەتتى، ئاستىدىكى قارامتۇل تورۇق ئات، توق - سېمىزلىگى ۋە تەردىن باھار ئاپتىۋىدا پاقىراپ، چەبدەسلىك بىلەن چېپىپ، ئويناقلاپ كېلەتتى. بۇ ئاتلىق يېنىغا كىرىپ، كۆزدىن غايىپ بولدى - دە، تۇتقۇنلار تېخى دەسلەپكى قورالارغا يەتمەستىنلا، بۇلارنىڭ ئالدىغا توپ - توپ ئالامان چىقىپ كەلدى.

ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچ تۇتقۇنلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان كازاكلار بىلەن خوتۇنلارغا بىر قاراپلا، بۇنىڭ ئەجەل ئىكەنلىگىنى چۈشەندى. قالغانلارنىڭ ھەممىسىمۇ شۇنداق چۈشەنگەن ئىكەن.

— يولداشلار! ئەمدى بىر - بىرىمىز بىلەن ۋىدالىشايلى!—



بۇددىن كېيىنكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئەڭ ئېغىر چۈشتىكىدەك يۈز بەردى. بىر تۈتاش يېڭا بويلاپ 30 چاقىرىم يول يۈرۈشتى، ھەر بىر يېزىدا توپ ـ توپ ئازاپلىغۇچىلارغا دۇچ كېلىپ تۇردى.

(658 ـ بەتكە)

دەپ ۋاقىردى سېردوبلۇق كومموئنستلاردىن بىرى.

قوللىرىغا ئارا، كەتمەن، كالتەك، قىرلىق ھارۋا تۆمۈرلىرىنى ئالغان حالايىق يېڭىلىشىپ كېلىۋاتاتتى...

بۇنىدىن كېيىنكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئەك ئېغىر چۈشتى. كىدەك يۇز بەردى. بىر تۇناش يېزىلار بويىلاپ 30 چاقىرىم يول يۈرۈشتى، ھەر بىر يېزىدا توپ - توپ ئازاپلىغۇچىلارغا دۇچكېلىپ تۇردى. قېرىلار، خوتۇنلار، ئۆسمۈر - بالىلار ئەسىر كوممۇنستلارنىڭ قاپ - قارا قان تالاش بولۇپ كەتكەن، ئىششىغان، كۆكەرگەن يۈزىگە ئۇراتتى. تۆكۈرەتتى، تاش - چالمىلارنى ئاتاتتى، تاياقنىڭ زەربىدىن پولتىيىپ چىققان كۆزلىرىگە توپا، كۈل چاچاتتى. بولۇپمۇ خوتۇنلار ئەك قاتتىق ئازاپ - ئوقۇبەتلەرنى ئويلاپ چىرىپ، تولىمۇ ۋەھشىلىشىپ كەتتى. 25 مەھكۇم ئادەم ئىككى ياقتا قاتارتۇرغان خالايىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ باراتتى، ئاخىردا ئۇلار ئادەم سياقىغا ئوخشىمايدىغان تونۇغىسىز دەرىجىگە بېرىپ يەتتى — پۈتۈن بەدىنى ۋە يۈز - كۆزلىرى ئادەمنىڭ قورقۇنچلۇق كەلگۈسىگە خۇنۇكلەشكەن، كۆكۈش - قانتالاش ھۆررەكلەر ئىشىپ چىققان، مەيىپلەنگەن ۋە قان ئارىلاش لايغا بۇلغانغان ئىدى.

دەسلەپتە بۇ 25 ئادەمنىڭ ھەرقايسىسى، تاياقنىڭ ئازراق يېيىش ئۈچۈن مۇھاپىزەتچىلەردىن يىراقراق مېڭىشقا تىرىشىپ كۆردى؛ ھەر بىرى ئۆزلىرىنىڭ ئارىلىشىپ كەتكەن سەپلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىۋېلىشقا ئۇمتۇلۇشتى، شۇنىڭ بىلەن بىۋلار زىچ چىدە بىر توپ بولۇپ مېڭىشقان ئىدى. ئەمما مۇھاپىزەتچىلەر بۇلارنى ھەر دائىم بىر - بىرىدىن ئاجرىتىپ، ھەر تەرەپكە ئىتتىرىپ تۇرۇشتى. شۇڭا ئۇلار تاياقتىن كېچىككىنە بولسىمۇ جان ساقلاشقا بولغان ئۇمىدىنى ئۈزۈپ، تارقاق ھالدا مېڭىشتى، ئەمدى ھەر بىر

كىشىدە بىرلا ئازاپلىق خاھىش: ئۆزىنى بەردەم تۇتۇش، يىقىلىپ چۈشمەسلىك خاھىشى قالغان ئىدى، چۈنكى يىقىلىپ چۈشكەن ئامـ دەم قايتا ئورنىدىن قوپالماس ئىدى. ئۇلارنى، نىمە بولساق بولايلى، بەرىبىر دېگەن تۇيغۇ ئېگەللىدى. ئاۋالدا، ھەر بىر ئادەم كۆزلىرىنىڭ نەق قارىچۇغى ئالدىدا ئۇچ قوللۇق ئارىنىڭ تۆمۈر چىشلىرى كۆكۈش ۋالىلدىغاندا ياكى كالتەكنەك ئاپپاق چوڭ خىرە پاقىغاندا، ھەمايىسىز ھالدا قولى بىلەن يۈز ـ كۆزىنى توساپ كېلىشتى؛ كالتەكلەنگەن ئەسىرلەرنىڭ توپى ئىچىدىن رەھىم ـ شەپقەت سورىغان يېلىنىش، نالە ـ زار، تىلـ لاش ـ سۆكۈش، ئاغرىقتا چىدىماي، ھايۋاندەك چىقىراش ئاخلىـ نىپ تۇردى. چۈشكە يېقىنلاشقاندا، ھەممىسى جىم بولۇپ قېلىشـ تى. پەقەت يېلانسكا يالىق بىرسى، بۇرۇن روتىدا ھەممە ياخشى كۆرىدىغان ئەك ياش قىزدەچى يىگىت، بېشىغا قاتتىق زەربە تەكـ كەندە ۋايجان دەپ توۋلىۋەتتى. ئۇنىڭ يۈرۈشمۇ ئاجايىپ ئىـ دى، گويا پۈتى كۆيگەن توخۇدەك، ئۇسۇلغا چۈشكەن ئادەمدەك سوكۇلداپ، بار ئەزايىنى تىترىتىپ، كالتەكلەنگەن پۈتىنى سۆرەپ ماڭاتتى...

ئۇزان ئالبكسىيۇچ دونغا چۈشۈپ يۇيۇنغاندىن كېيىن خېـ لىلا تېتىكلىشىپ قالغان ئىدى. ئۆزلىرىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېـ لىۋاتقان كازاكلار بىلەن خوتۇنلارنى كۆرۈپ، قېشىدىكى يولداشـ لىرىنىڭ بىرسى بىلەن ئالدىراش ۋىدالاشتى ـ دە، ئۇنىنى ئاستا چىقىرىپ دىدى:

ـ ئۇنداق بولسا، بۇرادەرلەر، بىز جەك قىلىشنى بىلگەن ئىدۇق، ئەمدى مەغرۇرانە ئۆلۈشنىمۇ بىلىشىمىز لازىم. بىر نەرسـ نى بىز ئەك ئاخىرقى تىنىغىمىزغىچە ئەستە تۇتۇشىمىز كېرەك. پىكـ

ری ـ خیالىمىزدا ئۆزىمىزگە تەسەللى بولارلىق بىرلا نەرسە قالـ دى: بىزنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىشى مۇمكىن، ئەمما سوۋېت ھاكـ ىمىيىتىنى كالتەك بىلەن ئۆلتۈروش مۇمكىن ئەمەس! كوممۇنىستـ لار! ئاكا ـ ئۇكىلار! مەردانە ئۆلەيلى، دۈشمەنلەر ئۈستىمىزدىن مەسخىرە قىلمايدىغان بولسۇن!

يىلانىسكاباشقىلاردىن بىرسى بەرداشلىق بېرەلمىدى، بوبروۋىسكى يېزىسىدا ئۇنى كازاكلار تازا ياپلاپ، رەھىمسىزلىك بىلەن ئۇرۇشقا كىرىشكەندە، ئۇ كېچىك بالىدەك سەت ۋاقىراپ يىغلاپ، گىمناستيورکىسىنىك ياقىسىنى پارە ـ پارە قىلىپ، كازاكـ لار بىلەن خوتۇنلارغا ئۆزىنىك بويىندىكى كىر ۋە تەردىن قارـ يىپ كەتكەن زەنجىرلىك ئىچكى كىرېستىنىكۆرسىتىشكە باشلىدى:

ــ يولداشلار! مەن يېقىندا پارتىيىگە كىرگەن!...ماڭا رەھىم قىلىڭلار! مەن خۇداغا ئىشىنىمەن!... مېنىڭ كېچىك ـ كېچىـك ئىككى بالام بار!... مېنىڭ گۇناھىمدىن ئۆتۈڭلار! سىلەرنىڭمۇبا ـ لىلىرىڭلار بارغۇ!...

ــ بىز ساڭا ئىمە «يولداش» بولۇپ يۈرۈپتۇق! ئاغزىڭنى يۇم!

ــ بالىلىرىڭ ئېسىڭگە چۈشتىمۇ،كالۋا گېزەندە؟ كىرېستنى چىقاردىڭمۇ؟ ئەمدى ئەقلىڭنى تاپتىڭمۇ؟ بىزنىڭ ئادەملەرنى ئېـ تىپ، دارغا ئاسقاندا ئېھتىمال، خۇدانى يادىڭغا ئالمىغانسەن؟ــ ئۇنى ئىككى قېتىم ئۇرغان بۇرنى پۇچۇق، قۇلىغىدا! سىرغىسى بار بىر قېرى خىرىلداپ تۇرۇپ سوردى. ئاندىن جاۋاپ كۈتمەستىن، باش ـ كۆزلىرىگە يەنە قامچا بىلەن سالدى.

كۆزىكۆرگەن، قۇلاق ئاڭلىغان، مېڭىسىدە ھېس قىلغان پارچە ـ پۈرات نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇزۇن ئالېكسىيېۋنچىنىڭ

ئالدىدىن ئۆتۈپ تۇرسىمۇ، ئۇنىڭ دىققىتى ھېچنەرسە ئۈستىدە توختىلىپ قالمايتتى. يۈرىگى تاشتەك قېتىپ قالغان ئىدى. پەقەت بىر قېتىملا جىغىدە تىترىدى. چۈش ۋاقتىدا بۇلار تېۋكو-نوۋىسكى يېزىسىغا كىرىپ كەلگەن ئىدى، كوچىدا ئىككى تەرەپتىكى سەپنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتكەندە خالايىق تىل ـ قاغىش، تاياق ـ كالتەك ياغدۇرۇشتى. مانا شۇ چاغدا ئۇيغان ئالېكسىيېۋىچ بىز تەرەپكە كۆز قىرى بىلەن قارىغان ئىدى، بەتتە ياشلىق بىر ئوغۇل بالا ئانىسىنىڭ ئىتىگىگە يېپىشىۋېلىپ، ئۆزگىرىپ كەتكەن ئىككى مەڭزىگە مۆلدۈرەك ياش تۆكۈپ، چىيقىراپ داتىلىرىات كۆتىرىۋېتىپتۇ!

ــ جېنىم ئانا! ئۇنى ئۇرمىغىن! ۋاي ئۇرمىساڭچۇ!... ئىچىم ئاغرىيدىكەن! قورقۇۋاتىمەن! ئەزايى قان بولۇپ كېتىپتۇ!...

يېلانىسكايالىقلاردىن بىرسىنى ئۇرماقچى بولۇپ، كالتەك كۆتىرىپ كەلگەن بۇ خوتۇن توساتتىن ۋاقىرىۋەتتى ـ دە، كالتەك ئىنى چۆرۈۋېتىپ، بالىسىنىڭ قولىدىن مەھكەم تۇتقان پېتى بىر تار كوچىغا تېز يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى. بالىنىڭ يىغىسى، ئۇنىڭ مەسۇم يۈرىگى بىلەن ئىچ ئاغرىتىشى ئۇيغان ئالېكسىيېۋىچقا قاتتىق تەسىر قىلدى ـ دە، كۆزىگە بىمەھەل ياش كېلىپ، تىتما ـ تىتما بولۇپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى شورىتاڭلاشتۇرۇۋەتتى. ئۇ كىچىككىنە ئوغلى بىلەن خوتۇنىنى ئەسكە ئېلىپ، قىسقىلا ئۆكسۈپ يىغلىدى، مانا شۇ چاقماقتەك يالت قىلىپ قالغان ئەسلەشتىن سەۋرىسىز بىر خاھىش تۇغۇلدى: «پەقەت شۇ بالا ـ چاقامنىڭ ئالدىدا ئۆلتۈرمىسە بولاتتى! بەلكى... بالدۇرراق ئۆلتۈرۈۋەتسە بولاتتى...»

بۇلار پۈتلىرىنى ئاران سۆرەپ، ھارغىنلىقتىن دەرمانى قۇ-

رۇپ، بوغۇنلىرى ئاغرىپ، دەلدەڭلەپ كېلەتتى. بىزنىڭ سىرتقى دىكى يايلاقتا دالا قۇدىغىنى كۆرۈپ، مۇھاپىزەتچىلەر باشلىغىدىن سۇ ئىچىرىلىشقا رۇخسەت سوراپ بىلىنىشقا باشلىدى.

— سۇ ئىچىرىلىشنىڭ كېرىكى يوق! شۇنداقتىمۇ كېچىكىپ قېلىۋاتىمىز! يولۇڭغا مېڭىڭ! — دەپ ۋاخىرىستىر ۋاقىرىغان ئىدى.

ئەمما مۇھاپىزەتچى چاللارنىڭ بىرى ئارىغا كىردى:

— بىرئاز رەھىم قىل، ئاكىم سازوندىچ! ئۇلارمۇ ئادەم ئەمەسمۇ؟

— ئۇلار قانداقمۇ ئادەم بولسۇن؟ كوممۇنىستلار ئادەم ئەمەس! ماڭا سەن ئۇستازلىق قىلما! بۇلارنى ئېلىپ بېرىشتا مەن باشلىقمۇ ياكى سەن؟

— سەندەك باشلىقلار نۇرغۇنغۇ! كېلىڭلار يىگىتلەر، ئىچىڭلار!

شۇ سۆز بىلەن چال ئاتتىن چۈشۈپ، قۇدۇقتىن بىر سوغا سۇ ئالدى. ئەسىرلەر چالنى قورشىۋالدى، سوغىغا 25 جۈپ قول سوزۇلدى، كۆمۈرگە ئايلانغان، ئىششىغان كۆزلەر ئوتتەك يانىدى، خىرىلدىغان ئۇزۇق پىچىرلاشلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى:

— ماڭا بەرگىنە، چوڭ دادا!

— مەن بىرئاز ئىچىۋالاي!...

— بىر يۇتۇملا بولسىمۇ مەيلى!...

— يولداشلار، ھەممەيلەن تەڭلا قول ئۇزاتمايلى!

چال ئالدى بىلەن كىمگە بېرىشنى بىلمەي تەمتىرەپ قالدى. ئۇنىڭ بېشى قېتىپ، بىر ئاز ھايال بولۇپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، مال سۇغىرىش ئۇچۇن يەرنى ئويۇپ ئورنىتىلغان

ياغاچ ئوقۇرغا سۇنى قۇيدى ـ ده، ئۆزى بىر چەتكە ئۆتۈپ، توۋلىدى:

ـ نىمە ئۆكۈزدەك تىقىلىشۋالىسەن! تەرتىپ بىلەن ئىچىڭلار!

سۇ، ئوقۇرنىڭ يېشىل پۈپۈنەك باسقان تېگى بىلەن يېيىلىپ ئېقىپ، ئاپتاپتا كۆيگەن، زەي پۈراپ تۇرىدىغان بىر بۇرجىگىگە يۇگۇردى. ئەسرلەر ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ، ئوقۇرغا تاشلاندى. چال ئارقا ـ ئارقىدىن 11 چىلەك سۇ تارتتى، ئېچىنغانلىقتىن قاپىغىنى تۇرۇپ، ئەسرلەرگە قاراپ قويۇپ، ئوقۇرنى تولدۇرۇپ تۇردى.

ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچ سۇنى تىزلىنىپ تۇرۇپ ئىچىپ، ئۇسسىزلىغىنى قاندۇردى ـ ده، سەگىگەن بېشىنى يۇقۇرى كۆتىرىپ، ناھايىتى ئېنىق ۋە روشەن ھالدا مۇنۇنى كۆردى: دون ياقىلاپ كەتكەن يول ئۇستىنى قىرىدەك ئاپپاق ھاك توزاڭى قاپلىغان، گەج تاغ تىزمىلىرى يىراقتىن ھاۋارەڭ تۇستە كۆرۈنۈپ تۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئۇستىدە، دولقۇنلاپ تېز ئېقىۋاتقان دوننىڭ ئۇستىدە، بىپايان، ئۇلۇغۋار كۆك ئاسماننىڭ قەرىدە بىر پارچە ئاق بۇلۇت بار ئىدى. شامالدا قانىتىنى يېيىپ، يەلكەندەك ئاق چوققىسى پاقىراپ، بۇلۇت شىمالغا قاراپ شىددەت بىلەن ئۇزۇپ باراتتى، بۇلۇتنىڭ ئاپپاق سۇزۇك سايىسى دوننىڭ يىراقتىكى بۇرۇلۇشىدا ئەكس ئېتەتتى.

55

قوزغىلاڭچىلار كۆچىلىرى ئالى قوماندانلىغىنىڭ مەخپى

كېڭەشمىسىدە دون ھۆكۈمىتىدىن، ئاتامان بوگايېۋسكىدىن ياردەم سوراش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىندى.

1918 - يىلنىڭ ئاخىرىدا يۇقۇرقى دونلۇقلارنىڭ قىزىللار بىلەن مۇزاكىرە ئۆتكۈزۈشكە قوشۇلۇپ، فۇرونتنى تاشلاپ كەتكەنلىگى توغرىلىق ئەپسۇس، ئۆكۈنۈش ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن بىر پارچە خەت يېزىش كودىنوفقا تاپشۇرۇلدى. كودىنوف خەتنى يازدى. خەتتە ئۇ قوزغىلاڭ كۆتەرگەن بارلىق يۇقۇرقى دون كازاكلىرى نامىدىن ۋەدە بېرىپ، بۇندىن كېيىن بولشېۋىك لەر بىلەن ئەڭ ئاخىرقى غەلبىنى قولغا كەلتۈرگەنگە قەدەر ماتانەت بىلەن جەڭ قىلىدىغانلىغىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئۇ تەرەپتىن بۇ يەردىكى قوزغىلا ڭچىلارغا فۇرونت ئۇستىدىن ئايرۇپىلانلار بىلەن قىسىملارغا رەھبەرلىك قىلىدىغان ئوفىتسىر كادىرلار ۋە ئوق - دورىلار يەتكۈزۈپ بېرىش ئارقىلىق ياردەم بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى.

پېتىر بوگاتىرېۋ سىنگىنده قېيقىلىپ، كېيىن ۋېشېنسكايا غا يۆتكىلىپ كەلدى. ئۇچقۇچى بۇ يەردىن كودىنوفنىڭ خېتىنى ئېلىپ نوۋوچېركاسسكىغا قايتىپ كەتتى.

شۇ كۈندىن تارتىپ دون ھۆكۈمىتى بىلەن قوزغىلاڭچىلار قوماندانلىغى ئوتتۇرىسىدا زىچ مۇناسىۋەت ئورنىتىلدى. ھەر كۈنى دېگۈدەك دونېتسنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن فرانسۇز زاۋۇتلىرى ئىشلەپچىقارغان يېپ - يېڭى ئايرۇپىلانلار ئۇچۇپ كېلىشكە باشلاپ، ئوفىتسېرلەر، ملىتىق ئوقلىرى ۋە قىسمەن ئوچ دېيوملۇق زەمبىرەك سىنارەتلىرى يەتكۈزۈپ تۇردى. ئۇچقۇچىلار دون ئاق ئارمىيىسى بىلەن بىللە چېكىنگەن يۇقۇرقى دون كازاك لىرىنىڭ خەتلىرىنى ئالغاچ كېلىپ، ۋېشېنسكايادىن بۇ يەردىكى

ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىنىڭ جاۋاپ خەتلىرىنى دوختۇرستىكى كازاك لارغا ئېلىپ كېتەتتى.

دون ئارمىيىسىنىڭ يېڭى قوماندانى گېنېرال سىدورىن، فۇرونت ئەھۋالىغا ۋە ئۆزىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك پىلانلىرىغا ماس هالدا شتاپ تەرەپتىن ئىشلەپچىقىلغان ئۇرۇش ئوپېراتسىيە لىرى پىلانلىرىنى، بۇيرۇقلارنى، مەلۇماتلارنى، قوزغىلاڭچىلار فۇرونتىغا يۆتكەپ كېلىنىۋاتقان قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى توغرىسىـ كى ئاخباراتنى كودىنوفقا ئەۋەتىشكە باشلىدى.

كودىنوف ئۆزىنىڭ سىدورىن بىلەن يېزىشقان خەت ـ چەكـ لىرىنى پەقەت تاللانغان بىرنەچچە كىشىگىلا كۆرسىتەتتى. بۇلارـ نىڭ هەممىسى قالغانلاردىن ئىنتايىن سىرتۇتۇلاتتى.

56

ئەسىرلەرنى تاتارىسكىغا چۈشتىن كېيىن سائەت بەشتە هەيدەپ ئېپكېلىشتى. باھارنىڭ تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان ئاخشىمىۇ يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. كۈن پېتىشقا يۈز تۇتقان، ئۇنىڭ لاۋۇلداپ تۇرغان گەردىشى غەربتە كەڭ ئىتەك يايغان كۆكۈش بۇلۇتنىڭ جۇل ـ جۇل جىيەكلىرى بىلەن كىرىشىپ كەتكەن.

كوچىدا، چوڭ جامائەت ئامبىرنىڭ ساينىسىدە تاتارىسكىلىقلارـ نىڭ پىيادىلەر بۆلۈنمىسى قاتار ئولتۇرۇشقان ئىدى. بەزىلىرى ئۆرە تۇرۇشاتتى. بۇلار دوننىڭ ئوڭ تەرىپىگە، قىزىللار ئاتلىق

ئەسكەرلەرنىڭ ھەۋىمغا ئارانلا بەرداشلىق بېرىپ تۇرغان يەلانسكايا بۆلۈملىرىگە يارەدەم بېرىشكە ئەۋەتىلگەنلەر بولۇپ، بۇ تاتارسكىلىقلار ئۇرۇش سەپىگە ئۆتەر يولدا پۈتۈن بۆلۈنمە بىلەن يېزىغا كىرىپ، ئۇرۇق - تۇققانلىرى بىلەن دىدار كۆرۈشكەچ، ئاز - تولا ئوزۇق - تۆلۈك غەملۈالماقچى بولۇشقان ئىدى.

بۇلار شۇ كۈنى چىقىپ كەتمەكچى ئىدى، ئەمما ۋېشېنسكايا ياغا ئەسىر كومۇنىستلارنى ھەيدەپ كېلىدىكەن، ئۇلارنىڭ ئالدىدا مشكا كوشۇوي بىلەن ئىۋان ئالېكسېيېۋىچ بار ئىكەن، ئەسىرلەر مانا ھازىرلا يېتىپ كېلىدىكەن، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىر دەم كۆتۈپ تۇرۇش قارارىغا كېلىشكەن ئىدى. بولۇپمۇ پىترو مېلېخوف بىلەن بىللە دەسلەپكى جەڭدە ئۇرۇق-تۇققانلىرى ئۆلگەن كازاكلار، كوشۇوي بىلەن ئىۋان ئالېكسېيېۋىچنى بىر كۆرۈپ كېتەيلى، دەپ قاتتىق تۇرۇۋالغان ئىدى.

تاتارسكىلىقلار ئۆزئارا خوشياقمىغاندەك پاراڭلىشىپ، ملتىقلىرىنى ئامبارنىڭ تېمىغا يۆلەپ قويۇپ ئولتۇرۇشاتتى. بەزىسى ئۆرە تۇرۇشاتتى، تاماكا چېكىشەتتى، سىمىشكا چېقىشاتتى. ئۇلارنى خوتۇنلار، قېرىلار ۋە بالىلار ئورىۋېلىشقان. پۈتۈن يېزىدىكىلەر كوچىغا چۈۋۈلىشىپ چىقىشقان. ئۆينىڭ ئۆگزىلىرىگە چىقىۋالغان ئۇششاق بالىلار، قېنى، ئەسىرلەرنى ھەيدەپ كېلىۋاتامدۇ - يوق، دەپ، ھارماي - تالماي كۆز تىكىشەتتى.

بىرىكمىدە بالىلار چۇقۇرلىشىپ كەتتى:

— كۆرۈندى! ھەيدەپ كېلىۋاتىدۇ!

ئەسكەرلەر ئالدىراش ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. خەلق ئۆرە-تۆپە بولۇشۇپ كەتتى. بىردىنلا جانلىنىپ كەتكەن گەپ - سۆزلەر-

نىڭ ۋاراڭ ـ چۈرۈگى كۆككە پەرۋاز قىلدى، ئەسىرلەرنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشكەن باللارنىڭ ئاياق ئاۋازلىرى دۈپۈرلىدى ئالىيۇشكا شامىلىنىڭ تۈل قالغان ئايالى تېخىچە بېسىلمىغان قايغۇ ـ ھەسرەتنىڭ تەسىرى بىلەن ئەسەبىلەرچە يىغا ـ زارە قىلىشقا باشلىدى.

ـــ ئەنە ھەيدەپ كېلىشتى، دۈشمەنلەرنى! ـــ دىدى يوغان ئاۋاز بىلەن بىر قېرى.

ـــ ئۇرۇش كېرەك، شەيتانلارنى! نېمە قاراپ تۇرىسىلەر، كازاكلار؟!

ـــ ئۇلارنى سوتقا بېرىش كېرەك!

ـــ بىزنىڭ ئادەملەرنى ياۋۇزلۇق بىلەن ئۆلتۈرۈشتى!

ـــ كوشۇۋينى شىرىگى بىلەن دارغا ئېسىش لازىم!

دارىيە مىلېخوۋا ئانىكۇشكىنىڭ خوتۇنى بىلەن يانمۇ يان تۇراتتى. ئۇ كالتەكلەنگەن ئەسىرلەرنىڭ توپى ئىچىدە يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچنى بىرىنچى بولۇپ تونۇدى.

ـــ سىزلەرنىڭ بىر يېزىلىغىڭلارنى ھەيدەپ كەلدۇق! بۇ ئىتنىڭ بالىسىنىڭ ھۆسۈن ـ جامالىغا پەدەز بېرىڭلار! ئۇنىڭ بىلەن پاسخا بايرىمىدىكىدەك سۆيۈشۈپ كۆرۈشۈڭلار! ـــ ۋاخمىستر ـــ مۇھاپىزەتچىلەر باشلىغى بارغانسېرى كۈچىيىپ، قەھرىلىك تۈس ئېلىۋاتقان ۋاراڭ ـ چۈرۈڭلارنى. خوتۇنلارنىڭ ۋاقىرىشىنى ۋە يىغا ـ زارىسىنى خىرىلدىغان ئاۋازى بىلەن بېسىپ چۈشتى ـ دە، ئات ئۈستىدىن قولىنى سوزۇپ، ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچنى كۆرسەتتى.

ـــ يەنە بىرسى قېنى؟ كوشۇوي نەدە؟

ئانتېۋ بىرىخوۋدىچ مېگىپ كېتىۋېتىپ، مۇرىسىدىن مىلتىقىنىڭ تاسمىسىنى ئېلىپ، شالاقلىغان مىلتىقىنىڭ پاينىگى ۋە نەيزىسى بىلەن خالايىقنى تۈرتۈپ ئۆتۈپ، توپنىڭ ئىچىگە شۇڭغۇپ كىردى.

ـ سىزلەرنىڭ بىرىلىقلاردىن يەقەت بىرسى بار، ياشقىنسى يوق، ئادەم بېشىغا بىر پارچىدىن ئۆزۈۋېلىشقا توغرا كەلسە ـ ئو ـ نىڭ ئۆزىمۇ يېتىدۇ...ـ دىدى ۋاخمىستر پىشانىسىدىكى چىلىق چىلىق تەرنى قىزىل قولياغلىقى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ، يۇمشاق ئىگەرنىڭ قېشىدىن تەسلىكتە ئارتىلدۇرۇپ.

ھوتۇنلارنىڭ قىيا ـ چىيا ۋاقىرىشى يارغانسېرى يۇقۇرى ئۆرلەپ، ئاخىرقى جىددى پەللىگە يەتتى، دارىيە خالايىقنى يېرىپ ئۆتۈپ، مۇھاپىزەتچىلەرگە بېقىن كەلدى ـ دە، ئۆزىدىن بىر ـ نەچچە مەدەم نېرىدا، مۇھاپىزەتچى ئېتىنىڭ تەرگە پىشقان ساغرىسىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە تۇرغان ئۇۋان ئالبكسىيېۋىچنىڭ كالتەك زەربىدىن چۆيۈندەك قارىيىپ كەتكەن يۈزىنى كۆردى. ئادەمنىڭ قورقۇسى كەلگۈدەك ئىششىپ كەتكەن بېشى ئۇستىدە چاچلىرىغا ئويۇل ـ ئويۇل قان يېپىشىپ قالغان بولۇپ، چىلەك ئىگىز ـ لىگىدە ھۆرىيىپ نۇراتتى. پىتانىسىنىڭ بىرىسى ئىششىپ، تىلىم ـ تىلىم يېرىلغان، ئىككى مەڭزى قىپ ـ قىزىل يالتىراپ تۇراتتى. مىلىق ـ مىلىق بولۇپ كەتكەن بېشىنىڭ چوققىسىدا يۇڭ پەلەي چاپلىشىپ تۇرۇپتۇ. قارىغاندا، ئۇ بۇ پەلەيمى بېشىغا ئويۇپ، بىر تۇتاش جاراھەتنى ئاپتاپنىڭ ئىسسىغىدىن، چۈشىلەردىن، ھاۋادا گىژىلداپ يۈرگەن پاشا ـ كۆمۈتىلەردىن قوغداشقا تىرىشقان بولۇشى مۇمكىن. پەلەي يارىغا يېپىشقان پېتى بېشىدا قېپقاپتۇ...

ئۇ ئۆزىنىڭ ئايالىنى ياكى كىچىككىنە ئوغلىنى كۆز يېگۈرتۈپ ئىزلەپ، ئۈچرىتىپ قېلىشتىن قورقۇپ، ئەتراپىغا ئالاقزادىلىك بىلەن قاراپ چىقتى. ئەگەر ئۇلار شۇ يەردە بولسا، بىرسىگە ئېيتىپ، ئۇ يەردىن ئېلىپ كېتىڭلار، دەپ، ئۆتۈنۈش قىلمافچى ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا شۇ نەرسە چۈشىنىشلىك بولۇپ قالدىكى،

تاتارنسكدىن نېرىغا ئۆتىيدىكەن، مەشەدىلا ئۆلىدىكەن، شۇڭا تۇققانلىرىنىڭ ئۆز ئۆلۈمىنى كۆرۈشىنى خالىمايتتى، ھازىرلا ئۆلۈشىنى بارغانسېرى كۈچىيىۋاتقان تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتى. ئۇ مۆكچىيىپ، بوينىنى تەسلىكتە ئاستا بۇراپ، يېزىداشلارنىڭ توغۇش يۈزلىرىگە كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى، ئەمما قاراپ تۇرغانلارنىڭ ئىچىدە بىرەرسىمۇ ئىچ ئاغرىتىش ياكى خەيرىخاھلىق نەزىرىدە ئىكەنلىگىنى ئۇچراتمىدى، كازاكلار بىلەن خوتۇنلارنىڭ ھەممىسى ھۆمىيىپ، قەھرى بىلەن قاراپ تۇرۇشقان ئىكەن.

ئۇ شۇنداقلا بىر يېراقتا قايرىلىپ ئۆگۈپ كەتكەن ماش رەڭ كۆينىگى دىققىيىپ، شاراقلاپ تۇراتتى، چۈنكى كۆينىگىنىڭ ئۈستىگە بەدىنىدىن ئاستا ـ ئاستا ئېقىپ تۇرغان قان ھۆكۈر رەڭدە تارىشىدەك قېتىپ كەتكەن ئىدى، قىزىل ئارمىيە تارقىتىپ بەرگەن شىرىپ تىكىلگەن پاختىلىق ئىشتىنىمۇ قانغا بۇلغانغان، ياپىلاق تاپان، بارماقلىرى مايماق ـ سايماق بولۇپ كەتكەن چوڭ ـ چوڭ يالىڭاياق پۇتلىرىمۇ قانغا بويالغان ئىدى.

دارىيە ئۇنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ، ئۆچمەنلىگى گېلىغا تىقىلىپ قالغانلىقتىن، مانا ھازىرلا يۈز بېرىدىغان فورۇنچلۇق بىر ۋەقە يۈرىگىنى ئېچىشتۇرغانلىقتىن ۋە بۇ ۋەقەنى زادىقىپ كۈتكەنلىكتىن، نەپەس ئالالماي ھاسراپ، ئىۋان ئالېكسىيېۋىچقا قاراپ تۇراتتى، ئۇزىنى ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ كۆرگەن ـ كۆرمىگەنلىگىنى، تونۇغان ـ تونۇمىغانلىغىنى ھېچ ئوقالمايتتى، ئەمما ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ ھامان تەشۋىش ۋە دەككە ـ دۈككە ئىچىدە خالاس توپىنى ياۋايىلارچە پاقىراپ تۇرغان بىر كۆزى بىلەن (يەنە بىر كۆزىنى ئىششىق ئاچۇرماي قويغان ئىدى) ئاختۇرۇپ چىقتى ـ دە، توساتتىن نەزىرى ئۇزىدىن بىرنەچچە قەدەم بېرى

دا تۇرغان داريەنىڭ يۇزىدە توختىدى. ئۇ قاتتىق مەس ئادەمـ دەك. ئىشەنچسىز ئالدىغا بىر قەدەم چامدىدى. ئۇ كـۆپ قېنىدىن ئايرىلغانلىقتىن، بېشى قېيىپ، ئېگىنى يوقاتقان بولسىمۇ، ئـەمما ئەتراپىدىكى ھەممە نـەرسە رېيال ئەمەستەك كـۆرۈنگەن، ئـېغىر گاڭگىراش بېشىنى ئايلاندۇرغان، ئالەمنى كۆزىگە قاراڭغۇلاشتۇرـ غان بۇ ئۆتكۈنچى ھالەت تەشۋىشلەندۈرەتتى. شۇڭا ئۇ ۋۇجۇدىدىـ كى بار كۈچنى يىغىپ، ھـىلىھەم بـولسا يىقىلماي، ئـۆرە تـۇرۇشقا تىرىشاتتى.

ئۇ داريەنى كۆرۈش سىلەنلا تونۇدى، ئالدىغا بىر چامداپ، دەلدەڭلەپ كەتتى، ئۇنىڭ بىر زامانلاردا مۇستەھكەم قاتتىق بولغان ئەۋلىرى ھازىر تامامەن قىيما ـ چىيما بولۇپ كەتكەن بولۇپ، ئۇـ نىڭغا سەل ـ پەل كۆلكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر نەرسە ئولاشتى، مانا شۇ كۆلكىگە ئوخشاش پۈرۈشكەن چىراي داريەنىڭ يۈرىگىنى تاشتەك قـاتۇرۇپ، دەمبەدەم سـوقـۇشقا مەجبۇر قىلدى. داريەگە ئۆز يۈرىگى كانىيغا يېقىنلا بىر يەردە سوقۇۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

ئۇ ئېغىر ھاسىراپ، بارغانسېرى چىرايى ئاقىرىپ، ئـۆزان ئالېكسىيېۋىچنىڭ ئالدىغا تـاقىلىپلا كەلدى.

ــ خوش، ئەسسالام، كۇم! *

داريەنىڭ چاڭىلداپ چىققان ئېھتىراسلىق ئـاۋازى ۋە بۇ ئاۋازدىكى ئادەتتىن تاشقىرى كۈچلۈك ئىنتىزارلىسىيە خالايىقنى شۇپـ شۇك قىلىپ قويدى. شۇنىڭدا جەمجىتلىقتا بوغۇقراق، ئـەمما بەرـ دەم جاۋاپ يـاڭرىدى:

ــ سالام، تۇققىنىم داريە.

ــ ئېيتقىنا، مەدەر دان كۇم، سەن قانداقچە ئۆزەڭنىڭ تۇققـ

* كۇم ــ بالىنى چوقۇندۇرغان كىشى ـ ت.

ھىنكىنى... مېنىڭ ئېرىمنى...

داريەنىڭ دېمى بوغۇلۇپ، ئىككى قولى بىلەن كۆكرىكىنى تۇتۇۋالدى. ئۇنىڭ چىقىرالمايى قالدى.

ئېغىر، ئىنتايىن جىددى سۈكۈنات بارلىققا كەلدى ـ دە، مانا شۇ ياخشىلىقتىن دېرەك بەرمەيدىغان جىمجىتلىق ئىچىدە داريە يەنىڭ ئۆز سوئالىنىڭ ئاخىرىنى خېلىلا ئېنىق ئېيتقانلىغىنى، ھەتتا ئەڭ يېراقتا تۇرغانلارمۇ ئاڭلىدى:

ـــ ... مېنىڭ ئېرىم پېترو پانتېلېيېۋىچنى سەن قانداق ئۆلتۈردۈڭ؟

ـــ ياق، تۇققىنىم، ئۇنى مەن ئۆلتۈرمىدىم!

ـــ قانداقچە سەن ئۆلتۈرمىدىڭ؟ ـــ داريەنىڭ ئىگىرىغان ئاۋازى تېخىمۇ قاتتىقراق چىقتى، ـــ كازاكلارنى مىشكا كوشۇۋي بىلەن ئىككىلار ئۆلتۈرۈپسىلەرغۇ؟ سەنلەر ئەمەسمۇ؟

ـــ ياق، تۇققىنىم، بىز ئۇنى .. مەن ئۇنى ئۆلتۈرگىنىم يوق...

ـــ ئۇنداق بولسا ئۇنى بۇ ئالەمدىن يولغا سالغان زادى كىم؟ قېنى، كىم؟ ئېيتقىنا!

ـــ زائامۇر پولكى شۇ چاغدا...

ـــ سەن! سەن ئۆلتۈرگەن! ... كازاكلار دۆڭىنىڭ تۆپىسىدە تۇرۇپ، سېنى كۆرگەنلىگىنى ئېيتىشتىغۇ! سەن ئاق بوز ئاتقا مىنگەن ئىكەنسەن! ئەمدى تېنىۋالامسەن، لەنىتى؟

ـــ شۇ ئۇرۇشتا مەنمۇ بار ئىدىم...، ـــ ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ سول قولى تەسلىكتە بېشىغا كۆتىرىلىپ، يارىسىغا يېپىشىپ قالغان پەلەيىنى تۇزەپ قويدى، ئۇ سۆزلەۋاتقان ئاۋازىدا ئېنىقلا ئىشەنچسىزلىك بىلىنىپ تۇراتتى، ـــ شۇ چاغدىكى ھەڭدە مەنمۇ بولغان، ئەمما سېنىڭ ئېرىڭنى سەن ئۆلتۈرمىدىم، مىخايىل

كوشۇوي، ئۇنى شۇ ئاتقان. مەن تۇققىنىم پېترو ئۇچۇن جاۋاپكار ئەمەسمەن.

ــ سەن ياۋۇز دۇشمەن، بىزنىڭ يېزىلىقلاردىن كىمنى ئۆلتۈردۇڭ، سەن ئۆز قولۇڭ بىلەن كىمنىڭ بالىلىرىنى يېتىم قىلىپ، خانۇەيران قىلدىڭ؟ ــ توپنىڭ ئىچىدىن ياكوف «تاقا»نىڭ تۇل قالغان ئايالىنىڭ قاتتىق ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

شۇنىڭ بىلەن خوتۇنلارنىڭ ئەسەبىلەرچە ئۆكسۈپ يىغلاشلىرى، ۋاقىراشلىرى، «شۇم ئاۋاز» بىلەن ئۆلۈككە ناله ــ زار قىلىشلىرى يېڭىۋاشتىن ئەۋجىگە چىقىپ، جىددى ۋەزىيەتنى يەنمۇ كەسكىنلەشتۇرۇۋەتتى...

كېيىنرەك دارىيەنىڭ سۆزلەپ بېرىشچە، ئۇ بىردانە ئەسكەر كارابىن مىلتىغىنىڭ قولىغا نەدىن چۈشۈپ قالغانلىغى، ئۇنى كىم بەرگەنلىگىنى ئېسىگە ئالالمىغان، ئەمما خوتۇنلار يىغا ــ زارە قىلىشقا باشلىغاندا، ئۇ قولىدا يات بىرنەرسىنىڭ بارلىغىنى ھېس قىلدى ــ دە، قارىماي تۇرۇپلا، سىلاشتۇرۇپ، قولىدىكى نەرسىنىڭ مىلتىق ئىكەنلىگىنى بىلىۋالدى. ئۇ دەسلەپتە ئۇيان ئالېكسىيېۋىچنى مىلتىقىنىڭ قوندىغى بىلەن ئۇرماقچى بولۇپ، ئۇنى ئاغزى تەرىپىدىن تۇتقان ئىدى. بىراق نىشانغا ئالىدىغان قىرلىق تۆمۈرى ئالقىنىغا قاتتىق پاتقانلىقتىن، بارماقلىرى بىلەن قولۇپىدىن تۇتتى، شۇندىن كېيىن مىلتىقنىڭ ئاغزىنى بۇراپ، بىر-دىن كۆتەردى ــ دە، ئۇيان ئالېكسىيېۋىچنىڭ كۆكرىگىنىڭ سول تەرىپىنى نىشانغا ئالدى.

دارىيەئۇيان ئالېكسىيېۋىچنىڭئارقىسىدا تۇرغان كازاكلارنىڭ دۇررىدە بىر چەتكە قېچىپ، ئامبارنىڭ سۈر تاختاي تېمىنى خالى قالدۇرغانلىغىنى كۆردى؛ شۇ ئاردا كىشىلەرنىڭ قورقىقان ھالـ

دا: «هوي، ساراڭ بولۇپ قالدىڭمۇ! ئۆز ئادەملىرىڭنى ئۆلتۈرەمسەن؟ توختاپ تۇر، ئاتما!» ــ دىگەن ۋاقىراشلىرىنى ئاڭلىدى. شۇنىڭ بىلەن خالايىق توپىنىڭ ياۋايى ھايۋانلارچە سەگەكلىك بىلەن كۆتۈپ تۇرۇشى، ھەممە ئادەمنىڭ نەزىرى مۇشۇ ئايالغا مەركەزلەشكەنلىگى، ئۇنىڭ ئۆز ئىرىنىڭ ئۆلۈمى ئۈچۈن ئىنتىقام ئالىمەن، دىگەن خاھىشى تۇرتكە بولغانلىغى تۈپەيلى ۋە بىر جەھەتتىن تۈيۈقسىز ئۇنىڭدا: مەن شۇ تاپتا باشقا ئايالالارغا ھەرگىز ئوخشىمايمەنغۇ. ماڭا كازاكلار ئەجەپلىنىش ۋە ئەيمىنىش بىلەن قارىشۋاتىدۇ، قېنى نىمە قىلاركىن، دەپ، ئىشىنىڭ ئاقۇبتىنى كۆتۈشۈۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ھەممە ئادەمنى دەھشەتكە سالىدىغان ئادەتتىن تاشقىرى، ئالاھىدە، قۇدرەتلىك بىر ئىش قىلىشىم كېرەك، دەيدىغان ئوي ــ پىكىردىن پەيدا بولغان مەنمەنلىگى تۈرتكە بولغانلىغى تۈپەيلى، ئەينى زاماندا ئۇشبۇ خىل تۈيغۇلارنىڭ ھەممىسى كىشى چۈچۈگىدەك تېز ھەركەتكە كەلتۈرگەنلىكتىن، دارىيە مىگىسىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ئالدىن ھەل قىلىپ قويۇلغان، ئەمما ھازىرقى پەيتتە ئويلاشنى خالىمىغان ۋە ئويلىيالمىغان قانداقتۇ بىر ئىشقا يېقىنلىشىپ كەلدى ــ دە، مىلتىقنىڭ تەپكىسىنى ئاستا، ئاۋايلاپ ــ سىلاپ تۈيۈقسىز، ئۆزىمۇ كۈتمىگەن ھالدا ئۇنى كۆچ بىلەن بېسىۋەتتى.

قوندا قىنىڭ تېپىشى دارىيەنى ئارقىسىغا قاتتىق ئىتتىرىۋەتتى، ئوق ئاۋازى قۇلىغىنى پاك قىلىپ قويدى، ئەمما كۆزلىرىنىڭ يۇمۇلغان يوچۇغىدىن ئۇ ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ دىرىلدىگەن يۈزىنىڭ دەرھال دەھشەتلىك ۋە تۈزەلمەيدىغان دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كەتكەنلىگىنى، ئۇ گويا ناھايىتى ئىگىز لىكتىن سۇغا سەكرىمەكچى بولۇۋاتقان ئادەمدەك قوللىرىنى بىر يېيىپ، بىر قوشتۇرۇپ تۇرغان

لىغىنى، ئارقىدىنلا چالقانچىسىغا گۈپپىدە يىقىلىپ بېشىنىڭ سەكـ راتقا چوشكەندەك لاغىلداپ تىترەۋاتقانلىغىنى، ئىككى تـەرەپكە يېيىلغان قوللىرىنىڭ بارماقلىرى مىدىرلاپ، جان ـ جەھلى بىلەن يەرنى تاملاشقا باشلىغانلىغىنى كۆردى...

دارىيە مىلتىقنى چۆرۈۋېتىپ، ئۆزىنىڭ نـىمە ئىش قـىلىپ قويغانلىغىنىڭ پەمىگە يەتمەستىن، يەردە يىقىلىپ يـاتقان ئـۇيغۇر ئالېكسىيېۋىچقا ئارقىسىنى قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئادەتتىكى قىلىقلىرىغا خىلاپ ھالدا بېشىدىكى رومىلىنى تۈزەپ، سىرتـقا چىقىپ تۈرغان چاچلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قويدى.

ـــ ئۇ تېخىچە نەپەس ئېلىۋاتىدۇ...ـــ دىدى كازاكلارنىڭ بىرسى، قېشىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان دارىيەگە خوشامەتكۆيلۈق بـىـ لەن يول بوشتىپ بېرىپ.

دارىيە بۇ سۆزنى كىمگە ئېيتىۋاتقانلىغىنى ئۇقماستىن، ئارـ قىسىغا قايرىلىپ قارىدى ـ دە، كىكىرتەكتىن ئەمەس، گويا ئىچكى ئەـ زالىرىنىڭ بىـر يېرىدىن چىقىۋاتقان، ئۆلۈم ئالدىدىكى ھـىقىقـ لاش بىلـەن ئـۇزۇلـۈپ تۇرغـان، سـوزۇق بىر ئىڭراشنى ئاڭـ لىدى. مانا شۇ چاغدىلا بـۇ ئىڭـراۋاتقان ئادەمنىڭ ئۆز قولىدىن قازا تاپقان ئۇيغۇر ئالېكسىيېۋىچ ئـىكەنلىگىنى بـىلدى. دارىـيە تېز ۋە يېنىك قەدەم تاشلاپ، ئامبارنىڭ يـېنى بـىلەن مەيدانغا قاراپ يول ئالدى، ئازغىنا كىشىلەر ئـۇنىڭ ئـارقىسىدىن قاراپ قېلىشتى.

كىشىلەرنىڭ دىققىتى ئـەمدى ئانتېۋ بـرېخوۋېچقا ئاغدى. ئۇ،كۆزەك مەشىغە قاتناشقان ئادەمدەك، تېز سۈرئەتتە ئايىغىنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ، ئـىمىشقىدۇ يـاپون مىلتىغىنىڭ نـەيزىسىنى كەينىگە يوشۇرغان پېتى يەردە ياتقان ئۇيغۇر ئالېكسىيېۋىچنىڭ قېـ

شىغا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇنىڭ ھەر بىر ھەركىتى ھېسابقا ئېلىنغان ۋە ئىشەنچلىك ئىدى. ئۇ زوكۇزىيىپ ئولتۇرۇپ، نەيزىنىڭ ئۇچىنى ئىۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ كۆكسىگە قاداپ:

— حوش، ئەمدى جان ئوغۇل، كوتلەروف! — دىدى - دە، يار كۆچى بىلەن نەيزىنىڭ سېپىغا ئېغىرلىغىنى سالدى.

ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ قىينىلىپ، ئۇزاقتا جان ئۈزدى. ئۇنىڭ ھاياتى ساغلام، ئۇستىخانلىق تەننى ھېچ تاشلىغۇسى كەلمەي تەسلىكتە ۋىدالاشتى. ھەتتا نەيزە ئۇچ قېتىم سانچىلغاندىن كېيىنمۇ ئۇ ئاغزىنى ئاچتى، قانغا بۇلىنىپ ئىرجىيىپ قالغان چىشلىرىنىڭ ئاستىدىن سوزۇلۇچان بىر خىرىلداش چىقتى:

— ئا - ا - ا! ...

— ئېھ، جاللاتەي، شەيتاندىن تۆرەلگەن! — دىدى مۇھاپىزەتچىلەر باشلىغى ۋاخمىستر ئانتېۋ بېخوۋىچنى ئىتتىرىۋېتىپ، شۇنداق كېيىن جىددى قىياپەتتە سول كۆزىنى قىسىپ، نىشانغا توغرىلاپ ناگانىنى كۆتەردى.

سىگنال تەرىقىسىدە ئېتىلغان ئوقتىن كېيىن ئەسىرلەرنى سوراق قىلىۋاتقان كازاكلار ئۇلارنى ئۇرۇشقا باشلىدى، ئەسىرلەر ھەر ياققا ئۆزىنى ئۇرۇپ قېچىشاتتى. مىلتىق ئاۋازلىرى ۋاقىراشلار بىلەن ئارىلىشىپ، قۇرۇق ۋە قىسقا - قىسقا تاراسلىدى.

× ×

بىر سائەتتىن كېيىن تاتارىسكى يېزىسىغا كىرىگورىي مېلېخوف ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. ئۇ ئۆز ئېتىنى قاتتىق چاپتۇرغانلىقتىن، ئوست - خوپېرىسكايادىن چىقىپ كېلىۋاتقان يولداش

ئىككى يېزا ئوتتۇرىسىدىكى مۇسابىدە ئۆلكەن ئىدى. شۇڭا گىرە-گورىي ئىگەر - جابدۇقلىرىنى يېقىن بىر يېزىغىچە يۆدۈپ ئېپە-كەلدى - دە، بۇ يەردىن ناچار بىر ئاتنى تاپتى. شۇنىڭ بىلەن كېچىكىپ قالدى ... تاتارىسكىلىقلارنىڭ پىيادىلەر بۆلۈنمىسى دۆڭ بىلەن يۇرۇپ، ئۇست - خوپىرىسكايانىڭ يېزىلىرىغا، ئۇست - خوپىرىسكايا ئايمىغىنىڭ چېگرىسىغا قاراپ يۇرۇپ كەتكەن ئىدى، بۇ يەردە قىزىللارنىڭ ئاتلىقلار دىۋىزىيىسىنىڭ قىسىملىرى بىلەن جەڭ بولۇۋاتاتتى. تاتارىسكى يېزىسىنىڭ ئىچى جىمجىت، چۆل-سىرەپ قالغان ئىدى. تۆن ئۆزىنىڭ قاراڭغۇ پەردىسىنى ئەتراپ-تىكى قىرلارغا، دوننىڭ نېرىقى قىرغىغا، زارلىنىپ تۇرغان تې-رەك ۋە شۇمتاللارغا يېپىشقا باشلىدى ...

گىرىگورىي ھويلىغا ئاتلىق كىرىپ كەلدى - دە، دەرھال ئۆيگە كىردى. چىراقنىڭ يورۇغى يوق ئىدى. قاپ قاراڭغۇچى-لىقتا پاشلار گىزىلدايتتى، ئۆيىنىڭ پەگادىكى بۇلۇڭىدا بۇتنىڭ رەسىملىرى خىرە ئالتۇن تۈستە پاقىراپ نۇراتتى. باللىق چاغلە-ردىن تارتىپ تونۇش بولغان جانجان ئائىلىسىنىڭ يۈرەكنى دولقۇنلاندۇردىغان ھاۋاسىنى سۈمۈرۈپ، سورىدى:

— ئۆيدە ئادەم بارمۇ؟ ئانا! دۇناشكا!

— گىرىشا، سەنمۇ؟ — مېھمانخانا ئۆيدىن دۇناشكىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

يالىڭاياق پۇتنىڭ شلىپىلغان تاۋۇشى ئاڭلاندى. ئىشىك-نىڭ يوچۇقىدىن ئىچكى يوپكىسىنىڭ بەلۋىغىنى ئالدىراش تار-تىپ باغلاۋاتقان دۇناشكىنىڭ ئاپپاق فىگورىسى كۆرۈندى.

— نېمانچە بالدۇر ياتتىڭلار؟ ئانام قېنى؟

— بىزنىڭ مەشەدە بىر يەردە ...

دۇناشكا ئۇنچىغماي قويدى. گىرىگورىي ئۇنىڭ دەمبەدەم دەككە ـ دۇككىدە نەپەس ئېلىۋاتقانلىغىنى ئاڭلىدى.

ـ سىلەرنىڭ بۇ يەردە نېمە ئىشى بولدى؟ ئەسىرلەرنى قاچان ھەيدەپ ئۆتتى؟

ـ ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتى.

ـ نە ـ مە ـ ـە؟

ـ كازاكلار ئوروپ ئۆلتۈرۈشتى ... ۋاي ـ ۋاي، گىرىشا! بىزنىڭ داشكا، لەنتى جۇۋاينىمەك .... ـ دۇناشكىنىڭ ئاۋازىدا يىغلامسىرىغان ئاھاڭ بار ئىدى، ـ ... ئۇ ئۆز قولى بىلەن ئېتىۋان ئالېكسىيېۋىچنى ئۆلتۈردى ... ئۇنى مىلتىق بىلەن ئاتتى...

ـ سەن نېمە بىلجىرايسەن؟ ـ گىرىگورىي چۆچۈپ كەتتى ـ دە، سۆلىسىنىڭ كەشتە تىكىلگەن كۆينىكىنىڭ يافىسىدىن تۇتقان پېتى ۋاقىرىدى.

دوناشكىنىڭ ياشقا تولغان كۆزلىرىنىڭ ئېقى پاقىراپ كەتتى ـ دە، گىرىگورىي ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى قورقۇنچىدىن قېتىپ قالغانلىغىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ خاتا ئاڭلىمىغانلىغىنى بىلدى.

ـ مىشكا كوشۇويچۇ؟ شتوكمانچۇ؟

ـ ئەسىرلەرنىڭ ئىچىدە ئۇلار يوق ئىكەن.

دۇناشكا ئەسىرلەرنىڭ ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان جەڭرى ـ زۇلۇمنى، دارىيەنىڭ ئىشلىرىنى قىسقىچە ئالمان ـ تالمان سۆزلەپ بەردى.

ـ... ئانام ئۇنىڭ بىلەن بىر ئۆيدە يېتىشقا مورقۇپ، خوشنىلارنىڭكىگە چىقىپ كەتتى، داشكا بىر بەردىن مەس قايتىپ كەلگەن ئىدى... ئۆلگۈدەك مەس... ھازىر ئۇخلاۋاتىدۇ...

ـ نەدە؟

گىرىگورىي ئامبارغا كىرىپ، ئىشىكنى داغدام ئېچىۋەتتى، داريە ئىتىگىنى ھاداسىزلارچە ئېچىۋېتىپ، يەرنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاۋاتاتتى، ئىنچىكە قوللىرى ئىككى تەرەپكە يېيىلغان، ئوڭ مەڭزى مول شۆلگەي بىلەن ھۆل بولۇپ پاقىراپ تۇراتتى، ئېچىلىپ قالغان ئاغزىدىن ساموگوننىڭ ئاچچىق پۇرىغى كېلەتتى، ئۇ بېشىنى ئەپسىز قىيسايتىپ، سول مەڭزىنى يەرگە يېقىپ، قاتتىق ۋە ئېغىر نەپەس ئالاتتى.

گىرىگورىي ھېچقاچان ئادەمنى چېچىپ ئۆلتۈرۈشكە مۇنچىلىك ھەددىدىن تاشقىرى خۇمار بولمىغان ئىدى. ئۇ سىرنەچچە سېكۇنت داريەنىڭ ئۈستىدە ئېھ ـ ئېھلاپ، ئىككى تەرەپكە دەلدەڭلەپ، چىشلىرىنى مەھكەم چىشلەپ، يەردە ياتقان بۇ گەۋدىگە قاتتىق نەپرەت ۋە يىرگىنىش بىلەن قاراپ تۇردى. كېيىن يېرى چامداپ، ئۆتۈگىنىڭ تۆمۈر پاشنىسى بىلەن داريەنىڭ ئىگىز كامىنى قاشلىرى قارايتىپ تۇرغان يۈزىنى بېسىپ تۈرۈپ خىرىلدىدى:

ـــ گې ـ زەز ـ دە!

داريە مەس ھالەتتە بىرنەملەرنى دەپ غودۇڭشىپ، ئېڭى راشقا باشلىدى، گىرىگورىي ئىككى قولى بىلەن بېشىنى تۇتۇپ، قىلىچىنىڭ غىلاپىنى ئىشىك بوسۇغىلىرىغا تەككۈزۈپ، جىرىڭلىتىپ، ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتى.

بۇ كېچە ئۇ، ئانىسى بىلەنمۇ كۆرۈشمەستىن، فۇرونتقا قايتىپ كەتتى.

ئەتىياز كەلكۈنى باشلانغۇچە دون ئارمىيىسى قىسىملىرىنىڭ قارشىلىغىنى سۇندۇرۇپ دونبېتسىنىڭ نېرىقى تەرىپىگە يېرىپ ئۆتۈشكە قۇربى يەتمىگەن 8 ـ ۋە9 ـ قىزىل ئارمىيە تېخىچە ئايرىم ئوچاستىكىلاردا ھۇجۇمىغا ئۆتۈشكە ئۇرۇنۇۋاتاتتى. بۇ ئۇرۇشلار كۆپىنچە مۇۋەپپەقىيەتسىزلىك بىلەن ئايافلىشاتتى. نەشەبىسى كارلىق دون قوماندانلىغىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ ۋالغان ئىدى.

ماي ئېيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا جەنۇبىي فۇرونتتا ھامان سېزىلەرلىك ئۆزگىرىشلەر بولمىدى. ئەمما تېز ئارىدا ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىشى كېرەك ئىدى. دون ئارمىيىسىنىڭ سابىق قوماندانى گېنېرال دېنسوف بىلەن شتاپ باشلىغى گېنېرال پولياكوف ئاللىقاچان ئىشلەپچىققان پىلان بويىچە، كامېنسكايا ۋە ئۇست ـ بېلو كالىتۋېنسكايا كەنتلىرى رايونىدا قىسىملارنى زەربىدار قوشۇن دەپ ئاتالغان بۇ مەركەزگە توپلاش ئىشى ئاياقلىشىپ قالغان ئىدى. فۇرونتنىڭ بۇ ئوچاستىكىغا ياش ئارمىيىنىڭ ھەربىي تەلىم ئالغان كادىرلىرى ئىچىدىن ئەڭ ياخشى كۆچلەر، تۆۋەنكى دوننىڭ تەجرىبىلىك پولكلىرى: گۇندوروف پولكى، گېئورگىيېۋ پولكى ۋە باشقا پولكلار يىغىلغان ئىدى، خام ـ خۇتىلا ھېساپ بويىچە، بۇ زەربىدار قوشۇنىڭ كۆچلىرى مىلتىق ۋە

قىلىچ بىلەن قوراللانغان 16 مىڭ ئەسكەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇلاردا 24 زەمبىرەك ۋە 150 پىلموت بار ئىدى.

گېنېرال پولياكوفنىڭ پىكرىچە، بۇ زەربىدار قوشۇن گېنېرال فىتسخالاۋروفنىڭ قىسىملىرى بىلەن بىرلىكتە ماكېيۋكا يېزىسى تەرەپتىن ھۇجۇم باشلاپ، فىزىللارنىڭ 12 ـ دىۋىزىيىسىنى بىتچېت قىلغاندىن كېيىن، 13 ـ دىۋىزىيە بىلەن ئورال دىۋىزىيىسىنىڭ ئىككى قانىتى ۋە ئارقا سەپنى تەرىپىدە ھەرىكەت ئېلىپ بېرىپ، يۇقۇرقى دون ئوكرۇگىنىڭ تېرىتورىيىسىگە يېرىپ ئۆتۈشى، شۇ ئارقىلىق قوزغىلاڭچىلار ئارمىيىسى بىلەن قوشۇلۇشى لازىم ئىدى، ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ قوشۇن خوپېر ئوكرۇگىغا كېلىپ، بولشېۋىزىم كېسىلىگە گىرىپتار بولغان كازاكلارنى «ساقايتىماقچى» ئىدى.

دونېتىس يېنىدا قايتۇرما ھۇجۇمغا، فۇرونتنى يېرىپ ئۆتۈشكە پائال نەييارلىق كۆرۈاتاتتى، زەربىدار قوشۇنىنىڭ قوماندانلىغى گېنېرال سېكرېتېۋقا تاپشۇرۇلغان ئىدى. ھەلىبە قارىنىش ئالامتى ئوچۇقلا دون ئارمىيىسى تەرەپكە ئېغىشقا باشلىغان. بۇ ئارمىيىنىڭ يېڭى قوماندانى ـ كىزاسنوف ئىنىڭ گۇماشتىسى بولمىش خىزمەتتىدىن ئىستېپا بەرگەن گېنېرال دېنسوفنىڭ ئورنىغا تەيىنلەنگەن گېنېرال سىدورىن ۋە يېڭىدىن سايلانغان ۋويسكو ئاتامانى گېنېرال ئافرىقان بوگايېۋىسكى ئىتتىپاقداشلارنى نەزەردە تۇتقان ھالدا ئىش كۆرۈشكە مايىل ئىدى. ئەنگلىيە ۋە فرانسىيە ھەربىي ۋەكىللەر ئۆمىگىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە موسكۋاغا بۇرۇش قىلىشنىڭ ۋە پۈتۈن رۇسىيە تېرىتورىيىسىدە بولشېۋىزىمنى تۇگىتىشنىڭ كەڭ پىلانى تۈزۈلۈۋاتاتتى.

قارا دېڭىز قىرغىغىدىكى پورتلارغا تورال ـ ياراق بىسىلىپ

غان ترانسپورت پاراخوتلىرى كېلىشكە باشلىغان ئىدى. ئوكيان پاراخوتلىرى يالغۇز ئەنگلىيە ۋە فرانسىيىنىڭ ئايرۇپىلانلىرىنى، تانكا، زەمبىرەكلىرىنى، پىلىموت، مىلتىقلىرىنىلا ئەمەس، بەلكى ھارۋىغا قوشىدىغان ھېچىرلارنى، گىرمانىيە بىلەن سۇلھ پۈتۈمى تۈزۈلگەندىن كېيىن باھاسى چۈشۈرۈلگەن ئوزۇق ـ ئۇلۇك ۋە كىيىم ـ كېچەكلەرنى توشۇپ ئېپكېلىۋاتاتتى. تاي ـ تاي توم يېشىل ئېنگىلىز ھەربىي مۇندىرلىرى ۋە مىس تۈگمىلىرىگە ئاسمانغا ئوخچۇپ تۇرغان بىرىتانىيە شىرىنىڭ رەسمى نەقش قىلىنغان فىرەنچلەر* نووۇوروسىيسكىنىڭ ئامبارلىرىغا تولۇپ كەتتى. ئىسكىلاتلارغا ئامېرىكىنىڭ ئۇنى، فەنت ـ شېكەرلىرى، شوكىلاتلىرى، شاراپلىرى سىغماي كەتتى. بولشېۋىكلەرنىڭ جېنى مەھكەمىلىگى، ياشاشچانلىغىدىن قورقۇپ قالغان كاپىتالىستىك باۋروپا رۇسىيىنىڭ جەنۇبىغا سىتارەت بىلەن پاترونلارنى سېخىلىك بىلەن نۆككىلى تۇردى، بۇ ئىتتىپاقداشلارنىڭ قوشۇنلىرى نېمىسلارغا ئېتىشقا ئوللۇرمىگەن سىتارەت بىلەن پاترونلار ئىدى. خەلقارا ئەكسىيەتچىلەر قانسىراپ قالغان سوۋېت رۇسىيىسىنى ئۇنچۇقتۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتاتتى ... كازاك ئوفىتسېرلىرى بىلەن دېنىكىنىڭ پىنداىلار ئارمىيىسى ئوفىتسېرىگە تانكا ھەيدەش، ئېنگىلىز زەمبىرەكلىرىدىن ئوق ئېتىش ماھارىتىنى ئۆگىتىش ئۈچۈن دون بىلەن كۇبانغا كەلگەن ئەنگلىيە ۋە فرانسىيە ئوفىتسېر ئوقۇتقۇچىلىرى موسكۋاغا كىرىش تەنتەنىسىنى كۆرىمىز دەپ ئالدىنئالا ئاغزىنى تاتلىق قىلىشىپ يۈرەتتى...

ئەمما بۇ چاغدا دونېتىس بويىدا قىزىل ئارمىيىنىڭ 1919 ـ يىلدىكى ھۇجۇمىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى ھەل قىلغان ۋەقەلەر

* فىرەنچ ـــ ھەربىي پىچمىدە تىكىلگەن كەمزۇل ـــ ت.

ئەۋج ئېلىۋاتاتتى.

شۇبھىسىزكى، قىزىل ئارمىيە ھۇجۇمىنىڭ ئۇتۇق قازىنىشىغا ئاساسىي سەۋەب بولغان ئامىللارنىڭ قوزغىلىڭى ئىدى. ئۇچ ئاي داۋامىدا بۇ قوزغىلاڭ قىزىللار فۇرونتىنىڭ ئارقا سېپىنى جىددىيلەشتۈرۈپ كېتىلىدىغان زور قىلىپ يەپ، ھەربىي قىسىملارنى دائىمىي رەۋىشتە ئەۋەتىپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، فۇرونتنى ئوق ـ دورا، ئوزۇق ـ تۆلۈك بىلەن ئۈزلۈكسىز تەمىنلەپ تۇرۇشقا توسالغۇ بولدى، ياردەم ۋە ئاۋىئاتسىيە ئارقا سەپكە يوللاپ بېرىشنى قىيىنلاشتۇردى. ئالغۇز 8 ـ ۋە 9 ـ قىزىل ئارمىيىنىڭ ئۈزىدىنلا قوزغىلاڭنى باستۇرۇشقا 20 مىڭ مىلتىقلىق ئەسكەر ئەۋەتىلگەن ئىدى.

جۇمھۇرىيەتنىڭ ھەربىي ئىنقىلابىي سوۋېتى قوزغىلاڭنىڭ ھەقىقى كۆلىمىدىن خەۋەر تاپالمىغانلىقتىن، بۇ قوزغىلاڭنى ئۈزۈل ـ ئاقتىدا باستۇرۇشقا يېتەرلىك دەپ ئويلىغان ئىدى. ئەسلىدە بولسا، قوزغىلاڭچىلار قارشى ئايرىم ئەترەتلەر ۋە ئەترەتچىلارنى (مەسىلەن، BLINK * ئوفىتسېرلەر مەكتىۋى200 كىشىلىك بىر ئەترەتنى ئاجراتقان)، چالا ـ بولا قورال ـ ياغ قىسىملارنى، ئادەمى ئاز توساقچى ئەترەتلەرنى ئەۋەتىپ تۇرغان بولسىمۇ، چوڭ يانغىننى بىر نەچچە ئىستاكان سۇ ئېپكېلىپ ئۆچۈرۈشكە ئۇرۇنغان ئىدى. يەككە ـ يەككە چېچىلىپ كەتكەن قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى دائىمىتىرى 190 كىلومېتىرغا يېتىدىغان قوزغىلاڭچىلار تېرىتورىيىسىنى قورشىۋالغاندىن كېيىن، ھەرقايسى بۆلۈمى ئوپېراتسىيە پىلانىنىڭ سىرتىدا ئۈز ئالدىغا مۇستەقىل ھەرىكەت ئېلىپ باردى،

* BLINK ـ چۈڭ رۇسىيە مەركىزىي ئىجرائىيە كومىتېتى.

شۇڭا قوزغىلاڭچىلارغا قارشى جەڭ قىلىۋاتقانلارنىڭ سانى 25 مىڭ مىلتىقلىق كىشىگە يەتسىمۇ، بۇنىڭ ھېچبىر ئۇنۇملۇك نەتىجىسى بولمىدى.

قوزغىلاڭنى باستۇرۇشقا ئالاقىدار ئۇچۇرنى ئارقا - ئارقىدىن 14 قوي شۇمچە مارش روتىسى، ئوندىلاپ تۆمۈرچى ئەترەتلەر ئەۋەتىلدى؛ تامبۇۋ، ۋورونېژ، رەزەن ۋىلايەتلىرىدىن ھەربىي كۈچلەر ئەتراپىدىكى كەلدى، قوزغىلاڭنىڭ داۋاملىشىشى كېڭىيىپ، قوزغىلاڭچىلار قىزىل ئەسكەرلەردىن تارتىۋالغان پىلىموت ۋە زەمبىرەكلەر بىلەن قوراللىنىپ بولغاندىن كېيىن 8 - ۋە 9 - ئارمىيە ئۈچ تەرەپتىن بېرىدىغان تازىلاش دۈشمەنلىكى ئاجرانتى، بۇلاردا ئارتىللېرىيە ۋە پىلىموت كۆمانداللىرى بار ئىدى، قوزغىلاڭچىلار چوڭ چەمبىغا ئوچرىغان بولسىمۇ، ئەمما تارمار كەلتۈرۈلمىدى.

يۇقۇرقى دوندىكى يانغىنىڭ ئۇچقۇنلىرى خوشنا خوپىر ئوكرۇگىگىمۇ تۇتاشتى، بۇ يەردە ئۆفىتسېرلەرنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا ئازغىنا كازاكلار گۇرۇپپىسىنىڭ بىرنەچچە قېتىم باش كۆتۈرۈپ چىقىشى يۈز بەردى، ئۇلارنىڭ كەنتىدە قوشۇن ستاتىستىكىسى ئالموف ئوز ئەتراپىغا خېلى كۆپ كازاكلارنى ۋە يوشۇرۇن يۇرگەن ئوفىتسېرلەرنى ئويۇشتۇرغان، قوزغىلاڭ 1 - مايغا ئوتتۇرا كېچىسى بولماقچى ئىكەن، ئەمما بۇ سۇيىقەست ئوز ۋاقتىدا پاش بولۇپ قالغان، ئالموف بىلەن ئۇنىڭ شېرىكلىرىنىڭ بىر بۆلۈگى پېرېئوبراژېنسكايا كەنتىنىڭ بىر يېزىسىدا قولغا ئېلىنىپ، ئىنقىلابىي تىرىبۇنالنىڭ ھۆكمى بويىچە ئېتىلدى، شۇنىڭ بىلەن قوزغىلاڭ ئوز ۋاقتىدا باشلىنىسز قالدۇرۇلغانلىقتىن، ئەھۋالگە ئاشىماي قالدى، شۇنداق قىلىپ، خوپىر ئوكرۇگىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچى ئېلېمېنتلىرى يۇقۇرقى دون قوزغىلاڭچىلىرى بىلەن

ھېرلىشىۋېلىشقا مۇۋاپىق بولالمىدى.

ماي ئېيىنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە قىزىل ئارمىيىنىڭ بىر-قانچە تەرمە پولكلىرى تۇرغان چېرتكوۋو ئىستانسىسىغا BLINK ئوفتسبېرلەر مەكتىۋىنىڭ ئەترىتى كېلىپ پويىزدىن چۈشۈۋاتاتتى، چېرتكوۋو قوزغىلاڭچىلار فۇرونتىنىڭ غەربىي ئوچاستىكىسى بىلەن بىۋاستە چېگىردىش بولۇپ، غەربىي جەنۇبى تۆمۈرىيولنىڭ يوپىدىكى ئاخىرقى ئىستانسىلاردىن بىرسى ئىدى، مىگولىنسكايا، مېشكوۋىسكايا ۋە كازانسكايا كەنتلىرىنىڭ كازاكلىرى بۇ چاغدا ئىنتايىن كۆپ ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى كازانسكايا كەنتىنىڭ ئايرىم غەربىدىغا توپلاپ، ھۇجۇمغا ئۆتكەن قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى بىلەن غايەت قاتتىق جەڭ ئېلىپ بېرىۋاتاتتى.

چېرتكوۋونى كازاكلار قورشىۋاپتۇ، مانا ھازىرلا ھۇجۇم باشلىنىدىكەن. دېگەن مىش ـ مىش گەپ ئىستانسا بويلاپ تارقىلىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن فۇرونت ئاز دېگەندە 50 چاقىرىم يەردە تۇرسىمۇ، مۇبادا كازاكلار ئۇرۇش سېپىنى يېرىپ ئۆتكەن تەقدىردىمۇ، بۇ توغرىلىق خەۋەر بېرىدىغان قىزىل ئارمىيە قىسىملىرى ئالدىدا تۇرسىمۇ، بۇنىڭغا قارىماستىن، پويىز ئىستانسىسىدا ۋەھىمە باشلىنىپ كەتتى، سەپتە تۇرغان قىزىل ئارمىيە قاتارلىرى سارىاسىمىگە چۈشۈپ قالدى، چېرکاۋنىڭ كەينىدىكى بىر يەردە بىرسى قاتتىق ئاۋاز بىلەن ۋاقىراپ: «قو ـ رال ـ ئال ـ ل!» ـــ دەپ قوماندا بەردى، كوچىلاردا قاچ ـ قاچ باشلاندى، خەلق ئۆپۈر ـ تۆپۈر بولۇپ كەتتى.

بۇ ۋەھىمە يالغان بولۇپ چىقتى. كازاكلار دەپ پەرەز قىلغانلىرى ماڭكووو يېزىسى تەرەپتىن ئىستانسىغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان قىزىل ئەسكەرلەر ئىسكادىرونى ئىكەن. كۈرسانتلار بىلەن

ئىككى تەرمە پولك كازانسكايا كەنتىگە قاراپ يولغا چىققان ئىدى.

بىر كۈندىن كېيىن يېڭىلا يېتىپ كەلگەن كىرونىشتاد پولكى كازاكلار تەرىپىدىن پۈتۈنلەي دىگۈدەك قىرىپ تاشلاندى.

كىرونىشتادلىقلار بىلەن بولغان دەسلەپكى جەڭدىن كېيىنلا كازاكلار بۈلارغا كېچىسى تۈيۈقسىز چاپقۇن يۇرگۈزدى. پولك، قوزغىلاڭچىلار تاشلاپ كەتكەن يېزىنى ئىشغال قىلىشقا تەۋەككۈل قىلماي، قاراۋۇللۇققا ئادەم چىقىرىپ، يوشۇرۇن پوس قويۇپ، دالىدا قونغان ئىدى، يېرىم كېچە بولغاندا بىرنەچچە كازاك ئاتلىق بۆلۈنمىلىرى پولكنى قورشۇۋلىپ، شىددەتلىك ئوت ئاچتى، بۇنىڭدا كىمدۇ بىرسى ئويلاپ چىقارغان قورقۇتۇش قوراللىرىن ــ نۇرغۇن تاختا شاقىلداقتىن كەلگە پايدىلاندى. بۇ شاقىلداقلارنى قوزغىلاڭچىلا رکېچىدە پىلىموت ئورنىدا ئىشلىتەتتى: ھەر ھالدا، بۇ شاقىلداقلاردىن چىققان ئاۋاز ھەقىقى پىلىموتنىڭ تاتاتلاپ ئېتىلغىنىدىن ئانچە پەرق قىلمايتتى...

شۇڭا مۇھاسىرىدە قالغان كىرونىشتادلىقلار ھېچنىمىنى كۆرۈپ بولمايدىغان تۇن قاراڭغۇسىدا سان ـ ساناقسىز «پىلىموتلار» نىڭ سايراشلىرىنى، ئۆز قاراۋۇلخانىلىرىدىن ئالدىراش ئېتىلغان ئوقلارنى، كازاكلارنىڭ ھاي ـ ھوي، چوقان ـ سۈرەنلىرىنى ۋە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئاتلىقلار چاچما سەپلىرىنىڭ گۈلدۈر ـ تاراقلىرىنى ئاڭلاش بىلەنلا، ئۇلار دون تەرەپكە قاراپ قېچىپ، دۇشمەن سېپىنى يېرىپ ئۆتكەن ئىدى، ئەمما ئاتلىقلار ئاتاكىسى بۇلارنى تېرى ـ پېرەڭ قىلىپ تاشلىدى. ئاخىردا پۈتۈن پولكنىڭ تەركىۋىدىن پەقەت بىرنەچچە ئادەملا ئامان قالغان، بۇلار باھار كەلكۈندە يېيىلىپ ئاققان دوڭدىن ئېقىۋېتىپ

ئۆتۈشنى بىلگەنلەر ئىدى.

ماي ئېيىدا دونيەتىستىن قوزغىلاڭچىلار فۇرونتىغا قىزىل لارنىڭ يېڭى قوشۇمچە كۈچلىرى ئارقا - ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى. 33 - كۇبان دىۋىزىيىسى يېتىپ كېلىش بىلەنلا گىرې گورىي مېلىخوق ھەقىقى زەربىنىڭ پۈتۈن كۈچىنى 1 - قېتىم ھېس قىلدى. كۇبانلىقلار ئۇنىڭ 1 - دىۋىزىيىسىنى ئارام تاپتۇرماي قوغلاپ كېلىۋاتاتتى. گىرىگورىي بىتىر يېزىدىن كېيىن يەنە بىر يېزىنى قولدىن بېرىپ، شىمالغا، دونغا قاراپ چېكىنىپ باراتتى. ئۇ چىر دەريياسىنىڭ چېگرىسىدىكى كارگىنسكايانىڭ قېشىدا بىر كۈن ھايال بولۇپ تۇردى - دە، ئۇندىن كېيىن، دۇشمەننىڭ ئۈستۈن ئەسكىرىي كۈچىنىڭ بېسىمى ئاستىدا كارگىنسكايانى قوالدىن بېرىپلا قويماستىن، بەلكى دەرھال قوشۇمچە كۈچلەر سوراشقا مەجبۇر بولدى.

كوندرات مىدۋېدېۋ ئۇنىڭغا ئۆز دىۋىزىيىسىدىن سەككىز ئاتلىق ئەسكەر بۆلۈنمىسىنى ئەۋەتتى. ئۇنىڭ كازاكلىرى كېرەكلىك ئەسلىھەلەر بىلەن كارامەت جابدۇتۇلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە يېتەرلىك ئوق - دورا بار ئىدى. ھەممىسىنىڭ ئۈستىدىكى كىيىم - كېچەكلىرى ياخشى، پۈتىدىكى ئاياقلىرى سەرخىل ئىدى ــ بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەسىرگە چۈشكەن قىزىل ئەسكەرلەردىن تارتىۋېلىنغان ئىدى، نۇرغۇنلىغان كازانسكايالىق كازاكلار ئىسسىققا قارىماستىن، خۇرۇم چاپانلارنى كىيىپ، ئالىپتە يۇرۇشەتتى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىدە دېيەرلىك ياكى ناگان، يا بولمىسا دۇربۇن بار ئىدى... كازانسكايالىقلار بار توسالغۇلارنى دەسسەپ - چەيلەپ كېلىۋاتقان 33 - كۇبان دىۋىزىيىسىنىڭ ھۇجۇمىغا مەلۇم ۋاقىت توسالغۇ بولۇپ تۇردى. گىرىگورىي بۇ

نىڭدىن پايدىلىنىپ، ۋېشېنىسكايىاغا بىر كۈنلۈك بېرىپ كېلىش قارارىغا كەلدى، چۈنكى كودىنوف ئۇنى كېچەش يىغىنىغا كېلىشكە قاتتىق تۇرۇپ ئۆتۈنۈش قىلغان ئىدى.

58

ئۇ ۋېشېنىسكايىاغا سەھەردىلا يېتىپ كەلدى.

دوندا! تاشقىن سۇ تۆۋەنلەشكە باشلىغان ئىدى. تېرەكلەر-نىڭ يېپىشقاق، چۈچۈمەل - خۇش بۇي ھىدى ھاۋانى تولدۇر-غان. دون بويىدا! دۇب دەرەخلىرىنىڭ شىرىلىك توق يېشىل يايراقلىرى ئۈگدەك ھالەتتە شىلدىرلىشاتتى. يالڭاچلىنىپ قالغان ئېتىز قىرلىرىدىن ھور كۆتىرىلەتتى. ئۇلارنىڭ ئۈستىدە قىلتىرىق-تەك يۇمران مايسا ئوتلار كۆكىرىپ چىققان ئىدى. ئويمان يەرلەر-دە بولسا توختاق سۇلار تېخىچە پاقىراپ تۇراتتى، پاقىلار بوم ئاۋاز بىلەن كۈكىرىشاتتى. نەم، قارىلاينىڭ ھىدى سىڭگەن ھاۋا-دا، ئاللىقاچان ئاپتاپ چىققانلىغىغا قارىماستىن ھەممە ھاشارەت-لەر ۋىزىلداپ ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى.

شتاپتا خەت باسىدىغان كونا بىر ماشىنكا تاقىلداپ تۇراتتى، ئۆيدە لىققىدە ئادەم بولۇپ، تاماكا تۈتۈنى قاپلاپ كەتكەن.

گىرىگورىي مىلېخوف كودىنوفنى غەلىتە بىر ئىش ئۈستىدە ئۇچراتتى: ئۇ ئىشكىتنى ئاستا كىرىپ كەلگەن گىرىگورىيىغا قا-رىماستىن، جىددى ۋە ئويچان ھالەتتە تۈتۈۋېلىنغان

ژۇمرەتتەك يېشىل يوغان بىر چۈننىڭ پۈتلىرىنى يۇلۇپ تاشلاـ ۋاتاتتى، يۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇنى قۇرۇق قولى بىلەن مەھكەم سقىمداپ، قۇلىغىغا ئاپاردى ـ دە، بېشىنى ئېگىپ، چىسـ ۋىننىڭ بىر دەم يوغان، بىر دەم ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن غۇڭۇلدىغىنىغا دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ ئولتۇردى.

ئۇ گىرىگورىينى كۆرگەندىن كېيىن، يىرگىنىش ۋە خاپىچـ لىق بىلەن چۈننى شىرەنىڭ ئاستىغا تاشلىۋەتتى، ئاندىن ئالـ قىتىنى ئىشتىنىغا سۈرتۈپ، كىرىسلونىڭ پاقىراق ئارقا يۆلەنچۈگـ گە ھارغىنلىق بىلەن يۆلەندى:

ــ ئولتۇر، گىرىگورىي پانتېلىيېۋىچ.

ــ ساقلىغىڭ ياخشىمۇ، باشلىق!

ــ ھەي، ياخشىلىغى ـ ياخشى، ئەمما تازا دىگەندەك ئەمەس. خوش، ئۇ يەردە سېنىڭ ئەھۋالىڭ قانداق؟ قىستاپ كېلىۋاتامدۇ؟

ــ بار كۈچى بىلەن قىستاپ كېلىۋاتىدۇ.

ــ چىر بويىدا توختىتىلدىمۇ، قانداق؟

ــ قانچىلىك ئۇزۇن دەيسەن؟ كازارمىسكايالىقلار بىزنى قۇتقۇزۇپ قالدى.

ــ ئىش مانا مۇنداق، مېلېخوف، ــ كودىنوف ئۆزىنىڭ كاۋكازچە كەمىرىنىڭ بوشاڭ تاسمىسىنى بارمىغىغا يۆگىدى ـ دە، قارىيىپ كەتكەن كۆمۈش توقىسىغا ئەتەي دىققەت بىلەن قاراپ چىقىپ، خۇرسىنىپ قويدى، ــ قارىغاندا، بىزنىڭ ئىشىمىز بۇـ نىڭدىنمۇ بەتتەر بولۇشى مۇمكىن. دونېتسنىڭ قېشىدا نەمىدۇ بىر نەرسە قىلىنىۋاتقاندەك تۇرىدۇ ياكى ئۇ يەردە بىزنىڭكىلەر قىزىللارنى سۈرۈپ ـ توقاي قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۇرۇش سېپىنى

بۆسۈپ ئۆتۈۋاتىدۇ، ياكى قىزىللار بىزنى ئۆزلىرىگە نىسبەتەن ياـ مانلىقىنىڭ تـۈپ يىلتىزى، دەپ چـۈشىنىپ، قىساقىقا ئـالماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

ـ كادىتلار توغرىلىق نىمە گەپ ئاڭلىدىڭ! كېيىنكى ئايـ رۇپىلان بىلەن نىمىنى خاۋەر قىلىشپتۇ؟

ـ ئالاھىدە بىر گەپمۇ يوق، ئۇلار، بـۇرادەر ئـەزىز، ئۆز ئىستراتېگىيىلىرىنى سەن بىلەن بىزگە ئېيتمايدۇ. سـىدورىن ـ ئۇ، بۇرادەر ئەزىز، ئىشىنىڭ كـۆزىنى بىلىدىغان ئـادەم! ئـۇنىڭ قوسىغىدا نىمە بارلىغىنى بىردىنلا چۈشىنىپ كېتەلمەيسەن. ئۇلارـ دا مۇنداق بىر پىلان بار ـ قىزىللارنىڭ فۇرونتىنى يېرىپ ئۆـ تۈپ، بىزگە ئەسكەر ئەۋەتىپ مەدەت كـۆرسىتىش. ئـۇلار يـاردەم قىلمىز، دەپ، ۋەدە قىلىشقان. ئەمما ئـېغىزدىكى ۋەدە ھـەمىشەم ئورۇنلىنىۋەرمەيدىغۇ. يەنە كېلىپ، فۇرونتىنى يـېرىپ ئـۆتۈش ئاـ سان ئىش ئەمەس. دۇنيىستا قـىزىللارنىڭ كـۈچلىرى فـانداق ئىكەنلىگىنى سەن بىلەن بىز نـەدىن بىلىمىز؟ ئېھتىمـال، ئـۇلار كولچاك* تـەرەپتىكى ئورۇش سـېپىدىن بـىر نـەچچە كـورپۇس يۆتكەپ كېلىپ، ئۇ يەردە ئىشقا سالغان بولۇشى مۇمكىن، قانداق دەيسەن؟ بىز بىر قاراڭغۇچىلىقتا تـۇرۇۋاتىمىز! شـۇڭا بۇرنىمىزـ نىڭ نېرىسىدىكى نەرسىنى كۆرەلمەيمىز!

ـ شۇنداق قىلىپ، سەن نىمە توغرىلىق سۆزلەشمەكچىسەن؟ قانداق كېڭەش مەجلىسى ئاچماقچىسەن؟ ـ دەپ سوردى گىرـ گورىي زېرىككەندەك ئەسنەپ قويۇپ.

* كولچاك ـ چار رۇسىيىدە ئادمىرال ئىدى. گىراژدانلار ئورۇشى ۋاقتـ دا سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى ئەكسىلئىنقىلابنى ئۇيۇشتۇرغۇچى باش جىنايەتچىلەردىن بىرى ـ ت.

ئۇ قوزغىلاڭنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدىغانلىغى توغرىلىق جان كۆيدۈرۈپ كەتمىدى. بۇ ئىش نىمىشقىدۇ ئۇنى تەشۋىشلەندۈرمەيتتى، ئۇ ئىلگىرى كۆنمۇ كۈن ئويغا چۆمۈپ، خۇددى خالىماندا تۆلۈق سۆرەپ ئايلىنىۋېرىدىغان ئاتقا ئوخشاش، بۇ مەسىلە دائىرىسىدىن نېرى چىقالمايلا كەلگەن بولۇپ، ئاخىرىدا، خىيالەن قول شىلتىپ: «سوۋېت ھاكىمىيىتى بىلەن ئەمدى يارىشالمايسەن، چۈنكى بىز ئۆز ئارا نۇرغۇن قان تۆكۈشتۇق، كادىت ھاكىمىيىتىگە كەلسەك، ئۇ ھازىر سىلىق كۆرۈنگەن بىلەن كېيىن تۆكۈڭنى قايرىپ، تېرەڭنى شۇلىدۇ. ئۇ نېمە بولسا بولىمدۇ! ئۇرۇش قانداق ئاخىرلاشسا مەيلى!» ــ دەپ قويياتتى.

كودىنوف خەرىتىنى يايدى؛ ئۇ ھامان گىرىگورىينىڭ كۆزىگە قارىماستىن، مۇندىن دېدى:

ــ بىز بۇ يەردە سەنسىز كېڭەش ئۆتكۈزۈپ، مۇنۇلارنى ھەل...

ــ كىم بىلەن كېڭەش ئۆتكۈزدۈڭ، كېنەز بىلەنمۇ؟ ــ گىرىگورىي سۆزنى بۆلدى، قىشتا مۇشۇ ئۆيدە بولۇپ ئۆتكەن كېڭەش بىلەن كاۋكازلىق پودپولكوۋنىك ئىبسىگە چۈشۈپ.

كودىنوفنىڭ قاپىغى تۇرۇلۇپ، چىرايى تۇتۇلدى.

ــ ئۇ ھازىر تىرىكلەرنىڭ قاتاردا يوق.

ــ نېمە دېدىڭ؟ ــ گىرىگورىي جانلىنىپ كەتتى.

ــ مەن ساڭا ئېيتمىدىممۇ؟ يولداش گېئورگىدزېنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتى.

ــ مانا گەپ، ئۇ سەن بىلەن بىزگە قانداق يولداش بولسۇن... ئۇنىڭ بىزگە يولداشلىغى ئۇستىدىكى كالتە جۇۋىسىنى سېلىپ تاشلىغۇچە. ئەگەر بىز كادېتلار بىلەن بىرلەشكەن بولساق،

ئۇ تىرىك قالغان بولسا ــ خۇدا بۇنداق بولۇشنى ھەرگىز ئىسپ قىلمىسۇن ــ ئەتىسىلا بۇرۇتىغا پەدەز قىلىپ، گىدىيىپ يۈرەتتى ــ دە، ساڭا قولىنى بەرمىگەن بولاتتى، ئۇنى ھۇنۇ چىمەن چىلىغىغا، ــ گىرىگورىي قارايغان، كىر بارمىغىنى ئايرىپ كۆرسەتتى ــ دە، چىشلىرىنى پاقىرىتىپ قاقاقلاپ كۈلدى.

كودىنوفنىڭ قاپىغى تېخىمۇ بەتتەر تۇرۇلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ۋە سۆز ئاھاڭىدا ئوچۇق نارازىلىق، ئەلەم ۋە يوشۇرۇن غەزەپ بار ئىدى.

ــ بۇ ھېچبىر كۈلدىغان ئىش ئەمەس. بىراۋنىڭ ئۆلۈمىگە كۈلۈشنىڭ ھاجىتى يوق. سەن بىر ئىخلاق ۋانىيوشكىغا ئوخشاپ قاپسەن. بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋېتىشسە، سەن: «خوپ بوپتۇ، ئۆلسە ــ ئۆلسۇن!» دېگەندەك گۈلقەلەمنىڭ ئېچىلىپ كېتىۋاتىدۇ.

كودىنوفنىڭ سىلىشتۇرمىسى ئازراق رەنجىتكەن بولسىمۇ، گىرىگورىي بۇنى بىلىندۈرمەي، كۈلۈپ تۇرۇپ، جاۋاپ بەردى:

ــ ئۇنداق ئادەملەرنى «خوپ بوپتۇ، ئۆلسە ــ ئۆلسۇن» دىسەك، توغرا قىلغان بولىمىز. مېنىڭ مۇنداق ئاق يۈز، ئاق بىلەك ئادەملەرگە ئېچىم ئاغرىمايدۇ.

ــ مەيلى، قانداق بولسا ــ بولسۇن، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتى...

ــ جەڭدىمۇ؟

ــ نېمە دېيىش كېرەك ... بۇ تۇمانلىق بىر ۋەقە بولۇپ، بۇنىڭ ھەقىقىتىگە تېز يېتەلمەيسەن، ئۇ مېنىڭ بۇيرۇغۇم بويىچە ھەربى لاۋازىمات ئەترىدىدە قالغان ئىدى، ھەي، كازاكلار بىلەن چىقىشالمىغان ئوخشايدۇ. دۇدارېۋكانىڭ نېرىسىدا جەڭ

باشلىنىپ قاپتۇ، بۇ چاغدا گېئورگىدزې يۈرگەن لاۋازىمات ئەترى دى ئوت ئېچىش لىنىيىسىدىن ئىككى چاقىرىم يەردە كېلىۋاتقان ئىكەن. گېئورگىدزې بىرىچكا ھارۋىنىڭ شوتىسى ئالدىدىكى ئوق يىغاچنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغان ئىكەن (كازاكلار ماڭا شۇنداق دەپ سۆزلەپ بەردى)، بىر غايىپ ئوق قاتقىپ كېلىپ، نەق چىكىسىگە چوڭ قىلىپ تەككەن ئىمىش، ھەي، شۇنداق ئەمەسقۇ دەيمەن ... لەنىتى كازاكلار ئۆزلىرى ئولتۇرگەن بولۇشى كېرەك...

— ئولتۇرۇپ ياخشى قىپتۇ!

— ھەي، بۇ گېپىڭنى قويغىنا! ئاغزىڭغا كەلگەننى سۆزلەۋېرىدىكەنسەن.

— ئاچچىغىڭ كەلمىسۇن، چاخچاق قىلىپ ئېيتىپ قويدۇم.

— بەزى ۋاقىتتا ئاغزىڭدىن ئەخمىقانە چاخچاقلارمۇ چىقىپ كېتىدۇ ... سېنىڭچە، ئۇفتىسېرلەرنى ئولتۇرۇش كېرەكمۇ؟ يەنىلا «يوقالسۇن پاگونلار» دېمەكچىمۇسەن؟ ئەقلىڭنى تاپىدىغان ۋاقتىڭ بولمىدىمۇ، گىرىكورىي؟ ئاقسىياق، ئاندىق بولمىسۇن. بىر پۇتۇڭ دىن ئاقسا!

— گېپىڭنى ئەستەلەۋەرمەي، ھېكايەڭنىلا سۆزلىسەڭچۇ!

— سۆزلەپ بېرىدىغان گەپمۇ يوق! ئۇنى كازاكلار ئولتۇرگەن دەپ چۈشەندىم ـ دە، ئۆزۈم بېرىپ كازاكلار بىلەن سەممى سۆزلەشتىم. ئۇلارغا مۇنداق دېدىم: «كونا شوخلۇققا يەنە كىرىشمىگىلارمۇ، ئىتتىن تۆۋەلگەنلەر؟ ئوفتىسېرلەرنى يەنە ئېتىشقا باشلىغىنىڭلار بەك بالدۇر ئەمەسمۇ؟ ئۆتكەن يىل كۆزدىمۇ ئۇلارنى ئاتقان ئىدىڭلار، سىلەرنى ئىسكەنجىگە ئېلىش بىلەنلا ئوفتىسېرلەر لازىم بولۇپ قالغان ئىدى. ئۆزەڭلار تۆت پۇتلۇق بولۇپ ئۆمىلەپ

كېلىپ: «قوماندا بېرىشنى ئۆز ئۈستۈڭگە ئال، رەھبەرلىك قىل!» ــ دىگەن ئىدىكلارغۇ، ئەمدىلىكتە يەنىلا كونا قېلىپىڭلارغا چۈشتۈڭلار-مۇ؟» ــ دەپ ئۇيالدۇردۇم، تىللىدىم. ئۇلار: «نىزەمىزالا ئۇنى بىز ئۆلتۈرمىدۇق، خۇدا ساقلىسۇن!» ــ دەپ تېنىۋېلىشتى. ئەمما ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە قارىسام، خۇدۇكسىرەپ تۇرۇشىدۇ! سەن ئۇ-لار بىلەن سۆزلىشىپ نىمە نەپ ئالالايسەن؟ ــ كودىنوف ئاچچىغ-لىغا پايلىماي، كەمىرىنى پوملاپ، قىزىرىپ كەتتى، ــ ئۇلار بىر بىلىملىك ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتى، ئەمدى مەن ئۇنىڭسىز بىر قوللىدن ئايرىلغان چولاق بولۇپ قالىدىم. ئەمدى كىم پىلان تۈزەپ بېرىدۇ؟ كىم مەسلىھەت بېرىدۇ؟ سەن بىلەن بىز پەقەت تاغدىن ــ باغ-دىنلا سۆزلىشىمىز، ئەمما ئىش ئىستراتېگىيە ــ تاكتىكا مەسىلىسىگە تاقالغاندا، بىز ھېچنىمگە يارىمای قالىمىز، پېترو بوگاتىرېۋغا مىلك رەھىمەت، ئۇ بۇ يەرگە ئۇچۇپ كەلدى، ئۇنداق بولمىغاندا، بىر ــ ئىككى ئېغىز سۆزلىشىۋېلىشقا ھېچكىم يوق ئىدى ... ھەي، بوپ-تۇلا، قۇرۇپ كەتسۇن، بەس ئەمدى! گەپ مانا مۇنداق: ئەگەر دونېتسنىڭ نېرىسىدىن بىز ئادەملەر فۇرونتنى يېرىپ ئۆتمەي-دىغان بولسا، ئۇ چاغدا بىز بۇ يەردە پۈت تىرەپ تۇرالمايمىز. بۇرۇن ئېيتقىنىمىزدەك، پۈتۈن 30 مىڭ كىشىلىك ئارمىيە بىلەن فۇرونتنى يېرىپ ئۆتۈش قارارىغا كەلدۇق، ئەگەر سېنى سۈرۈپ-توقاي قىلىدىغان بولسا، دوننىڭ ئۆزىگىچە چېكىن. ئۈست ــ خو-پېردىن تارتىپ كازانسكايا-غىچە ئوك تەرەپنى ئۇلارغا بوشىتىپ بېرىمىز. ئۆزىمىز دون يا-قىسىدا خەندەك قېزىپ، مۇدا-پىئە لىنىمىز.

توساتتىن ئىشىك قېقىلدى.

ــ كىر. قايسىڭ؟ ــ دەپ ۋاقىرىدى كودىنوف.

6 ـ بىرىگادىنىڭ كوماندىرى بوگاتىرېۋ گىرىگورىي كىردى. ئۇنىڭ ئاپتاپتا پىشقان قىزىل يۈزى تەر بىلەن پاقىراپ تۇراتتى. رەڭگى ئۆڭگەن ئاق سېرىق قاشلىرى زەردە بىلەن يىمىرىلگەن، ئۇ، تەردىن ئوستى هۆل بولۇپ كەتكەن فۇراژكىسىنى بېشىدىن ئالماستىن، شىرەنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ـ نىمىشقا كەلدىڭ؟ ـ دەپ سورىدى كودىنوف بوگاتىرېۋغا مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ.

ـ ئوق ـ دورا بەر.

ـ بېرىلگەن ئىدىغۇ، يەنە قانچىلىك لازىم؟ مېنىڭ بۇ يەردە ئوق ـ دورا زاۋۇدۇم بار؟

ـ قانچىلىك بېرىلدى؟ ئادەم بېشىغا بىر تالدىن ئوقمۇ؟ دۇشمەن ماڭا پىلىموتتىن ئوق ياغدۇرسۇنمۇ، مەنزە، مۇكچىيىپ، كامارغا تىقىلاي. مۇشۇمۇ ئۇرۇش بولدىمۇ؟ بۇ ئاددىسى... نالە ـ پىغان! بىلەمسەن!...

ـ توختاپ تۇر، بوگاتىرېۋ، بىز بۇ يەردە مۇھىم ئىش توغرىلىق سۆزلىشىۋاتاتتۇق، ـ شۇ پەيتتە بوگاتىرېۋنىڭ كېتىشكە تەمشىلىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، قوشۇپ قويدى، ـ توختا، كەتمەي تۇر، سەندىن يوشۇرىدىغان نەرسە يوق،... شۇنداق قىلىپ، گەپ مۇنداق، مېلىخوف، ئەگەر بىز بۇ تەرەپتە پۈت تىرەپ تۇرالمىساق، ئۇ چاغدا مۇھاسىرىنى يېرىپ ئۆتۈشكە هەركەت قىلىمىز. ئارمىيىدە بولىغانلارنىڭ هەممىسىنى تاشلايمىز، ئات ـ هارۋىلارنىڭ هەممىسىنى تاشلايمىز، پىيادىلەرنى بىرىچكىلەرگە ئولتۇرغۇزىمىز، ئوچ باتارىيىنى ئۆزىمىز بىلەن بىللە ئېلىپ، دونبېتسىنىڭ نېرىسىغا يېرىپ ئۆتىمىز. بىز سېنى هەممىنىڭ ئالدىدا باش بولۇپ مېڭىشقا تەكلىپ قىلىمىز. ئېتىراز بىلدۇرمەيدىغانسەن؟

— ماڭا بەرى ئوخشاش. خوش، بالا - چاقلىرىمىزنى قانداق قىلىمىز؟ قىزلىرىمىز، خوتۇنلىرىمىز، چاللىرىمىز تۆگىشىدىغۇ.

— بۇغۇ شۇنداق، ئەمما ھەممىمىز تۆگەشكەندىن كۆرە، يالغۇز شۇلارلا تۆگەشكەن ياخشى.

كودىنوف ئاغزىنىڭ بۇرچىگىنى شۇمشەيتىپ، ئۇزاققىچە ئۇنچىقمىدى، ئاندىن شىرەدىن بىر گېزىتنى ئالدى.

— ھە، يەنە بىر يېڭىلىق: باش قوماندان قوشۇنلارغا رەھىمدىللىك قىلىش ئۈچۈن كەلگەنمىش. خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئۇ ھازىر مىللېروۋودا، يا بولمىسا كانتېمىروفكىدا ئىكەن. قارىمامسەن، بىزنىڭ مەشھەرگىچە يېتىپ كېلىشۈاتىدۇ!

— راستمۇ؟ — گىرىگورىي مېلېخوف شۇبھىلەندى.

— راست بولمايچۇ، راست! مە، مۇنۇنى ئوقۇپ كۆر. كازانسكايا لىقلار ماڭا ئەۋەتىپتىكەن. تۇنۇگۈن ئەتىگەن بىزنىڭ چارلىغۇچىلار شۇمىلىنسكايانىڭ نېرىسىدا ئىككى ئاتلىق ئادەمگە ھۇجۇم قىپتۇ. ھەر ئىككىلىسى قىزىللارنىڭ كۆرسانتلىرى ئىكەن، كازاكلار ئۇلارنى چېپىپ تاشلىغان. ئېيتىشلىرىچە، ياشقا چوڭراق بىرسىنىڭ — ئېھتىمال كومىسسار بولۇشى مۇمكىن — سومكىسىدىن مۇنۇ گېزىتنى تېپىۋاپتۇ، مۇشۇ ئاينىڭ 12 - كۈنى چىقىقان «يول ئۈستىدە» ناملىق گېزىت ئىكەن. ئۇلار بىزنى كارامەت تەسىر قوزغاپتۇ! — كودىنوف بىر بۇرچىگى يىرتىۋېلىنغان گېزىتنى مېلېخوفقا سۇندى.

گىرىگورىي ماقالىنىڭ قەرىنداش بىلەن سىزىلغان سەرلەۋھىسىگە كۆز يۈگۈرتۈپ چىقىپ ئوقۇشقا باشلىدى:

ئون كازاكلىرى قىسىملىرىنىڭ قوزغىلىڭى سوزۇلۇپ كېلىۋاتقان لىنغىغا بىر نەچچە ھەپتىلەر بولۇپ قالدى. بۇ قوزغىلاڭ دېنىكىنىڭ گۈماشتىلىرى — ئەكسىلىنقىلابچى ئوفىتسېرلەر تەرىپىدىن قوزغىتىلغان بولۇپ، كازاك ياي دېخانلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئارقا تەرەپ ئاپتى. ئۇشتۇمتۇرلار بىر مۇنچىلىغان كازاك ئوتتۇرا دېخانلىرىنى ئۆزىنىڭ ئارقىسىغا ئەگەشتۈرۈۋالغان. شۇنىسى بەك ئېھتىمالغا يېقىنكى، ھەلۇم ھالەردا كازاكلار سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ ئايرىم ۋەكىللىرىدىن ئادالەتسىزلىك كۆرۈۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. دېنىكىن گۈماشتىلىرى ئىسيانىنىڭ يانغىنىنى پۈتۈپ ئەۋج ئالدۇرۇش ئۈچۈن بۇ ئەھۋالدىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىنىشتى. ئاق گۇۋاردىيىسىنىڭ ئەپلەشكەن كازاك ئوتتۇرا دېخانلىرىنىڭ ئىشەنچىگە ئوگايراق ئىكەنلىكىنى ئۈچۈن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەن رايوندا ئۆزلىرىنى سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ تەرەپدارلىرى قىلىپ كۆرسەتمەكتە. شۇنداق قىلىپ، ئەكسىلىنقىلابچىلارنىڭ قۇرۇلۇق - شۇملۇقلىرى، ياي دېخانلارنىڭ مەنپەئەتلىرى ۋە كازاك ئاممىسىنىڭ نادانلىغى ۋاقتىنچە بىللە قوشۇلۇپ، ھەۋىبى قۇرولتتىكى ئارمىيىلىرىمىزنىڭ ئارقا سېپىدە مەنسەر، جەڭچى توپىلاڭنى مەيدانغا كەلتۈردى. جەڭچىلەرنىڭ ئارقا سېپىدىكى ئىسيان بىر خادىمىنىڭ مۇرىسىگە چىقىۋالغان بىللەن ئوخشاش. نۆرۈش قىلىش ئۈچۈن، سوۋېت مەملىكىتىنى ھىمايە قىلىش ۋە قوغداش ئۈچۈن، دېنىكىنچى پومېششىكلار شايكىسىنى بىتچىت قىلىش ئۈچۈن ئىشەنچلىك، تىنچ، ئىناق ئىشچى - دېخانلار ئارقا سېپىدىكى ئىسيانغا ئىگە بولۇشى لازىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر ئەڭ مۇھىم ۋەزىپە دوننى توپىلاڭدىن ۋە توپىلاڭچىلاردىن تازىلاشتىن ئىبارەت.

مەركىزىي سوۋېت ھۆكۈمىتى بۇ ۋەزىپىنى قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئورۇنلاشقا بۇيرۇق قىلدى. مەنپۇر ئەكسىلىنقىلاۋىي توپىلاڭغا قارشى ھەرىكەت ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئېكسپېدىتسىيە قوشۇنلىرىغا ئەڭ ياخشى قوشۇمچە كۈچلەر يارەمگە كەلدى ۋە كەلمەكتە. كېچىكە

تۇرۇپ بولمايدىغان مۇھىم ۋەزىپىنى ئورۇنلاش مەقسىدىدە بۇ يەرگە ئەۋەتىلگەن ياخشى تەشكىلاتچى خادىملار ئەۋەتىلمەكتە.

توپىلاڭنى تۇڭمتىش كېرەك. بىزنىڭ قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىمىز شۇنى ئوچۇق چۈشىنىۋېلىشى كېرەككى، ۋېشېنىسكايا، ياكى يېلانىسكايا، ياكى بۇكانوۋىسكايا كەنتلىرىنىڭ توپىلاڭچىلىرى ئاق گۇۋاردىيىچى گېنېرالالرنىڭ ــ دېنىكىن بىلەن كولچاكنىڭ بۇيرۇقىنى يارىتىپچىلىرىدۇر. قوزغىلاڭ قانچىلىك ئۇزۇنغا سوزۇلسا، ئىككى تەرەپتىن بولىدىغان چىقىم شۇنچە كۆپ بولىدۇ. قان تۆكۈلۈشنى يەككەت بىر يول بىلەن ئازايتىش مۇمكىن: تېز، شىددەتلىك، قاخشاتقۇچ زەربە بېرىش كېرەك.

قوزغىلاڭغا خاتىمە بېرىش كېرەك. مۇرىدىكى يىرىڭلىغان جاراھەتنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، قىزىتىلغان تۆمۈرنى يېقىش لازىم. شۇ چاغدىلا دۇشمەنگە ئەجەللىك زەربە بېرىش ئۈچۈن جەنۇبىي فۇرونتىنىڭ قولى بوشايدۇ.

گىرىگورىي ماقالىنى ئاخىرغىچە ئوقۇپ چىقىپ، غەمكىن كۈلۈمسىرەپ قويدى. ماقالا ئۇنى ھەزەپ، ئەپسۇس ــ نادامەتكە پاتۇردى. «قەلەم بىلەن تەسۋىرلەپ كېلىپ، بىزنى بىر يولى دېمىسىنگە قوشۇپ قويۇپتۇ، ئۇنىڭ يارىتىپچىلىرى ئاتارىغاكىر گۇرۇپپىسى» ــ دىدى ئىچىدە.

ــ قانداق، قالتىس يېزىلىپتىمۇ؟ بىزگە قىزىغان تۆمۈرنى ياقماقچى بولۇۋاتسا كېرەك. خوپ، كىم ــ كىمگە داغمال ياقىدىغانلىقىنى كۆرەرمىز، تېخى! راستىمۇ، مېلېخوف؟ ــ كودىنوف بىردەم جاۋاپ كۈتكەندىن كېيىن بوگاتىرىۋۇغا قارىدى، ــ ئوق ــ دورا كېرەكمۇ؟ بېرىمىز! ھەر بىر ئاتلىق ئەسكەرگە 30 داندىن ھېساپلاپ، پۈتۈن بىرىگادىغا شۇ بويىچە بېرەيلى. يېتەمدۇ؟... ئىسكىلانقا بېرىپ، تاپشۇرۇۋال. تەمىنات بۆلۈمىنىڭ باشلىغى ساڭا قەھەر

كېسىپ بېرىدۇ، شۇنداق فېشىغا كىر. سەن بوگاتىرىڭ ئۇ يەردە قىلىچقا، ھىلىگەرلىك ئىشلىتىشكە كۆپرەك تايىان، ئىشنىڭ ياخشىراغى شۇ!

— قوتۇر قوينىڭ بىر تال تۆكىنى يۇلغىنىڭ يۇلغان! — بوگاتىرىڭ خۇرسەن بولۇپ ئاغزى قۇلىغىغا يەتتى - دە، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

كەلگۈسىدىكى دوڭغا چېكىنىش توغرىلىق كودىنوف بىلەن پۇتۇشۇۋالغاندىن كېيىن گىرىگورىي مىلىخوفنىڭ كەتتى. كېتىشىنى ئالدىدا:

— مۇبادا پۇتۇن ددۇنىيىنى بازكىغا ئېلىپ كەلسەم، دەرياددىن نېمە بىلەن ئۆتكۈزىمەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— شۇنىڭ گەپ بولدىمۇ! پۇتۇن ئاتلىقلار دوندىن ئۈزۈپ ئۆتۈۋېرىدۇ. ئاتلىق ئەسكەرلەرنى قېيىق بىلەن ئۆتكۈزگەننى نەدە كۆردۇڭ؟

— مەندە دون ياقىسىدىن بولغان ئادەملەر ئاز، بۇنىڭ كۆزدە تۇتۇپ قوي. چىرىدىن كەلگەن كازاكلار — سۇ ئۈزۈش ماھىرلىرى ئەمەس. ئۆمۈر بويى دالىدا ھايات كەچۈرگەنلەر، ئۇلار سۇ ئۈزۈشنى نەدىن بىلسۇن. ئۇلار كۆپىنچە پالتىسى بىلەن تىرىك چىلىك قىلىدىغانلارغۇ.

— ئۇلار ئات ئۈستىدە ئۈزۈپ ئۆتۈۋېرىدۇ. مانېۋىرلاردا ئۈزگەن، گېرمانىيە سوقۇشىدىمۇ ئۈزگەن.

— مەن پىيادىلەر توغرىلىق گەپ قىلىۋاتىمەن.

— سال بار. قېيىقلارنى تەييارلايمىز، خاتىرجەم بول.

— ئاھالىمۇ كېتىدۇ.

— بىلىمەن.

ـــ سەن ھەممەيلەننىڭ ئۆتۈشىگە كاپالەتلىك قىل، ئۇنداق بولمىغاندا، مەن جېنىڭنى ئالىمەن! ئەگەر خەلىق قېپقالسىڭىز بولسا، بۇ ئويۇن ـ چاخچاق ئەمەس.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، بۇنداق چاپسىنى قىلىمەن، چاپسىنى قىلىمەن!

ـــ زەمبىرەكلەرنى قانداق قىلىمىز؟

ـــ مورتىركىلەرنى* پاچاقلاپ تاشلا، ئۇچ دىۋىلۈق توپلارنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەل. چوڭ قېدىقلارنى بىر ـ بىرىگە چاتمىز ـ دە، باتارىيىلەرنى شۇ تەرەپكە ئۆتكۈزۈۋالىمىز.

گىرىگورىي بايا ئوقۇغان ماقالىنىڭ تەسىرى بىلەن شىتاپ تىن قايتىپ چىقتى.

«بىزنى دېنىكىننىڭ يارەمچىلىرى دەپ ئاتايدۇ... بىز زادى كىم؟ بىز راستىنلا يارەمچىلەر ئىكەنلىكىمىز ئوچۇقلا كۆرۈنۈپ تۇرۇ ۋاتىدۇ، بۇنىڭغا خاپا بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ھەق سۆز كۆزگە سانجىلىدۇ...» مەرھۇم ياكوۋ «تاقا»نىڭ بىر سۆزى ئۇنىڭ ئېسىگە چۈشتى. بىر كۈنى كارگىنىسكايادا، گىرىگورىي ياتقىغا بەك كەچ قايتقان ئىدى، بول ئۇستىدە، مەيدانىدىكى ئۆيلەرنىڭ بىرسىگە ئورۇنلاشقان زەمبىرەكچىلەرنىڭ قېشىغا كىردى؛ دەھلىزدە ئاسىغىنى سۈپۈرگىگە ئېرتىپ تۇرۇپ، ياكوۋ «تاقا» نىڭ بىرسى بىلەن سۆز قالىشىپ ئېيتقان ھۇنۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قالدى: «بۇ لۇنۇپ چىقىق تۇق دىدىگىمۇ؟ ھېچكىمنىڭ ھاكىمىيىتىگە قارام بولمامدۇق؟ ھۇ! سېنىڭ بېشىڭ باش ئەمەس، نەق قاپاقنىڭ ئۆزى ئىكەن! بىلىشى خالىساڭ، بىز ھازىر ماكانسىز ئىتقا ئوخشايمىز: بىزى ئىت ئىگىسىگە ياقمايدۇ ياكى ياماق بىر ئىش ئۆتكۈزۈپ قويۇپ، ئۆيدىن

* مورتىركا ـــ كالتا بويۇن توپ ـــ ت.

كېتىدۇ، ئەمما نەگە بارىدۇ؟ ئۆزىلەرگە قوشۇلالمايدۇ ــ ئۆلگۈدەك قورقىدۇ، چۈنكى ئۇلار يىرتقۇچلار بەسلىدىن ئىنكەنلىگىنى بىلىدۇ، ئىگىسىنىڭ قېشىغىمۇ قايتىپ كېلەلمەيدۇ ــ كەلسە. ئۆتكۈزگەن ئىشى ئۈچۈن تاياق يەيدۇ. بىزمۇ خۇددى شۇنداق. ئەن مېنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىمنى ئېسىڭدە تۇت: بىز قۇيرۇقىمىزنى قىسىپ، ئۇنى باغرىمىزغا قامچىدەك سوزۇپ، كادىتلارنىڭ قېشىغا ئۆمىلەپ بارىمىز. «بىزنى قوبۇل قىلىپ ئېلىڭلار، قېرىنداشلار، رەھىم ــ شەپقەت قىلىڭلار!» ــ دەيمىز. ئىش نەق مانا شۇنداق بولىدۇ!»

گىرىگورىي كىلىموفكا بوسۇغىسىدا ماتروسلارنى چېپىپ تاشلىغان ھىلىقى جەڭدىن كېيىن ھەممە ۋاقىت ۋۇجۇدىنى سوغاق، چۈشىنىپ بولمايدىغان بىر بېپەرۋالىق قاپلىۋالغان ھالەتتە كۈن ئۆتكۈزۈپ كەلدى. ھەمىشەم مەيۇسلۇك بىلەن بېشىنىساڭگىلىتىپ، ياكۈلمەي،ياخوشالبولماي كۈن ئۆتكۈزەتتى.بىر كۈنىمەرھۇمئىۋان ئالېكسىيېۋىچقا توساتتىن ئىچى ئاغرىپ، ئۇ لتۇرالماي كەتتى، كېيىن بۇمۇ ئۆتۈپ كەتتى، ئۇنىڭ ھاياتىدا بىرلا نەرسە قېيقالدى (ھېچ بولمىغاندا ئۆزىگە شۇنداق تۇيۇلغان)ئىدى)، ئۇ بولسىمۇ ئاكسىنىيەگە يېقىندىن پەيدا بولغان، ھېچقانداق كۈچ بىلەن توسۇالالمايدىغان ئېھتىراسلىق ئىشق ئىدى. پەقەت ئاشۇ ئاكسىنىيەلا ئۇنى خۇددى كۈزنىڭ بەدەنىنى تىترىتىدىغان بىر قاراڭغۇ كېچىسى دالىدا يىراقتىن ئۇچقۇنداپ تۇرغان گۈلخان يولۇچىنى ئۆزىگە چاقىرغاندەك، ئۇنى ئۆزىگە ئىملەپ قېچقىراتتى.

مانا ھازىرمۇ شىتاپتىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، ئۇ ئاكسىنىيەنى ئېسىگە ئېلىپ، ئويغا چۆمدى: «بىز ھۇرونتنى يېرىپ ئۆتۈش ئۈچۈن يولغا چىقىمىز، ئەمدى ئاكسىنىيەنى قاندىق قىلىش كېرەك؟ ــ شۇنداق كېيىن ئىككىلەنمەستىن ۋە ئۆزاق ئويلاپ تۇرماستىن مۇنـ

هاق قارارغا كەلدى: ناتالىيە باللىرى بىلەن، ئانام بىلەن قېپ-قالىدۇ، ئاكسيوتكىنى ئېلىپ كېتىمەن. مىنىشكە ئات بېرىمەن، مېنىڭ شىتاۋىم بىلەن بىللە ماڭسۇن».

گىرىگورىي دوندىن ئۆتۈپ بازكىغا كەلدى ـ دە، ياتىغىنا كىرىپ، قويۇن دەپتىرىدىن بىر ۋاراق يىرتىۋېلىپ، مۇنۇ حەتنى يازدى:

«كسيوشا! بىز دونىنىڭ سول تەرىپىگە چېكىنىدىغان ئوخشايمىز، شۇڭا سەن بار مال ـ مۈلكۈڭنى تاشلاپ، ۋېشكىغا كەل. مېنى شۇ يەردىن ئىزلەپ تاپ، مېنىڭ قېشىمدا بولىسەن».

خەتنى سۈيۈق ئالۇچا يىلىمى بىلەن چاپلاپ، پىروخور زىكوف-نا بەردى ـ دە، قىزىرىپ قاپىغىنى تۇردى، ئۆزىنىڭ پىروخوردىن خىجىل بولغانلىغىنى ياسىما جىددىلىك بىلەن يوشۇرۇپ، دېدى:

ـ سەن تاتارىسكىغا بارىسەن، مۇنۇ خەتنى ئاكسىنىيە ئاشۇ-تاخوۋاغا بېرىسەن. مانا مۇنداق بەرگىنكى... مەسىلەن، نىزىنىڭ كىشىلىرىمىزدىن، مېنىڭ ئائىلەمدىن بىرەر كىشى كۆرۈپ قالمىسۇن. ئەڭ ياخشىسى، كېچىدە ئاپىرىپ، ئۆز قولىغا بەر. جاۋابىنى لاـ زىمى بوق. يەنە بىر ئىش: مەن ساڭا كېيىن ئىككى كۈنلۈك دەم ئېلىش بېرىمەن. خوپ، بارغىن!

پىروخور ئىتىنىڭ قېشىغا مېڭىۋىدى، ئەمما گىرىگورىينىڭ ئېسىگە بىر نەرسە چۈشۈپ، ئۇنى يولدىن قايتۇردى:

ـ بىزنىڭكىگە كىرىپ، ئانامغا ياكى ناتالىيەگە ئېيتىپ قوي، ئۇلار كېيىم ـ كېچەك ۋە باشقا قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئۆتەرەپكە ئۆتكۈزۈپ قويسۇن، ئاشلىقنى بىر يەرگە كۆمسۇن، چارۋىلارنى ھەيدەپ، دوندىن سۇ ئۇزگۈزۈپ ئۆتكۈزسۇن.

22 ـ ماي كۈنى پۈتۈن ئوكۇ قىرغاق بويىچە قوزغىلاڭچىلار قوشۇننىڭ چېكىنىشى باشلاندى. قىسىملار ھەر بىر مەنزىل، ھەر بىر بېرا چېگرىسىدا ھايال بولۇپ، جەڭ بىلەن چېكىندى. دالا بويىدىكى بېزىلارنىڭ ئائىلىسى ساراسىمە ئىچىدە بەس ـ بەس بىلەن دونغا قاراپ ئاققىلى تۇردى. قېرىلار ۋە خوتۇنلار ئۆز ئىگىلىكىدىكى بار ئات ـ ئۇلاقلىرىنى ھارۋىغا قوشۇپ، ساندۇقلىرى بىلەن ئۆي جاھازلىرىنى، ئاشلىقلىرىنى، ئۇششاق بالىلىرىنى ھارۋىغا باستى. يىلقا ئۈيۈرلىرىدىن، پادىلىرىدىن ئىنەك ۋە قويلارنى ئايرىۋېلىپ، يول بويلاپ ھەيدەپ باراتتى. زور كۆلەمدىكى كارۋان ھارۋىلار ئەسكەرلەردىن ئۈزاپ، دون يېقىسىدىكى يېزىلارغا قاراپ ئاقاتتى.

پىيادە ئەسكەرلەر، قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇغى بويىچە، بىر كۈن بۇرۇن چېكىنىشكە باشلىغان ئىدى. تاتارىسكى يېزىسىنىڭ كازاك پىيادىلىرى ۋە ۋېشېنىسكايانىڭ چەت يۇرتلۇقلار ئەترىدى 21 ـ مايدا ئۈست ـ خوپېرىسكايا كەنتىنىڭ چېبوتارىۋ يېزىسىدىن چىقىپ، 40 چاقىرىمدىن ئوشۇق يول ماڭغاندىن كېيىن قونۇش ئۈچۈن ۋېشېنىسكايا كەنتىنىڭ بىلىقچى يېزىسىغا ئورۇنلاشتى.

22 ـ كۈنى تاڭ ۋاقتىدىن باشلاپ ئاسمانىنى ئاپپاق تۇمان قاپلىۋالدى. ئۇنىڭ بىپايان بوشلۇغىدا بىرەر پارچە قارا بۇلۇت

یوق ئىدى، پەقەت جەنۇپتا، دون بويىدىكى ئىگىز داۋاننىڭ ئۈستىدە، كۈن چىقىش ئالدىدا كىچىككىنە كۆزنى چاقايتىدىغان ھال رەڭ بۇلۇت پەيدا بولدى. ئۇنىڭ شەرقىدە قارىغان تەرىپى قىپ - قىزىل نۇرلىنىپ گويا قاناپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. كۈن سول قىرغاقنىڭ شەبنەمدىن كىيىنكى سالقىنلاشقان قۇيۇملىرىنىڭ كەينىدىن كۆتىرىلىپ چىقتى - دە، بايىقى كىچىككىنە بۇلۇت كۆزدىن غايىپ بولدى. ئوتلاقتا قىزىل پاقالچاق قۇشلار جار - جار ۋاقىرىشاتتى، ئىنچىكە قاناتلىق بېلىقاغۇچىلار ھاۋارەڭ قاناتلىرىنى پالاقلىتىپ، دوننىڭ يېيىلىپ ئاققان يېرىگە شۇڭغۇپ چۈشۈپ، يىرتقۇچ تۇمشۇقلىرى بىلەن كۈمۈشتەك پاقىراپ تۇرغان ئۇششاق بېلىقلارنى چىشلەپ، تېز ھاۋاغا كۆتىرىلەتتى.

چۈشكە يېقىن ماي ئېيىدا بولۇپ باقمىغان قاتتىق ئىسسىق بولدى، ھاۋا يامغۇر يېغىش ئالدىدىكىدەكلا دىمىق بولۇپ كەتتى. قاچقۇنلار كارۋانلىرى تاڭ يورۇماستىنلا شەرقتىن دوننىڭ ئوڭ تەرىپى بويلاپ ۋېشېنسكايا ئېدىرلىرىغا قاراپ سوزۇلۇپ ماڭغان ئىدى. گېتمان يولىدا بىرىنچىكلارنىڭ چاقلىرى بىسلماستىن تاراقشىيتتى. ئاتنىڭ كىشنەشلىرى، ئۆكۈزنىڭ مۈرەشلىرى ۋە ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى تاغنىڭ ئۈستىدىن دەريا بويىدىكى تاشقىن باسقان يەرگىچە يېتىپ كېلەتتى.

ۋېشېنسكايانىڭ 200 كىشىلىك چەت يۇرتلۇقلار ئەترىدى تېخىچە بېلىقچى يېزىسىدا تۇراتتى. ئەتىگەن سائەت ئوندا ۋېشېنسكايادىن بۇيرۇق كەلدى. بۇنىڭدا: ئەترەت چوڭ گروموك يېزىسىغا يۆتكەلسۇن، گېتمان يولىغا ۋە باشقا كوچىلارغا قاراۋۇل قويۇلسۇن، ۋېشېنسكايادا كېتىۋاتقان ئەسكەر يېشىدىكى كازاكلارنىڭ ھەممىسى توختىتىلسۇن، دېيىلگەن ئىكەن.

ۋېشېنسكايىاغا قاراپ دولقۇنلاپ كېلىۋاتقان قاچقۇنلار ئات ـ ئۇلاق، ھارۋىلىرى گروموكقا تاقىلىپ كېلىپ قالدى. چاك ـ توزاڭ باسقان، ئىسسىقتىن قارىيىپ كەتكەن خوتۇنلار چارۋىلىرىنى ھەيدەپ ماڭغان، ئاتلىقلار يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تىقىلىشىپ كېلىۋاتاتتى. چاقلارنىڭ غىچىرلىشى، ئات ۋە قويلارنىڭ پىشقىرىشى، ئىنەكلەرنىڭ مۆرىشى، بالىلارنىڭ يىغىسى، كېزىك كېسىلى بولغان ئادەملەرنىڭ (بۇلارنىمۇ چېكىنىشكە ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىۋېلىشقان ئىدى) ۋايجان ـ ۋايەلىرى گىلاس لىق باغلارنىڭ قوينىغا پۈركىنىپ ياتقان يېزىنىڭ بۇزۇلماس تىنچ سۈكۈناتىنى ئوكتەي ـ توكتەي قىلىۋەتتى. بۇ خىلمۇ خىل ۋەبىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ كەتكەن شاۋقۇن ـ سۇرەن شۇنچىلىك ئادەتتىن تاشقىرى بىر ۋەقە بولدىكى، يېزىنىڭ ئىتلىرى پۈتۈنلەي خىرىلداپ قالدى ۋە ئەمدىلىكتە، دەسلەپكىدەك، پىيادە ماڭغۇچىلارنى كۆرسىلا ئېتىلمايدىغان بولدى، بۇرۇنقىدەك، زېرىكىشتىن ھارۋىلارنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىپ، تار كوچا بويلاپ، ساق بىر چاقىرىم يەرگىچە قاۋاپ، ئۇزىتىپ قويمايدىغان بولدى.

پىروخور زىكوف ئۆيىدە ئىككى كۈن مېھمان بولدى، گىرىگورىينىڭ ئاكىسىنىيە ئاستاخوفقا تاپشۇرۇدى ۋە گىرىگورىينىڭ ئېغىرچە تاپشۇرۇغىنى ئىلئىنىشنا بىلەن ناتالىيەگە يەتكۈزۈپ، 22 ـ چىسلا ۋېشېنسكايىاغا قاراپ يولغا چىقتى.

ئۇ ئۆز بۆلۈنمىسىنى بازكىدا تاپىمەن دەپ چامىلىغان ئىدى، ئەمما توپ ـ زەمبىرەكلەرنىڭ گۈلدۈرلىگەن ئاۋازى دون بويىچە غۇۋا يېتىپ كېلىپ، چىر دەريا سى بويىنىڭ قەيەردىدۇ بىز يېردە ياكى ئاندەك بولدى. پىروخورنىڭ نىمىشقىدۇ جەڭ پارتىلىغان يەرگە بېرىشقا كۆڭلى تارتمىدى، شۇڭا ئۇ بازكىغا يېـ

تىپ بېرىۋېلىپ، شۇ يەردە تاكى گىرىگورىي ئۆزىنىڭ 1 ـ دىۋىزىيىسى بىلەن دونغا كەلگۈچە كۈتۈپ تۇرۇش قارارىغا كەلدى.

پىرۇخور گىروموكنىڭ نەق ئۆزىگە كەلگۈچە يول بويى قاچاقلارنىڭ ھارۋىلىرى ئۇنىڭدىن ئۇزۇپ ئالغا ئۆتۈپ كېتىۋەردى. ئۇ ئالدىرىماي، ھەممە ۋاقىت ئېتىنى ئاستا ماڭدۇرۇپ كەلدى. ئۇنىڭغا ئالدىراشنىڭ ھاجىتىمۇ يوق ئىدى. ئۇ رۇبېژىن يېزىسىدىن تارتىپ يېقىندا قۇرۇلغان ئۇست ـ خوپىر پولكىنىڭ شتاۋىغا قوشۇۋالدى.

شتاپ رېسسورلۇق سىلىق تۆت چاقلىق ھارۋىدا ۋە ئىككى بىرىچكىدا ماڭغان ئىدى. شتاپ خادىملىرىنىڭ ھارۋىسىنىڭ ئارقىسىغا ئالتە ئىگەرلەنگەن ئات باغلاپ قويۇلغان. بىرىچكىنىڭ بىرسىگە قانداقتۇ قەغەزلەر ۋە تېلېفون ئاپاراتلىرى بېسىلغان، توت چاقلىق تارانتاسلاردا بولسا ياشىنىپ قالغان يارىدار بىر كازاك ۋە يەنە بىر قاتتىق جۇدەپ كەتكەن، ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈگىدىن بېشىنى كۆتىرەلمەي قالغان قۇش بۇرۇن، سۇركاراكول پاپاخىنى چۈشكۈرۈپ كىيىۋالغان بىر ئوفىتسىر بار ئىدى. ئۇ ئېھتىمال، يېقىنىدىلا كېزىك كېسىلىگە گىرىپتار بولسا كېرەك. شۇنىلىنى ئىگىگىچە يېپىنىۋاپتۇ؛ ئاقىرىپ كەتكەن دۆڭ پېشانىسىگە، قارا تەر باسقان يۇقا كىمىر چەكلىك بۇرنىغا توزان قونغان، شۇنداقتىمۇ ئۇ ھەمىشە ئايىغىمغا ئىسسىقراق بىر نەرسە يېپىپ قويۇڭلار، دەپ ھاخشاپ ياتاتتى، پېشانىسىدىكى تەرنى قاتمال، ئىنچىكە تومۇر باسقان قولى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ، ھە دەپ كايىيتتى.

ــ ئەبلەخلەر! قاغىش تەككۈرلەر! ئايىغىمنىڭ ئاستىدىن شامال ئۇرۇۋاتقانلىغىنى ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ پولىكارۇ ئاڭلاۋاتامسەن؟ ئايىغىمنى تېرە ياپقۇچ بىلەن ئوراڭلار! ساقىيىۋالسام بولاتتى...

ئەمدى‌مانا...ـــ شۇنداق بىلەن ئادەتتە ھەممە ئىغىرىكىسەلگەيلۇققان ئادەملەرگە ئوخشاش ئالىچەكمەن نەزەر بىلەن ئەتراپىغا قارايتتى.

بايىقى پولكارۇ دېگەن ئادەم ئېگىز بويى، ئۆزى ياش، ئەمما كونا ئېتىقاتچى ئادەم ئىكەن ـ ئۇ ئېتىنى توختاتماستىنلا ئېگەردىن پەسكە چۈشتى ـ دە، ھارۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

ـــ بۇنداق قىلىسىڭىز شامالداپ قالىسىز، ساموپلو ئىۋانوۋىچ!ـــ دېدى ئۇ.

ـــ بىر نەرسە ياپ، دەۋاتىمەن ساڭا!

پولكارۇ ئىتائەتمەنلىك بىلەن بۇيرۇقنى ئورۇنلاپ، نېرىراق ماڭدى.

ـــ بۇ كىشى كىم بولىدۇ؟ـــ دەپ سوردى پىروخور ئۇنىڭدىن ھارۇددىكى بىمارنى كۆزى بىلەن كۆرسىتىپ.

ـــ ئۇست ـ مېدۋېدىتسالىق ئوفىتسېر. بۇ ئادەملەر بىزنىڭ شتاپتا تۇرغان.

تېزكوفىنىي، بوبروۋىسكىي، كرۇتوۋىسكىي، زدموۋنىي ۋە باشقا يېزىلاردىن يىغىلغان ئۇست ـ خوپېرىسكى قاچاقلىرىمۇ شتاپ بىلەن بىللە ماڭغان ئىدى.

ـــ خوش، سىلەرنى قانداق جىن قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ؟ـــ دەپ سوردى پىروخور كالا ھارۇسىغا لىق نەرسە ـ كېرەك بېسىپ، ئۇستىگە چىقىپ ئولتۇرغان بىر قاچقۇن چالدىن.

ـــ ۋېشكىغا بارغۇمىز كېلىپ قالدى.

ـــ سىلەرگە ئادەم ئەۋەتكەنمۇ، ۋېشكىغا بارسۇن دەپ؟

ـــ ئەۋەتىشىنغۇ ئەۋەتمىدى، ئەزىزدەم، ئەمما ئۆلۈمنى كىم ياخشى كۆرىدۇ؟ كۆز ئالدىدىكىدا ۋەھىمە تۇرسا، تۆت پۇتلاپ قاچارسەن.

ـــ مېنىڭ سوراۋاتقىنىم: نېمىشقا ۋېشكىغا يۇرۇپ كېتىۋاتسىلەر؟ ئۇ تەرەپكە يېلانسكايا بىلەن ئۆتسەڭلار، ئۇزاق ئەمەس شۇغۇ، دېمەكچىمەن.

ـــ نېمىگە چۈشۈپ ئۆتىمىز؟ ئۇ يەردە سال يوق، دېيىشىدۇ غۇ خەلق؟

ـــ ۋېشكىدا نېمە بىلەن ئۆتىمەكچىسىلەر؟ سالنى سېنىڭ لاقا ـ لۇقسىلىرىڭنى ئۆنكۈزۈشكە بېرەمدۇ؟ ھەربى قىسملارنى قىرغاقتا تاشلاپ قويۇۋاتسا، سىلەرنى ھارۋاڭلار بىلەن ئۆتكۈزۈشكە باشلامدۇ؟ ھەي، چوڭ دادا، ئەخمەق ئادەم ئىكەنسىلەر، سەن خەلق! كېتىۋاتىسىلەر، نېمىشقا كېتىۋاتقانلىقلىرىڭنى بىلىپ بولمايدۇ. خېرىش، مۇنۇ ھارۋىغا باسقانلىرىڭ نېمە نەرسە؟ ـــ پىروخور ھارۋا بىلەن تەڭلىشىپ كېلىپ، قامچىسى بىلەن تۇگۈنلەرنى كۆرسىتىپ ئەلەم بىلەن سوردى.

ـــ بۇلارنىڭ ئىچىدە دىسىلەرنى يوق دەيسەن! كىيىم ـ كېچەك، خامۇت. ئۇن ۋە باشقا ئىگىلىكتە لازىم بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بار... بۇلارنى تاشلاپ كېتىشكە بولماس ئىدى. بەلكىم بوش بىر ئۆيگە بېرىپ قالارمەن. مانا بىر جۈپ ئات بىلەن ئۈچ ئۆكۈزنى قوشتۇم، مۇمكىن بولغان نەرسىنىڭ ھەممىسىنى باستىم، خوتۇنلارنى ئولتۇرغۇزدۇم ۋە كەتتىم. ھەي دوستۇم، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز مېھنىتىم بىلەن تاپقان نەرسىلەر، كۆز يېشىم بىلەن، ماڭلاي تەرىم بىلەن يەتقان مال ـ دۇنيا، بۇلارنى تاشلاپ كېتىشكە كۆز قىيامدۇ؟ مۇمكىن بولغاندا، ئۆيىنىڭ ئۆزىنىمۇ، ۋابا تەككۈر قىزىلارغا قالدۇرماسلىق ئۈچۈن، ئېلىپ كەتكەن بولاتتىم!

ـــ خوش، مەسىلەن، مۇنۇ سىم غەلۋىرنى نەگىمۇ سۆرەپ

ئاپىرارسەن، ئۆزەڭ بىلەن؟ ياكى مۇنۇ ئورۇندۇقلارنى ئىلىپ كېتىشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بار؟ ئۇلارنى قىزىللار ھېچىمگە كېرەك قىلمايدىغۇ؟

— ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن ئۇلارنى قالدۇرۇپ قويۇشقا بولماس ئىدى! تازا قىزىق، ئادەم ئىكەنسەن .. قالدۇرۇپ قوي- ساڭ، ئۇلار يا سۇندۇرۇۋېتىدۇ ياكى كۆيدۈرۈۋېتىدۇ. ياق ئۇلار قولۇمدىن دايىلغىنى تارتۇالمىسۇن، كۆيدۈرگە چىققۇرلار! ھەممىسىنى پاك ـ پاكىز ئىلىپ ماڭدىم!

چال، خوشياقمىغاندەك قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان سېمىز ئاتلارغا قامچىسىنى شىلتىپ قويۇپ، ئارقىسىغا قايرىلدى ـ دە، ئارقىدىكى 3 ـ كالا ھارۋىسىنى قامچا دەستىسى بىلەن كۆرسىتىپ، دېدى:

— ئەنە ئاۋۇ كالا ھارۋىسىنى ھەيدەپ كېلىۋاتقان ياغ- لىقلىق قىز مېنىڭ قىزىم. ئۇنىڭ ھارۋىسىدا بىر ئانا چوشقا بە- لەن ئۇنىڭ كۆچۈكلىرى بار. چوشقا بوغاز ئىدى. بىز ئۇنى ھار- ۋىغا باسقاندا، قوسىغىنى مەجبۇرىتىمىزدىن ئوخشايمىز. ئۇ كېچىسى ھارۋىنىڭ ئۈستىدىلا كۆچۈكلەپ قويدى. كۆچۈكلىرىنىڭ چىقىرىشى- ۋاتقانلىغىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ ياق، قىزىللار مەندىن ھېچنىمە ئۇن- دۇرمەيدۇ، نەپسى باماناڭلار!

— سەن سالنىڭ يېنىدا ھەرگىز كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بول- ما، بوۋاي، — دېدى پىروخور، چالنىڭ تەرلىگەن يانپاڭ يۈزىگە ئاچچىغى بىلەن تىكىلىپ قاراپ، — ھەرگىز كۆرۈنگۈچى بولما، ئۇنداق بولمىغاندا چوشقا ـ پوشقا، كۆچۈكلىرىڭنى ۋە بارلىق مال ـ مۈلكىڭنى دوڭغا ئىرغىتىپ تاشلايمەن!

— نېمە سەۋەپتىن؟— چال قاتتىق ئەجەپلەندى.

ـــ شۇ سەۋەپتىنكى، ئادەملەر ئۆلۈۋاتسا، بارلىق نەرسىلىرىدىن ئايرىلىۋاتسا، سەنزە، قېرى شەيتان، ئۆمۈچۈكتەك ھەممە نەرسىگىنى ئۆزەك بىلەن سۆرەپ كېلەمسەن! ـــ ئادەتتە يۇۋاش - يۇمشاق پىروخور ۋاقىراپ كەتتى، ـــ مەن مۇنداق پوق يىگەنلەرنى ئۆلـ گۈدەك يامان كۆرىمەن، بۇ ماڭا ئۆتكۈر خەنجەر ئۇرغان بىلەن باراۋەر!

ـــ بار - بار! يولۇڭغا مېڭىۋەر! ـــ چال ئاچچىقلىنىپ، پىشىلداپ، باشقا تەرەپكە قارىۋالدى، ـــ مانا باشلىق تېپىلىپ قالدى، بىراۋنىڭ مال - مۈلكىنى دونغا ئىرغىتىپ تاشلىماقچى... مەن ئۇنى ياخشى ئادەمدۇ، دەپ ئويلاپ پاراڭ ساپتىمەن ... مېـ نىڭ بالامۇ ۋاخىمىستىر، ئۇ ھازىر ئۆزىنىڭ بۆلۈنمىسى بىلەن قـ زىللارنىڭ يولىنى توسىماقتا ... ماڭ، يولۇڭغا مەرھەمەت قىل! بىراۋنىڭ مال - مۈلكىگە كۆزۈڭ ئىزارمىسۇن! ئۆزەڭنىڭ يېقىن مال . دۇنيارىڭ كۆپرەك بولسىغۇ، مۇنچىلىك كۆزۈڭنى پاقىراتـ ماس ئىدىڭ!

پىروخور ئېتىنى سوكۇلدىتىپ يۇرۇپ كەتتى، ئارقىسىدا بىر چوشقا كۆچۈگى چىر - چىر چىيقىراپ كەتتى، ئانىسى ئەنسىرەپ نالە قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ چىيقىرىشى قۇلاققا بىگىزدەك سانچىلاتتى.

ـــ بۇ نىمە بالا - قازا؟ نەدىن كېلىپ قالغان چوشقا بالـ لىسى بۇ؟ پولىكارۇ! ... ـــ ھارۇندا ياتقان ئوفىتسىر قاتتىق ئازاپتىن چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، يىغلىۋېتىشكە تاس قالدى - دە، ۋاقىراپ كەتتى.

ـــ بىر چوشقا كۆچۈگى ھارۇندىن يىقىلىپ چۈشكەن ئىكەن، پۇتىنى چاق بېسىۋاپتۇ، ـــ دەپ جاۋاپ بەردى يانداپ ماڭغان پولىكارۇ.

ـــ ئۇنىڭغا ئېيت، بېرىپ، چوشقىنىڭ ئىگىسىگە ئېيتىپ قوي، ئۇنى بوغۇزلىۋەتسۇن. بۇ يەردە ئاغرىق بار، دېگىن... شۇڭ داق ھېيىلىۋاتسام، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى بۇ چېيقىراقنى. تېز بول! چاپتۇر ئېتىڭنى!

رېسسورلۇق ھارۋىغا باراۋەرلىشىپ قالغان پروخور، ھىلىقى قۇش بۇرۇن ئوفتسېرنىڭ چوشقا كۆچۈگىنىڭ چېيقىرىشىدىن چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، كۈل رەڭ كاراكول پاپاخى بىلەن قۇلىغىنى ئېۋىتىۋىلىشقا بەھۈدە ئاۋارە بولۇۋاتقانلىغىنى كۆردى ... ئاڭغىچە پولىكاروۋ چېپىپ كەلدى.

ـــ بوغۇزلاشقا ئۇنىمايۋاتىدۇ، ساموىلو ئۇۋانچ. ئايىغى ساقىيىپ قالىدۇ، ساقايمىسا ئاخشاملىققا بوغۇزلايمىز، دەۋاتىدۇ ئۇ.

ئوفتسېرنىڭ چىرايى ئۆڭدى، ئۇ تەسلىكتە ئورنىدىن قوزغىلىپ، ئايىغىنى ساڭگىلىتىپ، ھارۋىدا ئولتۇردى.

ـــ مېنىڭ براۋنىنگىم* قېنى؟ ئاتلارنى توختات! چوشقا كۆچۈگىنىڭ ئىگىسى نەدە؟ مەن ھازىرلا كۆرسىتىپ قويىمەن... قېنى قايسى ھارۋىدا؟

ئاخىرى ھىلىقى مالدار چالنى چوشقا كۆچۈگىنى سويۇشقا مەجبۇر قىلىشتى.

پروخور كۈلۈپ، ئېتىنى سوكۇلداتقان پېتى ئۈست ـ خوپپا رىسكايا ھارۋىلىرىنىڭ دولقۇنىدىن ئۈزۈپ ئۆتۈپ كەتتى. ئالدىدا، بىر چاقىرىم كېلىدىغان يەردە، يول بويى يېڭى ـ يېڭى ھارۋىلار ۋە ئاتلىقلار كېتىپ بېرىشاتتى. ھارۋىلارنىڭ سانى 200 دىن كەم ئەمەس، بۆلۈنۈپ ـ بۆلۈنۈپ ماڭغان ئاتلىقلارمۇ 40 چە بار.

* براۋنىنگ ـــ ئاپتومات تاپانچا.

«سالىنىڭ قېشىدا قىيامەت قايىم بولىدىغان ئوخشايدۇ!» ــ دەپ ئويلىدى پىروخور.

ئۇ ھارۋىلارنى قوغلاپ يەتتى. ئالغا ئىلگىرىلەپ كېتىۋاتقان كارۋاننىڭ باش تەرىپىدىن چىرايلىق قارا تورۇق ئات مىنگەن بىر خوتۇن ئۇنىڭغا قاراپ چېپىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ پىروخورنىڭ ئالدىغا يېقىنلىشىپ كەلگەندە تىزگىننى تارتتى. ئاستىدىكى ئاتنىڭ قىممەت باھالىگەر توقۇلغان، كۆل رەڭ بېزەكلىرى بىلەن يۆگىنىدىكى كۆمۈش بىزەكلىرى ۋال ــ ۋال پاقىراپ تۇراتتى، ھەتتا ئىگەرنىڭ ئىككى قانىتىمۇ قىلچە سۈركەلمىگەن، تۆش تاسمىلىرى بىلەن تەڭلىگى يالتىراق چەمدىن قىلىنغان. ئايال ئىگەر ئۈستىدە ماھىرلىق بىلەن چەبدەس ئولتۇراتتى، تەرتىپلىك تارتىلغان تىزگىننى كۆچلۈك قارامتۇل قولى بىلەن مەھكەم تۇتۇپ تۇراتتى، ئەمما ئىگىز ھەربى ئات ئۆز ئۈستىدىكى ئايال خوجايىننى پىسەنت قىلمىغاندەك كۆرۈنەتتى: ئۇ قىزىرىپ كەتكەن كۆز ساقىسىنى مۆلدۈرلىتىپ، بويىنىنى ئېگەتتى ــ دە، ساپ ــ سېرىق چىشلىرىنى ھىجايتىپ، ئايالنىڭ يوپكىسى ئاستىدىن چىقىپ تۇرغان يۇپيۇمۇلاق تىزىدىن كاپ قىلىپ چىشلىمەكچى بولاتتى.

ئايال يېڭىلا سىنكى بىلەن يۇيۇلغان ھاۋا رەڭ رومىلىنى كۆزىگىچە ئورىۋالغان. ئۇ رومالنىڭ بىر چېتىنى لەۋلىرىدىن سەل قايرىپ سورىدى:

ــ تاغا، سەن يارىدارلارنى ئېلىپ كېتىۋاتقان ھارۋىلاردىن ئۇزۇپ ئۆتتۈڭمۇ؟

ــ نۇرغۇن ھارۋىلاردىن ئۇزۇپ ئۆتتۈم، قانداق؟

ــ مۇنۇ يالاكەتنى قارامسەن، ــ دىدى ئايال ئاۋازىنى سوزۇپ، ــ مەن ئېرىمنى ناپالىيۇاتسەن. ئۇ كىشى نۇست ــ خوپپىردىن

دالا شپاخانىسى بىلەن يولغا چىققان ئىكەن. پۇتى يارىلانغان ئىدى. ھازىر يارىسى يىرىڭلاپ كەتكەن ئوخشايدۇ. ئېتىمنى ئېلىپ كەلسۇن، دەپ يېزىلىقلاردىن ماڭا گەپ ئېيتىپ بەرگەن ئىكەن. مانا مۇشۇ ئات ئىدى، ــ ئايال تەر تامچىلىرى پاقىراپ تۇرغان ئات بوينىنى قامچىسى بىلەن قېقىپ قويدى، ــ مەن ئاتنى ئىگەرلەپ ئۇست ــ خوپپرغا كەلسەم، دالا شپاخانىسى يوق، كېتىپ قاپتۇ. مانا ھەرقانچە ئاۋارىچىلىك تارتىپ، ئۇنى ئىزلىگەن بولسامۇ، نەق ئۇستىدىن چۇشەلمەيۋاتىمەن.

پىروخور كازاك ئايالىنىڭ يۈپ ــ يۇمۇلاق چىرايلىق يۈزىگە زوقلىنىپ قاراپ، ئۇنىڭ يېقىملىق، مەيىن ئىنچىكە ئاۋازىغا ھوزۇرلىنىپ قۇلاق سېلىپ، تامىغىنى قىرىپ قويدى:

ــ ھەي، كېلىنچەك! ئېرىڭنى ئىزلەپ نېمە قىلىسەن! شۇ پاخانا بىلەن كېلىۋەرمەمدۇ، سەندەك ساھىپجامال گۈزەلنى، يەنە تېخى مۇنداق ياخشى ئات ئۇستەك بىلەن ھەر قانداق ئادەم ئەمەس ئالىدۇ! مەنمۇ جۇرئەت قىلىپ كۆرىمەن.

ئايال خالا ــ خالىماس كۈلۈمسىرەپ قويدى ــ دە، تولۇشقان قامىتىنى ئېگىپ، ئېچىلىپ قالغان تىزلىرىنى يوپكىسىنىڭ ئىتىگى بىلەن ياپتى.

ــ سەن قېقىلدىماي ئېيتقىنا، شپاخانىنىڭ يېنىدىن ئوزۇپ ئۆتتۈڭمۇ ــ يوق؟

ــ ئەنە ئاۋۇ قاتاردىكى ھارۋىلارنىڭ ئىچىدە ئاغرىق ۋە ياردارلار بار، ــ پىروخورخۇرسىنىپ جاۋاپ بەردى.

ئايال قامچىسىنى بىر شىلتىپ قويغان ئىدى، ئاستىدىكى ئات ئارقا پۇتلىرى بىلەن شارتلا بۇرالدى ــ دە، چاتىرىغىدىكى ئاق كۆپۈكنى پاقىرتىپ، سوكۇنداپ ماڭدى، ئارقىدىنلا بىرلا ساپ

چىپ سەكرەپ چىپىشقا باشلىدى.

هارۋىلار كارۋىنى ئاستا سىلجىپ باراتتى. ئۆكۈزلەر قۇيرۇق لىرىنى هورۇنلۇق بىلەن شىپاڭلىتىپ، كۆكۈيۈن - پاشىلارنى قورۇيتىنى كۈن شۇنداق ئىسسىق، هاۋا گۈلدۈرماما ئالدىدىكىدەك شۇنداق دىمىق ۋە تىنچىق ئىدىكى، يول ياقىسىدىكى پاكار ئۆسكەن ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ ياش ياپراقلىرى شۇمشىيىپ، سولىشىپ قالغان ئىدى.

پىروخور يەنە كارۋان ئەترەت بىلەن قاتارلىشىپ ماڭدى. ياش كازاكلارنىڭ كۆپلۈگى ئۇنى هەيران قالدۇردى. بۇلار ياكى ئۆز بۆلۈنمىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغان، يا بولمىسا توغرىدىن توغرا قېچىپ، ئۆز ئائىلىلىرىگە قوشۇلۇۋالغانلار ئىدى، هازىر ئۆز جەمەتلىرى بىلەن كېچىك ئېغىزىغا بىللە كېلىۋاتاتتى. بەزىلەر جەڭ ئاتلىرىنى هارۋىلارنىڭ ئارقىسىغا باغلاپ قويۇپ، ئۆزلىرى هارۋىنىڭ ئۈستىدە يېتىپ، خوتۇنلىرى بىلەن پاراڭلىشاتتى. باللىرىنى ئوينىتاتتى؛ بەزىلىرى بولسا ئاۋالقىدەكلا ملتىق ۋە قىلىچلىرى بوينىغا ئېسىقلىق هالدا ئاتلىق مېڭىشقان ئىدى. «ئۇرۇش قىسمىلىرىنى تاشلاپ، قېچىپ كېتىۋاتقانلارغۇ» — دەپ ئويلىدى پىروخور كازاكلارغا قاراپ قويۇپ.

ئات ۋە ئۆكۈزلىرىنىڭ تەر پۇرىغى، ئاپتاپتا قىزىغان بىرىنچى كا ياغاچلىرىنىڭ، ئۇي جاهازلىرىنىڭ، هارۋا مېيىنىڭ پۇرىغى دىماقنى ئۇرۇلاتتى، ئۆكۈزلەر بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئېغىر هاسىراپ. لاغايلاپ كېلىۋاتاتتى، ساڭگىلاپ قالغان تىللىرىدىن ئاققان شۆلگەيلىرى يول ياقىسىدىكى چاڭ - توزاڭغا بۇلىنىپ، يېپىتەك سوزۇلۇپ قالغان، كارۋان سائىتىگە تۆت - بەش سائەتلا يول باساتتى، ئات قوشۇلغان هارۋىلار ئۆكۈزلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ

گەتمەيتتى، ئەمما جەنۇپتىكى يىراق بىر يەردە زەمبىرەك ئاۋازلىرى يۇمشاققىنا يېيىلىپ، قۇلاققا ئاكلىنار - ئاكلانماستىلا ھەممەيلەن ھولۇقۇپ، قىمىرلىشىپ كەتتى: جۇپ ئات ۋە يەككە ئات قوشۇلغان ھارۋىلار تەرتىپنى بۇزۇپ، كارۋاننىڭ ئۇزۇنىددن ئۇزاققا سوزۇلغان قاتارىددن بىر چەتكە چىقىۋېلىشتى، ئاتلار سەكۇلداپ مېڭىشتى، قامچىلار باش ئۈستىدە ئويناشقا باشلىدى. «تىرت، چۇ!»، «ھو - ھو - ھوي، شەيتانددن تۆرەلگەنلەر!»، «قەددىمىڭنى قوزغات!» دېگەن ھەر خىل ئاۋازلار ئاكلىناتتى. ئۆكۈزلەرنىڭ دۇمبىلىرىدە تال چىۋىقلار بىلەن ئۇزۇن قامچىلار تاسادىسىغا باشلىدى، چاقلار گۈلدۈر - گۈلدۈر تېز ئايلانغىلى تۇردى. ۋەھىمە ئىچىدە ھەممە - ھەممە ھەركىتىنى تېزلەشتۈردى. يۈلددن كۆتىرىلگەن ئىسسىق چاڭ - توزاڭ ھاۋادا ئېغىر، كۆل رەڭ پاختا ماق بۈلۈتتەك تۈس ئېلىپ، كەينىگە ئۇزەتتى - دە، پۈقراپ، زىرائەت بىلەن تۇرلۇك ئوت - چۆپلەرنىڭ پايىسىغا قونا تتى.

پىروخورنىڭ دىققاقلىنا كىچىك ئېتى مېڭىپ كېتىۋېتىپ، ئوت - چۆپلەرگە بوينىنى سوزاتتى، بىر دەم قاشقا بىدىنىڭ شېخىنى ئۇزۇۋالاتتى، بىر دەم ياۋا زاراڭزىنىڭ سېرىق تاجىنى، بىر دەم كەكىرە ئوتنى غولى بىلەن قوشۇپ يۇلۇۋالاتتى: تىرىك قىلغان نەرسىگە قۇلىغىنى دىڭ تۇتۇپ، چىشىنىڭ ملىق گۆشىنى غاجىۋەتكەن ئېغىزدۇرۇغىنى تىلى بىلەن چىقىرىۋېتىشكە تىرىشىپ، يۇلقان نەرسىلىرىنى يالماپ يەيتتى. ئەمما زەمبىرەك ئوقى ئاڭلانغاندىن كېيىن پىروخور پاشىنىسى بىلەن تۇرتۇپ قويغان ئىدى، ئېتى گويا ھازىر ئوتلايدىغان چاغ ئەمەسلىگىنى چۈشەنگەندەك، جان - دىلى بىلەن چېپىشقا ھەركەتلەندى.

ئېتىلىۋاتقان توپ ئوقلىرى يارغانسېرى ياڭراشقا باشلىدى.

ئارقا ـ ئارقىدىن ئېتىلغان ئوقلارنىڭ گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلىرى بىللە قوشۇلۇپ، ئادەمنىڭ يۈرىگىنى جىغىلدىتىپ، ئىنچىكە ھاۋادا گۈلدۈرمامىدەك تاراقلاپ ئەكس سادا ھاسىل قىلاتتى.

ـ يا ئىگەم ئەيسا مەسىھ! ـ ھارۋىنىڭ ئۈستىدە ياش بىر ئايال سۆت يۇقىدىن پاقىراپ تۇرغان ئەمچىگىنىڭ دالچىن رەڭ ئېمىزگىسىنى بالىسىنىڭ ئاغزىدىن تارتىپ چىقىرىپ، چىڭقىلىپ تۇرغان ساغۇچ ئەمچىگىنى كۆينىگىنىڭ ئىچىگە تىقتى ـ دە، چوڭقۇنۇشتا باشلىدى.

ـ بىزنىڭكىلەر ئېتىۋاتامدۇ ياكى باشقىلارمۇ؟ ھەي، جەڭچى! ـ ئۆكۈزلەرنىڭ يېنىدا كېلىۋاتقان بىر چال پىروخورـدىن ۋاقىراپ سورىدى.

ـ قىزىللار، بوۋا! بىزنىڭ ئادەملەردە سىناڑەت يوق.

ـ ھەي كۆكنىڭ مەلىكىسى، بىزنىڭكىلەرنى ئۆز پانايىڭدا ساقلىغايسەن!

چال قولىدىكى باشۇاغنى غوبۇۋېتىپ، كونىراپ كەتكەن كازاك فۇراژكىسىنى بېشىدىن ئالدى. مېڭىپ كېتىۋېتىپ، چوقۇنۇپ، شەرق تەرەپكە قايرىلىپ ماڑدى.

جەنۇبتا، كەنجى قوناقنىڭ مايسىلىرى نەيزىدەك كۆكىرىپ چىققان قىرنىڭ ئارقىسىدىن شالاڭ ئارا بۇلۇت كۆرۈندى. ئۇ ئۇپۇقنىڭ يېرىمىنى قاپلاپ، ئاسمانغا غۇۋا پەردە ياپتى.

ـ ۋاي ـ ۋۇي. چوڭ يانغىن، ئەنە قاراڭلار! ـ دەپ ھارۋا ئۈستىدىن بىرسى ۋاقىرىۋەتتى.

ـ نىمە ئىش بولغاندۇ؟

ـ كۆيۈۋاتقان ئوت قەيەردىدۇ؟ ـ چاقلارنىڭ گۈلدۈر ـ تاراقلىرى ئىچىدىن ئادەملەرنىڭ ئاۋازى بىر يولى ياڭراشقا باشلىدى.

— چىر بويدا!

— قىزىلار چىر بويىدىكى بىزدىلارنى كۆيدۈرۈۋاتىدۇ!

— فەھەتچىلىك بولىدۇ، خۇدا كۆرسەتمىسۇن ...

— قارىغىنا، نىمە دىگەن قارا بۇلۇت قاپلىغان!

— كۆيۈۋاتقان بالغۇز بىر يېزا ئەمەس!

— كارگىنىسكانىڭ تۆۋەن تەرىپىدە چىر بويدا بالقۇن كۆتىرىلىۋاتىدۇ، ئۇ يەردە ھازىر جەڭ بولۇۋاتسا كېرەك ...

— ئەلكىم، قارا دەريا بويىدىمۇ شۇنداقتۇ؟ ھەيدە، ئىۋان!

— ياتالا، لاۋۇلداپ يېنىۋاتىدۇ! ...

قارا تۇتەك بارغانسېرى كېڭىيىپ، كەڭ بوشلۇقنى قاپلاشقا باشلىدى. زەمبىرەكنىڭ گۈمبۈرلىشى بارغانسېرى كۈچەيگىلى تۇردى. يېرىم سائەت ئۆتكەچ، جەنۇپ شامىلى 35 چاقىرىم يىراقلىقتىكى چىر دەريا سى بويىدا جايلاشقان يېزىلاردا ئەۋج ئېلىۋاتقان ۋەھىمىلىك باغىنىڭ ئاچچىق ئىس ـ تۇتەكلىرى ھەممىنى گىرىبان يوللىغا ئۇچۇرۇپ ئىپكەلدى.

60

چوڭ گىروموك يېزىسى بويلاپ كەتكەن يول بىر جايدا سۇر تاش تاممىدىن ئىبارەت ئىمارەتنىڭ يېنى بىلەن ئۆتەتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن بىردىنلا دوڭغا بۇرۇلۇپ، سۇسىز تېيىز جىلغا ئىچىگە چۈشەتتى. بۇ يەردە خادا باغاچلاردىن ياسالغان كۆۋرۈك بار ئىدى. قۇرغاقچىلىق مەزگىلىدە جىلغىنىڭ تېگىدە قۇم ۋە ھەر خىل

شىغىل تاشلار ساغۇچ پاقىراپ تۇراتتى، ئەمما يازغا كەلگۈنىدىن كېيىن ئىگىز دۆڭدىن جىلغا ئىچىگە يامغۇر سۈيىنىڭ لاي كۆچلۈك ئېقىملىرى شىددەت بىلەن گۈلدۇرلەپ چۈشەتتى ـ دە، قوشۇلۇپ ئاقاتتى، ئىگىز تامدەك دولقۇن ئۇرۇپ ئاققان سۇ ئۆز يولىدىكى تاشلارنى يۇيۇپ، ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىپ، گۈكرەپ دونغا قۇيۇلاتتى.

مۇنداق كۈنلەردە كۆۋرۈكنى سۇ بېسىپ كېتەتتى، ئەمما بۇ ھال ئۇزاققا سوزۇلمايتتى؛ بىر ـ ئىككى سائەت ئۆتكەندىن كېيىن بايىلا باغچىلارنى ۋەيران قىلىپ، قاشالارنى ياغاچ ـ ياغاچلىرى بىلەن قومۇرۇپ تاشلىغان شىددەتلىك تاغ سۈيى بىردىنلا پەسەيىپ قالاتتى، شۇندىن كېيىن يالىڭاچلىنىپ قالغان ساي تېگىدە پاكىز يۇيۇلغان ئۇششاق تاشلار نەم تارتقان گەج ھەم زەي پۇراق لىرىنى تارقىتىپ، پاقىراشقا باشلايتتى، ساينىڭ ئىككى چېتىدە چۆكمە لاي جىگەر رەڭ تۇستە تاۋلىنىپ تۇراتتى.

يارنىڭ ئىككى كانارىدا تېرەكلەر بىلەن تال سۆگەتلەر باراقسان بولۇپ ئۆسكەن. بۇلارنىڭ سايىلىرى يازنىڭ ئەڭ ئىسسىق كۈنلىرىدىمۇ سالقىنلىق بېغىشلايتتى.

ۋېشېنسكايانىڭ چەت يۇرتلۇقلار ئەتىرىدىنىڭ قاراۋۇلخانىسى ئاشۇ سالقىنغا قىزىقىپ، كۆۋرۈكنىڭ قېشىغا ئورۇنلاشقان ئىدى. قاراۋۇلخانىدا 11 ئادەم بار ئىدى. يېزىدا قاچقۇنلارنىڭ ھارۋا ـ ئۇلاقلىرى پەيدا بولۇشتىن بۇرۇن، بۇ كىچىك ئەترەتنىڭ ئادەملىرى كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدا يېتىپ قارتا ئوينىشاتتى، تاماكا چېكىشەتتى، بەزىلىرى كىيىم ـ كېچەكلىرىنى سىلىپ تاشلاپ، كۆينەكلىرىدىن ۋە چاپان ئەستەرلىرىدىن سالىراتلاردا بولىدىغان ئاچكۆز يىتلارنى تازىلىشاتتى، بۇلارنىڭ ئىككىسى ۋىزۋوت كوماندىرىدىن رۇخسەت سوراپ، دونغا سۈغا چۈشكىلى

كەتكەن ئىدى.

ئەمما دەم ئېلىش ۋاقتى قىسقا ئىدى. كۆپ ئۆتمەي كۆۋرۈكنىڭ قېشىغا كارۋان ھارۋىلار كەلگىلى تۇردى. ئۇلار بىر تۈتاش ئېقىن بولۇپ كەلگەنلىكتىن، سايە - سالقىن قوينىدا ئۇگدەپ تۇرغان تار كوچا بىردىنلا تىقىنچىلىق، شاۋقۇن - سۈرەنلىك بولۇپ قالدى، گويا ھارۋىلار بىلەن بىللە دون بويىدىكى ئىگىز-لىكتىن يېزىغا دالىنىڭ ئىسسىق ھاۋاسى كېلىپ قالغاندەك ھەممە يەرنى دىمىق قاپلىدى.

قاراۋۇلخانا ناشلىغى، قوشۇمچە ۋىزۋوت كوماندىرى — ئۇزۇن تۇرا، قوگۇر ساقىلى قىسقا قىرقىلغان، يوغان قۇلاقلىرى كىچىك بالىنىڭ قۇلىغىدەك دىڭگايغان، يادائىغۇ ئۇنتېر ئوفىتسېر ئۇپراپ كەتكەن تاپانچا قېپىغا قولىنى قويۇپ، كۆۋرۈكنىڭ بېشىدا تۇراتتى. ئۇ 20 دەك ھارۋىنى گەپ - سۆزسىزلا ئۆتكۈزۈ-ۋەتتى، ئەمما بىر ھارۋىنىڭ ئۈستىدە 25 ياشار بىر ياش كازاكنى كۆرۈپ قېلىپ، قىسقىلا بۇيرۇق قىلدى:

— توختا!

كازاك ھارۋىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، قاپىغىنى تۇردى.

— قايسى قىسمىدىن سەن؟ — دەپ جىددى ئاھاڭدا سوردى ۋىزۋوت كوماندىرى ھارۋىغا يېقىن كېلىپ.

— سوراپ نىمە قىلىسىز؟

— قايسى قىسمىدىن دەپ سوراۋاتىمەن. قېنى بول؟

— رۇبېژىنسكايا بۆلۈنمىسىدىن. خوش، سىز كىم بولىسىز؟

— پەسكە چۈش!

— سىز كىم؟

— چۈش دەۋاتىمەن، ساڭا!

ۋىزۋوت كوماندىرىنىڭ يۇمۇلاق قۇلاقلىرى لاپىدە ئوت ئالدى. ئۇ تاپانچا قېپىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ناگانىنى چىقاردى - دە، ئۇنى سول قولىغا ئالدى.

كازاك تىزگىنىنى ئايالىغا بېرىپ، ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشتى.

— نېمىشقا قىسىلارنىڭ قاتاردا ئەمەسسەن؟ نەگە بارىسەن؟ — دەپ سوراشقا ئالدى ۋىزۋوت كوماندىرى.

— كېسەل بولۇپ قالدىم. ھازىر ۋازكىغا كېتىۋاتىمەن... ئۆيۈم ئىچى سىلەن بىللە ماڭغان ئىدىم.

— كېسەللىك توغرىلىق ھۆججىتىڭ بارمۇ؟

— نەدە ھۆججەت بولسۇن؟ بۆلۈنمىدە قالدىشىر بوق...

— ھە، يوقمۇ؟... خوش، كارېنكو، مۇنۇنى مەكتەپكە ئاپار!

— ئۆزىڭىز زادى كىم بولسىز؟

— كىملىكىمىزنى شۇ يەرگە بارغاندا ساڭا كۆرسىتىمىز!

— مەن ئۆز قىسمىمغا سىرىشىم كېرەك! مېنى توختىتىشقا ھەقۇقىڭىز يوق! — بىز سىياسىي ئۆزىمىز ئاپىرىمىز. قورالىڭ يېنىڭدىمۇ؟

— يىرلا ملتىق.

— قولۇڭغا ئال، چاققان تاپشۇر، بولمىسا ئىسىرىنۇڭدىن ئىرغىتىپ تاشلايمەن! ياپ ساش نۇرۇقلۇق، تىنىڭ بالىسى، خوتۇنۇڭنىڭ قوينىغا كىرىۋېلىپ، تىقىلىپ ياتتىڭمۇ؟ بىز سېنى قوغداشقا تېگىشلىك ئادەملەرمۇ؟ — شۇندىن كېيىن نەپرەت بىلەن قوشۇپ قويدى، — شۇمۇ كازاك بولۇپ قاپتۇ بەجى!

كازاك تېره يـاپقۇچنىڭ ئـاستىدىن مـىلتىقنى چـىقاردى، ئايالىنىڭ قولىنى تۇتتى، ئەمما كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا سۈيۈشـمىدى. پەقەت ئايالىنىڭ ھـاتمال قولىنى سىر مىنۇتتەك ئـۇتۇپ تۇرۇپ، سىر ئىملەرنى پىچىرلىدى ـ دە، سىر ئەترەت جـەڭچىسـىنىڭ ئارقىسىدىن يېزا مەكتۇبىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

تار كوچىدا ئـوپلىشـپ قالغان ھـارۋىلار گۈلدۈرلـىشـىپ، كۆۋرۈككە شىددەت بىلەن يۈپۈرۈلدى.

فـاراۋۇللىغانا بـىر سائەت ئـىچىدە قاچقۇن ئـەسكەرلەردىن 50 ئـادەمنى ئـۇتۇپ قالـدى، ئـۇلارنـىڭ ئـەزىلىرى ئـوساش جەريانىدا قارشىلىق كۆرسەتتى. بولۇپمۇ، ياشانغان. ئۇزۇن بۇرۇت لۇق، ئۇرقىدىن قارىغاندا يېلانىسكايا كەنتىنىڭ ئـۇرۇنـى ـ كرىۋىـسك يېرىـسىدىن بولغان جەسۇر كازاك قاتتىق قـارشىلىق كۆرسەتـتى. قاراۋۇل ئاشلىغىنىڭ ھارۋىدىن چـۈش. دىگەن بـۇيرۇغىغا ئۇ ئـېتىنى قـامچىلاش بىلەن جاۋاپ بـەردى. ئـەترەتنىڭ ئىككى جەڭچىسى ئاتلارنىڭ جىلاۋىدىن ئۇتۇۋېلىپ، كۆۋرۈكنىڭ نـېرىقى تەرىپىگە ئۆتكەندىن كېيىن ئاران توختىتالدى. ئۇ چاغدا كازاك ئويلاپ تۇرماستىلا، ئىتىگىنىڭ ئـاستىدىن ئامېرىكىنىڭ ۋىنچېسـتىر مـارکـىلىق مـاۋزۇر مىلتىقىنى ئېلىپ، دەرھـال مـۇرىـسىگە تاقىدى.

— يولنى ئېچىڭەت!... ئۆلتۈرۈۋېتىمەن. مەلئۇن!

— چـۈش. پـەسـكـە چـۈش! بىرگە ـ ـيىيـسـۈنىمغانلارنى ئېتىپ تاشلاڭلار، دىگەن بۇيرۇق بـار. سەندىن ـ ـۇرۇن بىزنىڭ نىشانغا ئالمىز!

— مۇ ـ ژىسـك ـ لە ـ ـەر! ... تۇنۇگـۈن قىزىل ئەسكەر ئىدىگـلار، بۈگـۈن كـازاكلارغا ئەقىل كۆرسەتمەكچىمۇ سىلەر؟... سىسىق

چۈپۈرىلەر!... نېرى كەت، ئېتىپ تاشلايمەن!

پاقالچىغايىپ ـ يېڭى قىشلىق ئوبموتكا ئورنىغان‌ئەترەت‌جەڭ چىلىرىدىن بىرسى ھارۋىنىڭ ئالدى چاقى ئۈستىگە چىقىپ، قىسقىلا ئېلىشقاندىن كېيىن، كازاكنىڭ قولىدىن ماۋزۇر مىلتىقنى تارتىۋالدى، كازاك مۇشۇكتەك ئېگىلىپ، قولىنى چاپىنىنىڭ ئاستىغا سىپىلاتتى ـ دە، غىلاپتىن قىلىچىنى سۇغۇرۇۋالدى، ئاندىن ئۇ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، سىرلانغان بۆشۈكنىڭ ئۈستىدىن بويۇندىپ قىلىچ تەگكەن ئىدى، قىلىچنىڭ ئۇچى دەل ۋاقتىدا پەسكە سەكرەپ چۈشۈۋالغان جەڭچىنىڭ بېشىغا تېگىشكە تاس ـ تاماس قالدى.

ـ تىموشا، قويساڭچۇ، تىمونيوشكا! ۋاي ـ ۋاي، تىموشا!... مۇنداق قىلىشنىڭ كېرىگى يوق... ئۇلار بىلەن تەڭ بولما! ئۆلۈم تۇرۇۋۇپتىدۇ سېنى! ...ـ جاڭجالاشقان كازاكنىڭ ۋىجىككىنە بەتچىراي ئايالى تىت ـ تىت بولۇپ يىغلايتتى.

ئەمما كازاك ھارۋىنىڭ ئۈستىدە ئۆرە تۇرۇۋۇپلىپ، كۆكۈش ۋالىلداپ تۇرغان قىلىچنى ئۇزاققىچە باش ئۈستىدىن ئايلاندۇرۇپ، جەڭچىلەرنى ھارۋا يېنىغا يېقىن يولاتمىدى. خىرىلداپ ئاغزىنى بۇزاتتى، فۇتربغان ئادەمدەك تۆت تەرەپكە ئالاقزادە بولۇپ قارايتتى. «نېـرى ـ كەت ـ ت ـ ت!... چېپىپ تاشلايمەن!» ئۇنىڭ قارىيىپ كەتكەن يۈزىگە تىترەك ئولىشىپ، ئۇزۇن ساغۇچ بۇرۇتى ئاستىدا شۆلگىيىپ بۇژۇلداپ قالدى، كۆزىنىڭ كۆكۈش ئېقىغا بارغانسېرى قان تولدى.

ئۇنى مىڭ تەسلىكتە قورالسىزلاندۇرۇشتى، يېقتىپ، قولىنى باغلاشتى، باتۇر كازاكنىڭ جەڭگىۋارلىغىنىڭ كارامىتى ئاسانلا ئاشكارا بولدى: بىرىچكىنىڭ ئىچىنى ئاختۇرۇشقان ئىدى،

قوسغىسى چىلەكىتەك يوغان بىر كىوزىدا لىقمۇ لىق تەك كۆچلۈك، ئەلا سورت ساموگون چىقتى...

تار كوچا تىقىلىش بولۇپ قالدى، ھارۋىلار شۇنداق كەپلىشىپ قالدىكى، ئۆكۈزلەر بىلەن ئاتلارنى ھارۋىدىن چىقىرىپ، ھارۋىلارنى قولىدا كۆتىرىپ كۆۋرۈككە ئاپىرىش تەلەپ قىلىناتتىى، ھارۋىنىڭ ئوق ياغچى بىلەن شوتىسى قاراسلاپ سۈناتتى، ئاتلار قەھرى بىلەن چىيقىرىشاتتى، پاشا ـ كۆكۈيۈنلەر يىپىشىۋالغان ئۆكۈزلەر، ئىگىلىرىنىڭ ۋاقىرىشىغا قۇلاق سالماي، تاياقتىن ئېسىنى يوقىتىپ، قاشانىڭ ئوستىگە ئىرمىشىپ چىقىۋالاتتى، تىللاش، ۋاقىراش، ھونۇنلارنىڭ بىغا ـ زارىسى كۆۋرۈكنىڭ قېشىدا ئۇزۇنغىچە بېسىلمىدى، ئارقىدىكى سىر ـ سىرىگە تاقاشماي ئۆتۈپ كېتىش مۇمكىن بولمىغان يەرلەردىكى ھارۋىلار ئارقىغا قايتىشتىى، يۇلار بازكى ئارقىلىق دونغا چۈشۈش ئۈچۈن قايتىدىن چوڭ يولغا چىقىشتى.

قولغا ئېلىنغان قاچقۇنلارنى مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ نازارىتى ئاستىدا بازكىغا ئاپىرىشتى. ئەمما بۇلارنىڭ ھەممىسى قوراللىق بولغانلىقتىن. مۇھاپىزەتچىلەر ئۇلارنى تۈتۈپ تۇرالمىدى. كۆۋرۈكىنىڭ بېرىقى تەرىپىگە ئۆتۈش بىلەنلا مۇھاپىزەتچىلەر بىلەن قاچقۇنلار ئوتتۇرىسىدا ئېلىشىش يۈز بەردى، بىر ئازدىن كېيىن ئەترەت جەڭچىلىرى ئارقىسىغا قايتىپ كېتىشتى. قاچقۇنلار ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىنىپ، تەرتىپلىك ھالدا ۋېشېنسكايا غا يۈرۈپ كەتتى.

گىروموكتا پىروخور زىكوفنىمۇ توختىتىپ قويۇشتى. ئۇ گىرى گورىي مېلىخوف يېنىپ بەرگەن دەم ئېلىش ۋەقىسىنى كۆرسەتكەن ئىدى، قاراۋۇللار ئۇنى گەپ ـ سۆزسىزلا ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئۇ بازكىغا كەچ كىرىش ئالدىدىلا كەلدى. چىر بويىدىكى يېزىلاردىن چۈۋۈلمىشىپ چىققان مىكلىغان ھارۋىلار پۈتۈن چوڭ كوچا ۋە تار كوچىلارنى قاپلاپ كەتكەن ئىدى. دوننىڭ قېشىدا تەسۋىرلەپ بولمايدىغان بىر ۋەقە بولۇۋاتاتتى. قاچقۇنلار پۈتۈن قىرغاقتا ئىككى چاقىرىم كېلىدىغان مۇساپىنى ئۆز ھارۋىلىرى بىلەن بەنت قىلىپ قويغانلىقتىن، 50 مىڭ كىشىلىق دەريادىن ئۆتۈش نۆۋىتىنى كۈتۈپ، نورمان ئارىسىغا پېتىراپ كەتكەن ئىدى.

ۋېشېنسكايانىڭ قارشى تەرىپىدە سال بىلەن توپ - زەمبىرەكلەرنى، شتاپىلارنى ۋە ھەربى مال - مۇلۇكلەرنى ئۆتكۈزۈۋاتاتتى، پىيادە قىسىملارنى كېچىك قېيىقلار بىلەن ئۆتكۈزۈشەتتى. ئونلاپ قېيىقلار ئوچ - توتتىن ئادەم سېلىپ، دوندا ئۈياق - بۇياققا قاتناپ تۇراتتى. پىرىستانىنىڭ قېشىدا سۇ لېۋىدە تىقىنچە لىقتىن قىيامەت باش كۆتەرگەن. ئارقىدا كېلىشكە قالدۇرۇلغان ئاتلىق ئەسكەرلەر تېخى يېتىپ كەلمىگەن ئىدى. چىر دەريا-سى تەرەپتىن ئاۋالقىدەكلا زەمبىرەكلەرنىڭ گۈمبۈرلىگەن ئاۋازى ئاڭلىناتتى، ئىس - تۈتەكلەرنىڭ قانىسق، ئاچچىق ھىدى تېخى مۇ قاتتىقراق. ئېنىقراق سېزىلەتتى.

سۇدىن نۆتۈش تاڭ ئاتقۇچە داۋام قىلدى. كېچە سائەت 12 بولغاندا دەسلەپكى ئاتلىق ئەسكەرلەر بۆلۈنمىلىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار سەھەردىن تارتىپلا دەريادىن ئۆتۈشنى باشلىشى كېرەك ئىدى.

پىروخور زىكوف 1 - دىۋىزىيە ئاتلىق قىسىملىرىنىڭ تېخى كەلمىگەنلىگىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۆز بۆلۈنمىسىنى بازكىدا كۈتۈپ تۇرۇش قارارىغا كەلدى. ئۇ ئېتىنى بازكى شپاخانىسىنىڭ توساق تېمىغىچە تاقلىپ، تىقىلىشىپ تۇرغان بىر تۈتاش ھارۋا-

لارنىڭ ئارقىسىدىن يېتىلەپ مىڭ تەسلىكتە ئۆتكۈزدى. ئاندىن ئېتىنىڭ ئىگەر - جابدۇقلىرىنى ئالماستىنلا، ئۇنى بىرسىنىڭ ھارۋىسىنىڭ كەينىگە باغلاپ قويۇپ، ئاغزىدىن يۇگەننى ئالدى، ئۆزى ھارۋىلارنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپ، نوندۇش - يىلىشلەرنى ئىزلەشكە كىرىشتى.

ئۇ توغانىڭ قېشىدا يىراقتىن ئاكسىنىيە ئاستاخوۋانى كۆرۈپ قالدى. ئاكسىنىيە كىچىككىنە بىر بوچچىنى مەيدىسىگە بېسىپ، ئىسسىق كوپتىسىنى بەلكىسىگە تاشلاپ، دونغا قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ يارقىن، كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ھۆسۈن - چىرايى قىرغاقتا توپلىشىپ تۇرغان پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. ئۇلار ئاكسىنىيە تۇغرىلىق ئېھتىمالسىز بىر نېمىلەرنى دېيىشەتتى، ئۇلارنىڭ تەرگە پىشقان، چاڭ باسقان يۈزلىرىدە ھجايىغان چىشلىرى ئاپپاق پاقىرايتتى، لەززەتلىنىپ قاقاقاقلىغىنى ۋە ھى - ھىلەپ كۈلگىنى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كۆينىگىنىڭ ئۈستىدىكى كەمەرنى بېشىۋەتكەن، بېشىدىكى پاپاخى گەجگىسىگە چۈشۈپ قالغان ئىگىز بوي، ئاچ سېرىق چاچ بىر كازاك ئارقىدىن كېلىپ، ئاكسىنىيە ى قۇچاقلىۋېلىپ، ئۇنىڭ قارقۇمچاق نازۇك بوينىغا لېۋىنى دەككۈزگەن ئىدى. پىروخور، ئاكسىنىيەنىڭ كازاكنى قاتتىق ئىتتىرىۋەتكەنلىگىنى، ئاغزىنى سەت ھجايىتىپ، ئۇنىڭغا ئاستا بىر نېمە دېگەنلىگىنى كۆرۈپ تۇردى. ئەتراپتىكىلەر قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. ھىلىقى كازاك بېشىدىن پاپاخىنى ئېلىپ، خىرىلداپ: «ئېخ، ھامماچا! يەنە بىر مەرتە بولسىچۇ كاشكى» — دېدى.

ئاكسىنىيە قەدىمىنى تېزلىتىپ، پىروخورنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ پىشقان گىلاسىتەك لەۋلىرىدە نەپرەتلىك بىر كۈ-

لۇمسىرەش دىرىلدەپ تۇراتتى. پىروخور ئۇنى قىچقارمىدى، خالايىق توپىغا كۆز يۈگۈرتۈپ، يېزىداشلىرىنى ئىزلەشكە باشلىدى. ئوق ياغاچ ۋەشوتىلىرى ئاسمانغا تىكلەپ قويۇلغان ھارۋىلارنىڭ ئارىسىدىن ئاستا مېڭىپ كېلىۋېتىپ، مەس ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، كۈلكىلىرىنى ئاڭلاپ قالاتتى. ھارۋىنىڭ ئاستىدا، پالاسىنىڭ ئۇسىتىدە ئۇچ چال ئولتۇراتتى. بىرسىنىڭ چاتىرىغىدا بىر چىلەك ساموگون بار ئىدى. شىركەيپ بولغان قەبرىلارمۇ زەمىرەك گىلىزىسىدىن ياسىۋالغان مىس گىروزكا بىلەن چىلەكتىن نۆۋەت بىلەن ساموگون ئېلىپ ئىچىپ، سۆرلەنگەن بېلىقلارنى يەپ ئولتۇرۇشاتتى. ساموگونىڭ ئۆتكۈر پۇرىغى ۋە تۇزلانغان بېلىقنىڭ شورتاڭ ھىدى نەپسى تاقىلداپ كەتكەن پىروخورنى توختاشقا مەجبۇر قىلدى.

ــ ھەي، ئەسكەر يىگىت! سالامەتلىك ئۇچۇن بىز بىلەن بىر قەدەھ ئىچمەمسەن! ــ دىدى ئۇنىڭغا قەبرىلاردىن بىرسى.

پىروخور تارتىنىپ تۇرماستىنلا ئولتۇرۇپ، چوقۇنۇپ قويىدە، كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، مېھماندوست بۇۋاينىڭ قولىدىن بىر كۈرۈشكا خۇش پۇراق ساموگوننى ئالدى.

ــ ئىچە، دەم غەنىمەت! مۇنۇ بېلىقنى زاكۇسكا قىل. قەبرىلاردىن بىرگىنىشنىڭ لازىمى يوق، يىگىتىم. قەبرىلار، ئەقىللىق خەلق! سىلەر ياشلار بىزدىن يەنە ئۆگىنىشىڭلار كېرەك، قانداق ھايات كەچۈرۈشنى ... يەنى، مەسىلەن، ھاراقنى قانداق ئىچىشنى ...، ــ دەپ خىڭلىدىدى بۇرنى پۇچۇق، تۆپە كالپۇگى چىشىنىڭ تۆۋىگىچە كىسىرىلگەن ئىككىنچى بىر بوۋاي.

پىروخور بۇرنى يوق بوۋايغا كۆز قىرى بىلەن سەسكىنىپ قاراپ، گۇپپىدە ئىچۈەتتى، 3 ـ كۈرۈشكىنى كۆتىرىشتە چىداپ تۇرالماي:

— بۇرنۇڭنى سەيرە - تاماشا سەدىقەسى قىلىۋەتتىڭمۇ، ئاتا؟ — دەپ سورىدى.

— يا - قە - ي. ئەزىزىم! بۇ سوغاق تەككەنلىكتىن بولغان. كىچىك ۋاقتىمدا قاتتىق سوغاق تېگىپ كېسەل بولغان ئىدىم. شۇ چاغدا بۇرنۇم ئۇششۇپ، پۇچۇق بولۇپ قالدىم.

— مەن سېنى خاتا ئويلاپتىمەن، بىر ياماڭ ئاغرىقتىن بۇرنى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ئەمەسمىدۇ؟ بۇنى ئۆزەمگە يۇقتۇرۇۋالمىسام بولاتتى، دەپ يوق نەرسىنى ئويلاپ كېتىپتىمەن، — پىروخور سەمىملىك بىلەن ئىقرار بولدى.

ئۇ، بۇۋاينىڭ ئىشەنمەيدىغىنى بىلەن كۆڭلى ئەمىن بولغاندىن كېيىن، كۇرۇشكىغا لەۋلىرىنى تەشنالىق بىلەن يېپىشتۇرۇپ، سەسكەنمەستىن، بىر يولدا كۇرۇشكىنى بوشاتتى.

— تۇرمۇش بەربات بولۇۋاتىدۇ! قانداق قىلىمىز ئىچمەي؟— دەپ ۋاقىرايتتى ساموگوننىڭ ئىگىسى، تېنى ساغلام سېمىز بوۋاي، — مانا مەن 200 پۇت بۇغداي ئېپكەلدىم، ئۆيۈمدە 1000 پۇت بۇغداي قېپقالدى. بەش جۈپ ئۆكۈزنى ھەيدەپ كەلدىم، بۇلارنى مەشەدە تاشلاپ كېتىشكە توغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ، چۈنكى دوندىن بۇلارنى ئۆزەڭ بىلەن بىللە ئۆتكۈزەلمەيسەن - دە! يېقىن مال - دۇنيارىمىڭ ھەممىسى بەربات بولۇۋاتىدۇ! ناخشا ئېيتقۇم كېلىدۇ! ئوينا، يايرا كەنتداشلىرىم! — چال قىزىرىپ كەتتى، كۆزلىرى ياشتىن نەملەندى.

— ۋاقىرىما، تىروفىم ئۇۋانچ. موسكۇا كۆز يېشىغا ئىشەنمەيدۇ، ھاياتلا بولىدىكەنمىز، يەنە مال - دۇنيا توپلايمىز! — دىدى بۇرنى پۇچۇق چال دوستىغا تەسەللى بېرىپ.

— ماڭا ۋاقىرىماسلىققا نىمە چارە؟!— دىدى كۆز يېشىدىن

چىرايى ئۆزگىرىپ كەتكەن چال ئاۋازىنى قاتتىقراق چىقىرىپ،— ئاشلىغىم بەربات بولۇۋاتسا! ئۆكۈزلىرىم ئۆلۈپ تۈگەۋاتسا! ئۆيۈمگە قىزىللار ئوت‌قويۇۋاتسا! كۆزدە ئوغلۇمنى ئۆلتۈرۈشتى! ۋاقىرىماي تۇرالامدىمەن؟ كىم ئۇچۇن مال ـ دۇنيا بىغدىم؟ بىر ياز ئىچىدە ئۆشنەمدە ئون كۆينەك تەردىن چىرىپ تۈگەيدىغان ئىدى، ھازىر يالىڭاچ، يالىڭاياق قېلىۋاتىمەن ... قېنى، ئىچ!

پىروخور گەپ ـ سۆز ئەسناسىدا مەشىنىڭ قاپقىغدەك يوغان يالپاق بېلىقنى يەپ، دەتتە كۆرۈشكا ساموگون ئىچىۋەتتى، شۇنچىلىك دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ناھايىتى تەسلىكتە ئورنىدىن تۇردى.

— جەكچى بىگىت! سىزنىڭ ھامىمىز سەن! ئېتىگىغا يەم بېرەمسۇ؟ قانچىلىك ئالسەن؟

— بىر قاپ! — دەپلا قويدى ئەتراپتا بولۇۋاتقان ئىشلارغا بىپەرۋا قارايدىغان پىروخور.

چال ئۇنىڭغا سەرخىل سۇئالدىن بىر قاپ تۆكۈپ بېرىپ، مۇرىسىگە يۈدۇۋېلىشقا يارەملەشتى.

— قاپنى ئېپكېلىپ بەر! ئۇنتۇپ قالما، خۇدا ھەققى! — دەپ تاپىلىدى ئۇ، پىروخورنى قۇچاقلاپ ۋە مەسلىكتە كۆز يېشى قىلىپ.

— ياق، ئېپكەلمەيمەن، ئېيتىپ قويماي، ئېپكەلمەيمەن، دىمەك، ئېپكەلمەيمەن .... — پىروخور نىمىشقىدۇ ئۆز گېپىدە قاتتىق تۇردى.

ئۇ ئىككى تەرەپكە دەلدەڭلەپ، ھارۋىنىڭ قېشىدىن كەتتى. قاپ ئۇنى مۆكچەيتىپ، بىر ئۇ تەرەپكە، بىر ئۇ تەرەپكە قىسايتۈراتتى. پىروخور ئۆزىنى تېيىلغاق كۆك مۆز ئۈستىدە

مېگىپ كېتىۋاتقانده‌ك هېس قىلاتتى، تاقىلانمىغان ئات مۇز ئۈستىده ماڭغانده‌ك، پۇتلىرى هەر ياققا تېيىلىپ، تىترەپ ماڭاتتى. ئىشه‌نچسىزلىك بىلەن يه‌نه بىرنه‌چچه قه‌دەم باسقاندىن كېيىن توختاپ قالدى. بېشىدا شه‌پكىسى بارمىدى ـ يوقمىدى، هېچ ئېسىگه ئالالمىدى، بىرنېچكىنىڭ ئارقىسىغا باغلاقلىق بىر ئاق قاشقا تورۇق ئات سۈلۈنىڭ هىدىنى سېزىپ، قاپقا بوينىنى سوزۇپ، بىر بۇرجىگىنى چىشلىۋالدى. يېرىلغان يه‌ردىن ئاستا شىرىلداپ، دان تۆكۈلۈشكه باشلىدى. پىروخورنىڭ يۈكى يېنىكلىشىپ، يه‌نه ئالغا قاراپ يۈرۈپ كه‌تتى.

به‌لكىم، سۈلۈنىڭ قالغان ـ قاتقانلىرىنى ئۆز ئېتىنىڭ قېشىغا يه‌تكۈزۈۋالغانمۇ بولاتتى، ئه‌مما ئۇ يوغان بىر ئۆكۈزنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، بۇ كالا هايۋانلىق ئادەتتى بويىچه ئۇنىڭ بىقىنىغا قاس قىلىپ بىرنى تېپىۋەتتى. ئۆكۈز كۆكۈيۈن، پاشا ـ چۈشىنىه‌ردىن ئازاپ چېكىپ، ئىسسىق ۋه تۇنچۇق هاۋادىن ئېسىنى يوقاتقان ئىدى، هېچكىمنى قېشىغا يولاتمايتتى. شۇ كۈنى ئۆكۈزنىڭ قه‌هرى ـ ه‌ەزىۋىگه ئۇچرىغان يالغۇز پىروخورلا ئه‌مه‌س ئىدى، ئۇ پەشۋانىڭ زەربىسىدىن ئۆكسىسىغا ئۇچۇپ كه‌تتىـده، بېشى چاقنىڭ تاپىنىغا تېگىپ، ده‌رهاللا ئۆيقۇغا كه‌تتى.

يېرىم كېچىده ئويغاندى. ئۇنىڭ ئۈستىده، كۆك ئاسماندا قوغۇشۇنده‌ك سۇر بۇلۇتلار پۇقراپ، شىددەت بىلەن غه‌رپكه ئۇزۇپ كېتىۋاتاتتى. بىر له‌هزه شولا چېچىپ، بۇلۇت ئارىسىدىن يېڭى چىققان ئاي مارىلىدى ـ ده، ئاسمانىنى يه‌نه بۇلۇت قاپلىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن قاراڭغۇدا ئىزغىرىن، سالقىن شامال كۈچه‌يگه‌نده‌ك بولدى.

پىروخور ئۇخلاپ قالغان يه‌ردىكى هارۇننىڭ نېرىقى ته‌رىپىده

يېقىنلا يەردىن ئاتلىق ئەسكەرلەر ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. بىرىسى توپۇر تاقىلىق ئاتلارنىڭ تۇيىغى ئاستىدا يەر ئالە - پەريات چېكەتتى. ئاتلار، پات ئاردىدا يامغۇر ياغدىغانلىغىنى سېزىپ، پىشقىراتتى؛ قىلىچلار ئۇزەكتىگە تېگىپ جىرىڭلايتتى، تاماكىنىڭ چوغلىرى لىپ - لىپ يېنىپ تۇراتتى. ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بۆلۈنمىلەردىن ئاتلارنىڭ تەرى ۋە تاسما جابدۇقلارنىڭ قانسىق ھىدى كېلەتتى.

پىروخور، ئەسكەرلىكتە بولغان بارلىق كازاكلارغا ئوخشاش ئۇرۇش يىللىرى مابەينىدە پەقەت ئاتلىق ئەسكەرلەرگىلا خاس بولغان ئاشۇنداق ئارىلاشما پۇراقتا ئۆگىنىپ قالغان ئىدى. كازاكلار پىروسىيە ۋە بۈكوۋىنادىن تارتىپ تاكى دون دالىلىرىغىچە بولغان يوللارنىڭ ھەممىسىدە بۇنداق پۇراقنى ئېلىپ ئۆتكەن ئىدى. شۇڭلاشقا ئاتلىق قىسىملارنىڭ ئاشۇ ئۆزگەرمەس بەتبۇي ئىسى ئۇنىڭغا خۇددى ئۆز ئۆيىنىڭ پۇرىغىغا ئوخشاش تونۇش ئىدى. پىروخور پاناق بۇرنىنى تەشنالىق بىلەن قىمىرلىتىپ قويۇپ، ئېغىرلىشىپ كەتكەن بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— بۇ قايسى قىسىم، بۇرادەرلەر؟ — دەپ سورىدى.

— ئاتلىقلار...، — قاراڭغۇلۇقنىڭ ئىچىدىن بىرسى بوم ئاۋاز بىلەن جاۋاپ بەردى.

— كىمنىڭ قوماندىسىدىكى قىسىم دەپ سوراۋاتىمەن؟

— پېتلىيورانىڭ...،— يەنە شۇ بوم ئاۋاز جاۋاپ بەردى.

— تازا ئەبلەخ بىر نېمىكەن!— دىدى - دە، بىر ئازدىن كېيىن يەنە سورىدى، — قايسى پولك بۇ، يولداشلار؟

— بوكوۋىنسكى پولكى.

پىروخور ئورنىدىن تۇرمافچى بولۇۋىدى، ئەما بېشىغا

ئېغىر قان تەپتى. گېلىغا قۇسۇق تىقىلىپ قالدى. ئاندىن موككىدە يېتىپ، يەنە ئۇخلاپ كەتتى. تاڭغا يېقىن دون تەرەپتىن نەم ۋە سالقىن شامال سوقۇۋاتاتتى.

— ئۆلمەپتىمۇ؟ — پىروخور ئۇيقۇ ئارىسىدا دەل ئۇستىدىن بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى.

— بەدىنى ئىللىق تۇرۇپتۇ، ئىچىۋالغان ئىكەن! — دەپ جاۋاپ بەردى قۇلىغىنىڭ تۇۋىدىدىلا بىرسى.

— تارت بۇياققا شەيتاننى! تاپتەك سوزۇلۇپ يېتىپتۇ! قېنى، كىكىرتىگىدىن ئال!

بىرسى ئاتنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، تېخى ھۇشىغا كەلمىگەن پىروخورنى نەيزىنىڭ ياغاچ سېپى بىلەن ئىتتىرىدى، يەنە بىرسى پۇتىدىن تۇتۇپ، چەتكە سۆرىدى.

— ھارۇدلارنىڭ ئارىسىنى ئاچ! ئۆلۈكتەك يېتىشىتۇ! بۇ خورەك تارتىدىغان چاغمۇ سەندەرگە! قىزىللار ھۇجۇم قىلىپ قۇيرۇغىنىڭ ئۈستىگىلا بېسىپ كېلىۋاتسا، بۇ نىمىلەر بۇ يەردە ئۆز ئۆيىدىكىدەك ئۇخلاۋاتقانلىغىنى قارىمامدىغان! ھارۇدلارنى بىر چەتكە سۈر، باتارىيە ھازىرلا يېتىپ كېلىدۇ!چاققان بول! ..يولنى توساپ تاشلاپتۇغۇ... مۇنداقمۇ خەلق بولامدۇ! — بىرسى بۇيرۇق ئاھانى بىلەن ھۆكۈردى.

ھارۇدلارنىڭ ئۈستىدە ۋە ئاستىدا ئۇخلاۋاتقان قاچقۇنلار قىمىرلاشقا باشلىدى. پىروخور چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ يېنىدا نە مىلتىق، نە قىلىچ بولسۇن، ئۇنىڭ پۇتىنىڭ بىر پايى ئۆتۈگى يوق ئىدى، ئۇ ئويلا - ئويلا تۇنۇگۈنكى ئىچكۈلۈكۈازلىقتىن كېيىن يوقالغانلىغىنى بىلدى. ئۇ ھەيران بولۇپ، ئەتراپىغا قاراپ، ھارۇدلارنىڭ ئاستىنى ئىزلىمەكچى بولغان ئىدى، ئەمما ئاتلىرىدىن

سەكرەپ چۈشكەن جىلاۋدارلار ۋە پالاقلىشىپ يېتىپ كەلگەن باتاـ رىيىنىڭ تۆپچىلىرى ھارۋىلارنى ئۈستىدىكى ساندۇق ـ پاندۇقلىرى بىلەن قوشۇپ، ئاياۋسىز ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، بىر دەمدىلا زەمبىرەكـ لەرگە يول ئاچتى.

ـــ تار ـ ت ـ ت، ئەمدى!

جىلاۋدارلار ئاتنىڭ ئۈستىگە ئىرغىپ مىنىشتى. كەڭ ـ كەڭ تىكىلگەن تاسما جابدۇقلار تارىدەك تارتىلدى. زەمبىرەكنىڭ قاپچۇق كىيدۈرۈلگەن ئىگىز چاقلىرى ئۆي ـ چوڭقۇرلاردا تاراقشىپ مېڭىپ كەتتى. ئوق ـ دورا يەششىگىنىڭ پىلىگى بىرىچكىنىڭ ئوق ياغچىغا ئىلىنىپ قېلىپ، ئۇنى سۈندۈرۈۋەتتى.

ـــ فۇرونتنى تاشلاپ كېتىۋاتامسىلەر؟ ھەي، پالۋانلار، جەڭـ چى دېگەن نامغا داغ تەككۈزۈپسىلەر! ـــ دەپ ۋاقىرىدى ئاخشام پىروخور بىلەن بىللە ھاراق ئىچكەن بۇرنى پۇچۇق قېرى.

زەمبىرەكچىلەر ئۇنچىقماستىن ئۆتۈشۈپ، دەريا كېچىگىگە قاراپ ئالدىرىشاتتى. پىروخور تاڭ قاراڭغۇسىدا مىلتىغى بىلەن ئېتىنى ئۇزاققىچە ئىزلىدى. ئاخىرى تاپالمىدى. قېيىقنىڭ قېشىغا بېرىپ يەنە بىر پاي ئۆتۈگىنىمۇ سېلىپ تاشلاپ، ئۇنىسىغا چۆرۈۋەتتى ـ دە، چەمبەر قىسقاندەك قاتتىق ئاغرىۋاتقان بېشىنى ئۇزاققىچە سۈدا ھۆل قىلىپ تۇردى.

ئاتلىقلار كۈن چىققاندا دەريادىن ئۆتۈشكە باشلىدى. 1 ـ بۆلۈنمىنىڭ ئاتتىن چۈشۈۋالغان كازاكلىرى ئىگەر ـ جابدۇقـ لىرى ئېلىنغان 150 ئاتنى سۇ تىزغىچە كېلىدىغان دوننىڭ تېپىز يېرىگە ھەيدەپ مېڭىشتى، شۇ يەردىن دون دەرياسى شارتـلا بۇرۇلۇپ، شەرققە قايرىلاتتى. بۆلۈنمە كوماندىرى كۆزلىرىنگىچە تۇكۈچىدەك مەللە رەڭ ساقال باسقان، قۇش بۇرۇن، سىرتقى

كۆرۈنۈشى زالىم، مەنپەينى ياۋايى قاۋانغا ئوخشايدىغان بىر ئادەم ئىدى. سول قولى قانغا بويالغان تېگىنى لاتىسى بىلەن سوۋيتىغا ئېسىپ قويۇلغان بولۇپ، ئوڭ قولى توختاۋسىز قامچىسىنى ئويناتپ تۇراتتى.

— ئاتقا سۇ ئىچكۈزمە! ھەيدە! ھەيدە ئۇلارنى! سەن قانداق نېمە ... ئاناڭنى... ئاناڭنى... ئاناڭنى سۈدىن قورقۇۋاتامسەن؟! سۇغا كىر!... بەدبەختكە قەنت ئەمەسقۇ، سۇدا ئېرىپ كېتىدىغان!...، — دەپ ۋاقىرايتتى ئۇ ئاتلىرىنى سۇغا ھەيدەپ كىرگەن كازاكلارغا قاراپ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ مەللەرەڭ بۇرۇتىنىڭ ئاستىدىن ئاپپاق دەندان چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالاتتى.

ئاتلار بىر يەرگە توپلىشىپ قالدى، سوغاق سۇغا چۈشكۈسى كەلمەي. خالا - خالماس مېڭىشاتتى. كازاكلار ۋاقىرىشىپ، ئۇلارنى ھەدەپ قامچىلايتتى. ماڭلىيدا كەڭ قىزغۇچ دوقمۇش بار، ئاق تۈمشۇق قارا ئات ئەڭ دەسلەپ ئۈزۈپ كەتتى. قارىغاندا، ئۇنىڭ بۇئۇرۇشى 1 - فېتىمگى ئېزۇش ئەھمىتىگە قىلاتتى. ئۇنىڭ قۇيرۇق سانغان ساغرىسىنى دولقۇن يۇيۇپ تۇراتتى. دەريا ئېقىنى تال - تال قۇيرۇغىنى بىر تەرەپكە ئېلىپ كېتەتتى، بوينى بىلەن دۈمبىسى سۇنىڭ سرتىدا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قالغان ئاتلارمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن سۇ ئېقىنىنى تىلىپ، ۋىشىلداپ تۇرغان قاينامغا پىشقىرىپ چۆكۈپ باراتتى. كازاكلار ئالتە چوڭ قېيىققا چوشۇپ، ئاتلىرىنىڭ ئارقىسىدىن ئۈزۈپ كېتىشتى. ئېلىپ ماڭغۇچىلاردىن بىرسى قېيىقنىڭ تۇمشۇغىدا تۇرۇپ، ھەر ئېھتىمالغا قارشى، ئاغامچا تۇتۇپ تۇراتتى.

— ئالدىدىكى تەرەپكە چىقما، ئۇلارنى ئېقىنغا قىيپاش ھەيدە! ئۇلارنى ئېقىن ئېقىتىپ كەتمىسۇن!

بۆلۈنمه باشلىغىنىڭ قامچىسىغا جان كىرىپ قالدى، ئۇ باش ئۈستىده ئايلىنىپ، شارت قىلىپ، هاك يۇققان ئۆتۈك قونـ چىغا كېلىپ تەگدى.

تېز ئېقىن ئاتلارنى ئېقىتىپ ئېلىپ كەتتى. قارا ئات هەمـ مىنىڭ ئالدىدا ئىككى ئات بويى ئىلگىرىلەپ، يېنىك ئۈزۈپ باراتـ تى. ئۇ سول قىرغاقنىڭ قۇمساز تېپىز يېرىگە ئاڭ ئالدىدا ئۈزۈپ چىقتى. شۇ پەيتته قارا تېرەكنىڭ بۇراقسان شاخلىرىنىڭ كەينـ دىن قۇياش مارىلىدى، ئۇنىڭ قىزىل شولىسى قارا ئاتقاچۇشتى‌ـ ده، سۇدا پاقىرىغان تۈكى شۇ ئانلا ئۆچمەس قارا يالـقۇنـدەك ۋالىلداپ كەتتى.

ــ مىرىخىنىڭ بايتىلىغا قاراپ قوي! ئۇنىڭغا يارەمـ لەش!... ئۇنىڭ يۈگىنى بار. قېنى پالاق سال! پالاق...،ــ دەپ ۋاقىرايتتى قاۋانغا ئوخشايدىغان بۆلۈنمه كوماندىرى خىرىلداپ.

ئاتلار ئامان ـ ئېسەن ئۈزۈپ ئۆتتى. نېرىقى تەرەپته بۇـ لارنى كازاكلار كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. ئۇلار ئۆز ئاتلىرىنى ئايرىپ، يۈگەنلىرىنى سالدى. بۇ تەرەپتىن ئىگەر ـ جابدۇقلىرىنى ئۆتكۈـ زۈشكه كىرىشتى.

ــ تۈنۈگۈن قەيەرده ئوت كۆيگەن ئىدى؟ ــ دەپ سورىدى پىروخور قېيىقنىڭ قېشىغا ئىگەر ـ جابدۇق ئېپكەلگەن كازاكتىن.

ــ چىر بويىدا.

ــ سىناره‌تتىن يانغان ئوتمۇ؟

ــ ئۇ يەرده سىناره‌ت نىمه قىلسۇن؟ ــ دەپ قوپال جاۋاپ بەردى كازاك، ــ قىزىللار ئوت قويۇۋاتىدۇ...

ــ هەممىسىنى كۆيدۈرۈۋەتتىمۇ؟ ــ پىروخور تەئەجـ جۈپلەندى.

ـــ يا ـ قه ـ ي... بايلارنىڭ ئۆيىنى، ئۇستى تۈنىكە بىلەن يېپىلغان ئۆيلەرنى ياكى باغ ـ هويلىسى بار ياخشى ئۆيلەرنى كۆيدۈرۈۋاتىدۇ.

ـــ قايسى يېزىلارنى كۆيدۈرۈشتى؟

ـــ ۋىسلوگۈزوفتىن گىراچېۋىچە.

ـــ 1 ـ دىۋىزىيىنىڭ شتاۋى هازىر قەيەردە ئىكەنلىگىنى بىلەمسەن؟

ـــ چۈكارىنسكىدا.

پىروخور قاچقۇنلار هارۋىلىرى قېشىغا قايتىپ كەلدى. چەكسىز سوزۇلۇپ كەتكەن قارارگاهنىڭ هەممە يېرىدە قۇرۇق شاخ-شۇمبە، بۇزۇلغان قاشا ۋە قۇرۇق تىزەكلەر سېلىنغان گۈلخانلارنىڭ ئاچچىق تۈتۈنىنى شامال توزغىتىپ تۇراتتى. خوتۇنلار ئەتىگەنلىك تاماق پىشۇرۇۋاتاتتى.

بىر كېچە ئىچىدە ئوق قىرغاقتىكى دالا يولىدىن يەنە بىر نەچچە مىڭ قاچقۇن كەلگەن ئىدى.

گۈلخانلارنىڭ يېنىدا، هارۋىلارنىڭ ئۈستىدە هەرىلەرنىڭ غۇڭۇلدىغىنىدەك، گۇرۇك ـ گۇرۇك ئاۋاز ئاڭلىناتتى.

ـــ دەريادىن ئۆتۈش نۆۋىتى بىزگە قاچان كېلىدىكىنە؟ئۇھ، كۈتە ـ كۈتە، تاقىتىمىز تاق بولدىغۇ!

ـــ خۇدا ئۇرسۇن، ئاشلىقنى دونغا تۆكۈۋېتىمەن، قىزىللارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالمىسۇن!

ـــ سالنىڭ قېشىدا ئادەملەر قارا بۇلۇتتەك تۇرۇشىدۇ!

ـــ ۋاي بېشىم، بىز ساندۇقلارنى قىرغاقتا قانداقمۇ تاشلاپ كېتەرمىز؟

ـــ مال ـ دۇنيالارنى توپلىدۇق ـ توپلىدۇق ... جانابى ئاللا-

ئەيسا مەسىھ، رىزىق بەرگۈچىمىز!

— ئۆز يېرىمىزدا ئۇيقۇنىڭ يەر بولۇپ قالسىچۇ...

— بىزنى ئاشۇ ۋېشكىغا قاندىق حىسن ھەيدەپ كەلدى - ھە!

— كالىنوف ئۇگولنى پاك - پاكىز كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ، دېيىشىدۇ.

— مەن سالىنىڭ ھېشىغا بېرىۋالاي دېگەن ئىدىم ..

— خوش، قاچمىغىنىمىزدا، بىزنى كەچۈرۈم قىلارمىدى!

— ئۇلاردا: يەتتە ياشاردىن 70 ياشارغىچە ھەممە كازاكلارنى چېپىپ تاشلاش كېرەك، دېگەن بۇيرۇق بار ئىكەن.

— بىزنى بۇ تەرەپتە قوغداپ قېلىشسا... ئۇ چاغدا قانداق بولىدۇ؟

— ماغدۇرنى قۇرۇتۇۋاتىدۇ!...

بىر سىرلانغان تاۋرىچان بىرىچكىسىنىڭ يېنىدا ئاق قاش قامەتلىك بىر چال ناتونۇش سۆزلەپ تۇراتتى، سىرتقى كۆرۈنۈشىدىن ۋە ھاكىملارچە قىلىقلىرىدىن قارىغاندا، يېزا ئاتامانىدەك قىلاتتى، مەيدىسىدە نەچچە يىللاردىن بۇيان ئېسىپ كەلگەن مىس يالتىلغان ئاتامانلىق بەلگىسى بار ئىدى:

— ... مەن سوئال قويۇپ: «دېمەك، ئادەملەر مۇشۇ قىرغاقتا ھالاك بولۇشى كېرەكمۇ؟ بىز لاقا - لۇقسلىرىمىزنى نېرىقى تەرەپكە ھاچاندا ئۆتكۈزىدىكەنمىز؟ قىزىللار بىزنى تۇرغان يېرىمىزدىلا قىرىپ تاشلىسۇنمۇ؟!» — دېدىم. ئۇ، جانابى ئالى ماڭا: «شۇبھىلەنمە، تاغا! پۈتۈن خەلق ئۆتۈپ بولمىغۇچە بىز ئۇرۇش سېپىدىن مىدىرلىمايمىز، بۇ بەرىدە قاتتىق تۇرىمىز، ئۇستىخانلىرىمىز قالسا قالىدۇكى، ئەمما بالا - چاقا، قېرى - چۆرىلىرىمىزنى ھەرگىز چىقىمغا ئۇچراتمايمىز!» — دېدى.

ئاق قاش ئاتا-ئانىنى چاللار بىلەن خوتۇنلار چۆرىدىۋالغان بولۇپ، ئۇلار ئۇنىڭ نۇتقىنى ئىنتايىن دىققەت بىلەن ئاڭلايتتى، كېيىن ئومۇمىي يۈزلۈك غۇلغۇلا كۆتۈرىلدى:

— ئۇنداق بولسا زەمبىرەكچىلەر نىمىشقا قېچىشتى؟

— ئۇلار سۇدىن ئۆتۈشكە ئالدىرىشىپ، ئاتقا دەسسەتكەن ئادەملىرى ئاز بولدىمۇ!...

— ئەنە ئاتلىق قىسىملارمۇ كەلدى...

— گىرىگورىي مېلىخوف فۇرونتىنى تاشلاپ كېتىپتۇ، دېگەن گەپ بار.

— ش مۇ تەرتىپ بولدىمۇ؟ ئاھالىنى تاشلاپ، ئۆزلىرى كەتكىنى نىمىسى؟...

— قوشۇنلىرىمىز ئالدى بىلەن كېتىشىۋاتىدۇ!...

— بىزنى كىم قوغدايدىكەن؟

— قارا، كاۋالېرىيەنىڭ ئاتلىرى ئۇزۇپ كېتىۋاتىدۇ!...

— ھەر كىمگە ئۆز كۆيىنگى يېقىن...

— دۇرۇس گەپ!

— ھەممىسى بىزگە خائىنلىق قىلىشتى!

— ھالاك بولىدىغان، چاغ يېقىنلاپ قالدى، گەپ مانا شۇ!

— چاللارنى نان ـ تۇز بىلەن قىزىللارنىڭ قېشىغا ئەۋەتىش لازىم، بەلكىم رەھىم ـ شەپقەت قىلار، ئۆلتۈرۈۋەتمەس.

تار كوچىنىڭ ئاغزىدا، تاملىرى كىرپىچتىن ياسالغان چوڭ شىپاخانا بىناسىنىڭ قېشىدا بىر ئاتلىق ئادەم پەيدا بولدىۋ، مىلتىغى ئېگەرنىڭ ئالدىنقى قېشىغا ئېسىقلىق، يېشىل ساپلىق نەيزىسى بىر يېقىندا پۇلاڭشىپ تۇرىدۇ.

— ئاۋۇ مېنىڭ مىكىشكامغۇ! — يالاڭباش ياشىنىپ قالغان

بىر ئايال خوشاللىغىدىن ۋاقىرىۋېتىدۇ.

مومای هارۋىنىڭ ئوق ياغىچىدىن ئاتلاپ، ئات ۋە هارۋىلار-نىڭ ئارىلىقلىرىدىن سەكرىپ ئۆتۈپ، هىلىقى ئاتلىققا قاراپ يۈگۈرىدۇ. بۇ ئاتلىقنى، كىشىلەر ئۇزەكگىسىدىن تۇتۇۋېلىپ، توختىتىدۇ. ئۇ سۈرگۈچ بىلەن پېچەتلەنگەن بىر قەغەز خالتىنى بېشىدىن ئىگىز كۆتۈرۈپ ۋاقىرايدۇ:

ــ مەن بــاش شتاپقــا خەۋەر ئېلىپ كېتىۋاتىمــەن! ماڭا يول بېرىڭلار!

ــ مىشېنكا! ئوغلۇم! ــ يــاشىنىپ قالغان ئايال هاياجان ئىچىده ۋاقىرايدۇ. ئۇنىڭ ئاق سانچىغان قارا چاچلىرى توزغۇپ، شاتلىقتىن پارلىغان يۈزىگه تــال ــ تال تۆكۈلىدۇ. ئۇ هېگگىسىپ، كۈلۈمسىرىگەن پېتى پــۈتــۈن گەۋدىسى بىلەن ئۇزەكگىگه، ئاتنىڭ تەرلىگەن بىقىنىغا مەهكەم يېپىشىپ:

ــ بىزنىڭ يېزىدا بولدۇڭمۇ؟ ــ دەپ سورايدۇ.

ــ بولدۇم، ئۇ يەردە هازىر ئىزللار...

ــ بىزنىڭ ئۆيىمىزچۇ؟

ــ بىزنىڭ ئۆيى ساق، ئەمما فېدوتنىڭ ئۆيىنى كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ. بىزنىڭ سارايغا ئوت تۇتاشقان ئىكەن، ئۇلار ئۆزلىرى ئۆچۈرۈشۈپ-تۇ. شۇ ياقتىن فېتىسكا يۈگۈرۈپ كەلگەن ئىدى، ئاشۇ ئېيتىپ بەر-دى. فىزىللارنىڭ باشلىغى مۇنداق دەپتۇمىش: «بىرمۇ كەمبەغەل-نىڭ ئۆيى كۆيمىسۇن، بــۈرژۇيىنىڭ ئۆيىنى كۆيدۈرۈڭلار.»

ــ ئۇنداق بولسا، خۇداغا يۈزمىڭ فــەتله شۈكرى! تەڭرى ئامان قىلسۇن ئۇلارنى! ــ ئايال چوقۇنۇپ قويىدۇ.

قاپىغى سېلىنغان بىر چال ەەزەپلىنىپ مۇنداق دەيدۇ:

ـــ نىمە دېگىنىڭ بۇ، جانانىم! خوشنالىنىڭ ئۆيىنى ئۆرە-تىۋەتسە، «خۇداغا شۈكرى» دەمسەن؟

ـــ نىمە بولسا بولمامدۇ! ـــ دەپ قىزىشىپ جاۋابلىدا پلا كېتە-دۇ ئايال، ـــ ئۇ يەنە ئۆيلىنىۋالىدۇ، ئەگەر مېنىڭ ئۆيۈمنى كۆيدۈرۈۋەتكەن بولسا، ئۇ چاغدا بېشىمنى قايسى تاشقا ئۇراتتىم؟ قېدوتنىڭ يەرگە كىرىۋالغۇك بىر كوزا ئالتۇنى بار، مەندىچۇ ... ئۆمۈر بويى كىشىلەرنىڭ ئىشىگىدە، مۇھتاجلىقتا كۈن ئۆتكۈزۈپ كەلدىم!

ـــ جېنىم ئانا، مېنى قويۇۋەت! مەن مۇنۇ ماتىرىيالنى تېزرەك يەتكۈزۈشۈم كېرەك، ـــ ئاتلىق ئىگەر ئۈستىدىن ئىگىشىپ ئانىسىغا يالۋۇرىدۇ.

ئانا ئاتقا ياندىشىپ ماڭىدۇ، مېڭىپ كېتىۋېتىپ، ئوغلىنىڭ ئاپىتاپتا كۆيگەن قولىنى سۆيۈپ قويۇپ، ئۆز هارۋىسىنىڭ قېشى-غا يۈگۈرۈپ كېتىدۇ، ئاتلىق يىگىت ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن ۋاقىرايدۇ:

ـــ بىر چەتكە تۇرۇڭلار! باش قو ماندانلىققا خەت ئېلىپ كېتىۋاتىمەن! يولنى ئېچىۋېتىڭلار!

ئۇنىڭ ئېتى قۇيرۇغىنى تولغاپ، ئۇيناقلاپ مېڭىپ كېتىدۇ، كىشىلەر خالا ـ خالماس ئۇنىڭغا يول ئېچىپ بېرىدۇ، ئاتلىق جەڭچى ئاستا ماڭغاندەك قىلىسىۋ، بىردەمدىلا هارۋىلارنىڭ، ئات ۋە ئۆكۈزلەرنىڭ دۈمبىسى ئارقىسىدا كۆزدىن غايىپ بولىدۇ، مىڭ ـ مىڭ خالايىقنىڭ ئۈستىدە پەقەت ئۇنىڭ نەيزىسىلا ئىككى تەرەپكە تەۋرىنىپ، بارغانسېرى دونغا قاراپ يېقىنلىشىپ كۆزدىن غايىپ بولىدۇ.

61

بىر كۈن ئىچىدە بارلىق قوزغىلاڭچىلار قىسىملىرى ۋە قاچقۇنلار دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە ئۆتكۈزۈلۈپ بولدى، گىرىگورىي مىلىخوفنىڭ 1 - دىۋىزىيىسى قارمىغىدىكى ۋېشېنىسكايا پولكىنىڭ ئاتلىق بۆلۈنمىلىرى ئەڭ ئاخىرىدا ئۆتتى.

گىرىگورىي ئۇزۇنىڭ خىلالىغان 12 بۆلۈنمىسى بىلەن كەچكىچە قىزىللارنىڭ 33 - كۇبان دىۋىزىيىسىنىڭ ھۇجۇمىنى توختىتىپ تۇرغان ئىدى. سائەت بەش بولغاندا كودىنوفتىن ھەربىي قىسىملار ۋە قاچقۇنلار دەريادىن ئۆتۈپ بولدى، دىگەن ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇۋالدى، مانا شۇ چاغدىلا ئۆز قىسىملىرىغا چېكىنىشكە بۇيرۇق بەردى.

بالدۇرلا ئىشلەپ قويۇلغان پىلان بويىچە دون بويلىرى قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ بۆلۈنمىلىرى دەريادىن ئۆتۈپ، ھەرقايسىسى ئۆز يېزىسىنىڭ ئۇدۇلىغا ئورۇنلىشىشقا تېگىشلىك ئىدى. چۈشكە يېقىن شىتاپقا بۆلۈنمىلەردىن خەۋەر كېلىشكە باشلىدى. بۇ بۆلۈنمىلەرنىڭ كۆپچىلىگى سول قىرغاق بويلاپ، ئۆز يېزىلىرىنىڭ ئۇدۇلىغا جايلىشىپ بولغان.

يېزىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يەرلەردەبوش مۇساپە قالدۇرۇلغان بولۇپ، بۇ يەرگە قىرغاق بويلاپ دالا يوللىرىدىن كەلگەن كازاكلارنىڭ بۆلۈنمىلىرى ئەۋەتىلدى. كرۇژىلىنسكايا، ماكسايېۋو - سىنگىلىنسكايا، كارگىنسكايا پىيادە قىسىملىرى، لاتىشېۋىسكايا، لىخوۋىدوۋىسكايا ۋە

گراچېۋنسكايا بۆلۈنمىلىرى پېگارېۋكا بىلەن ۋېشېنسكايانىڭ، لېباژېنسكى بىلەن كىراسنويارىسكىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق جايلارنى ئىگەللىدى. قالغانلىرى ئارقا سەپكە، يەنى دونىنىڭ نېرىقى قىرغىدىكى دۇبروفكا، چېرنىي، گوروخوفكا يېزىلىرىغا چېكىندى. سافونوفنىڭ پىكرى بويىچە، مۇبادا قىزىللار فۇرونتىنى يېرىپ ئۆتسە ئۇلار قوماندانلىققا لازىم بولىدىغان زاپاس كۆچلەر بولۇشقا تېگىشلىك ئىدى.

قوزغىلاڭچىلار فۇرونتى دونىنىڭ سول تەرىپىدىكى كازانسكايا كەنتىنىڭ ھەربىدىكى چەت يېزىلاردىن تاكى ئۇست ـ خوپېرغا قەدەر بولغان 150 چاقىرىم يەرگە سوزۇلدى.

دەريادىن ئۆتكەن كازاكلار پوزىتسىيە جەڭلىرىگە تەييارلاندى: ئالدىراشلىق بىلەن خەندەكلەرنى قازدى، پالتا ۋە ھەرە بىلەن تېرەك، سۆگەت، دۇپ دەرەخلىرىنى كەستى، بىلىنداڑ ۋە پىلىموت ئۇۋۇلىرىنى قۇردى. قاچقۇنلاردىن يىغىۋالغان بوش قاپلارنى قۇم بىلەن تولدۇرۇپ، بىر تۇتاش خەندەك قىرلىرى بويلاپ دالدا توساق ياسىدى.

خەندەك قېزىش ئىشى كەچكە يېقىن ھەممە يەردە ئاياقلاشتى. ۋېشېنسكايانىڭ نېرىسىدىكى قارىغاي كۆچەتزارلىغى ئىچىگە قوزغىلاڭچىلارنىڭ 1 ـ ۋە 3 ـ باتارېيىلىرى نىقاپلاپ قويۇلدى. سەككىز زەمبىرەك ئۇچۇن بار ـ يوقى بەش دانە سنارەت بار ئىدى، مىلتىق ئوقلىرىمۇ ئاياقلىشاي دەپ قالغان ئىدى. كودىنوف ئاتلىق چاپارمەن ئەۋەتىپ، ئوق چىقىرىپ قوغدىنىشنى قاتتىق مەنئى قىلىش توغرىلىق بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇيرۇقتا ھەر بۆلۈنمىدىن بىر ـ ئىككى ئەك ئۇستا مەرگەن ئاجرىتىپ ئۇلارنى يېتەرلىك ئوق بىلەن تەمىنلەش، ئوك قىرغاقتى

كى يېزىلارنىڭ كوچىلىرىدا قىزىللارنىڭ پىلىموتچىلىرى ۋە ئەسكەرلىرى كۆرۈنگەن هامان، ئاشۇ ئادەتتىن تاشقىرى ئۇستا مەرگەنلەر ئۇلارنى ئوققا تۇتۇپ يوقىتىش ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىدى. قالغانلارغا قىزىللار دەريادىن ئۆتۈشكە كىرىشكەن چاغدىلا ئوق ئېتىش رۇخسەت قىلىنغان ئىدى.

گىرىگورىي مىلېخوف ئۆز دىۋىزىيىسىنىڭ دون بويلاپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان قىسىملىرىنى قاش قارايغان چاغدىلا ئارىلاپ چىقىپ بولدى، شۇندىن كېيىن قونۇش ئۇچۇن ۋېشېنسكايا غا قايتىپ كەلدى.

قىرغاق تۇۋىدىكى تۇزلەكە يەرلەردە ئوت يېقىش مەنئىقىلىنغان ئىدى. ۋېشېنسكايادىمۇ ئوت يورۇغى كۆرۈنمەيتتى. دوننىڭ پۇتۇن سول قىرغىغىدىكى يەرلەر بىنەپشە رەڭ تۇمانغا غەرق بولغان.

تاڭ ئېتىش بىلەن تەڭلا بازكى دۆڭلۇگىدە قىزىللارنىڭ دەسلەپكى چارلىغۇچىلىرى كۆرۈندى. كۆپ ئۆتمەي ئۇلار ئۇست - خوپېرسكايادىن تاكى كازانسكايا غىچە بولغان ئوڭ قىرغاقتىكى بارلىق قورغانلاردا ملتىلداپ كۆپەيگىلى تۇردى. قىزىللار فۇرونتى قۇدرەتلىك لاۋىدەك دونغا قاراپ دومىلاشقا باشلىدى. كېيىن چارلىغۇچىلار كۆزدىن غايىپ بولدى - دە، چۇشكىچە دۆڭلۇكلەر چۆل - بىپايانەك ئېغىر سۈكۈناتقا چۆمدى.

گېتمان يولىدا ئاسمانغا كۆتىرىلگەن ئاپپاق چاڭ - توزاڭنى شامال پېقىرتىپ تۇراتتى. جەنۇبتا ئوت يالقۇنىنىڭ قىزغۇچ قارا تۇمانى تېخىچە بېسىلمىغان. شامال توزغىتۇەتكەن قارابۇلۇتلار يېڭىۋاشتىن توپلىنىۋاتاتتى. دۆڭ - قىرلارنىڭ ئۈستىگە قانا تلىق بۇلۇتنىڭ سايىسى قوندى. توساتتىن چاقماق چېقىپ، كۈندۈزنىڭ

يورۇغدا ئاپپاق تۇستە ۋالدلداپ كەتتى. چاقماق بىر لەھزە جىمجىتلىق جىمجىتدار كۆمۈش كەشتىگە ئوخشاش كۆكۈش بۇلۇتنىڭ چەت-چۆرىسىنى ئورىدۇالدى. - دە، بىردىن پاقىراق نەيزىدەك تۆۋەنگە شۇڭغۇپ، قاراۋۇل قورغىنىنىڭ تومپىيىپ تۇرغان كۆكرىگىگە ئۇرۇلدى. گۈلدۈرماما ئاسماندا ئېسىلىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك قارا بۇلۇتنى قاق ئوتتۇرىسىدىن پارچىلىغاندەك بولدى - دە، ئۇنىڭ باغرىدىن شارىلداپ يامغۇر قۇيۇۋەتتى. شامال ئۇنى قىيپاشلاندۇرۇپ، ئۇسۇلغا چۈشكەن ئاپپاق دولقۇنلىرىنى دون بويىدىكى تاغ تىزمىلىرىنىڭ گەج قىيالىقلىرىغا، ئىسسىقتىن سولاشقان ئاپتاپپەرەسلەرگە، سالپىيىپ قالغان زىرائەتلەرگە ئۇچۇرۇپ كەلدى.

يامغۇر، ياش، ئەمما چاقـ - توزاڭدىن قېرىپ قالغاندەك سۇر تۇسكە كىرگەن ياپراقلارنى قايتىدىن يېشىرتمۇەتتى. باھار مايسىلىرى تىنىق پاقىراشقا باشلىدى، سېرىق بەرگىلىك ئاپتاپپەرەسلەر يۇمۇلاق باشلىرىنى كۆتەردى، باغچىلاردىن چىچەك ئۇچقۇن ۋاتقان كاۋىلارنىڭ ھەسەلدەك ھىدى ئاڭقىدى. تەشنالىغنى قانداۋۇرغان يەر ئۇزاققىچە ھورلىنىپ تۇردى...

چۈش ۋاقتى بولغاندا، دون بويىدىكى تاغ قىرلىرى بويلاپ، دەريا ياقىسىنىڭ ئۈستى بىلەن تاكى ئازووۋ دېڭىزىغىچە سوزۇلۇپ، شالاڭ سەپ ھاسىل قىلغان قاراۋۇل قورغانلىرىدا قىزىل ئارمىيىنىڭ ئالدىنقى چارلىغۇچى قىسىملىرى يەنە پەيدا بولدى.

قورغانلارنىڭ تۆپىسىدىن كۆز تىككەندە، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدە، ئۇيمان كۆللىرى يېشىل ئارالارغا ئوخشاش چاتقال بىلەن ئايرىلىپ تۇرغان سېرىق بارخان تۇزلەڭلىك نەچچە ئونلىغان چاقىرىم يەرگىچە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قىزىل ئارمىيە چارلىغۇچىلىرى يېزىلارغا ئېھتىيات بىلەن چۈشۈشكە باشلىدى. پىيادىلەر تىزما سەپ

بولۇپ، دۆڭنىڭ ئۈستىدىن پەسكە سىرىلىپ چۈشكىلى تۇردى. بىر زامانلاردا پولوۋېتسلار* بىلەن برودنىكلەر** كۆزەتچىلىرى دۈشمەنـ نىڭ ھۇجۇم قىلىپ كېلىشىنى كـۈزەت قىلىپ تۇرغـان بۇ قەدىمىي قاراۋۇللۇق قورغانلىرىنىڭ ئـارقىسىغا قىزىللارنىڭ بـاتـارىيىلىرى كېلىپ توختىدى.

بېلوگور تېغىنىڭ ئۈستىگە جايلاشقان باتارىيە ۋېشېنىسكاـ يانى ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. 1 ـ توپ ئوقى مەيداندا پارتلىدى، ئۇندىن كېيىن سىنارەت يېرىلغان يەردىن كۆتىرىلگەن سۇر تۈتۈنـ لەر بىلەن شىراپنېللارنىڭ شامالدا ئېرىپ كېتىۋاتقان سـۈتتەك ئاپپاق ئىسلىرى كەنتنىڭ ئۈستىنى قاپلىۋالدى. يەنە ئۇچ باتاـ رىيە زەمبىرەكلىرى ۋېشېنىسكايانى ۋە دون بويىدىكى كازاك خەنـ دەكلىرىنى ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى.

چوڭ گـرومۇكتا پىلىموتلار قەھرى بىلەن سايراپ كـەتتى. «گوچكىس» ماركىلىق ئىككى پىلىموت توختاپ ـ توختاپ، نۆۋەت بىلەن ئوق چىقىراتتى، ئوتتۇرىچە ئـاۋازلىق «ماكسىم» دونـنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى زەنجىرسىمان سەپ بويىچە يـۆگۈرۈپ كـېتـە ۋاتقان قوزغىلاڭچىلار پىيادىلىرىنى نىشانغا ئېلىپ، تۆمـۈر پىترـ لارنى تىنىمسىز ياغدۇرۇپ تۇردى. كـارۋان ھارۋىلار دۆڭلىـەرنىڭ قېشىغا توپلىنىۋاتاتتى، تاغالچا ئۆسكەن تاغ باغرىلىرىدا ئاكوپ قېزىلىۋاتاتتى. گېتمان يولىدا ئىككى چاقلىق ئـىزۋاشلار بىلـەن فورمانكا***لارنىڭ چـاقلىرى تـاراقلاپ، بۇلارنىڭ ئـارقىسىدىن

* پولوۋېتسلار ـــ مىلادىنىڭ 11 ـ، 12 ـ ئەسىرلىرىدە جەنۇبىي رۇسىيىگە كۆچ قېتىم ھۇجۇم قىلغان تـۈرك قەبىلىسىدىن بولغان خەلق ـــ ت.

** برودنىكلەر ـــ 12 ـ، 13 ـ ئەسىرلەردە شەرقىي جـەنـۇبىي رۇسـىيـە نىڭ دالىلىرىدا ۋە ۋېنگرىيىدە ئولتۇراقلاشقان كۆچمەنچى خەلق ـــ ت.

*** فورمانكا ـــ يۈك توشۇيدىغان ھلوۋا ـــ ت.

چاك ـ توزاك ئستەك يېيىپ، ئۆزۈندىن ـ ئۆزۈنغا سوزۇلۇپ باراتتى.

زەمبىرەكلەرنىڭ گۈلدۈرلىشى پۈتۈن فۇرونتنى بويلاپ ياڭراتتى. قىزىللارنىڭ باتارىيىلىرى دون بويىدىكى ئەڭ ئىنگىز تاغلىق جايلاردىن ئوت ئېچىپ دوننىڭ نېرىقى تەرىپىنى كەچ كىرگۈچە ئوقتا تۇتۇپ تۇردى. قوزغىلاڭچىلارنىڭ خەندەكلىرى ئەگرى ـ بۈگرى سوزۇلۇپ كەتكەن ئوچاستىكىلار كازارمىسىدىن تاكى ئۈست ـ خوپېرسكايا غىچە جىمجىت بولۇپ قالدى. ئات باقارـ لار ئاتلارنى ئېلىپ، قومۇش، قىياق ۋە يىكەن ئۆسكەن قېلىن چاتقاللىق ئىچىگە يوشۇرۇندى. بۇ يەردە ئاتلارنى ئۇششاق هاـ شارەتلەر بىئارام قىلمايتتى، چۈنكى ئەتراپنى يالۇا كەندىر قورـ شاپ تۇرغاچقا، توقايلىنىڭ ئىچى سالقىن ئىدى. دەرەخلەر بىلەن ئاق تاللار قىزىل ئارمىيە كۆزەتچىلىرىدىن يوشۇرۇنۇشقا ئوبدان باشپانا بولاتتى.

ياپ ـ يېشىل چىمەنزارلىقتا ئىنس ـ جىن يوق ئىدى. ئوتلاقنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدىلا دوندىن يىراقلىشىپ قېچىپ بېـ رىۋاتقان قاچقۇنلارنىڭ قورقۇنچىدىن دوگلاقلاپ ماڭغان فىگورـ لىرى كۆرۈنۈپ قالدى. قىزىل ئارمىيە پىلىموتى ئۇلارغا قارىتىپ بىرنەچچە قېتىم تاتاتلىتىپ ئوق ياغدۇرغان ئىدى، پىلىموت ئوـ قىنىڭ چىيقىراپ ئۆتۈشىدىن قاتتىق چۆچۈگەن قاچقۇنلار يەرگە يېتىۋېلىشتى. ئۇلار قېلىن ئوت ـ چۆپ ئارىسىدا قاش قارايغانغا قەدەر يېتىپ، شۇندىن كېيىنلا ئورمانغا قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىشتى، ئاندىن ئالدى ـ ئارقىسىغا قارىماستىن، پۈت ـ قولى يەرگە تەگـ مەستىن شىمالغا، ئولخا ۋە قېيىن دەرەخلىرى قېلىن ئۆسكەن، ھەممىنى مېھمانىدوستلۇق بىلەن ئۆزىگە ئىملاپ چاقىرىپ تۇرغان

ئويمانلىقتىكى كۆلگە يېتىپ بېرىۋالدى.

ۋېشېنسكايا ئىككى كۈن شددەتلىك ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقىنىڭ ئاستىدا قالدى. ئاھالە گەمە ئۆيلەر بىلەن پودۋاللارغا مۆكۈنۈۋېلىپ، ئۆزىنى كۆرسىتىشمىدى. كەنتنىڭ سىناركىت گودىكى قىلىپ تاشلىغان كوچىلىرى پەقەت كېچىدىلا جانلىنىپ قالاتتى.

شتاپتا بۈنچىلىك شددەتلىك ئوققا تۇتۇش باشقا مەقسەتنى كۆزدە تۇتمايدۇ، پەقەت ھۇجۇمغا ئۆتۈشنىڭ ۋە دەريادىن كېچىپ ئۆتۈشنىڭ تەييارلىغى دېگەن پەرەزلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى، قىزىللار دوندىن كېچىپ ئۆتۈشنى دەل ۋېشېنسكايانىڭ ئۇدۇلىدىن باشلايدۇ، بۇنىڭدىن مەقسەت ــ ۋېشېنسكايانى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن تۆپ ـ تۈز كەتكەن فۇرونت لىنىيىسىگە شىنىدەك قېقىلىپ كىرىپ، فۇرونتنى ئىككىگە ئايرىش، ئۇندىن كېيىن كالاچ ۋە ئۇست ـ مېدۋېدىتسادىن ئايلانما ھۇجۇم باشلاپ، ئۇزۇل ـ كېسىل زەربە بېرىش دېگەن خەۋپىسىرەشلەر بولدى.

كودىنوفنىڭ بۇيرۇغى بويىچە، ۋېشېنسكايا ئۇدۇلىدىكى دون يېقىسىغا 20 دىن ئوشۇق پىلىموت مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، يېتەرلىك مىقداردا ئوق ئېتىلىرى بىلەن تەمىن ئېتىلدى. باتارىيە كوماندىرلىرى ساقلاپ قويۇلغان سىناركىتلەرنى پەقەت قىزىللار دەريادىن ئۆتمەكچى بولغان چاغدىلا ئېتىشكىلار، دېگەن بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋېلىشتى. سال ۋە بارلىق قېيىقلار ۋېشېنسكايانىڭ يۇقۇرىسىدىكى دەريا قولتۇغىغا ئېپكېلىنىپ، كۆچلۈك قوغداش ئاستىغا ئېلىندى.

شتاپتىكىلەرنىڭ ئەنسىرىشى گىرىگورىي مېلېخوفقا ئاساسەن

سىزدەك كۆرۈنەتتى. 24 ـ مايدا ئۆتكۈزۈلگەن كېڭەشمىدە ئۇ ئىلىيە سافونوفنىڭ ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىر پىكىردىكىلەرنىڭ تەخمىنلىرىنى مەسخىرە قىلدى.

ـ ئۇلار ۋېشكىنىڭ ئۇدۇلىدىن نىمىگە ئولتۇرۇپ دەريادىن ئۆتىدۇ؟ ـ دىدى ئۇ، ـ ئۇ يەر دەريادىن ئۆتۈشكە قۇلايلىق جايمۇ؟ ئۆزەڭلار بىر قاراپ بېقىڭلار: ئۇ تەرەپ داپقا ئوخشاش تاپ ـ تاقىر يالىڭاچ قىرغاق، ئۇپ ـ تۈز كەتكەن قۇملۇق، دوننىڭ لېۋىدە بولسا نە دەرەخزار، نە تېۋەيزار بار. قانداق ئەخمەق بۇ يەردىن ئۆتۈشكە ئۇرۇنىدۇ؟ پەقەت ئىلىيە سافونوفلا ئۆز قابىلىيىتى ئارقىسىدا مۇنداق ھاڭغا چۈشۈشى مۇمكىن... مۇنداق يالىڭاچ قىرغاقتا پىلىموتلار بىر ئادەمنىمۇ قالدۇرماي قىرىپ تاشلىمامدۇ؟ سەن، كودىنوف، قىزىل كوماندىرلارنى بىز ئىككىمىزدىن دۆتەرەك دەپ ئويلاپ قالما! ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىزدىنمۇ كاللىسى ئۆتكۈر ئادەملەر بار! ئۇلار ئۇدۇللا ۋېشكىغا يول ئالمايدۇ، شۇڭا بىز ئۇلارنىڭ دەريادىن ئۆتۈشىنى بۇ بەردىن كۆتمەسلىگىمىز كېرەك ياكى سۈيى تېيىز، كېچىپ ئۆتكىلى بولىدىغان تاشلىق يەردە ياكى يوشۇرۇنۇشقا بولىدىغان قات ـ قات يەرلىرى ۋە ئورمىنى بار جايدا كۆتۈشىمىز كېرەك. ئەنە شۇنداق خەتەرلىك يەرلەرنى قاتتىق كۆزىتىپ تۇرۇشىمىز لازىم. بولۇپمۇ كېچىلەردە شۇنداق: كازاكلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇش كېرەككى، ئۇلار ئادەتتىكىچە يۇرمىسۇن، قاغىدەك قاقىلداۋەرمىسۇن، خەۋپلىك يەرلەرگە بۇرۇنراق زاپاس كۈچلەر يۆتكەپ كېلىنىپ، باشقا كۈن چۈشكەندە ئىشقا سېلىنىدىغان بولسۇن.

ـ ۋېشكىغا ھۇجۇم قىلمايدۇ، دىدىڭمۇ؟ ئۇنداق بولسا نېمىشقا كەنتنى كەچكىچە زەمبىرەكتىن ئوققا تۇتىدۇ؟ ـ دەپ سو-

كالۇ قويدى سافونوفنىڭ ياردەمچىسى،

— بۇنى سەن ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن سورا. پەقەت بىرلا ۋېشكىغا ئوق ئېتىشۇاتامدۇ؟ ئۇلار كازانكىنىمۇ سوقۇۋاتىدۇ، يېرىنسكىغا ئەنە ئاۋۇ سېمېنوف تېغىدىن ئوق ياغدۇرۇۋاتىدۇ، ئۇلار ھەممە يەردە زەمبىرەكنى ئىشقا سالماقتا. ئۇلارنىڭ سنارەتلىرى بىزنىڭكىدىن سەل كۆپرەك بولۇشى مۇمكىن. بىزنىڭ مۇنۇ ئارتىلىرىمىزدە بەش سنارەت بار، ئۇلارنىڭ قېپى دۇپ ياغچىدىن يونۇپ ياسالغان.

كودىنوف قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى:

— مانا، بۇ گەپنى دەل جايىدا قويدۇڭ!

— بۇ يەردە ھەممىنى تەنقىت ئاستىغا ئېلىشنىڭ ھاجىتى يوق! — دەپ خاپا بولدى كېگەشمىگە قاتناشقان 3 - باتارىيە كوماندىرى، — بۇ يەردە ئىش توغرىلىق سۆزلەش لازىم.

— سەنمۇ سۆزلە، تىلىڭنى كىم باغلاپ قويدى؟ — كودىنوف قاپىغىنى تۆرۈپ، كەمىرىنى ئۇيناشقا باشلىدى، — سەن نېمە لەرگە: «سنارەتلەرنى بىكارلا ئېتىپ ئىسراپ قىلماڭلار، مۇھىم پەيتلەر ئۈچۈن ساقلاپ قويۇڭلار!» — دەپ قانچە قېتىملار ئېيتىلدى. بۇ گەپ قۇلىغىڭلارغا كىرمىدى، ئۇچرىغانلا نەرسىگە ئېتىۋەردىڭلار، كارۋان ھارۋىلارغىمۇ ئاتتىڭلار. مانا ئەمدى جان ھەلقۇمغا كەلگەندە، ئېتىشقا بىر تال نەرسەڭ يوق. تەنقىتكە خاپا بولۇشىڭ نېمە ھاجىتى؟ مېلىخوفنىڭ ئەمەن ياغچى ئارتىللېرىيىلىرىڭلارنى مەسخىرە قىلغانلىغى ناھايىتى توغرا. سىلەرنىڭ قىلغان ئىشىڭلار كۆلكىگە لايىق!

كودىنوف، گىرىگورىي تەرەپتە تۆرۈپ، ئۇنىڭ دەريادىن ئۆتۈشكە ئەڭ قولايلىق بولغان جايلارغا كۆچلۈك كۈزەت قويۇش ۋە

خەتەرلىك ئوچاستىكىلارغا بىۋاستە يېقىن بولغان يەرلەرگە دېڭىزبرنۇ قىسىملارنى توپلاش توغرىسىدىكى تەكلىۋىنى قەتئىي قوللاپ - قۇۋۋەتلىدى. ۋېشېنسكايانىڭ ئۆزىدىكى پىلىموتلاردىن بىرنەچچە سىنى ئاجرىتىپ، بىلوگورىسكايا، مېركۇلوۋسكايا ۋە گرومىكوۋىسكايا بۆلۈنمىلىرىگە بېرىلسۇن، دېگەن قارارغا كېلىشتى، چۈنكى، بۇلارنىڭ ئوچاستىكىلىرى دەريادىن ئۆتۈش ئېھتىمالى ئەڭ چوڭ بولغان جايلار ئىدى.

گىرىگورىينىڭ قىزىللار ۋېشېنسكايانىڭ ئۇدۇلىدىن دەريادىن ئۆتۈشكە ئۇرۇنۇپ كۆرمەيدۇ، ئۇلار بۇ ئىش ئۈچۈن باشقا بىر قۇلايلىقراق جاينى تاللايدۇ، دېگەن پەرەزى ئەتىسلا راست چىقتى. شۇ كۈنى ئەتىگەن گروموك بۆلۈنمىسىنىڭ كوماندىرى قىزىللار دەريادىن ئۆتۈشكە تەييارلىنىۋاتىدۇ، دەپ خەۋەر قىلدى. كېچىچە دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدە ۋاراڭ - چۇرۇڭ، بولقلارنىڭ توكۇلدىشى، چاقلارنىڭ غىچىرلىشى ئاڭلىنىپ تۇرغان ئىدى. قەيەردىندۇ گروموكقا نۇرغۇن هاۋىلاردا تاختاي ئېپكېلىشىپ، ئۇلارنى هاۋىدىن چۈشۈرۈش بىلەنلا هايال ئۆتمەي هەرىلەر شارتىلداشقا باشلىدى، پالتا ۋە بولقلارنىڭ توك - توكلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قىزىللارنىڭ بىر نەرسە ياساۋاتقانلىغىغا هەر جەهەتتىن هۆكۈم قىلىشقا بولاتتى. كازاكلار دەسلەپتە لەيلىمە كۆۋرۈك سېلىنىۋاتىدۇ، دەپ پەرەز قىلىشتى. قارامىلاردىن بىر - ئىككىسى كېچىدە ياغاچچىلىق ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتقان يەرنىڭ يۇقۇرىسىغا يېرىم چاقىرىم ئىچكىرىلەپ بېرىپ، كېيىم - كېچەكلىرىنى سالدى - دە، بېشىغا پوركىۋالغان نوتا شاخلار بىلەن نىقاپلىنىپ، دەريانىڭ ئېقىنى بويىچە ئاستا تۆۋەنگە ئۈزدى. بۇلار قىرغاقنىڭ ئالدىغىلا باردى، يېقىنلا بىر يەردە سۆگەتلىكنىڭ تۈۋىگە جايلاشقان پىلىموت

ژاستاۋسىنىڭ قىزىل ئەسكەرلىرى سۆزلىشىپ تۇراتتى، يېزىدىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلار، پالتىلارنىڭ تاقىلدىشى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئەمما سۆنىڭ يۈزىدە ھېچنىمە كۆرۈنمەيتتى، قىزىللار بىر نەرسە ياسىغان بولسا، ئۇ، ھەر ھالدا كۆۋرۈك ئەمەس ئىدى.

گروموك بۆلۈنمىسىنىڭ كوماندىرى دۇشمەن تەرەپنى كۆزىتىشنى كۆچەيتتى، سەھەردىن باشلاپ دۇربۈندىن كۆزىنى ئالماي قاراپ تۇرغان كۆزەتچىلەر ئۇزاققىچە ھېچنىمنى كۆرۈشمىدى. ئەمما كۆپ ئۆتمەي بۆلارنىڭ بىرسى، گېرمان سوقۇشىدا پولكتا ئەڭ ياخشى مەرگەن ھېسابلانغان، بىرسى، ناۋ قاراۋۇلىدا بىر قىزىل ئەسكەرنىڭ ئىگەرلەنگەن ئىككى ئات بىلەن دونغا قاراپ پەسكە چۈشۈۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ قالدى.

ـ بىر قىزىل ئەسكەر سۇغا قاراپ پەسكە چۈشۈۋاتىدۇ، ـ دەپ پىچىرلىدى كازاك يېنىدىكى شىرىنگىگە دۇربۈننى كۆزىدىن ئېلىپ.

ئاتلار دەريا‌غا تىزىغچە ئېچكىرلەپ كىرىپ، سۇ ئىچىشكە باشلىدى.

كازاك مىلتىقىنىڭ ئۇزۇن تاسمىسىنى سول قولىنىڭ جەينىگىگە ئۆتكۈزۈپ، ئاسما رامكىسىنى كۆتىرىپ قويدى ـ دە، ئۇزاقىققىچە ۋە پۈختا نىشانغا ئېلىپ تۇردى...

مىلتىق ئېتىلغاندىن كېيىن ئاتلارنىڭ بىرسى، بىقىنىچە يۇمشاققىنا يىقىلدى، يەنە بىرسى، ئىگىزگە قاراپ چاپتى، قىزىل ئەسكەر ئۆلگەن ئاتنىڭ ئىگىرىنى ئالماقچى بولۇپ، پەسكە ئىگىشكەن ئىدى، كازاك 2 ـ ھېتىم ئوق ئۇزۇپ، مەيدانغا كۆلۈپ قويدى: قىزىل ئەسكەر دەرھال ئۆزىنى رۇسلاپ، دوندىن قاچماقچى بولۇۋا

دى، ئەمما توساتتىن غۇلاپ چۈشتى. ئۇ دۈم چۈشكەن پېتى قايتا ئورنىدىن تۇرمىدى...

گىرىگورىي مېلېخوف قىزىللارنىڭ دەريادىن ئۆتۈشكە تەييارلىنىۋاتقانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەرنى تاپشۇرۇۋېلىش بىلەنلا ئېتىنى ئىگەرلەپ، گرومۇك بۆلۈنمىسىنىڭ ئوچاستىكىسىغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇ كەنتنىڭ تېشىغا چىققاندىن كېيىن دوندىن تارماقلىنىپ چىققان ۋە كەنتنىڭ چېتىگىچە سوزۇلغان كۆلنىڭ تار بىر يېرىدىن كېچىپ ئۆتۈپ، ئورمانىنىڭ ئىچى بىلەن ماڭدى.

يول ئوتلاقتىن ئۆتەتتى، ئەمما ئوتلاق بىلەن يۈرۈش خەۋپلىك ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن گىرىگورىي بىرقەدەر ئايلانما يولنى تاللىدى: راسسوخووۇ كۆلىنىڭ بىر بېشىغىچە ئورمان بىلەن مېڭىپ، دۆمبەش چىغىر يول ۋە ئاقتال بويلاپ، قالماق ئۆتكىلىگە يېتىپ باردى (بۇ يەر ئوتلاقتىكى كۆلچەكلەرنىڭ بىرىنىڭ پودىستويلىتسا كۆلى بىلەن تۇتاشتۇرىدىغان، نىلۇپەر، ياۋا چېكىسەي ۋە قومۇش قېلىن ئۆسكەن تار ئۆتكەل ئىدى)، ئۇ قالماق ئۆتكىلىدىن ئۆتۈش بىلەنلا ئېتىنى توختىتىپ، بىرنەچچە مىنۇت دەم ئالدۇردى.

دونغىچە بۇ يەرنىڭ ئارىلىغى ئىككى چاقىرىمدەك كېلەتتى، ئوتلاق بىلەن خەندەكلەرگە بېرىش ــ ئوق يامغۇرى ئاستىدا قېلىش دېگەن سۆز ئىدى. تۈز كەتكەن ئوتلاقنى قاراڭغۇدا كېسىپ ئۆتۈش ئۈچۈن كەچكى گۈگۈم چۈشۈشنى كۈتۈپ تۇرۇشقىمۇ بولاتتى، لېكىن كۈتۈپ تۇرۇشنى ياخشى كۆرمەيدىغان، ھەر دائىم: «ئالەمدە ھەممىدىن يامان نەرسە ــ كۈتۈپ تۇرۇش ۋە قوغلاش»، دەيدىغان گىرىگورىي دەرھاللا يۈرۈپ كېتىش قارارىغا كەلدى، «ئېتىمنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ چاپتۇرسام، بەلكىم، ئوق تەگمەس!» ــ دەپ ئويلىدى ئۇ، شاخلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىۋېتىپ.

ئۇ، دون بويىدىكى ئورمانلىقنىڭ بىر تارمىغىدا بولغان باي ـ يېشىل سۆگەتلىك قىرلار بىلەن مېڭىشنى تالىلاپ، قامچىسىنى ئىگىز كۆتەردى. ساغرىسىنى چىمىلدىتىۋەتكەن زەربىدىن، «چۇ!» دېگەن ياۋايى ۋاقىراشتىن ئات بىچارىنىڭ پۈتۈن ئەزايى تىترەپ كەتتى، قۇلىقىنى ئارقىسىغا قايرىدى ـ دە، چېپىشنى بارغانسېرى تېزلىتىپ، دونغا قاراپ شامالدەك ئۇچتى، گىرىگورىي 50 سار- جىن يول باسماي تۇرۇپلا، ئوق ئىرغاقتىكى دۆڭدىن پىلىموت بۇنىڭغا قارىتا ئۇستى ـ ئۇستىگە ئوق ياغدۇردى. «تيۇت! تيۇت! تيۇت! تيۇ! تيۇ!» ـ ئوقلار سۇغۇردەك چىرىلداپ كەتتى. «نىشانـ نى يوقۇرىراق ئالدىڭ، تاغا!» ـ دەپ ئويلىدى گىرىگورىي ئاتنىڭ ئىككى يېقىنىنى مەھكەم قىسىپ، ئاندىن تىزگىننى قويۇۋېتىپ، ئالدى تەرەپتىن چىقىۋاتقان شامال يەلپۇلدەتكەن ئات يايلىسىغا يۈزىنى تەككۈزۈپ ماڭدى، شۇندىن كېيىن گىرىگورىينىڭ ئوي ـ پىكرىنى بىلىۋالغانىدەك، قەيەردىدۇ ئاق قاپتاللىق دۆڭنىڭ ئۇستىدە ئىستانوكلۇق پىلىموتنىڭ يېشىل قالقىنىنىڭ كەينىدە ياتقان قىزىل پىلىموتچى، نىشانىنى توغرىلاپ تۇرۇپ، پىلىموت ئوتىنىڭ ئېغىمىنى تۆۋەنرەك چۈشۈردى، شۇنىڭ بىلەن چوغدەك قىزىرىپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئوقلار ئەمدى ئاتنىڭ ئالدىنقى تۆـ ياقلىرى ئاستىدا چۈلۈك ـ چۈلۈك قىلىپ، يىلاندەك پېشىلداشقا باشلىدى. بۇ ئوقلار قار سۈيىدىن كېيىن تېخى قۇرىمىغان نەم تۇپراقنى چوقۇلاپ، ئىسسىق لاي چاچرىتاتتى... «چوك! شيۇ! چوك! چوك!» ئاندىن يەنە باش ئۇستىدىن ۋە ئاتنىڭ گەۋدـ سىنى يانداپ: «تيۇ ـ ۇ! تيۇت! تيۇ ـ ۇ!» دەپ سايراپ ئۆتۈشكە باشلىدى.

گىرىگورىي ئۇزەڭگە ئۇستىدە سەل كۆتىرىلىپ، ئاتنىڭ

سوزۇلغان بوينىنى دىيەرلىك قوچاقلاپ ماڭدى. ئالدى تەرەپتە قاتار سەپ تارتقان باپ ـ يېشىل تال ـ سۆگەتلەر دەھشەت تېزلىك بىلەن ىرىلداپ ئۆتەتتى. ئۇ يېرىم يولنى بېسىپ ئۆتكەندە، سېمېنوف دۆڭىدىن گۈم قىلىپ زەمبىرەك ئېتىلدى. سنارەتنىڭ نۆمۈردەك جاراڭلىشى ھاۋانى تىترىتىۋەتتى. يېقىنلا بىر يەردە پارتىلغان ئوقنىڭ گۈمبۈرلىشى گىرىگورىينى ئىگەر ئۈستىدە تەۋرىنىشكە مەجبۇر قىلدى. ئوق پارچىلىرىنىڭ قىيا ـ چىيا ناله قىلىشى تېخى قۇلاق تۈۋىدىن كەتمەي تۇرۇپ، شۇ يەردىكى بىر ساسلىقتا بوراندەك كۈچلۈك ھاۋا بېسىمى ياتقۇزۇۋەتكەن قومۇشلار تېخى بېشىنى كۆتىرىپ، ئۆزىنى رۇسلۇالغۇچە ناغىنىڭ ئۈستىدىن زەمبىرەكنىڭ گۈمبۈرلەپ ئېتىلغىنى يەنە ئاڭلاندى. دە، چىيقىراپ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان سنارەت گىرىگورىينىڭ گەۋدىسىنى يەنە بېسىپ، ئىگەرگە چاپلاپ قويدى.

ئادەمنى يۇرىگالدى قىلۇېتىدىغان، غىچىرلىشى ئەڭ يۇقۇرى پەللىگە يەتكەن سنارەت ئاۋازى بىر سېكۇنتنىڭ 100 دىن بىر ئۈلۈشىگە تەڭ كېلىدىغان ۋاقىتتا توساتتىن ئۈزۈلۈپ قالغاندەك تۇيۇلدى ـ دە، ئاشۇ بىر سېكۇنتنىڭ 100دىن بىرىگە توغرا كېلىدىغان ۋاقىت ئىچىدە گىرىگورىينىڭ كۆز ئالدىدا بىر پارچە قارا بۇلۇت ئاسمانغا ئېتىلىپ چىقىپ، ھاۋادا توختاپ قالدى. پارتلاشنىڭ قاخشاتقۇچ زەربىسىدىن يەر زىلزىلىگە كەلدى، ئاتنىڭ ئالدى پۇتلىرى گويا بىر نەرسىگە پېتىپ قالغاندەك بولدى...

گىرىگورىي ئاتتىن غۇلاپ چۈشۈۋاتقان چاغدىلا ھۇشىغا كەلدى. ئۇ يەرگە شۇنداق قاتتىق چۈشتىكى، ماش رەڭ سوكنا شالۋۇرنىڭ تىزلىرى يېرتىلىپ كەتتى، پاقالچىغنىڭ بۇغۇچى ئۈزۈلدى. پارتلاشتىن تىترەپ كەتكەن ھاۋانىڭ قۇدرەتلىك دول

قۇنى ئۇنى ئاتىنىڭ ئۈستىدىن يىراقتا ئىرغىتىپ تاشلىغان ئىدى. ئۇ يىقىلغاندىن كېيىنمۇ ئالقىنى بىلەن يۈزىنى يەرگە يېقىپ، يەنە بىرنەچچە سارجىن ئوتلاقنىڭ ئۈستىدە دومىلىدى.

يىقىلىشتىن گاڭگىراپ قالغان گىرىگورىي ئورنىدىن تۇرىدى. يەردىن قومۇرۇلغان ئۇششاق چالما - كېسەكلەر، ئوت - چۆپ-نىڭ يىلتىزلىرى ئۇنىڭ ئۈستىدىن قارا يامغۇردەك يېغىپ تۇردى. ئات گوداڭدىن 20 قەدەم نېرىدا ياتاتتى. بېشى مىدىرلىمايتتى، ئەمما تۇپراق كۆمۈۋەتكەن ئارقا پۇتلىرى، چىلىپ - چىلىپ نەرگە پاتقان ساغرىسى ۋە قۇيرۇق تۈۋى سەكراتقا چۈشكەندەك دىر-دىر تىترەپ تۇراتتى.

دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى پىلىموت جىمىپ قالدى. بەش مىنۇت جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ساسلىق ئۈستىدە ھاۋا رەڭ بىلەن ئاغۇچىلار تەشۋىش بىلەن چىرىلدايتتى. گىرىگورىي باش ئايلىنىشىنى يېڭىپ، ئېتىنىڭ قېشىغا ماڭدى. پۇتلىرى تىترەيتتى، پۇتلىرى ئاجايىپ ئېغىر لىشىپ كەتكەن. ئۇ شۇنداق بىر سېزىمنى ھېس قىلاتتى-كى، بۇنداق سېزىم ئادەتتە كىشى ئۇزاققىچە بىمەپ ئولتۇرۇپ قالغانىدىن كېيىن ماڭغان چاغدا كۆرۈنەتتى، بۇنداق چاغداۋاقتىنچەناتوغرا قان ئايلىنىشتىن ئۈيۈشۈپ قالغان پۇتلار ئۆزىنىڭ ئەمەستەك بولۇپ قالىدۇ، ھەر بىر قەدەم باسقاندا پۇتۇن ئەزا زىڭىلداپ كېتىدۇ...

گىرىگورىي ئۆلگەن ئېتىنىڭ ئىگەر - جابدۇقلىرىنى ئېلىپ، ئەڭ يېقىن يەردىكى ساسلىقنىڭ سىنارەت پارچىلىرى قىرقىپ تاشلىغان قومۇشلىرى ئىچىگە ئەمدىلا كىرەي دەپ تۇرغاندا پىلىموت بىر ۋەزىندىكى ئارىلىقتا قايتىدىن تاتاتلاشقا باشلىدى. ئوننىڭ پەرۋازى ئاڭلانمايتتى ــ ئەمدىلىكتە دۆڭدىن باشقا بىر نىشانىنى قارىغا ئېلىپ ئاتقانلىقى مەلۇم ئىدى.

بىر سائەتتىن كېيىن ئۇ بۆلۈنمە ياشلىغىنىڭ گەمىسىگە يېتىپ بېرىۋالدى.

— ھازىر ئۇلار ياغاچچىلىقنى نوختاتتى، — دىدى بۆلۈنمە كوماندىرى، — كەچ بولغاندا ئۆز ئىشىنى جەزمەن يەنە باشلايمىز. سىز بىزگە ئازراق پاتىرون ئەۋەتىپ بەرسىڭىز بولاتتى، ئۇنىڭ بولمىغاندا، ھالىمىز ئېغىر — كىشى بېشىغا ئاران ئىككى ئوبويمىدىن ئوق قالدى.

— ئوقنى كەچتە ئېپكېلىپ بېرىمىز. ئاۋۇ قىرغاقتىن كۆزىنى ئۇزمە!

— قاراپ تۇرۇۋاتىمىز. بۇگۈن كەچتە ئۇلارنىڭ نىمە يامىغانلىقىنى دەرياغا ئۇزۇپ ئۆتۈپ، كۆرۈپ كېلىدىغان تەلەپكارلارنى ئەۋەتەيمىكىن دەپ تۇرىمەن.

— مۇشۇ كېچە نىمىشقا ئەۋەتمەيدىكەن؟

— ئىككى ئادەم ئەۋەتكەن ئىدىم، گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ، ئەمما ئۇلار يېنىغا كىرىشتىن قورقۇپتۇ. قىرغاقنىڭ قېشىغا ئۇزۇپ بارغان ئىكەن، يېنىغا كىرىشتىن قورقۇپتۇ ... ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، كىمنىمۇ زورلىغىلى بولىدۇ ھازىر؟ بۇ خەتەرگە تەۋەككۈل قىلىدىغان ئىش، ئۇلارنىڭ قاراۋۇللىغا ئۇچراپ قالساق، دەرھال ئۇچەي ـ باغرىڭنى چۈۋۈپ تاشلايدۇ، ئۆز قورالىرىغا يېقىن يەردە بۇ كازاك دېگەنلىرىمىز ئۇنچىلىك باتۇرلۇق كۆرسەتمەيدىكەن... گېرمان ئۇرۇشىدا! كىرىست مېدالى ئېلىشقا خۇشتار تەۋەككۈلچىلەر ئىتتىنمۇ كۆپ ئىدى، ھازىر يىراقراق يەرگە رازۋېتكىغا بېرىش ئۈياقتا تۇرسۇن، قاراۋۇلخانىنىڭ قېشىغىمۇ يالۋۇرۇپ ئەۋەتەلمەيسەن. ھازىر خوتۇنلار بىر بالا بولدى: كېچىسى ئېرىنىڭ قېشىغا كېلىۋېلىپ، ئاكوپتا قونىدىغان ئادەتنى چىقىرىشتى، ئۇلارنى قوغ

لمۇبتەلمەيسەن. ئاخشام ئۇلارنى قوغلاشقا باشلىغان ئىدىم، كازاك-لار ماڭا دوق قىلىشىپ: «تىنچ يۈرسۈن، بولمىسا، بىز ئۇنى دەر-ھاللا جايلىۋېتىمىز!» ــ دېيىشىپتۇ.

گىرىگورىي بۆلۈنمە كوماندىرىنىڭ گەمىسىدىن چىقىپ، خەندەك تەرەپكە كەتتى. خەندەكلەر دونىدىن 20 سارجىن يىراق-لىقتا ئورمان بويلاپ ئەگرى - بۈگرى سوزۇلۇپ كەتكەن ئىدى. ھۆپ دەرەخزارلىغى، ئەمەن شاخلىرى ۋە قويۇق ئۆسكەن ياش تېرەكلەر خەندەك قىرىدىكى سېرىق توپىنى قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇپ تۇراتتى، ئالاقە يوللىرى خەندەكلەرنى كازاك-لار دەم ئالىدىغان بىلىنداڑلار بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇراتتى. گەمە-لەرنىڭ قېشىدا سۇرلەنگەن بېلىقلارنىڭ كۆكۈش پوستلىرى، غوي سۆڭەكلىرى، ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ پالاكىلىرى، چېكىپ تاشلانغان تا-ماكا قالدۇقلىرى، يەنە باشقا ئەسكى - تۈسكىلەر چېچىلىپ ياتاتـ تى. دەرەخ شاخلىرىدا يۇيۇلغان پاپياقلار، ماتا كۆينەكلەر، پايتـ مىلار، خوتۇنلارنىڭ ئىچ كۆينەكلىرى ۋە يوپكىلىرى ئېسىقلىق تۇراتتى ...

دەسلەپكى گەمىدىنلا بېشىغا رومال چەگمىگەن، تولا ئۇخلاپ يۈز - كۆزى ئىششىغان بىر ياش ئايال بېشىنى چىقاردى: ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، گىرىگورىيغا بىپەرۋالىق بىلەن قاراپ قويدى؛ ئاندىن تۆشۈك ئاغزىدا تۇرغان دالا چاشقىنىدەك، گەمە ئۆينىڭ قارا ئۆگزىگە كىرىپ كۆزدىن يوقالدى. ياندىكى يەنە بىر گەمىدە كىشىلەر ئاستا ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. چىقىرىغان، ئەمما ئىنچىكە ساپ ئايال ئاۋازى بىلەن بىرقانچە ئەرنىڭ ئاۋازى بىرگە قو-شۇلۇپ چىقىۋاتاتتى. 3 ــ گەمىنىڭ نەق كىرىش ئىشىگىدە ئۇنچە-لىك ياش ئەمەس، پاكىز كىيىنگەن بىر كازاك ئايال ئولتۇراتتى.

ئۇنىڭ تىزى ئۇستىگە ئاق سانچىغان كوكۇلا چاچ بىر كازاك بىلەن شىنى قويۇپ ياتاتتى، ئۇ يېنىچە ئوبدانلا جايلىشىپ يېتىپ ئۇگدەيتتى، ئايالى بولسا ياشىنىپ قالغان «يارى»نىڭ يۈزىگە قونغان چۈنلەرنى قورۇپ ئولتۇراتتى، ئەگەر دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدە پىلىموتنىڭ شىددەتلىك تاراقلاپ تۇرۇشى بولمىغاندا، ئەگەر دوننىڭ يۇقۇرىسىدىكى بىر يەردىن ــ مىگۇلىنسكى ياكى كازانسكى ئايماقلىرىدىن زەمبىرەكنىڭ سۇ بويلاپ كېلىۋاتقان گۈپپاگۈپپاڭلىرى بولمىسا، ئۇ چاغدا دون بويىغا چالغۇچىلار كېلىپ، قارار گاھ تىكىپتۇ، دەپ ئويلاشقا بولاتتى، گرومۇكتىكى قوزغىلاڭچىلار بۆلۈنمىسىنىڭ ئوت ئېچىش لىنىيىسىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى ئاشۇنداق تىپ ـ تىنچ ئىدى.

بەش يىللىق ئۇرۇش مابەينىدە مۇنداق ئادەتتىن تاشقىرى ئۇرۇش سېپى مەنزىرىسىنى گىرىگورىي 1 ـ قېتىم كۆردى. ئۇ گەمىلەرنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، كۆلۈمسىرىشىنى يوشۇرالمايتتى، ئۇنىڭ نەزىرى ھەممە يەردە ئەرلىرىگە خىزمەت قىلىۋاتقان، كازاكلارنىڭ كىيىملىرىنى ياماپ ـ ياساۋاتقان، جەڭچىلەرنىڭ كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇۋاتقان، تاماق تەييارلاۋاتقان ياكى ئاددىي چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن قاچا ـ قۇچىلارنى يۇيۇۋاتقان خوتۇنلارغا چۈشتى.

ــ بۇ يەردە تۇرمۇشۇڭلار يامان ئەمەس ئىكەن! شارائىتىڭلار قۇلايلىقتەك تۇرىدۇ ..... ــ دىدى گىرىگورىي بۆلۈنمە كوماندىرغا، بۇنىڭ گەمىسىگە قايتىپ كېلىۋېتىپ.

كوماندىر ھىجايدى:

ــ بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز بۇنىڭدىن ياخشىراق ئۆتۈشى ئەمدى ئەدە.

ـــ بۇ قۇلايلىق ھەددىدىن ئېشىپ كېتىپ قاپتۇ! ـــ دىدى گىرىگورىي قاپىغىنى تۇرۇپ، ـــ خوتۇنلارنى ھازىردىن باشلاپ بۇ يەردىن ھەيدە! ئۇرۇشتا مۇشۇنداقمۇ بولامدۇ! بۇ بەر ساڭا بازار-مۇ ياكى يەرمەنكىمۇ؟ بۇ نىمە گەپ؟ بۇ ئەھۋالدا قىزىللار دوندىن ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ، سىلەر ھېچنىمىنى ئاڭلىماي قالىسىلەر: خوتۇنلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، قۇلاق سېلىشقا ۋاقىت چىقمايدۇ... قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەنلا ھەممە ئۇزۇن قۇيرۇقلارنى قوغلا! ئەتە مەن بۇ يەرگە كەلگەندە يوپكا كىيگەن بىرەرسىنى كۆرۈپ قالسام ئالدى بىلەن سېنىڭ كاللاڭنى ئالىمەن!

ـــ بۇغۇ شۇنداق...، ـــ دەپ جاندىن قوشۇلدى يۈز بېشى كوماندىر، ـــ مەن ئۆزەمنۇ خوتۇنلارغا قارشى، ئەمما كازاكلارنى نىمە قىلالايسەن؟ ئىنتىزام بۇزۇلغان... خوتۇنلار ئەرلىرىنى سېغىنىپ قاپتۇ، سوقۇشۇۋاتقانلىغىمىزغا ئۇچ ئاي بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ!

ئەمما ئۇنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتتى ـ دە، خوتۇنىنىڭ سۇپا ئۈستىگە تاشلاپ قويغان قىزىل پەشتامىسىنى ئاستا يوشۇرماقچى بولۇپ، گەمىنىڭ سۇپىسىغا ئولتۇردى. ئاندىن گىرىگورىيەدىن شارتتىدە قايرىلىپ، ماتا رەخت بىلەن توساقلىق تۇرغان گەمىنىڭ بۇلۇڭىغا ئالىچەكمەن بولۇپ كۆز تىكتى، بۇ يەردىن ئۇنىڭ ئۆز خوتۇنى قارا كۆزلىرى بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى...

62

ئاكسىنىيە ئاستاخۇدا ئىككى تۇققان ھاممىسىنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتى، بۇ ئۆي كەنتنىڭ چېتىدىكى يېڭى چېركاۋنىڭ قېشىدا ئىدى. دەسلەپكى كۈنى ئۇ گىرىگورىيىنى ئىزلىگەن ئىدى، ئەمما گىرىگورىي ۋېشېنسكايا‌غا تېخى كەلمىگەن ئىكەن، ئەتىسى كەچكىچە چوڭ كوچا ۋە تار كوچىلاردا ئوقلار چېقىراپ، سىنارەتلەر پارتلاپ تۇردى، شۇڭا ئاكسىنىيە ئۆيىدىن تالاغا چىقىشقا پېتىنالمىدى.

«ۋېشكىغا چاقىرغان ئىدى، بىللە بولمىز، دەپ ۋەدە قىلغان ئىدى، ئەمما ئۆزى نەدە تەمتىرەپ يۈرىدىغاندۇ!» ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيدە ساندۇقنىڭ ئۈستىدە يېتىپ، ئاچچىقىغى بىلەن خىيال سۈرەتتى، يارقىن، ئەمما سولۇپ بېرىۋاتقان كالپۇكلىرىنى ھە دەپ چىشلەيتتى. قېرى ھاممىسى دەرىزىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، پايپاق توقۇۋاتاتتى، ھەربىر زەمبىرەك ئوقى ئېتىلغاندىن كېيىن چوقۇنۇپ قويياتتى.

— ئەي، پەرۋەردىگار ئەيسا مەسىھ! نېمە دېگەن قورقۇنچلۇق! نېمىشقا سوقۇشىدۇ ئۇلار؟ نېمىشقا ئۇلار بىر - بىرىگە زەھىرىنى چاچىدىغاندۇ؟

كوچىدا، ئۆيدىن 15 سارجىن نېرىدا سىنارەت پارتلىدى. ئۆينىڭ ئىچى ئېچىنىشلىق جارانلاپ، دەرىزە كۆزنەكلىرى سۇنۇپ چۈشتى.

ـــ هاماچا! دەرىزىنىڭ قېشىدىن نېرى كەت، ئوق تېگىشى مۇمكىنغۇ ساڭا! ـــ دېدى ئاكسىنىيە.

موماي ئۇنىڭغا كۆزەينىگىنىڭ ئاستىدىن كۈلۈمسىرەپ قاراپ، ئەپسۇسلىنىش بىلەن جاۋاپ بەردى:

ـــ ئۇھ، ئاكسىيوتكا! ساڭا بىر قاراپ، ئەخمەقمىكىن دېگۈم كېلىدۇ. مەن ئۇلارغا دۈشمەن ئىكەنمەنمۇ؟ ئۇلار ماڭا نىمە ۋەجدىن ئوق ئاتىدىكەن؟

ـــ تاسادىپى ئۆلتۈرۈپ قويۇشىدۇ! ئوقنىڭ نەگە ئۇچۇپ بارىدىغانلىغىنى كۆرۈپ تۇرمايدىغۇ.

ـــ ئۆلتۈرسە ـ ئۆلتۈر ۋۇجۇدۇن! كۆرمىسە ـ كۆرمىسۇن! ئۇلار كازاكلارنى ئاتىدۇ، كازاكلار ئۇلارغا، قىزىللارغا دۈشمەن، مەن بولسام كەمپىر، تۈل ئايال، مېنىڭ ئۇلارغا نىمە كېرىكىم بار؟ مىلتىق، زەمبىرەكلەردىن كىمنى نىشانغا ئېلىش كېرەكلىگىنى ئۇلارمۇ بىلمىدىغاندۇ!

چۈش ۋاقتىدا كوچىدا ئاتىنىڭ بويىنغا ئېسىشۋالغان گىرىگورىي تۆۋەنكى دەريا ئايلانمىسى تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى. ئاكسىنىيە ئۇنى دەرىزىدىن كۆرۈپ، ياۋا ئۆزۈم تاللىرى قاپلىغان پېشايۋانغا يۈگۈرۈپ چىقتى ـ دە، «گىرىشا!...»ـــ دەپ توۋلىدى، ئەمما گىرىگورىي ئاللىقاچان دوقمۇشتىن بۇرۇلۇپ، كۆزدىن غايىپ بولغان ئىدى، پەقەت ئات تۇياقلىرىدىن كۆتىرىلگەن چاڭ ـ توزاڭ يولنىڭ ئۇستىگە ئاستا قونۇۋاتاتتى. ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىش پايدىسىز بولۇپ چىققان ئىدى. ئاكسىنىيە پېشايۋاندا تۇرۇپ، ئاچچىق كۆز ياشلىرى بىلەن يىغلاشقا باشلىدى.

ـــ ھىلىقى چېپىپ ئۆتكەن ستېپان ئەمەسمۇ؟ نىمانچە

قۇترىغان كىشىدەك يۇگۈرۈپ چىقىسەن؟ ــ دەپ سوردى ھاممىسى.

ــ ياق... ئۇ، بىزنىڭ بىر يېزىلىق...، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئاكسىنىيە ياش يۇقى كۆزى بىلەن.

ــ ئۇنداق بولسا نىمىشقا كۆزۈڭدىن ياش تۆكىسەن؟ــ دەپ قىزىقىپ سوردى بىلىشكە خۇشتار موماي.

ــ بۇنى سوراپ نىمە قىلىسىز، ھاممىچا؟ بۇ سىزنىڭ ئەقلىڭىز يەتمەيدىغان ئىش!

ــ بىزنىڭ ئەقلىمىز يەتمەيدىغان ئىش بولسا... دىمەك مېھرىۋان كىشى چېپىپ ئۆتكەن ئوخشايدۇ. ئۇنداق بولمىسا بۇ نىمە گەپ! سەن بىكاردىن ـ بىكار ۋاقىرىمايسەنغۇ... بۇنداق ئىشنى مەنمۇ بېشىمدىن ئۆتكۈزگەنمەن، بىلىمەن!

كەچكە يېقىن ئۆيگە پىروخور زىكىۋى كىرىپ كەلدى.

ــ سالامەتمۇسىز! سىزنىڭكىگە تاتارىسكىدىن ھېچكىم كەلمىدىمۇ، چوڭ ئاپا؟

ــ پىروخور! ــ ئاكسىنىيە خوشاللىغىدىن ئوھۇلداپ، ئىچكىرىكى ئۆيدىن يۇگۈرۈپ چىقتى.

ــ ھەي، خان ئاغىچا، سەن مېنى تازا ئىزلەتتىڭ! سېنى تاپىمەن دەپ ئىككى پۇتۇم ئۆزۈلۈپ قالاي دىدى. ئۇ قانداق ئادەم؟ تۇرغان ـ پۇتكىنى ئاتىسىغا ئوخشايدۇ، مىجەزى ئىتتىك. ياۋۇزلارچە ئوق يېغىۋاتسا، جېنى بارلارنىڭ ھەممىسى ئۆزىنى يوشۇرۇۋاتسا، شۇنداق پەيتتە ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىرلا كىشى: «تاپ ئۇنى، تاپمىساڭ گۆرگە تىقمەن!» ــ دەيدۇ.

ئاكسىنىيە، پىروخورنىڭ كۆينىگىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ، ئۇنى دەھلىزگە ئېپكىردى.

— ئۇ ئۆزى قېنى، لەنتى.

— ھم ... ئۇ نەدە بولاتتى؟ ئۇرۇش سەپىدىن قېينىلىپ يۈرۈپ پىيادە ئاران كېلىۋالدى. ئاستىدىكى ئاتقا بۇگۈن ئوق تېگمپ ئۆلۈپتۇ. زەنجىردىكى ئىتتەك قەھرى بىلەن كەپتۇ. «تاپتىگۇ؟»— دەپ سوراۋاتىدۇ. «نەدىن تاپسەن؟ ئۇنى تۇغۇش قولۇمدىن كەلمەيدۇ!» دەيمەن. شۇ چاغدا ئۇ: «ئادەم تاپقىلى بولمايدىغان يېگىنە ئەمەسقۇ!»— دەپ ماڭا ۋاقىراپ كەتسە بولامدۇ... ئادەم تېرىسى يېپىنىۋالغان بۆرە ئىكەن!

— خوش، ئۇ نىمە دەيدۇ؟

— بول، تەييارلان، كەتتۇق، باشقا گەپ يوق!

ئاكسىنىيە بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە بوخچىسىنى چىگىپ بولدى ـ دە، ھاممىسى بىلەن ئالدىراش خوشلاشتى.

— بۇ ئادەمنى ستېپان ئەۋەتىپتىمۇ؟

— ھە، ستېپان، ھاماماچا!

— خوپ، ئۇنىڭغا مەندىن سالام دېگىن. ئۇ ئۆزى نىمىشقا بۇ يەرگە كىرمەپتۇ؟ سۈت ئىچكەن بولاتتى. ئەنە، شىرىن بەلىشلەردىنمۇ قۇرۇق قالدى...

ئاكسىنىيە سۆزنىڭ ئاخىرىغا قۇلاق سالماستىن، ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقتى.

گىرىگورىي چۈشكەن ئۆيگە يېتىپ بارغۇچە ھاسىراپ، چىرايى ئاقىرىپ كەتتى، چۈنكى ناھايىتى تېز ماڭغان ئىدى، شۇڭا پىروخور ئاخىرى يېلىنىشقا باشلىدى:

— ماڭا قارا! مەنمۇ ياش چاغلىرىمدا قىزلارنىڭ ئارقىسىدىن تالاي يوللارنى چىڭداپ يۈگۈرگەن ئىدىم، ئەمما ئەزەلدىن ساڭا ئوخشاش ئالدىرىمىغان ئىدىم. ياكى سەندە سەۋرى ـ تاقەت

قالمسدىمۇ؟ ياكى ئىچىگگە ئوت كېتىۋاتامدۇ؟ مەن يۈتۈنلەي ھال-
دىن كەتتىمغۇ! قېنى، كىم قۇمدا مۇنداق ئۇچقاندەك يۈگۈرە-
ئەيدۇ؟ سىلەرنىڭ ئىشىگلارنىڭ ھەممىسى ئادەمزاتنىڭ ئىشىدەك
ئەمەس ...

پىروخور ئۆز ئىچىدە مۇنداق ئويلايتتى: «ھە، بۇلار يېڭى-
ۋاشتىن تېپىشىپ قالغان ئىكەن - دە ... ئەمدى بۇلارنى شەي-
تانمۇ ئاجرىتالمايدۇ! ئۇلار ئۆز مەنپەئەتلىرىنى كۆزلەيدۇ، مەن
بولسام بۇ قانجۇقنى ئوق يامغۇرىنىڭ ئاستىدىن ئىزلەپ، ئۇلۇم
گىرۋىگىدە ... خۇدا كۆرسەتمىسۇن - ئەگەر ناتالىيە بىلىپ قالسا،
ئۇ مېنى بېشىمدىن ئايىغىمغىچە ... كورشۇنوفنىڭ ئۇرۇق - ئەۋ-
لادىنى بىز بىلمىز! ياق، ئەگەر مەن مەس بولۇپ يېتىپ قېلىش
تۇپەيلىدىن ئېتىم بىلەن مىلتىغىنى يوقاتمىغان بولسام، سېنى
كەنت ئىچىدە ئىزلەپ، مۇنچىلىك ئاۋارە بولمىغان بولاتتىم! ئەم-
دى نېمە قىلىشساڭلار قىلىشىڭلار، مېنىڭ ۋەزىپەم تۈگىدى!»

دەرىزە قاپىقالغىرى مەھكەم ئېتىلگەن ئىچكىرىكى ئۆيدە جىن
چىراق تۈتەپ يېنىپ تۇراتتى. گىرىگورىي شىرەنىڭ يېنىدا ئولتۇ-
راتتى. ئۇ مىلتىغىنى يېڭىلا تازىلاپ بولۇپ، ئەمدى ماۋزۇرىنىڭ
ئىستوۋلىنى سۈرتۈپ ئولتۇرغاندا ئىشىك غىچىرلىدى. بوسۇغىدا ئاكا
سىنىيە تۇراتتى. تار ئاپپاق ماڭلىيى تەرگە پىشقان، تاتىرىپ كەت-
كەن يۈزىدە يوغان ئېچىلغان يۆۈز كۆزلىرى شۇنچىلىك ئەسەبى
ئىھتىراسلىق ئىشىق بىلەن ياناتتىكى، گىرىگورىينىڭ ئۇنىڭغا نەزە-
رى چۈشۈش بىلەنلا يۈرىگى خوشاللىقتىن تىپىرلاپ كەتتى.

- مېنى قىزىقتۇرۇپ چاقىرىپ قويۇپ ... ئۆزەڭ نەگە يو-
قاپ كەتتىڭ ...، - دىدى ئاكسىنىيە ئىغىر نەپەس ئېلىپ.

ھازىر ئاكسىنىيەگە بىر زامانلاردىكىدەك، ئاشۇ ئۇزۇن ۋاقىت

ئۆتكەن، مۇھەببەت رىشتىسى يېڭى ئۇلانغان دەسلەپكى كۈنلەردە كىدەك، ئالەمدە گىرىگورىيدىن باشقا ھېچ نەرسە مەۋجۇت ئەمەس تەك كۆرۈنەتتى. گىرىگورىي يوق بولسا، ئۆزى ئۇچۇن دۇنيا جەننەت ئىگىسىز بولۇپ قالغاندەك، ئەگەر گىرىگورىي يېنىدا بولسا، قايتىدىن جانلىنىپ كەتكەندەك بولاتتى. ئاكسىنىيە پىروخوردىن ئۈيۈلۈپ تۇرماستىنلا گىرىگورىيغا ئېتىلىپ بېرىپ، ياۋايى بىر ئىشتىياق بىلەن چىرمىشىپ كەتتى ـ دە، يىغلاپ تۇرۇپ، سۆيۈملۈك كىشىسىنىڭ ساقلى تىكەنلەك ئۆسكەن يۈزىدىن سۆيۈشكە باشلىدى، بىر بۇرنىدىن، بىر پېشانىسىدىن، بىر كۆزلىرىدىن، بىر لەۋلىرىدىن چوكۇلدىتىپ سۆيەتتى، چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى پىچىرلاپ، ئۆكسۈپ يىغلايتتى:

ــ ئازاپ چەكتىم! قۇرۇپ تۇگەشتىم! گىرىشېنكا! جان ـ جىگىرىمسەن مېنىڭ!

ــ ئاپلا، مانا... مانا ئۆزەڭ كۆرۈپ تۇرۇپسەن ... ھە توختاپ تۇر! ... ئاكسىنىيە، توختا دەيمەن ...، ــ گىرىگورىي يۈزىنى باشقا تەرەپكە قىلىۋېلىپ، پىروخورغا قاراشتىن ئۆزىنى ئېپقېچىپ، خىجالەتچىلىك بىلەن دۇدۇقلۇپ قالدى.

ئۇ ئاكسىنىيەنى ئۆزۈن ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ، گەجگىسىگە چۈشۈپ قالغان رومىلىنى بېشىدىن ئالدى، توزغىغان چاچلىرىنى سىلىدى.

ــ سەن قانداق بولۇپ قالغانسەن...

ــ قانداق بولسام، شۇنداق! ئەمما سەن...

ــ ياق، خۇدا بىلىدۇ، سەن ئېلىشىپ قاپسەن!

ئاكسىنىيە قوللىرىنى گىرىگورىينىڭ مۇرىسىگە قويۇپ، كۆز يېشى ئارىلاش كۈلۈۋەتتى ـ دە، پىچىرلاپ كەتتى:

ـــ مۇشۇنداق قىلساڭ بولامدۇ؟ چاقىردىڭ... ھەممىنى تاشلاپ، پىيادە يول يۈرۈپ كەلسەم، سەن يوق... يېنىمدىن ئات چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتىڭ، پېشايۋانغا يۈگۈرۈپ چىقىپ شاۋقۇن سالدىم، سەن دوقمۇشتىن قايرىلىپ، كۆزدىن غايىپ بولدۇڭ... ئەگەر ئوق تېگىپ ئۆلۈپ كەتكەن بولساڭ، مەن سېنى ئاخىرقى قېتىم كۆرەلمىگەن بولاتتىم...

ئۇ يەنە قانداقتۇ ھەددىدىن تاشقىرى دىلكەش، يېقىملىق، ئايالالارغا خاس، بەزىبىر ئەخمىقانە بىرنېمىلەرنى دېدى ۋە گىرەگورىنىڭ مۇكچەيگەن مۇرىلىرىنى ئالقىنى بىلەن توختىماي سىلاپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۆزىنىڭ مەڭگۈ ئىتائەتمەن كۆزلىرى بىلەن تەلمۈرۈپ قاراپ تۇردى.

ئاكسىنىيەنىڭ بېقىشلىرىدا قانداقتۇ ئېچىنىشلىق ۋە ئەيىنى زامانىدا ئوۋچى قوغلاپ كېتىۋاتقان ھايۋاندا بولىدىغان دەھشەتلىك بىر قورقۇنچ بارەدەك قىلاتتى، شۇڭا ئاكسىنىيەگە قاراش گىرىگورىيغا ئوڭايسىز ۋە ئېغىر بولدى.

گىرىگورىي كۆزلىرىنى كۈنگە قاقىلانغان كىرپىكلىرى بىلەن يېپىپ، زومۇ زو كۈلۈمسىرەپ، ئۇنىڭچىقمايتتى، ئەمما ئاكسىنىيەنىڭ ئىككى مەڭزى ئوتتەك يېنىپ، قىزىرىپ كەتتى ـ دە، كۆز قارىچۇقلىرى گويا كۆكۈش تۈتۈن بىلەن تورلانغاندەك بولۇپ كەتتى.

ھېروخور خوشلاشماستىنلا چىقىپ كېتىپ، دەھلىزدە يەرگە بىرنى تۆكۈردى، تۆكۈرۈگىنى پۈتى بىلەن سۈرتتى.

ـــ بۇ بىر دەردىسە ئىش، خالاس! ـــ دېدى ئۇ ئاچچىغى بىلەن پەلەمپەيدىن چۈشۈپ كېتىۋېتىپ، ئاندىن ھويلا ئىشىگىنى ئەتەي تاراقلىتىپ چىقىپ كەتتى.

ئۇلار ئىككى كېچە ــ كېچە ـ كۈندۈز كۈننى تۈنگە ئۇلاپ، ئەتراپتىكى ھەممىنى ئۇنتۇپ، چۈشتىكىدەك ۋاقىت ئۆتكۈزدى. بەزىدە گىرىگورىي باشنى گاراك قىلىپ قويىدىغان قىسقا ئۇيقۇدىن ئويغىناتتى ـ دە، غۇۋا قاراڭغۇلۇقتا ئاكسىنىيەنىڭ كۆز ئۈزمەي، ئۆزىگە دىققەت بىلەن سىنچىلاپ قاراپ تۇرغانلىغىنى كۆرەتتى، ئاكسىنىيە ئادەتتە ئالقىنىنى ئىگىگە تىرەپ، جەينەكلىنىپ يېتىپ، دىيەرلىك كىرپىك قاقماستىن قاراپ تۇراتتى.

ــ نىمىشقا قارايسەن؟ ــ دەپ سورايتتى گىرىگورىي.

ــ ساڭا قانغۇدەك قارىۋالغۇم كېلىدۇ... سېنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈشىدۇ، بۇنى يۈرىگىم سېزىپ تۇرۇپتۇ.

ــ خوپ، يۈرىگىڭ سەزگەن بولسا، قاراۋەر، ــ دەيتتى گىرىگورىي كۈلۈپ.

3 ـ كۈنگە كەلگەندە گىرىگورىي 1 ـ قېتىم تالاغا چىقتى، كودىنوف ئەتىگەندىن بۇيان ئارقا ـ ئارقىدىن چاپارمەن ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ كېڭەش يىغىنىغا كېلىشىنى ئۆتۈنگەن ئىدى. «بارمايمەن، مەنسىزمۇ يىغىنى ئېچىۋەرسۇن» ــ دەپ جاۋاپ بەردى گىرىگورىي چاپارمەنلەرگە.

پىروخور ئۇنىڭ شتاپتىن ئالغان يېڭى ئېتىنى ئېلىپ كەلدى، كېچىدە گروموك بۆلۈنمىسىنىڭ ئوچاستىكىسىغا بېرىپ، ئۇ يەرگە تاشلاپ قويغان ئىگەر ـ جابدۇقنى ئېپكېلىپ بەردى. ئاك

سىنىيە، گىرىگورىيىنىڭ مېڭىشقا ھازىرلىنىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ چۆچۈپ سورىدى:

— نەگە بارىسەن؟

— تاتارىسكىغا بىر بېرىپ كېلەي، يېزىمىزنىڭ مۇداپىئەلىنىش ئەھۋالىنى كۆرمەكچىمەن، گېزى كەلگەندە، ئۆيۈ ئىچىمىنىڭ نەدە ئىكەنلىگىنى بىلىپ قايتسام دەيمەن.

— باللىرىڭنى سېغىنىدىڭمۇ؟ — ئاكسىنىيە قارا قۇمچاق يەلكىلىرىنى شۇركۈنۈپ رومىلى بىلەن ئورىدى.

— سېغىندىم.

— بارمىساڭ بولۇرمىكىن؟

— ياق، بارىمەن.

— بارما! — دەپ ئۆتۈندى ئاكسىنىيە، ئۇنىڭ قارا كۆز چانىغى ئىچىدە گۆھەرلىرى سارا سىملىك پاقىراشقا باشلىدى، — دىمەك، سەن ئۇچۇن ئائىلەڭ مەندىن قىممەتلىكرەك ئىكەن — دە؟ قىممەتلىكمۇ؟ كۆكۈلۈڭ ھەم ئۇ يەرگە، ھەم بۇ يەرگە تارتىدىكەن — دە؟ ئۇنداق بولسا مېنى ئۆزەڭ بىلەن بىللە ئالغاچ كەتسەڭ قانداق، ناتالىيە بىلەن بىرنىمە قىلىپ چىقىشىپ ئۆتەرمىز... خوش، يولۇڭ بولسۇن! بارغىن! ئەمما قېشىمغا ئەمدى قايتىپ كەلمە! قوبۇل قىلمايمەن. ئۇنداق قىلىشنى خالىمايمەن!... خالىمايمەن! گىرىگورىي ئۇنىچىقماي ھويلىغا چىقتى — دە، ئېتىغا مىندى.

× ×

تاتارىسكى پىيادىلەر قىسمىنىڭ بۆلۈنمىسى خەندەك كولاشقا ھورۇنلۇق قىلدى.

— نەدىكى يوق بىر نىمىنى ئويلاپ چىقىرىشىدۇ! — دىدى خىرىستۇنە گۈرۈلدەپ، — نىمە، بىز گېرمان فۈرونتىدا سوقۇش قىلىۋېتىپتۇقمۇ؟ ئەمدىچۇ، بۇرادەرلەر، چوكۇقۇرلۇغى تىزغا كېلىدىغان، دىمەك، ئاددىلا ئاكوپ قازساڭلارمۇ بولۇۋېرىدۇ. مۇنداق قېتىپ قالغان يەرنى، دىمەك، ئىككى گەز چوكۇقۇرلۇقتا قېزىش ئەقىلغا سىغىدىغان ئىشمۇ؟ بۇ يەرنى گۈرجەك ئۇياقتا تۇرسۇن، لوم بىلەنمۇ قازالمايسەن.

كۆپچىلىك ئۇنىڭ سۆزىنى فۈلاقتا ئېلىشتى، سول قىرغاق نىڭ تاش - توپا ئۇۋاقلىرى چېچىلىپ ياتقان تىك يار ئۇستىدە ئادەم ياتقۇدەكلا تېمىز ئاكوپلارنى قېزىشتى، ئورمانىنىڭ ئىچىدە بولسا گەمە ئۆيلەر ياسالدى.

— خوش، ئەمدى بىز سۇغۇرنىڭ ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالدۇق،— دەپ دارىتمىلاپ قويدى ئەزەلدىن خاپىلانمايدىغان ئانىكۇشكا،— تۆشۈك - ئۆڭكۈرلەردە تۇرىمىز، ئوت - چۆپلەرنى ئوزۇق قىلىمىز، سىلەر ھامان قايماق قاتلىما، گۆش، ستېرلەت بىلمىغى ئۆگرىسى يەرمىز دەيسىلەرغۇ... قاشقا بىدە يېيىشنى ياقتۇرامسىلەر؟

قىزىللار تاتارىسكىلىقلارنى ئانچە بىزاۋىتا قىلمىدى. يېزىنىڭ ئۇدۇلىدا باتارىيە يوق ئىدى. ئوڭ قىرغاقتىن پىلىموت ئاندا - ساندىلا تاتاتلاشقا باشلاپ، ئاكوپچىلاردىن بوينىنى سوزۇپ قارىغان كۆزەتچىلەرگە ئوق چىقىرىپ قويياتتى، ئاندىن يەنە ئۇزاق قىچە تىنچلىق ئورناپ قالاتتى.

قىزىل ئەسكەرلەرنىڭ ئاكوپلىرى تاغنىڭ ئۇستىدە ئىدى. ئۇ يەردىنمۇ ئاندا - ساندا ئوق ئېتىلىپ تۇراتتى، ئەمما قىزىل ئەسكەرلەر يېزىغا كېچىدە چۈشۈپ، ئاز ۋاقىتلا تۇرۇشاتتى.

× ×

گىرىگورىي ئۆزىنىڭ دەريا بويىدىكى چىمزارلىغىغا كەچكە يېقىن كىرىپ كەلدى.

بۇ يەردىكى ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا تونۇش ئىدى، ھەر بىر دەرەخ ئۆتمۈش خاتىرىلەرنى ئەسكە چۈشۈرەتتى... يول قىزلار چەمەنزارلىغى بىلەن ئۆتەتتى، بۇ يەردە كازاكلار ھەر يىلى پېتىر بايرىمىدا* ئوتلاقنى تەقسىم قىلغاندىن كېيىن ھاراق ئىچىشەتتى. ئالىيوشكا توقايزارىنىڭ بىر بۇرجىگى ئاشۇ چىمزارلىققا كىرىپ تۇراتتى. ئاتام زامانداش ئاشۇ توقايزارغا تېخى ئات قويۇلمىغان چاغدا بۆرىلەر تاتارىسكى يېزىسىنىڭ كىشىسى ئالىكسەي دېگەن بىر ئادەمنىڭ ئىنىگىنى غاجاپ تاشلايدۇ. ئالىكسەي ئۆلۈپ كېتەدۇ، قەۋرە تېشىغا يېزىلغان خەت ئۆچۈپ كەتكەنگە ئوخشاش، بۇ ئادەم كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كېتىدۇ، ھەتتا بۇ ئادەمنىڭ پەرزەنتىمۇ خوشنىلىرى ۋە ئۇرۇق ـ تۇققان، يارۇ بۇرادەرلىرى ئۇنتۇپ كېتىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان توقايزار ھامان ياشاپ كەلمەكتە. ئۇنىڭدىكى ئەمەن ۋە قارىياغاچلارنىڭ توق يېشىل تاجلىرى كۆككە بوي سوزماقتا. بۇلارنى تاتارىسكىلىقلار ئىگىلىك ئىشلىرىغا لازىملىق بولغان نەرسىلەرنى ياساش ئۈچۈن كېسىپ تۇرىدۇ، ئەمما يوغان كۆتىگىنىڭ ئاستىدىن ھەر كۆكلەمدە ياشاشچان ياش نوتىلار كۆكلەپ چىقىپ، بىر ـ ئىككى يىل بىلىنمەستىنلا ئۆسۈپ، كۆزگە كۆرۈنۈپ قالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئالىيوشكا توقايزارلىغى يازدا يېگۈشتىن

*پېتىر بايرىمى ـ رۇسىيىنىڭ قونا كالىندارىدا 6 ـ ئاينىڭ 21-كۈنى ـ ت.

ياپ ـ بېشىل باراقسانلىقتا ئايلىنىپ كېتىدۇ، كۆزدە قىپ ـ قىزىل تاڭ شەپىسىگە چۆمۈلگەن نەقىشدار ئەمەس ياپراقلىرىغا چۈمكىلىپ، ئالتۇن ساۋۇت كىيگەندەك بىر تۈسكە كىرىدۇ.

يازدا ئالىيوشكا توقايزارلىغىدا نىكەنلىك قارا نۆلدۈرگەن نەم يەرنى ۋاچچىدە قاپلاپ كېتىدۇ، قېرى قارىياغاچلارنىڭ ئۈچىلىرىدا قاناتلىرى زىننەتلىك ئالا قاغىلار ۋە سېغىزخانلار ئۇۋا قۇرىدۇ؛ كۆز ۋاقتىدا، يەرگە تۆكۈلگەن دۇپ ياڭاقلىرى ۋە ياپراقلىرىنىڭ كىشىنى تېتىكلەشتۈرىدىغان ئۆتكۈر ھىدى گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇرغان مەزگىلدە، ئۆتكۈنچى ئورمان قۇشلىرى قىسقا ۋاقىت مېھمان بولۇپ ئۆتىدۇ، قىش بولغاندا پەقەت تۇلكىنىڭ تامغىدەك يۇمۇلاق ئىزلىرى كەڭ يېيىلغان ئاپپاق قار كىگىز ئۈستىدە مەرۋايىتتەك قاتار تىزىلىپ كېتىدۇ. گىرىگورىي ياش چاغلىرىدا ئالىيوشكا توقايزارلىغىغا تۇلكىگە قاپقان قويۇش ئۈچۈن تالاي قېتىم بارغان ئىدى...

گىرىگورىي دەرەخلەرنىڭ سايە ـ سالقىنى ئاستىدا، بۇلتۇرقى يولنىڭ ئوت ـ چۆپ بېسىپ كەتكەن كاتاڭلىرى بويلاپ ماڭدى. قىز چىمەنزارلىغىدىن ئۆتۈپ، قارا يارغا چىقتى، شۇ يەردە ئۆتمۈش خاتىرىلەر ئېسىگە چۈشۈپ، شاراپ نەسىر قىلغاندەك بېشىغا تەپتى. بىر زامانلاردا، بالا ۋاقتىدا ئۇچ تېرەكنىڭ يېنىدىكى ساسلىقتا تېخى ئۇچالمايدىغان ياۋا ئۆردەك باللىرىنى قوغلايدىغان ئىدى، قارا كۆلدە ئەتىگەندىن كەچكىچە قارا بېلىق تۇتاتتى.. يېقىنلا بىر يەردە بىر تۈپ كالىنا دەرىخى چېدىرسىمان بۈك ـ باراقسان بولۇپ تۇراتتى. بۇ دەرەخ بىر چەتتە يەككە ـ يېگانە تۇرغىنىغان قېرى دەرەخ ئىدى. ئۇ مېلىخوف قوراسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغاچقا، ھەر كۆز ۋاقتى گىرىگورىي ئۆيىنىڭ پېشايۋىنىغا چىقىپ، يىـ

راقتىن گويا يالقۇنجىغان ئوتنىڭ قىزىل تىللىرى قاپلىۋالغاندەك كۆرۈنگەن كالىنا شاخلىرىغا قاراپ ھوزۇرلىناتتى. مەرھۇم پېترو ئاچچىق - چۈچۈك، ئېغىزنى قورۇيدىغان كالىنا سامسىسىنى شۇنداق ياخشى كۆرەتتى...

گىرىگورىي بالىلىق چاغلىرىدىن تونۇش بولغان يەرلەرگە ئاستا مۇڭ - قايغۇ بىلەن نەزەر سالاتتى، ئاستىدىكى ئېتى ھورۇنلۇق بىلەن ھاۋادا مىڭىلداپ تۇرغان ئۇششاق كۈمۈتىلەرنى، قوڭۇر ياۋۇز پاشىلارنى قۇيرۇغى بىلەن قوروپ كېلەتتى. كۆك ئاپىخان ۋە چۈجگۈن قوناقلار شامالدا يەرگە باش ئېگەتتى. ئوتلاق يېپ - يېشىل تاۋلىنىپ تۇراتتى.

گىرىگورىي تاتارىسكى پىيادە قىسىملىرىنىڭ ئاكوپلىرى قېشىغا كېلىپ، ئاتىسىغا ئادەم ئەۋەتتى. سول قاناتنىڭ يىراق بىر يېرىدە خىرىستونەنىڭ ۋاقىرىغىنى ئاڭلاندى:

— پىروكوفىچ! تېزرەك بار، دىمەك، گىرىگورىي كەلدى!...

گىرىگورىي ئاتتىن چۈشۈپ، تىزگىنىنى قېشىغا يۈگۈرۈپ كەلگەن ئانىكۇشكىغا بەردى، ئالدىراش ئاقساقلاپ كېلىۋاتقان ئاتىسىغا يىراقتىنلا كۆزى چۈشتى.

— ھە، باشلىق، سالامەتمۇسەن!

— دادا، ئوبدان تۇردۇڭمۇ.

— كەلدىڭمۇ؟

— مىڭ تەسلىكتە ئاتلىنىپ چىقتىم! خوش، ئۆي ئىچىمىز قانداق؟ ئانام بىلەن ناتالىيە نەدە؟

پانتېلېي پروكوفېيېۋىچ قول شىلتىپ، چىرايىنى پۈرۈشتۇردى. قارىيىپ كەتكەن مەگزىدىن ياش دومىلاپ چۈشتى.

— خوش، نىمە گەپ؟ ئۇلارغا بىر ئىش بولدىمۇ؟ — گىرى-گورىي تەشۋىشلىنىپ، كەسكىنلىك بىلەن سورىدى.

— ئۇلار دەريادىن ئۆتەلمىدى...

— نىمىشقا؟!...

— ناتالىيە ئىككى كۈن بولدى ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالدى. كېزىك بولغان ئوخشايدۇ... ئاناڭ ئۇنى تاشلاپ كەتكۈسى كەلمىدى... سەن قورقۇپ كەتمە، بالام، ئۇلار ئۇيەردە ھەر جەھەتتىن ياخشى.

— باللارچۇ؟ مىشاتكا؟ پولىيوشكا؟

— ئۇلارمۇ شۇ يەردە. دۇناشكا ئۆتۈپ كەتتى. بۇ يەردە قېلىشتىن قورقتى... قىز دېگەننىڭ ئىشىنى بىلسەنغۇ؟ ھازىر ئانىكۇشكىنىڭ خوتۇنى بىلەن ژولوخوژوغا كەتتى. شۇ ئاردا مەن ئۆيگە ئىككى قېتىم بېرىپ كەلدىم. نىسبى شەپ بولغاندا قېيىق بىلەن ئاستىلا ئۆتۈپ، ئۇلارنى كۆرۈپ كېلىمەن. ناتالىيەنىڭ سالامەتلىگى ياخشى ئەمەس، باللىرى، خۇداغا شۈكرى، يامان ئەمەس... ناتالىيوشكا ھۇشسىز ياتىدۇ. بەدىنى ئوتتەك قىزىپ كەتكەن، لەژلىردە قان ئۆرلىگەن.

— ئۇلارنى سەن نىمىشقا بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ كەلمىدىڭ؟ — دەپ گىرىگورىي قەھرى بىلەن ژاقىرىدى.

چالنىڭ تازا ئاچچىغى كەلدى، ئۇنىڭ تىترىگەن ئاۋازىدا ئەلەم بىلەن تەنە بار ئىدى:

— سەن نىمە ئىش قىلدىڭ؟ بالدۇررىاق كېلىپ، ئۇلارنى كۆچۈرۈپ كېلىش قولۇڭدىن كەلمىدىمۇ؟

— مەندە پۇتۇن بىردىۋىزىيە تۇرۇپتۇ! ماڭا ئاۋال دىۋىزىيىنى ئۆتكۈزۈش لازىم ئىدىغۇ! — گىرىگورىي غەزەپ بىلەن

ئېتىراز بىلدۈردى.

— سېنىڭ ۋېشكىدا نىمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەنلىگىڭنى ئاڭلاپ تۇردۇق... ئائىلەڭنىڭمۇ لازىمى يوق بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ؟ ئېھە، گىرىگورىي! ئادەملەرنى ئويلىمىساڭمۇ، خۇدانى ئويلاش كېرەك ئىدى... مەن بۇ يەردە دەريادىن ئۆتمەكچى ئەمەسمەن، ئۇنداق بولمىغاندا، ئۇلارنى ئۆزەم بىلەن بىللە ئېلىپ كەتمەسمىدىم؟ مېنىڭ ۋىزۋودۇم يېلاندا ئىدى، بۇ يەرگە يېتىپ كەلگۈچە، قىزىللار يېزىنى ئىشغال قىلىپ بوپتۇ.

— مېنىڭ ۋېشكىدا نىمە قىلىپ يۈرگەنلىگىمنى تىلغا ئالما!... ئۇ ئىش بىلەن سېنىڭ ئالاقەڭ يوق... سەن ماڭا...، — گىرىگورىينىڭ ئاۋازى خىرىلداپ، بوغۇلۇپ قالدى.

— بوپتۇلا، مېنىڭ نىمە ئىشىم بولسۇن! — چال قورقۇپ قالدى، بىر چەتتە تۇپلىشىپ تۇرغان كازاكلارغا كۆڭۈلسىزلىك بىلەن قاراپ قويدى، — مەن بۇ توغرىلىق سۆزلىمەكچى ئەمەسمەن... سەن ئاستىراق سۆزلە، خەق، ئەنە، ئاڭلاپ تۇرۇشۇۋاتىدۇ، — ئەمدى ئۇ پىچىرلاپ سۆزلەشكە ئۆتتى، — سەن ئۆزەڭمۇ كىچىك بالا ئەمەسسەن، ئەلۋەتتە چۈشىنىشىڭ كېرەك، ئۆي ئىچى توغرىلىق دىلخەستە بولما، ناتالىيە، خۇدا خالسا، ساقىيىپ قالىدۇ، قىزىللار ئۇلارنى خاپا قىلمۇاتقىنى يوق، دۇرۇس، ھىلىقى بىرياشلىق موزاينى سويۇشقان ئوخشايدۇ، بۇنىڭ كارى چاغلىق. ئۇلارنىڭ رەھمى كېلىپ، ھېچ نەرسىگە تەگمىدى... 40 چارەك ئاشلىق ئېلىشىپتۇ. بۇ ئۇرۇش ۋاقتىدا بولماي قالمايدىغان زەرەر!

— بەلكىم، ئۇلارنى ھازىر ئېپكېلىشىمىز لازىمىمكىن؟

ـــ ئېپكېلىشنىڭ ھاجىتى يوق، مېنىڭچە، ئۇ ئاغرىق تۇرـ
سا، ئېپكېلىپ نەدە قويىسەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە خەتەرلىك بىر
ئىش. ئۇلارنىڭ شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغىنى ياخشى. ئاناڭ ئىگـ
لىك ئىشلىرىغا قاراپ تۇرىدۇ، ئۇ چاغدا مەنمۇ خاتىرجەم بولۇپ
قالسەن، نىمىشقا دېگەندە، يېزىدا يانغىن بولدى.

ـــ كىمنىڭ ئۆيى كۆيۈپتۇ؟

ـــ پۈتۈن مەيدان كۆيۈپ كەتكەن. كۆپىنچىسى سودىگەرلەرنىڭ
ئۆيلىرى، قۇدىمىز كورشۇنوفلارنىڭ ئۆيىنى پاك ـ پاكىز كۆيدۈرۈـ
ۋېتىپتۇ. قېينانىڭ ئۆكىنىچا ھازىر ئاندىروپوۋدا، گىرىشاكا
بوۋاي بولسا ئۆيگە قارايمەن دەپ، يېزىدا قېپقالغان. ئاناڭنىڭ
ئېيتىشىچە، گىرىشاكا بوۋا: «قورا ـ جايىمدىن ھېچ يەرگە چىقمايـ
مەن، دەھرىلەر مېنىڭ قېشىمغا كىرمەيدۇ، چۈنكى كىرىست بەلـ
گىلىرىدىن قورقىدۇ» ـــ دېگەن. كېيىنكى چاغدا گىرىشاكا بوۋا پۈـ
تۈنلەي ئەقلىدىن ئېزىشقا باشلىغان. ئەمما، قارىغاندا، قىزىللار
ئۇنىڭ كىرىستىدىن قورقمىغان ئوخشايدۇ، ئۆي، قورا ـ جايىنى تۈـ
تۈن قاپلاپ كەتكەن ئىكەن، ئەمما بوۋاي تۇغرىلىق ھېچ نەرسە
ئاڭلىيالمىدۇق ... ئۇنىڭ ئۆلىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدىغۇ. ئۇـ
نىڭ ئاخىرەتلىگىنى تەييارلاپ قويغىنىغا 20 يىل بولۇپ قالدى،
ئەمما ئۆزى ھايات ... يېزىنى كۆيدۈرۈۋاتقان ھىلىقى سېنىڭ
دوستۇڭ، ئىلاھىم يەر يۈتسۇن!

ـــ كىم؟

ـــ مىشكا كوشۇۋوي، ئاتىسىغا مىڭ لەنەت!

ـــ ئاشۇمىكەن؟!

ـــ ئاشۇ، خۇدا بەرھەق! بىزنىڭ ئۆيىگىمۇ كېلىپ، سېنى
سۈرۈشتە قىپتۇ. ئاناڭغا مۇنداق دەپتۇ: «بىز دەريانىڭ نېرىقى

تەرىپىگە ئۆتۈشىمىز بىلەنلا، سىلەرنىڭ گىرىگورىي 1 ـ نۆۋەتتە گۆرگە كىرىدۇ. ئەڭ ئىگىز دەرەخكە ئېسىلىدۇ. مەن ئۇنىڭغا قىلىچىنى ئېپلاس قىلىپ ئولتۇرمايمەن!» ئۇ مېنىمۇ سوراپ، چۈشىنى غۇچۇرلىتىپ قويۇپتۇ. «ئاپلا، بۇ توكۇرنى جىن ـ شەيتانلار نەگە قوغلاپ كەتكەندۇ؟ ئۇ ئۆز ئۆيىدە، مەشىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ بولماسمىدى؟ مەن ئۇنى تۈتۈۋالسام، ئۆلتۈرۈۋېتىشكىچە بىردەم يەتسەمۇ، ھەر ھالدا قامچىنىڭ ئاستىغا ئېلىپ، جېنىدىن جاق تويغۇزاتتىم!» مانا قارا، ئۇ ئەڭ يامان ئىبلىس بولۇپ چىقتى! يېزىنى ئاردىلاپ يۈرۈپ، سودىگەرلەر بىلەن پوپلارنىڭ ئۆيىگە ئوت قويۇپتۇ ھەمدە: «ئىۋان ئالېكسىيېۋىچ ئۇچۇن ۋە شتوكمان ئۇچۇن پۈتۈن ۋېشېنىسكايا كەنتىنى كۆيدۈرۈۋېتىمەن!» ـ دەپتۇ. بۇ ساڭا قارىتىلغان سادا ئەمەسمۇ؟

گىرىگورىي ئاتىسى بىلەن يەنە يېرىم سائەتچە سۆزلىشىپ، ئاندىن كېيىن ئېتىنىڭ قېشىغا ماڭدى. گەپ ئارىسىدا چال ئاكا سىنىيە توغرىلىق قايتا بىرەر ئېغىز دارتمىلاپ سۆز قىلمىدى، ئەمما گىرىگورىي شۇنداق بولسىمۇ، ناھايىتى قېيىن ئەھۋالدا قالغان ئىدى: بۇ ئىشنى دادام بىلگەندىن كېيىن، ھەممە ئادەم ئاڭلىغان ئوخشايدۇ. بۇنى كىم يەتكۈزگەندۇ؟ بىزنىڭ بىر يەردە بىللە تۇرغانلىغىمىزنى، پىروخوردىن باشقا كىم كۆرۈۋالغاندۇ؟ متېپانمۇ بىلەمدىغاندۇ؟ گىرىگورىي ئىزا تارتقانلىغىدىن، ئۆزىگە ئۆزى غەزەپلىنىپ، ھەتتا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كەتتى...

كازاكلار بىلەن قىسقىلا پاراڭلاشتى. ئانىكۇشكا يەنىلا چاخچىغىنى قويماي، بۆلۈنمىگە بىرنەچچە چىلەك ساموگون ئەۋەتىپ بېرىشنى ئۆتۈندى.

ـ بىزگە ئوق ـ دورىنىڭمۇ لازىمى يوق، پەقەت ھاراقلا

بولسا بولدى! ــ دىدى ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ. ئۇ كۆزىنى قىسىپ، كۆڭلىگىدىكى كىر يۇقىسىنى تىرنىسى بىلەن مەنىلىك چىرتىپ تۇرىدى.

گىرىگورىي ئۆزىنىڭ ساقلاپ قويغان تاماكىسى بىلەن خىرىس تونە ۋە باشقا ھەممە يېزىلىقلارنى مېھمان قىلدى؛ كېتىش ئالدىدىلا ئۇ ستېپان ئاستاخوفنى كۆردى. ستېپان يېقىن كېلىپ، ئالدىرىماي سالاملاشتى، ئەمما قولىنى بەرمىدى.

بۇ گىرىگورىينىڭ قوزغىلاڭ باشلانغاندىن بۇيان ئۇنى 1 ـ قېتىم كۆرۈشى ئىدى. شۇڭا ئۇ: «بىلەمدىغانسەن؟» ــ دەپ سىنچىلاپ، تەشۈىش بىلەن قاراپ كەتتى. ئەمما ستېپاننىڭ يادائىغۇ چىرايلىق يۈزى خاتىرجەم ئىدى، ھەتتا مەمنۇن ئىدى. شۇڭا گىرىگورىي يېنىكلەشكەندەك بولۇپ بىر ئۇھ دەۋەتتى: «ياق، بىلمەيدىكەن!»

64

ئىككى كۈندىن كېيىن گىرىگورىي ئۆز دىۋىزىيىسىنىڭ فۇرونتىنى بويلاپ قىلغان سەپىرىدىن قايتىپ كەلدى. قوماندانلىق شتابىدىكى چېرنىي يېزىسىغا كۆچكەن ئىدى. گىرىگورىي ۋېشېنىسكايانىڭ قېشىدا ئېتىنى يېرىم سائەتچە دەم ئالدۇردى، ئۇنى سۇغىرىپ بولۇپ، كەنتكە كىرمەستىن، چېرنىي يېزىسىغا قاراپ يول ئالدى.

كودىنوف ئۇنى ئوچۇق چىراي قارشى ئېلىپ، پەيت كۈتە

كەندەك كۆلۈمسىرەپ **قاراپ** كەتتى.

ــ خوش، گىرىگورىي پانتىلىيىۋ، نىمىلەرنى كۆردۈك؟ سۆزلەپ بەرگىن.

ــ كازاكلارنى كۆردۈم، دۆڭنىك ئۈستىدە قىزىللارنى كۆردۈم.

ــ خېلى ئىشلارنى كۆرۈپسەنغۇ! بىزنىك بۇ يەرگە ئۇچ ئايـ رۇپلان ئۇچۇپ كەلدى، ئوق ــ دورا ۋە بەزىبىر خەت ــ چەك بىر نەرسىلەرنى ئېلىپ كەپتۇ...

ــ باشلىقدىشىك گېنېرال سىدورىن ساڭا نىمىلەرنى يېزىپتۇ؟

ــ باشلىقدىشىمنى دەمسەن؟ ــ كودىنوفمۇ ئوخشاشلا چاخ چاق ئاھاڭدا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئادەتتىن تاشقىرى خوشال ھالدا ياندۇرۇپ سوئال قويدى، ــ ئۇ ئۆز خېتىدە: بار كۈچۈڭنى ئىشقا سېلىپ، بەرداشلىق كۆرسەت، قىزىللارنىڭ دەريادىن ئۆتۈشىگە ئىمكان بەرمە، دەپ يېزىتۇ، يەنە: دون ئارمىيىسى يېقىن ئاردا ھەل قىلغۇچ ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ، دەپتۇ.

ــ شىرىن گەپلەرنى قىپتۇ.

كودىنوف گېپىنى بىر ئاز جىددىلەشتۈردى:

ــ فۇرونتنى يېرىپ ئۆتىدىكەن. بۇ سۆزنى ساڭلا ئېيتىۋاتـ مەن، بۇ ئىنتايىن سىر تۇتىدىغان مەخپىيەت! بىر ھەپتىدىن كېيىن 8 ــ قىزىل ئارمىيىنىڭ فۇرونتنى يېرىپ ئۆتمەكچى، بەرداشلىق كۆرسىتىپ تۇرۇش كېرەك.

ــ شۇنداق، چىداشلىق بېرىمىزغۇ.

ــ گروموكتا قىزىللار دەريادىن ئۆتۈشكە ھازىرلىنىۋېتىپتۇ.

ــ ھازىرغىچە پالتىلىرىنى توكۇلدىتىپ تۇرۇشۇۋاتامدۇ؟ ــ گىرىگورىي ئەجەپلەندى.

ــ توكۇلدىتىۋاتىدۇ... خوش، سەن نىمىنى كۆرۈپ قاپتىتىڭ؟ نەلەردە بولدۇڭ؟ سەن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ۋېشكىدا راھەتلىنىپ يېتىۋالمىغانسەن؟ بەلكىم باشقا يەرگە بارمىغان بولۇشۇڭ مۇمكىن! ئۇلۇشكۇن مەن سېنى ئىزلىتىپ، پۈتۈن كەنتنى تاسقىتىۋەتتىم، ئەۋەتكەن كىشىمدىن بىرى قايتىپ كېلىپ، مۇنداق دەيدۇ: «مېلىخوف ئۆيىدە يوق ئىكەن، ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىرايلىق بىر ئايال قېشىمغا چىقىپ ‹گىرىگورىي پانتېلېيېۋىچ كېتىپ قالدى›ــ دىدى. بۇ ئايالنىڭ كۆزلىرى ئىششىپ كېتىپتۇ». شۇ چاغدا خىيالىمغا: «بىزنىڭ دۇنيىيە كوماندىرىمىز ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈكى بىلەن ۋاقتىنى خوش قىلىپ، بىزدىن يوشۇرۇنۇپ يۈرەمدۇ، نېمە؟»ــ دېگەن پىكىر كەلدى.

گىرىگورىي چىرايىنى پۈرۈشتۈردى، كودىنوفنىڭ چاخچىغى ئۇنىڭغا ياقمىغان ئىدى.

ــ سەن ھەر قىسما يالغان ــ ياۋىداقلارغا قۇلاق سېلىۋەرمەسەڭ بولۇرمىكىن ھەمدە ئۆزەڭگە تىلى قىسقىراق ئادەملەرنى چاپارمەنلىككە تالىلغىنىڭ يېخشى! ئەگەر قېشىمغا تىلى ئۇزۇن ئادەملەرنى ئەۋەتىدىغان بولساڭ، ئۇلارنىڭ بىھۇدە يالغان سۆزلەرنى ئېيتماسلىغى ئۈچۈن تىلىلىرىنى ئالدىنئالا قىلىچ بىلەن كېسىپ تاشلايمەن ...

كودىنوف قاقاقلاپ كۈلۈپ، گىرىگورىينىڭ مۇرىسىنى قېقىپ قويدى.

ــ بەزى چاغدا سەن چاخچاقنىمۇ كۆتىرەلمەيدىكەنسەنغۇ؟ ماقۇل، چاخچاقنى قويۇپ تۇرايلى! ساڭا مېنىڭ مۇھىم بىر سۆزۈم بار ئىدى. بىز بىر «تىل»* نى قولغا چۈشۈرسەك بولاتتى، بۇ بىر:

*«تىل» ــ دۈشمەن ھەربىي قىسىملىرىنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى ۋە ھەرىكەتلىرىدىن مەلۇمات ئېلىش ئۈچۈن مەخسۇس قولغا چۈشۈرۈلگەن ئەسىر ــ ت.

ئىككىنچىسى، مۇشۇ ئالدىمىزدىكى كىچە كازارمىسكايانىڭ چېگرىسىدىن يۇقۇرىلاپ كەتمەي، نېرىقى قىرغاقتا ئىككى ئاتلىق يۆلۈنمىنى ئۆتكۈزۈپ، قىزىللارنى ئوڭىتەي ـ توغىتەي قىلىپ قايتىشاقا مەكتەن دەيمەن. بەلكى ئۇلارنى ۋەھىمىگە سېلىپ، ئالاقىزادە قىلمۇھتىش ئۈچۈن نەق گرومۇكنىڭ ئۈستىگە ئۆتۈش لازىمدۇ؟ سېنىڭچە قانداق؟

گىرىگورىي بىر دەم ئۇنچىقماي، كېيىن جاۋاپ قايتۇردى:

ــ بولىدىغان گەپ.

ــ ئۇنداق بولسا سەن ئۆزەڭگە، ــ كودىنوف كېيىنكى سۆزىنى سالماقلىق قىلىپ ئېيتتى، ــ بۆلۈنمىلەرگە باشچىلىق قىلمامسەن؟

ــ نېمە سەۋەبتىن مەن ئۆزەم بارىدىكەنمەن؟

ــ ئۇرۇش تەجرىبىسىگە ئىگە كومانىدىر كېرەك، مانا شۇ سەۋەبتىن! تازا تەجرىبىلىك ئادەم كېرەك، چۈنكى بۇ، چاخچاق ئىش ئەمەس. ئۇيەرگە ئۆتۈۋالغاندىن كېيىن بىرمۇ ئادەم قايتىمايدىغان دەرىجىدە ئورۇنلىشىۋېلىش مۇمكىن!

مەنمۇن بولغان گىرىگورىي، ئويلىنىپ تۇرماستىنلا مۇقۇل بولدى:

ــ بارىمەن، ئەلۋەتتە!

ــ بىز بۇنىڭ پىلانىنى قىلىپ، مۇنداق ئويلىغان ئىدۇق، ــ كودىنوف ئورۇندۇقتىن تۇرۇپ، ئىچكىرىكى ئۆينىڭ غىچىرلايدىغان پولى ئۈستىدە ئۇياق ـ بۇياققا مېڭىپ، جانلىنىپ سۆزلەپ كەتتى، ــ ئارقا سەپكە بەك ئىچكىرىلەپ كىرىش ھاجەت ئەمەس، دون بويىدىكى ئىككى ـ ئۈچ يېزىدا ئۇلارغا پاتىپاراقچىلىق سېلىپ، ئوق ـ دورا، سىنارەت ۋە ئەسىرلەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، يەنە

شۇ ئىزى بىلەن قايتىپ كېلىشى كېرەك. تاك ئېتىش ئالدىدا دەريادىن ئۆتۈپ بولۇش ئۈچۈن ھەممە ئىشنى كېچىچە قىلىپ بولۇش كېرەك. توغرىمۇ؟ شۇنداق بولسۇن، سەن ئويلىنىپ كۆر، ئەتە خالىغان كاـ زاكلىرىڭنى تـالـلىۋال ۋە ھەركەتكە كىرىش. بىز مۇنداق قارارغا كەلدۇق: مېلىخوفتىن باشقا، ھېچكىم بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىـ قالمايدۇ! باشقا ئېلىپ چىقسا‌ك، دون ھەربىي رايونـى بۇ خىزمـ تىڭنى ئۈنتۈمايدۇ. بىز ئۆز كىشىلىرىمىز بىلەن قوشۇلۇش بىلـەنلا مەن ھەربىي رايون ئاتامانىغا راپورت يازىمەن. قىلغان خىزمەتلىرىڭـ نىڭ ھەممىسىنى تەپسىلى بايان قىلىمەن، شۇنىڭ بىلەن دەرىجەڭـ نى يۇقۇرى كۆتىرىش...

كودىنوف، گىرىگورىيغا بىر قاراپ، ئاغزىنى ئـاچقـان پېتى توختاپ قالدى: گىرىگورىيىنىڭ ھازىرغىچە خاتىرجەم چىرايى بىرـ دىن قاريىپ، غەزەپتىن تاتىرىپ كەتتى.

ـــ مېنى سەن نېمە كۆرۈۋاتىسەن؟...، ـــ گىرىگورىي دەرـ ھال قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ، ئورنىدىن تۇردى، ـــ مەن مەنسەپ، دەرىجە ئۈچۈن بارامدىمەن؟... مېنى يالىلماقچىمـۇسەن؟... دەرـ جەمنى يۇقۇرى كۆتىرىش ئۈچۈن ۋەدە بېرىۋاتـامسـەن؟... يـاق، مـەن...

ـــ ھەي، سەن توختاپ تۇرمامسەن!

ـــ ... سېنىڭ مەنسەپ، دەرىجىلىرىڭگە تۈكۈرىمەن!

ـــ توختاپ تۇر! سەن مېنى ئۇنداق...

ـــ ... تۈكۈرىمەن!

ـــ سەن خاتا چۈشىنىپ قالدىڭ، مېلىخوف!

ـــ مەن ھەممىسىنى چۈشەندىم!ـــ گىرىگورىي بىر ئۇھ تارتـ تى ـ دە، قايتىدىن ئورۇندۇقىغا ئولتۇردى، ـــ باشقا ئادەمنى تاپ،

مەن كازاكلارنى دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە باشلاپ بارمايمەن!

— سېنىڭ بىكاردىن قېنىڭ قىزىۋاتىدۇ.

— بارمايمەن! بۇ توغرىلىق باشقا سۆزۈم يوق.

— ئۇنداق بولسا، مەن سېنى مەجبۇر قىلمايمەن ۋە ئۇ-تۇنمەيمەن. خالىساڭ ئېلىپ بار، خالىمىساڭ مەيلى. بىزنىڭ ئەھۋالىمىز ھازىر ئىنتايىن ئېغىر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا پاراكەن-دىچىلىك سېلىپ، دەريادىن ئۆتۈشكە تەييارلىق قىلدۇرماسلىق قا-رارىغا كەلگەن ئىدۇق. ئۆستۈرۈش توغرىلىق مەن چاخچاق قىلىپ ئېيتىپ قويغان ئىدىم! سەن چاخچاقنى نېمىشقا چۈشەنمەيسەن؟ ئا-يال كىشىسىدۇ چاخچاق دېگەن ئېسىڭگە چۈشۈرگەن ئىدىم، كېيىن قارىسام — قەھرى — غەزىۋىڭ ئۆرلەپ كېتىۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى بەنە بىر قېتىم جىلە قىلايچۇ دەپ ئويلاپتىمەن! مەن سې-نىڭ چالا بولشېۋىك ئىكەنلىگىڭنى ۋە ئورۇن — مەنسەپنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىغىڭنى بىلەتتىمغۇ. مېنىڭ چاخچاقلىرىمنى راست دەپ ئويلىدىڭمۇ؟ — كودىنوف، ئۇستىلىق بىلەن بىر بۇرۇلۇپ، شۇنە-داق تەبىئى كۈلدىكى، گىزىگورىيىنىڭ كاللىسىغا لىپ قىلىپ: «مۇنۇ نىمە راستىنلا ئەقلىدىن ئازغانمىدۇ؟» دېگەن پىكىر كەلدى، — ياق، سەن... خ — خ — خو — خو!... تېرىكسە، ئۆزەڭنى باسالماي قالىدىڭ، بۇرادەر! خۇدا تۇرۇپتۇ، مەن چاخچاق قىلىپ ئېيتقان ئىدىم! چىشىڭغا بىر تېگىپ قويۇشنى خالىغان ئىدىم...

— بەرىبىر دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە بېرىشنى رەت قىلىمەن، پىكرىمدىن قايتتىم.

كودىنوف كەمىرىنىڭ ئۇچىنى ئۆيناپ بېپەرۋالىق بىلەن ئۇزاقتىچە لام — جىم دېمەي ئولتۇرۇپ. كېيىن مۇنداق دېدى:

— مەيلى، ئۇنداق بولسا، ئاينىپ قالدىڭمۇ ياكى قورقتۇڭ

مۇ ــ بۇنىسى مۇھىم ئەمەس. شۇنىسى مۇھىمكى، سەن بىزنىڭ پلانىمىزنى بۇزۇۋاتىسەن! بىز، ئەلۋەتتە، باشقا بىر ئادەمنى ئەۋەتىشىمىزمۇ مۇمكىن. دۇنيانىڭ ئىشى ھازىر ساڭلا قاراپ قالغىنى يوق... ئەمما بىزنىڭ ئەھۋالىمىز ھازىر ناھايىتى جىددى، بۇنى ئۆزەڭ ئويلاپ كۆر. بۇگۈن بىزگە شۇملىنىسكابادىن كوندرات مېدۋېدېۋ فولغا چۈشۈرۈلگەن يېڭى بىر بۇيرۇقنى ئەۋەتىپتۇ. ئۇلار ئۇستىمىزگە قوشۇن ئەۋەتىۋېتىپتۇ... مانا ئۆزەڭ ئوقۇپ باق، بولمىسا ماڭا ئىشەنمەيدىغاندەك تۇرىسەن...، ــ كودىنوف دالا سومكىسىدىن چەت ــ چۆرىسىدە قېتىپ قالغان قارامتۇل قان داغلىرى بار بىر ۋاراق سېرىق قەغەزنى ئېلىپ، گىرىگورىيغا بەردى، ــ بۇ قەغەز قايسىبىر ئىنتېرناتسىئونال روتىسىنىڭ كومىسساردىدىن تېپىلغان. كومىسسار لاتىش مىللىتىدىن ئىكەن. بۇ گېزەندە ئاخىرقى بىر تال ئوقى قالغۇچە ئېتىشىپ تۇ، كېيىن مىلتىغىنى فىيا ئالدىغا قارىتىپ تۇتۇپ، پۇتۇن بىر ۋىز-ۋوت ئەسكەرگە قارشى ئىنتىلىپ مېڭىپتۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدىمۇ ئاشۇنداقلىرى بولىدىكەن، ھىلىقى ئىدىيىدىكىلەر... كومىسسارنى كوندىراتنىڭ ئۆزى غۇلىتىپتۇ. ئۇ كومىسسارنىڭ مەيدە يانچۇغىدىن ئۇشبۇ بۇيرۇقنى تاپقان.

قان چاچرىغان سېرىق ۋاراقنىڭ ئۈستىدە ئۇششاق قارا-ھەرپلەر بىلەن مۇنۇ سۆزلەر بېسىلغان ئىدى:

بۇيرۇق

جازا يۇرۇشى قوشۇنلىرى بويىچە

8 №100

بوگۇچار 1919 - يىل 25 - ماي

بارلىق روتىلارغا، ئىسكادىروللارغا، باتارىيىلەردە ۋە پىلىموت كومانداللىرىدا ئوقۇلسۇن.

قاباھەتلىك دون قوزغىلىڭنىڭ كۈنى ئاخىرلىشىپ قالدى!

ئاخىرقى سائەت جاڭ ئۇردى!

بارلىق زۆرۈر تەييارلىقلار پۈتتى، خائىنلار ۋە ساتقۇنلارنىڭ بېشىغا بالايى - ئاپەت ياغدۇرۇش ئۈچۈن يېتەرلىك دەرىجىدە كۈچ توپلاندى. جەنۇبىي فۇرونتتا ئۇرۇش ھەركەتلىرى ئېلىپ بېرىۋاتقان بىزنىڭ ئارمىيىلىرىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئىككى ئايدىن ئوشۇق ۋاقىت زەربە بېرىپ كېلىۋاتقان قاتتىق جەنايەتچىلەردىن ئىنتىقام ئېلىشنىڭ سائىتى كەلدى. پۈتۈن ئىشچى - دېخانلار رۇسىيىسى ئاشۇ ساختا قەزىل بايراق كۆتىرىۋېلىپ، قارا يۈز پوممىشكىلەرگە: دېنىن كەن بىلەن كولچاكقا ياردەم بېرىۋاتقان مىگۇلىنىسكايا، ۋېشېنىسكايا، يېلانىسكايا، شۇمىلىنىسكايا باندىتلىرىغا يىرگىنىش ۋە نەپرەت بىلەن قارايدۇ.

جازا يۈرۈش قوشۇنلىرىنىڭ سولداتلىرى، كومانداىرلىرى، كومىسسارلىرى!

تەييارلىق ئىشى ئاياقلاشتى. زۆرۈر بولغان كۈچلەر ۋە قورال - ياراقلارنىڭ ھەممىسى توپلىنىپ بولدى، سەپلىرىڭلار تۈزۈلدى.

ئەمدى بىرلا سىگنال بىلەن ئالغا بېسىڭلار! نومۇسسىز خائىنلار ۋە ساتقۇنلارنىڭ ئۇۋىسى بىتچىت قىلىنىشى كېرەك، قاتتىل جىنايەتچىلەر قىرىپ تۈگىتىلىشى لازىم. قارشىلىق كۆرسەتمەكچى بولغان كەنتلەرگە ھەرگىز رەھىم - شەپقەت قىلىنمىسۇن. پەقەت ئۆز ئىختىيارى بىلەن قورال تاپشۇرۇپ، بىز تەرەپكە ئۆتكەن كىشىلەرگىلا كەڭچىلىك قىلىنسۇن. كولچاك بىلەن دېنىكىننىڭ قول چوماقلىرىغا قوغۇشۇن، پولات ۋە ئوت ياغدۇرۇلسۇن!

سوۋېت رۇسىيىسى سىزلەرگە ئىشىنىدۇ، سولدات يولداشلار. بىر نەچچە كۈن ئىچىدە بىز دوننى خائىنلىقىنىڭ قارا داغلىرىدىن تازىلىشىمىز لازىم. ئاخىرقى سائەت كەلدى.

ھەممەڭلار، بىر نىيەتتە ئالغا!

65

19 ـ ماي كۈنى 9 ـ ئارمىيە ئېكسپېدىتسىيە بىرە
گادىسىنىڭ شتاپ باشلىغى كومانوۋسكى مىشكا كوشۇۋينى
ئالدىراش ئالاقە بىلەن 32 ـ پولكنىڭ شتاۋىغا ئەۋەتكەن ئە
دى، بۇ پولك، كۇمانوۋسكىنىڭ ئىگە بولغان خەۋىرىگە قارىغاندا،
ھازىر گورباتوۋسكى يېزىسىدا تۇراتتى.

شۇ كۈنلا كەچكە يېقىن كوشۇوي، گورباتوۋسكىغا ئات چاپ
تۇرۇپ كەلگەن ئىدى، ئەمما 32 ـ پولكنىڭ شتاۋى بۇ يەردە
يوق بولۇپ چىقتى. يېزىغا 23 ـ دېۋىزىيىنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك
كارۋان ئەترىتىنىڭ نۇرغۇن ساندىكى ھارۋىلىرى تولۇپ كېتىپتۇ،
ئۇلار دونېتسىتىن يولغا چىققان بولۇپ، ئىككى روتا پىيادە
ئەسكەرنىڭ ھمايىسى ئاستىدا ئۇست ـ مېدۋېدىتساغا قاراپ
كېتىۋاتاتتى.

مىشكا شتاپنىڭ تۇرغان يېرىنى سوراشتۇرۇپ، ئېنىقلىۋېلىش
ئۈچۈن يېزىدا بىرنەچچە سائەت ئادىشىپ يۈردى. ئاخىر ئە
زەل ئارمىيە ئاتلىق ئەسكەرلىرىدىن بىرسى ئۇنىڭغا 32 ـ پولكـ
نىڭ شتاۋى تۇنۇگۈن بوكوۋسكايا كەنتىنىڭ قېشىدىكى يېۋلا
نتىيېۋسكى يېزىسىدا ئىدى، دېگەن ئۇچۇرنى بەردى.

مىشكا ئېتىغا يەم بەرگەندىن كېيىن كېچىدە يېۋلانتىيې
ۋسكىغا كەلسە، شتاپ بۇ يەردىمۇ يوق ئىكەن. يېرىم كېچىدىن

ئۆتكەن چاغدا كوشۇوي، گورباتوۋسكىغا قايتىپ كېلىۋېتىپ، دالـ
دا قىزىل ئارمىيە چارلىغۇچىلىرىغا ئۇچراپ قالدى.

— كېلىۋاتقان كىم؟ — دەپ يىراقتىن مىشكىغا ۋاقىراشتى.

— ئۆز ئادەم.

— قېنى، قانداقچە ئۆزىمىزنىڭ ئادىمىسەن...، — دەپ گاراڭلىغان پەس ئاۋاز بىلەن سوردى بېشىغا ئاق كۇبانكا، ئۇسـ
تىگە كۆك چېركەسچە چەكمەن كىيگەن كوماندىر، يېقىن كېـ
لىپ، — قايسى قىسمىدىن؟

— ئارمىيە ئېكسپېدىتسىيە بىرىگادىسىدىن.

— قىسمىدىن يېزىپ بەرگەن قەغەز بارمۇ؟

مىشكا ھۆججەتنى كۆرسەتتى. چارلىغۇچىلارنىڭ كوماندىـ
رى ئۇنى ئايدىڭدا بىر قۇر قاراپ، ئىشەنمەسلىك بىلەن يەنە سوراۋشتە قىلىپ كەتتى:

— سىلەرنىڭ بىرىگادا كوماندىرىڭلار كىم؟

— يولداش لوزوۋىسكى.

— بۇ بىرىگادا ھازىر قەيەردە؟

— دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدە. خوش، سىز قايسى قىسمـ
دىن يولداش؟ 32 ـ پولكتىن ئەمەسمۇ؟

— ياق، بىز 33 ـ كۇبان دىۋىزىيىسىدىن. سەن ئۆزەڭ نەدىن كېلىۋاتقان ئىدىڭ؟

— يېۋلانىتىيەۋىسكىدىن.

— نەگە بارماقچىسەن؟

— گورباتوفقا.

— بەللى! گورباتوۋسكىدا ھازىر كازاكلار بارغۇ.

— ئۇنداق ئەمەستۇ! — مىشكا ئەجەپلەندى.

ـــ مەن ساڭا دەۋاتىمەنغۇ، قوزغىلاڭچى كازاكلار شۇ يەرـ ده. بىر ھازىر شۇ يەردىن كەلدۇق.

ـــ ئەمدى بوبروۋىسكىغا قانداق بارارمەن؟ ـــ دىدى مىشكا گاڭگىرىغان ھالدا.

ـــ ئۇنى ئۆزەڭ بىلىسەن.

چارلىغۇچى قىسىملار كوماندىرى ساغرىسى سىلىنغان قارا ئىتىنى يورغىلىتىپ، قوزغىلىپ ماڭدى. ئەمما كېيىن ئىگەر ئۇستـ ده ئارقىسىغا قايرىلىپ، مەسلىھەت بەردى:

ـــ بىز بىلەن بىللە ماڭ، بولمىسا، بىر يەردە بېشىڭنى چېپىپ تاشلىمىسۇن.

مىشكا مەمنۇنلۇق بىلەن چارلىغۇچىلار ئەتىرىدىگە قوشۇلۇـ ۋالدى. ئۇ قىزىل ئەسكەرلەر بىلەن بىللە شۇ كېچىسىلا 294 ـ تاگانروگ پولكى تۇرغان گرۇزدىن يېزىسىغا كەلگەندىن كېيىن، ئالاقىنى پولك كوماندىرىغا تاپشۇرۇپ، بۇ ئادەمگە نىمە ئۈچۈن ئالاقىنى بەلگىلەنگەن جايغا يەتكۈزۈپ بېرەلمىگەنلىگىنىڭ سەـ ۋەۋىنى چۈشەندۈردى ـ ده، پولكتىكى ئاتلىق رازۋېتچىكلار قىسـ مىدا قېيىقىلىشقا رۇخسەت سورىدى.

مۇشۇ يېقىندا تامان ئارمىيىسى بىلەن كۇبانلىق پىدائىلار ـ دىن قۇرۇلغان 33 ـ كۇبان دىۋىزىيىسى ئاستىراخانىڭ قېشىدىن ۋورونېژ ـ لىسكى رايونىغا ئەۋەتىلگەن ئىدى. بۇ دىۋىزىيىنىڭ بىرىگادىلىرىدىن بىرسى تاگانروگ، دېربېنت ۋە ۋاسىلكوف پولكلىرىدىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، قوزغىلاڭغا قارشى ئاتلانىدۇـ رۇلغان ئىدى. مېلېخوفنىڭ 1 ـ دىۋىزىيىسىگە باستۇرۇپ كېلىپ، ئۇنى دونىڭ نېرىقى تەرىپىگە ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىغانمۇ ئاشۇ بىرىگادا ئىدى.

بۇ بىرىگادا جەڭ بىلەن تېز يۈرۈش قىلىپ، كازانسكايا كەنتى ئايمغىدىن تاكى ئۇست - خوپېرسكايا كەنتىنىڭ دەسلەپكى غەربىي يېزىلىرىغىچە دوننىڭ ئوڭ قىرغىنىنى بويلاپ بېسىپ ئۆتكەن ئىدى، ئوڭ قانات قىسىملىرى چىر دەريا سى بويىدىكى يېزىلارنى ئىشغال قىلغان ۋە شۇنىدىن كېيىنلا دون بويىدا ئىككى ھەپتىدەك تۇرۇپ، ئارقىغا قايتقان ئىدى.

مىشكا كارگىنسكايا كەنتىنى ۋە بىر قاتار چىر يېزىلىرىنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن بولغان جەڭگە قاتناشتى. 27 - ماي كۈنى ئەتىگەندە نىژنى - گىرۇشىنسكى يېزىسىنىڭ نېرىسىدىكى دالىدا 294 - تاگانىروگ پولكىنىڭ 3 - روتا كوماندىرى، قىزىل ئەسكەرلەرنى يول بويىدا سەپكە تىزىپ، يېڭىلا تاپشۇرۇۋېلىنغان بۇيرۇقنى ئوقۇدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى مۇنۇ سۆزلەر مىشكا كوشئوۋىنىڭ ئېسىدە مەھكەم ساقلىنىپ قالدى: «... نومۇسسىز خائىنلارنىڭ ئۇۋۇدىسى بىتىچەت قىلىنىشى كېرەك، قاتىل جىنايەتچىلەر قىردىپ تۈگىتىلىشى لازىم...» يەنە: «كولچاك بىلەن دېنىكىننىڭ قول چوماقلىرىغا قوغۇشۇن، پولات ئوت ياغدۇرۇلسۇن!»

شتوكمان ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇئان ئالېكسىيېۋىچ بىلەن يېلانىسكى كوممۇنىستلىرىنىڭ ھالاك بولغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر مىشكىنىڭ قولىغا يەتكەندىن كېيىن، مىشكىدا كازاكلارغا نىسبەتەن يۈرىگىنى ئېچىشتۇرىدىغان قاتتىق ئۆچمەنلىك پەيدا بولغان ئىدى. ئۇ ئەمدى قولىغا قوزغىلاڭچى كازاك ئەسىر چۈشسە، ئويلاپ تۇرمايدىغان بولدى، رەھىم - شەپقەت دېگەننىڭ چۈشىنىكسىز ئاۋازىغا قۇلاق سالمايدىغان بولدى. شۇ چاغدىن تارتىپ ئۇ كازاكلارنىڭ ھېچبىرىگە رەئىيە - موروزوۋەت

قىلمىدى. كەنتداشلىرىغا مۇزدەك كېچە - كېچىك سوغاق كېچىلىرى بىلەن قاراپ: «سوۋېت ھاكىمىيىتى بىلەن كۈرەش قىلدىڭمۇ؟» - دەپ سورايتتى - دە، جاۋاپ كۈتمەستىن، ئەسىرنىڭ ئۆلۈكتەك يۇزىگە قاردىماستىن، چېپىپ تاشلايتتى، رەھىمسىزلىك بىلەن چېپىپ تاشلايتتى! چېپىپ تاشلاش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى قوزغىلاڭچىلار تاشلاپ كەتكەن يېزىلاردىكى ئۈيۈلەرنىڭ ئۆگزىسىگە «قىزىل خوراز» قويۇپ بېرەتتى*. قورقۇنچىدىن ئەس - ھۇشىنى يوقاتقان ئۆكۈز ۋە ئىنەكلەر كېيىۋاتقان قورالارنىڭ قاشالىرىنى بۇزۇپ، كېچىلارغا ھۆكۈرەپ يۈگۈرۈشۈپ چىققاندا، مىشكا بۇلارنىڭ كۆكرىگىگە مىلتىقنى تاقاپ تۇرۇپ ئاتمىدىغان بولدى.

ئۇ، كازاكلارنىڭ توق تۇرمۇشى بىلەن، كازاكلارنىڭ خىيانەتكارلىغى بىلەن، ھەيۋەتلىك ئۆيلەرنىڭ ئىچىدە ئەسىرلەر بويى پېتى بۇزۇلماي كەلگەن قالاق تۇرمۇش تەرزى بىلەن مۇرەسسەسىز ۋە شەپقەتسىز ئۇرۇش ئېلىپ بارىدى. شېتوكمان بىلەن ئۇۋان ئالېكسىيېۋىچنىڭ ئۆلۈمى ئۇنىڭ ئۆچمەنلىگىنى كۈچەيتىپ كېلىۋاتاتتى، ئەمدى بۇيرۇقنىڭ سۆزلىرى بولسا مىشكىنىڭ ئىچكى تۇيغۇلىرىنى ئىنتايىن روشەن ئىپادىلەپ بېرەتتى. خالاس ... ئۇ شۇ كۈنلا ئۇچ يولدىشى بىلەن كارگىنسكايا كەنتىنىڭ 150 قورا - جايلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. بىر سودىگەر ماگىزىنىنىڭ ئامبىرىدىن لىق بىر تۇڭ كىرسىن تېپىۋالدى - دە، قارىيىپ كەتكەن قولىدا بىر قاپ گۈگۈتنى سىقىمدىغان پېتى مەيدان بىلەن يۈرۈپ كەتتى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئىز بويلاپ ئاچچىق تۇتۇن ۋە لاۋۇلدىغان يانغىن كۆتىرىلىپ، سودىگەرلەر ۋە پوپلارنىڭ ئاستى - ئۈستى سىرلانغان، تاختايلىق، ھەشەمەتلىك ئىمارەتلىرىنى، ھاللىق كازاكلارنىڭ ئۆيـ

* «قىزىل خوراز» قويۇپ بەردى — ئوت قويدى دېگەن مەنىدە — ت.

لىرىنى، يەنى، مۇنداقچە ئېيتقاندا، «نادان كازاك ئاممىسىنى قوزغىلاڭ كۆتىرىدىكە قۇتراتقان مۇغەمبەرلەر»نىڭ تۇرار جايلىرىنى قاپلاپ كەتتى.

ئاتلىق رازۋېتچىكلار دۇشمەن تاشلاپ كەتكەن يېزىلارغا بىرىنچى بولۇپ كىرەتتى؛ پىيادە قىسىملار يېتىپ كەلگۈچە، كوشۇۋوي ئەڭ باي ئائىلىلەرنىڭ ئۆيلىرىگە شامال سوققان تەرەپتىن ئوت قويۇپ ئولگۈرەتتى. ئۇ، قانداق بولمىسۇن تاتارىسكىغا سوقۇنۇپ كىرىپ، يېزىلىقلاردىن ئۇيغۇر ئالېكسىيېۋىچ بىلەن يېلانىسكايىالىق كوممۇنىستلارنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىگىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن بۇ يېزىنىڭ يېرىم - ياتىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىماقچى ئىدى، كېڭەشمىدە كىمنىڭ ئۆيىنى كۆيدۈرۈش كېرەكلىگىنى تىزىملاپ قويغان، مۇبادا ئۇنىڭ قىسمى چېرىدىن ۋېشىنىسكايانىڭ سول تەرىپى بىلەنرەك ئوتتىدىغان بولسا، مىشكا كېچىدە ھەمرالىرىدىن غىپپىدە ئايرىلىپ چىقىپ، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن بىر ئىلاج قىلىپ تۇغۇلغان يېزىسىغا بېرىپ كېلىش قارارىغا كەلگەن ئىدى.

ئۇنى تاتارىسكىغا بېرىشقا مەجبۇر قىلغان باشقا سەۋەپمۇ بار ئىدى... كېيىنكى ئىككى يىل مابەينىدە، دۇناشكا مىلېخوۋا بىلەن ئاندا - ساندا ئۇچرىشىپ قالغان چاغلىرىدا تېخى سۆز بىلەن ئىزھار قىلىنمىغان مۇھەببەت سۆزلىرى بۇ ئىككىيلەننى بىر - بىرىگە باغلاپ كېلەتتى. مىشكىغا سوغا قىلىنغان تاماكا خالتىسى ئوچوق گەردىنىپ بىلەن كەشتىلەنگەن بولۇپ، بۇ دۇناشكىنىڭ قارا قۇمچاق بارماقلىرىنىڭ نەپىس ئىشى ئىدى، قىش كۈنى ئۇرۇق - تۇققانلىرىدىن يوشۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئېتۇنسىمان ئۆچكە تېرىسىدىن توقۇلغان بىر جۈپ پەلەيني ئېپكېلىپ بەرگەنمۇ ئەنە شۇ

دۇناشكا ئىدى، كوشۇوي ئۆزىنىڭ سولداتچە گىمناستىيوركىسىنىڭ مەيدە يانچۇغىدا ئاۋايلاپ ساقلاپ يۈرگەن كەشتە ياغلىغىمۇ بۇرۇن دۇناشكىغا مەنسۇپ ئىدى. ئۇچ ئايدىن بۇيان ئېچىلمىغان قاتلاق لىرىدا خۇش بۇي گىياغا ئوخشاش بىر تۈرلۈك قىز بەدىنىنىڭ بوي يېنى ساقلاپ كەلگەن مانا شۇ كىچىككىنە ياغلىق مىشكىغا ئېيتقۇسىز قىممەتلىك ئىدى! يالغۇز قالغاندا ياغلىقنى قولىغا ئالسا، ھەمىشەم مىشكىنىڭ يۇرىگىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان بىر خاتىرە ئۆز زىچىلا كۆز ئالدىغا كېلىۋالاتتى: قۇدۇق بېشىدىكى قىزو باسقان تىرەك، بۇلۇتلۇق ئاسماندىن سوققان ئىزغىرىن شامال، دۇناشكىنىڭ دىرىلدەپ تۇرغان قاتمال لەۋلىرى، ئۇنىڭ قايرىلغان كىرپىكلىرىدە ئېرىپ كېتىۋاتقان قار ئۇچقۇنلىرىنىڭ كىرىستالدەك پاقىرىشى ...

ئۇ ئۆيىگە بېرىشقا پۇختا تەييارلىق كۆردى. كارگىنىسكايادىكى سودىگەرنىڭ ئۆيىدىكى تامدىن بىر پارچە گۈللۈك گىلەمنى يۇلۇۋېلىپ، ئېتىغا يوپۇق قىلغان ئىدى، كارامەت چىرايلىق يوپۇق بولۇپ چىقتى، ئۇنىڭ يارقىن رەڭدار بويىاقلىرى ۋە گۈللىرى يىراقتىن كۆزنى چاقنىتاتتى. كازاكنىڭ ساندۇغىدىن قىزىل جىيەك تۇتۇلغان يېڭىلا شالۋارنى تېپىۋالدى، يېرىم دۆڭ نە ئايالار ياغلىغىنى ئېلىپ، ئۇچ ۋاق ئالماشتۇرۇپ يۆگەيدىغان پايتىما قىلدى، يەنە بىر جۈپ ئايالچە يىپ پەلەيىنى خۇرجۇنىغا سېلىپ قويدى، ئۇنىڭغا نېمىتى بۇ پەلەيىنى ھازىر، سوقۇشنىڭ ئىس - تۈتىكە كۆنلىرىدە ئەمەس، بەلكى تاتارىسكىغا كىرىش ئالدىدا دۆڭنىڭ يېشىدا قولىغا ساپماقچى.

ئۆز يېزىسىغا كىرىپ كەلگەن ئەسكەرنىڭ ياخشى كىيىنىشى ئەزەلدىن داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنە ئىدى. شۇڭا كا-

زاكلارنىڭ ئەنئەنىلىرىدىن تېخى قۇتۇلۇپ كېتەلمىگەن مىسكا، ھەتتا قىزىل ئارمىيە قاتارىدا بولغاندىن كېيىنمۇ كونا ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى مۇقەددەس بىلىپ، قەتئى رىئايە قىلىشقا تەييار ئىدى.

ئاستىدىكى ئات خېلى تۇزۇك، ئاق تۇمشۇق، قارا تورۇق ئىدى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئىگىسى ـــ ئۈست ـ خوپپىردىكايا بازىرىدىكى كازاكى بولۇپ، ئۇنى كوشئوي ئاتاكا ۋاقتىدا چېپىپ تاشلىغان. ئات سوقۇشتا ئولجىغا چۈشكەنلىكتىن ماختانغۇچىلىگى بار ئىدى: ھەم بوي تۇرقى كېلىشكەن، ھەم چاققان، ھەم تېز يۈرىدىغان، ھەم ھەربى سەپكە لايىق سۈپەتلەرگە ئىگە ئىدى. ئەمما كوشئوينىڭ ئاستىدىكى ئىگەرشۇنچىلىكلا بىر ئىگەرچاق ئىدى. يۆلەنچۈگى كونىراپ، ياماق سېلىنغان، ئارقا تاسمىسى خام قېيىشتىن قىلىنغان، ئۈزەڭگىلىرى ئۈستى ـ ئۈستىلەپ دات باسقانلىقتىن، زادىلا قىرىپ تازىلاشقا بولمايتتى. يۈگىنىمۇ بىرەر بىزىگى يوق ئاددىلا بىر يۈگەن ئىدى. ھېچبولمىغاندا مۇشۇ يۈگەننى بولسىمۇ بىزەش ئۈچۈن بىرەر چارە ئىزلەش زۆرۈر ئىدى. مىشكا بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۈزۈنغىچە قىينالدى، ئۇيان ئويلا، بۇيان ئويلا، ئاخىرى كاللىسىغا ياخشى بىر پاراسەت كېلىپ، كۆڭلىنى يورۇتۇۋەتتى، سودىگەرنىڭ ئۆيىنىڭ قېشىدا، مەيدانىنىڭ ئۆزىدىلا سودىگەرنىڭ مالايلىرى كۆيۈۋاتقان ئۆينىڭ ئىچىدىن ئېپچىقىپ قويغان ئاق نېكللىك بىر كارۋات بار ئىدى. كارۋاتنىڭ تۆت بۇرجىكىدە ئاپپاق شارچىلىرى بولۇپ، كۈن نۇرىدا چاقناپ، كۆزنى قامаштۇراتتى، ئاشۇ شارلارنى يۇلۇۋېلىپ ياكى سۇندۇرۇپ چىقىردىپ، ئاندىن كېيىن ئۇلارنى سۈلگىلارغا بېكىتسىلا، يۈگەن پۈتۈنلەي باشقىچە تۈسكە كىرەتتى. مىشكا خۇددى شۇنداق قىلدى: كارۋاتنىڭ بۇرجەكلىرىدىكى ئىچى

كاۋاك شارچىلارنى بۇراپ چىقىرىپ، يىپەك شوينا بىلەن ئىككىسىنى يۆگەنىنىڭ سۇلىق ھالقىلىرىغا، ئىككىسىنى قاڭشار تاسمىسىنىڭ ئىككى تەرىپىگە بېكىتكەن ئىدى، ئېتىنىڭ بېشىدا ئاق شارچىلار چۈش ۋاقتىدىكى ئاپتاپتا ۋال ـ ۋۈل پاقىراپ كەتتى. كۈن نۇرى ئەكس ئېتىش بىلەنلا شارچىلار كۆز چىدىغۇسىز چاقناشقا باشلىدى! شۇنداق چاقنىدىكى، ئات كۈنگە قارشى ماڭغاندا كۆزىنى يۇمۇپ، پات ـ پات مۇدرەپ، ئايىغىنى ئىشەنچسىز بېسىپ ماڭدى، ئەمما شارچىلارنىڭ پاقىرىشى ئاتنىڭ كۆزىگە زىيان يەتكۈزگىنىگە قارىماستىن، نۇرنىڭ تەسىرى بىلەن ئاتنىڭ كۆزلىرى ياشاڭغىراپ قالغىنىغا پىسەنت قىلماستىن، مىشكا يۈگەنىدىن بىرمۇ شارچىنى ئالمىدى. مانا ئەمدى ھەش ـ پەش دېگۈچە، يېرىمى كۆيۈپ بولغان، يۈچىلانغان خىش ۋە كۆلىنىڭ سىپسىق پۈرىغى پۇراپ تۇرغان كارگىنىسكايا بازىرىدىن يولغا چىقىدىغان ۋاقتىمۇ كېلىپ قالدى.

پولك ۋېشىنىسكايا تەرەپكە قاراپ يولغا چىقىپ، دون يالقىسىغا بېرىشقا تېگىشلىك ئىدى. شۇڭلاشقا مىشكىغا ئۇرۇق-تۇققانلىرىنى كۆرۈپ كېلىش ئۈچۈن رازۋېتچىكلار كومانديرىدىن بىر كۈنلۈك رۇخسەت سوراش ئانچىلىك قىينىغا چۈشمىدى.

باشلىق ئۇنىڭغا قىسقا ۋاقتىلىق ئوتپوسكىغا رۇخسەت قىلىپلا قالماستىن، يەلكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادىرەك بىر ئىش قىلدى:

ــ ئۆيلەنگەنمۇ سەن؟ــ دەپ سورىدى ئۇ مىشكىدىن.

ــ ياق.

ــ خۇشتارىڭ باردۇ، يەلكىم؟

ــ قانداق خۇشتار؟... بۇ نېمە دېگەن سۆز؟ ــ مىشكا ئەجەپلەندى.

ـــ هەي. ئاشناڭ بارمۇ دەۋاتىمەن!

ـــ هه ـ ه ـ ه... بۇنداق نىمەم يوق. ھالال، ۋىجدانلىق قىزلار ئىچىدە بىر سۆيگۈنۈم بار.

ـــ زەنجىر باغ سائىتىڭ بارمۇ؟

ـــ يوق، يولداش.

ـــ ئېھ، سېنى! ـــ ددى رازۋېتچىكلار كومانديرى ـــ بۇ ئادەم ستاۋروپوللۇق بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇتمۇشتە ھەربى خىزمەت ئۇتەش مۇددىتى توشقاندا ئۆز ئىختىيارى بىلەن فىسمدا ئۇنتېر ئوفىتسېر بولۇپ قېپقالغان، ئۆزىمۇ كونا ئارمىيىدىن تالاي قېتىم رۇخسەت سوراپ، ئۆيىگە بارغان ئىدى. شۇڭا قولى قىسقا جەڭچىلەرنىڭ قىسمىدىن ئۆيىگە بېرىشى ئېغىر ئىش ئىكەنلىگىنى ئۆز تەجرىبىسىدىن بىلەتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ كەڭ كۆكرىگىدىن ناھايىتى ئېغىر زەنجىر باغلىق بىر سائەتنى ئالدى ـ ده، ددى،ـــ سېنىڭ ياخشى بىر جەڭچى ئىكەنلىگىڭ كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ! مە، ئال، ئۆيۈگە بارغاندا مەيدە يانچۇغۇڭدىن زەنجىرنى چىقىرىپ تاقاپ يۈر، قىزلارنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەت، 3 ـ ۋىزۋوتتىكى مەن بۇرادىرىڭنى ئەسكە ئېلىپ قوي. ياش ۋاقتىمدا بېشىمدىن كۆپ ئىش ئۆتكەن، مەن بىلىمەن... زەنجىرى يېڭى ئامېرىكان ئالتۇنى. بىرسى قىزىقىپ سوراپ قالسا، شۇنداق دەپ جاۋاپ بەر. ئەگەر يىرەر قىزدل كۆز جېنىڭغا تېگىپ، تامغىسى قېنى، دەپ، كولاشتۇرۇپ سوراۋەرسە، ئۇنداق نىمىنىڭ نەق تۇمشۇغىغا مۇشت بىلەن سال! شۇنداق نومۇسسىز ئادەملەر بارکى، گەپ ـ سۆزسىزلا ئۇلارنىڭ تۇمشۇغىغا ئۇرۇش كېرەك. بىر زامانىدا قاۋاقخانىدىمۇ ياكى جامائەت ئورنىدىمۇ، ئىشقىلىپ بىر يەردە پىركازچىكلاردىن، يا بولمىسا كاتىپلاردىن چالا ساۋات بىرسى بىكاردىن قېشىمغا بۇگۈ-

روپ كېلەتتى ـ دە، خەلق ئالدىدا مېنى ئوسال قىلماقچى بولۇپ: «زەنجىرىگىزنى، راست ئالتۇندەك، قوسىغىگىزنىڭ ئۈستىگە چۈشۈـ رۈڭاپسىز... تامغىسى قېنى؟ رۇخسەت قىلىڭا. كۆرۈپ باقاي!» دەيتتى. مەن ئۇنىڭ ئەس ـ ھۇشىنى يىغىۋېلىشىغا ئىمكان بەرـ مەي «تامغىسىمۇ؟ مانا تامغىسى!» دەيتتىم، ـ مىشكىنىڭ ئاق كۆـ ڭۈل كومانىدىرى كىچىك بالىنىڭ بېشىدەك يوغان مۇشتىنى تۈگۈپ، دەھشەتلىك قارام كۆچ بىلەن كوشۇۋىنى ئىتتىرىۋەتتى.

مىشكا سائەتنى تاقىدى، كېچىدە، گۈلخان يورۇغدا ساقالـ بۇرۇتىنى قىردى، ئاندىن ئېتىنى ئېگەرلەپ مىندى ـ دە، چاپتۇرۇپ كەتتى. تاڭ ئاتار چاغدا تاتارىسكىغا كىرىپ كەلدى. يېزا ھامان ئاشۇ بۇرۇنقى ھالىتىدە ئىكەن: پىششىق خىش چېركاۋـ نىڭ پاكار قوڭغۇراق مۇنارىسى ئۆزىنىڭ ئۆڭۈپ كەتكەن ئالتۇن يالتىلغان كىرىستىنى كۆك ئاسمانغا ئاۋالقىدەكلا تىكىپ تۇرۇپتۇ. يېزا مەيدانىدا پوپلار بىلەن سودىگەرلەرنىڭ كاتتا ئىمارەتلىرى ھامان سىقىلىشىپ تۇراتتى. كوشۇۋىلارنىڭ يېرىم ۋەيرانە بولغان ئۆيى ئۈستىدىن باش سوزغان بىر تۈپ تېرەك ھامان ئۆز ئانا تىلىدا پىچىرلاپ تۇراتتى...

پەقەت يېزىغا خاس بولمىغان، تار كوچىلارنى ئۆمۈچۈك تۆـ رىدەك چىرمىۋالغان چوڭقۇر بىر سۇكۇنات مىشكىنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى. چوڭ كوچىلاردا ئىنس ـ جىن يوق ئىدى. ئۆيلەرنىڭ دەرىزە قاپقاقلىرى مەھكەم ئېتىلگەن، بەزىبىر ئىشىكلەرگە قۇلۇپ سېلىنغان، ئەمما نۇرغۇن ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى داغدام ئوچۇق ئىدى، گويا يېزىنى ۋابانىڭ قارا قەدەملىرى بىلەن بېسىپ ئۆتكەنـ دەك، ھويلا ـ قورالار ۋە كوچىلاردا ئادەمزاتتىن ئەسەر يوق ئىـ دى، تۇرار جايلار بوپ ـ بوش قورۇقدىلىپ قالغان.

نه ئادەمنىڭ ئاۋازى، نەمال ـ چارۋىلارنىڭ مۆرىشى، نه خورازلارنىڭ قىچقىرىشى ئاڭلانمايتتى. پەقەت قۇشقاچلارلا، يامغۇر ئالدىدىكىدەك، ساراي ئۆڭكۈرلىرىنىڭ كانارلىرى ئاستىدا ۋە ئۇزاق ۋاقىت بېسىلىپ قالغان شاخ ـ شۇمبىلەرنىڭ ئۈستىدە چۇرۇقلىشاتتى.

مىشكا ئۆز هويلىسىغا كىرىپ كەلدى. ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىدىن هېچكىم ئالدىغا چىقمىدى. دەهلىزگە كىرىدىغان ئىشىك داغدام ئوچۇق ئىدى، بوسۇغىنىڭ تۈۋىدە قىزىل ئەسكەرنىڭ يىرتىق ئوبموتكىسى، قان‌داغلىرى بىلەن قارىيىپ كەتكەن پۇرلاش ـ پۇرلاش تېگىق داكىسى، چۈننەر يېپىشىۋالغان توخۇنىڭ باشلىرى، يۇڭدالغان پەيلەر يېيىلىپ كەتكەن. قىزىل ئەسكەرلەر بىرنەچچە كۈن بۇرۇن بۇ ئۆيدە چۈشلۈك تاماق يىگەنىدەك قىلاتتى: يەر ئۈستىدە سۇنغان خۇمردىلارنىڭ ساپاللىرى، پارچە ـ پۇرات توخۇ سۆڭەكلىرى، چېكىلگەن تاماكىلارنىڭ تاشلاندۇقلىرى، دەسسىلىپ كەتكەن گېزىت پارچىلىرى چېچىلىپ ياتاتتى... مىشكا ئېغىر خۇرسىنىشنى بېسىپ، ئىچكىرىدىكى ئۆيگە ئۆتتى. بۇ ئۆيدە هەممە نەرسە بۇرۇنقىدەكلا ئىكەن، پەقەت ئادەتتە كۈز كۈنى تاۋۇز ساقلايدىغان پول ئاستى گەمنىڭ تاختىيى سەل كۆتىرىلىپ قالغانىدەك كۆرۈندى.

مىشكىنىڭ ئانىسىنىڭ بىر ئادىتى بولۇپ، بۇ گەمگە ئالما قېقىنى باللىرىدىن يوشۇرۇپ قويياتتى.

مۇشۇ ئىش ئېسىگە چۈشۈپ، مىشكا گەمنىڭ تاختىيى قېشىغا كەلدى. «ئانام مېنى كۆتمىدىمىكىن؟ بەلكىم ئۇ بۇ يەرگە بىر نەرسە يوشۇرۇپ قويغاندۇ؟» ــ دەپ ئويلىدى ئۇ، شۇنىڭ بىلەن قىلىچنى سۇغۇرۇپ، ئۇچى بىلەن تاختايىنى كۆتەرگەن ئىدى، تاختا

تاي غىچىرلاپ، ئارىلىغى ئېچىلدى. پولىنىڭ ئاستىدىن زەي ھەم پوپىنەك ئىسى چىقتى. مىشكا زوڭزىيىپ ئولتۇردى. كۆزلىرى قاـ راڭغۇنى ئـۆزلەشتۈرۈۋاتقۇچە ھېچنەرسىنى كـۆرەلمىدى، ئـاخىرى مۇنۇلارنى كۆردى: بىر كونا داستىخان سېلىقلىق بولۇپ، ئۈستىدە يېرىم شىشە ساموگون تۇراتتى، بىر تاۋىدا قـورۇلغان توخۇم كۆـ كىرىپ كېتىپتۇ، داستىخاندا يەنە چاشقان غـاجاپ تـاشلىغان بىر پارچە نانمۇ بار ئىدى؛ خۇمرىنىڭ ئـاغزى يۇمۇلاق يـاغاچ بىلەن مەھكەم ئېتىلگەن... موماي ئوغلىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپتۇ. ئەڭ قەـ دىرلىك مېھمانىنىڭ كـېلىشىنى كـۈتۈپتۇ! مىشكا پولىنىڭ ئـاستىغا چۈشـكـەنـدە، مـېھرى ـ مۇھـەبـبەت ۋە شـاتـلىقتىن يـۈرىگى جىغىدە قىلىپ كەتتى. مانا شۇ كونا پاكىز داستىخانىنىڭ ئۈستىگە تەرتىپ بىلەن راستلاپ قـويۇلغان نـەرسىلەرنىڭ ھەممىسىگە بىر نەچچە كۈن بۇرۇن ئانىنىڭ غەمخور قوللىرى تـەككەن! ... يەنە شۇ يەردە، ياغاچ قوزۇققا ئېسىقلىق بىر كاناپ سومكا ئاقىرىپ تۇـ راتتى. مىشكا ئۇنى دەرھال ئېلىپ، ئىچىدىن ئۆزىنىڭ كونا، بـ راق ماھىرلىق بىلەن يامالغان، يۇيۇلۇپ، تاختىكەش بىلەن دەز ـ ماللانغان بىر جۈپ ئىچ كىيىمىنى تاپتى.

تاماقنى چاشقانلار ھارام قىلىپ قويۇپتۇ؟ پەقەت سۈت بـ لەن ساموگون ئۆز پېتى ساقلىنىپ قالغان. مىشكا ساموگونـنى ۋە پولىنىڭ ئاستىدا تۇرۇپ، مۇزدەك بـولۇپ قـالغان سۈتنى ئىچتى، ئاندىن كۆينەكلىرىنى ئېلىپ يۇقۇرىغا چىقتى.

ئانىسى، ئېھتىمال، دوننىڭ نـېرىقى تەرىپىگە كېتىپ قالـ غان ئوخشايدۇ. «ئۇ بـۇ يەردە قـېلىشقا قورققان، بۇ ئـىشمۇ بىر ھېساپتا ياخشى بولغان، ئۇنداق بـولمىغاندا كـازاكلار بـەربـىر ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولاتتى. شۇنداقتىمۇ مەندىن ئىنتىقام ئېلىش ئۈـ

چۈن ئۇنى ئامۇتنى سلكىگەندەك سىلكىگەندۇ، بەلكىم...» —
شۇنى ئويلىدى ـ دە، ئاستا بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ سىرتقا
چىقتى. ئېتىنى يەشتى، ئەمما مىلىخوفلارنىڭكىگە بېرىشقا جۇرئەت
قىلالمىدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھويلىسى دوننىڭ نەق ياقىسىدا ئى-
دى، دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدىن بىرەر ئۇستا مەرگەن مىشكىنى
قوزغىلاڭچىلارنىڭ قاپچۇقسىز قوغۇشۇن ئوقى بىلەن ئاسانلا ئېتىپ
تاشلىشى تۇرغان گەپ ئىدى. شۇڭا مىشكا كورشۇنوفلارنىڭكىگە
يېرىپ، ئۇندىن كېيىن قاش قارايغاندا مەيدانغا قايتىپ كېلىپ،
قارائاغزىدا موخوپ ۋە باشقا سودىگەرلەرنىڭ ھەمدە پوپلارنىڭ
ئۆيلىرىگە ئوت قويۇش قارارىغا كەلدى.

ئۇ قورالارنى بويلاپ ئات چاپتۇرۇپ، كورشۇنوفنىڭ كەڭ
ئازادە قوراسىغا يېتىپ كەلدى ـ دە، داغدام ئوچۇق تۇرغان
دەرۋازىدىن كىرىپ، ئېتىنى پەلەمپەينىڭ پەنجىرىسىگە باغلىدى،
ئۇ ئۆينىڭ ئىچىگە ئەمدىلا كىرەي دەپ تۇرغاندا، گىرىشاكا بوۋا
پىشايۋانغا چىقتى. قارەدەك ئاپپاق بېشىنى ئەۋرىنىپ، قىرىلىقتىن
ئۆكۈگەن كۆزلىرى خىرە قىسىلىپ تۇراتتى. مايلاشقان ياقىسىدا
قىزىل پەتلىسى بار، يىرتىلمىغان سۇر كازاك مۇندىرىنىڭ تۈگمە-
لىرى ئەپچىل ئېتىلگەن، ئەمما بوش ئېسىلىپ قالغان شالۋۇرى
پەسكە چۈشۈپ قالغان بولۇپ، بوۋاي ئۇنى فولى بىلەن چىڭ
تۇتۇپ تۇراتتى.

— سالام، بوۋا! — مىشكا قامچىسىنى شىلتىپ، پەلەمپە-
نىڭ ئالدىدا توختىدى.

گىرىشاكا بوۋا ئۇنچىقمىدى. ئۇنىڭ ھومايغان كۆزلىرىدە
غەزەپ بىلەن نەپرەت ئارىلىشىپ كەتكەن ئىدى.

— سالام، دەۋاتسەن! — مىشكا ئاۋازىنى كۆتەردى.

ـــ خۇداغا شۈكۈر، ـــ دەپ خالا ـ خالىماستىن جاۋاپ بەردى چال.

ئۇ غەزىۋىنى بوشاشتۇرماستىن، مىشكىغا تىكىلگىنىچە قاراپ قالدى. مىشكا بولسا بىر پۇتىنى ئىختىيارىچە كېرىپ بىمالال تۇرۇۋەردى. ئۇ قامچىسىنى ئويناپ، قاپىغىنى تۇرۇپ، قىزىنىڭكىدەك پولتىيىپ تۇرغان لەۋلىرىنى مەھكەم قىسىپ تۇراتتى.

ـــ گىرىگورىي بوۋا، سەن نېمىشقا دوننىڭ نېرىقى تەرەپىگە چىكىنمەيدىڭ؟

ـــ سەن مېنىڭ ئىسمىمنى قانداق بىلىۋالدىڭ؟

ـــ مەن مەشەدە تۇغۇلغان، شۇڭا بىلىمەن.

ـــ سەن كىمنىڭ بالىسى؟

ـــ كوشئوۋينىڭ.

ـــ ئاكىمكانىڭ ئوغلىمۇ؟ بۇرۇن بىزدە ئىشلىگەن ھىلىقى يىللىقچىنىڭمۇ؟

ـــ نەق شۇنىڭ.

ـــ سەن شۇمىدىڭ، تەنتەك؟ مۇقەددەس چوقۇندۇرۇشتا سېنىڭ ئېتىكىنى مىشكا دەپ قويغانغۇ؟ ياخشى! پۇتۇنلەي داداڭغا تارتىپسەن! ئىلگىرى داداڭ ھەمىشەم ياخشىلىققا يامانلىق بىلەن جاۋاپ قايتۇرۇشقا تىرىشاتتى، سەنمۇ، ئېھتىمال، شۇنداق بولۇپ چىقارسەن؟

كوشئوۋي قولىدىن پەلىينى ئېلىپ، تېخىمۇ بەتتەر قاپىغىنى تۇردى.

ـــ ماڭا قانداق ئات قويۇلغان بولمىسۇن ۋە مەن قانداق

بولماي، بۇنداق ساڭا ئالاقسى يوق. مەن ساڭا نىمشقا دوننىڭ نەرىقى تەرىپىگە كەتمەيدىغان دەۋاتىمەن؟

ــ كېتىشنى خالىمغان ئەدىم، كەتمەيدىم. سەن بۇنى نىمە سوراپ قالدىڭ؟ دىنسىزلارنىڭ مالىيى بولۇپ قالدىڭمۇ؟ شەپكەڭگە قىزىل يۇلتۇز قادىدىڭمۇ؟ سەن ئىتنىڭ بالىسى، هارامزادە، دىمەك، بىزنىڭ كازاكلارغا قارشى ئىكەنسەن ــ دە؟ ئۆزەڭنىڭ يېزىلىقلىرىڭغا قارشىمۇسەن؟

گىرىشاكا بوۋا ئەسەبىلەرچە گۈس ــ گۈس چاماپ، پەلەمپەيدىن چۈشتى. كورشۇنوفنىڭ پۈتۈن ئۆيي ئىچى دوننىڭ نەرىقى تەرىپىگە كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ تامغى ناچارلىشىپ قالغانىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇرۇق ــ تۇققانلىرى تاشلاپ كەتكەن، يادىغان ۋە قېرىلارغا خاس مەينەتچىلىشىپ كەتكەن بۇ چال مىشكىنىڭ ئالدىدا توختىدى ــ دە، ئۇنىڭغا ئەجەپلىنىش ۋە غەزەپ بىلەن قارىدى.

ــ هە، ئۇلارغا قارشىمەن، ــ دەپ جاۋاپ بەردى مىشكا، ــ ئۇلارنىڭ كۈننى ئاخىرلاشتۇرۇۋاتقانلىغىمىزنى كۆرمەيۋاتامسەن؟ ــ مۇقەددەس كىتابتا نىمە دەپ ئېيتىلغان؟ «كىشىگە نىمە قىلغان بولسا، بېشىڭغا شۇ كېلەر» دىيىلگەن. بۇنى قانداق قىلىسەن؟

ــ سەن، بوۋا، مۇقەددەس كىتابتا يېزىلغان نەرسىلىرىڭ بىلەن بېشىمنى ئايلاندۇرما، مەن بۇ يەرگە بۇنىڭ ئۈچۈن كەلگىنىم يوق. هازىر ئۆيدىن نېرى كەت، ــ ددى مىشكا قاتتىقلىق بىلەن.

ــ بۇ قانداق گەپ؟

ــ بۇ شۇنداق گەپ!

— نېمە دېگىنىڭ يۇ؟

— ھېچنېمە دېگىنىم ئەمەس! ئۆيدىن كەت دەۋاتىمەن!...

— مەن ئۆي ـ جايىمدىن ھېچ يەرگە كەتمەيمەن. بۇنداق دېيىلگىنى ۋە نېمە ئۈچۈن ئىكەنلىگىنى بىلمەمەن... سەن خېرىس تېيان مۇرتەدلىرىنىڭ مالىيىسەن، بۇنىڭ بىلگىسى شەپكىڭدە تۇرۇپتۇ! بېرىمىيە پەيغەمبەرنىڭ كىتاۋىدا سەنلەر توغرىلىق ئېيتىلغان: «مەن ئۇلارغا شۇڭاق، ئەمەددىن رىزىق بېرىمەن، سۇ ئورنىغا سەپرا ئوتىنىڭ زەردابىنى ئىچكۈزىمەن، شۇڭا ئۇلاردىن يەر يۈزىگە ناپاكلىق تارايدۇ». مانا شۇ ئېيتىلغان ئىش ھازىر كەلدى، بالا ئاتىغا، ئۇكا ئاكىغا قارشى كۆتىرىلىپ چىقتى...

— بوۋاي، سەن مېنى ئېزىقتۇرما! بۇ يەردە گەپ ئاكا ـ ئۇكا توغرىسىدا ئەمەس، بۇ يەردە ھېساپ ناھايىتى ئاددىي: مېنىڭ دادام تاكى ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە سىلەرگە ئىشلەپ ئۆلۈپ كەتتى، مەنمۇ ئورۇشنىڭ ئالدىدا خاماندا سىلەرنىڭ بۇغدىيىڭلارنى تەپتىم، مەن، ياپ ـ ياش تۇرۇپ، سىلەرنىڭ قاپ ـ قاپ ئاشلىقلىرىڭلارنى كۆتىرىمەن دەپ، كېچىككىنە قوسىغىمنى يىرتتىم. ھازىر ئىنتىقام ئالىدىغان ۋاقىت كەلدى، ئۆيدىن چىق، مەن ھازىر ئۇنىڭغا ئوت قويىمەن! سىلەر ئىلگىرى ياخشى ئۆيلەردە تۇرغان ئىدىڭلار، ئەمدى بىزگە ئوخشاش خام كېسەكتىن سېلىنغان ساماندىق ئۆيلەردە ئولتۇرۇڭلار. سۆزۈمنى چۈشەندىڭمۇ، قېرى؟

— مانا ـ مانا! بايا ئېيتقىنىم كەلدى! ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ كىتاۋىدا مۇنداق دېيىلگەن: «ماكا ئاسىلىق قىلغان بەندىلەرنىڭ جەسەتلىرى ئېچىلىپ ھەممىگە ئاشكارا بولۇر، ئۇلارنى قۇرۇت ـ قوڭغۇز يىگەن بىلەنمۇ تامام بولماس ھەم ئۇلارنى كۆيدۈرگەن ئوت ئۆچمەس، ئۇلار مەڭگۈ ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە دۇچار بولۇر»...

— قوي، بۇ گېپىڭنى، مېنىڭ ھازىر سەن بىلەن سۆز تالىشىدىغان ۋاقتىم يوق! — دېدى مشكا مۆزدەك غەزىۋى ئۆرلەپ.

— ياق، قارىڭنى يوقات، ياۋۇز!

— نەق سەنلەرگە ئوخشاش كونىلىققا پاتقان تۆزەل-مەس ئىپلاسلارنىڭ كاساپىتىدىن ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ! خەلقنى توپىلاڭ كۆتىرىشكە قوزغاتقانمۇ، ئىنقىلاپنا قارشى ئاتىلاندۇرغانمۇ نەق سەنلەر... — مشكا ئالدىراش كارامىن مىلتىغىنى ئالدى ...

مىلتىق ئېتىلغاندىن كېيىن گىرىشاكا بوۋا ئوگدىسىغا يىقىلدى، مۇنۇ سۆزنى ئېنىق ئېيتتى:

— ئىلاھا... مەن ئۆز خاھىشىم بىلەن ئەمەس، سەن يەر-ۋەردىگارنىڭ ئىرادىسى بىلەن دەرگاھىڭغا كەلدىم ... ئەي جاناۋى ئاللا، مەن بەندەڭنى قوبۇل قىلغايسەن... ئاساسىيسىلىق بىلەن... — شۇنىدىن كېيىن خىرىلداشقا باشلىدى، ئاپپاق بۇرۇتىنىڭ ئاستىدىن شىر - شىر قان تامچىلىدى.

— قوبۇل قىلدۇ! سەن قېرى شەيتاننى بۇرۇنراق شۇ يەرگە يولغا سېلىش كېرەك ئىدى!

مشكا پەلەمپەينىڭ ئالدىدا سوزۇلۇپ ياتقان چالنىڭ يېنىدىن يىرگىنىش بىلەن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، پىشايۋانغا يۆگۈرۈپ چىقتى.

دەھلىزگە شامال ئۇچۇرۇپ كىرگەن قۇرۇق قىرىندى تاراشا قىزىل يالقۇنىدا لاۋۇلداپ ئوت ئېلىش بىلەنلا ئامبار ئۈي بىلەن دەھلىزنى توساپ تۇرغان تاختاي تام چاپسانلا كۆيۈشكە باشلىدى. ئۆتۈن تورۇسقىچە كۆتىرىلدى، شامال ئوتنى ئۇلغايتىپ، ھەممە بۆلمىلەرگە كىرىشكە باشلىدى.

كوشۇوي هويلىغا چىقىپ، ساراي بىلەن ئامبارغا ئوت تۇ-
تاشتۇرغىچە، ئۆينىڭ ئىچىدىكى ئوت سىرتقا تېپىپ، دەرىزىنىڭ
قارىغاي چەسۈەكلىرىنى ئاچكۆزلۈك بىلەن يالاپ - يالماشقا باشلا-
دى، ئاندىن قولىنى ئۆگزىنىڭ ماڭلىيىغا سوزدى.

قاراڭغۇ چۈشكىچە مىشكا شۇ يەردىكى بىر دەرەخزارلىق باغنىڭ
ئىچىدە، ياۋايى قۇلماق چىرمىشىپ كەتكەن تاغالچە شاخلىرى سا-
يىسىدە ئۇخلىدى. بۇ يەردە ئىگەر - جابدۇقلىرى ئېلىنىپ، پۇتى
چۈشەپ قويۇلغان ئېتى ياۋابىدىنىڭ سۈتلۈك ساپىغىنى ھورۇنلۇق
بىلەن يۇلۇپ، ئوتلاپ يۈردى. ئات كەچ بولغاندا، ئۇسسىزلىغىنى
باسالماي، كىشنەشكە باشلاپ، ئىگىسىنى ئويغىتۇەتتى.

مىشكا ئورنىدىن تۇردى، شىنىلىنى ئىگەرنىڭ غانجۇغىسىغا
بۆكتەمە قىلىپ چەگدى، ئېتىنى شۇ دەرەخزارلىقنىڭ ئىچىدىكى
قۇدۇق سۈيى بىلەن سۇغاردى، ئاندىن ئۇنى ئىگەرلەپ مىندى -
دە، تار كوچىغا چىقتى.

كورشۇنوفنىڭ كۆيۈپ بولغان ئۆي - جايلىرى ئۈستىدە
قاپ - قارا كۆمۈرگە ئايلانغان يەر، جەگە ياغاچلار ھامان تۈتەپ
تۇراتتى، ئاچچىق ئىس - تۈتەك يەر بىغىرلاپ يېيىلىۋاتاتتى. كەك،
ئازادە ئۆيدىن پەقەت ئىگىز تاش فۇندامېنت بىلەن يېرىمى
ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، دۈتلەنگەن قارا موريىسىنى ئاسمانغا چوقچايتىپ
تۇرغان مەشلا قالغان ئىدى.

كوشۇوي ئۇدۇل مېلىخوفلارنىڭ هويلىسىغا قاراپ يول ئالدى.

مىشكا ئېتىدىن چۈشمەستىن، يان ئىشكىنى ئېچىپ، هويلىغا
كىرگەندە ئىلئىنىشنا لاپاسنىڭ ئاستىدا پەشتامىسىغا تۇتۇرۇق
تېرىۋاتاتتى.

— سالامەتمۇسىز، هاما! — ئۇمو مايغا مۇلايىملىق بىلەن

سالام بەردى.

موماي چۆچۇپ كەتتى ـ دە، سالامغا جاۋاۋەن بىرەر ئېغىز سۆز ئېيتمىدى، قوللىرىنى چۈشۈرۈۋەتتى، پەشتامىسىدىن قىرىندى تۆكۈلدى...

ـــ سالامەت تۇرۇۋاتامسىز، هامماچا!

ـــ شۈكۈر... خۇداغا شۈكۈر، ـــ ئىلئىنىشنا تارتىنىپراق جاۋاپ قايتۇردى.

ـــ ساقمۇسىز، سالامەتلىگىڭىز قاند اق؟

ـــ ساقمەن، ئەمما سالامەتلىگىمنى سورىمايلا قوي.

ـــ كازاكلىرىڭىز قېنى؟

مشكا ئاتتىن چۈشۈپ، ساراينىڭ قېشىغا كەلدى.

ـــ دوننىڭ نېرىقى يېقىدا...

ـــ كادېتلارنىڭ كېلىشىنى كۈتۈۋاتامدۇ؟

ـــ مەن ئايال كىشىمەن، بۇنداق ئىشلارنى بىلمەيمەن...

ـــ يېۋدوكىيە پانتېلېيېۋنا ئۆيدىمۇ؟

ـــ ئۇمۇ دوننىڭ نېرىقى تەرىپىدە.

ـــ ئۇ يەرگە كېتىپ، يامان قېپتۇ! ـــ مىشكىنىڭ ئاۋازى تىترەپ، غەزەپتىن خىرىلداپ قالدى، ـــ مەن سىزگە ئېيتىپ قويماي هامماچا: ئوغلىڭىز گىرىگورىي ـــ سوۋېت هاكىمىيىتى ئۈچۈن ئەشەددى دۈشمەن بولۇپ چىقتى، بىز ئۇ تەرەپكە ئۆتكەندە، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ بوينىغا سىرتماق سالىمىز. ئەمما پانتېلېيې پروكوفىچ بىكارلا قېچىپ كېتىپتۇ، ئۆزى قېرى هەم ئاقساق ئادەم بولغاندىن كېيىن ئۆيدە ئولتۇرۇۋەرسە بولاتتىغۇ...

ـــ ئۆلۈمنى كۈتۈپ ئولتۇراتتىمۇ؟ ـــ ئىلئىنىشنا قوپالىلا سوئال قويدى ـ دە، قايتىدىن پەشتامىسىغا ئوتۇن تېرىشكە باشلىدى.

— ۋايجانەي، ئۇنىڭغا ئۆلۈم نەدە تۇرۇپتۇ. ئېھتىيال، ئازراق قامچا يىگەن بولاتتى، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەس ئىدى. ئەمما مەن سىزنىڭ قېشىڭىزغا بۇ ئىش ئۈچۈن كىرگىنىم يوق، ئەلۋەتتە، — مىشكا مەيدىسىدىكى سائەت زەنجىرىنى تۇزەپ قويۇپ، يەرگە قارىدى، — مەن يېڭىدوكېيە پانتېلېيېۋنانى يوقلاپ ئۆتەي دەپ كىرگەن ئىدىم. ئۇنىڭمۇ چېكىنىشكە كېتىپ قالغانلىغى مەن ئۈچۈن ئىنتايىن ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولدى، ئەمما هامماچا، سىز ئۇنىڭ ئۆز ئانىسى بولغانلىقتىن، مەن سىزگە ئېيتىپ قويماي، مەن مۇنداق دېمەكچىمەن: مەن ئۇنى ئويلاپ، ئۇزۇندىن بۇيان ئازاپ چېكىپ يۈرىمەن، لېكىن سىزنىڭ قىزلار ئۈچۈن ئازاپ چېكىشكە زادىلا ۋاقتىمىز يوق، بىز ئەكسىيەتچىلەر بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتىمىز، ئۇلارنى ئايىماي كالتەكلەۋاتىمىز. ئەكسىيەتچىلەرنى تەل — تۆكۈس تۇگىتىش بىلەنلا پۈتۈن يەر يۈزىدە تىنچ سوۋېت هاكىمىيىتى ئورنىتىلىدۇ، شۇ چاغدا مەن، هامماچا، سىزنىڭ يېڭىدوكېيە ئەگىر ئۈچۈن سىزلەرنىڭكىگە ساۋچى ئەۋەتىمەن.

— هازىر بۇ توغرىلىق سۆزلىشىدىغان ۋاقىت ئەمەس!

— ياق، ۋاقتى كەلدى! — مىشكا قاپىغىنى تۇردى، ئۇنىڭ ئىككى قېشى ئارىلىغىدا بىر جاھىل تۇرۇك پەيدا بولدى، — هازىر قۇدىلىشىدىغان ۋاقىت ئەمەس، ئەمما بۇ توغرىلىق سۆزلىشىپ قويۇشقا بولىدۇ. يەنە كېلىپ بۇ ئىش ئۈچۈن باشقا ۋاقىت چىقىرالمايمەن ئۆگۈن مەن بۇ يەردە تۇرۇپتىمەن، ئەتە مېنى، بەلكى، دوننىڭ نېرىسىغا ئەۋەتەر. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىزگە ئاگاهلاندۇرۇش بەرمەكچىمەن: يېڭىدوكېيەنى ئەخمەقلىق قىلىپ بىرسىگە ياتلىق قىلماڭلار، ئۇنداق بولغاندا، سىلەرگە يامان بولىدۇ. ئەگەر مېنىڭ قىسمىمدىن مېنى ئۆلدى دېگەن خەت كېلىپ قالسا، شۇ

چاغدىلا باشقىلار بىلەن قۇدىلىشىڭلار، ئەمما ھازىر مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى يېڭىدوكىيە بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا مۇھەببەت مەۋجۇت، مەن ئۇنىڭغا سوغا ئېپكەلمىدىم، چۈنكى سوغا ئالمىدىغان يەر يوق، ئەگەر سىزلەرگە بۇرژۇيلار بىلەن سودىگەرلەرنىڭ مۇلكىدىن بىر نەرسە كېرەك بولسا، ئېيتىڭ: ھازىرلا بېرىپ سۇرەپ ئېپكېلىمەن.

— خۇدا ساقلىسۇن! ئەزەلدىن كىشىنىڭ مۇلكىدىن پايدىلانغىنىمىز يوق!

— مەيلى، بۇ سىزنىڭ خاھىشىڭىزچە بولسۇن. ئەگەر يېڭىدوكىيە پانتېلىيېۇنانى مەندىن بۇرۇن كۆرسىڭىز، ئۇنىڭغا مەندىن سالام ئېيتىڭ، ئەمدى خەير ـ خوش، ھامماچا، ئامان بولۇڭ، مېنىڭ سۆزلىرىمنى ئۇنتۇپ قالماڭ.

ئىلىنىشنا جاۋاپ قايتۇرماستىن، ئۆيگە ماڭدى، مىشكا ئېتىغا مىنىپ يېزا مەيدانىغا قاراپ يول ئالدى.

كەچ بولغاندا يېزىغا تاغدىن قىزىل ئەسكەرلەر چۈشتى. ئۇلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئاۋازلىرى تار كوچىلار بويلاپ ياڭراشقا باشلىدى. قول پىلىموتى بىلەن دون بويىدىكى قاراۋۇلخانىغا كېتىۋاتقان ئوچ قىزىل ئەسكەر مىشكىنى سوراقىغا ئېلىپ، ھۆججەتلىرىنى تەكشۈردى. سېمون «چۆيۈنباش»نىڭ پاكار ئۆيىنىڭ ئالدىدا بەنە توت ئەسكەرنى ئوچراتتى. بۇلارنىڭ ئىككىسى فورمانكا ھارۋىدا سۇلۇ. قالغان ئىككىسى «چۆيۈنباش»نىڭ سىلى كېسىلى ئايالى بىلەن بىللە بىر ئاياق ماشىنىسى ۋە بىر فاپ ئوننى ئېپكېلىۋاتاتتى.

«چۆيۈنباش»نىڭ ئايالى مىشكىنى تونۇپ سالاملاشتى.

— بۇ ئېلىپ كېتىۋاتقىنىڭ نېمە، يەڭگە؟ — دەپ قىزىقىپ

سوربدی مشکا.

ــ بىز مۇنۇ كەمبەغەل سىنىپىدىن چىققان ئايالنىڭ تۇرمۇشىنى ئوڭلاش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا بۇرژۇينىڭ كىيىم تىكىش ماشىنىسى بىلەن ئۇنىنى ئېلىپ كېتىۋاتىمىز،ــ دەپ جاۋاپ بەردى ۋە زىل ئەسكەرلەرنىڭ بىرسى داددل، تېز ــ تېز سۆزلەپ.

مشكا قاتىرىسىغا يەتتە ئۆينى كۆيدۈردى. ئۇلار: دوننىڭ نېرىقى تەرىپىگە قاچقان سودىگەرلەر ــ موخوفنىڭ ۋە ئاتېپىنىڭ ساقچىلىرى، پوپ ۋىسسارىئوننىڭ، تەقسىملەش ئىدارىسىنىڭ ۋە يەنە ئۈچ ھاللىق كازاكنىڭ ئۆيلىرى ئىدى، ئۇ شۇنداقلا كېيىنلا يېزىدىن يۇرۇپ كەتتى.

ئۇ دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى. پەستە، تاتارىسكىدا، قاپ ــ قارا ئاسمان تېگىدە قىزىل يالقۇن تۈلكە قۇيرۇغىدەك تولغىنىپ جىلۋىلىنەتتى، ئوت بىر دەم ئاسمانغا كۆتىرىلەتتىكى، ئۇنىڭ شولىسى دوننىڭ تېز ئېقىنىدا چىمىرلايتتى، بىر دەم تۆۋەن چۈشۈپ، ئۈي ــ ئىمارەتلەرنى ئاچكۆزلۈك بىلەن يالماپ، غەرپ تەرەپكە يۈزلىنەتتى.

شەرقتىن مەيىن دالا شامىلى چىقىۋاتاتتى .ئۇ يالقۇننى پۈلەپ يانغىن كۆتىرىلگەن جايدىن كۆمۈردەك پاقىراق قارا يالپاقلارنى يىراقتا ئېلىپ كېتەتتى...

静静地顿河（3）（维吾尔文）
肖洛霍夫著
热合买吐拉·加力译　责任编辑：贺加克

新疆青少年出版社出版（乌鲁木齐市建设路九号）
新疆新华书店发行　新疆八一印刷厂排版
新疆新华印刷二厂印刷
850×1168毫米　32开本　25.25印张
1985年7月第1版　1986年9月第1次印刷
印数：1——7,150

统一书号：M10124·173　定价：2.00元